

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year:17

Sayı / Number:48

Aralık/ December 2024

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2024

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADİYAMAN UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
(Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal)
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN: 1308-7363

Sahibi / Owner

Adiyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Kurulu/ Co-Editors in Chief

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Doç. Dr. Ferhat ÇETİNKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cihan BULUNDU

Alan Editörleri / Section Editors

Doç. Dr. Ferhat ÇETİNKAYA

Doç. Dr. Mahmut GÜRSOY

Doç. Dr. M. Çağlar KURTAŞ

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Doç. Dr. Sefa Salih AYDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cihan BULUNDU

Dr. Öğr. Üyesi Aygül ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Başak DANACI POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Eylül Ceren DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi KILINÇ

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba GÜCENMEZ

Dr. Gülçin AYITGU METİN

Dr. Mehmet ÖZTÜRK

Dr. Sultan BİLGET GÜÇLÜER

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2024

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ali DUMAN- İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Bekir KOCADAŞ- Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Çiğdem SABBAĞ- Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Metin KILIÇ-Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Recep ÖZMAN-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Tayfun SERVİ-Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar KAYA-İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Ayça AVCI- Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Burak TELLİ-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK-İzmir Bakırçay Üniversitesi

Doç. Dr. Fuat ŞANCI-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR- Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAŞ- Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Ümit YETİŞ- Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN-Adıyaman Üniversitesi

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr. Hakkı ŞİMŞEK

Adres / Address

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-ADİYAMAN

e-mail: adyusbd@gmail.com

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2024

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2024

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ- *Dicle Üniversitesi*

Prof. Dr. Hakan EVİN- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Kasım KARAMAN-*Erciyes Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa ALİCAN-*Malatya Turgut Özal Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ-*Başkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT-*Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa TALAS-*Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi*

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN-*Hacettepe Üniversitesi*

Prof. Dr. Orhan YAZICI-*İnönü Üniversitesi*

Prof. Dr. Osman ULUYOL-*Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR-*Amasya Üniversitesi*

Prof. Dr. Yücel UYANIK- *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2024

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ
VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADİYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

**“ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN,
ARASTIRMAX, DRJI, İSAM, NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLD CAT, RESEARCH
BİBLE, TÜRKEĞİTİMİNDEKSİ, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS, TR DİZİN
ULAKBİM”**

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç defa online olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenmediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar) a aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2024

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ'**ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (ımla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların soyadları esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın soyadı sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto, 1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2024

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf*).

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Dilek ÜNVEREN

Türkçe Öğretmen Adaylarının 'Millî Kültür, Edebiyat, Vatan, Bayrak' Kavramlarına İlişkin Bilişsel Yapıları: Kelime İlişkilendirme Testi Uygulaması

Cognitive Structures of Turkish Teacher Candidates Regarding the Concepts Of 'National Culture, Literature, Homeland, Flag': Word Association Test Application

1-34

Emrullah BANAZ

Türkçe Öğretmenlerinin Yapay Zekâ Kaygılarının İncelenmesi

Investigation Of Turkish Teachers' Artificial Intelligence Anxiety

35-58

Hasan Hüseyin YILDIRIM- Salih ÇAKMAK

Türkiye'de Görme Engelli Öğrencilere Merkezi Sınavlarda Matematik Alanında Yapılan Uygulamaların İncelenmesi

Investigation Of the Applications in The Field of Mathematics During the Central Exams For Visually Impaired Students in Türkiye

59-81

Hüseyin SAMANCI

İkinci Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretiminde Karşılaşılan Zorluklar

Difficulties Encountered in Teaching Arabic as A Second Foreign Language

82-99

Mehmet Fatih ÖZTÜRK- Çiğdem İŞ GÜZEL

İlkokul Öğrencilerinin İşlem Becerilerini Belirlemeye Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması

Scale Development Study to Determine Computational Skills of Primary School Students

100-133

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayımlanma Tarihi: 31.12.2024

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Hasan KIZILDAĞ

Alkiş İçinde Kargış: Alevi-Bektaşî Gülbanklarında Beddua

Kargış/Curse in Alkiş/Prayer: Cursing in Alevi-Bektashi Gulbanks

134-157

Mehmet ÖZ

Büyük Anlatılardan Küçük Anlatılara Kahramanın Dönüşümü

Conversion Of the Protagonist from Grand Narratives to Small Narratives

158-181

Meryem ARSLAN-Nevzat TOPAL

Emanet Çeyiz (Mübadele İnsanları) Romanına Göre Niğde ve Çevresi

Niğde And Its Surroundings According to The Novel Emanet Çeyiz (Exchange People)

182-207

Şaziye DURUKAN

Gürbüz Türk Çocuğu Dergisindeki Şiirlerde İdealize Edilen Çocuk ve Ebeveyn Tipi Üzerine Bir İnceleme

A Study on The Type of Children and Parents Idealized in The Poems in The Gürbüz Turkish Child Magazine

208-243

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayımlanma Tarihi: 31.12.2024

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Tolgay DURMUŞ

A Semiotic Analysis of The Poster of The Movie "Black Panther"

Black Panter Film Afişinin Göstergibilimsel Analiz Yöntemi ile İncelenmesi

244-269

Tuğba ERDİL DİNÇER

Adhocism in Crisis Response Architecture: Case Studies and Lessons Learned

Kriz Yanıt Mimarisinde Adhosizm: Vaka Çalışmaları ve Alınan Dersler

270-304

İLAHİYAT / THEOLOGY

Abdusselam TAKDEMİR

El-Emir Es-San'Ânî ve Subulu's-Selâm'daki Şerh Metodu

El-Emir Es-San'ânî and Subulu's-Selâm Commentary Method

305-336

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND

ADMINISTRATIVE SCIENCES

Abdullah ÇELENK- Yaşar KAYA

Üniversite Eğitimi Almakta Olan Suriyeli Göçmen Öğrencilerin Uyum Sorunu: "Adıyaman Örneği"

Adaptation Problem of Syrian Migrant Students Who Educate at The University: "Adıyaman Example"

337-373

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayımlanma Tarihi: 31.12.2024

Burçin CANAR

Soğuk Savaş Sonrasında Romanya'nın Karadeniz Politikası

Romania's Black Sea Policy After the Cold War

374-407

Cemil Bülent ŞEN

Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan Çocuklar ve Okul Sosyal Hizmeti (Kurgulanmış Bir Vaka Örneği Üzerinden)

Children Of Divorcing Parents and School Social Work (Based on A Fictional Case Study)

408-441

Çağrı GÜÇLÜTEN

Uluslararası Hukuk Metinlerinde Göç Olgusu ve Siğınmacılık Üzerine Bir Araştırma

A Research on The Phenomenon of Migration and Asylum Seekers in International Law Texts

442-476

Çağrı ÖVEN-Bilge Sena KURT- Mahir MUTLU- Ali BAYAR- Yusuf BAYAR

Siber Zorbalık ile Benlik Saygısı ve Yalnızlık Arasındaki İlişkide Temel İhtiyaç Tatmininin Aracı Rolü

The Mediating Role of Basic Need Satisfaction in The Relationship Between Cyberbullying, Self-Esteem and Loneliness

477-508

Emel ABA ŞENBAYRAM

Faiz Dışındaki Gelir Kaynaklarının Banka Performansına Etkisi: Türk Bankacılık Örneği

The Effect of Income Sources Non-Interest on Bank Performance: Turkish Banking Example

509-540

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayımlanma Tarihi: 31.12.2024

Emre KARAKUŞ- Turan ŞENER

Türkiye’de Çift Meclis Sistemi Üzerine Bir İnceleme

An Examination on The Dual Parliamentary System in Turkey

541-575

Emre ÖZTÜRK

*Belirlenimciliği Kurtarmak ve Belirleyen Olmak:
Immanuel Kant’ın Nedensellik Kavrayışı Üzerine Bir Değerlendirme*

Saving Determinism and Being Determinant: An Assessment of Immanuel Kant’s Concept of Causality

576-601

Gamze İME

*1918’de Osmanlı’nın Azerbaycan’a Askeri Yardımı: Stratejik Hedefler ve Bölgesel Etkiler
Ottoman-Azerbaijani Military Cooperation In 1918: Strategic Objectives and Regional Outcomes*

602-624

İnci Fatma KURTULGAN- Alper ŞAKALAR- Zümrüt Hatice ŞEKELİ

*Müzik Dinlemenin Paramediklerin Stres Düzeyi ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri:
Fenomenolojik Araştırma*

*The Impact of Music Listening on The Stress Levels and Quality of Life Of Paramedics: A
Phenomenological Study*

625-655

Kürşat Yusuf AYTAÇ

*Adıyaman Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı ve
Nomofobi Düzeylerinin İncelenmesi*

*Investigation of Internet Addiction and Nomophobia Levels of Adıyaman University Faculty of Sports
Sciences Students*

656-693

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayımlanma Tarihi: 31.12.2024

Latif GÖKALP-Mertcan ARITÜRK

Özel Güvenlik Mesleğinde Kadın Görünürlüğü: Yozgat Bozok Üniversitesi Örneği

Women's Visibility in The Private Security Profession: Yozgat Bozok University Example

694-730

Mustafa EKİCİ

Suriye İç Savaşı Bağlamında Savaş ve Katastrofik Değişim

War And Catastrophic Change in The Context of The Syrian Civil War

731-759

Mustafa SOLMAZ

Amerikan Sosyolojisinin Gelişimi ve Genel Hatlarıyla Sembolik Etkileşimcilik

The Development of American Sociology and Symbolic Interactionism in General Terms

760-795

Onur TOS

İletişim ve Halkla İlişkiler Perspektifinde Yapay Zekâ Uygulamalı Kurumsal Reklamın Göstergibilimsel Analizi

Semiotic Analysis of Corporate Advertisement with Artificial Intelligence Application in The Perspective of Communication and Public Relations

796-830

Songül DUMLUPINAR ALİCAN

Kadri Perk'in Malazgirt Savaş Alanının Yeri Hakkındaki Değerlendirmeleri

Kadri Perk's Evaluations About the Location of The Manzikert Battlefield

831-844

Yıl: 17 Sayı: 48 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2024

Şükrü APAYDIN- Hasan KAZAK- Ahmet Tayfur AKCAN

A Bibliometric Analysis of Finance and Banking Studies in Türkiye

Türkiye'de Finans ve Bankacılık Çalışmalarının Bibliyometrik Bir Analizi

845-878

Yusuf TAŞ- Memet YETİŞGİN

Osmanlı Basını ve Tanıkların Hatıratlarına Göre 31 Mart Vakası

The March 31st Incident According to The Ottoman Press and Witnesses' Memoirs

879-911

Zeki AKTAŞ

Aristoteles'in Politika'sı Bağlamında Devletin Ödevleri

Duties Of the State in The Context of Aristotle's Politics

912-943

TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ 'MİLLÎ KÜLTÜR, EDEBİYAT, VATAN, BAYRAK' KAVRAMLARINA İLİŞKİN BİLİŞSEL YAPILARI: KELİME İLİŞKİLENDİRME TESTİ UYGULAMASI*

Dilek ÜNVEREN**

Öz

Bu araştırmanın amacı Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Anabilim dalında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının 'millî kültür, edebiyat, vatan, bayrak' kelimeleri ile ilişkilendirdikleri kavramları ve kavram yanlışlarını tespit ederek onların bu yöndeki bilişsel yapılarını ortaya çıkarmaktır. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim fakültesi Türkçe Öğretmenliği Anabilim dalında öğrenim görmekte olan 153 öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin çözümlenmesinde kelime ilişkilendirme testinde (KİT) belli kesme noktası aralıklarıyla oluşmuş kavram ağları ve frekans-yüzde tabloları kullanılmıştır. Analizlerin sonucunda öğretmen adaylarının verilen kavramlar hakkında yeterli düzeyde bilgiye sahip oldukları görülmüştür.

* Bu çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 05.03.2024 tarihli ve 146/4 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, dilek2108@gmail.com, Isparta/Türkiye

Onlara sunulan kavramlar ile ilgili kavram yanılgılarının olmadığı, ancak millî kültür, vatan, bayrak ve edebiyat kavramlarının onlarda çağrıştırdığı kelimelerin hem nicelik olarak az hem de bu kavramlar arası birbirini tekrar eden kelimeler olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgular ışığında, öğretmen adaylarının bu kavramlara dair daha derin ve geniş bir bilgi birikimi, donanım ve söz varlığı ile kendilerini daha iyi ifade edebilecekleri şekilde geliştirilmelerinin, yetiştirecekleri öğrencilere ve topluma yapacakları katkı göz önünde bulundurulduğunda önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kavramların ve içeriklerinin önemi düşünüldüğünde buna dair çalışmaların programa ve derslere içselleştirilmesi öneri olarak sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretmen adayları, kelime ilişkilendirme testi, millî kültür, edebiyat, vatan, bayrak

COGNITIVE STRUCTURES OF TURKISH TEACHER CANDIDATES REGARDING THE CONCEPTS OF 'NATIONAL CULTURE, LITERATURE, HOMELAND, FLAG': WORD ASSOCIATION TEST APPLICATION

Abstract

The aim of this research is to identify the concepts and misconceptions that the prospective Turkish teachers studying in Süleyman Demirel University, Faculty of Education, Department of Turkish Education, associate with the words 'national culture, literature, homeland, flag' and to reveal their cognitive structures in this regard. As a method in the research, phenomenology pattern, one of the qualitative research methods, was used. The study group of the research consists of 153 students. Concept networks formed with certain cut-off points in the word association test and frequency-percentage tables were used to analyze the data. As a result of the analysis, it was seen that the teacher candidates had sufficient knowledge about the given concepts. It has been found that there are no misconceptions about the concepts presented to them, but the words that the concepts of national culture, homeland, flag and literature evoke in them are both few in quantity and words that repeat each other between these concepts. In the light of these findings, it is thought that it is important to develop teacher candidates with a deeper and broader knowledge of these concepts. Considering the importance of these concepts and their content, it is suggested that studies on these concepts be integrated into the program and courses.

Keywords: Turkish teacher candidates, word association test, national culture, literature, homeland, flag

1. GİRİŞ

Türkçe Öğretim Programı'nın Uygulanması ana başlığı içinde verilen Türkçe dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçları alt başlığında 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri doğrultusunda öğrencilerin:

- Millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, milli duygu ve düşüncelerin güçlendirilmesi,
- Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanmıştır (MEB, 2019).

Bu amaç ifadelerinin yanı sıra, yine Temalara İlişkin Açıklamalar bölümünde; programın uygulanması sürecinde Millî Kültürümüz temasının her sınıf düzeyinde işlenmesi zorunlu kılınmıştır. Bu tema üzerine hazırlanacak kitaplarda 'aile, bayrak, büyüklerimiz, dini bayramlar, gelenekler, geleneksel sporlar, insan ilişkileri, kültürel miras, mekânlar, millî bayramlar, şehirlerimiz, sıra, tarihi mekânlar, tarihi şahsiyetler, tarihi eserler, Türkçe, Türk kültürü, vatan, yurdumuz vb.' (MEB, 2019) konu önerileri yer almıştır. Bu konuların metinler yoluyla ele alınması, öğrencilerde bir millî bilinç uyandırılması ve kültürel mirasın aktarımının sağlanması hedeflenmiştir. Örneğin Türkçe ders kitaplarındaki metinler itibarıyla başta Türk kültürü olmak üzere kültüre ait birçok unsur barındırmaktadır. Bu yönüyle metinler, yetiştirilmek istenen nesilleri yansıtmakta, toplumsal kültürel belleğin inşası ve kültürün aktarımında büyük bir öneme ve role sahip bulunmaktadır (Ünveren, 2018). Bu bağlamda, hem Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri hem de Türkçe öğretiminin özel amaç, hedef ve içeriklerine bakıldığında önemli, bir noktada duran, 'millî kültür vatan, bayrak' gibi

kavramların Türkçe öğretmen adaylarının bilişsel yapılarındaki yerinin araştırılması oldukça önemlidir.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde 'kültür' kavramı ile ilgili 6 tanım bulunmaktadır. Bunlardan ilk iki tanesi şu şekildedir:

1. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü; hars, ekin
2. isim Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü (sozluk.gov.tr)

'Millî kültür' kavramını ise Ziya Gökalp "Millî kültür, halkın geleneklerinden, yapageldiği şeylerden, örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, dilinden, musikisinden, dininden, ahlakından, estetik ve ekonomik mahsullerinden ibarettir" şeklinde açıklamıştır (1975: 93).

'Vatan' kavramı ise Türk Dil Kurumu sözlüğünde 'yurt' olarak tanımlanmıştır.

'Bayrak' kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde 6 farklı tanım ile karşılık bulmuştur:

1. Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş; alem:
- 2 Eskimiş Gerektiğinde indirilip kaldırılan, açılıp kapatılan kol
- 3, Mecaz ► öncü

4. Mecaz Benzerlerini temsil edebilecek nitelikte olan

5. bitki bilimi Baklagillerde diğerlerinden daha üstte bulunan, daha büyük olan ve çoğunlukla başka bir renkte ve yuvarlakça olan taç yaprağı.

6. Atletizmdeki bayrak yarışında dört sporcunun elden ele geçirdiği kısa, yuvarlak sopa.

‘Edebiyat’ kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde 3 farklı tanım ile karşılık bulmuştur:

1. Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı; yazın (II), gökçe yazın

2. Bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazı ve eserlerin hepsi; literatür:

3. İçten olmayan, gereksiz, yapmacık, boş sözler

Millî kültür, vatan, bayrak gibi kavramlar ve bu kavramlara ilişkin, duygu, düşünce ve değerler başta Türkçe derslerinde metinler ve tartışmalar üzerinden olmak üzere, tüm ders ve öğretim programlarının üzerinde durduğu ve durmasının ön görüldüğü, öğrencilere kazandırılması gereken değer ve unsurlardır. Bu durumun Türkçe dersi öğretim programlarına yansımaları temalar, etkinlikler ve metinler üzerinden olmaktadır. Örneğin, Millî Eğitim Bakanlığı 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nın uygulanması sürecinde her sınıf düzeyinde 8 tema işlenmesi öngörülmüş; bu temalardan; “Erdemler”, “Millî Kültürümüz”, “Millî Mücadele ve Atatürk” temalarının her sınıf düzeyinde işlenmesi zorunlu tutulmuştur (MEB, 2019). Aynı şekilde Millî Eğitim Bakanlığı 2024 Türkçe Dersi Öğretim Programında temaların dağılımında 5. sınıflarda ‘Atatürk’ü Anlamak’ ve ‘Geleneklerimiz’; 6. sınıflarda ‘Bağımsızlık Yolu’; 7. sınıflarda ‘Bir Hilal Uğruna’, 8. sınıflarda ‘Vatan

Sevgisi’ temalarının işlenmesine yönelik bir yapılandırmaya gidilmiştir. Bu temalara yönelik açıklama ve etkinliklerde, ‘Vatan Sevgisi, Vatanseverlik, Millî bilinç sahibi olmak, Bağımsızlığı korumak, Kültürel miras’ gibi kavram ve değerlere vurgu yapılmaktadır. Yine MEB 2024 Türkçe dersi öğretim programındaki etkinliklerde; farklı amaçlara yönelik konuşma etkinlikleri yapılırken millî kültüre ait değerler (OB.5. Kültür Okuryazarlığı); çevreye, millî ve manevi değerlere sahip çıkmak ve saygı duymak, ülke varlıklarına sahip çıkmak (D6. Duyarlılık, D19. Vatanseverlik) vb. hakkında konuşmaları (T.K.3.) yönündeki değer ve kazanımlara vurgu yapılmaktadır. Aynı programda, Dinleme/izleme, okuma metni ya da tema içerisinde yer alan “Atatürk ve Bilim”, “Millî Mücadele”, “Millî Kimlik” vb. kavramlar görsel işitsel araçların sunumu ve uygun şematik düzenleyicilerin kullanımı ile somutlaştırılabileceği, öğretmenden beklentinin bu yönde olduğu belirtilmektedir (MEB; 2024). Bu çalışmalar kapsamında tema konularına ait hazır bulunuşluklar belirlenirken öğrencilerde kendi kültürünü fark etmeye (D6. Duyarlılık) yönelik (OB5. Kültür okuryazarlığı) hazır bulunuşluğunda hangi düzeyde olduğuna ilişkin değerlendirmelerin yapılması gerektiği belirtilmektedir. Yapılacak çalışmaların, öğrencilerin kendi kültürlerini kavramalarına (OB.5. Kültür Okuryazarlığı) , millî bilinç sahibi olmalarına (D5. Dostluk, D9. Merhamet, D14. Saygı, D15. Sevgi, D19. Vatanseverlik, D20. Yardımseverlik) yardımcı olacak düzeyde hazırlanması gerekliliği vurgulanmaktadır Öğrencilerin Türk sanatı ilgili okudukları, dinledikleri/izledikleri metinlerin içeriğini çeşitli niteliklerden hareketle, millî kimliğini tanıma ve ülke varlıklarına sahip çıkma bilincinin artırılması amacıyla (D19. Vatanseverlik) sınıflandırabilmelerinin sağlanacağıın üzerinde durulmaktadır.

Kavram Yanılgıları-Kavram Öğretimi

Kavram öğretimi çocukluktan başlayıp hayat boyu devam eden bir süreç olsa da ilk ve ortaokul kavram öğretiminde önemli dönemlerdir (Akçay vd. 2023; Antonio ve Prudente, 2022; Bertiz ve Kocaman Karoğlu, 2020; Cakir, Ozturk, Unal, 2019; Hwang vd. 2021; Kim ve Anderson, 2023; Maddah, 2021; Ozturk, 2023; Ozturk, Kinik, ve Ozturk, 2023; Ozturk ve Susuz, 2023; Peifer ve Taasoobshirazi, 2022; Rogti, 2021; Yılmaz ve Çiviler, 2012). Bu süreçlerde bazı kavramlar çevresel koşullarda tesadüfi yolla ve kendiliğinden edinilse de bazı kavramlar okul ortamında belirli kurallar çerçevesinde amaçlı olarak öğretilir. Bu iki farklı öğrenme yolu bazen çakışıp çelişebilir ya da bazı kavramlar öğrencinin zihninde yanlış yapılandırılmış olabilir. Bu durumda kavramlar geçerli ve yaygın olarak kabul görmüş bilimsel bilgiden farklı bir şekilde yapılandırılmış olur ve kavram öğretiminde önemli bir problem olan kavram yanılgıları ortaya çıkar (Demirkaya ve Karacan, 2016; Yazıcı ve Samancı, 2003). Kavram yanılgıları; hatalı fikirler, alternatif kavramlar, ısrarcı tuzaklar olarak tanımlanabilir (Ercan, Taşdere ve Ercan, 2010). İki kavram arasındaki bağlamın yanlış yapılandırılması, gerçek olan ile algılanan arasındaki çatışma kavram yanılgılarına ve yanlış anlamalara sebep olmaktadır ve eğer bunlar düzeltilmezse yeni öğrenmelerde uyumsuzluklar meydana gelir (Novak, 1987). Öğrenciler, öğrenme süreçlerinde bir problemle karşılaştıklarında, onu çözmek için kavramları anlamaları ve kullanabilmeleri gerekir (Yazıcı ve Samancı, 2003). Eğer öğrenciler, bu kavramların herkesçe kabul edilen ve uzmanlarca kabul edilen anlamlarına sahip değilse, kavram yanılgıları ortaya çıkacak ve öğrenciler alternatif bir değişim karşısında direnç göstereceklerdir (Schmidth, 1997; Sözen ve Bolat, 2014). Tüm bu nedenlerden dolayı, öğrencilerdeki kavram yanılgılarının fark edilip derhal düzeltilmeleri gerekmektedir (Novak, 1987). Çocuklar küçük yaşlardan itibaren kavram oluşturmaya başlarlar ve yeni öğrenilen kavram eskisiyle uyumlu ise yeni kavram oluşur. Bu süreçte iki ihtimal daha bulunur; ya yanlış öğrenme, örneğin kavram

yanılgısı oluşur veya diğer ihtimal ile bilgi hiç oluşamaz. Kavramlar ve kavram yanılgıları iki şekilde ortaya çıkar. Bunlardan birincisi çocuğun kendiliğinden, örgün eğitimden önce çevreye dayalı yanlış öğrenmedir. İkincisi ise örgün eğitimde kavramların yanlış yapılandırılmasıdır (Borazan, 2008; Erdener, 2009). Kavramlar somut veya soyut olabilir. Kavramların soyut olma durumları onlarından doğru ve yeterli şekilde öğrenilmesini gerektirir. Türkçe eğitiminde, kavramların doğru öğrenilmesinin yolu, öğretmenlerin bu kavramları doğru bir şekilde öğretmesi, varsa kavram yanılgılarını tespit edip düzeltmesi ile mümkün olacaktır. Özellikle de, Türkçe eğitiminde önemli bir alanı kapsayan millî kültüre dair bu çalışmada ele alınan kavramların, hem dersin hem kültürel bakış açısının içselleştirilmesinde oldukça önemlidir. Tüm bu durumlar ve Türkçe öğretim programında bu kavramlara yönelik vurgular ile öğretmenlerin yaptıracağı çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda Türkçe öğretmen adaylarının bu kavramlara ilişkin düşünce ve algılarının ortaya çıkartılması önem teşkil etmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak Türkçe Eğitimi Anabilim dalında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının 'millî kültür, edebiyat, vatan, bayrak' kelimeleri ile ilişkilendirdikleri kavramları ve kavram yanılgılarını tespit ederek onların bu yöndeki bilişsel yapılarını ortaya çıkarmayı amaçlayan böyle bir çalışma yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, kelime ilişkilendirme testlerine yönelik olarak sınırlı sayıda çalışmanın olması, bu çalışmaların da daha çok fen bilimleri alanında olması, hem Türkçe eğitimi alanında hem de öğretmen adaylarına yönelik bu alanda çalışmaların çok az olması da böyle bir çalışmanın gerçekleştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu bağlamda araştırmanın amacı Türkçe Eğitimi Anabilim dalında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının 'millî kültür, edebiyat, vatan, bayrak'

kelimeleri ile ilişkilendirdikleri kavramları ve kavram yanılgılarını tespit ederek onların bu yöndeki bilişsel yapılarını ortaya çıkarmaktır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, katılımcılar, verilerin toplanması ve çözümlenmesi başlıkları yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Türkçe Eğitimi Anabilim dalında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının 'millî kültür, edebiyat, vatan, bayrak' kelimeleri ile ilişkilendirdikleri kavramları ve kavram yanılgılarını tespit ederek onların bu yöndeki bilişsel yapılarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırma fenomenoloji deseniyle gerçekleştirilmiştir. Fenomenoloji deseni, nitel araştırma yöntemlerinden biridir ve insanların deneyimleri ile bu deneyimlerin özünü anlamayı amaçlar. Temel olarak, bir olguyu veya deneyimi bireylerin nasıl algıladığını, hissettiğini ve anlamlandırıldığını incelemeye odaklanır. Araştırmacı, katılımcıların anlatılarından yola çıkarak olgunun özünü anlamaya çalışır (Rose, Beeby ve Parker, 1995). Bu nedenle, çalışma grubundaki bireyler, araştırılan olguya ilgili deneyim sahibi kişiler arasından seçilir. Çalışma grubu, amaca yönelik olarak belirlenir ve genellikle küçük bir katılımcı kitlesi ile sınırlandırılır (Baker, Wuest ve Stern, 1992; Christensen, Johnson ve Turner, 2015; Seggie ve Bayyurt, 2015). Bu çalışmada da öğretmen adaylarının 'millî kültür, edebiyat, vatan, bayrak' kelimelerine yönelik bilişsel yapılarına odaklanılacaktır. Böylece onların bu kavramlara yönelik bilişsel algılarına dair bir fenomen çıkarılacaktır.

Öğretmen adaylarının bu kavramlara ilişkin bilişsel yapılarını belirlemek için kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Kelime ilişkilendirme testindeki kavramlara ilişkin öğretmen adaylarının verdikleri cevapların; Türkçe ve Sosyal

Bilgiler Eğitimi Bölümünde görev yapmakta olan 3 ayrı akademisyenin de görüşüne sunulacak şekilde kategorileştirilmesi ile frekans ve kesme aralıklarının belirlenmesi noktasında görüş birliği sağlanmış, bu yolla çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliği sağlanmıştır.

2.2. Katılımcılar

Araştırmaya 2023-2024 öğretim yılı bahar döneminde Süleyman Demirel Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği programında okumakta olan öğrenciler katılmıştır. Bu kapsamda araştırmaya toplam 153 gönüllü öğrenci katılmıştır. Araştırma kapsamına alınan bu öğrencilerin 114'ü kadın iken, 39'u erkektir.

2.3. Verilerin Toplanması

Türkçe Eğitimi Anabilim dalında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının 'millî kültür, edebiyat, vatan, bayrak' kelimeleri ile ilişkilendirdikleri kavramları ve kavram yanılgıları ile bu yöndeki bilişsel yapılarını tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Kavram yanılgılarını tespit etmede kullanılan testlerden biri olan kelime ilişkilendirme testleri (Çelikkaya ve Şarlayan, 2019; Yılmaz ve Çiviler, 2012) ilk kez Gal-Ton tarafından önerilmiş; ardından Carl Gustav Jung, bireylerin kelime ve kavramlarla ilişkilerini tespit etmeye yönelik araştırmalarda kelime ilişkilendirme testlerinin kullanılabilceğini öne sürerek testi geliştirmiştir. Jung'a göre insanların düşünceleri, duyguları, deneyimleri ve bilgileri çağrışımlar yoluyla birbirine bağlıdır (Kostova & Radoynovska; 2010). Dolayısıyla, bireylerin kelime ve kavramlara dair çağrışımları ortaya koymaları, onların o kavramlara dair duygu, düşünce ve deneyimlerini yansıtacak bir işlev görecektir.

Kelime ilişkilendirme testlerinde bireylerin cevaplarının alınması için en uygun zaman aralığının 30 saniye olduğu çeşitli çalışmalarda belirtilmiştir (Karaca ve

Yalçınkaya, 2019; Polat, 2013) Bu çalışmada öğretmen adaylarına 4 temel kavram verilmiş ve her kavram için 30 saniye süre verilmiştir. Her bir kavram için 30 saniye içinde öğretmen adayları o kavramların çağrıştırdıkları kelimeleri yazdıktan sonra, diğer sayfadaki 2. kavrama geçilmiş ve her bir kavram için süreç bu şekilde işletilmiştir. Burada amaç zincirleme tepki riskini en aza indirmektir, çünkü eğer testi cevaplayan öğretmen adaylarının tekrar önceki kavramlara dönme şansı bulunursa, cevap verdiği kelimeye göre çağrışımlar yapıp kelimeler ortaya koyacaklardır, bu da testinin amacına zarar verecektir (Açıkgöz, 2019; Bahar ve Özatlı, 2003; Demirer, Ören ve F.Ş., 2020; Tokcan, 2015).

2.4. Verilerin Analizi

Öğrencilere kelime ilişkilendirme testi uygulandıktan sonra kavramlara dayalı olarak elde edilen kelimeler ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Verilen anahtar kelimelerle ilgisi olmayan ve tekrar tekrar yazılan kelimeler bu değerlendirmeye dahil edilmemiştir (Akman ve Koçoğlu, 2016; Kostova ve Radoynovska, 2010). Daha sonra bu kelimelerin tekrarlanma sıklığını gösteren bir sıklık tablosu hazırlanmıştır. Bu sıklık tablosuna göre, kesme noktaları belirlenmiş ve kavram ağları oluşturulmuştur. Kesme noktaları kelimelerin belirli aralıkta hangi sıklıkta tekrarlandığını gösterir. Kavram ağlarında, anahtar kavramdan türetilen kelimelere ve bunların ortak çağrışımlar yoluyla birbirleriyle olan ilişkilerine de yer verilmiştir. Böylelikle bir yandan kelime ve kavramlar arasındaki ilişkiler görülebilirken diğer yandan da kavram yanılırları ortaya konmuştur. Bir öğrencinin uzun süreli hafızasından bir anahtar kelimeye verdiği sıralı cevapların, bireyin zihnindeki bilişsel yapısında var olan kavramlar arasındaki ilişki ve anlamsal uzaklığı gösterdiği kabul edilmektedir. İki kavram arasındaki anlamsal yakınlık ne kadar büyük olursa, kavramlar arasındaki ilişki de o kadar büyük olur ve kavram da o denli daha hızlı hatırlanır (Karaca ve Yalçınkaya, 2019). Eğer bir kavramın öğrenci bir anahtar kelime için zihninde çağrıştırdığı kelimeyi başka bir

anahtar kelime için daha söylese, öğrencinin bu kelime arasında bir ilişki kurduğu söylenebilirken, aksi durumda da bunların ilişkisiz olduğu çıkarılabilir (Clark, 1970; Bahar, Johnstone ve Sutcliffe, 1999).

BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın bulguları tablo ve şekillerle sunulmuştur. Tablo 1’de, öğretmen adaylarının ‘millî kültür, edebiyat, vatan, bayrak’ anahtar kelimelerine ilişkin çağrışımlarının sıklıkları gösterilmiştir:

Tablo 1. Millî Kültür, Edebiyat, Vatan, Bayrak Anahtar Kelimelerine İlişkin Çağrışım Sıklıkları

	Millî kültür	Edebiyat	Vatan	Bayrak
Aidiyet	2		13	5
Âdet	39			
Aile	9		19	2
Akım		8		
Aktarım	5	1		
Anlatım		5		
Arif Nihat Asya			2	6
Asker			55	25
Aşk		22	3	
Atatürk	12		57	17
Ay			8	56
Bağımsızlık	4		41	95
Bağlılık	3		8	3
Barış		1	17	8
Bayrak	61		113	2
Bayram	41		2	1

Berberlik			21	1
Beyaz	1		2	36
Bilgilendirici Metin		18		
Bilinç	7	3	6	
Birlik	15		42	17
Bütünlük	2		17	2
Cesaret			5	1
Coğrafya	6		4	
Cumhuriyet	2	2	7	6
Çanakkale	1		10	2
Dalgalanma				13
Dans	10			
Değerler	17			
Ders		12		
Destan	11	10	1	1
Devlet			11	13
Dil	76	25	14	3
Din	61		2	1
Divan		11		
Dönem		13		
Duygu	3	42	4	2
Düğün	10			
Dünya Görüşü	6	5		
Düşünce	3	32	1	
Edebiyat	24	15	1	
Edep		6		
Egemenlik	1		8	8
El Sanatları	5			
Eleştiri		10		
Eser	13	33		
Estetik		21		
Ev			21	
Fedakarlık	1		24	11
Folklor	9			
Geçmiş	8	5	3	2

Gelenek	104		1	
Gerçeklik		6		
Gökyüzü			1	13
Görenek	49		1	
Gurur			3	16
Güç	2		11	4
Güven			5	5
Güzellik		6		
Halı	9			
Halk	21	6	11	3
Hayal		22		1
Haz		6		
hikaye		49		
Hilal			2	40
Hürriyet			8	16
İrk	10		8	
İnanç	10	1	2	2
İnsan	7	4	4	3
Kafiye		6		
Kağıt		5		
Kahraman	4		9	3
Kalem		9		
Kalıp ifadeler	8	1		
Kan			24	68
Kırmızı	2		9	92
Kıyafet	25			
Kimlik	10		2	6
Kitap		43		
Kuram		7		
Kurgu		6		
Kurtuluş	1		11	1
Kutsal	1		2	6
Kültür	16	17	13	3
M. Akif Ersoy		3		10
Marş	9	1	24	28
Masal		8		
Mekan	6	1		
Memleket			15	1

Mensur/manzum		7		
Metin		7		
Millet	27		97	63
Milliyetçilik			9	58
Mimari	5			
Mücadele	1		18	20
Müzik	9	2		
Namık Kemal		6	4	
Okul	1	10		6
Olay/olgu		5		
Onur			1	6
Oyun	34			
Öğretmen		13		
Ölçü		15		
Örf	32			
Özgürlük	1	4	25	30
Renk				6
Roman		80		
Sanat	55	86		
Savaş	8		49	40
Savunma			8	2
Saygı	8		4	14
Sembol	2	3		36
Sevgi	4	4	27	13
Sınav		13		
Sınır	1		20	2
Silah			5	1
Söz		7		
Spor	6			
Şair		51	1	1
Şehit			34	57
Şeref			3	9
Şiir		118	1	9
Tanzimat		11		
Tarih	62	10	15	13
Temsil				5
Tiyatro		9		
Topluluk	53			

Toplum	17	14	9	1
Toprak	6		78	16
Türk			8	9
Türkçe	8	4		1
Türkiye	3		24	11
Türklük	7		3	2
Türkü	17	2		
Ulus			18	5
Ülke			23	17
Vatan	46	1	5	78
Vatandaşlık	1		5	
Yansıma-yansıtma		4		
Yaşam	4	5	3	
Yazar		68		
Yazı	2	51	1	
Yazmak		8		
Yemek	47			
Yıldız			9	83
Yorum		6		
Yöre	6			
Yurt			31	3
Zafer			4	5

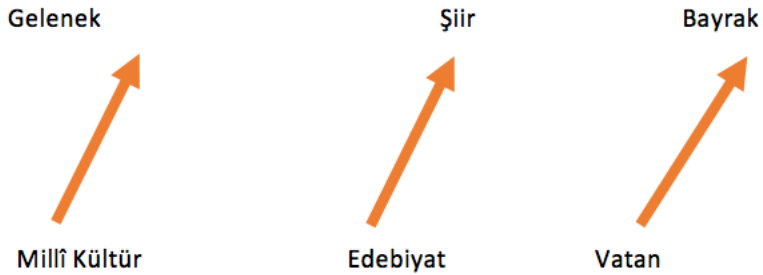
Tablo 1'deki bulgulara göre, millî kültür anahtar kelimesine dair 79; edebiyat anahtar kelimesine dair 72; vatan anahtar kelimesine dair 85 ve bayrak anahtar kelimesine dair 81 farklı kavram ortaya konmuştur. Yine Tablo 1'e göre en sık yanıt verilen ilişkinin (f=118) edebiyat anahtar kelimesine ilişkin olarak kullanılan şiir kavramıdır.

Aşağıda sunulan kavram ağlarında, anahtar kelimelere bağlı olarak belirli bir kesme aralığında yer alan kavramlar ve onların diğer diğer anahtar kelimelerle ilişkileri gösterilmiştir. Anahtar kelimelerle ilişkili kelimelerin söylenme sıklığı, örneğin tekrarlanma sıklığı 20-30 aralığında olan ve aynı zamanda diğer anahtar kavramlarla da ilişkili olan kelimelere ilişkin kavram ağı gösterilmiş, diğer kavram

ağı gösterimlerinde de aynı yol izlenmiştir. Kavram ağında, oklar yüksek frekanstan alçak frekansa doğru inceltilerek çizilmiştir.

Ortaya çıkan kelimeler için belirlenen kesme noktaları ve renklerin gösterimi:

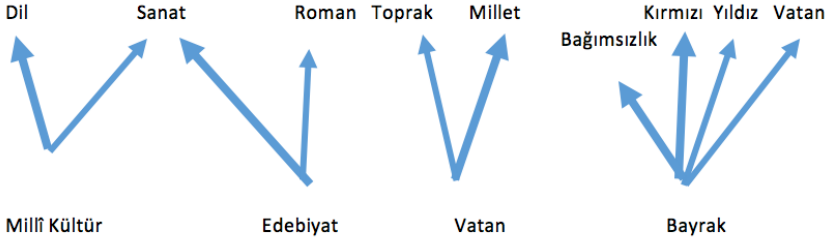
- ✓ 100-120 frekans aralığı ilk kesim noktası olarak belirlenmiş ve kavram ağında turuncu renkle gösterilmiştir.
- ✓ 70-99 frekans aralığı ikinci kesim noktası olarak belirlenmiş ve kavram ağında mavi renkli oklarla gösterilmiştir.
- ✓ 50-69 frekans aralığı üçüncü kesim noktası olarak belirlenmiş ve kavram ağında bordo ok ile gösterilmiştir.
- ✓ 20-49 frekans aralığı dördüncü kesim noktası olarak belirlenmiş ve kavram ağında yeşil okla gösterilmiştir.
- ✓ 5-13 frekans aralığı beşinci kesim noktası olarak belirlenmiş ve kavram ağında mor okla gösterilmiştir.

Şekil 1. 100-120 frekans aralığındaki kelimelere ilişkin kavram ağı

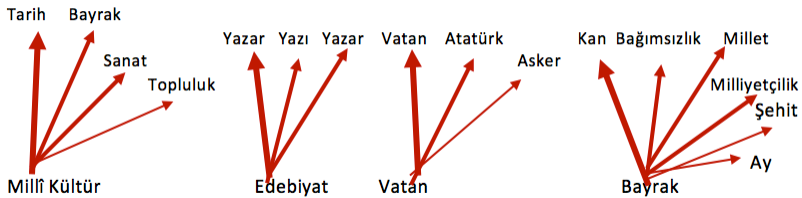
Şekil 1'deki kavram ağına göre; belirlenen anahtar kavramlara ilişkin 1. kesme noktası olan 100-120 frekans aralığındaki kelimeler incelendiğinde; **millî kültür** kavramına ilişkin gelenek (f=104), **edebiyat** kavramına ilişkin şiir (f=118) ve **vatan** kavramına ilişkin bayrak (f=113) kelimelerinin belirtilen sıklıkta ifade edildiği

görülmüştür. Bununla birlikte, 1. kesme noktası olan bu aralıkta bayrak kavramına ilişkin herhangi bir kelime ortaya konmamıştır.

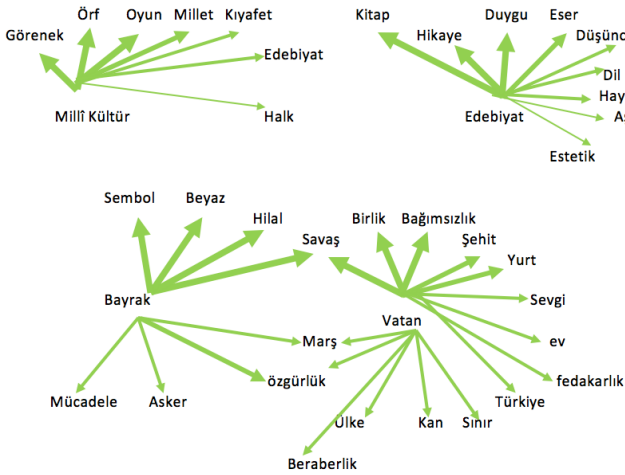
Şekil 2. 70-99 frekans aralığındaki kelimelere ilişkin kavram ağı

Şekil 2'deki kavram ağına göre; belirlenen anahtar kavramlara ilişkin 2. kesme noktası olan 70-99 frekans aralığındaki kelimeler incelendiğinde; millî kültür kavramına ilişkin dil (f=76) ve sanat (f=55); edebiyat kavramına ilişkin roman (f=80) ve sanat (f=86); vatan kavramına ilişkin toprak (f=78) ve millet (f=97); bayrak kavramına ilişkin bağımsızlık (95), kırmızı (f=92), yıldız (f=83) ve vatan (f=78) kelimelerinin belirtilen sıklıkta ifade edildiği görülmüştür. Bu aralıkta, sanat çağrışımının hem millî kültür hem de edebiyat kavramlarında ifade edildiği görülmüştür.

Şekil 3. 50-69 frekans aralığındaki kelimelere ilişkin kavram ağı

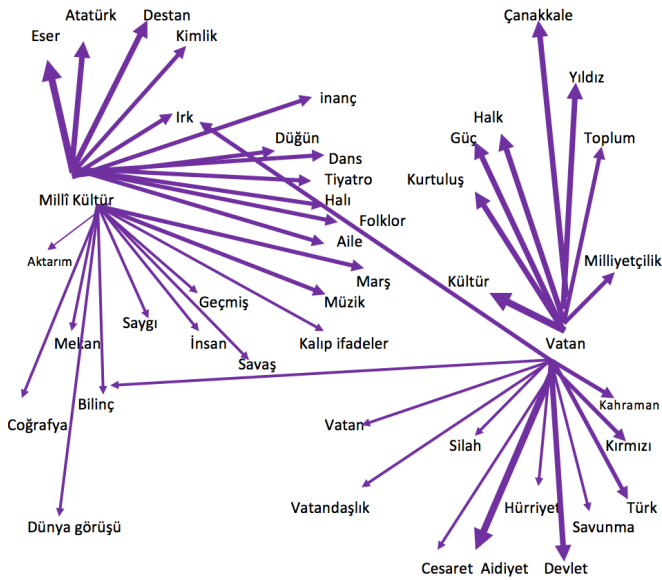
Şekil 3'teki kavram ağına göre; belirlenen anahtar kavramlara ilişkin 3. kesme noktası olan 50-69 frekans aralığındaki kelimeler incelendiğinde; millî kültür kavramına ilişkin tarih (f=62), bayrak (f=61), sanat (f=55), topluluk (f=53); edebiyat kavramına ilişkin yazar (f=68), yazı (f=51), şair (f=51); vatan kavramına ilişkin vatan (f=78), Atatürk (f=57), asker (f=55); bayrak kavramına ilişkin kan (f=68), bağımsızlık (f=65), millet (f=63); milliyetçilik (f=58), şehit (f=57), ay (f=56) kelimelerinin belirtilen sıklıkta ifade edildiği görülmüştür. Bu aralıkta, vatan kavramıyla ilgili olarak yine vatan kelimesinin 78 kez belirtilmiş olması, aday öğretmenlerin bu kavramın çağrıştırdığı yeni, özgün ve farklı kelimelerin üretiminde zorlandıklarını göstermektedir.

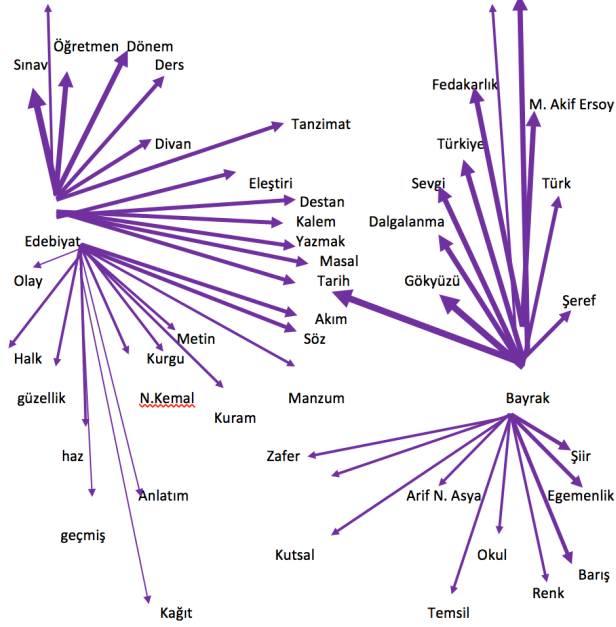

Şekil 4. 20-49 frekans aralığındaki kelimelere ilişkin kavram ağı

Şekil 4'teki kavram ağına göre; belirlenen anahtar kavramlara ilişkin 4. kesme noktası olan 20-49 frekans aralığındaki kelimeler incelendiğinde; millî kültür kavramına ilişkin görenek (f=49), oyun (f=34), örf (f=32), millet (f=27), kıyafet (f=25), edebiyat (f=24), halk (f=21); edebiyat kavramına ilişkin kitap (f=43), hikaye (f=49), duygu (f=42), eser (f=33), düşünce (f=32), dil (f=25), hayal (f=22), aşk

(f=22), estetik (f=21); vatan kavramına ilişkin savaş (f=49), birlik (f=42), bağımsızlık (f=41), şehit (f=34), yurt (f=31), sevgi (f=27), özgürlük (f=25), fedakarlık (f=24), Türkiye (f=24), marş (f=24), kan (f=24), ülke (f=23), beraberlik (f=21), ev (f=21), sınır (f=20); bayrak kavramına ilişkin savaş (f=40), hilal (f=40), beyaz (f=36), sembol (f=36), özgürlük (f=30), marş (f=28), asker (f=25), mücadele (f=20) kelimelerinin belirtilen sıklıkta ifade edildiği görülmüştür. Bu aralıkta, savaş çağrışımının hem vatan hem de bayrak kavramlarında ifade edildiği görülmüştür. Bu da öğretmen adaylarının savaş kavramını, vatan ve bayrak kavramıyla özdeşleştirdiklerini göstermektedir. Bununla birlikte, özgürlük ve marş çağrışımının yine hem vatan hem de bayrak kavramlarında ifade edildiği görülmüştür.

Şekil 5. 5-13 frekans aralığındaki kelimelere ilişkin kavram ağı

Şekil 5'teki kavram ağına göre; belirlenen anahtar kavramlara ilişkin 5. kesme noktası olan 5-13 frekans aralığındaki kelimeler incelendiğinde; millî kültür kavramına ilişkin eser (f=13), Atatürk (f=12), destan (f=11), kimlik (f=10), İrk (f=10), inanç (f=10), düşün (f=10), dans (f=10), tiyatro (f=9), halı (f=9), folklor (f=9), aile (f=9), marş (f=9), müzik (f=9), kalıp ifadeler (f=8), geçmiş (f=8), insan (f=8), savaş (f=8), saygı (f=8), bilinç (f=7), mekan (f=6), coğrafya (f=6), dünya görüşü (f=6), aktarım (f=5); edebiyat kavramına ilişkin sınav (f=13), öğretmen (f=13), dönem (f=13), ders (f=12), divan (f=11), Tanzimat (f=11), tarih (f=10), eleştiri (f=10), destan (f=10), kalem (f=9), yazmak (f=8), masal (f=8), akım (f=8), söz (f=7), manzum-mensur (f=7), metin (f=7), kuram (f=7), Namık Kemal (f=6), kurgu (f=6), haz (f=6), güzellik (f=6), halk (f=6), gerçeklik (f=6), edep (f=6), yorum (f=6), kafiye (f=6), yaşam (f=5), kağıt (f=5), geçmiş (f=5)-anlatım (f=5), dünya görüşü (f=5), olay/olgu (f=5); vatan kavramına ilişkin; kültür (f=13), aidiyet (f=13),

kurtuluş (f=11), güç (f=11), halk (f=11), devlet (f=11)-Çanakkale (f=10) yıldız (f=9), toplum (f=9), kahraman (f=9), milliyetçilik (f=9), kırmızı (f=9), Türk (f=8), savunma (f=8), hürriyet (f=8), ırk (f=8), egemenlik (f=8), ay (f=8) cumhuriyet (f= 7), bilinç (f=6), güven (f=5), cesaret (f=5), silah (f=5), vatan (f=5), vatandaşlık (f=5); bayrak kavramına ilişkin; tarih (f=13), gökyüzü (f=13), dalgalanma (f=13), sevgi (f=13), devlet (f=13), Türkiye (f=11), fedakarlık (f=11), Mehmet Akif Ersoy (f=10), Türk (f=9), şeref (f=9), şiir (f=9), egemenlik (f=8), barış (f=8), renk (f=6), okul (f=6), olay/olgu (f=6), kutsal (f=6), kimlik (f=6), cumhuriyet (f=6), Arif Nihat Asya (f=6), aidiyet (f=5), güven (f=5), temsil (f=5), ulus (f=5), zafer (f=5) kelimelerinin belirtilen sıklıkta ifade edildiği görülmüştür. Bu aralıkta, tarih kelimesinin hem bayrak hem de edebiyat kavramları için kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, kimlik çağrışımının hem millî kültür hem de bayrak kavramlarında ifade edildiği görülmüştür. Bu da öğretmen adaylarının kimlik kavramını, millî kültür ve bayrak kavramıyla özdeşleştirdiklerini göstermektedir. Bununla birlikte, aidiyet, egemenlik ve cumhuriyet çağrışımının hem vatan hem de bayrak kavramlarında ifade edildiği görülmüştür.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada, Türkçe Eğitimi Anabilim dalında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının 'millî kültür, edebiyat, vatan, bayrak' kelimeleri ile ilişkilendirdikleri kavramları ve kavram yanılgılarını tespit ederek onların bu yöndeki bilişsel yapılarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır, bu nedenle de kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Böylelikle de öğrencilerin verilen sözcüklerle ilişkilendirdikleri kelime ve kavramlar ile bilişsel yapılarındaki kavram yanılgıları tespit edilmiştir (Tokcan, 2015). Araştırma sonuçlarına göre; millî kültür kavramına dair 79; edebiyat kavramına dair 72; vatan kavramına dair 85 ve bayrak kavramına dair 81 kelime öğretmen adayları tarafından üretilmiştir. Buna göre, öğretmen adaylarının en çok vatan kavramına dair kelime ürettikleri görülmektedir. Aynı

zamanda, aday öğretmenlerin verilen bu dört kavrama ilişkin yakın sayılarda çağrışım ürettikleri görülmüştür, bu da anahtar kavramlara ilişkin çağrışım sayılarının dengeli bir şekilde dağıldığını göstermektedir. Öğretmen adaylarının, verilen kavramlarla ilgili uzak çağrışımlar kurdukları görülse de genel olarak bu kavramlarla ilgili yanılıklarının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre, 100-120 frekans aralığı olan ilk kesim noktasında, belirlenen 4 anahtar kavrama dair ortak çağrışimli kelimeler ortaya konmamıştır; bu da bu aralıkta bu kavramlara yönelik kelimelerin öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında birbiri ile ilişkili olmadığı göstermektedir. Ayrıca, bu aralıkta öğretmen adaylarının vatan kavramına ilişkin kelime türetmedikleri sonucuna da ulaşılmıştır.

Çalışma sonuçlarına göre, tüm kesme aralıkları göz önünde bulundurulduğunda öğretmen adaylarının başta sunulan 4 kavrama; “millî kültür, edebiyat, vatan, bayrak” dair ortak çağrışımı olan kelimeler ortaya koymadıkları, başka bir deyişle bu kavramların onların bilişsel yapılarında birbiriyle ilişkili kavramlar olmadıkları söylenebilir. Öyle ki, 100-120 frekans aralığı olan 1. kesme noktasında, 70-99 frekans aralığı olan 2. kesme noktasında ve 50-69 frekans aralığı olan 3. kesme noktasında anahtar kavramlara yönelik hiç ortak çağrışimli kelime türetilmezken, 20-49 frekans aralığı olan 4. kesme noktasında, sadece vatan ve bayrak kavramları arasında, savaş, özgürlük ve marş olmak üzere 3 ortak çağrışimli kelime türetilmiştir. Bu durumun ardında ise, Millî mücadele ve Kurtuluş savaşı görmüş ve bunun sonucunda vatani ve bayrağı kurtarmış bir ülkenin gençlerinin zihinsel yapılarında, vatan ve bayrak kavramlarını savaş sonunda kazanılan özgürlük olarak var etmeleri gerçeğinin yattığı söylenebilir. 5. kesme aralığı olan 5-13 frekans aralığındaki ortak kelimelere bakıldığında ise, kimlik, aidiyet, egemenlik ve cumhuriyet kavramları ortaya çıkmaktadır. Bunlardan kimlik kavramı, hem millî kültür hem de bayrak anahtar kelimelerinin

ortak çağrışımı olarak üretilmiştir. Buradan çıkarılacak sonuç ise öğretmen adaylarının bilişsel yapılarındaki bayrak ve millî kültür tanımlarında kimlik bileşeninin bulunduğudır. Başka bir deyişle, millî kültür ve bayrağı, kimlikleri ile özdeşleştirmişlerdir. Vatan ve bayrak tanımlarına dahil ettikleri aidiyet kavramı da yine öğretmen adaylarının bu kavramlara ilişkin ortak duygularını ortaya koymaktadır. Egemenlik ve cumhuriyet kavramları da adayların yine vatan ve bayrak ile ilişkilendirdikleri diğer ortak olgular ortaya çıkmaktadır. Egemenlik devletin temel bir özelliği olarak ülkedeki en üstün buyurma gücü olarak tanımlanmaktadır (Turhan, 2003). Cumhuriyet kavramının ise ulusun egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığı ile kullandığı devlet şekli (Çetinoğlu, 1996). olarak düşünüldüğünde vatan ve bayrak kavramları ile ortak olarak bu iki kelimenin öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında birlikte var olmasının anlamlı olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın sonucunda, en az 3 kavram ile de ortak olarak kullanılmış olmasına rağmen belirlenen frekans aralıklarında kesişmeyen bazı kavramlar da ortaya çıkmıştır. Bunlar; millî kültür, vatan ve bayrak için ortak kullanılmış olan; aidiyet, aile, kimlik, kutsal, millet, Türkiye ile millî kültür, vatan, bayrak ve edebiyat için ortak üretilen çağrışımlar olan; inanç, insan, kültür, özgürlük, sevgi, tarih ve vatan kavramlarıdır.

Çağrışım, bireyin zihnindeki belli bir fikir, varlık ya da olgu ile bağlantı kurma durumudur ve bunları ortaya çıkarmanın en kısa yolu, bireylerin bunları özgürce ortaya koyma fırsatı bulunduğu kelime ilişkilendirme testleridir (İstifçi, 2010). Bu testler, kavramlar ve kavramlar ile kelimeler arasındaki ilişkilere dair ipuçları sunar. Kelime ilişkilendirme testleri tanı, teşhis, ölçme ve değerlendirme gibi amaçların yanı sıra fen ve matematik gibi farklı disiplinlerde de kullanılmaktadır (Ercan, Ercan ve Taşdere, 2010; Deveci, Köse ve Bayır, 2014; İstifçi, 2010). Alan yazında öğrencilerin bilişsel yapılarını ortaya koymak (Bahar vd., 1999; Cardellini

& Bahar, 2000), kavram yanlışlarının olup olmadığını tespit etmek (Bahar & Özatlı, 2003; Ercan & Taşdere, 2010) gibi amaçlarla ve farklı öğrenme alanlarına ilişkin kelime ilişkilendirme testlerinin kullanıldığı, ancak bu çalışmaların çoğunlukla fen bilimleri alanında gerçekleştirildiği görülmektedir (Akman & Koçoğlu, 2016; Işıklı & Göz, 2011). Kelime ilişkilendirme testine yönelik, Fen bilimleri alanı haricinde sınırlı sayıda çalışmaya, özellikle de bu çalışmanın kapsamında öğretmen adaylarına yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında, Nakiboğlu'nun (2008) kimya öğretmen adayları üzerinde yaptığı araştırmada, kelime ilişkilendirme testini, öğretmen adaylarının bilişsel yapısını ortaya koymak için uygulanabilecek bir teknik olarak önermiştir. Çifçi (2009) ise Türkçe ve Sosyal Bilgiler Öğretmen adaylarına uyguladığı kelime ilişkilendirme testi sonucunda cinsiyet değişkenine göre kelimelerin çağrışımlarında anlamlı farklılıklar bulunduğu ortaya konmuştur. Işıklı ve Göz (2011) tarafından sınıf öğretmeni adaylarına yönelik gerçekleştirilen kelime ilişkilendirme testi ile adayların Atatürk İlkeleri hakkındaki bilişsel yapılarını ortaya koymak amaçlanmış, araştırma sonucunda KİT'in eğitim ortamlarında daha sık olarak kullanılabilir alternatif bir ölçme aracı olduğu ortaya konmuştur.

Bu çalışmada da Türkçe öğretmen adaylarının verilen dört kavram; bayram, vatan, edebiyat ve millî kültür ile ilgili zihinsel yapıları ortaya konmuştur. Sonuç olarak da öğretmen adaylarının bu kavramlara ilişkin zihinsel yapılarının hep aynı çağrışımlarla işlediği, bu anlamda bir derinlik ve genişlik görülmediği söylenebilir. Oysa ki Türkçe dersi öğretim programında bu kavram ve içeriklerin işlenmesi ve öğrencilerin bu kavramları içselleştirmesine oldukça önem verilmiştir. Bu bağlamda da Türkçe öğretmen adaylarının bu kavramların ve bu kavramların içini dolduran başka kavram ve içeriklere de hakim olması adına çalışmaların yapılması önerilmektedir. Aynı şekilde, hedef kitle olan ortaokul öğrencileri için de dersin hedeflerine ulaşabilmesi için başta bu kavramlar olmak üzere, farklı kavram öğretim yöntem ve teknikleri kullanarak kavram öğretimine ağırlık verilmesinin

yerinde olacağı düşünülmektedir (Bozdoğan, 2022). Bu bağlamda bu çalışmanın da alan yazında bu alandaki sınırlı sayıdaki çalışmaya ve bundan sonraki çalışmalar ile kelime ilişkilendirme testinin uygulama alanlarında kullanımına yönelik araştırmacı ve öğretmenlere önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 05.03.2024 tarihli ve 146/4 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, F. N. (2019). Beşinci sınıf öğrencilerinin yıkıcı doğa olaylarına ilişkin algılarının kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Akcay, B., Adiguzel, S., Tiryaki, A., & Yavuz, R. (2023). The Effect of Brain-Based Learning on Students' Metacognitive Awareness. *International Journal on Social and Education Sciences (IJonSES)*, 5 (3), 676-699.
- Akman, Ö., & Koçoğlu, E. (2016). Investigation 8th grade students secondary school cognitive structure about principles of Ataturk through word association test. *Journal of Education and Training Studies*, 4 (11), 151-162

- Antonio, R. P. & Prudente, M. S. (2022). Effectiveness of Metacognitive Instruction on Students' Science Learning Achievement: A Meta-Analysis. *International Journal on Studies in Education (IJonSE)*, 4(1), 43-54.
- Bahar, M., Johnstone, A.H. & Sutcliffe, R.G (1999). Investigation of biology students' cognitive structure through word association tests, mind maps and structural communication grids . Glasgow Üniversitesi (Birleşik Krallık).
- Bahar, M. & Özatlı, N.S. (2003). "Kelime İlişkilendirme Yöntemi İle Lise 1. sınıf Öğrencilerinin Canlıların Temel Bileşenleri Konusundaki Bilişsel Yapılarının Araştırılması". *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 5(1),75-85.
- Baker, C., Wuest, J. & Stern, P.N. (1992). Method Slurring: The Grounded Theory/ Phenomenology Example. *Journal of Advanced Nursing*, 17(11), 1355-1360.
- Bertiz, Y. & Kocaman Karoğlu, A. (2020). Distance Education Students' Cognitive Flexibility Levels and Distance Education Motivations *International Journal of Research in Education and Science (IJRES)*, 6(4), 638-648.
- Borazan, İ. (2008). "Kavram yanılgısı ve çoklu zeka alanlarının ilişkilendirilmesine dayalı bir öğretimin kavram yanılgılarının giderilmesindeki etkisinin incelenmesi:" Dolaşım sistemi" örneği (Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Bozdoğan, K. (2022) 5. Sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine ilişkin bilişsel yapılarının incelenmesi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 37-54.
- Cardellini, L. & Bahar, M. (2000). Monitoring the learning of chemistry through word association tests. *Australian Chemistry Resource Book*,19, 59-69.

- Carey, S. (2009). Where our number concepts come from. *The Journal of philosophy*, 106 (4), 220-254.
- Clark, H. H. (1970). Word associations and linguistic theory. *New horizons in linguistics*, 1, 271-286.
- Cakir, E., Ozturk, M.S., Unal, M. (2019). Interpainting as a Creating Method in Digital Illustration: Reinterpretations from Movie Scenes. *Science, Education, Art and Technology Journal (SEAT Journal)*, 3 (2), 78-88.
- Çelikkaya, T., & Şarlayan, R. (2019). Kavramsal değişim metinlerinin sosyal bilgiler dersindeki kavram yanlışlarının giderilmesine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(6), 2403-2412.
- Çetinoğlu, N.(1996). "Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk'ün Cumhuriyet Anlayışı". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 12 (36): 721-31.
- Çifçi, S. (2009). Kelime çağrışımlarının cinsiyet değişkenine göre gösterdiği temel nitelikler üzerine bir deneme. *Turkish Studies*, 4(3).
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. & Turner, L. A. (2015). *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz*. (A. Aypay, Çeviri Editörü). Anı Yayıncılık, Ankara.
- Demirer, T., & Ören, F. Ş. (2020). 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin çevresel vatandaşlık ve ekolojik ayak izi, International Conference on Research in Education and Science www.icres.net May 18-21, 2023 Cappadocia, Türkiye www.istes.org 1022 kavramlarına ilişkin düşünceleri: Kelime ilişkilendirme örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 603-642.
- Demirkaya, H., & Karacan, H. (2016). Ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersindeki bazı coğrafi kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanlışları. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 2(2), 38-57.
- Deveci, H., Köse, T. Ç., & Bayır, Ö. G. (2014). Öğretmen adaylarının sosyal bilimler ve sosyal bilgiler kavramlarına ilişkin bilişsel yapıları: kelime

- ilişkilendirme testi uygulaması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 101-124.
- Ercan, F., Taşdere, A. & Ercan, N. (2010). Kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla bilişsel yapının ve kavramsal değişimin gözlenmesi. *Journal of Turkish Science Education*.
- Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin düşünce ve dil gelişimi üzerine görüşleri: Piaget'e eleştirel bir bakış. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 85-103.
- Gökalp, Z. (1975). *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Sebil Matbaacılık.
- Hwang Y. S., Vrongistinos, K., Kim, J., & Min, A. E. (2021). Kindergarten children's metacognitive selfregulated learning during and after watching other child's problem-solving behaviors. V. Akerson & M. Shelley (Eds.) içinde, Proceedings of IConSES 2021- International Conference on Social and Education Sciences (pp. 178-183), Chicago, USA. ISTES Organization.
- Işıklı, M., & Göz, A. T. N. L. (2011). Kelime İlişkilendirme Testi Aracılığıyla Öğretmen Adaylarının Atatürk İlkelerine Yönelik Bilişsel Yapılarının İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 50-72. <https://doi.org/10.12780/UUSB82>
- İstifçi, İ. (2010). Playing With Words: A Study On Word Association Responses. *Journal of International Social Research*, 3(10).
- Kim, J. Y. & Anderson, T. N. (2023). The Efficacy of Metacognitive Reading Strategies in the College Classroom: Student Perception towards the Learning Experience. *International Journal on Studies in Education (IJonSE)*, 5 (1), 1-14.
- Klausmeier, H. J. (1992). Concept learning and concept teaching. *Educational psychologist*, 27 (3), 267-286.
- Karaca, A., & Yalçınkaya, E. (2019). Yedinci sınıf öğrencilerinin çeşitli meslek grupları hakkındaki algılarının kelime ilişkilendirme testi (Kit) aracılığıyla

- incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39), 1-21.
- Kostova, Z., & Radoynovska, B. (2010). Motivating students' learning using word association test and concept maps. *Bulgarian Journal of Science & Education Policy*, 4 (1).
- Maddah, H. A. (2021). Educational leadership for development of structural plans, cultural diversity, curriculum standards, and faculty engagement. S. Jackowicz & I. Sahin (Eds.) içinde, *Proceedings of IHSES 2021--International Conference on Humanities, Social and Education Sciences* (ss. 151-163), New York, USA. ISTES Organization.
- MEB (2019) Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe dersi öğretim programı (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).
- MEB (2024) Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe dersi öğretim programı (5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Nakiboğlu, C. (2008). Using word associations for assessing nonmajor science students' knowledge structure before and after general chemistry instruction: the case of atomic structure. *Chem. Educ. Res.Pract*, 9, 309-322.
- Novak, J. D. (1987). Misconceptions and educational strategies in science and mathematics. *proceedings of the international seminar* (2nd, Ithaca, New York, July 26-29, 1987). Volume III.
- Ozturk, O.T. (2023). Examination of 21st Century Skills and Technological Competences of Students of Fine Arts Faculty. *International Journal of Education in Mathematics, Science, and Technology (IJEMST)*, 11 (1), 115-132.
- Ozturk, M.S., Kinik, M., & Ozturk, M.U. (2023). Investigation of Technological Pedagogical and Content Knowledge (TPACK) Competencies of University Students. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*, 6 (3), 418-433.

- Ozturk, M.S. & Susuz, M. (2023). The Investigation of Creativity Levels of Fine Arts Faculty Students. *International Journal on Social and Education Sciences (IJonSES)*, 5 (4), 929-944.
- Peifer, J. S., & Taasobshirazi, G. (2022). Heightened Cognitive Empathy through Ethnic Identity and Intercultural Competence for Individuals with Historically Marginalized Identities. *International Journal on Social and Education Sciences (IJonSES)*, 4 (2), 290-306.
- Polat, G. (2013). 9. sınıf öğrencilerinin çevreye ilişkin bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme test tekniği ile tespiti. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 7(1), 97-120.
- Rogti, M. (2021). Prospects for Raising Critical Thinking Competency through Project-Based Learning in EFL Classroom. *International Journal of Studies in Education and Science (IJSES)*, 2 (1), 46-58.
- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21(6), 1123-1129.
- Schmidith, H. J. (1997). Students' Misconceptions Looking For a Pattern. *John Wiley & Sons, Inc. Science education*, 123-135.
- Seggie, F.N., Bayyurt, Y., (2015). *Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sözen, M., & Bolat, M. (2014). 11-18 yaş öğrencilerin ses hızı ile ilgili sahip oldukları kavram yanlışlarının belirlenmesi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 33 (2), 505-523.
- Tokcan, H. (2015). *Sosyal Bilgilerde Kavram öğretimi*. 1. Baskı, Ankara : Pegem.
- Turhan, M. (2003). Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi. *Anayasa Yargısı*, 19(1).

- Ünveren, D. (2018). Dil ve kültür aktarımında işlevsel bir araç olarak ders kitapları: Türkçe ders. *Turkish Studies-Educational Sciences*. 13 (27): 1575-1592.
- Yazıcı, H. & Samancı, O. (2003). İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Ders Konuları İle İlgili Bazı Kavramları Anlama Düzeyleri, *Milli Eğitim Dergisi*, 158.
- Yılmaz, K., & Çiviler, M. (2012). İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersi “yeryüzünde yaşam” ünitesinde yer alan tarih kavramlarının öğretiminde karşılaşılan kavram yanlışları üzerine bir eylem araştırması. *Turkish History Education Journal*, 1(1), 1-31.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The abstract nature of concepts requires that they should be learned correctly. In Turkish education, the way to learn concepts correctly will be possible if teachers teach these concepts correctly and identify and correct misconceptions, if any. In particular, the concepts discussed in this study about national culture, which covers an important area in Turkish education, are very important in internalizing both the course and the cultural perspective. Considering all these, it has become necessary to conduct such a study, which aims to identify the concepts and misconceptions that teacher candidates studying in the Department of Turkish Education associate with the words 'national culture, literature, homeland, flag' and to reveal their cognitive structures in this direction.

Method

This research, which aims to reveal the cognitive structures of prospective teachers studying in the Department of Turkish Education by identifying the concepts and misconceptions they associate with the words 'national culture, literature, homeland, flag', was carried out in a phenomenological pattern. A word association test was used to determine the cognitive structures of prospective teachers regarding these concepts. Word association tests, one of the tests used to detect misconceptions, were first proposed by Gal-Ton; Then, Carl Gustav Jung developed the test by suggesting that word association tests

could be used in research to determine individuals' relationships with words and concepts.

Findings (Results)

When the words in the 100-120 frequency range, which is the first cut-off point for the determined key concepts, are examined; It was observed that the words tradition (f = 104), related to the concept of national culture, poetry (f = 118), related to the concept of literature, and flag (f = 113), related to the concept of homeland, were expressed at the specified frequency.

When the words in the 70-99 frequency range, which is the second cut-off point for the determined key concepts, are examined; language (f=76) and art (f=55) related to the concept of national culture; novel (f=80) and art (f=86) regarding the concept of literature; land (f=78) and nation (f=97) regarding the concept of homeland; Regarding the concept of flag, it was observed that the words independence (95), red (f = 92), star (f = 83) and homeland (f = 78) were expressed with the stated frequency.

When the words in the 50-69 frequency range, which is the 3rd cut-off point for the determined key concepts, are examined; history (f=62), flag (f=61), art (f=55), community (f=53) regarding the concept of national culture; Regarding the concept of literature, writer (f=68), writing (f=51), poet (f=51); regarding the concept of homeland (f=78), Atatürk (f=57), soldier (f=55); blood (f=68), independence (f=65), nation (f=63) regarding the concept of flag; It was observed that the words nationalism (f = 58), martyr (f = 57), month (f = 56) were expressed with the stated frequency.

When the words in the 20-49 frequency range, which is the 4th cut-off point for the determined key concepts, are examined; Regarding the concept of national culture, custom (f=49), game (f=34), customs (f=32), nation (f=27), clothing (f=25), literature (f=24), people (f= 21); Regarding the concept of literature, book (f = 43), story (f = 49), emotion (f = 42), work (f = 33), thought (f = 32), language (f = 25), imagination (f = 22).), love (f=22), aesthetics (f=21); Regarding the concept of homeland, war (f=49), unity (f=42), independence (f=41), martyr (f=34), homeland (f=31), love (f=27), freedom (f=25).), sacrifice (f=24), Turkey (f=24), anthem (f=24), blood (f=24), country (f=23), togetherness (f=21), home (f=21) , border (f=20); Regarding the concept of flag, war (f=40), crescent (f=40), white (f=36), symbol (f=36), freedom (f=30), anthem (f=28), soldier (f=25).), struggle (f=20) were found to be expressed at the stated frequency.

When the words in the frequency range of 5-13, which is the 5th cut-off point, regarding the determined key concepts are examined; work (f=13), Atatürk (f=12), epic (f=11), identity (f=10), race (f=10), belief (f=10), wedding (f=10), dance (f=10), theatre (f=9), carpet (f=9), folklore (f=9), family (f=9), march (f=9), music (f=9), formulaic expressions (f=8), past (f=8), human (f=8), war (f=8), respect (f=8), consciousness (f=7), space (f=6), geography (f=6), worldview (f=6), transfer (f=5) regarding the concept of national culture; related to the concept of literature: exam (f=13), teacher (f=13), period (f=13), lesson (f=12), divan (f=11), Tanzimat (f=11), history (f=10), criticism (f=10), epic (f=10), pen (f=9), to write (f=8), tale (f=8), movement (f=8), word (f=7), verse-prose (f=7), text (f=7), theory (f=7), Namık Kemal (f=6), fiction (f=6), pleasure (f=6), beauty (f=6), people (f=6), reality (f=6), decency (f=6), interpretation (f=6), rhyme (f=6), life (f=5), paper (f=5), past (f=5)-narration (f=5), world view (f=5), event/fact (f=5); related to the concept of homeland; culture (f=13), belonging (f=13), liberation (f=11), power (f=11), people (f=11), state (f=11)-Çanakkale (f=10) star (f=9), society (f=9), hero (f=9), nationalism (f=9), red (f=9), Turkish (f=8), defense (f=8), freedom (f=8), race (f=8), sovereignty (f=8), moon (f=8) republic (f= 7), consciousness (f=6), trust (f=5), courage (f=5), weapon (f=5), homeland (f=5), citizenship (f=5); related to the concept of flag; It was observed that the words history (f=13), sky (f=13), fluctuation (f=13), love (f=13), state (f=13), Turkey (f=11), sacrifice (f=11), Mehmet Akif Ersoy (f=10), Turk (f=9), honor (f=9), poetry (f=9), sovereignty (f=8), peace (f=8), color (f=6), school (f=6), event/phenomenon (f=6), sacred (f=6), identity (f=6), republic (f=6), Arif Nihat Asya (f=6), belonging (f=5), trust (f=5), representation (f=5), nation (f=5), victory (f=5) were expressed with the specified frequency.

Conclusion and Discussion

In this study, the cognitive structures of Turkish teacher candidates regarding the given four concepts; holiday, homeland, literature and national culture were revealed. As a result, it can be said that the cognitive structures of teacher candidates regarding these concepts always work with the same connotations and that there is no depth and breadth in this sense. However, in the Turkish course curriculum, great importance is given to the processing of these concepts and contents and to the internalization of these concepts by students. In this context, it is recommended that studies be conducted so that Turkish teacher candidates can master these concepts and contents that fill them.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 02.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 10.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1542238>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Banaz, E. (2024). Türkçe Öğretmenlerinin Yapay Zekâ Kaygılarının İncelenmesi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 35-58.

TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN YAPAY ZEKÂ KAYGILARININ İNCELENMESİ*

Emrullah BANAZ**

Öz

Bu çalışma, Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygı düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğretmenlerin yapay zekâ kaygı düzeyleri, cinsiyetleri, öğrenim durumları, meslekî hizmet süreleri, internet kullanma durumları, yapay zekâyâ yönelik haberleri takip etmeleri açısından incelemeler yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapmakta olan 170 Türkçe öğretmeni oluşturmaktadır. Nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinin tercih edildiği araştırmada veriler, Yapay Zekâ Kaygı Ölçeği ile toplanmıştır. Google Forms aracılığıyla elde edilen veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiş olup analiz sonucunda öğretmenlerin yapay zekâ kaygılarının orta düzeyde olduğu; öğretmenlerin yapay zekâ kaygılarının cinsiyet, öğrenim düzeyleri ve internet kullanma süre değişkenleri açısından anlamlı farklılıklar gösterdiği, meslekî hizmet süresi ve yapay zekâyâ yönelik haber takip etme değişkenleri açısından ise anlamlı farklılık görülmediği şeklindeki sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretmeni, yapay zekâ, kaygı.

* Bu çalışma için Bayburt Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 20.09.2023 tarih, E-82795991-020-154353 sayılı yazı ve 307 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, emrullahbanaz@hotmail.com, Bayburt/Türkiye

INVESTIGATION OF TURKISH TEACHERS' ARTIFICIAL INTELLIGENCE ANXIETY

Abstract

This study was conducted to determine the artificial intelligence anxiety levels of Turkish teachers. In line with this purpose, teachers' artificial intelligence anxiety levels, gender, education level, professional service period, internet usage status, and following the news about artificial intelligence were examined. The sample of the study consists of 170 Turkish teachers working in schools affiliated to the Ministry of National Education. In the study, in which the survey model, one of the quantitative research methods, was preferred, the data were collected with the Artificial Intelligence Anxiety Scale. The data obtained from Google Forms were analyzed with the SPSS package program and as a result of the analysis, it was concluded that the artificial intelligence anxiety of the teachers was at a moderate level; the artificial intelligence anxiety of the teachers showed significant differences in terms of gender, education level and internet usage time variables, and there was no significant difference in terms of professional service time and following news about artificial intelligence variables

Keywords: *Turkish teacher, artificial intelligence, anxiety.*

1. GİRİŞ

Kaygı, nedeni belli olmayan, ortada hiçbir somut tehlike olmamasına karşın kişinin yaşadığı huzursuzluk, tedirginlik hâli olarak adlandırılmaktadır (Şahin, 2019). Yapay zekânın son yıllarda büyük oranda gelişme gösterdiği bilinmektedir. Bu durum toplumlarda belli heyecanları meydana getirdiği gibi çeşitli endişelerin de oluşmasına neden olmuştur. Brynjolfsson & McAfee'den (2014) hareketle, bazı bilim insanları ve uygulayıcılar yapay zekâ teknolojilerinin özellikle işgücü üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olabileceğini vurgulamışlardır. Özellikle yapay zekânın gelecekteki rolünün ne olacağını bilmeme durumu ve kontrolden çıkma ihtimali kaygının oluşmasında muhtemel etkenler arasında yer almaktadır (Johnson & Verdicchio, 2017). Yapay zekâ, teknoloji ile doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki, bireylerin yapay zekâ kaygılarının temelinde teknolojiye

yönelik bir kaygılarının olduğu hakkında da ipuçları vermektedir. Öğretmenlerin teknolojiye yönelik kaygıları genellikle teknolojinin sınıf içi (formal) uygulama süreçlerini nasıl etkileyebileceği konusunda yoğunlaşmaktadır. Bazı araştırmalar, öğretmenlerin teknolojiye olan güvensizliğinin, eğitim teknolojilerinin etkin kullanımını engellediğini ortaya koymaktadır (Inan & Lowther, 2010; Koehler & Mishra, 2009). Özellikle teknolojiye yönelik bilgi ve tecrübe eksikliği, öğretmenlerin yeni araçları sınıflarında aktif ve etkili bir şekilde kullanmalarını zorlaştırmaktadır (Ertmer & Ottenbreit-Leftwich, 2010). Bu durum, öğretmenlerin teknolojiyi sınıfa entegre ederken karşılaştıkları en büyük engellerden biri olarak tanımlanmaktadır. Mermer, Özer & Şad (2021) araştırmalarında bazı bireyler için, akıllı cihazlar kullanmanın hayatı kolaylaştırmaktan öte, zorlaştırdığını ifade etmişlerdir.

Teknolojik gelişmelerin insan psikolojisi üzerinde çeşitli etkileri olduğu söylenebilir. Teknolojik değişim ve gelişimlerin insan psikolojisi üzerindeki etkilerden bazıları bağımlılık, zihin kontrolü, empati ve sevgi değerlerini yıkması olarak örnek gösterilebilir (Dinello, 2005). İfade edilenlerden hareketle, bu gibi olumsuz etkiler nedeniyle birçok insan teknolojik cihazlara ilişkin korku ve kaygı yaşamaktadırlar.

Dil öğretmenleri, yapay zekânın dil öğretimi ve öğrenimi üzerindeki potansiyel etkilerini değerlendirirken birkaç temel endişeye vurgu yapmaktadırlar; ilk olarak öğretmenler, yapay zekâ sistemlerinin temel dil becerilerinin öğretimi ve öğrencilerin yazılı ve sözlü iletişim yeteneklerinin gelişimi üzerindeki etkileri konusunda belirsizlikler olduğunu düşünmektedirler (Guszcza, 2018). Yapay zekânın dil bilgisi ve yazım kuralları gibi teknik konularda sağladığı geri bildirimler, öğretim süreçlerini destekleyebilir; ancak bu geri bildirim öğrencilerin dil becerilerini derinlemesine geliştirmede yeterli olup olmadığı konusunda soru işaretleri vardır (Holmes, 2018). İkinci olarak, yapay zekânın

eğitimde insan etkileşimini ve empatiyi nasıl destekleyeceği konusundaki endişeler önemlidir. Eğitimde öğretmenlerin sağladığı manevi destek ve sosyal etkileşimler, öğrencilerin öğrenme süreçlerinde kritik bir rol oynar (Hattie, 2009). Yapay zekânın bu insani unsurları nasıl destekleyeceği ve öğretmenlerin geleneksel rolünü nasıl etkileyeceği konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır (Nielsen, 2021).

Yapay zekâya olan tutum ve YZK gibi kavramlara ilişkin yapılan literatür taramasında kısıtlı kaynağa rastlandığından, yapay zekâ ile ilgili olan ve daha önce ölçümlerine sıkça rastlanılan bilgisayar kaygısı ve teknoloji kaygısı gibi kavramlar bu çalışma içerisinde değerlendirilmiştir. Yapılan alan yazın taraması sonucunda konuyla ilişkili olabilecek çeşitli çalışmalar olduğu fark edilmektedir. Örneğin, Çevik & Baloğlu'nun (2007) okul yöneticilerinin bilgisayar kaygılarını inceledikleri çalışmaları; Ursavaş'ın (2010) ilk ve ortaöğretim öğretmenlerinin teknoloji korku düzeylerini belirlediği çalışması; Yalçınalp & Cabı'nın (2015) eğitim teknolojilerini kullanmaya yönelik kaygı ölçeği geliştirdikleri çalışmaları; Özkara'nın (2019) beyin baskınları ile bilgisayar kaygısı arasındaki ilişkiyi incelemesi; Henderson & Corry'nin (2021) öğretmen kaygısını ve teknolojideki değişimi literatür taramasıyla ifade ettikleri çalışmaları; Takıl, Erden ve Sarı'nın (2022) farklı meslek grubu adaylarının yapay zekâ teknolojilerine yönelik kaygı seviyelerini çeşitli açılardan inceledikleri araştırmaları, Tekin'in (2023) Eğitimde yapay zekâ kullanımına yönelik yapılmış çalışmaların araştırma eğilimlerini incelemesi; Kaya vd.'nin (2024) yapay zekâ korkusuna yönelik Türkçeye uyarladıkları ölçek çalışması gibi konular ilgili alana yönelik önemli bilgiler içermektedir. Buna karşın doğrudan Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygılarını incelemeye yönelik bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Yapay zekâ teknolojisi günden güne hayatımıza daha çok dâhil olurken kişilerde, arızalanma ve kontrolden çıkma düşüncesi, robot özerkliğinin ön planda olacağı, onlara bağlı olunca çeşitli becerilerin kaybedileceği durumu gibi potansiyel bazı

endişelere yol açmaktadır. Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygılarının incelenmesine odaklanan hâlihazırdaki çalışmanın, ilgili araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yukarıda ifade edilenlerden hareketle araştırmada, Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygılarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu temel amaçtan hareketle aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygıları ne düzeydedir?
2. Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygıları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygıları öğrenim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygıları meslekî hizmet sürelerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygıları günlük internet kullanma durumlarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygıları yapay zekâyâ yönelik haber takip etmelerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygılarının incelenmesini temel alan bu çalışmada nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve bu yöntemin bir modeli olan tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, iki farklı nicel değişken arasındaki

ilişkinin veya etkileşimin bir korelasyon katsayısı aracılığıyla ortaya çıkarılması olarak tanımlanabilmektedir. (Fraenkel ve vd., 2012; akt. Bekman, 2022, s.250). Bu çalışmada Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygıları düzeyleri incelenmiş, farklı değişkenlerin Türkçe öğretmenlerinin üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olup olmadığı araştırılmıştır. Nicel araştırma yöntemi kuşkuyu ortadan kaldıran, geçerlik ve güvenilirliği sağlayan bir yöntemdir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapmakta olan 170 Türkçe öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Uygun örnekleme yöntemi araştırmacının farklı bir örnekleme yöntemi seçemediği ya da kullanılmadığı durumlarda uygulanabilen bir örneklem seçim yöntemidir (Kılıç, 2013; akt. Eyüp, 2022). Araştırmanın çalışma grubuna yönelik demografik özellikler Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Özellik	n	\bar{X}	SS	%
Cinsiyet		1,38	0,479	
Kadın	105			61,8
Erkek	65			38,2
Öğrenim Düzeyi		1,39	0,636	
Lisans	118			69,4
Yüksek Lisans	38			22,4
Doktora	14			8,2
Meslekî Hizmet Süresi		3,11	1,264	
1-3 Yıl	38			22,4
4-6 Yıl	13			7,6
7-9 Yıl	12			7,1
10 Yıl ve Üzeri	107			62,9
Günlük İnternet Kullanma Süresi		2,66	0,883	
1 Saatten Az	12			7,1
1-3 Saat	68			40

3-5 Saat	55		32,4
5 Saatten Fazla	35		20,6
YZ Haber Takibi		1,35	0,477
Evet	111		65,3
Hayır	59		34,7

Tablo 1'e göre, Türkçe öğretmenlerinin 105'i kadın (%61,8), 65'i erkektir (%38,2). Öğretmenlerin 118'i lisans (%69,4), 38'i yüksek lisans (%22,8) ve 14'ü doktora (%8,2) eğitimine sahiptir. Meslekî hizmet süresi değişkeninde 10 yıl ve üzeri 107 öğretmen, 1-3 yıl, 38 öğretmen; 4-6 yıl 13 öğretmen ve 7-9 yıl 12 öğretmen görev yapmaktadır. Günlük internet kullanma süresi 68 öğretmenin 1-3 saat (%40), 55 öğretmenin 3-5 saat (%32,4), 35 öğretmenin 5 saatten fazla (%20,6) ve 12 öğretmenin 1 saatten az (%7,1) olduğu görülmektedir. Yapay zekâ ile ilgili haberlerin takip edilme oranı ise 111 (%65,35) evet, 59(%534,7) hayır olarak tespit edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygılarının incelenmesini amaçlayan bu çalışmada veriler, Google Forms aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcıların belirlenmesinden uygulama safhasına kadar etik ilkeler gözetilmiş ve adayların çalışmaya gönüllü olarak katılması istenmiştir.

Araştırmacı Tarafından Hazırlanan Kişisel Bilgi Formu: Demografik bilgilerin yer aldığı formda araştırmacı tarafından, öğretmenlerin cinsiyetlerini, öğrenim düzeylerini, meslekî hizmet sürelerini, günlük internet kullanma durumlarını, yapay zekâyâ yönelik gelişmeleri takip etmelerini belirlemek amacıyla 5 adet soru yer almaktadır.

Yapay Zekâ Kaygı Ölçeği: Wang ve Wang (2019) tarafından geliştirilen, Akkaya, Özkan ve Özkan (2021) tarafından Türkçeye uyarlanan Yapay Zekâ Kaygı Ölçeği 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, en olumsuzdan başlayarak kesinlikle

katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kısmen katılıyorum (3), katılıyorum (4), kesinlikle katılıyorum (5) şeklinde olmak üzere 5'li likert şeklinde hazırlanmış olup ölçeğin Cronbach's Alpha güvenilirliğinin 0.93 olduğu belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygılarının incelendiği bu araştırmadan elde edilen veriler elektronik bir veri toplama yöntemi olan Google Forms aracılığı ile toplanmıştır. Yapay Zekâ Kaygı Ölçeği aracılığıyla elde edilen veriler elektronik ortama aktarılarak SPSS paket programı ile analiz edilmiştir.

“Veri analizinde kullanılacak hipotezlerin test edilmesi için ulaşılan verilerin dağılımını incelemek gerekmektedir. Verilerin dağılımı ‘normal olasılık dağılım’ ya da ‘normal dağılım’ gösteriyorsa parametrik testler; normal dağılım göstermiyorsa parametrik olmayan testler kullanılır” (Bayrakçı, 2018: 84). Bir çalışmanın normal dağılım sergilediğini ifade edebilmek için verilerin +1 ile -1 aralığında olması gerekmektedir. Yapılan normallik analizi sonucunda öğretmen adaylarının yapay zekâ okuryazarlık ölçeğinden aldıkları puanların +1 ile -1 arasında olduğu görülmüştür (Basıklık= ,408, Çarpıklık= ,408). Bu sonuç, verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Dolayısıyla ilgili çalışma, parametrik testler kullanılarak analiz edilmiştir.

Verilerin toplanmasında kullanılan ölçekte yer alan aralık değerlerini derecelendirmek için aralık hesaplama yoluna gidilmiştir. Bu doğrultuda ölçekte yer alan aralık değerleri $n=5$ olmak üzere, $n= (n-1)/n$ formülü ile $(5-1)/5=0.80$ aralık genişliği formülü uygulanmış ve aşağıdaki aralıklar ortaya çıkmıştır:

Tablo 2. Ölçek Puan Aralıkları

Seçenekler	Verilen Puanlar	Puan Aralığı
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,00 - 1,79
Katılmıyorum	2	1,80 - 2,59
Kararsızım	3	2,60 - 3,39
Katılıyorum	4	3,40- 4,19
Kesinlikle Katılıyorum	5	4,20-5,00

Elde edilen verilerin analizinde, öğretmenlerin yapay zekâ kaygılarına dair ortalamaların çözümlenmesinde aritmetik ortalama, cinsiyet durumu, yapay zekâya yönelik haber takip etme değişkenlerinin etkisini test etmek için parametrik istatistik tekniklerden Bağımsız Örneklemeler t testi; öğrenim düzeyleri, meslekî hizmet süreleri, internet kullanma süresi değişkenlerinin etkisini test etmek için tek yönlü varyans analizi (One Way Anova) kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde anlamlılık düzeyi 0,05 ($p < 0,05$) olarak uygulanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Tablo 3. Öğretmenlerin Yapay Zekâ Kaygı Düzeylerine Yönelik Bulgular

Maddeler	N	Ortalama 1-5 Aralığı)	Std. Sapma
1. Bir yapay zekâ tekniği/ürünü ile ilgili tüm özel işlevleri anlamayı öğrenmek beni endişelendiriyor		2,47	1,083
2. Yapay zekâ tekniklerini/ürünlerini kullanmayı öğrenmek beni kaygılandırıyor		2,26	,944
3. Bir yapay zekâ tekniğinin/ürününün belirli işlevlerini kullanmayı öğrenmek beni endişelendiriyor.		2,24	,944
4. Bir yapay zekâ tekniği/ürünü ile etkileşime girmeyi öğrenmek beni endişelendiriyor.		2,15	,923
5. Bir yapay zekâ tekniğinin/ürününün insanların yerini alabileceğinden endişe ediyorum.		2,30	1,014
6. İnsansı robotların yaygın kullanımı, işleri insanlardan		2,96	1,247

uzaklaştıracağından korkuyorum.

7. Yapay zekâ tekniklerini/ürünlerini kullanmaya başlarsam, onlara bağımlı hale geleceğim ve bazı muhakeme becerilerimi kaybedeceğimden korkuyorum	3,01	1,219
8. Yapay zekâ tekniklerinin/ürünlerinin birilerinin mesleğini elinden almasından endişe ediyorum.	170 2,68	1,107
9. Bir yapay zekâ tekniğinin/ürününün kötüye kullanılabilceğinden endişe ediyorum.	3,03	1,189
10. Bir yapay zekâ tekniği/ürünü ile potansiyel olarak ilişkili çeşitli sorunlardan endişe ediyorum.	3,66	1,264
11. Bir yapay zekâ tekniğinin/ürününün kontrolden çıkmasından ve arızalanmasından endişe ediyorum.	3,22	1,155
12. Bir yapay zekâ tekniğinin/ürününün robot özerkliğine yol açabileceğinden endişe ediyorum.	3,23	1,231
13. İnsansı yapay zekâ tekniklerini/ürünlerini (örneğin insansı robotları) ürkütücü buluyorum.	2,95	1,208
14. insansı yapay zekâ tekniklerini/ürünlerini (örneğin insansı robotları) göz korkutucu buluyorum.	2,91	1,270
15. Farklı bir kültürdeki alışveriş koşullarına alışabilme konusunda kendime güvenirim	2,86	1,264
16. Nedenini bilmiyorum ama insansı yapay zekâ teknikleri/ürünleri (örneğin insansı robotları) beni korkutuyor.	2,794	1,2913
Toplam	2,812	,910

Tablo 3'ten hareketle, öğretmenlerin yapay zekâ kaygı düzeylerinin $\bar{x}=2,81$ olduğu görülmektedir. Ölçek puan aralıklarına göre bu bulgunun "Kararsızım"a denk gelmektedir. Ölçekte yer alan "Bir yapay zekâ/ürünü ile potansiyel olarak ilişkili çeşitli sorunlardan endişe ediyorum." maddesinin ortalama ağırlığının $\bar{x}=3,66$ olması, öğretmenlerin çoğunun yapay zekâ araçlarına yönelik kaygılı olduklarını göstermektedir. Benzer şekilde "Bir yapay zekâ tekniğinin/ürününün robot özerkliğine yol açabileceğinden endişe ediyorum." maddesinin ortalama ağırlığının $\bar{x}=3,23$ olması, öğretmenlerin bu araçlara yönelik negatif tutumlar sergilediğini belirtmektedir. Başka bir madde olan "Bir yapay zekâ tekniğinin/ürününün kontrolden çıkmasından ve arızalanmasından endişe ediyorum." Maddesinin ortalama ağırlığının $\bar{x}=3,22$ olması, öğretmenlerin yapay zekânın geleceğine yönelik çeşitli endişeleri olduğunu ifade etmektedir. Sonuç

olarak elde edilen bulgulardan hareketle, Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygılarının orta düzey seviyelerinde olduğu sonucuna ulaşılabilir.

3.2. İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Tablo 4. Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Yönelik Bulgular

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Kadın	105	2,99	0,838	3,71	0.000
Erkek	65	2,47	0,94	3,61	

Tablo 4'ten hareketle, öğretmenlerin cinsiyetleri ile yapay zekâ kaygıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygıları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Özellikle kadın öğretmenlerin kaygı ortalamalarının $\bar{x}=2,99$ olması, bu farklılık kadınlar lehine olduğunu ifade etmektedir. Sonuç olarak ilgili çalışmada, öğretmenlerin cinsiyetlerinin yapay zekâ kaygı düzeylerini etkileyen bir değişken olduğu ifade edilebilir.

3.3. Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Tablo 5. Öğretmenlerin Öğrenim Düzeylerine Yönelik Bulgular

Öğrenim Düzeyi	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Lisans	118	2,942	0,845	5,326	0,002
Yüksek Lisans	38	2,449	0,849		
Doktora	14	2,491	1,283		
Toplam	170	2,794	0,915		

Tablo 5'ten hareketle, öğretmenlerin öğrenim düzeyleri ile yapay zekâ kaygıları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Başka bir ifade ile araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygıları öğrenim düzeylerine göre farklılaşmıştır. Öğretmenlerin sıra ortalamaları incelendiğinde mezuniyetleri lisans olanların ortalamalarının en yüksek olduğu ($\bar{x}=2,942$) görülmektedir. Bunu sırasıyla doktora ($\bar{x}=2,491$) ve yüksek lisans ($\bar{x}=2,449$) takip etmektedir. Sonuç olarak ilgili

araştırmada, öğretmenlerin öğrenim düzeylerinin yapay zekâ kaygılarını etkileyen bir değişken olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6. LSD Post-Hoc Analizi

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	S.Derecesi	Kareler Ortalaması	F (LSD Post-Hoc)	p	Anlamlı fark
Gruplararası	8,401	2	4,201	5,326	0,002	Yüksek Lisans–Lisans
Gruplarıçi	131,71	167	0,789			
Toplam	140,111	205				

Yapılan LSD Post-Hoc analizine göre, yüksek lisans mezunu olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygı düzeylerinin lisanstan mezun olanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

3.4. Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Tablo 7. Öğretmenlerin Meslekî Hizmet Sürelerine Yönelik Bulgular

Hizmet Süresi	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
1-3 yıl	38	3,024	0,847	1,719	0,165
4-6 yıl	13	3,062	0,937		
7-9 yıl	12	2,739	1,007		
10 yıl ve üzeri	107	2,686	0,908		
Toplam	170	2,794	0,915		

Tablo 7’den hareketle, öğretmenlerin meslekî hizmet süreleri ile yapay zekâ kaygıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Başka bir ifade ile araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygıları meslekî hizmet sürelerine göre anlamlı şekilde farklılaşmamıştır. Her ne kadar öğretmenlerin hizmet süreleri ortalamaları birbirinden farklı olsa da sonuç olarak ilgili araştırmada, öğretmenlerin meslekî hizmet sürelerinin, öğretmenlerin yapay zekâ kaygılarını etkileyen bir değişken olmadığı ifade edilebilir.

3.5. Beşinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Tablo 8. Öğretmenlerin Günlük İnternet Kullanma Durumlarına Yönelik Bulgular

İnternet Kullanma Süresi	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
1 saatten az	12	2,500	0,954	7,397	0,000
1-3 saat	68	3,046	0,753		
3-5 saat	55	2,898	0,878		
5 saatten fazla	35	2,244	0,998		
Toplam	170	2,794	0,910		

Tablo 8'den hareketle, öğretmenlerin günlük internet kullanımı ile yapay zekâ kaygıları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Başka bir ifade ile araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygıları internet kullanma sürelerine göre farklılaşmıştır. Öğretmenlerin sıra ortalamaları incelendiğinde internet kullanma süreleri 1-3 saat arasında olanların ortalamalarının en yüksek olduğu ($\bar{x}=3,046$) görülmektedir. Sonuç olarak ilgili araştırmada, öğretmenlerin günlük internet kullanma sürelerinin, yapay zekâ kaygılarını etkileyen bir değişken olduğu ifade edilebilir.

Tablo 9. LSD Post-Hoc Analizi

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	S.Derecesi	Kareler Ortalaması	F (LSD Post-Hoc)	p	Anlamlı fark
Gruplararası	16,521	3	5,507	7,397	0,000	1 saat kullananlar- 1 saatten az kullananlardan, 3-5 saat kullananlar-1-3 saat kullananlardan, 5 saatten fazla kullananlar- 1-3 saat ve 3-5 saat kullananlardan
Gruplarıçi	123,59	166	0,745			
Toplam	140,111	169				

Yapılan LSD Post-Hoc analizine göre, 5 saatten fazla internet kullanan öğretmenlerin yapay zekâ kaygı düzeylerinin 1-3 saat ve 3-5 saat kullananlara göre daha yüksek olduğu; 3-5 saat internet kullananların, 1-3 saat internet kullananlardan daha yüksek olduğu; 1 saat internet kullananların, 1 saatten az olanlara göre daha yüksek kaygı düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir.

3.6. Altıncı Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Tablo 10. Öğretmenlerin Yapay Zekâya Yönelik Haber Takip Etme Durumlarına Yönelik Bulgular

YZ Haber Takibi	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Evet	111	2,725	0,95	-1,36	0.176
Hayır	59	2,924	0,821	-1,422	

Tablo 10'dan hareketle, öğretmenlerin yapay zekâya yönelik haber takip etmeleri ile yapay zekâ kaygıları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Başka bir ifade ile araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygıları, haber takip etme değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır. Sonuç olarak ilgili çalışmada, öğretmenlerin yapay zekâya yönelik haber takip etmelerinin yapay zekâ kaygı düzeylerini etkileyen bir değişken olmadığı ifade edilebilir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygılarını çeşitli değişkenler açısından incelenmesinin amaçlandığı araştırmanın bulgularından hareketle, şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin yapay zekâ kaygı düzeylerinin 2,81 olduğu görülmektedir. Ölçek puan aralıklarında bu bulgu “Kararsızım”a denk gelmektedir. Başka bir ifade ile, Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ olgusuna yönelik kaygılarının orta düzey olduğu sonucuna ulaşılabilir. Alan yazında doğrudan Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygılarını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak Üredi ve Başduvar (2017) araştırmalarında, sınıf öğretmeni adaylarının kaygılarının orta düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Teknoloji ve yapay zekâ günden güne hızla gelişme göstermektedir. Günümüzde birçok ortamda olduğu gibi eğitim ortamlarında da yapay zekâ araçları ve sohbet robotlarının (chatbots) kullanım oranının arttığı gözlenmektedir. Störh, Ou ve Malmström (2024) 6000 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında, öğrencilerin yapay zekâ araçları ve sohbet robotlarını aktif olarak kullandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Hajkowicz vd. (2023) yükseköğretim ortamlarında ChatGBT uygulamalarının yoğun olarak

kullanıldığını ve kullanılmaya da devam edileceğini belirtmişlerdir. Hâlihazırdaki çalışma örnekleminde öğretmenler her ne kadar yapay zekâ olgusuna yönelik kararsız olsalar da yapay zekâ araçlarının eğitim ortamlarına daha çok dâhil olması sonucunda öğretmenlerin bu araçlara yönelik tutum ve kaygılarının zamanla değişeceği öngörülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin cinsiyetleri ile yapay zekâ kaygıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygıları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Benzer şekilde Ursavaş (2010) öğretmenlerin teknoloji korku düzeylerini belirlediği araştırmasında, cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılıklar gözlemiştir. Chen ve Jang (2014) ilgili araştırmalarında, teknoloji kaygısıyla ilgili olarak cinsiyet değişkeni açısından özellikle kadınlar lehine anlamlı farklılıklar gözlemiştir. Seyrek vd. (2024) öğretmenlerin dijital yeterlilikleri ile teknoloji kaygısını inceledikleri araştırmalarında cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılıklar olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin öğrenim düzeyleri ile yapay zekâ kaygıları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Başka bir ifade ile araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygıları öğrenim düzeylerine göre farklılaşmıştır. Öğretmenlerin sıra ortalamaları incelendiğinde mezuniyetleri lisans olanların ortalamalarının en yüksek olduğu ($\bar{x}=2,942$) görülmektedir. Bu bulgunun aksine Hao & Lee (2015) öğretmenlerin web 2.0 teknolojilerinin derse entegrasyonu sırasındaki yaşadıkları kaygıları inceledikleri araştırmalarında öğrenim düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık bulmamışlardır.

Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin meslekî hizmet süreleri ile yapay zekâ kaygıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Başka bir ifade ile araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygıları meslekî

hizmet sürelerine göre anlamlı şekilde farklılaşmamıştır. Benzer şekilde Özdemir (2023) öğretmenlerin yapay zekâya yönelik kaygılarına yönelik görüşlerini değerlendirdiği çalışmasında, kıdem açısından anlamlı bir farklılığa ulaşamamıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin günlük internet kullanımı ile yapay zekâ kaygıları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Başka bir ifade ile araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygıları internet kullanma sürelerine göre farklılaşmıştır. Öğretmenlerin sıra ortalamaları incelendiğinde internet kullanma süreleri 1-3 saat arasında olanların ortalamalarının en yüksek olduğu ($\bar{x}=3,046$) görülmektedir. Öğretmenlerin kaygı düzeyleri ile teknoloji yeterlilikleri arasında doğrudan ilişki olduğu görülmektedir. Örneğin Beşaltı, Kahramanoğlu ve Kılıç (2023) araştırmalarında öğretmenlerin dijital yetersizliklerinin kaygı düzeylerini etkilediğini ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin yapay zekâya yönelik haber takip etmeleri ile yapay zekâ kaygıları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Başka bir ifade ile araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin yapay zekâ kaygıları, haber takip etme değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır.

Sonuç olarak, Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ kaygılarının orta düzeyde olduğu; cinsiyet, öğrenim düzeyi, internet kullanma süresi değişkenleri açısından anlamlı farklılıkların gözlemlendiği ancak meslekî hizmet süresi ve yapay zekâya yönelik haber takip etme değişkenleri açısından anlamlı farklılıkların olmadığı görülmüştür. Yapay zekâ ve teknoloji ile ilgili eğitimler verilerek öğretmenlerin kaygı düzeyleri daha da düşürülebilir. Nitekim Kopcha (2012) teknolojiye yönelik eğitimlerin, öğretmenlerin teknoloji konusuyla ilgili bilgi ve becerilerini artırdığını ve kaygı düzeylerini düşürdüğünü ifade etmektedir.

Yapay zekânın gelişme hızı göz önünde bulundurularak geleceğin mesleği olarak adlandırılan prompt mühendisliği ile ilgili, öğretmenlerin yapay zekâyı daha rahat yönlendirebilmelerine yönelik hizmet içi çalışmalar yapılabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için Bayburt Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 20.09.2023 tarihli, E-82795991-020-154353 sayılı yazı ve 261 karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Beşaltı, M., Kahramanoğlu, R. ve Kılıç, A. (2023). "Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmenlerin Yaşadığı Gerçeklik Şokları." Anadolu Türk Eğitim Dergisi, 5(1), 1-16.

Mermer, S., Özer, N., Şad, S.N. (2021). "Öğretmenlerin Akıllı Tahta Kullanımına İlişkin Kaygıları: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması." Ahi Evran Akademi, 2(2), 98-111.

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. New York: W. W. Norton & Company.

- Çevik, V. & Baloğlu, M. (2007). "Okul yöneticilerinin bilgisayar kaygısı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi." *Educational Administration: Theory and Practice*, 52, 547-568.
- Dinello, D. (2005). *Technophobia: Science Fiction visions of posthuman technology*. Austin: University of Texas Press.
- Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2010). "Teacher Technology Change: How Knowledge, Confidence, Beliefs, and Culture Intersect." *Journal of Research on Technology in Education*, 42(3), 255-284.
- Guszcza, J. (2018). *AI in Education: A New Frontier*. Wiley
- Hajkowicz, S., Sanderson, C., Karimi, S., Bratanova, A., & Naughtin, C. (2023). "Artificial intelligence adoption in the physical sciences, natural sciences, life sciences, social sciences and the arts and humanities: A bibliometric analysis of research." *Technology in Society*, 74, <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2023.102260>
- Hattie, J. (2009). *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. Routledge
- Henderson, j. & Corry, M. (2021). "Teacher anxiety and technology change: a review of the literature." *Technology, Pedagogy and Education*, 30(4), 573-587, DOI: 10.1080/1475939X.2021.1931426
- Holmes, W. (2018). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Springer.

- Inan, F. A., & Lowther, D. L. (2010). "Teachers' Perceptions of Technology Integration Professional Development." *Teaching and Teacher Education*, 26(8), 1395-1403.
- Johnson, D. G. ve Verdicchio, M. (2017). AI anxiety. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 68(9), 2267-2270.
- Koehler, M. J., & Mishra, P. (2009). "What Happens When Teachers Design Digital Age Learning Environments? The Case of Technology, Pedagogy, and Content Knowledge (TPACK)." *Journal of Educational Computing Research*, 41(2), 97-116.
- Kopcha, T. J. (2012). "Teachers' perceptions of the barriers to technology integration and practices with technology under situated professional development." *Computers & Education*, 59(4), 1109-1121.
- Nielsen, S. (2021). *Humanizing Education Technology: Integrating AI and Human Touch*. Oxford University Press
- Özdemir, N. D. (2023). Öğretmenlerin yapay zekâ kaygılarına ilişkin görüşleri. II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara. <https://usbk.ufuk.edu.tr/wp-content/uploads/2023/10/Tam-Metin-Kitabi.pdf#page=63>
- Özkara, B. Ö. (2019). Beyin Baskınlıkları ile Bilgisayar Kaygıları Arasında İlişkinin İncelenmesi. Uluslararası Eğitimde ve Sosyal Bilimlerde Yenilikler Sanal Sempozyumu, Ankara. Retrieved from http://vsymposium.com/Content_Files/Content/Downloads/IVSES S2019_tam_metin_kitapcik .pdf#page=236

- Seyrek, M., Akbaş Kuzyaka, E., Ceran, M., Tezcan Savsın, O. Ve Uyar, Ş. E. (2004). "Bir kaygı unsuru olarak öğretmenlerin dijital yeterlilikleri." *Premium E-Journal of Social Sciences*, 8(43), 762-772. Doi: 10.5281/zenodo.12603675
- Stöhr, C., Ou, A. W., & Malmström, H. (2024). "Perceptions and usage of AI chatbots among students in higher education across genders, academic levels and fields of study." *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 7, 100259. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2024.100259>
- Şahin, M. (2019). "Korku, kaygı ve kaygı (anksiyete) bozuklukları." *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 117-135.
- Takıl, N., Erden, N. K., & Sarı, A. B. (2022). "Farklı meslek grubu adaylarının yapay zekâ teknolojisine yönelik kaygı seviyesinin incelenmesi." *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(48), 343-353. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.1165386>
- Ursavaş, Ö. F. (2010). İlk ve ortaöğretim öğretmenlerinin teknoloji korku düzeylerinin belirlenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Üredi, L. ve Başduvar, L. (2017). "Sınıf öğretmeni adaylarının kaygı düzeylerinin incelenmesi." *Turkish Journal of Primary Education*, 2, 57-71.
- Yalçınalp, S., & Cabı, E. (2015). "Eğitim Teknolojileri Kullanımı Kaygı Ölçeği (ETKKÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması." *İlköğretim Online*, 14(3), 1005-1016. <https://doi.org/10.17051/io.2015.50515>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Anxiety is defined as a state of uneasiness and uneasiness experienced by a person despite the absence of any concrete danger (Şahin, 2019). It is known that artificial intelligence (AI) has developed greatly in recent years. This situation has caused certain excitement in societies as well as various concerns. Based on Brynjolfsson & McAfee (2014), some scientists and practitioners have emphasized that AI technologies may have a disruptive impact, especially on the workforce. In particular, not knowing what the future role of AI will be and the possibility of it getting out of control are among the possible factors for anxiety (Johnson & Verdicchio, 2017). As a result of the researches, it can be stated that people have various concerns about technology as well as the AI phenomenon. Teachers' concerns about technology are generally centered on how technology can affect their in-class (formal) application processes. Some studies reveal that teachers' distrust of technology prevents the effective use of educational technologies (Inan & Lowther, 2010; Koehler & Mishra, 2009).

Based on the foregoing, the aim of this study is to evaluate Turkish teachers' artificial intelligence concerns. Based on this main purpose, answers to the following sub-problems were sought:

1. What is the level of Turkish teachers' artificial intelligence concerns?
2. Do Turkish teachers' artificial intelligence concerns differ significantly according to their gender?
3. Do Turkish teachers' artificial intelligence concerns differ significantly according to their level of education?
4. Do Turkish teachers' artificial intelligence concerns differ significantly according to their length of professional service?
5. Do Turkish teachers' artificial intelligence concerns differ significantly according to their daily internet use?
6. Do Turkish teachers' artificial intelligence concerns differ significantly according to their following news about artificial intelligence?

Method

In this study, which is based on examining the artificial intelligence concerns of Turkish teachers, quantitative research method was preferred and the survey model, which is a model of this method, was used. The survey model can be defined as revealing the relationship or interaction between two different quantitative variables through a correlation coefficient. (Fraenkel et al., 2012; as cited in Bekman, 2022, p.250). In this study, the artificial intelligence anxiety levels of Turkish teachers were examined and it was investigated whether different variables caused a significant difference on Turkish teachers. Quantitative research method is a method that eliminates doubt and ensures validity and reliability.

Findings

Based on the table, it is seen that teachers' artificial intelligence anxiety level is $\bar{x}=2,81$. According to the scale score ranges, this finding corresponds to "Undecided". The fact that the average weight of the item "I am worried about various problems potentially associated with an artificial intelligence/product" in the scale is $\bar{x}=3.66$ shows that most of the teachers are anxious about artificial intelligence tools.

There is a significant difference between the education levels of the teachers and their artificial intelligence concerns. In other words, the artificial intelligence concerns of the teachers included in the study differed according to their education levels. When the rank averages of the teachers are examined, it is seen that the average of those with bachelor's degree is the highest ($\bar{x}=2,942$).

It is seen that there is no significant difference between teachers' professional service hours and their artificial intelligence concerns. In other words, the artificial intelligence concerns of the teachers included in the study did not differ significantly according to their length of professional service. Although the averages of teachers' length of service are different from each other, as a result, it can be stated that teachers' length of professional service is not a variable affecting teachers' artificial intelligence concerns.

There is a significant difference between teachers' daily internet use and their artificial intelligence concerns. In other words, the artificial intelligence concerns of the teachers included in the study differed according to their internet usage time. When the rank averages of the teachers are examined, it is

seen that the averages of those whose internet usage time is between 1-3 hours are the highest ($\bar{x}=3,046$).

Conclusion and Discussion

Based on the findings of the research, which aimed to examine the artificial intelligence anxiety of Turkish teachers in terms of various variables, the following results were reached; According to the results of the research, it is seen that the artificial intelligence anxiety level of the teachers is 2.81. This finding corresponds to "Undecided" in the scale score ranges. In other words, it can be concluded that Turkish teachers' anxiety towards the phenomenon of artificial intelligence is at a medium level. There is no study directly examining Turkish teachers' artificial intelligence concerns in the literature. However, Üredi and Başduvar (2017) stated in their study that the anxiety of prospective classroom teachers was at a moderate level. Technology and artificial intelligence are developing rapidly day by day. Today, it is observed that the rate of use of artificial intelligence tools and chatbots is increasing in educational environments as in many environments.

According to the results of the research, there is a significant difference between the gender of the teachers and their artificial intelligence concerns. In other words, the artificial intelligence concerns of the teachers included in the study differed significantly according to the gender variable. Similarly, Ursavaş (2010) observed significant differences in terms of gender variable in his study in which he determined the technology fear levels of teachers. In their related study, Chen and Jang (2014) observed significant differences in technology anxiety in terms of gender variable, especially in favor of women.

As a result, it was seen that Turkish teachers' artificial intelligence anxiety was at a moderate level; significant differences were observed in terms of gender, education level, internet usage time variables, but there were no significant differences in terms of professional service time and following news about artificial intelligence variables. Teachers' anxiety levels can be further reduced by providing trainings on artificial intelligence and technology. As a matter of fact, Kopcha (2012) states that technology-related trainings increase teachers' knowledge and skills about technology and reduce their anxiety levels.

TÜRKİYE’DE GÖRME ENGELLİ ÖĞRENCİLERE MERKEZİ SINAVLARDA MATEMATİK ALANINDA YAPILAN UYGULAMALARIN İNCELENMESİ

Hasan Hüseyin YILDIRIM*

Salih ÇAKMAK**

Öz

Bu çalışmada, ilgili araştırmalar çerçevesinde Türkiye’de görme engelli öğrencilere merkezi sınavlarda matematik alanında yapılan uygulamaların incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak görme engelli öğrencilerin özellikleri ve onlara verilen matematik öğretimine ilişkin kuramsal çerçeveye yer verilmiş; ikinci olarak, merkezi sınavlarda görme engelli öğrencilere yönelik matematik sorularında yapılan uyarılama ve uygulamalar tanıtılmıştır. Üçüncü olarak ise merkezi sınavlarda görme engelli öğrencilerin birtakım matematik sorularından muaf tutulmasındaki sorunlar irdelenmiş, incelenen araştırma bulguları sunulmuş ve bunlar ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır. Son olarak, literatür doğrultusunda Türkiye’de görme engelli öğrencilerin matematik alanında merkezi sınavlarda muaf tutulma durumlarına ve yapılan uygulamalara yönelik araştırma ve uygulama önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Görme engelli öğrenciler, matematik eğitimi, merkezi sınavlar.

* Arş. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Görme Engelliler Eğitimi Anabilim Dalı, hhyildirim96@gmail.com, Bolu/Türkiye

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Görme Engelliler Eğitimi Anabilim Dalı, salih_cakmak@gazi.edu.tr, Ankara/Türkiye

INVESTIGATION OF THE APPLICATIONS IN THE FIELD OF MATHEMATICS DURING THE CENTRAL EXAMS FOR VISUALLY IMPAIRED STUDENTS IN TÜRKİYE

Abstract

This study aims to examine the applications made to visually impaired students in central exams in the field of mathematics in Türkiye within the framework of relevant research. In this study, firstly, the characteristics of visually impaired students and the theoretical framework regarding the mathematics education given to them are given; secondly, the adaptations and applications made to the mathematics questions for visually impaired students in central exams are introduced. Thirdly, the problems in exempting visually impaired students from certain mathematics questions in central exams are examined, the examined research findings are presented and these are discussed within the framework of relevant literature. Finally, in line with the literature, research and application suggestions are made regarding the exemption status of visually impaired students in central exams in the field of mathematics in Türkiye and the applications made.

Keywords: *Visually impaired students, mathematics education, central exams.*

1. GİRİŞ

Matematik becerileri, nasıl ki tipik gelişim gösteren çocukların, günlük rutinlerindeki eylemlerini kolaylaştırıp akademik becerileri ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayarak önemli ölçüde yer ediniyorsa, görme engelli çocukların yaşantılarının da birçok alanında yer almaktadır. Görme engelli olan öğrenciler, matematik becerilerinde yer alan ve şekil, resim ve sembol gibi görsel içerikleri gözlemlene noktasında yaşadıkları sorunlar sebebiyle özel gereksinimleri olan öncelikli gruplar arasında yer almaktadır (Anthony & Walshaw, 2009; Spindler, 2006). Bu durum, görme engelli çocukların öğrenme deneyimlerindeki görsel eksikliklerin, akademik başarı düzeylerinin düşük olmasına ve öğrenme çıktılarının zayıf olmasına neden olabilmektedir (Zebehazy

vd., 2012; Byrd vd., 2015). Bununla birlikte görme engelli bireylerin matematik eğitiminde oluşan boşluklar nedeniyle kariyer planlamalarında bu boşluklara dayalı yönelimler yaptıkları söylenmektedir (Horzum & Bülbül, 2017).

Matematiği öğrenmek ve kullanmak hem tipik gelişim gösteren hem de görme engelli öğrenciler için kritik bir öneme sahiptir. Bunun nedenine bakıldığında matematiğin teknoloji ile iç içe olması, yeni dünyada günlük hayatta karşılaşılabilecek problemlere karşı sistematik bir düşünce yapısı geliştirmek ve tüm bunları uygulayarak karşılaşılabilecek problemlere yaratıcı düşünme stratejileri ile çözüm üretmektir (Akkaya & Durmuş, 2015). Bunun yanında öğrenme sonrası girdilerin günlük hayattaki becerilere aktarılması noktasında önemli paya sahip olması da matematiğin herkes için önemli olduğunu göstermektedir (Tchoshanov vd., 2017; Tutak & Güder, 2014). Lannin (2015) de araştırmasında engelli öğrencilerin, değişen dünya düzeniyle birlikte önemi daha da artan ve temel eğitimde önemli bir yer tutan matematik becerilerini öğrenmeye, tipik gelişim gösteren öğrenciler kadar gereksinim duymakta olduğunu vurgulamıştır.

Bu bağlamda yapılan çalışmada görme engelli öğrencilere matematik öğretimi, matematik öğretiminin akademik ve diğer alanlardaki faydalarına, girdikleri merkezi sınavlarda matematik alanında yapılan uygulamalara ve mevcut sorunlarla birlikte sorunların çözümüne yönelik önerilere yer verilmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'deki görme engelli öğrencilerin matematik alanında merkezi sınavlarda muaf tutulma durumlarını ortaya koymayı amaçlayarak, literatürdeki ilgili çalışmaları incelemekte ve mevcut durumu teorik açıdan ele almaktadır. Bu kapsamda, araştırmanın yöntemi literatür taraması olarak belirlenmiştir.

3. GÖRME ENGELLİ BİREYLER

Türkiye'de, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne (ÖEHY) göre görme engelli bireyler; *"Görme gücünün kısmen ya da tamamen kaybından dolayı özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey"* şeklinde tanımlanmaktadır (ÖEHY, 2018). Burada kullanılan "görme engelli" terimi, hiç görmeyen (total körlük) ve belirli bir görme algısına sahip olan (az gören) durumları kapsayan genel bir terim olarak kullanılmaktadır (Kreuzer, 2007).

Türkiye'de görme engelli bireylerin yasal olarak tanımlanmalarına bakıldığında total kör; *"Mümkün olan tüm düzeltmelerle birlikte, bireyin iyi gören gözündeki olağan görme keskinliğinin 20/200 ya da daha az olması ve 20 dereceden daha az görme alanının bulunması"*, az gören; *"Mümkün olan tüm düzeltmelerle birlikte, bireyin iyi gören gözündeki olağan görme keskinliğinin 20/70 ile 20/200 arasında olması"* olarak tanımlanmaktadır (Şafak, 2013; Tuncer, 2013). Total kör tanımındaki "20/200" ifadesi, görme engelli çocuğun 60 cm gibi bir mesafeden görebildiğini, gören bir çocuğun 6 m gibi bir mesafeden görebilmesidir. Az gören tanımındaki "20/70 ile 20/200" ifadesi de benzer şekilde, gören bir çocuğun 6 m mesafeden görebildiğini, az gören çocuğun 2 m ile 6 m mesafe arasında görebilmesidir.

Türkiye'de görme engelli bireylerin eğitsel açıdan tanımlanmalarına bakıldığında total körler; *"Ağır derecede görme keskinliği kaybı olan, dokunsal (kabartma) alfabeye (Braille) okuyarak ve sesli (konuşan) kitaplar ile dinleyerek eğitim-öğretimini sürdürebilen bireyler"* olarak ve az görenler ise; *"Yazılı materyalleri büyüteç gibi çeşitli yardımcı araç-gereçler ile okuyabilen bireyler"* olarak tanımlanmaktadır (Şafak, 2013).

4. GÖRME ENGELLİ BİREYLERE MATEMATİK ÖĞRETİMİ

Gözün bir bireyin en önemli duyu organı olarak kabul edilmesi ve öğrenmenin %80’nin görme duyası aracılığı ile gerçekleşmesi, gözün öğrenmede büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (Özyürek, 1998). Bu noktadan hareketle görme engeli olan bireylerin herhangi bir ek engeli bulunmadığı takdirde zihinsel gelişimi akranlarının gelişimleri ile aynı doğrultuda ilerlemek ile, bilişsel yeteneklerde ve kavramsal gelişimde görme yetisine sahip bireylerden geride oldukları ve bu nedenle olumsuz yönde etkilendikleri söylenmektedir (Frostig, 1972; Kulp, 1999; LaBerge & Samuels, 1974). Ayrıca, yön, miktar ve şekil gibi kavramlar görsel bir şekilde sunulmadığında, bunların anlaşılması için önemli ölçüde daha fazla bilişsel işlem gerekebilmektedir.

Çok sayıda psikolojik çalışma, görme engelli bireylerin görsel imgeleri ve hafızalarını etkin bir şekilde kullanma konusunda dikkate değer bir kapasiteye sahip olduklarını öne sürmektedir (Spelke & Geleitman, 1984; Millar, 1985; Levin & Hollyfield, 1993). Bu durumdan yola çıkılarak görme engelli bireylere matematik ve matematik kavramlarının öğretimi bir gereklilik olarak algılanmalıdır çünkü matematik, bireylerin yaşadıkları dünyayı anlamalarına, eleştirel düşünelmelerine ve sebep-sonuç ilişkisi kurmalarına yardımcı olmaktadır (Enç, 2005). Bu yönüyle matematik eğitimi, görme engelli bireylerin hayatlarını doğrudan etkileyecek bir öneme sahiptir (Quek & Mcneill, 2006).

Karshmer vd., (2007) görme engelli öğrencilere matematik eğitimi verilmesine yönelik olarak iki görüşün var olduğunu öne sürmektedir. Bu görüşlerden ilki, görme engelli öğrencilerin soyut olduğu düşünülen ve görsel içerikler barındıran matematikten muaf olması iken, ikinci görüşe göre görme engelli öğrencilerin görme dışında diğer duyularına hitap edecek bir eğitim süreci ve destek eğitim araçları ile matematik öğrenme ihtiyacının giderilebileceğidir. Bu aşamada

matematik denildiğinde akla gelen ilk kavramlar; sayılar, toplama, çıkarma, çarpma, bölme ve bunlardan oluşan dört işlem problemleridir. Fakat, matematik alanı sadece bu kavram ve konularla sınırlı değildir ve gören öğrenciler gibi, görme engelli öğrencilerin içerisinde de matematiğe ilgi duyup, başarılı olan ve matematiğe karşı ilgi duymayıp, başarılı olamayan öğrenciler bulunmaktadır (Anthony & Walshaw, 2009; Cox & Dykes, 2001). Üslü ifadeler gibi temel işlemlerden öte konu ve problemleri yapabilen görme engelli öğrenciler de bu grubun içinde yer alabilmektedir. Bu bağlamda, görme engelli öğrencilerin bir dersi özümseyebilmesi için aktif katılımlarının sağlanması, anlatılan konuların açıklanması ve özellikle matematiksel kavramların dokunabilecekleri şekilde somutlaştırılarak uyarlanması gerekmektedir (Quek & McNeill, 2006; Zorluoğlu & Sözbilir, 2017). Matematik, görme duyusunu kullanamayanlar için duyulabilir ve dokunarak hissedilebilir bir hale getirilmelidir. Dokunsal destek ve dokusal teknolojiler, somut matematiksel anlamların ilerletilmesinde zaman zaman avantajlar sunmalıdır (Quek & McNeill, 2006).

Görme engelli öğrencilere matematik derslerinde küptaş-kasa ve abaküs gibi araçlarla öğretim yapılmaktadır (Cansu-Kurt, 2015). Ancak, bu materyaller öğretmenler ve öğrenciler tarafından anlaşılması zor ve kullanışsız olarak kabul edildiği için sınıf içinde yaygın olarak kullanılmamaktadır (Bülbül vd., 2012). Görme engelli öğrencilerin matematiksel öğrenme becerilerini araştıran çalışmalarda, görsel matematiksel girdi eksikliği nedeniyle akranlarına kıyasla daha düşük becerilere sahip oldukları ve hatta görme engelinin artmasıyla bu başarı oranlarının daha da azaldığı belirtilmektedir (Anthony & Walshaw, 2009; Zebehazy vd., 2012). Bununla birlikte, matematik alanında dikkate değer başarılar imza atan birçok tamamen görme engelli matematikçi de bulunmaktadır (Jackson, 2002). Görme engelli bireylerin çeşitli matematik becerilerinin öğretimine yönelik uygun ve uyarlanmış eğitim süreçleriyle

öğrenmeleri pekişecek ve başarı oranları artacaktır (Küçüközyiğit & Özdemir, 2017; Tuncer, 2009; Şafak, 2007; Papadopoulos & Goudiras, 2005).

Bunun yanında görme engelli öğrencilere soyut geldiği için girmiş oldukları merkezi sınavlarda muaf tutuldukları şekil kavramlarını öğretirken teller, kâğıt şeritler, çeşitli türden maketler ve kabartma çizgiler kullanılabilir. Görme engelli öğrencilerin şekilsel kavramlara dair doğru bir bilgi deposuna sahip olabilmeleri için öğrenilmesi gereken şekillerin bizzat öğrenciler tarafından dokunularak hissedilmesi bu şekillerin mümkün oldukça bizzat öğrencilerin kendilerine çizdirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple öğretmen matematik dersini anlatırken sürekli olarak öğrencilere bireysel rehberlik yapmalı ve yine onlara fiziksel rehberlik yaparak çizilmesi gereken şekillerin nasıl çizileceğini öğretmelidir (Cox & Dykes, 2001; Papadopoulos & Goudiras, 2005).

Bu anlamda, görme engelli bireylere yönelik verilen matematik becerilerinin öğretimi sürecinde, eğitimcilerin ve öğrencilerin ön yargılı olmamaları, gerekli uyarlamalar ve destek eğitim araçları ile matematik becerilerini öğrenmeleri sağlanabileceği söylenebilir.

5. MERKEZİ SINAVLARDA GÖRME ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK MATEMATİK SORULARINDA YAPILAN DÜZENLEMELER

Türkiye’deki mevcut eğitim sistemine göre, matematik dersi ilköğretim, ortaöğretim ve lise kademelerinde zorunlu bir ders olarak müfredatta yer almaktadır. Her kademe ve sınıf düzeyindeki öğrenciler aynı konuları öğrenmekte ve yıl sonunda öğrenme düzeyleri ve başarıları, aynı sorulardan oluşan sınavlarla değerlendirilmektedir. Kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarına tabi olan, görme, işitme veya zihinsel gibi farklı türden engelleri bulunan öğrenciler, onlara özel ders programları hazırlanmasına rağmen (MEB,

2002), yıl sonunda yapılan sınavlarda akranlarıyla birlikte aynı konulardan sorumlu tutulmaktadır.

Önceki yıllarda düzenlenen matematik öğretim programında görme engelli öğrenciler, soyut olan şekilsel, grafiksel ve görsel içeriklerden muaf tutulmaktaydı. Ancak, 2018 yılında yapılan Özel Eğitim Yönetmeliği değişiklikleri ile bireysel farklılıklara yönelik uygun destek eğitim araçları kullanılarak bu içeriklerin de müfredata dahil edilmesi hükme bağlanmıştır. Buna karşın, görme engelli öğrenciler, öğretmenlerin "sen bu konuyu anlayamazsın" diyerek konuyu anlatmaması veya yeterli düzeyde sorumlu tutmaması nedeniyle, şekilli soruları öğrenme ve anlama noktasında sorunlar yaşamaya devam etmektedir (Bülbül, 2013). Süreç içerisinde gelinen noktada ise görme engelli öğrencilerin tamamen sorulardan muaf olmayacağı, sınavlarda şekil, grafik ve resim içeren sorular yerine bu sorulara eş değer soruların yer alacağı belirtilmiştir (MEB, 2022; Doğuş, 2022).

Bunun yanında görme engelli öğrencilere merkezi sınavlarda okuyucu desteği de sunulmaktadır. Sesli okuyucu kullanan görme engelli öğrenciler ise testlerdeki başarılarının okuyucunun kalitesine bağlı olduğunu belirtmektedir (Sánchez & Espinoza, 2012). Görme engelli öğrenciler, sınavlarında görev alan okuyucuların sosyo-kültürel durumlarının, okuma ve telaffuz gibi performanslarının ve uzmanlık alanlarının sınavlardaki performanslarını etkilediğini belirtmektedirler (Şenel & Kutlu, 2018). Bu bağlamda farklı bir alanda uzmanlaşmış bir okuyucunun matematik kavramlarını doğru ifade etmekte zorlanması veya sorumluluk sahibi olmayan bir okuyucunun soruları ciddiyetsiz bir şekilde okuması görme engelli öğrencinin sınav performansını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Merkezi sınavlarda halen mevcut sesli okuyucu uygulamasına

devam edilmesi de matematik gibi derslerin sorularında uyarlamalar yapılmasına neden olabilmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde dünyada Almanya, Avustralya, Büyük Britanya, Kanada, Danimarka, Hollanda, İsveç, Çek Cumhuriyeti, Fransa ve İskoçya gibi ülkelerde görme engelli öğrencilere merkezi sınavlarda büyük puntolu ve Braille baskı sağlandığı, değişen oranlarda (Örn. %50, %100.) ek süre uygulandığı ve bazı ülkelerde sınavı yardımcı teknolojiler kullanılarak bilgisayar ortamında uygulama olanağının bulunduğu belirlenmiştir (Douglas vd., 2009). Çek Cumhuriyeti ve Kanada gibi ülkelerde sınavlarda şekil, tablo ve görsellik içeren sorular yerine benzer zorluk düzeyindeki sorulara yer verilirken; Avustralya, Danimarka ve Fransa gibi ülkelerde ise şekil, tablo ve görsel içerikli sorulara yönelik metin ve cümle açıklamaları eklendiği veya içerikte sadeleştirme yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Douglas vd., 2009).

Geldiğimiz son aşamada Türkiye’de ise görme engelli bireyler, merkezi sınavlarda psikolojik bakımdan olumsuz etkilenme düşüncesi ile bazı sorulardan ve yapamayacakları düşüncesi ile de şekil, grafik, tablo ve görsellik içeren sorularından muaf tutulmaktadır. Bu durum ise birçok noktada sorunlar barındırmaktadır.

6. MERKEZİ SINAVLARDA GÖRME ENGELLİ BİREYLERİN BAZI MATEMATİK SORULARINDAN MUAF TUTULMASINDAKİ SORUNLAR

Türkiye’de orta ve yükseköğretim kurumlarına öğrenci yerleştirmede yüksek puanlı sınavlar yaygın olarak kullanılmaktadır. Öğrencilerin karşılaştığı bu riskli sınavlardan ilki, nitelikli bir liseye kaydolabilmek için hayati önem taşıyan Ortaöğretim Kurumları Merkezi Sınavı’dır. Bu sınav, öğrenciler için ilk seçme/eleme noktası olduğundan önemli bir yüksek riskli sınav olarak kabul

edilir. Bu bağlamda eğitimin ve sınavın her bileşeni tüm öğrencilere karşı sorumlu olmalıdır. Yapılan merkezi sınavlarında ölçüm sonuçları aynı zamanda hesap verebilirliğin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Görme engelli bireylere uygulanan testlerin geçerlilik sorunları uzun süredir tartışılmaktadır (Amrein-Beardsley & Barnett 2012; Cho vd., 2012; Linn, 2006). Ancak geçerliliğin sağlanmasına yönelik uygulamalarda halen sorunlar yaşanmaya devam etmektedir.

Görme engelli öğrencilerin her ne kadar şekil, grafik, tablo ve görsellik içeren sorulardan muaf oldukları belirtilmiş olsa da görselliğe dair belirtilen soruların neler olacağı ve şekilli, grafik veya resimler içeren bu konu ve sorulardan muaf tutulmanın onlar adına ne kadar yararlı olacağı gibi sorular yıllardan beridir tartışma konusu olarak devam etmektedir (Bülbül, 2009). Bu tartışmaların temel nedenine bakıldığında, görme engelli öğrenciler için matematikte çizim ve ölçümler yapmak amacıyla kullanılan çeşitli özel araçların mevcut olduğu ve bu araçlarla üçgen, kare, dikdörtgen, daire, küp, piramit gibi şekillerin çizilebildiği, ayrıca açılar, uzunluklar, yükseklikler gibi her türlü matematik ve cebir işlemlerinin gerçekleştirilebildiği görülmektedir. Öte yandan görme engelli öğrenciler ve ebeveynleri de verilen eğitimin sonuçları hakkında bilgi sahibi olarak ne kadar ilerleme kaydedildiğinin kanıtlarını görmek, adil ölçüm yapıldığından ve test sonuçlarının geçerliliğinden emin olmak istemektedir. Görme engelli olmayan akranları dikkate alarak geliştirilen ve görme engelli öğrencilere ilişkin test istatistiklerini sunamayan testlerin sonuçları (Bruce vd., 2018) hesap verebilirliğin ihlali kaynağı olarak kabul edilebilmektedir.

Şenel (2021) yaptığı bir çalışmanın ulaşılan sonuçlarına bakıldığında görme engeli olan katılımcılar, şekilli ve grafikli sorulardan muaf tutulduklarını ifade etmektedir. Bu şekil ve grafik içeren soruların sınavdan çıkarılıp, yerine aynı

bağlamda ölçme amacı taşıyan soruların da koyulmadığı göz önüne alındığı zaman yapılan bu sınavın ölçme amacı ve kapsamı değişmiş olduğundan, sonuçlarının da geçerliğinin tehlikeye düşmüş olduğu ve görme engelli öğrencinin de eksik değerlendirilmesine neden olduğu söylenebilmektedir (Bolt & Thurlow, 2004; Zebehazy vd., 2006; Zebehazy vd., 2012).

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye’de görme engelli öğrencilerin matematik alanında merkezi sınavlarda muaf tutulma durumlarını ortaya koyan bu çalışmanın ulaşılan sonuçlarına göre ÖSYM’nin yayınlamış olduğu sınav kılavuzlarından bazıları (ÖSYM, 2018a, 2018b, 2018c, 2018d) incelendiğinde görme engelli bireylere tablo, resim, grafik ve şekiller gibi görsel verileri barındıran sorular ve buna ek olarak karmaşık ifadeleri ihtiva eden soruların sorulmayacağı belirtilmekle birlikte, bu soruların yerine ne konulacağına dair de net bir bilgi yer almamaktadır. Yapılan araştırmalarda da sınavın sunumuyla ilgili olarak görme engelli bireyler şekil ve tablo içeren sorularda birtakım görsel düzenlemelerin yapılmasını, soruların içinde tablo ve şekillerin sadeleştirilmesini ve tablo ve şekilleri betimleyen metinler ile sunulmasını talep etmektedir. Ayrıca, soyut soruların somutlaştırılması için üç boyutlu materyaller ve kabartma grafik/şekillerin kullanılmasını talep etmektedirler (Doğuş vd., 2020; Şenel, 2021).

Bu bağlamda merkezi sınavların geçerliğini artırmak amacıyla kabartma grafik/şekillerin kullanılması ve metin açıklamalarının eklenmesi vb. uygulanacak yöntem ve önlemlerle adayların soru içeriklerine bizzat ulaşmaları sağlanabilir (Douglas vd., 2009; Zebehazy vd., 2006). Erin, vd. (2006)’nin araştırmasının bulguları incelendiğinde görmeyen öğrencilerin yazılı test formatındaki (Braille) çoktan seçmeli sınavlarda daha iyi performans gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda sınava dair yapılacak düzenlemelerin de yapılan

sınavın işlevselliğini ve geçerliğini arttıracak şekilde belirtilmektedir (Kim, 2012; Lazarus, 2009). Bu bağlamda, merkezi sınav düzenlemelerinin, görme engelli bireylerin soruları okuma biçimleri, duyuşsal tercihleri ve işlevsel görme becerileri gibi farklı ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde özenle tasarlanması büyük önem taşımaktadır.

Görme engelli adaylar için merkezi sınavlarda yukarıdaki alternatiflerin sunulmasının yanı sıra yardımcı teknoloji imkânlarını kullanarak faydalanmalarına izin verilmesi gerekmektedir. Bu yardımcı teknoloji olanaklarından biri de Braille baskısıyla hazırlanmış sınav kitapçıklarıdır (Doğuş vd., 2020) yaptıkları araştırma bulguları incelendiğinde, görme engelli öğrencilerin talep ettikleri en büyük beklentileri merkezi sınavlarda Braille baskılı sınav kitapçığının yer alması olmuştur. Bu doğrultuda Braille ile mürekkep baskıyı okumanın karşılaştırıldığı bir araştırma incelendiğinde (Wetzel & Knowlton, 2000) Braille ve mürekkep baskıyı okuyan iki ayrı grubun benzer özellikler gösterdiğini tespit etmiş, ayrıca Braille baskının da geçerli bir sınav düzenlemesi olduğunu öne sürmüşlerdir. ÖSYM'nin bazı sınav kılavuzları (ÖSYM, 2018a, 2018b, 2018c, 2018d) incelendiğinde ise Braille baskılı sınav kitapçığı seçeneğinin bulunduğu ilişkin bir bilgiye ulaşılmamıştır. Sınavlarda bir düzenleme ve uyarılama olarak Braille baskı seçeneğinin bulunması görme engelli bireyin okuma tercihine göre kendisine uygun seçeneği seçebilmesine ve canlı okuyuculardan kaynaklanabilecek problemlerin de önlenmesini sağlayacağından önemli bir düzenleme olacağı düşünülmektedir.

Görme engelli bireylerin merkezi sınavlarda yardımcı teknoloji imkanlardan yararlanması gereken bir diğer seçenek de yenilenebilir Braille ekranlardır. Braille baskılı sınav kitapçıklarının sayfa sayısının fazla olabileceği ve bu durumun okumayı zorlaştırabileceği dikkate alındığında, sınav sorularına erişim sağlamak için yenilenebilir Braille ekranlar gibi yardımcı teknoloji araçlarının

kullanılması önerilmektedir (Aslan, 2016). Bu şekilde görme engelli bireylerin çözeceği sorularda kendi duyu kanalı tercihlerine göre bizzat tercih etmeleri sağlanabilir.

Görme engelli öğrencilere Braille, okuyucu/işaretleyici, büyük puntolu baskı gibi geleneksel olan temel sınav düzenlemelerinin yansıra önemli bir seçenek olarak bilgisayar tabanlı sınavların da sunulması, bu öğrencilerin sınav performanslarını rahat ve bağımsız bir şekilde artırmasını sağlayarak onların yararına bir düzenleme olacaktır. Görme engelli öğrencilerin kendilerini bilgisayar teknolojilerini güvenle kullanma yeteneğine sahip gördükleri ve uygulanan sınavlarda bilgisayar teknolojilerini kullanmaya oldukça istekli oldukları da (Higgins & Katz, 2013; Karabay, 2016) göz önüne alındığında görme engelliler için bilgisayar tabanlı sınav seçeneğinin oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, görme engelli öğrencilere yöneltilen sınav sorularının kapsam ve içeriğinin, öğrencinin halihazırda kullandığı yardımcı teknolojiler (örn. Braille tablet/kalemi, Braille ekran, optik/elektronik büyüteç), görme beceri düzeyi ve tercih ettiği okuma biçimi (örn. Braille, ekran okuyucu, büyük baskı, canlı okuyucu) gibi faktörler dikkate alınarak düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun yanında şekil veya grafiklerle çalışmak bazı durumlarda matematiğin temel bir parçası olduğundan, görme engelli öğrencilere şekil içeren problemleri muaf tutmak yerine sorulardaki şekilleri betimleyerek sunmak görme engelli öğrencilerin de diğer öğrencilerle aynı soruları çözme fırsatına sahip olmasından ötürü daha adil bir yaklaşım olacağı ve tüm öğrencilerin aynı matematiksel zorluklarla karşılaşarak değerlendirilmesinin sınavın adaletini sağlayarak geçerlik ve güvenilirliğini yükselteceği düşünülmektedir. Ayrıca, "Öğrencilere merkezi sınavlarda bu soruları sormamaktaki neden, öğrencinin soruları yapamaması mı, yoksa şekil, tablo ve grafik içeriğinin hem derste hem de sınavlarda öğrenciye

erişilebilir şekilde sunulmaması mıdır?" sorusuna dayanan tüm öneri ve araştırmalar göz önünde bulundurularak görme engelli öğrencilerin matematiksel kavramları anlama ve uygulama yeteneğini değerlendirmenin daha kapsayıcı bir yolu bulunmalı ve buna uygun düzenlemeler yapılmalıdır.

Yazarlar olarak, araştırmanın gerçekleştirilmesi sürecine yönelik herhangi bir destek ya da teşekkür beyanımız bulunmamaktadır.

Etik Kurul Kararı:

Araştırma derleme çalışması olduğu için Etik Kurul İzni alınmasını gerektiren çalışmalar grubunda yer almamaktadır. Bu nedenle Etik Kurul İzni beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, R., & Durmuş, S. (2015). İlköğretim 6.sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki kavram yanlışlarının giderilmesinde çalışma yapraklarının etkililiği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (27). https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4769/65594#article_cite
- Amrein-Beardsley, A., & Barnett, J. H. (2012). Working with error and uncertainty to increase measurement validity. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 24(4), 369–379. <https://doi.org/10.1007/s11092-012-9146-6>.
- Anthony, G., & Walshaw, M. (2009). *Effective pedagogy in mathematics* (Vol. 19). Geneva, Switzerland: International Bureau of Education.
- Aslan, C. (2016). Görme engelliler için yardımcı teknolojiler. S. Çakmak (Ed.), *Özel eğitimde yardımcı teknolojiler içinde* (s. 56-92). Ankara.

- Bolt, S. E., & Thurlow, M. L. (2004). Five of the most frequently allowed testing accommodations in state policy: Synthesis of research. *Remedial and Special Education, 25*(3), 141-152.
- Bruce, S. M., Luckner, J. L., & Ferrell, K. A. (2018). Assessment of students with sensory disabilities: evidence-based practices. *Assessment for Effective Intervention, 43*(2), 79–89. <https://doi.org/10.1177/1534508417708311>.
- Bülbül, M. Ş. (2013). Görme engelli öğrenciler ile grafik çalışırken nasıl bir materyal kullanılmalıdır? [What sort of materials should be used while studying graphs with visually impaired students?]. *Fen Eğitimi ve Araştırmaları Derneği Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi, 1*(1), 1-11.
- Bülbül, M. Ş., Garip, B., Cansu, Ü., & Demirtaş, D. (2012). Mathematics instructional materials designed for visually impaired students: Needle page. *Elementary Education Online, 11*(4), 1-9.
- Byrd, C. E., McNeil, N. M., Chesney, D. L., and Matthews, P. G. (2015). A specific misconception of the equal sign acts as a barrier to children's learning of early algebra. *Learning and Individual Differences, 38*, 61-67.
- Cansu Kurt, Ü. (2015). Görme engelliler ve matematik eğitimi. *Sürdürülebilir ve Engelsiz Bilim Eğitimi, 1*(1), 21-28. Retrieved from <http://fizikli.com/journal/3.pdf>.
- Cho, H. J., Lee, J., & Kingston, N. (2012). Examining the effectiveness of test accommodation using DIF and a mixture IRT model. *Applied Measurement in Education, 25*(4), 281–304. <https://doi.org/10.1080/08957347.2012.714682>.
- Cox, P. R., & Dykes, M. K. (2001). Effective classroom adaptations for students with visual impairments. *Teaching Exceptional Children, 33*(6), 68-74.
- Doğuş, M., Aslan, C., & Çakmak, S. (2020). Görme engelli bireylerin merkezi sınav düzenlemelerine ilişkin görüşleri. *JRES, 7*(1), 219-247.

- Doğuş, M. (2022). *Görme engelli bireylere yönelik web tabanlı sınav uygulamasının tasarımı, geliştirilmesi ve kullanılabilirliği* (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi). 737392. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Douglas, G., McCall, S., Pavey, S., & Nisbet, P. (2009). *Summary report on international systems of exam access for visually impaired pupils*. https://www.rnib.org.uk/.../international_exams_survey.doc sayfasından erişilmiştir.
- Enç, M. (2005). *Görme özürlüler-gelişim, uyum ve eğitimleri* (2. baskı). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Erin, J. N., Hong, S., Schoch, C., & Kuo, Y. (2006). Relationships among testing medium, test performance, and testing time of high school students who are visually impaired. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 100(9), 523-532.
- Frostig, M. (1972). Visual perception, integrative functions and academic learning. *Journal of Learning Disabilities*, 5(1), 5-19.
- Higgins, J., & Katz, M. (2013). A comparison of audio representations of mathematics content. *Journal of Special Education Technology*, 28(3), 59-66.
- Horzum, T., & Bülbül, M. Ş. (2017). Görme engelliler için bir geometri öğretim materyali: Geometri kafesi [A geometry teaching material for visually impaired: Geometry cage]. *Sürdürülebilir ve Engelsiz Bilim Eğitimi*, 3(1), 1-15. <https://doi.org/10.18197/fizikli.6>
- Karabay, E. (2016). *Canlı okuyucu ve bilgisayar destekli okumanın görme engelli öğrencilerin test başarıları üzerindeki etkilerinin karşılaştırılması* (Unpublished doctoral dissertation). Ankara University, Institute of Educational Sciences, Ankara.
- Karshmer, A. I., Gupta, G., & Pontelli, E. (2007, July 7-9). *Mathematics and accessibility: A survey*. In Proc. 9th International Conference on

Computers Helping People with Special Needs (Vol. 3118, pp. 664-669).

<https://www.utdallas.edu/%E2%88%BCgupta/mathaccsurvey.pdf>

- Kulp, M. T. (1999). Relationship between visual motor integration skill and academic performance in kindergarten through third grade. *Optometry & Vision Science*, 76(3), 159-163.
- Kim, J. S. (2012). The effect of" read-aloud" as a test accommodation for students with visual impairments in South Korea. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 106(6), 356- 361.
- Küçüközyiğit, M. S., & Özdemir, S. (2017). Görme yetersizliğinden etkilenmiş öğrencilerde matematikte çarpma işlem akıcılığını arttırmada kendini izleme tekniğinin etkililiği. *Hacettepe Eğitim Dergisi*, 32(3), 676-694.
- LaBerge, D., & Samuels, S. J. (1974). Toward a theory of automatic information processing in reading. *Cognitive Psychology*,6(2), 293-323. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/00100285\(74\)90015-2](http://dx.doi.org/10.1016/00100285(74)90015-2).
- Lazarus, S. S., Thurlow, M. L., Lail, K. E., & Christensen, L. (2009). A longitudinal analysis of state accommodations policies: Twelve years of change, 1993-2005. *The Journal of Special Education*, 43(2), 67-80.
- Levin C A, Hollyfield R, 1993 "Properties of spatial representations: Data from sighted and blind subjects" *Perception & Psychophysics* 54 (1- 13).
- Linn, R. L. (2006). Validity of inferences from test-based educational accountability systems. *Journal of Personnel Evaluation in Education*, 19(1-2), 5-15. <https://doi.org/10.1007/s11092-007-9027-6>.
- Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi [MEGEP]. (2008). *Çocuk gelişimi ve eğitimi görme engelliler*. Ankara.
- Millar, S. (1985). Movement cues and body orientation in recall of locations by blind and sighted children. *Quarterly Journal of Experimental Psychology Section A: Human Experimental Psychology*, 37(2), 257-279.

- Özyürek, M. (1998). Görme engelliler (Ünite 9). Eripek, S. (Ed.), *Özel eğitim* (Ünite 1-12, ss.128-152) içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1018, Açık öğretim Fakültesi Yayınları No: 561. <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1267/unite09.pdf> adresinden 15. 05. 2013 tarihinde indirilmiştir.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği [ÖEHY]. (2018). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi [ÖSYM]. (2018a). *Kamu personel seçme sınavı kılavuzu*. <https://www.osym.gov.tr/TR,15003/2018-kpss-lisansoabtdhbt-kilavuz-vebasvuru-bilgileri.html> sayfasından erişilmiştir.
- Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi [ÖSYM]. (2018b). *Yükseköğretim kurumları sınavı kılavuzu*. <https://www.osym.gov.tr/TR,13683/2018-yuksekogretim-kurumlari-sinaviyks-kilavuzu.html> sayfasından erişilmiştir.
- Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi [ÖSYM]. (2018c). *Akademik personel ve lisansüstü eğitimi giriş sınavı: Sonbahar dönemi kılavuzu*. <https://www.osym.gov.tr/TR,15197/2018-ales-sonbahar-donemi-kilavuz-ve-basvurubilgileri.html> sayfasından erişilmiştir.
- Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi [ÖSYM]. (2018d). *Engelli kamu personeli seçme sınavı: Kura başvuru kılavuzu*. <https://www.osym.gov.tr/TR,14986/2018-ekpss-kurabasvuru-kilavuz-ve-basvuru-bilgileri.html> sayfasından erişilmiştir.
- Quek, F., & McNeill, D. (2006). Embodiment awareness, mathematics discourse, and the blind. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1093(1), 266- 279.

- Papadopoulos, KS and Goudiras, BD (2005). Visual accessibility aids for people with impaired vision in digital texts. *British Journal of Visual Impairment*, 23(2),75-83.
- Sánchez, J., & Espinoza, M. (2012). *Chilean higher education entrance examination for learners who are blind*. In Sharkey, P., & Klinger, E. (Eds.), Proceedings of the 9th international conference on disability, virtual reality and associated technologies (pp. 409-418), Laval, France.
- Şafak, P. (2007). Az gören öğrencilere eldeli toplama öğretiminde uyarlanmış basamaklı öğretim yönteminin etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 27-46.
- Şafak, P. (2013). *Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların eğitimi*. Ankara.
- Şenel, S. ve Kutlu, Ö. (2018). Görme engelli öğrenciler için bilgisayarlı uyarlanabilir test tasarımı. *Eğitim ve Bilim*, 43(194), 261–284. <https://doi.org/10.15390/EB.2018.7515>
- Şenel, S. (2021). Assessing measurement invariance of Turkish “Central Examination for Secondary Education Institutions” for visually impaired students. *EducAssessEvalAcc* 33, 621–648. <https://doi.org/10.1007/s11092-020-09345-5>
- Tchoshanov, M., Cruz, M. D., Huereca, K., Shakirova, K., Shakirova, L., and Ibragimova, E. N. (2017). Examination of lower secondary mathematics teachers’ content knowledge and its connection to students’ performance. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 15(4), 683-702. <https://doi.org/10.1007/s10763-015-9703-9>.
- Tuncer, A. T. (2009). Şemaya dayalı sözlü matematik problemi çözme stratejisinin görme yetersizliği olan öğrencilerin sözlü problem çözme performanslarına etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 34(153).

- Tuncer, T. (2013). Görme yetersizliği olan çocuklar. S. Vuran (Ed.), *Özel eğitim içinde* (s. 289-321). Ankara.
- Tutak, T. ve Güder, Y. (2014). Matematiksel modellemenin tanımı, kapsamı ve önemi. *Turkish Journal of Educational Studies*, 1(1), 173-190.
- Wetzel, R., & Knowlton, M. (2000). A comparison of print and braille reading rates on three reading tasks. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 94(3), 146-154.
- Zebehazy, K. T., Hartmann, E., & Durando, J. (2006). High-stakes testing and implications for students with visual impairments and other disabilities. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 100(10), 598-601.
- Zebehazy, K. T., Zigmond, N., & Zimmerman, G. J. (2012). Performance measurement and accommodation: Students with visual impairments on Pennsylvania's alternate assessment. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 106(1), 17-30.
<https://doi.org/10.1177/0145482X1210600103>
- Zorluoğlu, S., & Sözbilir, M. (2017). Görme yetersizliği olan öğrencilerin öğrenmelerini destekleyici ihtiyaçlar [Learning support needs of visually impaired students]. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 659-682. <https://doi.org/10.24315/trkefd.279369>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Students with disabilities need to learn mathematics skills, which have become more important with the changing world order and which constitute the building blocks of many fields in basic education, as much as students with normal development.

Both the education processes of visually impaired students and the various exams in which they are evaluated after education should be equivalent to the education processes and exams of students with normal development. In this context, the exemption of visually impaired students from questions and subjects containing figures, graphics or pictures in the central exams they take is also a matter of discussion (Bülbül, 2013; Doğuş, 2022). In this study, teaching mathematics to visually impaired students, the benefits of mathematics teaching in academic and other fields, the adaptations of the central exams in the field of mathematics, and the current problems and suggestions for solving the problems are included.

Method

The method followed in this study is to examine the exemption status of visually impaired students in central exams in the field of mathematics in Turkey in the context of studies in the literature and to address the current situation in the theoretical framework. In this context, the method of the study is a literature review.

Findings (Results)

Although it is stated that visually impaired students are exempt from questions involving figures, graphs, tables and visuals, questions such as what the questions related to visuals will be and how beneficial it will be for them to be exempt from these subjects and questions involving figures, graphs or pictures have been a matter of debate for years (Bülbül, 2009). The main reason for these discussions is that there are various special tools used for students with visual impairment to make drawings and measurements in mathematics, to draw shapes such as triangles, squares, rectangles, circles, cubes, pyramids, etc., and to perform all kinds of mathematics and algebra operations such as angles, lengths, heights, etc. with these tools.

On the other hand, students with visual impairments and their parents want to be informed about the results of the education provided, to see evidence of

progress, to be assured of fair measurement and the validity of test results. The results of tests that are developed taking into account peers without visual impairments and fail to provide test statistics for students with visual impairments (Bruce et al., 2018)) can be considered as a source of breach of accountability.

Conclusion and Discussion

According to the results of this study, which reveals the exemption status of visually impaired students in central exams in mathematics in Turkey, when some of the exam guides published by ÖSYM (ÖSYM, 2018a, 2018b, 2018c, 2018d) are examined, it is stated that visually impaired individuals will not be asked questions containing visual data such as tables, pictures, graphs and figures, and in addition, questions containing complex expressions, but there is no clear information on what will replace these questions. In the studies conducted, regarding the presentation of the exam, visually impaired individuals request that some visual arrangements be made in questions containing figures and tables, that tables and figures be simplified in the questions and that the tables and figures be presented together with texts describing them. In addition, they request the use of three-dimensional materials and relief graphics/shapes to concretize abstract questions (Doğuş et al., 2020; Şenel, 2021).

In this context, methods and measures such as using raised graphics/figures and adding text explanations can be applied to increase the validity of central exams, and candidates can be provided with direct access to the question content (Douglas et al., 2009; Zebehazy et al., 2006). When the findings of Erin et al. (2006)'s research are examined, it is concluded that blind students perform better in multiple-choice exams in written test format (Braille). In this context, it is stated that the arrangements to be made regarding the exam will also increase the functionality and validity of the exam (Kim, 2012; Lazarus, 2009). In this context, it is of great importance that central exam arrangements are carefully designed to meet the different needs of visually impaired individuals, such as the way they read the questions, their sensory preferences and their functional vision skills.

As a result, the scope and content of exam questions directed to visually impaired students should be arranged by taking into consideration factors such as the assistive technologies currently used by the student (e.g. Braille

tablet/pen, Braille display, optical/electronic magnifier), visual skill level and preferred reading style (e.g. Braille, screen reader, large print, live reader). In addition, since working with figures or graphs is a fundamental part of mathematics in some cases, it is thought that presenting figures in the questions to visually impaired students instead of exempting them from problems involving figures would be a fairer approach since visually impaired students would have the opportunity to solve the same questions as other students, and that evaluating all students by facing the same mathematical difficulties would ensure the fairness of the exam and increase its validity and reliability. In addition, considering all the suggestions and research based on the question "Is the reason for not asking these questions to students in central exams because the student cannot do the questions or because the content of figures, tables and graphs is not presented in an accessible way to the student both in class and in exams?", a more comprehensive way should be found to assess the ability of visually impaired students to understand and apply mathematical concepts, and appropriate arrangements should be made.

İKİNCİ YABANCI DİL OLARAK ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

*Hüseyin SAMANCI**

Öz

Yabancı dil öğretimi özellikle bu alanda modern teknolojilerin kullanılmasıyla birlikte şekil ve içerik yönünden büyük gelişmelere tanık olmuştur. Bu da uluslararası standartlara uygun yeni, çağdaş öğretim sistemlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca bu gelişmeler, dilsel yeterliliğe ulaşmak için sunulan içerik ve öğrenme stratejilerini de olumlu etkilemiş ve beraberinde birçok yeni yaklaşımlar getirmiştir. Böylece, yabancı bir dil öğrenme konusunda öğrenen ve öğretenler açısından daha verimli olabilecek koşullar sağlamıştır. Arapça öğretimi de bu yeni gelişmelerle birlikte dil öğretim alanında kendine önemli bir yer edinmiştir. Arapça özellikle siyasi, ekonomik, dini ve kültürel nedenlerle ana dili Arapça olmayanlar için ikinci yabancı dil olarak büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu yüzden hayatın her alanında yaşanan gelişmelerle birlikte modern yöntemlere bakılarak Arapça öğretimine yoğunlaşmak gerekli hale gelmiştir. Ancak her dilde olduğu gibi Arapça öğretiminde de bazı zorluklarla karşılaşmak mümkündür. Çünkü Arapça, dil özellikleri bakımından farklı bir yapı ve içeriğe sahip olma niteliği taşımaktadır. Diğer dillerle karşılaştırınca hem sesler hem de dilbilgisi kuralları önemli farklılıklar göstermektedir. Ancak bunlar, Arapçanın doğasında olan ve Arapça öğretiminde öğrenenler için belirleyici bir özellik taşıyan durumlardır.

Anahtar Kelimeler: *Yabancı Dil Eğitimi, Arapça Öğretimi, Modern Yaklaşımlar*

DIFFICULTIES ENCOUNTERED IN TEACHING ARABIC AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE

Abstract

Foreign language teaching has witnessed great developments in terms of form and content, especially with the use of modern technologies in this field. This has enabled the emergence of new, modern education systems that comply with international standards. In addition, these developments have positively affected the content and learning strategies offered to achieve linguistic proficiency and have brought with them many new approaches. Thus, it has provided more productive conditions for both learners and teachers in learning a foreign language. With these new developments, Arabic language teaching has also gained an important place in the field of language teaching. Arabic has become of great importance as a second foreign language, especially for those whose native language is not Arabic, for political, economic, religious and cultural reasons. Therefore, with the developments in every field of life, it has become necessary to focus on teaching Arabic by looking at modern methods. However, as in every language, it is possible to encounter some difficulties in teaching Arabic. Because Arabic has a different structure and content in terms of linguistic features. Compared to other languages, both sounds and grammatical rules show significant differences. However, these are situations that are inherent in the Arabic language and have a decisive feature for learners in teaching Arabic.

Keywords: Foreign Language Education, Arabic Teaching, Modern Approaches

GİRİŞ

Dünya genelinde Arapça öğrenme konusunda her geçen gün artan talep, anadili Arapça olmayanlara bu dilin öğretilmesinde bazı önemli çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. Bu yüzden Arapça eğitiminde ilerlemek ve istenilen seviyeye ulaşabilmek için yapılan bu çalışmaları yakından takip etmek gerekir. Ayrıca Arapçanın kültürel anlamda sahip olduğu köklü geçmişi ve zengin dil içeriği onun öğretimine gerekli özenin gösterilmesini zorunlu hale getirmektedir. Çünkü

sahip olduğu dilsel özellikler ve geçmişten günümüze geniş bir coğrafyaya hâkim olması onu bilim ve çağdaşlaşmanın dili olmaya layık kılmıştır.

Arapça, diğer dillerle karşılaştırıldığında her ne kadar birçok önemli özelliğe ve ayrıcalığa sahip olsa da her dilde olduğu gibi onun öğretiminde de bazı zorluklar vardır. Özellikle ikinci yabancı dil olarak Arapça öğretimini olumsuz etkileyen faktörler bu dilin öğretiminde de büyük bir engel oluşturmaktadır. Bu olumsuzlukları tespit ederek Arapçanın öğretimini daha kolay ve etkili hale getirmek mümkündür. Arapça öğretiminde en önemli zorlukların başında sesli telaffuz sorunları, söz yapısını temel alan biçim bilgisi sorunları, dilbilgisi sorunları, sözlük ve anlam açısından sorunlar, öğrencinin psikolojik durumu ve çevresi ile ilgili sorunlar yer almaktadır. Bununla birlikte öğretmenin yaşadığı zorluklara ve izlediği öğretim yöntemlerine de dikkat çekmek gerekir. Anlatımda hedeflenen metnin yapısal ve içerik özelliklerini geri plana iten yöntem ile bilimsel bir dil yaklaşımının eksikliği de yine aynı sorunların içerisinde yer almaktadır (al-Vekîl, 1982: 84).

Arapça öğretiminde diğer bir sorun ise öğrencinin eğilimlerini tespit edip ona uygun müfredatı seçecek bir saha araştırmasının olmamasıdır. Çalışma, Arapça eğitimi için ortak bir müfredat geliştirmek üzere sistemli bir araştırmanın yapılmasını öngörmektedir. Bu çalışmayla birlikte Arapça öğretimi konusunda olumsuzluklardan kaçınarak olumlu yönlere odaklanılabilir. Öğretim konusunda karşılaşılan birçok zorluktan uzaklaşarak Arapça öğretiminde kaliteli bir eğitim sağlanabilir.

1. ARAPÇA ÖĞRETİMİ VE ÖNEMİ

Arapça, insanlığın geçmiş çağlardan beri bildiği en eski ve en önemli Sâmi dillerinden biridir. Onu, dünyadaki diğer dillerinden ayıran pek çok özelliğe

sahiptir. Öncelikle İslam'ın bir bütün olarak dünyaya yayıldığı, bununla birlikte Arap medeniyeti ve kültürünün de aktarıldığı bir dildir (el-Hacûrî, 2016: 32).

Günümüzde, yabancı ülkelerden birçok insan Arap kültürünü daha yakından tanımak ve onunla sosyal, ekonomik ve kültürel bağlar kurma konusunda büyük bir isteğe sahiptir. Büyük bir önem arz eden bu durumun, hem birey hem de toplum açısından fayda sağlayacak olması Arapçanın öğretimini gerekli hale getirmiştir. Bu gerekliliği ortaya çıkaran sebeplerden bazıları ise şunlardır (el-Hacûrî, 2016: 32);

- Arapların tarihi ile eski ve modern Arap dünyasının gerçeklerini incelemek.
- Arap toplumlarının yaşam tarzlarını ve kültürlerini öğrenmek
- Arapça sayesinde, Arap toplumlarındaki birçok insanla iletişim kurarak etkileşim sağlamak.
- Ticaret, turizm, sanayi ve dış ilişkiler gibi Arapçanın kullanıldığı hayatın farklı alanlarından birinde çalışmak.
- Hem resmi hem de özel kurumlarda Arapça çeviri alanında çalışmak.
- Üniversiteler, okullar veya diğer eğitim kurumlarında Arapça eğitim alanında yer almak.
- Kur'an'ı Arapça olarak okuma, ezberleme ve anlamayı sağlamak.
- Dili Arapça olan dini ibadetlerin kelime ve cümlelerini ayrıntılarıyla öğrenilmesine yardımcı olmak.
- Arapçayla olan köklü bağlarından dolayı, çeşitli dini ilimleri anlamak ve yorumlamak.
- Peygamber'in hayat hikâyesinden başlayarak İslam tarihi ve olaylarını araştırmak.

2. İKİNCİ YABANCI DİL OLARAK ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Arapça, kendine özgü dil yapısıyla öne çıkarken öğretimi sırasında da karşılaşılan bazı zorlukları vardır. Bunlar özellikle dil eğitiminde yeterliliği etkileyen ve öğrencinin gelişiminde doğrudan etkisi olan durumlar olarak görülmektedir. Bu zorlukların bir kısmı öğrenenin kendisi ve çevresiyle, bir kısmı öğretmenle, bir kısmı da müfredatla ilgilidir. Her zorluğu kendi içerisinde incelemek ve bununla ilgili bazı çözüm yolları bulmak gerekir (Nûreddîn, 2000: 58).

Öğrenme becerisi, doğuştan gelen bir durumdur. İnsan, kasıtlı veya kasıtsız olarak doğuştan öğrenme yeteneğine sahiptir. Öğrenme genel anlamda bilginin edinilmesi ve uygulanması şeklinde tarif edilir. Eğitim terminolojisinde ise öğrenme; öğrenenin davranışlarını, düşünce biçimini ve çevresindeki değişken ve değişken olmayanlarla ilişkilerini kalıcı bir şekilde etkileyerek kaynaktan bilgi, beceri ve deneyim elde etmek için yapılan organize bir süreçtir. İyi bir öğrenme, sağlam temellere dayanmaktadır. Bu temeller; istek, motivasyon, mantıksal özümseme, anlama, algılama, analiz etme becerisi, deneyim ve bilgi kazanmak için ders üzerinde yoğun bir şekilde uygulama yapmaktır (Suleymân, 1966: 67).

Öğrencinin karşılaştığı zorlukların başında, öğrenme sürecine hâkim olmak için gerekli becerileri kazanmaya psikolojik ve zihinsel olarak hazır olamama durumları vardır. Buna, öğrencinin Arapça dersleri anlayamaması ve yaşadığı sorunlar nedeniyle dilin seslerini doğru telaffuz edememesi de dâhildir. Öğrencinin dilsel yeteneğiyle ilgili yaşadığı bazı zorluklar da vardır. Örneğin, Arapçayı diğer dillerden ayıran irab yapamama, bazı fiillerin farklı olması nedeniyle öğrenci için telaffuz edilmesinin zorluğu ve Arap ülkelerinde ikili dil (fasih ve ammicce) yani resmîyette kullanılan dil ile sıradan halk dili gibi durumlar vardır. Ayrıca aynı türden (tâ, zal, tâ, zâ) gibi noktalı seslerin arasında da bir ayırım sorunu yaşanmaktadır. Bu yüzden, öğretmenin dil eğitimindeki dört beceride uzmanlaşması ve bu becerilere iyi bir şekilde odaklanması gerekmektedir (Suleymân, 1966: 67).

Öğrencinin karşılaştığı en büyük zorluklardan biri de Arap dilindeki fonetik, yani ses olgularıdır. Ayrıca anadilinde aynı sesin bulunmasından dolayı, öğrencinin telaffuz etmekte zorluk çekmeyeceği kolay sesler de vardır. Öğretmen, psikolojik engeli kırmak için bu seslerle Arapça eğitimine başlayabilir. Daha sonra, kolaydan zora doğru gidebilir. Öğrencinin anadilinde bulunmayan ve telaffuz etmekte zorlandığı (şâd, dâd, tât, zâ) gibi seslere dikkat etmelidir. Bu durumda, öğrencinin doğru telaffuzunu değerlendirmeye odaklanmak ve doğru telaffuz etmekte zorlandığı alanlarını belirlemek gerekir. Ayrıca, öğrenciler arasındaki dilsel müdahale sürecine de dikkat etmelidir (Nûreddîn, 2000: 58).

Öğrencinin Arapça öğrenirken zorlandığı başka durumlar da vardır. Bunları ise şöyle açıklayabiliriz; Arapçaya özgü olan tenvîn (nunlama) ve med (uzatma) özelliği. Arapçada kelimelerin sonlarındaki yazılı olan sesler, konuşma dilinde hem kullanılabilir hem de kullanılmaz. Örneğin, elif (el-vasl) bağlantılı konuşma durumunda telaffuz edilmez ancak yazıda kullanılır. Bu yüzden, telaffuzda (fağrib) yazıda ise elif'i ekleyerek (faığrib) şeklinde yazarız. Bunun başka bir örneği de geçmiş zaman yani mâzi fiilde karşımıza çıkar. Örneğin, fiili mâziden sonra gelen elif-i tefrîka buna en güzel örnektir. Yani telaffuzda (đarabû) yazıda ise fiilin sonuna çoğul olduğunu gösteren zaid bir elif eklenir (Nûreddîn, 2000: 58).

Arapça öğretimindeki bir diğer zorluk ise fetha, damme, kesre, şedde, açık te, kapalı te, şemsi ve kameri harfler, katı ve vasıl hemze gibi sesleri ifade eden hareke ve harflerin olmasıdır. Bu seslerin, yerine göre nasıl telaffuz edileceği de yine Arapça öğretiminde belirli bir öğretim sürecine ihtiyaç duymaktadır.

3. ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Arapça öğrenmedeki zorluklar, bu dili ikinci dil olarak öğrenen birçok öğrenci açısından büyük bir engel teşkil etmektedir. Öğrenciyi, böyle bir zorluktan kurtarmak için onu yormayan uygulama ve alıştırmalara odaklanılmalıdır. Hatta, öğretmen sınıf dışında da bu uygulama ve alıştırmalara devam etmelidir. Ayrıca alfabedeki harfleri kolaydan zora doğru derecelendirerek gruplara ayırmak da oldukça faydalı olacaktır. Öğretmenin eğitim konusunda sahip olduğu deneyimler, sınıf ortamında öğrenciyi arkadaşlarının önünde utandırmadan, hatalarını düzeltmesine yardımcı olur. Bu da eğitimin doğru uygulanabilmesi için en önemli faktörlerden biridir (Gündüzöz, 2016: 35-53).

Dil eğitiminde modern teknolojinin kullanılması ise vazgeçilmez bir zorunluluktur. Özellikle, öğrenciye işitsel anlamda büyük ölçüde yardımcı olan dil laboratuvarları, bu süreçte önemli bir yere sahiptir. Günümüzde, anadili olmayanlara Arapçayı öğretmekle ilgilenen çoğu okulda bu laboratuvarlar mevcuttur. Ancak modern teknolojiye ilgi duymayan ve onu kullanamayan bazı öğretmenlerin bundan faydalanması mümkün değildir. İyi bir öğretmen, özellikle dil eğitimine yeni başlayanlar için dil laboratuvarını etkin bir şekilde kullanmalıdır (Gündüzöz, 2016: 35-53).

Arapça dil eğitiminde, öğrencinin büyük zorluk çektiği konular arasında harflerin ses yönünden vurgu, tonlama ve diğer özellikleri yer almaktadır. Eğer öğrenci, harflerin bu durumlarına hâkim olamazsa onun hedef dildeki ilerlemesinin önünde olumsuz bir etkiye sahip olabilir. Bu durumla başa çıkmayı kolaylaştıran alan ise tecvîd ilmidir. Dolayısıyla, tecvîd ilminin bu zorlukların çözümüne katkıda bulunduğu ve öğrencinin Arapça dil yeterliliğine ulaşmasında olumlu bir etki sağladığı görülmektedir (el-Şâsimî, 2004: 55).

Dil yeterliliğinde uzmanlaştıktan sonra bir diğer aşamada, amaçlanan dilin dilsel performans rolü gelir. İstenilen hedefe, yani öğretmenin doğru telaffuza ulaşana kadar sürekli eğitime devam etmesi gerekir. Özellikle Arapçada, birbiriyle birleşmeyen, yani kelime içinde bitişik olmayan sesler bulunur. Öğrencinin eğitim sürecini olumsuz etkileyen ve iyi bir dil performansı sergilemesini engelleyen bu zorluktan kurtulmada, öğretmenin sahip olduğu rol büyük önem taşır (el-Ğâsimî, 2004: 55).

Dilde yeterlilik ve dilsel performansı olumsuz etkileyen durumlardan biri de eş anlamlılık ve zıtlıktır. Arapça, dilin tatlılığına rağmen öğrenci için zorluk oluşturan dilsel zenginlik, kelime çokluğu ve farklı ses yapılarının esnekliğiyle de öne çıkmaktadır. Öğrenci, yazılış şekli ve telaffuzu farklı olan çok sayıda kelime ile karşılaştığında bu kelimeler zihninde karışıklığa neden olur (Doğan, 1989:188). Bu da, onun dil yeterliliğini olumsuz etkileyerek dil performansını düşürür. Başarılı bir öğretmen; bu olgunun ele alınması, sunulması, öğretiminde basitleştirme yapılması, eş anlamlı ve zıt anlamlılar olgusunu iyice öğrendiğinden emin olmadan başka bir beceriye geçmemesi durumlarını organize eder. Böyle bir durumda çözüm ise, öğretmenin eş anlamlı ve zıt anlamlıların iyi anlaşılmasına katkıda bulunacak, doğru yöntem ve uygulamaları yönetme becerisi olarak görülmektedir. (Ğafîşa, 1985: 35).

Diğer dillerde olmayıp, Arapçaya özgü olan tenvîn durumuna gelince. Tenvîn, öğrenci için özellikle yazarken önemli bir engel teşkil ederken onu telaffuz etmek aynı engeli oluşturmaz. Yani telaffuz ve yazı arasında karmaşıklığa sebep olan bir sorun söz konusu olur. Örneğin, (şecaratun) kelimesi yazılırken tenvîn tâ-yı merbûtayı nûna çevirir ve sanki sonunda bir nûn harfi varmış gibi okunur. Böylece, bu yazı öğrencinin duyduğu şekle göre sesin yazılı haline gelir. Burada, öğrencinin kelimeyi doğru bir şekilde yazabilmesi için öğretmenin tenvîn kuralındaki zorluğu anlatmadaki başarısı öne çıkar (Soysaldı, 2010: 247-279).

Arapçada uzatma harfleri ise öğrenci için gerçek bir engel teşkil etmektedir. Med yani uzatmadan kastedilen, damme öncesi vâv, kesre öncesi yâ ve fetha öncesi ise elif'tir. Öğrenci, hemze'yi farklı şekillerde yazmakta da zorlanabilir. Bu zorlukların üstesinden gelmek eğitim şekline, öğretmenin yeterliliği ve bu zorlukları aşabilme becerisine bağlıdır (Soysaldı, 2010: 247-279).

4. ARAPÇA ÖĞRENCİLERİ İÇİN UYGUN MÜFREDAT HAZIRLAMANIN ÖĞRETİME KATKILARI

Yabancı öğrencilerin Arapçayı öğrenme isteklerinin ardındaki en önemli neden, hem Arap kültürüne olan merakları hem de indirildiği Kur'an-ı Kerim'in dilini öğrenme arzularıdır (el-Hûlî, 2000: 3). Kur'an'ın birçok yerinde, onun Arapça olarak indirildiğini vurgulayan ayetler mevcuttur. Bu ayetlerden biri de şöyledir: "Şüphesiz biz onu, (içindeki öğüt ve uyarıları) düşünüp anlayasınız diye, Arapça bir Kur'an yaptık". Bu nedenle, anadili Arapça olmayanlar için hazırlanan müfredat programlarında Kur'an-ı Kerim'in içeriği, ayetleri ve anlamları yer almalı ve öğrenciye İslam kültürü öğretilmelidir (el-Hûlî, 2000: 3).

Öğrenci, Arapçayı İslami kavramlar ve Arap kültüründen faydalanarak doğru bir şekilde anlayabilir. Bu dili gerektiği gibi özümseyebilir. Çünkü, Arapça bir düşünce ve dinin dilidir. Arapça öğrenen yabancı bir öğrenci, Arap halkının yaşam tarzını, inançlarını ve kültürünü yakından tanıma fırsatı bulur (Zayf, 2007: 2011-2019).

Anadili Arapça olmayanlar için Arapça müfredatın hazırlanması, dilbilimsel çalışmalar ve bunların sonuçlarından ortaya çıkabilecek kesin bilgileri içermelidir. Öncelikle, hazırlanacak olan müfredatın dayanacağı temelleri sağlam bir şekilde oluşturmalıdır. Bu temellerin arasında teorik ve uygulamalı çalışmalar, dil kavram çalışmaları, dilin işlevi ve özellikleri yani Arapçanın özellikleri gibi unsurlar yer almalıdır. Burada, öğrencinin dili ve Arapça

arasındaki dilsel değişim sürecini iyi bir şekilde yürütmek gerekir. Ayrıca öğrencinin yaptığı hataların analiz edilmesi ve bunların düzeltilmesi için nedenlerinin belirlenmesi de sürece dâhil edilmelidir (Zayf, 2007: 2011-2019).

İyi bir müfredat hazırlayabilmek ve istenilen hedeflere ulaşmak için takip edilmesi gereken hazırlık aşamaları vardır. Arapça öğretim konusunda hazırlanacak müfredat aşağıdakileri içermelidir (en-Nâka, 1985: 113);

- Kitabın içeriğini, Arapçada karışıklığa neden olmayacak şekilde sunmalı ve kitabın yazılma nedenleri ve hangi aşama için yazıldığını belirlemek gerekir.
- Özellikle yeni başlayanlar için derslerde kolay ve yaygın olan sözcük ve yapıları kullanmalı, yabancı ve az kullanılan sözcük ve yapılardan uzak durmalıdır.
- Dil ile ilgili alıştırmaları çoğaltarak bunları uygun bir şekilde sunmak gerekir. Somut olanla başlayıp kolaydan zora doğru ilerlemeli ve dil eğitimindeki dört temel beceriye odaklanılmalıdır.
- Öğrenciyi temel alarak, onun zihninde öğrenmeyi daha iyi hale getirmeye yardımcı olabilecek metni ifade eden resimler gibi belirli araçlar kullanılmalı ve öğrenciyi öğrenmeye yönlendiren ve motive eden psikolojik ihtiyaçları dikkate alınmalıdır.
- Kitaptaki diyalogların, sınıf dışındaki ortamlarda sıklıkla kullanılan diyaloglar olmasına özen göstermelidir. Dil ile ilgili herhangi bir yanlışlık olmadan nahiv, sarf ve sözlük açısından zorlukların ele alınması gerekir.
- Kitabın, öğretim amacıyla uygulanmasından önce etkililiğinin ve kalitesinin belirlenmesi için düzeltme yaparak ve gözden geçirerek yeterli bir süre test edilmesi gerekir. Kitabın, diğer dilleri konuşanlar üzerine kurgulanması ve çalışma birimlerine ayrılmasının onu daha cazip hale getireceğini belirtmek gerekir. İçerdiği dilin unsurlarını tek tek veya toplu olarak gerektiği şekilde ele almaya özen göstermelidir (en-Nâka, 1985: 113);

Ayrıca, kitabın boyutlarının sayfa sayısı ve kullanılan kâğıt türü açısından uygun olmasına dikkat ederek abartıdan kaçınmak gerekir. Kitapta, İslam kültür ve medeniyetinin yönleri vurgulanmalı, diğer medeniyetlerden de mümkün olduğunca faydalanılmalıdır (Ümar, 1998: 78).

Bu unsurlara dikkat ederek onları uygulamak, öğrenciyi dilsel yeterlilik noktasına getiren ve hazırlandığı amaca ulaşan iyi bir kitabın ortaya çıkmasını sağlar. Kitap çalışmasını tamamladıktan sonra öğrencinin ulaştığı seviyeyi gösterecek davranışsal hedefler belirlemek gerekir. Bu hedefler açık ve net olmalıdır. Çünkü bu, öğretmenin dil dersini kitabın istediği ve amaçladığı şeyle eşleşecek şekilde öğretmesine yardımcı olur (Ümar, 1998: 78).

5. ARAPÇA ÖĞRETİM SÜRECİNDE ÖĞRETMENİN ROLÜ VE SAHİP OLMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Anadili Arapça olmayanlar için Arapça öğretmenin eğitim sürecindeki rolü oldukça önemlidir. İyi bir öğretmen, öğrencinin öğrenebilmesi için uygun ortamı ve yöntemleri sağlayan kişidir. Öğretmen, öğrenme sürecindeki rolünü asla ihmal edemez. Çünkü bu, onun eğitimci ruhunun ayrılmaz bir parçasıdır (Ta'îme, 1989: 48).

Eğitim süreci üç öğeden oluşur bunlar; öğretmen, öğrenci ve müfredattır. Burada, öğretmenin rolü temel unsurdur. Çünkü öğretmen; mesleki eğitim, iletişim ve teknik becerileriyle diğerlerini etkiler. Bu da ders planlaması yapma, öğretim yöntemlerine hâkim olma, sınıf yönetimi, öğrencilerle ilgilenme, diyalog kurma ve soru sorma yoluyla sağlanır. Başarılı bir öğretmen, önceki deneyimlerini farkındalıkla yaşayan, planlama konusunda hassas, öğretim yöntemlerinde usta, etkili öğretmen becerilerine sahip, Arapça çalışmayı kendisi için keyifli hale getirme misyonunu benimseyen kişidir. Öğrencileri istenilen hedefe ulaştırması, onları dil ve iletişim yeterliliği açısından iyi bir seviyeye

getirmesi başarılı bir öğrenmenin koşullarını karşılaması demek olur (Ta'îme, 1989: 48).

Arapça öğretiminde ise öğretmenin sahip olması gereken bazı özellikler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz;

- Derse iyi hazırlık, öğrencinin okuduğu Arapça metinleri kendi başına anlamasına yardımcı olmaktır.
- Öğrencinin anlayabilmesi için hedeflenen Arapça bilgileri iyi bir şekilde aktarabilme becerisine sahip olmak.
- Öğrenciyi, Arapça dil yeterliliğini kolay ve rahat bir şekilde elde edebilmesi konusunda motive etmek.
- Ana dili Arapça olmayanlara, Arapça öğretme yöntemleri açısından yetkin olmak. Ders sürecinde, öğrenenler için en iyi yöntemleri kullanarak onlara uygun öğrenme ortamları sağlamak.
- Öğretmen, kendine güvenmeli ve modern eğitim teknolojilerini iyi bir şekilde kullanabilmelidir.
- Öğrenciye saygı duymalı ve ona ifade özgürlüğü tanımalıdır. Öğrencinin psikolojisini anlayabilmek için onu iyi tanımalı ve karşılaşılan zor durumlarla başa çıkabilmelidir.

SONUÇ

İkinci yabancı dil olarak Arapça öğretiminde özellikle dilbilgisini öğretirken sesler, nahiv ve sarf kalıpları ile birlikte anlamsal söz dizimi de önemli bir yeri teşkil eder. Bunları, öğrenciye aktarırken yeni öğretim yöntem ve metotları geliştirerek en iyi şekilde sunmak gerekir. Burada, öncelikle Arapça öğretiminde ses sorunları ele alınmış ve eğitim sürecini olumsuz etkileyen diğer sorunlara değinilmiştir. Ayrıca bu sorunlar için farklı çözüm önerileri de sunulmaya çalışılmıştır.

Arapça öğretim sürecinde öğretmen, en önemli faktörlerden biridir. Öğretimi yönlendirme ve ona rehberlik etme konusunda ilk sırada yer alır. Bununla birlikte, öğretim müfredatı da Arapçanın iyi bir şekilde öğrenciye aktarılmasını sağlamaktadır. Yapılan çalışmalar, anadili Arapça olmayanlara bu dili öğretmekle ilgilenen kurumlar arasında müfredat yönünden bazı önemli farklılıklar olduğunu göstermiştir. Bu yüzden, Arapçayı daha iyi öğretmek ve bu öğretimin herkes tarafından benimsenmesini sağlamak için ortak bir müfredat oluşturulmalıdır. Özellikle anadili Arapça olanların da içinde yer aldığı bir sistem, bu dilin öğretiminde karşılaşılan sorunları ortadan kaldırmaya yardımcı olabilir.

Öğretmenlerin mesleki, teknik ve iletişimsel performans düzeylerini geliştirmek ve Arapçayı anadili olmayanlara öğretme konusunda daha fazla çalışma ve araştırmalar yapılmalıdır. Bu yüzden, dil öğretimi alanında öğretmenin nitelikli hale gelebilmesi için iyi bir hazırlık dönemi geçirmesi gerekir. Bu konuda, uzmanlık düzeyine ulaşamayan dil eğitimcilerinin hem kendileri hem de öğrenciler açısından birçok olumsuzluğa sebep olduğu görülmektedir.

Öğretmenler ve öğrenciler arasındaki iletişimi geliştirmek ve öğrencilerin Arapçayla etkileşimini sağlamak amacıyla periyodik eğitim kursları verilmelidir. Etkili bir eğitim performansı için diğer eğitim kurumlarıyla deneyim alışverişinde bulunulmalı ve öğretmenlerin deneyim ve yetenekleri artırılmalıdır. Arapçayı ikinci dil olarak öğreten tüm kurumlarda, yeni başlayanlar için bir başlangıç kitabı oluşturulmalıdır. İhtiyaca göre bu kitabı geliştirme ve değiştirme olanağı sunularak yeni bilgilerle güncelleme sağlanmalıdır.

Arapça eğitimi alan öğrencilerde, dili canlı tutabilmek için uygulamaya odaklanmak ve öğrencinin takip ve değerlendirmesini yapmak kalıcı bir öğrenmeyi sağlayacaktır. Ayrıca ikinci yabancı dil olarak Arapça öğrenen öğrencilere, bu dilin öğretildiği kurumlarda modern eğitim teknoloji kullanımının

da artırılması gerekir. Öğretim müfredatını modern teknolojiyle ilişkilendirmek, Arapça öğretiminde olumlu sonuçların alınmasını sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makale herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

el-Hacûrî, Cerrâh, Muhammed İbrâhîm. (2016). *İrşâdâtü'l-meclisi'l-amrîkiyyi lita'lîmi'l-luğâti'l-ecnebiyyi*. Saudi Arabia: Ma'had al-lugha al-'arabiyya, Jâmia al-malik al-su'ûd.

el-Hûlî, Muhammed 'Ali. (2000). *Arapça Öğretim Metodları*, Trc. Cihaner Akçay, Ankara.

el-Kâsimî, 'Ali. (2004). *'İlmu'l-luğa ve şinâ'a'l-mu'cem*. Lubnân: Mektebe Lubnân nâşirûn.

en-Nâka, Maħmûd Kâmil. (1985). *ħuttatu mukteriha li-te'lîf kitâbi'l-esâsî li-luğâti'l-'arabiyyi, el-Cuz'u's-şâni*. Saudi Arabia: Maktab al-tarbiya al-'arabiyya li-duval al-khalî.

el-Vekîl, Hilmî. (1982). *Taṭvîru'l-mufredât, Taṭvîru'l-menâhic*. Mısır: el-Ancilû mısriyye.

Suleymân, Ahmed Yâkût. (1966). *İlmu'l-luğati't-tekâbulî. İskenderiye*. Mısır: D'aru'l-ma'ârif.

Żayf,, Şevki. "Nahvin Kolaylaştırılması". çev. Ali Bulut. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/3 (Temmuz/Ağustos/Eylül 2007), 211-229.

Doğan, Candemir. (1989). *Yabancı Dil olarak Arapça Öğretim Metot ve Teknikleri*, Ankara.

Gündüzöz, Soner. (2010). "Arapça Öğretiminde Başvurulacak Bazı Yöntem ve Teknikler Pedagojik Bir Değerlendirme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 35-53.

Nûreddîn, Memdûh. (2000). *Berâmicu'l-hâsûb fî ta'lîmi'l-luğati'l-'arabiyyi li-ğayri'n-nâṭikîna bihâ*. Saudi Arabia: Mekketu'l-mukerreme.

Ūmar, Aḥmad Muḥtâr. (1998). *Muşkilât zalâliyya fî vaḳâi't-ta'lîmi'l-luğati'l-'arabiyyi li-ğayri'n-naṭikîna bihâ, el-cuzu'l-evvel*. Saudi Arabia: Mektebu't-terbiyeti'l-'arabiyyi li-duveli'l-ḥalîc.

Ḳafîşa, Ḥamdî. (1985). *Taḥlîlu'l-aḥṭâ'i, fî vaḳâ'i' nedevât ta'lîmi'l-luğati'l-'arabiyyi li-ğayri'n-nâṭikîna bihâ*. Saudi Arabia: Mektebetu't-terbiyeti'l-'arabiyyi li-li-duveli'l-ḥalîc.

Soysaldı, Mehmet. (2010). "Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretiminde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları". *Ekev Akademi Dergisi*, 45, 247-279.

Ta'îme, Ruşdî. (1989). *Ta'lîmu'l-luğati'l-'arabiyyeti li-ğayri'n-nâṭikîna bi-ğayrihâ, Menâhic va asâlib*. Rabat: al-Munazzamatu'l-'arabiyyeti't-terbiye ve'l-ulum ve's-şakâfa.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This is a study aimed at revealing the problems encountered in teaching Arabic as a second foreign language and suggestions for solutions to these difficulties. The aim of the study is, first, to ensure that the target audience in teaching Arabic, that is, students who study Arabic, know this language well. Then, it is to offer them the opportunity to compare the structural features of Arabic with their own language. Thus, to adopt a teaching approach that helps the student reach the desired level in teaching Arabic as a foreign language and to apply the necessary learning levels. All of these will enable us to offer an effective language teaching method that will help us reveal the difficulties in learning Arabic in the most meaningful way.

Methods

Literature review was used as the method because it was thought that it would fulfill the purpose of the article in the most accurate way. In addition, the study examined articles written on subjects such as teaching Arabic, the methods used in teaching this new language to Arabic students, the difficulties encountered in teaching Arabic and suggestions for solutions to these difficulties. New findings obtained as a result of these investigations were transferred to the study. In the study, studies on Arabic for students who had not received any education on Arabic before were also examined. In addition, the historical analysis method and the comparative analysis method were used in the studies that allowed us to address the historical dimension of Arabic teaching.

Findings

The most basic finding of the study is that teaching Arabic as a second foreign language and the difficulties encountered in this regard are discussed in a certain order. First of all, the article covers the importance of teaching Arabic and some of the difficulties encountered. These are seen as situations that

affect proficiency, especially in language education, and directly contribute to the development of the student. Some of these difficulties are related to the learner himself and his environment, some are related to the teacher, and some are related to the curriculum. It seems that it is necessary to examine each difficulty within itself and find some solutions. Difficulties in learning Arabic pose a major obstacle for many students who learn this language as a second language. To save the student from such a difficulty, he should focus on practices and exercises that do not tire him. In fact, the teacher should continue these practices and exercises outside the classroom. It will also be very useful to divide the letters of the alphabet into groups by ranking them from easy to difficult. The teacher's experiences in education help him correct his mistakes in the classroom environment without embarrassing the student in front of his friends. This is one of the most important factors for the correct implementation of education. Another issue related to Arabic teaching is the preparation of an Arabic curriculum for those whose native language is not Arabic. This curriculum should include the precise knowledge that can emerge from linguistic studies and their results. First, it is necessary to establish the foundations on which the curriculum to be prepared will be based. These foundations should include theoretical and applied studies, language concept studies and the function and features of the language, that is, the features of Arabic. It seems that the role of the Arabic teacher in the education process is also very important for those whose native language is not Arabic. A good teacher is someone who provides the appropriate environment and methods for the student to learn. The teacher can never neglect his role in the learning process. Because this is an integral part of his educational spirit.

Conclusion

Semantic syntax along with sounds, syntax and pronunciation patterns have an important place in teaching Arabic as a second foreign language, especially when teaching grammar. While transferring these to students, it is necessary to develop new teaching methods and methods and present them in the best possible way. Here, first of all, sound problems in teaching Arabic are discussed and other problems that negatively affect the education process are mentioned. In addition, different solution suggestions have been tried to be presented for these problems. The teacher is one of the most important factors in the Arabic teaching process. It comes first in directing and guiding teaching. In addition, the teaching curriculum ensures that Arabic is conveyed to the student in a good way. Studies have shown that there are significant differences in terms of curriculum among institutions interested in teaching this language to non-native Arabic speakers. Therefore, a common curriculum should be created to teach Arabic better and to make this teaching adopted by everyone.

A system that includes native Arabic speakers can help eliminate the problems encountered in teaching this language. More studies and research should be done on improving the professional, technical and communicative performance levels of teachers and teaching Arabic to non-native speakers. Therefore, a teacher must have a good preparation period in order to become qualified in the field of language teaching. Periodic training courses should be given to improve communication between teachers and students and to ensure students' interaction with Arabic. For an effective educational performance, experience should be exchanged with other educational institutions and the experience and skills of teachers should be increased. A starter book for beginners should be created in all institutions that teach Arabic as a second language. This book should be updated with new information by providing the opportunity to develop and change it as needed.

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN İŞLEM BECERİLERİNİ BELİRLEMENE YÖNELİK ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI*

Mehmet Fatih ÖZTÜRK** **Çiğdem İŞ GÜZEL*****

Öz

Bu çalışmanın amacı, ilkokul üçüncü sınıf seviyesi öğrencilerinin günlük hayata dair görsellerle sunulan içerikler temelinde işlem yapma beceri düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirmektir. Bu amaca yönelik açık uçlu formatta hazırlanan on sorunun yer aldığı ölçeğin uygulamaları 200 ilkokul öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik ve geçerliğini ortaya koymak amacıyla SPSS ve LISREL paket programları kullanılarak veri analizleri yürütülmüştür. Açıklayıcı faktör analizi varsayımlarının sağlanması üzerine işlem yapma becerisinin baskın olarak ölçüldüğü görülen yapıda, tek faktörün özdeğer yükü 4,076 olarak ve toplam varyansın %40,756'sını açıkladığı elde edilmiştir. Bunun yanı sıra, model uyumu için gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ki-

* Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 21.09.2021 tarih ve E-35853172-300-00001769110 sayılı karar numarası ile etik komisyon izni alınmıştır.

** Öğretmen, MEB, mfatih_39@hotmail.com, Niğde/Türkiye

*** Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, cigdem.isguzel@hacettepe.edu.tr, Ankara/Türkiye.

kare/sd oranı 1,91, RMSEA değeri 0,067, SRMR değeri 0,044, CFI değeri 0,98, NFI değeri 0,96, GFI değeri 0,94, AGFI değeri 0,90 olarak elde edilmiştir. Tüm bu indeks değerleri toplanan verilerin önerilen modele uyumunun sağlandığına yönelik bilgiler vermektedir. 0,83 olarak hesaplanan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı değeri de kabul edilebilir düzeyde bir güvenilirlik değeridir.

Anahtar Kelimeler: İşlem yapma becerisi, ölçek geliştirme, geçerlik ve güvenilirlik, tek ve ardışık işlem.

SCALE DEVELOPMENT STUDY TO DETERMINE COMPUTATIONAL SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

The aim of this study is to develop a scale to determine the computational skill levels of third grade primary school students on the basis of content presented with visuals of daily life. The applications of the scale, which includes ten questions prepared in an open-ended format for this purpose, were carried out with the participation of 200 primary school students. In order to demonstrate the reliability and validity of the scale, data analyses were conducted using SPSS and LISREL package programs. Upon meeting the exploratory factor analysis assumptions, it was found that the single factor had an eigenvalue load of 4.076 and explained 40.756% of the total variance in the structure in which computational skill was predominantly measured. In addition, as a result of the confirmatory factor analysis performed for the model fit, the chi-square/sd ratio was obtained as 1.91, RMSEA value 0.067, SRMR value 0.044, CFI value 0.98, NFI value 0.96, GFI value 0.94, AGFI value 0.90. All these index values provide information about the compliance of the collected data with the proposed model. The Cronbach Alpha reliability coefficient value calculated as 0.83 is also at an acceptable level of reliability.

Keywords: Computational skill, scale development, validity and reliability, single and sequential operation

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında bilgi ve teknolojinin hızlı ilerleyişi, toplumların sosyal dokusunun değişmesine sebep olmuştur. Eğitim alanında da bu değişime paralel

olarak önemli dönüşümler gözlemlenmiş, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmek için yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Doruk, 2010). Bu bağlamda diğer disiplinlerde olduğu gibi okul öncesi dönemden yükseköğretime kadar geniş bir yelpazede öğretim programlarında yer alan matematiğin de belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden ele alınması ve tanımlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Önal, 2017).

Etkili bir matematik öğretimi yapabilmek için, bazı temel kavramlara ve becerilere yönelik yetkinliğin öğrenciler tarafından eksiksiz bir şekilde kazanılmış olması oldukça önemlidir (Önal, 2017). Öğretim programlarında matematiği günlük hayatında kullanabilen, dört işlem hesaplamalarını doğru bir şekilde yapabilen, çözümlerini ve fikirlerini ortaya koyabilen, problem çözebilen, takım ruhuyla hareket edebilen ve matematikle ilgili olumlu tutum geliştirebilen bireylerin yetiştirilmesi vurgulanmaktadır (MEB, 2009; 2018).

Günlük hayatta en çok kullandığımız becerilerden biri olan işlem becerileri, matematiğin en temel becerilerinden biridir. Matematikte kaç tür işlemin olduğuyla ilgili farklı görüşlerin varlığından bahsedilse de günümüzde toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemleri dört işlem olarak genel kabul görmektedir (Ertekin ve Ünlü, 2020). İşlem kavramının anlaşılması, dört işlemle ilgili bilgi ve becerilerin edinilmesinde büyük bir öneme sahiptir (Baykul, 2021). Matematikte işlem kavramını Türk Dil Kurumu (2019), “sayıları karşı karşıya getirip belirli birtakım kurallara uygun olarak birbiri üzerine etkilendirme yöntemi” (s.1814) olarak tanımlarken, Baykul (2021) ise belirli bir yöntemle göre bir yapının iki elemanından bu yapıda üçüncü bir elemanın elde edilmesi işi olarak tanımlamaktadır. İşlem kavramı gerek disiplin içi gerekse disiplinler arası birçok konunun temelini oluşturduğu için öğrencilerin anlamlı bir şekilde öğrenmeleri gerekliliği farklı öğretim programlarında vurgulanmaktadır (MEB, 2018; NCTM, 2000). Bunun yanı sıra, işlem kavramının tüm kademelerdeki tüm öğretim

programlarında yer alması da bu kavramın önemini ortaya koymaktadır (Ertekin ve Ünlü, 2020).

Öğretim programında yer verilen dört öğrenme alanından sayılar ve işlemler öğrenme alanı hem ders saatleri hem de kazanım sayıları açısından öne çıkan bir alandır ve diğer öğrenme alanları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır (Yorulmaz, 2018). Sayılar alanında bulunan yedi alt öğrenme alanından dördü doğal sayılarla işlemler olarak verilmektedir (MEB, 2018). Bunun yanı sıra, dört işleme ilişkin alt öğrenme alanlarına farklı sınıf seviyelerinde de ağırlıklı olarak yer veriliyor olması, ilkokulda matematik öğretiminin amacına ulaşması bakımından çok önemlidir (Yorulmaz, 2018).

Sayılar ve işlemler öğrenme alanının önemli bir bölümünü oluşturan işlemler ve dört işlem becerileri, birçok matematik kavram ve becerisinin altyapısını oluşturduğu için tüm öğrencilerin kazanması gereken en temel matematik becerileri arasında yer almaktadır (Terzioğlu, 2020). Yapılan araştırmalar dört işlem becerilerini edinen ve bu işlemleri doğru bir şekilde yapabilen öğrencilerin üst düzey matematik becerileri kazanmalarında akranlarına göre daha başarılı olduklarını kanıtlamıştır (Johnson ve Layng, 1992; McCallum vd., 2006). Matematik alanında, matematiksel anlama yetenekleri ile işlem becerileri arasında doğrudan bir ilişki olduğu, öğrencilerin matematiksel anlama becerilerinin derecesi arttıkça, işlem becerilerinin de geliştiği görülmektedir (İş Güzel, 2009). Buna ek olarak, dört işlem becerilerini kazanan öğrencilerin matematiğe yönelik kaygı düzeyleri düşük, kendilerine olan özgüvenleri de yüksektir (Billington vd., 2004; Cates ve Rhymer, 2003).

Dört işlem becerisi, matematik okur-yazarlığı açısından da önemli becerilerden biri olarak görülmektedir. İnsanların günlük yaşamını devam ettirmeleri, işlem becerilerinde yetkin olmayı gerektirmektedir. Bunun sebebi günlük yaşamımızda

duyduğumuz ihtiyaçlarla açıklanabilir. Aritmetik işlemler günlük hayatımızda; marketten alınanların ödemesi yapılırken, para üstü hesaplanırken, bir yerin alanını veya çevresini bulurken, bir miktar çokluğu kişiler arasında paylaştırırken kullanılmaktadır. Bu alandaki öğrenmeler, çocukların matematiksel kavrayışlarını artırmakla kalmaz, aynı zamanda temel aritmetik işlemlerini pratikte ve gerçek hayatta nasıl kullanacaklarını anlamalarına yardımcı olmaktadır. (Van de Walle vd., 2014). Günümüzde işlem becerisi; sadece işlemleri mekanik olarak gerçekleştirmede değil, aynı zamanda problem çözme becerilerini geliştirmede, analitik düşünme, mantıksal akıl yürütme gibi yapıların ilerletilmesinde ve matematiğin felsefesinin kavranmasında da bir araç olarak görülmektedir (Önal, 2017). Bu durum, işlemlerin anlamlarının ve algoritmalarının anlaşılmasını, zihinsel olarak doğru ve hızlı işlem yapma becerisinin gelişmesini sağlamaktadır (Baykul, 2021).

Alanyazın incelendiğinde işlem becerileri ile ilgili deneysel ve ilişkisel araştırmalara rastlamak mümkündür. Bu araştırmalar incelendiğinde, okul öncesi düzeyinde (Karakuş ve Akman, 2022; Oğuz ve Köksal Akyol, 2015), ilkokul düzeyinde (Altındağ Kumaş, 2014; Aytakin Uskun vd., 2020; Brown ve Burton, 1978; Bryant vd., 2000; Doğan, 2002; Ekici ve Demir, 2018; Engelhardt, 1977; Kubanç, 2012; Nelson ve Powell, 2018; Önal, 2017; Roberts, 1968; Sezgin, 2011; Sidekli vd., 2013; Tayfur ve Kale, 2022; Temur ve Turan, 2018; Varol ve Kubanç, 2015; Wallace, 1984; Watson vd., 2018; White, 2005; Yorulmaz, 2018), ortaokul düzeyinde (Engelhardt, 1977; Sezgin, 2011; Ulu, 2008; Wallace, 1984) ve üniversite düzeyinde (Flowers vd., 2008; Ulu, 2008) işlem becerilerine ilişkin araştırmalar bulunmaktadır. Diğer yandan, ilkokul düzeyindeki öğrencilerin işlem yapma beceri düzeylerinin belirlenmesine yönelik ölçekler incelendiğinde, bazı ölçeklerde işlemlerin algoritmik olarak verildiği (Altındağ Kumaş, 2014; Doğan, 2002; Önal, 2017; Sidekli vd., 2013; Tayfur ve Kale, 2022; Yorulmaz, 2018), çoğunluğunda ise işlemlerin metin olarak yazılı verildiği (Aytakin Uskun vd., 2020;

Ekici ve Demir, 2018; Kubanç, 2012; Sezgin, 2011; Tayfur ve Kale, 2022; Temur ve Turan, 2018; Varol ve Kubanç, 2015; White, 2005; Yorulmaz, 2018) görülmüştür.

İşlem yapma becerisi için gerçek hayat durumu metin şeklinde yazılı olarak verilebilir veya görsel kullanımı ile sunulabilir. Metin olarak yazılı verilmesi durumunda, öğrencinin önce okuduğunu anlaması ve sonrasında gerekli işlemin hangisi olduğunu belirleyerek işlemi gerçekleştirmesi gerekmektedir ki bu da işlem yapma becerisi öncesi anadil okuryazarlığı becerilerinden okuduğunu anlama becerisinin sürece karışması anlamına gelmektedir. Diğer yandan, görsel kullanımı ile gerçek hayat durumu sunulduğunda, yazılı metin içeriğinin görsel ile sunulması sonucu okuduğunu anlama becerisinin olabildiğince sürecin dışında tutulması sağlanabilmektedir. Dolayısıyla, işlevli bir görsel kullanımı, anadil okuryazarlığını süreçten mümkün olduğunca çıkararak matematiksel becerilere odaklanılmasında önemli bir katkı sunabilmektedir (İş Güzel, 2008; 2009). Yapılan alanyazın taraması sonucunda ilkokul düzeyindeki öğrencilerin işlem yapma beceri düzeylerinin belirlenmesine yönelik geliştirilmiş ölçekler bulunmasına rağmen belirtildiği gibi alanyazındaki ölçeklerin bir bölümü sadece algoritmaya odaklanmakta, hatta çoğunluğunda da işlem içerikleri yazılı metinle sunulmaktadır. Dolayısıyla, işlem içeriklerindeki günlük hayat kapsamının görsel kullanılarak sunulması ve buna bağlı olarak da okuduğunu anlama becerisini mümkün olduğunca sürecin dışında tutmayı amaçlayan ilkokul düzeyinde bir ölçeğe rastlanmamış olması bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bu çalışma ile ilkokul üçüncü sınıf seviyesi öğrencilerinin işlem yapma beceri düzeylerinin belirlenmesine yönelik geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Geliştirilen ölçeğin ilkokul düzeyindeki öğrencilerin sahip olması gereken önemli becerilerden biri olan işlem yapma becerisinin günlük hayat kapsamında örneklendirilmesi, anadil becerilerinin

mümkün olduğunca süreç dışı bırakılarak sadece işlem yapma becerilerinin ölçülmesi ve öğretimde bu kapsamda daha fazla yer alması bakımından alana katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde çalışmaya ilişkin çalışma grubu özelliklerinden, ölçek geliştirme ve veri analizi süreçlerine ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

2.1. Çalışma Grubu

İlkokul matematik öğretim programı temelinde 3. sınıf öğrencilerinin işlem yapma beceri düzeylerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın pilot uygulaması 2020-2021 yılı ikinci döneminde Niğde ili Merkez İlçesi'ne bağlı rastgele seçilen üç ilkokulda gerçekleştirilmiş olup 64 kız (%52) ve 60 erkek (%48) olmak üzere 124 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın asıl uygulama katılımcılarını yine Niğde ili Merkez İlçesi'ne bağlı rastgele seçilen iki devlet okulunda 2021-2022 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde 3. sınıfta eğitim almakta olan 40 kız (%53) ve 36 erkek (%47) olmak üzere 76 öğrenci oluşturmaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın verileri toplamda 200 öğrenciden toplanmış olup katılımcıların %52'sini kız öğrenciler (104 kız öğrenci) ve %48'ini de erkek öğrenciler (96 erkek öğrenci) oluşturmaktadır.

2.2. Ölçek Geliştirme Süreci

Bu çalışmanın amacı, ilkokul üçüncü sınıf seviyesi öğrencilerinin işlem yapma beceri düzeylerinin ortaya konması hedefi doğrultusunda geçerli ve güvenilir bir İşlem Yapma Beceri Testi geliştirmektir. Bu bağlamda çalışma, bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Ölçülmek istenen yapı çerçevesinde alanyazın taraması gerçekleştirilmiş, geliştirilen ulusal ve uluslararası ölçekler incelenmiş, ölçeklerde içerilen işlem durumları ve olası boyutlar değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerin

ardından, değişen dünya ve buna bağlı olarak değişen beceriler temelinde bu çalışmada işlem yapma becerisinin algoritmik işlem yapma becerisi yerine gerçek hayat durumlarına ilişkin içeriklerde işlem yapma becerisinin uygulanmasına odaklanılmıştır.

Öğretim programında 3. sınıf birinci dönemde yer alan ve bu çalışmada kapsanan işlem yapma kazanımları Tablo 1’de sunulmaktadır. Geliştirilen ölçekte işlem yapma becerisine ilişkin sekiz kazanım yer almaktadır. Ölçekte bulunan soruların hangi kazanıma yönelik hazırlandığı bilgisi de yine Tablo 1 içeriğinde verilmektedir. Doğal sayılarla toplama ve çıkarma işlemlerine yönelik kazanımlardan ilkleri tek bir kazanım olarak görünse de aslında içerisinde ikişer kazanımı barındırmakta olduğundan bu kazanıma yönelik belirtilen içerikte ikişer soru hazırlanmıştır. Dolayısıyla, Tablo 1’de sunulan sekiz kazanım içeriği ve belirtilen iki kazanımın aslında içerisinde iki farklı işlem barındırması sonucunda İşlem Yapma Beceri Testi işlem yapma becerisine yönelik farklı zorluk düzeylerinde toplamda on açık uçlu sorudan oluşmaktadır.

Öğrencilerin günlük hayatta karşılaşacağı kapsamda, gelişimsel düzeylerinin dikkate alındığı, mümkün olan en somut hali ile sunulan, anadil okuryazarlığını sürecin dışında tutmayı amaçlayan ve bu kapsamda işlevli görsel içeriklerin kullanılması hedeflenen, işlem durumlarını içeren açık uçlu formatta on soruluk işlem yapma beceri ölçeği taslak soruları oluşturulmuştur. Tablo 1’de verildiği üzere, ilkokul matematik öğretim programı üçüncü sınıf seviyesinde birinci döneme ilişkin işlem yapma kazanımlarını kapsayacak şekilde hazırlanan taslak sorular ve bütüncül puanlamayı temel alan yanıt anahtarı beş sınıf öğretmeni ve matematik ve sınıf eğitimi alanında uzman on üç akademisyene sunulmuştur. Alınan görüş ve geri bildirimler doğrultusunda, oluşturulan soru köklerinin daha net ve anlaşılır olması açısından elden geçirilmesi ve işlem durumlarında

kullanılan görsellerin işlevselliği ve uygunluğu noktalarında düzenlenmesi ve yapılandırılması gerçekleştirilerek ölçek sorularının nihai hali oluşturulmuştur.

Tablo 1. Çalışmada Kapsanan İlkokul Matematik Öğretim Programı 3. Sınıf 1. Döneme İlişkin İşlem Yapma Kazanımları (MEB, 2018, s.38-40, 44)

Öğrenme Alanı	Alt Öğrenme Alanı	Kazanım	Soru No
"Sayılar ve İşlemler"	"Doğal Sayılarla Toplama İşlemi"	"M.3.1.2.1 En çok üç basamaklı sayılarla eldesiz ve eldeli toplama işlemi yapar"	1 2
		"M.3.1.2.5 Bir toplama işleminde verilmeyen toplananı bulur"	3
	"Doğal Sayılarla Çıkarma İşlemi"	"M.3.1.3.1 Onluk bozma gerektiren ve gerektirmeyen çıkarma işlemi yapar"	4 5
		"M.3.1.4.3 İki basamaklı bir doğal sayıyla en çok iki basamaklı bir doğal sayıyı, en çok üç basamaklı bir doğal sayıyla bir basamaklı bir doğal sayıyı çarpır"	6
	"Doğal Sayılarla Çarpma İşlemi"	"M.3.1.4.6 Biri çarpma işlemi olmak üzere iki işlem gerektiren problemleri çözer" (Kazanım "Biri çarpma işlemi olmak üzere iki işlemi yapar" şeklinde ele alınmıştır)	9
		"M.3.1.5.1 İki basamaklı doğal sayıları bir basamaklı doğal sayılara böler"	7
"Veri İşleme"	"Veri Toplama ve Değerlendirme"	"M.3.1.5.4 Biri bölme olacak şekilde iki işlem gerektiren problemleri çözer" (Kazanım "Biri bölme olacak şekilde iki işlemi yapar" şeklinde ele alınmıştır)	10
		"M.3.4.1.2 Grafiklerde verilen bilgileri kullanarak veya grafikler oluşturarak toplama ve çıkarma işlemleri gerektiren problemleri çözer" (Kazanım "Grafiklerde verilen bilgileri kullanarak veya grafikler oluşturarak toplama ve çıkarma işlemlerini yapar" şeklinde ele alınmıştır)	8

İşlem Yapma Beceri Testi sorularına verilen öğrenci yanıtlarının değerlendirilmesi sürecinde farklı çözüm yollarını barındıracak ve belirlenen ölçütlere göre puanlamaya olanak sağlayacak bir yanıt anahtarı geliştirilmiştir. Bütüncül puanlamayı temel alan bu puanlama aracında, tüm sorularda her bir adım için öğrenci yanıtları tam puan, kısmi puan ve yanlış olarak değerlendirilmiştir. Bu

kapsamda, sorulardan alınacak en yüksek puan değerleri soruların kapsadığı adım sayısına bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, doğal sayılarda toplama işlemi konusu, toplama işleminde eksik ögeyi hesaplama becerisine ilişkin olarak verilen içerikte, taşınabilir belleğe belirtilen dosyaların yüklenmesi sonrasında bellekte kalan boş alanın hesaplanmasının içermektedir. Bu soruda, öğrencilerden öncelikle verilen dosyaların yüklenmesi sonucu toplamda ne kadarlık alan kapladığının hesaplanması, sonrasında da belleğin alan kapasitesini kullanarak kalan boş alanın hesaplanması şeklinde iki adım içeren bir işlem yapma süreci bulunmaktadır. Bu sorudaki her bir işlem adımı tam puan 2 olacak şekilde yapılandırılmış, dolayısıyla bu soru toplamda 4 puan üzerinden değerlendirilmiştir. Tablo 2, ölçekte yer alan sorulardan alınabilecek en yüksek puanları göstermektedir.

Tablo 2. İşlem Yapma Beceri Testinde Yer Alan Sorularda Alınabilecek En Yüksek Puan Değerleri

Soru No	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
En Yüksek Puan	2	2	4	2	2	2	2	6	4	4

İşlem Yapma Beceri Testindeki her bir soruda öğrencinin verilen içeriğe uygun işlemi doğru olarak belirlemesi ve bu işlemi de doğru olacak şekilde uygulaması beklenmektedir. Dolayısıyla, soruların içerdiği aşamalara bağlı olarak değerlendirme aralığı 0 ile 30 puan arasında değişmektedir. Ölçekten alınan toplam puan ile işlem yapma beceri düzeyi doğru orantılıdır. Dolayısıyla, öğrencinin İşlem Yapma Beceri Testinden aldığı puan arttıkça öğrencinin işlem yapma beceri düzeyi de daha yüksek olarak belirlenmektedir. Bir başka deyişle, İşlem Yapma Beceri Testinden daha yüksek puan elde eden öğrencinin işlem yapma beceri düzeyinin daha ileride olduğu söylenebilmektedir. İşlem Yapma Beceri Testi Ek 1’de sunulmaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

İşlem Yapma Beceri Testinin uygulanmasının ardından elde edilen veri seti ile SPSS programı kullanılarak temel istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. Öncelikle testte yer alan soruların güçlük ve ayırt edicilikleri olmak üzere madde analizi yürütülmüştür. Devamında İşlem Yapma Beceri Testinin tek boyutlu olup olmadığı, tek boyutlu değilse hangi boyut altında hangi maddelerin sınıflandığı test edilmiştir. Test maddeleri ile bu maddelerden oluşan faktörler arasındaki uyumu gösteren model, açıklayıcı faktör analizi yanında doğrulayıcı faktör analizleri de yürütülerek test edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde, testin boyutları ile maddeleri arasındaki uyum indeksleri LISREL programıyla hesaplanmıştır. Diğer yandan, testin güvenilirliği için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı hesaplanmış ve ek olarak ölçeğin boyutlarının birbirleri ile ilişkilerini belirlemek amacıyla da korelasyon analizleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde geçerlik kapsamında madde analizi, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ve güvenilirlik analizlerine ilişkin bulguları içermektedir.

3.1. Madde Analizi

Madde analizi, öğrencilerin ölçekteki veya testteki maddelere verdikleri yanıtlar doğrultusunda maddeler ile ilgili çıkarımda bulunan bir süreçtir (Hasançebi vd., 2020). Madde güçlüğü, herhangi bir soru maddesini doğru cevaplayanların sayısının gruptaki kişi sayısına oranıyla hesaplanmaktadır (Kehoe, 1994). Madde güçlük indeksi sıfıra yaklaştıkça madde zorluk derecesi artmakta, madde güçlük indeksi bire yaklaştıkça da madde zorluk derecesi azalmaktadır (Büyüköztürk, 2005). 0,30 ile 0,80 arasındaki madde güçlük indeksleri kabul edilebilir bir başarı testi için yeterlidir. Madde güçlük indeks değeri "0,20 altında olan maddeler çok

zor”; “0,21 ile 0,40 arasında olan maddeler zor”; “0,41 ile 0,60 arasında olan maddeler orta güçlükte”; “0,61 ile 0,80 arasında olan maddeler kolay”; “0,81 ile 1,00 arasında olan maddeler ise çok kolay” olarak nitelendirilmektedir (Büyüköztürk vd., 2014; Crocker ve Algina, 1986, s. 324; Yıldırım, 2017).

Madde analizlerinde madde güçlüğü yanı sıra ölçekteki maddenin ölçülmek istenilen özelliği ne derece ayırt edebildiğini gösteren madde ayırt edicilik değeri de hesaplanmaktadır. Diğer bir deyişle, madde ayırt ediciliği, maddenin bilen veya bilmeyen öğrenciyi birbirinden ayırabilme gücü olarak tanımlanabilir. Ölçekteki maddelerin geçerliliği ile ilgili önemli bir indeks olan ayırt edicilik, kabul edilebilir bir testte “-1 ile +1” arasında değişmektedir. Ayırt edicilik indeksi “0’a yaklaştıkça ilgili maddenin ayırt ediciliği düşük”, “1’e yaklaştıkça ayırt ediciliği yüksektir” (Büyüköztürk vd., 2014, s.128; Crocker ve Algina, 1986; Yaşlıoğlu, 2017). “Negatif çıktığında, maddenin ölçülen özellik bakımından bireyleri ters ayırt ettiğini gösterdiği ve maddenin ölçekten çıkarılması gerektiği” (Büyüköztürk vd., 2014, s.128) ifade edilse de cevap anahtarındaki yanlışlık veya sorudaki belirsizlik durumlarının yeniden değerlendirilebileceği de belirtilmektedir (Field, 2002). Madde ayırt edicilik indeks değeri “0,40 ve üzeri ise çok iyi madde”; “0,30 ile 0,39 arasında ise iyi madde ancak küçük geliştirmeler yapılabileceği”; “0,20 ile 0,29 arasında ise maddenin düzeltilerek geliştirilebileceği”; “0,20’den küçük ise maddenin ölçekten çıkarılması veya bütünüyle gözden geçirilmesi gerektiği” ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2014; Crocker ve Algina, 1986, s.315;).

Tablo 3’te geliştirilen İşlem Yapma Beceri Testi içerisindeki maddelerin güçlük ve ayırt edicilik değerleri sunulmaktadır. Soruların madde güçlük değerleri 0,38 ile 0,83 arasında değişmekte, ölçeğin bir zor, bir kolay, beş orta güçlükte ve üç çok kolay sorudan oluşmakta olduğu görülmektedir. Testlerde “madde güçlüklerinin 0,50 civarında olması” ve “testte görece kolay ve zor maddelerin bulunması” önerileri (Büyüköztürk vd., 2014, s.128) geliştirilen ölçekte sağlanmaktadır. Hatta

geliştirilen test daha çok orta güçlükte ve kolay soruları içerdiğinden testin nispeten kolay bir test olduğu da ifade edilebilir. Öte yandan, madde ayırt edicilik değerlerinin 0,45 ile 0,76 arasında değiştiği, dolayısıyla da tüm soruların çok iyi düzeyde ayırt ettiği görülmektedir.

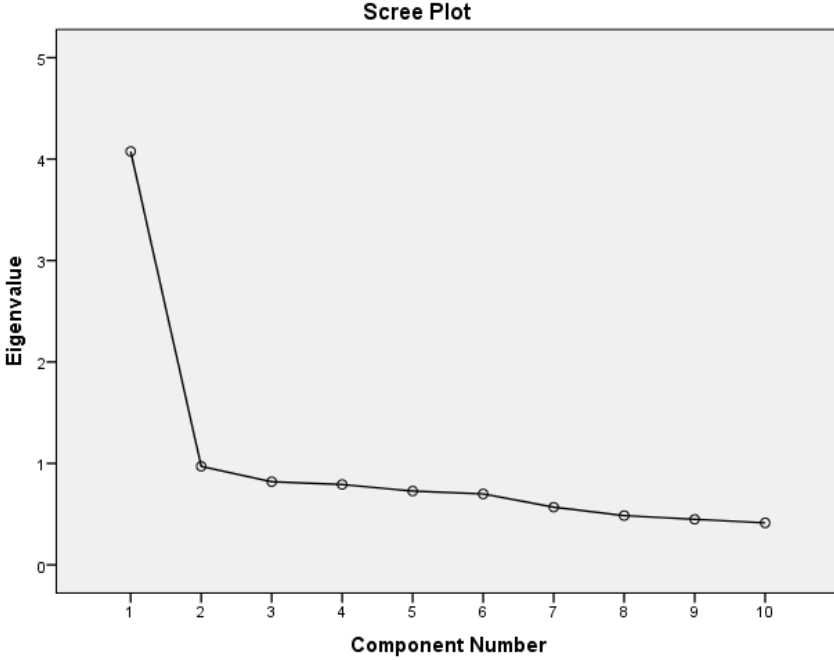
Tablo 3. İşlem Yapma Beceri Testi Maddelerin Güçlük ve Ayırt Edicilik Değerleri

Soru No	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Güçlük Değeri	0,82	0,83	0,55	0,82	0,72	0,53	0,53	0,43	0,38	0,57
Ayırt Edicilik Değeri	0,60	0,57	0,68	0,45	0,62	0,73	0,76	0,59	0,67	0,66

3.2. Açımlayıcı Faktör Analizi

Üçüncü sınıf öğrencilerinin işlem yapma beceri düzeylerini ölçmeye yönelik geliştirilen İşlem Yapma Beceri Testinden elde edilen verilerle yapı geçerliğine ilişkin olarak açımlayıcı faktör analizi yürütülmüştür. Öncelikle verilerin dağılımının normalliğine ilişkin olarak çarpıklık katsayısı (skewness) 0,12 ve basıklık katsayısı (kurtosis) -0,63 olarak hesaplanmıştır. Normal dağılımının sağlanması üzerine açımlayıcı faktör analizi varsayımlarına geçilmiş, örneklemin faktör yapısına uyumunu test eden Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi değeri 0,89 ve Bartlett Sphericity testinin ($\chi^2= 527,131$; $sd=45$; $p=0,000$) anlamlı olduğu elde edilmiştir. Veri setine ilişkin faktör analizinin daha doğru sonuçlar vermesi KMO değerinin büyük olmasıyla ilişkilidir (Büyüköztürk, 2002). Uyumun sınıflandırılmasında “mükemmel uyum KMO değerinin 0,90 ve üzeri”, “iyi uyum 0,80 ve üzeri”, “orta uyum 0,70 ve üzeri”, “zayıf uyum 0,60 ve üzeri”, “kötü uyum ise 0,50 ve üzeri” olarak ifade edilmektedir (Çokluk vd., 2012, s. 207). Bu durumda, elde edilen değerler temelinde veri setinin faktör analizi için uygun olduğu, hatta örneklemin faktör yapısına uyumunun çok iyi olduğu görülmektedir. 10 madde ile yürütülen Temel Bileşenler Analizinde maddeler için

faktör yük değerlerinin 0,40 üzeri ve ilgili maddenin en yüksek iki yük değeri farkının 0,10 ve üzeri olması gözetilmiştir (Büyüköztürk, 2005). Ölçekteki faktör sayısına karar verme adına baskın faktörleri belirlemeye yönelik (Koçak vd., 2016) olarak elde edilen “Özdeğerlerin Değişim Grafiği” Şekil 1’de sunulmaktadır.

Şekil 1. Özdeğerlerin Değişim Grafiği

Şekil 1’de verilen Özdeğerlerin Değişim Grafiği incelendiğinde, baskın bir boyutun olduğu, geliştirilen İşlem Yapma Beceri Testinin beklendiği üzere baskın olarak tek bir beceriyi, işlem yapma becerisini ölçtüğü görülmektedir. Dolayısıyla, bu geçerlik kanıtı testin ölçülmek istenen işlem yapma becerisini iyi temsil ettiğini ve geliştirilen maddelerin işlem yapma becerisini ölçen sorular olduğunu ortaya koymaktadır. İşlem yapma becerisinin baskın olarak ölçüldüğü görülen bu yapıda, tek faktörün özdeğer yükü 4,08 olarak ve toplam varyansın %40,76’sını açıkladığı

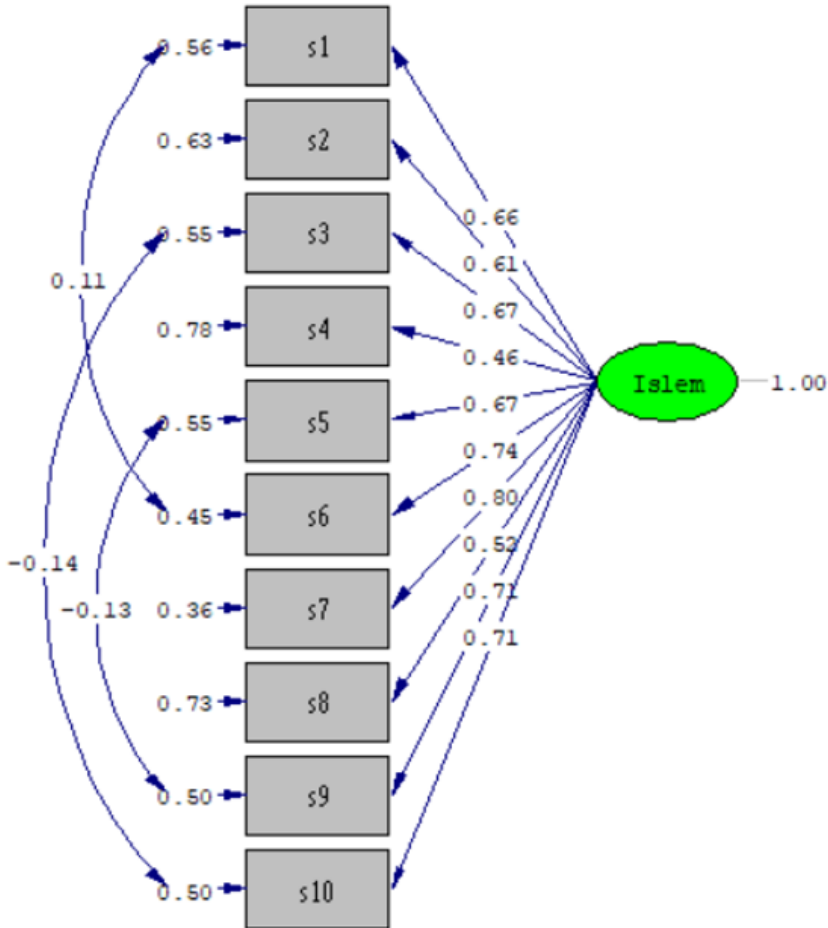
elde edilmiştir. Özdeğeri bir ve üzerinde olan faktörlerin önemli faktör olarak nitelendirilmesi (Hutcheson ve Sofroniou, 1999) ve ölçeğin kapsadığı tek faktörlü yapıyla toplamda %40,76'sını açıklaması ölçülmek istenen yapının iyi ölçüldüğüne dair kanıt ortaya koymaktadır (Gürsoy ve Çeliköz, 2021; Hair vd., 1998).

3.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Günlük hayata ilişkin işlem durumlarına yönelik işlem yapma becerisinin ölçülmesi sürecinde teorik çerçeve bazında modellenen ve açıklayıcı faktör analizi ile bulgularıyla da desteklenen İşlem Yapma Beceri Testinin tek faktörlü yapısına yönelik LISREL paket programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yürütülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizi, ölçekteki maddeler ve maddelerden oluşan faktörler arasındaki ilişki düzeyleri temelinde oluşturulan modelin veriler tarafından doğrulanmasını sağlamaktadır (Thompson, 2004). Doğrulayıcı faktör analizi, teorik yapıyı temsil eden örtük değişkenler ve bu yapının göstergeleri olan gözlenen ölçümler tasarımıdır (Seçer, 2013). Bu bağlamda yürütülen doğrulayıcı faktör analizi, İşlem Yapma Beceri Testine ilişkin olarak işlem yapma becerisi olarak isimlendirilen bu örtük değişkenin ölçekteki tüm soruları doğru bir şekilde yansıttığına dair bir model üzerine yapılandırılmış ve bu model de Şekil 2'de sunulmaktadır.

Testin yapısının önerilen modele uyumu amacıyla yürütülen doğrulayıcı faktör analizinde önerildiği üzere birçok farklı uyum indeksi bir arada dikkate alınmıştır. "Gözlenen ve beklenen değerlerin kovaryans matrisleri arasındaki farkı dikkate alarak modelin uyumunu değerlendiren ki-kare (χ^2) indeksi, örneklem büyüklüğüne duyarlı ve örneklem sayısı 200'ün üstünde olduğunda pek güvenilir sonuçlar vermeyen bir indekstir" (Schumacker ve Lomax, 1996, s. 125). χ^2 değeri 60,97 ve serbestlik derecesi 32, istatistiksel anlamlılık düzeyi $p=0,002$ olarak elde edilmiştir. Ölçeğin 200 kişiye uygulanmış olması ve ki-kare indeksinin örneklem büyüklüğüne olan hassasiyeti nedeniyle ki-kare (χ^2) indeksi temelinde model

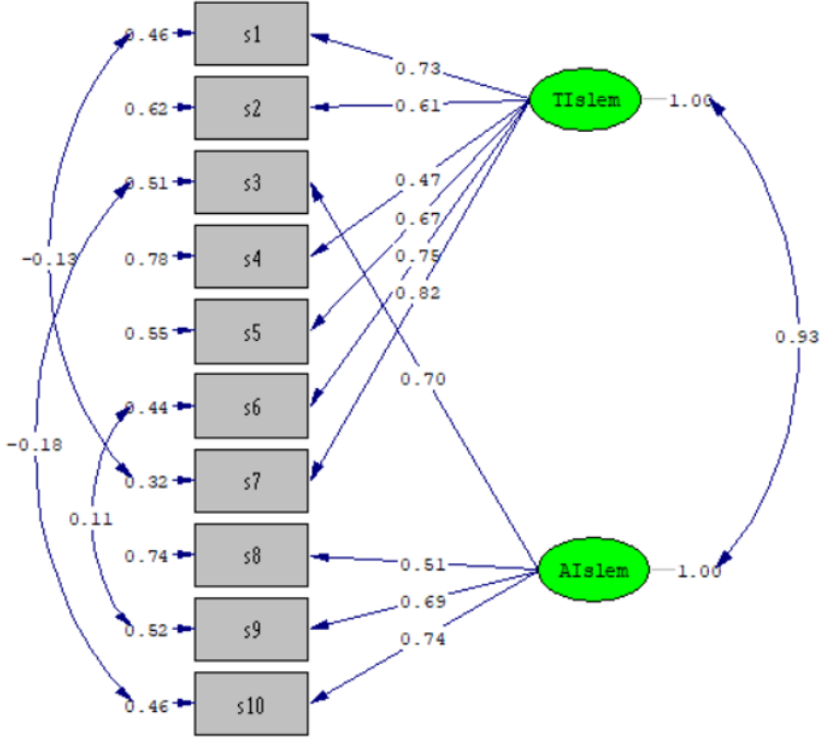
uyumunun sağlanmadığı düşünülmektedir. Örneklem büyüklüğünden kolay etkilenen ki-kare testinin anlamlı çıktığı durumlarda ki-kare/sd oranına bakılabileceği, bu oranın 5 altında olduğunda, hatta 2 ile 5 arasında iyi bir model uyumuna karşılık gelebileceği, 2 altında olduğunda ise mükemmel uyumu gösterdiği de belirtilmiştir (Kelloway, 1998). Bunun üzerine, önerildiği üzere ki-kare/sd oranına bakılmış ve bu oran 1,91 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 2. İşlem Yapma Beceri Testinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Bilgileri

“RMSEA (root mean square error of approximation) indeks değeri, model parametrelerinin popülasyon kovaryanslarını yeniden oluşturmada ne kadar başarılı olacağını tahmin etmeyi amaçlamakta ve 0,08’in altındaki model uyumu açısından kabul edilebilir ve yeterli bulunmaktadır” (Hu ve Bentler, 1999, s.6; Kelloway, 1998; Thompson, 2004). Analizlerde RMSEA indeks değeri 0,07 olarak elde edilmiştir. RMR (root mean square residual) indeks değeri, modelden elde edilen varyans-kovaryans matrisi ile örneklemden elde edilen varyans-kovaryans matrisi arasındaki farkın karşılaştırılmasıyla elde edilmekte ve standart hale getirilerek SRMR indeksi hesaplanmaktadır (Wang ve Wang, 2019). “SRMR indeks değerinin 0,08’den küçük olması iyi model uyumunu tanımlarken” (Hu ve Bentler, 1999, s.6) 0,05’den küçük olması ise çok iyi uyumu işaret etmektedir (Kelloway, 1998; Kline, 2005). Yapılan analizlerde SRMR indeks değeri 0,04 olarak hesaplanmıştır. Boş modele göre model uyumunu değerlendiren ve birbirleriyle benzer sonuçlar veren CFI ve NFI indeks değerlerinin alt sınırı 0,90 olarak verilmekte, 1’e yakın olmasının model uyumu açısından önemli olduğu belirtilmektedir (Kelloway, 1998; Wang ve Wang, 2019). Analizlerde CFI ve NFI indeks değerleri sırasıyla 0,98 ve 0,96 olarak elde edilmiştir. Son olarak, “modelin örneklemdaki kovaryans matrisini ne oranda ölçtüğünü gösteren GFI (goodness of fit) indeks değeri”nin (Hu ve Bentler, 1999, s.5) yanı sıra, örneklem sayısı dikkate alınarak “düzeltilmiş GFI değeri olan ve örneklem sayısının fazla olduğu durumlarda daha iyi sonuçlar veren AGFI (adjusted goodness of fit) indeks değeri” (Jöreskog ve Sörbom, 1989, s.123) dikkate alınmıştır. Yeterli uyum için her iki indeksin de 0,90’dan büyük olması beklenmektedir (Kelloway,1998; Seçer, 2013). Analizlerde GFI ve AGFI indeks değerleri sırasıyla 0,94 ve 0,90 olarak hesaplanmış ve her ikisi de iyi uyumu işaret etmektedir. Dolayısıyla, tüm indeksler bir arada ele alındığında, toplanan verilerin önerilen modele uyumuna yönelik uygun

bilgiler vermekte olduğu, teorik olarak yapılandırılmış modelin verilerle doğrulandığı görülmektedir.

Şekil 3. İşlem Yapma Beceri Testinin Tek ve Ardışık İşlem Boyutları Temelinde Doğrulayıcı Faktör Analizi Bilgileri

Diğer yandan, geliştirilen 10 soruluk işlem içeriklerinin tek işlem veya ardışık işlem kapsamı temelinde yapılandırıldığı diğer model, Şekil 3'te verilen ikinci bir doğrulayıcı faktör analizi ile yürütülmüştür. Elde edilen bulgularda, χ^2 indeks değeri 55,76, serbestlik derecesi 31 ve istatistiksel anlamlılık düzeyi ise $p=0,004$ olarak belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğüne ilişkin önerilen ki-kare/sd oranı ise 1,80 olarak hesaplanmıştır. Diğer uyum indekslerinden RMSEA indeks değeri 0,06, SRMR indeks değeri ise 0,04, CFI ve NFI indeks değerleri sırasıyla 0,98 ve 0,97, GFI ve AGFI indeks değerleri sırasıyla 0,95 ve 0,91 olarak elde edilmiştir.

Sonuçta, tüm indeksler bir arada değerlendirildiğinde, toplanan verilerin tek ve ardışık işlem boyutları temelinde önerilen modele uyumunun sağlandığını ortaya koymaktadır.

3.4. Güvenirlik Analizi

Geliştirilen ölçeğin ölçmek istenilen özelliği ne derecede doğru ölçtüğünü belirlemek amaçlı Cronbach Alfa güvenirlilik katsayısı 0,83 olarak hesaplanmıştır. Buna ek olarak, toplanan verilerin tek ve ardışık işlem boyutları temelinde kurulan model dikkate alınarak, bu boyutlara ilişkin Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısı değerleri tek işlem boyutu için 0,74, ardışık işlem boyutu için de 0,69 olarak hesaplanmıştır. Cronbach alfa güvenirlilik katsayısı değeri için 0,70 ve üzerinin kabul edilebilir güvenirlilik düzeyi olduğu, hatta ölçekteki madde sayısı, maddeler arası ilişkiler ve ölçekteki faktör sayısı gibi değişkenlerin güvenirlilik katsayısı ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (DeVellis, 2016; Tavakol ve Dennick, 2011). Dolayısıyla testin güvenirlilik değerinin, hatta tek işlem ve ardışık işlem boyutlarının güvenirlilik değerlerinin de kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmalar, işlem becerilerini edinen ve işlemleri doğru bir şekilde yapabilen öğrencilerin üst düzey matematik becerileri kazanmalarında akranlarına göre daha başarılı olduklarını göstermektedir (Johnson ve Layng, 1992; McCallum vd., 2006). Hatta matematiksel anlama boyutuna ilişkin becerilerin belirli bir düzeyde kazanımı sonrası ancak gerçekleştirilebilecek işlem yapma becerileri, diğer yandan da problem çözme becerilerinin geliştirilmesinde ön koşullardan birisidir (İş Güzel, 2008; 2009). Dolayısıyla, işlem becerileri ve bu becerilerin özellikle de gündelik hayatta kullanımı, günümüz matematik öğretiminde önemle üzerinde durulması gereken konulardan biridir (MEB, 2018). İşlem becerilerinin, üst düzey

matematik becerilerini kazanmada temel oluşturması (Terzioğlu, 2020), bu becerilerinin belirlenmesini ve ölçülmesini gerekli hale getirmektedir.

Bu bağlamda gerçekleştirilen alanyazın taramasında işlem yapma becerilerine ilişkin geliştirilen ulusal ve uluslararası ölçekler incelenmiş, ölçeklerde içerilen işlem durumları ve olası boyutlar değerlendirilmiştir. Alanyazındaki ölçeklerin bazılarında işlemlerin algoritmik düzeyde ele alındığı (Altındağ Kumaş, 2014; Doğan, 2002; Önal, 2017; Sidekli vd., 2013; Tayfur ve Kale, 2022; Yorulmaz, 2018), çoğunluğunda ise işlem içeriklerinin yazılı metinlerle sunulduğu (Aytekin Uskun vd., 2020; Ekici ve Demir, 2018; Kubanç, 2012; Sezgin, 2011; Tayfur ve Kale, 2022; Temur ve Turan, 2018; Varol ve Kubanç, 2015; White, 2005; Yorulmaz, 2018) görülmüştür. Bilindiği üzere, değişen dünyada artık algoritmik işlem yapma becerisi önemini kaybederken günlük hayata ilişkin durumlarda işlem yapma becerilerinin duruma uygulanması ve doğru şekilde gerçekleştirilmesi önem kazanmaktadır. Öte yandan, yazılı metinlerle sunulan içeriklerde de okuduğunu anlama becerisinin matematiksel sürece dahil olması durumu yaşanmaktadır. Tüm bunlar doğrultusunda, öğrencilerin günlük hayatta karşılaştığı kapsamda, anadil okuryazarlığı becerilerinin mümkün olduğunca süreç dışında tutulduğu ve sadece işlem yapma becerisinin ölçüldüğü işlem durumlarını içeren bir ölçeğe ihtiyaç duyulmuştur.

Bu ihtiyaca yönelik olarak bu çalışmada, ilkokul üçüncü sınıf seviyesi öğrencilerinin günlük hayat kapsamında görsellerle sunulan içerikler temelinde işlem yapma beceri düzeylerini belirlemeye yönelik geçerliği ve güvenilirliği kanıtlanmış bir İşlem Yapma Beceri Testi geliştirmek amaçlanmıştır. Ölçekte, günlük hayata ilişkin durumların metin olarak yazılı verilmesi yerine görsel kullanımıyla sunulması tercih edilmiştir. İşlevli bir görsel kullanımı ile gerçek hayat durumu sunulduğunda, okuduğunu anlama becerisi olabildiğince sürecin dışında tutularak matematiksel becerilere odaklanılması sağlanabilmektedir (İş Güzel,

2008; 2009). Öğrencilerin gelişimsel düzeylerinin dikkate alındığı, okuduğunu anlama becerilerinin mümkün olduğunca süreç dışında tutulduğu ve sadece işlem yapma becerisinin günlük hayat kapsamında ölçüldüğü işlem durumlarını içeren açık uçlu formatta on soruluk işlem yapma beceri ölçeği taslak soruları oluşturulmuştur. Soruların yazılmasında, daha çok ilk dönem içerikleri ve çıktıları dahil edilecek şekilde işlem yapma becerisine ilişkin sekiz kazanım içerilmiştir. Sınıf öğretmenleri yanında matematik ve sınıf eğitimi alanından akademisyenlerden alınan uzman görüşleri sonucunda nihai hali verilen ölçeğin pilot uygulaması gerçekleştirilmiş, ölçek sorularının geçerlik ve güvenilir olduğu görüldükten sonra asıl uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Öğrencilerinin günlük hayat kapsamında görsellerle sunulan içerikler temelinde işlem yapma beceri düzeylerini belirlemeye yönelik 10 soruluk bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçekten en düşük 0, en yüksek ise 30 puan alınabilmektedir. Pilot ve asıl uygulama verileriyle ölçek sorularının güçlük ve ayırt edicilikleri olmak üzere madde analizleri yürütülmüş, ölçeğin çok kolay, kolay, orta güçlükte ve zor sorulardan oluştuğu, bunun yanı sıra, tüm soruların çok iyi ayırt edici sorular olduğu görülmektedir. Gerekli varsayımların sağlanması sonrası yapı geçerliği temelinde gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizinde, geliştirilen ölçeğin baskın bir boyutu, işlem yapma becerisini ölçtüğü görülmektedir. Dolayısıyla, bu kanıt testin ölçülmek istenen işlem yapma becerisini iyi temsil ettiğini ve geliştirilen maddelerin işlem yapma becerisini ölçen sorular olduğunu ortaya koymaktadır. Önerilen modele uyum temelinde gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeks değerleri de toplanan verilerin önerilen modele uyumunun sağlandığını göstermektedir. Bunlara ek olarak, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı hesaplaması sonucunda elde edilen kabul edilebilir düzeydeki değer de geliştirilen ölçeğinin ölçmek istenilen özelliği doğru ölçtüğüne yönelik bilgiler sunmaktadır. Sonuç olarak, yürütülen bu çalışma ile günlük hayata ilişkin işlem durumlarının daha çok görsellerle sunulduğu, böylece anadil okuryazarlığı

becerilerinin mümkün olduğunca süreç dışında tutularak işlem yapma becerilerine odaklanıldığı, ilkokul üçüncü sınıf seviyesi öğrencilerinin işlem yapma beceri düzeylerini belirlemeye yönelik geçerliği ve güvenilirliği kanıtlanmış bir ölçek geliştirildiği söylenebilmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 21.09.2021 tarih ve E-35853172-300-00001769110 sayılı karar numarası ile etik komisyon izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Altındağ Kumaş, Ö. (2014). *Öğrenme güçlüğü olan ve olmayan öğrencilerin toplama ve çıkarma işlemlerindeki performansları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Aytekin Uskun, K., Kuzu, O. ve Çil, O. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin gerçekçi matematik eğitimi çerçevesinde dört işleme yönelik başarı düzeylerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 1561-1606.

Baykul, Y. (2021). *İlkokulda matematik öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Billington, E. J., Skinner, C. H. ve Cruchon, N. M. (2004). Improving sixth-grade student's perceptions of high-effort assignments by assigning more work: Interaction of additive interspersal and assignment effort on assignment choice. *Journal of School Psychology, 42*(6), 477-490.
- Brown, J. S. ve Burton, R. R. (1978). Diagnostic models for procedural bugs in basic mathematical skills. *Cognitive Science, 2*(2), 155-192.
- Bryant, D. P., Bryant, B. R. ve Hammill, D. D. (2000). Characteristic behaviors of students with LD who have teacher-identified math weaknesses. *Journal of Learning Disabilities, 33*(2), 168-177.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Eğitim Yönetimi Dergisi, 32* (32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 3*(2), 133-148.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (18. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Cates, G. L. ve Rhymer, K. N. (2003). Examining the relationship between math anxiety and math performance: An instructional hierarchy perspective. *Journal of Behavioral Education, 12*(1), 23-34.
- Crocker, L. ve Algina, J. (1986). *Introduction to classical and modern test theory*. Fort Worth: Holt, Rinehart and Winston Inc.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik*. Ankara: Pegem Akademi.
- DeVellis, R. F. (2016). *Scale development: Theory and applications (Vol. 26)*. Sage publications.
- Doğan, A. (2002). *Doğal sayılarla ilgili dört işlemde ilköğretim I. kademe öğrencilerinin yaptıkları hata türleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Doruk, B. K. (2010). *Matematiği günlük yaşama transfer etmede matematiksel modellemenin etkisi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ekici, B. ve Demir, M. K. (2018). İlkokul 4. Sınıf öğrencilerinin dört işlem becerilerini çözerken yaptıkları matematiksel hatalar. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 14(1), 61-80.
- Engelhardt, J. M. (1977). Analysis of children's computational errors: A qualitative approach. *British Journal of Educational Psychology*, 47(2), 149-154.
- Ertekin, E. ve Ünlü, M. (2020). *Kuramdan uygulamaya etkinlik örnekleriyle: Sayıların öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Field, A. (2002). *Discovering Statistics Using SPSS*. Sage Publications Ltd. London: UK.
- Flowers, C., Green, M. ve Piel, J. A., (2008). Reversing education majors' arithmetic misconceptions with short-term instruction using manipulatives. *The Journal of Educational Research*, 101(4), 234-242.
- Gürsoy, S. E. ve Çeliköz, N. (2021). İlkokul 2. sınıf öğrencileri için problem çözme ölçeği geliştirme: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 15(36), 128-163.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (1998). *Multivariate data analysis*. Upper Saddle River, NJ: Prentice hall.
- Hasançebi, B., Terzi, Y. ve Küçük, Z. (2020). Madde güçlük indeksi ve madde ayırt edicilik indeksine dayalı çeldirici analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 224-240.
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Hutcheson, G. D. ve Sofroniou, N. (1999). *The multivariate social scientist: introductory statistics using generalized linear models*. London: Sage Publications.

- İş Güzel, Ç. (2008). Cito Türkiye öğrenci izleme sistemi'nde (OİS) matematik alanının yapısı. *Cito Eğitim: Kuram ve Uygulama Dergisi, Kasım-Aralık 2008*, 33–36.
- İş Güzel, Ç. (2009). Öğrenci izleme sistemi'nde(ÖİS) problem çözme becerilerinin ölçülmesi, etkinlik ve sorularla örneklendirilmesi ve değerlendirilmesi, *Cito Eğitim: Kuram ve Uygulama, Temmuz-Ağustos 2009, Sayı 4*, 10–20.
- Johnson, K. R. ve Layng, T. V. (1992). On terms and procedures: Fluency. *The Behavior Analyst, 19(2)*, 281-288.
- Jöreskog, K. G. ve Sörbom D. (1989). *LISREL 7: A guide to the program and applications*. Chicago: SPSS, Inc.
- Karakuş, H. ve Akman, B. (2022). Matematik becerileri ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(1)*, 274-285.
- Kehoe, J. (1994). Basic item analysis for multiple-choice tests. *Practical Assessment, Research and Evaluation, 4(10)*.
- Kelloway, E. K. (1998). *Using LISREL for structural equation modeling*. London, New Delphi: Sage Publications.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling 2nd ed.* New York: Guilford.
- Koçak, D., Çokluk, Ö. ve Kayri, M. (2016). Faktör sayısının belirlenmesinde MAP testi, paralel analiz, K1 ve yamaç birikinti grafiği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(1)*, 330-359.
- Kubanç, Y. (2012). *İlköğretim 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin matematikte dört işlem konusunda yaşadığı zorluklar ve çözüm önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- McCallum, E., Skinner, C. H., Turner, H. ve Saecker, L. (2006). The taped-problem intervention: Increasing multiplication fact fluency using low-tech

- classwide, time delay intervention. *School Psychology Review*, 35(3), 419-434.
- MEB. (2009). *Yeni ilköğretim matematik dersi (1-5 sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB. (2018). *Matematik dersi öğretim programı*. Ankara, Türkiye: Milli Eğitim Basımevi.
- NCTM. (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.
- Nelson, G. ve Powell, S. R. (2018). Computation error analysis: students with mathematics difficulty compared to typically achieving students. *Assessment for Effective Intervention*, 43(3), 144-156.
- Oğuz, V. ve Akyol, A. K. (2015). Problem çözme becerisi ölçeği (PÇBÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(1), 105-122.
- Önal, H. (2017). *İlkokul 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin matematik dersinde dört işlem ile ilgili yaptıkları hatalar ve çözüm önerileri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Roberts, G. H. (1968). The failure strategies of third grade arithmetic pupils. *The Arithmetic Teacher*, 15(5), 442-446.
- Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (1996). *A beginner's guide to structural equation modeling*. Erlbaum. Mahwah, NJ.
- Seçer, İ. (2013). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sezgin, E. (2011). *Problem çözme becerisi ölçeğinin geliştirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sidekli, S., Gökbulut, Y. ve Sayar, N. (2013). Dört işlem becerisi nasıl geliştirilir. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2013(1), 31-41.
- Tavakol, M. ve Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*, 2, 53-55.

- Tayfur, Y. C. ve Kale, M. (2022). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dört işlem ve problem çözme başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(3), 2569-2595.
- Temur, D. ve Turan, H. (2018). Senaryo tabanlı öğrenme yaklaşımının ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin toplama ve çıkarma problemlerini çözme becerilerine etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 1(2), 72-84.
- Terzioğlu, N. K. (2020). *Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere dört işlem becerilerinin öğretiminde sanal-yarı somut-soyut öğretim stratejisinin etkililiği*. Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Thompson, B. (2004). *Exploratory and confirmatory factor analysis: Understanding concepts and applications*. American Psychological Association.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ulu, M. (2008). *Sınıf öğretmeni, sınıf öğretmeni adayı ve 5. sınıf öğrencilerinin dört işlem problemlerini çözmeye kullandıkları stratejilerin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Van De Walle, J. A., Karp, K. S. ve Bay-Williams, J. M. (2014). *İlkokul ve ortaokul matematiği: gelişimsel yaklaşımla öğretim*. (Çeviri Editörü: Soner Durmuş). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Varol, F. ve Kubanç, Y. (2015). Öğrencilerin bölme işlemi gerektiren aritmetik sözel problemlerde yaşadığı zorlukların incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 99-123.
- Wallace, C. C. (1984). *A Comparison of computational error patterns for grades 3, 5 and 8*. Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Florida Üniversitesi, Jacksonville.
- Wang, J. ve Wang, X. (2019). *Structural equation modeling: Applications using Mplus*. John Wiley & Sons.
- Watson, S. M. R., Lopes, J., Oliveira, C. ve Judge, S. (2018). Error patterns in Portuguese students' addition and subtraction calculation tasks:

Implications for teaching. *Journal for Multicultural Education*, 12(1), 67-82.

White, A. L. (2005). Active mathematics in classrooms: Finding out why children make mistakes-and then doing something to help them. *Square One: Primary Journal of the Mathematical Association of New South Wales*.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.

Yıldırım, İ. (2017). *İstatiksel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yorulmaz, A. (2018). *Gerçekçi matematik eğitiminin ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dört işlem becerilerindeki hatalarının giderilmesine etkisi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Four operations and computational skills, which constitute an important part of the numbers and operations learning area, are among the most basic mathematical skills that all students must acquire, as they form the basis of many mathematical concepts and skills (Terzioğlu, 2020). However, in today's world, computational skills are seen as an instrument not only in performing computations mechanically, but also in developing problem-solving skills and even structures such as analytical thinking and reasoning, and in understanding mathematics (Önal, 2017). Computational skills have a direct relationship with mathematical understanding skills. In fact, mathematical understanding and computational skills are prerequisites for the development of problem-solving skills (İş Güzel, 2009).

In case the real-life situation is given in written form in computational skills, the student must first understand what she/he reads and then determine and carry out the computation, which means that the reading comprehension skill, which is one of the native language literacy skills interferes with the process before the computational skill. On the other hand, the use of a functional visual can make

an important contribution to focusing on mathematical skills by removing native language literacy from the process as much as possible (İş Güzel, 2008; 2009).

In the literature, there are many experimental and correlational studies on computational skills at different levels, from pre-school to university. When studies at the primary school level were examined in terms of scales to determine students' computational skill levels, a group of scales focused only on algorithmic processing, while the majority of the other scales included computation contents presented in the form of written text. Therefore, this study aimed to develop a scale to determine the computational skill levels of third grade primary school students on the basis of content presented with visuals of daily life.

Method

Scale consisting of ten questions in an open-ended format regarding the first semester contents was developed, aiming to determine the students' levels of computational skills in daily life, aiming to exclude the reading comprehension skills from the process as much as possible, and using visuals in this context. The draft questions were presented to five primary school teachers and thirteen academics of mathematics and primary education to get expert opinions, and scale questions were finalized by making arrangements to the functionality and suitability of the visuals as well as to ensure that the question stems were clearer and more understandable.

The application of the scale was carried out with the participation of 200 primary school students, 124 students in the 2020-2021 academic year, and 76 students in the 2021-2022 academic year, 52% are female and 48% are male students.

Findings

The item difficulty values of the questions of the scale vary between 0.38 and 0.83, showing the scale consists of very easy, easy, medium and difficult questions. In addition, the item discrimination values vary between 0.45 and 0.76, showing all of the scale questions have very good discrimination values.

For the suitability of the data for exploratory factor analysis, it was found that Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test value was 0.89 and Bartlett Sphericity test ($\chi^2=527.131$; $df=45$; $p=0.000$) was significant. On the basis of the Scree Plot, the developed Computational Skills Test, as expected, appears to predominantly measure a single skill, the computational skill, and constitutes important evidence for construct validity. In this structure, it was found that a single factor had an eigenvalue load of 4.08 and explained 40.76% of the total variance. As a result of the confirmatory factor analysis performed for model fit, the chi-

square/sd ratio was calculated as 1.91, RMSEA value 0.07, CFI value 0.98, NFI value 0.96, SRMR value 0.04, GFI value 0.94, AGFI value 0.90. These index values provide information about the compliance of the collected data with the proposed model. In addition, the Cronbach Alpha reliability coefficient calculated for the scale is 0.83, which is an acceptable level of reliability value.

In the second confirmatory factor analysis, where Computational Skills Test was structured on the basis of single and sequential computation scopes, the chi-square/sd ratio was obtained as 1.80; RMSEA value 0.06; SRMR value 0.04; CFI value 0.98; NFI value 0.97; GFI value 0.95 and AGFI value 0.91, thus demonstrating that the collected data was compatible with the proposed model. Cronbach Alpha reliability coefficient values for single and sequential computation dimensions were calculated as 0.74 and 0.69 respectively.

Conclusion and Discussion

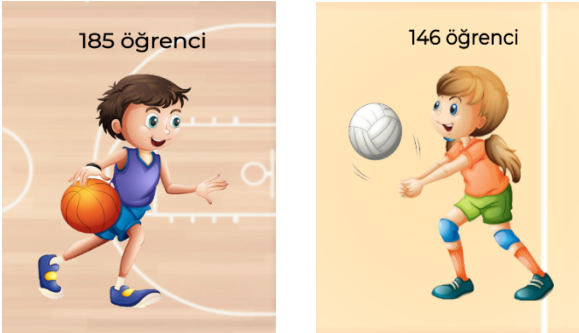
The item analyses results reveal that the scale questions consist of very easy, easy, medium and difficult questions, and all of the questions have very good discrimination values. The model expressing the harmony between the test items and the factors consisting of these items was tested by conducting exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis.

When the scree plot obtained in the exploratory factor analysis is examined, there is a dominant dimension and that Computational Skills Test predominantly measures a single skill, the computational skill, as expected, and constitutes important evidence for construct validity. Therefore, this evidence reveals that the test represents the computational skills well and that the items measure computational skills as it is intended to measure. The goodness of fit index values obtained from the confirmatory factor analysis also provide information that the collected data are compatible with the proposed model. On the other hand, Cronbach Alpha reliability coefficient calculation carried out to determine how accurately the developed scale measures the desired feature, it is seen that the reliability value of the test is at an acceptable level.

As a result, within the scope of the conducted study, a valid and reliable scale was developed to determine the computational skill levels of third grade primary school students, consisting of computation contents presented in the context of daily life and excluding native language literacy skills from the process.

EK 1: İşlem Yapma Beceri Testi**Soru 1**

Üç arkadaş bilyelerini birleştirdiğinde kaç bilyeleri olur?

Soru 2

Okulumuzda açılan basketbol ve voleybol kurslarına toplam kaç öğrenci katıldı?

Soru 3

Can, yeni aldığı taşınabilir belleğe fotoğraf ve müzik dosyaları yükledi. Bellekte ne kadarlık boş alan kalır?

Soru 4

Ayşe'nin albümündeki fotoğraflar Emre'ninkilerden kaç fazladır?

Soru 5

Zeynep kumbarasında biriktirdiği parayla bisiklet aldı. Zeynep'in kaç lirası kaldı?

Soru 6

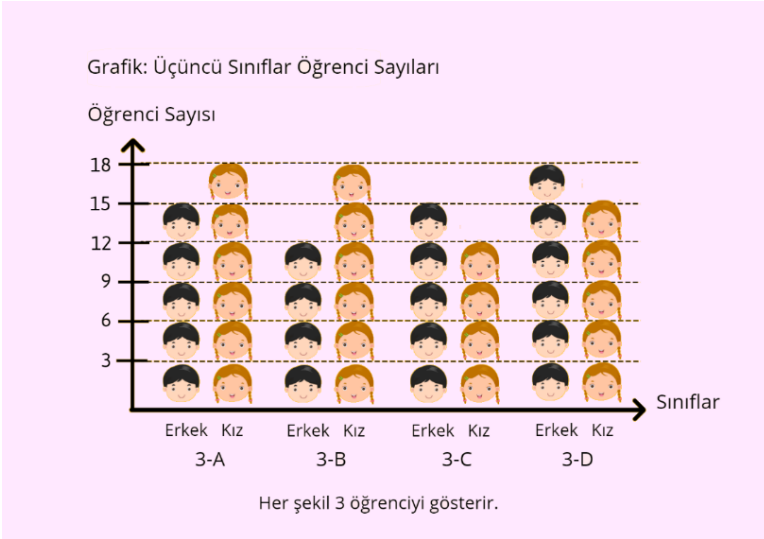
Hasan amcanın çiftliğinde her bir inekten günde 15 litre süt sağıldığına göre Hasan amca ineklerinden günlük kaç litre süt elde eder?

Soru 7

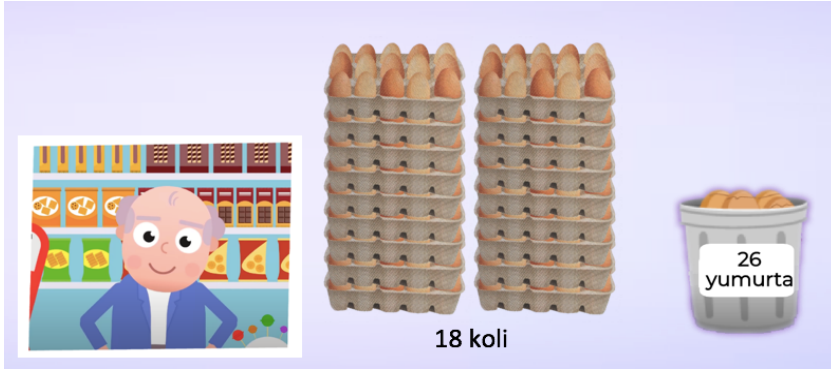

Ömer raflara eşit sayıda kitap yerleştirecek. Her rafta kaç kitap olur?

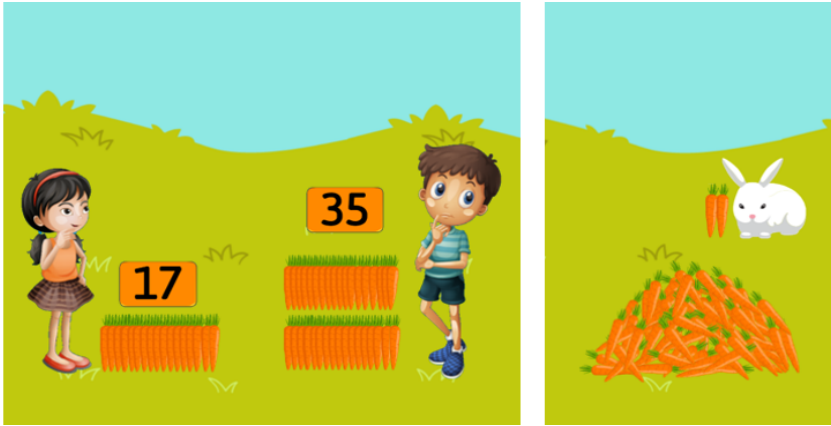
Soru 8

Üçüncü sınıflardaki kızların sayısı erkeklerden kaç fazladır?

Soru 9

Bakkal amca, aldığı 18 koli yumurtadan kırık çıkan yumurtaları ayırdı. Kaç tane sağlam yumurta kalır?

Soru 10

Eda ve abisi topladıkları havuçları her bir tavşana iki havuç olacak şekilde paylaşacak. Eda ve abisi kaç tavşan besleyebilir?

ALKIŞ İÇİNDE KARGIŞ: ALEVİ-BEKTAŞİ GÜLBANKLARINDA BEDDUA

Hasan KIZILDAĞ*

Öz

Türk tasavvufunda gülbanklar, ayin ve törenlerde dede/pir tarafından okunan dualardır. Kalıplaşmış halleri ve yapısı itibarıyla eski Türklerin alkış adını verdiği büyüsel ve dini dualara benzemektedir. Mevlevî, Kalenderî ve Halvetî tarikatlarında da söylenen gülbanklar, özellikle Alevî-Bektaşî topluluklar tarafından benimsenmekte ve cem törenlerinde sıklıkla söylenmektedir. Alevî ve Bektaşîlerde hayatın ve cem ayininin her anını ilgilendiren farklı konularda gülbanklar kayda alınmıştır. Gülbanklar, geçmiş ile bugün arasında kültürel bir köprü oluşturduğu için farklı bakış açılarıyla incelenmesi gereken unsurlardır. Yapılan bu çalışmada Alevî-Bektaşî gülbankları incelenerek bu gülbanklar içerisinde yer alan kargış/beddua örnekleri tespit edilmiştir. Alkış/dua metinleri olan gülbankların içerisinde hangi sebeplerle kargış/beddua unsurlarının yer aldığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemede, gülbanklarda yer alan kargış/beddua örneklerinin yapısal olarak genel yapıya uyduğu, bu bedduaların zaman içerisinde doğal bir şekilde gülbankların içinde yer almaya başladığı görülmüştür. Bunu yanı sıra tespit edilen beddua örneklerinin topluluğa tarihi hatırlatmalarda bulunduğu ve kolektif bellekte ortak anlatıyı yerleştirme işlevinde olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gülbank, alkış/dua, kargış/beddua.

KARGIŞ/CURSE IN ALKIŞ/PRAVER: CURSING IN ALEVI-BEKTASHI GULBANKS

Abstract

Gulbanks are prayers recited by dede/pir in the rituals and ceremonies of orders in Turkish Sufism. In terms of their stereotypes and structure, they are similar to the magical and religious prayers called alkış by the ancient Turks. Also sung in Mevlevi, Kalenderi, and Halveti orders, gulbanks are adopted especially by Alevi-Bektashi communities and are frequently sung in cem ceremonies. Alevi and Bektashis have recorded gülbanks on different subjects that concern every moment of life and the cem ritual. Since they form a cultural bridge between the past and the present, they are elements that should be analyzed from different perspectives. In this study, Alevi-Bektashi gulbanks were analyzed, and examples of curses in these gulbanks were identified. It tried to reveal the reasons for including "cursing/beddua" elements in gulbanks, which are "alkış/prayer" texts. The analysis shows that the "curses/kargış" examples in the gulbanks are structurally compatible with the general structure and that these curses have started to take place naturally in gulbanks over time. In addition, it has been seen that the identified examples of curses serve as historical reminders to the community and place a common narrative in the collective memory.

Keywords: Alevi-Bektashi Gulbanks, prayer, curse.

1. GİRİŞ

Alevi-Bektaşî inanç zümreleri, Türk kültürünün yapıtaşlarındandır. Gerek geleneksel Türk töresinin önemli ölçüde korunarak günümüze taşınmış olması gerekse Türk kültürünün sözlü dönemlerinin Alevi-Bektaşî zümrelere tevarüs etmesi, Alevilik ve Bektaşîliğin önemini ortaya koyar niteliktedir. Alevilik ve Bektaşîliğin inanç boyutunun yanında ritüel ve sözlü kültür boyutu da pek çok disiplin tarafından çeşitli açılardan ele alınmaktadır. İslamiyet sonrası dönemde gelişen tasavvufi cereyanların etkisiyle gelişen Alevilik (Safeviyye Tarikatı etkisi)

ve Bektaşilik (Balım Sultan ile başlayan teşkilatlanma), İslam'ın Türk tasavvuru şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

İnanç, gelenek, görenek ve sözlü kültür ürünleri bakımından oldukça zengin malzemeye sahip olan Alevi-Bektaşî zümrelerinin gerek ritüel gerekse toplumsal hayatı ilgilendiren pek çok uygulaması vardır. Bu uygulamalardan biri de “gülbank çekme/söyleme”dir. Sevgi Öz'e göre Alevî-Bektaşîlerde yüksek sesle toplu hâlde okunan dualar, gülbank terimiyle ifade edilir. Gülbanklar, düzenlenen törenin özelliğine ve dede ocağına bağlı olarak küçük bazı farklılıklar gösterse de genelde özleri aynıdır. Bektaşîliği benimseyen Yeniçeri Ocağı ile Mehteran takımının da gülbankları vardır (2011: 3). Ömer Uluçay'a göre gülbank, güle, aşka, sevgiyeye davet ve ceme çağrısıdır. Yalvarma, af isteme ve sığınmadır. Duruma ve söyleyene göre değişiklik gösterebilen gülbanklar irticalen de söylenebilen ahenkli dualardır. Ayinde bir kişi tarafından okunan bu dualar cemaat tarafından “Allah, Allah” nidalarıyla onaylanır ve cemaatte birlik duygusu oluşturur (1996: 15).

Ayin-i Cem sırasında söylenen gülbanklar, yolun kutsiyetini; doğruluğu, iyi bir kul olmayı, ahlakî ilkeleri, dinî bilgileri, töreyi, cemin ve ibadetin gerekliliklerini ihtiva eden hayır dualardır. Alevi-Bektaşîler arasında pir/dede tarafından gerçekleştirilen neredeyse her uygulama/ayinde gülbankların söylenmesi, bu gülbankların eski Türk kültüründeki alkışlar gibi dinî/sihri bir hüviyet taşıdığını göstermektedir. Bu bakımdan gülbanklar, alelade iyi niyet dilekleri olmayıp eski Türklerdeki dini/sihri alkışlarla paralellik göstermektedir. Gülbanklar, belirli başlangıç, geçiş ve bitiş formellerine ve motiflere sahip, yöreden yöreye ocaktan ocağa değişebilen, zamana göre şekillenebilen hayır dualardır.

Aşağıdaki cem birleme gülbangi, gülbank metinlerinin içeriği hakkında bilgi vermek açısından örnek teşkil edebilir:

“Bismişah, Allah Allah! Akşamlar hayr ola, hayırlar feth ola. Müminler şad ola, meydanlar abad ola, sırlar mestur ola. Hakk-Muhammed-Ali erenler ceminde hizmet edenleri, cemde bulunan bacılar kardeşler mümlle muhibi Ehl- i Beyt’le birlikte didarlarından, katarlarından ayırmaya. On İki İmam, On Dört Masum-u Pak, On Yedi Kemer-best’in hizmetleri üzerimizde ola. Kutb-ü’l arifin, gavsul vasilin, Seyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektaş Velî muin ve destgırarımız ola. Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar ve rical-el gayb erenleri, sefa nazarlarını esirgemeye. Cenab-ı Hakk cümlemizin münkür münafık şerrinden, adu mekrinden hıfz-ı emande eyleye. Dertlerimize derman, gönüllerimize iman, hastalarımıza şıfa, borçlarımıza eda nasip eyleye. Güruh-u Naci’ye ve zümre-i salihini katılmak müyesser eyleye. Namerde muhtaç eylemeye. Vaktimiz hayır gele. Dil bizden, nefes Hazreti şah-ı Merdan Ali’den ola. Oturan, duran kovuşuz gaybetsiz evine varıp yastığına baş koya, sağ yatan selamet kalkan Ali yoldaşı, Hızır kılavuzu ola. Gerçek erenlerin dem’ine hû.” (Öz, 2011: 64-65).

Gülbanklar, birer alkış/dua formunda olsa da içlerinde bazı bölümlerde kargış/beddua unsurları taşıdığı görülmektedir. Bu çalışmada Alevi-Bektaşî gülbankları incelenerek, bu gülbanklar içerisindeki kargış/beddua formundaki ifadeler ve bu ifadelerin tahlili yapılmıştır.

1.1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmada Alevi-Bektaşî büyüklerince ayin/tören esnasında söylenerek gülbanklardaki kargış/beddua unsurlarının ortaya çıkarılması ve bunların tahlil edilmesi amaçlanmıştır. Bu vasıtaıyla alkış içerisinde kargışın nasıl yer alabildiğine dair çıkarımlarda bulunmak amaçlanmıştır. Çalışmanın kapsamını yazılı kaynaklara kaydedilmiş olan gülbanklar oluşturmaktadır.

1.2. Sınırlılıklar

Çalışma kapsamında yalnızca Alevi-Bektaşî gülbankları incelenmiş, bunun yanı sıra gülbank ile benzerlik taşıyan “terceman” türü, daha ayinin mahiyetini anlatan bir tür olduğu için kapsam dışı bırakılmıştır.

1.3. Yöntem

Form ve muhteva olarak Alevi-Bektaşî cemlerinde okunan gülbankların “kargış” içermesiyle ilgili daha önce başkaca çalışmalar yapılmadığı ve alanda bu konuda ciddi bir eksiklik olduğundan ötürü, öncelikle gülbankların metin merkezli incelemesi yapılmıştır. Metin merkezli bir yaklaşımla değerlendirilen gülbankların yapıları tespit edilmiş ve gülbanklar içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu şekilde, birer alkış/dua metni olan gülbankların içerisinde yer alan kargış/beddua unsurları tespit edilerek bu unsurların söylem analizi yapılmıştır. İçerik analizi ile metinlerin dua ve beddua kısımları net bir şekilde ayrılmış ve söylem analiziyle beddua formundaki örneklerin tarihi, dini ve sosyolojik arka planları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

2. Türk Kültüründe Alkış ve Kargış

Alkış “alkamak” yani hayır duada bulunmak, beğenmek, övmek fiilinden türetilmiştir. Dualar teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi ifade ederler ve dua edilen bu kalıplaşmış güzel sözlerle kutlanır ve hakkında iyi dileklerde bulunulur (Çobanoğlu ve Çobanoğlu, 2015: 1). Beddualar, çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlerdir. Kısaca “kötü dilek” olarak niteleyebileceğimiz beddua, Farsça bed “kötü” ile Arapça dua sözlerinden meydana gelmiştir. Anadolu’nun

muhtelif yörelerinde; “ah, bedat, ilenç, inkisar, kargış, karış, lanet” gibi adlarla da anılırlar (Kaya, 2001: 1997: 114).

Alkış ile dua arasındaki yakın ilişkinin kaynağı, büyü ile dinin insan hayatındaki etkisiyle ilişkilidir. Eski dönemlerde büyü vasıtasıyla tabiatı etkilemeye çalışan insan, bunun sözlü ifadesi olarak alkışları kullanmakta iken daha sonra tek tanrılı dinlerin etkisiyle alkışlar, dua kavramı sınırları için de değerlendirilmeye başlanmıştır (Duymaz, 2000: 19). Beddualar ve duaların kökeninde belirli durumlara has olarak söylenen kalıplaşmış sözün sihirli bir gücü olduğu ve bu sözlerini söylenilip tekrarlanmasının kutsal güç veya güçleri harekete geçireceği inancı yatar (Çobanoğlu ve Çobanoğlu, 2015: 1).

Alkışlar ve kargışlar, kullanıldıkları yere, içinde şekillendikleri ve icra edildikleri bağlamlara göre farklı nitelikler kazanan işlevsel formlardır. Bu nedenle de alkışları ve kargışları, ortaya çıktıkları bağlamlar göz önünde tutularak, bu bağlamı şekillendiren tüm etkenleri göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü hem alkış ve kargış eyleminin ortaya çıkış nedenlerini, hem de ortaya çıkan alkış ve kargış metinlerinin niteliklerini anlama ve anlamlandırabilmek için onların her kullanım bağlamında yeniden kazandıkları anlamlı işlevselliklerine odaklanarak bu anlamları ve işlevleri çözümlenmek gerekmektedir. Alkışların ve kargışların nerede, ne zaman, kim tarafından, kime, ne şekilde ve hangi işlevlerle yöneltildiğinin çözümlenmesi, onların çeşitli niteliklerini aydınlatmak bakımından son derece önemlidir (Keskin, 2019: 89). Türk kültüründe, dua verme yetkisi olan kişiler ve verdikleri dualar, tarih boyunca özel terimlerle karşılanmıştır. Temel iskelet yapı ve işlevlerini muhafaza eden dualar, dâhil olunan inanç dairesine uygun içeriklerde kurularak kültüre özgü olma özelliklerini sürdürmüşlerdir. Eski Türk inancında kam/şaman tarafından verilen alkışların günümüzde Alevi-Bektaşî dede/babalarınca verilen gülbank

metinlerinde varlıklarını sürdürdüğü ifade edilebilir (Arslan ve Erdem Kük, 2021: 119).

3. Türk Tasavvuf Dairesinde Gülbank*

Gülbanklar, Türk tasavvuf geleneğinin farklı şubelerini teşkil eden Bektaşî, Kalenderî, Halvetî ve Mevlevî tarikatlarının tamamının ritüel yapılarında karşımıza çıkar. Her şube, ritüel bağlamlarında kullanılan gülbankları, kendi teolojik alan kurgusuna uygun kodlamalarla donatmıştır. Dolayısıyla söz konusu tasavvuf şubelerinin tasavvufî arka planları ortak olsa da gülbank metinleri, çeşitli açılardan birbirlerinden farklılıklar gösterir. Gülbanklar, daha çok Alevi-Bektaşî inanç sistemi ile özdeşleşmiş, günümüzde de söz konusu inanç zümresine ait ritüellerde ibadet metni olarak kullanılan yapılardır (Arslan ve Erdem Kük, 2021: 121). Osmanlı toplum hayatında gülbank çekmeye öncelikle çeşitli tarikat toplantılarında büyük önem verildiği bilinmektedir. Bunlar arasında bilhassa Mevlevî, Bektaşî ve Halvetîliğin bazı kollarında gülbank çekmek yaygın bir gelenektir. Bektaşî tarikatına bağlı Yeniçeri Ocağı'nda da önemli bir anane halinde asırlarca yaşamış ve bir örneği Türk askerî müziği olan Mehter törenleriyle günümüze ulaşmıştır. Ayrıca fütüvvet ehli arasında yapılan yârân toplantılarıyla çıracılık, kalfalık, ustalık gibi esnaf teşkilatı merasimlerinde de gülbangın önemli bir yeri vardır (Uzun, 1996: 72-73).

Gülbank, Alevilikte özel dua anlamındadır. Cem törenlerinde Gülbanklar ile süreklilik sağlanır, olay yaşanır, sürdürülür, hizmetlere dua verilir ve tören yine gülbankla kapatılır. Bunlar Ayin- i Cem içinde söylenen Gülbanklardır. Bunlardan ayrı olarak yaşamın diğer evrelerinde ve bölümlerinde olay ve olgular karşısında veya sonunda okunan Gülbanklar da vardır. Gülbanklarda anlatım, akıcıdır, vurgulu ve

* Kaynaklarda gülbank kelimesi için muhtelif yazımlar söz konusu olduğu için (gülbank, gülbang, gülbeng) bu çalışmanın yazımında TDK Türkçe Sözlük'te yer alan "gülbank" ifadesi tercih edilmiştir.

açktır. Cümleler kısa ve yapılan hizmet, yaşanan durum ile ilgilidir. Gülbanklar İslamî ve insanîdir. Allah, Bismillah, Bismişah ile başlar, salavat ile, Muhammed Ali'ye yakarıyla, Hû ile biter. Gülbank, uzun veya kısa olabilir. Gülbanklar gönülleri temizler, gümanları, kuşkuluları siler, müminin gönlünü "pak ü pak" tertemiz etmek amacını da gerçekleştirmeye yarar. Gülbanklar yapılan hizmetlerin, okunan salavat ve tercemanların, söylenen nefeslerin onayı anlamındadır. Dua sırasında ve sonrasında cemaat Allah Allah nidalarıyla söylenenlere katılır, aşk ve şevk verir. Dua sonunda, herkes birbiriyle niyazlaşır (Özmen, 1998: 456). Bektaşilikte de gülbank çekmeye diğer tarikatlardan daha çok önem verilerek hemen her tören için ayrı gülbanklar tanzim edilmiştir. İkrar, cem, aşure, Nevruz, çerağ, ad koyma, sünnet, lokma erkanı, sofrası, gasil, cenaze, defin, tezkiye gülbankları bunlardan belli başlılarıdır (Uzun, 1996: 76).

Alevi-Bektaşî inanç önderleri tarafından ritüel ve inanç pratiklerinde dilek ve temennilerin Allah'a ulaşması için edilen, bunun için hizmet piri ve bağlı bulunulan ocak pirinin vasıtasına başvuru, ritüel ve inanç pratiklerine göre içeriği değişebilen; giriş, dua ve kapanış formellerinden oluşan; ikilemeler, üçlemeler, paralel yapılar, duraklar ve ses yinelemeleri ile sağlanan bir ahengi olan yakarı ve dua metinlerine verilen addır (Ersal ve Ersöz, 2013: 55). Gülbank, güle, aşka, sevgiye davet ve onu topluma, Cem'e çağrıdır. Yalvarma, af isteme, sığınmadır. Gülbank uzun veya kısa olabilir. Kişi ve toplumsal yaşamın hemen her alt konusuna ait gülbank vardır. Metinler değişmez değildir. Duruma ve söyleyene göre değişir. İrticalen söylenen değişik gülbanklar vardır (Uluçay, 1996: 15).

Ana hatlarıyla giriş, dua ve kapanış şeklindeki bu formatın Alevî geleneğe mesup ocak ve gruplarda da büyük oranda aynıyla muhafaza edildiği görülmektedir. Alevî gelenekte genel olarak "Bism-i Şah Allah Allah" ifadeleriyle başlayan gülbanklar, "Allah bir Muhammed Ali, Balım Sultan, Kızıldeli, pîrim Hünkâr Hacı Bektâşî Velif, ceddîm Cibâlî..." gibi ocakların kendi hiyerarşilerini ve ocak pirlrine

yer veren sözcüklerle devam etmekte, hizmetin özelliğine göre söz gelimi sakka hizmetinde “sâkiyel-kevser Aliyye’l-Mürtezâ” gibi sembol isimler zikredilmekte, yine hizmetin ne olduğuna dair cemaati ön bilgilendirici ifadelerle söz gelimi, süpürgeci/carcı hizmetinde “Meydanlar pâk, günahlar affola”, kurban hizmetinde “Kurbanlarımız kabul ola, muratlarımız hasıl ola, tüyü başına binbir sevap yazıla”, sakka/suyu hizmetinde “Erenlerin sırrı dâim olsun, içenlere âb-ı hayat olsun, dertlilerimize devâ olsun, hastalarımıza şifâ olsun...” sürdürülmekte, duaların ana kısmında yine hizmetlerin mahiyetine uygun bir şekilde dünya ve ahiretle ilgili talepler zikredilmekte, dua bitirilirken yine hizmet pîri ve ocak pîrine “dil bizden nefes/nutuk Hasan Dede, Şücâeddin Veli’den ola...” türü ifadelerle yer verilmekte, “hû, gerçeğe hû, gerçeğe hû mümine yâ Ali, gerçeklerin demine hû, gerçeklerin keremine hû...” vb. ifadelerle de tamamlanmaktadır (Üçer ve Sarı, 2020: 371-372).

Bektaşîliğe bağlı olduğu için Ocağ-ı Bektâşiyân adıyla anılan Yeniçerilik teşkilâtı merasimlerinde de çeşitli vesilelerle gülbank okunurdu. Hatta 94 veya 99. cemaat ortasında Hacı Bektaş babalarından biri Hacı Bektaş vekili olarak bulunurdu. Bunun yanında, sabah ve akşam saatlerinde ordunun selâmet ve muvaffakiyetine dua etmek için dervişler görevlendirilirdi. Dervişlerin en kıdemlisi, yeniçeri ağasının atının önünde giderken yüksek sesle “kerîm Allah” sözünü tekrar eder, diğerleri de buna “hû” diyerek mukabele ettiği için “cemâat-i hû-keşân” denilirdi. Ayrıca ocağın başçavuşları ve çavuşları da zaman zaman kendi ortalarında gülbank çekme vazifesini görürlerdi. Nitekim yeniçeri açıcıları olan seğirdim ustaları arasındaki en yaşlı üç başçavuştan biri, etlerin kasaplardan teslim alınmasından önce Etmeydanı’nda yapılan törende meydan şeyhi olarak gülbank taşının üzerine çıkıp gülbank çekerdi (Uzun, 1996: 234).

4. Alkış İçerisinde Kargış: Gülbanklarda Beddua[†]

Bölgeden bölgeye, ocaktan ocağa değişiklikler gösterebilse de gülbankların yapısı genel olarak “Bismişah Allah Allah” ifadesiyle başladığı, ardından hiyerarşik olarak “Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, On İki İmamlar, Ehl-i Beyt, Üçler, Yediler, Kırklar, Yedi Kemer-best, On Dört Masum-i Pak, tarikat/ocak pirleri” anıldıktan sonra niyaz edilmekte ve esas dua kısmına geçilmektedir. Esas dua kısmında ayinin/hizmetin içeriğine, meydana bulunanların orada bulunma sebebine göre alkış/dua verilir. Bu dua içerisinde kalıp ifadeler, formeller ve motifler yer almaktadır. Gülbankların mahiyeti her zaman olumlu olsa da içerisinde olumsuz unsurlar olan kargış/beddua örneklerine de rastlanmaktadır. Bu bakımdan gülbanklar içerisinde kargış ihtiva eden bir alkış formundadır.

İncelenen gülbank metinlerinde kargışın farklı şekillerde yapıldığı görülmektedir. Kargışın muhatabı veya başına gelmesi istenen kötülük/bela duruma göre değişebilmektedir. İncelenen gülbanklardan tespit edilen kargış örneklerini “*Yezit’e ve Soyuna Yönelik Kargışlar*”, “*Mervan’a Yönelik Kargışlar*”, “*Ehl-i Beyt Düşmanlarına Yönelik Kargışlar*”, “*Münkir, Münafık ve Müfsitlere Yönelik Kargışlar*”, “*Yol Düşmanlarına Yönelik Kargışlar*” ve “*Muhtelif Kargışlar*” şeklinde tasnif edilmiştir. Tasnif edilen örnekler bazı durumlarda yukarıdaki başlıkların birkaçına birden dahil edilebilecek nitelikte olsa da ana hatlarıyla ağır basan yöndeki başlığa dahil edilmiştir.

4.1. Yezit’e ve Soyuna Yönelik Kargışlar

Kerbela Mersiyelerinde de Alevi-Bektaşî edebiyatında da sıklıkla lanet edilen ve Hz. Hüseyin ile yanındaki yetmiş iki kişinin katili sayılan Yezit, babası Muaviye ve nesebi ile birlikte gülbanklarda kargışa uğramaktadır. Gülbanklar içerisinde

[†] Yazılı kaynaklardaki gülbank metinleri ele alınırken alındığı kaynaktaki özgün yazımları değiştirilmeden verilmiştir.

Yezit'e, Yezit'in canına, sebep olduğu şeylere ve soyuna yönelik kargışlara bakıldığında genel olarak Yezit'e lanet edilmekte, Yezit'in helak olması veya mahvı istenmektedir. Bazı kargışlarda Yezit'in boynundan tığ[‡] ile teber[§]in eksik olmaması yönünde temennide bulunmaktadır. Yezit adının genellikle münkir ve münafıklarla birlikte anıldığı görülmektedir.

- Lanet olsun Muaviye'ye, yuh olsun Yezid'e! (Erdem Kük, 2021: 380)
- Zülfikar keskinliğine, sır bütünlüğüne, Yezit'in mahvına, müminin muradına ermesine, Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, Oniki İmamlar, enbiya, evliya, Allah Muhammed, Ali Hû diyelim Hû. (Özmen, 1998: 482)
- Zülfikar keskinliğine, sır birliğine, Yezit helâkliğine, münkir körlüğüne... (Uluçay, 1996: 199)
- Eksik olmasın yezit ile münkirin boynundan tığ ile teber. Lânet olsun yezit ile münkirin canına. Saf hezeran lanet. (Erdem Kük, 2021: 367)
- Yuh münkire, lanet Yezit'e. (Öz, 2011: 81)
- Zülfikâr keskinliğine, sır bütünlüğüne, Yezit mahvına, müminin muradına ermesine, Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, On İki İmamlar, enbiya, evliya, Hakk-Muhammed-Ali, hû diyelim hû. (Öz, 2011: 90)
- Zülfikâr keskinliğine, sır birliğine, Yezit helakliğine, münkir körlüğüne, mümin kardaşların gönül muradına, Üçler, Kırklar, On İki İmamlar, Hakk, evliya, enbiya, Hakk- Muhammed-Ali dem'ine hû diyelim hû. (Öz, 2011: 90)
- Lanet olsun Yezit'e ve onun eserine ve ona inanıp onun yolundan gidene. Rahmet olsun mümine gerçekler dem'ine. Hakk erenler cemine. (Öz, 2011: 139)
- Bî'smi şâh. Selânullahi ale'l-İmamü'l-Hüseyn ve ale'l-evlâdü'l-Hüseyn ve ale'l-ashabü'l-Hüseyn lâ'netullahü ale'l-Yezid ve alâ kavm-i Yezid sad hezarân ya İmam Hüseyin el mededü'l-mededü'l-meded. (Duymaz, 2018: 445)

[‡] Kılıç (Kanar, 2009: 495)

[§] Uzun bir bastona geçirilmiş ince bir baltadır ki, Osmanlı ordusunda savaş aleti olarak kullanılmıştır (Gökbel, 2019: 859).

- İmamların ruh-ı revânları şâd ola, âşıkların fahri mezîd ola, lâ'net bâcân-ı Yeziden, rahmet bâ-cân-ı şehîden. (Duymaz, 2018: 445)
- Yuuuuf! Münkire. Lâ'net Yezid'e ve Yezid'in eserine!.. (Özmen, 1998: 467)
- Fakire kast edenin boynundan Ali'nin Zülfikâr'ı eksik olmaya. Yuf münkire. Lanet Yezide. (Özmen, 1998: 485)
- Yuf lânet Yezid'e. (Uluçay, 1996: 91)
- Lânetullah Yezid ve alâ kavmi Yezid ve alâ etbar Yezid. (Uluçay, 1996: 141)
- Lanetullah ey Yezid ve âli elayi Yezid. (Uluçay, 1996: 175)
- Lanetullah Yezid ve âlâ kavmi Yezid ve âlâ kav- mi Yezid. (Öz, 2011: 26)
- Lanetullah Yezid ve âlâ kavmi Yezid ve âlâ et- ba-ı Yezid. (Öz, 2011: 125)
- Bismişah, Allah Allah! Selam olsun sana ya Hüseyin, ruhun şad olsun. Seni şehit edenlere sad hezaren lanet olsun ahtına peymamına. Allah eyvallah." (Öz, 2011: 87)

4.2. Mervan'a Yönelik Kargışlar

Alevi-Bektaşî edebiyatında ve şiirinde ismi sıklıkla olumsuz bir biçimde anılan Mervan**, gülbanklarda da yer almaktadır. Gülbanklarda Yezitle beraber hınzır, melun ve münafık olarak nitelendirilen Mervan'ın kör olması yönünde kargış verilmektedir.

- Boğazda iman, kör olsun Mervan. (Erdem Kük, 2021: 346)
- Allah... Allah... Sâile Selman, Mülk-i Süleyman, kör olsun Mervan, Cennette Rıdvan. (Yaman, 2009: 349)

** Mervan, Emevi komutanlarından biridir. Muaviye'nin oğlu Yezit'ten sonra halifelîğe geçmiş ve hükümdar olmuştur. Kimi Alevi-Bektaşî grupları kendilerinden olmayanlara, özellikle karşı olduklarına Mervan ve Yezit derler. Yoldan düşen bir kimseyi tanımlamak için de bu kelimenin kullanıldığı görülür (Gökbel, 2019: 582).

- Münkür münafık mahv ola. Süpürgeci Selman, kör olsun Yezid-i Mervan. (Öz, 2011: 25)
- Hızır'dır, melundur, münafıktır Yezidle Mervân. Le En Allahü Yezide ve âlâ kavm-i Yezid. (Küçükyağcı, 2013: 203)

4.3. Ehl-i Beyt Düşmanlarına Yönelik Kargışlar

Alevi-Bektaşî geleneğinde tarihsel olaylara sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Bu bakımdan Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in yaşadığı sıkıntılar ile bu sıkıntıları yaşatanlar da gülbanklarda anılmaktadır. Gülbanklarda Ehl-i Beyt'e zulmeden başta Muaviye, Yezit, Mervan ve bunların soyu ile Emevi halifelerine lanet edilirken "Ehl-i Beyt düşmanları" veya "Al-i Aba" düşmanları ifadeleri kullanılmakta ve bunların berbat, hakir/mahkur, zebun, nâ-murat ve fani olması yönünde kargış verilmektedir.

- Ehl-i Beyt düşmanlarını berbad eyleye! Münkür münafığı nâ-murat eyleye. Muhiblere kötülük düşünen münkür münafık ve müfisdin boynundan Zülfikar-ı Haydar-ı Kerrar eksik olmaya. Yuh münkire, lânet Yezid'e. (Erdem Kük, 2021: 375)
- Ehl-i Beyt düşmanlarını berbad eyliye. Münkür münafığı nâ-murat eyliye. Muhiblere kötülük düşünen münkür, münafık ve müfisdin boynundan Zülfikar'ı Haydar-ı Kerrar eksik olmaya. Yuh münkire, lânet Yezid'e. (Uluçay, 1996: 224)
- Düşmanlar makhür, mü'minnün- ü müninât mansur ola!.. Düşmanan- ı ali aba hakir ve fani ola!.. (Özmen, 1998: 464)
- Düşmanları hor ve hakir ve zebun ola!.. (Özmen, 1998: 464)
- Ehl-i Beyt düşmanlarını berbad eyleye. (Özmen, 1998: 486)
- Düşmanlar mahkür, mü'minnün müninât mansur ola!... Düşmâhân-ı âli-aba hakir ve fani ola!.. (Uluçay, 1996: 68)
- Ehl-i Beyt düşmanlarını ber- bad eyleye. Münkür münafığı nâ-murat eyleye. Muhible- re kötülük düşünen münkür münafık ve müfisdin boynundan

Zülfikâr-ı Haydar-ı Kerrar ve eksik olmaya. Yuh münküre, lanet Yezid'e. (Öz, 2011: 140)

- Düşmanları hor ve hakir ve zebun ola!.. (Uluçay, 1996: 68)

4.4. Münkir, Münafık ve Müfsitlere Yönelik Kargışlar

Gülbanklarda münkir^{††}, münafık ve müfsitlere yönelik de pek çok kargış yer almaktadır. Bu sıfatla anılan kimselerin berbat, mat (yenilme), kör, perişan ve zelil olması istenmektedir. Ayrıca bu kimselerin boynunun Zülfikar'a gelmesi temenni edilmektedir.

- Akşamlar hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, müminler ber-murad ola, münafıklar berbad ola, demler daim cemler kaim ola, ibadetlerimiz makbul ola (Özmen, 1998: 458)
- Akşamlar hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, müminlerin ber – muradı ola, münafıklar berbad ola, demler daim cemler kaim ola, ibadetlerimiz makbul ola. (Özmen, 1998: 459)
- Hayırlar feth ola, Şerler def ola. Münkürler mat ola. Münafıklar berbad ola. (Özmen, 1998: 479)
- Münkir, münafık yuf ve mat ola. (Özmen, 1998: 485)
- Münkir, münafık boynundan Zülfükâr-ı Haydar eksik olmaya. (Uluçay, 1996: 91)
- Münkir münafık yuf kör mat ola. (Uluçay, 1996: 91)
- Münkürler mat ola! Münafıklar berbad ola! (Erdem Kük, 2021: 301)
- Delilleriniz oldu ruşen, münafık olsun perişan! (Erdem Kük, 2021: 313)
- Münkürler berbat, münafıklar ıslah ola. (Erdem Kük, 2021: 323)

^{††} Münafık: İnanmamasına rağmen inanır gibi görünen, içi dışı bir olmayan, ikiyüzlülükle ara bozan kimseler için kullanılır. (Gökbel, 2019: 637:

- Dervişlere kötülük düşünen münkir müfsid ve munafıkların boynundan Zülfikar-ı Hayder-i Kerrar eksik olmaya. Yuf münkire, lanet Yezide, rahmet mü'mine... (Erdem Kük, 2021: 375)
- Münkürlere mat ola. Münafıklar ber- bad ola. (Öz, 2011: 19)
- Münkir, münafık boynundan Zülfikâr eksik olmaya. (Öz, 2011: 35)
- Münkir münafık yuh, kör, mat ola. (Öz, 2011: 79)
- Münkir münafık zelil ve berbat ola. (Öz, 2011: 138)
- İnananlar şâd, ikilik karanlar berbat ola! (Öz, 2011: 134)

4.5. Yol Düşmanlarına Yönelik Kargışlar

Gülbanklarda Ehl-i Beyt'e düşmanlık edenler dışında yola ve tarikata düşmanlık edenler de kargışla anılmaktadır. Düşmanların hak (toprak), hor, berbat, mahkur, mekruh ve kör olması istenmektedir. Her kim ki yollarına taş atarsa veya taliplere kötülük düşünürse bu kimselerin ağzının mühürlenmesi ve dillerinin taş olması da istenmektedir. Ayrıca diğer kargış örneklerinde olduğu gibi bu kimselerin boynunun Zülfikar'a değmesi de tespit edilen kargışlardır.

- ... yüzümüz ak, gönlümüz pak, düşmanlarımız hâk ola. (Özmen, 1998: 475)
- Düşmanlarımız hor ve mahkur ola. (Özmen, 1998: 476)
- Muhiplere kötülük düşünen münkür münafık ve müfsid'in boynundan Zülfikar- ı Haydar - ı Kerrar eksik olmaya. (Özmen, 1998: 486)
- Düşmanımız mekruh ola!.. Gönlümüz pak, düşmanlarımız hak ola! (Uluçay, 1996: 81)
- Düşmanlarımız hor ve mahkur ola! (Uluçay, 1996: 85)
- İçtiğimiz tahur, ocaklarımız mahur, düşmanlarımız kör ve mat ola. (Erdem Kük, 2021: 304)
- Her kim yolumuza taş atarsa olsun ağzı mühür, dili taş. (Erdem Kük, 2021: 346)

- Üzerimize kast edenlerin boynundan Hz. Ali'nin zülfikârı eksik olmaya. (Erdem Kük, 2021: 368)
- Talibe, muhibbe kötülük düşünen münkir, müfsit ve münafıkların boynundan Zülfikâr-ı Hayder-i Kerrar eksik olmaya. Yuh münkire, lanet Yezit'e, rahmet mümine. (Öz, 2011: 139-140)

4.6. Muhtelif Kargışlar

Yukarıdaki örnekler dışında millete kötü gözle bakanların, fakire kast edenlerin, talibin ve muhibbin ırzında, namusunda gözü olanların da Zülfikâr'la kesilmesi yönünde kargış verilmektedir.

- Ocaklarımızda ateşimiz sönmeye, Hakk bizi gıdasız bırakmaya, evimize, yurdumuza, milletimize kötü gözle bakanlara Şah-ı Merdan'ın kılıcı değe. (Öz, 2011: 35)
- Fakire kast edenin boynun Ali'nin Zülfikâr'ı eksik olmaya. (Öz, 2011: 81)
- Fakire kast edenin boynundan Ali'nin Zülfikâr'ı eksik olmaya. Yuf münkire. Lânet Yezid'e. (Uluçay, 1996: 94)
- Teberra** kılmışız biz harici^{§§}ye. (Öz, 2011: 88)
- Talibin muhibbin ırzında, namusunda gözü olan varsa boynundan Hz. Zülfikâr eksik olmaya. (Öz, 2011: 139)

** Teberra: Yüz çevirme, uzak durma, düşman bilme. Alevilik ve Bektaşiliğin temel ilkelerinden biri durumunda bulunan; Hz. Muhammed, ehlibeyt ve ehlibeyt soyundan gelenlere ve bunları sevenlere düşmanlık gösterenleri, fenalık edenleri sevmeme, onlardan uzak durma, gerektiğinde lanetleme. Bunun karşıtı tevellâdır. Mürid tarikata girerken şeyhin dostunu dost, düşmanını düşman bileceğine söz verir. Bu da tevella ve teberradır. Alevilik ve ektaşilikte Peygambere, ehlibeyte ve peygamber soyuna kastedenler, karşı gelenler sevilmez. Mutlak bağlılık istenir. Bu nedenle ömürlerinde bir kere dahi olsa Peygambere karşı çıkanlar teberra kapsamına alınmıştır. Bunlardan bir kısmı lânetlenirken bir kısmı için de Allah ve Resulünün emirlerine karşı geldiği için asi ifadesi kullanılır (Gökbel, 2019: 859-860)

§§ Hariciler: Dinî ve siyasi konulardaki görüşleri ve faaliyetleriyle tanınan fırka. Başka bir deyişle Hz. Ali'ye başkaldırarak ondan ayrılan grup (Gökbel, 2019: 368)

5. Gülbanklardaki Kargışların Yapısı ve Değerlendirme

Gülbanklarda geçen kargışlar incelendiğinde bunların belirli bir yapısal düzen taşıdığı görülmektedir. Gülbank içerisinde kargış edilen kişi/lere yönelik olarak “kör/mahv/yuf/mat/hor/mahkur/berbat/zelil” ola, “lanet olsun/lanetullah” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Kargış edilen kimseler ise “Muaviye, Yezit, Yezit’in soyu, Mervan, münkir, münafık, müfsid, Ehl-i Beyt/Al-i Aba düşmanları ve yol düşmanları”dır. Aşağıdaki örnekler, Türk sözlü kültür ürünlerindeki formlerinin yapısına benzemektedir.

- *[eksik olmasın] + [Yezit/Yezit’in soyu/münkir/münafık/müfsid/ Ehl-i Beyt/Al-i Aba düşmanları/düşmanlarımız/] + [boynundan] + [tiğ ile teber/ Zülfikar/Zülfikar-ı Haydar/Zülfikar-ı Hayder-i Kerrar/Hz. Ali’nin Zülfikar’ı]*
- *[kör/mahv/yuf/mat/hor/mahkur/zelil]+[olsun/ola]*
- *[Ehl-i Beyt/Al-i Aba düşmanlarını]+[kör/mahv/yuf/mat/hor/mahkur/berbat/zelil]+[eyle]*
- *[düşmanlarımız]+[kör/mahv/yuf/mat/hor/mahkur/berbat/zelil]+[ola]*

Üç nokta ile boş bırakılmış kısımlar ise yukarıdaki örneklerde zikredilen kişi/lerin anılmasıyla kargışa uğratılmaktadır.

- *[...]+[zelil/berbat ola]*
- *[lanet olsun]+[...], [yuh olsun]+[...]*
- *[lanetullah]+[...] ve [...]*
- *[...]+[mahvına/helakliğine]+[... hû]/ [...]+[körlüğüne]+[... hû]*
- *[...]+[boynundan]+[Zülfikar/Zülfikar-ı Haydar/Zülfikar-ı Hayder-i Kerrar/Hz. Ali’nin Zülfikar’ı]+[eksik olmasın/olmaya]*

Tıpkı gülbanklar gibi gülbankların içerisindeki kargışlar da formellerde olduğu gibi belirli bir yapıyı takip etmektedir. Bu yönüyle kargışlar, sözlü kültür ürünlerindeki kalıp sözler ve formeller gibi uyarlanabilir biçimde üretilmektedir.

Alevi-Bektaşî cem törenlerinin duaları olan gülbanklarda beddua unsurlarının yer alıyor olması belirli işlevlerle bağlantılı görünmektedir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından birtakım karışıklıklar ve ihtilafların Ehl-i Beyt ile İslam toplulukları üzerindeki etkileri, gülbankların alkış içinde kargış barındırmasına sebep olmuştur. Hz. Ali ile Ehl-i Beyt'in yaşadıkları; Alevi-Bektaşî toplulukların zaman içerisinde yaşadıkları sorunlarla birleşince, gülbankların kültürel aktarım özelliğine bedduaların girmesi söz konusu olmuştur. Gülbanklardaki kargış/beddua örnekleri, tarihî gerçekleri hatırlatma ve bu gerçekleri kolektif bellekte yaşatma işlevi üstlenmektedir. Aynı zamanda toplulukta düşünce birliği sağladığı da ortadadır. Beddua örnekleri incelendiğinde bunların gülbankların genel yapısıyla örtüştüğü ve yapmacık durmadığı görülmektedir. Bu durum, alkış olan gülbankların içerdiği kargışların doğal bir akış içinde ortaya çıktığını ve sözlü kültürün formel yapılarıyla çatışmadığını göstermektedir.

6. Sonuç

Alevi veya Sünni topluluklar fark etmeksizin Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinin Abbasi hükümdarlarının devrine denk gelmesi ve Emevi politikalarının yerildiği bir dönemde gerçekleşmesi, Türk topluluklarında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt çevresinde bir sempati meydana getirmiş; Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Ali Aba neslinin tamamına büyük hürmet duyulmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Horasan'da Yesevî Ocağı'nda başlayan ve halifeler yoluyla Anadolu'ya uzanan tasavvufî İslam yorumunun da bu çizgide olması, Alevi ve Bektaşî topluluklardaki Ehl-i Beyt sevgisini anlaşılır kılmaktadır. Mezhep ve tarikat dinamiklerinin de bu çerçevede olmasıyla Ehl-i Beyt'e düşmanlık edenlerin lanetlenmesi, doğal karşılanmaktadır. Bu durum, gülbanklara da tesir etmiştir.

Türk tasavvuf cereyanları içerisinde (Mevlevî, Halvetî gibi) farklı tarikatlarda da görölse bile gülbanklar, Alevî ve Bektaşî zümrelerinde daha yaygın ve benimsenen dua türleridir. Cem törenlerinin açılış ve kapanışlarında, ikrar verme, dara durma, musahiplik gibi cemlerde, semahlarda, sofraya/yemek/lokma/kurban gibi zamanlarda ve sabah ve akşam gibi vakitlerde söylenen gülbanklar eski Türklerin alkışlarıyla benzeşen İslamî nitelikteki dualardır. Bu dualar, mezhep büyüklerinden tarikat pîrlerine niyazla başlayan ve söylenecek duruma göre şekillenen bir yapıdadır. Kendisine de kutsiyet atfedilen ve ancak dede/pîr diliyle söylenen gülbankların alkış mahiyeti taşımasına rağmen içerisinde kargış unsurları ihtiva etmesi her ne kadar şaşkınlık uyandıracak nitelikte olsa da anlaşılabilir bir durumdur. Gülbanklarda ayine katılan/ların ve toplumun diğer fertlerinin iyiliğine dair dualar edilmesi gülbangın genel yapısını oluştururken, kargış unsurları içermesi, tarihsel sürekliliğe gönderme yapmaktadır.

Gülbanklar incelendiğinde, söylenen alkış/duaların neredeyse tamamının olumlu düzlemde olmasına rağmen bazı parçaların kargış formu taşıması ve bu kısımlarda lanetler edilmesi, Alevî-Bektaşîliğin tarihsel kökenlerinde aranmalıdır. Alevî ve Bektaşî topluluklarca pîr kabul edilen Hz. Ali ve neslinin başına gelenlerin Müslümanlar arasında yarattığı travmatik etki, aradan yüzlerce yıl geçmesine rağmen devam etmektedir. Sünnî İslam anlayışında da Ehl-i Beyt'in katline sebep olanlara hoş gözle bakılmazken Alevî-Bektaşî çevrelerde bu duygu daha baskındır. Bahsi geçen travmaların tesirinin yüzyıllardır geçmemiş olması ve hüznle yad edilmesi, bu hadiselerde rolü bulunan kimse/lerin, alkış/dua metni olan gülbanklarda telin edilmesine yol açmaktadır.

İncelenen gülbanklarda kargışların; “Yezit'e ve Soyuna Yönelik Kargışlar”, “Mervan'a Yönelik Kargışlar”, “Ehl-i Beyt Düşmanlarına Yönelik Kargışlar”, “Münkir, Münafık ve Müfsitlere Yönelik Kargışlar”, “Yol Düşmanlarına Yönelik Kargışlar” ve “Muhtelif Kargışlar” şeklinde altı başlık altında tasnif edilebildiği

görülmektedir. Gülbank metinlerindeki kargışlarda “Muaviye, Yezit, Yezit’in soyu, Mervan” gibi isimler geçmekte, bunların dışında anılan unsurlar ise daha çok “münkir, münafık, müfsid, Ehl-i Beyt/Al-i Aba düşmanları, düşmanlarımız” şeklinde sıfatlandırılmaktadır. Bahsi geçen kişi/lerin “kör, mahv, yuf, mat, hor, mahkur, berbat ve zelil” olması istenmekte, bununla birlikte bunların boyunlarının Zülfikar’a değmesi istenmektedir. Tespit edilen kargış örneklerinin diğer sözlü kültür unsurlarında yer alan, formellere benzer bir formda olduğu anlaşılmıştır. Tespit edilen örnekler, alkış niteliğindeki gülbankların içerisinde kargış unsurları barındırdığını ve bu kargışların Alevi-Bektaşî zümrelerdeki tarihsel hafızadan kaynaklandığını göstermektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. ve Erdem Kük, D. G. (2021). "Alkıştan Gülbanga Türk Kültüründe Dua Verme Geleneği." *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, (24): 114-140.
- Çobanoğlu, Ö., & Çobanoğlu, S. (2015). "Türk Halk Kültüründe Konuşmalık Türler Bağlamında Sözel Nasihatler, Dua ve Beddualar". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(7): 1-32.
- Duymaz, A. (2000). "Sihir Şiirlerinin Bir Türü Olarak Alkışlar." *Millî Folklor*, 6(45): 15-21.
- Duymaz, A. (2018). "Alevi-Bektaşî Belleğine Cönklerden Katkılar: Terceman ve Gülbanklar", IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu, (Ed. Orhan Kurtoğlu, Ayşe Çamkara Erginer), 1/437-448. Ankara: Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Erdem Kük, D. G. (2021). *Alevi-Bektaşî Gülbankları –Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım-*. Yayınlanmamış doktora tezi, Denizli Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Ersal, M., & Ersöz, S. (2013). "Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (65): 53-80.
- Gökbel, A. (2019). *Ansiklopedik Alevi ve Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kanar, M. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kaya, D. (1997). "Folklorumuzda Dua ve Beddualar." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (4): 99-121.
- Keskin, A. (2019). *Alkışlar ve Kargışlar Örnekleminde Folklor ve Disiplinlerarasılık*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Küçükyalçın, E. (2013). *Turna'nın Kalbi Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşîlik*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Uzun, M. İ. (1996). "Gülbank". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (14): 232. İstanbul: TDV Yayınları.

- Öz, S. (2011). *Alevî İnancında Dualar-Gülbanklar Deyişler*. Ankara: Yol Yayınları.
- Özmen, İ. (1998). *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, C. III. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uluçay, Ö. (1996). *Alevilikte Dua "Gülbang"*. Adana: Gözde Yayınevi.
- Uzun, M. (1996). "Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank." *İLAM Araştırma Dergisi*, (1): 81-82.
- Üçer, C., & Sarı, R. (2020). "Dua, Gülbank ve tercümanlar üzerinden alevî nitelilemeli gelenek hakkında bazı değerlendirmeler." *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 13(2): 357-398.
- Yaman, M. (2009). Alevîlik ve Bektaşîlikte Temel Âyin ve Erkânlar. *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), 328-329. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Gulbanks are prayers recited by dede/pir in the rituals and ceremonies of orders in Turkish Sufism. In terms of their stereotypes and structure, they are similar to the magical and religious prayers called alkış by the ancient Turks. Also sung in Mevlevî, Kalenderî, and Halvetî orders, gulbanks are adopted especially by Alevî-Bektaşî communities and are frequently sung in cem ceremonies. Alevî and Bektaşîs have recorded gülbanks on different subjects that concern every moment of life and the cem ritual. Since they form a cultural bridge between the past and the present, they are elements that should be analyzed from different perspectives. In this study, Alevî-Bektaşî gulbanks were analyzed, and examples of curses in these gulbanks were identified. It tried to reveal the reasons for including "cursing/beddua" elements in gulbanks, which are "alkış/prayer" texts. The analysis shows that the "curses/kargış" examples in the gulbanks are structurally compatible with the general structure and that these curses have started to take place naturally in gulbanks over time. In addition, it has been seen that the identified examples of curses serve as historical reminders to the community and place a common narrative in the collective memory.

Purpose and Scope

In this study, it is aimed to reveal and analyze the elements of curses in the gulbanks, which were sung by Alevi-Bektashi elders during the ritual/ceremony and written down. In this way, it is aimed to make inferences about how the curse can take place in prays. The scope of the study consists of the transcribed gulbanks.

Limitations

Within the scope of the study, only Alevi-Bektashi gulbanks were analyzed, and the “terceman” genre, which is similar to gulbanks, was excluded because it is a genre that describes the nature of the ritual.

Method

Gulbanks were evaluated with a text-centered approach and subjected to content analysis. In this way, the elements of cursing/beddua in the gulbanks, which are pray texts, were identified and discourse analysis of these elements was conducted.

Conclusion

Regardless of whether Alevi or Sunni communities, the fact that the acceptance of Islam by the Turks coincided with the reign of the Abbasid rulers and took place at a time when Umayyad policies were denounced, created a sympathy around Hz. Ali and Ahl al-Bayt in Turkish communities; Hz. Ali, Hz. Hüseyin and the entire generation of Al-i Aba were held in high esteem. In addition, the fact that the Sufi interpretation of Islam, which started in Khorasan in the Yassawi Quarry and extended to Anatolia through the caliphs, is also in this line, makes the love for Ahl al-Bayt in Alevi and Bektashi communities understandable. With the dynamics of the sect and cult being within this framework, it is considered natural to curse those who are hostile to the Ahl al-Bayt. This situation has also affected the gulbanks.

Even though they are also seen in different sects within the Turkish Sufi movements (such as Mevlevi, Halveti), gulbanks are more common and adopted prayer types in Alevi and Bektashi communities. The gulbanks, which are sung at the opening and closing of the Cem ceremonies, at times such as the giving of ikrar, dara durma, musahiplik, semahs, diner/lokma/sacrifice, and at times such as morning and evening, are Islamic prayers that are similar to the prayers of the ancient Turks. These prayers have a structure that starts with a supplication from the sect elders to the sect pirs and is shaped according to the situation to be sung.

The fact that the gulbanks, which are attributed with sanctity and sung only in the language of the dede/pir, contain elements of cursing despite their applause nature is understandable, although it may arouse astonishment. While the prayers for the well-being of the ritual participants and other members of the society constitute the general structure of the gülbank, the fact that it contains elements of shouting refers to historical continuity.

When the gulbanks are analyzed, it is seen that although almost all of the prayers are positive, the fact that some parts are in the form of curses and curses in these parts should be sought in the historical roots of Alevi-Bektashism. The traumatic impact of what happened to Hz. Ali and his descendants, who are regarded as pirs by Alevi and Bektashi communities, continues to have a traumatic effect on Muslims despite the passage of hundreds of years. While Sunni Islam does not look kindly on those who caused the murder of the Ahl al-Bayt, this feeling is more dominant in Alevi-Bektashi circles. The fact that the effects of the aforementioned traumas have not passed for centuries and that they are remembered with sadness leads to the incantation of the person(s) who played a role in these events in gülbank, which is an applause/prayer text.

In the analyzed gulbank texts, it is seen that the curses can be classified under six headings: "Curses against Yazid and his progeny", "Curses against Marwan", "Curses against the enemies of Ahl al-Bayt", "Curses against Munkir, Munafiq and Mufsit", "Curses against the enemies of the Way" and "Miscellaneous Curses". The names such as "Mu'awiya, Yazid, Yazid's progeny, Marwan" are mentioned in the kargışs/curses in the gulbank texts, and the elements other than these are mostly characterized as "munkir, hypocrite, mufsid, enemies of Ahl al-Bayt/Al-i Aba, our enemies". The aforementioned person(s) are requested to be "blind, ruined, yuf, dull, horrible, condemned, and miserable" and their necks are requested to touch Zülfikar. It has been understood that the identified examples of the prayers/alkışs are in a form similar to the formals found in other elements of oral culture. The identified examples show that the gulbanks contain elements of kargışs and that these kargışs originate from the historical memory of Alevi-Bektashi communities.

BÜYÜK ANLATILARDAN KÜÇÜK ANLATILARA KAHRAMANIN DÖNÜŞÜMÜ*

Mehmet ÖZ*

Öz

İnsanlık tarihi kahramanların, onların öykülerinin; değişimin, gerçeklik algısında dönüşümün de tarihidir. Mitler/destanlar döneminden modern çağa doğru her değişim ve dönüşüm beraberinde gerçeklik anlayışını da değişikliklere uğratmıştır. Örneğin modernizm akıl, mutlak hakikat, evrensellik, ilerleme gibi büyük anlatılara, kanonik söylemlere, kurtarıcı ideolojilere yaslanırken; postmodernizm daha çok buna karşıt düşünceye yaslanmıştır. Dolayısıyla modernizmden postmodernizme her alanda ciddi bir değişim ve dönüşümden bahsedilebilir. Değişim ve dönüşümün edebi alana, dolayısıyla anlatılara, anlatıların kahramanlarına yansımaları kaçınılmaz olmaktadır. Büyük anlatılara yaslanan eserler, büyük anlatılara uygun, büyük ve ideal amaçlar, büyük yolculuklar, yer yer ideolojik hedefler peşinde kahramanlar kurgularken; postmodern düşüncenin şekillendirdiği küçük anlatılar ise küçük anlatıya uygun, daha sıradan kahramanlar kurgulamaktadır. Bu nedenle büyük anlatılardan küçük anlatılara kahramanın değişim ve dönüşümünden söz edilebilir. Bu çalışmada kahramanın dönüşümü bağlamında, söz konusu anlatılara uygun olarak Halide Edip Adıvar'ın Yeni Turan'ının kahramanı "Oğuz" ile Ferit Edgü'nün Eylül'ün Gölgesinde Bir Yazdı romanının kahramanı "Çakır" incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyük anlatılar, küçük anlatılar, roman, kahraman, dönüşüm

* Doktora seminerinden faydalanarak hazırlanmıştır (İnönü Üniversitesi).

* MEB, mehmetozoz48@gmail.com, Osmaniye/Türkiye

CONVERSION OF THE PROTAGONIST FROM GRAND NARRATIVES TO SMALL NARRATIVES

Abstract

The history of humanity is the history of protagonists and their stories; it is also the history of change and conversion in the perception of reality. For instance, while modernism leaned on grand narratives, canonical discourses and saviour ideologies such as reason, absolute truth, universality and progress, postmodernism leaned more on the opposite idea. Therefore, a serious change and conversion can be mentioned in every field from modernism to postmodernism. The reflection of change and conversion on the literary field, thus on narratives and the protagonists of narratives is inevitable. While works based on grand narratives construct protagonists who pursue great and ideal goals, great journeys, sometimes ideological goals in accordance with grand narratives; small narratives shaped by postmodern thought construct more ordinary protagonists suitable for small narratives. For this reason, the change and conversion of the protagonist can be mentioned from grand narratives to small narratives. In this study, in the context of the conversion of the protagonist, 'Oğuz', the protagonist of Halide Edip Adıvar's "Yeni Turan (New Turan)" and 'Çakır', the protagonist of Ferit Edgü's "Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı (It was A Summer in the Shadow of September)" are analysed in accordance with the narratives in question.

Keywords: Grand narratives, smaller narratives, novel, protagonist, conversion.

1. GİRİŞ

İnsanlığın sözlü veya yazılı anlatıya dair tarihi bir bakıma kahramanın da tarihi sayılır. Çünkü mitlerden destanlara, tarihsel metinlerden romanlara kadar bütün anlatılar genellikle "kahraman" üzerinden kurgulanmaktadır. Edward Said'e göre "Bütün aileler ana babalarını, çocuklarını icat ederler, her birine bir hikâye, bir kişilik, bir yaradılış, bir kader, hatta bir dil biçerler" (2017: 21). Kendi eserlerinin kahramanlarını icat etme veya kurgulama, onlara bir hikâye, kişilik,

kader, dil biçme açısından anlatıların yazarları benzer bir konumdadırlar. Elbette yazarlar, kahramana söz konusu unsurları biçerken bir bağlama da yaslanırlar. Kolektif hafızadan, kendi yaşantılarından, kendi dönemlerinin düşünce dünyasından, tarihsel koşullarından, bakış açısından, dil anlayışından, gerçeklik algısından etkilenirler. Çünkü “sanat yapıtı çağlar boyunca, içinde bulunduğu tarih kesitinin ‘gerçeklik’ anlayışı ve onunla bütünleşen ‘anlam’ı biçimlendirme çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkar” (Ecevit, 2013: 9). Sonuçta yazar bir boşluğa değil, değişen dönüşen dünyada bir bağlamın içine doğmaktadır. Örneğin içine doğulan bağlam açısından hümanizm öncesinde tanrı merkezli, sonrasında ise insan merkezli bir dünya öne çıkmaktadır. Yine antik çağlardan modern çağa doğru ayaklarını devlet, aile, alinyazısı gibi tözel kategorilere basan bireyden kendi kendisinin yaratıcısı (Moretti, 2005: 59) bireye doğru bir değişim ve dönüşüm söz konusudur. Dillendirilen değişim ve dönüşüm hemen her dönem, kuram, edebi akım, ideoloji için geçerlidir denebilir. Modernizmden postmodernizme geçişte de böyle bir değişim ve dönüşümden söz edilebilir. Şüphesiz ki bu durumun anlatılara, anlatıların kahramanlarına yansımaları kaçınılmaz olmaktadır. Kısaca anlatılarda kurgulanan kahramanlar, kendi dönemlerinin inanç ve düşünce dünyasından, bakış açılarından, toplumsal hafızadan bağımsız değildirler.

“Büyük anlatı” Lyotard’ın *Postmodern Durum*’da (Lyotard, 2013) modernizme ve ideolojilere meşru bir arka plan sağlayan bütün üst söylemler, düşünceler için kullandığı bir terimdir. Bilim, akıl, mutlak hakikat, evrensellik, ilerleme, özgürlük, rasyonalizm gibi aydınlanma ideallerinin tümü birer büyük anlatıdır. Aydınlanma için bunlar birer otorite hüviyetindedir. Yine ideolojiler ve kuramlar da birer büyük anlatı hüviyetindedir. Büyük anlatılar adeta hazır çerçeve işlevi görmektedir. Çünkü onların temelinde tek ve mutlak bir hakikat, her dönem ve herkes için genel geçer bir anlam iddiası yer almaktadır. Büyük anlatıların zemini evrensel düzeyde kabul görmüş dinlerin, tarihin, kuramların, ideolojilerin

yaslandığı güçlü bir zemindir. Derrida, buna metafizik demektedir (2010: 56). Bu aynı zamanda bir merkez anlatı inşasıdır da. Böylece merkezin dışındaki her şeye bu merkezden bakılmakta ve her şey merkeze göre değerlendirilmektedir. Ayrıca büyük anlatılar belli kanonik söylemlere sahip anlatılardır. Dolayısıyla belli standartlar, ölçütler, çerçeveler dayatan bütün kanonik metinler, büyük anlatılara yaslı metinlerdir. Aşılacak istenen hakikatleri, anlamı, idealleri barındıran bu anlatılar aynı zamanda bireylerin, grupların, ulusların amaçlarına, kimliğine, hafızasına şekil veren anlatılardır. Milli edebiyat sonrası inşa edilmeye çalışılan büyük ulusal anlatı buna örnek verilebilir. Dolayısıyla bu anlatıya yaslanan metinlerin kahramanları da ulusal hafızanın, kimliğin, kültürün inşasını incelemektedirler. Onlar büyük idealler, hedefler, amaçlar uğruna didinen büyük kahramanlardır. Onların büyük gayeleri menziletinen büyük yolculukları söz konusudur. Onlar, gayeler, idealler için her şeyi göze alabilen kahramanlardır.

Aydınlanma sonrasında çağın anlama ve değiştirme adına akıl, hakikat, ilerleme, bilim gibi büyük anlatılar hemen her alanda mutlak bir otoriteye dönüştürülmeye çalışılır. Elbette edebi alan da bu durumdan etkilenir. Bu etkilenme yazarın konumunu da ister istemez dönüştürür. Zaten dikkat edilirse mutlak otorite konumuna çıkarılan büyük anlatılardan mülhem metinlerde yazar da genellikle metin üzerinde mutlak otoritedir. Akıl ve bilimin önüne büyük amaçların, hedeflerin, ideallerin konmasında olduğu gibi edebiyat ve sanatın önüne de benzer amaç, hedef ve idealler konulur. Çünkü "ciddi sanat eserlerinin önemli bir ahlaki içeriği cisimleştirmesi gerektiğine" (Shiner, 2020: 312) dair bir beklenti bu alanların da sırtına bindirilir. Bunu, merkezinde büyük anlatıların olduğu eserde yapacak olan kişi sanatçıdır, yazardır. Sonuçta yazar, söz konusu durumda bir otoritedir. Elbette sanat ve edebiyata, yazara olan bu yansımalar kahramana da yansır. Yazarın sesi, kahramanın da sesine yerleşir. Onun gayesi, büyük amaç ve idealleri kahramanın da gayesi, büyük amaç ve idealleri olarak

öne çıkar. Bu kahraman, romanda “yazarın sözünü emanet ettiği kişi” (Aktaş, 2015: 48) konumunda olduğu için yazar, ahlaki içeriği, idealleri, anlamı onun üzerinden cisimleştirir. Böylece yazar, metnin ayakta durmasını sağlayan anlamı ya da onun taşıyıcısı kahramanı (Ecevit, 2016: 46) yaratmış olur. Bu yüzden yazar, sözünü, gayesini, ideallerini, ideolojisini emanet ettiği kahramana çoğu zaman taraflı ve sempatiyle yaklaşır. Bunu sağlamak için yazar, kahramanı olabilecek en ideal şekilde tasvir eder, sık sık metni keserek onun hakkında okuru bilgilendirir ve onun aracılığıyla okuru etkilemeye, yönlendirmeye çalışır. Ayrıca yazar sık sık araya girerek onun hakkındaki düşüncelerini de doğrudan ifade eder, onu okura bir model olarak işaretleyip sunar. Örneğin “Homeros ‘yiğit’, ‘becerikli’, ‘takedire şayan’ ve ‘bilge’ Odysseus’a dair yargımızın yeterince olumlu olmasını temin etmek için kasten ve bariz bir şekilde araya girer” (Booth, 2012: 17). Bu durumda da yazar büyük oranda öznel ve taraflı olur.

Özellikle büyük anlatılar üzerine inşa edilen eserlerde, ideal kahramanı çizme noktasında tasvir de önem arz eder. Bu eserlerde çoğu zaman kahraman, siyah beyaz karşıtlığı içerisinde çizildiği için tasvir, iki tarafın da ortaya konmasında önemli bir öge olur. Zaten “edebi tasvir hiçbir zaman bir başka şeyin kopyası değildir, bir anlam kurma ve iletme yoludur, yüksek ile alçağı, güzel ile çirkini, eski ile yeniye ayırt etme, sınıflandırma aracıdır” (Moretti, 2005: 139). Büyük anlatılar zemini üzerinde kurgulanan kahraman, bu sınıflandırmada yüksek, yüce, güçlü, güzel, iyi, üstün konumlarına sahip bir şekilde tasvir edilir. Burada “bedene estetik ve pozitif bir değer kazandırılması” (Bahtin, 2005: 74) önemsenir. Kahramanı gerek ruhsal gerek fiziksel tasvir noktasında yazar “keskin ve emin hatlar çizer” (Lukacs, 2017: 42). Örneğin klasik roman kişileri genellikle bu şekilde tasvir edilir. Çünkü bu kişiler genelde büyük anlatılar doğrultusunda hareket eden kişilerdir. Bu yüzden “klasik romanda kişiler genelde kahramanlaştırılır. Kişiye güvenilir ve ondan çok şey beklenir” (Koçakoğlu, 2012: 129). Onlar büyük amaçları, projeleri, hedefleri, idealleri,

yolculukları olan kahramanlardır. Yazarlar tarafından topluma birer ideal örneklik olarak kurgulanan bu kişilerde akıl, yücelik, büyüklük, güç ve etkili bir fiziksel görünüş bir aradadır. “Burada ‘büyüklük’ ve ‘güç’ kavramları başlı başına bir değer teşkil ederken, güçlü ve iyi olmak birbirinden ayırt edilemeyecek oranda bütünleştirilir” (Onur İnce, 2010: 19). Bu kahramanlar büyük yolculuklarında büyük amaçlara doğru ilerlerken sık sık güçlüklerle, zorlu imtihanlarla yüz yüze kalırlar ama imtihanlarda hiçbir zaman geri adım atmaya düşünmezler. Gerekirse din, ideoloji, “devlet ve toplum yararına hayatlarını feda etmek” (Aksakal, 2015: 220) onlarda başat bir özelliktir. Çünkü bu kahramanlar “yerel ve kişisel tarih sınırlandırmalarıyla çatışarak onları aşmış” (Campbell, 2019: 25) kişilerdir. Mutlak bir otorite olan yazar tarafından kurgulanmış bu kişilerde psikolojik derinliğe fazlaca girilmez.

“Modernlik tasarısı XVIII. yüzyılda yaşamış aydınlanma filozoflarının nesnel bir bilim, genel geçer bir ahlak, evrensel bir hukuk, özerk bir sanat geliştirmeye dönük” (Sarup, 2017: 204) ideallerinin yani büyük anlatıların ürünüydü. Postmodernizmin ise büyük oranda modernizmin yaslandığı büyük anlatıların altını oymaya, onu yapıbozuma uğratmaya yönelir. Zaten postmodernizmin meydan okumadığı şey yok gibidir (Rosenau, 1998: 21). Örneğin modernizmin iddiaları olan mutlak doğruları, genel geçer hakikatleri reddederken sıradan, küçük ayrıntıları daha çok önemser. Çünkü postmodern anlayışta merkez bir anlam, dünya görüşü, hakikat inşa etme amacı yoktur. Hazır çerçevelere, genellemelere pek uyulmaz. Çoğu şey görecelidir. Bu nedenle postmodern düşünceyle beraber onun kalıcılık, kesinlik, bütünlük, süreklilik, düzen gibi öğelerinin yerini “gelip geçicilik, parçalanma, süreksizlik ve kargaşa” (Harvey, 2014: 60) gibi öğeler alır. Ihab Hassan söz konusu durumu Orpheus’un lirinini parçalanışı olarak değerlendirir. Ona göre yazarlar artık yayları olmayan bir lir ile şarkı söylemektedirler (Hassan, 2019: 24). Postmodernizmin en önemli özellikleri belirsizlik, düzensizlik, geçicilik olduğu için Zygmunt Bauman

postmodernizmi, akışkan bir modernite olarak değerlendirir. (Bauman, 2017). Akışkanlık katılara değil sınırlara has bir özelliktir. Akışkanlık toplumsal yapıda, kurumlarda vs. sürekli bir değişimdir, geçiciliktir. Bir kalıcılık, katılık, süreklilik söz konusu değildir. Bu yüzden postmodernizm özellikle bilimin, aklın, metafiziğin, yazarın vs. sonuna odaklanır. Bu “büyük anlatıların ölümü ve sonu” (Eliuz, 2023: 81) olarak görülür. Dolayısıyla artık büyük anlatıların mutlak hakikati, büyük idealleri ve amaçları temsil eden büyük kahramanı da geri plana düşer.

Postmodern düşüncenin büyük anlatılara karşı olan tutumu edebi alana da yansır. Örneğin anlatılarda her şeyi bilen, her şeye hâkim otoriter yazar imgesi devre dışı bırakılmaya çalışılır. Hatta yazarın ölümü söz konusu edilir. Yazarın sesi geri plana düşerken kahramanın sesi yükselir. Artık söz konusu olan, metinde, yapıda, kahramanda bir tek seslilik değil, çok sesliliktir. Yazarın otoritesinin sarsılmasıyla kahramana bakış da değişir. “Temelinde büyük anlatıların reddiyesi yatan postmodern anlatılar” (Koçakoğlu, 2012: 117) büyük olayların, hedeflerin, ideallerin, yolculukların peşindeki kahramanların yerine toplumsal hayatta göz ardı edilen küçük adamı, sıradan insanı, anti kahramanı geçirir. Örneğin Ihab Hassan’a göre Beckett’in kahramanları korkunç derecede dinginci, sakat ve zayıflardır (2019: 261). Özellikle savaşlar, güç, ideolojiler, büyük amaçlar üzerinden kurgulanan kahraman geri plana itilir. Bu anlatılarda “kahramanın gözden düştüğü” (Ecevit, 2013: 11) bir kişiler dünyası inşa edilmeye çalışılır. Böylece büyük anlatıların büyük kahramanının yerini küçük anlatıların anti kahramanı almaya başlar. Anti kahraman, çoğunlukla pasif, yersiz yurtsuz, yenilmiş, sıradan, topluma hatta kendine yabancılaşmış kahramandır. Bu yüzden “20. yüzyıl içinde tümüyle değişecek olan edebiyatın ilk öncü ögesi bu pasif kahraman” (Ecevit, 2016: 26). Elbette postmodern düşünce büyük anlatılara, yazarın otoritesine karşı durduğu için bu bakış açısının, kahramanı da dönüştürmesi kaçınılmaz olur.

Değişim ve dönüşüm göz önüne alındığı zaman, büyük anlatılara yaslanarak kurgulanan Halide Edip'in "Oğuz"u ile küçük anlatılara yaslanarak kurgulanan Ferit Edgü'nün "Çakır"ı aynı veya benzer kahramanlar olmayacaktır. Sonuçta Halide Edip, *Yeni Turan*'ı büyük ulusal anlatılar doğrultusunda, genel olarak milliyetçilik çizgisinde, ideolojik kaygılarla kurgular. Zaten ideolojiler de birer büyük anlatıdır. Oğuz, bir büyük anlatının, ulusal anlatının kahramanıdır. Oysaki Edgü'nün *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı* adlı romanında karakterin yalnızlığı "tecrit edilmiş yalnızlık şeklinde karşımıza çıkar" (Karaca, 2018: 381). Çakır, tecrit edilmiş bir yalnızlık içerisindedir. Edgü, sanat anlayışı olarak da büyük anlatılara, büyük anlatıların büyük amaçlarına taraftar değildir. O, "Bizim yazarlarımızdan büyük bir çoğunluğu, niçin, insanları anlamak, insanlarla anlaşmak yerine, reçete yazmayı yeğliyor." (Edgü, 2016: 16) derken bu tarz anlatıların hazır reçetelerine olumlu bakmadığını dile getirir. Hâliyle onun bu romanda kurguladığı Çakır, büyük anlatıların ideal, güçlü, heybetli, fiziksel gösterişin kahramanı değil; sıradan bir kahraman, bir anti kahramandır. Bütün bunlar göz önüne alındığı zaman, özellikle kurgulanan kahraman noktasında milliyetçiliğe, büyük ulusal anlatıya yaslanan *Yeni Turan* büyük anlatı; *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı* ise küçük anlatı üzerinden okunabilir. Dolayısıyla bu romanlarda büyük anlatılardan küçük anlatılara kahramanın değişimi ve dönüşümünden söz edilebilir.

2. Yeni Turan ile Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı Örneğinde Kahramanın Dönüşümü

Birer büyük anlatı olan ideolojilerin adandığı hedefler, davalar, idealler, mutlak hakikatler vardır. Bu doğrultuda kurgulanan romanlar da davası olan romanlardır. Zaten ideolojik açıdan veya büyük anlatılar açısından bakıldığı zaman "iyi roman kimisine göre belli bir dünya görüşünü yansıtan, davası olan romandır" (Antakyaloğlu, 2016: 38). Örneğin sosyalist roman, ulusal roman, İslamcı roman davası olan romandır. Türk edebiyatında milliyetçiliğin daha etkin

bir şekilde ön plana çıktığı dönem Milli edebiyat dönemidir. Dönemin düşünsel yapısına uygun eserlerin de bu dönemde çokça arttığı görülmektedir. Çünkü 1911'den sonra Milli edebiyat, en başta 'ulusal anlatı' inşa etmek için edebiyata büyük bir görev yükleyecektir (Armağan, 2018: 60). Halide Edip'in *Yeni Turan*'da inşa etmeye çalıştığı anlatı da edebiyata yüklenen görev çizgisinde "büyük ulusal anlatı"nın bir örneğidir. Onun bu ulusal anlatısının büyük idealler, amaç, ideal ve hedefler doğrultusunda kurgulandığı görülmektedir. *Yeni Turan*, başta Türkler olmak üzere vatan üzerinde yaşayan bütün etnik unsurların zihinsel, ruhsal ve duygusal birlikteliğine yaslanmaktadır. Romanda söz konusu olan "Yeni Turan", Türkçülük, milliyetçilik, Turancılık gibi ideolojik ayaklar üzerinde yükselmektedir. Bir ütopya özelliğinde kurgulanan *Yeni Turan*'da bu ideolojilerle harmanlanmış federal, adem-i merkezietçi bir yönetim şekli önerilmektedir. Halide Edip'in *Yeni Turan*'ında özellikle Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in etkisi açıkça görülmektedir. Dolayısıyla *Yeni Turan*, onların büyük anlatıları doğrultusunda çizilmiş bir ulusal program, bir ütopya, bir "büyük ulusal anlatı" olmaktadır.

Romanda "Yeni Turan, vatani kurtaracağına iman ettiği bugünkü programını hazırlamadan, senelerce tecrübeden tecrübeye geçti" (Adıvar, 2020: 40) sözü yer almaktadır. Hâliyle "Yeni Turan" olarak adlandırılan ülke, mazinin bütün büyük anlatılarına, tecrübelerine yaslanmaktadır. Amaç, söz konusu program doğrultusunda "adil bir Türk hükümeti" (2020: 41) kurmak, vatan toprağı üzerinde bir ideal/ütopyik ülke inşa etmektir. Bu ülke "vasi bir ademi merkeziete fakat federasyon bağları altında" (2020: 43) bir birlikteliğe yaslanacaktır. Bu yüzden romanda her şey "Yeni Turan" ülkesi idealiyle çizilmiş olan bir ulusal program çerçevesinde gerçekleşmektedir. Örneğin ülkede kadın ve erkek eşitliğı bütünüyle sağlanmaya çalışılmaktadır. Büyük idealler doğrultusunda bir eğitim seferberliğı başlatılmış olup Anadolu'nun her tarafında okullar açılmaktadır. Yolların, şimendiferlerin ulaşmadığı bir nokta yok gibidir. Her yönüyle örnek bir medeniyet inşa edilmektedir. Bu medeniyet, "İslam'ın mani-i medeniyet

olmadığını ispat edecek” (2020: 43) bir medeniyettir. Bu amaç doğrultusunda her yerde Yeni Turan yurtları, lokantaları açılmış/açılmaktadır. Tarım alanında çiftçi genç Turanlılar büyük atılımlar gerçekleştirmektedirler. Zaten maksat “Yeni Turan’ın esaslarını bütün şecaat-ı medeniye ve maddiyeyle kuvveden fiile getirmek”tir (2020: 44).

Halide Edip’in; bireyin, ulusun kimliğine, hafızasına şekil vermeye odaklı olan büyük ulusal anlatısı genel anlamda Ziya Gökalp’in “dil ve kültür milliyetçiliğine dayanıyor” (Parla, 2020: 67). Büyük hedef ise devleti eski ihtişamlı günlerine yeni bir zeminde, yeni bir anlatıda, idealde kavuşturmadır. Bu yüzden Halide Edip, güçlü devlet metaforunun peşindedir. Oysaki “Tanzimat romanlarının tümünde, hatta bunları izleyen Cumhuriyet yazınının büyük bir bölümünde, temel trajedi çözülmekte olan Osmanlı İmparatorluğu, yıkılan ya da güçsüzleşen devlet metaforu” (Teber, 2014: 140) göze çarpmaktadır. Halide Edip’in amacı güç yitimine uğramış devletin yerine büyük, ihtişamlı, ideal devleti yeniden daha güçlü bir şekilde inşa etmektir. Hedef büyük bir ulusal anlatı, ideal, güçlü, büyük, ihtişamlı bir devlet olunca kahraman da ulusal hafızayı, kimliği, kültürü inşayı önceleyen; büyük ideallerin, hedeflerin, gayelerin peşinde büyük bir kahraman olarak kurgulanmıştır. Neticede “karakterlerin, son analizde, anlatının mahiyeti tarafından belirlendiği” (Belge, 2008: 38) ideolojik bir zemin söz konusudur. Ben/biz ve öteki karşıtlığına yaslanan bu zeminde “Ben/Biz”den olanın ideal çizgilerle tasarlanmış olduğu görülmektedir. Çünkü karakterin, ideolojik anlatı doğrultusunda bir model olarak inşa edilişi öne çıkmaktadır. Böyle bir model olarak Oğuz, büyük ideallerin büyük kahramanı hüviyetinde bir ideali gerçekleştirmenin peşindedir. Halide Edip, bu nedenle her yönüyle çok üstün, büyük, her şeyin merkezinde yer alan, her şeyin onun etrafında döndüğü bir kahramanın peşindedir. Zaten büyük anlatılarda merkez öge kahramandır ve herkes, her şey onun etrafında şekillenir. Romanın arka planında da “kahraman olmayınca, bizler, birer bireyiz” (Vassaf, 2013: 80) mesajı verilir. Özellikle

Oğuz'un, yaralanma sonrası ölüm döşeğine düştüğü bölümde bu görülür. Halk, onsuz ne yapacağını bilemeyerek çaresiz bir duruma düşer.

Romanda mekândan giyim kuşama, müziğe kadar her şeyin büyük ulusal anlatıya, ideal kahraman Oğuz'un yaşamsal ve düşünsel arka planına göre çizildiği görülmektedir. Oğuz, ülkenin içinde bulunduğu zor şartları da çağrıştıran bir zorlu çocukluk dönemi geçirmiştir. Babasını yitirdikten sonra hayatın nice zorluklarıyla baş başa kalmıştır. Zaten büyük anlatılara yaslanan yolculuklar, ideal kahramanların büyük ve zorlu yolculuklarıdır. Oğuz da bu yolculuğa göre kurgulanmıştır. Oğuz, fiziksel olarak da ideal bir kahramana uygun bir şekilde, keskin ve ideal çizgilerle tasvir edilmiştir. O, otuz beş kırk yaşlarında, uzunca boylu, kuvvetli ve kemikli omuzlara sahip biridir. Kuvvetli çizgileriyle, kuvvetli azalarıyla kemikli, büyük, kır saçlı bir başı vardır. Onun biraz çekik ve derin yeşil gözlerinde inat, yumuşaklık ve azim insanın gözüne çarpmaktadır (2020: 33). Her zaman millî kültüre uygun geleneksel kıyafetler içindedir. Nazır olduktan sonra bile “ne kıyafetini ne de evza'ını” (2020: 82) değiştirir. Oğuz'un duruşu, büyük bir kahramanın duruşu gibi oldukça çarpıcı ve etkilidir. Konuşma öncesi ellerini rahleye dayamış vaziyetteki duruşu “huzzârın ruhunu gözleriyle pamuk atar gibi, tarla sürer gibi karıştıran” (2020: 33) bir duruştur. Yazar, “bu sade ve kuvvetli adamda Atillaların, Cengizlerin, ta ilk Türklerin en iptidâî, sert, ciddi tabiat ve hüviyetlerinin son derece-i tekâmülünü bulmuş bir timsalini, gayesine ermiş, şekl-i katiyesini almış bir Türk emelini” (2020: 33) görmektedir. “Oğuz'un kuvvetli göğsünden çıkıp bütün huzzârın ruhlarında aksisedâ yapan muazzam, mukni sesi” (2020: 44), kadın erkek herkesi “Yeni Turan gayesi etrafında yekpare bir kalp kütesine” (2020: 45) dönüştürmektedir. Sesi rüzgârla biraz daha tannan, fırtınalı bir kudretle uçmaktadır (2020: 49). Öylesine bir etkili hitabete sahiptir ki onu her seferinde binlerce kişi dinlemektedir. Halkı galeyana getirme suçuyla gözaltına alınmasının sebebi de onun bu etkileyici yönüdür.

Yazar, Oğuz'un dilinden Yeni Turan'ı şöyle yansıtır: "Ben Yeni Turan'ın çocuğu, sizi Yeni Turan'ın yoluna çağırıyorum. Doğru yol budur, diyorum (...) Evet, ey Yeni Turan, sevgili ülke, söyle, sana yol nerde?" (2020: 34). Burada *Yeni Turan*'ın kesinlik, mutlak hakikat, tek doğru yol gibi büyük anlatılara, bu anlatıların zemininde yer alan kavramlara yaslandığı görülmektedir. Kaldı ki büyük anlatıların temelinde de mutlak bir hakikat, her dönemde herkes için geçerli olan bir anlam iddiası yer almaktadır. Turan'a giden yol tek doğru yol olduğu için de Oğuz "Kürtleri, Arapları, Ermenileri, Rumları, hepsini bu yola çağırmaktadır. Çünkü hepsi için bu yol, biricik selamet yoludur (2020: 34). Bu yolu yıllarca süren zorlu yolculukların neticesinde Kaya ile beraber inşa etmişlerdir. Söz konusu yol, hayali kurulan bir cemaatin/ulusun inşasının da yoludur. Zaten "ulus, bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir" (Anderson, 1995: 22) ve hayal doğrultusunda inşa edilmeye çalışılır. Bu hayalin cemaatin inşasında hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaz. Oğuz da Kaya ile birlikte onun uğrunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayı düşünmemektedirler. Davalarına adanmış, gerektiğinde bu uğurda hayatlarını feda edebilecek bireyler olarak onların hayatta tek gayeleri, uğruna nice mücadeleler verdikleri Yeni Turan yoludur. "Ya kendin ya Yeni Turan" tercihiyle karşı karşıya kaldıklarından tercihleri kesinlikle Yeni Turan olmaktadır. Kaya, "kendisinin hayatını kurtarmak için Yeni Turan'a zarar verirsem beni hiç affetmez" (2020: 56) derken bu temel gayenin ne derece vazgeçilmez olduğunu vurgular. Çünkü o gaye, bireysel kimlik ve kişiliklerinden, özel hayatlarından, aşklarından daha önemlidir. Kaya'nın, "Zaten bu toprak ve üstünde yaratmak istediğimiz Yeni Turan'dan başka aşkımız var mı bizim?" (2020: 57) sözleriyle dikkati çektiği nokta da burasıdır. Bu yüzden Paşa'nın şartlı evlilik teklifini, Oğuz hapisten çıksın ve Yeni Turan davası yolda kalmasın diye kabul eder. Kaya; kendisini, aşkını hem Oğuz hem de adandığı büyük dava, yani daha büyük bir aşk uğruna feda eder (2020: 57). Çünkü dava Oğuz'a olan aşkından, onunla yapacağı muhtemel evlilikten daha önemlidir. Burada her iki

kahramanın da büyük anlatılara, davası olan anlatılara uygun çizildiği, tasarlandığı görülmektedir. Zaten Oğuz açısından bir milleti hakiki ve büyük manasıyla vatanperver ve milliyetperver yapan; o milletin Yeni Turan davasına dair hissinin kavîlik derecesidir (2020: 62).

Oğuz, davasına adanmış öyle ideal, büyük, özel bir kahramandır ki, Yeni Turan gençleri, o, aralarında yürürken ona sürtünme ve dokunma yarışına girerler (2020: 64). Burada kahramana hayranlık uyandırıcı bir yücelik, kutsiyet kazandırıldığı da görülmektedir. Oğuz, davasının kendisiyle ilgili hiçbir olumsuz gelişmeden etkilenmesine müsaade etmez. Kaya'nın evliliği sonrasında her şeyi kalbine gömüp yoluna devam eder. Evlilikten bir hafta sonra Oğuz nutuklarına, açık mevzelerine eskiden daha az hassasiyetle fakat daha katî ve müthiş bir azimle başlar (2020: 65). Her geçen gün Oğuz meşhur, muazzez bir adam olmaktadır (2020: 71). Dava uğruna verdiği mücadele süreç içerisinde meyvelerini verir ve Yeni Turan iktidarı başa gelir. Oğuz, kabinede kendi isteğiyle riyâseti değil, maârif ve dâhiliye nazırlıklarını tercih eder (2020: 81). Kendisi için değil de dava için yaptığı tercihle Oğuz'un ideal kahraman kimliği daha da pekiştirilmiş olur. Zaten gerek Kaya gerekse de Oğuz, romanın otoriter yazarı Halide Edip'in birer sözcüsü konumundadırlar. Yazarın sesinin, kahramanların da sesine yerleştiği görülmektedir. Onun gayesi, büyük idealleri kahramanların da gaye ve büyük idealleri olarak öne çıkmıştır. Halide Edip de kendi yaşamında çoğu zaman hem bir dava, mücadele insanı hem de yazarlık kimliğine sahiptir. Oğuz da aynı kimliklere sahiptir. Örneğin büyük ulusal anlatısını yaymak, desteklemek için "*Yeni Turan'ın Kızı*" (2020: 77) adında bir romana imza atar.

Büyük anlatıya yaslanan romanın kahramanı Oğuz, aynı zamanda memleketi bir arada tutan, vazgeçilmez, merkez, önder bir kişiliktir. Çünkü "Oğuz gidince gelenlerin bu politikayla memleketi tutması gayr-i kabil" görünmektedir (2020: 108). Hiçbiri onun düzeyinde bir kabiliyete, adanmışlığa, cesarete sahip değildir.

Zaten davayı her şeyden üstün tutan Oğuz, bu uğurda ölümü göze almaktan çekinmez. O, “memleketinin son selameti için ölmeye hazırlanmış aciz bir Türk oğlu” (2020: 94) olduğunu vurgular. Bu uğurda verdiği mücadele yolunda vurulur (2020: 110). Birazcık kendine geldiğinde ilk olarak polis müdürüne memlekette bir kargaşanın meydana gelmemesi için “İstanbul’un sükûnunun muhâfazası” (2020: 113) emrini verir. Bütün memleket ise bu esnada onun için dualar etmekte, yas tutmaktadır (2020: 118). Çünkü Oğuz “memleketin yüzünü tek mil değiştirmiş” (2020: 120) bir kahramandır. Onun sayesinde “Turan yolu şimdi artık sarp, susuz bir kayalık değil. Çimenli çiçekli ve billur ırmakları akan yeşil gölgeli bir mamur yol” (2020: 131) olmuştur. Bu da yazarca Oğuz’a nasıl bir misyon yüklendiğini ortaya koymaktadır. Bu yüzden yazar; ideallerini, gayesini, ideolojisini emanet ettiği Oğuz’u gerek ruhsal gerek fiziksel olarak sürekli sempatik, övgü dolu tasvirlerle konu eder.

Bütün bu örnekler, *Yeni Turan*’ın büyük anlatılara uygun bir çerçevede olduğunu; metin üzerinde bir otoriter yazar hüviyetinde olan Halide Edip’in büyük ulusal anlatıya uygun, “aşkın bir temel kimlik” (Jusdanis, 1998: 78) merkezinde ideal, güçlü, davası ve büyük amaçları olan bir kahraman kurguladığını göstermektedir. Kurgulanan bu kahraman, dönemin ve yazarın inanç ve düşünce dünyasının, bakış açısının, toplumsal hafızanın gölgesindedir. Oysaki *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı*’da her şeyi bilen/gören, her şeye hâkim otoriter bir yazar imgesiyle hareket etmeyen Ferit Edgü’nün kurguladığı “Çakır”, küçük anlatıların anti kahramanının özelliklerini taşımaktadır. İlk bölümü “Çakır’ın Öyküsü” olan roman bir şaşkırtmaca ile başlamaktadır. Çünkü “Çakır” ismi özellikle Ege yöresinde büyük anlatılara uygun kahramanları çağrıştırmaktadır. Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın *Çakır’ın Destanı* adlı eseri böyle bir kahramanın etrafında kurgulanmıştır. Oysaki Ferit Edgü’nün Çakır’ı küçük anlatılara uygun kahraman tiplemesidir. Aslında bu şaşkırtmaca okuyucuya “Kahramanlar neden hep güç, savaş, büyük amaç ve idealler ile anılarak

kurgulanmaktadır? Çakır, yaşam biçimiyle, özellikle hayvana ve doğaya olan büyük sevgisiyle niçin bir kahraman kabul edilmesin?" sorusunu da akla getirmektedir.

Varoluşçu ve bireyi önceleyen anlayışıyla da bilinen Edgü, romanda Fernando Pessoa'dan bazı epigraflara başvurmaktadır. Burada ilginç nokta ise Portekizce'de "Pessoa" sözcüğünün; kişi, kimse anlamlarına gelmesidir. Aslında Çakır da ömrü boyunca pek az insan tarafından tanınmış, toplumun kıyasında bir "kimse"dir. Oğuz gibi bir ütopyayı inşa etmeye çalışan büyük, ideal bir kahraman değildir. Kambur, cüce, anne babasız olan Çakır, "Ne anamı tanıdım, ne babamı. Beni birileri büyüttü" (2018: 11) demektedir. Onu büyütenler de "birileri"dir. Çakır'ın "Hep samanlıklarda, ahırlarda yatıp uyuduğum için olsa gerek, arabacı oldum. Atlarla büyüdüm (...) Kendimi bildim bileli. Öylesine ki onlarla konuşurum" (2018: 11) dediği de görülmektedir. Büyük anlatıların mutlak hakikatinin, ideallerinin temsilcisi büyük kahramanın arka plana düştüğü bir zeminin ürünü olan Çakır, topluma yabancılaşmış, kendi iç dünyasına kapanmış bir anti kahramandır. Zaten anti kahramanlar, genellikle pasif, yenilmiş, yersiz yurtsuz, sıradan, topluma hatta kendine yabancılaşmış kahramanlar olarak öne çıkmaktadır. Çakır da bu özellikleriyle dikkati çekmektedir. Büyük anlatıların büyük kahramanlarına dikkat kesilen bir toplum açısından dikkati çekecek, onların gözünde var olabilecek bir kişilik ve kimlik değildir. Bu yüzden o, çoğunlukla görmezden gelinmiştir. Örneğin hiçbir zaman karşı cinsten birini sevmemiştir. Karşı cinsten birileri de kör, topal, kambur, cüce, ucube olan Çakır'ı görmemiş, ona göz süzmemiştir (2018: 13). Onun hayatı bu derece gözden ırak bir yersiz yurtsuzun, bir ötekinin hayatıdır.

Okuyucu, Çakır'ın öyküsünü, üstkurmaca ile anlatan kişiden, vapurdaki ihtiyardan öğrenir. İhtiyarın, bu öyküyü yazıya dökmemesinin sebebi ise henüz öyküyü dikkate alabilecek bir insanın var olmayışıdır. Ona göre "İstanbul'un bir

köşesinde, atlarıyla yaşayıp ölen, küçük bir çocuğu avutmak için masallar uydurup söyleyen, kambur bir arabacının yaşam öyküsü kimin ilgisini çekerdi ki” (2018: 13). “Böylesi bir öyküye ya da romana kim dayanabilirdi? (...) O, yalnızca vardı. Orda. Yaşamın içinde” (2018: 14). Hâliyle Çakır, başkaları açısından sadece vardır. Bu varoluş, varlığının farkında olunmayan, varlığı görmezden gelinen, normalin çerçevesinin dışında kabul edilen bir varoluştur. Onun düşleri de kendisi gibi varlığından bile şüphe edilen düşlerdir. Anlatıcı bunu, “Gözleri tavanda bir noktaya dikili. Kuşkusuz bir düş kuruyor. Bilmiyorum, geçmiş günlerin mi yoksa gelecek günlerin düşü mü bu? Yoksa ne geçmişin, ne de geleceğin düşü mü bu? Kim bilir, belki bir düş de değil. Yalnızca tavanda bir noktaya dikilmiş bir bakış: Hayat dedikleri demek ki buymuş.” (2018: 37) sözleriyle aktarmaktadır.

Kime ve neye göre var olduğu şüpheli olan Çakır, ailenin fotoğraf albümünde sadece bir fotoğrafta vardır (2018: 16). Anlatıcı da “Çakır’dan kalan bu tek silik imgeden yola çıkarak bir düş” (2018: 16) kurmakta, bu düşlerden hareketle onun öyküsünü kurgulamaktadır. Çakır’ın anlatıcı tarafından kurgulanan öyküsü, yine anlatıcı tarafından düşünülen otuz bir adet fotoğraftan ibarettir. Anlatıcı adeta onu bu düşsel fotoğraflarla var kılmaya çalışmaktadır. Çakır’ın hayat hikâyesinin tasviri de bu düşsel fotoğraflara yaslıdır. Zaten yazar bu bölüme “Çakır’ın (Fotobiyografik) Öyküsü” (2018: 17) adını vermektedir. Her güne bir fotoğraf düşecek şekilde onun öyküsünü kurgulanır. Anlatıcıya göre Çakır’ın (gerçek) yaşamı bir masaldan ibarettir (2018: 17). Bu yüzden düşsel bir fotoğrafta “Evvel zaman içinde, kambur saman içinde, deve tellal, Çakır arabacı iken” (2018: 42) cümlesi geçmektedir. Dolayısıyla onun hayatı bir masal gibi varla yok arası bir hayattır. Efendilerince de çoğu zaman görmezden gelinmesi de bunu ortaya koymaktadır. Çünkü yanı başlarında bir başka insanoğlu (Çakır) yokmuş gibi davranmaktadırlar (2018: 30). Anlatıcıya göre Çakır, efendisi

tarafından bazen özdeş, bazen de bir soytarı olarak görülmektedir. O, bunu gecikmiş bir köle-efendi ilişkisi olarak değerlendirir (2018: 14).

Çakır'ın fotobiyografik öyküsünde fotoğrafların büyük kısmı anti kahramanın özellikleri açısından dikkat çekicidir. Örneğin ikinci fotoğrafta onun çocukluğuna gidilmektedir. Çakır, diğer çocuklarla yemek yemektedir. “Çocuklardan biri, o kadar küçük ve kısa boylu olmalı ki masanın yüksekliğini ancak boynu aşabilmiş” (2018: 19) durumdadır ki bu, Çakır'dır. Oysaki Oğuz duruşu, sesi, idealleri, fiziksel özellikleriyle Çakır'la tezat teşkil etmektedir. Fotoğraflardan Çakır'ın çalıştığı işleri de öğreniyoruz. Sık sık değiştirilen bu işler genellikle toplumun kıyasına itilmiş, varla yok arası bir insanın, “ne iş olursa yaparım” mecburiyeti içinde geçim kaygısıyla yaptığı işlerdir. Bu yüzden fotoğraflar da Çakır'ın; karpuz sergisi, Haliç Yağ İskelesi, turşucu dükkanı, helvacı dükkanı gibi farklı mekânlardaki görünümüne dairdir. Pazar kayığında da çalışan Çakır'ın yaptığı bir başka iş ise at arabacılığıdır.

Dikkat çekici bir fotoda ise Çakır, iki jandarma arasındadır (2018: 26). Suçu ise adam yaralamaktır. Oysaki o, yaralayan değil yaralanandır. O, adeta zayıflığı, kimsesizliği, fiziksel özellikleri ve öteki oluşuyla suçludur. Ancak efendisinin yardımıyla kurtulur. Güçlünün karşısında Çakır, bir bakıma güçsüzlüğü nedeniyle suçludur. Zaten fiziksel özelliklerinin de yetersizliği nedeniyle askerlik yoklamasında çürüğe çıkar (2018: 31). Toplumun büyük anlatılarına göre çizilen ideal kahramanlarla kıyaslandığında o, toplumda bir “çürük”tür. Oldukça kısa boyludur. Fotoğrafta yaşının oldukça üzerinde görünmektedir (2018: 31). Yine de bu çıplak hâliyle gülümsemektedir. Yazar dipnotta onun bu durumunu, gaz odasına götürülürken ölüme gittiğinin farkında olmayıp gülümseyen insanların durumuna benzetmektedir. Gaz odalarına gönderilenlerin o toplumun ötekileri olduğu göz önüne alındığında Çakır'la benzerlikleri ortaya çıkar. Sonuçta Çakır da kendi toplumunun bir ötekisidir fakat bu durumdan negatif bir ruh hali

üretmez. Anasız babasız ve kimsesiz olan Çakır, her yönüyle ötekileştirilen bir kişiliktir ama yaşadığı acıları, yoksulluğu, yoksunluğu, yalnızlığı yaşayan sanki o değilmiş gibi davranır (2018: 10). İskele’de onun yüzü bu yoksul yüzlerin arasında, gülümseyen tek insan yüzü olarak belirir (2018: 23).

Anlatıcı, Çakır’ın sevgi dolu kişiliğini tasvir ederken “sevgiden yoksun değildi. Tam tersine, onun kadar sevgiyle dolu pek az insan tanıdım. Yalnız atları, arabasını, beni, babamı değil, bahçesindeki salatalıkları, domatesleri, biberleri, soğanları da seviyordu” (2018: 13) demektedir. O, insan, doğa ve hayvan sevgisiyle doludur. Örneğin tayın terini silerken bir sevgiliye ya da küçük bir çocuğa bakar gibidir (2018: 29). Adeta atlara aşıktır. Bu yüzden anlatıcı fotoğraflardaki görüntülerden birini “İşte bir aşk fotoğrafı. Çakır atını öpüyor” (2018: 45) şeklinde tasvir etmektedir. Yine bir başka fotoğrafta Çakır ile bir atın durumu tasvir edilirken “At yemini yerken, Çakır onu okşuyor ve belki de onunla konuşuyor” (2018: 32) ifadesi kullanılmaktadır. Çakır, atlarını yemlemeden yemek yememektedir. Yazarın düşsel fotolarının birinde ise o, “Başkalarının sarayı, köşkü, yalısı, evi, yuvası varsa benim ve atlarımın da bir ahır var” (2018: 36) der gibidir. Her şeye rağmen Çakır sevgiyle, yaşama sevinciyle doludur. Yazar onun bu özellikleri üzerinden toplumun/okuyucunun kahramana bakış açısını da sorgular gibidir. Çünkü fiziksel çekicilik, zeka, güç ve büyük ideallerle donatılmış büyük anlatılara uygun kahramanlar toplumlarda bu derece öne çıkarılırken; böylesine sevgi dolu bir insan, aynı derecede bir kahraman kabul edilmemekte, toplumun kıyasına itilmektedir. Aslında küçük anlatıların yapmak istediği de çoğu zaman budur: Büyük anlatıların aksine toplumun dışına itilmişleri, yersiz yurtsuzları, topluma yabancılaşmışları, toplumca sıradan görülenleri ele almak, kısaca küçük anlatıları öne çıkarmak.

Son fotoğraflarda Çakır, ölüm döşeğindedir. Başucunda ise atı durmaktadır. Fotoğrafta bu an “Atın başı öne eğik. Çakır’ın ölüsünü koklar gibi (...) Sanki

ağlıyor. Ya da birazdan ağlayacak” (2018: 48) şeklinde tasvir edilmektedir. O, ölüm döşeğinde bile gülümser gibidir, masal anlatacak gibidir. Yazara göre belki de ölüme, “Benimki gibi bir yaşam üzerinde senin ne hakkın olabilir ki?” (2018: 47) demektedir. Onun ölümü de gözlerden uzak bir yabancıнын, sıradan insanın, yersiz yurtsuzun ölümüdür. Arkasından ağlayacak tek varlık onun atı olarak görülmektedir. Oysaki Oğuz’un ölümü bir memleketin ölümü gibi sunulmaktaydı. Çünkü o, küçük anlatılarla değil, büyük anlatılarla kimlik bulmuş bir kişilikti.

3. SONUÇ

Dünden bugüne tarihsel-toplumsal gerçeklik dönemlerin koşullarına bağlı olarak değişip dönüşmektedir. Sanatçılar ve yazarlar da toplumların birer üyeleri olmaları hasebiyle bundan etkilenmektedir. Dolayısıyla onların eserleri, eserlerinin kahramanları da zamanla dönüşüme uğrayabilmektedir. Hatta bazen yazarlar, sözlerini emanet ettikleri kahramanlar vasıtasıyla yeniliklere öncülük etmek için de eserler kaleme almakta, bu kaygılarla kahramanı inşa etmektedirler. Elbette söz konusu durum dönemin bağlamından, gerçekliğinden bağımsız değildir. Bu düşünceler çerçevesinden bakıldığında aydınlanma da büyük bir değişim ve dönüşümdür. Çünkü tanrısal merkezli bir dünyadan bireyin merkezde olduğu bir dünyaya geçilmeye çalışılmıştır. Arka planında büyük anlatıların olduğu aydınlanma sonrasında, gerçeklik anlayışı da değişime uğramıştır. Bu anlatılara yaslanan metinler bu değişim ve dönüşümden etkilenmiştir. Bu yüzden büyük anlatılara yaslanan yazarlar da eserlerinin kahramanlarını kurgularken çoğunlukla bu doğrultuda hareket etmişlerdir. Özellikle büyük anlatılara yaslanan metinlerde kahraman bir tarihin, dinin, bilimin, ideolojinin kahramanıdır. Tarih, din, bilim, ideoloji gibi alanlar temelinde büyük anlatıların olduğu alanlardır. Bu noktada özellikle kendi romanları üzerinde bir otorite konumunda olan yazarlar, etkisinde kaldıkları ya da sözcüsü

olmaya çalıştıkları büyük anlatılara göre kahramanlar kurgulamaktadırlar. Bir ideolojinin sözcüsü olmaya çalışan yazarların tutumları buna örnektir. Onlar, bir ideolojinin sözcüsü olurken, kahraman da kendilerinin sözcüsü olmaktadır. Bu yüzden ideolojiye, diğer anlamıyla büyük anlatıya yaslanan romanın kahramanı de ideolojiyle, büyük anlatıyla doğru orantılı olarak büyük idealleri, hedefleri, projeleri olan; toplumları değiştirip dönüştüremeye soyunan, onlara model kahraman olmaktadır. Bu kahraman gerek zihinsel, gerek ruhsal, gerekse de fiziksel yönden ideal, davaya adanmış kahramandır. *Yeni Turan*'ın Oğuz'u bu çizgiye uygun çizilmiş bir kahraman olarak öne çıkmaktadır.

Oysaki postmodern anlayış, büyük anlatıları reddeden, küçük anlatıları ön plana çıkaran bir anlayıştır. Bu; modernizmden farklı bir gerçeklik, farklı bir bakış açısidir. Yazarın merkezi otoritesini ya da otoriter kimliğini reddeden bu anlayış, yazarı ve kahramanı da dönüştürmektedir. Dolayısıyla bu doğrultuda kurgulanan romanlarda kahramanlar daha çok anti kahramanlar olmaktadır. Bunlar genellikle yersiz yurtsuz, topluma yabancılaşmış, toplumun kıyasına itilmiş, sıradan, pasif, yenilmiş, büyük ideallerle donatılmamış kahramanlardır. Halide Edip, *Yeni Turan*'da, arka planında büyük anlatıların olduğu "büyük ulusal anlatı"nın peşindedir. Onun kurguladığı kahraman tipi bu anlatıcının sözcüsü, büyük, güçlü, ideal bir kahraman olmaktadır. Bu, Oğuz'da cisimleşmiştir. Oysaki Ferit Edgü, *Çakır*'ın sunumunda eserlerde topluma sunulan ideolojik vb. reçetelerin, büyük anlatıların peşinde değildir. Bu yüzden onun da kurguladığı kahraman tipi bir anti kahraman olan *Çakır*'dır. Sonuç olarak incelenen iki eserde büyük anlatılardan küçük anlatılara kahramanın da dönüşmüş olduğu görülmektedir.

Ayrıca konunun neden sadece iki romanla, iki kahramanla/karakterle sınırlı tutulduğu sorgulanabilir. Elbette bu eleştiri haksız bir eleştiri olarak görülemez ama takdir edilmelidir ki çok sayıda romanı, karakteri temele alarak bu konuda

bir inceleme yapmak makalenin sınırlarını oldukça aşacaktır. Burada gaye en azından bir iki örnek üzerinden bu konuyu irdelemek, olabilecek yeni, daha kapsamlı çalışmalara küçük de olsa bir yol açabilmektir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Adıvar, H. E. (2020). *Yeni Turan*. Can Yayınları.
- Aksakal, H. (2015). *Türk Politik Kültüründe Romantizm*. İletişim Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2015). *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili*. Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler*. Metis Yayınları.
- Antakyalıoğlu, Z. (2016). *Roman Kuramına Giriş*. Ayrıntı Yayınları.
- Armağan, Y. (2018). *İmkansız Özerklik*. İletişim Yayınları.
- Bahtin, M. (2005). *Sanat ve Sorumluluk*. Çev. C. Soydemir. Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. Çev. S. O. Çavuş. Can Yayınları.
- Belge, M. (2008). *Genesis*. İletişim Yayınları.
- Booth, W. C. (2012). *Kurmacanın Retoriği*. Çev. B. O. Doğan. Metis Yayınları.

- Campbell, J. (2019). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. Çev. S. Gürses. İthaki Yayınları.
- Derrida, J. (2010). *Edebiyat Edimleri*. Çev. M. Erkan, ve A. Utku. Otonom Yayıncılık.
- Ecevit, Y. (2013). *Kurmaca Bir Dünyadan*. İletişim Yayınları.
- Ecevit, Y. (2016). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İletişim Yayınları.
- Edgü, F. (2016). *Tüm Ders Notları*. Sel Yayıncılık.
- Edgü, F. (2018). *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı*. Alfa Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2023). *Postmodernizmin Sonlandırdıkları*. Route, 75-87.
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin Durumu*. Çev. S. Savran. Metis Yayınları.
- Hassan, I. (2019). *Orpheus'un Parçalanışı*. Çev. E. Aras. Hece Yayınları.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*. Metis Yayınları.
- Karaca, Ş. (2018). *Kimse ve O/Hakkari'de Bir Mevsim Adlı Romanlarda Kişilerin Kendilik Arayışı*. R. (Ed) Korkmaz, ve V. Şahin içinde, *Romanda Kişiler Dünyası* (s. 377-397). Akçağ Yayınları.
- Koçakoğlu, B. (2012). *Anlamsızlığın Anlamı Postmodernizm*. Hece Yayınları.
- Lukacs, G. (2017). *Roman Kuramı*. Çev. C. Soydemir. Metis Yayınları.
- Lyotard, J.-F. (2013). *Postmodern Durum*. Çev. İ. Birkan. Bilgesu Yayıncılık.
- Moretti, F. (2005). *Mucizevi Göstergeler*. Çev. Z. Altok. Metis Yayınları.
- Onur İnce, H. (2010). *Muhafazakar İdeoloji*. Alan Yayıncılık.
- Parla, T. (2020). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. Metis Yayınları.
- Rosenau, P. M. (1998). *Post-modernizm ve Toplum Bilimleri*. Çev. T. Birkan. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Said, E. W. (2017). *Yersiz Yurtsuz*. Çev. A. Ülçer. Metis Yayınları.
- Sarup, M. (2017). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*. Çev. A. Güçlü. Pharmakon Yayınları.
- Shiner, L. (2020). *Sanatın İcadı*. Çev. İ. Türkmen. Ayrıntı Yayınları.

Teber, S. (2014). *"Tutunamayanlar"ın Politik Psikolojisi*. Okuyan Us Yayınları.

Vassaf, G. (2013). *Cehenneme Övgü*. İletişim Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The history of humanity is the history of protagonists and therefore the history of their stories. From myths to epics and novels that have survived to the present day, it is seen that oral or written narratives are built on protagonists. Human history is also the history of conversion, change and renewal in the perception of reality. Because from yesterday to today, historical-social reality and perception are constantly changing, transforming and renewing depending on the conditions of the periods. For example, every change and transformation from the period of myths / epics to the modern age has also changed and transformed the understanding and perception of reality. As a result, while modernism leaned more on grand narratives, canonical discourses and saviour ideologies such as reason, science, absolute truth, universality, progress; postmodernism mostly leaned on the opposite idea. Therefore, a significant change and conversion can be mentioned in almost every field from modernism to postmodernism. It is inevitable that artists and writers, who are members of societies, are also affected by this. Therefore, their works and the protagonists of their works may also undergo change and conversion over time. Thus, writers keep pace with change and conversion in general. In this case, the protagonists fictionalised by authors who rely on different thoughts, beliefs, perceptions and realities are not the same.

Of course, the situation in question is not independent from the context and reality of the period. From the perspective of these ideas, for example, enlightenment is a great change and conversion. Because an attempt was made to move from a world centred on the divine to a world where the individual is at the centre. After the enlightenment, which had grand narratives in its background, the understanding of reality also changed. The texts based on these narratives were inevitably affected by this change and conversion. For this reason, the authors relying on grand narratives have mostly acted in this direction while constructing the protagonists of their works. Especially in texts based on grand narratives, the protagonist is the hero of a history, religion, science and ideology. Fields such as history, religion, science and ideology are fields that are based on grand narratives. At this point, especially authors who are in a position of authority over their own novels construct protagonists according to the grand narratives they are influenced by or try to be the spokesperson of. The behaviour of writers who try to be the spokesperson of an ideology is an example of this. While they become the spokesperson of an

ideology, the hero becomes the spokesperson of themselves. Therefore, the protagonist of the novel, which leans on ideology, in other words, the grand narrative, becomes a model protagonist who has great ideals, journeys, goals, projects and objectives in direct proportion to the ideology and grand narrative, and who tries to change and transform societies. This protagonist, who is in ideal lines both mentally, spiritually and physically, is the protagonist dedicated to the cause. Oğuz of *Yeni Turan* stands out as a protagonist drawn in accordance with this line.

However, postmodern understanding is an understanding that rejects grand narratives and emphasises small narratives. This is a different reality, a different point of view, a different perspective from modernism. This understanding, which rejects the central authority or authoritarian identity of the author, transforms both the author and the protagonist. Therefore, the protagonists in the novels constructed in this direction are more like anti-heroes. These protagonists are generally homeless, alienated from society, pushed to the margins of society, ordinary, passive, defeated, and not equipped with great ideals. In *Yeni Turan*, Halide Edip pursues a 'grand national narrative' with grand narratives in the background. Therefore, the type of protagonist she constructs is the spokesperson of this narrative, a great, powerful, ideal hero. This is embodied in Oğuz. On the other hand, Ferit Edgü is not after the ideological prescriptions, concerns, goals, grand narratives, etc. presented to the society in the works presented by Çakır. Therefore, the type of protagonist he constructs is Çakır, an anti-hero. As a result, it is seen that in both works analysed, the protagonist is converted from big narratives to small narratives.

In addition, it can be questioned why the subject is limited to two novels and two protagonists/characters. Of course, this criticism cannot be seen as an unfair criticism, but it should be appreciated that making an analysis on this subject based on a large number of novels and characters would exceed the limits of this article. The aim here is to examine this issue through at least one or two examples and to pave the way for new, more comprehensive studies, even if it is a small one.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 11.10.2024 Yayına Kabul Tarihi: 18.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1565384>

156Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Arslan, M. ve Topal, N. (2024). Emanet Çeyiz (Mübadele İnsanları) Romanına Göre Niğde ve Çevresi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 182-207.

EMANET ÇEYİZ (MÜBADELE İNSANLARI) ROMANINA GÖRE NİĞDE VE ÇEVRESİ

Meryem ARSLAN* **Nevzat TOPAL****

Öz

Türk Rum Mübadelesi Sözleşmesi ile Anadolu'da yaşayan Ortodoks Rumlar'la Yunanistan'da yaşayan Müslüman Türklerin, karşılıklı olarak yer değiştirmesine karar verilmiştir. Anlaşma gereği olarak halk, kısa sürede göç ettirmeye çalışılmıştır. Halkın göç etmesi, güvenlik başta olmak üzere sosyal ve ekonomik alanda çeşitli sıkıntılara neden olmuştur. Mübadelenin bu yönleri, çeşitli çalışmalarda akademik düzeyde ele alınmıştır. Buna karşın mübadelenin insanlarla ilgili yönü, anıları ise daha sınırlı olarak son dönemlerde derlenmeye ve incelenmeye başlanmıştır. İlk mübadillerin çoğu yerleşme, uyum ve güvenlik sorunlarından kaynaklı olarak yaşadıklarını yazıya aktaramamıştır. Ancak ikinci nesiller ve/veya araştırmacılar konuya eğilmeye başlayınca mübadelenin her bir bireye özgü yönleri daha çok merak edilir olmuştur. Mübadil anılarının hikâye ve romana dönüşmesi, onların içerisinde mübadeleye, yaşanan çevreye, kültürel özelliklere dair bilgilerin de aktarılmasını sağlamıştır. Bundan dolayı mübadil yaşamını yansıtan edebi ürünler hem mübadelenin ulaşım süreci hem halk tarafından yaşananlar hem de ilgili yerleşim yerine ulaşıldıktan sonraki süreçler açısından veriler sunabilecek belge niteliğindedir. Bunlar, özelde yöre halkı ve bireysel araştırmalar için genelde de mübadeleyle ilgili birikim oluşturmak amacıyla incelenmeyi ve

* Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsani ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ameryem@onu.edu.tr

** Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsani ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, nevzattopal@hotmail.com, Niğde/Türkiye

tasnif edilip değerlendirilmeyi beklemektedir. Bu çalışmanın da temel amacı bunu gerçekleştirmektir. Çalışma kapsamında Emanet eyiz adlı bir mübadele romanında geçen Niğde ve çevresi ile ilgili anılar ve mübadelede Niğde'nin önemi, Niğde dolaylarından giden mübadiller ve serüvenleri ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mübadele, mübadil, mübadele romanı, Kemal Yalçın, Emanet eyiz

NİĞDE AND ITS SURROUNDINGS ACCORDING TO THE NOVEL EMANET EYİZ (EXCHANGE PEOPLE)

Abstract

With the Turkish-Greek Exchange Agreement, it was decided that the Orthodox Greeks living in Anatolia and the Muslim Turks living in Greece would be mutually displaced. In accordance with the agreement, efforts were made to emigrate the people in a short time. The migration of people has caused various problems in the social and economic fields, especially in security. These aspects of exchange have been addressed at the academic level in various studies. On the other hand, the human aspect of the exchange and its memories have begun to be collected and examined in a more limited manner in recent years. Most of the first immigrants could not write down their experiences due to settlement, adaptation and security problems. However, when second generations and/or researchers began to focus on the subject, the aspects of the exchange specific to each individual became more curious. The transformation of exchange memories into stories and novels enabled the transfer of information about the exchange, the environment and cultural characteristics. Therefore, literary works reflecting the exchange life are documents that can provide data in terms of both the transportation process of the exchange, the experiences of the people, and the processes after reaching the relevant settlement. These are waiting to be examined, classified and evaluated for local people and individual research in particular, and in order to create knowledge about exchange in general. The main aim of this study is to achieve this. Within the scope of the study, it was aimed to reveal the memories about Niğde and its surroundings in an exchange novel called Emanet eyiz, the importance of Niğde in the exchange, the exchanges going around Niğde and their adventures.

Key Words: Exchange, exchangeable, exchange novel, Kemal Yalçın, Emanet eyiz.

1. GİRİŞ

Mübadele kelime anlamıyla takas, değişim demektir, ancak terim olarak iki veya ikiden fazla devlet arasında imzalanan bir anlaşmayla yürütülen ve denetlenen zorunlu nüfus hareketidir. Mübadelenin bu yönleri, çeşitli çalışmalarda akademik düzeyde ele alınmıştır¹. Türk Rum Mübadelesi Sözleşmesiyle Anadolu'da yaşayan Ortodoks Rumlarla Yunanistan'da yaşayan Müslüman Türklerin, karşılıklı olarak yer değiştirmesine karar verilmiştir. Bunun sonucunda Yunanistan'dan 500.000; Türkiye'den 1.200.000 kişi bir daha ayrıldıkları memleketlerine dönmemek üzere göç etmiştir. Göç, güvenlik başta olmak üzere sosyal ve ekonomik alanda çeşitli sıkıntılara neden olmuştur.

Arı'ya göre dünya tarihinde en fazla göç eden milletlerden biri olan Türkler, göçle ilgili anılarını Türk tarihi boyunca neredeyse hiç yazmamıştır. Eğer yazsalar idi edebiyat dışında sanat alanlarında da göçle ilgili bir birikim oluşabilirdi: *"Gerçekte 'göç' Türklerin bilinen en eski tarih dönemlerinden bugüne yakalarından hiç düşmeyen bir yazgı gibidir. (...) Ancak gerek tarih alanında gerek diğer toplum bilimi çalışmalarında ve gerekse yazılı ve görsel sanat alanlarında göçü ele alan çalışmalar, bir elin beş parmağını geçmeyecek kadar azdır. (...) günümüzde bile ne yazık ki bu alanlarda Türklerin tarihinde göçün önemini içselleştirip kanıksayarak konuya eğilme istenci neredeyse-sınırlı çalışmaların dışında- bütünüyle karşılıksızdır. Bu istencin karşılığı denilebilecek tarih, edebiyat ve görsel sanat metinleri ve ürünleri büyük bir boşlukta gibidir ve bu boşluğun yakın bir gelecekte doldurulabilmesi de neredeyse olası değildir"* (Arı, 2017: 9).

¹ Bu tür çalışmalardan bazıları şunlardır: (Arı, 2012; Düşgün, 2017; Kodaman, 2008; Millas, 2005; Öksüz, 2000, Sezer, 2012).

Mübadele kapsamında “İstanbul’un dışında yer alan Türkiye topraklarındaki Rum-Ortodokslar ile Batı Trakya dışında yer alan Yunanistan’daki Müslüman-Yunan topluluklarının 1 Mayıs 1923’ten başlayarak gerçekleştirdikleri zorunlu mübadele için kullanılmıştır. Mübadiller bu göçü, andalay² olarak adlandırır. Mübadeleye maruz kalan kişilere ise mübadil denilmektedir. Mübadiller, birinin yerine gelme, bir dinî inanç sonucunda farklılaşma, çift yönlülüğe vurgu yapma, bir ulusun homojen yapı sağlaması için gerekli olan zemini hazırlama gibi olguları da içerdiği için göçmenlerden ayrılmaktadır. Kavramın yaygınlaşması 1990 yıllarından sonra olmuştur. İlk yıllarda mübadiller muhacir (halk arasında macur) olarak adlandırılmışlardır. Buna karşılık Yunanistan’da Anadolu’dan gelen Rumlar, iltica, sığınmacı manasına gelen refugee ile adlandırılmışlardır. Bunda Yunanistan’ın siyasi birtakım göndermeler yapma ihtiyacı etkili olmuştur. Çünkü bir otorite ile çatışma ihtimali olan, can güvenliği bulunmayan, kimliksiz ve kayıt altına alınmamış kişi demek (Doğruyol, 2016: 4) olan sığınmacı, kendi anavatanından zorla kopartıldığı için “eski vataniyle bağlara sahiptir ve politik manada o eski topraklarda hak iddiasında bulunabilir (Sepetçioğlu, 2014: 53, 58-59).

1.1.Mübadeleye Giden Süreç ve Türk-Rum Mübadelesi

Osmanlı İmparatorluğu’nun 17. yüzyılın sonrasında hızla zayıflaması Balkanlarda yaşayan Türklerin kendilerini güvende hissetmemelerine neden olmuştur. Bunun sonucunda Balkanlarda yaşayan Türkler ve Müslüman topluluklar, özellikle 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) ve I.-II. Balkan Savaşları sonrasında Anadolu’ya göç etmeye başlamışlardır. Benzer göçlerin Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam ettiği görülmektedir. Ancak Türkiye

² Bu kelime Yunancada αταλλαγή şeklinde yazılıp değiş tokuş, mübadele, takas gibi anlamlara gelmektedir (<https://www.seslisozluk.net>).

Cumhuriyeti'nin de uluslararası alanda tanınması anlamına gelen Lozan Barış Antlaşmasına ek bir protokolle konulan 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesiyle Türkiye ve Yunanistan arasında Türk ve Rum nüfusunun değişimine karar verilmiştir. Bu değişim, en büyük nüfus değişimlerinden biri olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Yine Balkan Savaşlarıyla düzensiz bir şekilde yapılan Türk ve Rum göçleri, bu antlaşmayla sistemli ve planlı hâle getirilmeye çalışılmıştır. Ama bu istenildiği oranda gerçekleşmemiş, her iki taraf da hem yollarda hem de ulaştıkları noktalarda can kaybı başta olmak üzere çeşitli olumsuzluklara maruz kalmıştır (Akgün-Kumsar, 2018: 14-15; Erdal, 2006: 11-16). Ancak göç hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın homojen yapıda teşekkül etmesine imkân sunmuştur (Sepetcioğlu, 2014: 52-55). Bu nedenle denilebilir ki mübadele antlaşması, can ve mal kaybını korumak ve yeni bir nüfus yapısı oluşturmak için yapılmıştır (Doğruiyol, 2016: 4).

1.2.Mübadele Romanları

Duygusal olarak her bireyi derinden etkileyen, kuşaklar boyunca aşılamayan travmalara dönüşen mübadelenin psikolojik ve sosyo-psikolojik boyutlarının (Arı, 2017:6) merak edilmesi, mübadele konusunun edebiyata taşınmasıyla mümkün olmuştur. Konunun edebiyata taşınma süreci, Yunanistan ve Anadolu'da farklı olmuştur. Rumlar, anılarını göçün hemen arkasından birinci ağızdan yazarlarken Türk mübadillerin anıları, mübadeleden yaklaşık 70 yıl sonra kaleme alınmıştır. Türk edebiyatında mübadele konusunda bir suskunluk dönemi yaşanmış ve 1990'lara kadar mübadiller ve mübadele, romanlarda (Sarduvan, Dikmen Yıldızı, Çirkince, Ateş Gecesi, Kurt Kanunu gibi) çoğunlukla üstü kapalı biçimde birkaç cümleyle anımsatılan bir konu olarak ele alınmıştır (Atıf-Kumsar, 2018: 25). Milas'a göre Türk edebiyatında mübadele konusuna uzun süre yer verilmemesi, Yunanistan'ın yenik olarak mübadeleye girmesi,

Rumların sayısal çokluğu, Türklerin daha önce Balkan göçü deneyimi yaşaması, Türk nüfusun Rumlara göre okur-yazarlık oranlarının düşük olması gibi nedenlerden kaynaklanır (Milas, 2005: 418-422). Bunlara Türklerin yazma alışkanlığı da eklenebilir. Çünkü Arı'ya göre dünya tarihinde en fazla göç eden milletlerden biri olan Türkler, göçle ilgili anılarını Türk tarihi boyunca neredeyse hiç yazmamıştır. Eğer yazsalar edebiyat dışında sanat alanlarında da göçle ilgili bir birikim oluşabilirdi: "Gerçekte "göç" Türklerin bilinen en eski tarih dönemlerinden bugüne yakalarından hiç düşmeyen bir yazgı gibidir. (...) Ancak gerek tarih alanında gerek diğer toplum bilimi çalışmalarında ve gerekse yazılı ve görsel sanat alanlarında göçü ele alan çalışmalar, bir elin beş parmağını geçmeyecek kadar azdır. (...) günümüzde bile ne yazık ki bu alanlarda Türklerin tarihinde göçün önemini içselleştirip kanıksayarak konuya eğilme istenci neredeyse-sınırlı çalışmaların dışında- bütünüyle karşılıksızdır. Bu istencin karşılığı denilebilecek tarih, edebiyat ve görsel sanat metinleri ve ürünleri büyük bir boşlukta gibidir ve bu boşluğun yakın bir gelecekte doldurulabilmesi de neredeyse olası değildir" (Arı, 2017: 9).

Türk tarihindeki göçlerle ilgili edebî birikim en azından mübadele için 1990'lı yıllardan sonra oluşmaya başlamıştır. Mübadil anılarını dinleyen ikinci ve daha sonraki kuşaklar ile bazı yazarlar, anıları romana dönüştürmüşlerdir. Bunlar, Türk edebiyatında konusundan kaynaklı olarak mübadele romanları olarak adlandırılmıştır. Mübadeleyi konu alan romanlar diğer romanlardan farklıdır. Çünkü roman, toplumsal ve bireysel hayatı yansıtmaya çalışırken mübadele romanlarında sosyal olaylar, roman üzerinden okunur. Diğer bir ifadeyle roman belge hüviyetiyle edebiyat zeminine taşınarak konuyu Türk okurunun dikkatine sunar. Böylece roman, bireysel ve toplumsal hayatı yansıtmaya özelliğinden sıyrılarak sosyal olayların yazarların yaratıcılığı üzerinden okunduğu bir özelliğe dönüşür. Bu nedenle bu romanlara, edebiyat bilimi dışında yaklaşılar (Akgün-

Kumsar, 2018: 19). Romanlardaki olaylar, insanın yaşadığı derin acılar, anlatılara yansıyan kültürel ve coğrafi özellikler bu açıdan belge niteliğindedir ve gerçektir. Bir diğer ifadeyle mübadillerin, hüznüleri, sevinçleri, anıları ve bireysel olarak yaşadıkları, Türk ve Rumların ilişkileri detaylı bir şekilde romanlarda yer bulur. Bu bilgiler, başta tarih olmak üzere, coğrafya, sosyoloji, kültür tarihine katkılar sunabilir niteliktedir.

Mübadele konusunu ele alan romanlar, yukarıda da ifade edildiği gibi 1990'larda ortaya çıkmış ve 2000'li yıllarda artış göstermiştir. Bu romanlardan birkaçı, *Mübadiller* (Yılmaz Gürbüz), *Ah Mama Mu (Ah Anneciğim)* (Handan Gökçek), *Giritli Mustafa* (Ertuğrul Erol Ergir), *Suyun Öte Yanı* (Feride Çiçekoğlu), *Kritimu (Giritim Benim)* (Saba Altunsay), *Ihlamurlar Açarken* (Güngör Mazlum), *Mübadele Günlerinde Aşk* (Belgin Karabulut), *Gülcemal (Tülin Çayırıcı)*, *Pembe Sardunya* (Sefa Taşkın), *Sinesaf* (Ferda Bozoklar Ardalı), *Eleni'nin Kızı Halime, Toprağım Teos, Cansuyum Ege* (Celal Özcan), *Mübadil* (Handan Öztürk), *Maria - Göç Acısı* (Ertuğrul Aladağ), *Pavli Kardeş* (Fikret Otyam), *Düşlerde Kalan Mübadele* (Ferda Bozoklar Ardalı), *Elveda Rumeli* (Murtaza Kölemezli), *Büyük Ayrılık* (Kemal Anadol), *Düşlerde Kalan Girit, Emanet Çeyiz'dir* (Kemal Yalçın) (Arı, 2017: Akgün-Kumsar, 2018: 29; Karabulut, 2022: 355). Görüleceği üzere mübadeleyle ele alan romanlar gün geçtikçe artmaktadır. Aypak, Türk edebiyatında mübadele romanlarının mübadeleden 60-70 yıl sonra yazılmaya başladığını belirterek asıl bu alandaki çalışmaların 21. yüzyılda yoğunlaşarak Türk edebiyatının en üretken kısmını oluşturduğunu dile getirmiştir (Aypak, 2019: 16).

2. YÖNTEM

Mübadelenin siyasi ve sıkıntılı yönleri, çeşitli çalışmalarda akademik düzeyde ele alınmıştır. Buna karşın mübadelenin insanlarla ilgili yönü, bireysel anıları ise

uzun süre yazılmamıştır. Türkiye'deki ilk mübadillerin çoğu yerleşme, uyum ve güvenlik sorunlarından dolayı olarak yaşadıklarını yazıya aktaramamıştır. Ancak ikinci nesiller ve/veya araştırmacılar konuya eğilmeye başlayınca mübadele anıları edebiyata girmeye başlamıştır. Anılarda, yaşanan çevreye, kültürel özelliklere dair bilgiler de aktarılmıştır. Bunlar, özelde yöre halkı ve bireysel araştırmalar için genelde de mübadeleyle ilgili birikim oluşturmak amacıyla incelenmeyi ve tasnif edilip değerlendirilmeyi beklemektedir. Bu çalışma da temelde böyle bir amacı gerçekleştirmek için hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında Emanet Çeyiz adlı bir mübadele romanında geçen Niğde ve çevresi ile ilgili anılar ve mübadelede Niğde'nin önemi ortaya çıkarılmak istenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Kemal Yalçın ve Emanet Çeyiz Romanı

Kemal Yalçın, 5 Eylül 1952 tarihinde Denizli'nin Honaz ilçesinde doğmuştur. Eğitimini sırasıyla, Isparta Gönen İlköğretmen Okulu; İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu ve İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde tamamlamıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde (Kırşehir-Kaman, İstanbul-Kabataş ve Bakırköy liseleri) felsefe öğretmenliği yapmıştır. 1978 yılında öğretmenlikten ayrılmış, gazetecilik ve yayıncılık yaşamına girmiştir. 1982'de çeşitli sıkıntılar nedeniyle Almanya'ya gitmiştir. Orada Bremen Üniversitesi Felsefe Bölümünde "Bilgi Teorisi, Türkiye'de Felsefi Düşüncenin Gelişimi ve Şeyh Bedreddin" konusu üzerinde çalışmıştır. Yalçın, Almanya'nın Bochum şehrinde, 30 yıl Türkçe öğretmenliği yapmış ve 2018 yılında emekli olmuştur. Yalçın edebiyat alanına şiirler yazarak başlamıştır. Daha sonra roman ve öyküler de yazmıştır. Sürgün Gülleri, Geç Kalan Bahar ve Barış Sıcağı, şiir kitaplarıdır. *Emanet Çeyiz*, *Seninle Güler Yüreğim*, *Sarı Gelin/Sarı Gyalin*, *Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız*, *Süryaniler ve Seyfo* romanlarındandır. *Yaban Gülü*, şiir ve öykü kitabıdır. *Sınıfta*

Çiçek Zor Açar, hikâye kitabıdır. *Dedem Almanya'ya Geldiğinde*, *Köln*, *Uçurtmam Bulutlara Takıldı*, *Yavrusunu Arayan Kuş*, *Minarede Bir Kuş Var*, *Ak Sakallı Dede*, *Hayalimdeki Okul*, *Yavru Sincap'ın Rüyası* iki dilli öykü kitaplarıdır. Yazarın bugüne kadar 30 kitabı yayımlanmıştır. Yazar hayatının tüm mirasını 2016 yılında Duisburg-Essen Üniversitesi Türkistik Bölümü'nde kendisi adına kurulan Kemal Yalçın Arşivi'ne bağışlamıştır (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yalcin-kemal>).

Yalçın eserlerinde, barış, toplumsal uyum, dostluk, soykırım, iklim değişikliği ve çevre sağlığı konularını ele almıştır. Eserleri Yunanca, Fransızca, İtalyanca başta olmak üzere pek çok dile çevrilmiştir.

Emanet Çeyiz-Mübadele İnsanları adlı roman Yalçın tarafından 1998 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde yazar, Denizli'nin Honaz ilçesinde yaşayan bir Rum ailenin, mübadele sırasında Yunanistan'a gönderilirken yazarın dedesine bıraktığı çeyizi, yaklaşık seksen yıl sonra aileye geri verme serüvenini anlatır. Yalçın, Minoğullarının bıraktığı çeyizi onlara ulaştırmaya çalışırken Yunanistan'da onların yerleşmiş olabileceği yerlerde dolaşır ve oradaki mübadillerle görüşür. Daha sonra o mübadillerin isteği üzerine Türkiye'de onların yaşadıkları yerleri bulup isteklerini yerine getirmeye çalışır. Bu esnada da Türkiye'deki mübadillerle görüşür. Romanda her iki taraftan dinlediği on beş Rum ve on beş Türk mübadilin yaşam öyküsünü ve duygularını kendi ağızlarından aktarır. Yazar romanda her iki tarafın mübadele sırasında karşılaştıkları güçlükleri ele alır. Roman, "Büyük acıların, vefanın, dostluğun, barışın, umudun ve insan sevgisinin romanı" olması adına yazılır. Eser, 1998'de Abdi İpekçi Dostluk ve Barış Ödülü ve Kültür Bakanlığı Roman Başarı Ödülü'nü; 1999'da da Türkiye-Yunanistan Dostluk ve Barış Ödülü'nü almaya hak kazanmıştır. Yazar eserinde her iki tarafın da çektiği acıları, sıkıntıları ve özlemleri dile getirmiştir (Doğan-Üstün, 2016:145-146).

3.2. Esere Göre Niğde ve Çevresinde Mübadele

Romanda 1923 yılında imzalanan mübadele protokolü öncesinde de Batı Anadolu'daki bazı Rumların iç bölgelere gönderilmesi hususunda kayıtlarda bulunmaktadır. Millî Mücadele sırasında Batı Anadolu'da Yunanlılar tarafından yapılan haksız işgallerden bahsedilmektedir. Bu işgaller sırasında gayrimüslim halkın işgallere destek ve lojistik sağladıkları; buna karşılıklı Türk hükümetinin bu işgallere destek sağlayan gayri Müslimleri Anadolu'nun iç bölgelerine iskâna tabi tuttuğu bilgisine yer verilmektedir. Roman'da özellikler İzmir, Isparta, Burdur ve çevresinden Kayseri merkezli bir iskân politikasının izlendiği ifade edilmektedir. Kayseri güzergâhı sırasında iskâna tabi tutulanların geçiş güzergâhında Niğde ve çevresi de yer almaktadır. Romanda iskân sırasında birtakım sıkıntılarında yaşandığı anlatılmaktadır. İskân edilenlerin bir kısmının arabalarla, bazılarının ise araba tedariki yetmediği durumlarda yaya olarak yollarına devam ettikleri anlatılmaktadır. İskân edilenleri Kayseri ve Develi çevresinde bazı yerleşim birimlerine yerleştirildikleri anlatılmaktadır.

Romanda olaylara şahit olan kişilerin anlatımlarına da yer verilmiştir. Bu kişilerde biri Kayserili Karabaş'tır. Karabaş'ın anlatımlarından Millî Mücadele yıllarında Yunanlılar ve gayrimüslimlerin Türk halkına yönelik kötü davranışlarda buldukları buna tedbir olarak da olaylara karışan gayrimüslim ahalinin iç bölgeler iskân edilişi hikâye edilmektedir. İskân sahasının Kayseri ve Develi çevresinde yoğunlaştığı; bu yerleşimlere gidişlerinde Niğde dâhilinde Ulukışla ve Misli'den geçişlerinden bahsedilmektedir (Yalçın, 1999: 27-30).

Romanda anlatımlarından bahsedilen diğer bir kişi ise Kayserili Anastasia'dır. Bu kişinin de romanda benzer bilgiler verdiği görülmektedir. Gayri Müslimlerin bir

kısımının Millî Mücadele yıllarında Yunanlılar ile birlikte hareket ettiği, buna tedbir olarak Türk hükümetinin olaylara karışan gayrimüslimleri iç bölgelere iskânı hikâye edilmektedir (Yalçın, 1999:9-11).

1923 yılında gerçekleşen mübadele ile ilgili olarak da romanda ismi zikredilen kişilerin anlatımlarından istifade edilmiştir. Bu isimlerden biri Nevşehirli Demirci Yanni'dir. Demirci Yanni Nevşehir'de doğmuş ve altı yaşında Yunanistan'a mübadil olarak göç etmiştir. Nevşehir'de iken durumlarının iyi olmasına rağmen Yunanistan'a gittiklerinde yoksulluk çektikleri bilgisi aktarmıştır. Nevşehir'de durumlarının iyi olduğu üç katlı evde oturdukları; annesinin evin çatısında elma, armut kuruttuğundan bahsedilmektedir. Başta üzüm olmak üzere Nevşehir'deki armut ve elmanın tadını Yunanistan'da bulamadıkları anlatılmıştır. Yanni'nin 1974 yılında Nevşehir'e gelerek babasının evini ve hayatta kalan komşularını bulduğu bilgisi de romanda anlatılmıştır (Yalçın, 1999: 5-6).

Romanda ismi zikredilen diğer bir kişi ise Eskişehirli Demirci Petro Kabasakaloğlu'dur. Bu kişinin eşinin annesi ve babası, Nevşehirli olduğu kaydedilmiştir. İsmi geçen diğer kişiler arasında Kayseri'den mübadeleye tabi tutulan Sultana Kastenidu yer almaktadır. Bu kişinin babasının Sivas'ta pastırmacı, amcasının da Kayseri'de kalaycı olduğu, 1924 yılında Selanik üzerinden önce Kirivçi'ye (Kivota) gittikleri, burada Rumca bilmedikleri için oldukça sıkıntı çektikleri anlatılmaktadır (Yalçın, 1999: 9).

Kayserili Karabaş/Vasili Karabaş ise ismi eserde zikredilen kişiler arasındadır. 1903 yılında Kayseri'nin Beşkardeş Köyü'nde doğduğu; mübadeleye tabi tutulduğunda 20 yaşlarında bulunduğu; romanın yazarına hikâyesini anlattığında ise 91 yaşında olduğu belirtilmektedir. Yunanistan'da soyadının değiştirilmesi istendiğinde ise; *"Ben Kayserili Karabaş doğdum, Kayserili Karabaş öleceğim"*

(Yalçın, 1999: 26) şeklinde tavrı gösterdiği anlatılmaktadır. Türkiye’de mutlu bir hayatlarının bulunduğunu; Yunanistan’a gittiklerinde ise zorluklarla karşılaştıkları hikâye edilmektedir.

Romanda ismi zikredilen diğer bir mübadil ise Aleco-Anna Ferteklidis ile eşi Anna Ferteklidis’dir. Romanın yazarı Aleco-Anna Ferteklidis ve Anna Ferteklidis ile görüşmeleri sırasında evlerinde çok sayıda kitaplarının olduğuna dikkat çekmektedir. Kitapların çoğunlukla Yunan harfleri ile yazılmış ansiklopedi, sözlük, roman tarzında olduklarını belirtmektedir. Babasının mübadele sırasında getirdiği Nevşehir halılarından bahsetmektedir. Ayrıca Nevşehir Salnamelerinden bahsederek çocukluk yıllarında gittiği okul hakkında bilgi vermiştir. Yine yapılan röportajda çocukluk yıllarında Nevşehir’in genel fiziki durumuna dair bilgilerde verilmiştir. Aleco-Anna Ferteklidis çocuklu yıllarına ait hatırladıklarını geniş bir şekilde yazara anlatmaktadır (Yalçın, 1999: 123-124).

İsmi zikredilen diğer bir mübadil ise Gülşehirli Kosta’dır. Gülşehirli Kosta’nın 1985 yılında Gülşehir’e gidip geldiği belirtilmektedir. Kosta yazar ile yaptığı görüşmede babasının Gülşehir’in muhtarı olduğunu; 1915 yılında Gülşehir’de doğduğunu anlatmaktadır. Ailesinin varlıklı olduğunu, Kızılırmak kenarında bulunan evlerinde çocukluğunun ilk yıllarının çok iyi geçtiğini belirtmektedir. 1924 yılında gerçekleşen mübadele ile 450 hane ile birlikte Gülşehir’den ayrıldıklarını dile getirmektedir. Gidiş güzergâhları hakkında da bilgi veren Kosta babasının tuttuğu bir araba ile önce Ulukışla’ya oradan da Mersin’e ulaştıklarını Mersin’den vapur ile Selanik’e gittiklerini anlatmaktadır. Anlatımların devamında Kosta mübadeleden 61 yıl sonra 1985 yılında Türkiye’ye gelerek Gülşehir’i ziyaretinden bahsetmektedir (Yalçın, 1999: 117-118).

Kosta, "Kızılırmak Köprüsü'nü geçince birinci kapı bizim evdi ... Evimiz yerinde duruyordu. Çarşıda... dükkânımızı buldum. [Oradakilere] baba ocağını görmeye geldiğimizi söyledik. Onlar da Kozana'dan gelmişler... Kahvedeki yaşlı hocanın babası, yanımdaki arkadaşın babasıyla tanıdık çıktı. Hepimizi evine götürdü... Bizi misafir etti. Ertesi gün bizim başa gidip muhabbet etmek istedik... Kasaba gittim. Dört kilo et aldım. Parasını verecektim. 'Sizden para almıyorum. Sizin atalarınızın emekleriyle, mallarıyla yaşadık... Hepiniz sağ olun!' diye gönlümü aldı... Dolmuş tuttuk... Biz altı kişiyiz. Altı kişi de onlardan bindi. Bağımızın bulunduğu Araplı mevkiine gittik. Durup durur bağımız, bahçemiz..." (Yalçın, 1999: 118) şeklinde yaptığı ziyareti anlatmaktadır. Ertesi sabah ise Gülşehir'de kaldığı evde bazlama yapıldığını onu yediklerini; sonrasında ise kendisine ev sahiplerinin mevsim gereği yetmişmiş olan kuru üzüm ve zerdali gibi meyvelerden verdiklerinden bahsetmektedir.

3.3. Esere Göre Mübadele'den Önce Türk ve Rumların İlişkileri

Romadaki anlatımlardan Türkler ve Rumların mübadeleden önce iyi komşuluklar ve arkadaşlıklar içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Birbirlerinin düğünlerine çağırılmışlar ve orada eğlenmişlerdir: Kayserili Karabaş, Kayseri'de Türklerin onlara da düğünlerde oku (davetiye) gönderdiklerini belirtmiştir. Düğünlerde güreş vb. etkinliklerin yapıldığını ifade etmiştir. Mübadele yıllarından akıllarında kalan Türk arkadaşlarının Mustafa Efendi, Ali Efendi, Ali Bey, Hasan Çavuş, Ötek Omar olduğunu söylemiştir (Yalçın, 1999: 26).

Rumların şahıs adları, kolay söyleyiş sağlamak amacıyla Türkler tarafından değiştirilebilmiştir. Buna Rumların da uyum sağladığı, itiraz etmediği görülmektedir:

Ablamlar evde kendi aralarında konuşuyorlardı. Düğme lazımmış. Duydum. Hemen gidip ağabeyimin dükkânından söylemeden bir kutu düğme alıp geldim. Verdim ablama. – Alihsan bu ne? - Düğme... - Kim istedi bunu senden. - Siz demin konuşuyordunuz, duydum... - Mina'ya sormadan mı aldın? – Sormadan (...). - Bir daha kendi dükkânımızdan bile, sormadan bir şey alma! (...) Aleksandros. *Türkler 'Alihsan' derdi. Biz de Türkçe konuştuğumuzdan, evde de Alihsan diye çağırırlardı* (Yalçın, 1999: 123-124).

Kayserili *Anastasia*, Kayseri'ye üç saat uzaklıkta Isba Mahallesi'nde doğmuş. Bu mahalle Türk köyüymüş ve sadece onların ailesi Rum'muş. Köylülerle iyi anlaşmış. Komşularıyla birlikte çulhalık dokurlarmış (Yalçın, 1999: 39).

3.4. Niğde ve Çevresinde Sosyal ve Kültürel Yaşam

Rum ve Türk mahalleleri genellikle ayırır, ama sosyal yaşamda bir arada oldukları görülür. Bazı Rumların Türk köylerinde tek bir Rum ailesi olarak yaşadıkları da görülmektedir. Aleko Ferteklidis'in anlattıklarına göre Rumlar, Nevşehir Kalesinin yukarı taraflarında Büyükkaya denilen yerde; Türkler ise Nevşehir Kalesinin aşağı taraflarında oturmaktadır. Rum Mahallesi de ayrı çarşısı vardır. Buna Küçük Çarşı denilmiştir. Yine Kayserili Karabaş, Türk komşularıyla yardımlaşarak çulhalık dokuduklarını ifade etmiştir. Sosyal yaşamda evlerin damlarında elma ve armut kurutma şeklinde kışlık hazırlıkların yapıldığı da Nevşehirli Yanni'den öğrenilmektedir (Yalçın, 1999: 5-6; 27-30).

Nevşehir'de Rumlar, Nevşehir Rum Okulu tarafından Rumca harflerle Türkçe yazılmış kitaplar basmışlardır. Bu kitaplardan birkaçı da 1911-1913 Nevşehir Salnameleridir. İstanbul'da basılan bu kitapta, Nevşehir'in o yıllardaki kültür, sanat, edebiyat yaşamı, sosyal ve demografik yapısı fotoğraflarla da

canlandırılarak anlatılmaktadır. Kitapta şiiirlere, atasözlerine, deyimlere, fıkralara da yer verilmiştir (Yalçın, 1999: 122).

Nevşehir'deki Rumlar, o yıllarda çocuklarını eğitim almaları için bulunan Rum okuluna göndermişlerdir. Nevşehirli Aleko Ferteklidis, *“gözümün önünde şimdi. Görüyorum. Beş yaşında iken, ben işte bu fotoğraftaki Rum mektebine gidiyordum. Fabrikaymış da mektep yapmışlar”* (Yalçın, 1999: 77), şeklinde anlattığı anılarında bu bilgiye yer vermiştir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla okula beş yaşından itibaren kayıt alınmaktadır.

Nevşehirli Yanni'nin anlattıklarına göre Nevşehir içinden yörük göçleri geçmektedir. O, bu göçlerde büyük çanlı develeri hatırlamaktadır (Yalçın, 1999: 5-7).

“1914'te seferberlik olunca babam askere gitti. Üç amcam vardı. Biz dört kardeştik. Sonra, köyün tüm erkeklerini alıp gittiler. Kadınlar, çocuklar kaldı geriye. Orağın içindeydik. Buğdayları kim biçecek? Anam cesur kadındı. Anam biçiyor, kardeşim topluyor, ben de yardım ediyordum. Biz hepsini tarladan topladık. O sene toplayamayanlar aç kaldı... Çocuklar ufaktı, biçemediler ekinlerini.

Büyük Çarşı'daki kunduracı, demirci, bakırcı gibi zanaatkârların hepsi Rum'du. Yalnız babamın arkadaşı bir Türk tüccar vardı. 'Çavuşoğlu' diyorlardı” (Yalçın, 1999: 27).

Kayserili Karabaş'ın anılarına göre Rumlar, Yunanlılarla Savaş esnasında ve Ermeni tehcirinde kaygılar yaşamışlardır. Ancak onların, arkalarında Yunanistan olduğu için zor durumda kalmayacaklarına dair ümitlerinin olduğunu belirtmektedir (Yalçın, 1999: 25-27).

3.5. Anlatılarda Geçen Niğde ve Çevresindeki Yer, Mevki Adları

Araplı Mevkiisi: Gülşehir'e yakın, tarlaların bulunduğu bir yer adı olarak geçmektedir.

Beşkardeş Köyü: Kayserili Karabaş'ın doğduğu köydür.

Deuer: Gülşehirli Kosta'nın babasının koyunlarının bulunduğu bir yer olarak geçer Döğer, olduğu düşünülmektedir.

Everek: Bugünkü adı Develi'dir. Günümüzde Kayseri'ye bağlı bir ilçedir.

Gülşehir: Günümüzde Nevşehir'in ilçesidir. O dönemde Niğde'ye bağlıdır ve mübadil anılarına göre o dönemde 450 hane Rum nüfusunun bulunduğu bir yerleşim yeridir.

Gürümze Köyü: Kayserili Karabaş'ın anılarında geçmektedir. Kayseri'de bir yer adıdır.

Isba Mahallesi: Kayserili Karabaş'ın verdiği bilgiye göre Kayseri'ye üç saat uzaklıkta bir Türk köyüdür. Ancak köyde çok az Rum da yaşamıştır. Burada 300 odası olan büyük bir manastır varmış. Manastırın arazisi ve malı çokmuş. Manastıra deliler, huylular gelirmiş. Orada yatılı kalır, iyileşip giderlermiş.

Mersin: Genellikle İç Anadolu mübadillerin deniz yoluyla Yunanistan'a gitmek için geldikleri şehirdir. Onlar burada yurt dışına gitmek için gerekli işlemlerini de yaptırmışlardır.

Mistik: Niğde'nin Misli Köyü'dür. Everek'ten gelen mübadillerin bazısı, Ulukışla'ya gitmeden önce burada yaşamışlardır.

Tavroson: Kayseri'nin Talas ilçesidir. Mübadeleden önce Yunanlılarla iş birliği yapılmaması için İç ve Doğu Anadolu'ya gönderilen Rumların, Kayseri'de tutulduğu yerlerden birisi olarak geçer: "Beni 'Tavroson' dedikleri Talas'a götürdü. Eniştelermi buldum. Paralarını verdim. Poriyas'ın oğlu da ordaymış, beraberlermiş. Babasının sekiz lirasını verdim. Anlattım ölümünü. Babamın ölümünü. Ağabeyimle eniştemi Kayseri'den Sivas'a sürmüşler... Onlara para gönderdik. Daha sonra eniştemi Erzurum'a sürmüşler. Ağabeyim Sivas'ta öldü sonra".

Ulukışla: Niğde'nin ilçesidir. Mübadiller buradan trenle Mersin'e gitmişlerdir.

3.6. Mübadillerin Türk Arkadaşları

Kayserili Karabaş komşu köyleriyle ilişkileriyle ilgili bilgilerde Türk arkadaşlarından da bahsetmiştir. Buna göre Beşkardeş Köyü yakınlarındaki köylerde yaşayan Türk arkadaşları, Mustafa Efendi, Ali Efendi, Ali Bey, Hasan Çavuş, Ötek Omar'dır.

3.7. Mübadele Yıllarında Rumların Yaşadığı Yerler ve Nüfusu

Nevşehirli Aleko Ferteklidis'e göre Nevşehir'de o günlerde sekiz bin kadar Rum yaşamaktadır. Rumlar, Nevşehir Kalesinin yukarı taraflarında Büyükkaya denilen yerde; Türkler ise Nevşehir Kalesinin aşağı taraflarında oturmaktadır. Türk

nüfusu Rum nüfusunun iki katı çoğunluktadır. Türk Mahallesinde Büyük Çarşı, Rum Mahallesinde Küçük Çarşı bulunmaktadır.

Kayserili Karabaş'a göre, Kayseri'nin Beşkardeş Köyü Rum köyüdür. Orada Türk yoktur. Köyde 24 hane Rum vardır.

Gülşehirli Kosta, 1924 yılında 450 hane Rum aileyle Gülşehir'den ayrıldıklarından bahsetmektedir. Buna göre Gülşehir'de en azından 450 hane Rum yaşadığı söylenebilir.

Isba Mahallesinde, yalnızca Kayserili Anastasiya'nın ailesi Rum'dur. Orada, yalnızca bir Rum aile yaşamaktadır.

3.8. Mübadillerin Özlemleri ve Memleketlerini Ziyareti

Gülşehirli Kosta, altı arkadaşıyla beraber 1985 yılının ekim ayında, tam 61 yıl sonra, memleketine gitmiş, evini ve dükkânını bulmuştur. Oradakiler Kozana'dan göç etmişler. Onlarla tanışmış ve sohbet etmiştir. Kozana'dan göç edenler de kendilerini çok iyi ağırlamıştır.

Aleko Ferteklidis de Nevşehir'e gelmiştir. Evlerini bulmuş. Ancak evlerinin bakımsızlıktan yıkılmak üzere olduğunu belirtmiştir. Babası da evlerini görmeyi çok istemiştir, ancak göremeden ölmüştür. Ablasına evlerinin oradaki çeşmeden su istemiştir. O da hâlâ suyu buz gibi akan çeşmeden bir şişe suyu ablasına götürmüştür. Evlerinin yakınlarında bulunan Büyük Pagania Kilisesinin de yıpranmış olduğunu, kulesinin de saat kulesi olarak kullanıldığını belirtmiştir.

Gülşehirli Kosta da 1985'te Gülşehir'deki evlerini ziyarete gitmiştir. Evleri Kızılırmak Köprüsünü geçince birinci kapı olan evmiş. Evlerini yerli yerince bulmuş. Çarşıda dükkânlarını bulmuş. Sonra bağlarının olduğu yere gitmiş. Oradakilere ikramda bulunmak istemiş, ancak ondan para almamışlar ve hatta çok da iyi ağırlamışlar. O, bu durumu şu şekilde anlatmıştır: "(...) Onlar da Kozana'dan gelmişler. Çok yakınlık gösterdiler. (...) Hepimizi evine götürdü. (...) Bizi misafir etti. Ertesi gün bizim bağa gidip muhabbet etmek istedik. (...) Kasaba gittim. Dört kilo et aldım. Parasını verecektim. 'Sizden para almıyorum. Sizin atalarınızın emekleriyle, mallarıyla yaşadık. Hepiniz sağ olun!' diye gönlümü aldı. Eti tepsiye koyup fırına götürdüm. Pişirdi. Parasını verecek oldum, o da almadı... 'Ekmekleri de benden olsun!' diyerek altı ekmek verdi. Dolmuş tuttuk. (...) Bağımızın bulunduğu Araplı mevkiine gittik. (...) Gece yarısına kadar bahçemizde kaldık. Döndük Gülşehir'e, sabah ayrılacağımızı söyledik. Evlerimizde kalan Türkler sabaha kadar bazlama yapmışlar. Bir çuval üzüm kurusu, bir çuval zerdali kurusu koymuşlar. 'Bunları götürüp oradakilere dağıtacaksınız. Bu üzümler, bu zerdaliler sizin bağınızın, bahçenizin meyvesidir...' dediler. Sarıldık birbirimize, verdikleri iki çuval kuru üzüm ve zerdaliyi olduğu gibi getirip dağıttık burda. Aslında mübadele olmamalıydı. Keşke orada kalsaydık.". Gülşehirli Kosta memleketine tekrar gelmeyi çok istemiş, ama bir daha da gelememiş. Memleket özlemine de herkes doğduğu yeri arar. Anasının, babasının memleketini, çocukluğunun geçtiği yeri özler. Sonra ne kadar büyürse büyüsün aklında hep oralar kalır, şeklinde dile getirmiştir.

Nevşehirli Demirci Yanni, Nevşehir'deki elma ve armutların tadını Yunanistan'da bulamamıştır. Bunu, "*Ben burada armut yemiyorum, burada Nevşehir'deki kokan armut yok! Üzümün tadı başkaydı orda.*"(Yalçın, 1999: 6) şeklinde ifade etmiştir.1974'te Türkiye'ye gelme izni çıktığında Nevşehir'e gitmiş, babasının

evini, komşularını bulmuş. Komşuları ‘Canın ne istiyor söyle, getirelim!’ dediklerinde, Nevşehir armudu ve üzümü istemiştir.

Kayserili Anastasia, memleketine gelmeyi çok istemiş ancak gelememiştir. Ancak evlerinin yerini bulacağını, evlerini tanıyacağını ifade etmiştir. Çok zengin oldukları için paralarını çömlerde biriktirmişler. Ancak yanlarına hepsini alamamışlar. Dedesi de bu yüzden, gide kalak paralarımızı, diye diye ölmüş.

Kayserili Karabaş, memleketine gelememiş, ama oralara gelenlerden memleketinin hikâyelerini dinlemiş ve oraların yine fakara olduğunu öğrenmiştir. Memleketini çok özlediğini, oralara gidemediği için üzgün olduğunu şu şekilde dile getirmiştir: “(...) oralara gidip gelenler oldu. Oralar yine fakaraymış, Türkiye’yi, Beşkardeş Köyü’nü, Kayseri’yi çok görmek isterdim, olmadı... Vakit 81 geçti şimdi, yaşlandım. Yaşım 91 oldu. Bugün var, yarın yokum! Ama oradaki tarlamız çok verimliydi, işte hâlâ gözlerimin önünde!”.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Emanet eyiz-Mübadele İnsanları romanında Niğde ve çevresinden 6 mübadilden bahsedilmektedir. Bu mübadiller, Nevşehirli Demirci Yanni, Kayserili Karabaş, Kayserili Anastasia, Sultana Kastenu, Nevşehirli Aleko Ferteklidis ve Gülşehirli Kosta’dır. Romanda Nevşehirli mübadil olarak dile getirilen Demirci Petro’nun kayınvalidesi ve kayınbabası hakkında bilgi yoktur. Onlar, yalnızca isim olarak geçmiştir.

Nevşehir ve Gülşehir’in o dönemde Niğde’ye bağlı olduğu düşünülürse romanda ismi geçen üç mübadilin Niğde’den gittiği söylenebilir.

Nevşehirli Aleko Ferteklidis'in ise Niğde şehir merkezine bağlı Fertek Köyünden olduğu ve Nevşehir'de yaşadığı düşünülmektedir. Ancak Niğde'deki hayatı ve faaliyetlerine dair anılarda bir bilgi yer almamaktadır.

Romanda anlatılanlara göre Batı Anadolu'da bulunan Rumların bir kısmı, mübadele kararı çıkmadan önce Niğde ve çevresine göç ettirilmiştir. Osmanlı tebaası olan Rumlar'ın, Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali sırasında Türkler aleyhine faaliyetlere katılmamaları düşüncesiyle Burdur, Isparta, Denizli'den Kayseri'ye, Erzurum'a ve Sivas'a gönderildikleri romanda anlatılmaktadır. Bu tedbir, hükümet tarafından alınmıştır. Bu göçler esnasında Rumlar'a jandarmanın eşlik ettiği ve onların kontrollü bir şekilde Niğde ve çevresindeki köylere yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Bu iskân sırasında itaatsiz davranan bazı Rumlar'ın Erzurum veya Sivas'a gönderildiği anlatılmaktadır.

Romanda mübadele esnasında Rumlar'ın, çoğunlukla Ulukışla'dan trenle Mersin'e geçtikleri ve oradan gemiyle Yunanistan'a ulaştıkları; Everek'ten (Develi) gelen mübadillerin ise bir süre Mistik (Misli) Köyü'nde yaşadıkları bilgisi yer almaktadır.

Mübadil anılarından anlaşıldığı kadarıyla mübadeleden önce Türklerle Rumlar'ın ilişkileri çok iyidir, birbirleriyle bir sorunları yoktur. Mübadeleden önce birbirlerinin düğünlerine gidip geldikleri, birlikte dokumacılık yaptıkları bilgileri yer almaktadır. Millî Mücadele sırasında işgallerin başlamasıyla Rumlar'ın düşmanca tavır geliştirmeleri yüzünden gerginlikler başlamıştır.

Romanda tamamı Rumlar'dan oluşan köy olarak Beşkardeş Köyü'nün ismi verilmiştir. Onun dışındaki yerlerde Türk ve Rum nüfusunun farklı mahallelerde

de olsa iç içe yaşadıkları anlatılmaktadır. Nevşehir’de Kale’nin yukarı tarafında Rumlar, aşağı tarafında Türkler yaşamaktadır.

Mübadillerin nüfusuyla ilgili bilgiler ise bazen kişi bazen de hane olarak verilmiştir. Romanda geçen mübadil sayılarıyla ilgili Nevşehir’de 8000 kişi, Gülşehir’de 450, Beşkardeş Köyü’nde 24 ve Isba Mahallesi’nde 1 hane olarak ifade edilmiştir. Mübadelenin yapıldığı yıllardaki Niğde ve çevresindeki genel nüfus sayıları dikkate alındığında bölgede önemli miktarda Rum nüfusunun olduğu görülmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Akgün, A.-Kumsar, İ.A. (2018). *Mübadil Türklerin Romanı (Mübadele Romanları Üzerinde Bir Değerlendirme)*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Arı, K. (2012). *Büyük Mübadele-Türkiye de Zorunlu Göç 1923-1925*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Arı, K. (2017). “Türk Roman ve Öyküsünde “Mübadele”. *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 1(1): 5-28.

Aypak, A. (2019). *Türk Edebiyatında Girit Mübadelesini Anlatan Romanların Tema Bakımından İncelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Doğan, A.-Üstün, K. (2016). "Türk-Yunan Mübadelesinin Türk Romanına Yansması: Savaş'ın Çocukları/Girit'ten Sonra Ayrılık, Kuşaklar Ya Da Ayrılık Yaşantısı, Girit'ten Cunda'ya Ve Hasret Romanlarında Mübadele", *Turkish Studies*, 11(20): 141-160.

Doğruyol, H. (2016). *1990 Sonrası Türk Romanında Türk-Yunan Mübadelesi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Düşgün, U. (2017). *1923 Lozan Mübadelesinin Türk Romanına Yansması*, Yayınlanmamış doktora tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Erdal, İ. (2006). *Türkiye ile Yunanistan Arasında Mübadele Meselesi (1923-1930)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yalcin-kemal>

<https://www.biyografya.com/biyografi/26726>

<https://www.seslisozluk.net>

Karabulut, M. (2022). "Türk Romanında Mübadele", 6th International Conference on Innovative Studies of Contemporary Sciences ,Agust 1-2, Tokyo – Japan: 354-358.

- Kodaman, Ö. (2008). *Türkiye İle Yunanistan Arasında Nüfus Mübadelesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maraş.
- Millas, H. (2005). *Türk ve Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öksüz, H. (2000) "Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 16/48: 753-769.
- Sepetcioğlu, T. E. (2014). "İki Tarihsel "Eski" Kavram, Bir Sosyo-Kültürel "Yeni" Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?", TSA, 18/3: 49-83.
- Sezer, S. (2012). *Lozan ve Mübadele*. T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi, Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, Kemal (1999). *Emanet eyiz (Mübadil İnsanları)*. Doğan Kitap, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

With the Turkish-Greek Exchange Agreement, it was decided that the Orthodox Greeks living in Anatolia and the Muslim Turks living in Greece would be mutually displaced. In accordance with the agreement, efforts were made to emigrate the people in a short time. The migration of people has caused various problems in the social and economic fields, especially in security. These aspects of exchange have been addressed at the academic level in various studies. On the other hand, the human aspect of the exchange and its memories have begun to be collected and examined in a more limited manner in recent years. Most of the first immigrants could not write down their experiences due to

settlement, adaptation and security problems. However, when second generations and/or researchers began to focus on the subject, the aspects of the exchange specific to everyone became more curious.

Method

These have also been tried to be discussed in detail in the literature. The transformation of exchange memories into stories and novels enabled the transfer of information about the exchange, the environment and cultural characteristics. Therefore, literary works reflecting the exchange life are documents that can provide data in terms of both the transportation process of the exchange, the experiences of the people, and the processes after reaching the relevant settlement. These are waiting to be examined, classified and evaluated for local people and individual research, and in order to create knowledge about exchange in general. The main aim of this study is to achieve this. Within the scope of the study, it was aimed to reveal the memories about Niğde and its surroundings in an exchange novel called Emanet Çeyiz, the importance of Niğde in the exchange, the exchangees going around Niğde and their adventures. The study was discussed within the framework of a brief information about the population exchange, the novel Emanet Çeyiz, and the data of Niğde and its surroundings in the novel.

Findings

Prose literary products created by using exchangee memories are called exchangee novels and are considered within the novel. One of these novels that is considered as a document is the novel Emanet Çeyiz (Exchange People). In this novel, it is determined that there are six exchangees from Niğde and its surroundings: Demirci Yanni from Nevşehir, Karabaş from Kayseri, Anastasia from Kayseri, Sultana Kastenu, Aleko Ferteklidis from Nevşehir and Kosta from Gülşehir. There is no information about the exchangees from Nevşehir, whose names are mentioned as Demirci Petro's mother-in-law and father-in-law; they are only mentioned as names. Considering that Nevşehir and Gülşehir were connected to Niğde at that time, it can be said that the three exchangees mentioned in the novel went from Niğde. It is thought that Aleko Ferteklidis from Nevşehir was from Fertek Village connected to Niğde city center and lived in Nevşehir. However, there is no information about this in the memoirs. According to the novel, some of the Greeks in Western Anatolia were migrated from various parts of Anatolia as a precaution before the decision to exchange populations in Niğde and its surroundings. The Greeks, who were Ottoman subjects, were brought from Burdur, Isparta, Denizli to Kayseri, Erzurum and Sivas, as far as it was determined, in order to prevent them from fighting against the Turks by making an agreement with Greece. The government took

this precaution and planned the migration. It is understood that the gendarmerie accompanied the Greeks during these migrations and that they were placed in villages under control. It is stated that those who caused disagreements were sent to Erzurum or Sivas. It is estimated that Niğde could also be a route in this migration to Kayseri.

It has been determined that during the migrations during the exchange, the Greeks mostly went from Ulukışla to Mersin by train and from there they reached Greece by ship. It has also been understood that the Greeks who came from Everek (Develi) lived in the village of Mistik (Misli) for a while.

Conclusion and Discussion

As understood from the memories of the Greeks, the relations between the Turks and the Greeks were very good before the exchange, they had no problems with each other. However, tensions started after the National Struggle. It is seen that there was communication such as going to each other's weddings and doing weaving together before the exchange.

Beşkardeş Village is given as the village where only Greeks lived in the region. Apart from that, it is understood that the Turkish and Greek populations were intertwined, but their neighborhoods may be different. In Nevşehir, the Greeks live on the upper side of the Kale and the Turks on the lower side. It is also stated that the Greeks had a separate bazaar (Küçük Bazaar). However, the Greeks also did joint trades with the Turks in the Büyük Bazaar. There is also information that most of the bazaar tradesmen were Greeks.

The exchangees sometimes expressed the Greek population as a number and sometimes as a family. It was stated that the Greek population in Nevşehir was 8000. There were 450 households in Gülşehir; 24 in Beşkardeş Village; and 1 household in Isba Neighborhood. It is understood from this that there was a significant Greek population in Niğde and its surroundings.

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi:13.11.2024 Yayına Kabul Tarihi: 27.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1584848>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Durukan, Ş. (2024). Gürbüz Türk Çocuğu Dergisindeki Şiirlerde İdealize Edilen Çocuk ve Ebeveyn Tipi Üzerine Bir İnceleme. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 208-243.

GÜRBÜZ TÜRK ÇOCUĞU DERGİSİNDEKİ ŞİİRLERDE İDEALİZE EDİLEN ÇOCUK VE EBEVEYN TİPİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Şaziye DURUKAN*

Öz

Cumhuriyetin ilanıyla yeni devletin kendi yurttaşını yetiştirme politikası olan "yeni insan" tasarımı çerçevesinde yönetim yeni bir ideal çocuk tipi belirler. Bu ideal çocuğun tarihini, Mustafa Kemal'i ve millî mücadeleyi bilmesi ondaki millî şuurun oluşmasında en önemli kriterdir. Bu neslin inşasının hızlı gerçekleşebilmesi için vatandaşa ve çocuklara ulaşmada çocuk dergileri araç olarak kullanılır. Bu dergilerden Gürbüz Türk Çocuğu dergisi, devletin çocuğa verdiği önemi yayımladığı tüm metinlerle halka ulaştırmaya çalışır. Bu çalışmada, dergide ideal çocuk tipini tasvir eden ve ebeveynleri yönlendiren şiirleri incelemek, söz konusu ideal çocuğun ve ebeveynin sahip olması gereken özellikleri şiirler vasıtasıyla ortaya koymak amaçlanmıştır. Derginin Arap harfleriyle yayımlanan ilk 24 sayısında 36 şiir belirlenmiş, bu şiirlerin 23 tanesinin eğitim, 13 tanesinin millî şuur temalı olduğu tespit edilmiştir. Şiirlere göre çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal ve kültürel anlamda sahip olması gereken tüm özelliklerin sıralandığı görülmüş; şiirlerde temizliğinden giyimine, eğitiminden sağlığına kadar bugünün çocuğunun, yarının ideal yurttaşı ve ebeveyninin şablonunun çıkartıldığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Şiir, Cumhuriyet dönemi, ideal çocuk, ideal yurttaş, millî bilinç.*

Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, saziyeayali@balikesir.edu.tr, Balıkesir/Türkiye

A STUDY ON THE TYPE OF CHILDREN AND PARENTS IDEALIZED IN THE POEMS IN THE GÜRBÜZ TURKISH CHILD MAGAZINE

Abstract

With the declaration of the Republic, the administration determines a new ideal child type within the framework of the "new human" design, which is the policy to raise its own citizens. The most important criterion for the formation of national consciousness in this ideal child is that she knows her history, Mustafa Kemal and the national struggle. To build this generation quickly, magazines and newspapers are used as tools to reach citizens. Gürbüz Türk Çocuğu magazine tries to convey the importance given by the state to the child to the public with all the texts it publishes. In this study, it is aimed to examine the poems in the magazine that depict the ideal child type and guide the parents, and to reveal the characteristics that the ideal child and parent through poems. 36 poems were identified in the first 24 issues of the magazine published in Arabic letters, 24 of these poems were about education and 13 were about national consciousness. To the poems, it was seen that the child should have listed in physical, mental, spiritual and cultural terms; it has been revealed that the poems provide a template for today's child and tomorrow's ideal citizen and parent, from cleanliness to clothing, from education to health.

Key Words: *Poetry, Republican period, ideal child, ideal citizen, national consciousness.*

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren başlayan Batılılaşma çabasının Tanzimat Fermanı'yla resmîlik kazanması, ülkede gerçekleştirilecek birçok yeniliğin resmî yollarla uygulanmasını sağlar. Bu yeniliklerle günlük hayatın neredeyse her alanında görülen değişim ve gelişim çocukları da etkilemeye başlar. Çocuklar Tanzimat'la birlikte eğitimden sağlığa birçok alanda Batı tarzı hayatla yavaş yavaş tanışır. II. Abdülhamit döneminde modern eğitim anlayışının Osmanlı eğitim sistemine yerleşmeye başlamasıyla "1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile pek çok köklü değişiklikler yapılır" (Konar, 2003: 1). Planlanan uygulamalar hayata geçirilmeye başlanır. Batı kaynaklı bu gelişmelerin en

önemlilerinden biri, çocuklar için gazete ve dergi yayımlanmaya başlanmasıdır. Yayımlanan dergi ve gazetelerdeki ortak nokta ise eğitimin ön planda tutulmasıdır. Gazete ve dergilerde yayımlanan makaleler ve edebî yazılardaki temel amacın; vatanın geleceği için sağlam bir aile yapısı oluşturmak, çocukları doğru eğiterek yetiştirmek böylece toplum yapısını daha güçlü hâle getirmek olduğunu söylemek mümkündür.

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte "yeni insan" tasarımı çerçevesinde çocuğa verilen kıymet önemli boyutlara ulaşır. "Yeni insan"ı inşa etmek isteyen Cumhuriyet yönetimi, öncelikle yeni ve modern bir ideal çocuk tipi belirler. Zira "*çocuk, rejimin geleceği ve teminatı olmak gibi yeni bir anlam kazanmaya başla[r]*" (Şirin, 2013: 1277). Bu çocuk tipinin en temel özelliği ise devletine, milletine ve cumhuriyete sıkı bir bağlılık göstermesi, devletini ve cumhuriyeti sevmesi ve saymasıdır. Bu özelliklere sahip bir yurttaşa ulaşılabilmek için çocuk, cumhuriyetin temel meselelerinden biri hâline gelir. Zihinsel, ruhsal ve fizyolojik açıdan sağlıklı çocuklar yetiştirmek için kararlar alınır, hedefler belirlenir ve uygulamaya başlanır. Cumhuriyet neslinin inşasının hızlı gerçekleşebilmesi için ise vatandaşa ulaşmada en kestirme yollardan biri olan gazete ve dergicilik faaliyetleri hız kazanır. Özellikle çocuk dergisi kapsamında cumhuriyetin ilanından Harf Devrimi'ne kadar *Büyük Mecmua*, *Yeni Yol* ve *Çocuk Dünyası* gibi neredeyse ona yakın çocuk dergisinin yayımlandığı görülür. Bu dergilerden biri de *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisidir.

Ekim 1926'da yayımlanmaya başlayan *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisi, 30 Haziran 1921'de Ankara'da kurulan Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin Başkanı Doktor Fuad Bey tarafından çıkarılır. Dergi, Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin ve Cumhuriyetin politikalarını destekler bir yapıdadır. Derginin ilk sayısının iç kapağında yer alan büyük Atatürk fotoğrafı ve fotoğrafın altındaki "*Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin Büyük Hâmisi Gazi Paşa Hazretleri*" (S.1) ibaresi dergi politikasının

önemli bir örneğidir. Dergide yer alan “*çocukluğun sıhhî terbiyevî inkişâfına yardım eder*” ibaresi de cumhuriyet çocuğunun yetişmesine sağlık, kültür, eğitim gibi birçok alanda katkı sağlanacağının ipucunu verir.

İlk sayıdaki “*Gürbüz Türk Çocuğu Niçin İntişar Ediyor?*” başlıklı başyazı, derginin yayımlanma amacını ortaya koymasından bakımından önemlidir. Söz konusu yazıda derginin amacının; Türk çocuğunu gürbüz yetiştirmek ve gürbüz Türk çocuklarından kuvvetli ve sağlam bir millet vücuda getirmek olduğu ifade edilir (Mecmua, 1926: 1).

Ayda bir çıkan dergi 1926-1928 yılları arasında Arap harfleriyle yirmi dört sayı yayımlanır. 1928 Harf Devrimi’nden 1935’e kadar yeni harflerle yayın hayatına devam ederken sonradan isim değişikliğine giderek *Çocuk* adını alır. (1936-1947). Dergi içerik bakımından bir çocuk dergisi olmaktan ziyade çocuk gelişimi ve eğitimi dergisi özelliği taşır. İçerisinde bulunan makalelerin daha çok ebeveynlere ve eğitimcilere hitap ettiği görülür. Çocuk ölümlerinden, nüfus planlamasına; çocuk bakımından ebeveyn eğitimine kadar birçok konuda makaleye yer verilir. Bunun yanı sıra her yaştan çocuğun dergiden istifade edebilmesi için de birçok edebî türde metin göze çarpar. Hikâye, şiir, masal, şarkı-türkü gibi türlerin içeriğinde de konu çocuk eğitimidir.

Bu çalışmada, dergide yayımlanan bu edebî türler içerisinde ideal çocuk tipini tasvir eden ve bu bağlamda ebeveynleri de yönlendiren şiirleri tespit ederek incelemek, söz konusu ideal çocuğun ve ebeveynin özelliklerini şiirler vasıtasıyla ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu çerçevede derginin Arap harfleriyle yayımlanan ilk 24 sayısında otuz altı şiir belirlenmiş ve bu şiirlerin 23 tanesinin eğitim, 13 tanesinin de milli şuur temalı olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma; Gürbüz Türk Çocuğu dergisinin incelenmesine dayalı olduğu için nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım

ve Şimşek'in ifade ettiği gibi; doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgunun yazılı kaynaklardaki analizidir. Doküman incelemesi, dokümanlara ayırma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma olmak üzere 5 aşamadan oluşur (2003: 146). Çalışmada şiirler dörtlükler hâlinde verilmemiş, metin içerisinde mısraların birbirinden eğik çizgiyle ayrılması tercih edilmiştir. İncelenen şiirlerin büyük bir kısmında şair belirtilmediği için metin içi künye gösteriminde sadece dergiye ait sayı ve sayfa gösterme yoluna gidilmiş, kaynakça bölümünde şiirlerin tam künyelerine yer verilmiştir.

2. MİLLİ ŞUUR BAĞLAMINDA İDEAL ÇOCUK TİPİNDEN İDEAL YURTTAŞ TİPİNE

Cumhuriyetin en önemli politikalarından biri olan “ideal çocuk”un yetiştirilmesinde en önemli hizmetleri veren Himaye-i Etfâl Cemiyeti, yayınladığı *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinde de aynı politikayı halka daha kolay ulaştırabilmek için büyük çaba harcar. Bu kapsamda Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin benimsediği amaç, verdiği çaba şu şekilde özetlenebilir:

“Eldeki mevcut çocukları yaşatmak, eğitmek ve onları üretken hale getirmek üzere yeni neslin yetişmesi yolunda çaba göstermiştir. Böylece Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, toplumu büyük bir okula dönüştürerek; yeni devletin normlarını benimseyen ve bu normları koruyacak bireylere sosyal hizmet sunmayı büyük bir ödev olarak bildi. Bu bağlamda (...) Cemiyet, benimsediği ‘çocuk davası’ ile; ülkesini seven, sağlıklı, zeki, zinde ve kültürlü; Cumhuriyet'in ‘Gürbüz Türk Çocuğu’nun yetiştirilmesini ve aynı zamanda, bu çocuğu yetiştirecek ve Cumhuriyet'in modern kadın modeline uygun batılı ve aydın anne tipinin de oluşturulmasında etkin bir rol oyna[mıştır]” (Sarıkaya, 2007: 335).

Bu bağlamda ideal cumhuriyet çocuğunun taşınması gereken ilk özellik devlete, milletine ve cumhuriyete sıkı sıkıya bağlı bir yurttaş olmasıdır. Bunun için çocukların tarihini, Mustafa Kemal'i ve millî mücadeleyi bilmesi ondaki millî şuurun oluşmasında en önemli kriterdir. Dergide bu anlamda milli şuur telkin eden on üç adet şiir tespit edilmiştir. Çocuğun millî duygularını harekete geçiren bu şiirleri kendi içerisinde; doğrudan Kurtuluş Savaşı'na, Millî Mücadele'ye ve şehitliğe atıf yapan şiirlerle çocuğun millî duygularının uyandırılmaya çalışıldığı şiirler, çocuğun öneminin vurgulanarak Türk çocuğuna verilmesi gereken kıymetten bahseden şiirler, Türklüğün ne olduğu ve Türk çocuğunun özelliklerinin sıralandığı şiirler ve cumhuriyet devrimlerine çocukların teşvikinin anlatıldığı şiirler olarak tasnif etmek mümkündür.

Millî Mücadele'ye, Kurtuluş Savaşı'na ve şehitliğin önemine atıf yapan şiirlerden ilki "Şehir Çocuğu"dur. Şiir, babası vatan uğruna şehit olan bir çocuğun ağzından yazılmıştır. Şairi belirtilmemiştir. Şiirde vatan için verilen mücadelede şehitliğin öneminden bahsedilir. Şiirin ilk dördlüğündeki "Bir gün bana dediler: / "Senin baban on gün var / "Şehid oldu bıraktı / "seni bize yadigâr." mısraları ile beşinci dördlükteki "Çocukları millete / Gayet nazlı,/kıymetdâr / Birer evlat olarak / Kalırlarmış yadigâr" (S.2, s.22) mısralarda babası şehit olan çocuğun babasından Türk halkına yadigâr kaldığı özellikle vurgulanır ki şehit çocuklarına ihtimam gösterilmesi Himaye-i Etfal Cemiyeti için önemli ve hassas bir konudur. Cemiyetin 30 Haziran 1921 tarihli Karar Defteri'nin ilk sayfasında cemiyetin amaçları anlatılırken bu önem şöyle belirtilir:

"I. Dünya Savaşı ve onu izleyen bir sürü çetin ve acılarla dolu savaşların, ülkemizde doğurduğu yıkımlardan olmak üzere, şehit çocukları ile bakım ve korunması millete kalan diğer sıkıntılara ve felakete uğramış çocukların, milletçe korunması ve yedirilip içirilmesi ve öteki felaket görmüş çocuklar ve bütün memleket

çocuklarının hayatlarının korunması, maneviyatlarının güçlendirilmesi, her birinin hayatla savaşıma yatkın ve ülkeye faydası olabilecek düzeyde eğitilmesinin sağlanması, araştırılması ve hazırlanması ve geleceğimizin temeli olan, bu günkü ülke çocuklarının bütün şefkatli bir gözle gözetilmesi ve bunun gerçekleştirilmesi(...)" (Karar Defteri, 1921: 1).

Şiirin diğer bölümlerinde şehitlerin aldığı yaraların çiçek olduğu, babasının da ak alnına gül takıp uzak diyarlara gittiği, böyle gidenlere "hasret gitti" dendiği ve bunların hepsinin Türk askeri olduğu anlatılır. Şiirin son bölümlerine gelindiğinde babasından yadigâr kanı taşıyan çocuk, ideal bir Türk çocuğu olarak vatani için neler yapacağını şu sözlerle anlatır:

"O kan bende çoğalır / Büyütürse yaşımı, / Ben de bir gün güllerle / Süsletirim başımı. / Ne o, ne ben vatandan / Ayrılmayız bir karış. / Onun ruhu diyor ki: / "durma yavrum! Hep çalış!" / "Çalışanlar ölmezler / "Bizim gibi yaşarlar; / "ölseler de, kalanlar / "Zorlukları aşarlar." / Babacığım! Çocuğun / Çalışacak emin ol! / Elbet bir gün ona da / Açılacak nurlu yol" (S.2, s.22)

Bu sözler, bize cemiyetin amaçlarını tekrar hatırlatır. Çünkü cemiyet şehit çocuklarını "yaş, tahsil ve kabiliyet derecelerine göre sanat okullarına, yatılı okullara, çırak olarak iş yerlerine, ticaret ve ziraat okullarına ya da darüleytamlara gönderip aileler yanına geçici evlatlık yerleştirip hatta birçoğunu askeri okullara yerleştirerek şehit yetimlerini babaları gibi asker yetiştirmeyi başarmıştır" (Sarıkaya, 2007: 325). Bu çocuk da ya babası gibi asker olup şehit olarak ya da çok çalışıp başarılı olarak vatanına faydalı bir yurttaş olacaktır.

Şinasi Gündoğdu adında bir çocuk tarafından yazılan "29 Teşrin-i Evvel" şiiri; Millî Mücadelenin büyük emeklerle ve kayıplarla çok zor şartlar altında

kazanıldığıının ve Cumhuriyet Bayramı'nın bir düğün havasında kutlanmasının büyük bir hak olduğunun vurgulandığı bir şiirdir. Şiirde bugün niçin sevinmemiz gerektiği anlatılırken; Türk halkının tarihe şanlı bir hediye bırakan kahramanlar olduğu, toprağımızda, bayrağımızda şehitlerimizin kurumayan kanlarının durduğu, mazinin gözyaşlarının bugünün sevinciyle silindiği ve bütün ruhların cumhuriyet kartalının kanatları altında uçtuğu belirtilir. Bu mutlu ve şanlı güne ulaşabilmek için verilen mücadele şu mısralarla betimlenir:

*“O yıllardaki: / Ejderler, sarmıştı sağı solu. / Geçerken bu şanlı yolu
/ Türkün şahlanan yağız atı: / Kurduk bu kâinatı / Kan sızan
zerrelerimizden. / Bu kâinatın yoktur eşi... / Onun güneşi / Bizden /
Bizden doğan inkılâbın kemâlidir. / Göklerin omuzuna sapanan /
Helâlimiz vardır. / Yoktan her şeyi yaratan / İhtilâlimiz vardır...”*
(S.2, s.29). Bağımsızlık mücadelesinde dönüm noktası olan Sakarya Savaşı'na da şiirde şu mısralarla atıf yapılır: *“Yâd edin bugün de
Sakarya'yı. / Şimdi, o yapıyor en şanlı alayı... / Garbın ufkunda bu
akşam, / Sakarya'm / Kıpkızıl akıyor. / Dünkü yaraya, / -O kızıl
hatıraya- / Ediyor bir kızıl çelenk hediye. / Sonra dönüp bugünkü /
Çılgın neşeye / Gülerek bakıyor, / Ve ebediyete / Bu gülerek
akıyor!..”* (S.2, s.29).

Bu anlamda dergide Sakarya için yazılmış bir şiir de göze çarpar. “Sakarya” başlığını taşıyan bu şiir, Elif Sin rumuzuyla yazılmıştır. Şiirde şanlı Sakarya Zaferi anlatılır. Sakarya'nın *“bu sahiller: “Yirmi üç gün sahilleri. / Bu sahiller, kızıl düğün sahilleri. / Düşmanlara ölüm, sükûn” sahilleri.. / Onun adı: Türk yurdunda Türk Sakarya...”* (S.8, s.29) mısralarıyla betimlenmesi, savaşın geceli gündüzlü yirmi iki gün sürmesine atıf yapılarak Türkün düşmana aman vermemesini ve gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

Çocuklara Türklük bilincini aşlamayı amaçlayan dergide, Türk askerine, Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarına sevgi, saygı ve minnet duygularını pekiştirmek ve kazanılan zaferlerin önemini vurgulamak amacıyla yayınlanan bir diğer şiir de “Gazi” şiiridir. “*Babamızı, annemizi, / Bizi, sizi, dizi dizi, / Tutup kesmek istemişler, / Ah ne işler! Ah ne işler! / Hemen büyük Gazi Paşa / Düşmanı boğmuş denizde, / Kurtulmuşuz hepimiz de.. / Böyle geldik biz bu yaşa / Yaşa koca Gazi Paşa!*” (S.3, s.10) mısralarından oluşan şiirde, Atatürk’ün topraklarımızı düşman işgalinden kurtarıp Türk milletine bağımsızlık ve egemenlik hediye etmesinden ötürü Türk çocuğunun ona duyduğu sevgi ve şükran anlatılır.

Bağımsızlık ve milli mücadele kapsamında ele aldığımız son şiir “23 Nisan” şiiridir. Cumhuriyet döneminin çocuk politikası çerçevesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin çocuklar için yaptığı çalışmalar ve girişimler neticesinde meclisin açıldığı tarih olan 23 Nisan, her yıl çocuk bayramı olarak kutlanmaya başlanır. Dergi her yıl 23 Nisan haftasına özel sayılar yayımlar ve 23 Nisan Çocuk Bayramı büyük coşkuyla kutlanır. 23 Nisan’ın taşıdığı anlam ve önemi farklı bir açıdan göstermesi bakımından yirmi birinci sayıdaki “23 Nisan” başlıklı şiir büyük bir önem taşır. Mustafa Doğan tarafından yazılan şiir şu şekildedir:

*“Şu boynu bükülmüş hasta öksüzün / Gülecek arkadaş bugün
ancak yüzü / Dinecek hürriyetimin göz yaşı bugün / Gülecek bugün
ancak bahtın öksüzü. / Bin acıklı hatıra taşıyor gönlü / Kalbinde
babasızlık derdi gömülü / İncitme sakın kardeş bu hasta gülü /
Evde elbet en hoş en güzel çiçektir. / Dinle aziz Türk oğlu dinle gel
şunu / Esirgeme öksüzden üç beş kuruşu / Atacak evde bugün yaslı
duruşunu / Bu öksüz de elbet bugün gülecektir” (S.2 s.20).*

Şiiri önemli kılan, bugünün öksüz ve yetim çocuklarının yüzünün güldüğü gün olmasıdır. Bu çocuklar için 23 Nisan bayramı, şehit babalarına özlem

duymalarına, anasız ve babasızlığın acısını hissetmelerine rağmen azıcık olsun gülümsedikleri, mutlu olabildikleri bir gündür. Bu mutluluğu sağlayan asıl kişiler ise Türk halkıdır. Türk halkının bayram günü bu kimsesiz çocuklara yapacağı yardımlar, onların sağlık, eğitim gibi birçok ihtiyacının karşılanması açısından büyük önem taşır. Dergi tarafından da bu çocuklar için yardım çağrısı en fazla 23 Nisan'da yapılır. 23 Nisan'a özel olarak çıkarılan sayılarda yazarlar da yardım çağrısında bulunur. Örneğin; Süleyman Nazif bir yazısında *“Unutmayınız! Unutmayınız ki babaları sizi kurtarmak için mazide meydana atıldılar... Öldüler, öldüler ve kurtardılar. Kendileri de evladınızı kurtarmak için müstakbelde iktiza ederse tıpkı babaları gibi ateşe atılacaklar ve belki yine onlar gibi ölecekler!”* diyerek herkesin elinden geldiği kadar bu çocuklara sahip çıkması gerektiğini vurgular (Süleyman Nazif, 1927: 22). 23 Nisan Bayramı için yazılan birçok şiir içerisinde özellikle bu şiirde şehit çocuklarından da bahsedilmesi, onların bu kutlu gündeki duygularını, kimsesizliklerini vurgulaması ve Türk halkını yapacakları yardımlarla bu çocuklara sahip çıkmak için birlik ve beraberliğe çağırması bakımından önemli bir şiirdir.

Bu şiirler, çocuklara vatan bilincini aşlamak için doğrudan Kurtuluş Savaşı'na, Millî Mücadele'ye, vatan uğrunda dökülen kanlara ve şehitlerimize atıf yaparak çocuklarda bir tarih bilinci oluşmasını amaçlar. Bu bakımdan şiirlerde vatan, bayrak, milli bayram, milli önder ve kahramanlar üzerinden çocuklarda toplumsal kimlik kurma çabası açıktır.

Çocuklarda milli bir kimlik oluşturabilmek için dergide yer verilen şiirlerin bir kısmı da Türklük kavramıyla ilgilidir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türklük, milleti oluşturmada birleştirici en önemli unsur olmuştur. Bu kapsamda dergide dönemin çocuk siyaseti *“inkılâp Türkiye'si sürat ve şiddetle bir çocuk siyasetine ihtiyaç duymaktadır. Toprağın sınırlı, istikbalin sınırsız hudutlarında, memleketin güvenliği ancak bu siyasetle ebedîleşebilir. Türk Devleti'nin aslı ve asıl adı Türk*

çocuğudur” (Zengin Taş, 2023: 463) sözleriyle özetlenirken milliyetçilik çerçevesinde ulusal kimliğin çocuklarda oluşturulabilmesi için Türklük kavramı odak noktaya alınarak Türklük idealine bağlı Türk çocukları yetiştirmek hedeflenir. Bu hedef doğrultusunda dergide Türklüğün ve Türk çocuğunun özelliklerinin vurgulandığı dört şiir tespit edilmiştir. Bu şiirlerden ilki “Adım Ne?” şiiridir. Şairi belirtilmeyen şiirde bir çocuğun kimlik ve benlik sorgulaması söz konusudur. Çocuk, annesine “*Söyle bana kuzum anne! / Asıl benim adım ne?*” (S.3, s.23) diye sorarken ona verilen isimden bahsetmediğini, asıl kimliğini sorguladığını ifade etmek ister. Şiirin sonunda da soruyu “*benim adım gayet büyük! / Benim adım: Türktür, Türk!*” mısralarıyla kendisi cevaplar (S.3, s.23). Şiirde çocuğun Türk adını gayet büyük olarak nitelendirmesiyle, “*(...) tarihe, atalarının zaferleri dolayısıyla geçmiş ile gururlanma anlamı yüklenmiş*” çocukların milli kimliklerine duydukları güven ortaya konmuştur (Alabaş, 2014: 423). Böylece şiirde çocukların Türklüğüyle övünmelerinin yanı sıra onlara vatanına sadakat, geçmişe de vefa ve minnet duyguları kazandırılmak istenmiştir.

“Türk” başlığını taşıyan diğer bir şiirde de yine Türk adının büyüklüğünden bahsedilir. Şiirde geçen “*Türk, insanlık demektir, / Kahramanlık demektir, / Çalışkanlık demektir, / Türk büyüktür, ben Türküm. / Türk, zorluğa aldırılmaz, / Haksız yere saldırmaz, / Hakareti kaldırmaz, / Türk büyüktür, ben Türküm*” (S. 3, s. 30) mısralarıyla ulusal kimlik olarak Türklük kavramı “*daha çok askerlik, savaşıklık, cesaret ve kahramanlık ekseninde tanımlanmaya çalışıl[ır]*” (Alabaş, 2014: 334). Bununla birlikte Türk olmanın; çalışarak vazifelerini yerine getirmek, haksızlığın karşısında durarak iyilik ve dostluğun yanında olmak anlamlarını taşıdığı vurgulanır.

“Anadolu” isimli şiirde Türklük; güç, doğruluk ve çalışkanlıkla açıklanır. Özellikle “*Türk çocuğu küçük yaştan / Ekmeğini söker taştan, / Kurtulmuştur yeni baştan /*

Anadolu, Anadolu.. / Çalışmanın vardır tadı / Tenbelliğe alışmadı / Türk cennetinin bir adı: / Anadolu, Anadolu..” (S.4, s.30) mısralarıyla hem Türk milletinin çalışkanlığı hem de Türk vatani Anadolu’nun bir cennet güzelliğinde olduğu vurgulanır. Şiirin özünde verilmek istenen mesaj ise Türk çocuklarının sahip olması istenen özelliklerdir. Türk çocuğunun güçlü; doğruluk, çalışkanlık gibi erdemlere sahip olabilmesi içinse vazifelerine bağlı olarak çok çalışması, her zaman, her yerde doğruluktan ayrılmaması gerekir.

“Türk Kızı” isimli şiir, bir Türk kızının sahip olması gereken özellikleri betimlemesi bakımından önemli bir şiirdir. *Kilis Gazetesi* sahibi Ragıp Bey’in kızı İsmet Hanım tarafından yazıldığı belirtilen şiir şöyledir:

*“Türk milletim Türkiye’dir cennetim / Türk kızımı okur oynar
gezerim / Güzelliği milletimde sezerim / Bu vatandan iyi cennet
bulamam / Yabancıya ben cariye olamam / Vatanımda hanım
hanım yaşarım / Azmim ile her müşkülü aşarım / Ben çalışır ben
kazanır ben yerim / Hakkım alır borcumu da veririm /
Namusumdur faziletim kuvvetim / Türk milletim Türkiye’dir
cennetim”* (S. 22, s. 25)

Cumhuriyet yönetimi, ideal çocuğun yetişmesi için ideal bir kadın/anne tipi belirler. Bu ideal anne tipine ulaşılabilmesi için Türk kızlarının eğitilmiş ve bilgili yetişmesi büyük önem arz eder. Atatürk bu önemi “kadınlarımızın genel iş ortamında üstlendikleri hisselerden başka kendileri için en önemli en hayırlı en erdemli bir görevleri de iyi ana olmaktır. Bunun için kadınların erkeklerden daha çok aydın daha çok ilerici daha çok bilgili olmaları gerekir” sözleriyle ifade eder (Arı, 1991: 257-258). Şiirde Türk kızının okuması, özgür ruhlu ve azimli olması, çalışıp kendi parasını kazanması, hakkına sahip çıkması, güçlü ve erdemli olması anlatılırken aslında geleceğin Türk kadınının ve annesinin taşıması gereken özellikler vurgulanmak istenir. Dolayısıyla Türk kızının/kadınının Türk

vatandaşlığı idealinin ilk ve öncelikli halkası olduğunu, ideal çocuğun inşasında da baş aktörlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim cumhuriyetin yetiştirmek istediği ideal insan tipinde kızlar/kadınlar “*kültürün biyolojik taşıyıcısı*” olarak büyük önem taşır (Şirin, 2013: 1282).

Cumhuriyetin çocuk politikasında, çocuklarda millî şuurun oluşturulabilmesi için onlara büyük önem verilmesi gerektiği vurgulanır. Bu bakımdan geleneksel çocuk ve çocuk yetiştirme anlayışının aksine çocuğun bir toplumdaki en kıymetli unsur olduğu belirtilerek çocuğun hak ettiği kıymeti gerek toplumdan gerekse aileden görmesi üzerinde özellikle durulur. Çocuk kıymetli bir varlık olarak görülüp yetiştirilirse millî unsurları benimsemesi ve ideal bir Türk yurttaşı olabilmesi mümkündür. Bu kapsamda dergide iki şiir tespit edilmiştir: Bunlar “Çocuk” ve “En Büyük Vazife” başlıklı şiirlerdir.

Derginin 7. sayısında Azat Ulvi imzasıyla yer alan “Çocuk” isimli şiir, cumhuriyet yönetiminin çocuğa yönelik neredeyse tüm politikalarına atıf yapması bakımından önemlidir. İdeal yurttaşa ulaşmanın yolunun ideal çocuğu yetiştirmekle olacağını bilen ve tüm politikalarını bu yönde gerçekleştiren cumhuriyet yönetimi, çocuğun doğumundan, bakımına; eğitiminden sağlığına kadar her bakımdan doğru yetiştirilmesini hedeflemiştir. Şiirde bu politikaları tek tek bulmak mümkündür. Şiirin; “*Çocuk ezelden gelir, / Ebediyettir yolu; / En aziz bir benliktir / Kabiliyetle dolu / Geçmişler hep cismini / Topraklara saldılar; / Lakin duygu ve ruhla / Yavrularda kaldılar*” (S.7, s.39) şeklindeki mısraları; toprak olan her canın duygu ve ruhuyla çocuklarda var olduğu, benliğinin, yeteneklerinin atalarından aktarıldığı mesajını verir. Şiirin sonraki bölümünde geçen “*çocuk maziden gelen / Atalardan kabile*” mısraları da bu düşünceyi destekler. Her Türk çocuğu da ölen ya da şehit olan atalarının kanını, ruhunu ve benliğini taşıyarak dünyaya gelir. Şiirde geçen “*Çocuk vatan bağında / Nazik, körpe bir filiz; / Çocuk bizden âtiye, / Hayatlı berâyız. / Ebedîlik isterse /*

Çocuklarda yaşarız, / Nesil nesil gideriz / Asırları aşarız” mısralarıyla bugünün çocuğunun yarının yetişkini olmasına atıf yapılır (S.7, s.39). Şiir, yarının “*çağın gereksinimlerine uygun, vatandaşlık bilincine sahip, milli ve evrensel düzeyde değerlerle donanmış*” (Bozkurt, Geylani, 2022: 181) yurttaşına ulaşabilmek için körpe bir filiz olan çocuklara sevgi, şefkat ve ihtimam gösterilmesi ve bu filizlerin doğru şekillendirilmesi gerektiği mesajını taşır. Şiirde çocuğun kıymetini ortaya koyması bakımından “*Aile bir mihrapsa / Çocuk bence bir mabud*” mısraları da önemlidir (S.7, s.39). Burada ailenin çocuk yetiştirme biçimine bir gönderme yapılmakla birlikte çocuğun aile içerisinde en önemli unsur olduğu vurgulanır. Nitekim geleceği teminat altına almanın ilk yolu çocuğa değer vermekten geçer. Şiirin “*her gün artmak, çoğalmak / Türke en kutsî mal*” mısraları, cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda görülen nüfus sorununa bir göndermedir. Savaş sonrasında ekonomik, sosyal ve kültürel yetersizliğin olduğu, nüfusun azaldığı, salgın hastalık ve çocuk ölümlerinin önüne geçilememesine bir atıf söz konusudur. Dergide bu konuyla ilgili birçok makale de yayımlanır. Nüfus artışını sağlayabilmek için çok doğum az ölüm politikasının izlenmesi gerektiğine yönelik öneriler yapılır. Çocuk ölümlerinin azaltılabilmesi için çocuk bakım ve beslenmesine yönelik birçok yazıya yer verilir. Çocuk sağlığıyla ilgili bilgiler aktarılır. Cumhuriyetin geleceği olan çocukların fiziksel, zihinsel ve ruhsal olarak sağlıklı yetişmeleri büyük önem taşıdığı için Türkün en kutsî görevi çoğalmaktır. Bu nüfus artış politikasına teşvik sağlayabilmek için şiir ve makalelerin yanı sıra dergide “gürbüz Türk çocuğu” imgesi oluşturularak müsabakalar düzenlenir. “*Gürbüz çocuk politikalarının en önemli yansıması Gürbüz Çocuk müsabakalarıdır. Düzenlenmeye başlanan müsabakalarda yaş kategorilerine göre en gürbüz çocuk seçilmekte, böylelikle gürbüz çocuk yetiştirmeye özendirmeler ile çocuk bakımına herkesin ihtimam göstermesi sağlanmaya çalışılır*” (Öztürk, Emiroğlu, 2022: 574). Görülüyor ki sağlıklı çocuk yetiştirme politikası, güçlü ve sağlam bir Türk milletini oluşturmak bakımından dönemin en

önemli millî politikasıdır. Şiirin son bölümünde yer alan *“İstikbaldir çocuklar.. / Çocuk cihan demektir, / Halksız vatan bir mezar / Çocuk vatan demektir!”* mısraları da bu düşünceyi destekler niteliktedir. Şiirin diğer mısralarında bahsedilen makinenin şen seslerinin kulakları boğması, yurdumuzdan yoksulluğun kovulması ve nüfusun kırk milyon Türk’e ulaşması temennileri sağlıklı yetişen çocukların çalışkan ve üretken olmalarını işaret eder. Şiirde tasvir edilen Türk çocuğu millî ve vatanî bir sorumluluk olarak vazifelerine bağlı olmalı, çalışmalı, üretmeli ve ülkeyi kalkındırmalıdır. Şehitlik ve şehit çocuklarının önemine bu şiirde de değinilir. *“Şehitlerin yerini / Vazifedir doldurmak.. / Korunmayı istemek / Öksüzlere birer hak”* mısraları vatan için canını feda edenlerin yerine Türk askerlerinin yetiştirilmesi ve şehit çocuklarına millet olarak sahip çıkılması gerektiğini vurgulaması bakımından önemlidir.

Derginin 9. sayısında yer alan Halide Nusret imzalı “En Büyük Vazife” başlıklı şiirde de çocuklara ihtimam ve şefkat gösterilmesi vurgulanır. Dergide çocuk yetiştirmeye yönelik yayımlanan yazılar da incelendiğinde, çocuklara verilen önemin, çocukluk anlayışının, geleneksel çocuk yetiştirme usullerinin bir sorun olarak görüldüğü anlaşılır. Özellikle *“çocuk yetiştirme şekillerinde ülkede uygulanan ‘sert davranma, çocuğu kendi haline bırakma ve eğlenceyi yasaklama’ anlayışının yanlışlığı üzerinde durulur”* (Alabaş, 2014: 80). Bu şiirde de *“Çocukları sev, onlara hizmet et: / Kemal, Hamit ve Fikret / Çocuktlar dün. / Bugün / Tarihte bir altın sayfadırlar...”* (S.9, s.28) mısralarıyla vurgulanmak istenen şey, budur. Şiirin diğer mısralarında geçen *“Çocukların karşısında hürmetle eğil: / Her küçük kız bir annedir / Ve her erkek / Yarının çok şerefli bir askeri! / Hep onların arasında yetişecek / İstikbâlin İsmetleri, Fevzileri, Kemalleri!...”* (S.9, s.28) ifadeleri de geleceğin aziz Türk milletini yaratacak olanların bugünün çocukları olduğu, kiminin şerefli bir Türk askeri kiminin tüm fedakârlığıyla evlatlarını yetiştirecek bir anne ve hepsinin Türk milletini geleceğe taşıyacak ahlâklı, namuslu ve çalışkan birer Türk vatandaşı olacağı belirtilerek

çocuklara sevgi ve hürmet gösterilmesi gereği üzerinde durulur. Şiirde üzerinde durulan diğeri bir konu da şehit çocuklarına, yetim ve öksüzlere Türk milleti olarak sahip çıkılmasıdır.

Cumhuriyetin uluslaşma, ulusal kimlik oluşturma politikalarının önemli adımlarından biri de Harf İnkılâbı ile dilde sadeleşme çabalarıdır. Bu konuda yapılan çalışmalara çocuk dergilerinde de yer verilerek çocukların “*dil konusunda bilinç kazanmalarının, ulusallaşma yönündeki çabaların temellerinden birini oluşturduğu, bu nedenle çocuk dergilerini okuyan çocuklara dergiler aracılığıyla dilin en doğru şekliyle öğretilmesi de hedeflenmiştir*” (Aktaran: Başboğa, 2018: 348). Bu çerçevede derginin 23. sayısında yer alan “Küçük Mekteplinin Elif Ba’dan Şikâyeti” başlıklı şiir önemlidir. Turgut imzasıyla yayımlanan şiir bir çocuk ağzından yazılmıştır. Şiirde dönemin politikası net olarak göze çarpar. Önemine binaen şiirin tamamı şu şekildedir:

Bu elif ba bey baba, / Neden zor ki acaba? / Ana baba kız kardeş, /
Yazılsa da pek yavaş, / Hürriyetle istiklâl / Yazılması bir mahal. / İki
harfi üç olur, / Bazen üçü hiç olur. / İşte sana bir imlâ, / “alem”
değil mi â’lâ, / Hem bilgi, hem de sancak, / Bunu kim anlayacak? /
Dün gördük bir elif be, / Yazı değil bir bebe. / Bıcı bıcı söylüyor. /
İnsan birden belliyor. / Girecekse mektebe / Bir yıl sonra alfabe, /
Bizi eski yazıdan / Affetmeli kumandan. / Bu kargacık burgacık, /
Pek boşuna bir sene / Değil mi söyle anne. (S. 23, s.20)

Şiirden Harf İnkılâbı’nın henüz gerçekleşmediği anlaşılır. Fakat çocuğun eski harflerin zor olduğunu ifade edebilmesi için yeni harflerle karşılaşmış ya da yeni harflerden haberdar olması gerekir. Dolayısıyla yeni harflerin kullanılmaya ve öğretilmeye başlandığı bir hazırlık sürecinden geçildiği düşünülebilir. Yeni harflerle okuma ve yazmanın kolaylığından ötürü çocuk, “Kumandan” dediği Mustafa Kemal Atatürk’ten yeni harflerin kabulünü ilan etmesini ister.

Cumhuriyet çocuğunun harf inkılâbını desteklemesi, olması istenen hatta gereken bir durumdur. Millet olabilmenin önemli parçalarından biri de millî bir dilin oluşturulabilmesidir. Ulusal kimlik inşası bakımından

“Cumhuriyet dönemi millet tanımlamalarının ve ulusçuluğun önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilen dilin, ulusun tüm üyeleri tarafından benimsenmesi ve kullanılması, ulus inşa sürecinin önemli aşamalarından biri olarak görülmüştür. Zira kurulmak istenen ulus-devletin yurttaşları arasındaki en güçlü bağın dil, duygu ve fikir birliği olduğu vurgulan[mıştır]” (Başboğa, 2018: 349).

Dergideki “Yeni Rakamları Öğrendim” şiirinin de aynı çizgide olduğu görülmektedir. Derginin 23. sayısında Afacan imzasıyla yayınlanan şiirde yeni rakamların eski rakamlara göre daha kolay öğrenildiği ve yazıldığı vurgulanır. Bu tarz şiirlerle cumhuriyet dönemi inkılâplarının çocuklar tarafından benimsenmesi ve Türk milliyetçiliğinin, ulusçuluğun ve laik kimliğin pekiştirilmesi hedeflenmektedir.

Cumhuriyet yönetiminin milliyetçilik ve ulusçuluk kavramları etrafında yeni bir yurttaşlık modeli oluşturma çabası, çocuğun ve çocukluğun politik olarak inşa edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Devletin, *“politik söylemini çocuk üzerine yansıtarak ‘ideal vatandaşı’ yaratmayı, böylelikle ulusal bilince ve talep edilen ideolojik kimliğe sahip, ekonomik aygıtları belirlenen ideolojide kullanan, kolektif bilince ve devlete sadık bireyler yaratma çabası”* incelenen tüm şiirlerde açık bir şekilde görülmektedir (Sel, 2016: 32). Dolayısıyla şiirler, dönem politikası olarak çocukta politik kimlik oluşturma çabasıyla paralellik gösterir.

3. EĞİTİM BAĞLAMINDA İDEAL ÇOCUK TİPİNDEN İDEAL EBEVEYN TİPİNE

Çocukluğun inşasında devlet ideolojisinin ve politik unsurların en fazla yer aldığı alanın eğitim olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim, her ne kadar pedagojik bağlamda psikolojik ve felsefi bir çerçevede ele alınan bir kavram olsa da eğitimin politik hedefler doğrultusunda daha çok; sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlarda yorumlandığı açıktır. Bu, toplumsal yapılanmanın en önemli parçası olan eğitimin, sosyal yapılar içerisindeki tüm oluşumlardan belli oranlarda etkilendiğinin de bir göstergesidir. Bu bakımdan eğitim, *“ekonomik faktörlerden siyasî değişimlere kültürel dönüşümlerden ideolojik söylem farklılaşmasına kadar geniş bir yelpazede kendine yer edinmiş; bu yönüyle tüm dönemlerde gelişim ve değişim süreçlerinde kilit rol oynamıştır”* tespiti yapılmaktadır (Bozkurt, Geylani, 2022: 175).

Cumhuriyet döneminde yetiştirilmek istenen “ideal çocuk” için oluşturulan yeni eğitim sisteminde; çocuklara sosyal ve siyasal düzenin temel değerlerini ve anlam dünyasını öğretmek amaçlanır. Bu amaç eğitim anlayışının politik temellere dayanmasına neden olur. Dolayısıyla her uygulama devlet denetimi altında gerçekleştirilir. *“Bu süreç içerisinde politik eğitimin sınırlarını kendi ideolojisi ve amaçları doğrultusunda çizen devlet; çocuğun hangi politik düşünce, kavram ve inanca sahip olması gerektiğini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirerek eğitim sürecini denetim altında tutar”* (Sel, 2016, 20). Bu kapsamda devlet, kendi ideolojik sistemini sağlam bir zeminde geliştirmek amacıyla ideolojik ve politik anlayışına uygun norm ve değerleri çocuğa eğitim yoluyla aktarır. Bu sistemin sağlam bir şekilde ilerleyebilmesi için okul ve aile kavramları üzerinde çalışılır. Cumhuriyetin idealize ettiği aile *“sağlam, sakin, nizami, samimiyeti, iş güç sevgisi, düzgünlük, çocukta iyi bir kalp, işe rağbet ve sadelik hasletlerini”* oluşturabilecek bir aile olarak betimlenir (Başboğa, 2018: 230). Okul ise çocuğa verilen eğitim sürecinde “sadece devletin varlığını

sürdürmesinin veya denetiminin bir teminatı değil, aynı zamanda politik kimliğin oluşumunu da sağlayan bir unsurdur” (Sel, 2016: 29).

Okul ve ailenin çocuğun inşasında taşıdığı önemin halka anlatılması ve herkesin bu konuda bilgilenmesi için Himaye-i Etfâl Cemiyeti büyük bir çaba harcar. Bunun için *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinde temizliğinden terbiyesine, giyim kuşamından sağlığına kadar hem çocukların hem de ebeveynlerin eğitilmesi için birçok bilimsel ve edebî metne yer verilir. Derginin incelediğimiz sayıları içerisinde bu kapsamda yirmi üç adet şiir tespit edilmiştir. Bu şiirler, bütünlük sağlamak adına kendi içerisinde ebeveynlerin eğitime, çocukların öz-bakım becerilerine, benlik, sorumluluk algılarına ve eğitimlerine yönelik şiirler olarak tasnif edilmiştir.

Anne ve babaların çocuğun eğitiminde oynadıkları büyük rol gereği, çocuklara verecekleri tüm eğitim ve terbiyenin sevgi, şefkat ve hoş görüye dayanması gerektiği mesajını veren şiirlerden ilki “Anneler” başlığını taşır. Derginin 3. sayısında yer alan şiirde annelerin çocuklarına iyi bakması ve çocuğunu hastalıklara karşı koruması gerektiği vurgulanır. Özellikle şiirin ikinci kıtasında geçen “*Temizlik birinci şart / İkincisi ihtimam / Üçüncüsü de şefkat / Böyle olur sıhhat tam*” mısraları sağlıklı bir çocuk yetiştirmenin dayandığı üç temel unsuru belirtmesi bakımından önemlidir (S.3, s. 24). Şiire göre temizliğine dikkat edildiği ve ona temiz olmak öğretildiği, ihtiyaçlarına karşı özen ve hassasiyet gösterildiği ve bu ikisi sevgi, şefkat çerçevesinde yapıldığı takdirde fiziksel, zihinsel ve ruhsal anlamda sağlıklı bir çocuk yetiştirilebilir.

Derginin 3. sayısında yayımlanan “Bebeler” başlıklı şiirde de anne-babalara önemli bir tavsiyede bulunulur: “*Çocuklara katıyyen / Çatmayın kaşınızı! / Döğersiniz gün gelir / Siz kendi başınızı. / Aile ocağında / Çocuk körpe fidandır. / Mini mini çağında / İstikbaldir, vatandır*” (S.3, s. 27). Bu mısralarla çocuğun vatanın istikbâli olduğu ve onları yetiştirirken kötü söz ve davranışlarından uzak

durulması gerektiği belirtilir. Bu bakımdan Şiirde aslında geleneksel çocuk yetiştirme yöntemlerine de bir gönderme yapıldığını söylemek mümkündür. Geleneksel yöntemlerde çocuğun terbiyesinde ve disipline edilmesinde dayağın ön planda olduğu bilinmektedir. Bu gelenekle yetişmiş olan anne-babalar, Cumhuriyet çocuğunun her açıdan sağlıklı ve erdemli yetiştirilmesi için özellikle uyarılır. Bu konuya büyük önem veren Himâye-i Etfâl Cemiyeti, dergide bu konuyla ilgili birçok makale yayımlar. Ailelerin çocuklarına karşı her zaman sevgi, muhabbet, Şefkat ve hoşgörüsünü koruması; terbiye ve disiplini korku duygusu çerçevesinde değil; sevgi ve Şefkat duyguları çerçevesinde sağlamaları gerektiği vurgulanır. Bu makalelerden birinde Selim Sırrı (Tarcan) çocuğun eğitim ve terbiyesi hususunda dayak ve Őefkate dair Şunları söyler:

“Disiplin, muallim ve mürebbilerin çocukları adam etmek için okuturken, terbiye ederken kullandığı vasıtaadır. Bu vasıta mürebbilerin kendilerinin aldıkları terbiye ile mütenasıptir. Bazı mürebbiler yetiştirmesini üzerine aldıkları çocukları dayakla, bazıları sözle, bazıları taltifle adam ettiklerini iddia ederler. Bazı kimseler dayağın cennetten çıktığına, dayaksız çocukların yola glemeyeceğine kanidirler. Bazıları ise dayağın çok muzır olduğuna, hayvanların bile dayakla yola getirilemeyeceğine, çocuk terbiyesinde en müessir vasıtanın söz olduğuna iman ederler. İşte sizlere tahlil etmek arzusunda olduğum mesele budur. Terbiyede hem vakarlı hem de munis olmanın yolu bilinmeli. Disiplin, korkuya değil, sevgiye istinat etmeli. Çocuk, mürebbinin samimi bir dost, hayırhahlı bir baba veya Şefkatli bir anne olduğuna inanmalı. İlim ve terbiye tehditle dayakla değil, Şefkat ve muhabbetle öğretilir. Şiddetle, ceza ile elde edilecek her netice sunidir, muvakkattir, devamsızdır” (Sırrı, 1930: 4-5)

Çocukların eğitiminde dayak, küslük gibi olumsuz davranışların olmaması gerektiğini anlatan bir diğer şiir A. Yıldırım imzalı “Vatan Yavrularımız” şiiridir. Şiirde bu toprakların çok zor şartlar altında kazanıldığı, o günlerde çocukların açlıktan, sefaletten eziyet çektikleri hatta hastalanıp öldükleri hatırlatılarak çocukların Türkiye’nin refahı ve geleceği olduğu ve sevilerek büyütülmesi gerektiği vurgulanır.

Şiir şu mısralarla son bulur: “Öyleyse vatandaş! Evladını sev, sarıl, / Ne ağlatma döğerek, ne küstür ve ne darıl! / Çünkü, onlar vatanın; en hakiki uzvudur, / Yükselt, büyüt onları: işte emel hep budur, / Vatan çocuk demektir, “çocuk da bir vatandır” / Dinleyerek sözümü, düşmanları utandır” (S.5, s. 25). Cumhuriyet çocuktur, çocuk cumhuriyettir, politikasının vurgulandığı şiirde; cumhuriyet çocuğunun sevgi, saygı, şefkat gibi duyguları öğrenerek adalet, merhamet, dürüstlük, yardımseverlik gibi erdemlere sahip bir vatandaş ve ebeveyn olabilmesinin ailesinin ona vereceği koşulsuz sevgi ve şefkatle mümkün olabileceği mesajının verilmeye çalışıldığı açıktır.

Derginin 4. sayısında Ömer T. Ay imzasıyla yayımlanan “Ana Mektebi” şiirinde de küçük kuşlara benzetilen çocukların doğayla iç içe büyümelerinin önemi belirtilir. Doğada ellerinde sepetleriyle gezip dolaşan çocuklar eve vardıklarında anneleri tarafından sevgi ve şefkatle karşılanırlar. Bu durumu şair son dizede “O anneler ne bahtiyar!..” (S.4, s. 30) sözleriyle ifade eder ki bu önemli bir detaydır. Annenin çocuğuna gösterdiği sevgi ve şefkatin çocuktaki yansımalarının mutluluk, neşe ve öz güven şeklinde somut olarak görülmesi annenin çocuğunu yetiştirirken doğru yolda olduğunu işaret etmesi bakımından önemlidir. Derginin 9. sayısındaki Şükûfe Nihal’e ait olan “Günay’ın Şiiri” başlıklı şiir de küçük bir çocuk olan Günay’la annesinin sabah yatak keyfi yaparken ki hoş ve sevgi dolu diyaloglarını içeren sıcak bir şiirdir. Yoğun bir sevgi duygusu taşıyan şiir,

annelere çocuklarına duyduğu sevgiyi, her an, her durumda ufak oyunlarla bile gösterebileceklerini ifade etmesi bakımından önemlidir.

Bir çocuğun hayatında annenin varlığı her bakımdan önemlidir. Anne, bir çocuk için hem sevgi veren hem besleyen hem de onu koruyup kollayan bir varlıktır. Fakat çocuk, annesinin hayatındaki bu yerini ve önemini büyürken fark edemez. Yetişkinliğe eriştiği vakit sahip olduğu değerler, ona annesinin hayatındaki önemini hatırlatan kıymetli unsurlar olur. Bu kapsamda derginin 20. sayısında Emineddin tarafından Victor Hugo'dan çevrildiği belirtilen "Anne" başlıklı şiir önemlidir. Şiir, anne olmanın ne demek olduğunu anlatır. Şiirin tamamı şu şekildedir:

Bir valide olmak ne demektir, bilir misiniz?.. / Tasavvur ediniz ki,
yeni doğmuş bir küçük çocuksunuz / Çıplak, aç ve bil'aç, calib-i
merhamet, her şeyden / Bi-haber, zayıf, dünyada yapıyalınız...
"sinek"den de / Aciz... / Sizi -yanı başınızda- bir kadın tutuyor: /
Yürüyorsunuz, yürüyor; duruyorsunuz, duruyor; / Ağlıyorsunuz,
güldürüyor... / Bu kadın, sizi konuşmaya alıştıyor, biraz / Geçince
okumak öğretiyor, "neyi sevmek" icab / Ettiğini belletiyor, üşüyen
parmaklarınızı elleri / İçinde ısıtıyor, vücudunuzu bağrına basıyor...
/ Bu kadın, size süt veriyor: / Siz küçüksünüz, kuvvetini, sıhhatini –
üzerinizde / Titreyerek – uğrunuzda feda ediyor; hatta kendi /
İhtiyaçlarını size bezl etmekten zevk alıyor, daima / Hayatını –
yolunuzda – hebâya âmâde bulunuyor; ... / Buna mukabil, siz ona,
sadece diyorsunuz: / -Anne! / O, size – bütün kalbiyle- cevap
veriyor: / -Yavrucuğuuuummmmm! (S.20, s. 28)

Bu şiirle çocuğun rahme düştüğü andan itibaren bakımından, sağlığından, eğitim ve terbiyesinden sorumlu asıl kişinin anne olduğu, bu bağlamda anneliğin

kutsallığı ortaya konulmaya çalışılır. Annenin çocuğuna koşulsuz sevgi ve şefkat sunduğu da mısralarda açıktır. Şiirin, ideal cumhuriyet çocuğunu yetiştirecek sevgi ve şefkat dolu, hoş görülür anneyi işaret ettiği söylenebilir. Nitekim cumhuriyet dönemi annesi, geleceği teminat altına almak bakımından sadece çocuğunun değil, ulusun da annesidir.

Derginin 21. sayısında Ahmet Hikmet tarafından yazılan “Gürbüz” başlıklı şiir, annesizliğin ve kimsesizliğin acısını anlatması bakımından önemlidir. Bir çocuğun hayatında annenin varlığı ne kadar önemliyse yokluğu da o kadar acı ve zordur. Şiirde babasının öksüz Ayşe’yi küçük yaşta köyün çobanına veriş, ardından babası da vefat edip yetim kalan Ayşe’nin evlendikten beş altı ay sonra kocasının da şehit olup karnında bebeğiyle öksüz, yetim ve dul kalışı anlatılırken asıl vurgu, Ayşe’nin doğum yaptığı sırada vefat ederek oğlunu öksüz bırakmasınadır. Şiirde Ayşe’nin analığa doyamadan öleceğini hissedip oğluna adını verdikten sonra gözlerini hayata kapatışı şu mısralarla anlatılır:

*“Doğurmuştu nur topunu andıran / Kara saçlı, kara gözlü bir oğlan
/ Öksüz ayşe şimdi öksüz bir ana.. / Toplandılar konu komşu bir
yana / Okşadılar, oynadılar, sevdiler; / “Bu oğlana ne ad koysak?”
dediler. / “Maşallah ne tombalak, ne gürbüz!” / Dedi herkes,
alkışladı, sevindi / Annesinin gözlerinden yaş indi: / Bu yaş penbe
bir inciden güzeldi; / Yüreğinde doğan yeni emeldi: / “Tadamadım
analığın tadını, / Gürbüz, koyun yavrucuğumun adını!” / Dedi,
Ayşe, taş yastığa abandı; / Solgun gözü gülümsedi kapandı...”
(S.21, s.39).*

Öksüz bir çocuk olarak annesizliğin ne demek olduğunu çok iyi bilen Ayşe, şimdi oğlunu öksüz bırakmıştır. Fakat bu oğula sahip çıkacak koca yürekli bir Türk milleti vardır.

Dergide çocukların kazanması gereken öz bakım becerilerine atf yapan şiirlere de yer verilmiştir. Özellikle temizlik ve mevsimine göre giyinerek sağlığın korunması gerektiğine vurgu yapan şiirler ön plandadır. Derginin 2. sayısında yayımlanan “Temizlik” başlıklı şiir, çocukların vücut temizliğine işaret etmesi bakımından önemlidir. Şiirde yataktan kalkar kalkmaz yıkanıp temizlenmek ve bunu âdet hâline getirmek gerektiği vurgulanır. Bu anlatılırken kirlilik de açık bir şekilde yerilir: “Yüzü gözü karışık, / Kire, pasa alışık, / Hem pasaklı yılışık / Çocukları sevemem.. / Ben bu işe gelemem!” (S.2, s.4). Türk çocuğunun temiz, pak ve titiz olması gerektiği ifade edilir. 4. sayıdaki “Parmaklar” başlıklı şiirde de el parmaklarını öğreten bir oyun aracılığıyla ellerin temiz olması gerektiği vurgulanır. Cumhuriyet döneminde savaş sonrası yoksulluk, sefalet ve salgın hastalıklar sonucu çok fazla çocuk ölümünün olması nedeniyle çocuklara temizliğin öğretilmesi için toplumsal bir çaba harcanır. Böylece daha çocukluk yıllarında kazanılan temizlik alışkanlıkları, gelecekte de çocukların gündelik hayat alışkanlıklarının temelini oluşturacaktır. Cumhuriyetin idealize ettiği, temizliğine ve hijyenine önem veren bu çocuklar, gelecekte salgın hastalıklara karşı korunaklı ve sağlıklı bir toplumun da temellerini atmış olacaklardır.

Çocukların sağlıklı yetişmesi hususunda mevsimlere ve havaya göre nasıl giyinmeleri gerektiği de bu dönemin önemli konularından biridir. Dergilerde annelere çocuklarını hangi havada nasıl giydirmeleri gerektiğine dair bilgi veren birçok makale yayımlanır. *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinde de bu konuyla ilgili olarak 14. sayıda Elif. Kef. imzalı “Teşrinlere Dair” başlıklı şiir göze çarpar. Şiirde kışın yaklaştığı, havaların soğuduğu ve rüzgârın çıktığı günlerde çocukların terli terli dışarı çıkmamaları gerektiği aksi takdirde bronşit, nezle ve grip gibi hastalıklara yakalanabilecekleri anlatılır. Şiirde geçen “Paltosuz gezin fakat / Ediniz tere dikkat / Terleyince giyiniz / Herkese lazım sıhhat” mısraları verdiği mesaj bakımından önemlidir (S. 14, s.20). Bu dönemde annelere verilen eğitimlerde kadınların, çocukların giyimi konusunda birçok yanlış uygulama

yaptıkları üzerinde durulur ve bu konuyla ilgili birçok yazı yayımlanır. Başboğa'nın aktardığı üzere; kadınlar çocukları çok kalın ve kat kat giydirdikleri için çocuklar aşırı ısıya maruz kalarak bedeninin soğuğa dayanıksız hâle geldiği ve hastalıklara daha kolay yakalandığı vurgulanır. Böylece çocukların bronşit, zatürre gibi hastalıklara yakalanma riski artar. Annelerin çocukları buldukları ortamın ısısına uygun bir şekilde giydirmeleri gerektiği belirtilir (2018, 104-105). Şiirde paltosuz gezilebileceğinin ifade edilmesi havanın ısısıyla paraleldir. Tek kriter terlememeleridir. Terli olmadıkları sürece çocukların kalın giydirilmemesi gerektiği anlatılmak istenir. Çocukların sağlığıyla ilgili bu kadar detaylı yaklaşılmasının sebebi, çocuk bakımı konusunun ailelerle birlikte devletin de sorumluluğunda olmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda dönem politikası olarak, çocuğun sadece doğduğu aileye ait olmadığı aynı zamanda devlete ait olduğu fikrine paralel, çocuk bakımı konusunda ailelerin yaptığı hataların önüne geçmek, olası çocuk ölümlerini engellemek ve toplumu bilinçlendirerek gelecek sağlıklı nesilleri teminat altına almak hedeflenir.

Dergide tespit edilen diğer şiirler; çocukların benlik ve sorumluluk algılarına bir de sahip olmaları gereken birtakım değerlere yöneliktir. Derginin 2. sayısında yer alan "Ben Neyim?" başlıklı şiir, çocuğun varlığını ve kimliğini sorguladığı bir şiirdir. Şiirde çocuk kelebek, arı, kuş ve çiçek olmadığını; küçük bir insan olduğunu söyleyerek varlığının farkına varır. Ardından "*hem aklım var, hem kanım. / Kanım hâlis Türk kanı.. / Bu küçücük insanı / Hadi olsun kocaman, / Görürsünüz o zaman!*" (S.2, s.9) mısralarıyla Türk oluşundan duyduğu gururu ifade ederek bir Türk vatandaşı olarak yetişkin olduğunda güzel işler başaracağına ip ucunu verir. Bunu başarabilmek için elbette Türk çocuğunun sahip olması gereken birtakım sorumluluklar ve değerler söz konusudur. Örneğin derginin 3. sayısındaki "Heves" başlıklı şiirde başarılı olmak için heves ve çabanın olması gerektiği ifade edilir. Sabahın erken saatlerinde okul yoluna düşen bir çocuğun, mektebin yolu yokuş ve taşlı olduğu için Allah'tan kanat

isteyerek işini kolaylaştırma çabasının anlatıldığı mısralara karşılık babası ona şu sözleri söyler: “*Sordum babama, / (dedi: -Adama / Kanattır heves. / Dünyada herkes / Olur ne derse.) / Ben de çalıştım / Derse alıştım. / Zora alışan, / Derse çalışın / Dinlemez yokuş, / Kendisini bir kuş!*” (S.3, s.5). Baba bu sözlerle çocuğuna; onun kanatlarının heves, azim ve çaba olduğunu; başarmak için heves ettiği, azim ve çaba gösterdiği sürece her zorluğun üstesinden gelebileceğini anlatmak ister. Burada anne-babanın çocuk eğitimindeki rolü de vurgulanmak istenir. Çocuğun kendini bulma sürecinde ailenin çocuğa verdiği destek, çocuğu iyiye ve doğruya yönlendirme gayreti ideal Türk çocuğunun yetişmesindeki en önemli faktörlerden biridir.

4. sayıdaki “Oyunla Ders” başlıklı şiirde çocuklara her şeyin zamanında yapılması gerektiği mesajı verilmek istenir. Şiirde geçen “*Oynamaya alışmalı, / Ders zamanı çalışmalı, / Kalpte ferah, kolda kuvvet / Bunu ister Cumhuriyet*” mısralarıyla öncelikle çocukların oyuna alıştırılması ve onlarla bol bol oyun oynanması gerektiği işaret edilir. (S.4, s. 30). Çünkü Başboğa’nın da belirttiği üzere; oyun her yaştaki çocuk için bir hak ve ihtiyaçtır. Onların beden ve zekâ gelişimleri açısından da gereklidir. Bu bakımdan Türk çocuklarının neşeli, dinamik ve yaratıcı olması isteniyorsa çocuklar ailede ve okulda mutlaka oyun oynamaya, hareket etmeye ve eğlenmeye teşvik edilmelidir” (2018, 150). Bunun yanı sıra şiirde sorumluluk vaktinde görevlerin yerine getirilmesi gerektiği de vurgulanır ve bu, cumhuriyete isnat edilir ki cumhuriyetin idealize ettiği çocuk, oyun vakti oyun oynamalı, sorumluluk vakti sorumluluğunu yerine getirmeli, her şeyi yerinde ve zamanında yapmayı bilmelidir. Görev ve sorumluluk bilincinin işlendiği şiirlerden biri de 23. sayıdaki Emin Recep imzalı “İpek Böceği” şiiridir. Şiirde çocukların konuşmaya ve oyalamaya çalıştıkları bir ipek böceğinin kozasını örüp işini bitirene kadar çocuklarla ilgilenmediği, işini bitirdikten sonra da kapısını kapatıp evine girdiği anlatılır.

Her şeyi vaktinde yapmayı öğrenen ideal çocuğun bir gününün anlatıldığı 4. sayıdaki “Bir Günlük İşim” başlıklı şiir, dikkat çekicidir. Şiirde idealize edilen cumhuriyet çocuğunun sorumluluk bilinci bakımından istenen tüm özelliklere sahip olduğu görülür. Şiirin tamamı şu şekildedir:

Erken yatarım, erken kalkarım; / Bir yumurtayı sütle çalkarım. /
Kızarmış ekmek, biraz da peynir / Aman efendim! Ne güzel yenir..
/ ** / Erken kalkınca, karnım doyunca / Çantaya kitap, kalem
koyunca / İster yaz olsun, ister kara kış / Haydi mektebe! Tıpış da
tıpış! / ** / Elif be te se! Cim dallı köse / Girmiyor artık şimdiki
derse / Şimdi efendim, dersler medeni, / Hoca seviyor gayret
edeni. / ** / Mektepten başka gitmem bir yere / Maşallahım var,
hem kırk bir kere! / Kimse duymasın! Ayda dört akşam / Sinema
payı! Onsuz yapamam. (S.4, s. 29)

Görüldüğü üzere şiirde, çocuğun kalkma saatinden, kahvaltıda ne yiyeceğine; okula istekle gidip çalışmasından boş vaktini değerlendirmesine kadar şablonu çizilmiş bir çocuk tipi söz konudur. Proto-tipi oluşturulmuş bu cumhuriyet çocuğu; beden ve zihin sağlığını korumak için erken yatar, erken kalkar ve beslenmesine çok dikkat eder. Okul, onun gelecekte yurt içinde ve dışında sahip olacağı mevkinin en önemli basamağıdır. Boş zaman ise ruhunu ve bedenini dinlendirmesi gereken vakittir.

İncelenen şiirlerde çocuklarda hak, adalet, iyilik, merhamet, vicdan, iş birliği ve yardımlaşma, doğayı ve toprağı koruma bilincinin oluşturulmaya çalışıldığı da görülür. Örneğin 4. sayıdaki “Haksızlık” başlıklı şiirde bir kedinin civcivi yiyerek hakkı olmayan bir şeyi alması üzerine kediye taş atarak onu yaralayan çocuk, kendisini annesine şöyle açıklar: “-Civcivi kapmasaydı! / Haksızlık yapmasaydı! / Kedinin hakkı fare, / Yoktur başka bir çare. / Köpeğin hakkı kemik, / Koyununki ot, kekik. / Arpa, saman at için. / Kediye piliç niçin? / Haksızlık yapmasaydı! /

Civcivi kapmasaydı" (S.4, s. 29). Şiirde çocuğun adalet ve hak algısının oluştuğu, haksızlıkla karşılaştığı zaman da bunu kabul etmeyeceği açıktır. 9. sayıdaki "Yelkenli Gemi" şiirinde rüzgâr olmadan geminin hantal ve tembel olduğu ifade edilirken hem tembellik yerine hamarat olunması gerektiği hem de bir işi yaparken iş birliği ve yardımlaşmanın önemi anlatılmak istenir. 12. sayıda Kazım Nami imzasıyla yayımlanan "İlk Yıldızlar" şiirinde iyilik ve vicdanın önemi, 9. sayıdaki "Vapur" şiirinde çocukların kurduğu hayallerin masumiyeti, 24. sayıda Turgut imzasıyla yayımlanan "Yaz mı Kış mı?" şiirinde yaz mevsiminin tasviriyle doğanın ve mevsimlerin sunduğu güzelliklerin kıymeti, kış mevsiminin tasviriyle de soğukta kalan kimsesizlere yardım etmenin önemi, 8. sayıdaki "Merdiven" şiirinde yaramazlığın sebep olduğu sonuçlardan ders çıkarılması gerektiği vurgulanır. 21. sayıdaki "İmtihandan Sonra" şiirinde öğretmenlerin yaptıği sözlü sınavların öğrenciye zor geldiği ve çocuğun sorulara verdiği cevabı beğenmeyen öğretmenin kızgınlığı anlatılır. 24. sayıda Emin Recep imzalı "Çıplak Ayaklı Çocuk" şiiri ise doğanın ve vatanın kıymetini anlatması bakımından önemlidir. Şiirde memleketinin yeşilliklerinde ve doğasında özgürce yaşayan bir çocuk, kendi topraklarından ayrılmak zorunda kalmanın verdiği acıyı yanındaki çıplak ayaklı bir çocuğa anlatır ve topraklarının kıymetini bilmesi ve vatani için çalışması gerektiğini şu mısralarla ifade eder: "*Çıplak ayaklı çocuk / Senin bu mavi ufuk. / Yurdun sana muhtaçtır. / Sen olmasan o açtır / Gez, dolaş bu yerleri / Yemyeşil çayırları. / Tat hayatın tadını / Bilmesinler adını. / Lakin bütün çiçekler / Sular, kuşlar, inekler / Bütün kırlar senindir, / Bu yeşillik evindir!*" (S.24, s. 30-31). Çocuk, çıplak ayaklı çocuğu özellikle özgürlüğünü kaybedip başka şehirlere gitmek zorunda kaldığında karşısına çıkabilecek zengin, kibirli ve kötü niyetli insanlara karşı dikkatli olması konusunda ise şöyle uyarır:

"Bir gün yıllardan sonra eğer şehre girersen, / O çıplak ayakları mecbursun örtmeye sen. / Artık sırtını büsbütün kaybedersen / Nerde benim kuşlarım, nerde dağlarım dersin. / İçinde günahların

*kaynadığı şehirler / Seni ey güzel çocuk az vakitte zehirler. /
İşleyen tezgâhların, dönen değirmenlerin / Sedasını duyarsın
uzaktan derin derin” (S.24, s. 30-31).*

Yeni insan tipini inşa etmek isteyen cumhuriyet yönetimi ideal çocuk tipinin yetişeceği aile kurumuna büyük bir önem verir. Aile hem devletin nüfus politikasının hem de çocuğun ideolojik inşasının merkezindedir. Çocuğun ilk terbiye sürecinde ailenin sahip olduğu terbiye anlayışı çocuğun tüm hayatında belirleyici bir öneme sahip olacağı, onun tüm huy ve alışkanlıklarını şekillendireceği için anne-babaların eğitilmesi için birçok düzenleme yapılır. Başboğa'nın da ifade ettiği gibi; bu dönemde inşa edilmek istenen yeni aile, geleneksel toplumun ailesinden farklı olarak çocukların sadece fiziksel ihtiyaçları ve bakımından değil, bir bütün olarak çocuğun fiziksel, ahlakî ve terbiyevî gelişiminden sorumlu tutulur. Çocuğun ilk yaşlarından itibaren başlaması gereken terbiye süreci, ilkokul çağına kadar ailenin denetimi ve gözetimi altında gerçekleştirilmelidir ve bu süreçte çocuk iyi bir evlat, doğru bir insan ve makbul bir vatandaş olarak yetiştirilmelidir (2018: 232). Bu kapsamda *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisi de ebeveyn ve çocuk eğitimine yönelik birçok bilimsel ve edebî metinle söz konusu devlet politikasını destekler. Çocuğun aile hayatında alması gereken terbiyenin sağlam zemine oturması için çocuğa sevgi, şefkat ve hoş görüyle yaklaşılması, sözel ya da fiziksel şiddetten kaçınılması gerektiğine, özellikle annelerin bilinçli, bilgili ve sevgi dolu olmasına yönelik vurgu incelediğimiz şiirlerde de açıktır. Çünkü aile çocuğa ne kadar büyük değer verir, sevgisini koşulsuz sunar ve terbiyesini hoş görü ile şefkat çerçevesinde kazandırır; o kökte yetişen çocuk bir o kadar sağlam, sarsılmaz, değerlerine bağlı bir vatandaş ve ebeveyn olacaktır.

4. SONUÇ

Cumhuriyetin ilanıyla kurulan ulus-devlet yapısının sağlam zeminlere oturtulması ve geleceğe taşınabilmesi için karşısındaki en önemli ve büyük sorun “yeni insan”, “yeni toplum” meselesi olur. Yeni insanın yetişebilmesi için ise yeni bir çocuk tipinin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkar. Bu kapsamda yönetim ilk olarak yeni ve modern bir ideal çocuk tipi belirler. Bu ideal cumhuriyet çocuğunun taşınması gereken en önemli özellik devletine, milletine ve cumhuriyete sıkı sıkıya bağlı bir yurttaşlıktır. Bunun için çocukların tarihini, Mustafa Kemal’i ve millî mücadeleyi bilmesi ondaki millî şuurun oluşmasında en önemli kriterdir. Bu çerçevede ortaya konan Türklük bilinci, kahramanlık, vatan sevgisi, dürüstlük, adalet, ahlâk gibi kavramların anlamını ve özünü çocukların idrak edebilmeleri için çocuk dergileri araç olarak kullanılır. Bu dergilerden Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin yayın organı olan *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisi, devletin çocuğa verdiği önemi yayımladığı tüm akademik ve edebî metinlerle halka ulaştırmaya çalışır. Dergide akademik yazılarla özellikle ebeveynler ve öğretmenlerin, edebî metinlerle de çocukların eğitimi hedeflenir. İdeal çocuğun yetişmesinde ise en önemli görevin ilk olarak aileye, ailede de anneye düştüğü açıkça ifade edilir. Dolayısıyla annenin çocuğunun eğitim ve bakımını, bu ulusal ideal çerçevesinde sağlaması gerekir. Nitekim çocuğun ailede oluşan bireysel kimliği, kolektif kimliğinin zeminini oluşturur. Çalışmada incelenen şiirlerin tümüne bakıldığında çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal ve kültürel anlamda sahip olması gereken tüm özelliklerin sıralandığı görülür. Bu özelliklerin içerisinde vatanına ve milletine bağlı, doğruluk, dürüstlük, yardımlaşma, çalışkanlık ve sorumluluk bilincine sahip olmak en önemlileri olmakla birlikte cumhuriyet çocuğu evrensel ahlâkın temel erdemleri olarak da kabul edilebilecek olan vicdan, merhamet, iyilik, adalet, fedakârlık gibi erdemlere de sahip olmalıdır. Buna ek olarak cumhuriyet çocuğunun sadece kendi vatanı ve milletine karşı değil, aynı zamanda doğaya, hayvanlara ve evrendeki tüm varlığa karşı sevgi,

şefkat ve saygı duyması beklenir. Aynı zamanda kendisiyle, toplumla ve evrenle barışık, sevgi dolu, neşeli, anlayışlı ve güler yüzlü olarak betimlenir. Şiirlerde ideal çocuğun tüm bu özelliklere sahip olarak ideal bir yurttaş ve ebeveyn olabilmesi için anne-babalığın önemi birçok mısradaki hissettirilir. Özellikle anneye “ulusun anneliği” misyonunun yüklenmesinden ötürü çocuğun yetiştirilmesi sürecinde annenin çocuğa zorlayıcı, reddedici, sert bir üslupla ve despot bir tutumla yaklaşmaması; ona kazandırmak istediği ahlâkî ve terbiyevî tüm özellikleri sevgi, şefkat ve hoş görü çerçevesinde ılımlı bir üslupla öğretmesi gerektiği şiirlerde sık sık vurgulanır. Bu kapsamda şiirlerde temizliğinden giyimine, eğitiminden sağlığına kadar her açıdan bugünün ideal çocuğunun, yarının ise ideal yurttaşı ve ebeveyninin şablonu çıkartılır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve /veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makale herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Alabaş, R. (2014). *Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim ve Tarih Anlayışı Açısından İncelenmesi (1928-1950)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Programı, Ankara.

Arı, İ. (1991). *Düşünceleriyle Atatürk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Başboğa, S. (2018). *Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Bedeni Ahlakı ve Terbiyevi Özellikleri İle İnşa Edilen Çocuk*. Yayımlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Bozkurt, İ., Geylani, N. (2022). "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı". *Belgi*, (23), 169-195.
- Karar Defteri (1921). *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Karar Defteri*. Ankara: 1921.
- Konar, E. (2003). *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi'nin İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Mecmua (1926). "Gürbüz Türk Çocuğu Niçin İntişar Ediyor?". *Gürbüz Türk Çocuğu*, (1), 1.
- Öztürk, H., Emiroğlu, A. (2022). "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemleri ile Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yetiştirme Politikaları". *Mersin Üniversitesi, Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 12/3, 565-578.
- Sarıkaya, M. (2007). "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (34), 321-338.
- Sel, B. (2016). *Cumhuriyet Dönemi (1928-1948) Yurt Bilgisi Ders Kitaplarında Çocukluğun Politik Yapılanmasına İlişkin Bir Araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, Ankara.
- Sırrı, S. (1930): "Mürebber-Disiplin". *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi*, (40), 4-5.
- Süleyman Nazif (1927). "Unutmayın... Ve verin!..". *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi*, Fevkalade Nüsha, 22-23.

- Şirin, F. S. (2013). "İktidar ve Çocuk". Turkish Studies, Volume 8/8 Summer, p. 1275-1284.
- Yıldırım A., Şimşek H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin Taş, E. (2023). "Cumhuriyet Dönemi Gürbüz Türk Çocuğu Dergisinde Vurgulanan Çocuk Hakları Temalarının İncelenmesi". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26/49-1, 459-473.

İNCELENEN ŞİİRLER

- 23 Nisan, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1928, S.21, s.20.
- Adım Ne?, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.3, s.23.
- Ana Mektebi, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.4, s.30.
- Anadolu, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.4, s.30.
- Anne, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1928, S.20, s.28.
- Anneler, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.3, s.24.
- Bebeler!, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.3, s.27.
- Ben Neyim?, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.2, s.9.
- Bir Günlük İşim, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.4, s.29.
- Çıplak Ayaklı Çocuk, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1928, S.24, s.30-31.
- Çocuk, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1927, S.7, s.39.
- En Büyük Vazife, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1927, S.9, s.28.
- Gazi, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.3, s.10.
- Günay'ın Şiiri, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1927, S.9, s. 26.
- Gürbüz, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1928, S.21, s.39.
- Haksızlık, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.4, s.29.
- Heves, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.3, s.5.
- İlk Yıldızlar, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1927, S.12, s.22.
- İmtihandan Sonra, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1928, S.21, s.19.

- İpek Böceği, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1928, S.23, s.22.
- Küçük Mekteplinin Elif Ba'dan Şikâyeti, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1928, S.23, s.20.
- Merdiven, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1927, S.8, s.28.
- Oyunla Ders, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.4, s.30.
- Parmaklar, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.4, s.30.
- Sakarya, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1927, S.8, s.29.
- Şehir Çocuğu, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.2, s.22.
- Temizlik, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.2, s.4
- Teşrinlere Dair, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1927, S.14, s.20.
- Türk Kızı, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1928, S.22, s.25.
- Türk, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.3, s.30.
- Vapur, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1927, S.9, s.25.
- Vatan Yavrularımız, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.5, s.25.
- Yaz mı Kış mı?, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1928, S.24, s.15.
- Yelkenli Gemi, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1927, S.9, s.26.
- Yeni Rakamları Öğrendim, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1928, S.23, s.20.
- Yirmi Dokuz Teşrin-i Evvel, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926, S.2, s.29.

EXTENDED ABSTRACT

The design of the "new human being" within the scope of the policy of the new national state established with the proclamation of the Republic to raise its own citizens is one of the most important issues of the period. Within the framework of this policy, the Republican administration first determines a new and modern ideal child type. The most important criterion for the formation of national consciousness in the ideal child, whose most fundamental characteristic is a citizenship firmly committed to the state, nation and republic, is that he knows his history, Mustafa Kemal and the national struggle. In this context, to create a national identity in children within the framework of nationalism, the concept of Turkishness is focused on and the aim is to raise Turkish children who are committed to the ideal of Turkishness. For the construction of the Republican

generation to be realized quickly, magazines and newspapers, especially children's magazines, are used as tools to reach citizens and children. One of these magazines, *Gürbüz Türk Çocuğu*, the publication organ of the Himaye-i Etfâl Society, tries to convey the importance the state attaches to the child to the public through all the academic and literary texts it publishes. The academic articles in the magazine aim to educate parents and educators, and literary texts aim to educate children. Thus, it is noticeable that education is the field where state ideology and political elements are most involved in the construction of childhood. Although education is a concept that is handled within a psychological and philosophical framework in the pedagogical context, education is interpreted in social, political, economic and cultural dimensions in line with political goals. This is an indication that education, which is the most important part of social structuring, is affected by all formations within social structures to a certain extent. It is emphasized that children should be given great importance for education to be healthy and sound and for national consciousness to be formed in children. In this respect, contrary to the traditional understanding of child-upbringing and childhood, it is emphasized that the child is the most valuable element in a society and that he/she should receive the value he/she deserves from both society and the family. In the new education system created within this framework, the aim is to teach children the basic values and the world of the meaning of social and political order. This aim causes the understanding of education to be based on political foundations. Thus, to develop its own ideological system on a solid ground, the state transmits norms and values appropriate to its ideological and political understanding to children through education. For this system to proceed in a sound manner, the concepts of school and family are studied. The family idealized by the Republic is portrayed as a solid, calm, orderly, sincere family that can form the qualities of sincerity, love of work, neatness, a good heart in children, a desire for work and simplicity. The school, on the other hand, is considered not only as a guarantee of the survival or control of the state in the process of education given to the child, but also as an element that ensures the formation of political identity. Thus, it is seen that the most important task in the upbringing of the ideal child falls first to the family, and within the family to the mother. The mother should provide education and care for her child within the framework of the national ideal. As a matter of fact, the individual identity of the child formed in the family will form the basis of the collective identity. When all the poems analyzed in the study are examined, it is seen that all the characteristics that the child should have in physical, mental, spiritual and cultural terms are listed. Among these characteristics, being loyal to his/her country, homeland and nation, being truthful, honest, helping, hardworking and having a sense of responsibility are the most important ones, but the child of the Republic should also have virtues such as conscience, compassion,

goodness, justice, sacrifice, which can also be considered as the basic virtues of universal morality. In addition, the child of the Republic is expected to have love, compassion and respect not only for his/her homeland and nation, but also for nature, animals and all beings in the universe. At the same time, he is depicted as loving, cheerful, understanding and smiling, at peace with himself, society and the universe. In the poems, the importance of parenthood for the ideal child to be an ideal citizen and parent by possessing all these qualities is felt in many verses. Especially since the mother is assigned the mission of “mother of the nation”, it is frequently emphasized in the poems that the mother should not approach the child with a coercive, rejecting, harsh style and despotic attitude in the process of raising the child; she should teach all the moral and educational characteristics she wants him to gain with a moderate style within the framework of love, compassion and tolerance. In this context, the poems create a template for today's ideal child and tomorrow's ideal citizen and parent in every aspect from cleanliness to clothing, education to health.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 02.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 16.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1477247>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Durmuş, T. (2024). A Semiotic Analysis Of The Poster Of The Movie “Black Panther”. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 244-269.

A SEMIOTIC ANALYSIS OF THE POSTER OF THE MOVIE “BLACK PANTHER”

Tolgay DURMUŞ*

Öz

Afişler bir konu hakkındaki düşünce yapısını hedef kitleye aktararak iletmek istediği konu ya da mesaj hakkında bir farkındalık oluşturmaktadır. Kitleye belirgin görseller sunarak ulaştıracağı mesaj hakkında ön bilgiler sunar. Teknolojik gelişmeler ile birlikte afişlerin yapılarında görsel ve estetik unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada, 2019 yılında Oscar alan “Black Panther” film afişindeki metinler ve görseller teknolojik ve estetik unsurlar çerçevesinde incelenerek açık bir şekilde sunulan olguların ötesindeki gizil anlamların ortaya çıkarılmasını amaçlamıştır. Çalışmada amaçlı örneklem modeline başvurulmuş afiş üzerinde yer alan görseller ve metinler Roland Barthes’ın düz anlam–yan anlam dinamiklerine dayanan göstergebilimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Film afişleri yardımıyla teknolojik gelişmelerin toplumsal yapı üzerinde oluşturduğu etkilerin nasıl meydana getirildiği ve hangi görsel olgular çerçevesinde beyaz perdeye aktarıldığı çalışmada incelenmiş ve afiş üzerinde yer alan oyuncuların giymiş oldukları elbiseler ve kullanılan aksesuarlar ile dönemin teknolojik anlamda gelişmiş bir seviyede olduğu ve izleyicinin bu bağlamda bilgilendirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afiş, Göstergebilim, Roland Barthes, Rastlantısal Örneklem, Film.

* Öğr. Grv. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, Güroymak Meslek Yüksekokulu/Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, t.durmus@beu.edu.tr, Bitlis/Türkiye

BLACK PANTER FİLM AFİŞİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Abstract

Posters create an awareness about the subject or message they want to convey by transferring the mindset about a subject to the target audience. It provides preliminary information about the message it will deliver by presenting clear visuals to the audience. With technological developments, visual and aesthetic elements come to the fore in the structures of posters. In this study, the texts and visuals in the "Black Panther" movie poster, which won the Oscar in 2019, were analyzed within the framework of technological and aesthetic elements, aiming to reveal the hidden meanings beyond the facts presented explicitly. In the study, by applying the purposive sampling model, the visuals and texts on the poster were analyzed with the semiotic analysis method based on Roland Barthes' plain meaning-side meaning dynamics. The study examined how the effects of technological developments on the social structure were created with the help of movie posters and within which visual phenomena they were transferred to the white screen, and it was concluded that the period was at a technologically advanced level and the audience was informed in this context with the clothes worn by the actors on the poster and the accessories used.

Keywords: Poster, Semiotics, Roland Barthes, Random Sampling, Film.

1. INTRODUCTION

From a biological perspective, the ability to see develops before the ability to speak. Newborns learn to recognize their environment before they speak (Berger,2016, s.7). Visual culture has always been a way for people to express themselves. Anything visible (pictures, images, or visual arts) is considered visual (Barnard, 2010, s.26). It is easier to convey a message through the visual than through any other phenomenon. Cinema is a fundamental mass media in transmitting visuality to the masses.

Since the first day it emerged, cinema has been reflecting social phenomena to the masses and transmitting them to future generations. Today, cinema follows technological developments and transfers them to the white screen, creating a technological difference between the period it emerged and current conditions. In this context, cinema can present social phenomena to societies through visual, audio, or digital technologies.

As a result of technical or technological advances, cinema has found the opportunity to present images more efficiently to the world of visual communication and has had a significant impact on social structure. With their unique way of expression, graphic designers have included elements that directly affect the crucial messages in the world surrounded by indicators. Designers have included visuals that reveal messages through evident movie discourses (Çeken and Arslan, 2016). This study analyzed the visual information of the poster of the movie "Black Panther." We analyzed the poster using the method of semiotic analysis, which deals with how meaning, feelings, and pleasures are created through visual expressions. We aimed to determine the hidden meanings underlying the poster's visuals, texts, and colors by using the semiotic analysis method based on Roland Barthes' binary relationship between denotation and connotation.

Humans have sought ways to explain themselves throughout history. They have communicated to ensure environmental and social cohesion. The paintings drawn by humans in caves thousands of years ago are more than scribbled lines as they depict their struggle with nature. Early humans communicated to meet their basic needs. Over time, communication has become necessary due to cultural and social expectations. Behaviors are realized through the sense organs, mainly sight and hearing. Over time, the sense of sight has become the most basic sense for communication (Şenkal, 2016). In Western culture, vision is

the most important of the sense organs. In Ancient Greece, certainty was based on sight and visibility (Pallasmaa, 2011).

Cave paintings, which bring thousands of years of history to the present day, indicate how critical visual communication is. The difference between visual and auditory communication is that the former promotes communication by using pictures and symbols to exchange feelings, thoughts, and information. The visual phenomena that unveil this interaction use different tools to convey messages to us. Movie posters are one of the mass communication tools to convey messages to large masses (Kazancı,2002). Movie posters constantly remind messages. Therefore, they are better at conveying messages to the masses than other mass media (Tepecik, 2002).

Movie posters emerged in the nineteenth century. Eugene Grasset and Jules Cheret, French graphic artists, used different techniques to develop contemporary poster art (Kaleli, 1995). The first posters in Türkiye appeared in the second half of the nineteenth century. The importance of posters increased with the introduction of the printing press, the rise of the theater, and the development of the cinema. Poster art developed even further with the adoption of the Latin alphabet after the Turkish Republic was proclaimed. As trade and industry developed, poster art became important in Türkiye (Tepecik, 2002). Poster designs have developed through various forms and techniques. Artists have created works that reflect their periods and artistic ideas. They have directly or indirectly included their time's technological and socio-cultural elements in their Works (Acar and Yağbasan, 2014).

Posters are seen as tools for communicating mass messages. They were the result of both the cultural and economic values of the time and the thoughts and desires of their creators. Although it was not a very common tool initially, the proclamation of the Republic and the development of the printing press are

important reasons for the widespread use of posters. Posters incorporate images and text as message codes.

This study focused on the 2018 Academy Award-winning movies. Among three Oscar-winning movies, Black Panther was selected under the purposive sampling method because of its visual and aesthetic elements combined with technological configuration. We used the method of semiotic analysis, which is based on Barthes's binary relationship between denotation and connotation, to determine the latent codes of the visuals and texts on the poster. Thus, we aimed to reveal the messages intended to be conveyed to the masses through the poster.

2. THE DEFINITION OF POSTERS

Posters are mass communication tools that are used for the transmission of messages to the masses and the creation of awareness. They are graphic design elements that result from the combination of visual elements within the framework of a discipline, taking into account their artistic effects. They can influence and mobilize the masses in every sense of the word, regardless of the indoor or outdoor areas in the life cycle.

According to the Larousse Encyclopedia, posters are illustrated, printed paper, or wall posters placed in public places to convey messages through propaganda or advertising (Larousse, 1986). Posters are an effective means of communication that can reach many people with visual elements. They can be used as a weapon with an unlimited number of possibilities. They can attract people's attention and affect and mobilize them (Ünalın 2001, s.10). Sadık Kara Mustafa states, "Posters are aesthetics against stone and concrete. I consider colored paper to be the beauty of walls. They are art galleries installed in the streets. For a designer, no emotion can give the pleasure of experiencing the

moment when his posters decorate the street walls. Posters are beautiful only on the wall, in the most beautiful place, where they flourish and grow, where they fulfill their purpose..." (Yeraltı 1995, s.31)

Posters are the cornerstone of visual communication. They must have messages in order to influence the target audience. The common purpose of all posters is to convey the message to the target audience, regardless of the genre. Forms and formal elements must be systematically placed on the poster for effective interaction. Therefore, it should not be ignored that posters have graphic elements, which include graphic products with equal and balanced art and design concerns (Becer, 1999, s.201).

In general terms, posters are a means of mass communication used to convey a message. They are themed and targeted to a specific audience. They contain visual and textual elements tailored to reach the intended audience. Posters can reach more than one person at a time. Following these possibilities, it seems to be a method used often by the senders of messages.

3. MOVIE POSTERS

Movie posters present visual phenomena (photographs, pictures, writings, illustrations, lines, and colors) to the masses in a systematic way. Movie posters are formed as a result of the relationship between different elements. Designers design posters to give preliminary information about movies. In line with this preliminary information, the audience is informed about the movie and chooses which movie to watch, thanks to posters (Parsa, 2008).

Posters are, therefore, the first point of contact between a movie and viewers. Posters provide audiences with preliminary information about the content and themes of movies. In this framework, analyzing a movie's narrative structure in

different methods and approaches is as critical as analyzing its poster. The poster depicting a movie is significant for analyzing the plot and the course of events. Posters hypnotically invite the audience to watch the movie. A poster gives the audience little clues about what a movie is about. Posters give the audience preliminary information before movies, such as the movie's general theme, actors' characteristics, and location analysis.

The theater has become a center of interest in general, the number of cinema audiences has increased, and there have been significant developments in printing technologies. As a result, the art of poster design has reached a very important point in Türkiye. Pioneers of graphic and design phenomena in Türkiye were İhap Hulusi Görey, Münif Fehim, and Kenan Temizan. In the 1960s and 1970s, when almost two hundred and fifty movies were released each year, the art of illustration was replaced by photography. As a result, posters made undeniable progress. In 1968, the Mimeray printing house started its printing activities. It soon became the first choice of the film industry. Before Mimeray, those who designed posters with a few scenes were aware of the technological developments after seeing the effects of high visual wealth applied to posters after Mimeray started printing. More audiences were attracted to movies due to these effects applied to posters. A movie poster has become a critical and functional situation in terms of showing the essence of the movie, the movie industry itself, and the conditions of the production time. In addition, these posters are the most apparent witnesses of the design, thought, form, design time, and the people who will create the design. Therefore, communicating messages clearly and aesthetically is one of the main goals of posters (Yağbasan and Acar, 2014).

Illustrations, typefaces, fonts, images, and colors are poster design elements. The most crucial difference that distinguishes the posters of different genres of

movies from each other is the use of colors (Fagerholm, 2009, s.7). Colors have a deeper and broader effect than we can imagine and have a big place in our lives. Even if we are not aware of it, colors have been in our lives for a long time. Colors are part of human evolution. Through colors, our ancestors understood what was edible and inedible (Ambrose and Harris, 2005, s.6). Hues, therefore, determine the differences between posters. In general, the following descriptions describe what colors infer.

Red is a symbol of blood and fire. Red is the color of war, danger, energy, determination, and perseverance. In Western societies, red symbolizes sexuality, passion, and love. In addition, red is used in the flags of many nations because it is associated with courage (Pan, 2016).

Pink is associated with youth and feminine qualities. Intense shades of pink are a sign of vitality and youth. Light shades of pink are associated with delicacy and maturity (Ambrose and Harris, 2005, s.110).

Being the color of fire, orange represents warmth. It is also the indispensable color of action movies. However, the seriousness that the poster wants to convey can be damaged if the intonation degree is not considered. Orange is also a symbolic color reminiscent of fruits, as it takes its color from fruits (Ambrose and Harris, 2005, s.112).

Yellow is one of the brightest colors used in posters. Therefore, it is often used in gossip and tabloid magazines (Ambrose and Harris, 2005, s.114). Yellow is also used in warning signs because of the contrast between yellow and black. Because it is associated with sunny summer days, its light shades symbolize joy, happiness, and excitement. Darker shades of yellow, on the other hand, reveal more pessimistic emotional associations (Olesen, n.d.).

Brown evokes trust because it represents the solidity and warmth of the earth. It is not a color that is often in use on posters. Generally, it is used to advertise coffee and leather clothing. (Fagerholm, 2009, s.14)

Blue has a calming and relaxing effect. Research has shown that shades of blue have a calming effect on the mind (Eiseman, 2000, s.39,40). For this reason, they are often used in healthcare settings. However, overusing blue reveals its association with melancholy. The English expression also describes it: "feeling blue." Finally, shades of blue are also symbols of trust and sensitivity. Green represents purity, peace, and nature. Since the American dollar is green (Eiseman, 2000, s.44). It signifies wealth and prestige.

The green shades of raw and unripe fruits are a sign of inexperience (Akyüz, 2014). Purple reflects both the tranquility of blue and the energy of red. In addition, the use of shades of green in the flags of Muslim countries makes it one of the representative colors of Islam.

Purple is a symbol of wealth, splendor, and nobility. It is often the color of choice for posters because it appeals to children (Pan, 2016).

White is a symbol of innocence and purity. In Western culture, wedding dresses are white. It also stands for cleanliness and hygiene. In some Eastern cultures, it symbolizes death and mourning (Ambrose and Harris, 2005, s.126). As the white flag represents surrender in wars, it also represents cowardice (Fagerholm, 2009. s.16).

Black represents multiple feelings. Black indicates nobility and wealth because suits are shades of black. Black also represents darkness and pessimism. Darkness symbolizes fear and the unknown. This is why horror movies use shades of black. Black is also used in Western culture to convey racist messages.

Gray is associated with complex situations and feeling lost. Shades of gray also represent scientific progress as they are used in technological developments and the metals of spacecraft.

Posters are primarily colored and toned. Viewers are given advanced information about movies because almost every color has a meaning, and shades of color have hidden meanings in their backgrounds. Coloring and visualizing make posters look impressive. Therefore, audiences are drawn to movies by the impressive use of colors.

4. LITERATURE REVIEW

Researchers have focused on the semiotic analysis of movie posters before. For example, Çeken and Arslan (2016) conducted a semiotic analysis of movie posters titled "Semiotic Analysis of Images: Movie Posters." Our study is similar to the study conducted by Çeken and Arslan (2016) because it examines the meanings contained in the images in posters.

Şenkal (2016) conducted a study titled "İhap Hulusi Görey from the Language of the Brush: Semiotic Analysis of Yalova Hot Springs Poster." Şenkal likened the healing effect of the hot springs reflected from İhap Hulusi Görey's brush to the productive and creative effect of female representation and emphasized the phenomenon of beauty, fertility, and life through color accents, water, and tree images.

Yağbasan and Acar (2014) conducted a study titled "Studies on Posters of Movies by Yavuz Turgul." They used a semiotic analysis method to examine the poster designs of Yavuz Turgul's movies. They aimed to present a new understanding of posters through the minimalist art movement. The semiotic

analysis was based on the minimalist art movement, which differs from this study.

5. RESEARCH PURPOSE

We used purposive sampling and selected Black Panther among three Oscar-winning movies in 2018. We aimed to reveal the hidden meanings (connotations) in the background, apart from the actual appearance (denotation) of the visual and textual elements, in light of aesthetic elements and technological developments. In order to uncover these meanings, we used the method of semiotic analysis, which is based on the binary relationship between denotation and connotation, according to Roland Barthes.

6. METHOD

"The word "semiotics" is a combination of the Greek words *semeiotike* (sign) and *logia* (theory). A sign is a concept, a form, or an object that represents a phenomenon or takes the place of the phenomenon it represents (Rifat, 2014, s.11,27). Semiotics focuses on what a phenomenon is, not on the elements through which that phenomenon is described (Lotman, 2012, s.13). In this respect, semiotics emphasizes that everything we encounter is a sign. In doing so, it analyzes the relationship between object and language (Barthes, 1993, s.28).

Semiotics is a common method of analyzing movies, posters, or advertising messages to find meanings. Researchers use semiotic analysis structurally to examine the communication process on the one hand and to describe concepts and meanings on the other. Semiotic analysis is a scientific method researchers use in theater, cinema, literature, architecture, and many other fields (Güneş, 2013, s.346).

Linguistics is one of the fields that semiotics is most interested in. Ferdinand de Saussure was the first to have laid the foundation of structuralist approaches in linguistics. According to Saussure, language consists of sounds that describe signs through thoughts and concepts. According to Saussure, language is a system of signs that enables the transmission of thoughts and feelings. The concept of "sign" consists of the signifier and signified. While the signifier consists of visual or auditory phenomena, the signified consists of thoughts and concepts (Yaylagül, 2013, s.120).

Saussure focused on the structure of language as opposed to speaking or uttering. According to Saussure, meaning and language emerge through the structure of language. Saussure's term for the branch of science that studies signs and symbols is semiology or semiotics. He refers to the science that studies the nature and structure of symbols as the science of linguistics. Since the emergence of meaning occurs within the syntactic organization and selection, Roland Barthes qualifies the idea of system and syntax. In addition, Barthes distinguishes between "denotation" and "connotation" in his semiotic studies. According to Barthes, every sign has connotations beyond its literal meaning. The connotation is a meta-language used in the revelation of ideology or the emphasis of ideology to another audience (Yaylagül, 2013, s.121).

The basic idea of Barthes' theory of signification, explained through images, is: How signs are conveyed within the framework of denotation and connotation. In the first dimension, signification refers to "who" or "what" is shown in denotation. The second dimension of meaning, connotation, which reveals the hidden meaning beneath the visible, focuses on indicators of values, opinions, and ideas.

In order to analyze the movie "Black Panther," we used the semiotic method of analysis, which is based on the denotation-connotation method of Roland

Barthes and takes the relationship between the signifier and the signified to a higher level. Denotation is a method based on revealing the true meaning of visual, auditory, and textual signs. Connotation, on the other hand, is based on uncovering a second meaning that is hidden behind the first meaning. We used Roland Barthes' method of semiotic analysis based on denotation and connotation to analyze the colors, texts, and visual phenomena in the poster of Black Panther.

7. RESULTS

This section includes introductory information about Black Panther, the plot, and the movie's story. This section also presents the findings of the poster's denotation and connotation signifiers.

7.1. Analysis of the Poster "Black Panther" in Terms of Semiotics

Directed by Ryan Coogler, the movie was released in 2018. The movie is based on the genres of action, science fiction, and adventure. Since its release, the movie has earned a very high gross. Chadwick Boseman is the lead actor. The other cast members include Michael B. Jordan, Danai Gurira, Lupita Nyong'o, and Letitia Wright.

7.2. Plot

Image 1. Black Panther Poster (2018)

Everyone awaited Black Panther's movie after he first appeared in Captain America Civil War. Marvel did not keep fans waiting long and soon brought the story of the acclaimed new superhero to the white screen. The movie process of Black Panther goes back a long time. Wakanda, the movie's setting, first appeared in "Iron Man 2". Nothing is random in Hollywood. In other words, Marvel was warming up the audience for the movie "Black Panther." The hero first appeared in the last movie of the Captain America series and won great acclaim. Marvel then accelerated the project. The timing of Black Panther was actually specially timed because the upcoming movie "Avengers Infinity War" would also take place in Wakanda.

Therefore, the last infinity stone is in Wakanda. Black Panther is set in the period after Captain America. T'Challa, king of Wakanda after his father's death, has returned to his technologically advanced village to be crowned. However, an old enemy reappears, foreshadowing a great conflict that will change Wakanda's fate and endanger the world. Forced unexpectedly to face betrayal and danger, the young king has no choice but to defeat his enemies. Therefore, he must unite his allies and unleash the power of the Black Panther to ensure the safety of his people. The movie continues to progress through this story. Black Panther was well-received by critics. As a result, the film is expected to top the list of Marvel's best movies. This is the leading indicator of how much viewers care about the new Superhero.

7.3. Denotation/Connotation Analysis

Table 1. The Denotation of the Signifiers and Signifieds of the Poster

The Signifiers of Denotation	The Signified of Denotation
Lead actor	Hero of the Movie
Panther Statue	Power, nobility,
Panther Suit	Technology, Development
War Planes	Firearms, Technological Developments
Military Plane Bomb,	Attack
Mountain	Superiority, Greatness

The Black Panther, the protagonist and the hero of the movie, is the visual emphasized within the indicators. The Black Panther statue in the image is in the attack position with its claws open. The statue symbolizes strength, agility, nobility, and intelligence. The suit on the hero indicates the level of technological development. Wakanda is a technologically advanced place due to its underground wealth. Because they are militarily and scientifically advanced, they can produce weapons and vehicles. The helicopters and military airplanes in the poster indicate this level of sophistication. Furthermore, in the denotation of the signifiers of the Black Panther poster (Table 1), the war scenes in the photographic images placed in the background inform us that the movie tells a story of war.

Posters use photographic images to inform the public. Visual and written texts introduce locations. The hero's suit, scientific signs, and high-level aesthetic elements attract the audience to the movie. Posters also present the period, theme, and connotative information of the movie through these visuals. For

example, the hero's suit in the Black Panther poster indicates the level of scientific and technological sophistication, while the weapons and military vehicles indicate the genre and period of the movie.

The movie's title is written in shades of blue and yellow on the poster. The poster wants to have a calming effect on the audience because blue represents peace and tranquility. Yellow has a bright effect, and the font is presented with aesthetic stylization. This attracts the viewers' attention. The yellow text "Long Live the King" indicates that the period in the movie is one of kingdom rule. Black Panther is the king of Wakanda. Since the country is ruled by royalty, the king is the most important symbol. The fact that the king wears a panther suit with superior features shows that the people also accept him as superior.

Table 2. The Connotation of the Signifiers and Signifieds of the Poster

The Signifiers of Connotation	The Signifieds of Connotation
Frame Arrangement: Background Close-up	Far from the Audience, Space Close to the Audience, Leading Role
Framing: Close-up and Low Shot Long Shot	Characteristics of the protagonist are at the forefront. Spatial descriptions are in the background.
Lighting	Aerial Hard and Soft Lighting
Toning Style	Vivid, Energetic
Special Effects	War, Technology, History
Colors, Blue, Yellow, Black, Black, White, Red	Blue: Compassion, peace, and calmness. Yellow: Influence-creating and uplifting. White: Purity and cleanliness. Red: Attention-grabbing and dynamism

Movie posters are based on revealing the connotation behind the signifier presented by the denotation in photographic editing tools. The connotations of the movie "Black Panther" poster are discussed in frame arrangement, framing, lighting, toning, special effects, and colors. Barthes refers to "photogenia" in his work "Image-Music-Text." According to Barthes (1977), photogenia is the

message that unveils connotations through exposure, printing techniques, and lighting. The signifier and signified table of the connotation of the movie Black Panther (Table 2) is given in the background and close-up in the context of frame arrangement. While the close-up introduces the lead actor, the background introduces the movie's location. While the close-up is used to introduce an object or object, the movie "Black Panther" poster introduces the leading actor and his characteristics. The background introduces the location and emphasizes the period and place where the movie takes place. The high, ostentatious buildings, skyscrapers, and advanced military planes and helicopters in the poster emphasize scientific advancement. Furthermore, the military weapons and vehicles on the poster symbolize a war environment evoking tension and conflict.

Framing is uncovered by general meaning and shooting scales. It allows subjects and objects to be shot from a distance or close up. A close-up and a low shot of the protagonist provide the framing in the poster. While the close-up introduces the main character, the undershot gives him a glorifying and impressive appearance. The undershot gives the protagonist or object a superior appearance. The toning style wants to create vivid and aesthetic phenomena in the poster. The color tones on the poster aim to attract the viewers' attention. The special effects on the poster (War, Technology, History) also emphasize this. The special effects on the poster emphasize the period in which the film takes place and convey cultural characteristics. They convey to the audience that the Black Panther and his people are warriors who value science, power, and technology.

Pale and sunset color themes are used for spatial coloring on the poster. The pale color tones depict a pessimistic setting within the periodic mobility. The Black Panther statue and the black suit of the protagonist promote this

pessimistic and pale setting. The movie's title is written in blue tones, which shows that the main character is emotional and compassionate. The main character is indeed emotional and compassionate, supported by the color theme. The back shadows of the typeface and the text "LONG LIVE THE KING" are yellow, highlighting the main character and royalty. The word "MARVEL" is red and white, emphasizing the company's power and effectiveness. These colors try to create the effects of noticeability and attractiveness, which is the primary purpose of a poster.

8. DISCUSSION and CONCLUSION

Cinema is an essential means of art for the presentation of social phenomena and the transmission of these phenomena to future audiences. Cinema provides an opportunity to transmit social ideologies to future generations. Cinema transfers events and phenomena from the past to the present with visual, audio, and contemporary technology and integrates them into a permanent structure. The context of the relationship between society and technology, which is the subject of this study, can be mentioned from this point of view. The cinema, since its beginnings, has kept pace with technological development and closely followed its evolution. In the early days, movie posters consisted of a few photographic images of the film. With today's technology, posters are presented to the public with high visual and textual effects. With the help of these effects, it has become easier to attract audiences to movies, resulting in an increased number of viewers.

This study investigated the semantic information and data of the poster of the movie Black Panther and revealed the structure of semantic layers in all sign strings together with aesthetic elements. We analyzed large and small photographic images, warplanes, helicopters, and a statue of a Black Panther, a Black Panther suit, and geographical elements on the poster. We determined

the signifiers and signifieds of the textual and visual elements on the poster and analyzed the semantic planes of the poster prepared to create the first image about the movie in the memory of potential viewers.

First, the movie gives information in denotation about the story of the Black Panther, who faces the harsh realities of war. The actors' costumes and the technological elements show that the period was technologically advanced. The helicopters and fighter planes on the poster indicate that a war is imminent. The poster was designed to appeal to the audience through the chaos and war environment, visual effects, and color schemes that evoke the connotative story of the Black Panther. The fact that the receivers and transmitters are perceived similarly in posters allows them to convey the message to the audience quickly and effectively.

The development made by Demir, (2021) is to ensure that the distribution of literal meaning is passed by examining the relationship between them. Thus, it is aimed to examine the social dynamics of the period based on a movie. In this context, the meaningful integrity of the character of the film of collapse forms the basis for its role in its revelation.

This study analyzed the poster of the movie "Black Panther" through the phenomena of signifier and signified in the context of the denotation-connotation binary structure of Roland Barthes, one of the theorists of the semiotic analysis method. The poster was analyzed systematically based on the concepts presented in Tables 1 and 2. Table 1 shows the signifier and signified information of denotation. We analyzed the locations, characters, and visuals to get information about the movie. The Black Panther symbolizes strength, agility, intelligence, and development. Therefore, the poster presents the main character as intelligent, strong, and resilient, which is supported by the fact that the protagonist goes through difficult tests to become king.

Table 2 shows the signifiers and signifieds of connotation in the movie "Black Panther." The signifiers and signifieds of connotation were examined in frame arrangement, framing, lighting, toning, special effects, and color. While the poster's background emphasizes the setting, the close-up emphasizes the main character. The close-up and undershot ads splendor and power to the main character. Through lighting and toning, the poster has a lively and energetic structure. Visual effects support this phenomenon. The poster presents color strings with certain meanings. Each color evokes a meaning. All these facts make the movie appealing to the audience.

In his study, Ergül, (2021) conducts semiotic analysis of movie posters in order to highlight the images, colors, actors and leading characters of the movie posters and to ensure in-depth analysis. The theme of emphasis on the poster is brought to the fore by the fact that the main character, who takes the name of the movie, is given differently on the poster. In this respect, it forms the basis for the discourse based on the study that signs reveal semantic planes.

In a similar study, Çeken and Arslan, (2016) aim to reveal the structure of the semantic layers in the sign systems in the investigation of the images, colors and people included in the poster analysis. By analyzing the indicators given in the poster in depth, it is aimed to reveal the messages intended to be given to the audience about the film. In this respect, it provides support for the findings of the study.

What should be remembered is that when we consider the signs in the poster of the movie Black Panther as a whole, we see that signification is made up of the relations among signs. In other words, each element in the poster has a meaning. However, all elements give very different and new meanings to the poster. This enhances the dimension of perception and meaning, provides viewers with information about the movie, and makes it appealing to them.

It is seen that the movie Black Panther has more than one poster on its web pages and visuals. Analyzing this study on a single poster reveals the limitation of this study. The analyzed movie poster was selected among the poster indicators that affect human life and where technological indicators are predominant in accordance with the purpose of the study. In this context, the selection of the right sample reflecting the purpose of the study prevents the analysis of more than one poster study and reveals the importance of sample selection.

In this context, it is recommended that the indicators that will best reflect the purpose of the study should be preferred in the film, poster or documentary studies to be analyzed in future studies. By selecting the right sample, it can be ensured that the purpose of the study is reflected to the target audience by saving time and evaluation stages within the study.

Approval of Institutional Review Board (IRB)

This study does not require ethics committee permission because it does not contain human factors. The document stating this situation has been uploaded to the system.

Author's Contribution Rate

This study was prepared by a single author. More than one "Author Contribution Rate" is considered "Not Applicable".

Conflict of Interest

There is no conflict of interest in this study.

Financial Support

The study was not supported by any academic financial support institution (TUBİTAK BAP, European Union, United Nations, etc.).

Acknowledgments

This Study was not derived from any previous paper such as proceedings or conference papers.

REFERENCES

- Acar, M., & Yağbasan, M. (2014). Minimalist Sanat Akimina Dayali Olarak Yavuz Turgul Filmleri ve Afiş Önerileri. *Firat University Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2).
- Akyüz, H. (2014). Hz. Peygamber'in Hadislerinde Renklerin Dili. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 373-398.
- Ambrose, G. & Harris, P. (2005). *Colour*, AVA Publishing SA, Lausanne.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, R. (1977). *Image, music, text* (Çev. S. Heath). Fontona Press.
- Barnard, M. (2010). *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür*, Ütopya, İstanbul.
- Becer, E. (1999). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi., 201.
- Beyazperde. T.Y. (2020). www.beyazperde.com/filmler/film-240738/fotolar/. It was taken from the address on 07.02.2022.
- Büyük Larousse Ansiklopedisi. (1986).1, 124-125
- Çeken, B., & Arslan, A. A. (2016). İmgelerin Göstergebilimsel Çözümlemesi "Film Afişi Örneği". *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2).
- Eiseman, L. (2000). *Pantone Guide to Communicating with Color*, Grafix Press Ltd, USA.
- Fagerholm, C. (2009). *The Use Of Colour in Movie Poster Design An Analysis Of Four Genres*, Metropolita.
- Feel B. & T.Y. (2020). Tureng Sözlük. www.tureng.com/tr/turkce-ingilizce/feel%20blue. It was taken from the address on 10.02.2022.
- Güneş, A. (2013). *Göstergebilim Tarihi*. E-Journal of New World Sciences Academy, Volume: 8, Issue: (4), 332-348
- Kaleli, A. D. (1995). *Siyasetin Temel Unsurları*. Ankara: Kamer Matbaacılık.
- Kazancı, M. (2002). *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler*. Ankara: Turhan.
- Lotman, Y. M. (2012). *Sinema Göstergebilimi*. Ankara: Nirengi Kitap.

- Olesen, J. & T.Y. (2020). Yellow Color Meaning – The Color Yellow Symbolizes Happiness and Optimism. Color Meanings. www.color-meanings.com/yellow-color-meaning-the-color-yellow. It was taken from the address on 05.02.2022.
- Rifat, M. (2014). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Şenkal, Y. (2016). Fırçanın Dilinden İhâp Hulusi Görey. Yalova Kaplıcaları Afişinin Göstergebilimsel Çözümlemesi. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (44).
- Pallasmaa, J. (2011). *Tenin Gözleri*, İstanbul: Yem Yayınları
- Pan. (2016). What Do Colors Mean and Represent? SAE Alumni. <https://alumni.sae.edu/what-do-colors-mean-and-represent>. It was taken from the address on 08.02.2022.
- Parsa, S. (2008). *Film Çözümlemeleri*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil.
- Prehistoric, C. P. & T.Y. (2020). 40,000-10,000BCE Visual-Arts-Cork. <http://www.visual-arts-cork.com/prehistoric/cave-painting.htm#oldest>, It was taken from the address on 05.02.2022.
- Tepecik, A. (2002). *Grafik Sanatlar- Tarih, Tasarım, Teknoloji*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu ve T.Y. (2020). www.tdk.gov.tr. It was taken from the address on 10.02.2022.
- Ünalın, H. T. (2015). *Modernizmi Hazırlayan Sanat Hareketlerinin Afişi. Tasarımına Etkileri*. (Doctoral dissertation, Anadolu University Turkey).
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yaylagül, L. (2013). *Kitle İletişim Kuramları, Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Dipnot Yayınları.
- Yeraltı, G. (2014). *Cumhuriyet Döneminden Günümüze Afiş Sanatının Gelişimi*. Doctoral Dissertation, Anadolu University, Turkey.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

Estetik unsurlar ve teknolojik gelişmeler ışığında, görsel ve metinsel unsurların gerçek görünümleri dışında, arka plandaki gizli anlamları ortaya çıkarmak için 2018 yılında Oscar kazanan üç film arasından Black Panther filmi amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Bu anlamları ortaya çıkarmak için Roland Barthes'ın düzanlam ve yan anlam arasındaki ikili ilişkiye dayanan göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

Yöntem

Göstergebilim, anlamları bulmak için filmleri, afişleri veya reklam mesajlarını analiz eden yaygın bir yöntemdir. Araştırmacılar göstergebilimsel çözümlemeyi yapısal olarak bir yandan iletişim sürecini incelemek, diğer yandan da kavramları ve anlamları betimlemek için kullanırlar. Göstergebilimsel çözümleme, araştırmacıların tiyatro, sinema, edebiyat, mimari ve daha birçok alanda kullandıkları bilimsel bir yöntemdir (Güneş, 2013, s.346).

"Göstergebilim" kelimesi Yunanca semeiotike (işaret) ve logia (teori) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Gösterge, bir olguyu temsil eden ya da temsil ettiği olgunun yerini alan bir kavram, bir biçim ya da bir nesnedir (Rifat, 2014, s.11,27). Göstergebilim, bir olgunun ne olduğuna odaklanır, o olgunun hangi unsurlar aracılığıyla tanımlandığına değil (Lotman, 2012, s.13). Bu bakımdan göstergebilim, karşılaştığımız her şeyin bir gösterge olduğunu vurgular. Bunu yaparken de nesne ve dil arasındaki ilişkiyi inceler (Barthes, 1993, s.28).

"Black Panther" filmini analiz etmek için Roland Barthes'ın düzanlam-yan anlam ilişkisini ortaya çıkaran ve anlamlandırma yöntemine dayanan gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi inceleyen göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Düzanlam, görsel, işitsel ve metinsel göstergelerin gerçek anlamını ortaya çıkarmaya dayalı bir yöntemdir. Yan anlam ise ilk anlamın arkasında saklı olan ikinci bir anlamı ortaya çıkarmaya dayanır. Roland Barthes'ın düzanlam ve yan anlamaya dayalı göstergebilimsel analiz yöntemi Black Panther'in afişindeki renkleri, metinleri ve görsel olguları analiz etmek için kullanılmıştır.

Bulgular

Son sonsuzluk taşı Wakanda'da olarak kabul edilmektedir. Black Panther filmi Kaptan Amerika filminden sonraki dönemi anlatmaktadır. Black Panther'in babasının ölümünden sonra Wakanda'nın kralı olan T'Challa, taç giymek için teknolojik anlamda oldukça ileri bir seviyede olan köyüne dönmüştür. Ancak eski bir düşman yeniden ortaya çıkarak Wakanda'nın kaderini değiştirecek ve dünyayı tehlikeye atacak büyük bir çatışmanın habercisi olarak karşısına çıkmaktadır. Beklenmedik bir şekilde ihanet ve tehlikeyle yüzleşmek zorunda kalan genç kralın düşmanlarını yenmekten başka çaresi yoktur.

Filmin baş kahramanı Kara Panter, göstergeler içinde vurgulanan görseldir. Görselde yer alan Kara Panter heykeli pençeleri açık bir şekilde saldırı pozisyonundadır. Heykel güç, çeviklik, asalet ve zekayı simgelemektedir. Kahramanın üzerindeki kıyafet ise teknolojik gelişmişlik düzeyini göstermektedir. Wakanda yeraltı zenginlikleri nedeniyle teknolojik olarak gelişmiş bir yerdir. Askeri ve bilimsel olarak gelişmiş oldukları için silah ve araç üretebiliyorlar. Afişte yer alan helikopterler ve askeri uçaklar bu gelişmişlik düzeyine işaret etmektedir. Ayrıca Black Panther afişinin göstergelerinin anlamlandırılmasında (Tablo 1) arka plana yerleştirilen fotografik görüntülerdeki savaş sahneleri bize filmin bir savaş hikayesi anlattığını bildirmektedir.

Posterlerde halkı bilgilendirmek için fotografik görüntüler kullanılır. Görsel ve yazılı metinler mekanları tanıtır. Kahramanın kıyafeti, bilimsel işaretler ve üst düzey estetik unsurlar izleyiciyi filme çeker. Afişler aynı zamanda bu görseller aracılığıyla filmin dönemini, temasını ve çağrışımsal bilgilerini de sunar. Örneğin Black Panther afişindeki kahramanın kıyafeti bilimsel ve teknolojik gelişmişlik düzeyine işaret ederken, silahlar ve askeri araçlar filmin türüne ve dönemine işaret eder.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada "Kara Panter" filminin afişi, göstergebilimsel çözümleme yönteminin kuramcılarında Roland Barthes'in düzanlam-yananlam ikili yapısı bağlamında gösteren ve gösterilen olguları üzerinden incelenmiştir. Poster, Tablo 1 ve 2'de sunulan kavramlar temelinde sistematik olarak analiz edilmiştir. Tablo 1'de düzanlamın gösteren ve gösterilen bilgileri gösterilmektedir. Film hakkında bilgi edinmek için mekanlar, karakterler ve görseller analiz edilmiştir. Kara Panter gücü, çevikliği, zekayı ve gelişimi sembolize etmektedir. Bu nedenle, afiş ana karakteri zeki, güçlü ve dirençli olarak sunmakta, bu da kahramanın kral olmak için zorlu sınavlardan geçmesiyle desteklenmektedir.

Tablo 2'de "Kara Panter" filmindeki yananlam göstergeleri ve göstergeleri gösterilmektedir. Yananlam göstergeleri ve göstergeleri çerçeve düzenlemesi, çerçeveleme, ışıklandırma, tonlama, özel efektler ve renk açısından incelenmiştir. Afişin arka planı ortamı vurgularken, yakın çekim ana karakteri vurguluyor. Yakın çekim ve alt çekim ana karaktere ihtişam ve güç katıyor. Işıklandırma ve tonlama sayesinde afiş canlı ve enerjik bir yapıya sahip. Görsel efektler de bu olguyu desteklemektedir. Afişte belli anlamları olan renk dizgeleri sunuluyor. Her renk bir anlamı çağrıştırmaktadır. Tüm bu olgular filmi izleyici için çekici kılmaktadır.

Unutulmaması gereken, Kara Panter filminin afişindeki göstergeleri bir bütün olarak ele aldığımızda, anlamlandırmanın göstergeler arasındaki ilişkilerden oluştuğunu görürüz. Başka bir deyişle, afişteki her unsurun bir anlamı vardır. Ancak tüm unsurlar afişe çok farklı ve yeni anlamlar yüklüyor. Bu da algı ve anlam boyutunu güçlendiriyor, izleyicilere film hakkında bilgi veriyor ve filmi onlar için çekici kılıyor.

Black Panter filminin web sayfalarında ve görsellerinde birden fazla afiş olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın tek bir afiş üzerinden incelenmesi çalışmanın sınırlılığını ortaya koymaktadır. Analiz edilen film afiş, çalışmanın amacına uygun olarak insan hayatını etkileyen ve teknolojik göstergelerin ağırlıkta olduğu afiş göstergeleri arasından seçilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacını yansıtan doğru örneklem seçimi, birden fazla afiş çalışmasının analiz edilmesini engellemekte ve örneklem seçiminin önemini ortaya koymaktadır.

ADHOCISM IN CRISIS RESPONSE ARCHITECTURE: CASE STUDIES AND LESSONS LEARNED

Tuğba ERDİL DİNÇEL*

Abstract

This review critically examines the concept of adhocism in crisis response architecture, focusing on its role in addressing complex and evolving emergencies. By revisiting historical precedents and analyzing key case studies, including Hurricane Katrina, the Nepal Earthquake, and the COVID-19 pandemic, the review evaluates the effectiveness and limitations of adhoc strategies. These case studies highlight critical factors such as sustainability, long-term planning, communication, resourcefulness, and adaptability in crisis management. The research emphasizes the need to integrate adhocism into established crisis response frameworks to enhance resilience and adaptability for future crises. The article explores how adhocism functions within crisis response systems, particularly in contrast to the rigid structures of conventional approaches. While traditional models are effective in routine emergencies, they often fail to adapt to the complexity and uncertainty of larger-scale crises. Adhocism, with its flexible and innovative approach, offers a promising alternative to these conventional systems. The review suggests that embracing a more collaborative, adaptable strategy, grounded in adhocism, can improve the resilience and effectiveness of crisis management. In conclusion, the research underscores the limitations of traditional models and advocates

* Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, erdil.tugba@gmail.com, İstanbul/Türkiye

for the incorporation of adhocism into standard crisis response procedures for more robust and adaptive future solutions.

Keywords: Adhocism, crisis response architecture, case studies

KRİZ YANIT MİMARİSİNDE ADHOSİZM: VAKA ÇALIŞMALARI VE ALINAN DERSLER

Öz

Bu makale, kriz müdahale mimarisinde adhocism kavramını eleştirel bir şekilde değerlendirmekte ve bu yaklaşımın karmaşık ve gelişen acil durumları ele alma konusundaki rolüne odaklanmaktadır. Tarihi öncülleri gözden geçirerek ve Katrina Kasırgası, Nepal Depremi ve COVID-19 pandemisi gibi önemli vaka incelemelerini analiz ederek, adhoc stratejilerin etkinliği ve sınırlamaları değerlendirilmektedir. Bu vaka çalışmaları, kriz yönetiminde sürdürülebilirlik, uzun vadeli planlama, iletişim, kaynak yaratıcılığı ve uyum sağlama gibi kritik faktörleri öne çıkarmaktadır. Araştırma, gelecekteki krizlere karşı dayanıklılığı ve uyum yeteneğini artırmak amacıyla adhocism'in mevcut kriz müdahale çerçevelerine entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Makale, adhocrasinin kriz müdahale sistemleri içinde nasıl işlediğini, özellikle geleneksel yaklaşımların katı yapılarıyla karşılaştırarak incelemektedir. Geleneksel modeller rutin acil durumlarda etkili olsa da, genellikle daha büyük çaplı krizlerin karmaşıklığına ve belirsizliğine uyum sağlayamazlar. Adhocism, esnek ve yenilikçi yaklaşımıyla bu geleneksel sistemlere umut verici bir alternatif sunmaktadır. Makale, adhocism'e dayalı daha işbirlikçi ve uyarlanabilir bir stratejinin benimsenmesinin kriz yönetiminde dayanıklılığı ve etkinliği artırabileceğini öne sürmektedir. Sonuç olarak, araştırma geleneksel modellerin sınırlamalarını vurgulamakta ve daha güçlü ve uyarlanabilir gelecek çözümleri için adhocism'in standart kriz müdahale prosedürlerine dahil edilmesini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adhocizm, kriz yanıt mimarisi, vaka çalışmaları

1. INTRODUCTION

The quality of the response architecture in the face of crises, whether it is a pandemic or natural disaster, is of great importance (Ganesh et al., 2021). Traditional crisis response architecture based on pre-prepared protocols and hierarchical structure has been normally designed to control the scenarios that

have been previously taken. Nevertheless, in the age of emergencies that are developing all the time, tight organisational structures are not always enough (Khan et al., 2021). Adhocracy is an adaptive strategy, offering a method that can easily be adjusted to the situation of crisis (Ganesh et al., 2021).

Crisis Response Architecture (CRA) is the system that comprises the structures, policies, and strategies put in place to minimize the severity of a crisis (Sood and Rawat, 2021). The architecture has traditionally included two main features. It is a centralised governance structure with conventional protocols and already defined roles. While it was appropriate in some situations, such as routine emergencies, it did not work perfectly in complex and unpredictable crises (Xu, 2020). Below is the figure of CRA:

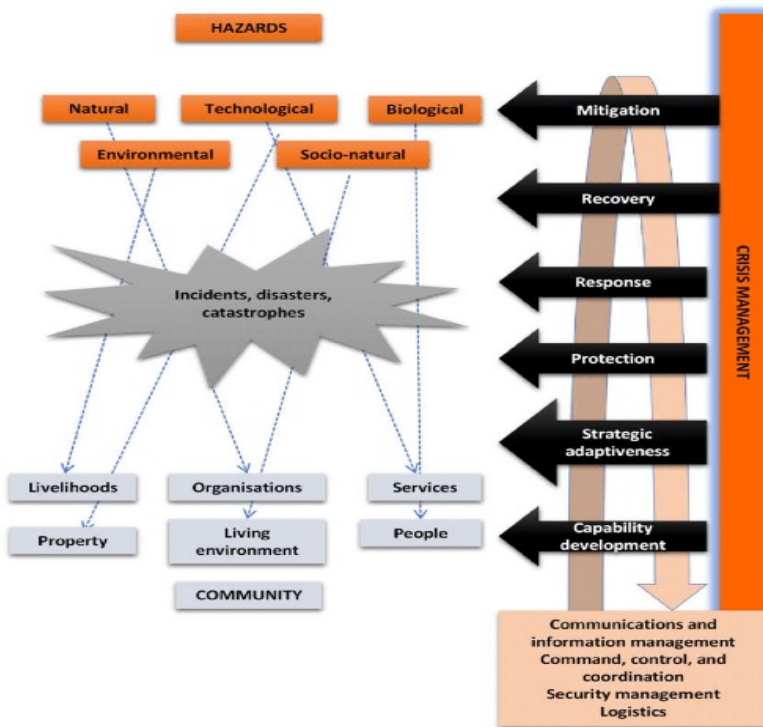

Figure 1. Crisis Response Architecture **Source:** Tagarev and Ratchev, 2020.

Adhocism dismisses rigid, traditional structures and adapts crisis responses to specific circumstances (Khan et al., 2021). Originating from the Latin "ad hoc" meaning "for this purpose," it emphasizes improvisation and resourcefulness, using expertise and connections to solve immediate problems (Al-Absi et al., 2021). Waterman (1990) describes it as an adaptable style that breaks traditional bureaucratic barriers to seize opportunities and solve issues.

Adhocism fills the voids in traditional crisis management frameworks (Al-Absi et al., 2021). In situations lacking appropriate protocols, quick, creative responses leveraging local knowledge help address challenges (Khan et al., 2021).

This review explores how adhocism functions within complex crisis response systems. By studying historical and current applications, it aims to highlight the benefits and challenges of implementing adhocism (Khan et al., 2021).

The review includes effective uses of adhocism in various crisis response fields like natural disasters and public health emergencies, drawing on diverse perspectives to show how it enhances resilience and adaptability (Al-Absi et al., 2021).

The structure of the review covers traditional crisis models and their limitations, explains adhocism in crisis contexts, examines case studies, and concludes with recommendations.

2. MATERIAL AND METHODS

This study examines how the adhocracy approach operates within crisis response architecture and its role in crisis management. The primary objective of the research is to understand the limitations of traditional crisis response systems

and the flexibility of adhocracy, as well as to evaluate the potential for integrating this approach into crisis response systems. In this context, historical examples and case studies have been analyzed in detail.

The research focuses on large-scale crises such as Hurricane Katrina, the Nepal Earthquake, and the COVID-19 pandemic. These events are selected due to their global impact and the availability of experiential data. The data obtained from these cases provide significant outcomes in sustainability, coordination, resource utilization, innovation, and flexibility. In this sense, the study employs various data collection methods:

- **Historical Reviews:** Documents and reports of major past crisis events are examined.
- **Case Analyses:** Detailed analyses are conducted on selected cases, evaluating the ad-hoc strategies employed during these events and their effectiveness.
- **Comprehensive Literature Review:** Existing literature on adhocracy and crisis management is thoroughly reviewed to identify theoretical and practical areas.

These methods are utilized to develop a comprehensive understanding of the role and effectiveness of adhocracy in crisis response architecture. The findings emphasize the importance of responding to future crises with a more flexible and collaborative approach.

2.1. Crisis Response Architecture

Below is the elaborated traditional crisis response system, followed by the emergence of adhocism in crisis response.

2.1.1. Traditional Crisis Response Systems

Traditional crisis management features rigid hierarchies, standardised responses, and centralised command structures (Su et al., 2020). Decision-making is centred on a command centre or governing authority, emphasising predictability and efficiency through fixed roles (Bleck et al., 2023). The chain of command is key, with a top-down flow of decisions from senior officials to frontline responders. This model simplifies communication and resource allocation for consistent emergency responses (Schaeffer, 2023). Standardisation, based on past crises and best practices, builds trust and ensures responders can perform effectively. However, it limits flexibility in handling unforeseen factors (Hupkens et al., 2023). Hierarchical structures concentrate decision-making power at the top, stifling creativity and original ideas among lower-level members. While effective for routine crises, complex and dynamic situations often reveal its limitations (Hupkens et al., 2023). Specialisation improves efficiency but can hinder communication and collaboration, crucial for cross-border crises (Alexander and Letovaltseva, 2023; Coche et al., 2021). Bureaucratic processes slow decision-making, delaying responses in fast-moving crises due to multi-layered approval (Coche et al., 2021).

2.1.2. Adhocism Emergence in Crisis Response

The phenomenon known as adhocracy or adhocism in crisis response is a pragmatic solution to the problem of dealing with non-expected challenges. Adhocracy is another term for a flexible organisational structure with robust decentralisation of decision-making, flexible roles changing with each challenge, and adaptation-based processes (Sharma et al., 2022).

Silver says: “The undiluted practical adhocism that prevails in vernacular architecture is stopped only through lack of further resources immediately at

hand. Any sensible man would prefer a piece of corrugated board to a thatch roof unless he got rich and could afford to be romantic (Object Guerilla, 2013, December 15).” The figure below highlights Singular adhocism in the Amazon Basin: decorated faces expressing custom and tribal membership, a photograph by Nathan Silver:

Figure 2. Amazon Basin Decorated Faces

Source: Jencks and Silver, 2013.

Jencks mentions that: “At a populist level, adhocism is radically democratic and pragmatic, as in the first two stages of revolution (Object Guerilla, 2013).”

Many types of crises, such as natural disasters, epidemics, and unexpected emergencies, all involve rapid decision-making and imminent problem-solving (Egbewatt Arrey, 2023). Through this system of task-based teams, each composed of numerous specialists with varied expertise and viewpoints who work in tandem within a specific time frame to achieve clearly defined results, organisations manage to successfully solve complex problems (Karlsrud and Reykers, 2020). It reveals a way of functioning where leaders are not the only

powers; rather, everyone from the top to the bottom of the hierarchy also contributes his ideas and takes the initiative; this environment cognitively supports any decision that solves the problem creatively.

Adhocracy attracts speed and adaptability while dealing with crisis situations (Karlsruh and Reykers, 2020). Organisations meet this challenge by quickly adapting strategies based on the changing circumstances in the real-time mode of execution. Adhocracy brings this into action as it fosters experimenting, thus developing one's ability to learn from flaws, which in turn results in constant improvement and refinements of the approaches (Reykers et al., 2023). For instance, rather than sticking to fixed procedures and protocols, teams may adapt and become innovative by seeing the changes in information as they arise, and therefore the adjustments are based on the current situation as well as what is being prioritised at the moment.

In addition, adhocracy takes the problem of centralised decisions into perspective; instead of centralising power at the top level, power is distributed through the organisation (Reykers et al., 2023). This distribution of power to the responders in the frontline helps identify the unpostponable issue with contingencies and situational awareness in the region. The power of decision-making being dispersed among the people and delegated to them marks adhocracy, which allows the organisation to react fast and makes the employees take part in the process, which gives them a sense of possession and ownership of the product (Schaeffer, 2023).

Instead, adhocracy surprises with an assortment of visible challenges. The lack of rigidity and sometimes a lack of clarity can become two sides of the coin, with the adhocratic way of organising the business causing difficulties in coordination and even conflicts of interest (Schaeffer, 2023). Clear delineation of authority and

effectively outlined roles are critical factors in this regard, and the absence of these roles may compromise effective pronouncements and coordination (Sood and Rawat, 2021). Furthermore, such change will have the risk of being introduced by the focus on innovation and experimentation as new, non-tested strategies might improve the problems or cause ones that did not exist before.

Moreover, adhocracy brings about a cultural transformation that stems from prevailing non-bureaucratic traditional attributes. Proper conduits of communication and feedback machines will be key pillars of consistency within adhocratic teams' systems of operation (Sood and Rawat, 2021). For this, the figure by Edouard François in Paris can be taken into consideration, focused on mandated repro-style and modern windows.

Figure 3. Mandated Repro-Style and the Modern Windows by Edouard François

Source: Jencks and Silver,2013.

The prevalent challenges of the adhocracy model nevertheless pose a good level of advantages in crisis response, whereby organisations will traverse the fogs of complexity and uncertainty with agility and resilience.

3. FINDINGS AND EVALUATION

In the Findings and Evaluation section, the study examines the research findings and their evaluation. This includes the key findings, unexpected results, interpretation of the findings, and comparisons with other studies.

3.1. Key Findings

Hurricane Katrina Response: Hurricane Katrina, a devastating natural disaster that struck the United States in 2005, exposed serious weaknesses in emergency response capabilities. The Hurricane struck with devastating force, primarily affecting Louisiana and Mississippi (Davis et al., 2020). Hurricane Katrina affected 92,000 square miles and caused widespread destruction, particularly in New Orleans, leading to extensive flooding and a widespread humanitarian crisis (Johnson, 2007). The hurricane itself was the primary cause, but equally significant was the collapse of man-made levees meant to protect the city built below sea level (The White House, n.d.). This combination led to a series of cascading problems. Katrina was not just another hurricane; it triggered persistent flooding, industrial disasters, evacuation challenges, lethal pollution, utility network destruction, and public safety concerns (Davis et al., 2020).

In the immediate aftermath, the formal response mechanisms struggled to cope with the magnitude of the disaster, prompting an array of ad hoc solutions. The US emergency management system relies on a “bottom-up” approach, where local authorities take initial responsibility (Maly et al., 2017). However, this model

proved inadequate for handling Katrina's impact. State and federal responders were slower to arrive due to their distance from the disaster site. Historically, FEMA played a larger role in pre-event planning and post-event recovery than in managing disasters in progress. This lack of agility hindered the response to Katrina (FEMA, 2005). Local communities quickly organized themselves to set up impromptu relief centers and distribution points for essential supplies such as food and water (Huang, 2014). Buildings like the New Orleans Superdome were repurposed into emergency shelters, although they were not initially designed for such use. Additionally, residents employed private boats and vehicles to rescue stranded neighbors, filling the gap left by insufficient government-organized evacuation efforts (Golden, 2013)

Figure 4. Hurricane Katrina Aftermath

The effectiveness of these ad hoc responses varied. On one hand, they were vital in providing immediate relief and saving lives during the initial chaos following the hurricane. Community-led initiatives were often quicker to deliver aid and were crucial in mobilizing public support and involvement. This grassroots mobilization also highlighted the urgent need for broader audiences, sometimes prompting faster action from higher levels of government. Initially, the federal

government failed to grasp the systemic nature of the risk and the disaster's scope, leading to delayed response efforts. Despite prior warnings, the response was insufficiently prepared. The National Incident Management System needed accelerated implementation (Davis et al., 2020). However, these solutions also faced significant challenges. Many were not sustainable over the long term; makeshift shelters and emergency facilities quickly became overwhelmed and were under-equipped to handle the scale of the disaster. Moreover, the ad hoc nature of these efforts meant that there was often a lack of coordination, which led to unequal distribution of resources and services, compounding the difficulties faced by the most vulnerable populations (Maly et al., 2017). Re-examining legal structures for authority delegation between government levels during crises is essential. Sustainable funding across government levels is necessary to build emergency response capabilities. Attention should be paid to involving the private sector in disaster response (Golden, 2013). Enhancing training and exercises for emergency responders to develop both plan execution and nimble improvisation skills.

Recovery of Nepal Earthquake: The 2015 Nepal earthquake was a devastating natural disaster that struck the country, leaving a significant impact on lives, homes, and infrastructure. The earthquake occurred on April 25, 2015, with a magnitude of 7.8 (Shrestha et al., 2020). A second major earthquake, measuring 7.3, struck on May 12, 2015. Nearly 9,000 lives were lost, and over half a million homes were destroyed (Nepal Earthquake, 2016). The disaster caused immense damage to an already impoverished country. This included a lot of demolition of houses and infrastructure, especially in areas where people lived far from towns (Epstein et al., 2018). The Nepalese government and the international community were brought in to confront the gigantic task of providing an emergency response to one of the worst natural disasters the country has ever

faced. The NPC undertook an intensive holistic exercise in which important stakeholders were involved. This was meant to assess the extent of damage and loss and address the needs of those affected. The PDNA report painted a complete picture of the magnitude of destruction and prioritized the rebuilding and resettlement program (Government of Nepal National Planning Commission, 2015).

Figure 5. Nepal After the Earthquake

The rehabilitation process, however, became a challenging factor due to the adhocism, as decisions were made without a clear plan. Coordinated work in this regard was essential to evade the possibility of fragmentation and disjointed responses. In the aftermath of the earthquake, the relief system of the country was unable to cope with the situation, and the total inaccessibility of some areas was the other side of the coin due to landslides and destruction (Anhorn, 2018). This isolation forced the adoption of temporary measures, especially in unreachable settlements. The locals, mostly at the forefront of the fight, organized themselves and their community leaders, as well as youth groups, to initiate their response efforts. The survivors made use of the commonly available

materials and local knowledge to build temporary shelters out of the debris and other recuperated materials (Liu et al., 2021). In the same way, international aid agencies worked with local organizations to use makeshift ways of delivering aid and services, like flying from helicopters or setting up distribution centers by roads (Shrestha et al., 2019). Even though challenges have become inevitable, relief and early recovery activities have been maintained and will be persistent. The PDNA, on the part of Nepal, set the groundwork for reconstructing and recovery planning. The idea of “Build Back Better” focused on resilience and reconstruction in a sustainable way (Government of Nepal National Planning Commission 2015).

These ad-hoc approaches were crucial in saving people’s lives at the moment. Community-driven responses proved to be the most convenient and efficient way to deliver aid to people living in hard-to-reach areas. They not only sheltered them but also dealt with the aftermath by managing basic medical care and distributing food and water supplies (Shrestha et al., 2020). Involving the local population in recovery helped identify the most pressing issues and maximize resources. The earthquake allowed alignment with the March 2015 Sendai Framework for Disaster Risk Reduction (SFDRR). SFDRR emphasised rebuilding, integrated recovery, and community involvement (Shrestha et al., 2019).

However, the ad hoc reforms had many issues. Poor coordination between organizations caused duplication and resource waste (Anhorn, 2018). Additionally, the measures’ short duration suggested they were patchwork solutions rather than a recovery path. Many temporary shelters have become permanent, lacking basic amenities and security (Epstein et al., 2018). Short-lived ad-hoc tactics also slowed strategic recovery program decisions and execution.

These ad hoc efforts also showed the organizational and management flaws of traditional disaster management systems. It stressed the importance of better planning and local community integration into disaster response structures to improve immediate and long-term responses (Liu et al., 2021).

Response to COVID-19: COVID-19, first reported in late 2019, has caused an unprecedented global pandemic. A tripartite problem was faced by all nations around the world: in the first place, the virus should be controlled; on the other hand, the countries had to deal with severe social and economic impacts (Nkengasong et al., 2020). Healthcare systems and governments had to find quick fixes to adapt to the virus's rapid spread (World Health Organization, 2022).

The healthcare system was the most vulnerable sector, as can be seen from the ad-hoc measures. The hospitals were able to increase their capacity through the conversion of non-traditional spaces like conference rooms, gyms, field tents, and others into treatment areas (White et al., 2020). In some areas, the stadiums for sports and the convention halls were dedicated to being converted into makeshift hospitals with the purpose of handling the influx of patients (Alexander et al., 2022). Moreover, the shortage of medical products encouraged the rise of local initiatives and small businesses that converted their production lines to manufacture masks, face shields, and hand sanitizers (World Health Organization, 2022; White et al., 2020). These efforts were enabled by volunteer activities on a temporary basis as well as other community initiatives which aimed at giving PPE to some people who couldn't afford them, especially the health workers and the vulnerable populations (Cassell et al., 2022).

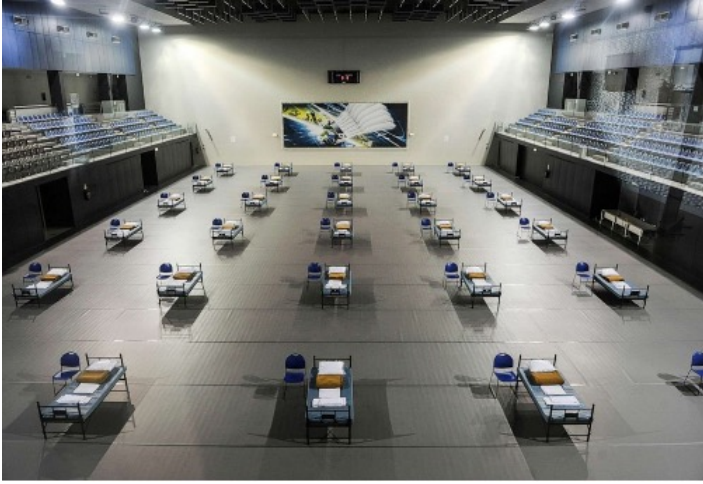

Figure 6. A Temporary Hospital in COVID-19

Another significant ad hoc response to the pandemic was the use of technology. Telemedicine experienced a sharp adoption growth in the wake of fear of face-to-face interaction since both the patients and physicians wanted to minimize their exposure to the virus (Greer et al., 2023). This change ensured that all patients received advice and continued care when lockdowns were in place, and hospitals were overburdened (World Health Organization, 2021). Educational facilities and businesses made these adjustments in only a few days, and many started using online tools and platforms to help with their operations and to continue their education (White et al., 2020).

Nevertheless, the efficiency of these improvised responses fluctuated. On the other hand, they were indispensable in attending to emergencies, offering critical health services, and preserving education and business operations. They have also been a catalyst for innovation as many organizations and institutions have found new work methods that can have long-term advantages. However, the lack of well-coordinated and rapid reactions also created some major challenges (Müller et al., 2022). The quality level of medical care in temporary healthcare

facilities sometimes decreased compared to standard healthcare settings, and access to digital technology was uneven, which aggravated the existing inequalities in education and work opportunities (World Health Organization, 2021). Besides, the hasty implementation of remote technologies caused problems such as data security and privacy (Greer et al., 2023; Müller et al., 2022).

Moreover, these non-systematic responses highlighted the systemic failures in preparedness and resilience to pandemics. In this regard, many of the emergency measures were reactive and not proactive, hence emphasizing the need for well-planned and improved investment in healthcare infrastructure and technology (Nkengasong et al., 2020). Similarly, the pandemic has shown how crucial global cooperation and collaboration are, and the uncoordinated ad hoc measures of countries often resulted in divided and even conflicting responses (Cassell et al., 2022).

3.2. Unexpected Findings

The use of adhocism in crisis management revealed several unexpected results throughout the research process. Three key unexpected findings emerged in this context:

- **Impact of Community-Based Adhoc Solutions:** In major crises such as Hurricane Katrina and the Nepal Earthquake, local communities quickly organized and developed adhoc solutions independent of central authorities, leading to much more effective outcomes than anticipated. The ability of these communities to generate their own solutions where traditional crisis management systems failed demonstrated a surprising level of success in crisis response.

- **Digital Solutions During the COVID-19 Pandemic:** During the COVID-19 pandemic, the rapid deployment and widespread use of digital health services (particularly telemedicine) proved to be a critical element in combating the crisis. While the significant impact of digital tools was not fully anticipated, the pandemic triggered a lasting digital transformation in healthcare systems, an unexpected finding with long-term implications.
- **Inequalities Arising from Adhoc Solutions:** While adhocism provided speed and flexibility, it also led to unexpected challenges, particularly in terms of resource distribution and sustainability. During the COVID-19 pandemic, certain communities faced difficulties accessing digital services, revealing that adhoc solutions could exacerbate inequalities in crisis management. This unforeseen effect highlighted a negative consequence of adhocism in some crisis scenarios.

3.3. Interpretation of Findings

Crisis response efforts, being either based on the traditionally accepted approaches or on more adaptive ones such as adhocism, create the necessary lessons and provide the needed knowledge for future plans and actions (Reykers et al., 2023). The lessons learned are provided below:

Response to Hurricane Katrina: By designing sustainable interventions for disaster preparedness and response in line with resilience-building, capacity development, and community empowerment, one can achieve the goal of avoiding disasters and enhancing the overall preparedness and resilience of the community (Shah Bukhari et al., 2021). Long-term planning facilities response efforts are informed by evidence-based assessment, stakeholder interpretation, and comprehensive risk analysis thereby making likely the successful

implementation of the efforts (Shah Bukhari et al., 2021). Through positive-mindedness, incorporating sustainability concerns into responding and implementing crisis action and incentivising this can probably leave a footprint on generating long-term impact and transformations. Especially in such cases as after the 2004 Indian Ocean tsunami, the impacted communities had to cope with the overwhelming challenges of rebuilding their lives and dependency (Syamsidik et al., 2021). UNDP (United Nations Development Programme) is participating in the coordination of governments and communities to put up infrastructure and environment restoration and designing measures for disaster preparedness (Syamsidik et al., 2021). This community was able to create synergy between the efforts of sustainable recovery projects, including mangrove restoration, early warning systems, and livelihood diversification by investing in these projects (Syamsidik et al., 2021). The community was thus better prepared for future shocks and much quicker to recover from the previous events.

Response to Recovery from Nepal Earthquake: Through investing in communication infrastructure, achieving interoperability, and prioritising information exchanges and transparency, the response efforts will become better capable of coping with complex issues and provide a more coordinated intervention (Mohan et al., 2022). Correspondingly, the global public health systems had to face an unpredictable situation with no precedents in the form of the COVID-19 pandemic, and the only way to overcome it was through the joint actions of the international, national, and regional communities to deal with the crisis (Mohan et al., 2022). Agencies like the World Health Organisation (WHO) were a key link in the chain of distributing information, coordinating research, and giving technical advice to governments and healthcare professionals. Nations incorporated these policies largely through using lockdowns, travel restrictions, and vaccination campaigns in partnership with international partners, other states, or neighbours (Mohan, 2022).

Response to COVID-19: The second main lesson is that innovation and resourcefulness are of utmost importance in crisis management (Ray, 2021). It is not unusual for crises to quickly exhaust existing resources and infrastructure, requiring, therefore, new ideas and methods of coping with ever-changing needs. Responders should use approaches that cultivate their creativity and look for necessary resources effectively (Liu, 2022). They may reuse the available assets, make makeshift solutions, or create partnerships and collaborations with other institutions or individuals. Building a culture of innovation and empowering people so that they can expand their conceptual frameworks will ensure that crisis management interventions bring out the best in human ingenuity under dire conditions (Liu, 2022). For example, the Ebola epidemic in West Africa brought about a host of difficulties as the responders had to deal with constitutional barriers, a trust gap between the people and authorities as well as inadequate healthcare infrastructure (MSF n.d.). This prompted organisations, like MSF (Médecins Sans Frontières), for instance, to implement creative approaches, like community-based programs, mobile testing, and social mobilisation campaigns that will sensitize the people and encourage the desired behavior change (MSF n. d.). These options created a bond of trust with the local communities, which, therefore, provided the early detection of cases and treatment that finally led to the control of the epidemic.

Adaptability and Flexibility: Crises are by their nature unpredictable and changeable, frequently developing in a manner that circumvents normal forecasting and planning (Karacalı and Erdil, 2022). Responders need to stay flexible, reevaluate situations based on the changing scenarios, and devise new approaches and methods on the fly to deal with emerging issues. This calls for flexibility in engineering protocols and focuses on the situation rather than rigid following of set procedure. This highlights that responsiveness and speed are

more important than adhering to the set procedures or being driven by emotion (Karacalı and Erdil, 2022).

For example, after the 2010 Haiti earthquake, responders had the same disaster logistics problems caused by collapses of infrastructure and overcrowding of local resources (Doctors without Borders, 2010). Vulnerable supply chains could not be sustained, and alternative routes had to be devised to complement the provision of humanitarian assistance. Similar Organisations like Doctors Without Borders and the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies also embraced adhocism through field hospitals, the network of local suppliers, and the stocking of medical supplies (Doctors without Borders, 2010).

3.4. Suggestions for Future Research

The findings of this study indicate that adhocism offers flexibility, speed, and innovation in crisis management. However, it has also been observed that while these short-term gains are valuable, adhocism may present challenges in terms of sustainability and coordination in the long run. Therefore, future research should focus on several key areas to enhance the effectiveness and sustainability of adhocism as a crisis management model.

First, more studies are needed on how adhocism can be integrated with traditional crisis management models. The existing literature suggests that while adhocism provides quick and flexible solutions in the short term, long-term sustainability often requires more centralized systems. In this context, it is important to explore how adhocism can be combined with traditional management structures, at which stages adhoc solutions should be implemented, and how these two approaches can be balanced effectively.

Secondly, there is a need for deeper exploration of the long-term sustainability of adhocism. Although adhoc solutions are effective in the short term, they may fall short in addressing the needs of long-term recovery and rebuilding processes. Future research should investigate how adhoc solutions can be made more sustainable throughout all stages of crisis management. Specifically, studies on the impact of infrastructure, resource management, and community involvement on sustainable crisis management are necessary.

Thirdly, the role of digital platforms and technology in the application of adhocism should be examined. The rapid deployment of digital solutions during the COVID-19 pandemic provided important lessons on how adhocism can be integrated with technology. However, it was also observed that digital inequalities caused problems in certain communities. Therefore, future studies should focus on how digital technologies can be used more equitably and inclusively and how these technologies can enhance the effectiveness of crisis management processes.

Finally, there is a need for more research on the applicability of adhocism in different cultural and geographical contexts. Understanding whether adhocism is equally effective in all societies and crisis scenarios will provide valuable insights into how this approach can be integrated into global crisis management strategies. Research on how cultural and socio-economic differences affect adhocism will help determine the conditions under which this method is most effective, contributing to the development of more flexible and innovative solutions in crisis management.

In light of these suggestions, future research can play a key role in making adhocism a more effective and sustainable tool in crisis management.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

This study examined the limitations of traditional crisis management approaches and the benefits of adhocism, which offers flexibility, speed, and innovation. The findings reveal that traditional, centralized crisis management systems often fail in large-scale or rapidly evolving crises due to their reliance on rigid, predetermined procedures. In contrast, adhocism provides quicker, more adaptive responses to immediate needs.

Case studies such as Hurricane Katrina, the Nepal Earthquake, and the COVID-19 pandemic demonstrate how adhoc solutions allowed communities to organize quickly, using available resources creatively and effectively. These community-based solutions were much faster and more effective than the slow bureaucratic responses of centralized management systems.

Despite its advantages, adhocism also presents challenges, particularly in terms of long-term sustainability and coordination. For example, the COVID-19 pandemic exposed digital inequalities, where regions with limited access to technology experienced deepened social disparities. Similarly, during the Ebola outbreak, short-term community-based solutions were effective, but long-term sustainability was hindered by a lack of infrastructure and centralized coordination.

At this point, several issues regarding adhocism remain open for discussion. While adhoc solutions provide rapid and innovative responses, particularly in urgent situations, their long-term effectiveness may be limited without centralized management and structured systems. The flexibility and creativity offered by adhocism during crises are valuable but insufficient for ensuring sustainability over time. Future crisis management strategies should integrate adhocism with traditional models to form a hybrid approach. This combination

would allow for rapid, adaptable responses while ensuring sustainable outcomes in the long term.

In conclusion, the study demonstrates that adhocism is a valuable tool in crisis management, producing effective results, especially in situations requiring immediate intervention. However, it is clear that adhocism alone is not sufficient for comprehensive crisis management, and a more structured and coordinated approach is necessary for long-term success. Future research should focus on how adhocism can be integrated with traditional crisis management models to improve overall crisis response effectiveness.

Conflict of Interest Disclosure

There is no conflict of interest between the authors regarding the research, preparation of the manuscript for publication, and/or its publication.

Support/Financing Information

The authors did not receive any financial support during the preparation of this article.

Ethics Committee Decision

No ethics committee decision is required for the research and publication of this study.

REFERENCES

- Al-Absi, M. A., Al-Absi, A. A., Sain, M., & Lee, H. (2021). Moving ad hoc networks— A comparative study. *Sustainability*, 13(11), 6187. <https://doi.org/10.3390/su13116187>

- Alexander, D. W., & Letovaltseva, T. (2023). Psychosocial workers and indigenous religious leaders: An integrated vision for collaboration in humanitarian crisis response. *Religions*, 14(6), 802. <https://doi.org/10.3390/rel14060802>
- Alexander, M., Unruh, L., Koval, A., & Belanger, W. (2022). United States response to the COVID-19 pandemic, January–November 2020. *Health Economics, Policy and Law*, 17(1), 62–75. <https://doi.org/10.1017/S1744133121000116>
- Anhorn, J. (2018). Nepal and the ‘urban resilience utopia’. In A. Fekete & F. Fiedrich (Eds.), *Urban disaster resilience and security. The Urban Book Series* (pp. 13–26). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-68606-6_2
- Bleck, J., Gottlieb, J., Kosec, K., Kyle, J., & Soumano, M. (2023). *Local governance in anticipatory action and crisis response: A new study in Mali*. Fragility, Conflict, and Migration Project Note December 2023. Washington DC, International Food Policy Research Institute (IFPRI). Retrieved April 28, 2024, from <https://hdl.handle.net/10568/137230>
- Cassell, C. H., Raghunathan, P. L., Henao, O., Pappas-DeLuca, K. A., Rémy, W. L., Dokubo, E. K., Merrill, R. D., & Marston, B. J. (2022). Global responses to the COVID-19 pandemic. *Emerging Infectious Diseases*, 28(13), 4–7. <https://doi.org/10.3201/eid2813.221733>
- Coche, J., Rodriguez, G. R., Montarnal, A., Tapia, A., & Benaben, F. (2021). *Social media processing in crisis response: An attempt to shift from data to information exploitation*. HICSS 2021 – 54th Hawaii International Conference on System Sciences, January 2021, Online, United States, pp. 2285–2294. Retrieved April 28, 2024, from <https://imt-mines-albi.hal.science/hal-03095502>

- Davis, S., Rose-Davison, K., & Smith, D. G. (2020). Hurricane Katrina at 15: Introduction to the special section. *American Journal of Public Health*, 110(10), 1461–1462. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2020.305885>
- Doctors Without Borders. (2010, December 20). Haiti: An overview of MSF operations in 2010. *Doctors Without Borders*. Retrieved April 28, 2024, from <https://www.doctorswithoutborders.org/latest/haiti-overview-msf-operations-2010>
- Egbewatt Arrey, L. (2023). *Inter-institutional linkages and great power influence: The G5 Sahel, France, and the EU in Sahelian security governance*. (Dissertation). Retrieved April 28, 2024, from <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1727135&dswid=-4811>
- Epstein, K., DiCarlo, J., Marsh, R., Adhikari, B., Paudel, D., Ray, I., & Måren, I. E. (2018). Recovery and adaptation after the 2015 Nepal earthquakes: A smallholder household perspective. *Ecology and Society*, 23(1). <https://www.jstor.org/stable/26799051>
- FEMA. (2005, September 4). Hurricane Katrina response and recovery update. *FEMA*. Retrieved April 28, 2024, from <https://www.fema.gov/press-release/20210506/hurricane-katrina-response-and-recovery-update>
- Ganesh, S., Gopalasamy, V., & Sai Shibu, N. B. (2021). *Architecture for drone assisted emergency ad-hoc network for disaster rescue operations* [Conference presentation]. 13th International Conference on Communication System & Networks, Bangalore, India, pp. 44-49. <https://doi.org/10.1109/COMSNETS51098.2021.9352814>
- Golden, P. C. (2013). *An analysis of the allocation of FEMA public assistance funds along the US Gulf Coast following Hurricanes Katrina, Rita, and Wilma*. (Order No. 29126610). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2674875188). Retrieved April 28, 2024, from

<https://www.proquest.com/dissertations-theses/analysis-allocation-fema-public-assistance-funds/docview/2674875188/se-2>

Government of Nepal National Planning Commission. (2015). *Nepal earthquake 2015 post disaster needs assessment*. Vol. A: Key findings. Government of Nepal National Planning.

<https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/SAR/nepal/PDNA%20Volume%20A%20Final.pdf>

Greer, S. L., Dubin, K. A., Falkenbach, M., Jarman, H., & Trump, B. D. (2023). Alignment and authority: Federalism, social policy, and COVID-19 response. *Health Policy*, 127, 12-18.

<https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2022.11.007>

Guerilla, O. (2013, December 15). *Adhocism*. Retrieved April 28, 2024, from <http://objectguerilla.com/blog/2013/9/26/ad-hocism>

Huang, S. K. (2014). *Households' evacuation decision in response to Hurricanes Katrina and Rita* [Doctoral dissertation, Texas A & M University]. <https://oaktrust.library.tamu.edu/handle/1969.1/153425>

Hupkens, J., Neuhold, C., & Vanhoonacker, S. (2023). One crisis is not like another: Exploring different shades of crisis in the EU. *Politics and Governance*, 11(4), 252–262. <https://doi.org/10.17645/pag.v11i4.7349>

Johnson, S. (2007). Hurricane Katrina: Challenges, concerns, policies, and needs. In L. Goldman & C. Coussens (Eds.), *Environmental public health impacts of disasters: Hurricane Katrina, workshop summary* (pp. 12-15). Institute of Medicine of the National Academies. The National Academies Press. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK54235/>

Jencks, C., & Silver, N. (2013). *Adhocism: The case for improvisation* (expanded and updated ed.). The MIT Press.

- Karacalı, A. O., & Erdil, T. (2022). Considering sidewalls as an architectural ground: Parasitic architecture approaches in design studio. *Journal of Design Studio*, 4(1), 81–92. <https://doi.org/10.46474/jds.1117609>
- Karlsruğ, J., & Reykers, Y. (2020). Ad hoc coalitions and institutional exploitation in international security: Towards a typology. *Third World Quarterly*, 41(9), 1518–1536. <https://doi.org/10.1080/01436597.2020.1763171>
- Khan, A., Gupta, S., & Gupta, S. K. (2021). Unmanned aerial vehicle-enabled layered architecture-based solution for disaster management. *Transactions on Emerging Telecommunications Technologies*, 32(12). <https://doi.org/10.1002/ett.4370>
- Liu, G. (2022). *Urban improvisation: Research and design about residents' spontaneous architectural and urban practice in Marseille* [Master thesis, Delft University of Technology]. TU Delft Library. <http://resolver.tudelft.nl/uuid:0310e8a6-9e36-4efb-97b4-1f86de87cdca>
- Liu, W., Gerber, E., Jung, S., & Agrawal, A. (2021). The role of human and social capital in earthquake recovery in Nepal. *Nature Sustainability*, 5(2), 167–173. <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00805-4>
- Maly, E., Kondo, T., & Banba, M. (2017). Experience from the United States: Post-Katrina and Sandy. In M. Banba & R. Shaw (Eds.), *Land use management in disaster risk reduction* (pp. 79-106). Springer. https://doi.org/10.1007/978-4-431-56442-3_6
- Mohan, M., Ghoshal, R., & Roy, N. (2022). Maternal referral delays and a culture of downstream blaming among healthcare providers: Causes and solutions. *Public Health Ethics*, 15(3), 268-276. <https://doi.org/10.1093/phe/phac021>

- Médecins Sans Frontières (MSF). (n.d.). Haemorrhagic fevers. *Médecins Sans Frontières International*. Retrieved April 28, 2024, from <https://www.msf.org/ebola>
- Müller, J., Hoberg, K., & Fransoo, J. C. (2022). Realizing supply chain agility under time pressure: Ad hoc supply chains during the COVID-19 pandemic. *Journal of Operations Management*, 69(3), 426-449. <https://doi.org/10.1002/joom.1210>
- Nepal Earthquake. (2016). *Post disaster recovery framework*. Government of Nepal National Reconstruction Authority. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/np/PDR_F-Report_FINAL10May.pdf
- Nkengasong, J., Iwasaki, A., Victora, C., Oh, J., Gao, G. F., Agrawal, A., Drosten, C., Söderberg-Naucler, C., López-Collazo, E., Pollock, A. M., Viola, A., & Baker, M. (2020). The global response to the COVID-19 pandemic. *Med*, 1(1), 3–8. <https://doi.org/10.1016/j.medj.2020.12.003>
- Ray, R. (2021). Spatial adhocism of the urban territory: Sketches from a squatter settlement in Kolkata. *Third World Thematics: A TWQ Journal*, 6(4-6), 159-178. <https://doi.org/10.1080/23802014.2022.2113743>
- Reykers, Y. F., Karlsrud, J., Brosig, M., Hofmann, S. C., Maglia, C., & Rieker, P. (2023). Ad hoc coalitions in global governance: Short-notice, task- and time-specific cooperation. *International Affairs*, 99(2), 727-745. <https://doi.org/10.1093/ia/iiac319>
- Schaeffer, J. (2023). *Analysis of crisis response communication by U.S. Army Corps of Engineers, Tuttle Creek Lake, Kansas City District during the flooding crisis of 2019* [Master of science thesis, Kansas State University]. K-State Electronic Theses. <https://hdl.handle.net/2097/43551>
- Shah Bukhari, S. K. U., Said, H., Gul, R., & Ibna Seraj, P. M. (2021). Barriers to sustainability at Pakistan public universities and the way forward.

- International Journal of Sustainability in Higher Education, 23(4), 865–886. <https://doi.org/10.1108/ijsh-09-2020-0352>
- Sharma, P., Tiwari, S., Choi, T.-M., & Kaul, A. (2022). Big data analytics for crisis management from an information processing theory perspective: A multimethodological study. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 1–15. <https://doi.org/10.1109/tem.2022.3209786>
- Shrestha, K. K., Bhattarai, B., Ojha, H. R., & Bajracharya, A. (2019). Disaster justice in Nepal's earthquake recovery. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 33, 207–216. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2018.10.006>
- Shrestha, R., Fekete, A., & Sandholz, S. (2020). Post-earthquake recovery in Nepal: A study and analysis of post disaster perception and needs for housing recovery after 2015 earthquake. In R. Roggema (Ed.), *Designing sustainable cities. Contemporary urban design thinking*, (pp. 101–121). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-54686-1_7
- Sood, S. K., & Rawat, K. S. (2021). A scientometric analysis of ICT-assisted disaster management. *Natural Hazards*, 106, 2863–2881. <https://doi.org/10.1007/s11069-021-04512-3>
- Su, C., Gilbert, H., & Youngquist, J. (2020). Improving crisis-response simulations: Using local context and incorporating crisis-response professionals. *Communication Teacher*, 35(1), 67–73. <https://doi.org/10.1080/17404622.2020.1791921>
- Syamsidik, R. S. O., Nugroho, A., Fahmi, M., Suppasri, A., Munadi, K., & Amra, R. (2021). Fifteen years of the 2004 Indian Ocean Tsunami in Aceh-Indonesia: Mitigation, preparedness and challenges for a long-term disaster recovery process. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 54, 102052. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2021.102052>
- Tagarev, T., & Ratchev, V. (2020). A taxonomy of crisis management functions. *Sustainability*, 12(12), 5147. <https://doi.org/10.3390/su12125147>

- The White House. (n.d.). *Hurricane Katrina: Chapter Five: Lessons learned*. The White House, President George W. Bush. Retrieved April 28, 2024, from <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/reports/katrina-lessons-learned/chapter5.html>
- Waterman, R. H. (1990). *Adhocracy: The power to change*. Whittle Direct Books.
- White, B. A. A., Johnson, J., Arroliga, A. C., & Couchman, G. (2020). Ad hoc teams and telemedicine during COVID-19. *Baylor University Medical Center Proceedings*, 33(4), 696-698. <https://doi.org/10.1080/08998280.2020.1809758>
- World Health Organization. (2021). Ad hoc virtual meeting on COVID-19: *Enhancing the role of parliamentarians in continuing to support the COVID-19 response, including in relation to vaccines and virus variants, 26 April 2021, Virtual meeting: Meeting report*. WHO Regional Office for the Western Pacific. <https://iris.who.int/handle/10665/341459>
- World Health Organization. (2022, April 4). *WHO's response to COVID-19 - 2021 annual report*. World Health Organization. <https://www.who.int/publications/m/item/who-s-response-to-covid-19-2021-annual-report>
- Xu, J. (2020). Does the medium matter? A meta-analysis on using social media vs. traditional media in crisis communication. *Public Relations Review*, 46(4), 101947. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2020.101947>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Krizle yanıt mimarisinin kalitesi, pandemi ya da doğal afet gibi krizlerde büyük önem taşımaktadır. Geleneksel kriz yanıt mimarisi, önceden hazırlanmış protokoller ve hiyerarşik yapıya dayanan ve genellikle önceden tahmin edilebilen senaryoları kontrol etmek amacıyla tasarlanmış bir sistemdir. Ancak, acil durumlar sürekli olarak geliştiğinde sıkı organizasyon yapıları her zaman yeterli olmamaktadır. Bu noktada, adhocizm, esnek bir strateji olarak ortaya çıkmakta ve kriz durumlarına uyum sağlamak için bir yöntem sunmaktadır.

Adhocizm, "bu amaç için" anlamına gelen Latince "ad-hoc" teriminden alınmıştır ve kriz anlarında uyarlanabilirliği ve kaynaklardan en iyi şekilde yararlanma yeteneğini vurgular. Geleneksel kriz yönetimi sistemlerinde sıkı yapılar yerine, krize göre yanıtın koşullara uygun olarak ayarlanmasını teşvik eder. Adhocizm, esnek, hızlı ve dayanıklı bir yaklaşım olarak karmaşık veya belirsiz krizlerle başa çıkmak için umut verici görünmektedir.

Bu makalede, adhocizm kavramının kriz yanıt mimarisindeki rolü ve kriz yönetiminde nasıl bir yaklaşım sunduğu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Doğal afetler, halk sağlığı acil durumları ve insani krizler gibi kriz yanıtının farklı alanlarındaki etkili uygulamalar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, adhocizmin kriz direnci ve uyum kabiliyeti üzerindeki etkisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmada, tarihsel örneklerin gözden geçirilmesi ve örneklerin incelenmesi yoluyla adhocizmin kriz yanıt mimarisindeki rolü ele alınarak bu kavramın kriz yanıt sistemlerine esneklik ve adaptabilite kazandırmadaki önemi vurgulanmaktadır. Özellikle Katrina Kasırgası, Nepal Depremi ve COVID-19 pandemisi gibi kriz olaylarının analizi, geleneksel kriz yanıt sistemlerinin eksikliklerini ve adhocizmin sağladığı esnekliği ve adaptasyonu ortaya koymaktadır. Bu olaylar, kriz yönetiminde adhocizmin ne kadar etkili olabileceğini göstermektedir.

Geleneksel kriz yönetimi sistemleri, sıkı hiyerarşiler, standart yanıt prosedürleri ve merkezîyetçi komuta kontrol yapıları ile tanımlanır. Kararlar, genellikle merkezi bir komuta merkezi üzerinden alınır ve uygulanır. Bu yapı, düzen ve tahmin edilebilirlik sağlayarak verimliliği artırmayı amaçlar ve sabit prosedürlere dayanır. Ancak, bu sistemler, krizlerin karmaşık ve dinamik doğası karşısında genellikle yetersiz kalır.

Komuta zinciri, dikey bir yapıyla kararların üst düzeyden saha çalışanlarına aktarılmasını sağlar. Bu merkezi model, iletişimi basitleştirip rapor toplama ve kaynak tahsisini optimize ederek acil durumlara düzenli ve tutarlı yanıt vermeyi hedefler.

Standartlaştırma, prosedürlerin geçmiş kriz deneyimlerine ve en iyi uygulamalara dayalı olarak yazılı hale getirilmesini sağlar. Bu, yanıt verenler arasında güven oluşturur ve rollerin etkin şekilde yerine getirilmesini destekler. Ancak, öngörülemeyen durumlarda esnekliği kısıtlayabilir.

Geleneksel yaklaşımlar, esneklik ve inovasyonu engelleyen katı hiyerarşik kültürleri benimser. Karar alma yetkisi, birkaç liderde toplanır, bu da yapıyı üst-ağır hale getirerek özgün fikirleri ve yaratıcılığı kısıtlar. Bu yaklaşım, rutin acil durumlarda etkili olsa da, karmaşık ve dinamik krizlerde yetersiz kalır.

Adhocizm, beklenmedik krizlerde esnek ve görev odaklı ekiplerle çalışan pragmatik bir çözüm sunar. Farklı uzmanlıkları bir araya getirerek, liderliğin paylaşıldığı ve tüm seviyelerden fikirlerin alındığı bir ortam sağlar. Bu, yaratıcı çözümleri destekler.

Adhocizm, hız ve uyumu vurgulayarak organizasyonların değişen koşullara gerçek zamanlı uyum sağlamasına olanak tanır. Deney yapmayı teşvik eder ve hatalardan öğrenerek sürekli iyileşmeyi hedefler. Sabit prosedürler yerine anlık duruma göre strateji ayarlamaları yapılabilir.

Bu yaklaşım, merkezi karar alma yerine gücün ön saflardaki çalışanlara dağıtılmasını önemser, böylece hızlı tepki ve çalışan katılımı sağlanır. Bu da yerel durum farkındalığı ve etkin çözüm üretimini artırır.

Adhocizm'in zorlukları arasında belirsizlik, koordinasyon eksikliği ve çıkar çatışmaları sayılabilir. Yetki ve rollerin net belirlenmesi önemlidir. Yeniliğe odaklanma, test edilmemiş stratejilerde risk barındırabilir.

Yöntem

Bu makalede, literatür taraması ve vaka incelemeleri kullanılarak geleneksel kriz yanıt sistemleri ile adhoczizmin temel farkları incelenmiştir. Literatür taraması; akademik makaleler, resmi raporlar ve diğer kaynaklardan derlenen bilgilerle desteklenmiştir. Katrina Kasırgası, Nepal Depremi ve COVID-19 pandemisi gibi çeşitli krizler, adhoczizmin geleneksel sistemlerin yetersiz kaldığı alanlarda nasıl çözümler sunduğunu göstermek için incelenmiştir.

Bulgular

Makalenin bulguları, adhocizmin geleneksel kriz yanıt sistemlerine göre önemli avantajlar sunduğunu göstermektedir. Geleneksel sistemlerin merkeziyetçi ve hiyerarşik yapısının, karmaşık krizlerde esneklik eksikliği ve yavaş karar alma gibi sorunlara yol açtığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, adhocizmin esneklik, hızlı karar alma ve uyum sağlama yeteneği ile kriz anında daha etkili bir yanıt sunduğu gözlemlenmiştir.

Katrina Kasırgası sırasında topluluk tabanlı adhoc çözümler, merkezi sistemlerin eksikliklerini tamamlamış ve etkili olmuştur. Nepal Depremi'nde, yerel liderlerin ve halkın çabaları adhocizmin kriz yanıtındaki değerini vurgulamıştır. COVID-19 pandemisi, hastanelerin kapasitesinin hızlı artırılmasında adhoc uygulamalarının önemini ortaya koymuştur.

Sonuç ve Tartışma

Bu makale, kriz yanıt mimarisinde adhocizmin önemini ve geleneksel kriz yanıt sistemlerine göre sağladığı avantajları ele almıştır. Bulgular, geleneksel kriz yanıt sistemlerinin merkeziyetçi, hiyerarşik ve standartlaştırılmış yapılarının, karmaşık ve dinamik kriz durumlarında yetersiz kaldığını göstermektedir. Katrina Kasırgası, Nepal Depremi ve COVID-19 pandemisi gibi büyük ölçekli krizler, bu yapıların esneklik eksikliği ve yavaş karar alma süreçleri nedeniyle etkin bir yanıt veremediğini ortaya koymuştur.

Adhocizm, esneklik, hızlı karar alma ve uyum sağlama yeteneği ile kriz anında daha etkili bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşımın etkinliği, Katrina Kasırgası'nda topluluk temelli çözümler, Nepal Depremi'nde yerel halkın hızlı organize olması ve COVID-19 pandemisi sırasında sağlık sistemlerinin adaptasyonu gibi örneklerle kanıtlanmıştır. Adhocizmin kriz yönetiminde inovasyon ve yaratıcılığı teşvik ettiği, yerel bilgi ve kaynakların etkin kullanımını sağladığı ve toplulukların kendi kendine yeterlilik kapasitelerini artırdığı sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, adhocizmin kriz yönetiminde daha geniş bir şekilde benimsenmesi ve geleneksel kriz yanıt sistemlerine entegre edilmesi gerekmektedir. Bu entegrasyon, kriz yanıt sistemlerine esneklik ve adaptabilite kazandırarak, gelecekteki krizlere daha etkili yanıt verilmesini sağlayacaktır. Adhocizmin benimsenmesi, organizasyonların yenilikçi bir kültür geliştirmesi, yanıt verenleri güçlendirmesi ve karar alma ve planlama süreçlerini daha esnek hale getirmesi ile mümkündür.

Ancak, adhocizmin bazı zorlukları da bulunmaktadır. Koordinasyon eksikliği ve kaynakların eşitsiz dağılımı, adhocizmin uygulanmasında karşılaşılan başlıca sorunlardır. Bu nedenle, adhocizmin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, etkili

bir koordinasyon mekanizması ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. Ayrıca, adhocizmin uygulandığı durumlarda, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve planlama dikkate alınmalıdır. Kriz sonrası yapılan müdahalelerin kalıcı ve sürdürülebilir olması, toplulukların gelecekteki krizlere daha dirençli hale gelmesini sağlayacaktır.

Bu makalenin bulguları, kriz yönetiminde daha esnek ve işbirlikçi bir yaklaşım benimsemenin önemini vurgulamaktadır. Adhocizmin kriz yanıt sistemlerine entegrasyonu, gelecekteki krizlere daha hızlı ve etkili yanıt verilmesini sağlayacak ve toplulukların krizlere karşı direncini artıracaktır. Bu nedenle, kriz yönetimi alanında çalışan tüm paydaşlar, adhocizmin potansiyel faydalarını göz önünde bulundurarak, bu yaklaşımı uygulamaya geçirmelidir. Gelecekteki araştırmalar, adhocizmin daha geniş bir perspektifte nasıl uygulanabileceğini ve bu yaklaşımla elde edilecek uzun vadeli sonuçları incelemelidir.

	ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363
	Yıl: 17 Sayı: 48 Aralık 2024 Yayın Geliş Tarihi:01.12.2024 Yayına Kabul Tarihi: 30.12.2024 DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1594462 Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article Atıf/Citation: Takdemir, A. (2024). El-Emir Es-San'Ânî ve Subulu's Selâm'daki Şerh Metodu. <i>Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i> , (48), 305-336.

EL-EMİR ES-SAN'ÂNÎ VE SUBULU'S-SELÂM'DAKİ ŞERH METODU

Abdusselam TAKDEMİR*

Öz

İslam dininin ikinci kaynağı olan hadis-i şeriflerin anlatmak istediği mananın anlaşılıp, amel edilmesine ve sonraki nesillere bu minvalde aktarılmasına köprü olan, hadislerin şerhleri de önemli birer kaynaktır. Bu önemli vazifeyi üstlenen âlimlerden birisi de es-San'ânî (öl. 1182/1768)'dir. Hicrî 12. asırda yaşayan es-San'ânî, İslâm âleminin çeşitli yerlerinde ilmî araştırmalarda bulunmuştur. Zaman içinde ulaşabildiği kadarıyla İslâm âleminin önde gelen birçok âliminden dersler almıştır. Bu minvalde birçok öğrenci yetiştirmiş ve pek çok eser de kaleme almıştır. Bu eserlerden biri de İbn Hacer (öl. 852/1448)'in *Bulûğu'l-Merâm* isimli eseri üzerine kaleme aldığı *Subulu's-Selâm Şerhu Bulûğu'l-Merâm* adlı şerh eseridir. Ağırlıklı olarak şerhini ve şerhinde takip ettiği usûlünü çalışmamızın sınırları içerisinde tanıtacağız. Bu şerh eseri, ilim ehli tarafından kabul görmüş ve referans olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: es-San'ânî, Bulûğu'l-Merâm, *Subulu's-Selâm*, Metot, Şerh.

EL-EMIR ES-SAN'ÂNÎ AND SUBULU'S-SELÂM COMMENTARY

METHOD

Abstract

Explaining the content of hadiths, revealing their provisions and the rich declaration of a word said at a certain time period that will shed light on the following centuries, and most importantly, the works that make interpretations of hadiths, which are a bridge to understanding and acting on the meaning that the hadiths, the second source of the Islamic religion, want to tell and transmit to subsequent generations in this way, are important sources. One of the persons who has undertaken this important task is al-Amir as-San'ani (d.1182/1768). Who lived in the 12th century Hijri, as-San'ani conducted scientific research in various parts of the Islamic world and took lessons from many leading scholars of the Islamic World as far as he could reach for time. In this context, he has trained many students and he has written many works. One of these works is the commentary work titled Subulu's-Selâm Şerhu Bulûğu'l-Merâm, which she wrote on the work named "Bulûğu'l-Merâm" by İbn Hacer (d. 852/1448). We will mainly introduce her commentary and the method she followed in her commentary within the limits of our study. This commentary work has been accepted by scholars and used as a reference.

Keywords: es-San'ânî, *Bulûğu'l-Merâm*, *Subulu's-Selâm*, Method, Commentary.

GİRİŞ

Hız. Muhammed insanlığı hem bu dünyada hem de ahirette doğru yola, huzura, mutluluğa ve en önemlisi yüce Allah'ın rızasına erdirtmek için, insanların içinden seçilip gönderilmiş bir Peygamber'dir. İslam dininde Hız. Peygamber'in sünneti, Allah Teâlâ'nın kelamı olan Kur'an-ı Kerim'den sonra bütün İslam âleminin başvurduğu ikinci temel kaynaktır.

İslam Medeniyeti düşünce, siyaset, ekonomik ve sosyo/kültürel alanlarında şekillenirken, hadisler her zaman önemini ve kaynak olma özelliğini koruyarak temel referans kaynağı olarak kabul edilmeye devam etmiştir. Yine İslam

âleminde yaşanan birçok olaylar, hadislerin bağlamında yorumlanmıştır. Zikredildiği üzere Hz. Peygamber'in hadislerinin değeri ve sosyal yaşamdaki fonksiyonu itibari ile hayatın ortasında yer almıştır. Hadisler, zaman zaman ilmî tartışmaların ve siyasî gruplaşmaların da merkezinde kendini bulmuştur. Yaşanan bu fikrî karışıklık karşısında İslam uleması Hz. Peygamber'in sözlerindeki amacının ne olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla şerh türünde birçok eser kaleme almışlardır.

Bununla birlikte İslam dininin sınırları genişledikçe değişik kültür, örf ve adetlere sahip olan insanların İslam'a girmesi kaçınılmaz olmuştur. Bunun neticesinde tüm insanlarca Hz. Peygamber'in hadislerinin vermek istediği mesajı aynı ve doğru bir biçimde anlamak zorlaşmıştır. Bundan ötürü Hz. Peygamber'in hadislerini ilmî yönden bilgi birikimi çok olan âlimler, insanların bu hadisleri maksadının dışına çıkmadan, insanların daha iyi anlamaları için şerh etmişlerdir. Bu şarihlerden biri de es-San'ânî (öl. 1182/1768)'dir. Bu âlim, İbn Hacer (öl. 852/1448)'in Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerini topladığı *Bulûğu'l-Merâm* eserini şerh etmiştir. Bu hadislerin anlaşılmasına ve bu hadislerin farklı yönlerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuştur. es-San'ânî'nin şerhindeki metodunu ortaya koymadan önce onun hayatı ve ilmî şahsiyetiyle ilgili bazı bilgileri kısaca zikredeceğiz. Daha sonra onun bu şerhteki metodunu ortaya koyacağız.

1. EL-EMİR ES-SAN'ÂNÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. İsmi, Nesebi ve Künyesi

el-Emîr es-San'ânî'nin tam adı, Ebû İbrahim İzzuddîn Muhammed b. İsmail b. Salâh b. Muhammed'dir. el-Emîr olarak bilinmektedir. (Baktır, 1995, s. 11/144; ez-Ziriklî, 2002, s. 6/38; es-San'ânî, t.y.b., s. 4; eş-Şevkânî, t.y., s. 2/133). es-San'ânî, birçok lakap ve neseb ile anılmıştır. Örneğin; ayın dolunay şekline teşbih edilmesinden dolayı el-Bedr; dedelerinden Yahya b. Hamza, Emîr olduğu için el-

Emîr veya İbnu'l-Emîr lakaplarıyla anılmıştır. Ayrıca el-Mueyyid Billah ve İbnu'l-Mutevekkil 'Alallah lakapları da onun için kullanılmıştır. Babasıyla birlikte h. 1107 yılından itibaren San'a'da ikamet ettikleri için es-San'ânî, bir zaman Kehlân yerleşkesinde yaşamını sürdürdüğü için el-Kehlânî nisbeleri ile de anılmıştır. (ez-Ziriklî, 2002, s. 6/38; es-San'ânî, t.y.b., s. 4; eş-Şevkânî, t.y., s. 2/133).

1.2. Doğumu

es-San'ânî, H. 1099 Cemâzi'l-âhir ayının ortasında cuma gecesi babasının vatanı olan, San'â şehrinin Kuzey batısında bulunan Kehlan'da dünyaya gelmiştir. 1107 senesinde es-San'ânî'nin ailesi Kehlan'dan göç edip, San'â şehrine taşınmış ve oraya yerleşmişler. (Baktır, 1995, s. 11/144; ez-Ziriklî, 2002, s. 6/38; es-San'ânî, t.y.b., s. 5; eş-Şevkânî, t.y., s. 2/134).

1.3. İlim Tahsili

es-San'ânî, ilim açısından köklü bir aileden gelmiştir. Aile fertlerinin çoğu âlim ve şairdi. Dedesi, ilmi derecesi yüksek olan biriydi. Babası ise muhakkik olup, San'â camisinin büyük âlimiydi. es-San'ânî, okuma ve yazmasının ilk adımını Kehlân şehrinde atmıştır. H. 1110 senesinde San'â'da *Kur'an-ı Kerim*'i ezberlemiştir. Daha sonra fıkıh, nahiv, beyan ilimlerini babasının yanında okumuştur. O, birçok ilimde kendisini geliştirmiş, yüksek bir ilmî seviyeye ulaşmıştır. İctihat hususunda meşhur olmuş, taklitten hoşlanmamıştır. Gençliği başta olmak üzere tüm hayatını ilme adanmış, bunun semeresi olarak kendisi de çok büyük âlimler yetiştirmiştir. İlmî olarak yüksek bir mevkide olmasına rağmen, öğrenme ve öğretmeye hiçbir zaman ara vermemiş, kendisini ilme adanmıştır. Kaleme aldığı eserlerini insanlar daha kolay anlasınlar diye şiiirimsi bir biçimde de yazdığı olmuştur. Dolayısıyla onun bir yönü de şair olmasıdır. Fürû, Usûl, Meânî, Beyân, Tefsir, 'Ulûmu'l-Hadis ve diğer ilimlerde mahir bir konuma ulaşmıştır. (Baktır, 1995, s. 144; es-San'ânî, t.y.b., s. 5; eş-Şevkânî, t.y., s. 2/134). es-San'ânî'nin ilmî olarak iyi bir seviyeye ulaşmasında etkili olan bazı hususları şöyle özetleyebiliriz.

Babası ve dedesinin iyi bir âlim ve şair olmaları. Hicaz ve Yemen'in ilim bakımından zengin bir konumda olması. Kendisinin özverili gayreti ve Allah Teâlâ tarafından kendisine verilen ilimle geçen süredeki sabırdır. (eş-Şevkânî, t.y., s. 2/133).

1.4. İlmî Yolculukları

es-San'ânî'nin ilim aşkı sadece Yemen'le sınırlı kalmamıştır. İlim tahsili, hac görevini ifa etmek üzere defalarca Mekke ve Medine'ye yaptığı yolculuklarda da devam etmiştir. 1122, 1132, 1134 ve 1139 yıllarında toplamda dört defa hacca gitmiştir. Her hac yolculuğunda büyük âlimlerle karşılaşmış onlardan ilim tahsil etmeye, onlardan istifade etmeye azami gayret göstermiştir. Bu ilmî yolculuklarında Haremeyn âlimlerinden aldığı dersler içerisinde, en çok önem verdiği ders Hz. Peygamber'in hadisleri olmuştur. (Baktır, 1995, s. 144; es-San'ânî, t.y.b., s. 6; eş-Şevkânî, t.y., s. 2/134).

1.5. Hocaları

es-San'ânî, birçok âlimden ilim tahsil etmiştir. Ufkunu İslam'ın temel esaslarını ihtiva eden eserlere yönlendirmiş ve bu eserlerde münazara yapacak düzeye ulaşmıştır. Kendisinden ilim tahsil ettiği bazı hocalarından icazet almış; bazılarının görüşlerini dayanak olarak almıştır. Bu hocaların bir kısmı şunlardır.

1.5.1. San'â Şehri'nde Ders Aldığı Bazı Hocaları

es-San'ânî'nin, muhtelif yerlerde ders aldığı birçok hocası olmuştur. San'a şehrinde ders aldığı bir kısım hocaları şunlardır. Zeyd b. Muhammed b. Hasan b. Kasım Binu'l-imam el-Kasım el-Hasenî es-Sanânî (öl. 1123/1711), Salah b. Hüseyin el-Ahfeşî es-San'ânî (öl. 1142/1729), Abdullah b. Ali el-Vezîru's-San'ânî (öl. 1147/1734), el-Kadî Ali b. Muhammed el-'Ansî (öl. 1139/1726). (Baktır, 1995, s. 144; eş-Şevkânî, t.y., s. 2/133).

1.5.2. Mekke ve Medine’de Ders Aldığı Bazı Hocaları

es-San’ânî’nin, Mekke ve Medine’de ders aldığı başlıca hocaları şunlardır: H. 1122 yılında birinci haccını yapmak için gerçekleştirmiş olduğu yolculukta Mescid-i Nebevî’nin Hatibi olan Şeyh Abdurrahman b. Ebî’l-ğays’ın yanında *Sahihayn*’ın mukaddimelerini okumasına karşın ondan tam icazet almıştır. Diğer hocası, Ebî Tahir Muhammed b. İbrahim el-Kurdî el-Medenî (öl. 1145/1732)’dir. es-San’ânî, H. 1132 senesinde, ikinci haccını yapmak için yaptığı yolculukta, eş-Şeyh Ebî’l-Hasan Muhammed b. Abdul-Hâdi es-Senedî (öl. 1189/1775)’nin yanında birçok ilim tahsil etmiştir. es-San’ânî, H. 1134 senesinde, üçüncü haccını yapmak üzere yaptığı yolculukta, el-Eşbûlî (öl. 1171/1758), Abdurrahman b. Eslem, bu hocalarından bazılarıdır. Yine Abdillâh b. Salim el-Basarî (öl. 1134/1722), kendisi yaşadığı dönemde Haremeyn’in iki âliminden birisiydi. es-San’ânî, onun yanında Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855)’in *Müsned*’ini, *Sahihi Müslim*’i ve *İhya ‘Ulumu’d-dîn*’nin eserlerini okumuştur. eş-Şeyh el-Mukri el-Hasan b. Hasan Şacûr’un yanında tecvit ilmini almıştır. H. 1139 senesinde 4. haccını yaptıktan sonra birçok Muhakkikle bir araya gelmiş ve onların ilminden istifade etmiştir. Taif’te ikamet ettikten sonra Hicaz yoluyla memleketine geri dönmüştür. Bu dönemde Yemen’in her köşesinde ilim tahsili için çaba göstermiştir. (es-San’ânî, t.y.b., s. 6.) es-San’ânî’nin yaptığı bu ilmî yolculuklar ve âlimlerin yanında aldığı bu dersler, onun ilminde ve şahsiyetinde çok önemli etkiler bırakmıştır. Bu âlimler onun Yemen’de sünneti yaymasına ve dar olan herhangi bir mezhebin sınırlarından kurtulup müçtehit olma seviyesine yükselmesini sağlamışlardır.

1.6. Öğrencileri

es-San’ânî’nin, ilminden birçok insan istifade etmiş, yanında birçok öğrenci yetişmiştir. Bu öğrencilerinden bazıları şunlardır. Abdulkadir b. Ahmed b. Abdulkadir b. el-Kevkebânî (öl. 1207/1792), el-Kadî allâme Ahmed b.

Muhammed Kâtın es-San'ânî (öl. 1199/1785), el-Kadî allâme Ahmed b. Salih b. Ebî'r-Rical (öl. -), Allâme el-Hasan b. İshak el-Mehdî (öl. 1160/1747), Allâme Muhammed b. İshak el-Mehdî Ahmed b. el-Hasan (öl. 1130/1718)'dir. (Baktır, 1995, s. 144; eş-Şevkânî, t.y., s. 2/139).

1.7. Eserleri

es-San'ânî'nin, birçok hocada ders okuması, ilmî rihleler yapması, kendisinin ilme olan sabrı ve yüksek gayreti neticesinde büyük bir alim olmuştur. İlminin meyvesi olarak da farklı ilimlerden birçok eser kaleme almıştır. Kitaplarından bir kısmı şöyledir. *Şerhu'l-câmi'us-sağîr li's-Suyûti, er-Reddu 'alâ men kâle bivehdeti'l-vücûd, Divânu şîrihi, Subulu's-Selâm Şerhu Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm, el-Mesâilü'l-mardiyye fî beyâni ittifâki ehli's-sunneti ve'z-Zeydiyye, İrşâdu'n-nukâd ilâ teysîri'l-ictihad, Tathîru'l-itikat 'an edrâni'l-ilhad. İsbâlu'l-matar âla kasbi's-süker, Tevdîhu'l-efkâr âla tenkîhi'l-enzâr fî 'ulûmi'l-hadis ve'l-âsar, Minhatu'l-gaffâr hâşiyetun âla dav'i'n-nehâr.* (Baktır, 1995, s. 144; ez-Ziriklî, 2002, s. 6/37-38; en-Necdî, 1982, s. 107; el-Kettânî 1982, s. 1/514).

1.8. Hakkında Söylenenler

es-San'ânî'yi tanıyanlar, onun hakkında güzel değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu minvalde bazı âlimler onun hakkındaki görüşleri şöyledir.

el-Hâfız Muhammed b. Muhammed el-Murteda ez-Zebîdî (öl. 1205/1790), es-San'ânî hakkında şunları söylemiştir: “Hadis ilminde büyük biri olduğunu, bu ilimde son sözün onda bittiğini, birçok kişinin ondan istifade ettiğini ifade etmiştir.”(el-Kettânî, 1982, s. 1/513).

eş-Şihâb Ahmed b. Abdulkadir (öl. 1203/1789), es-San'ânî hakkında şunları söylemiştir: “Büyük bir müctehiddi. Onun mezhebi yoktu. Belki onun mezhebi hadisti.” (el-Kettânî, 1982, s. 1/513).

eş-Şevkânî (öl. 1250/1834) es-San'ânî hakkında şöyle demiştir: “Büyük bir imamdı. Mutlak müçtehitti. Birçok eserin sahibiydi.” (eş-Şevkânî, t.y., s. 2/133).

1.9. Vefatı

es-San'ânî, h. 1182/1768 yılında Şaban ayının üçüncü gününde San'â'da vefat etmiştir. Asrının âlimleri onu hayırla yâd etmiş, vefatından ötürü çok müteessir olmuşlardır. es-San'ânî, arkasında zengin bir ilim-irfan mirası bırakmıştır. (Baktır, 1995, s. 144; ez-Zirikî, 2002, s. 6/38; eş-Şevkânî, t.y., s. 2/133).

2. ES-SAN'ÂNÎ'NİN, *SUBULU'S-SELÂM*'DAKİ ŞERH METODU

Hadis eserlerinden herhangi birini şerh etmedeki temel amaç, bu eserlerde bulunan hadislerin sıhhat durumlarını açığa kavuşturmak, Hz. Peygamber'in kastettiği manaları tespit etmek ve hadislerden çıkarılabilecek hükümleri belirlemektir. *Bulûğu'l-Merâm*'da bulunan hadisleri şerh eden ve şerhine *Subulu's-Selâm Şerhu Bulûğu'l-Merâm* ismini veren es-San'ânî de aynı hedefler doğrultusunda çaba sarf etmiş ve şerhinde bu amaçları gerçekleştirmeye çalışmıştır. Biz de bu çalışmamızda onun şerhindeki metodunu genel hatlarıyla ortaya koyacağız.

2.1. Şerhin Genel Özellikleri

Bu eserin aslı İbn Hacer el-Askalânî'nin (öl. 852/1449) ahkâm hadislerini ihtiva eden *Bulûğu'l-merâm* adlı eserinin şerhidir. Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Saîd el-Mağribî (öl. 1119/1707)'nin *el-Bedrü't-tamâm* adlı daha hacimli *Bulûğu'l-merâm* şerhini bazı ilâve ve değişikliklerle ihtisar eden San'ânî, *Bulûğu'l-merâm*'da geçen şahısların kısa biyografilerini vermiş, hadislerdeki garîb kelimeleri açıklamış ve her hadisten çıkarılan hükümleri kısaca belirtmiştir. Bu kitap müellifin en meşhur eseri olup “*Subulu's-selâm* sahibi” diye anılmasını sağlamıştır. (Koçkuzu, 1992, s. 413; el-Kıncevî, 2002, s. 1/678; Serkis,

1928, s. 2/1548; el-Bağdâdî, t.y., s. 4/4; es-San'ânî, t.y.a., s. 1/11; Baktır, 1995, s. 144).

Ahmet Davudoğlu eseri *Bulûğu'l-merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları* adıyla ve bazı değişikliklerle Türkçe'ye tercüme etmiştir. es-San'ânî ayrıca *Bulûğu'l-merâm*'in muhtevasını "Kitâbü't-Talâk"a kadar 1940 beyit halinde manzum hale getirmiş, vefatı üzerine geri kalan kısmı talebesi Hüseyin b. Abdülkâdir es-San'ânî 630 beyitle tamamlamıştır. (Koçkuzu, 1992, s. 413).

2.2. Yararlandığı Kaynaklar

es-San'ânî, şerhini yaparken birçok konuyla alakalı kaynaktan istifade etmiştir. Bu durum şerhine zenginlik katmıştır. Biz bu kaynaklar içerisinde muhtelif bazı konularla ilgili birkaç tanesini belirtmekle iktifa edeceğiz. Şöyle ki; Lügat ile ilgili Fîrûzâbâdî (öl. 817/1415)'nin *Kâmûs* eserinden yararlanmıştır. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/41). Hadis şerhiyle ilgili olarak Nevevî (öl. 676/1278)'nin, Müslim (öl. 261/875)'in Sahîh eserine yaptığı *Şerh Sahih-i Müslim*'den istifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/44). Hadis usûlü ile ilgili olarak İbn Salah (öl. 643/1246)'in *Mukaddimesi* (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/218). ve İbn Abdilberr (öl. 463/1071)'in *el-İstî'âb* eserlerinden yararlanmıştır. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/19). Hadis eserlerinden Beyhâkî (öl. 458/1066)'nin *es-Sünen* isimli eserini kaynak olarak kullanmıştır. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/80). Tefsir ile ilgili olarak er-Râzî (öl. 311/924)'nin *Mefâtihu'l-ğayb* eserinden istifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/220). Fıkıh olarak yararlandığı kaynak ise, Şafii (öl. 204/820)'nin *el-Ümm* isimli eserinden istifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/342). Görüldüğü üzere es-San'ânî, şerhini kuru bir biçimde kaleme almamış; farklı konularla bağlantılı birçok kaynaktan istifade ederek eserini ortaya koymuştur.

2.3. Muhtevayı Şerh Etmesi

es-San'ânî, şerhinde birçok meseleye açıklık getirmiştir. Bu hususlardan birisi de hadisin muhtevasıyla ilgilidir. Örneğin; **تَوَضَّأُوا مِنْ لُحُومِ الْإِبِلِ وَلَا تَوَضَّأُوا مِنْ لُحُومِ الْعَنَمِ** “Deve eti yediğinizde abdestinizi yenileyin. Koyun eti yediğinizde ise abdestinizi yenilemeyin.” (et-Tâberânî 1994, "7/164", 6713). Başka bir hadiste ise, **عَدَمَ** **أَلْوُضُوءٍ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ** “Ateşin değdiği şeyden abdest bozulmamaktadır.” (et-Tirmizî 1975, "Taharet", 59). es-San'ânî, bu hadisleri şerh ederken bunlarda umum husus olduğunu beyan etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/99).

Hadisin muhtevasını şerh ettiği bir diğer husus ise soru-cevap yöntemidir. Bu tarz yerlerde es-San'ânî, şerhinde ilk önce soruyu sormaktadır. Ardından da kendisi cevap vererek bu hususu vuzuha kavuşturmaktadır. Örneğin; **مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهَا وَنِعَمَتْ، وَمَنْ اغْتَسَلَ فَالْغُسْلُ أَفْضَلُ** “Kim cuma günü abdest alırsa güzel bir şey yapmış olur. Kim de gusül alırsa, gusül (abdestten) daha faziletlidir.” (et-Tâberânî 1994, "7/194", 6818). es-San'ânî, bu hadisi şerh ettiğinde, şu soruyu sormaktadır. Gusül farz olmadığı halde nasıl abdestten daha üstün gösterilmiştir? Ya da abdest farz olduğu halde nasıl gusülden daha düşük gösterilmiştir? es-San'ânî, bu sorulara şu cevabı vermiştir. Gusül, abdestin kendisinden değil; belki de gusül ile beraber olmayan abdestten daha faziletlidir. Başka bir açıdan bakıldığında es-San'ânî, guslün, sade abdestten daha üstün olduğunu; fakat gusülle beraber alınan abdestten daha üstün olmadığını beyan etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/128).

es-San'ânî'nin muhtevayı şerh ettiği bir başka şekil ise, muhteva ile ilgili eleştiri de bulunmasıdır. Daha sonra bu eleştirisine de bir yol bulmaya çalışmasıdır. Bununla ilgili şöyle bir örnek verebiliriz. **سَيِّدُ الْإِسْتِغْفَارِ أَنْ يَقُولَ الْعَبْدُ: اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي، وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ لَكَ بِدُنْيِي فَأَغْفِرْ لِي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ** “İstiğfarların en büyüğü kulun, Allah'ım Sen benim Rabbimsin. Senden başka ilah yoktur. Beni

Sen yarattın. Ben senin kulunum. Kuvvetim yettiğince sözümün ve ahdimin üzerinde duracağım. Yarattığın kötülüklerden sana sığınırım. Bana verdiğin nimetlerini sana itiraf ediyorum. Yaptığım günahları da sana itiraf ediyorum. Beni bağışla. Şüphe yok ki günahları Sen'den gayrı affedecek kimse yoktur." (el-Hâkim 1990, "Tefsir", 3707). es-San'ânî, bu hadiste Hz. Peygamber'in geçmiş ve gelecek bütün günahları bağışlandığı halde neden bu hadiste Allah'tan c.c. bağışlanma dilemiştir. Burada bir işkâl olduğunu vurgulamıştır. Bu eleştirisine şöyle bir çözüm getirmiştir. Hz. Peygamberin böyle yapması, faziletten dolayıdır. Yani fazla tövbe etmek istediği için böyle yaptığını belirtmiştir. Ya da Hz. Peygamber'in böyle yapması, bize öğretmesi, bizim de O'nun a.s. gibi yapmamızı sağlaması için böyle yaptığını ifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/710).

2.4. Raviler Hakkında Bilgi Vermesi

Bir hadis âliminin veya bir hadis şârihinin, hadisi rivayet eden râvîlerin durumlarından habersiz olması veya râvîleri tanımaması, râvîlerin cerh ve tadile tâbi tutarak, kaleme aldıkları eserlerde ravilerle ilgili bilgi vermemeleri düşünülemez. *Subulu's-Selâm* şerhini incelediğimizde bir muhaddis ve şârih olan es-San'ânî'nin, râvîler konusunda bilgiye sahip olduğu, râvîleri tanıdığı ve tanıttığını görmekteyiz. Bu konuyla ilgili şu örneği verebiliriz. es-San'ânî, şerhinde Ebî S'alebe el-Huşenî hakkında şu bilgileri vermektedir: el-Huşenî'deki nisbet ya'sının Hüseyin b. Nemir b. Kudat kabilesine mensup olduğunu; ismi mensub olduğunda Hüseyin'deki Ya'nın hafzedildiğini belirtmiştir. İsminin ise Curhum b. Naşib olduğunu belirtmiştir. Bu sahabinin ismiyle değil de lakabıyla şöhret kazandığını açıklamıştır. Bey'atu'r-rıdvan'da Hz. Peygamber'e biat edenlerden olduğunu, Hz. Peygamber tarafından Hayber günü Hayber ganimetlerinden kendisine pay verildiğini, Hz. Peygamber tarafından, kendi topluluğuna, Müslüman olmaları için gönderildiğini, kavminin İslam'a geçtiğini, kendisinin Şam'a yerleştiğini ve burada h. 75 yılında vefat ettiğini beyan etmiştir. Vefat tarihi ile ilgili olarak farklı tarihlerin verildiğini de zikretmiştir. (es-

San'ânî, t.y.a., s. 1/44.) Başka bir örnekte es-San'ânî, şerhinde Rabî'a b. Mâlik el-Esemî hakkında şu bilgilere yer vermiştir. Onun, suffe ehlinde olduğunu, künyesinin Ebû Firas olduğunu, Hz. Peygamber'in hizmetlisi olduğunu belirtmiştir. Eskiden beri Hz. Peygamber'in sahabesi olduğunu, Hz. Peygamber gerek mukim iken gerekse yolculuğa çıktığında O'nun s.a.v. yanından ayrılmadığını vurgulamış ve H. 63 senesinde vefat ettiğinden söz etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/333.) Görüldüğü üzere es-San'ânî, hadiste geçen bazı raviler hakkında değişik bilgiler vermiştir. Ravinin şöhret durumuna göre hakkındaki bilgileri uzun veya kısa zikretmektedir. Raviler hakkında şerhinde verdiği son malumat, ravinin vefat tarihidir.

2.5. Hadiste Geçen Mübhem Şahsın Kim Olduğunu Beyan Etmesi

es-San'ânî, şerhinde hadislerin içinde ismi açıkça zikredilmeyen mübhem olarak bazı kişilerin ismini zikretmektedir. Bu yöntemle ilgili olarak şu örnek verilebilir. Ramazan ayında bilinçli bir şekilde hanımı ile cinsi münasebette bulunan ve ardından Hz. Peygamber'e durumunu anlatmak için gelip kefareti için ne yapacağını soran adamın ismi hadiste geçmemektedir. es-San'ânî, bu hadisi şerh ederken bu kişinin Seleme veya Selman b. Sahr el-Beyâdî olduğunu ifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/577). Yine hadiste رَجُلٌ olarak geçen kişinin, Ebû Said olduğunu beyan etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/103-104). Bu örneklerde es-San'ânî, hadiste geçen mübhem şahısların isimlerinin ne olduğunu belirtmiştir.

2.6. Garîb Kelimeleri Açıklaması

Hz. Peygamberin zamanında yaşayan insanlar akıllarına takılan soruları direkt O'ndan s.a.v. sorabiliyorlardı. Hz. Peygamber'den sonra, hele bir de İslamiyet genişleyip farklı kültürden insanlar bu dine girdikten sonra, hadis şerh eserleri Hz. Peygamber'in hadislerinde bulunan ve anlaşılması zor olan garib lafızların anlaşılmasına çok katkı sağlamıştır. Üzerinde çalıştığımız Subulu's-Selâm şerhi de

bu yönden örnekler ihtiva etmektedir. Örneğin; “Gökyüzünün suladığı veya nehir suyu ve kaynak suyu ile sulanan...”(el-Buhârî 2001, "Zekât", 55), hadisindeki **عَرِيًّا** kelimesinin anlamıyla ilgili olarak Hattâbî (öl. 388/988)'den şunları nakletmiştir. ‘Aseriyye, köklerinden su içen anlamına gelir. Neden böyle denildiğinin sebebini ise şöyle açıklamıştır. Çünkü o, suyu buldu. Bu da suyun, yerin yüzeyine yakın olduğundan yere ekinini diker, onun köklerine tekrar su vermeksizin, su oraya ulaşır. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/528). Yine hadis metninde geçen ve garib bir kelime olan **اعْتَبَطَ** hakkında şu izahatı yapmıştır. Birisinin, kısas olmadan birisini öldürmesi, öldürmeyi zorunlu kılacak bir suçunun olmadan öldürmesi gibi manalara geldiğini söylemiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/355). Görüldüğü üzere her iki örnekte de es-San'ânî, hadis metninde geçen garib kelimelere duyarsız kalmamış; onları açığa kavuşturmuştur.

2.7. Hadisteki Lafızların İ'rabını Zikretmesi

es-San'ânî, hadiste varid olan kelimelerin manasının daha iyi anlaşılması için bazı lafızların i'rabını vermiştir. Örnek verecek olursak Selemete b. Nefî'in sözünde geçen **حَقًّا جئنكم من عند النبي حَقًّا** (el-Buhârî 2001, "Meğâzî", 55). Burada geçen **حَقًّا** kelimesinin mansub olduğunu, mahzuf bir mavsufa sıfat olduğunu, takdirinin ise **حَقًّا** olduğunu beyan etmiştir. Ya da mastar olup zımında aynı anlamı taşıyan bir cümleyi tekid içindir. Sonuç olarak cümle **جئنكم من عند النبي حَقًّا** şeklinde takdir edildiğini belirtmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/370). Yine Hz. Peygamber'in, **كُتِبَ اللهُ القصاصُ** (el-Buhârî 2001, "Sulh", 8). “Kitâbu'l-lâhi'l-kisâs” Sözündeki **كُتِبَ** ve **القصاصُ** kelimelerinin meşhur görüşe göre merfu' olduklarını, mübteda ve haber olduklarını belirtmiştir. **كُتِبَ** kelimesinin mansub ve mahzuf bir fiile mastar olmasının da caiz olduğunu belirten es-San'ânî, bu durumda takdirin, **كُتِبَ كُتِبَ كُتِبَ اللهُ** şeklinde olduğunu ifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/349).

2.8. Hadisteki Lafızların Zaptını Vermesi

es-San'ânî, hadislerdeki lafızları şerh ederken, sıklıkla başvurduğu bir yöntem de kelimelerin zaptına dikkat çekmesidir. Meselâ; es-Sa'b b. Cüsame Hz. Peygamber ihramda iken, ona tuttuğu avı verince Hz. Peygamber, **إِنَّا لَمْ نَرِدَّهُ عَلَيْكَ**, **إِلَّا أَنَّا حَرَمْنَا** (el-Buhârî 2001, "Cezâu's-Sayd", 4). "İhramda olmasaydık senden bunu kabul ederdik." es-San'ânî, bu cümlede **نَرِدَّهُ** kelimesinin zaptıyla ilgili şunları ifade etmiştir. Muhaddislerce dal harfinin fethayla okunduğunu söyler. Arap ehli olan muhakkiklerin ise fethayı inkâr ettiklerini, doğrusunun dalın zammeli olması gerektiği ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Onların sakın bir harften sonra müzekker zamiri gelirse bu harfin harekesinin zamme olması gerektiğine dair bir kaidelerinin olduğundan söz etmiştir. es-San'ânî, bu hususla ilgili olarak Nevevî (öl. 676/1278)'den şu bilgileri aktarmıştır: **رَدَّهُ** vb. kelimelerde yani sonu müzekker zamiri ile biten kelimelerde üç farklı harekeyle okumanın uygun olduğunu aktarmış ve en uygun olanın, zammeli gelmesi olduğunu belirtmiştir. Zayıf olan görüşe göre ise bu tarz kelimelerde kesreli gelmesinin olduğunu ifade etmiştir. Daha da zayıf olan biçim ise fethalı gelmesi olduğunu belirtmiştir. Eğer sonu müennes zamiri ile bitiyorsa tek biçimde okunur ki o da fethalı olduğunu vurgulamıştır. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/622-623). Yine hadis metninde geçen **فَيُرْوَى** kelimesinin zaptını şöyle vermiştir. **ف** harfinin meftuh olduğunu, **ي** harfinin sakın olduğunu, **ر** harfinin ötreli olduğunu ve **و** harfinin sakın olduğunu beyan etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/193). Bu örneklerde görüldüğü üzere es-San'ânî, hadiste geçen kelimelerin zaptını vermiş, farklı okuma biçimlerinin muhtelif manalara da geldiğini ortaya koymuştur.

2.9. Hadis İstilahları Hakkında Bilgi Vermesi

Hadis ilimleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir. Bu ilimlerin amacı hadislerin doğru anlaşılmasıdır. Dolayısıyla hadis metinlerinin anlaşılmasında ve şerh edilmesinde bu ilimlerin rolü

büyüktür. Bu hususla ilgili olarak *Subulu's-selâm* şerhinin yöntemi bağlamında şu örnekler verilmiştir: Örneğin; لا يمس القرآن إلا طاهر (ed-Dârekutnî, 2004, "Taharet", 45). Bu hadis ile ilgili olarak İbn Hacer el-Askalânî şunları kaydetmiştir. وهو معلول Bu hadisin ma'lûl olduğunu belirtmiştir. Bu hadisi şerh eden es-San'ânî ise, bir hadis mustalahı olan علة "illet" kelimesi hakkında şunları ifade etmiştir. Bu kelimenin farklı vezinlerini zikrettikten sonra, illetin hadiste derin ve gizli sebeplerden oluştuğunu belirtmiştir. Hadis çeşitleri içerisinde en gizli, en ince kısmın illet olduğunu vurgulamıştır. Allah (c.c.) tarafından kendisine ilimden derin bir rızık verilenlerin, geniş hafıza verilenlerin, hadis ravileri ile ilgili olarak tam bir marifet verilenlerin, sened ve metinler hususunda kendisine sağlam bir meleke verilenlerin dışındaki kimselerin illet ıstılahına vâkîf olamayacağını vurgulanmıştır. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/100-101). es-San'ânî'nin şerhinde, hadis mustalahı hakkında bilgi paylaştığı bir başka bir örnek ise adalet kavramıdır. عدالة "Adalet" in, dinin muhafazası olduğunu, bir kişinin adil olması için, takvalı ve muruet sahibi olması gerektiği gibi; bidat ehlinde de olmaması gerektiğini beyan etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/583). Bu örneklerde es-San'ânî'nin bazı hadis mustalahları hakkında şerhinde bilgi verdiği aşikârdır. Bu durum şerhinin durumunu zenginleştirmesi bakımından önemlidir.

2.10. Mekân İsimlerini Tanıtması

Hadislerin daha iyi anlaşılması için, hadis metinlerinde geçen yer isimlerinin bilinmesi önemlidir. es-San'ânî de şerhinde bu duruma diikat etmiştir. Hadisleri şerh ederken, hadis metninde geçen yer isimleri hakkında bilgi vermiştir. Örneğin; hac ibadetindeki "Mikat" denilen yerler hakkında bilgi paylaşması bu kısımdandır. Örneğin ذى الحليفة "Zî'l-Huleyfe" ile ilgili olarak Mîkat yerleri arasında en uzak olanın burası olduğunu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ihrama girdiği mescidin burada olduğunu, Hz. Ali'nin kuyusu diye tabir edilen kuyunun da burada olduğunu, bu yer ile Mekke arasında on dinlenme yerinin olduğunu vb. bilgiler zikretmiştir. es-San'ânî, diğer mîkat yerleri hakkında da benzer

bilgiler vermiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/611). Hadis metninde geçen bir mekân hakkında es-San'ânî'nin, bilgi verdiği bir başka örnek şu şekildedir. ذات الرقاع "Zâtu'r-rika" Bu kavramın, Necd bölgesinden bir yerin ismi olduğunu, bu yerde Ğatafan kabilesinin bulunduğunu ve Hz. Peygamber zamanında yapılan bir savaşın da Zâtu'r-rika' ismini aldığını beyan etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/419). Görüldüğü üzere bu örneklerde es-San'ânî, hadiste geçen mekânlar hakkında bilgi vermiştir. Bu şekilde hadis hakkında ekstra bilgi sahibi olmayı sağlamıştır.

2.11. Hadisleri Tahric Etmesi ve Kaynaklarının Müellifi Hakkında Bilgi vermesi

es-San'ânî, bazen hadis ile ilgili hükmü zikretmektedir. Bununla birlikte es-San'ânî, hadisin tahririni yaparken kitabını kaynak olarak gösterdiği âlimlerin ilmî kişilikleri ile ilgili kısa bilgiler vermiş, bazen de bu âlimler hakkında başka âlimlerin görüşlerini de nakletmiştir. Örneğin; Cabir'in (r.a.) rivayet etmiş olduğu hadiste "Hz. Peygamber abdest aldığı suyu dirseklerinin üzerine gelecek şekilde döndürdü." (ed-Dârekutnî 2004, "Taharet", 27). İbn Hacer bu hadisin kaynağı hakkında şunu söylemiştir: Hadis ed-Dârekutnî'de geçer. es-San'ânî de İbn Hacer'in zikrettiği tahrîce katılmakla birlikte, ed-Dârekutnî (öl. 385/995) ile ilgili olarak şu bilgileri de vermiştir. "O, büyük hafız ve benzersiz bir imamdır." ed-Dârekutnî hakkında el-Hâkim (öl. 405/1015)'in sözlerine de yer vermiştir. Şöyle ki; "ed-Dârekutnî, Hıfz, fehm ve vera'da zamanının en iyisi mesabesindeydi. Kıraat ve nahivde imamdı. Allah (c.c.) tarafından onun gibisinin yeryüzünde yaratılmadığına dair şehadet ettiğini" söylemiştir. el-Hâtib (öl. 463/1071)'in de ed-Dârekutnî ile ilgili verdiği bilgileri zikretmiştir. Şöyle ki; "Zamanında onun kadar âlim yoktu. Hadiste, 'ilel ve rical ile ilgili hususlarda bilgiler onda nihayete ulaşırdı. Bununla birlikte dürüst ve güvenilir biri olup itikadı sağlamdı. es-San'ânî, ed-Dârekutnî'nin, Zilkâde ayının beşi, h. 385 yılında vefat ettiğini belirtmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/74). Bu örnekte görüldüğü üzere es-San'ânî, İbn Hacer tarafından zikredilen hadis tahririne katılmış; ed-

Dârekutnî hakkında hem kendisi bazı malumatlar vermiş; hem de başka âlimlerden onun hakkında zikrettiği bilgileri beyan etmiştir.

2.12. Hadisin Söylenmesine Sebep Olan Hadiseleri Beyan Etmesi

es-San'ânî, şerhinde bazen hadisin söylenmeye sebep olan hadiseleri beyan etmiştir. Onun bu yöntemiyle ilgili olarak, şu örneği verebiliriz. Ebî Said el-Hudrî'nin Hz. Peygamber'den merfu' olarak rivayet ettiği hadiste, "Muhakkak ki su temizdir. Onu bir şey kirletmez." (Ahmed b. Hanbel 2001, "3/343", 2566). Bilgisi geçmektedir. es-San'ânî, şerhinde bu hadisin Hz. Peygamber tarafından söylenmesine sebep olan şeyin, Hz. Peygamber'e sorulan şu soru olduğunu belirtmiştir. "Bidâ'a Kuyusuna kadınların özel halleri için kullandıkları bezler, köpek eti ve murdar olmuş hayvanların leşleri atılmaktadır. Bu kuyudan abdest alabilir miyiz?" (Ahmed b. Hanbel, "17/358", 11257). Hz. Peygamber bu soruya yukarıdaki belirtilen cevabı vermiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/21). es-San'ânî'nin, şerhinde hadisin söylenmesine sebep olan hadiseyi belirttiği bir diğer örnek şu şekildedir. "Bir adam Hz. Peygamberin zamanında, Buvâne denilen yerin zirvesinde bir deve kesmeyi adadı." (Ebî Dâvud, t.y., "İman", 27). es-San'ânî, hadiste geçen adamın, bu nezrini neden yaptığına dair olan sebebinin, "Eğer bana bir erkek çocuk olursa," (Ebî Dâvud, t.y., "İman", 27). İfadesi olduğunu beyan etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/562). Bu örneklerde görüldüğü üzere es-San'ânî, hadisin söylenmesine sebep olan hadiseleri beyan etmiştir.

2.13. Zikredilen Hadisin, Ziyade Rivayetini Belirtmesi

es-San'ânî, şerhinde bazen hadisin ziyadeli olarak rivayet edilen diğer tarikini belirtmektedir. Bu şekilde hadisin daha zengin ve daha geniş bir halde olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin; Büreyde (öl. 61/680)'nin babasından rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber'in "Kim meyveleri toplama zamanında üzümü depolayıp, ta ki içki yapmak için birisine satarsa kesinlikle kendisini açkça ateşe sürüklemiş olur" demiştir. (et-Tâberânî, t.y., "5/294", 5356). Görüldüğü üzere burada,

üzümü sadece içki yapacak kişiye satılmaması hususunda verilen bir uyarı mevcuttur. Bunun dışında hadiste, toplanmış üzümü içki yapmayacak birisine dini, dili, ırkı ne olursa olsun kendisine üzüm satılamaz şeklinde herhangi bir ikaz yoktur. es-San'ânî, bu hadise ziyade olarak rivayet edilen başka bir rivayeti zikretmiş ve bu hadisin daha zengin bir anlam kazandığını beyan etmiştir. Şöyle ki; "...Ta ki o üzümleri Yahudi'ye veya Nasrani'ye veya içki yapacağını bildiği kişiye satarsa kesinlikle kendisini açıkça ateşe sürüklemiş olur." (el-Beyhakî 2003.b., "7/423", 5230). Burada es-San'ânî, şerhinde zikrettiği ikinci rivayet, birinci rivayete göre ziyadeli. Daha geniş anlamı kapsamıştır. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/39). Başka bir örnek şöyledir. "Farz olan her namazın arakasında kim Ayetel-Kürsi okursa, onunla Cennet arasında sadece ölüm kalır." (et-Tâberânî 1948, "2/9", 824). es-San'ânî, bu hadisi şerh ederken bu hadisin ziyadeli bir rivayetinin olduğunu, o rivayetin de "Kim ki yatağına uzandığında Ayete'l-Kürsi'yi okuduğunda Allah Teâla onun, komşusunun ve civarındaki diğer evlerin emniyette olmasını sağlar." (el-Beyhakî, 2003.b., "4/56", 2174; es-San'ânî, t.y.a., s. 1/297-298). Burada da diğer örnekte olduğu üzere es-San'ânî, şerhinde zikrettiği ikinci rivayet, birinci rivayete göre ziyadeli. Daha geniş anlamı kapsadığını ortaya koymuştur.

2.14. Aralarında Zahiren İhtilaf Olduğu Görünen İki Hadisin Arasını, Bulması

Hadisler şerh edilirken, iki hadis arasında zıtlık görüldüğünde bunun için çözüm yolları aranmıştır. es-San'ânî de bu tarz durumlarda çözüm bulmaya çalışan şarihlerden olmuştur. Kendisi mümkün mertebe ihtilafli hadisler arasında cem' yolunu izlemiştir. Cem' yönteminin sonucunda, hadisler arasında gerçek manada herhangi bir problemin olmadığını, görünen ihtilafın dış görünüş itibariyle olduğunu, ortaya koymuştur.

Bu yöntemine dair şu örnek verilebilir. Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği hadiste, "Abdullah b. Ubeyy vefat ettiğinde oğlu Hz. Peygamber'e gelip Ya

Resulellah! Babama kefen yapmam için, bana gömleğinizi verir misiniz? Diye bir talepte bulundu. Hz. Peygamber ona gömleğini verdi.” (el-Buhârî 2001, "Cenâiz", 22). es-San'ânî, bu rivayetin zahirine bakıldığında oğlu, babasının vefatından sonra; fakat kabre defnedilmeden önce Hz. Peygamber'den gömleğini istediğinin anlaşıldığını söylemiştir. Cabir'den rivayet edilen ve Buhari'de geçen hadiste ise, "O, (s.a.v.) Abdullah b. Ubeyy'in defninden sonra oğlunun yanına geldi. Babasını, kabirden çıkarttırıp tükürüklü bir nefesle ona üfledi ve gömleğini ona giydirdi." (el-Buhârî 2001, "Cenâiz", 22). Bu rivayette ise Hz. Peygamber gömleğini, Abdullah b. Ubeyy'in oğluna, babasına giydirmesi için, babasının defninden sonra verdiği anlaşılmıştır. Sonuç olarak her iki rivayet arasında mevcut olan ihtilafı gidermek için çözüm yolları arayan es-San'ânî bu durumu şöyle yorumlamıştır: Hz. Peygamber Abdullah b. Ubeyy'in oğluna babasına kefen yapması için iki gömlek vermiştir. İlki babasının vefatından önce vermiştir. İkincisi de babasının vefatından sonra verdiğini belirtmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/474). Görüldüğü üzere es-San'ânî, iki rivayet arasında oluşan zahiri ihtilafı, cem' etme yönüyle bertaraf etmiştir.

Zahiren ihtilaf olup, es-San'ânî tarafından bu ihtilafın giderildiği bir başka örnek şu şekildedir. Hz. Enes'in rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurmuştur. "Hz. Peygamber'in bir kızı defnedilirken, Hz. Peygamber'in ağladığını gördüm." (el-Buhârî 2001, "Cenâiz", 32). es-San'ânî bu hadise bakarak, ölünün arkasında ağlamanın caiz olduğunun anlaşıldığını belirtmiştir. Başka bir rivayette ise şöyle denilmiştir. "Birisi vefat ettiğinde kimse arkasında ağlamasın." (el-Beyhakî 2003.b., "12/288", 9414). es-San'ânî, her iki rivayete bakarak aralarındaki zahiri ihtilafı cem' yoluyla şu şekilde çözmüştür. Ölünün arkasında bağırıp çağırarak ağlamanın caiz olmadığını; fakat sabırlı ve metanetli bir şekilde ağlamanın caiz olduğunu beyan etmiştir. Ya da bu ağlama yasağının, kadınlara özel bir durum olduğunu, çünkü (bazı) kadınların yüksek sesle ağladıklarını, bu durumun da dinde yerinin olmadığını zikretmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/506). Mezkûr

örneklerde görüldüğü üzere, aralarında zahiren ihtilafın olduğu iki hadis, es-San'ânî tarafından cem' yoluyla araları bulunmuş; gerçek manada bu iki hadiste ihtilafın olmadığı beyan edilmiştir.

2.15. Hadis İle İlgili Farklı Fıkhî Görüşleri Belirtmesi

es-San'ânî, şerhinde büyük zatların ilminden her konuda istifade ettiği gibi fıkıh konularıyla alakalı ihtilafları belirtme hususunda da başka alimlerin görüşlerine şerhinde yer vermiştir. Bu yöntemine dair şu örneği verebiliriz. İbn Ömer'in naklettiği hadiste "Ben, Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in, cenazenin önünde yürüdüklerini gördüm." (Ebû Dâvud et-Tayâlisî 1999, "3/358", 1926). es-San'ânî, bu hadiste fıkıh ulemasının ihtilafli görüşlerine değinmiş, toplamda beş farklı görüş zikretmiştir. Bu görüşler şu şekildedir: Birinci görüşte, cenazenin önünde yürümenin en faziletli görüş olduğunu beyan etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) ve Hulefa-i Raşidîn'in böyle yaptıklarını ifade etmiştir. Cumhûru'l-Ulema ve İmam Şafii'nin de bu görüşte olduklarını belirtmiştir. İkinci görüşte, Hanefi ve Hâdevîyye'ye ait olduğunu beyan etmiş ve onlara göre cenazenin arkasında yürümenin daha faziletli olduğunu belirtmiştir. Çünkü İbn Tavus'un, babasından rivayet ettiği bir hadiste, bu görüşün desteklendiğini beyan etmiştir. Şöyle ki "Hz. Peygamber, vefat edene kadar her zaman cenazenin arkasında yürümüştür." (Abdurrezzâk el-Yemânî 1403, "Cenâiz", 29). Yine Said b. Mansur'un Hz. Ali'den hasen bir isnadla rivayet ettiği hadiste de bu ikinci görüşün desteklendiğini beyan etmiştir. Şöyle ki; "Cenazenin arakasında yürümek, önünde yürümeye nazaran daha faziletlidir. Cemaatle eda edilen namazın ferdi kılınan namaza göre daha sevaplı olduğu gibi." (et-Tahâvî, 1994, "Cenâiz", 2). Üçüncü görüşte, cenazenin önünde, arkasında, yanında, sağında, solunda yürünebildiğini ifade etmiştir. Burada yürüyenler için belirli bir mevkinin belirtilmemesinin hikmeti cenazeye katılanlar için kolay olan neyse onun tercih edilmesi olduğunu belirtmiştir. Dördüncü görüşün es-Sevrî'ye ait

olduğunu belirtmiştir. Bu görüşe göre, yaya olan kişilerin istediği noktada cenaze ile yürüyebildiği; binici olanların ise cenazenin arkasında yürümeleri gerektiği görüşüdür. İbn Hibban ve Hâkim'in, bu görüşü, Muğîre'nin: "Binici cenazenin arkasında yürür. Yürüyen dilediği yerde yürür." Ebû Dâvud et-Tayâlisî 1999, "3/77", 736). Hadisine dayandırdıklarını beyan etmiştir. Beşinci görüşün Nahha'î'ye ait olduğunu belirtmiştir. Bu görüşe göre eğer cenazeye hanımlar da katılmışlarsa cenazenin önünde yürünür. Hanımlar katılmamışsa cenazenin arkasında yürünür şeklinde olduğunu ifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/493). Burada görüldüğü üzere es-San'ânî, hadisi şerh ederken, hadisten çıkarılan farklı fikhî görüşleri ortaya koymuştur.

2.16. Hadisleri Şerh Ederken Ayetlerden Destek Alması

Hadislerin daha iyi anlaşılması için, hadis şarihleri ayetler başta olmak üzere birçok şeyden yararlanmışlardır. es-San'ânî de şerhinde bazen zikrettiği manayı desteklemek için ayetlerden istifade ettiğini görmekteyiz. Örneğin; "Ben hayızda bulunan ve cünub olan kişilerin mescide girmelerini helal görmem." (Ebî Dâvud t.y., "Taharet", 232; İbn. Hüzeyme 2003, "2/284", 1327). Bu hadisi şerh es-San'ânî, bu iki kişinin mescide girmelerinde değil de mescidin içinden geçmelerinde sakıncanın olmadığını belirtmiştir. es-San'ânî, bu görüşünü bir ayetle desteklemiştir. Şöyle ki; "Yolcu olanlar müstesna." (Nisâ Sûresi 43. Ayet.) es-San'ânî, görüldüğü gibi hadise verdiği manayı desteklemek için ayetten takviye almıştır. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/135). Başka bir örnek vermek istersek; "Arapların bir kısmı birbiriyle denktir, bir kısım mevâlî de diğer bir kısım mevaliyle denktir." (el-Beyhakî 2003.a., "7/217", 13769). Bu hadisi şerh eden es-San'ânî, denkliğin din ile alakalı bir durum olduğunu belirtmiş ve kendi görüşünü desteklemek için şu ayetten destek almıştır. "Allah katında sizin en hayırlınız takvalı olanınızdır." (Hucurât Sûresi, 13. ayet; es-San'ânî, t.y.a., s. 2/188-189). Bu örnekte de görüldüğü üzere es-San'ânî, hadisin şerhinde zikrettiği manayı

desteklemek için yani erkek ve kadın arasındaki denkliğin din olduğu, takva olduğu görüşünü takviye etmek için ayetten destek almıştır.

2.17. Hadisleri Şerh Ederken Başka Hadislerden Destek Alması.

es-San'ânî, şerhinde hadisler verdiği manayı desteklemek için ayetlerden olduğu gibi, bazen başka hadislerden de istifade etmiştir. Örneğin; "Bir kişiye bir emanet verildiğinde, o kişiye sorumluluk yoktur." (İbn Mâce, t.y., "Sadakât", 6). Bu hadiste din kardeşinin emanetini alan kişinin, emaneti veren din kardeşine yardım ettiği vurgulanmıştır. es-San'ânî, bu hadisi şerh ederken, verdiği manayı desteklemek için şu hadisten takviye almıştır: "Kul, (din) kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah c.c. da kulunun yardımcısıdır." (Müslim, t.y., "Zikir", 11; el-Bezzâr 2009, "16/74", 9128). Buradaki örnekte es-San'ânî, birinci hadisin şerhini takviye etmek için, ikinci hadisten destek almıştır. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/158). Başka bir hadiste "Ses gelmeden veya koku duyulmadan abdest bozulmaz." (İbn Ebî Şeybe, 1988, "Salati't-Tatavvu", 8007). Şeklindeki hadisi şerh eden es-San'ânî, verdiği manayı takviye etmek için şu hadisten destek almıştır. "Ses veya kokunun dışında abdest yoktur." (et-Tirmizî 1975, "Taharet", 74; Ebû Dâvud et-Tayâlisî 1999, "4/171", 2544). Burada da görüldüğü üzere es-San'ânî, hadisi şerh ederken zikrettiği manayı takviye etmek için, başka bir hadisten de destek almıştır. Bu şekilde hadise verdiği manayı daha da anlaşılır duruma getirmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/104).

2.18. Hadisi Şerh Ederken Şiirden Yararlanması

es-San'ânî, şerhinde yararlandığı bir diğer husus ise şiirlerdir. Bu yöntemiyle hadise verdiği anlamı daha da belirgin hale getirmeyi hedeflemektedir. Örneğin القراء kelimesinin, الطهر yani temizlik anlamına da geldiğini ifade etmiştir. es-San'ânî'nin hadiste geçen ve temizlik manasına gelen القراء kelimesinin manasını desteklemek için delil olarak şu şiiri zikretmiştir. "وموروثة عزًا" وفي الحي رفعة ~ لما ضاع فيها من قروء نساككا (el'Aşa, 1424, s. 129). "Arkanda izzet,

mekânında yücelik bırakıyorsun ~ Hanımların temiz oldukları halde (savaşı tercih edip) onları boş veriyorsun.” es-San'ânî, hadisteki **القرء** kelimesinin temizlik manasına geldiğini belirtmiş; verdiği anlamı şerhinde zikrettiği bu şiirle desteklemiştir. Dolayısıyla şerhini bu vesileyle dah da çeşitli bir kıvama getirmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/229).

وَاسْتَبْقُوا شَرِّهُمْ (Ebî Dâvud, t.y., "Cihad", 2670). es-San'ânî, hadis metninde geçen bu kelimeye gençliğin başlangıcındaki zaman olarak mana vermiştir. Verdiği manayı desteklemek için şiirden destek almıştır. **مَا ... إِنَّ شَرَّ الشَّبَابِ وَالشَّعْرِ الْأَسْوَدِ ... مَا** Bu şiirde de geçen **شَرَّ** kelimesinin, hadisteki kelimeyle aynı anlamı taşıdığını, yani gençliğin başındaki zamana denildiğini belirtmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/472/473). Görüldüğü üzere es-San'ânî, şerhini şiirle de desteklemiştir.

2.19. Kitapları Şerh Etmesi

Burada es-San'ânî, kitab başlıklarını şerh ederken hangi usulü takip ettiği üzerinde durulacaktır. es-San'ânî, Şerhini yazarken, *Buluğ'ül-Merâm*'daki konu başlığı silsilesini takip etmiş ve kitapları şerh etmiştir. Örneğin; **كِتَابُ الطَّهَارَةِ** (Kitabu't-tahareti) es-San'ânî, bu iki kelimenin mastar olduklarını, izafe yoluyla fıkın bu ismine has bir anlama büründüklerini ifade etmiştir. Esere “Kitabu't-tahareti” ile başlanmasının sebeplerini ise şöyle açıklamıştır: Geçmişteki âlimlerin uygulamalarına mutabık olmak. Namazın en önemli ibadet olması. Taharetsiz bir namazın geçersiz olması. Temizleyici olması bakımından suyun topraktan önce gelmesi. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/18). Görüldüğü üzere es-San'ânî, şerhinde kitap başlığını görmezden gelmemiş ve bununla ilgili malumat vermiştir.

Kitabı şerh etmesiyle ilgili bir diğer bir örnek ise, **كِتَابُ الْحُدُودِ** (Kitâbu'l-hudûdi)'dir. es-San'ânî, bu kitap başlığı hakkında şunları belirtmiştir. Hududun,

hadd kelimesinin çoğulu olduğunu beyan etmiştir. Hadd'in aslının, iki şey arasına engel koyma olduğunu; karışmalarının engellenmesi anlamına geldiğini beyan etmiştir. Bir daha aynı hataya dönmeyi engellediği için de cezalara da Hadd isminin verildiğini ifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/405). Bu örneklerde görüldüğü üzere es-San'ânî, şerhinde sadece hadisleri değil aynı zamanda kitap başlıklarını da şerh etmiştir.

2.20. Bâbları Şerh Etmesi

es-San'ânî, şerhinde kitapları şerh ettiği gibi bâbları da şerh etmiştir. Örneğin; **بَابُ الْعَقِيْقَةِ** (Bâbu'l'akîkati) bâbıyla ilgili olarak es-San'ânî, şunları belirtmiştir. Akikânın, doğan çocuk için kesilen hayvan olduğunu beyan etmiştir. **عَقَّى** kelimesinin aslının, kesmek ve parçalamak gibi anlamlara geldiğini ifade etmiştir. Yine kesilen hayvana da **عَقَّى** tabirinin kullanıldığını beyan etmiştir. Çünkü bu hayvanın da boğazının kesildiğini beyan etmiştir. Çocuk, annesinin karnından doğarken, başının üzerinde bulunan saçlara da **عَقِيْقَةٌ** denildiğini beyan etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/539).

Bâbları şerh etmesiyle ilgili bir diğer örnek şöyledir. **بَابُ الْوَقْفِ** (Bâbu'l-vakfi) es-San'ânî, bu bâb başlığı hakkında ise şunları ifade etmiştir. **وَقَّفَ** kelimesinin sözlükte hapsetmek manasına geldiğini belirtmiştir. Vakfın şer'î anlamının ise, malın aslının kalmasıyla birlikte, helal bir yerde bekletilerek/vakfedilerek bu maldan istifade edilmesi olduğunu belirtmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/126). Bu örneklerde de görüldüğü üzere es-San'ânî, hadislere başlık olan bâblar hakkında malumat vermiş, bu vesileyle okuyucunun hadislere geçmeden önce giriş mahiyetinde olan bâblar hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamıştır.

2.21. Sahabe, Tabiîn ve Âlimlerin Görüşlerinden Nakilde Bulunması

es-San'ânî, şerhinde sahabe, tabiîn ve alimlerin görüşlerinden nakilde bulunmuştur. Örneğin; Taharet yapılırken yönünün kibleye çevrilme

meselesinde sahabe olan İbn Ömer (öl. 73/693)'in şu görüşünü nakletmiştir. "Kibleye dönüp taharetin yapılmasının engellenmesinin çölde olan bir durum olduğunu belirtmiştir. Tahareti yapanla kible arasında herhangi bir örtü varsa kibleye yönünü dönerek taharetini yapmasında herhangi bir sorun olmadığını beyan etmiştir." (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/113).

Bayram namazında okunan hutbenin, bayram namazından önce mi sonra mı olduğuyla ilgili olarak es-San'ânî, tabîilerden olan Hasan-ı Basrî'nin şu görüşünü nakletmiştir. "Bayram namazından önce hutbeyi ilk okuyan kişi Hz. Osman (öl. 35/656)'dir." (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/430).

es-San'ânî, gıybet konusuyla ilgili olarak muhaddis âlimlerden olan Zerkeşî (öl. 794/1392)'nin şu görüşünü nakletmiştir. Şöyle ki "Ölü hayvan etinin yenmesinin büyük sayılması; gıybetin ise böyle sayılmaması ne acayip bir durumdur. Hâlbuki Allah c.c. gıybeti, Âdemoğlu'nun ölü halde etinin yenmesi gibi görmüştür." (es-San'ânî, t.y.a., s. 2/670). Zikredilen örneklerde görüldüğü üzere es-San'ânî, şerhinde sahabe, tabîin ve âlimlerin görüşlerini nakletmiş ve hadislerle verdiği manayı desteklemiştir.

2.22. Hadisin Derecesini Belirtmesi

es-San'ânî, hadisleri şerh ederken, hadisler hakkında hüküm vermiş ve hadisin derecesini belirtmiştir. Örneğin; "جَرِيرِ الْبَجَلِيِّ"، فَإِنَّهُ لَمَّا رَوَى أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَمْسُحُ عَلَى حُفْنِيهِ قِيلَ لَهُ: هَلْ كَانَ ذَلِكَ قَبْلَ الْمَائِدَةِ أَوْ بَعْدَهَا؟ قَالَ: وَهَلْ أَسَلَمْتُ إِلَّا بَعْدَ الْمَائِدَةِ؟ Cerîru'l-Becelî bu hadisi Hz. Peygamber'den rivayet ettiğinde, Hz. Peygamber'in mestler üzerine mesh ettiğini gördüğünü ifade edince; kendisine bu durumun Maide Sûresi'nin nüzulundan önce mi sonra mı olduğu sorulmuştur. Bunun üzerine Cerîr, kendisinin Maide'den sonra müslüman olduğunu söylemiştir." (et-Tirmizî 1975, "Taharet", 94). es-San'ânî, şerhinde bu

hadisle ilgili hüküm vermiş ve bu hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/82).

اللَّهُمَّ سَلِّطْ عَلَيْهِ كَلْبًا مِنْ كِلَابِكَ، فَقَتَلَهُ الْأَسَدُ “Allah’ım onun üzerine senin köpeklerinden birini musallat et. Şeklinde dua ettikten sonra aslan onu yedi.” (el-Beyhakî 2003.a., "5/346", 10052). es-San'ânî, şerhinde bu hadisle ilgili hüküm vermiş ve bu hadisin hasen olduğunu ifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/625).

لَا يُؤْمَنُ أَحَدُكُمْ بَعْدِي قَاعِدًا قَوْمًا قِيَامًا “Benden sonra sizden biriniz oturarak, ayakta olan bir topluluğa imamlık yapmasın.” (ed-Dârekutnî 2004, "Salat", 65). es-San'ânî, şerhinde bu hadisle ilgili hüküm vermiş ve bu hadisin zayıf olduğunu ifade etmiştir. (es-San'ânî, t.y.a., s. 1/365). Görüldüğü üzere es-San'ânî, şerhinde hadisler ile ilgili birçok hüküm beyan etmiştir.

Genel olarak es-San'ânînin, şerhindeki metotla ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmak istersek şunları söyleyebiliriz. es-San'ânî, şerhinde kelimeleri açıklamaya önem vermiş; bu tür açıklamalara çokça yer vermiştir. Bu hususta dil âlimlerinden de iktibaslar yapmıştır. Bununla hadisin daha iyi anlaşılmasını hedeflemiştir. Yine bu amaçla muhtevaya da ehemmiyet vermiştir. Hadis rivayetleri içerisinde zahiren bir ihtilaf tespit ettiğinde bunu cem’ yoluyla çözmüştür.

Hadislerin izahında Hattâbî (öl. 388/998), İbn Battâl (öl. 449/1057), İbn Salah (öl. 643/1245), Nevevî (öl. 676/1277), Zehebî (öl. 748/1348), Zerkeşî (öl. 794/1392) ve İbn Hacer (öl. 852/1448) gibi âlimlerin görüşlerinden birçok farklı konuda istifade etmiştir.

Hadislerle ilgili açıklama yaparken ayetlerden, hadislerden, şiirlerden istifade ettiği gibi; hadislerde bulunan ve açıklamaya muhtaç bazı durumları sahabe,

tabiîn ve birçok dalda mahir olan âlimlerin görüşlerine yer vererek de izah etmiştir.

es-San'ânî, hadislerin şerhine başlamadan önce kitapları ve bâbları izah etmeyi ihmal etmemiştir. Kitap ve bâbları şerh ederken, şerhinde farklı ilim dallarıyla ilgili bazı bilgileri de vererek şerhine zenginlik katmıştır.

SONUÇ

İslam dininin temel kaynağının ilki Kur'ân-ı Kerîm; ikincisi ise Hz. Peygamber'in sünnetidir. Kur'ân-ı Kerim hakkında pek çok tefsir yazıldığı gibi, Hz. Peygamber'in hadislerini şerh eden birçok eser de kaleme alınmıştır. Hadislerin şerh edilme meselesi, insanların hadisleri anlamaları için zarurî bir ihtiyaç ve talebin bir sonucu olarak doğmuş ve gelişmiştir.

Hız. Peygamber'den sonraki dönemlerde hadisleri şerh etmeye her zaman gerek duyulmuştur. Çünkü Hz. Peygamber'den rivayet yoluyla gelen hadislere bazı itirazlar ve eleştiriler yapılmış ve halen yapılmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'den gelen hadis rivayetlerinin anlaşılması için her dönem hadislerin şerh edilmesine ve amaçlarının açığa kavuşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerinin anlaşılması için ilk başvurulacak kaynaklar hadis şerh eserleridir.

es-San'ânî, hadisleri şerh ederken ilmî birikimini konuşturmuş, hadisleri birçok açıdan şerh etmiştir. Özellikle hadislerin muhtevasını şerh etmeye önem vermiştir. Şerhinde muğlak olan ifadeleri şerh etmiş ve okuyucuyu, hadiste hedeflenen manalara ulaştırmaya çalışmıştır. Hadislerde geçen garib sözcükleri açıklamıştır. Hadislerdeki cümleleri nahiv ve sarf açısından incelemiştir.

es-San'ânî, Kelimeleri açıklamaya önem vermiş; bu tür açıklamalara sıkça yer vermiştir. Öncelikle farklı anlamlara gelebilecek kelimeler üzerinde durmuş, pek çok dil âliminden nakilde bulunmuştur. Kelimelere mana verirken *Kâmus* gibi eserlerden istifade etmiş, Arap dili ve belagati konularında titiz davranmaya çalışmıştır.

es-San'ânî, hadislerin muhtevalarına büyük değer vermiştir. Muhtevanın izahı, lafızların anlaşılmasından sonra yapılan açıklamalardır. Hadislerin sadece lafzî anlamını bilmek muhtevayı anlamaya kâfi değildir. Çünkü hadislerin bir bölümü mensûh, bir bölümü mutlak, bir bölümü müphem olarak varit olmuştur. Bu çeşit hadisleri anlamak için, Kur'ân ve sünnet gibi deliller başta olmak üzere birçok malumata da sahip olmak gerekir.

es-San'ânî, hadisleri şerh ederken başka ayetlerden, hadislerden ve şiiirlerden destek alma yoluna gitmiştir. Yine her ne kadar daha çok metinle alâkalı açıklamalar yapmış olsa da özellikle kitap ve bâb başlıklarının izahı gibi konularda da büyük gayret sarf etmiştir.

es-San'ânî'nin, hadislerin şerhinde yaptığı fikhî değerlendirmeler şerhine ayrı bir boyut kazandırmıştır. Neticede es-San'ânî, şerhinde tek düze bir sistemi takip etmemiş, şerhini zengin bir metotla kaleme almıştır. Bu şerhin metodunun daha geniş yelpazede, başka akademik çalışmalarda ele alınmasının isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılmasında ve elde edilen sonuçlarda, herhangi bir menfaat anlaşmazlığı bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılmasında, yazarlığında ve / veya neşri için herhangi bir parasal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için etik heyet kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- el-Yemânî, A. (1403). *el-Musannef*, Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî.
- Koçkuzu, Ali Osman. (1992). “*Bulûğî'l-merâm*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6:412-413. İstanbul: TDV yayınları.
- Hanbel, A. (2001). *Müsned Ahmed b. Hanbel*, Beyrut/Lübnan: Müessesetü'risâle.
- es-San'ânî, M. (t.y.a.) *Subulu's-selâm şerhu bulûğü'l-merâm*, Riyad: Dâru'l-hadîs.
- es-San'ânî, M. (t.y.b.) *el-İşâât fî Beyâni men Nuhiye ân Firakihi mine'l-Cemâ'eti*, el-Medinetü'l-Munevvere: Mektebetü'l-ilim ve'l-hikem.
- Baktır, Mustafa. (1995). “*el-Emîr es-San'ânî*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11:144-45. İstanbul: TDV yayınları.
- el-Beyhakî, A. (2003.a.). *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut/Lübnan: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye.
- el-Bağdâdî, İ. (t.y.). *İdâhu'l-meknûn*, Beyrut/Lübnan: Dâru İhyâit-turâsi'l-Arabi.
- el-Beyhakî, A. (2003.b.). *Şu'abi'l-imân*, Riyâd: Mektebetu'r-ruşd.
- el-Bezzâr, A. (2009). *Musnedu'l-bezzâr-el-bahru'z-zehhâr*, Medinetu'l-Munevvere: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem.
- el-Buhârî, M. (2001). *el-Câmiu's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâhi sallallahu aleyhi ve sellem ve sünenihi ve eyyâmihî*, Lübnan: Dâru tûku'n-necât.
- ed-Dârekutnî, A. (2004). *Sünen ed-Dârekutnî*, Beyrut/Lübnan: Müessesetü'risale.
- Ebî Dâvud, S. (t.y.). *Sünen Ebî Dâvud*, Beyrut: el-Mektebetü'l-'asriyye.

- Ebû Dâvud, S. (1999). *Musnedu ebî Dâvud*, Mısır: Dâru hicr.
- el'Aşa, M. (1424). *Divanul'Aşâ'l-kebîr*,. Lübnan/Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- el-Hâkim, M. (1990). *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- İbn Ebî Şeybe, A. (1988). *Musannefu ibn ebî şeybe-el-Kitâbu'l-musannef fîl-ehâdîsi ve'l-âsâr*, Riyâd: el-Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Hüzeyme, M. (2003). *Sahîh İbn Huzeyme*, Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî.
- İbn Mâce, M. (t.y.) *Sünen İbn Mâce*, Beyrut: Dâru ihyâi'l-kutubi'l-arabî.
- el-Kettânî, A. (1982). *Fehresu'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-me'âcimi ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî.
- el-Kıncevî, M. (2002). *Ebcedü'l-'ulûm*, Beyrut/Lübnan: Dâru İbn Hazm.
- Müslim, E. (t.y.) *el-Musnedu's-Sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-'adli 'ani'l-'adli ilâ Rasulillahi sallallahu aleyhi ve sellem*, Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî.
- en-Necdî, O. (1982). *'İnvânu'l-mecd fî târîhi Necd*. Riyad: Dâru'l-melik Abdulaziz.
- Serkîs, Y. (1928). *Mu'cemu'l-matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-Muarraba*, Mısır: Matbûât Serkîs.
- eş-Şevkânî, M. (t.y.) *el-Bedru't-talî bi mehâsini men ba'de karnî's-sabî'*, Beyrut: Dâru'l-marife.
- et-Tâberânî, S. (1948). *Musnedu's-şâmiyîn*, Beyrut: Muessesetu'r-risale.
- et-Tâberânî, S. (1994). *el-Mu'cemu'l-kebîr*, Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye.
- et-Tâberânî, S. (t.y.) *el-Mu'cemu'l-evsat*, Kahire/Mısır: Dâru'l-hameyn.
- et-Tahâvî, A. (1994). *Şerhu ma'âni'l-âsâr*, Medinetu'l-munevvere: 'Alemu'l-kutub.
- et-Tirmizî, M. (1975). *Sünenü't-Tirmizî*, Mısır: Şirketu mektebetu ve matbaatu mustafa el-bâbî el-hâlebî.
- ez-Zirikî, H. (2002). *el-A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-'ilim li'l-melâyînî.

EXTENDED ABSTRACT

It is important to study the biographies and scientific personalities of scholars, to know the understanding of the period in which they lived and the stages of the sciences. The study of these personalities, who form the foundations of Islamic culture, and the presentation of their works are important in terms of showing the richness of this culture.

When we look at the historical course of the problem of correct understanding and interpretation of hadiths, it is seen that the issue dates back to the period of the Prophet Muhammad. The Prophet made the necessary explanations on the issues where the hadiths were not understood by the companions and explanations were requested from him, and a possible misunderstanding was prevented. It is possible to see traces of efforts to understand the hadiths in each of the sahaba, tabi and teba-i tabi periods, just as the Prophet did in the following periods. In order to understand the hadiths of the Prophet Muhammad, the work of el-Emir es-Sanani, who lived in the 12th century, is an important source in this regard. The subject of the research is to examine the life of es-Sen'ani and his work titled Subulu's-Selam fi şerhi Bulûğî'l-Meram and the method he used in this work. This commentary work of al-Sen'ani has been accepted as a valuable work written in the science of hadith. es-San'ani (d. 1182/1768) not only proved himself in all Islamic sciences, but also became a leading figure in the science of hadith.

It is a known fact that efforts to correctly understand the sunnah, which was inherited from the Prophet Muhammad, began immediately after his passing into the afterlife. These efforts, in later periods, created some branches of science on understanding the hadiths. One of these branches of science is commentary literature.

In the periods after the Prophet Muhammad, there has always been a need to comment on the hadiths because some objections and criticisms have been made to the hadiths that came through narration, and they still continue to be made. This is generally because it is a situation that arises from not fully understanding the hadiths and not being able to comprehend them properly. Therefore, in order to understand the hadith narrations, annotation of the hadiths has always been needed.

In order to keep Islamic thought alive and to respond to opposing views, understanding the hadiths is one of the issues that Islamic scholars have long valued. Many scientific studies carried out in different parts of the Islamic world are carried out on the understanding and interpretation of hadiths. This activity,

which is expressed as commenting on hadiths, has its own methodology. Thanks to this methodology, hadith scholars have made efforts to understand the hadiths correctly, both intellectually and scientifically.

Our article consists of two main headings. In the first main title, the life and scientific status of the commentator are mentioned. Namely, es-Sen'ani's name, lineage and identity are mentioned. Then, information about your date of birth and where you were born is given. Afterwards, the scientific aspect of the commentary was declared. In this context, the names of some of his important teachers are mentioned. The names of some of his students who point out his scientific direction are mentioned. Afterwards, the names of some of his works are stated. What some scholars said about the commentator is stated. At the end, the author's date of death and where he died are stated.

In the second main heading, the annotation method in the author's commentary is revealed. Namely; es-Sen'ani gave information about the narrators. He declared the names of the people mentioned in the hadith but whose names were not mentioned. He explained the strange words in the hadith text. He mentioned the irap aspect of the words in the hadith. He gave information about hadith terms. He introduced the names of the places mentioned in the hadith. He transcribed the hadiths and clearly mentioned the provisions stated about the hadiths. He also explained the events that caused the hadith to be said. He stated that the hadith mentioned is more narrated. He combined two hadiths that apparently contradict each other. He stated different views regarding hadith. While commenting on the hadiths, he received support from verses, hadiths and poems. He also benefited from many different scientific sources in his work. He did not make his commentary too long. He explained the strange words mentioned in the hadiths. He found a solution between the seemingly conflicting issues by using the cem method.

He gave information about the names of the cities and regions mentioned in the hadith. He focused on the dictionary meanings of the words and made short explanations when necessary. The commentator did not mention the sources of the hadiths in his commentary. We believe that it would be useful to conduct a thesis study to identify these.

This commentary of es-Sanani was also used as a source in later periods and it still maintains its value. It seems that it will continue to maintain its quality as a source work in the following period.

ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ ALMAKTA OLAN SURİYELİ GÖÇMEN ÖĞRENCİLERİN UYUM SORUNU: “ADIYAMAN ÖRNEĞİ”

Abdullah ÇELENK* Yaşar KAYA**

Öz

Tarihsel bir olgu olan göç, dinamik özelliğini koruyarak küresel bir olgu olarak hızla büyümeye devam etmekte ve devletlerin ekonomik, demografik, siyasi ve kültürel yapıları bu süreçten derinden etkilenmektedir. Suriye'de 2011 yılında başlayan ve günümüzde de devam eden iç savaş nedeniyle Adiyaman, Suriye'nin farklı bölgelerinden yoğun göç almıştır. Adiyaman sadece kendi kırsalından göç alan ve diğer illere göç veren bir kent iken, Suriye göçü ile birlikte uluslararası göç alan bir kent haline gelmiştir. Bu çalışma, Suriye iç savaşı nedeniyle yerinden edilmelerinin ardından Adiyaman'da üniversite eğitimi gören Suriyeli göçmen öğrencilerin sosyal deneyimlerini niteliksel olarak analiz etmektedir. Bu göçmen gençlerin Adiyaman'a uyumu, karşılaştıkları sorunlar, toplumsal değişimler ve olumlu gelişmeler üzerinde durulmaktadır. Çalışmamız teorik ve pratik olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızda göç olgusu ve göçmenlerin Türkiye'deki serüveni analiz edilmiştir. Suriyeli gençlerle, eğitimleriyle doğrudan ilgilenen akademisyenlerle ve sınıf arkadaşlarıyla yapılan görüşmelerden

* MEB, abdullahcelenk@gmail.com, Adiyaman/Türkiye

** Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, yasar.kaya@inonu.edu.tr, Malatya/Türkiye

elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Sonuç olarak, yabancı bir ülkenin kültüründe yaşamak ve eğitim görmek öğrencilerin uyum, eğitim, kültürel ve sosyal sorunlar yaşamasına neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, uyum, uyum kuramları, Suriyeli göçmenler.

ADAPTATION PROBLEM OF SYRIAN MIGRANT STUDENTS WHO EDUCATE AT THE UNIVERSITY: “ADIYAMAN EXAMPLE”

Abstract

Migration continues to grow rapidly as a global phenomenon, and states' economic, demographic, political and cultural structures are deeply affected. As a result of the internal conflicts that started in Syria in 2011, there was an intense migration from some settlements of Syria to Adıyaman. Adıyaman has become a city that receives international migration with the Syrian migration. This qualitative study deals with all the social processes experienced by Syrian immigrants who fled the Syrian civil war and settled in Adıyaman. The adaptation of these immigrant youth to the city of Adıyaman, the problems they experienced, their social changes and positive developments were emphasized. Our study consists of two parts: theoretical and practical. After the conceptual background was created, fieldwork was carried out. Our study examined the phenomenon of migration and the adventure of immigrants in Turkey. The findings from interviews with Syrian youth, academics directly involved with their education, and their classmates were analyzed. As a result, living and receiving education in a foreign country's culture causes students to experience adaptation, education, cultural and social problems.

Keywords: *Migration, adaptation, adaptation theories, Syrian immigrants.*

1. GİRİŞ

Göç, bireylerin yaşadıkları yerlerden farklı coğrafi alanlara yer değiştirme hareketi olarak tanımlanır ve sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal açıdan toplum yapılarında önemli değişikliklere yol açar. İletişim ve ulaşım araçlarındaki gelişmeler, göçün artmasına neden olmuş ve bu durum, uluslararası gündemde

önemli bir yer tutmuştur. Sosyal bilimciler, bu dönemi "göçler çağı" olarak tanımlamaktadır (Bal B. U. & Akbulut İ., 2008).

Hem ulusal hem de uluslararası göçler, uyum sorunlarına yol açarak uzun vadeli uyum süreçlerini gerektirir. Bu süreç, sadece göçmenleri değil, göç edilen ülkenin halkını da etkiler. Uyum sorunları, çok sayıda faktörden (göç nedeni, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, göç edilen ülkenin politikaları) etkilenir (Karasu M. A., 2017).

2011'de başlayan Suriye iç savaşı, milyonlarca Suriyelinin göç etmesine yol açmış ve bu göçmenler, özellikle Türkiye'yi etkilemiştir. Türkiye, göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için geçici barınma merkezleri kurmuş ve bu merkezlerin sayısı artmıştır. Adıyaman'da 25 bini aşkın Suriyeli göçmen, kentin çeşitli bölgelerinde yaşamaktadır. Göçmenlerin yerleşim bölgeleri, yerel halkla iletişimi önemli hale getirmektedir. Bu çalışma, Adıyaman'daki Suriyeli üniversite öğrencilerinin uyum süreçlerini incelemeyi ve Türk toplumuyla ilişkilerindeki sorunları analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma, nitel araştırma yöntemleri ile Suriyeli göçmen öğrenciler ve Türk akranları arasındaki uyum sorunlarını ele almış ve bu sorunlara yönelik öneriler sunmuştur.

2. UYUM KURAMLARI

Uyum, bireyin kendi değerlerini koruyarak kişiliği ve yaşadığı çevreyle ilişkilerini düzenleme süreci olarak tanımlanmaktadır (Avcı, 2006). Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri ve yeni katıldıkları topluma entegre olabilmeleri için uyum sürecinde gerekli yetkinlikleri kazanmaları önemlidir (Gençöz F., 1998). Göç, farklı kültürel değerler taşıyan bireylerin yerleştikleri yeni toplumun normlarına

uyum sağlama zorunluluğunu beraberinde getirmektedir (Aksoy Z., 2012). Göç bağlamında geliştirilen uyum kuramları, genellikle asimilasyon, entegrasyon, çokkültürlülük, kültürlenme ve kültürel deneyim gibi başlıklar altında incelenmektedir.

Asimilasyon, göç uyum kuramlarının ilk kategorisidir. Bu teori, azınlık konumundaki bireylerin topluma tek taraflı bir uyum süreciyle entegre olmalarını öngörmektedir. Bu süreçte, bireylerden hâkim kültürün değerlerini benimsemeleri ve kendi kültürel özelliklerinden vazgeçmeleri beklenir (Verkuyten V., 2010). 20. yüzyıl boyunca asimilasyon, özellikle ABD sosyolojisinde hâkim bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir (Dalgakıran E., 2014). Avrupa'da ise asimilasyon, göç alan ülkelerde 20. yüzyılın başlarında baskın paradigma olmuştur (Ceceli K. S., 2012). Ancak, 1960'lardan itibaren etnik ayrımcılık ve azınlıkların sosyo-kültürel haklarının tanınması gibi gerekçelerle asimilasyon eleştirilmiş, yerini entegrasyon kuramlarına bırakmıştır (Ceceli K. S., 2012; Yalçın C., 2004).

Entegrasyon, uyum kuramlarının ikinci kategorisi olup göçmenlerin yerleşik toplumun kültürel değerlerine yabancılaşmadan yaşama fırsatı bulmasını amaçlamaktadır. Bu kuram, bireylerin hem kendi kültürel değerlerini yaşamasına hem de hâkim kültürle uyumlu bir yaşam sürmelerine olanak sağlar (Castles S., Korac M., Vasta E., & Vertovec S., 2002). Ancak entegrasyon, göçmenlere belirli bir ölçüde tercih hakkı sunarken, bu hakların önemli ölçüde sınırlandırılmasını da içerir (Ceceli K. S., 2012). Batı Avrupa ülkelerinde küreselleşme sonucu artan göçler, entegrasyon politikalarının önemini artırmıştır (Koçak O. & Gündüz R., 2016). Avrupa Birliği, entegrasyon politikalarına rehberlik edecek ilkeler geliştirmiş ve göçmenlerin entegrasyon başarısını dil bilgisi, kültürel farkındalık ve ekonomik standartlara uyum gibi kriterlere bağlamıştır (European Union, 2004; Yıldız A., 2017).

Çokkültürlülük, uyum kuramlarının üçüncü kategorisini oluşturmaktadır. İnsan hakları temeline dayanan bu yaklaşım, asimilasyonu reddederek farklı kültürlerin bir arada yaşamasına olanak tanır (Kymlicka W., 2012). 1970’lerde Kanada’da ortaya çıkan çokkültürlülük politikası, göçmenlerin kültürel ve toplumsal beklentilerini karşılamayı hedeflemiştir (Doytcheave M., 2020). Bu yaklaşım, göçmenlerin kendi kültürel kimliklerini koruyarak topluma katkıda bulunmasını destekler. Ancak, son yıllarda terör eylemleri gibi küresel olaylar, çokkültürlülüğün etkisini kısmen azaltmıştır.

Kültürlenme, uyum kuramlarının dördüncü kategorisidir ve farklı kültürlerin karşılıklı etkileşimini ifade eder. Bu süreçte hem göçmenler hem de yerli halk kültürel değişime uğramaktadır (Berry J. W., 1997). Kültürlenme, bireylerin farklı kültürel yapılar arasında etkileşim yoluyla yeni bir sentez oluşturmasını sağlamaktadır (Güvenç B., 1997).

Son olarak, kültürel deneyim yaklaşımı, göçmenlerin entegrasyon sürecini devletlerin tarihsel ve kültürel birikimlerine dayandırır. Ancak bu yaklaşım, devletlere özgü olması nedeniyle diğer ülkelere model oluşturma konusunda yetersiz kalabilmektedir (Brubaker R., 1992).

Bu çalışma, Suriyeli mültecilerin Türk toplumuyla uyum süreçlerini farklı kuramların perspektifinden değerlendirmiştir. Türkiye’nin çokkültürlü toplumsal yapısı, göçmenlerin hem kendi kültürlerini korumalarını hem de Türk kültürüne uyum sağlamalarını gerektirmektedir (Bostan H., 2018). Bu bağlamda, kültürel çeşitlilik, göçmenlerin toplumsal entegrasyonunu kolaylaştıracak politikaların geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda amaç genellemelere ulaşmaktan ziyade olguları açıklamaktır (Creswell W. W. & Cheryl N. N., 2007). Göreceli olarak yeni kısa geçmişi olan bu yöntemle karmaşık beşeri örüntüler ile pozitivist yaklaşımın reddettiği veya görmezden geldiği olgular incelenmektedir. Nitel araştırmalarda daha çok gözlem, görüşme ve doküman analizleri teknikleri ile veriler toplanır (Yıldırım A. & Şimşek H., 2021). Araştırmamızın saha araştırması sürecindeki sınırlılıkları minimize etmek, bütüncül bir bakış açısı kazanmasını sağlamak ve geçerliliğini sağlamak amacıyla bu üç teknikten yararlanılmıştır. Aynı zamanda bu yöntem olayları derinlemesine analiz etme olanağı sunmaktadır (Sönmez V. & Alacapınar F. G., 2011; Yıldırım A. & Şimşek H., 2021). Çalışmamızda araştırmak istediğimiz konuya uygun olmasından dolayı fenomenolojik deseni tercih ettik. Bu yaklaşım yaşam tecrübelerini ve bunların tasvir edilmesini hedef almaktadır. Bu konuda gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen bulguların analizi yapılmıştır. Çalışmamızda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın evreni Adıyaman'da üniversite eğitimi almakta olan Suriyeli öğrenciler (SÖ.), onların sınıf arkadaşları olan Türk öğrenciler (TÖ.) ve derslerine giren Türk akademisyenlerdir (ÖÜ.). Örneklem grubunun seçiminde evreni temsil etme özelliğinden ziyade araştırmanın konusuyla bağlantılı olması göz önünde bulundurulur (Neuman L. W., 2014). Araştırmamızda olasılıklı olmayan örneklem kullanılmıştır. Bu amaçla 14 Suriyeli üniversite öğrencisi, Suriyeli öğrencilerle aynı sınıfta okuyan 15 Türk öğrenci ve bu öğrencilerin derslerine giren 12 akademisyen olmak üzere toplam 41 kişi ile görüşmeler yapıldı. 2021 yılının ocak, şubat, mart, nisan, mayıs ve haziran ayları döneminde örneklem grubundaki bireylerle görüşmeler yapıldı. 4 kişilik Suriyeli öğrenci ve 4 kişilik Türk öğrencilerden oluşan 2 odak grup görüşmesi yapıldı. Suriyeli öğrencilerle

yapılan görüşmelerde katılımcıların yeterli düzeyde Türkçe bilmemeleri sebebiyle mülakatlar tercüman aracılığıyla yapılmıştır. Çalışmamızın uygulamalı kısmı için gerekli olan izinler İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü aracılığıyla Adıyaman Üniversitesinden alınmıştır.

Araştırmamızda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Katılımcıyı herhangi bir seçime yönlendirmekten öte, bizzat kendi bakış açısını yakalamak için ölçme aracı açık uçlu sorulardan oluşturulmuştur. Araştırmacının Adıyaman da ikamet etmesi, 2011’den 2019 yılına kadar Adıyaman üniversitesinde derslere girmesi bu konuda gözlem yapma olanağı sağlamıştır. Aynı zamanda araştırmacı Suriyeli ve Türk öğrencilerin bulunduğu sınıflarda derse girmiş ve konu ile ilgili gözlemler yapmıştır. Görüşmeler yapılırken sorulara verilen cevaplar yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen veriler tamamen katılımcıların sorulara verdiği cevaplarla sınırlı tutulmuştur.

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Saha araştırması aşamasında mülakatlar yapılırken araştırmacı tarafından yazılı olarak alınan notlar belli başlıklar altında yeniden derlenerek kayıt altına alındı. Yapılan görüşmeler tematik olarak analiz edildi. Görüşmenin bölümleri belirli tema ve örüntüler çerçevesinde sınıflandırıldı. Araştırmanın bulgular kısmı için görüşme notlarına atıf yapılırken görüşme yapılan kişiler için kod semboller kullanıldı.

3.1. Katılımcıların Özellikleri

3.1.1. Suriyeli öğrencilerin demografik verileri

Mülakat yapılan Suriyeli katılımcıların 11’i (yaklaşık olarak %79) erkek 3’ü (yaklaşık olarak %21) kız öğrencidir. Öğrencilerin yaş aralıkları 21-29 arasındadır.

Etnik olarak çoğunluğu Arap kökenli olmakla beraber Türkmen kökenli bir öğrenci bulunmaktadır. Türkiye’de yaşadıkları süre aralıkları 2-8 yıl arasındadır. Göçmen öğrencilerin aile ikametlerine bakıldığında çoğunluğunun Türkiye’nin farklı illerinde yaşadığı görülmekle beraber halen ailesi Suriye ve Lübnan’da ikamet edenlerin olduğu görülmektedir. Öğrencilerin Adıyaman’daki ikametgâhına bakıldığında; çoğunluğunun özel yurtlarda kaldığı görülmesine rağmen Kredi yurtlar kurumuna ait yurtlarında, kiralık evde kalan ve kendi ailesiyle beraber ikamet edenlerde bulunmaktadır. Öğrencilerin tamamının bekâr olduğu anlaşılmaktadır. Suriye’nin Halep, İdlib, Humus, Lazkiye ve Hama şehirlerinden Türkiye’ye göç ettikleri tespit edilmiştir. Genellikle öğrencilerde Arapça ve Türkçe konuşabilenler olmakla beraber Fransızca ve İngilizce iletişim kurabilenlerde bulunmaktadır. Mülakata katılan öğrencilerin Tıp Fakültesi, İktisat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu ve Fen Edebiyat Fakültesinde eğitim aldıkları görülmektedir.

3.1.2. Türk öğrencilerin demografik verileri

Mülakat yapılan Türk öğrencilerin 9’u (yaklaşık olarak %60) erkek 6’sı (yaklaşık olarak %40) kız hem de olmalarına dikkat edilmiştir. Öğrencilerin yaş aralıklarının 21-25 arasında olduğu görülmektedir. Etnik olarak bu grup tamamen Türk kökenli öğrencilerden oluşmaktadır. Türk öğrencilerin aile ikametlerine bakıldığında çoğunluğunun Türkiye’nin farklı illerinde yaşadığı görülmekle beraber Adıyaman’da ailesi ile birlikte ikamet edenlerde bulunmaktadır. Öğrencilerin Adıyaman’daki ikametgâh durumu; özel yurtlarda, Kredi Yurtlar Kurumuna ait yurtlarında, kiralık evlerde ve kendi ailesiyle beraber ikamet edenler şeklinde barındıkları görülmektedir. Öğrencilerin tamamının bekâr olduğu anlaşılmaktadır. Türk öğrencilerden İngilizce iletişim kurabilenler de bulunmaktadır. Mülakata katılan öğrencilerin Tıp Fakültesi, İktisat Fakültesi,

Eğitim Fakültesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu ve Fen Edebiyat Fakültesinde eğitim aldıkları görülmektedir.

3.1.3. Akademisyenlerin demografik verileri

Mülakat yapılan öğretim üyelerinin çoğunluğu 11’i (yaklaşık olarak %92) erkek 1’i (yaklaşık olarak %8) kadındır. Akademisyenlerin yaş aralıklarının 40-63 arasında olduğu görülmektedir. Etnik olarak bu grup hem Türk hem de Arap kökenli akademisyenlerden oluşmaktadır. Genellikle akademisyenlerde Türkçe konuşabilenler olmakla beraber İngilizce, Fransızca ve Arapça iletişim kurabilenlerde bulunmaktadır. Mülakata katılan akademisyenlerin Tıp Fakültesi, İktisat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda eğitim verdikleri görülmektedir.

4. BULGULAR

Araştırmada, Adıyaman’daki Suriyeli üniversite eğitimi almakta olan göçmen gençlerin uyum sorunlarına ilişkin genel yaklaşımlarını belirlemek amacıyla sorulan sorulara Suriyeli öğrenciler, Türk öğrenciler ve akademisyenler farklı cevaplar vermişlerdir. Bu farklı cevaplar betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Daha sonra her soruya verilen cevaplardan birbirine yakın olan cümleler sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan veriler kategorize edilerek tablo haline getirilmiştir. Tablolardaki her kategori için verilen cevaplar arasında bulunma sayısı karşısına yazılmıştır.

Tablo 1. Üniversitedeki Suriyeli Öğrencilerin Farklı Bir Muamele Görme Durumuna İlişkin Bulgular

Üniversitedeki farklı bir muamele görme durumu	Suriyeli öğrenciler	Türk öğrenciler	Akademisyenler
Suriyeli öğrenciler Olumlu muamele görüyor	12	14	11
Suriyeli öğrenciler Olumsuz muamele görüyor	2	1	1

Tablo 1’de, "Adıyaman Üniversitesi'nde Suriyeli öğrenciler farklı bir muamele görüyor mu?" sorusuna Suriyeli öğrencilerin 12’si (yaklaşık olarak %86) Türk öğrencilerin 14’ü (yaklaşık olarak %93) ve akademisyenlerin 11’i (yaklaşık olarak %92) Suriyeli öğrencilerin olumlu muamele gördüğünü belirtmiştir. Buna karşın, Suriyeli öğrencilerin 2’si (yaklaşık olarak %14), Türk öğrencilerin 1’i (yaklaşık olarak %7) ve akademisyenlerin 1’i (yaklaşık olarak %8) Suriyeli öğrencilerin olumsuz muamele gördüklerini ifade etmiştir. Bu veriler, Suriyeli öğrencilerin üniversite ortamında genellikle olumlu bir muameleyle karşılaştıklarını göstermektedir.

SÖ7: “Farklı bir muamele görmüyoruz. Hocalarımızla ve sınıf arkadaşlarımızla genellikle bize yardımcı olmaya çalışıyorlar.”

TÖ1: “Bence farklı muamele görmüyorlar, bizden birileri gibiler, kendi çevremde kötü davranışta bulunan ve kötü davranış gören kimseye rastlamadım.”

ÖÜ2: “Farklı bir muamele görmüyorlar. Az da olsa merhamet gösterip pozitif ayrımcılık yapıyoruz. Hatta Suriyeli öğrencilerin anlamakta çok zorlandığı bir konuyu onları odama çağırarak anlattığımda olmuştur. “

Tablo 2. Türk Öğrencilerin Suriyeli Öğrencilere Karşı Tutumuna İlişkin Bulgular

Türk öğrencilerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumu	f
Türk öğrencilerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumu olumlu	11
Türk öğrencilerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumu olumsuz	3

Tablo 2’de görüldüğü gibi Türk öğrencilerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumuyla ilgili olarak sorulan “Üniversite ortamında Türk öğrencilerin size karşı tutumunu nasıl buluyorsunuz?” sorusuna araştırmaya katılan Suriyeli öğrenciler farklı cevaplar vermiştir. Suriyeli öğrencilerin 11’i (yaklaşık olarak %79) Türk öğrencilerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumunun olumlu olduğunu, 3’ü (yaklaşık olarak %11) Türk öğrencilerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumunun olumsuz olduğunu söylemiştir. Suriyeli öğrencilerin söylediklerine göre Türk öğrencilerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumunun olumlu olduğu görülmektedir. Bazı katılımcıların bu konuda verdikleri cevaplar şu şekildedir:

SÖ2: Genellikle Türk öğrencilerin bize karşı tutumlarının olumlu olduğunu görüyorum. Allah razı olsun bize yardımcı olmaya çalışıyorlar. Türk öğrenciler bize hem okulda hem de okul dışında yardımcı oluyorlar. Ben ayakkabı alacaktım ve Türk arkadaşlarla AVM’ye gittik. Ayakkabılar güzeldi ama çok pahalıydı. Türk arkadaşlarımdan biri haydi şehir merkezine gidelim dedi. Beraber şehir merkezine gittik. İki saat kadar beraber dolaştık ve daha güzel bir ayakkabıyı uygun fiyata aldım.

SÖ3: Türk öğrencilerin bizlere karşı tutumunu olumlu olarak görmüyorum. Çünkü devletin onların hakkı olan destekleri bize verdiğini düşünmeleri nedeniyle olumsuz tutum sergileyenlerde var. Bizim ülkemizi korumaktan ve savaştan kaçtığımızı düşünenler var. Bu yüzden bizim savaştan kaçtığımızı ve vatan haini olduğumuzu düşünüyorlar. Elimizdeki basit silahlarla uçak ve tanklara karşı savaşmamız mümkün mü? Böyle düşünen bazı Türk öğrencilerin bizi dışlayan bakışlarını hissediyorum.

Tablo 3. Suriyeli Öğrencilerin Türk Öğrencilere Karşı Tutumuna İlişkin Bulgular

Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilere karşı tutumu	f
Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilere karşı tutumu olumlu	12
Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilere karşı tutumu olumsuz	3

Tablo 3'te, Türk öğrencilere yöneltilen "Üniversite ortamında Suriyeli öğrencilerin size karşı tutumunu nasıl buluyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlar incelenmiştir. Katılımcıların 12'si (%80) Suriyeli öğrencilerin tutumunu olumlu, 3'ü (%20) ise olumsuz olarak değerlendirmiştir. Bu bulgular, Suriyeli öğrencilerin çoğunluğunun Türk öğrencilere karşı olumlu bir tutum sergilediğini göstermektedir.

TÖ2: Suriyeli öğrencilerin bize karşı tutumları iyi olmakla beraber, biraz çekimser davrandıklarını görüyorum. Aslında iletişim kurmak istiyorlar fakat kendilerini tam olarak ifade edemedikleri için uzak durmayı daha çok tercih ediyorlar. Bence bu konuda bizimle diyalog kurmalarının önündeki temel neden Türkçeye hâkim olamamalarıdır. Bazen biz onlarla konuşuyoruz tavırlarından bizi anlamadıkları belli olmasına rağmen anlamış gibi davranıyorlar.

TÖ5: Suriyeli öğrencilerin bize karşı tutumlarının olumlu olmadığını düşünüyorum. Üniversite ortamında genellikle beraber geziyorlar. Yurtta beraber hareket ediyorlar. Kendi ortamlarının dışına pek çıkmıyorlar. Ailelerinin yaşadıkları yerlerde onları dışlayan Türkler olduğunu söylüyorlar. Ailelerine kiralık ev vermiyorlarmış. Sanırım bu tür nedenlerden dolayı bizden uzak durmaya çalışıyorlar.

Tablo 4. Suriyeli Öğrencilerin Akademisyenlere Karşı Tutumuna İlişkin Bulgular

Suriyeli öğrencilerin akademisyenlere karşı tutumu	f
Suriyeli öğrencilerin akademisyenlere karşı tutumu olumlu	12
Suriyeli öğrencilerin akademisyenlere karşı tutumu olumsuz	0

Tablo 4’te, akademisyenlere yöneltilen "Üniversite ortamında Suriyeli öğrencilerin size karşı tutumunu nasıl buluyorsunuz?" sorusuna, akademisyenlerin tamamı (%100) Suriyeli öğrencilerin kendilerine karşı tutumunu olumlu olarak değerlendirmiştir. Hiçbir akademisyen olumsuz bir görüş bildirmemiştir. Bu bulgular, Suriyeli öğrencilerin akademisyenlere yönelik tutumlarının genel olarak olumlu algılandığını göstermektedir.

ÖÜ3: Suriyeli öğrencilerin akademisyenlere karşı tutumunun olumlu olduğunu düşünüyorum. Ben doktoramı Fas’ta yaptım. Eşimde Faslı ve Arap kökenlidir. Bu yüzden Arap diline ve kültürüne yabancı değilim. Öğrencilerimin bana karşı tutumları çok iyi çünkü ben Türküm ve Arapça biliyorum. Onlarla Arapça konuşuyorum. Dolayısıyla benim ile her konuda paylaşımda bulunuyorlar. Benimle görüştükleri kadar diğer akademisyen arkadaşlarla görüşmüyorlar. Bir insanın diline önem verdiğinizde kendisine de önem vermiş oluyorsunuz. Onlarla diyalogumda dilin iletişimdeki öneminin ne kadar önemli olduğunu çok iyi anlıyorum.

ÖÜ2: Suriyeli öğrencilerin akademisyenlerin karşı tutumlarının iyi olduğunu düşünüyorum. Ayrıca etnik farklılıklardan dolayı onlara karşı farklı tutum sergileyen herhangi bir akademisyenin olduğunu duymadım.

Tablo 5. Akademisyenlerin Suriyeli Öğrencilere Karşı Tutumuna İlişkin Bulgular

Akademisyenlerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumu	Suriyeli öğrenciler	Türk öğrenciler	Akademisyenler
Hocaların Suriyeli öğrencilere karşı tutumu olumlu	14	15	12
Hocaların Suriyeli öğrencilere karşı tutumu olumsuz	0	0	0

Araştırmaya katılan Suriyeli öğrenciler, Türk öğrenciler ve akademisyenler, Tablo 5’te yer alan “Üniversite ortamında hocalarınızın Suriyeli öğrencilere karşı

tutumunu nasıl buluyorsunuz?” sorusuna Suriyeli öğrencilerin 14’ü (%100), Türk öğrencilerin 15’i (%100), ve akademisyenlerin 12’si (%100) olumlu olarak değerlendirmiştir. Hiçbir katılımcı olumsuz bir görüş bildirmemiştir. Bu sonuçlar, hocaların Suriyeli öğrencilere yönelik tutumunun genel olarak olumlu algılandığını göstermektedir.

SÖ3: Hocalarımız çok iyi niyetliler, Allah razı olsun. Bizi Türk öğrencilerle denk tutuyorlar. Hatta bazı durumlarda bize daha toleranslı davranıyorlar. Dersin birinde bir konuyu anlayamadım ve teneffüse çıkarken dersin hocasının yanına gittim anlamadığım konuyu sordum. Dersin hocası beni odasına çağırdı, ikramda bulundu ve konuyu bana tekrar anlattı.

TÖ3: Hocalarımızın Suriyeli öğrencilere karşı tutumunun olumlu olduğunu görüyoruz. Hatta onlara karşı biraz toleranslı olduklarını söyleyebilirim. Onlara yardımcı olmaya çalışıyorlar. Türkçeye tam hâkim olmadıkları bildiklerinden bazen aynı konuyu tekrar anlatırlar. Bir vize sınavında herkes kâğıdını verdi. Suriyeli bir arkadaşımız ise sınava devam ediyordu. Asistan kâğıdını almak istedi. Dersin hocası orada idi ve asistanı gönderdi. Suriyeli öğrenciye 15 dakika ek süre verdi.

TÖ5: Hocalarımız Suriyeli öğrencilerle bizler arasında herhangi bir ayırım yapmıyorlar. Onlara daha çok yardımcı olmak, onları topluma kazandırmak ve uyumlu olmalarını sağlamak için çalışıyorlar. Bunun güzel bir şey olduğunu düşünüyorum.

ÖÜ2: Akademisyenlerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumlarının iyi olduğunu düşünüyorum. Ayrıca etnik farklılıklardan dolayı onlara karşı farklı tutum sergileyen herhangi bir akademisyenin olduğunu duymadım.

Tablo 6. Türk Öğrencilerin ve Akademisyenlerin Suriyeli Öğrencilere Sorun Yaşama Durumu

Türk öğrencilerin ve akademisyenlerin Suriyeli öğrencilerle sorun yaşama durumu	Türk öğrenciler	Akademisyenler
Suriyeli öğrencilerle sorun yaşadığını ifade edenler	11	8
Suriyeli öğrencilerle sorun yaşamadığını ifade edenler	4	4

Tablo 6’da görüldüğü gibi Türk öğrencilerin ve akademisyenlerin Suriyeli öğrencilerle sorun yaşaması ilgili olarak sorulan “*Üniversitede Suriyeli öğrencilerle sorunlar yaşıyor musunuz?*” Sorusuna Türk öğrenciler ve akademisyenler farklı cevaplar vermiştir. Türk öğrencilerin 11’i (yaklaşık olarak %73) Suriyeli öğrencilerle sorun yaşadığını, 4’ü (yaklaşık olarak %27) Suriyeli öğrencilerle sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Akademisyenlerin 8’i (yaklaşık olarak %67) Suriyeli öğrencilerle sorun yaşadığını, 4’ü (yaklaşık olarak %23) ise Suriyeli öğrencilerle Suriyeli öğrencilerle sorun yaşamadığını beyan etmiştir. Türk öğrencilerin ve akademisyenlerin çoğunluğunun Suriyeli öğrencilerle sorun yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda katılımcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

TÖ5: Bireysel olarak pek sorun yaşamadım. Fakat arkadaş ortamlarında Türkçeye tam hâkim olamadıkları için belli bir süre sonra konuşmak istemiyoruz. Çünkü konuşsak bile anlaşıyoruz. Türkçedeki hiçbir atasözünün ve deyim anlamını bilmiyorlar. Üniversitede bir gün onlara “nerede kaldınız, gözümüz yolda kaldı” diye sordüğümüzde, “gözünüz nasıl yolda kaldı, hangi yolda kaldı” şeklinde cevaplar verdiler. Bizim arkadaşlar güldüler. Sohbet orada bitti. Böyle durumlarda Suriyeli arkadaşlar utanıyorlar ve bizden uzaklaşıyorlar.

ÖÜ1: En büyük sorunumuz iletişim kuramamaktan kaynaklanıyor. İletişim sorunları yaşıyoruz, söylenenleri anlamıyorlar, kendilerini tam olarak ifade

edemiyorlar. Yazıları çivi yazısı gibi hiç okunaklı değil. Kendilerini dışlanmış gibi hissedip özel bir ilgi bekliyorlar. Aidiyet duygusu taşıyorlar.

Tablo 7. “Suriyeli Öğrencilerin Türk Öğrencilerle Kolay Arkadaşlık Kurabilme Durumuna İlişkin Bulgular

Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle kolay arkadaşlık kurabilme durumu	Suriyeli öğrenciler	Türk öğrenciler	Akademisyenler
Suriyeli öğrenciler kolay arkadaşlık kurabiliyor	6	5	3
Suriyeli öğrenciler kolay arkadaşlık kuramıyor	8	10	9

Tablo 7’de görüldüğü gibi Suriyeli öğrencilerin sınıf arkadaşları olan Türk öğrencilerle kolay arkadaşlık kurabilmesiyle ilgili olarak sorulan “Suriyeli öğrenciler sınıf arkadaşları Türk öğrencilerle kolay arkadaşlık kurabiliyorlar mı?” Sorusuna araştırmaya katılan Suriyeli öğrenciler, Türk öğrenciler ve akademisyenler farklı cevaplar vermiştir. Suriyeli öğrencilerin 6’si (yaklaşık olarak %43) kolay arkadaşlık kurabildiğini, 8’i (yaklaşık olarak %57) ise kolay arkadaşlık kuramadığını belirtmiştir. Türk öğrencilerin 5’i (yaklaşık olarak %33) Suriyeli öğrencilerin kolay arkadaşlık kurabildiğini, 10’u (yaklaşık olarak %67) kolay arkadaşlık kuramadığını ifade etmiştir. Akademisyenlerin 3’ü (yaklaşık olarak %25) Suriyeli öğrencilerin kolay arkadaşlık kurabildiğini, 9’u (yaklaşık olarak %75) kolay arkadaşlık kuramadığını beyan etmiştir. Suriyeli öğrencilerin verdikleri cevaplar baz alındığında Suriyeli öğrencilerin büyük çoğunluğunun Türk öğrencilerle kolay arkadaşlık kurabildikleri görülmektedir. Akademisyenlerin ve Türk öğrencilerin söyledikleri esas alındığında Suriyeli öğrencilerin büyük çoğunluğunun Türk öğrencilerle arkadaşlık kuramadıkları anlaşılmaktadır. Bu konuda bazı katılımcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

SÖ4: Üniversitede ve yurttan çok arkadaşım oldu. Özellikle Arapça öğretmenliği ve İslami İlimler fakültesinde okuyan öğrenciler Arapça öğrenmek için bana yakın duruyorlardı. Onların ödevlerini de ben yapardım. Fakat çok uzun süreli

arkadaşlıklarım olmuyor. Ödevleri olduğu zaman beni hemen buluyorlar. Ödevleri bittikten sonra da fazla yanımda kalmıyorlar. Aynı zamanda bende anlamadığım konularda Türk arkadaşlarımdan Türkçe destek alıyorum. Çoğunlukla ödevlerle ilgili konular ile ilgili konuşuyoruz. Bunun dışındaki konularda sohbetlerimiz pek uzun sürmüyor. Genel olarak Suriyeli öğrencilerin Türklerle arkadaşlık kurmada zorluk çektiklerini görmedim. Fakat bu arkadaşlıklar uzun süreli olmuyor.

SÖ1: Biz Türkiye’de Türkçe sınavlarını geçtik. Üniversitede okumaya başladık. Biz biraz Türkçe konuşuyoruz ama bir Türk bizimle konuşunca onu anlamıyoruz. Bazen anlamış gibi davranıyoruz ve konuşmuyoruz. Böyle bir durumda hem biz sıkılıyoruz hem de bizimle konuşan Türklerde sıkılıyor. Bu nedenle Türk arkadaşlarla fazla bir araya gelmiyoruz.

TÖ3: Üniversitede ve yurttta yemek yerken, çay içerken (pek çay içmezler, daha çok kahve içerler) Suriyeli öğrenciler bir arada kalmayı tercih ediyorlar. Yurttta Suriyeli öğrenciler hep beraber ve aynı odalarda kalıyorlar. Dolayısıyla bizlerle kolay arkadaşlık kuramıyorlar. Bence bizlerle arkadaşlık kuramamalarının en büyük sebebi kendilerine ait gruplar ile hareket etmeleridir. Ayrıca kendi gruplarının dışına çıkabilirlerse çok daha kolay bizlerle arkadaşlık kurabilirler.

ÖÜ7: Kültür farklılıkları kolay arkadaş olmalarını engelliyor diye düşünüyorum. Arkadaş olanlarda arkadaşlıklarını fazla devam ettiremiyorlar. İletişim kuramamak bu konuda en büyük engeli teşkil etmektedir. Daha çok azınlık psikolojisi ile birbirleriyle geziyorlar. Örneğin derse girdiğim sınıflardan birinde tek bir Suriyeli öğrenci var. Bu öğrencinin teneffüslerde ya tek başına takıldığını ya da diğer sınıflardaki Suriyeli öğrencilerin yanına gittiğini gözlemledim.

ÖÜ3: Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle farklı tarzda arkadaşlıklar kurduklarını görüyorum. Dindar olan Suriyeli öğrencilerin dindar olan Türk öğrencilerle arkadaşlık kurduklarını görüyorum. Türkmen olan öğrencilerin Türk öğrencilerle çok kolay arkadaş olduklarını farkına vardım. Suriyeli olan

öğrencilerin Suriyeli olmayan Arap öğrencilerle de çok iyi arkadaşlık ilişkileri kurabildiklerini söyleyebilirim.

Tablo 8. Suriyeli Öğrencilere Sınavlarda Verilen Sürenin Yeterli olması Durumuna İlişkin Bulgular

Suriyeli öğrencilere sınavlarda verilen sürenin yeterli olması durumu	Suriyeli öğrenciler	Türk öğrenciler	Akademisyenler
Sınavlarda verilen sürenin yeterli	1	0	0
Sınavlarda verilen sürenin yetersiz	13	15	12

Tablo 8’de görüldüğü gibi Suriyeli öğrencilere sınavlarda verilen süre ile ilgili olarak sorulan “Suriyeli öğrencilere sınavlarda verilen süre yetiyor mu?” sorusuna araştırmaya katılan Suriyeli öğrenciler Türk öğrenciler ve akademisyenler farklı cevaplar vermiştir. Suriyeli öğrencilerin 1’i (yaklaşık olarak %7) sınavlarda verilen sürenin yeterli olduğunu, 13’ü (yaklaşık olarak %93) ise sınavlarda verilen sürenin yetersiz olduğunu söylemiştir. Türk öğrencilerin ve akademisyenlerin tamamı (%100) Suriyeli öğrencilere sınavlarda verilen sürenin yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Türk öğrencilerin ve akademisyenlerin hiçbiri Suriyeli öğrencilere Sınavlarda verilen sürenin yeterli olduğunu belirtmemiştir. Suriyeli öğrencilerin, Türk öğrencilerin ve akademisyenlerin verdikleri cevaplara göre Suriyeli öğrencilere Sınavlarda verilen sürenin yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Bazı katılımcıların bu konuda verdikleri cevaplar şu şekildedir:

SÖ9: Sınavlarda süre yetmiyor. Yapılan bir sınavda hoca süre bitti dediğinde ben henüz bitirememiştim. Hoca diğer arkadaşlarının haklarını almana izin vermiyorum dedi. Daha sonra kâğıdımı aldı. Son beş soruyu ben daha okumadan sınav süresi bitmişti ve ben o dersten kaldım.

SÖ7: Sınavlarda süre yetmiyor. Bence yabancı bir dilde eğitim görmek gerçekten çok zor bir durum. Ben Tıp Fakültesi öğrencisiyim. Tıp komite sınavlarında da

belli bir sınav süresi vardır. Türk öğrenciler bile sürenin yetersizliğinden şikâyet ediyorlar. Bu durum bizim için çok daha zor oluyor. Bu sınavlarda kesinlikle ek süre verilmiyor. Komite sınavlarında 5-10 tane soruyu hiç okuyacak zamanın bile olmuyor.

TÖ1: Sınavlarda Suriyeli öğrencilere kesinlikle süre yetmiyor. Okuduklarını anlayamadıkları için tekrar tekrar okuyorlar. Örneğin; Suriyeli sınıf arkadaşım Mahmut’un sınava hazırlandığı duruma şahit oldum. Hazırlanması gereken üç tane sınavdan sadece bir tanesine çalışabiliyor. Çünkü biz üç günde girmemiz gereken üç sınava da hazırlanabilirken Mahmut sadece bir tanesine hazırlanabiliyor. Bu durum onların okuduklarını kavrayamamalarından kaynaklanmaktadır.

ÖÜ1: Suriyeli öğrencilere sınavda verilen süre kesinlikle yetmiyor. Hatta iki katı süre verseniz yine yetmiyor. Çünkü okuduğunu anlayamıyor ve anlayamadığını da yorumlamıyor. İfade ile ilgili sıkıntıları oluyor. Sınav kâğıtlarını incelediğimde bu öğrencilerin yazılarının hiç okunaklı olmadığını adeta çivi yazısı gibi olduğunu fark ettim. Ayrıca bunların kelimelerde eksik harf ve yanlış kullanımlar yaptıklarını gördüm.

Tablo 9. Adıyaman Üniversitesindeki Suriyeli Öğrencilerin, Yetersizlik Duyduğu Alanlara İlişkin Bulgular

Adıyaman üniversitesindeki öğrencilerin, alanlar	Suriyeli öğrenciler	Türk öğrenciler	Akademisyenler
Ekonomik imkânların yetersizliği	14	15	12
Barınma ve fiziki koşulların yetersizliği	12	11	10
Eğitim materyali eksikliği	8	6	7
Sosyal aktivitelere katılmanın sınırlılığı	4	3	5

Tablo 9’da görüldüğü gibi Adıyaman üniversitesindeki Suriyeli öğrencilerin yetersizlik duyduğu alanlar ile ilgili olarak sorulan “Size göre Suriyeli öğrenciler Türkiye’de üniversite öğrencisi olarak en çok hangi alanda eksiklik hissediyorlar?” sorusuna araştırmaya katılan Suriyeli öğrenciler, Türk öğrenciler ve akademisyenler çeşitli cevaplar vermiştir. Suriyeli öğrencilerin 14’ü, (%100) Türk öğrencilerin 15’i (%100) ve akademisyenlerin 12’si (%100) öğrencilerin ekonomik imkânların yetersizliğini yaşadığını ifade ettiler. Suriyeli öğrencilerin 12’si, (yaklaşık olarak %86) Türk öğrencilerin 11’i (yaklaşık olarak %73) ve akademisyenlerin 10’u (yaklaşık olarak %83) Suriyeli öğrencilerin barınma ve fiziki koşulların yetersizliği sorunu yaşadığını söylemiştir. Suriyeli öğrencilerin 8’i, (yaklaşık olarak %57) Türk öğrencilerin 6’sı (yaklaşık olarak %40) ve akademisyenlerin 7’si (yaklaşık olarak %58) Suriyeli öğrencilerin eğitim materyallerine ulaşma olanaklarının sınırlılığı sorunu yaşadığını beyan etmiştir. Suriyeli öğrencilerin 4’ü, (yaklaşık olarak %28) Türk öğrencilerin 3’ü (yaklaşık olarak %20) ve akademisyenlerin 5’ine (yaklaşık olarak %42) göre Suriyeli öğrenciler sosyal aktivitelere katılmanın sınırlılığı sorunu yaşamaktadır.

Suriyeli öğrencilerin, Türk öğrencilerin ve akademisyenlerin verdikleri cevaplara göre Suriyeli öğrencilerin en fazla ekonomik imkânların yetersizliği sorunu yaşadığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre Suriyeli öğrencilerin barınma ve fiziki koşulların yetersizliği sorunu ise ikinci sırada bulunmaktadır. Bazı katılımcıların bu konuda verdikleri cevaplar şu şekildedir:

SÖ1: Aslında en büyük sıkıntımız ekonomik imkânların yetersizliğidir. Ben üniversite birinci sınıfta iken KYK yurdunda kalma imkânı verilmedi. Üç ay boyunca kamptan üniversiteye git-gel yaptım. Ayrıca bana YTB bursu da çıkmamıştı. Bu durum ailemin bütçesini gerçekten çok zorlamıştı. Daha sonra KYK yurdu çıktı ve burs almaya başlayınca biraz rahatladım. Çünkü ailemin bana destek verecek hiçbir imkânı yoktu.

SÖ4: Üniversiteler yabancı öğrenciler için sosyal aktiviteler düzenlemiyorlar. Bu tür aktiviteler Türk toplumunu, Türk kültürünü daha hızlı ve doğru bir şekilde anlamamızı sağlar diye düşünüyorum. Türk dilini ve kültürünü tanımadan Türkiye’de yaşayan insanlarla beraber yaşamak çok zor oluyor. Kendi kültürümüzde doğru diye bildiğimiz bir davranış Türk kültüründe yanlış olabiliyor.

SÖ2: Adıyaman’da Arapça-Türkçe öğrenmeye yönelik kaynaklar bulmakta zorlanıyoruz. Yabancı dil öğrenme ile ilgili kaynakların büyük çoğunluğu İngilizce ve Almanca ile ilgilidir. Türkçe-Arapça olarak yayınlanan eğitim materyalleri Türkçe-İngilizce yayınlanan materyallere göre çok azdır. Adıyaman’da neredeyse Arapça-Türkçe sözlük dışında kaynak bulunmuyor. Bu yüzden Türkçemizi geliştirmek için kaynak bulamıyoruz.

TÖ9: Suriyeli öğrencilerin ekonomik yetersizliklerden dolayı çok zorlandıklarını düşünüyorum. Bu nedenle bir arkadaşımız okulu bırakmak zorunda kaldı. İstanbul’a gidip bir işe girdi. Başka bir arkadaşım ise ekonomik yetersizlikler nedeni ile okulunu dondurdu. Sonrasında bir işe girerek çalışmaya başladı.

TÖ10: Suriyeli öğrenciler Arapça-Türkçe kaynakların yetersizliğinden şikâyet ediyorlar. Suriyeli öğrenciler “Türkiye Cumhuriyeti Müslüman bir ülke ve birçok Arap ülkesi ile komşu olmasına rağmen Türkiye’de Arapça-Türkçe kitap bulamıyoruz. İngilizce, Almanca ve Rusça kaynak Türkiye’de çok fazla bulunmaktadır”. Şeklinde şikâyette bulunuyorlar. Türkiye’de yeterince Arapça-Türkçe kaynak bulamadıkları için Türkçelerini geliştiremiyorlar.

TÖ2: Üniversite 1. sınıfta Suriyeli bir arkadaşıma KYK yurdu çıkmamıştı. Ailesi kampta olduğu için derslerinin olduğu günlerde kamptan üniversiteye 30 km mesafeden gidiş-geliş yapıyordu.

TÖ9: Adıyaman Üniversitesinde Türk öğrenciler için sosyal aktiviteler yapılıyor. Fakat Suriyeli öğrencilere yönelik sosyal aktiviteler yok denecek kadar azdır. Suriyeli öğrencilerin de katılımının olacağı sosyal aktivitelerin yapılmasının

onların bizim kültürümüzü ve dilimizi tanımalarına katkıları olacağını düşünüyorum.

ÖÜ9: Daha çok ekonomik yetersizlikler hissediyorlar. Barınma ile ilgili çok ciddi sıkıntıları bulunmakta. Çünkü bunlara kiralık ev veren bir Türk vatandaşı çevredekilerinin şikâyetleri nedeni ile kısa bir süre sonra evden çıkarabilmektedir. Suriyeli ailelerde çalışan kişilerin az olması veya hiç olmaması bu sıkıntıları daha da arttırıyor. Ayrıca Suriyeli öğrencilerin birçoğunun babası işsizdir.

ÖÜ1: Suriyeli öğrencilerin eğitim materyallerine ulaşma konusunda sıkıntı yaşadıklarını düşünüyorum. Adıyaman koşullarında Arapça-Türkçe mevcut kaynaklarda Türk öğrencilerin İmam Hatip Ortaokulu ve İmam Hatip Liselerine yönelik hazırlanan kaynaklardır. Bu kaynaklar Suriyeli öğrencilere hitap etmemektedir.

ÖÜ4: Üniversite ortamında Suriyeli öğrenciler için düzenlenen sosyal aktivite oranı yok denecek kadar azdır. Bu yüzden Suriyeli öğrencilerin üniversite öğrencilik hayatı neredeyse sadece derse girip çıkmaktan ibarettir. Bunun sonucu olarak Suriyeli öğrenciler kendi kabuğuna çekilmekte ve üniversite ortamındaki Türklerle sosyal ilişkilerini sınırlandırmaktadırlar.

Tablo 10. Üniversitedeki Suriyeli Öğrencilerin Türk Öğrencilerle Yaşadığı Sorunlara İlişkin Bulgular

Üniversitedeki Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle yaşadığı sorunlar	f
İletişim sorunu yaşıyorum	13
Etnik ayırım sorunu yaşıyorum	12
Sosyal ilişkilerde sorun yaşıyorum	10
Kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar yaşıyorum	10

Tablo 10’da görüldüğü gibi Suriyeli öğrencilerin üniversitede Türk öğrencilerle yaşadığı sorunlarla ilgili olarak sorulan “Üniversitede Türk öğrencilerle ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?” Sorusuna araştırmaya katılan Suriyeli öğrenciler bu soruya birden fazla cevap vermişlerdir. Suriyeli öğrencilerin 13’ü (yaklaşık olarak %93) İletişim sorunu yaşadığını söylerken 1 (yaklaşık olarak %7) tanesinin iletişim sorunu olmadığı anlaşılmaktadır. Bu öğrenci demografik özelliklerle ilgili bilgi verirken Türkmen olduğunu ve Türkçesinin çok iyi olduğunu ifade etmiştir. Suriyeli öğrencilerin 12’si Etnik ayırım (yaklaşık olarak %86), 10 öğrenci Sosyal ilişkilerde (yaklaşık olarak %71) ve 10 öğrenci ise Kültürel farklılıklardan (yaklaşık olarak %71) kaynaklanan sorunlar yaşadığını beyan etmişlerdir. Suriyeli öğrencilerin çoğunluğunun iletişim sorunu yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda katılımcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

SÖ1: “Bizim en büyük sorunumuz iletişim sorunudur. Biz Türkçeye tam olarak hâkim değiliz. Kendimizi ifade edemiyoruz. Türklerde Arapça bilmiyorlar. Bu yüzden Türk öğrencilerle çok fazla bir arada kalamıyoruz. Çünkü böyle bir durumda hem biz çok sıkılıyoruz hem de onların sıkıldığını görebiliyoruz. İletişim kuramamak çok kötü bir duygudur. İnsan kendisini sağır ve dilsiz gibi görüyor.”

SÖ2: Üniversite ortamında Türk öğrencilerle fazla bir arada bulunmuyoruz. Daha çok Suriyeli olan Arap arkadaşlarla zaman geçiriyoruz. Biz kendi aramızda Arapça konuşuyoruz. Yakınımızda bulunan Türk arkadaşların rahatsız edici bakışlarını görüyorum. Hatta bazıları bizim hakkımızda mı konuşuyorsunuz? diye çıkışıyor.

SÖ10: Bizim sınıfımızda adı Muhammed olan tek bir erkek öğrenci vardı. Hoca yoklama alırken benim soyadım “İsmail” olduğu için “A. İsmail burada mı?” diye sordu. Ben “Buradayım” dedim. Herkes birbirine bakmaya başladı. Bana “Sen erkek misin?” diye sordular. Sonrasında sınıf arkadaşlarım gülüşmeye başladılar. Sınıftakiler sadece baba adının çocuklara soyadı olarak verildiğini biliyorlar. Senin babanın adı ne diye sordular. “İbrahim” deyince, o zaman “İsmail”

nereden çıktı diye tekrar gülmeye başladılar. Bizim kültürümüzde çocuklara babanın ya da dedenin ismi soyadı olarak verilir. Fakat arkadaşlarım bunu bilmiyorlardı.

SÖ4: KYK yurdunda Türk öğrencilerle sohbet ederken kız arkadaşlarımızdan bir tanesi dışarı çıkmak için hazırlık yapıyordu. Bende bir genç kızın gece saatlerinde (saat 22.30) tek başına dışarı çıkması yanlış değil mi? diye sordum. Bana bağırdı “Sana ne, annem misin, babam mısın?” diye tepki gösterdi. Bana küstü ve bir süre benimle konuşmadı. Suriye’de hava karardıktan sonra bayanların tek başına dışarı çıkması çok kötü bir durum olarak kabul edilir. Böyle bir durumda bir bayanın dışarı çıkmak için yanında babası, abisi veya eşi gibi bir erkeğin bulunması gereklidir.

SÖ5: Ders arası teneffüs esnasında Suriyeli arkadaşlarımızla kendi aramızda Arapça konuşuyorduk. Türk öğrenciler “Bizim hakkımızda mı konuşuyorsunuz? yoksa bizi çektiştiriyorsunuz?” diye tepki gösterdiler. Biz ise “sadece kendi aramızda konuşuyoruz. Konuştuklarımızın sizinle bir ilgisi yok.” diye cevap verdik ama onları inandıramadık. Bizim kendi aramızda Arapça konuşmamız Türk arkadaşlarımızı neden rahatsız ediyor anlayamıyorum. Bu yüzden Türk arkadaşlarla bir araya gelmek istemiyorum.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada, Adıyaman'da üniversite okuyan Suriyeli öğrencilerin uyum sorunları incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Suriyeli öğrencilerin, Türk öğrencilerin ve akademisyenlerin birbirlerine karşı tutumları ile bu grupların yaşadıkları sorunları araştırmaktır. Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle arkadaşlık ilişkileri, üniversitede eksiklik yaşadıkları unsurlar ve yaşadıkları sorunlar da araştırma kapsamına alınmıştır. Uyum sorunları, öğrenci ve akademisyenlerin verdikleri yanıtlara göre değerlendirilmiştir.

Adıyaman Üniversitesi'nde Suriyeli öğrencilere yönelik muamele konusunda, Suriyeli öğrencilerin %86'sı (12 öğrenci) farklı bir muamele görmediklerini belirtirken, %14'ü (2 öğrenci) olumsuz bir muamele yaşadıklarını ifade etmiştir. Türk öğrencilerden %93'ü (14 öğrenci) Suriyeli öğrencilere farklı bir muamele yapılmadığını, %7'si (1 öğrenci) ise böyle bir muamele olduğunu söylemiştir. Akademisyenlerin %92'si (11 kişi) Suriyeli öğrencilere olumlu muamele yapıldığını, %8'i (1 kişi) ise olumsuz muamele yapıldığını belirtmiştir. Bu bulgular, Suriyeli öğrencilerin Türk arkadaşları ve akademisyenleri tarafından genellikle olumlu karşılandığını, akademisyenlerin ise zaman zaman pozitif ayrımcılık yaptığını göstermektedir. Kiroğlu ve vd.'nin çalışmasındaki benzer bulgularla uyumludur (Kiroğlu K., Kesten A., & Elma C., 2010).

Türk öğrencilerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumlarıyla ilgili olarak, Suriyeli öğrencilerin %79'u Türk öğrencilerin olumlu ve yardımcı olduklarını belirtirken, %21'i olumsuz tutum sergilendiğini ifade etmiştir. Bu sonuçlar, Türk öğrencilerin genel olarak Suriyeli öğrencilere karşı olumlu tutumlar sergilediğini, ancak bazı Türk öğrencilerin göçmenlere yönelik olumsuz duygusal tutumlar geliştirebildiklerini ortaya koymaktadır. Bu sonuç Ergin'nin Türk öğrencilerin Suriyeli sınıf arkadaşları hakkındaki algılarını incelediği çalışma ile paralellik göstermektedir (Ergin H., 2016).

Türk öğrencilerin görüşlerine göre, Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilere karşı tutumu genellikle olumlu bulunmuş (%80), ancak bazı Türk öğrenciler (%20) Suriyeli öğrencilerin tutumunun olumsuz olduğunu ifade etmiştir. Suriyeli öğrencilerin, özellikle ailelerinin Türk aileleriyle yaşadığı olumsuz deneyimlerin etkisiyle zaman zaman olumsuz tutum sergiledikleri gözlemlenmiştir. Bu konuda bulgularımızı destekleyen Ladd ve Price'ın çalışmalarında olumlu akran

ilişkilerinin eğitime yönelik pozitif katkılar sağladığını ortaya koymuşlardır (Ladd G.W. & Price, 1987).

Suriyeli öğrencilerin akademisyenlere karşı tutumları ise tamamıyla olumlu bulunmuştur (%100). Akademisyenler, Suriyeli öğrencilerin derslerine karşı olumlu tutum sergilediklerini belirtmiştir. Bu konuda Duman'ın yaptığı araştırmada, öğretmenlerin kabulünün Suriyeli öğrencilerin uyumundaki olumlu etkisine vurguda bulunmaktadır (Duman T., 2019).

Üniversite ortamında, Suriyeli öğrenciler, Türk öğrenciler ve akademisyenlerin tamamı, akademisyenlerin Suriyeli öğrencilere karşı tutumunun olumlu olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar, akademisyenlerin Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında ayırım yapmadığını ve Suriyeli öğrencilere daha toleranslı davrandığını belirtmişlerdir. Balkanlardan gelen yabancı uyruklu öğrenciler üzerine İlgar ve İlgar'ın yaptığı araştırmasında benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu araştırmadaki Yabancı uyruklu öğrencilerin %56.32'ü hocalarının kendilerine yakın davrandıklarını belirtmiştir (İlgar Ş. & İlgar L., 2009).

Türk öğrencilerden 11'i (%73) Suriyeli öğrencilerle sorun yaşadığını, 4'ü (%27) ise yaşamadığını belirtmiştir. Akademisyenlerden 8'i (%67) sorun yaşadıklarını, 4'ü (%33) ise yaşamadıklarını ifade etmiştir. Sorun yaşamayan akademisyenlerin çoğu Arap kökenli veya Arap kültürüne hâkimdir. Türk öğrenciler ve akademisyenlerle yaşanan en büyük sorun dil engelidir. Suriyeli öğrencilerin Türkçeyi yeterince bilmemesi, iletişimde zorluk yaşamalarına neden olmaktadır. Taştan ve Çelik'in yaptıkları araştırmalarında Suriyeli öğrencilerin eğitime erişimindeki en önemli engelin dil problemi olduğunu belirtmişlerdir (Taştan C. & Çelik Z., 2017).

Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle kolay arkadaşlık kurmasıyla ilgili, Suriyeli öğrencilerin %57'si zorlandığını, %43'ü ise kolay arkadaşlık kurabildiğini ifade

etmiştir. Türk öğrencilerden %67’si Suriyeli öğrencilerin zor arkadaşlık kurduğunu belirtmiştir. Akademisyenlerin %75’i de Suriyeli öğrencilerin arkadaşlık kurmada zorluk yaşadığını söylemiştir. Bu, Suriyeli öğrencilerin çoğunlukla ihtiyaca dayalı kısa süreli arkadaşlıklar kurduklarını göstermektedir. Demirtaş-Zorbaz’ın çalışmalarında akran kabulünün uyumu olumlu etkilediği, akran kabulü eksikliğinde ise uyumun olumsuz etkilendiğini ortaya koymuştur (Demirtaş-Zorbaz S., 2016).

Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle arkadaşlık kurmalarını engelleyen faktörlerden biri kendi aralarında gruplaşmalarıdır. Bu durum, Türkçeyi öğrenmelerini ve sosyalleşmelerini olumsuz etkiler. Gültekin ve vd.’nin yaptıkları araştırmada, Suriyelilerin yerel halkla ilişkilerinin minimum düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Bu da onların sadece kendi kültürlerinde yaşamalarına, toplumdan izole olmalarına yol açmaktadır (Gültekin M. N. et al., 2018).

Sınavlarda verilen süreyle ilgili olarak, Suriyeli öğrencilerin %93’ü süreyi yetersiz bulduğunu ifade etmiştir. Türk öğrenciler ve akademisyenler de aynı şekilde, Suriyeli öğrencilere verilen sürenin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Yiğit, vd.’nin bu konudaki araştırmalarındaki veriler bulgularımızla uyum sağlamaktadır (Yiğit A. et al., 2021).

Suriyeli öğrencilerin üniversite ortamında yetersizlik duyduğu alanlar ile ilgili Suriyeli öğrencilerin 14’ü (%100) Türk öğrencilerin 15’i (%100) ve akademisyenlerin 12’si (%100) öğrencilerin ekonomik imkânların yetersizliğini yaşadığını ifade ettiler. Suriyeli öğrencilerin 12’si, (yaklaşık olarak %86), Türk öğrencilerin 11’i (yaklaşık olarak %73) ve akademisyenlerin 10’u (yaklaşık olarak %83) Suriyeli öğrencilerin barınma ve fiziki koşulların yetersizliği sorunu yaşadığını söylemiştir. Suriyeli öğrencilerin 8’i, (yaklaşık olarak %57) Türk öğrencilerin 6’sı (yaklaşık olarak %40) ve akademisyenlerin 7’si (yaklaşık olarak

%58) Suriyeli öğrencilerin eğitim materyallerine ulaşma olanaklarının sınırlılığı sorunu yaşadığını beyan etmiştir. Suriyeli öğrencilerin 4'ü, (yaklaşık olarak %29) Türk öğrencilerin 3'ü (yaklaşık olarak %20) ve akademisyenlerin 5'ine (yaklaşık olarak %42) göre Suriyeli öğrenciler sosyal aktivitelere katılmanın sınırlılığı sorunu yaşamaktadır.

Suriyeli öğrenciler, Türk öğrenciler ve akademisyenler, göçmen öğrencilerin en büyük sorunlarının başında ekonomik yetersizliklerin geldiğini ifade etmektedir. Suriyeli öğrencilerin çoğunun babası işsiz olup, ailelerinden ekonomik destek alamamaktadır. Bu durum, öğrencilerin eğitim hayatlarını olumsuz etkilemekte ve temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluk yaşamalarına yol açmaktadır. Kırıl ve Beyli'nin yaptığı araştırmada Suriyeli öğrencilerin temel sorunlarından ekonomik sorunlar ile ilgili bulguları çalışmamızı desteklediği görülmektedir (Kırıl E. & Beyli R., 2021).

Barınma ve fiziki koşullar da Suriyeli öğrencilerin karşılaştığı önemli sorunlardır. KYK yurduunun çıkmaması halinde, aile desteği olmayan öğrenciler okuldan ayrılmak veya dondurmak zorunda kalmaktadır. Bu konuda Levent vd.'nin yaptıkları çalışmanın verileri çalışmamızla tutarlılık göstermektedir (Levent F. et al., 2021).

Adıyaman'daki Suriyeli öğrenciler, eğitim materyallerine ulaşımında zorluk yaşamaktadır. Türkçe ve Arapça kaynakların yetersizliği, öğrencilerin Türkçelerini geliştirmelerini engellemektedir. Bu konuda Alan'ın yaptığı çalışmadan elde ettiği veriler bizim bulgularımızla uyumluluk göstermektedir (Alan Y., 2021).

Suriyeli öğrenciler, Adıyaman Üniversitesi'nde yabancı öğrenciler için sosyal aktivitelerin düzenlenmemesinden şikâyet etmektedir. Bu tür etkinlikler, göçmen öğrencilerin Türk toplumunu ve kültürünü daha hızlı tanımaları

açısından önemlidir. Suriyeli öğrenciler, Türk öğrenciler için düzenlenen sosyal aktiviteler varken, yabancı öğrencilere yönelik etkinliklerin eksik olduğunu ve bu aktivitelerin kendilerine önemli katkılar sağlayacağını ifade etmektedir. Türk öğrenciler ve akademisyenlerin bir kısmı, yabancı öğrencilere yönelik sosyal aktivitelerin, göçmenlerin Türk dili ve kültürünü öğrenmelerine büyük fayda sağlayacağını düşünmektedir. Bu konuda araştırma yapan Özsarı vd.’nin Suriyeli öğrencilerin genel olarak gençlik merkezlerinde verilen sosyal etkinliklerden memnun olduklarına ve bu organizasyonların onların sosyalleşmesine anlamlı katkı sağladığına dikkat çekmektedir (Özsarı A. et al., 2017).

Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle yaşadığı sorunlar arasında iletişim, etnik ayırım, sosyal ilişkiler ve kültürel farklılıklar öne çıkmaktadır. Suriyeli öğrencilerin %93’ü iletişim sorunu yaşadığını belirtirken, %86’sı etnik ayırım, %71’i sosyal ilişkilerde zorluklar ve %71’i kültürel farklılıklar nedeniyle sorunlar yaşadığını ifade etmiştir. İletişim sorunları, dil bariyerinden kaynaklanmaktadır. Türkçe yeterliliği olmayan Suriyeli öğrenciler, genellikle ihtiyaç duyduklarında Türk öğrencilerle iletişime geçmektedirler. Dil sorunları, göçmen öğrencilerin okula uyumunu engelleyen önemli bir faktör olup, bu bulgu literatürdeki benzer çalışmalarda da doğrulanmaktadır (Coşkun İ. & Müberra N. E., 2016; Ereş F., 2016; Moralı G., 2018; Şeker B.D. & Sirkeci I., 2015).

Suriyeli öğrenciler, Türk öğrencilerle etnik ayrımcılık yaşamaktadır, ancak bu ayrımcılıklar genellikle ırk veya etnik temellere dayanmamakta, daha çok dışlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu ayrımcı tutumlar, Suriyeli ve Türk öğrenciler arasındaki ortak hareket alanlarını kısıtlamakta ve sosyal temas düzeyini azaltmaktadır. Azalan sosyal temas, sosyal ilişkilerde sorunlara yol açabilmektedir. İletişim sorunları da bu durumu etkileyebilmektedir (Kıroğlu K. et al., 2010).

Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle yaşadığı diğer bir sorun kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Farklı kültürel yapılar ve değerler, yanlış anlamalara ve toplum içindeki bireyler arasında çatışmalara yol açabilmektedir. Göçmenler, kendi kültürlerine göre doğru kabul ettikleri davranışları, ev sahibi toplumun kültürüne göre yanlış olarak algılanabilmektedir. Bu kültürel farklılıklar, uyum sorunlarına neden olmakta ve benzer sonuçlar çeşitli çalışmalarda da gözlemlenmiştir. Yiğit vd.'nin yaptıkları araştırmada Türk kültürü ile Arap kültürü arasındaki farklılıkların öğrencilerin okula uyumunu olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur (Yiğit A. et al., 2021).

Sonuç olarak, göçmen bireyler, yeni kültürel çevrelerde ekonomik, coğrafi ve sosyal uyum sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Adıyaman Üniversitesi'ndeki Suriyeli öğrenciler, genelde Türk öğrenciler ve akademisyenler tarafından desteklenmektedir. Ancak dil bariyeri, iletişimde ve sosyal ilişkilerde temel engellerden biridir. Suriyeli öğrencilerin Türk diline hâkim olmaması hem akademik performanslarını hem de sosyalleşme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Ekonomik yetersizlikler, göçmen öğrencilerin barınma ve temel ihtiyaçlarını karşılama konularında ciddi zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır. Kredi Yurtlar Kurumu yurdu gibi imkânlarla erişim kısıtlılığı, bu öğrencilerin eğitimlerini aksatmalarına veya sonlandırmalarına yol açabilmektedir. Ayrıca, Türkçe-Arapça kaynak eksikliği, Suriyeli öğrencilerin dil öğrenme sürecini yavaşlatmaktadır. Üniversitedeki sosyal aktivitelerin sınırlı olması, göçmen öğrencilerin Türk dilini ve kültürünü öğrenme fırsatlarını azaltmaktadır. Bunun yanı sıra, Suriyeli öğrenciler arasındaki gruplaşmalar, toplumsal entegrasyon süreçlerini zorlaştırmaktadır.

6. ÖNERİLER

- Üniversitelerde bir yıl Türkçe hazırlık eğitimi verilmeli, bu süreçte Türkçe ve kültür dersleri dahil edilmelidir.

- Hafta içi ve hafta sonu Türkçe takviye kursları düzenlenmeli, Türk ve Suriyeli öğrencilerin birlikte katılacağı etkinlikler (örneğin tiyatro
- Yemekhanelerde Suriye mutfağına uygun baharat ve soslar bulundurulmalı, bu sayede sosyalleşme artırılmalıdır.
- Suriyeli öğrencilere burs sağlanması için sivil toplum kuruluşları ve iş dünyası teşvik edilmeli; kampüslerde part-time iş imkanları sunulmalıdır.
- Türkçe-Arapça eğitim materyalleri artırılmalıdır.
- Ortak geziler düzenlenerek öğrencilerin kaynaşması sağlanmalı, bu durum uyum sorunlarını azaltacaktır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finans Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma için Adıyaman Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 22.06.2021 tarih ve 18739 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292–303.
- Alan Y. (2021). İlgili Çalışmalardan Hareketle Suriyelilere Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52, 119–146.
- Bal B. U., & Akbulut İ. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Mark J. M.- Castles S.,Ed.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berry J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Appl Psychol*, 46, 5–68.
- Bostan H. (2018). Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4 (2): 53., 4(2), 53.
- Brubaker R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. London: MA:Harvard University Press.
- Castles S., Korac M., Vasta E., & Vertovec S. (2002). *Integration: Mapping the field*. Retrieved from London:
- Ceceli K. S. (2012). Müzakereci Demokrasi Kuramı ve Toplumsal ve Politik Dönüşümün İmkânları: Kürt Açılımı Üzerine Bir İnceleme. *Spectrum: Journal of Global Studies*, 89–116.
- Coşkun İ., & Müberrra N. E. (2016). *Türkiye'deki Suriyelilerin eğitiminde yol haritası fırsatlar ve zorluklar*. Retrieved from İstanbul:
- Creswell W. W., & Cheryl N. N. (2007). *Choosing Among Five Approaches* (5th ed.). California: Sage Publications.
- Dalgakıran E. (2014). Discourse identity and the question of Turkish accession to the EU Through the looking glass. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 22, 115–117.

- Demirtaş-Zorbaz S. (2016). *İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin okula uyumu: bir model testi* (Doktora). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü., Ankara.
- Doytcheva M. (2020). *Çokkültürlülük*. (Doytcheva M.,Ed.) (4th ed.). İletişim Yayınları.
- Duman T. (2019). Toplumsal uyum için eğitimin önemi: Türkiye’deki Suriyeliler örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0(41), 343–368.
- Ereş F. (2016). Problem of the immigrant students’ teachers: are they ready to teach? *International Education Studies*, 9(7), 64–71.
- Ergin H. (2016). Turkish University Students’ Perceptions Towards Their Syrian Classmates. *Education and Science*, 399–415.
- European Union. (2004). Avrupa Birliği Konseyi (2004) 16-17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Konseyi Lüksemburg Zirvesi Başkanlık Sonuç Bildirgesi. Retrieved 9 December 2024, from https://www.ab.gov.tr/_300.html
- Gençöz F. (1998). Uyum psikolojisi. *Kriz Dergisi*, 6(2), 1–7.
- Gültekin M. N., Giritlioğlu İ., Karadaş Y., Soyudoğan M., Kuzu Ş.L., Gülhan S. T., ... İncetahtacı N. (2018). *Gaziantep’teki Suriyeliler: Uyum, beklentiler ve zorluklar*. Retrieved from Gaziantep:
- Güvenç B. (1997). *Kültürün ABC’si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İlgar Ş., & İlgar L. (2009). The Inquiry On The Adaptation Of The Foreign Students From Balkan Countries (Example Of Istanbul University). In *12th International Conference Inclusive Education In The Balkan Countries: Policy And Practice*. Ohrid: Kyriakidis Brothers s.a. Publishing House.
- Karasu M. A. (2017). Göç ve Uyum Sorunu. In A. Yatkın (Ed.), *Uluslararası 11. Kamu yönetimi sempozyumu* (pp. 631–643) Elazığ.
- Kıral E., & Beyli R. (2021). Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi*, 1(1), 45–74.

- Kiroğlu K., Kesten A., & Elma C. (2010). Türkiye’de Eğitim Gören Yabancı Uyruklu Lisans Öğrencilerinin Sosyo- Kültürel ve Ekonomik Sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26–39.
- Koçak O., & Gündüz R. (2016). Avrupa birliği göç politikaları ve göçmenlerin sosyal olarak içerilmelerine etkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 66–91.
- Kymlicka W. (2012). Çok Kültürlülük: Başarı, Başarısızlık ve Gelecek. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 70(2), 297–332.
- Ladd G.W., & Price, J. M. (1987). Predicting children’s social and school adjustment following the transition from preschool to kindergarten. *Child Development*, 58, 1168–1189.
- Levent F., Gül F.Ö., & Aydemir T. (2021). Suriyeli üniversite öğrencilerinin Türkiye’de üniversite deneyimleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), 807–835.
- Moralı G. (2018). Suriyeli Mülteci Çocuklara Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1426–1449.
- Neuman L. W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (7th ed.). Ankara: Yayınodası.
- Özsarı A., Fişekçioğlu İ. B., & Altın M. (2017). Gençlik merkezi faaliyetlerine katılan Suriyeli mültecilerin algıladıkları hizmet kalitesi üzerine bir araştırma. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 31–44.
- Şeker B.D., & Sirkeci İ. (2015). Challenges for refugee children at school in eastern Turkey. *Economics and Sociology*, 8(4), 122–133.
- Sönmez V., & Alacapınar F. G. (2011). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Taştan C., & Çelik Z. (2017). *Türkiye’de Suriyeli çocukların eğitimi: güçlükler ve öneriler*. Retrieved from Ankara:

- Verkuyten V. (2010). *Identiteit en Diversiteit: De tegenstellingen voorbij*. Amsterdam: Pallas Publications / Amsterdam University Press.
- Yalçın C. (2004). *Göç Sosyolojisi* (1st ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yiğit A., Şanlı E., & Gökalp M. (2021). Türkiye’deki Suriyeli öğrencilerin okula uyumlarına yönelik öğretmen, okul yöneticileri ve öğrencilerin görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(1), 471–496.
- Yıldırım A., & Şimşek H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12th ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız A. (2017). Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1, 36–68.

EXTENDED ABSTRACT

Migration is the movement of individuals or communities from their home or residence to a different geographical area. Its socio-economic, cultural, and political impacts have significantly influenced societies throughout history. In the 21st century, advancements in communication and transportation have made it easier for people to migrate over larger distances, leading to the "age of migration."

The Syrian civil war, which began in 2011, led to the forced displacement of millions. With its open-door policy, Turkey became one of the countries most affected by this migration. Initially, Syrian migrants were housed in camps near the border but eventually dispersed across almost every city in Turkey. In Adıyaman, over 25,000 Syrian migrants now reside in various parts of the city. This study explores the aspirations and integration challenges of Syrian youth pursuing higher education in Adıyaman while examining their ability to adapt to the local community. Furthermore, the research highlights integration issues between these two culturally diverse groups, aiming to enable harmonious coexistence.

The primary goal of this research is to investigate the integration processes and challenges faced by Syrian students at Adıyaman University in their interactions with Turkish society. This study uses qualitative methods and a semi-structured

interview technique for data collection. It includes 14 Syrian students enrolled at Adıyaman University, 15 Turkish students from their classes, and 12 instructors. Due to language barriers, interviews with Syrian students were conducted with the assistance of interpreters. The collected data were categorized under thematic headings and analyzed descriptively.

Language barriers emerged as one of the most significant challenges for Syrian students. Their lack of proficiency in Turkish hindered effective communication with Turkish students and faculty members, leading to social isolation. As a result, Syrian students primarily formed friendships within their own community. This lack of language proficiency negatively impacted their educational progress and social integration.

Economic challenges were also a prominent issue among Syrian students. The findings indicate that most of them face severe financial difficulties, as they often lack financial support from their families. These economic hardships make it difficult for students to meet basic needs such as housing, educational materials, and daily expenses. Sometimes, these challenges disrupt their education or even cause them to discontinue it altogether.

Cultural differences between Turkish and Syrian students further complicate the integration process. For example, many Syrian students preferred Syrian cuisine over Turkish dishes, highlighting differences in culinary tastes between the two cultures. Such preferences often deter Syrian students from using campus dining facilities, limiting their opportunities for social interaction and integration. Broader lifestyle differences also play a role in hindering the social cohesion of Syrian students within Turkish society.

Educational challenges included dissatisfaction with the time allotted for exams, which many Syrian students felt was insufficient. Turkish students and instructors acknowledged this issue, agreeing that Syrian students were at a disadvantage. The lack of access to bilingual Turkish-Arabic educational materials further impeded academic success and made learning the Turkish language more difficult.

Syrian students also reported inadequacies in the social activities organized by the university. Turkish students and instructors agreed that these limitations restricted Syrian students' opportunities to learn about Turkish culture and language. Increasing social activities where Turkish and Syrian students can interact is essential for accelerating integration processes.

This study provides a comprehensive examination of the challenges faced by Syrian students in their efforts to integrate into Turkish society. Key obstacles are identified as language barriers, economic struggles, cultural differences, and social isolation. Although Turkish students and faculty members have tried to foster positive relationships with Syrian students, cultural and linguistic differences remain significant barriers.

Supporting the social integration of Syrian students requires increased access to language courses, cultural activities, and economic support programs. Encouraging greater interaction between Turkish and Syrian students within the university can promote academic and social integration.

Based on the study's findings, several recommendations are proposed. Establishing a one-year Turkish preparatory program for Syrian students, alongside regular weekday or weekend language courses, is crucial. Organizing cultural events such as theater workshops, group projects, and field trips that bring Turkish and Syrian students together is also recommended. Scholarship programs and campus-based job opportunities for Syrian students should be expanded to address economic hardships. Incorporating Syrian cuisine into campus dining hall menus could help make Syrian students feel more comfortable and included. Additionally, increasing the availability of bilingual Turkish-Arabic educational resources would significantly aid their academic performance and language learning. Affordable housing options tailored to the needs of Syrian students should also be provided.

The integration of migrant students into Turkish society requires not only individual efforts but also institutional support. Addressing the language and cultural challenges Syrian students face will enhance their personal achievements and societal cohesion. Enhanced academic, social, and economic support mechanisms will create a stronger integration environment for both communities.

This research underlines the need for coordinated efforts to improve the integration of Syrian students into Turkish society. The study emphasizes the importance of creating inclusive environments where Syrian and Turkish students can coexist and collaborate harmoniously by addressing language barriers, economic challenges, and cultural differences. It contributes to a broader understanding of migration's impacts on education and societal structures, offering valuable insights for future policy and practice.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 01.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 22.12.202

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1541703>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Canar, B. (2024). Soğuk Savaş Sonrasında Romanya'nın Karadeniz Politikası. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 374-407

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA ROMANYA'NIN KARADENİZ POLİTİKASI

Burçin CANAR*

Öz

Soğuk Savaş sonrasında Romanya, Avrupa-Atlantik sisteminin Karadeniz'e uzanan genişleme politikasının etkin bir savunucusu ve katılımcısı olmuştur. Dış politika önceliklerini ABD'yle stratejik ortaklık, NATO ve AB üyeliği olarak belirleyen Romanya, 1990'lardan bu yana Washington'un bölgesel çıkarlarıyla örtüşen Karadeniz politikası izleyen tek kıyıdaş ülkedir. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, 2014'te başlayan Ukrayna Krizi ve 2022'den bu yana devam eden Ukrayna Savaşı öncesinde de Romanya, ABD'nin çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde, Rus etkisini önlemeyi, 'Rusya'yı caydırmayı' hedeflemiştir. Dolayısıyla 1990'lardan bu yana Bükreş'in Karadeniz politikasına yön veren, 'Rusya'nın eylemlerinin yol açtığı risk ve tehditler' değil; Karadeniz'de varlık göstermeyi hedefleyen ABD'nin bölgesel çıkarlarıdır. Romanya'nın, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni sona erdirebilecek taraf devletlerden biri olduğu dikkate alındığında, Bükreş'in ABD'nin hedefleriyle uyumlu bölge politikası, Karadeniz'in güvenliğine yönelik giderek daha büyük bir risk oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Romanya, ABD, NATO, AB.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

ROMANIA'S BLACK SEA POLICY AFTER THE COLD WAR

Abstract

After the Cold War, Romania became an active advocate and participant of the Euro-Atlantic system's expansion policy towards the Black Sea. Romania, which defines its foreign policy priorities as a strategic partnership with the United States and NATO and EU membership, is the only coastal country that has pursued a Black Sea policy that coincides with Washington's regional interests since the 1990s. Even before the 2008 Russia-Georgia War, the Ukrainian Crisis that began in 2014, and the Ukrainian War that has been ongoing since 2022, Romania aimed to prevent Russian influence and 'deter Russia' in line with US interests. Therefore, what has guided Bucharest's Black Sea policy since the 1990s has not been the 'risks and threats caused by Russia's actions' but the regional interests of the USA, which aims to establish a presence in the Black Sea. Considering that Romania is one of the parties to the Montreux Convention Regarding the Regime of the Straits that could terminate it, Bucharest's regional policy, which is in line with US objectives, poses an increasingly greater risk to the security of the Black Sea.

Keywords: *The Black Sea, Romania, USA, NATO, EU.*

1. GİRİŞ

SSCB'nin dağılmasının ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) liderliğinde Avrupa-Atlantik sisteminin Karadeniz'e genişleme süreci başlamıştır. SSCB sonrasında yeniden yapılanan uluslararası sistemde ABD'nin tek süper güç konumunu pekiştirme çabasının bir parçası olarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) varlığını sürdürürken, Washington tarafından desteklenen kıtadaki bütünleşme hareketi, Avrupa Birliği (AB) adını almış; İttifak ve Birlik üyeliği yoluyla Avrupa-Atlantik sisteminin Rusya Federasyonu'nun (RF) sınırlarına uzanan genişleme sürecine tanık olunmuştur. ABD hegemonyasına karşı çok kutupluluğu savunan RF, Avrupa-Atlantik bölgesinin bir parçası olarak nitelendirilen Karadeniz'e (Wilson, 2006) yayılan NATO ve AB genişlemelerinin dışında bırakılmıştır. Romanya'nın ve Bulgaristan'ın 2004'te NATO'ya üye

olmalarıyla, 1952'den bu yana Türkiye'nin üyeliğiyle Karadeniz'e sınırı olan İttifak, bu denize olan sınırlarını genişletmiştir. 2007'ye gelindiğinde, Romanya'nın ve Bulgaristan'ın AB'ye katılımlarıyla Birlik'in sınırları Karadeniz'e ulaşmıştır. Ardından, RF dışında geriye kalan Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerden Gürcistan'ın ve Ukrayna'nın İttifak'ın genişleme sürecine dahil edilmeleri, Moskova'nın askerî güç kullanımında rol oynayan etkenlerin başında yer almış; 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, 2013'te başlayan Ukrayna Krizi ve 2022'den bu yana devam eden Ukrayna Savaşı ile NATO'nun Karadeniz'e olan sınırlarını genişletme çabası RF tarafından engellenmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında Avrupa-Atlantik sisteminin Karadeniz'e genişleme süreci, "ABD'nin varlık gösteremediği tek deniz olan Karadeniz'de var olma" (Canar, 2023) ve RF'nin bölgedeki etkisini önleme hedefinin bir parçası olmuştur. Dolayısıyla Washington'un, Karadeniz'i "ihmal ettiği" bir dönem (Asmus ve Jackson, 2004: 17, 18) hiçbir zaman olmamıştır. Zira ABD, 1990'ların ikinci yarısında eski Sovyet coğrafyasını "temel ulusal çıkar" alanı olarak nitelendirerek Karadeniz'i, liderliğini üstlendiği Avrupa-Atlantik sistemine eklemeyi hedeflemiştir (National Security Strategy of the United States, 1997). Böylece, hegemonyasına karşı olası bir rakip olan RF dışındaki Karadeniz'e kıyıdaş eski Doğu Bloku ve SSCB ülkelerinin NATO ve AB üyeliği ile ABD'yle ortaklığı önceleyen bir dış politika izlemeleri, Washington'un bölgesel çıkarları açısından önemli görülmüştür. Bu çerçevede RF'nin dahil olduğu bölgesel oluşumlara, Karadeniz ülkelerinin kendi aralarında iş birliği yapmalarına karşı çıkan ABD, kıyıdaş NATO müttefikleri aracılığıyla 'Karadeniz'de varlık gösterme' çabasında olmuştur.

Eski Sovyet coğrafyasının, parçası olduğu Avrupa-Atlantik sistemine eklenmesi, NATO üyesi ve AB'ye aday bir ülke olan Türkiye tarafından da desteklenmiştir. Bununla birlikte Ankara'nın, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin

korunmasını esas alan Karadeniz politikası çerçevesinde RF'yle iş birliği yaparak ABD başta olmak üzere NATO müttefiklerinden bağımsız bir bölge politikası izlemesi, Washington'un Karadeniz'deki varlığını engellemiştir. Eski Doğu Bloku ülkelerinden Bulgaristan, Romanya'yla birlikte NATO ve AB üyeliğini öncelemekle ve aynı tarihte İttifak ve Birlik üyesi olmakla birlikte, RF'yle ilişkileri başta olmak üzere bölgesel dengeleri dikkate alan bir Karadeniz politikası izlemiştir. RF, Gürcistan'da ve Ukrayna'da askerî varlığını pekiştirerek, Türkiye ve Bulgaristan ile iş birliği yaparak Karadeniz'de Avrupa-Atlantik etki alanını sınırlarken; "Romanya, ABD'nin Karadeniz'e açılan kapısı olmuştur" (Elekdağ, 2016: 191). Nitekim Romanya, 1990'lardan günümüze ABD'nin bölgesel çıkarlarını ve hedeflerini yansıtan Karadeniz politikası izleyen tek kıyıdaş ülke olma niteliğiyle dikkat çekmektedir. Romanya'nın, ABD'nin Karadeniz'de sürekli varlık göstermesini engelleyen Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni sona erdirebilecek taraf devletlerden biri olması,* Bükreş'in Karadeniz politikasını küresel ve bölgesel güçler açısından kritik hale getirmektedir.

Bu çalışmada Soğuk Savaş sonrasında Bükreş'in, "Romanya dış politikasının temelleri" olarak nitelendirdiği "ABD'yle stratejik ortaklığı, NATO ve AB üyeliği" (Romania-NATO, 2020) çerçevesinde Karadeniz politikası değerlendirilecektir. Çalışmada Bükreş'in, 1990'lardan bu yana Karadeniz politikasını ABD'nin çıkarları çerçevesinde belirlediği; NATO ve AB üyeliği öncesinde Washington'un hedefleriyle özdeşleşen bir bölge politikası izleyen Romanya'nın, İttifak ve Birlik üyeliğiyle birlikte ABD'nin çıkarlarını merkezine alan Karadeniz politikasını sürdürdüğü savunulacaktır. Çalışmanın temel varsayımı, ABD'nin Karadeniz

* Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 28. Maddesi uyarınca, "... yirmi yıllık sürenin bitiminden iki yıl önce, hiçbir Bağlı Yüksek Taraf, Fransız Hükümetine Sözleşmeyi sona erdirmeye ön bildirimini vermemişse, işbu Sözleşme, bir sona erdirmeye ön bildiriminden önce başlanarak, iki yıl geçinceye karar yürürlükte kalacaktır..." (Meray ve Olcay (çev.) 2023: 703).

stratejisini kendi stratejisi olarak benimseyen Bükreş'in Karadeniz politikasına Washington'un çıkarlarının yön veriyor olmasıdır. Bu doğrultuda çalışmada Romanya'nın, Washington'un çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde, ABD'nin Karadeniz'de sürekli varlık göstermesinden yana olduğu, Ukrayna Krizi ve Ukrayna Savaşı öncesinde de 'Rusya'yı caydırma'yı, Rus etkisinin Karadeniz'e yayılmasını engellemeyi hedeflediği, Karadeniz'e yönelen NATO ve AB genişlemelerini kendi üyeliğiyle sınırlı görmediği, RF'nin dahil olduğu bölgesel oluşumlardan ziyade Karadeniz'de Washington'un ve Brüksel'in 'katılımlarına açık' oluşumlardan yana olduğu ve bu oluşumların hayata geçirilmesinde etkin rol oynadığı öne sürülecektir.

2. ABD'nin Stratejik Ortağı Olarak Romanya'nın Karadeniz Politikası

Soğuk Savaş sonrasında Romanya, Karadeniz'i "Avrupa ve Avrupa-Atlantik değerlerine ve iş birliğine bağlama"yı hedeflemiştir (The Black Sea Region, 2020). Dolayısıyla, 1990'ların başında dönemin Romanya Cumhurbaşkanı Ion İliescu ve Dışişleri Bakanı Adrian Năstase tarafından dile getirilen, 1996 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Emil Constantinescu tarafından da yinelenen NATO'ya ve AB'ye katılma isteği (Bonnemains, 2010: 60, 61, 101); Romanya'nın üyeliğiyle 'sınırlı kalmayacak' şekilde Karadeniz'i Avrupa-Atlantik kurumlarına eklemeye hedefinin ifadesi olmuştur. Bükreş'in, ABD'nin bölgesel hedefiyle örtüşen bu yaklaşımı, Washington'un Karadeniz'i 'yaşamsal çıkar alanı' ilan ettiği 1997'de iki ülke ilişkilerinin, dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'un Romanya ziyaretinde, "stratejik ortaklığa" evrilmesinde rol oynamıştır. Romanya'yı ziyaret eden ilk ABD Başkanı olan Clinton'un bu ziyaretini, NATO'nun Polonya'yı, o dönemki adıyla Çek Cumhuriyeti'ni ve Macaristan'ı üyeliğe davet ettiği Haziran 1997 tarihli Madrid Zirvesi'nden bir ay sonra gerçekleştirmesi ve NATO'ya katılım konusunda Romanya'yı "cesaretlendirmesi" (Bonnemains, 2010: 107), iki ülkenin stratejik ortaklığını İttifak bünyesine de taşıma isteklerine ve

İttifak'ın Karadeniz'e genişlemesine ilişkin ortak hedeflerine işaret etmiştir. Öyle ki 2002'ye gelindiğinde, Iliescu'nun Cumhurbaşkanlığı döneminde bu defa Başbakanlık görevini üstlenen Năstase, dönemin ABD Başkanı George W. Bush'un "Baltık'tan Karadeniz'e NATO genişlemesi vizyonundan ilham" almış; Romanya'nın "ABD'nin fiili müttefiki olarak hareket etme taahhüdü"nü altını çizmiştir (Năstase, 2002: 33). Dolayısıyla NATO üyesi olmayı beklemeden, kendini ABD'nin müttefiki olarak nitelendiren Romanya, bölgesel hedeflerini ABD'ninkilerle özdeşleştirmiş; Washington'un çıkarlarını dikkate alan bir Karadeniz politikası izleyeceğini vurgulamıştır.

Bu süreçte "giderek daha yakın ortaklar haline gelen" ABD ve Romanya, "Rus etkisine karşı koyma, savunma ve caydırma dahil ortak önceliklere" sahip olmuşlardır (U.S. Security Cooperation with Romania, 2023). Romanya'nın sınırında yer alan Moldova'daki Transdinyester sorunu başta olmak üzere (Binnendijk ve Costello, 2020: 76) RF'nin bölgesel etkisini sürdürmesini sağlayan donmuş çatışmaların sona ermesinden yana olan Bükreş, Hazar Havzası enerji kaynaklarının RF dışındaki ülkelerin topraklarından geçerek uluslararası pazarlara ulaştırılmasını savunarak bir kez daha Washington'un bölgesel önceliklerini paylaştığını göstermiştir. Bölgedeki 'Rus etkisine karşı koyma' hedefinin ifadelerinden olan donmuş bölgesel çatışmalar sorununun (Transdinyester, Dağlık Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya) çözümü ve çoklu boru hatları (Socor, 2004: 127; Asmus ve Jackson, 2004: 23) söylemi, Washington'un bölgeye ilişkin Genişletilmiş Karadeniz Projesi (the *Wider Black Sea Project*) olarak nitelendirilen ve Romanya tarafından desteklenen stratejisinde de yer bulmuştur.

NATO'nun 2002 tarihli Prag Zirve Kararı ile İttifak'ın genişlemesine dahil olan Romanya, 2004'te NATO'ya katıldığı dönemde yayınlanan, "Karadeniz Bölgesi İçin Yeni Bir Avrupa Atlantik Stratejisi" başlığını taşıyan kitapla tanıtılan

Geniştirilmiş Karadeniz Projesinin etkin bir savunucusu ve katılımcısı olmuştur. Öyle ki söz konusu kitabın önsözüne imza atan dönemin Romanya Dışişleri Bakanı Mircea Geoană, kıyıdaş devletlerin yanı sıra Doğu Avrupa'dan Güney Kafkasya'ya uzanan bir coğrafyayı temsil eden "daha geniş Karadeniz bölgesinin Avrupa-Atlantik topluluğuna eklenmesi hedefi" açısından kitabı "önemli" gördüğünü vurgulamıştır (Geoană, 2004: 7). Böylece Karadeniz politikasını, Romanya'nın NATO ve AB üyeliği ile sınırlamadığını gösteren Bükreş, ABD'nin "tam ve özgür Avrupa'yı inşa etme misyonu"nu benimseyerek (Geoană, 2004: 9) 'Rusya sorunu'na (Larrabee, 2004: 147) odaklanan bu projeye Washington'un Karadeniz'de Rus etkisini önleme hedefini paylaştığını bir kez daha ortaya koymuştur.

ABD'nin Karadeniz'de varlık göstermesini engelleyen nitelikleri nedeniyle Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni, Türkiye-RF iş birliğini ve 'yalnızca' bölge devletlerine yer veren oluşumları[†] 'sorun' olarak değerlendiren Geniştirilmiş Karadeniz Projesi (Asmus, 2006: 31; Jackson, 2006: 105; Simon, 2006: 86-88, 96; Canar, 2012: 57, 58) çerçevesinde bölge politikası izleyen Romanya, ABD tarafından desteklenen Karadeniz Diyalog ve Ortaklık Forumuna öncülük etmiştir (Canar, 2012: 68; Dumitrescu, 2021). 2005'te dönemin Romanya Cumhurbaşkanı olan Traian Băsescu tarafından başlatılan, "liberal demokrasi değerleri çerçevesinde inşa edilen" ve bölge devletlerindeki "sivil toplumun ortak bir bölgesel vizyon geliştirmesini" hedefleyen Karadeniz Forumu, 2006'da RF'nin katılımı olmadan Bükreş'te toplanmıştır (Dumitrescu, 2021). Bölgede "Türkiye-

[†] Türkiye'nin öncülüğünde 1992'de oluşturulan Karadeniz Ekonomik İş Birliği (KEİ), 1999'da Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü'ne (KEİÖ) dönüşmüştür. KEİÖ'nün yanı sıra, yine Türkiye'nin girişimiyle 2001'de kıyıdaş devletler arasında kurulan Karadeniz Deniz İş Birliği Görev Gücü (BLACKSEAFOR) ve 2004'te başlatılan, kıyıdaş devletlerin katılımına açılan Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH), Ankara'nın Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni temel alan Karadeniz politikası çerçevesinde Batılı müttefiklerinin dahil olmadığı bölgesel oluşumlardır.

RF liderliğini zayıflatan” bir girişim olarak değerlendirilen Karadeniz Forumu ve Eylül 2005’te San Francisco’da Romen diasporasına seslenen Cumhurbaşkanı Băsescu’nun “Karadeniz’in bir Rus gölüne dönüşmemesi” gerektiğine ilişkin sözleri (Dumitrescu, 2021), Bükreş’in ABD’nin Karadeniz hedefleriyle uyumlu bölge politikasını bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Bu süreçte Washington’la olan stratejik ortaklığını pekiştiren Romanya, 6 Aralık 2005 tarihinde ABD’yle imzaladığı Savunma İş Birliği Anlaşması ile topraklarını, hava sahasını ve limanlarını Amerikan askerî güçlerine açmıştır (Agreement Between the United States of America and Romania, 2005). Romanya’da Mihail Kogălniceanu Hava Üssü’yle[‡] birlikte Smardan, Cincu ve Babadag Eğitim Alanlarından oluşan tesislere ilişkin söz konusu anlaşma (Agreement Between the United States of America and Romania, 2005), “ABD’nin Karadeniz’e açılan kapısı” olmuştur (Dilek, 2013). Yine, 20 Temmuz 2007 tarihinde ABD ve Romanya arasında imzalanan uygulama protokolleriyle “Amerikan askerlerinin Romen Hava Kuvvetlerine ait Mihail Kogălniceanu Hava Üssü ile Romen Kara Kuvvetlerine ait Babadag Eğitim Merkezinde konuşlanmaları ve Amerikan Silahlı Kuvvetleri emir komuta zinciri içinde kalmaları karara” bağlanmıştır (Dilek, 2013). Böylece Romanya, Washington’un çıkarlarını dikkate alan bölge politikası çerçevesinde ABD’nin Karadeniz’de varlık gösterme çabasının etkin bir parçası olmuştur. Ayrıca, 2007’ye gelindiğinde AB üyesi de olan Romanya, İttifak’a ve Birlik’e katılımı nedeniyle “yeni bir Avrupa ve Avrupa-Atlantik kimliği” inşasına odaklanırken, ABD ile olan stratejik ortaklığını yeniden vurgulayarak (The National Security Strategy of Romania, 2007) 1990’lardan itibaren Washington’un çıkarlarıyla örtüşen Karadeniz politikasını sürdüreceğini göstermiştir. Nitekim NATO’nun, Karadeniz’e olan sınırlarını genişletme kararını

[‡] Mihail Kogalniceanu Hava Üssü, “ABD askeri tarafından 1999’dan bu yana kullanılmaktadır.” (U.S. Army Garrison-Black Sea, 2024).

aldığı Nisan 2008 tarihli zirveye ev sahipliği yapan Bükreş, ABD'nin çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde, Avrupa-Atlantik sisteminin Karadeniz'de RF sınırlarına doğru genişleme stratejisine olan desteğini sürdürmüştür.

Böylece 1990'lardan itibaren Karadeniz politikasını 'ABD'nin stratejik ortağı' olarak belirleyen ve bu doğrultuda ABD'nin bölgede varlık göstermesinden yana olan Romanya, Karadeniz'deki Rus etkisini sınırlamaya çalışmıştır. Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında RF'nin Güney Osetya ve Abhazya'yı bağımsız devletler olarak tanıyarak NATO'nun Karadeniz'e olan genişlemesini durdurması (Canar, 2022: 136) üzerine Romanya, ABD'nin bölgedeki varlığını artırma çabalarına bir kez daha katkıda bulunarak, RF'yi hedef alan Füze Kalkanı projesine ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Nitekim 2011'e gelindiğinde taraflar arasında, Bükreş'in ve Washington'un "daha geniş ve daha derin Stratejik Ortaklığa ilişkin müşterek vizyonlarını" yansıtan, ABD'nin "Balistik Füze Savunma Sisteminin Romanya'ya Konuşlandırılması"na dair bir anlaşma imzalanmıştır (Agreement Between the United States of America and Romania on the Deployment of the Ballistic Missile Defense System, 2011). 13 Eylül 2011 tarihli söz konusu anlaşmayla füzelerin, Romanya'nın Deveselu Hava Üssü'nde ABD'nin inşa edeceği tesise konuşlandırılması öngörülmüştür. Füze Kalkanı projesi, bir NATO projesi olarak sunulmakla birlikte, Romanya'nın da aralarında bulunduğu, Amerikan füze ve radarlarının yerleştirileceği ülkelerle ABD'nin ikili anlaşmalar imzalaması, "Romanya'da icra edilen törenlerde sadece Amerikan ve Romen bayraklarının yer alması projenin komuta ve kontrolünün tamamen ABD'de olacağını, söz konusu füzeler ve radarla ABD'nin söz konusu ülkelerde (Romanya, Polonya, Türkiye) yeni üsler elde ettiğini" göstermiştir (Dilek, 2013). Böylece ABD'nin Karadeniz bölgesindeki askerî varlığını pekiştirmesine bir kez daha katkıda bulunan Romanya, söz konusu anlaşma ile aynı tarihte Washington'la imzaladığı ortak deklarasyonla ABD'yle olan "stratejik ortaklığı"ni da pekiştirmiştir (Joint Declaration on the Partnership, 2011).

Dolayısıyla Bükreş, Ukrayna Krizi ve Ukrayna Savaşı öncesinde de Washington'un bölgesel önceliği olan 'Karadeniz'de var olma' ve 'Rusya'yı caydırma' hedeflerini, kendi bölgesel stratejisi olarak benimsemiştir. Nitekim Romanya, ABD'nin çıkarlarını merkezine alan Karadeniz politikasını 'henüz NATO müttefiki olmadan' Washington'un stratejik ortağı olarak, Genişletilmiş Karadeniz projesine katılarak ve 2005'te dönemin Cumhurbaşkanı Băsescu'nun "Karadeniz Rus gölüne dönüşmemeli" açıklamasıyla ortaya koymuştur. 2014'e geldiğinde, Avrupa-Atlantik güçleri ile RF arasındaki Ukrayna merkezli etki alanı mücadelesinin krize dönüşmesinin ardından Băsescu'nun bu defa Karadeniz'i "NATO gölüne dönüştürme niyeti"ni (Dumitrescu, 2021) açıklamasıyla Romanya, aynı söylemi/hedefi 'farklı' bir ifadeyle yinelemiştir. Böylece 2014'te RF'nin Kırım'ı ilhak etmesinden "çok önce de" NATO'yu "Karadeniz'e davet" eden Bükreş (Yaşın, 2022), Ukrayna Krizi'nin ve Ukrayna Savaşı'nın başlamasının ardından İttifak'ın, doğusunda artan "mevcudiyetini" destekleyerek, özellikle "Romanya'daki Amerikan askerî varlığıyla birlikte ABD'yle stratejik ortaklığını güçlendirmeyi" öncelikli "ulusal güvenlik hedefi" olarak görmeye devam etmiştir (National Defence Strategy, 2020).

Böylece Ukrayna Krizi ve 2022'de başlayan Ukrayna Savaşı öncesinde de ortak hedefleri olan Karadeniz'de Rus etkisini önleme stratejilerini, 2014'ten bu yana "Rus saldırganlığının yol açtığı tehdide karşı iş birliği" olarak adlandıran ABD ve Romanya, "stratejik diyalog" kurma yoluyla ortaklıklarını pekiştirmişlerdir. Nitekim "stratejik diyalog ve ortaklıkları" çerçevesinde "güvenli, istikrarlı ve müreffeh bir Karadeniz bölgesini teminat altına almaya yönelik çabalarını güçlendirme konusunda güçlü bir kararlılığa sahip" olduklarını vurgulayan Washington ve Bükreş, "ABD'nin Karadeniz stratejisinin uygulanması"ni "bu çabanın ayrılmaz bir parçası" olarak nitelendirmişlerdir (The Military Strategy of Romania, 2016). Dolayısıyla Romanya, ABD'nin Karadeniz stratejisini, kendi

stratejisi olarak benimsediğini bir kez daha ortaya koymuştur. ABD'nin Karadeniz'de varlık göstermesine ve Rus etkisinin sınırlandırılmasına yönelik bu strateji doğrultusunda Washington, Bükreş'in, Ukrayna'nın hava savunmasını güçlendirmekteki rolünü ve bu ülkeye yaptığı yardımları "memnuniyetle karşılarken", Romanya'daki Amerikan askerî varlığını da pekiştirmiştir. Nitekim, taraflar arasında Ekim 2020'de imzalanan 2020-2030 dönemine ilişkin Savunma İş Birliği Yol Haritası ile Amerikan kuvvetleri için önemli bir merkez olmayı sürdüren Mihail Kogălniceanu Hava Üssü'nün "kalıcı bir rotasyon esasına göre birkaç yüz Amerikan askerine ev sahipliği yaptığı" vurgulanmıştır (U.S-Romania Relations, 2021). Ayrıca Stryker Taburu, F-16, F-18 uçakları ve "Karadeniz'de gözetleme ve keşif misyonları" gerçekleştiren USS Harry Truman uçak gemisi ile Romanya, "ABD'nin kayda değer bir varlığına sahip" olmuştur (Romanya'nın Ankara Büyükelçisi Tinca, 2022; Canar, 2023: 142). Böylece Romanya, ABD'nin 'Karadeniz'de var olma' hedefinin etkin bir parçası ve savunucusu olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Bu süreçte "enerji güvenliği" söylemi de taraflar arasındaki stratejik diyalogun ve ortaklığın önemli bir gündem maddesi olmayı sürdürmüştür. ABD için, Avrupa'nın Rus doğalgazına olan bağımlılığının azalması; RF'ye karşı AB ülkelerinin Washington'la ortak bir politika izlemelerinde ve böylece 'Avrupa-Atlantik bağlarının korunmasında' önemli bir etkidir. Bu nedenle Kuzey Akım 2 boru hattı projesine karşı çıkan ABD (S. RES. 27, 2919), bu konuda da Romanya'nın desteğini almıştır. Nitekim, dönemin ABD Başkanı Donald Trump ve Romanya Cumhurbaşkanı Klaus Iohannis, Ağustos 2019'da imza attıkları Ortak Açıklama ile "müttefiklerinin ve ortaklarının Rus enerji kaynaklarına bağımlı olmalarına yol açan Kuzey Akım 2 ve diğer projelere karşı olduklarını" dile getirmişlerdir (Joint Statement from Trump and Iohannis, 2019). Washington'un ve Bükreş'in bu tutumları, ABD'nin Karadeniz'de sürekli varlık göstermesine ve

Rus etkisinin önlenmesine yönelik ortak bölge politikası izlediklerini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Böylece Ukrayna Krizi'nin Ukrayna Savaşı'na evrildiği süreçte Romanya'nın Karadeniz politikası, "Rusya'yı caydırmayı" hedefleyen farklı bir "evre"ye (Vişan, 2021) geçmemiştir. Zira, Rus etkisinin önlenmesi, 'Rusya'nın caydırılması', Ukrayna Krizi ve Ukrayna Savaşı öncesinde de ABD'nin Karadeniz stratejisini kendi stratejisi olarak belirleyen Romanya için öncelikli bir hedef olmuştur. 1990'lardan bu yana pekiştirilen Washington-Bükreş stratejik ortaklığı; Romanya'nın Amerikan çıkarlarını, hedeflerini ve söylemlerini benimseyen Karadeniz politikasını ifade etmektedir.

3. NATO Üyesi Olarak Romanya'nın Karadeniz Politikası

Soğuk Savaş sonrasında Romanya'nın NATO'ya üye olma isteği, ABD'yle olan stratejik ortaklığını ve Washington'un çıkarlarını temel alan Karadeniz politikasını İttifak bünyesine de taşıma hedefine yöneliktir. Zira, Varşova Paktı'nın ve SSCB'nin dağılmasının ardından varlığını sürdüren NATO, ABD'nin Avrupa-Atlantik etki alanını Karadeniz'e yayma hedefinin önemli bir aracı olmuştur. ABD'nin, Avrupa-Atlantik sistemini Karadeniz'e genişletme yönündeki stratejisini benimseyen Romanya, hem bu sistemin bir parçası olmayı istemiş hem de İttifak'ın Karadeniz'de RF'nin sınırlarına uzanan genişleme politikasını desteklemiştir. Öyle ki, Genişletilmiş Karadeniz Projesine imza attığı dönemde Romanya Dışişleri Bakanı, günümüzde ise NATO Genel Sekreter Yardımcısı olan Mircea Geoană, NATO'nun Soğuk Savaş sonrasındaki ilk genişleme dalgasına dahil olmadığı için "büyük bir hayal kırıklığına uğramasına rağmen" Romanya'nın "sebat ettiğini" vurgulayarak, "Amerika'yla ortaklığı en değerli dış politika ve ulusal güvenlik önceliği" olarak nitelendirmiştir (Geoană, 2022). Yine Geoană'nın (2022), "Özgür Dünya'nın ve NATO'nun lideri" olarak tanımladığı ABD'nin

“dikkatini çekmek için dünyadaki tüm ulusların yarıştığı”nı vurgulaması da Romanya’nın ABD’ye bakışını ve ABD’nin çıkarlarını merkezine alan Karadeniz politikasını ortaya koymuştur. Böylece 2004’te NATO’ya üye olmasından bu yana İttifak içinde “ABD’nin sesi olan” ve “ABD’yle uyumlu politikalar izleyen” Romanya (Integrated Country Strategy: Romania, 2024), NATO üyesi olarak “ABD’nin en güvenilir müttefiki” (Questions and Answers Regarding Romania’s Participation in the US Ballistic Missile Defense System, 2024) olmayı önceleyen bir Karadeniz politikası izlemektedir.

NATO üyesi olarak Romanya’nın, ABD’nin çıkarlarını temel alan bölge politikasının ilk göstergesi, İttifak’ın Karadeniz’e olan sınırlarını, ‘RF’nin sınırlarına kadar’ genişletmesini savunan yaklaşımını somutlaştırması olmuştur. Öyle ki Bükreş, RF dışında geriye kalan Karadeniz’e kıyıdaş iki ülke olan Gürcistan’ın ve Ukrayna’nın ileride İttifak “üyeleri olacaklarını” ilan eden 3 Nisan 2008 tarihli NATO Zirvesi’ne (NATO, 2008) ev sahipliği yapmıştır. Söz konusu Zirve’de Gürcistan’ın ve Ukrayna’nın, üyelik eylem planına ‘henüz’ dahil edilmemekle birlikte, ‘bir gün’ NATO’ya üye olacaklarının vurgulanması, Avrupa-Atlantik sisteminin Karadeniz’de RF’nin sınırlarına doğru genişleme hedefini açıkça gözler önüne sermiştir. Bükreş Zirvesi’nde NATO’nun genişleme kararının yanı sıra Balistik Füze Savunma sisteminin gündeme getirilmesi, İttifak’ın Karadeniz’de Rus etkisini önlemeye yönelik stratejisinin diğer bir göstergesi olmuştur. Ayrıca, NATO’nun Nisan 2009’da Strasbourg/Kehl Zirvesi ile Kasım 2010 Lizbon Zirvesi’nde de benimsediği Müttefik Balistik Füze Savunması (*Allied Ballistic Missile Defense*) kararlarıyla “tam uyumlu olarak” Romanya, ABD’nin Avrupa Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım (European Phased Adaptive Approach (EPAA)) sistemine katılma kararını almıştır. Bükreş’in, ABD Balistik Füze Savunma Sisteminin Avrupa bileşenine katılma kararını hem Washington’la ikili ilişkileri hem de Romanya’nın güvenilir bir Müttefik olduğunun “yeniden doğrulanması” açısından bir “başarı” olarak nitelendirmesi (Romania’s Participation in the

Missile Defense System, 2024), Romanya'nın NATO üyesi olarak da ABD'nin çıkarlarını önceleyen Karadeniz politikasına bir kez daha işaret etmiştir. Ayrıca Bükreş'in Füze Savunma Sistemine ilişkin bu tutumu, Ukrayna Krizi ve Ukrayna Savaşı öncesinde de ABD'yle uyumlu bir şekilde, Romanya'nın Rus etkisini önlemeye, 'Rusya'yı caydırma'ya yönelik bölge politikası izlediğinin diğer bir göstergesi olmuştur.

2014'te RF'nin Kırım'ı ilhak ederek, NATO'nun Karadeniz'e genişlemesini durdurması ve 2022'de başlayan Savaş ile Ukrayna'nın olası üyeliğini daha da ertelemesi üzerine İttifak, bölgedeki varlığını artırma kararını almıştır. Bu süreçte, Ukrayna Krizi öncesinde benimsediği 'Rusya'yı caydırma' politikasını İttifak bünyesinde de sürdüren Romanya'nın, NATO'nun doğu kanadında artan "mevcudiyetinde" liderliği üstlenmesi, ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Remarks by Harris and Iohannis, 2022). Bu doğrultuda ilk adım, İttifak'ın 4-5 Eylül 2014 tarihli Galler Zirvesi'nde NATO Mukabele Gücü'nün (*NATO Response Force-NRF*) canlandırılarak Çok Yüksek Hazırlıklı Müşterek Görev Gücü'nün (*Very High Readiness Joint Task Force-VJTF*) oluşturulmasıyla atılmıştır. Genişletilmiş Karadeniz Projesi çerçevesinde de işaret edilen ve Romanya tarafından da benimsenen ABD'nin Karadeniz'i Avrupa-Atlantik sistemine eklemeye hedefinin ifadesi olan "tam, özgür ve barış halinde bir Avrupa vizyonu" (*vision of a Europe whole, free and at peace*), Galler Zirvesi'nde İttifak tarafından da vurgulanmış; "Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırgan eylemlerinin" bu vizyona "temelden meydan okuyan" nitelikte olduğu belirtilmiştir (NATO, 2014). Böylece RF'nin 2014'te Kırım'ı ilhak ederek 'tam, özgür, barış halinde Avrupa'nın inşasını', başka bir deyişle Avrupa-Atlantik sisteminin Karadeniz'e genişlemesini durdurması (Canar, 2022: 151, 152) üzerine ABD'nin ve AB'nin RF'ye yönelik diplomatik izolasyon ve yaptırım politikası uygulayarak Moskova'ya 'geri adım attırma' çabasına İttifak, NATO'nun topraklarında askerî varlığını artırarak katılmıştır.

Bu süreçte Romanya, üyesi olduğu NATO'nun Karadeniz'deki varlığını artırma politikasının da etkin bir katılımcısı olmuştur. Nitekim Galler Zirvesi'nde, Romanya'nın Deveselu Hava Üssü'ne konuşlandırılacak olan *Aegis Ashore* Füze Savunma Sistemine dikkat çekilmiştir (NATO, 2014). Ardından, NATO'nun "ileri mevcudiyeti"ni (*forward presence*) artırma kararını aldığı 9 Temmuz 2016 tarihli Varşova Zirvesi'nde, bu kapsamda oluşturulan NATO Gücü Entegrasyon Birimlerinin (*NATO Force Integration Units*) komutasını almak üzere Romanya'da Çokuluslu Tümen Güneydoğu Karargâhı (*Headquarters of a Multinational Division Southeast*) kurulmuştur (NATO, 2016). 2018'e gelindiğinde, Baltık Devletleri ile Polonya'da oluşturulan dört Çokuluslu Muharebe Grubunu kapsayan NATO'nun "ileri mevcudiyetine" 11-12 Temmuz tarihli Brüksel Zirve Kararı ile Romanya aracılığıyla Karadeniz bölgesi de dahil olmuştur. Nitekim Romanya, Müttefik kara kuvvetlerinin eğitimine yönelik çokuluslu bir tugaya ev sahipliği yapmaya başlamıştır (NATO, 2018).

Avrupa-Atlantik güçlerinin diplomatik izolasyon, yaptırım ve Doğu Avrupa'dan Karadeniz'e askerî 'mevcudiyetini' artırma çabalarına karşın geri adım atmayan Moskova, NATO'nun RF sınırlarına genişleme politikasını sürdürmesi üzerine Şubat 2022'de Ukrayna'ya yönelik 'özel askerî harekâtı' başlatmıştır. O tarihten bu yana devam eden Ukrayna Savaşı ile RF, NATO'nun Karadeniz'e olası genişlemesini yeniden durdurmuştur. Bu süreçte İttifak, Macaristan, Slovakya, Bulgaristan ve Romanya'da da Çokuluslu Muharebe Grubu oluşturmayı kararlaştırarak (Fuller, 2022); Karadeniz bölgesindeki mevcudiyetini pekiştirmeye yönelmiştir. Ayrıca, NATO'nun 2022 tarihli Madrid Zirvesi'nde Müttefikler, Çokuluslu Muharebe Gruplarını tabur büyüklüğünden tugay büyüklüğüne genişletmeyi kararlaştırmışlardır (NATO's military presence in the east of Alliance, 2023). Böylece doğu kanadındaki askerî varlığını giderek pekiştiren NATO, 2024 tarihli Washington Zirvesi'nde de "caydırıcılık ve savunma duruşunu

güçlendirdiğini” vurgulamıştır (NATO, 2024). Yine, “...ABD destekli bir inşaat projesiyle Romanya'nın merkezindeki eski Sovyet üssü Campia Turzii'nin “Karadeniz bölgesindeki NATO uçakları için yeni ana merkeze” dönüştürülmesiyle (Yaşın, 2022: 2) Romanya'nın, ABD'nin politikasıyla uyumlu bir şekilde, İttifak'ın askerî varlığını Karadeniz'e yayma çabasına olan katkıları devam etmiştir.

Böylece Ukrayna Krizi'nin Ukrayna Savaşı'na evrildiği süreçte, NATO üyesi niteliğiyle de ABD'nin Karadeniz'de varlık göstermesini hedefleyen bölge politikası izleyen Romanya, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin ihlaline yol açabilecek bir öneride bulunarak, bir kez daha ABD'nin ‘güvenilir müttefiki olma’ çabasında olmuştur. Öyle ki Romanya, Montrö'nün “Karadeniz'de istikrar sağladığını” belirtmekle (Romanya'nın Ankara Büyükelçisi Tinca, 2022) birlikte, “bir NATO üyesi olarak” Montrö'yü “tahrif etmeye çalışmıştır” (Dumitrescu, 2021). Nitekim 2016'da Romanya Ulusal Savunma Bakanlığı'nın internet sitesinden duyurulan Karadeniz Filosu (*the Black Sea Flotilla*) “beklentisi”, İttifak üyesi olan üç kıyıdaş ülke arasında (Dumitrescu, 2021) “ABD'nin de katılacağı daimî bir NATO filosu”nun oluşturulmasını (Elekdağ, 2016: 196) hedeflemiştir. Ankara, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunmasını merkezine alan Karadeniz politikasıyla çelişerek Romanya'nın bu önerisini desteklerken; Bulgaristan'ın vetosu nedeniyle söz konusu proje gerçekleştirilememiştir (Dumitrescu, 2021; Elekdağ, 2022: 196). Bununla birlikte, ABD'nin Karadeniz'de sürekli var olmasını engelleyen Montrö'yü, değiştirilmesi ve hatta sona erdirilmesi ‘gereken’ bir Sözleşme olarak nitelendiren Genişletilmiş Karadeniz Projesinin savunucusu olan Romanya, gerçekleştirilmesi durumunda Montrö'nün ihlal edilmesine yol açabilecek önerilerini ‘ABD'nin güvenilir müttefiki’ olan bir NATO üyesi sıfatıyla yeniden gündeme getirilebilecektir. Ayrıca, Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, “Montrö Sözleşmesi nedeniyle NATO'nun Rusya'nın Karadeniz'deki hâkimiyetini gevşetme yeteneğinin sınırlı olacağı” şeklindeki yorumların

(Cancian, 2022) yapıyor olması, ABD'nin Romanya aracılığıyla Sözleşme'nin tek taraflı olarak feshini gündeme getirme riskini taşımaktadır. Nitekim Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 28. Maddesi uyarınca "Sözleşme, taraflardan herhangi birinin sona erdirmeye ön-bildirimi yapmasından iki yıl sonra yürürlükten kalkacaktır" (Denk, 2022: 246).

Karadeniz'de ABD'nin çıkarlarını gözetken politikaları nedeniyle "küçük Amerika" olarak adlandırılan Romanya (Erdemol, 2016), İttifak üyesi olarak, Karadeniz'de RF'nin dahil olduğu KEİÖ, BLACKSEAFOR ve KUH oluşumlarından ziyade, Karadeniz Forumu gibi Washington destekli, bölgeyi ABD'ye ve NATO'ya 'açacak' oluşumlardan yana bir bölge politikası izlemiştir. Nitekim, çoğunlukla NATO'nun yeni üyelerinden oluşan Bükreş Dokuzlusu (*the Bucharest Nine-B9*), Romanya Cumhurbaşkanı Iohannis ve Polonyalı mevkidaşı Andrzej Duda tarafından Kasım 2015'te Merkezi ve Doğu Avrupa Devletleri Bükreş Zirvesi'nde teklif edilmiştir. Söz konusu girişimle Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Çekya, Macaristan, Polonya, Bulgaristan ve Romanya "özellikle Baltık Denizi ve Karadeniz'de güvenliği ve istikrarı geliştirmeye yönelik NATO'nun hedeflerini desteklemek" amacıyla özel bir bölgesel iş birliği grubu oluşturmuşlardır (Rotaru ve Umland, 2017). Romanya'nın, ABD'nin çıkarlarını temel alan Karadeniz politikasıyla uyumlu bir şekilde, bölgede NATO devletleri arasında iş birliği yapılmasını savunan yaklaşımının diğer bir göstergesi de Karadeniz Mayın Karşı Tedbirleri Görev Grubu olmuştur. Ocak 2024'te Karadeniz'deki mayın tehlikesine karşı Türkiye'nin öncülüğünde Bulgaristan ve Romanya'nın bir araya gelmeleriyle başlatılan söz konusu girişim, "kıyıdaş olmayan müttefiklerin" "...muhtemel katkı beklentilerini değerli" bulmaktadır (Cumhuriyet, 2024). Karadeniz'i 'NATO gölüne dönüştürme' çabasının hız kazandığı bir süreçte, kıyıdaş NATO üyelerinden oluşan ve ABD'nin 'katkısına açık' bu girişim de Romanya'nın İttifak üyesi olarak Washington'un çıkarlarını önceleyen Karadeniz politikasının bir parçası olmuştur.

4. AB Üyesi Olarak Romanya'nın Karadeniz Politikası

Karadeniz'i, "tam, özgür ve barış halinde bir Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası" olarak gören Romanya (Muraru, 2021), bu doğrultuda bölgenin Avrupa-Atlantik sistemiyle bütünleşmesini savunmuştur. Nitekim Washington'un, Karadeniz'de ABD'nin varlığını sürekli kılmak ve Rus etkisini önlemek adına bölgenin Avrupa-Atlantik sistemine eklenmesi hedefini benimseyen Romanya, ABD'yle stratejik ortaklığı ve NATO üyeliğinin ardından "ulusal güvenlik üçlüsü"nde AB üyeliğine yer vermiştir (Joja, 2018).

AB, Avrupa ülkelerinin enerjide RF'ye olan bağımlılıklarının ve Moskova'nın Birlik'in 'tek ses' olmasını önlemek adına başta Almanya, Fransa ve İtalya ile geliştirdiği ikili ilişkilerinin etkisiyle, Karadeniz bölgesinde ABD'yle bütünüyle örtüşen bir politika izlememekle birlikte, Washington'unkiyle büyük ölçüde uyum sağlayan bir bölge politikasını benimsemiştir. Nitekim Birlik, Karadeniz'de Rus etkisinin önlenmesi adına donmuş çatışmalar sorununun çözümünü, enerji kaynaklarının çoklu boru hatlarıyla uluslararası pazarlara arz edilmesini, 'demokrasi, serbest pazar ekonomisi, insan hakları, hukukun üstünlüğü' değerleri aracılığıyla bölge ülkelerinin Avrupa-Atlantik sistemine eklenmesini savunmuştur (Canar, 2013: 140, 141). AB'nin Karadeniz politikasının büyük oranda ABD'ninkine örtüşmesi ve Birlik'in NATO'yla büyük ölçüde uyumlu genişleme politikasının ABD tarafından desteklenmesi, Washington'un çıkarlarını esas alan bölge politikası izleyen Romanya'nın, Birlik'e üye olma isteğinde rol oynamıştır.

AB'nin sınırlarının, 2007'de Romanya'nın ve Bulgaristan'ın üyelikleriyle Karadeniz'e ilk kez uzanması, Birlik'in, Karadeniz'i Avrupa-Atlantik sistemine eklemeyi hedefleyen ABD'nin stratejisiyle örtüşen politikasının önemli bir göstergesi olmuştur. Bulgaristan'la birlikte AB'nin Karadeniz'e sınırının olmasını

‘sağlayan’ Romanya ise, Birlik üyesi olarak da ABD merkezli Karadeniz politikası izlemiştir. Öyle ki, Cumhurbaşkanı Iohannis’in sözleriyle Romanya, AB üyesi ülkeler içinde “en Amerikan yanlısı” olanıdır (Naumescu, 2018). Nitekim Romanya, toprak bütünlüğü ve/veya topraklarındaki Rus askeri üsleri nedeniyle kısa vadede Birlik üyesi olamayacak bölge ülkelerini AB’ye ve böylece Avrupa-Atlantik sistemine ‘bağlayarak’, Moskova’nın etkisini sınırlandıracak Birlik politikalarının öncüsü ve savunucusu olmuştur.

AB üyesi olmasının ardından Romanya’nın bu konudaki ilk girişimi 2007’de önerdiği, 2008’de başlatılan Karadeniz Sinerjisi olmuştur (Joja, 2018). Romanya “AB üyesi olarak da Karadeniz’i uluslararasılaştırmayı hedefleyen Karadeniz Sinerjisi” ile “Montrö Sözleşmesi’ni tahrif etmeye teşebbüs etmiştir” (Dumitrescu, 2021). Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, RF, Türkiye ve Ukrayna’yı kapsayan, “AB’nin katılımıyla demokrasi, insan hakları, donmuş çatışmalar, enerji, göç, denizcilik politikası” başta olmak üzere “bölgeyle yapıcı bir diyalog ve iş birliği ile bölgedeki iş birliğini güçlendirmeyi” hedefleyen Karadeniz Sinerjisi (Black Sea Synergy, 2021), Bükreş’in bölgesel iş birliğinde Avrupa-Atlantik güçlerinin ‘katılımına ve etkisine açık’ oluşumlardan yana olduğunu bir kez daha göstermiştir. Romanya’nın öncüsü olduğu Karadeniz Sinerjisi, ABD’nin bölgesel hedefleriyle uyumlu bir şekilde, Ankara’nın RF yerine Avrupa-Atlantik güçleriyle iş birliği yapması; Moskova’nın da RF’nin sınırlarına uzanan Avrupa-Atlantik etkisine itirazının önlenmesi çabasının bir parçası olarak Türkiye’ye ve RF’ye de yer vermiştir. Bölge ülkelerinin Washington ve Brüksel ile olan bağlarının pekiştirilmesine yönelik bu yaklaşımın bir başka örneği de AB’nin Doğu Ortaklığı (Eastern Partnership) girişimi olmuştur. Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı’nın ardından RF’nin, NATO’nun ve dolayısıyla Avrupa-Atlantik etkisinin Karadeniz’e genişlemesini durdurması üzerine, Moskova’nın bölgedeki etkisini sınırlamak amacıyla AB tarafından Mayıs 2009 Prag Zirvesi’nde Doğu Ortaklığı girişimi başlatılmıştır. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Belarus,

Moldova ve Ukrayna'ya yönelik Doğu Ortaklığı girişimi (Efe, 2012), 'üyelik vadetmeden' AB'nin Avrupa-Atlantik etkisini Karadeniz'de RF'nin sınırlarına yayma politikasının bir parçası olmuştur. Böylece Romanya, üyesi olduğu AB aracılığıyla da Rusya-Gürcistan Savaşı, Ukrayna Krizi ve Ukrayna Savaşı öncesinde de Karadeniz bölgesinde Rus etkisine karşı çıkmış; 'Rusya'yı caydırma' çabasında olmuştur.

1990'lardan itibaren Karadeniz'de Rus etkisini önlemeye yönelik ortak bir stratejiyi benimsemiş olan ABD, NATO ve AB, Ukrayna Krizi'nin Ukrayna Savaşı'na dönüştüğü süreçte RF'nin bölgedeki askerî varlığını pekiştirerek Ukrayna'nın olası İttifak ve Birlik üyeliklerini daha da ötelemesiyle, 'Rusya'yı caydırma' hedeflerini ve bu çerçevede Avrupa-Atlantik güçlerinin 'tek ses' olmalarının gereğini 'açıkça' vurgulamaya başlamışlardır. Birlik üyesi olarak Romanya'nın da "çıkarlarını yansıtan" 2016 tarihli AB'nin Küresel Stratejisi (The Black Sea Region, 2020), bu vurgunun öne çıkan örneklerinden biri olmuştur. "Paylaşılan Vizyon, Ortak Eylem: Daha Güçlü Bir Avrupa" başlığını taşıyan söz konusu belge, Avrupa-Atlantik bölgesinin bir parçası olarak gördükleri Karadeniz'de Moskova'nın etkisini önlemeye yönelik ortak bir 'vizyon'a sahip olan Avrupa-Atlantik güçlerinin "RF'nin ihlallerine, meydan okumalarına karşı" "birlikte hareket etmelerinin", "Atlantik-ötesi bağların" korunmasının "gereğine" odaklanmıştır (Shared Vision, Common Action, 2016).

Washington, SSCB'nin dağılmasının ardından başta Almanya ve Fransa olmak üzere Avrupa ülkelerinin ABD hegemonyasına karşı çıkmalarını önlemek için NATO'nun varlığını sürdürmesinden ve genişlemesinden yana olmuş ve bu çerçevede ayrıca NATO-AB ve ABD-AB iş birliğinin pekiştirilmesine önem vermiştir. Ukrayna Krizi'nden Ukrayna Savaşı'na Avrupa-Atlantik güçlerinin iş birliği yapmasının 'gereği'nin NATO Zirve kararlarının yanı sıra AB tarafından da vurgulanması, Washington'un bölgesel ve küresel çıkarları açısından önemli

görülmüştür. Karadeniz’de ABD’nin çıkarlarını savunan ve bu doğrultuda NATO üyeleri arasında ‘en güvenilir müttefik’, AB üyeleri arasında da ‘en Amerikan yanlısı’ ülke olarak kendini konumlandıran Romanya, NATO-AB ve ABD-AB iş birliğinin güçlendirilmesini desteklemiştir (National Defense Strategy, 2020).

Romanya’nın Birlik üyesi olarak da ABD’nin çıkarlarını önceleyen bir Karadeniz politikası izlediğinin diğer bir göstergesi, bu süreçte tekrardan gündeme gelen “enerji arz güvenliği” hedefi olmuştur. Bu çerçevede Bükreş, BRUA (Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya) koridoru ile AB’nin Rus doğalgazına olan bağımlılığını azaltarak Avrupa enerji güvenliğine katkıda bulunmayı hedeflemiştir (Supporting and promoting energy security goals, 2021). Ayrıca Adriyatik Denizi, Baltık Denizi ve Karadeniz bölgelerinde yer alan 12 AB ülkesini (Avusturya, Bulgaristan, Hırvatistan, Çekya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya) kapsayan Üç Deniz Girişimi (*Three Seas Initiative-3SI*), “ekonomik kalkınma, Avrupa uyumu ve Atlantik-ötesi bağlara” yönelik “siyasi bir platform” olarak 2015’te hayata geçirilmiştir (The Three Seas Initiative, 2021). Washington, bölgedeki Rus etkisinin önlenmesi ve Avrupa-Atlantik bağlarının korunması hedefinin bir parçası olan Üç Deniz Girişimi’nin “sadık bir ortağı” olduğunu ilan etmiş; Kuzey Akım 2 örneğinde olduğu gibi, Avrupa’nın Rus doğalgazına olan bağımlılığını pekiştiren ve Türk Akımı örneğinde olduğu gibi, Türkiye-RF iş birliğini yansıtan boru hatlarına karşı olduğunu bir kez daha vurgulamıştır (H. Res. 672, 2020). ABD’nin Rus etkisinin önlenmesine yönelik “enerji arz güvenliği” söylemini paylaşan Romanya, söz konusu girişimlerde yer alarak, AB üyesi olarak da Karadeniz’de ABD’nin çıkarlarını önceleyen bölge politikasını sürdürmüştür.

5. SONUÇ

Soğuk Savaş sonrasında Romanya, Avrupa-Atlantik sisteminin Karadeniz'de RF'nin sınırlarına uzanan genişleme politikasının etkin bir savunucusu ve katılımcısı olmuştur. Dış politika önceliklerini ABD'yle stratejik ortaklık, NATO ve AB üyeliği olarak belirleyen Bükreş, 1990'lardan bu yana Washington'un bölgesel çıkarlarıyla örtüşen bir Karadeniz politikası izlemektedir.

1990'ların ikinci yarısında ABD'nin Karadeniz'i yaşamsal çıkar alanı ilan ettiği süreçte, Washington'la ilişkilerini stratejik ortaklığa taşıyan Romanya, ABD'nin Karadeniz stratejisini, kendi stratejisi olarak benimsemiştir. Bu çerçevede Bükreş, ABD'nin sürekli varlık gösteremediği tek deniz olan Karadeniz'de Washington'un etkisini sürekli kılma ve RF'nin etkisini sınırlama çabasında olmuştur. Nitekim Romanya ABD'nin Karadeniz'de sürekli varlık göstermesini engelleyen Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni, Türkiye-RF iş birliğini yansıtan bölgesel oluşumları ve RF'nin bölgedeki etkisini 'sorun' olarak nitelendirerek bölgeyi Avrupa-Atlantik sistemine eklemeyi hedefleyen Genişletilmiş Karadeniz Projesinin mimarları arasında yer almıştır. Washington'un bölgesel çıkarlarını savunan söz konusu projede imzası bulunan ve 2004'te NATO'ya üye olmasının ardından İttifak içinde ABD'nin 'en güvenilir müttefiki olma' çabasında olan Romanya, topraklarını, hava sahasını ve limanlarını Amerikan askerlerine açarak Karadeniz'de ABD'yi 'görünür kılmaya' çalışmıştır. Bu süreçte Karadeniz'in 'Rus gölüne dönüşmemesi' hedefini açıkça ortaya koyan ve RF'yi hedef alan Füze Savunma projesinin de katılımcısı olan Romanya, Washington'la olan stratejik ortaklığını da pekiştirmiştir. Böylece 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, 2014'te başlayan Ukrayna Krizi ve 2022'den bu yana devam eden Ukrayna Savaşı öncesinde de Romanya, ABD'nin çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde, Rus etkisini önlemeyi, 'Rusya'yı caydırmayı' hedeflemiştir. Dolayısıyla 1990'lardan bu yana Bükreş'in Karadeniz

politikasına yön veren, 'Rusya'nın eylemlerinin yol açtığı risk ve tehditler' değil; ABD'nin bölgesel çıkarlarıdır.

2004'te NATO'ya üye olmasının ardından 'en güvenilir Müttefik olma' çabasıyla, kıyıdaş diğer İttifak üyeleri Türkiye'den ve Bulgaristan'dan farklı bölge politikasını ortaya koyan Romanya; 2007'de AB üyesi olmasının ardından 'en Amerikan yanlısı Birlik üyesi olma' çabasıyla kendini Bulgaristan'dan ayırarak ABD'yle 'bütünüyle örtüşen' Karadeniz politikası izleyen İttifak ve Birlik üyesi tek kıyıdaş ülke olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla Romanya, NATO üyesi ve AB üyesi olarak da Karadeniz'de ABD'nin çıkarlarını temel alan bir bölge politikası izlemektedir. Bu doğrultuda Romanya, ABD'nin Karadeniz'de sürekli varlık göstermesini engelleyen Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni, Türkiye-RF iş birliğini ve bölge devletlerinin kendi aralarındaki iş birliğini zayıflatmaya ve aşındırmaya yönelik NATO ve AB içinde gündeme getirilen çeşitli öneri ve oluşumlarda öncü ve etkin bir rol üstlenmiştir. Türkiye'nin Boğazlar bölgesinde (İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı) tam egemen yetkilere sahip olmasını sağlayan ve tüm kıyıdaş devletlerin güvenliği açısından yaşamsal önemde olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni sona erdirebilecek taraf devletlerden birinin Romanya olduğu dikkate alındığında, Bükreş'in 'Montrö engeli'ni aşma çabasında olan ABD'nin hedefleriyle uyumlu bölge politikası, Karadeniz'in güvenliğine yönelik giderek daha büyük bir risk oluşturmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarların, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Agreement Between the United States of America and Romania (2005).

<https://www.state.gov/wpcontent/uploads/2019/02/06-721-Romania-Defense-SOFA.pdf>. Son erişim tarihi 13/05/2024.

Agreement Between Romania and the United States of America on the

Deployment of the United States Ballistic

Missile Defense System in Romania (2011).

<https://www.mae.ro/en/node/2161>. Son erişim tarihi, 08.06.2024.

Asmus, Ronald D ve Jackson Bruce P (2004). "The Black Sea and the Frontiers of

Freedom". A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region. (Der.)

Ronald D Asmus, K Dimitrov ve J Forbrig. Washington: The German Marshall Fund of the United States. 17-26.

Asmus, Ronald D (2006). "Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the

Wider Black Sea". Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the

Wider Black Sea. (Der.) Ronald D Asmus. Washington: The German Marshall Fund of the United States. 15-33.

Binnendijk A ve Costello K (2020). "Romania: Consistent Apprehension About

Russia's Intentions". Russia, NATO and Black Sea Security. Santa Monica: the RAND Corporation. 75-81.

Black Sea Synergy (2021). <https://www.mae.ro/en/node/52664>. Son erişim

tarihi, 15/02/2024.

Bonnemains M (2010). *Romania's Post-Cold War International Relations*.

Yayınlanmamış doktora tezi, Panthéon Assas University, Paris.

- Canar, B. (2012). "Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67 (1): 49-80.
- Canar, B. (2013). *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz*. Ankara: Phoenix.
- Canar, B. (2022). "Yeni Avrupa'nın İnşası Sürecinde Avrupa-Atlantik Güçlerinin ve Rusya Federasyonu'nun Ukrayna Politikaları". ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar, (16): 125-164.
- Canar, B. (2023). Romanya'nın NATO Üyeliği Sonrası Washington-Bükreş İlişkilerinde Karadeniz (2004-2022). *VI. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi (NATO ve Türkiye) 13-14 Ekim 2022 Bildiri Özetleri Kitabı* (641). Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Cancian M (2022). How to Break Russia's Black Sea Blockade: The World Must Act to Address the Global Food Crisis. <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2022-07-01/how-break-russias-black-sea-blockade>. Son erişim tarihi, 07/08/2024.
- Cumhuriyet (2024). "Türkiye, Romanya ve Bulgaristan'dan "Üçlü Girişim" mutabakatı", www.cumhuriyet.com.tr/dunya/turkiye-romanya-ve-bulgaristandan-uclu-girisim-mutabakati-2161748?utm_medium=AramaSonuc&utm_source=AramaSonuc. Son erişim tarihi, 27/01/2024.
- Denk, E (2022). Kanal İstanbul projesinin gerçekleştirilmesi durumunda "kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemileri"nin geçişi ve Karadeniz'de bulunma süreleriyle ilgili sorunlar oluşma ihtimali var mıdır ve bunun Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne etkisi olacak mıdır? İçinde: E Denk (ed.), *50 Soruda Boğazlar Rejimi*, Ankara: Altınbaş Üniversitesi Yayınları, 243-246.

- Dilek C A (2013). ABD-Romanya Stratejik Ortaklığı; ABD Artık Sürekli Karadeniz'de,<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/amerika-arastirmalari-merkezi/abd-romanya-stratejik-ortakligi-abd-artik-surekli-karadenizde>. Son erişim tarihi, 10/12/2022.
- Dumitrescu L (2021). Writing "Eastness": Romania and the Conundrum of Regionness in the Black Sea Area. <https://www.journals.sagepub.com/home/sgo/>. Son erişim tarihi, 22/04/2021.
- Efe, H (2012). The European Union's Black Sea Region Policy. <https://www.dergikaradeniz.com/index.php/en/issues/54-2012/issue-15/484-the-european-union-s-black-sea-region-policy>. Son erişim tarihi, 27.03.2022.
- Elekdağ, M Ş (2016). "81. Yılında Montrö Sözleşmesi'nin Karşılaştığı Güvenlik Sorunları ve Sözleşmenin Feshi ve Tadili İçin Girişimler Vukuunda Karşılaşılabilecek Senaryoların Analizi". *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (17), 189-206.
- Erdemol M K (2016). Romanya: Yanı başımızdaki 'küçük Amerika'. <https://www.birgün.net/haber/romanya-yani-basimizdaki-kucuk-amerika-124759>. Son erişim tarihi, 27.03.2022.
- Fuller J D (2022). Romania: NATO's Next Strategic Frontier?. <https://smallwarsjournal.com/jnrl/art/romania-natos-next-strategic-frontier>. Son erişim tarihi, 15/06/2022.
- Geoană M (2004). Preface. A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region. (Der.) Ronald D Asmus, K Dimitrov ve J Forbrig. Washington: The German Marshall Fund of the United States. 7-9.
- Geoană M (2022). Keynote address by NATO Deputy Secretary General Mircea Geoană at event celebrating 25 years of the Romania-US strategic partnership, co-hosted by the Meridian International Center and the

Romanian Embassy in Washington, D.C.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_195109.htm. Son erişim tarihi, 25/05/2022.

H. Res. 672 (2020). Expressing support of the Three Seas Initiative in its efforts to increase energy independence and infrastructure connectivity thereby strengthening the United States and European national security. <https://www.congress.gov/bill/116the-congress/house-resolution/672/text>. Son erişim tarihi, 25.11.2022.

Integrated Country Strategy: Romania (2024). https://www.state.gov/wp-content/uploads/2024/04/ICS_EUR_Romania_18MAR2024_PUBLIC.pdf
Son erişim tarihi, 29.04.2024.

Jackson Bruce P (2006). "The Soft War for Europe's East". Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea. (Der.) Ronald D Asmus. Washington: The German Marshall Fund of the United States. 101-111.

Joint Declaration on Strategic Partnership for the 21st Century Between the United States of America and Romania (2011).
https://www.mae.ro/sites/default/files/file/anul_2021/2021_pdf/2011.09.13_joint_declaration.pdf. Son erişim tarihi, 23/03/2024.

Joint Statement from President of the United States Donald J. Trump and President of Romania Klaus Iohannis (2019).
<https://www.presidency.ro/en/media/press-releases/joint-statement-from-president-of-the-united-states-donald-j-trump-and-president-of-romania-klaus-iohannis>. Son erişim tarihi, 11/08/2020.

Joint Statement on the U.S. – Romania Strategic Dialogue (2024).
<https://www.state.gov/joint-statement-on-the-u-s-romania-strategic-dialogue>. Son erişim tarihi, 27/07/2024.

Joja I S (2018). Dealing with the Russian Lake Next Door: Romania and Black Sea

Security. <https://warontherocks.com/2018/08/dealing-with-the-russian-lake-next-door-romania-and-black-sea-security/>. Son erişim tarihi, 24/07/2024.

Larrabee F S (2004). "The Russian Factor In Western Strategy Toward The Black Sea Region". A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region. (Der.) Ronald D Asmus, K Dimitrov ve J Forbrig. Washington: The German Marshall Fund of the United States. 147-156.

Meray, S L ve Olcay O (Çev.) (2023). "Boğazlar Rejimine İlişkin Olarak, Montrö'de 20 Temmuz 1936'da İmzalanan Sözleşme". *Montrö Boğazlar Konferansı Tutanaklar, Belgeler*. (Der.) L Cinemre. 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 691-712.

Muraru A (2021). Embassy of Romania to the United States of America, Additional Material Submitted For The Record: Written Statements From Embassies Representing Black Sea Countries, Outlining Initiatives and Recommendations For Enhancing U.S. Policy, Entered Into The Record By Senator Jeanne Shaheen. İçinde: *Black Sea Security: Reviving U.S. Policy Toward The Region*, <https://www.foreign.senate.gov/hearings/black-sea-security-reviving-us-policy-toward-the-region102721>. Son erişim tarihi, 17/06/2023.

Năstase A (2002). "The Southern Dimension of the NATO Enlargement. Romania's Vision". NATO Enlargement: Romania and the Southern Dimension of the Alliance. (Der.), R Nicolae. Bucharest: Monitorul Oficial, 30-33.

National Defence Strategy 2020-2024: "Together for a safe and prosperous Romania in a world marked by new challenges" (2020). https://www.presidency.ro/files/userfiles/National_Defence_Strategy_2020_2024.pdf. Son erişim tarihi, 15/04/2024.

National Security Strategy of the United States (1997).

<http://www.fas.org/man/docs/stategy97.htm>. Son erişim tarihi 01/02/2005.

NATO (2008). Bucharest Summit Declaration.

http://www.summitbucharest.ro/en/doc_201.html. Son erişim tarihi 19/10/2010.

NATO (2014). Wales Summit Declaration.

<https://www.gov.uk/government/uploads/system/upload.pdf>.

Son erişim tarihi, 09/09/2014.

NATO (2016). Warsaw Summit Communiqué.

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_text_133169.htm.

Son erişim tarihi, 10/07/2016.

NATO (2018). Brussels Summit Declaration.

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm.

Son erişim tarihi, 28.08.2022.

NATO (2024). Washington Summit Declaration.

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm

Son erişim tarihi, 11/07/2024.

NATO's military presence in the east of the Alliance (2023).

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm? Son erişim tarihi, 23/06/2023.

Naumescu V (2018). NATO in the Black Sea Region: Unpredictability and

Different Levels of Commitment among the Three Coastal Allies.

<https://popups.uliege.be/2593-9483/index.php?id=141>. Son erişim tarihi, 20/03/2023.

Questions and Answers Regarding Romania's Participation in the US Ballistic

Missile Defense System (2024). <https://www.mae.ro/en/node/2162>.

Son erişim tarihi, 31/05/2024.

Remarks by Vice President Harris and President Iohannis of Romania in Joint Press Conference (2022). <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/03/11/remarks-by-vice-president-harris-and-president-iohannis-of-romania-in-joint-press-conference>.

Son erişim tarihi, 20/03/2023.

Romania-NATO (2020). <https://www.mae.ro/en/node/2066>. Son erişim tarihi, 27/07/2024.

Romania's participation in the Missile Defense System (2024).

<https://www.mae.ro/en/node/2161>. Son erişim tarihi, 08/06/2024.

Romanya'nın Ankara Büyükelçisi Tinca: Montrö, 80 yılı aşkın süredir Karadeniz'de istikrarı sağlıyor. <https://www.gazeteduvar.com.tr/romanyanin-ankara-buyukelcisi-tinca-montro-80-yili-askin-suredir-karadenizde-istikrari-sagliyor-haber-1560679>. Son erişim tarihi, 05/05/2022.

Rotaru V ve Umland A (2017). How Romania and Poland Can Strengthen NATO and the EU. <https://www.foreignaffairs.com/print/node/112359>. Son erişim tarihi, 20/11/2018.

Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe: A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, (2016). <http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/pdf>. Son erişim tarihi, 13/07/2016.

Simon J (2006). "Black Sea Regional Security Cooperation: Building Bridges and Barriers". Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea. (Der.) Ronald D Asmus. Washington: The German Marshall Fund of the United States. 83-97.

Socor V (2004). "Frozen Conflict: A Challenge to Euro-Atlantic Interests". A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region. (Der.) Ronald D Asmus, K Dimitrov ve J Forbrig. Washington: The German Marshall Fund of the United States. 127-137.

- S. RES. 27 Calling for a prompt multinational freedom of navigation operation in the Black Sea and urging the cancellation of the Nord Stream 2 pipeline (2019). <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-resolution/27/>. Son erişim tarihi, 26/11/2022.
- Supporting and promoting energy security goals (2021). <https://ww.mae.ro/en/node/2074>. Son erişim tarihi, 11/07/2024.
- The Black Sea Region (2020). <https://www.mae.ro/en/2183.null>. Son erişim tarihi, 27/07/2024.
- The Military Strategy of Romania: Modern Armed Forces for a Powerful Romania within Europe and Around the World (2016). https://www.eda.europa.eu/docs/default-source/Defence-Procurement-Gateway/ro_milstrategy.pdf. Son erişim tarihi, 27/07/2024.
- The National Security Strategy of Romania (2007). http://www.bbn.gov.pl>ftp>dok>ROU_National_Security_Strategy_Romania_2007.pdf. Son erişim tarihi, 26/07/2024
- The Three Seas Initiative (3SI) (2021). <https://www.mae.ro/en/node/52671>. Son erişim tarihi, 05/06/2024.
- U.S. Army Garrison-Black Sea. <https://home.army.mil/blacksea/about/visitors>. Son erişim tarihi, 29/04/2024.
- U.S.-Romania Relations (2021). <https://www.state.gov/u-s-relations-with-romania/>. Son erişim tarihi, 22/04/2022.
- U.S. Security Cooperation with Romania (2023). <https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-romania/>. Son erişim tarihi, 22/07/2024.
- Vişan G (2021). Guardian of the Danube: Romania's Mixed Progress in Implementing a Black Sea Strategy. <https://jamestown.org/program/romania-the-danube-and-the-black->

sea-growing-security-challenges-and-underutilized-economic-potential/. Son erişim tarihi, 27/01/2023.

Wilson, R (2006). U.S. Policy in the Black Sea Region.

http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_58.pdf. Son erişim tarihi, 17/10/2010.

Yaşın G K (2022). Değişen Karadeniz Jeopolitiği ve NATO.

<https://www.avim.org.tr/tr/Analiz/DEGISEN-KARADENIZ-JEOPOLITIGI-VE-NATO>. Son erişim tarihi, 26/11/2023.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

After the Cold War, Romania became an active advocate and participant of the Euro-Atlantic system's expansion policy towards the Black Sea. Romania, which defines its foreign policy priorities as a strategic partnership with the United States of America (USA) and North Atlantic Treaty Organization (NATO) and European Union (EU) membership, is the only coastal country that has pursued a Black Sea policy that coincides with Washington's regional interests since the 1990s. Romania, as a member of NATO and the EU, pursues a Black Sea policy that focuses on US interests.

Method

The method of this study is text analysis. Romania's Black Sea policy, which is the subject of the study, was evaluated using mainly primary sources. In the study, documents on the website of the Romanian Ministry of Foreign Affairs, statements of the Presidents, Prime Ministers, Ministers of Foreign Affairs and NATO Deputy Secretary General were used. Romanian National Security Strategy documents were also used in this study. The study also utilized national security strategy documents of the United States, relevant Resolutions of the Senate of the United States, strategy documents of NATO and the EU, which form the basis of Romania's regional policy, and books published within the framework of the Wider Black Sea project.

Findings (Results)

In the second half of the 1990s, when the USA declared the Black Sea an area of vital interest, Romania transformed its relations with Washington into a strategic partnership and adopted the USA's Black Sea strategy as its own strategy. In this context, Bucharest has attempted to maintain Washington's influence and limit the influence of the Russian Federation (RF) in the Black Sea, the only sea in which the USA cannot maintain a permanent presence. As a matter of fact, Romania is among the architects of the Wider Black Sea Project, which aims to integrate the region into the Euro-Atlantic system by describing the Montreux Straits Convention, which prevents the USA from having a permanent presence in the Black Sea, the regional formations reflecting the Türkiye-RF cooperation, and the RF's influence in the region as a 'problem'. After becoming a member of NATO in 2004, Romania tried to 'become the most reliable ally' of the USA within the Alliance and tried to 'make the USA visible' in the Black Sea by opening its lands, airspace and ports to American soldiers. In this process, Romania, which clearly stated its goal of "not turning the Black Sea into a Russian lake" and was a participant in the Missile Defense project targeting the Russian Federation, also strengthened its strategic partnership with Washington. Even before the 2008 Russia-Georgia War, the Ukrainian Crisis that began in 2014, and the Ukrainian War that has been ongoing since 2022, Romania aimed to prevent Russian influence and 'deter Russia' in line with US interests. Therefore, what has guided Bucharest's Black Sea policy since the 1990s has not been the 'risks and threats caused by Russia's actions' but the regional interests of the USA, which aims to establish a permanent presence in the Black Sea. After becoming a member of NATO in 2004, Romania put forward a different regional policy from the other riparian Alliance members, Türkiye and Bulgaria, in an effort to 'become the most reliable Ally'. After becoming also an EU member in 2007, it distinguished itself from Bulgaria in an effort to 'become the most pro-American Union member' and showed that it is the only coastal country in the Alliance and the Union that follows a Black Sea policy that 'completely overlaps' with the USA.

Conclusion and Discussion

As a member of NATO and the EU, Romania follows a regional policy based on the interests of the United States in the Black Sea. In this regard, Romania has been a pioneer and active player in various proposals and formations brought to the agenda within NATO and the EU aimed at weakening and eroding the Montreux Straits Convention, which prevents the USA from having a permanent presence in the Black Sea, the Türkiye-RF cooperation and the cooperation between the states of the region. Considering that Romania is one of the party

states that can terminate the Montreux Straits Convention, which provides Turkey with full sovereign powers in the Straits region (Istanbul Strait, Marmara Sea and Dardanelles Strait) and is of vital importance for the security of all coastal states, Bucharest's regional policy in line with the goals of the United States, which is trying to overcome the 'Montreux obstacle', poses an increasingly greater risk to the security of the Black Sea.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı : 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 01.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 30.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1541816>

Makale Türü: İnceleme Makalesi/Review Article

Atf/Citation: Şen, C. B. (2024). Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan Çocuklar ve Okul Sosyal Hizmeti (Kurgulanmış Bir Vaka Örneği Üzerinden). *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 408-441.

EBEVEYNLERİ BOŞANMA SÜRECİNDE OLAN ÇOCUKLAR VE OKUL SOSYAL HİZMETİ (KURGULANMIŞ BİR VAKA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN)

Cemil Bülent ŞEN*

Öz

Aile yaşam döngüsü içinde boşanmaların gerçekleştiği basamak büyük oranda çocukların okul dönemini kapsamaktadır. Bu süreçte çocuklar gerek akademik başarıda düşüş gerekse okul ortamına uyumsuzluk göstererek yaşadıkları sıkıntıları görünür kılmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde bu duruma okul sosyal hizmet uzmanları müdahale etmektedir. Türkiye’de okul sosyal hizmeti MEB okullarında bulunmamaktadır. Sosyal hizmet perspektifinin eğitim sistemi içinde yer almaması, risk altındaki öğrenciler için bireysel destek, kriz yönetimi, aile-öğrenci-okul arasında bağ kurma ve kaynak yönlendirme gibi kritik alanlarda boşluklar doğurmaktadır. Türkiye’de okul sosyal hizmeti uygulamalarına dair yapılandırılmış bir modelin bulunmaması, bu boşlukların devam etmesine neden olmaktadır. Bu derleme çalışmasının amacı, bu konudaki eksikliği kurgulanmış bir vaka üzerinden ortaya çıkarmak ve okul sosyal hizmeti ihtiyacını görünür kılmaktır. Makale, Türkiye’de okul sosyal hizmetinin bir uzmanlık alanı olarak geliştirilmesine katkıda bulunmayı hedeflemekte ve bu doğrultuda, politika yapıcılar, eğitimciler ve sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarında faydalanabilecekleri bir çerçeve sunmayı önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, okul, okul sosyal hizmeti

* Doç. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, bsen@eul.edu.tr, Lefke/Kıbrıs.

CHILDREN OF DIVORCING PARENTS AND SCHOOL SOCIAL WORK (BASED ON A FICTIONAL CASE STUDY)

Abstract

The stage of the family life cycle during which divorces occur largely overlaps with the school period of children. During this period, children often make their difficulties visible through a decline in academic performance and maladaptation to the school environment. In developed countries, school social workers intervene in such situations. However, in Turkey, school social work is not present in Ministry of National Education (MEB) schools. The absence of a social work perspective within the education system creates significant gaps in critical areas such as individualized support for at-risk students, crisis management, fostering connections between families, students, and schools, and resource coordination. The lack of a structured model for school social work practices in Turkey perpetuates these deficiencies. The purpose of this review study is to highlight the absence of this support by using a fictional case study and to make the need for school social work visible. The article aims to contribute to the development of school social work as a specialized field in Turkey and seeks to provide a guiding framework for policymakers, educators, and social work professionals in this context.

Keywords: Divorce, school, school social work

GİRİŞ

Eğitim sisteminin temel hedeflerinden biri, öğrencilerin yalnızca akademik başarılarını artırmak değil, aynı zamanda sosyal-duygusal gelişimlerini desteklemektir. Ancak, Türkiye'de bu hedefe ulaşmak için gerekli olan bütüncül yaklaşımların hayata geçirilmesi konusunda bazı eksiklikler bulunmaktadır. Özellikle, sosyoekonomik dezavantajlar, boşanma gibi aile içi krizler, zorbalık, istismar ve göçmenlik gibi sorunlarla karşılaşan öğrenciler için eğitim sistemindeki mevcut destek mekanizmalarının yetersiz kaldığı görülmektedir. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık birimleri, öğrencilerin duygusal ve akademik ihtiyaçlarına odaklanırken, daha geniş sosyal hizmet perspektifine dayalı

müdahaleleri sunmakta yetersiz kalabilmektedir. Bu durum, okul sosyal hizmetinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Okul sosyal hizmeti, öğrencilerin eğitim alma haklarını korumak, sosyal ve duygusal refahlarını desteklemek ve öğrenim süreçlerine engel oluşturan sorunları ortadan kaldırmak için özel bir disiplin olarak dikkat çekmektedir. Bu disiplin, öğrencileri yalnızca birey olarak değil, çevresel ve sistemsel bir perspektif içinde ele alarak, aile-okul-toplum arasındaki etkileşimi güçlendirmeyi amaçlar. Türkiye'de yapılan bazı girişimlerde rehberlik hizmetlerinin sosyal hizmet perspektifiyle genişletilmesine yönelik öneriler sunulmuş olsa da bu çabalar sınırlı kalmıştır.

Bugüne kadar Türkiye'de okul sosyal hizmetinin geliştirilmesi adına çeşitli çalışmalar yapılmış, ancak bu çalışmalar daha çok farkındalık yaratma düzeyinde kalmıştır. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin önerileri ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2014-2015 yıllarındaki münhal kadro duyurularında sosyal hizmet uzmanlarına yer verilmesi gibi adımlar bu alandaki çabaların bazı örnekleridir (Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, 2014; MEB, 2014). Bununla birlikte, okul sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmemesi ve mevzuatta bu alanın net bir şekilde tanımlanmaması, uygulamaya geçişi engellemiştir.

Aile toplumun çekirdeği ve ilk eğitimin verildiği yer olması nedeniyle üzerinde önemle durulması gereken bir kurumdur. Boşanma gibi kaçınılmaz nedenlerle zaman zaman zarar görse de çekirdek aile statüsüne gerileyen ailenin daha da küçülmesine ve parçalanmış aile gibi kavramlara sıkışmasına ve bunun çocuklara olumsuz olarak yansımaya izin vermemek gerekir. Eşler boşansalar da ebeveynlik görevlerinin devam ettiği gerçeğini bir an önce fark edip bu görev ve sorumluluğu yerine getirmelerinde okul sosyal hizmeti ve okul sosyal hizmet uzmanlarının yadsınamaz sorumluluğu ve etkisi olacağı kuşkusuz bir gerçektir. Çünkü boşanmaların büyük çoğunluğu çocukların eğitim yaşantılarını içine alan

bir süreçte gerçekleşmektedir. Boşanmaların çocukları etkilemeleri çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemi ve ebeveynlerin farkındalık seviyelerine göre değişmekle birlikte olumsuz ilk göstergeler okulda eğitim başarılarının düşmesi ve disiplin kurallarını ihlal etmeleriyle görünür olmaktadır. Openshaw, (2008) okul sosyal hizmetinin temel amacının öğrencilerin akademik ve sosyal açıdan sağlıklı ve güvenli bir şekilde eşit fırsat ve kaynaklardan yararlanmasını sağlamak olduğunun altını çizmektedir.

Çocuk koruma hizmetleri sistemi bir ülkede ne kadar çok çocuğu ve ailesini kapsıyorsa çocukların riskli yaşam olaylarından o kadar çok korunduğundan bahsedilebilir (Duman, 2000). Okul sosyal hizmeti, sistem ve ekolojik yaklaşım kuramını kullanarak, çocuğu mikro-mezzo-makro çevresi içinde, sosyal hizmetin önleyici ve koruyucu işlevini sosyal hizmet mesleğinin bilgi, beceri, uygulama ve etik standartları çerçevesinde uygulayarak ve eğitim alma hakkının önüne çıkan engelleri kaldırarak çocuğun haklarını kullanmasına ve topluma faydalı olmasına olanak sağlar.

Bu bağlamda, Türkiye'de okul sosyal hizmetinin gerekliliği ve faydaları üzerine akademik bir temel oluşturmak, bu konudaki eksikliği aile-akademik başarı-okul üçgeninde kurgulanmış bir vaka üzerinden ortaya çıkarmak ve okul sosyal hizmeti ihtiyacını görünür kılmak bu makalenin temel amacıdır.

Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de okul sosyal hizmetinin bir uzmanlık alanı olarak geliştirilmesi için bir farkındalık oluşturmak; boşanmanın çocuğun biyopsikososyal iyilik hali ve akademik başarısında olası olumsuz etkilerini okul sosyal hizmeti kullanımıyla azaltmak için önleyici-koruyucu-rehabilite edici tedbirlerin alınmasında politika yapıcılar, eğitimciler ve sosyal hizmet uzmanları için bir yol haritası sunmak hedeflenmektedir.

1. OKUL SOSYAL HİZMETİ

Sosyal hizmet mesleğinin ilk tanımının yapıldığı 1898 yılı esas alındığında 1906 yılında “ziyaretçi öğretmenler” ile ilk olarak okul sosyal hizmet uygulamalarının başladığı, 1930 ve özellikle 1960 yılı sonrası okul sosyal hizmet uzmanlarının sayılarının hızla arttığı görülmektedir (Aktan, 2014).

Okul sosyal hizmet uzmanlarını istihdam eden gelişmiş ülkelerin sayısı oldukça fazladır. ABD’de yalnızca devlete ait okullarda 57700 okul sosyal hizmet uzmanı istihdam edildiği ve diğer sosyal hizmet uzmanlarından yaklaşık 20 bin ABD Doları daha fazla yıllık ücret aldıkları görülmektedir (Bureau of Labor Statistics, 2023).

Türkiye’de de Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğinin çabalarıyla MEB 2014-2015 yılı münhal kadro duyurularında 600 sosyal hizmet uzmanı (sosyal çalışmacı) olduğu görülmekte (MEB, 2015) ancak atanan sayısının oldukça düşük olduğu ve 2024 yılına gelindiğinde münhal kadro duyurularında sosyal hizmet uzmanlarının olmadığı görülmektedir. Buna karşılık 2024 yılında Millî Eğitim Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında ilkokula yeni başlayan öğrencilerin uyum sürecini kolaylaştırmak, okul ortamına ve öğretmenlerine alışmasını sağlamak, velilerin okul ile ilişkilerini güçlendirmek amacıyla iş birliği protokolü imzalandığı haberleri de MEB web sayfasında bulunmaktadır (MEB, 2024).

Okul sosyal hizmetinin geniş kapsamlı bir tanımı şu şekilde yapılabilir. “Okul sosyal hizmeti; bir sosyal hizmet uzmanının sorumluluğunda, çocuğun üstün yararını temel alan, öncelikli olarak eğitim gören çocuk ve gençler ile ailelerinin karşılaştıkları ekonomik, psikolojik ve sosyal ihtiyaç ve sorunlarının giderilmesine ve çözümlenmesine yönelik olarak çalışmalar yürütmeyi hedefleyen, bu hedefi gerçekleştirirken de bu ihtiyaç ve sorunlara yönelik olarak okulda ve toplumda

bulunan çeşitli kaynaklar ve hizmetler arasında etkili bir işbirliği ve koordinasyon sağlayan, çalışmalarını “ekip çalışması” anlayışıyla yürüten, sosyal hizmetin mesleki bilgi, yöntem, teknik ve becerini mesleğin etik ilkelerini esas alarak mesleki müdahale ve uygulamalarda bulunan bir sosyal hizmet alanıdır.” (Duman, 2014)

Okul sosyal hizmet uzmanları, okul, aile ve toplum arasında hayati bir bağ kurarak, öğrencilerin akademik başarılarını destekler ve psikososyal refahlarını teşvik eder (NASW, 2023). Buna ek olarak, okul sosyal hizmet uzmanları disiplin politikalarının oluşturulmasında liderlik eder, ruh sağlığı müdahaleleri, kriz yönetimi ve destek hizmetleri sağlar (Huxtable, 2022).

Okul sosyal hizmet uygulamalarını kullanan ülkelerdeki okul sosyal hizmet uzmanlarının öğrencilerin akademik, sosyal, duygusal ve davranışsal gelişimlerini desteklemek için yaptığı görevlere literatür taraması yapılarak ulaşıldığında aşağıda görülen ana ve alt başlıklar altında toplanmıştır (NASW, 2024; NC-DPI, 2024; SSWAA, 2024);

1. Öğrenci Desteği

- Bireysel Danışmanlık: Öğrencilerin duygusal veya davranışsal sorunlarını anlamalarına ve çözmelerine yardımcı olma.
- Grupla Çalışma: Sosyal beceriler, öfke yönetimi, stresle başa çıkma gibi konularda grup çalışmaları düzenleme.
- Kriz Müdahalesi: Travma, aile kaybı, istismar veya diğer acil durumlarda öğrencilere destek sağlama.

2. Ailelerle İş Birliği

- Ebeveyn Danışmanlığı: Ailelere, çocuklarının eğitimine destek olmaları için rehberlik etme.

- Aile ve Okul Arasında Köprü Kurma: Aileleri okul politikaları ve kaynakları hakkında bilgilendirme.
- Ev Ziyaretleri: Öğrencinin ev ortamını değerlendirmek ve gerektiğinde müdahalede bulunmak.

3. Öğretmen ve Okul Personeline Destek

- Eğitim ve Danışmanlık: Öğretmenlere, öğrencilerin duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını anlama ve yönetme konusunda rehberlik etme.
- Sorunlu Davranışların Yönetimi: Öğretmenlerle iş birliği yaparak, öğrencilerin sınıfta daha iyi davranışlar sergilemelerine yardımcı olma.

4. Topluluk Kaynaklarına Yönlendirme

- Destek Hizmetlerine Erişim Sağlama: Öğrencileri ve ailelerini, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri ve ruh sağlığı danışmanlığı gibi topluluk kaynaklarına yönlendirme.
- Yerel Organizasyonlarla İş Birliği: Gıda yardımı, barınma veya diğer temel ihtiyaçlar için yerel kuruluşlarla iletişim kurma.

5. Dezavantajlı ve Risk Altındaki Öğrencilere Destek

- Risk Değerlendirmesi: Okul devamsızlığı, düşük akademik performans veya davranış sorunları gibi risk faktörlerini belirleme.
- Müdahale Planları Oluşturma: Bu risk faktörlerini azaltmak için bireysel veya grup müdahale planları geliştirme.
- Ayrımcılık ve Eşitlik Konuları: Dezavantajlı öğrenciler için eşitlik ve erişim fırsatlarını savunma.

6. Öğrenci Haklarını ve Refahını Savunma

- Anti-Zorbalık Programları: Zorbalık ve tacizle mücadele etmek için önleme ve müdahale stratejileri geliştirme.
- Eğitim Haklarının Korunması: Özellikle özel eğitim öğrencileri için bireysel eğitim programlarının (IEP) uygulanmasını destekleme.
- Çocuk Koruma: İhmal veya istismar vakalarını tespit ederek, ilgili makamlarla iş birliği yapma.

7. Kültürel Çeşitliliğe Duyarlılık

- Çeşitlilik Eğitimi: Kültürel farkındalığı artırıcı etkinlikler ve eğitimler düzenleme.
- Dil ve Kültür Engellerini Aşma: Azınlık veya göçmen öğrencilere ve ailelere destek sağlama.

8. Akademik ve Davranışsal Destek

- Akademik Zorlukların Üstesinden Gelme: Öğrencilerin öğrenme güçlükleri veya akademik başarısızlıklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olma.
- Davranışsal Müdahale: Problemleri davranışları çözmek için davranışsal stratejiler geliştirme.

9. Okul İklimini Geliştirme

- Pozitif Davranışları Teşvik Etme: Okul genelinde olumlu bir atmosfer yaratmak için davranış teşvik programları geliştirme.
- Kapsayıcı Eğitim Ortamı: Tüm öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayan adil ve destekleyici bir ortam oluşturma.

10. Değerlendirme ve Raporlama

- Veri Analizi: Öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemek ve müdahale programlarının etkinliğini ölçmek için veri toplama ve analiz etme.
- Yönetmeliklere Uyum: Ülke genelinde eğitim ve sosyal hizmet standartlarına uygun çalışmaları belgeleme.

Bu görevler, okul sosyal hizmet uzmanlarının öğrencilerin sadece akademik başarılarını değil, aynı zamanda genel refahlarını ve sosyal uyumlarını da destekleyen bir köprü görevi görmelerini sağlar ve öğrencilerin hayatında uzun vadeli olumlu sonuçlar yaratmada büyük önem taşır.

2. BOŞANMANIN ÇOCUKLAR ÜZERİNE ETKİLERİ VE OKUL SOSYAL HİZMETİ

Çocukların birçoğu için belki de en stresli yaşam olaylarından biri olan boşanma olgusu, aile yapısının ve alıştıkları yaşam standartlarının onların beklemediği bir anda ve hızla değişmesi ve ebeveynlerinden birisiyle etkileşimin azalması ya da tamamen bitmesi şeklinde karşılına çıkmaktadır (Lengua, 2000). Boşanma sürecinde ya da sonrasında ana babaların neredeyse tamamı bu sürecin sağlıksız geçirilmesi sonucunda çocuklarının zarar görebileceğinden kaygı duymaktaysa da çocuklarını boşanmanın etkilerinden koruyamamakta ve birçok çocuk boşanma deneyimi nedeniyle değişik oranlarda ve biyopsikososyal boyutlarda psikolojik sorunlar yaşamaktadır (Wolf, 2002). Bir evlilikte boşanma kaçınılmaz bir duruma gelmişse evrensel anlaşmalar ve hukuk ilkelerinden olan 'çocuğun iyilik hali' ve 'çocuğun üstün yararı' gereği ebeveynlerin ve tüm çevrenin üzerinde öncelikle durması gereken konu, çocukların boşanma deneyiminden zarar görmeden ve sağlıklı bir şekilde çıkması olmalıdır (Thayer ve Zimmerman, 2003; Cüceloğlu, 2018).

Boşanma sürecinden her çocuk aynı derecede etkilenmez. Her boşanma olgusu kendine özgü dinamikleri olan, çok yönlü ve karmaşık boyutları ve çözüm yollarını içinde barındıran bir sürece sahiptir. Ancak alanyazında birçok yazar

çocuğun gelişim sürecine ve yaşına bakarak yaşayabileceği zorluklar konusunda bazı genellemeler yapılabileceğini savunmaktadırlar (Benedek ve Brown, 1997; Yavuzer, 2003; Steinberg 2007; Sommers vd, 2009; Geçikli, 2012; Şen, 2015).

Bu vaka örneğinde öne çıkarılan; çekişmeli boşanma öncesi, sürecinde ve sonrasında genellikle farkına varılmayan, hukuk ve sosyal bilim alanında kesin olarak tanımlanmamış ancak yaygın olarak semptomları çocuk üzerinde görülen ve çocuğun eğitim hayatına olumsuz olarak direkt etkisi olan bir olgu “ebeveyne yabancılaşma sendromu” (EYS) hakkında temel kavramlar okul sosyal hizmet uzmanlarının eğitimine katkı amacıyla paylaşılmaktadır.

Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu: Gündelik yaşamda sıkça karşımıza çıkan ebeveyne yabancılaşma olgusunu bilimsel olarak ilk defa tanımlayanın Richard Gardner olduğu genellikle kabul görmektedir. Gardner 1970’li yıllarda çekişmeli boşanmalarda velayet konusunun çözümü hakkında mahkemelerde uzmanlık yaparken ebeveynlerin söz ve davranışlarını, duygularını, yaşadığı zorlukları ve çocukların bunlardan etkilenme derecesini, çocukların kendilerinin de katkılarıyla gelişen düşmanlık seviyesindeki davranışları ve genellikle evden uzaklaşan ebeveyne karşı olan olumsuz tutumlarını inceleyerek bunu bir psikolojik ve sosyal hastalık, davranış bozukluğu olarak değerlendirmiştir. Edindiği bu sonucu ilk olarak 1985 tarihinde “Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu” kavramı ile tanımlamıştır (Siracusano vd., 2015).

Gardner’e göre ‘Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu’ (EYS) / ‘Parental Alienation Syndrome’ (PAS); genellikle çatışmalı boşanma süreçlerinde ve çocuğun velayetini kimin alacağı ile ilgili anlaşmazlıklarda tohumları atılan ve boşanma kararı sonrası da artarak devam eden çocuk ve yabancılaştırıcı ebeveyn ile ilgili bir “bozukluk-hastalık-rahatsızlıktır”. EYS’nin en önemli semptomu, çocuğun hedef tahtasına oturtulan ebeveyne karşı mantıksız nedenlerle ya da hiçbir

olumsuz neden olmadan genellikle kin ve nefret duyguları ile birlikte gelişen bir karalama ve iftira kampanyası içinde kendisini bulmasıdır. Programlayan (beyin yıkayan) ebeveynin yaptığı kurgular ile çocuğa aşıladıkları ve çocuğun da katkılarının birleşimi sonucu, hedef tahtasına konulan ebeveyni kötüleme biçiminde ortaya çıkar. Bütüncül bakıldığında bu durum, yabancılaştıran ebeveynin bilinçsiz ya da bilerek ve isteyerek olumsuz düşünce, duygu, söz, tavır ve davranışları ile çocuğu etkileyip diğer ebeveyne karşı kıskırtarak çocuğu duygusal ve psikolojik tacize maruz bırakmasıdır. Aslında bu durumu çocuk istismarı kavramı ile incelemekte fayda vardır. Çocuğun zaman içerisinde beyni yıkanarak hedef ebeveynin 'düşman' gibi algılaması için çaba harcanır. Bu, çocuğun yanında hedef ebeveyne karşı kötü sözler söylemekten, kişisel görüş günlerinde bu hakkını kullanmak isteyen ebeveyn ile bir araya gelmesinin engellenmesine, bunun için daha önceden çocuğun ilgisini çeken başka aktiviteler hazırlanmasına kadar uzanan bir yelpaze içerisinde bulunabilir (Gardner, 1992; 1998; 2001; 2006).

Bu genel özelliklerin daha iyi anlaşılabilmesi için Gardner (1992) tarafından ebeveyne yabancılaşma sendromu için bazı tanı kriterleri oluşturulmuştur. Gardner bu genel tanı kriterlerinden birçoğunun bir arada olması durumunda ebeveyne yabancılaşma sendromundan bahsedilebileceğini belirtir. Ebeveyne yabancılaşma sürecini yaşayan çocuk için bu kriterler aşağıda sıralanmaktadır;

1. Diğer ebeveyne karşı açıktan ya da dolaylı olarak yapılan iftira kampanyası,
2. Diğer ebeveyni reddetmesi için çocuğu mantıksız ve saçma bir mantığa yönlendirme,
3. Çocukta diğer ebeveynine karşı çelişkili duyguların eksikliği,

4. Bağımsız düşünür fenomeni,
5. Çocuğun yabancılaştıran ebeveynin yanında durması, ona karşı koşulsuz ve içselleştirilmiş desteği,
6. Çocukta üzüntü ve belirgin bir suçluluk duygusunun olmaması,
7. Ödünç senaryoların varlığı,
8. Diğer ebeveynden onun geniş ailesini de kapsayacak şekilde uzaklaşma, kin ve nefret duygularının oluşması,

Yabancılaştırıcı ebeveynler tecrübesiz, aktif ve takıntılı yabancılaştırıcı olmak üzere üç tip olarak tanımlanmıştır. Çocuğun yabancılaşma derecesi ise hafif, orta ve şiddetli olarak sınıflandırılmıştır (Darnall, 1998; Bond, 2008; Torun, 2011; 2016).

2.1. Okul Sosyal Hizmeti Kapsamında Karşılaşılan İhtiyaç ve Sorunun Nedenleri ve Sonuçları

Gelişmiş ülkelerde 1960 yılından sonra hızla artan boşanma oranları son yıllarda evlilik öncesi çift eğitimi, aile danışmanlığı ve aile/boşanma arabuluculuğu gibi etkin aile politikaları ile kontrol altına alınmaya başlarken Türkiye’de boşanma oranları artmaya devam etmektedir. Ülkelerin boşanma oranları 2022 yılı göz önüne alınıp incelendiğinde; Lüksemburg %87, İspanya %65, Fransa %55, Rusya %51, ABD %46, Almanya %44, İngiltere %42 olduğu görülmektedir. TÜİK (2024) verilerine göre Türkiye’de evlenen çiftlerin sayısı 2023 yılında 565bin 435 ve 2023 yılında boşananların sayısı ise 171 bin 881 olduğu görülmektedir. 2023 yılında boşananların 2023 yılında evlenenlere oranı ise %30,4 olarak belirtilmektedir. Bu oranın 2001 yılında %16,9 olduğu göz önüne alındığında sorunun büyüklüğü daha net olarak görülmektedir (ec.europa.eu/eurostat,

12.09.2024; tuik.gov.tr, 19.12.2024). Ayrıca 2023 yılında gerçekleşen boşanmaların %32,7'si evliliğin ilk 5 yılı, %21,6'sı ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleştiği ve ortalama boşanma başına çocuk sayısının bir olduğu göz önüne alındığında sadece 2023 yılında 180 bin çocuğun boşanma deneyimini yaşadığı bunların büyük çoğunluğunun (%60) eğitim çağına olduğu görülmektedir. Ayrıca son 10 yılda boşanmalar sonucu ortalama 1,5 milyon çocuğun eğitim sürecinde olduğu ve boşanma deneyimi yaşadığı görülmektedir. MEB 2023 verilerine bakıldığında örgün eğitimdeki öğrencilerin 1 milyon 885 bin 4'ü okul öncesi eğitimde, 5 milyon 433 bin 901'i ilkokulda, 5 milyon 293 bin 67'si ortaokulda, 6 milyon 543 bin 599'u ortaöğretimde yer aldığı dikkate alındığında sorunun boyutu ortaya çıkacaktır. Boşanma deneyiminin bu kadar karmaşık sorunlara yol açtığı ve bu kadar boşanma deneyimi yaşayan öğrencinin sistemde olduğu ve akademik başarılarının düşebileceği göz önüne alındığında okul sosyal hizmet servislerinin her okulda ve güçlü bir kadro ile bulunması gerektiği açıkça görülecektir. Ayrıca her bir öğrencinin vaka düzeyinde inceleneceği ev ziyaretleri dahil ekip çalışması yapılacağı ve her bir vakaya bir vaka yöneticisi ihtiyacı değerlendirildiğinde; Sağlık Bakanlığı Tıbbi Sosyal Hizmet Yönergesinde belirtildiği üzere nasıl her bir hastane için bir tıbbi sosyal hizmet birimi ve altında çok sayıda SHU kadrosu var ise aynı ihtiyacın MEB okullarında okul sosyal hizmet kadrosu için de olması gereklidir.

2.2. Okullarda Sorunun Yaygınlık ve Risk Durumu

EYS'nin görünürlüğü-sıklığı-yaygınlığı hakkında yapılan araştırmalar kültürden kültüre farklılık gösterse de genellikle boşanma sonrası %5-20 arasında değiştiği, %15 oranında en çok görüldüğü, yüksek çatışmalı toplumlarda yapılan araştırmalarda %20-40 arasında değiştiği görülmektedir. Bu farklılıkların bir nedeni de EYS'nin tanımında, kriterlerinde ortak bir karara varılamaması ve araştırma yapılan toplumdaki örneklem farklılıkları olarak

Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan Çocuklar ve Okul Sosyal Hizmeti (Kurgulanmış Bir Vaka Örneği Üzerinden) değerlendirilmektedir (Torun, 2016). Son 10 yılda ortalama 1,5 milyon eğitim çağında ve boşanma deneyimi yaşayan çocuğun 2023 yılında %15'i (225 bin) ebeveyne yabancılaşma sorunu yaşıyorsa ve okulların asıl gayesinin öğrencilerin akademik başarısı olduğu göz önüne alındığında okul sosyal hizmet servislerinin kurulması ve okul sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi gereği açıkça görülecektir.

Ulusal ve uluslararası alanyazın incelendiğinde her ne kadar hukuk sisteminde gözden kaçsa da ebeveyne yabancılaşma sendromu vakalarının sayısının azımsanmayacak kadar çok olduğu ve çocukların üstün yararı ile iyilik halleri ve akademik başarılarının artırılması için üzerine gidilmesi ve rehabilite edici, koruyucu ve önleyici sıralamasıyla kısa ve uzun vadede tedbirler alınması gerektiği açıktır.

Türkiye’de literatüre sınırlı sayıda yansıyan ebeveyne yabancılaşma sendromuna ilişkin farklı bakış açıları ve durum değerlendirmelerini içeren araştırmaların olduğu görülmektedir. Şen’in (2013) yılında boşanmış bireylerle yaptığı nicel ve nitel (karma) çalışmaya katılan annelere çocuklarını eski eşlerine karşı bir kozmuş gibi kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda; çocuklarının iyilik hali için annelerin yarısından fazlası bu durumu reddetmiş, ancak azımsanmayacak bir kısmı ise eşlerine olan olumsuz duygularının yoğunluğu ile eski eş ve çocuklar arasındaki iletişimi engellemek için çaba harcadıklarını belirtmişlerdir. Annelerden bazıları sonradan bu durumun çocuklarına olumsuz etkilerini fark ederek bundan vazgeçtiklerini belirtmişlerdir.

Torun, Dilek Torun ve Matthewson (2021) tarafından yürütülen bir başka çalışmada, boşanma deneyimi yaşayan babaların birçoğunun yabancılaştırma taktiğine maruz kaldıkları ve katılımcıların neredeyse yarısının mahkeme kararı olmasına rağmen çocuklarını göremedikleri bildirilmiştir.

Turgut'un (2021), boşanmış ailelerin ergenlik çağında olan çocukları ve depresyon düzeyini araştırdığı çalışmasında; EYS'nin yabancılaştırılan ebeveyn kadar, çocukların da duygu durumlarına etki ettiği anlaşılmıştır. Çalışmada ebeveyne yabancılaşma ve katılımcıların depresyon düzeyleri arasında istatistiksel olarak yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Dünyanın farklı coğrafyalarında tecrübe edilen ebeveyne yabancılaşma sendromu ise akademik çalışmalara şu şekilde yansımaktadır. Meland, Furuholmen ve Jahanlu (2023), İskandinav ülkelerinde EYS'nin çok az araştırıldığını bildirerek 1212 katılımcı ile yaptıkları çalışmada; kişisel görüş hakkının engellendiği konusundan hem annelerin hem babaların şikâyet ettiğini ancak genellikle velayet annelere verildiği için büyük çoğunlukla babaların bu sorunu dile getirdiklerini ortaya koymuşlardır. Öneri olarak kişisel görüş hakkının engellenmesi davranışının sağlık ve sosyal hizmetlerde çalışan profesyonel topluluklar tarafından bir tür aile içi şiddet olarak kabul edilmesi ve yasal işlem başlatılması hususu bildirilmiştir.

Fares vd. (2023), asılsız/kurgusal fiziksel ve cinsel istismar suçlaması olduğu düşünülen bir vakanın analizini yapmışlardır. Ebeveyn yabancılaşmasının açığa çıkmasının zorluğu ve çoğu zaman EYS'nin varlığından habersiz ruh sağlığı uzmanlarını yanılarak çocuğun ruh sağlığını tehlikeye attığı tespiti yapılmıştır.

Miralles vd. (2023), boşanmış ebeveynlerin çocuklarında ebeveyn yabancılaşmasına maruz kalmanın uzun vadeli duygusal sonuçlarını tespit etmek amacıyla yayınlanmış 12 çalışma ve bir doktora tezi üzerinden sistematik bir inceleme yapmışlardır. Bu çalışmanın sonuçları şu şekildedir; Ebeveyn müdahalesine ve yabancılaşmaya maruz kalan çocuklar, yetişkinlikte depresyon ve anksiyete belirtileri gösterir, daha yüksek psikopatoloji riski, daha düşük öz saygı ve kendi kendine yeterlilik gösterirler. Ayrıca daha yüksek alkol ve uyuşturucu kullanım oranları, ebeveyn ilişkilerinde yaşanan zorluklar, güvensiz

bağlanma, daha düşük yaşam kalitesi, daha yüksek boşanma oranları, kayıp, terk edilme ve suçluluk duyguları görülür. Ayrıca bu maruz kaldıkları yabancılaştırıcı davranışları boşanmaları durumunda kendi çocukları üzerinde de uygularlar.

Evans'ın (2023) nitel desende yürüttüğü Klinik Sosyal Hizmet Uzmanlarının Ebeveyn Yabancılaşmasına İlişkin Algıları ve Deneyimleri başlıklı doktora tezinde, EYS Bowen'in aile sistemi teorisi çerçevesinde ele alınmış olup sorun bireysel, ailevi, kurumsal ve sistematik olmak üzere çeşitli uygulama düzeylerinde incelenmiştir. Bu çalışma sonunda ortaya çıkan önerilerin EYS kavramları, önleme ve tedavi teorisi ve EYS konusunda uzmanlaşmış eğitim ve öğretime ilişkin bilgi ve anlayışın artırılmasını içerdiği görülmektedir.

Blydenburgh-Pruett (2020), çocuklar üzerindeki boşanmanın uzun vadeli etkilerini incelediği doktora tezinde; yapılan araştırmalarda ebeveynleri boşanmış çocukların üzerinde boşanmanın hem kısa hem de uzun vadeli etkilerin olduğunu; çocuklar için zorluk yaratan şeyin boşanmanın kendisi değil, daha ziyade bağlamdaki çekişme düzeyi veya ayrılık olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı çocukların cinsiyeti, ikamet ettiği asıl ebeveyni, boşanma sırasındaki yaşı ve boşanmanın gerçekleşmesinden bu yana geçen süre gibi değişkenler potansiyel koruyucu önlemlerin daha iyi anlaşılması için incelenmiştir. Bu çocukların genellikle anksiyete, depresif duygudurum veya karışık anksiyete ve depresif duygudurum ile birlikte olan uyum bozukluğu tanısı aldıkları ve akademik başarılarının düştüğü belirtilmektedir. Çocukların bu olumsuz deneyimden ve EYS semptomlarından iyileşme yeteneğinin, yıllar içinde ebeveynler arası çatışmanın azalması ve bu süre zarfında hem ebeveynlere hem de çocuğa uygulanacak danışmanlık süreçlerinin başarısına bağlı olabileceği bildirilmektedir.

Gibson (2021), babaların ebeveyn yabancılaşma deneyimlerinin fenomenolojik çalışması başlıklı doktora tezinde; yüksek çatışmalı bir ayrılık veya boşanma bağlamında çocukları kendisine yabancılaşan babaların yaşadıkları deneyimleri araştırmıştır. Bu çalışmada yargılama sürecinin uzun olması, babalara karşı yargılama esnasında hakimlerin haksız ve önyargılı davranışlarının olması, EYS konusunda hâkim, uzman ve avukatların bilgi ve tecrübelerinin yetersizliği, yargı sisteminin ve kanun yapıcıların EYS konusuna çözüm üretmede isteksizliği ve mahkeme masraflarının yüksekliği gibi durumlar yabancılaştırmayı artıran hukuksal düzenlemeler olarak ortaya çıkmıştır.

Benzer şekilde Michaud (2020), ebeveyn yabancılaşması tedavisi sonrası yetişkin çocukların başa çıkma davranışları başlıklı doktora tezinde yüksek düzeyde çatışmalı boşanma ve boşanma sonrasında ebeveyn yabancılaşma yaşayan çocuklardaki cinsel sağlık sorunları ve sağlıksız başa çıkma becerilerinin yanı sıra EYS'yi dikkate alan tedavi programlarının önemine odaklanmıştır.

2.3. İlgili Mevzuat

Verilen vaka örneğinde en göze çarpan boyutun ebeveyn yabancılaşma sendromu belirtileri gösteren çocuk ve yabancılaştırıcı ebeveyn ve yabancılaşılacak hedef ebeveyn olduğu görülmekte, okul sosyal hizmeti ve çocuğun üstün yararı ile çocuğun iyilik halini savunan ve koruyan ilgili mevzuat aşağıda belirtilmektedir.

- “Millî Eğitim Temel Kanunu” md 43 ‘öğretmenlik mesleği’ tanımı,
- “14/08/2020 tarih ve 31213 sayılı Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği”
- “05/02/2021 tarih ve 31386 sayılı Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumlarına Yönetici Seçme ve Görevlendirme Yönetmeliği”

- “09/02/2012 tarih ve 28199 sayılı Millî Eğitim Bakanlığı Okul-Aile Birliği Yönetmeliği”
- “08/12/2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu”
- “08/03/2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun”
- “9/6/1932 tarihli 2004 sayılı İcra İflas Kanunu’nun 25/b maddesi/ 4949 sayılı İcra İflas Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” 7. maddesi
- “20/11/1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi”
- “25/01/1996 tarihli Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi”
- “Yargıtay 2. Hukuk Dairesi Ebeveyne Yabancılaşma içtihat kararları”
- “Anayasa Mahkemesi içtihat kararları”
- “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ebeveyne Yabancılaşma içtihat kararları”

2.4. Sorun Alanına Yönelik Öne Çıkan Kuram ve Yaklaşımlar

Sosyal hizmet mesleğinin bilgi temelini oluşturan başlıca kuram ve yaklaşımlardan sistem kuramı ve ekolojik yaklaşım, okul sosyal hizmet uygulamalarının da altyapısını oluşturmaktadır (Duyan, 2014). Sistem yaklaşımından hareketle, okul ortamı hareketli ve açık bir sistemdir. Okul ekosistemi içinde yer alan öğrenci, öğretmen, yöneticiler ve aileler de alt sistemleri oluşturmaktadır.

Boşanma süreçlerinde okul sosyal hizmet uzmanı, ekolojik bakış açısı ile sistemlere ve sorunlara çok boyutlu bir şekilde bakarak değerlendirmesini yapar. Ana hedef öğrencinin eğitim hakkına tehdit oluşturan engelleri kaldırmak ve akademik başarısını yükseltmektir. Bunun için vaka yöneticisi rolü ile sistem kuramından yararlanarak sorunun tüm paydaşlarını bir araya getirip değerlendirme, planlama ve uygulama yapar. Çevresi içinde birey bakış açısıyla ekolojik yaklaşımı kullanır. Okul imkanları ile çözülemeyecek sorunlarda da dış çevreden destek alır (Duman, 2000; Duyan vd., 2008; Özbekler ve Duyan, 2009). Ayrıca sosyal hizmet uygulamalarında kullanılan yaklaşımlar gözden geçirildiğinde boşanma ve ebeveyne yabancılaşma deneyimi yaşayan öğrenci ve ailelerine okul sosyal hizmeti kapsamında kriz ve krize müdahale yaklaşımı, problem çözme/sorun odaklı yaklaşım, görev odaklı yaklaşım, güçler perspektifi ve güçlendirme yaklaşımı, bilişsel ve davranışçı kuram ve bağlanma kuramları da kullanılabilir.

3. KURGULANMIŞ VAKA SUNUMU (BİREY-AİLE-GRUP-TOPLUMLA ÇALIŞMA ÖRNEĞİ)

Özel bir okulda dokuz yaşında 3. sınıf öğrencisi erkek çocuğun (EÇ) sınıf öğretmeni akademik notlarının hızla düştüğünü fark edip rehberlik servisine bildirimde bulunmuştur. Rehberlik servisine EÇ hakkında birçok disiplinsizlik şikayetleri de gelmiştir. EÇ sınıf arkadaşlarına kötü sözler söylemekte ve öfkeyle fiziksel şiddette bulunmaktadır. Kendisine bu durum sorulduğunda hiçbir neden söylemediği gibi pişmanlık da duymamakta ve özür dilemediği görülmektedir. Rehberlik servisinin yaptığı araştırmaya göre EÇ'nin anne ve babası boşanma aşamasında olup çekişmeli boşanma süreci yaşanmaktadır. Okul yönetimi vakayı okul sosyal hizmet servisine yönlendirmiştir. Okul sosyal hizmet sorumlusu vaka yönetimi görevini okul sosyal hizmet uzmanı (OSHU) BŞ'e vermiştir. OSHU öncelikle EÇ'nin sınıf öğretmeni ve rehberlik servisi ile görüşmüş, EÇ hakkında

var olan tüm bilgileri toplamış ve sonrasında EÇ ile 30 dakikalık bir tanışma/bağlantı kurma görüşmesi yapmıştır. Sonrasında EÇ'nin babası ile yüz yüze bir görüşme planlamak istemiş ancak baba çekişmeli boşanma sürecinde aile mahkemesi tarafından verilen ara kararlar çocuğun geçici velayetinin anneye verildiğini kendisine de iki haftada bir kişisel görüş hakkı verildiğini, annenin çocuğu bir silah olarak kullandığını ve kişisel görüş günlerinde bile çeşitli bahanelerle çocuğu göstermediğini, icra mahkemesi ve SHU/pedagoglar vasıtasıyla çocuğunu alabildiğini, okula gelip çocuğunu görme çabalarını annenin mahkemeye şikayet ederek uzaklaştırma kararları çıkardığını, dolayısıyla kendisiyle ancak telefon vasıtasıyla görüşülebileceği ya da OSHU'nun iş yerine gelerek kendisiyle yüz yüze görüşebileceğini belirtmiştir. OSHU anneyi okula davet ederek yüz yüze 45 dakika görüşmüş ve anne çocuğun herhangi bir sorununun olmadığını, sınıf öğretmenin çocuğuyla yeterince ilgilenmediğini, çocuğunun sınıfını değiştirmek için okul idaresine başvuracağını belirtmiştir. Çocuğun sağlık raporlarından üç ay önce diyabet tip 1 hastalığı teşhisi konulduğu öğrenilmiştir.

Aileye özgü demografik bilgiler: Baba 37 yaşında, üniversite mezunu, makine mühendisi, kendi şirketinde çalışıyor. Alkol ve madde kullanım öyküsü yoktur. Anne 35 yaşında, üniversite mezunu, kimya mühendisi, özel bir firmada çalışıyor. Alkol ve madde kullanım öyküsü yoktur. Depresyon tedavisi görmekte ve ilaç kullanmaktadır. Annesi ile oturmaktadır. Oturdıkları ev ortak konut ve aileye ait bir konuttur. Erkek çocuk ailenin tek çocuğudur.

OSHU aldığı ilk bilgilerden bu vakanın boşanma süreçlerinde sıklıkla karşılaşılan ebeveyne yabancılaşma sendromu (EYS) belirtilerini taşıdığını fark ederek OSH servisinde görevli ve aile danışmanlığı sertifikası olan bir OSHU'yu ekip çalışmasına dahil etmiştir. Vaka için bir ekip çalışması planlanmış, bu ekibe sınıf

öğretmeni, rehberlik öğretmeni, okul psikoloğu, aile danışmanlığı sertifikası olan OSHU, okul sağlık görevlisini başlangıçta dahil etmiştir.

Vaka yöneticisi olan OSHU öncelikle EÇ, anne ve baba ile sosyal hizmetin müdahale basamakları kapsamında *tanışma ve bağlantı kurma basamağını* bireysel görüşmeler ile tamamlamıştır. EÇ ile 30 dakika sosyal hizmet servisi görüşme odasında, anne ile aynı şekilde 45 dakika yüz yüze ve baba ile 20 dakika telefonla bireysel görüşme yapılmıştır.

Sonrasında *ön değerlendirme basamağı* için EÇ ile sosyal hizmet servisi görüşme odasında 50 dakika yüz yüze görüşme yapılmıştır. Anne ile 60 dakika sosyal hizmet servisi görüşme odasında yüz yüze görüşme yapılmıştır. Baba ile iş yerinde 60 dakika yüz yüze görüşme yapılmıştır. Rehber öğretmen ve sınıf öğretmeni ile sosyal hizmet servisi görüşme odasında 30 dakika yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Tüm bu görüşmelerde sosyal hizmet servisinde aile danışmanlığı sertifikası olan OSHU da hazır bulunmuş ve notlarını almıştır. Ön değerlendirme basamağında elde edilen tüm bilgiler yazılı hale getirilmiştir.

Ön değerlendirme basamağında elde edilen bilgiler;

1. EÇ'nin akademik notlarının oldukça yüksek olduğu, ancak son üç ayda keskin bir düşüş yaşandığı, dersleri dinlemediği, genellikle çok yorgun ve dalgın olduğu, ödevleri üstün körü yaptığı, öğretmenine karşı öfkeli ve saygısız konuştuğu, zaman zaman okul devamsızlığı yaptığı, erkek arkadaşlarına karşı küfürlü konuştuğu ve kavga ettiği, kız arkadaşlarının saçlarını çektiği, onlara lakap taktığı, zaman zaman ilaçlarını almayı unuttuğu ve kan şekeri dengesizliği yüzünden bayıldığı, annesine ulaşıldığında annenin panik yaşayarak okula geldiği ve okulun sağlık personelini suçladığı, EÇ'nin babası aranmak istendiği zaman şiddetle

karşı çıktığı, babasının okula gelmesinin yasak olduğunu söylediği, babasını sevmediğini, ondan nefret ettiğini söylediği,

2. Baba ile yapılan görüşmelerde anne ile çekişmeli boşanma sürecinde birbirlerini çok yorduklarını, ortak çocuğun velayeti için savaş verdiklerini, eşinin kendisi ile boşanmak istemediğini ancak kendisinin bu evlilikten çok soğuduğunu, eşinin çocuğu silah olarak kullanıp mahkemenin tedbir kararında geçici velayeti anneye verdiğini, kendisine de ayın 1. ve 3. haftalarında çocuğu ile kişisel görüş hakkı verildiğini, ancak annenin bu görüşmeyi yokuşa sürdüğünü ve ancak icra mahkemesinden SHU nezaretinde çocuğunu alabildiğini, bunun kendisi için çok yorucu ve masraflı bir uygulama olduğunu, çocuğun da bu süreçte gelmemek için ayak dirediğini, kendisine hakaret ettiğini ve vurarak kendisinden nefret ettiğini söylediğini, çoğu zaman icra heyetinin içinde bulunan SHU/Psikolog tavsiyesi ile çocuğu alamadan geri döndüklerini, bu uzmanların aralarındaki konuşmalardan durumun 'ebeveyne yabancılaşma sendromu' belirtilerini barındırdığını düşündüklerini duyduğunu, çocuğunu ilelebet kaybedeceği kaygısını yaşadığını, aile mahkemesinin Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü Adli Destek Personelinden talep ettiği Sosyal İnceleme Raporunda (SİR) çocuğun şiddetli derecede ebeveyne yabancılaştığı ve annenin takıntılı yabancılaştırıcı ebeveyn olarak belirtildiği ve bu durumun devam etmesi durumunda aile mahkemesine annenin uyarılması, düzelme olmaması durumunda velayetin el değiştirmesi önerisinde bulunulduğu, bu SİR'in OSHU ile paylaşılabilirliğini, çocuğunun çok zeki bir öğrenci olmasına rağmen akademik başarısının hızla düştüğünü ve kendisinin bir şey yapamamanın huzursuzluğunu yaşadığını, bu konuda okul sosyal hizmet uzmanlarına güvendiğini ve üzerine düşen ne varsa yapabileceğini belirtmiştir.

3. Anne ile yapılan görüşmelerde annenin çok duygusal davrandığı ve kolayca öfkelenip etrafını suçlayabildiği, yorgun ve huzursuz görüldüğü, depresyon tedavisi gördüğü ve ilaç kullandığı, çocuğunun babası ile görüşmesine engel olmadığını, aksine çocuğunun babası ile görüşmesini teşvik ettiğini, babanın baskılarından dolayı çocuğunun diyabet tip 1 hastası olduğunu, çocuğunu korumak adına her şeyi yapabileceğini, çocuğunun hastalığının ilerlememesi için akademik başarısının düşmesine göz yumduğunu, bu dönemin geçici bir dönem olduğuna inandığını, ancak sınıf öğretmenin de biraz daha çocuğu ile ilgilenmesi gerektiğini düşündüğünü belirtmiştir. Bu bilgiler kapsamında ailenin genogram haritası ve ekolojik yaklaşımda mikro, mezzo ve makro boyutlarda kullanılacak ekomap oluşturulmuştur.

Vaka yöneticisi olarak OSHU ekip üyeleri ile bir toplantı yapmış ve toplanan bilgileri paylaşmış, onlardan da geri bildirimler alarak okul sosyal hizmet müdahalesinin *planlama basamağını* oluşturmuştur. Planlama basamağında EÇ'nin ebeveyn yabancılaşıma sendromu belirtileri gösterdiği ve bu durumun çözümüne katkı sağlamak ve çocuğun iyilik halini ve akademik başarısını artırmak için okul sosyal hizmetinde kullanılan kuramlardan faydalanarak bir planlama yapmak ve bu doğrultuda uygulamalar yapmaya karar vermiştir. Bu vaka kapsamında sistem kuramı gereği ebeveyn sistemi, çocuk sistemi, okul sistemi ile çalışılması ve bu sistemlere bilişsel ve davranışçı kuram, kriz ve krize müdahale yaklaşımı, problem çözme/sorun odaklı yaklaşım, görev odaklı yaklaşım, güçler perspektifi ve güçlendirme yaklaşımı ve ekolojik sistem yaklaşımı kuram ve yaklaşımlarından faydalanılarak okul sosyal hizmet müdahalesi yapılması planlanmıştır. Ayrıca rehberlik birimince okulda sınıf taraması yapılarak aynı boşanma sürecini yaşayan öğrenciler tespit edilmiş ve aileleri ile iletişime geçilmiştir. Bu öğrenciler ve EÇ'nin boşanma uyum programı kapsamında altı oturumluk grup çalışmalarına alınması planlanmıştır.

Ebeveynleri kapsayan ayrı ayrı beş oturumluk boşanmaya uyum programları sosyal hizmet servisi tarafından planlanmış baba bu grup çalışmasına katılacağını bildirmiş, anne işlerinin yoğunluğunu neden göstererek bu programa katılamayacağını bildirmiştir.

Uygulama aşamasında EÇ ile üç oturumda bireysel görüşmeler yapılmış ayrıca boşanmaya uyum programına katılmıştır. Baba ile iki oturumda ebeveyne yabancılaşma etkilerini azaltma yönünde yapılandırılmış bireysel görüşme yapılmış ve boşanma uyum programları oturumuna katılmıştır. Anne ile iki oturumda aile danışmanlığı sertifikası olan OSHU tarafından ebeveyne yabancılaşma etkilerini azaltma yönünde yapılandırılmış bireysel görüşme yapılmış ve vaka yöneticisi tarafından da izlenmiştir. Uygulama aşamasında vaka yöneticisi ve ekip üyeleri savunuculuk, kolaylaştırıcılık, işbirlikçilik, eğiticilik, arabuluculuk, yöneticilik ve vaka yöneticiliği rollerini gerçekleştirmişlerdir.

Son değerlendirme basamağında EÇ'un sınıf öğretmeni ve rehberlik öğretmeni ile yapılan toplantıda bireysel görüşmelerin ve boşanma uyum programı kapsamında yapılan grup çalışmalarının çocuğun öfke ve saldırganlık sorununu azalttığı, çocuğun derse olan ilgisinin arttığı ve akademik başarısının ortalama seviyeye yükseldiği geri bildirimleri alınmıştır. Baba ile yapılan görüşmelerde de ebeveyne yabancılaşma boyutuyla bireysel görüşme ve boşanma uyum programları kapsamında grup çalışmasının babanın içinde bulunduğu panik ve kaygı durumunu azalttığı, ebeveyne yabancılaşmaya karşı hazırlıklı olmanın ve bu doğrultuda davranmanın çocuğun olumsuz enerjisini sönmülediği ve çocuğun da daha ılımlı davranmaya başladığı geri bildirimleri alınmıştır. Anne ile yapılan görüşmede annenin çocuğun bu süreçte zarar gördüğünün kısmen de olsa farkına vardığı ve mahkeme uzmanlarının raporunu inceledikten sonra çocuğunun velayetini kaybetme kaygısı ile takıntılı yabancılaştırıcı söz ve davranışlarını azalttığı ve daha nötr olmaya gayret ettiği izlenimi edinilmiştir.

Bu kapsamda her üç sistemle de sonlandırma basamağı gereği geri bildirimler verilerek sonlandırma basamağı gerçekleştirilmiş, ancak çocuğun okulla bağlantısı devam ettiğinden aile ile izleme basamağı kapsamında aylık telefonla görüşmeler planlanmış ve ihtiyaç duydukları taktirde okul sosyal hizmet servisinden randevu alarak destek alabilecekleri bilgisi verilmiştir. Çocukla da ayda bir olmak üzere 30 dakikalık izleme görüşmeleri planlanmıştır. Ayrıca hem sınıf öğretmeni hem de rehberlik öğretmeninden düzenli olarak ayda bir çocuk hakkında okul intranet sistemi üzerinden geri bildirim alınacaktır. Çocuğun akademik başarısını artıracak okulda hafta sonları düzenlenen matematik kurslarına katılımı sağlanmış ve ilaçlarını düzenli almasını kontrol için sağlık birimi görevlendirilmiş, ilaç saatlerinde sağlık birimine gitmesi ve onların kontrolünde ilaçlarını alması öğrenci ve annesine bildirilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Boşanma olgusu eğitim çağındaki çocukların eğitimlerine sağlıklı olarak devam etmelerinin önüne ket vuran bir sürece sahiptir ve bu haliyle okul sosyal hizmet uzmanlarının ilgi ve etki alanına giren bir gerçekliktir. Okul sosyal hizmet uzmanları bireylerle sosyal hizmet, çocuklarla, gençlerle, ailelerle sosyal hizmet, adli sosyal hizmet, tıbbi sosyal hizmet, psikiyatrik sosyal hizmet konusunda bilgi ve becerileriyle, bireylerle, ailelerle, gruplarla, topluluklarla ve toplumla çalışma deneyimleriyle, mikro, mezzo, makro boyutlarda boşanma süreci içindeki ebeveynler, çocuk ve okul personeliyle sistem teorisi ve çevresi içinde birey bakış açısıyla ekolojik yaklaşımı kullanarak eğitimin önündeki sorunları çözmeye çalışır ve okul-aile-akademik başarı üçgeninde kilit taşlarından biridir. Okul sosyal hizmetini kullanan gelişmiş ülkelerdeki sistem incelenerek kurulacak okul sosyal hizmeti Türkiye’de de MEB’lığı bünyesinde rehberlik ve psikolojik danışma servisleriyle birlikte çalışarak eğitimin kalitesinin artmasında kuvvet çarpanı etkisi gösterebilir.

Vaka sunumu ve literatür bilgileri kapsamında elde edilen sonuçlardan çıkarımlar yapılarak aşağıda belirtilen öneriler sunulmuştur.

1. Makro düzeyde değerlendirildiğinde boşanma oranlarının %37'sinin evliliğin ilk beş yılında olduğu göz önüne alındığında kreş ve okul öncesi kurumlarında; özellikle boşanma süreci sorunlarının genç yetişkinlerde de kısa ve uzun vadede sorunlara neden olabileceği ve bu bağlamda meslek yüksek okulları ve üniversitelerde de okul sosyal hizmet servislerinin kurulması ve okul sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi önerilebilir.
2. Mezzo seviyede okul sosyal hizmet uzmanlarının gruplarla sosyal hizmet ve ailelerle sosyal hizmet konularında uygulamalı mesleki eğitimler almaları ve aile danışmanlığı sertifikası almak için MEB onaylı kurslar ve aile danışmanlığı yüksek lisans eğitimi almaları önerilebilir.
3. Mezzo seviyede okul sosyal hizmet uzmanlarının ekip çalışması, vaka yöneticiliği uygulamalı meslek eğitimleri almaları önerilebilir.
4. Mikro seviyede okul sosyal hizmet uzmanlarının bireylerle sosyal hizmet, SİR, iletişim ve kuram-yaklaşımlar konularında meslek içi eğitimler almaları önerilebilir.
5. Okul sosyal hizmet uzmanlarının ebeveyne yabancılaşma sendromu, adli sosyal hizmet, aile mahkemeleri uygulama esasları, çocuk hakları konularında güncel yayınları takip etmeleri önerilebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri: Bu makale herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Aktan, M. C. (2014), Amerika Birleşik Devletleri'nde okul sosyal hizmeti: Bütüncül bir bakış. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, Okul sosyal hizmeti özel sayısı*, s. 44-52. Erişim: 19.12.2024. <https://shuder.org/Resimler/2f538c2b-07c8-46da-afaa-d5eefbfccc3dokul-sosyal-hizmeti-dergi-ozel-sayisipdf.pdf>
- Benedek, E. ve Brown, C. (1997). *Başanma ve çocuğunuz*. (S. Katlan, Çev.). Ankara: HYB Yayıncılık, (Orijinal Basım tarihi 1995).
- Blydenburgh-Pruett, M. (2020). *Long-term effects of divorce: Divorce, parental alienation, anxiety and depression* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). The Chicago School of Professional Psychology. 06 Mayıs 2024 tarihinde ProQuest veritabanından alınmıştır.
- Bond R. (2008). The lingering debate over the parental alienation syndrome phenomenon. *Journal of Child Custody: Research, Issues, and Practices*, 4(1-2), 37-54.
- Bowen, N. K., ve Bowen, G. L. (1999). Effects of crime and violence neighborhoods and schools on the school behavior and performance of adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 14(3), 319-342.

- Bureau of Labor Statistics (2023). School social worker statistics. Erişim: 14.05.2024. <https://www.bls.gov/oes/2023/may/oes211021.htm>
- Cüceloğlu, D. (2018). *İnsan ve davranışı*. (36. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Darnall, D. (1998). *Divorce casualties: Protecting your children from parental alienation*. Taylor Trade Publishing.
- Duman, N. (2014). Okul sosyal hizmetinin tanımı, kapsamı ve çocuk koruma sistemi içindeki yeri. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, Okul sosyal hizmeti özel sayısı*, s. 1-7 Erişim: 12.05.2024. <https://shuder.org/Resimler/2f538c2b-07c8-46da-afaa-d5eefbfccc3dokus-sosyal-hizmeti-dergi-ozel-sayisipdf.pdf>
- Duyan, V., Çamur Duyan, G., Arslan Çifçi, E., Sevin, Ç., Erbay, E., ve İkizoğlu, M. (2008). Lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 33(150): 28-41.
- EUROSTAT (2023). *Evlilik ve boşanma istatistikleri*. Erişim: 12.05.2024. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Evans, M. (2023). *Clinical social workers' perceptions and experiences of parental alienation* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Walden University. 12 Mayıs 2024 tarihinde ProQuest veritabanından alınmıştır.
- Fares, R., Najem, R., Hallit, S. vd. (2023). Parental alienation in Lebanon: A case report. *J Med Case Reports* 17, 164 <https://doi.org/10.1186/s13256-023-03911-3>
- Gardner, R. A. (1992). *The parental alienation syndrome: A guide for mental health and legal professionals*. Cresskill, NJ: Creative Therapeutics.
- Gardner, R.A. (1998). *The parental alienation syndrome*. Cresskill, NJ: Creative Therapeutics Inc.

- Gardner, R. A. (2001). Should courts order PAS children to visit/reşide with the alienated parent?A follow up study. *American Journal of Forensic Psychology*, 19, 61-106.
- Gardner, R. A. (2006). *The International handbook of parental alienation syndrome*. In R.A. Gardner, S.R. Sauber and D. Lorandos (Eds.) Springfield, IL: Charles C Thomas Publisher.
- Geçikli, E. (2012). Boşanma, ebeveyn ve çocuk. (Derleyen) / Lüleburgaz Kaymakamlığı Lüleburgaz İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Gibson, J. D. (2021). *Phenomenological study of fathers' parental alienation experiences* [Doktora Tezi]. Walden University. 15 Mayıs 2024 tarihinde ProQuest veritabanından alınmıştır.
- Huxtable, M. (2022). A global picture of school social work in 2021. Online Submission 7(1). Erişim: 19.12.2024. <https://newprairiepress.org/ijssw/vol7/iss1/2/>
- Ireland Department of Justice (2020). *Parental alienation: A review of understandings, assessment and intervention*. <https://www.gov.ie/en/publication/5c5c5-parental-alienation/> Erişim: 12.06.2024
- Lengua, L.S.A. (2000). The additive and interactive effects of parenting and temperament in predicting adjustment problems of children of divorce. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, 232-244.
- Meland, E., Furuholmen, D. ve Jahanlu, D. (2023). Parental alienation – a valid experience? *Scandinavian Journal of Public Health*, 1–9, <https://doi.org/10.1177/14034948231168978>
- Miralles, P., Godoy, C. ve Hidalgo, M.D. (2023). Long-term emotional consequences of parental alienation exposure in children of divorced parents: A systematic review. *Curr Psychol* 42, 12055–12069 <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02537-2>

- Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan Çocuklar ve Okul Sosyal Hizmeti (Kurgulanmış Bir Vaka Örneği Üzerinden)
- MEB (2015). *Sosyal çalışmacı münhal kadroları*. Erişim: 12.05.2024. https://personel.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_01/21095043_2015yilimerkezzetarateklatiunvandeklsinavikilavuzugncel.pdf
- MEB (2024). *Milli Eğitim Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Arasında İş Birliği Protokolü*. Erişim: 19.12.2024. <https://www.meb.gov.tr/mill-egitim-bakanligi-ile-aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-arasinda-is-birligi-protokolu/haber/34625/tr>
- NASW (2024). *School social work*. Erişim: 19.12.2024. <https://www.socialworkers.org/practice/school-social-work>
- North Carolina Department of Public Instruction (NC DPI). (2024). *Role of School Social Worker*. Erişim: 19.12.2024. <https://www.dpi.nc.gov/educators/specialized-instructional-support/school-social-work/role-school-social-worker>
- Openshaw, L. (2008). *Social work in schools: Principles and practice*. New York: The Guilford Press.
- Özbesler, C. ve Duyan, V. (2009). Okul ortamında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*, 34(154), 17-25.
- School Social Work Association of America (SSWAA). (2014). *Role of School Social Worker*. Erişim: 19.12.2024. <https://www.sswaa.org/school-social-work>
- Siracusano, A., Barone, Y., Lisi, G. ve Niolu, C. (2015). Parental alienation syndrome or alienating parental relational behaviour disorder: A critical overview. *Journal of Psychopathology*, 21(3), 231-8.
- Sommers-Flanagan, R., Bodnar, C.E.F., Sommers-Flanagan, J. (2009). *Bizi boşamayın: Boşanma sürecini yaşayan çocukların anne babalara önerileri*. (Poyrazlı, S., Duru, E. ve Buluş, M., Çev.), Anı Yayıncılık, Ankara.
- Steinberg L. (2007). *Ergenlik*. Ankara: İmge Yayınevi

- Şen, B. (2013). Boşanma süreci ve arabuluculuğu. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Şen, B. (2015). *Boşanma arabuluculuğu*. (Birinci Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayınevi.
- Thayer, S.E. ve Zimmerman, J. (2003). *Ayrılanlar için çocuk bakımı*. (Birinci Basım). (Ü. Türkoğulları Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi. (Orijinal basım tarihi 2001)
- Torun, F. (2011). Bir olgu üzerinden ebeveyne yabancılaşma sendromu. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12, 167-168.
- Torun, F. (2016). *Ebeveyne yabancılaşma sendromu*. Birinci Basım. İstanbul: Psikonet Yayınevi.
- Torun, F., Dilek Torun, S. ve Matthewson, M. (2022) Parental alienation: Targeted parent experience in Turkey, *The American Journal of Family Therapy*, 50(2), 195-204, DOI: 10.1080/01926187.2021.1895903
- Turgut, S. İ. (2021). *Boşanmış ailelerin 13-17 yaş grubu çocuklarında ebeveyne yabancılaşma sendromunun depresyon düzeyine etkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- TÜİK (2024). *Evlilik ve boşanma istatistikleri*, Erişim: 19.12.2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707>
- Yavuzer, H. (2003). *Çocuğu tanımak ve anlamak*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Wolf, A. E. (2002). *Boşanmanız şart mıydı?* (E. Aksay, Çev.). Birinci basım. Sistem Yayıncılık, (Orijinal basım tarihi 1998).

EXTENDED ABSTRACT

Divorce rates continue to rise both globally and in Türkiye. Children are often the most affected by the divorce process and its aftermath. The stage of the family life cycle during which divorces occur largely overlaps with the school period of children. During this period, children often make their difficulties visible through a decline in academic performance and maladaptation to the school environment. In developed countries, school social workers intervene in such situations. However, in Türkiye, school social work is not present in Ministry of National Education (MEB) schools. The absence of the social work perspective within the education system creates significant gaps in critical areas such as individual support for at-risk students, crisis management, fostering connections between families, students, and schools, and resource referral. The lack of a structured model for school social work practices in Türkiye perpetuates these gaps. School social work emerges as a specialized discipline aimed at protecting students' right to education, supporting their social and emotional well-being, and addressing issues that hinder the learning process. This discipline approaches students not merely as individuals but within an environmental and systemic perspective, seeking to strengthen interactions between families, schools, and the community. Although some initiatives in Türkiye have proposed extending guidance services with a social work perspective, these efforts have remained limited. To date, various efforts have been undertaken to advance school social work in Türkiye; however, these initiatives have largely remained at the awareness-raising level. Examples include the recommendations made by the Association of Social Workers and the inclusion of social workers in the Ministry of National Education's vacancy announcements for the 2015 year. Nonetheless, the lack of employment opportunities for school social workers and the absence of clear definitions of this field within legal frameworks have hindered its implementation. In this context, the primary aim of this article is to establish an academic foundation on the necessity and benefits of school social work in Türkiye, highlight the existing gap through a case study designed within the family-academic success-school triad, and make the need for school social work visible. To achieve this aim, the article seeks to raise awareness about the development of school social work as a specialized field in Türkiye. It also aims to provide policymakers, educators, and social workers with a roadmap for implementing preventive, protective, and rehabilitative measures to mitigate the potential negative impacts of divorce on children's biopsychosocial well-being and academic success through the application of school social work. This study addresses what needs to be known about the effects of divorce on children, school social work, and related legislation that advocates and protects the best interests and

well-being of the child. It also examines the needs and issues encountered within the scope of school social work, the prevalence and risk status of the issue in schools, prominent theories and approaches related to the problem area, potential micro, mezzo, and macro-level interventions by school social work, and provides an intervention plan and theories and approaches utilized in the example case. The study concludes with recommendations based on the findings from the example case study. In the constructed case example intervention phase, the school social worker took on the role of case manager in the team formed by school personnel and expert personnel in order to improve the well-being of the child. In the implementation phase, the case manager and team members performed the roles of advocacy, facilitation, collaboration, education, mediation, management and case management. As a result of regular interviews with the child's parents, it was observed that the parents acted as part of the solution. In the final evaluation phase, in the meeting held with the child's class teacher and guidance teacher, feedback was received that individual interviews and group studies conducted within the scope of the divorce adaptation program reduced the child's anger and aggression problems, the child's interest in lessons increased and his academic success increased to an average level. The phenomenon of divorce constitutes a process that hinders school-aged children from continuing their education in a healthy manner, thereby falling within the domain of interest and influence of school social workers. Utilizing their broad spectrum of knowledge, skills, and experience, school social workers provide social work interventions to divorcing parents, children, and school personnel. By adopting an ecological approach and employing a person-in-environment perspective within the framework of systems theory, school social workers strive to address educational challenges. In this regard, school social work serves as a crucial cornerstone within the school-family-academic success triad. Establishing school social work in Türkiye, informed by an analysis of systems in developed countries where it is effectively implemented, and integrating it within the Ministry of National Education (MEB) alongside guidance and psychological counseling services, could act as a multiplier to enhance the quality of education. Inferences were made from the results obtained within the scope of the case presentation and literature information and the following suggestions were presented; When evaluated at a macro level, considering that 37% of divorce rates occur in the first five years of marriage in nurseries and preschool institutions; In particular, the problems of the divorce process can cause short- and long-term problems for young adults, and in this context, it can be suggested that school social services be established in vocational schools and universities and school social workers be employed. At the mezzo level, it can be suggested that school social workers receive applied professional training in social work with groups and social work with families, and that they receive courses approved by the Ministry of

National Education and a master's degree in family counseling to obtain a family counseling certificate. At the mezzo level, it can be suggested that school social workers receive applied professional training in teamwork and case management. At the micro level, it can be suggested that school social workers receive in-service training in social work with individuals, social investigation reports, communication and theories. It can be suggested that school social workers follow current publications on parental alienation syndrome, judicial social work, family court application principles, and children's rights.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı : 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 01.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 30.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1541804>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Güçlüten, Ç. (2024). Uluslararası Hukuk Metinlerinde Göç Olgusu ve Sığınmacılık Üzerine Bir Araştırma. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 442-476.

ULUSLARARASI HUKUK METİNLERİNDE GÖÇ OLGUSU VE SİĞİNMACILIK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çağrı GÜÇLÜTEN*

Öz

Bu çalışma, uluslararası hukuk metinlerinde göç olgusunun ve sığınmacıların korunmasının nasıl ele alındığını incelemektedir. Göç hareketliliği, ülkelerin ulusal düzeydeki yasal düzenlemelerinin yanı sıra uluslararası diplomatik ilişkiler nedeniyle küresel bir boyut kazanmaktadır. Bu bağlamda, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika Birliği Anlaşması ve 1951 Cenevre Sözleşmesi gibi çeşitli uluslararası ve bölgesel düzenlemeler, göçmenlerin ve sığınmacıların haklarının korunmasında kritik bir rol oynamaktadır. Çalışmada, bu düzenlemelerin etkinliği ve yetersizlikleri analiz edilmiş ve gelecekteki olası gelişmeler değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, ilgili literatür taraması ve uluslararası hukuk metinlerinin analizine dayalı olarak kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu araştırmada, bölgesel düzenlemelerin etkinliğinin artırılması ve ulusal düzeydeki yasal düzenlemelerin uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi ile göç ve sığınmacılığın sağlam bir hukuksal zeminde gerçekleşmesinin mümkün olabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler Uluslararası hukuk, göç, sığınmacılar, mülteciler, göçmen

Dr. Öğr. Gör, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, cgucluten@atu.edu.tr,

A RESEARCH ON THE PHENOMENON OF MIGRATION AND ASYLUM SEEKERS IN INTERNATIONAL LAW TEXTS

Abstract

This study examines how the phenomenon of migration and the protection of asylum seekers are addressed in international legal texts. Migration movements gain a global dimension due to national legal regulations of countries as well as international diplomatic relations. In this context, various international and regional regulations such as the Universal Declaration of Human Rights, the European Convention on Human Rights (ECHR), the Arab Charter on Human Rights, the African Union Convention, and the 1951 Geneva Convention play a critical role in protecting the rights of migrants and asylum seekers. The study analyzes the effectiveness and shortcomings of these regulations and evaluates possible future developments. This study is based on a comprehensive literature review and analysis of international legal texts. In this study, it is emphasised that it is possible to realise migration and asylum on a sound legal basis by increasing the effectiveness of regional regulations and harmonising national legal regulations with international standards.

Keywords: *International law, migration, asylum seekers, refugees, immigrant*

1. GİRİŞ

Göç olgusu, günümüzde ülkelerin kaynak, hedef veya transit ülke olarak farklı roller üstlendiği küresel bir sorun haline gelmiştir. Göç hareketleri, ülkelerin ulusal egemenliklerine dayanan yasal düzenlemelerle şekillenirken, aynı zamanda ülkeler arası diplomatik ilişkiler sonucunda uluslararası bir boyut kazanmıştır. Göçmenlerin iskân edilmesi ve vatandaşlık süreçlerine ilişkin uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler, göç mevzuatının temelini oluşturmaktadır. Göçün uluslararası boyutları, özellikle sığınmacıların ve mültecilerin korunmasında büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Avrupa Birliği ve Afrika Birliği'nin göçmenlere ve sığınmacılara yönelik yaklaşımları analiz edilecektir. Avrupa Birliği tarafından alınan kararlar, Türkiye'nin AB üyeliği

ve AB müktesebatına uyum gerekliliği bağlamında Türk ulusal mevzuatını da etkilemiştir. 2008 yılında kabul edilen “İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı”, Türkiye’nin AB müktesebatına uyum sağlayacak şekilde göç yönetimi oluşturma amacını taşımaktadır. Uluslararası belgeler arasında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) (1953), göçmen ve sığınmacı haklarının korunmasında önemli roller üstlenmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, temel hakları evrensel bir standart olarak belirlerken AİHS, bu hakları yargı bağlayıcılığı olan hükümlerle güçlendirmektedir. AİHS’nin 5. maddesi, bireyin özgürlükten yoksun bırakılmasının hukuki bir dayanağa sahip olmasını şart koşmaktadır. Ayrıca, Arap İnsan Hakları Sözleşmesi (2008), Afrika Birliği Anlaşması (1963) ve 1951 Cenevre Sözleşmesi gibi bölgesel ve uluslararası belgeler göç ve sığınmacı hakları konusunda farklı yaklaşımlar sergilemektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), göçmenler de dahil olmak üzere herkesin temel insan haklarına sahip olduğunu evrensel bir standart olarak belirlemiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ise, bireylerin haklarını yargı yetkisine tabi bağlayıcı hükümlerle güvence altına almaktadır. AİHS’nin 5. maddesinde yer alan “özgürlük ve güvenlik hakkı”, insan hakları bakımından önem arz etmektedir ve bireyin özgürlükten yoksun kalmasının somut verilerle desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika Birliği Anlaşması ve 1951 Cenevre Sözleşmesi gibi bölgesel ve uluslararası düzenlemeler, göç ve sığınma konularında farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Örneğin, Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, İslam dinini esas alarak bölgesel bir bakış açısı sunarken, Afrika Birliği Anlaşması daha geniş kapsamlı bir mülteci tanımı yapmaktadır. Latin Amerika’daki Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (1978) ve Cartagena Bildirisi (1984) ise bu bölgedeki sığınmacıların ve mültecilerin korunmasına yönelik önemli adımlar atmıştır. Bu araştırma, uluslararası hukuk metinlerinde göç olgusunun nasıl ele alındığını ve sığınmacıların korunmasına yönelik

düzenlemelerin nasıl şekillendiğini incelemektedir. Göçmenlerin ve sığınmacıların uluslararası ve bölgesel düzeyde karşılaştıkları zorluklar, bu düzenlemelerin etkinliği ve yetersizlikleri üzerinde durulacak ve gelecekteki olası gelişmeler değerlendirilecektir.

2. Göç ve Sığınmacılığa Yönelik Uluslararası Metinler

2.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948)

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu 48 devletin temsilcileri ile 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK)'nda kabul edilmiştir. Bu deklarasyon'un, yargısal bağlayıcılığı bulunmayıp "tavsiye" niteliğindedir. Her ne kadar bu kararlar bağlayıcı olmasa da uluslararası kamuoyunda insan haklarına verilen değerin arttırılması amacıyla bu maddelerin hukuki statüde görülmesi için çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. Öyle ki, bu ilkelerin Uluslararası Adalet Divanı Statüsü gereğince (md. 38, 1/c) "hukukun uygar uluslarca tanınmış, genel ilkeler" olarak sayılması gerektiğini belirten görüşlerle bu gayret sürdürülmektedir. Bildirgede, yalnızca klasik haklar değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklerin de bulunuyor olması, beyannamenin kapsamını sosyo-ekonomik bir yapıya dönüştürmektedir. Bu noktada, bildirgenin 22. maddesinde ifade edilen

...herkesin, toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenliğe hakkı vardır; ayrıca onuru ve kişiliğinin serbestçe gelişmesi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ulusal çaba ve uluslararası iş birliği yoluyla ve her devletin örgüt ve kaynaklarıyla orantılı olarak gerçekleştirilmesine de hakkı vardır (İHEB, md.22)

ibaresi de bu çok yönlülüğü ortaya koymaktadır. Beyanname, göç etmek zorunda kalanlara yönelik 14. maddesinde insan hakları temelinde tavsiyesini ifade etmektedir. İlgili maddede; *herkes, zulüm karşısında başka ülkelerde*

siğınma talebinde bulunma ve siğınma hakkından yararlanma hakkına sahiptir. (İHEB,md.14) denilmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, insan haklarının korunması, sınır ve göç konusunda katı politikalar uygulayan devletler ile zulüm gören ve baskı altında kalan bireylerin karşılaşmasını, ekonomik göçmenlerin dolaşımını ve göçe yönelik genel zorlukların giderilmesi konularını önceleyen bir bildirgedir. Ancak, böylesine insan haklarına kıymet veren bir düzenlemenin yargısal bağlayıcılığının olmaması ve yalnızca ahlaki değerler üzerinden uluslararası kamuoyuna sunulması, öncelikle gerekli fakat eksik bir uygulamadır. Uygulamanın devletlerce tanınması elbette önemli bir adımdır, ancak bu bildirgenin yargısal bağlayıcılığının olması gerekliliği de yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca, insan haklarının korunmasında örf ve adet hukukunun da tartışmaya dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu tür hukuksal gelenekler, yerel kültürler ve toplumsal normlar açısından önemli bir rol oynamakta ve gidişatında, toplumların insan hakları standartlarına ulaşmalarında etkili olabilmektedir. Dolayısıyla, örf ve adet hukukunun insan hakları normlarıyla bir arada ele alınması, daha kapsayıcı ve etkili bir insan hakları koruma mekanizması oluşturulmasına katkıda bulunabilir.

2.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

Avrupa Konseyi, 5 Mayıs 1949'da 10 Avrupa ülkesinin katılımıyla kurulmuş, insan haklarının korunması ve temel haklara saygı ilkesi doğrultusunda önemli adımlar atmıştır (Council of Europe, 1949). Bu kapsamda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanarak 1953'te yürürlüğe girmiştir (European Court of Human Rights, 1950). AİHS, özellikle sivil ve siyasal haklara odaklanarak, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların korunmasını ikinci plana bırakmıştır (Murray, 2010). Ancak, sosyal hakların korunmasına yönelik olarak 1961'de Avrupa Sosyal Şartı kabul edilmiştir (European Social Charter,

1961). AİHS, üye devletler arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde bireylere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurma hakkı tanımakta (European Court of Human Rights, 1950), bu sözleşme taraf devletler için yargısal bağlayıcılık taşımakta ve bu bağlayıcılık, bireylerin temel haklarını güvence altına almaktadır (Grief, 2006). Bu nedenle, AİHS, Avrupa'da insan haklarının korunmasında önemli bir yasal dayanak oluşturmaktadır. 11. Protokol ile tek mahkeme haline dönüşen denetim sistemi, AİHS'yi insan hak ve özgürlüklerin uluslararası alanda korunması bakımından kritik bir araç haline getirmektedir (Harris et al., 2014).

AİHS'nin sunduğu haklar yalnızca vatandaşlar için veya yerel halklar için değil, aynı zamanda yabancılar için de geçerlidir. Bu nedenle, her yabancıların yaşama hakkı, aşağılayıcı muameleye maruz kalmama, ifade, vicdan ve din özgürlüğü gibi temel insan haklarından yararlanması sözleşmede genel hükümler ile ifade edilmiştir. AİHS, sosyal ve ekonomik olarak yabancılarla ve vatandaşlara yönelik haklar tanımış olsa da direkt olarak sığınmacıların haklarını gözeten hükümlerden geri kalmıştır. Buna karşın, *Birleşik Krallık Davasında* AİHM, Irak'ın 2003 işgali sırasında Birleşik Krallık güçlerinin güvenliği ihlal edebileceği düşüncesiyle Hassan adlı bireyi gözaltına aldıktan sonra serbest bırakmasını ve aradan geçen kısa bir süre içerisinde vefat etmesini AİHS'nin 5.maddesini ihlali olarak değerlendirebileceğini ve bu faaliyetin özgür kalma hakkına ters düşeceğini ifade etmiştir. Özellikle yaşama hakkı ve aşağılayıcı muameleye maruz kalmama hakkı konusunda AİHM'nin net ve objektif düzenlemesi bulunmaktadır. Öyle ki AİHM işkence yasağını Latince emredici kural anlamına gelen *jus cogens olarak* görmekte ve uluslararası hukukta, değiştirilemeyecek ve tüm devletler için bağlayıcı olan, temel ve evrensel kuralları ifade eden (Denk, 2001: 46) bu durumu tüm toplumların benimsemesi gereken hukuk kuralları kapsamında değerlendirmektedir. Aynı şekilde geri gönderme ilkelerinin de uluslararası hukuka uygun olması gerekmektedir.

Geride gönderme ve özgürlükten yoksun bırakılmama durumuna verilecek örnek, Fransa'da gerçekleşen *Amuur Olayı*'dir. Başvurucular, Suriye'nin Şam kentinden Paris'e geldikten sonra, pasaportlarının tahrif edilmiş olduğu gerekçesiyle Fransız yetkililer tarafından ülkeye alınmamış ve Orly Havalimanı'ndaki Arcade Hotel'de tutulmuştur. Başvurucular, Somali'deki iç savaş nedeniyle hayatlarının tehlikede olduğunu belirterek sığınma talebinde bulunmuşlardır. Ancak, geçici ikamet iznine sahip olmadıkları gerekçesiyle talepleri reddedilmiştir. Başvurucular, Créteil Yüksek Mahkemesi'ne başvurarak özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarının hukuka aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir. (AİHM, Karar Çevirisi). Bu olayda, Somali asıllı bireyin gidebileceği tek ülke Suriye olarak görülmektedir. Ancak birey, Suriye'ye geri gönderildiğinde yaşama hakkı tehlikeye girebilir. Bunun nedeni, Suriye'nin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmaması ve bu doğrultuda geri göndermeme ilkesinin uygulanıp uygulanmayacağına şüpheli olmasıdır. Dolayısıyla, Cenevre Sözleşmesine taraf olmayan bir devlete geri gönderme suretiyle bireyi teslim etmek, AİHS'nin de Cenevre Sözleşmesi'nin de kabul etmediği bir durumdur.

2.3. Arap İnsan Hakları Sözleşmesi

Göç hareketliliğinin dünya genelinde düşük ekonomiye sahip olan ülkelere, ekonomik gücü yüksek olan ülkelere, baskı görülen ve zulüm endişesine sahip olunan ülkelere demokratik ülkelere doğru gerçekleştiği bilinmektedir. Ekonomik göç ve zorunlu göç kapsamında değerlendirilen her iki durumda da mülteci veya sığınmacıların kaynak ülkeden ziyade hedef ülkedeki insan haklarının ne ölçüde gelişmiş olduğu önem kazanmaktadır. Durum böyle iken, aslında temel sorunun kaynak ülkedeki insan haklarının ve demokratikleşme hareketlerinin düşük ölçekte olduğunun görmezden gelinmesidir. Göç hareketliliği bakımından, Arap, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinden Avrupa ve

Amerika'ya yerleşen bireyler göz önüne alındığında, kaynak bölgelerdeki insan haklarının incelenmesi değerli olacaktır.

Arap Devletleri, sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri güçlendirmek amacıyla 22 Mart 1945'te Arap Devletler Birliği (League of Arab States)ni kurmuşlardır. Birliğin içtihatlarında herhangi bir uygulama bulunmadığından, Arap devletlerinin Dışişleri Bakanlarından oluşan Birlik Konseyi, 3 Eylül 1968'de bir araya gelerek Arap İnsan Hakları Komisyonu'nu oluşturmuştur. BM Kalkınma Programı ve Arap Birliği, Arapçayı resmi dil olarak kabul eden ülkeleri Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi olarak tanımlamıştır (Arıkan, 2020: 349).

2011 yılında, başta Suriye olmak üzere bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve iç karışıklıklar, insan hareketliliğinde önemli bir artışa neden olmuştur. Özellikle Suriye'den kaynaklanan bu yoğun göç dalgası, Arap ülkelerini yeni politikalar ve yöntemler geliştirmeye zorlamıştır. Bu bağlamda, 2013 yılında Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) liderliğinde, Arap Bölgesi'nde göç ve mülteci meselelerine yönelik çözüm yolları geliştirmek amacıyla Arab Regional Consultative Process on Migration and Refugee Affairs (ARCP) adlı çalışma grubu kurulmuştur. ARCP, Arap ülkeleri arasında işbirliğini artırmayı ve uluslararası göç konularını ortak bir anlayışla ele almayı hedeflemektedir. Bu süreç, katılımcı ülkeler arasında göç ve mülteci sorunlarının nedenleri ve boyutları üzerinde ortak bir bakış açısı geliştirilmesini teşvik etmektedir. Ayrıca, Arap ülkelerinin küresel göç meselelerine birleşik bir vizyonla katılmalarını sağlamayı ve bölgedeki göç hareketlerinin etkileri ile gelecekteki eğilimleri değerlendirmeyi amaçlamaktadır (IOM, 2013).

ArHS'nin maddeleri, evrensel hukuk kurallarını temel alan AİHS'den farklı olarak İslam dinini esas alan ve Arap coğrafyasında İslam karşıtı fikirler ile mücadele etmek maksadıyla oluşturulmuştur. Öyle ki, sözleşmenin 1. maddesinde,

Siyonizme karşı mücadelenin esas olduğu ve bu düşüncenin halkların temel hakları önündeki en büyük engel olduğu ifade edilmiştir (ArHS, md.1/a). Göç ve kalkınma, göç yönetimi göç politikaları, beyin göçü, karma göç, düzensiz göç, iltica, yerinden etme ve zorunlu göç, göçmen hakları, göçmenlerin entegrasyonu, hükümet yetkililerinin göç alanında kapasite geliştirmesi alanlarında değişimler ve yenilikler öngören ARCP, esasen BMGK'nin 19 Aralık 2008'de kabul ettiği *Küresel Göç Mutabakatı (Global Compact for Migration)* ile ilgili çalışmalar yapması bakımından son derece önemli bir rol üstlenmektedir. Arap ülkelerinde mültecilerin durumunu düzenleyen bu sözleşmede mülteci tanımı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi düşünüldüğünde, geniş bir tanıma kavuşmuştur. ArHS'nin 1.maddesinin 1 ve 2.bendinde; ülkesinde korunamayan veya geri dönemeyen ve zulüm korkusu yaşayan, sığınma arayan bireyler genel olarak mülteci olarak değerlendirilmiştir. Burada, kamu güvenliği, yabancı işgaline yönelik baskı ve saldırı durumlarında da mülteci statüsünün kullanılabilceğini hem menşe ülkede yaşayan bireyler için hem de ikamet ülkesinde meydana gelen olaylar kapsamında karara bağlamıştır.

2.4. Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (1951 Cenevre Sözleşmesi) ve 1967 Protokolü

1951 Cenevre Sözleşmesi, II. Dünya Savaşı sonrası bozulan dünya düzenini yeniden tesis etmek amacıyla oluşturulan uluslararası mekanizmalardan biridir. Türkiye, 30 Mart 1962 tarihinde bu sözleşmeye taraf olmuştur (TBMM, 1962). Sözleşme, mülteci tanımını iki tarihsel referansa dayandırmıştır: ilki, 1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa'da meydana gelen olaylarla sınırlıdır; ikincisi ise, 1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa'da veya başka bir bölgede meydana gelen olayları kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Goodwin-Gill, 2007: 45). Bu düzenlemenin amacı, Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olan devlet sayısını artırmak

ve sözleşmenin kapsamını Avrupa dışındaki ülkeleri de kapsayacak şekilde genişletmektir. Sözleşmenin mülteci tanımı, zulüm gören bireylerin uluslararası koruma ihtiyacı temelinde oluşturulmuştur. Bu tanım, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Doğu ve Orta Avrupa'dan kaçan bireylerin başvurularına yanıt verecek şekilde geliştirilmiştir (Odman, 1995: 40). Cenevre Sözleşmesi'nin giriş kısmında, sığınma hakkının bazı ülkeler için ağır yükler getirebileceği belirtilmekte olup, bu ifade Avrupalı devletlerin endişelerini yansıtmaktadır. Sözleşmenin oluşturulma süreci, dönemsel siyasi gelişmelerin etkisiyle şekillenmiştir.

Sığınma hakkının, yük (burden) olarak değerlendirilmesi, halihazırda Avrupalı devletlerin göç politikalarının açık kapı anlayışına dayanmadığının da göstergesidir. Sözleşme'nin başlangıç kısmında tercih edilen bu sözcüğün, göç hareketliliğini ifade etmediğinin anlaşılması 1990'lı yılları bulmuştur. Uluslararası dayanışmanın arttırılması, mültecilerin sorunlarının çözümü için BMGK, 19 Eylül 2016 tarihli karar ile *New York Deklarasyonu*'nu kabul etmiş, ancak burada da mültecilerin tamamına yönelik daha adil bir düzenin yerleşik hale gelebilmesi için uluslararası boyutta bir mutabakatın oluşması gerektiği kanısına varmıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin hükümlerinin uygulanması ve uluslararası iş birliği ve dayanışmanın sağlanması amacıyla *Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat Taslağı* BMGK tarafından kabul edilmiştir. 19 Aralık 2018 tarihinde kabul edilen *Küresel Mutabakat* metni mülteci hukukunun devletlere daha aktif sorumluluk yüklemesini öngörmüştür.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından hazırlanan Küresel Mülteci Mutabakatı, İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi (İGAM) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu mutabakat, yük ve sorumluluk paylaşımı, destek ihtiyacı bulunan alanların belirlenmesi ve mültecilerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi temel başlıklar etrafında düzenlenmiştir. Küresel Mutabakat, mültecilerin barınma, eğitim ve ekonomik entegrasyon gibi haklarına vurgu

yapmakla birlikte, güvenlik ve emniyet maddeleri, devletlerin ulusal mevzuatlarına göre düzenlenmektedir. Mutabakatın 1.3/56. maddesi, devletlerin ulusal güvenliğinin korunmasını öncelikli olarak ele almakta ve uluslararası hukukun insani boyutunu göz ardı etmemeyi hedeflemektedir (Küresel Mutabakat, md.56). Bu durum, devletlerin egemenlik haklarını ön plana çıkarırken, mutabakatın bağlayıcı olmaması ve güvenlik kurallarının uluslararası bir temelde değil, ulusal ve bölgesel düzeyde uygulanması anlamına gelmektedir (Smith, 2021). Uluslararası hukuk, egemen devletlerin iç hukukuna üstünlük tanımadığı durumlarda, insani yardım ve güvenlik politikaları arasında bir denge sağlama zorluğu yaşamaktadır (Jones, 2019).

1951 Cenevre Sözleşmesi, AİHS gibi ahlaki düzeyde insan haklarının korunmasını ve her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını garanti ederken, taraf olan devletlerin bu düzenlemeye uyması gerektiğini vurgulamaktadır. Uluslararası hukuk metinlerinin ülkemizde uygulanması da belirli düzenlemeleri muhteva etmektedir. Bilindiği gibi, Türkiye’de usulü uyarınca yürürlüğe girmiş olan uluslararası antlaşmalar kanun hükmündedir (Arıkan, 2020: 16). Anayasanın 51.maddesinde “*usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır*” (Anayasa 90/5) olarak yer alan bu durum, bir anlamda Türkiye’nin ulusal mevzuatında Suriyeli göçmenlere uygulanan Yabancı ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)’nun uygulanmasında da belirleyicidir. Bu bağlamda, yabancılara yönelik korumanın hukuki uygulamasında Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve bu sözleşmede düzenlenen haklar ile temel hak ve özgürlüklerin düzenlendiği *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Anlaşması (ESKHA)*’nı da uluslararası hukuk çerçevesinde sağlamak ile yükümlüdür. 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalanan ve Cumhurbaşkanı tarafından 10 Temmuz 2003 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren *Ekonomik, Sosyal ve*

Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, insanlığın doğuştan sahip olduğu tüm hakların devredilemez haklar olduğunu kabul ederek, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile uyumlu olmak üzere, korku ve yoksulluktan kurtulma ülküsünü bireylerin hakkı olarak görmüştür (ESKHA, s.1).

Türkiye’de yabancılar ile vatandaşlar arasındaki eşitliğin emniyet ve güvenlik gerekçesiyle bozulabileceği Anayasanın 16.maddesinde hükme bağlanmıştır. Bu durumda, ikincil koruma, geçici koruma ve şartlı mülteci statüsüne sahip bireyler, emniyet ve güvenlik gerekçesiyle bir ayrıma uğramadığı sürece Anayasa ile korunan tüm haklardan ve Türkiye’nin milletlerarası hukuk kapsamında taraf olduğu tüm sözleşmelerden yararlanma hakkına sahiptir (Arıkan, 2020: 18).

Mülteci ve sığınmacıların göç yolculuğunda milletlerarası hukuk bakımından karşılaştıkları iki önemli zorluk; bir ülkenin sınırından geçmek ve geri gönderilme korkusudur. 1951 Cenevre Sözleşmesi bu bağlamda geri göndermeme ilkesinin istisnasının olabileceğini 32. ve 33.maddelerde hükme bağlamıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesi, bu iki maddesinde yer alan hükümler bakımından hem uluslararası mevzuatı belirlemeye ve insan haklarını korumaya çalışmış, hem de devletlerin iç işlerine karışmayacaklarını açıkça ortaya koymuştur. Öyle ki, 33.maddenin birinci bendinde *Taraf Devletler, ülkelerinde yasal olarak bulunan bir mülteciyi, ulusal güvenlik veya kamu düzeni ile ilgili sebepler dışında sınır dışı edemeyeceklerdir* (md.32/1) ifadesi yer alırken, aynı maddenin ikinci bendinde, mültecilerin sınır dışı edilmesinin yasal sürece göre alınmış bir karar ile münasip olabileceği, bu durumda devletin kesin yetki sahibi olduğu ifade edilmiştir (md.32/1).

1951 Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan bu belirsizlik karşısında AİHS’nin hükümleri mülteci ve sığınmacıların korunması bakımından daha kapsayıcı bir role sahiptir. AİHS’nin 3.maddesi, hem işkence yasağını hem de her türlü

insanlık dışı muameleyi yasaklamıştır. Bu madde kamu güvenliği bakımından dahi herhangi bir istisna oluşturmadığından, sebep ne olursa olsun yaşam hakkını tehlikeye düşürecek her türlü eylemin uygulanmaması yönünde görüş bildirmektedir.

1967 Protokolü, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan tarih ve coğrafya sınırlamasının düzenlenmesi açısından önemli bir belge olarak öne çıkmaktadır. Cenevre Sözleşmesi, 1951 yılından önce Avrupa'da meydana gelen olaylarla sınırlı olduğundan, bu tarihten sonra Avrupa'da meydana gelen olayların nesnel bir biçimde değerlendirilmesini imkânsız kılmaktadır. Bu sınırlama, 1967 Protokolü ile ortadan kaldırılmıştır; böylece Protokol'ün 1. maddesi gereğince tarih sınırlaması geçerliliğini yitirmiştir. Ancak, 1967 Protokolü ile tarih sınırlamasının kaldırılmasına rağmen, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki Avrupa'ya özgü coğrafi sınırlamanın genişletilmesine ve kaldırılmasına yönelik düşünceler gelişmiştir. Taraf devletler, Türkiye, Kongo, Monako ve Madagaskar hariç, bu bağlamda coğrafi sınırlamayı kaldırmışlardır (Ekşi, 2012, s. 85). Türkiye, 1 Temmuz 1968 tarihli 6/10266 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ilgili Protokolü kabul etmiştir. Bu kararın 31 Temmuz 1968 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesine karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda Türkiye, Sözleşme'ye dahil edilen coğrafi sınırlamanın geçerli olmaya devam edeceğini ilan etmiştir (Cengiz, 2022: 725). Bu bağlamda Türkiye, Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle sığınma talebinde bulunanlara mülteci statüsü verebilmektedir. Burada "Avrupa" terimi, Avrupa Birliği Konseyi'ne üye olan ülkeleri ifade etmektedir. Avrupa Konseyi'ne üye olmayan ülkelere gelen sığınmacılara ise, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) kapsamında geçici koruma sağlanmaktadır. 1967 Protokolü, çekince hakkını devletlere tanıırken, taraf devletlerin 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü'nün kurallarına bağlı kalma yükümlülüğünü de ortaya koymaktadır.

3. Yabancıların Korunmasına İlişkin Yaklaşımlar ve Hukuki Düzenlemeler

3.1. Avrupa

II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan can kayıpları ve işgücünün önemli ölçüde düşmesi, Avrupa'da farklı arayışların önünü açmıştır. Bu kapsamda, çeşitli ülkelerden işgücü sağlamak amacıyla hedef ülke olarak insan hareketliliği başlatan Avrupa ülkeleri, bu politika ile kayıpları telafi etme yoluna gitmiştir. Ancak bu durum, 1980 sonrasında göçe yönelik politikaların kontrol altına alınması isteminde olan devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerini kuvvetlendirmiş ve göç hareketliliği bu bağlamda önemli siyasal ve kuramsal değişiklikler geçirmiştir. Terörizm ve Radikalizm ile mücadeleyi öne çıkarmak suretiyle 1976'da kurulan TREVI (Terrorisme, Radicalisme, Extrémisme et Violence Internationale) grubu Avrupa devletlerinin göç konusundaki politikalarının temel çerçevesini oluşturmuştur. Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosunun bünyesinde yer almayan TREVI grubu, 12 Avrupa devleti tarafından oluşturulmuştur (Bunyan, 1993: 1). Avrupa devletleri, yabancıların sınırlarına girişlerini kontrol etmek amacıyla kurdukları mekanizmayı terörle mücadele başlığı altında temellendirmiş ve göç olgusunu terörizm ve radikalizm ile sınıflandırarak göç ile mücadele yolunu seçmiştir. Günümüze bakıldığında da göç meselesi Avrupalı devletler için "eleğin üstünde kalan tahıllı seçme" gayreti olarak tanımlanabilir.

TREVI grubunun 1900'lü yıllarda hükümetler arası oluşturulan ilk suç ile mücadele organizasyonu olması, beraberinde diğer çok taraflı birlik anlaşmalarının da önünü açmıştır. Şansölye Kohl ve Başkan Mitterrand tarafından Fontainebleau'da ikili anlaşma hazırlandı. Bu taslak, 13 Temmuz 1984'te Fransa-Almanya sınırındaki kontrollerin kademeli olarak kaldırılmasına ilişkin Sarrebruck Anlaşması imzalandı. Başlatılan süreçle ilgilenen üç Benelüks

ülkesinin sisteme katılmak istemesi ile de 14 Haziran 1985'te Schengen anlaşması imzalandı. Belçika, Almanya, Hollanda, Lüksemburg ve Fransa tarafından imzalanan bu anlaşma, sınırların belirlenmesi, dış politika alanında iş birliği, sınır dışı ile ilgili işlemler, uluslararası suçlar ile ilgili yardımlaşma ve vize politikalarına yönelik yasal mevzuatı oluşturulması amacıyla hazırlanmıştır. Schengen anlaşmasına taraf olan devletler, kendi sınırları içerisinde serbest dolaşımın kademeli olarak kaldırılmasını onaylarken, İngiltere, İrlanda ve Danimarka, olası serbest dolaşım hakkının sınır güvenliğini tehdit edeceği düşüncesi ile bu görüşü kabul etmemiştir.

Schengen anlaşmasının temel amacı, ekonomik gücü düşük olan ülkelere gelen göçmen akınına kontrol etmek veya bu göç hareketliliğine duvar örmek olmuştur. Schengen anlaşması, devletlerin ülkeleri üzerindeki mutlak egemenlik hakkı bakımından hukuksal bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak; Schengen anlaşması literatürde de kamuoyunda da insan hakları bakımından önemli bir eleştiri ile de karşı karşıya kalmaktadır. Zülüm gören bireylerin yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmaları sonucunda Schengen Bölgesi'nde (mevcut durumda 26 devlet) bulunan ülkelere hareketlilik gerçekleştirilmesi, Schengen anlaşması ile sınırlandırılmış hatta engellenmiştir. Schengen anlaşmasına göre, yasal olarak sığınmacı başvurusunda bulunmayan bireyler düzensiz göçmen olarak değerlendirilmekte ve düzensiz göçmenlik ile mücadele terörle mücadele başlığı altında sürdürülmektedir. Dolayısıyla, Schengen sınırına halihazırda kabul edilmeyen bir bireyin sığınmacı olarak başvuruda bulunması da hukuken mümkün olmamaktadır (Duruel, 2017: 3).

Avrupalı devletler, serbest dolaşımın sosyal ve ekonomik boyutları ile sağlanması amacıyla "Avrupa Tek Senedi"ni yürürlüğe koymuştur. 1986'da imzalanan ve 1987'de yürürlüğe konulan bu anlaşma, güçlenen ABD ile ekonomik rekabeti sağlamak ve Avrupa sınırları dahilinde birlik oluşturmayı

amaçlamış, ancak göçmen hareketliliğine çare olmamıştır. Bu gelişmenin ardından, o dönemki adıyla Avrupa Topluluğuna üye 12 devlet tarafından *Avrupa Topluluklarına Üye Devletlerin Birinde Yapılan Sığınma Başvurularının İncelenmesinden Sorumlu Devletin Belirlenmesine İlişkin Sözleşme* (Dublin Sözleşmesi) imzalanmıştır (Caşın, 2019: 1463.) 1997 yılında yürürlüğe giren bu sözleşmenin temel amacı, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü kapsamında sığınmacıların ve mültecilerin üye devletlere kabul durumlarının belirlenmesidir. Bu bağlamda, sığınma başvurusu yapacak bireylerin belirlediği ülkeye başvuruda bulunmaları yeterli olacak, bir başka Avrupa ülkesine başvuru yapmasına gerek kalmadan söz konusu ikamet istemi değerlendirmeye alınacaktır (Dublin Sözleşmesi, 1990). Dublin Sözleşmesinin 6. maddesine göre, sığınma başvurusunda bulunan bir kişinin, Avrupa Topluluklarına üye olmayan bir devletten gelerek kara, deniz veya hava yoluyla bir üye devlete sınırı düzensiz bir şekilde geçtiği kanıtlanabildiğinde, bu üye devlet, başvuruyu incelemekten sorumlu olacaktır (Dublin Sözleşmesi, md.6). İlgili maddede yer alan düzenleme düzensiz göçmenleri kapsamaktadır. Sözleşmenin 6. maddesi, düzensiz bir göçmenin üye devlette en az altı ay ikamet ettiğini kanıtlaması halinde sorumluluğun artık ikamet etmekte olduğu devlete ait olacağını da kayda geçmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi, Dublin Sözleşmesi, sığınmacıların başvuru hakkını Avrupa devletlerine bırakarak, iç işlerinde yeknesak bir düzen getirmiştir.

Avrupalı devletlerin serbest dolaşım, ticaret, gümrük, güvenlik ve terörle mücadele konularında birbirlerinden destek alarak politika belirleme istekleri, yeni düzenlemelerin, anlaşmaların yolunu açmıştır. Avrupa Topluluğu'nun "birlik için Avrupa, Avrupa için birlik" amacıyla çıktığı yolda Avrupa Birliği'ne dönüşmesini sağlayan yapı taşı işe şüphesiz Maastricht Anlaşması olmuştur. Ancak bu anlaşma her ne kadar hükümetler arası iş birliğinin gelişmesinde Avrupa temelinde önemli bir görev üstlense de, oybirliğine bağlı olan göç ve

sığınma konularında yeterince bağımsız ve yeknesak politikaların ortaya konmasını engellemiştir.

1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam anlaşması ile Avrupa Konseyi, Tampere Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda, 1951 Cenevre Protokolü ve 1967 Protokolü ile birlikte, ilgili diğer uluslararası anlaşmaları da göz önüne alarak sığınma prosedürüne ilişkin adil ve etkin olması amaçlanan hükümlerin, sığınma başvurusunda bulunacak bireylerin sahip olması gereken asgari ölçütlerin, ikincil koruma statüsündeki bireylerin statüsüne ilişkin hükümlerin, üçüncü ülkelerde yerinden edilmiş bireylerin durumunun netleştirilmesi amacıyla Ortak Avrupa Sığınma Sistemi'ni (Common European Asylum System) kurmuşlardır. Bu adımdan sonra 14-15 Aralık 2001 tarihinde gerçekleştirilen Laken Zirvesi (Laeken Summit), göçü kontrol altına almak maksadıyla yine terörle mücadele ve düzensiz göç başlıkları gözetilerek insan kaçakçılığının önlenmesine yardımcı olacağı kaydedilmiştir.

15-16 Ekim 2008'de Avrupa Konseyi tarafından imzalanan Avrupa Sığınma ve Göç Paktı (European Pact on Migration and Asylum, 2008) yürürlüğe konmuştur. Söz konusu pakta göre, kalkınmayı destekleyen ve yasal yollar ile sığınma başvurusu yapan bireylerin başvurularının değerlendirilmesi esasa alınırken, düzensiz göçmenlerin menşe ülkesine ya da transit ülkeye geri gönderilmesi gerektiği kayda alınmaktadır. Anlaşılan, Avrupalı devletler nitelikli bireylerin ihtiyaç halinde ülkelerine girişlerini kabul edebilirken, kalkınmaya hizmet edemeyecek sığınmacıların ülkeye girişini zorlaştırma eğilimindedir.

Sığınmacılara yönelik yapılan düzenlemelere dayalı olarak Avrupa Topluluğu Anlaşmasında yer alan "göç ve sığınmaya yönelik oy birliği" düzenlemesi, 2001 yılında imzalanıp 2003 yılında yürürlüğe giren Nice Anlaşması ile yerini "oy çoğunluğu" esasına bırakmıştır. AB'nin göç politikalarını tek bir çatı altında toplayan en önemli yasal düzenleme ise 1 Ocak 2009 tarihinde imzalanan Lizbon

Anlaşması (Lisbon Treaty) olmuştur. Lizbon Anlaşması, sığınma hakkının temel bir hak olduğunun kabul edilmesi bakımından son derece önemlidir. İlgili anlaşmanın 78. maddesi bu konudaki yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte oluşturulacak yeni politikalar 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi, 31 Ocak 1967 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol ve ilgili diğer anlaşmalarla uyumlu olmalıdır (Lizbon Anlaşması, md. 78). Maastricht Anlaşması ile belirlenen üçlü sütunun tek kurumsal çatı altına alındığı Lizbon Anlaşması, bu yeknesaklık sayesinde AB ülkelerine sözleşmelere taraf olma, anlaşmaları reddetme ve uluslararası kuruluşlara üye olabilme yetkisi tanımıştır (Özler, 2008: 8). Daha önceden de bu çalışmada ifade edildiği gibi, AB üyesi ülkelerin göç ile mücadele yöntemleri Maastricht, Lizbon, Yeni Göç ve Sığınma Paketi gibi anlaşmalardan da görüleceği üzere “güvenlik” başlığı altında irdelenmiş ve göçün kontrol edilmesine yönelik giderek somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Lizbon Anlaşmasının 2. maddesinde üzerinde durulan “iç sınırların sınırsızlaştırılması” AB’de iç dolaşımın gümrük, ticaret ve seyahat anlamında serbest olacağının güçlü göstergesi olmuştur.

Lizbon Anlaşması’nın ardından 2011 yılında kabul edilen Göç ve Hareketliliğe Yönelik Küresel Yaklaşım (Global Approach on Migration and Mobility), Avrupa Birliği tarafından göçle ilgili yenilikleri desteklemek ve göçün olumlu yönlerinden faydalanmak amacıyla hazırlanmıştır (Göç ve Hareketliliğe Yönelik Küresel Yaklaşım, 2011). Bu yaklaşım, göç hareketlerini yalnızca zulüm gören bireylerin sığınma talebi olarak tanımlamamakta, aynı zamanda kısa süreli ülkeye giriş çıkışlar, turistik ziyaretler ve vize politikalarını da kapsamaktadır. Böylece, metin tüm yabancı ziyaretleri “hareketlilik” (mobility) kavramı altında değerlendirmektedir (European Commission, 2011). Bu yaklaşımın temel amacı, göçmenlerin entegrasyonunu desteklerken aynı zamanda AB üyesi devletlerin göç politikalarını koordine etmektir. Göç ve Hareketliliğe Yönelik Küresel Yaklaşım metni, bu kapsamda göçün sadece ekonomik veya insani yönlerini

değil, aynı zamanda güvenlik ve vize politikalarını da dikkate almakta ve AB'nin dış sınırlarını koruma amacına hizmet etmektedir (EUR-Lex, 2011).2013 yılında taslağı oluşturulan ve 2015 yılında basımı yapılan *Sığınma, Sınırlar ve Göç ile İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı*, gerekli olan prosedürlere erişim, sığınmanın belirlenmesi ile ihraç etmeye engeller, geri dönüş durumlarında usule dair güvenceler ve hukuki yardım, özel hayat ve aile hayatı ve evlenme hakkı, serbest dolaşım kısıtlamaları, ekonomik ve sosyal haklar ile özel ihtiyaç sahiplerine yönelik düzenlemeleri içermektedir. İlgili El Kitabı'nda geniş kapsamda ele alınan sığınma hakkı 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'ne uygun olarak düzenlenmiştir. Ancak, daha önceden de ifade edildiği gibi, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde de 2011 yılında yenilenerek yürürlüğe giren Vasıflandırma Yönetmeliği'nde de geri gönderme şartlar ne olursa olsun yasaklanmamıştır. Burada da kamu güvenliğinin tehdit edilmesi durumu söz konusu olduğunda gerekli adımlar için yetki net olarak devletlere bırakılmıştır.

3.2. Afrika

Afrika kıtasında yaşayan insanların iyi yaşam koşullarına sahip olması ve mevcut durumlarının iyileştirilmesi amacıyla Afrika Birliği Örgütü, 25 Mayıs 1963 tarihinde Addis Ababa'da *Afrika Birliği Örgütü Şartı* ile kurulmuştur. Bölgesel bütünleşmenin sağlanması bakımından Afrika kıtasında kurulan ilk örgütlerden biri olan bu yapılanma, kıta genelinde aktif olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak, örgütün işlerlik kazanması yaklaşık 35 yıl sürmüş ve 9 Eylül 1999 tarihinde Libya eski Devlet Başkanı Kaddafi önderliğinde Sirte Deklarasyonu ile mümkün olmuştur.

Afrika Birliği Örgütü'nün fon yetersizlikleri nedeni ile daha geniş bir birlik oluşturulmak istenmiş, bu kapsamda da 200 yılında Lome şehrinde devlet başkanları ile yapılan toplantıda bu talep gündeme getirilmiştir. Bu doğrultuda, 3 Haziran 1991 tarihinde imzalanan ve kısaca Abuja Anlaşması olarak bilinen

Afrika Ekonomik Topluluğunu Kuran Anlaşma temelinde oluşturulan kurumların uygulamalarını hayata geçirmek amacıyla 53 üye ülkenin imzasıyla Afrika Birliği kurulmuştur. Avrupa Birliği'nde mültecilere sağlanan bölgesel koruma dışında bu uygulamayı yürüten tek düzenleme, Afrika Anlaşmasıdır (1969). Bu anlaşma, bölgesel düzeyde mülteci sorununun çözülmesini amaçlamaktadır. Afrika bölgesinde gerçekleşen göç hareketliliğine bakıldığında, hareketliliklerin daha iyi ekonomik yaşam koşullarına ulaşma ve terör olaylarından kaçma isteğinin öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Afrika'da meydana gelen iç göçler bile dış göçün temelini oluşturmaktadır. Bunun nedeni, bölgede Kuzey ülkelerine gitmek isteyenlerin belirli ülkeleri kendilerine hedef olarak seçmesi, özünde ise o ülkeyi transit ülke olarak kullanmak istemesidir. Afrika'da var olan yüksek oranlı sığınmacı akını (Arıkan, 2020: 309) nedeniyle bu durumun kontrolünü sağlamak için kitlesel değerlendirmeler yapılmakta ve geçici koruma bu kişilere verilmektedir. Göç Yönetimi, zorla yerinden edilme, iç göç ve göç ve ticaret gibi başlıklar ile göç hareketliliğini yöneten Afrika Birliği, 2018-2030 yılları için *Afrika İçin Çerçeve Göç Politikası ve Eylem Planı*'ni hazırlamıştır.

1969 Afrika Anlaşması, BM Antlaşması ve İHEB ile kayda geçen insan haklarının ve temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını esas alarak bu haklardan herhangi bir taviz verilmemesini karara bağlamıştır. Afrika Anlaşması, herhangi bir kişinin yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmasını mültecilik ile ilişkilendiren bir düzenleme olmuştur. Öyle ki anlaşmanın 1.maddesinin 2. bendinde mülteci terimi aynı zamanda, kendi ülkesinin bir kısmında veya ülkenin tamamında işgal, saldırı ve dış güçlerin egemenliği gibi kamu düzenini olumsuz yönde etkileyen olaylar nedeniyle baskı altında kalan ve ülkesini terk etmek zorunda kalan bireyi ifade etmektedir (md.1/2). Burada, dış saldırı ve egemenlik konularına vurgu

yapılması, uluslararası metinlerim mültecileri bağlayan bölümlerinde önemli bir vurgudur (Sharpe, 2017: 140, akt. Arıkan, 2020: 313).

Afrika Anlaşmasının 1.maddesi, mülteci tanımını son derece geniş kapsamda ele alırken, mültecilik statüsünün sona erme durumlarını da hükme bağlamıştır. Bir kişi, vatandaşı olduğu ülkenin korumasından gönüllü olarak yeniden yararlanmaya başlamışsa, vatandaşlığını kaybettikten sonra gönüllü olarak yeniden kazanmışsa, vatandaşlık edinmiş ve bu ülkenin korumasından yararlanıyorsa, zulüm korkusuyla ayrılmak zorunda kaldığı ülkede yeniden bir yaşam kurmuşsa, vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmayı reddetmeye devam edemez. Ayrıca, bir ülkeye mülteci olarak kabul edildikten sonra bu sığınma ülkesi dışında siyasi olmayan ciddi bir suç işlemişse veya bu Sözleşme'nin amaç ve ilkelerini ciddi biçimde ihlal etmişse, mültecilik hali sona ermiş olur. (md. ¼).

Sözleşmenin hükümleri çerçevesinde her bireyin baskı ve zulüm görmesi durumunda mülteci sayılması gerektiği bu maddelerde vurgulanmıştır. Afrika Anlaşması, suça yönelik eylemlerin de karşısında olan bir mekanizmayı hayata geçirmeyi amaçlamıştır. Barış ve güvenliğin antlaşmanın temelini oluşturduğu bu düzenlemede, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde dahi bulunmayan siyasi bir suç dışında bir kişinin suç işlemesi durumu mülteci statüsünün düşürülmesine neden sayılmıştır. Öyle ki, antlaşmanın 5.maddesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmeden önce, bu sığınma ülkesi dışında siyasi olmayan ciddi bir suç islediği tespit edilen bireylerin sözleşme hükümlerine uygun olsa dahi mülteci statüsünün artık geçerli olmayacağı (md.5) ifade edilmiştir.

3.3. Latin Amerika

Meksika-ABD göçü, dünya çapında iki ülke arasındaki en büyük sürekli göç akışı olarak kabul edilmektedir ve bu nedenle Amerika kıtasındaki göç ile ilgili teorik

ve deneysel çalışmaların büyük bir kısmı, bu iki devlet arasındaki insan hareketliliğine odaklanmıştır. Ancak, son yıllarda göç olgusu, Latin Amerika ve Karayipler'deki tüm ülkelerde önemli bir sorun haline gelmiştir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında, Amerika kıtasında göç literatüründe merkezi bir konu olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, dünyanın ilk uluslararası insan hakları belgesi olan Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesi, bireysel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda temel insan haklarının korunması açısından büyük bir öneme sahiptir.

Amerikan Devletleri Örgütü (OAS), Mayıs 1948'de Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Bu bildirme ile eğitim hakkı, kültür hakkı, çalışma hakkı ve sosyal güvenlik hakkı güvence altına alınmıştır (Cavallaro ve Schaffer, 2004, s. 224). Latin Amerika Devletleri, insan haklarının korunması bağlamında büyük ölçüde uluslararası hukuk metinlerine taraf olmuşlardır. Latin Amerika bölgesinde Saint Lucia, Barbados, Grenada, Guyana ve Küba dışındaki ülkeler hem 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne hem de 1967 Protokolü'ne taraftır.

Latin Amerika'daki insan haklarının korunmasına yönelik çalışmalar yalnızca uluslararası anlaşmalara taraf olan devletler ile sınırlı kalmamıştır. Bu kapsamda, Amerikan Devletleri Örgütü'nün yürürlüğe koyduğu 1948 tarihli *Amerikan Devletleri Örgütü Şartı* da insan haklarının korunması amacıyla yürürlüğe konmuştur. Sığınma taleplerinin hukuka uygun olarak karşılanmasını amaçlayan *Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Deklarasyonu (American Declaration of the Rights and Duties of Man)* ise yine Amerikan Devletleri Örgütü Deklarasyonu'nun kabul edildiği konferansta imzalanmış ve *her kişinin, adli suçların dışında her ülkenin yasalarına ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak*

yabancı topraklarda sığınma arama ve alma hakkına sahip (md.27) olduğu karara bağlanmıştır.

Latin Amerika bölgesinde sığınma hakkı, geri göndermeme ilkesi ve toplu sınır dışı yasağının yasaklanması gibi sığınmacıların yaşadıkları zorlukları hafifletmeye yönelik olarak 22 Kasım 1969'da *Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi* imzalanmıştır. Bağlayıcı bir özelliği bulunan bu antlaşmanın maddeleri son derece kapsayıcı olmakla birlikte ABD ve Kanada'nın antlaşmaya taraf olmaması, Latin Amerika'daki en önemli hedef ülkelere gidiş yolunun önünü kesmektedir.

Söz konusu antlaşma, kişisel sorumluluk başlığı altında her bireyin aile, toplum ve insanlık adına yükümlülüklerinin bulunduğunu ve bir bireyin özgürlük hakkının başka bir bireyin özgürlük hakkını kısıtlamayacak kadar olabileceğini ifade etmiştir (Provost, 2005: 66-67). Bu antlaşmada, taraf olan devletlerin ülkeleri üzerindeki mutlak egemenliğini ve bağımsızlığını tehdit eden olağanüstü bir durumun varlığı durumunda devletlerin sorumluluklarının bir kısmını askıya almaları da mümkündür (md.27) Latin Amerika bölgesinde sığınmacıların haklarının düzenlenmesi için Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'na başvuru yapması mümkündür. Burada ele alınacak başvuruların değerlendirmesi için de yetkili merci bu bölgede *Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi*'dir. Ancak, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin 61.maddesi uyarınca, yalnızca AİHA'ya taraf olan devletler ve komisyon başvuru hakkına direkt olarak sahiptir ve bu bağlamda da bireysel başvuru yolu mahkeme özelinde kapalıdır. Gerekli prosedürler yerine getirildiği takdirde, Komisyon üzerinden başvuru mümkündür.

Mahkeme, 18 Temmuz 1978'de Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesi ile kurulmuştur. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, insan haklarının korumasına yönelik

iki önemli organ olmakla birlikte araların herhangi bir hiyerarşik üstünlük söz konusu değildir.

Zaman içerisinde Amerikalı Devletler Örgütü'nün organı olarak hizmet vermeye başlayan Komisyon, Mahkeme'nin statüsünden farklı bir konumda yer almaktadır. Öyle ki Mahkeme, yargısal erke sahip ve idari bakımdan özerk yasal bir birim olarak öne çıkmaktadır (Harris, 1998: 26-29). Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sözleşmesi, göç ve sığınma hakkının da temel insan hakları olarak sayılacağını hükme bağlamıştır. Sözleşmenin 22.maddesi, dolaşım ve ikamet özgürlüğü başlığında her kişinin, yabancı bir bölgede sığınma talebinde bulunma ve sığınma hakkı sahip olduğu hükme bağlanmıştır (md. 22/7).

Sığınmacıların ya da mültecilerin geri gönderilmeme ilkesi, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 33.maddesi ile uyumlu olarak ele alınmıştır (Arıkan, 2020: 333). Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu da sığınma hakkını kullanmak isteyen bir bireyin üçüncü ülkeye gönderilmeden önce usul açısından incelenmesi gerektiğini ifade ederek, *Micheal Edwards ve diğerleri* davasında değerlendirme sırasında sığınma başvurusu yapan kişilerin ülkesinde kalmasına izin vermeyen Kanada'yı hatalı olarak değerlendirmiştir (IACHR Case).

Latin Amerika bölgesinde mülteci haklarının korunmasına yönelik atılan bir başka adım, 1984 *Cartagena Mülteciler Bildiris'i*'dir. Kolombiya'da 19-22 Kasım 1984 tarihleri arasında düzenlenen *Orta Amerika, Meksika ve Panama'daki Mültecilerin Yasal ve İnsancıl Problemlerden Korunması Hakkında Uluslararası Konferans Dizisi*'nden uyarlanan bir metin olan bu bildiri, zulüm ve baskıya maruz kalmayı önlemek amacıyla, mültecilerin geri gönderilmemesini sınırda geri çevrilmesini yasaklayacak şekilde (md.5) düzenlemiştir.

3.4. Asya

Asya Pasifik Bölgesi, hem iç göç hareketlerinin, hem de sınır ötesi göçün yoğun olarak yaşandığı bir coğrafya olarak öne çıkmaktadır. Afganistan başta olmak üzere, Pakistan, Sri Lanka, Bangladeş gibi ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar hem iç göçün hem de sınırı aşan insan hareketliliğinin önünü açmıştır. Buna karşın, ekonomik olarak düşük ölçekli olan bu ülkelerin yanında bu bölgede Avustralya gibi ekonomik ölçeği yüksek bir ülkenin bulunması da insan hareketliliğinin ve düzensiz göçün yönünü ifade etmesi bakımından önemlidir. İnsan haklarının uluslararası hukuk metinlerinde yer alması bakımından örnek teşkil eden 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'ne her bölgede taraf olan ve olmayan devletlerin olması, doğrudan ve dolaylı olarak mülteci ve sığınmacı sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Davies'e göre (2006: 53) Asya-Pasifik Bölgesi'nde sığınma ve mülteci durumlarını çözmeye yönelik bağlayıcı hiçbir düzenleme bulunmamaktadır. Bağlayıcı olmayan bir düzenleme olarak yalnızca Asya-Afrika Hukuk Komitesi tarafından bildiri niteliğinde düzenlenen *Mülteci Statüsü ve Prosedürüne İlişkin Bangkok İlkeleri* söz konusudur. Mülteci statüsüne yönelik uygulamalarda yol gösterici maddeler içeren bu düzenleme her ne kadar bir çözüm arayışı olarak yazılmış olsa da, Asya-Pasifik ülkeleri bu düzenlemeyi neredeyse göz ardı etmiştir. Sığınma talepleri ve mülteci statüsü kazanmaya yönelik düzenlemeleri içeren ve bu durumun insan haklarından doğan bir hak olduğunu benimseyen, 15 Aralık 2008 tarihinde de yürürlüğe giren ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği) devletlerin ülkeleri üzerindeki hakları üzerinden oluşan bir birliktelik olmaktan çıkmış, uluslararası hukuk kurallarının yükümlülüklerine sahip bir hükümetler arası yapı halini kazanmıştır (Kifli, 127). *ASEAN İnsan Haklarına İlişkin Hükümetler arası Komisyonu*, her ne kadar insan haklarına yönelik düzenlemelerin sağlanmasını kabul etmişse de, insan hakları ihlallerine ilişkin başvuru alma ve inceleme hakkına sahip değildir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, uluslararası hukuk metinlerinde göç olgusunun ve sığınmacıların korunmasının nasıl ele alındığını kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Göç hareketliliği, ülkelerin ulusal yasal düzenlemelerinin yanı sıra uluslararası diplomatik ilişkiler nedeniyle küresel bir boyut kazanmış ve bu durum, uluslararası hukuk düzenlemelerinin önemini artırmıştır. Çalışma, İnsan Hakları Evrensel Beyanname, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika Birliği Anlaşması ve 1951 Cenevre Sözleşmesi gibi uluslararası ve bölgesel düzenlemelerin göçmenler ve sığınmacılar üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Göçmenlerin ve sığınmacıların korunmasına yönelik düzenlemeler, uluslararası toplumun insan hakları konusundaki taahhütlerini yansıtmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname, her bireyin temel hak ve özgürlüklere sahip olduğunu vurgularken, AİHS bu hakları yargısal bağlayıcılığı olan hükümlerle desteklemektedir. AİHS'nin 5. maddesi, bireyin özgürlükten yoksun kalmasının somut verilerle desteklenmesi gerektiğini belirterek, sığınmacıların keyfi tutuklanma ve gözaltına alınma risklerine karşı koruma sağlamaktadır. Ancak, bu düzenlemelerin uygulanmasında yaşanan sorunlar ve yetersizlikler, sığınmacıların haklarının etkin bir şekilde korunmasını engellemektedir. Diğer yandan, bölgesel düzenlemeler, uluslararası hukuk metinlerine ek olarak, göçmen ve sığınmacıların korunmasında önemli roller oynamaktadır. Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, İslam dinini esas alarak bölgesel bir bakış açısı sunmakta ve Arap ülkelerindeki insan hakları ihlallerine karşı mücadele etmektedir. Afrika Birliği Anlaşması ise geniş kapsamlı bir mülteci tanımı yaparak, kıtadaki göç hareketliliğine yönelik çözümler sunmaktadır. Latin Amerika'daki Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Cartagena Bildirisi, bölgedeki sığınmacıların ve mültecilerin haklarının korunmasına yönelik önemli adımlar atmıştır. Ancak, bu düzenlemelerin her biri, uygulanabilirlik ve etkinlik açısından farklı zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bir örnek olarak, 1951

Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, mülteci haklarının korunmasında temel belgeler olarak kabul edilmektedir. Bu düzenlemeler, uluslararası koruma ihtiyacı olan bireyler için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Ancak, sözleşmenin belirli coğrafi ve tarihsel sınırlamaları, günümüz göç hareketliliğinin karmaşıklığına uygun çözümler sunmakta yetersiz kalmaktadır. Özellikle, geri göndermeme ilkesi ve mültecilerin temel haklarının korunması konularında daha kapsamlı ve bağlayıcı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye, hem transit hem de hedef ülke olarak göç hareketliliğinin merkezinde yer almaktadır. Avrupa Birliği müktesebatını üstlenme sürecinde olan Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve diğer uluslararası hukuk metinlerine uygun düzenlemeler yapma yolunda önemli adımlar atmıştır. Ancak, özellikle Suriyeli göçmenlere yönelik uygulamalar ve Yabancı ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) çerçevesinde yaşanan zorluklar, Türkiye'nin göçmen ve sığınmacı haklarının korunmasında daha etkin politikalar geliştirmesi gerektiğini göstermektedir. Genele bakıldığında ise göç ve sığınmacı haklarının korunmasında uluslararası iş birliği ve dayanışmanın artırılması gerekmektedir. Uluslararası hukuk metinlerinin bağlayıcılığının artırılması ve uygulanabilirliğinin sağlanması, göçmenlerin ve sığınmacıların haklarının korunmasında kritik öneme sahiptir. Ayrıca, bölgesel düzenlemelerin etkinliğinin artırılması ve ulusal düzeydeki yasal düzenlemelerin uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, göç olgusu ve sığınmacıların korunması, uluslararası toplumun ortak sorumluluğudur. Bu çalışmada ele alınan düzenlemeler ve analizler, göçmen ve sığınmacı haklarının korunmasında mevcut durumu ve gelecekte atılması gereken adımları ortaya koymuştur. Daha kapsayıcı, adil ve insan haklarına dayalı politikaların geliştirilmesi, göçmen ve sığınmacıların yaşam koşullarının iyileştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Bu makalede herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri: Bu makalede herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Afrika Birliği Örgütü Anlaşması. (1969). African Union. Retrieved from <https://www.au.int>.

Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Deklarasyonu. (n.d.). Organization of American States. Retrieved from <https://www.oas.org>.

Arab Regional Consultative Process on Migration and Refugee Affairs (ARCP). (2014). International Organization for Migration. Retrieved from <https://www.iom.int/arab-regional-consultative-process-migration-and-refugee-affairs-arcp>.

ArHS, madde 1/a. (n.d.). Retrieved from <https://www.unhcr.org>.

Arıkan, G. (2020). *Göç Hukukunda Yabancıya Sağlanan Uluslararası, Bölgesel Ve Ulusal Koruma* (Doktora Tezi). 309-353.

ASEAN Convention Against Trafficking in Persons, Especially Women and Children. (n.d.). ASEAN. Retrieved from <https://www.asean.org>.

Asian-African Legal Consultative Organization, Final Text of the AALCO's 1966 Bangkok Principles on Status and Treatment of Refugees, 24 June 2001, The AALCO's 40th Session, New Delhi, (Çevrimiçi) <http://www.aalco.int/final%20text%20of%20bangkok%20principles.pdf>

- Asya-Pasifik Mülteci Haklar Ağı. (n.d.). Retrieved from <https://aprrn.info>.
- Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma (ABIDA). (n.d.). Retrieved from <https://www.europa.eu>.
- Avrupa Hukuku El Kitabı. (2015).
- Avrupa Sığınma ve Göç Paktı (European Pact on Migration and Asylum, 2008). (n.d.). Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu>.
- Birleşik Krallık davası. (n.d.). European Court of Human Rights. Retrieved from [\[https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-146501%22%5D%7D\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-146501%22%5D%7D)(<https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-146501%22%5D%7D>)).
- Bunyan, T. (1993). Trevi, Europol and the European State. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.175.888&rep=rep1&type=pdf>.
- Cartagena Bildirisi, başlangıç a maddesi. (n.d.). Retrieved from <https://www.acnur.org>.
- Caşın, M. H. (2019). *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*. Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.
- Cavallaro, J. L., & Schaffer, E. J. (2004). Less as More: Rethinking Supranational Litigation of Economic and Social Rights in the Americas. *Hastings Law Journal*, 56, 217-282. <https://doi.org/10.1353/hrq.2004.0022>.
- Cengiz, Mehmet (2022). Mülteci Hukuku Açısından İslâm Hukuku İle Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Koruyuculuğunu Yaptığı 1951 Cenevre Sözleşmesi Ve 1967 Protokolü Arasında Metodolojik Bir Mukayese. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, vol. 5, no. 2, , pp. 718-61.
- Davies, S. E. (2006). The Asian Rejection?: International Refugee Law in Asia. *Australian Journal of Politics and History*, 52(4), 562-575.

- Denk, E. (2001). Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 56(02).
https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001832
- Dublin Sözleşmesi. (n.d.). Retrieved from <https://www.unhcr.org>.
- Duruel, M. (2017). Avrupa Birliği Göç Politikası ve Kitlesele Göç Akınları Karşısındaki Durumu. *International Journal of Political Studies*, 3(3), 3.
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Antlaşması (ESKHA). (n.d.). Retrieved from <https://www.ohchr.org>.
- Ekşi, N. (2012). Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Hukuki Statüsü. *Legal Hukuk Dergisi*, 10(119), 7.
- EUR-Lex. (n.d.). Retrieved from <https://www.eur-lex.europa.eu>.
- Global Approach on Migration and Mobility. (2011). European Commission. Retrieved from <https://home-affairs.ec.europa.eu>.
- Goodwin-Gill, G.S. (2007). *The Refugee in International Law*. Oxford University Press.
- Harris, D. J. (1998). *Cases and Materials on International Law* (5th ed.). Sweet & Maxwell.
- Harris, D., O’Boyle, M., & Warbrick, C. (2014). *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- IACHR Case. (n.d.). Retrieved from <https://www.cidh.oas.org>.
- İHEB. Retrieved from <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/iheb.pdf>.
- İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı. (n.d.). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. Retrieved from <https://www.ab.gov.tr>.
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, madde 22. (n.d.). Retrieved from <https://www.un.org>.
- Jones, A. (2019). *International humanitarian law and state sovereignty: A delicate balance*. Cambridge University Press.
- Kifli, T. (2000). *The Legal Protection of Refugees*. Oxford University Press.

Küresel Mutabakat. (2018). *Küresel Mülteci Mutabakatı. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği*. <https://www.unhcr.org/5b329b4d4.pdf>

Laken Zirvesi. (n.d.). Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu>.

Lizbon Anlaşması, madde 78. (n.d.). Retrieved from <https://www.europa.eu>.

Murray, R. (2010). *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press.

Odman, M. (1995). *Human Rights in International Law*. Cambridge University Press.

Ortak Avrupa Sığınma Sistemi (Common European Asylum System). (n.d.). Retrieved from <https://ec.europa.eu>.

Özler, Z., & Mindek, C. (2008). AB'de Anayasa Süreci ve Lizbon Antlaşması. *İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları*.

Provost, R. (2005). *International Human Rights and Humanitarian Law*. Cambridge University Press.

Sevilla Zirvesi. (n.d.). Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu>.

Sharpe, Marina. (2018). *The Regional Law of Refugee Protection in Africa*, Oxford University Press.

Smith, J. (2021). Refugee rights and national security: Examining the Global Compact. *Journal of International Law*, 24(2), 135-150. <https://doi.org/10.1234/jil.2021.02.005>

TREVI (Terrorisme, Radicalisme, Extrémisme et Violence internationale). (n.d.). Retrieved from <https://www.europa.eu>.

Türkiye Barolar Birliği Yayınları. (n.d.). Retrieved from <https://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr>.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (n.d.). Retrieved from https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_d00/c002/km_00002024ss0053.pdf.

UNICEF - Violence Against Children. (n.d.). Retrieved from <https://www.violenceagainstchildren.un.org>.

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf

1951 Cenevre Sözleşmesi. (n.d.). Retrieved from <https://www.unhcr.org>.

Council of Europe. (1949). *Statute of the Council of Europe*. <https://rm.coe.int/1680306052>

European Court of Human Rights. (1950). *European Convention on Human Rights*. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG

European Social Charter. (1961). *European Social Charter*.

Cenevre Sözleşmesi, madde 32/1. (n.d.). Retrieved from <https://www.unhcr.org>.

10 Eylül 1969 tarihli Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özellikli Durumlarını Düzenleyen Afrika Birliği Örgütü Anlaşması. (n.d.). African Union. Retrieved from <https://www.au.int>.

Amerikan İnsan Hakları Anlaşması (AİHA), 22 Kasım 1969. (n.d.). Organization of American States. Retrieved from <https://www.oas.org>.

Anayasa, madde 90/5. (n.d.). Retrieved from <https://www.tbmm.gov.tr>.

1967 Protokolü, madde 7. (n.d.). Retrieved from <https://www.unhcr.org>.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Migration and asylum are critical issues in the contemporary world, profoundly affecting individuals and states. This study, investigates how migration and asylum are addressed in international law, with a particular focus on the protection of migrants and asylum seekers. It explores various international and regional agreements and their effectiveness in safeguarding human rights. The study aims to analyze the alignment of national laws with international standards and the role of significant legal frameworks in shaping migration policies. Migration is a global phenomenon influenced by national legal regulations and international diplomatic relations. The increasing number of migrants and asylum seekers necessitates robust legal frameworks to protect their rights. This study delves into the complexities of international migration law, evaluating the effectiveness of existing regulations and identifying areas for improvement. The significance of this research lies in its comprehensive approach to understanding the multifaceted nature of migration laws. It addresses the pressing need for a unified legal response to the challenges faced by migrants and asylum seekers worldwide. By examining international treaties and conventions, the study provides insights into the strengths and weaknesses of current legal protections. The research also highlights the importance of cooperation among nations to enhance the effectiveness of migration laws. It underscores the role of international organizations in monitoring and enforcing compliance with human rights standards. Furthermore, the study emphasizes the impact of geopolitical factors on migration policies. It discusses the varying approaches of different regions and their implications for global migration governance. The analysis includes case studies that illustrate the practical application of legal principles in real-world scenarios. By identifying gaps in the existing legal frameworks, the study offers recommendations for improving the protection of migrants and asylum seekers.

Method

The methodology of this study involves a comprehensive analysis of international and regional legal texts concerning migration and asylum. Key documents, including the Universal Declaration of Human Rights, the European Convention on Human Rights, the Arab Charter on Human Rights, the African Union Convention, and the 1951 Geneva Convention, are examined to understand their impact on migration policies. The study also reviews national laws and their compliance with international standards.

This research employs a qualitative approach, analyzing legal texts, case studies, and existing literature on migration and asylum. The method includes a critical review of the effectiveness of legal frameworks, considering judicial and non-judicial mechanisms for protecting the rights of migrants and asylum seekers. Comparative analysis of different regional approaches provides a holistic understanding of the global migration landscape.

Findings

The findings of this study reveal that international and regional legal frameworks play a crucial role in protecting the rights of migrants and asylum seekers. The Universal Declaration of Human Rights, although not legally binding, has been instrumental in raising global awareness about human rights. The European Convention on Human Rights (ECHR) provides a legally binding framework that has significantly influenced national laws in Europe, ensuring better protection for migrants and asylum seekers. The Arab Charter on Human Rights and the African Union Convention offer regional perspectives on human rights and migration. These regional agreements highlight the importance of context-specific approaches to migration issues. The 1951 Geneva Convention remains the cornerstone of refugee protection, outlining the rights of refugees and the obligations of states. However, the study also identifies several challenges and shortcomings in the existing legal frameworks. The effectiveness of regional regulations varies, and there are gaps in the implementation of international standards at the national level. Case studies, such as the Amuur case in France, illustrate the practical challenges in interpreting and applying migration laws. The study underscores the need for harmonizing national laws with international standards to ensure a solid legal foundation for migration and asylum.

Conclusion and Discussion

In conclusion, this study highlights the importance of international and regional legal frameworks in protecting the rights of migrants and asylum seekers. While significant progress has been made, there are still gaps and challenges that need to be addressed. Harmonizing national laws with international standards is crucial for ensuring the effective protection of migrants and asylum seekers. The study suggests several measures to enhance the effectiveness of migration laws. These include improving the implementation of international standards at the national level, strengthening regional cooperation, and ensuring that national laws are aligned with international obligations. Future research should focus on identifying best practices and developing new legal mechanisms to address the evolving challenges of migration and asylum.

In conclusion, the protection of migrants and asylum seekers requires a coordinated effort at the international, regional, and national levels. By aligning national laws with international standards and enhancing regional cooperation, states can better address the complexities of migration and ensure the protection of human rights for all individuals.

SİBER ZORBALIK İLE BENLİK SAYGISI VE YALNIZLIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE TEMEL İHTİYAÇ TATMİNİNİN ARACI ROLÜ

Çağrı ÖVEN* **Bilge Sena KURT†** **Mahir MUTLU‡**
Alper BAYAR§ **Yusuf BAYAR****

Öz

Bu çalışma, üniversite öğrencileri arasında siber zorbalığa maruz kalmanın yalnızlık ve benlik saygısı üzerindeki etkilerini ve temel psikolojik ihtiyaç tatmininin bu ilişkilerdeki aracı rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, 2022-2023 akademik yıllarında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde öğrenim gören 485 öğrenciye uygulanan anket verilerine dayanmaktadır. Yordayıcı ilişkisel araştırma deseni kullanılarak yürütülen bu çalışmada, siber zorbalık, yalnızlık, benlik saygısı ve temel psikolojik ihtiyaç tatmini arasındaki ilişkiler kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Bulgular, siber zorbalığa maruz kalmanın öğrencilerin yalnızlık seviyelerini artırdığını ve benlik saygısını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Özellikle, temel

* cagrioven@gmail.com, Konya/Türkiye

† bilgesenakurt33@gmail.com, Konya/Türkiye

‡ mutlumahir105@gmail.com, Konya/Türkiye

§ bayaralper23@gmail.com, Konya/Türkiye

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, ybayary@gmail.com, Konya/Türkiye

psikolojik ihtiyaçların tatmin düzeyinin, siber zorbalığın bu olumsuz etkileri üzerinde kısmi aracı rolünü ortaya koyarak siber zorbalığın olumsuz sonuçlarıyla mücadele etmede özerklik, ilişkisellik ve yeterliğin önemini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Siber Zorbalık, Öz Saygı, Yalnızlık, Temel Psikolojik İhtiyaçlar

THE MEDIATING ROLE OF BASIC NEED SATISFACTION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN CYBERBULLYING, SELF-ESTEEM AND LONELINESS

Abstract

This study aims to examine the effects of cyberbullying victimization on loneliness and self-esteem among university students and the mediating role of basic psychological need satisfaction in these relationships. The research is based on survey data collected from 485 students enrolled at Konya Necmettin Erbakan University and Zonguldak Bülent Ecevit University during the 2022-2023 academic year. Using a predictive correlational research design, the relationships between cyberbullying, loneliness, self-esteem, and basic psychological need satisfaction were comprehensively analyzed. The findings indicate that experiencing cyberbullying increases students' levels of loneliness and negatively affects their self-esteem. Notably, the level of satisfaction of basic psychological needs was found to have a partial mediating role in these adverse effects of cyberbullying, underscoring the importance of autonomy, relatedness, and competence in coping with the negative consequences of cyberbullying

Keywords: Cyberbullying, Self-Esteem, Loneliness, Basic Psychological Needs

1. GİRİŞ

Bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi ve dijital platformların günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, insanların birbirleriyle olan iletişim ve etkileşim biçiminde köklü değişikliklere neden olmuştur. Ancak, bu durum bazı

olumsuz sonuçları da beraberinde getirmektedir. Dijital çağın getirdiği iletişim araçlarının, özellikle gençler arasında siber zorbalık olarak adlandırılan bir tür saldırgan davranışın ortaya çıkmasına olanak sağladığı ifade edilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2014).

Gençler arasında, dijital platformlarda fiziksel temasın olmaması, anonimlik ve uzaktan iletişim imkanının da etkisiyle siber zorbalık vakalarında ciddi bir artışın ortaya çıktığı görülmektedir (Ansary, 2020). Bu tür bir zorbalık, sadece psikolojik değil aynı zamanda sosyal sonuçlar da doğurarak, hedef alınan bireylerin mağduriyet yaşamasına yol açmaktadır (Slonje ve Smith, 2008; Kowalski vd., 2012). Zorbaca davranışlar sadece sanal ortamda gerçekleşmiş olduğunda bile kurbanların benlik saygısını zedelemekte ve sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir (Hinduja ve Patchin, 2017).

Siber mağduriyet, çağımızın dijitalleşen dünyasında ortaya çıkan ve bireyleri zarar verici davranışlarla karşı karşıya bırakan bir olgudur (Patchin ve Hinduja, 2018). Çevrimiçi platformlarda bireylerin hakaret, tehdit, taciz, iftira gibi olumsuz davranışlara maruz kalmalarını ifade etmektedir (Slonje ve Smith, 2008). Araştırmalar, siber zorbalığa maruz kalan bireylerin başlıca duygusal tepkilerinin stres (Caspi ve Gorsky, 2006), kaygı (Juvonen ve Gross, 2008), üzüntü, kızgınlık ve utanç (Topçu vd., 2008) olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, siber zorbalık mağdurları, güvenlik duygusunun zedelenmesi, depresyon ve benlik saygısının düşmesi gibi çeşitli psikolojik zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2010; Finkelhor vd., 2000; Beran ve Li, 2005; Patchin ve Hinduja, 2006; Ybarra vd., 2006).

Siber zorbalığa maruz kalan kişilerin duygusal tepkilerini inceleyen bir araştırmada, mağdurların üçte biri, kişisel bilgilerinin başkalarıyla paylaşılması

nedeniyle tehdit altında hissettiklerini veya utandıklarını belirtmektedir (Ybarra ve Mitchell, 2004). Bu durum, bireylerin yaşadıkları bu olumsuz deneyimleri anlamlandırmaya ve kendileriyle bağdaştırmaya çalıştıkları bir süreç olarak değerlendirilebilmektedir (Barlett vd., 2016). Kendini belirleme kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, yaşanan bir siber mağduriyetin ardından bireylerin duygusal tepkileri ile sosyal faktörler arasında bir bağlantı kurma çabası içinde oldukları düşünülebilir. Kendini belirleme kuramı, bireylerin deneyimlerini anlama ve anlamlandırma biçimini açıklayan temel kuramlardan biridir (Deci ve Ryan, 2000). Bu çerçevede, bireylerin öfke, kaygı ve korku gibi duygusal tepkileri, akademik başarılarının düşmesi gibi sosyal faktörlerle ilişkilendirebilmektedir. Bu açıdan, siber zorbalığa uğrayan bireylerin duygusal tepkileri, içsel duygusal durumlarını dışsal etmenlerle bağdaştırma çabası olarak kendini belirleme kuramının perspektifinden değerlendirilebilir. Bu durum, zorbalık karşısında hissedilen duyguların dışsal etkenlerle bağlantılı olduğu düşüncesini içermektedir. Örneğin, bir kişi siber zorbalığa maruz kaldığında, hedef alındığı için duyduğu üzüntüyü anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu durumda, duygusal deneyimlerini ve tepkilerini, yaşadığı zorbalık olayıyla ilişkilendirerek açıklamaya çalışmaktadır. Bu şekilde, bireyler duygusal deneyimlerini dış etkenlerle bağlantılı hale getirerek anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Bireylerin psikolojik iyi oluşunu destekleyen özerklik, yeterlik ve ilişkisellik, kendini belirleme kuramında üç temel psikolojik ihtiyaç olarak tanımlanmaktadır. Bu kuram, bireylerin bu ihtiyaçlarını anlamaya yönelik bir çerçeve sunmaktadır ve ihtiyaçların karşılanmasının, bireylerin motivasyon ve genel iyilik halleri üzerinde önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Özerklik ihtiyacı, bireylerin kendi eylemlerini başlatma ve seçim yapma isteğini ifade ederken, yeterlik ihtiyacı bireylerin çevreleriyle etkili biçimde etkileşime girmek ve çevrelerini olumlu bir şekilde etkileme ihtiyacını içermektedir. İlişkili olma gereksinimi, bireylerin

başkalarıyla derin ve anlamlı bağlar kurma arzusunu yansıtmaktadır (Deci ve Ryan, 1985, 2000).

Mağdurların yaşadığı olumsuz duygusal durumların temel psikolojik ihtiyaçlarını nasıl etkilediğini açıklayan kendini belirleme kuramı, bu bağlamda önemli bir çerçeve sunmaktadır. Yapılan araştırmalar, siber zorbalığa maruz kalan bireylerin benlik saygılarının ciddi şekilde zedelendiğini göstermiştir (Topçu vd., 2008). Benlik saygısı, bireyin kendisini olumlu bir açıdan değerlendirebilme yeteneğini ifade etmektedir (Rosenberg, 1965). Aynı zamanda, kişinin kendini kabul etme ve saygı duyma durumuyla sıkı bir şekilde ilişkilidir. Duygusal, sosyal ve akademik alanlarda kendine güven, içsel tatmin ve olumlu benlik algısı ile de bağlantılıdır (Crocker ve Wolfe, 2001).

Kendini belirleme kuramı perspektifinden bakıldığında, benlik saygısı üzerindeki bu olumsuz etkilerin, bireylerin temel psikolojik ihtiyaçları ile nasıl ilişkilendirildiği görülmektedir. Yüksek benlik saygısına sahip bireyler, öz-bilincin merkezi bir kavramı olan kendini belirleme kuramı çerçevesinde kendi yeteneklerini ve değerlerini daha iyi anlayabilmektedir. Bu nedenle, siber mağduriyetin benlik saygısına zarar vermesi, bireylerin temel psikolojik ihtiyaçlarının ihlali ile bağlantılı olarak kendini belirleme kuramıyla doğrudan ilişkilidir (Deci ve Ryan, 2000).

Bu bağlamda, siber zorbalığın benlik saygısına etkisinin incelenmesi, bireylerin temel psikolojik ihtiyaçlarını ve kendini belirleme süreçlerini anlama açısından önemli bir konudur. Yüksek benlik saygısının, stresle etkili başa çıkma, kişisel gelişim ve yaşam memnuniyeti açısından avantajlı olduğu göz önüne alındığında, siber mağduriyetle mücadelede bu faktörlerin göz ardı edilmemesi kritik bir husustur (Orth vd., 2010).

Bir kişi, internette ya da diğer dijital platformlarda aşağılayıcı mesajlar, tehditler veya küçümsemelerle karşılaştığında, kendi değerine olan inancı sarsılabilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2013). İnsanlar, sosyal medya üzerinden yapılan hakaretlerle (aşağılama, kaba ifadeler kullanımı) karşılaştıklarında yeteneklerini sorgulayabilmektedir. Bu durumun, bireylerin kendileri hakkında olumsuz düşüncelerinin artmasına, psikolojik olarak güçsüz hissetmelerine ve neticede sosyal yaşamlarında sorunlar yaşamalarına yol açabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca, siber zorbalığa uğrayan bireylerde yalnızlık hissi de sıkça görülen duygulardan biridir (Ybarra ve Mitchell, 2004). Örneğin, çevrimiçi bir ortamda sürekli olarak dışlanma veya alay edilme durumuyla karşılaşan bir kişi, gerçek dünyada da izole hissedebilmektedir. Yalnızlık, sosyal ilişkilerdeki eksiklik ve tatminsizlik hissini bir sonucudur. Yalnızlık, bireyin hem psikolojik hem de fizyolojik sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Hawkley ve Cacioppo, 2010). Bu durumun, sosyal ilişkiler üzerinde olumsuz bir etkisi olduğuna inanılmaktadır çünkü bu etki, ilişki bağlarını zayıflatıp bireyin kendini yalnız hissetmesine neden olabilmektedir. Kendini belirleme kuramı bağlamında, bu durumun bireyin temel psikolojik ihtiyaçlarından biri olan ilişkisellik bağlamındaki öz farkındalık eksikliğini güçlendirebileceği vurgulanmaktadır. İlişkisel eksiklik, kendini belirleme süreçlerini olumsuz yönde etkileyerek bireyin duygusal refahını ve özsaygısını zedeleyebilmektedir (Ryan ve Deci, 2017). Bu bağlamda, kendini belirleme kuramı perspektifinden bakıldığında, yalnızlığın artmasıyla birlikte ilişkisel bağlantıların zarar görmesi, bireyin psikolojik iyi oluşunu olumsuz etkileyen bir faktör olarak düşünülmektedir.

Literatürde temel psikolojik ihtiyaçlar tatmin düzeyi düşük olan bireylerin, siber zorbalık gibi dışsal stresörlerle başa çıkmada daha fazla zorluk yaşadığı geniş bir

biçimde desteklenmektedir (Palermi vd., 2022; Tian vd., 2018; Liu vd., 2020). Kendini Belirleme Kuramı'na göre, özerklik, yeterlik ve ilişkisellik olarak tanımlanan üç temel ihtiyacın karşılanmaması, bireylerin psikolojik dayanıklılığını düşürerek, onları strese karşı daha kırılgan hale getirebilir (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2017). Bu durum, bireyin stresle başa çıkma becerilerini olumsuz etkilerken, temel ihtiyaçlarının eksikliği ile ortaya çıkan kırılganlık psikolojik iyi oluşlarını da tehdit eder (Vansteenkiste vd., 2010; Ryan ve Deci, 2017).

Özellikle siber zorbalığın, bireylerin temel ihtiyaç tatminini zedelediğine dair bulgular, bu değişkenin aracı değişken olarak ele alınmasını daha anlamlı kılmaktadır. Örneğin, siber zorbalık mağdurlarında özerklik ihtiyacının karşılanmaması, bireylerde kontrol kaybı hissi yaratarak kendine güvenin azalmasına ve stresli durumlarla başa çıkma becerilerinin sınırlandırılmasına neden olmaktadır (Hinduja ve Patchin, 2013; Ryan ve Deci, 2017). Yeterlik ihtiyacının karşılanmaması ise, bireylerin kendi yeteneklerine duyduğu güvenin azalmasına yol açabilir; bu durum, özellikle benlik saygısında ciddi bir düşüşe neden olmaktadır (Bandura, 1997; Vansteenkiste vd., 2020). Benzer şekilde, ilişkisellik ihtiyacının eksikliği, bireylerin sosyal destek mekanizmalarından uzaklaşarak yalnızlık hissini pekişmesine ve sosyal izolasyonun artmasına neden olmaktadır (Cacioppo ve Patrick, 2008; Ryan ve Deci, 2017).

Bu nedenle, temel ihtiyaç tatmininin aracı değişken olarak incelenmesi, siber zorbalık gibi olumsuz deneyimlerin bireylerin psikolojik iyi oluşunu nasıl şekillendirdiğini anlamada önemli bir perspektif sunmaktadır (Vansteenkiste vd., 2010; Baumeister ve Leary, 1995). Temel ihtiyaç tatmininin eksikliği, bireylerin yalnızlık duygularını derinleştirirken, sosyal bağların zayıflamasıyla birlikte kendilik algısında olumsuz değişikliklere yol açarak benlik saygısını düşürmektedir (Chen vd., 2015). Yapılan çalışmalarda, ihtiyaçların tatmin edilmemesi sonucu

bireylerin yalnızlık ve düşük benlik saygısı gibi alanlarda daha fazla zorluk yaşadığı görülmektedir (Deci ve Ryan, 2017; Chen vd., 2015).

Bu bağlamda, temel ihtiyaç tatmininin bu araştırmada aracı değişken olarak ele alınması, siber zorbalığın yalnızlık ve benlik saygısı üzerindeki yordayıcı etkilerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına olanak sağlamakta, aynı zamanda bireylerin psikolojik iyi oluşu üzerindeki dolaylı etkilerini de ortaya koymayı hedeflemektedir.

İlgili alanyazın tarandığında üniversite öğrencilerinde siber zorbalığa maruz kalma ile yalnızlık ve benlik saygısı arasındaki ilişkide temel psikolojik ihtiyaç tatmininin aracı rolü ile ilgili araştırma bulgusuna rastlanmamıştır. Tüm bu bilgiler kapsamında bu araştırmanın amacı, siber zorbalığa maruz kalan bireylerin yalnızlık düzeyleri ile benlik saygısı düzeylerindeki değişimleri, kendini belirleme kuramı perspektifinden bakarak temel psikolojik ihtiyaç tatmini üzerinden açıklamaktır.

H1: Siber zorbalığa maruz kalma yalnızlık ve benlik saygısını yordamaktadır.

H2: Siber zorbalığa maruz kalmanın yalnızlık ve benlik saygısıyla ilişkisinde temel ihtiyaç tatmininin aracı rolü vardır.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Modeli

Bu araştırmada, değişkenlerin tümü kapsamlı bir yaklaşımla analiz edilerek yordayıcı ilişkisel araştırma deseni kullanılmıştır. Aracılık etkisini istatistiksel olarak hesaplamada kullanılan iki temel yöntemden biri olan Baron ve Kenny'nin nedensellik yaklaşımına ek olarak, bu çalışmada daha güncel ve güçlü hesaplama tekniklerine dayanan çağdaş bir yöntem tercih edilecektir. Çağdaş yaklaşımlar,

aracılık modelinde esas olarak dolaylı etkinin hesaplanması ve bu etkinin yorumlanmasına odaklanmaktadır (Gürbüz, 2019).

2.2 Araştırma Grubu

Araştırmanın örneklem seçiminde, katılımcılara ulaşmak için uygun (kolayda) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmacının erişim sağlayabileceği katılımcılara anket uygulamasına olanak tanır (Balci, 2001). Çalışma grubunu 2022-2023 yıllarında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde öğrenim gören 485 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

2.3 Veri Toplama Araçları ve Süreçleri

Üniversite Öğrencilerinde Siber Zorbalığa Maruz Kalma Ölçeği: Bayar ve arkadaşları (2023) tarafından geliştirilen ölçek, 28 maddeden ve 6 alt boyuttan oluşan 5 dereceli Likert tipi bir ölçektir (1- Hiçbir Zaman, 5- Üçten Çok). Bu ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları şu şekilde hesaplanmıştır: siber ortamda yerine geçme alt boyutu için .77, sözlü sataşma alt boyutu için .76, sosyal dışlanma alt boyutu için .82, siber ortamda ifşa alt boyutu için .79, cinsel içerikli siber mağduriyet alt boyutu için .86 ve anonim siber mağduriyet alt boyutu için .73, toplamda, ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .81 olarak bulunmuştur.

Psikolojik İhtiyaçların Tatmini Ölçeği (Basic Psychological Need Satisfaction Scale): Deci ve Ryan (2000) ile Gagné (2003) tarafından geliştirilen bu ölçeğin Türkçeye uyarlaması, Şimşek ve Yalınçetin (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Toplam 21 maddeden ve üç alt boyuttan (özerklik, yeterli ve ilişkisellik) oluşan ölçek, 7 dereceli Likert tipi bir formata sahiptir (1- Hiç Doğru Değil, 7- Çok Doğru). İlk olarak, ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .82 olarak belirlenmiştir.

Daha sonra, Kindap (2011) tarafından yapılan yeniden testte, bu katsayı .84 olarak saptanmıştır.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği: Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen ve Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçeye uyarlanan Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ), toplamda 63 sorudan ve 12 alt kategoriden oluşmaktadır. Ölçeğin ilk 10 maddesi, katılımcıların benlik saygısı düzeyini ölçmeye yönelik olarak tasarlanmıştır. Bu araştırmada, öğrencilerin benlik saygısı düzeylerini belirlemek amacıyla ölçeğin benlik saygısını ölçen bu 10 maddelik alt boyutu kullanılmıştır. Ölçek, 4'lü Likert tipi bir formata sahiptir (1- Çok Doğru, 4- Çok Yanlış). Rosenberg (1965) tarafından gerçekleştirilen güvenirlik analizlerinde, RBSÖ'nün Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .77 ile .88 arasında değişim göstermiştir.

UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Formu: Hays ve DiMatteo (1987) tarafından UCLA Yalnızlık Ölçeği'nden türetilen bu ölçek, Doğan, Çötök ve Tekin (2011) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır ve toplamda 8 maddeden oluşmaktadır. 4 dereceli Likert tipi bir ölçek formatındadır (1- Hiç Uygun Değil, 4- Tamamen Uygun). Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .84 olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınan puanlar arttıkça bireylerin yalnızlık düzeyi de artmakta, puanlar azaldıkça yalnızlık düzeyi düşmektedir.

Kişisel Bilgi Formu: Bu araştırmada katılımcıların cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf düzeyi, sanal ortamda ne kadar vakit geçirdiği, teknolojik aletleri kullanma düzeyi, siber zorbalığa geçmişte maruz kalma durumu ve bu duruma ilişkin bilgileri araştırmacılarca oluşturulan form ile elde edilmiştir.

2.4 Verilerin Toplanması ve Hazırlanması

Veri toplama sürecine başlamadan önce, araştırma kapsamında kullanılan ölçekleri geliştiren ve Türkçe'ye uyarlamasını yapan yazarlardan ölçek kullanımına ilişkin izinler e-mail aracılığıyla alınmıştır. İkinci olarak uygulamanın yapılabilmesi için Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan 12/04/2023 tarihli ve 2023/133 sayılı etik kurul izni doğrultusunda çevrimiçi form aracılığı ile veri toplanmıştır. Katılımcılara onam formu verilmiş ve form aracılığıyla araştırmaya katılacak olan üniversite öğrencileri bilgilendirilmiştir. Onam formunu okuyup onayladıktan sonra katılımcılar, gönüllülük temelinde Kişisel Bilgi Formu'nu doldurarak ölçekleri tamamlamışlardır.

3. BULGULAR

Bu çalışmanın örneklemini yaşları 19 ile 25 (Ort. = 19.61±4.4) arasında değişen 345'i (%71.1) kadın ve 140'ı (% 28.9) erkek olmak üzere toplam 485 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Tablo 1'de ölçeklere ve alt boyutlarına ilişkin en küçük-en yüksek değerler, ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklere ve Ölçek Alt Boyutlarına İlişkin En Düşük- En Yüksek Değerler, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	En Düşük	En Yüksek	Ort.	SS
Siber Ortamda Yerine Geçme	1.00	2.00	1.09	.20
Sözlü Sataşma	1.00	2.83	1.13	.28
Sosyal Dışlama	1.00	2.50	1.17	.30
Siber Ortamda İfşa	1.00	4.25	1.32	.50
Cinsel İçerikli Siber Mağduriyet	1.00	2.00	1.09	.22
Anonim Siber Mağduriyet	1.00	3.00	1.14	.33

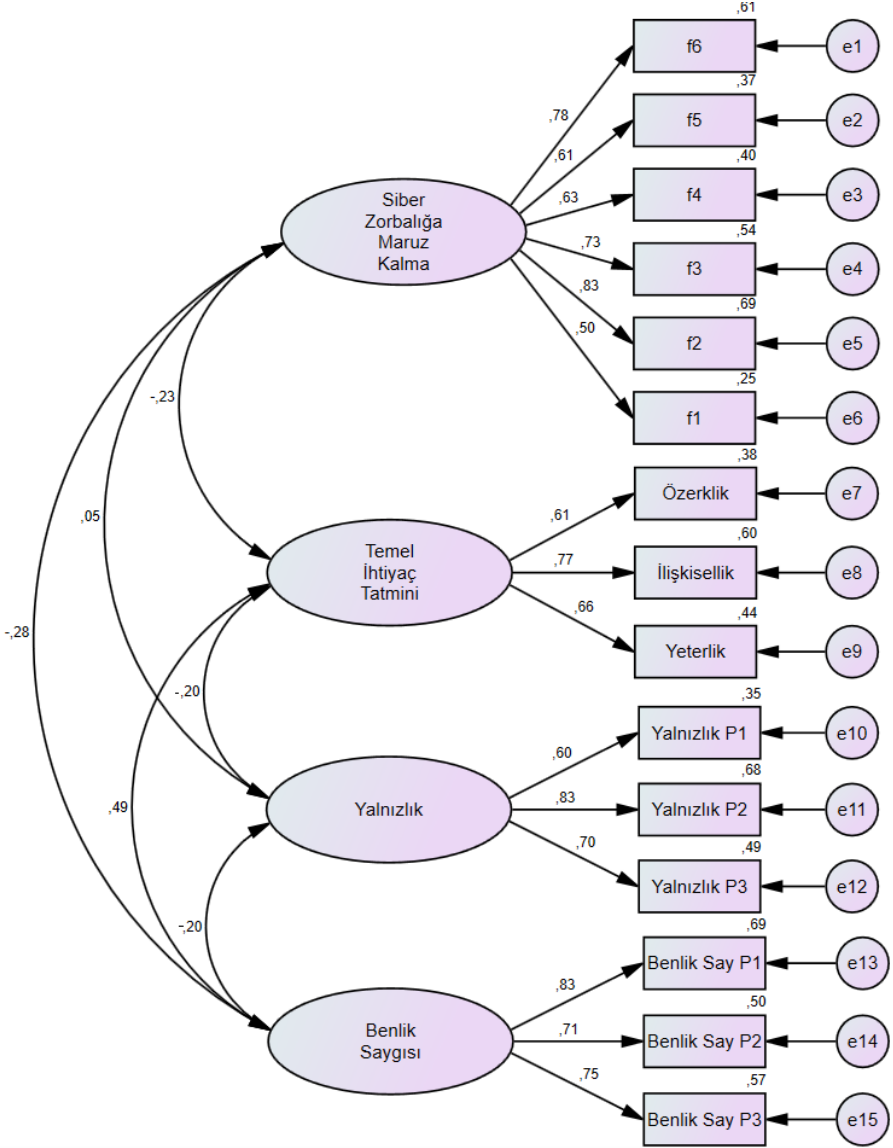
Siber Mağduriyet Toplam	1.00	2.29	1.16	.23
İlişkiselik	2.14	6.43	4.28	.79
Özerklik	1.43	6.29	4.59	1.02
Yeterlik	1.00	6.17	3.69	.825
Temel İhtiyaç Tatmini	2.53	5.95	4.19	.63
Benlik Saygısı	1.28	4.00	2.63	.35
Yalnızlık	1.00	3.83	2.66	.49

Yapısal eşitlik modeline geçmeden önce gözlenen değişkenlerin gizil değişkenleri ne düzeyde temsil ettiğini incelemek için ölçüm modeli sınanmıştır. Şekil 1'den de takip edilebileceği gibi siber zorbalığa maruz kalma altı alt boyutuyla, temel ihtiyaç tatmini üç alt boyutuyla temsil edilirken yalnızlık ve benlik saygısı değişkenleri ise üçer yapay gösterge değişkenle temsil edilmiştir. Söz konusu ölçeklerin alt boyutları olmadığı için parselleme (parcelling) tekniği kullanılmıştır. Parselleme yönteminin uyum indekslerini iyileştiren bir yöntem olduğu ve bu sebeple alt boyutları olmayan ölçeklerde kullanılması önerilmektedir (Bandalos, 2002).

Elde edilen sonuçlar verinin modelle çok iyi düzeyde uyum sağladığını göstermektedir, $\chi^2(88) = 242.712$, $p > .05$, $\chi^2/df = 2.76$, GFI = .97, AGFI = .95, IFI = .96, TLI = .97, CFI = .98 ve RMSEA = .05.

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, gösterge değişkenlerin faktör yüklerinin her bir alt boyutta .50 ile .83 arasında değiştiği görülmektedir. Ayrıca gizil değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde siber zorbalığa maruz kalma ile temel ihtiyaç tatmini ve benlik saygısı arasındaki ilişkilerin negatif düzeyde ve anlamlı olduğu ($r = -.23$, $p < .001$; $r = -.28$, $p < .001$), siber zorbalığa maruz kalma ile yalnızlık arasındaki ilişkilerin ise anlamsız olduğu görülmektedir ($p > .05$). Bununla birlikte yalnızlık hem temel ihtiyaç tatmini hem de benlik saygısı ile negatif düzeyde ilişkilidir ($r = -.20$, $p < .001$, $r = -.20$, $p < .001$). Son olarak temel ihtiyaç tatmini ve

benlik saygısı arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .49, p < .001$). Bulgular Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Ölçüm Modeli

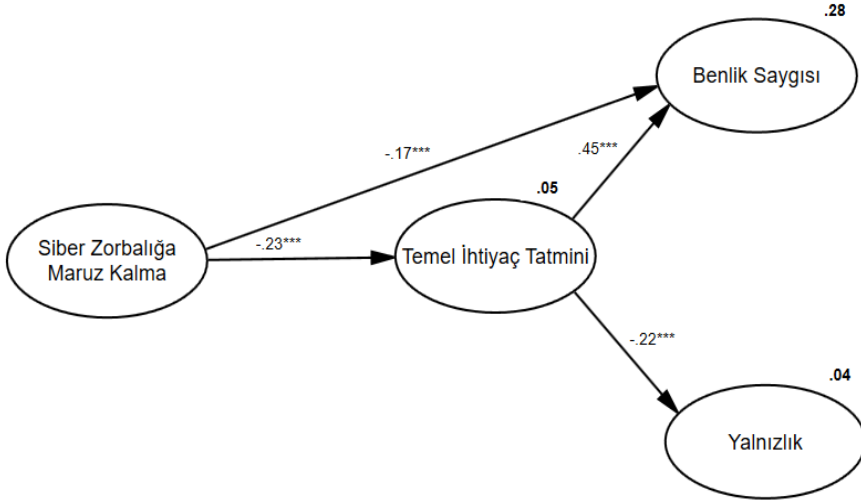
F1: Siber Ortamda Yerine Geçme, F2: Sözlü Sataşma, F3: Sosyal Dışlama, F4: Siber Ortamda İfşa, F5: Cinsel İçerikli Siber Mağduriyet, F6: Anonim Siber Mağduriyet

Yürütülen ölçüm modelinin sonuçlarının incelenmesinin ardından yapısal eşitlik modeli sınanmıştır. Görsel karışıklıkların anlaşılmayı zorlaştırmaması için yapısal eşitlik modelinde sadece gizil değişkenler sunulmuştur. Şekil 2'den de izlenebileceği gibi bu modelde siber zorbalık ile benlik saygısı ve yalnızlık arasındaki ilişkide temel ihtiyaç tatmininin rolü incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar verinin modelle çok iyi düzeyde uyum sağladığını göstermektedir, $\chi^2(86, N = 485) = 237.501, p > .05, (\chi^2/df = 2.71, GFI = .96, AGFI = .95, IFI = .97, TLI = .98, CFI = .98$ ve $RMSEA = .05$. Ancak siber zorbalığa maruz kalma ile yalnızlık arasındaki ilişki anlamsız olduğu için analizlerden çıkarılmış ve analizler yinelenmiştir. Elde edilen sonuçlar verinin modelle çok iyi düzeyde uyum sağladığını göstermektedir, $\chi^2(87, N = 485) = 237.651, p > .05, (\chi^2/df = 2.73, GFI = .96, AGFI = .95, IFI = .96, TLI = .98, CFI = .98$ ve $RMSEA = .05$. Siber zorbalığa maruz kalma, temel ihtiyaç tatminini ve benlik saygısını negatif düzeyde ve anlamlı olarak yordamaktadır (sırasıyla, $\beta = -.23, p < .001; \beta = -.17, p < .001$). Ayrıca temel ihtiyaç tatmini benlik saygısını pozitif, yalnızlığı ise negatif yönde ve anlamlı düzeyde yordamaktadır (sırasıyla, $\beta = .45, p < .001; \beta = -.17, p < .001$).

Siber zorbalığa maruz kalma, temel ihtiyaç tatmininde varyansın % 5'ini, temel ihtiyaç tatmini yalnızlık üzerindeki varyansın % 4'ünü açıklamaktadır. Son olarak siber zorbalığa maruz kalma ve temel ihtiyaç tatmini benlik saygısındaki varyansın % 28'ini açıklamaktadır.

Holmbeck (1997), aracı etki ve dolaylı etki olmak üzere iki farklı ara etki türünden bahsetmektedir. Eğer bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki başlangıçtaki istatistiksel olarak anlamlı ilişki, aracı değişkenin modele dahil edilmesiyle belirgin şekilde azalıyor veya tamamen ortadan kalkıyorsa, bu durum aracı etki olarak tanımlanır. Modelde doğrudan yol eklendiğinde, bağımsız

değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamını yitirmesi tam aracılık olarak adlandırılır. Ancak bu ilişki anlamlı kalırken, standardize edilmiş değerde bir azalma gözlemleniyorsa, kısmî aracılık söz konusudur. Ayrıca başlangıçta bağımlı ve bağımsız değişken arasında ilişkinin olmadığı bir durumda her iki değişken ile de ilişkili bir değişkenin modele dahil edilmesi ise dolaylı etkiye işaret etmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak, siber zorbalığa maruz kalma ile benlik saygısı arasındaki ilişkide temel ihtiyaç tatmininin kısmi aracı bir rol oynadığını, siber zorbalığa maruz kalma ile yalnızlık arasındaki ilişkide ise dolaylı bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bulgular Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli

4. TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı, siber zorbalığın bireylerin temel psikolojik ihtiyaç tatmini, benlik saygısı ve yalnızlık üzerindeki etkilerini incelemektir. Özellikle, siber zorbalığa maruz kalan bireylerin psikolojik ihtiyaçları üzerindeki yordayıcı etkisini ve siber zorbalığa maruz kalmanın psikolojik ihtiyaçların tatmini üzerinden benlik saygısı ve yalnızlık ile ilişkisini araştırmak amaçlanmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, siber zorbalığa uğrayan bireylerin temel ihtiyaç tatmini ve benlik saygısı seviyeleri anlamlı şekilde düşmektedir. Bu sonuçlar, kendini belirleme kuramı çerçevesinde açıklanabilir (Ryan ve Deci, 2000). Özellikle, siber zorbalık mağdurları bu temel psikolojik ihtiyaçlarının tatmin edilmesinde zorluk yaşamakta, bu durum ise benlik saygılarında düşüş ve genel psikolojik iyilik hallerinde bozulma ile sonuçlanmaktadır.

Araştırmalar, zorbalığa maruz kalan bireylerin özerklik ve yeterli ihtiyaçlarının karşılanmasında mağdur olmayanlara kıyasla belirgin eksiklikler yaşadığını ortaya koymaktadır (Young-Jones vd., 2015; Santurio vd., 2020). Huang (2021) tarafından PISA 2018 verileri kullanılarak yapılan bir çalışmada, yeterli ihtiyacının zorbalık mağduriyeti ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye aracılık ettiği bulunmuştur. Bu bulgu, yeterli duygusunun azalmasının bireylerin zorbalık karşısında daha savunmasız hale gelmesine yol açtığını göstermektedir. Siber zorbalık mağdurları açısından yeterli ihtiyacının karşılanamaması hem öz yeterli algısında zayıflama hem de zorbalığa karşı direncin azalmasına neden olmaktadır.

Ayrıca, temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmamasının bireyleri siber zorbalığa karşı daha savunmasız hale getirdiğine dair bulgular önceki araştırmalarla uyum içindedir. Schoeler ve arkadaşları (2018), özerklik ve ilişkisellik ihtiyaçlarının karşılanmamasının bireylerin sosyal ilişkilerini zayıflattığını ve kişilerarası çatışmalarla başa çıkmalarını zorlaştırdığını vurgulamaktadır. Sosyal

etkileşimlerde pasif bir tutum sergileyen bireyler, siber zorbalık mağduru olma riskini artırmaktadır (Deci ve Ryan, 2000; Schoeler vd., 2018). Arif ve arkadaşları (2019) ile Jiang ve Liang (2021), sosyal çevreyle sağlıklı bağlar kuramayan bireylerin daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıklarını ve bu süreçte psikolojik olarak daha kırılğan hale geldiklerini bulmuşlardır.

Özerklik ihtiyacının yanı sıra, yeterli ihtiyacının karşılanmaması da mağdurların zorbalık karşısında direnme kapasitelerini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Varsamis ve arkadaşları (2022), zorbalığa maruz kalan bireylerin direnç göstermemelerinin onları "kolay hedef" haline getirdiğini ve bu durumun devam eden mağduriyetlerle sonuçlandığını belirtmiştir. Siber zorbalık mağdurları açısından, yeterli ihtiyaçlarının karşılanamaması, onları zorbalık karşısında daha da savunmasız hale getirmekte ve bu kırılğanlık, mağdurların uzun vadeli psikolojik iyilik halleri üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Siber zorbalığa maruz kalma kişilerin benlik saygısını düşürebilmektedir. Bu bağlamda, siber zorbalık mağduriyetinin benlik saygısı üzerindeki olumsuz etkileri genellikle sosyal kabul ve takdir ihtiyacını etkilemektedir. Özellikle, sosyal medya platformlarında yapılan olumsuz yorumlar ve iftiralar, bireylerin sosyal çevrelerinden dışlanmış hissetmelerine neden olmaktadır (Kowalski vd., 2014). Bu durum, benlik saygısının zayıflamasına ve psikolojik iyilik halinin bozulmasına sebep olmaktadır (Wang vd., 2019).

Siber zorbalık mağduriyetinin benlik saygısı üzerindeki olumsuz etkileri, genellikle bireylerin kendilerini yetersiz ve etkisiz hissetmeleriyle ilişkilidir (Cole vd., 2016; Liang vd., 2021). Zorbalık ve benlik saygısı arasındaki ilişki, literatürde genellikle zorbalığa maruz kalan kişilerin düşük benlik saygısına sahip olduğunu göstermektedir. Mağdur olma deneyimi, bireyin benlik saygısını düşürmektedir ve düşük benlik saygısına sahip olan kişilerin daha fazla hedef olma eğiliminde olduğu ortaya konulmaktadır (Wade ve Beran, 2011).

Bu çalışmada elde edilen bir diğer bulgu, temel psikolojik ihtiyaç tatmininin benlik saygısını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bu sonuç, literatürdeki bulgularla uyumludur. Deci ve Ryan (2008), temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması, bireylerin kendine güvenini artırarak benlik saygısını yükselttiğini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, Vansteenkiste ve diğerlerinin (2007) araştırmaları, özerklik, ilişkisellik ve yeterlik gibi ihtiyaçların karşılanması benlik saygısını artırdığını ve bu artışın bireylerin psikolojik iyilik hali üzerinde pozitif etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Ayrıca, Van den Broeck ve diğerleri (2010) de, psikolojik ihtiyaçların tatmin edilmesi veya engellenmesinin, bu etkinin iki zıt kutbu olarak değerlendirilebileceğini öne sürmüşlerdir. Bulgular, bu ihtiyaçların karşılanması çalışanların benlik saygısını artırırken, ihtiyaçların engellenmesinin benlik saygısında azalmaya yol açabileceğini göstermektedir. Özerk hareket edebilen, becerilerini geliştiren, kişisel büyüme kaydeden ve sosyal çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurabilen bireylerin benlik saygısının daha yüksek olduğu ve bu yüksek benlik saygısının, bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkmalarını sağladığı belirtilmiştir (Deci ve Ryan, 2008).

Araştırma bulguları, yalnızlık duygusunun temel ihtiyaç tatmini ve benlik saygısı ile negatif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Yalnızlık, bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin niteliği ve yoğunluğuyla ilişkilendirilen bir kavramdır (Hawkley ve Cacioppo, 2010). Benlik saygısı ise, bireyin kendisi hakkında olumlu veya olumsuz değerlendirmeler yapabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Rosenberg, 1965). Yalnızlık duygusunun artması genellikle bireylerin kendilerine olan güvenlerini azaltmakta ve bu durum da benlik saygısında bir düşüşe neden olmaktadır (Lasgaard vd., 2011).

Bu bağlamda, yalnızlık duygusunun temel psikolojik ihtiyaç tatmini ve benlik saygısı ile olan ilişkisi, bireylerin sosyal ilişkilerinin ve psikolojik ihtiyaçlarının önemini göstermektedir. Hawkley ve Cacioppo (2010), yalnızlık duygusunun

artmasıyla temel psikolojik ihtiyaçların tatmin düzeyinde azalma olduğunu tespit etmiştir. Bu durum, yalnızlık hisseden bireylerin, sosyal bağlantı eksikliği nedeniyle temel ihtiyaçlarını tatmin edemediklerini göstermektedir. Bunun yanı sıra, diğer araştırmalar da yalnızlığın psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini incelemiş ve genel olarak sosyal ilişkilerde destek sistemlerinin önemini vurgulamıştır (Cacioppo ve Hawkley, 2009; Qualter vd., 2015). Özellikle, sosyal ilişkilerdeki eksiklikler veya yetersizlikler, bireylerde yalnızlık duygusunu tetiklemektedir. Bu durum, temel psikolojik ihtiyaçların tatmin edilmemesiyle/edilememesiyle ve buna bağlı olarak benlik saygısında azalmasıyla ilişkilendirilmiştir (Cacioppo ve Patrick, 2008). Sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi ve temel ihtiyaçların tatmin edilmesi, yalnızlık duygusunu azaltmakta ve bireylerin psikolojik iyi oluşunu desteklemektedir (Hawkley ve Cacioppo, 2010; Lasgaard vd., 2011).

Siber zorbalık mağduriyeti, gençler arasında öfke, intikam isteği ve değersizlik hissi gibi olumsuz duyguların oluşmasına yol açabilmektedir. Bu duygular, bireyin kendisine ve topluma karşı daha fazla yabancılaşmasına yol açmaktadır (Şahin vd., 2010). Yabancılaşma, bireyin kendini yalnız ve güçsüz hissetmesiyle ilişkili olan duygusal bir kavramdır ve bu duygular arttıkça, bireyin yalnızlık hissi de artmaktadır (Atli vd., 2015).

Ancak, bu araştırmada dikkat çekici bir şekilde siber zorbalığa maruz kalma ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Araştırmanın bulguları, siber zorbalığın bireylerin yalnızlık duygusunu doğrudan etkilemediğini göstermektedir. Bu sonuç, literatürdeki mevcut bulgularla örtüşme de araştırmamızın örneklem grubu göz önünde bulundurulduğunda, bu durum anlaşılabilir bir durumdur.

Batı toplumlarındaki bireycilik kültürel değerlerinden etkilenmiş önceki çalışmalar, siber mağduriyetin yalnızlık üzerindeki etkisini desteklemektedir

(Wang vd., 2019; Kowalski ve ark., 2014). Ancak, kültürel çeşitlilik, farklı sosyal gruplar için temel yalnızlık düzeylerini etkileyebilmektedir (Oishi, Schimmack, Diener ve Suh, 1998). Türk toplumu, küreselleşen dünya koşullarından etkilenmesine rağmen, topluluk odaklı kültür yapısını hala korumaktadır (Kağıtçıbaşı, 2002). Türk kültüründeki bireyler, iletişim kurmayı ve sürdürmeyi seven ve isteyen bir yapıya sahiptir (İmamoğlu, 1998). Türk toplumu gibi kolektivist kültürlerde, bireylerin psikolojik sağlığı ve olgunluğu, kurulan sosyal ilişkilerin içinde gelişmektedir (Kağıtçıbaşı, 2002). Başka bir deyişle, Türk kültüründe bireyler, bağlantı kurma, ilişkileri devam ettirme ve sürekli etkileşimde bulunma konularında Batılı kültürden daha yüksek bir eğilime sahiptir (Ataca ve Sunar, 1999). Örneğin, Doğu kolektivist toplumlarında, bireyler genellikle içsel uyum arayışındadır (Kwan vd., 1994). Bu nedenle, daha kolektivist bir ortamda bulunan insanlar, bireysellikten ziyade kendileriyle, diğer insanlarla ve çevreleriyle uyumlu ilişkilere daha fazla önem vermektedirler (Hu vd., 2018; Kwan vd., 2002). Bu çerçevede, Doğu ve Batı arasındaki kültürel farklılıklar, bu çalışmadaki siber mağduriyet ve yalnızlık arasındaki anlamsız ilişkinin olası nedenlerinin anlaşılmasına katkı sağlayabilmektedir.

Özetle bu çalışmada, siber zorbalığın bireylerin temel psikolojik ihtiyaç tatmini, benlik saygısı ve yalnızlık üzerindeki yordayıcı etkileri incelenmiştir. Sonuçlar, siber zorbalığa maruz kalan bireylerin temel ihtiyaç tatmininin düştüğünü, temel ihtiyaç tatmini düşen bireylerin benlik saygısının düşüp yalnızlık duygusunu artırdığını göstermektedir. Elde edilen bulgular özerklik, ilişkisellik ve yeterlik ihtiyaçlarının karşılanmamasının, bireyleri zorbalığın ortaya çıkarabileceği olumsuz sonuçlara karşı daha savunmasız duruma getirebileceğini ortaya koymuştur. Araştırmamanın bir diğer dikkat çekici bulgusu ise siber zorbalığa maruz kalma ile yalnızlık arasındaki doğrudan ilişkinin anlamsız olmasıdır. Literatürdeki mevcut bulgularla uyumlu olmayan bu sonuçlar özellikle, Türk kültüründeki sosyal ilişki örüntülerinin, zorbalığın doğurabileceği potansiyel yalnızlık

duygusuna karşı koruyucu olabildiğini düşündürmektedir. Ancak doğrudan olmasa da temel ihtiyaç tatmini üzerinden ortaya çıkan dolaylı etkiler, temel ihtiyaç tatminin kültürden bağımsız etkilerinin varlığına önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın bazı kısıtlamaları bulunmaktadır. İlk olarak, araştırmanın örneklemini yalnızca lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu nedenle, özellikle ergenlik dönemi ile ilgili çıkarımlar yapılırken bu sınırlama göz önünde bulundurulmalıdır. İkinci olarak, çalışma enlemesine kesitsel bir tasarıma sahiptir. Bu tasarımda, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin çift yönlü olabileceği göz ardı edilmemelidir. Üçüncü sınırlılık ise, çalışmada kullanılan ölçeklerin yalnızca üniversite öğrencileri tarafından doldurulmuş olmasıdır. Bu durum, paylaşılan yöntem varyansı (shared method variance) olasılığını artırabilir. İleride yapılacak çalışmalarda, yalnızca katılımcıdan veri toplamak yerine, katılımcının sosyal çevresinden de veri toplanması önerilmektedir. Sıralanan sınırlılıklarına rağmen bu çalışma siber zorbalığın doğurabileceği düşük benlik saygısı ve yalnızlık gibi potansiyel sorunların önlenmesinde temel ihtiyaç tatmininin kritik rolünü göstermesi açısından değerli bir çalışmadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan 12/04/2023 tarihli ve 2023/133 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ansary, N. S. (2020). Cyberbullying: Concepts, theories, and correlates informing evidence-based best practices for prevention. *Aggression and violent behavior, 50*, 101343. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2019.101343>
- Arif, S., Khan, S., Rauf, N. K., & Sadia, R. (2019). Peer victimization, school connectedness, and mental well-being among adolescents. *Pakistan Journal of Psychological Research, 34*(4), 835-851. <https://doi.org/10.33824/PJPR.2019.34.4.45>
- Ataca, B., & Sunar, D. (1999). Continuity and change in Turkish urban family life. *Psychology and Developing Societies, 11*(1), 77-90. <https://doi.org/10.1177/097133369901100104>
- Atli, A., Keldal, G., & Sonar, O. (2015). Üniversite öğrencilerinin yabancılaşma ile yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(29), 149-160.
- Balci, A. (2001). Sosyal bilimlerde araştırma. *Ankara: Pegem A Yayıncılık*.
- Bandalos, D. L. (2002). The effects of item parceling on goodness-of-fit and parameter estimate bias in structural equation modeling. *Structural equation modeling, 9*(1), 78-102. https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0901_5
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Macmillan.
- Barlett, C. P., Gentile, D. A., & Chew, C. (2016). Predicting cyberbullying from anonymity. *Psychology of Popular Media Culture, 5*(2), 171. <https://doi.org/10.1037/ppm0000055>
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (2017). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Interpersonal development, 57-89*. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Bayar, A., Kurt, B. S., Mutlu, M., Öven, Ç., & Bayar, Y. (2023). The validity and the reliability study of a Cyber Victimization/Bullying Scale for university students. *Research on Education and Psychology, 7*(1), 149-163. <https://doi.org/10.54535/rep.1297063>

- Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of educational computing research*, 32(3), 265. <https://doi.org/10.2190/8YQM-B04H-PG4D-BLLH>
- Cacioppo, J. T., & Hawkley, L. C. (2009). Perceived social isolation and cognition. *Trends in cognitive sciences*, 13(10), 447-454. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2009.06.005>
- Cacioppo, J. T., & Patrick, W. (2008). *Loneliness: Human nature and the need for social connection*. WW Norton & Company.
- Caspi, A., & Gorsky, P. (2006). Online deception: Prevalence, motivation, and emotion. *CyberPsychology & Behavior*, 9(1), 54-59. <https://doi.org/10.1089/cpb.2006.9.54>
- Chen, B., Van Assche, J., Vansteenkiste, M., Soenens, B., & Beyers, W. (2015). Does psychological need satisfaction matter when environmental or financial safety are at risk?. *Journal of Happiness Studies*, 16(3), 745-766. <https://doi.org/10.1007/s10902-014-9532-5>
- Cole, J. C., Moldenhauer, J. S., Berger, K., Cary, M. S., Smith, H., Martino, V., ... & Howell, L. J. (2016). Identifying expectant parents at risk for psychological distress in response to a confirmed fetal abnormality. *Archives of women's mental health*, 19, 443-453. <https://doi.org/10.1007/s00737-015-0580-6>
- Crocker, J., & Wolfe, C. T. (2001). Contingencies of self-worth. *Psychological review*, 108(3), 593. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.108.3.593>
- Çuhadaroğlu, F. (1986). Adölesanlarda benlik saygısı. *Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara*.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of research in personality*, 19(2), 109-134. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(85\)90023-6](https://doi.org/10.1016/0092-6566(85)90023-6)
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian psychology/Psychologie canadienne*, 49(3), 182. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0012801>

- Doğan, T., Çötök, N. A., & Tekin, E. G. (2011). Reliability and validity of the Turkish Version of the UCLA Loneliness Scale (ULS-8) among university students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 2058-2062. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.053>
- Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Wolak, J. (2000). Online victimization: A report on the nation's youth.
- Gagne, M. (2003). Autonomy support and need satisfaction in the motivation and well-being of gymnasts. *Journal of applied sport psychology*, 15(4), 372-390. <https://doi.org/10.1080/714044203>
- Gürbüz, S. (2019). Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri [Mediator, moderator and conditional analyzes in social sciences].
- Hawkley, L. C., & Cacioppo, J. T. (2010). Loneliness matters: A theoretical and empirical review of consequences and mechanisms. *Annals of behavioral medicine*, 40(2), 218-227. <https://doi.org/10.1007/s12160-010-9210-8>
- Hays, R. D., & DiMatteo, M. R. (1987). A short-form measure of loneliness. *Journal of personality assessment*, 51(1), 69-81.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of suicide research*, 14(3), 206-221. <https://doi.org/10.1080/13811118.2010.494133>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2013). Social influences on cyberbullying behaviors among middle and high school students. *Journal of youth and adolescence*, 42, 711-722. <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9902-4>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2014). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Corwin press.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2017). Cultivating youth resilience to prevent bullying and cyberbullying victimization. *Child abuse & neglect*, 73, 51-62. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.09.010>
- Holmbeck, G. N. (1997). Toward terminological, conceptual, and statistical clarity in the study of mediators and moderators: examples from the child-clinical and pediatric psychology literatures. *Journal of consulting and clinical psychology*, 65(4), 599. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-006X.65.4.599>

- Hu, Q., Bernardo, A. B., Lam, S. W., & Cheang, P. K. (2018). Individualism-collectivism orientations and coping styles of cyberbullying victims in Chinese culture. *Current Psychology*, 37, 65-72. <https://doi.org/10.1007/s12144-016-9490-7>
- Huang, L. (2021). Bullying victimization, self-efficacy, fear of failure, and adolescents' subjective well-being in China. *Children and youth services review*, 127, 106084. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106084>
- İmamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *The Journal of Psychology*, 132(1), 95-105. <https://doi.org/10.1080/00223989809599268>
- Jiang, S., & Liang, Z. (2021). Mediator of school belongingness and moderator of migration status in the relationship between peer victimization and depression among Chinese children: A multi-group structural equation modeling approach. *Journal of Affective Disorders*, 278, 382-389. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.09.075>
- Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School health*, 78(9), 496-505. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2008.00335.x>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2002). A model of family change in cultural context. *Online readings in psychology and culture*, 6(3), 1-8. <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1059>
- Kındap, Y. (2011). Kendini belirleme kuramı temelinde ergenlikte destekleyici ebeveynlik, akademik ve sosyal uyum ve kendini belirleme düzeyi arasındaki ilişkilerin boylamsal olarak incelenmesi. *Unpublished PhD dissertation. Hacettepe University, Ankara, Turkey.*
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: a critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological bulletin*, 140(4), 1073. <https://doi.org/10.1037/a0035618>
- Kowalski, R. M., Morgan, C. A., & Limber, S. P. (2012). Traditional bullying as a potential warning sign of cyberbullying. *School Psychology International*, 33(5), 505-519. <https://doi.org/10.1177/0143034312445244>

- Kwan, K. L. K., Sodowsky, G. R., & Ihle, G. M. (1994). Worldviews of Chinese international students: An extension and new findings. *Journal of College Student Development*.
- Kwan, V. S., Bond, M. H., Boucher, H. C., Maslach, C., & Gan, Y. (2002). The construct of individuation: More complex in collectivist than in individualist cultures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(3), 300-310. <https://doi.org/10.1177/0146167202286002>
- Lasgaard, M., Goossens, L., & Elklit, A. (2011). Loneliness, depressive symptomatology, and suicide ideation in adolescence: Cross-sectional and longitudinal analyses. *Journal of abnormal child psychology*, 39, 137-150. <https://doi.org/10.1007/s10802-010-9442-x>
- Liang, Q., Yu, C., Xing, Q., Liu, Q., & Chen, P. (2021). The influence of parental knowledge and basic psychological needs satisfaction on peer victimization and internet gaming disorder among Chinese adolescents: a mediated moderation model. *International journal of environmental research and public health*, 18(5), 2397. <https://doi.org/10.3390/ijerph18052397>
- Liu, Q. Q., Yang, X. J., Hu, Y. T., & Zhang, C. Y. (2020). Peer victimization, self-compassion, gender and adolescent mobile phone addiction: Unique and interactive effects. *Children and Youth Services Review*, 118, 105397. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105397>
- Oishi, S., Schimmack, U., Diener, E., & Suh, E. M. (1998). The measurement of values and individualism-collectivism. *Personality and social psychology bulletin*, 24(11), 1177-1189. <https://doi.org/10.1177/01461672982411005>
- Orth, U., Trzesniewski, K. H., & Robins, R. W. (2010). Self-esteem development from young adulthood to old age: a cohort-sequential longitudinal study. *Journal of personality and social psychology*, 98(4), 645. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0018769>
- Palermi, A. L., Bartolo, M. G., Musso, P., Servidio, R., & Costabile, A. (2022). Self-esteem and adolescent bullying/cyberbullying and victimization/cybervictimization behaviours: A person-oriented approach. *Europe's journal of psychology*, 18(3), 249. <https://doi.org/10.5964/ejop.5379>

- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth violence and juvenile justice, 4*(2), 148-169. <https://doi.org/10.1177/1541204006286288>
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2018). Deterring teen bullying: Assessing the impact of perceived punishment from police, schools, and parents. *Youth violence and juvenile justice, 16*(2), 190-207. <https://doi.org/10.1177/1541204016681057>
- Qualter, P., Vanhalst, J., Harris, R., Van Roekel, E., Lodder, G., Bangee, M., ... & Verhagen, M. (2015). Loneliness across the life span. *Perspectives on psychological science, 10*(2), 250-264. <https://doi.org/10.1177/1745691615568999>
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary educational psychology, 25*(1), 54-67. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford publications.
- Santurio, J. I. M., Fernández-Río, J., Estrada, J. A. C., & González-Víllora, S. (2020). Connections between bullying victimization and satisfaction/frustration of adolescents' basic psychological needs. *Revista de Psicodidáctica (English ed.), 25*(2), 119-126.
- Schoeler, T., Duncan, L., Cecil, C. M., Ploubidis, G. B., & Pingault, J.-B. (2018). Quasi-experimental evidence on short- and long-term consequences of bullying victimization: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 144*(12), 1229–1246. <https://doi.org/10.1037/bul0000171>.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?. *Scandinavian journal of psychology, 49*(2), 147-154. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x>
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö., & ER, S. H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2010*(21), 257-270.

- Şimşek, Ö. F., & Yalınçetin, B. (2010). I feel unique, therefore I am: The development and preliminary validation of the personal sense of uniqueness (PSU) scale. *Personality and Individual Differences, 49*(6), 576-581. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.05.006>
- Tian, L., Zhang, X., & Huebner, E. S. (2018). The effects of satisfaction of basic psychological needs at school on children's prosocial behavior and antisocial behavior: The mediating role of school satisfaction. *Frontiers in psychology, 9*, 548. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00548>
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö., & Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior, 11*(6), 643-648. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0161>
- Van den Broeck, A., Vansteenkiste, M., De Witte, H., Soenens, B., & Lens, W. (2010). Capturing autonomy, competence, and relatedness at work: Construction and initial validation of the Work-related Basic Need Satisfaction scale. *Journal of occupational and organizational psychology, 83*(4), 981-1002. <https://doi.org/10.1348/096317909X481382>
- Vansteenkiste, M., Neyrinck, B., Niemiec, C. P., Soenens, B., De Witte, H., & Van den Broeck, A. (2007). On the relations among work value orientations, psychological need satisfaction and job outcomes: A self-determination theory approach. *Journal of occupational and organizational psychology, 80*(2), 251-277. <https://doi.org/10.1348/096317906X111024>
- Vansteenkiste, M., Niemiec, C. P., & Soenens, B. (2010). The development of the five mini-theories of self-determination theory: An historical overview, emerging trends, and future directions. The decade ahead: *Theoretical perspectives on motivation and achievement, 16*, 105-165.
- Vansteenkiste, M., Ryan, R. M., & Soenens, B. (2020). Basic psychological need theory: Advancements, critical themes, and future directions. *Motivation and emotion, 44*(1), 1-31. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s11031-019-09818-1>
- Varsamis, P., Halios, H., Katsanis, G., & Papadopoulos, A. (2022). The role of basic psychological needs in bullying victimisation in the family and at school. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools, 32*(2), 230-242. <https://doi.org/10.1017/jgc.2021.9>

- Wade, A., & Beran, T. (2011). Cyberbullying: The new era of bullying. *Canadian Journal of School Psychology*, 26(1), 44-61, <https://doi.org/10.1177/0829573510396318>
- Wang, M. J., Yogeewaran, K., Andrews, N. P., Hawi, D. R., & Sibley, C. G. (2019). How common is cyberbullying among adults? Exploring gender, ethnic, and age differences in the prevalence of cyberbullying. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 22(11), 736-741. <https://doi.org/10.1089/cyber.2019.0146>
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308-1316. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00328.x>
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*, 118(4), e1169-e1177. <https://doi.org/10.1542/peds.2006-0815>
- Young-Jones, A., Fursa, S., Byrket, J. S., & Sly, J. S. (2015). Bullying affects more than feelings: The long-term implications of victimization on academic motivation in higher education. *Social psychology of education*, 18, 185-200. <https://doi.org/10.1007/s11218-014-9287-1>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Cyberbullying is a major issue in the digital age, involving the intentional and systematic use of electronic communication to cause psychological harm to an individual (Hinduja and Patchin, 2014). This phenomenon, characterized by repetitive and hostile interactions carried out via digital platforms such as social media, messaging apps, and online forums, has increasingly become a concern among adolescents and university students (Ansary, 2020). The effects of cyberbullying extend beyond immediate emotional distress, with the potential to impact victims' mental health, social relationships, and overall quality of life (Slonje and Smith, 2008; Kowalski et al., 2012).

Understanding the effects of cyberbullying on psychological constructs such as loneliness and self-esteem is crucial, particularly in the context of the mediating role played by basic psychological needs (Ryan and Deci 2017; Hinduja and Patchin 2010; Finkelhor et al., 2000). Basic psychological needs (such as the need for autonomy, competence, and relatedness) are fundamental to individuals' emotional and psychological well-being. The satisfaction of these needs is essential for maintaining mental health and fostering resilience against adverse experiences (Deci and Ryan, 2000). This study aims to explore the impact of cyberbullying on university students' feelings of loneliness and self-esteem and to investigate how the fulfillment of basic psychological needs mediates these relationships.

Method

To achieve the study's objectives, a predictive correlational research design was employed. The sample consisted of 485 university students from two institutions: Konya Necmettin Erbakan University and Zonguldak Bülent Ecevit University, during the 2022-2023 academic year. Standardized questionnaires were used to assess various psychological constructs, including experiences of cyberbullying, levels of loneliness, self-esteem, and the satisfaction of basic psychological needs (Bayar et al., 2023; Hays and DiMatteo, 1987; Rosenberg, 1965; Deci and Ryan, 2000).

Participants were evaluated using a set of validated and reliable scales. The cyberbullying scale measured the frequency and severity of bullying behaviors experienced by students in online environments (Bayar et al., 2023). The loneliness scale assessed the degree to which students felt isolated from others (Hays and DiMatteo, 1987), while the self-esteem scale measured individuals' overall sense of self-worth (Rosenberg, 1965). Additionally, the basic psychological need satisfaction scale was used to gauge how well students' needs for autonomy, competence, and relatedness were being met (Deci and Ryan, 2000).

Data collection was conducted in a manner that ensured confidentiality and minimized bias, with students completing the questionnaires. Data analysis was carried out using SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) software, employing various statistical techniques to elucidate the relationships among the variables. Structural equation modeling was conducted to examine the direct and indirect effects of cyberbullying on loneliness and self-esteem (Bandalos, 2002). Specifically, the study aimed to determine whether the effect of cyberbullying on these psychological outcomes was mediated by the level of satisfaction of basic psychological needs.

Findings (Results)

The results of the study revealed several significant findings. Firstly, university students who reported experiencing cyberbullying showed a notable increase in feelings of loneliness and a significant decrease in self-esteem. Furthermore, the analysis indicated that the relationship between cyberbullying and both loneliness and self-esteem is partially mediated by the satisfaction of basic psychological needs. Specifically, when students' basic psychological needs (such as autonomy, competence, and relatedness) were not adequately fulfilled, they were more vulnerable to the negative impacts of cyberbullying. In such cases, the adverse effects on loneliness and self-esteem were more pronounced.

The results suggest that basic psychological need satisfaction plays a crucial role in buffering the effects of cyberbullying. When these needs are fulfilled, individuals are better equipped to cope with the stressors associated with cyberbullying, leading to less pronounced effects on their loneliness and self-esteem. Conversely, unmet psychological needs exacerbate the negative impact of cyberbullying, underscoring the importance of addressing these needs in interventions aimed at mitigating the effects of cyberbullying.

Conclusion and Discussion

This study underscores the significant and adverse impact of cyberbullying on university students' psychological health, with particular emphasis on increased loneliness and decreased self-esteem (Wang et al., 2019; Kowalski et al., 2014; Cacioppo and Patrick, 2008). The findings highlight the crucial role of basic psychological need satisfaction in mediating these effects. Specifically, ensuring that students' fundamental psychological needs are met can play a vital role in reducing the negative psychological outcomes associated with cyberbullying (Hawley and Cacioppo, 2010; Lasgaard et al., 2011).

The study contributes valuable insights to the existing literature on cyberbullying by elucidating the mediating role of basic psychological needs in the relationship between cyberbullying and psychological outcomes. It emphasizes that addressing and fulfilling basic psychological needs may be an effective strategy in mitigating the detrimental effects of cyberbullying (Cacioppo and Hawley, 2010; Vansteenkiste et al., 2007). This insight can inform the development of targeted interventions and support systems for individuals affected by cyberbullying, aiming to enhance their resilience and psychological well-being (Orth et al., 2010).

Future research should continue to investigate the impact of cyberbullying across different demographic groups to further understand the variability in responses to cyberbullying and the role of basic psychological needs in these contexts (Oishi

et al., 1998). Additionally, there is a need to develop and implement practical strategies that focus on fulfilling basic psychological needs as part of broader efforts to address cyberbullying. Such strategies could include educational programs, counseling services, and support networks designed to bolster individuals' psychological resilience and reduce their vulnerability to cyberbullying (Cacioppo and Hawkley, 2009; Qualter et al., 2015; Deci and Ryan, 2008; Kowalski et al., 2014).

In summary, this study provides a comprehensive analysis of the effects of cyberbullying on university students and the mediating role of basic psychological need satisfaction. The findings make a significant contribution to understanding the psychological impacts of cyberbullying and highlight the importance of integrating the fulfillment of basic psychological needs into efforts to address and alleviate these impacts. Research in this area is critical for advancing both academic knowledge and practical approaches to mitigating the psychological consequences of cyberbullying.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı : 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 11.01.2024 Yayına Kabul Tarihi: 09.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1418013>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Aba Şenbayram, E. (2024). Faiz Dışındaki Gelir

Kaynaklarının Banka Performansına Etkisi: Türk Bankacılık Örneği.

Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (48), 509-540.

FAİZ DIŞINDAKİ GELİR KAYNAKLARININ BANKA PERFORMANSINA ETKİSİ: TÜRK BANKACILIK ÖRNEĞİ

Emel ABA ŞENBAYRAM*

Öz

Faiz ve faiz dışı gelirler, bankaların aracılık fonksiyonunun temel unsurunu oluşturmaktadır. Ancak teknolojik gelişmeler, rekabet koşulları, ürün ve hizmet çeşitliliği, maliyetler vb. gibi faktörler bankaları farklı gelir kaynaklarına yönlendirmektedir. Bu çalışma ile bankalarının faiz dışı gelirinin performansları üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye’de faaliyet göstermekte olan ve Türk bankacılık sektörünün aktif toplamının % 87,8’ini oluşturan en büyük ilk on mevduat bankası örneklem olarak belirlenmiştir. Bankalara ait 2013-2023 dönem verilerinin ele alındığı araştırmada panel veri analizinden yararlanılmıştır. Analizler kapsamında bağımlı değişkenler için bankaların öz kaynak kârlılığı ile aktif kârlılığı tercih edilirken, bağımsız değişken olarak da bankaların net faiz dışı gelirler/toplam faaliyet gelirleri kullanılmıştır. Analizlerin etkinliğini arttırmak amacıyla toplam krediler / toplam aktifler, toplam öz sermaye / toplam aktifler, personel giderleri / toplam aktifler, toplam mevduatın logaritması ve kredilere uygulanan faiz oranı gibi bazı değişkenler de çalışmaya kontrol değişkeni olarak eklenmiştir. Analizler sonucunda bankaların faiz dışı gelirlerinin performanslarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Değişkenler arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilen bulgularda kontrol değişkenlerinden personel giderleri/toplam varlıklar değişkeninin bankaların aktif kârlılığı üzerinde bir etkisi bulunmadığı sonucuna

Dr. Öğr. Üyesi. Harran Üniversitesi, Suruç Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, emel.aba@harran.edu.tr, Şanlıurfa/Türkiye.

ulaşmıştır. Çalışma, alan yazındaki benzer çalışmaları tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte olup, kapsadığı dönem, örnekleme ve sonuçlarıyla literatüre güncel bulgular kazandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Faiz dışı gelir, finansal performans, bankacılık, panel veri analizi, Türkiye

THE EFFECT OF INCOME SOURCES NON-INTEREST ON BANK PERFORMANCE: TURKISH BANKING EXAMPLE

Abstract

Interest and non-interest income constitute basic element of intermediary function of banks. However, technological developments, competitive conditions, product and service diversity, costs, etc. factors like direct banks to different sources of income. This study aims to examine the effect of banks' non-interest income on performance. Within study, ten largest deposit banks operating in Türkiye and constituting 87.8% of the total assets of the Turkish banking sector were determined as samples. Panel data analysis was used in the research, which examined the 2013-2023 period data of banks. Within analyses, banks' equity profitability and asset profitability were preferred as dependent variables, while banks' net non-interest income/total operating income was used as the independent variable. In order to increase effectiveness the analyses, some variables such as total loans / total assets, total equity capital / total assets, personnel expenses / total assets, logarithm of total deposits and interest rate applied to loans were added to the study as control variables. As a result of the analysis, determined that the non-interest income positively affected performance. In the findings where a positive relationship was found between the variables, concluded that the personnel expenses/total assets variable, one of the control variables, didn'tt have effect on asset profitability.

Keywords: Non-interest income, financial performance, banking, panel data analysis, Türkiye.

1. GİRİŞ

Bankaların temel işlevi fon fazlası olan bireyler ile fon ihtiyacı olan bireyleri bir araya getirmek ve bu aracılık faaliyeti karşılığında getiri elde etmektir. Bu temel fonksiyonu ile ekonominin dinamik yapısında önemli rol oynayan bankalar,

ekonomik ve teknolojik gelişmeler neticesinde çeşitlenerek artan iş hacmi ve maliyetler karşısında, artı değer sağlayacak farklı çalışma alanlarına da yönelmektedirler. Küresel ekonomideki dalgalanmalar karşısında kâr marjlarında azalma yaşayan bankalar, geleneksel bankacılık hizmetlerinin haricinde, günün şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap olabilecek müşteri odaklı bankacılık anlayışını benimsemektedirler.

Gerek yeni müşteri kazanımı gerekse de mevcut müşterilerin bankaya olan sadakatlerini devam ettirebilmesi adına bankalar ulusal ve uluslararası ölçekte sürekli rekabet durumundadırlar. Dolayısıyla bankalar geliştirdikleri veya yenilenecek servis ettikleri her türlü bankacılık hizmeti karşılığında getiri elde ederek gelir kaynaklarını arttırma eğilimi göstermektedirler. Genel çerçevede bankaların gelir ve gider kalemleri içerisinde gelirleri faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler bankanın gelir unsurlarını, faiz giderleri ve faiz dışı gider kalemleri ise bankanın gider unsurlarını oluşturmaktadır. Söz konusu faiz gelirlerinin büyük çoğunluğunu kullandırılan kredilere karşılık alınan faiz gelirleri ve diğer bankalara verilen krediler ile menkul değer portföylerinden sağlanan faiz gelirleri oluşturmaktadır. BDDK (2021) faiz dışı gelirler olarak ifade edilen getir kaynaklarını, bankaların bilançolarında yer alan kredi kullanımı neticesinde talep edilen ücret ve komisyonlar, bankacılık hizmet gelirleri, alınan kâr payları, aktif satışından elde edilen gelirler ve kâr payı dışındaki diğer gelirler şeklinde sıralamaktadır.

Yüksek kâr potansiyeline paralel olarak yoğun rekabet ortamına sahip olan bankalar sektörde öne çıkabilmek adına performanslarını sürekli olarak değerlendirmek ve yukarı taşıma gayreti içerisinde olmak durumundadırlar. Performans ölçümü bankalara yönetsel kararların alınması noktasında iş performansına ilişkin gerekli bilgi akışını sağlarken, kârlılığın arttırmada belirleyici unsur olmaktadır. Bu noktadan hareketle dinamik finansal sistemin önemli bir

parçasını oluşturan bankaların ana faaliyet alanları dışındaki alternatif hizmetlere yöneltmelerinin ve buradan sağladıkları getirinin mevcut performanslarına olan etkisinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda bankaların artan krlarının ana kaynağını oluşturan faiz dışı gelirlerin performanslarını ne lde etki ettiğini ve söz konusu etkinin Türk bankacılık sektörünün özelinde incelemek konuyu araştırmaya değer kılmaktadır.

Çalışma, literatürdeki benzer konuda yapılmış çalışmaları tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte olup alan yazındaki benzer çalışmalardan farkı, kapsadığı dönem ve örnekleme olup literatüre güncel bulgular kazandırmaktadır. Analizler neticesinde elde edilen bulgular literatürdeki bir takım çalışma ile birbirini tamamlar ve destekler nitelikte iken bazı çalışma sonuçları ile de ters düşmektedir. Söz konusu uyum ve ayrıŐmalar çalışmanın yöntem bölümünde verilmektedir. Çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kriterlerine uygun olarak hazırlanmış olup etik kurul onayı gerektirmemektedir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Çalışma kapsamında yapılan alan yazın incelemesinde çok sayıda ampirik çalışmada Türk bankacılık sektörünün etkinlik, verimlilik ve üretkenliğine yönelik araştırmaların yapıldığına görülmektedir. (Ada vd.,2007; Kabak, 2021; elik, 2016; Güzel, 2023; Er ve Uysan, 2012; Ertuğrul vd., 2021; Beybur, 2021; zhan, 2019; Türkmen vd., 2021; Sarıgl, 2023; Yılmaz, 2018; Bicil, 2021; Arslan vd., 2021; Hisar ve Tezergil, 2014; Alagöz ve Erkoçak, 2021; Sezal, 2020; Korkmazgöz ve Ege, 2020; Yetiz, 2021; Yağcılar ve Kalaycı, 2020; Berkman, 2022). Son yıllarda bankaların geleneksel bankacılık faaliyetlerinden farklı olarak faiz dışı gelirlere yönelmesi ile söz konusu bu yönelişin bankacılık performansı üzerindeki etkilerinin tespitine yönelik araştırmalar da yapılmıştır (Craigwell ve Maxwell, 2006; Uzun ve Berberoğlu 2019; Isshaq vd., 2019; Kara vd., 2021; Güleç ve Durmaz, 2021; Ataol ve Yazıcı, 2021; Phan vd, 2022). Güleç ve Duramaz (2020)

çalışmalarında Türk bankacılık sektöründeki bankaların faiz dışı gelir kalemleri arasında bulunan ücret ve komisyon gelirlerinin bankaların performansına olan etkisini araştırmaktadırlar. Bu kapsamda Türkiye’de faaliyet gösteren 8 bankanın 2003-2020 çeyreklik verileri dikkate alınarak oluşturulan modelde bankaların ücret ve komisyon gelirleri ile piyasa değerleri ve kârlılıkları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Westerlund Eşbütünleşme ve Dumitrescuve Hurlin nedensellik analizlerinin kullanıldığı çalışmada uzun-kısa dönem ortalama grup tahmin sonuçları üretilmiştir. Analizler sonucunda bankaların kısa vadede ücret ve komisyon gelirlerine paralel olarak net kararında artış olduğunu ancak söz konusu bu artışın piyasa değerini yansımadığı sonucu elde edilmiştir. Öte yandan uzun vadede ise bankaların net kârı ve piyasa değerlerinde gözlemlenen düşüşün aksine faiz gelirlerine ağırlık veren bankaların net kârlarında ve piyasa değerlerinde artış yaşandığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Edirisuriya ve ark. (2015) ise çalışmalarında bankaların gelir çeşitlendirmesinin performanslarının yanı sıra ve borsa değerine olan etkisini de ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Bangladeş, Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka gibi dört Güney Asya ülkesinde borsada işlem gören kamu bankalarının 1999-2012 dönemleri arasındaki verileri incelenmiştir. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada örneklem bankaların faiz getirisi sağlayan ürünlerde çeşitliliğe gitmeleri durumunda banka borsa değerinin ve ödeme gücünün arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak çalışmada belirli bir noktadan sonra yapılan ürün çeşitlendirme faaliyetlerinin bankaların borsa değerleri ve ödeme gücü arasında negatif bir ilişkinin oluşturduğu vurgusu yapılmıştır. Kayran ve Kıyılar (2021) çalışmalarında 2010-2018 dönemleri arasında Türkiye’de faaliyet göstermekte olan 21 mevduat bankasının gelir kaynaklarında yapmış oldukları çeşitlendirmenin, performanslarına olan etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bağımsız değişken olarak gelir çeşitlendirme endeksi (HHI), bağımlı değişken olarak da aktif kârlılık (ROA) ve öz kaynak kârlılığının (ROE)

kullanıldığı çalışmada, banka performansına etkisi olduğu düşünülen aktif oranı, sermaye yeterlilik oranı, mevduat büyüme oranı, likidite oranı, kredi ve karşılık oranı ise kontrol değişkeni olarak belirlenmiştir. Örneklem bankaların 2012-2018 dönemi yıllık verilerinin panel veri regresyon analizi ile incelendiği çalışmada bankaların gelirlerinde yapmış oldukları çeşitlendirmenin mevcut bankacılık performanslarına olumlu yönde katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile bankaların faiz gelirlerden faiz dışı gelirlere yönelmesi finansal performanslarını olumlu yönde etkilemektedir. Çelik Kaya ve ark. (2021) mevduat bankalarının faiz dışı gelirler kaynaklarının bankacılık performansına olan etkisi araştırdığı çalışmada Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve bankacılık sektörünün aktif toplamının % 81,5'ini oluşturan 7 mevduat bankasının 2009Ç1-2020Ç3 dönemine ilişkin verilerini incelemiştir. Panel veri analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada faiz dışı gelirin bankaların aktif kârlılığını ve öz kaynak kârlılığını olumlu yönde etkilediği, net faiz marjını ise olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Özdemir (2015) ise bankaların aldıkları ücret ve komisyon gelirlerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal performans göstergelerine olan etkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde bankaların ücret ve komisyon gelirlerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin örneklere yer verirken, bankaların ücret ve komisyon gelirleri ile faiz gelirleri ile ilişkili hesap kalemlerindeki trend değişimleri ve oransal değişimler de analiz etmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise ücret ve komisyon gelirlerinin bankaların finansal performans göstergelerine olan etkisini tespit etmek amacıyla Türkiye Bankalar Birliği'nin 2013 verilerine göre aktif büyüklük sıralamasındaki ilk 45 bankaya bilgiler incelenmiştir. Basit doğrusal regresyon modelinin kullanıldığı araştırma sonucunda Ataol ve Yazıcı (2021)'nin aksine bankaların faiz dışı gelirleri ile finansal performansları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ataol ve Yazıcı (2021) çalışmalarında Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan mevduat ve

katılım bankalarının faiz dışı gelirleri ile performansları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadırlar. Bankaların Ocak 2005- Haziran 2021 arası çeyrek dönemlerine ait verilerin incelendiği çalışmada değişkenlerin genel özelliklerinden hareketle birim kök testleri yapılmış ve VAR (vektör otoregresyon) modeli kapsamında etki tepki analizi ile varyans ayrıştırma faktörü analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde faiz dışı gelir kaynaklarının mevduat ve katılım bankalarının gerek aktif kârlılığı gerekse de öz sermaye kârlılığı üzerinde etkili olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada söz konusu bu etkileşimin faiz dışı gelir kalemlerinden kaynaklandığı ve mevduat bankalarında katılım bankalarına oranla çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Buna benzer karşılaştırmanın yapıldığı çalışmalardan biri Ahamed (2017)'de aittir. Çalışmada Hindistan'daki bankaların faiz dışı gelir faaliyetlerine doğru yönelişin kârlılıkları üzerindeki etkilerinin tespitini araştırırken söz konusu etkinin bankaların farklı varlık düzeylerine sahip banka grupları arasında karşılaştırma yapmayı amaçlamaktadır. Banka gruplarının varlık büyüklüklerine ve mülkiyet yapılarına göre ayrıldığı çalışmada, düşük varlık kapasitesine sahip bankaların gelir çeşitlendirmeleri neticesinde yüksek varlık kapasitesine sahip bankalara kıyasla daha fazla fayda sağladığını sonucuna ulaşılmıştır. Dinamik panel veri tahminlerinin uygulandığı çalışmada çeşitlendirme faaliyetlerinin desteklenmesinin özellikle daha düşük varlık kalitesine sahip bankalar için banka kârlılığını arttırma noktasında değer sağlayacağı önerilmiştir. Yudha ve arkadaşları (2017) Endonezya'daki yerli ve yabancı bankaların varlık getirilerini belirleyen faktörleri araştırırken banka grupları arasındaki farkları ortaya koymayı amaçlamaktadır. 2015 yılında BEI'de listelenen 228 yerli ve yabancı bankanın örneklem olarak belirlendiği çalışmada bankaların temerrüt kredilerinin, net faiz marjlarının, faiz dışı gelir ve kredi/mevduat oranlarının varlık getirisi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen bulgularda belirtilen değişkenlerin bankaların varlık getirisi üzerinde negatif ve

önemli ölçüde etkili olduğu ve sonuçların yerli ve yabancı bankalar arasında farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Roberto ve Wibowo (2018) ise konuya farklı bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Çalışmada piyasa gücünün ve mülkiyet türünün bankaların gelir çeşitlendirmesi üzerindeki etkisini Malezya, Filipinler, Endonezya, Tayland ve Çin özelinde analizi amaçlanmaktadır. Bankaların kârlılık düzeyini dengelemek için gelir kaynaklarında çeşitlendirme yapmaları gerektiğine dikkat çeken çalışmada gelir çeşitlendirme yönteminin bankaların piyasa gücü etkileyen önemli bir faktör olduğunu vurgulanmaktadır. 2012-2016 döneminde faaliyette olan 80 bankaya ait verilerin kullanıldığı çalışmada Filipinler haricindeki diğer yerlerde bulunan bankalardan daha fazla faiz dışı gelir elde edenlerin daha yüksek piyasa gücüne sahip olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bankaların, gelir çeşitliliği ile pazar gücü arasındaki ilişkiyi artırma noktasında kamu mülkiyetinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan Tayland dışındaki diğer yerlerde ise yabancı mülkiyetin gelir çeşitliliği ile pazar gücü arasındaki ilişkiyi artırdığı tespit edilmiştir. Aydemir ve ark. (2022) çalışmalarında Türkiye’deki konvansiyonel ve katılım bankaları arasında kârlılığı belirleyen faktörleri inceleyerek bu hususta bankalar arasındaki farkı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda 2007-2018 dönemi çeyreklik veri setinin kullanıldığı çalışmada sabit etkili GMM analiz yöntemi kullanılmıştır. Konvansiyonel ve katılım bankacılığı karşılaştırılmasının yapıldığı çalışmada katılım bankalarının aktif ve sermaye kârlılıklarının konvansiyonel bankalara kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Mevduat faizi ve kâr payı oranları açısından incelendiğinde katılım bankalarının daha az ödeme yaptığı ancak konvansiyonel bankaların için komisyon ücreti gelirlerinin ise daha önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada özellikle kriz dönemlerinde katılım bankalarının geleneksel bankalara oranla daha yüksek performans sergiledikleri belirtilmektedir.

Faiz dışı gelirlerin bankaların risk yönetimi üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmaların yanı sıra (Atik 2019; Lee vd., 2014) faiz dışı gelirlerin krediler üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalar da mevcuttur (Abefifar vd., 2018; Hunjra vd., 2020; Duru ve Dinçsoy, 2023). Köhler (2013) bankaların faiz dışı gelirlerinin olası risk senaryolarını arttırıp arttırmayacağı sorusundan hareketle hazırladığı çalışmasında, konuyu Almanya'da faaliyet gösteren bankalar özelinde incelemektedir. Yatırım odaklı ve ticaret odaklı bankaların 2002-2010 dönemi içerisindeki verileri kullanılarak yapılan analizlerde bankalar arasındaki karşılaştırmaya da yer verilmektedir. Doğrusal regresyon tahmincinin kullanıldığı çalışmada faiz dışı gelirin risk senaryoları üzerindeki etkisinin örneklem bankaların faaliyet alanına bağlı olarak değişkenlik gösterdiği sonucu vurgulanmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular neticesinde kooperatif bankalarının ve diğer ticaret odaklı bankaların faiz dışı gelirlerini arttırma eğilimi istikrarlı bir şekilde artarken aynı yönelimin yatırım bankaları için söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde faiz dışı gelir kaynaklarına ulaşmak için yapılan faaliyetlerin yatırım faaliyetlerine dayalı bankalar ile ticaret faaliyetlerine dayalı bankalar arasında birtakım farklılıklarının olduğu tespit edilmiştir. Yatırım odaklı faaliyet gösteren bankaların faiz dışı gelire yönelmeleri durumunda performanslarının sınırlanabileceği ifade edilen çalışmada söz konusu yönelimin bankaların faaliyet alanlarına göre farklı sonuçlar doğuracağı vurgulanmaktadır. Atik (2019) çalışmasında Türk bankacılık sektöründeki 2002Ç4-2017Ç3 arasında faaliyet gösteren mevduat bankaların faiz gelirinden faiz dışı gelir kaynaklarına yönelişi ile ortaya çıkan çeşitlendirmenin bankaların gelir ve riski faktörleri üzerindeki etkisini ölçmeyi hedeflemektedir. Panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada bankaların faiz gelirinden faiz dışı gelire olan yönelişim yarattığı pozitif çeşitlendirme etkisinin bankacılık performansında artış sağlamadığı, gelir kaynağı sağlama noktasında gelişme göstermediği ve risk

faktörünü ise banka aleyhine etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışma, bankaların belirsiz ve sürekliliği olmayan faiz dışı gelir kaynaklarına ulaşmak için harcadıkları performansı temel faaliyet alanı olan faiz gelirine ağırlık vermeleri durumunda daha etkin ve verimli bir gelir yapısı elde edebilecekleri öngörmektedir. Hunjra ve arkadaşları ise çalışmalarında (2020) Pakistan, Sri Lanka, Hindistan ve Bangladeş gibi Güney Asya ülkelerinde faiz dışı gelirin bankaların riski üzerindeki etkisini incelemektedir. Bahsedilen ülkelerde faaliyet gösteren toplam 85 bankanın 2009-2018 dönemine ait veriler Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ile analiz edilmiştir. Çalışma, Pakistan, Hindistan ve Bangladeş için faiz dışı kaynak gelirin ve banka riskini önemli ölçüde etkilediğini sonucuna ulaşılırken Sri Lanka için aksi bir sonuca ulaşılmıştır. Abefifar ve arkadaşları (2018) faiz dışı faaliyetlerin banka kredilendirmesi üzerindeki etkisini kredi kalitesi ve faiz farkı açısından incelemiştir. Örneklem olarak 6921 ABD ticari bankasının 2007: Q3 -2016: Q3 dönemine ait üç aylık verilerin kullanıldığı çalışmada faiz dışı faaliyetlerin banka kredi riski üzerinde olumsuz bir etkisinin olmadığını tespit edilmiştir. Çalışmada söz konusu durumun farklı varlık büyüklüğüne sahip bankalar için de geçerli olduğu vurgulanmıştır.

3. METODOLOJİ

3.1. Veri Seti

Araştırma kapsamında örneklem için Türkiye’de faaliyet gösteren ve bankacılık sektörünün aktif toplamının yüzde 87,8’ini oluşturan sektörün en büyük ölçekli ilk on mevduat bankası tercih edilmiştir. Katılım bankaları faizsizlik ilkesi, Kalkınma ve yatırım bankaları ise mevduat toplama fonksiyonunu gerçekleştirmemeleri nedeniyle çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Tablo 1 de Türkiye Bankalar Birliği’nin Mart 2023 verilerine göre çalışma kapsamına alınan mevduat bankaları ve bunlara ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırma Kapsamındaki Bankalar

Sermaye	Banka	Ülke	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Sektör Payları (Toplam Aktifler)
Kamusal Sermayeli	Halkbank	Türkiye	1.392.140	%10,6
	Ziraat Bankası	Türkiye	1.681.061	%17,6
	Vakıf Bankası	Türkiye	2.311.665	%12,8
Özel Sermayeli	Akbank	Türkiye	1.075.186	%8,2
	Türkiye İş Bankası	Türkiye	1.408.323	%10,7
	Yapı Kredi Bankası	Türkiye	1.108.094	%8,4
Yabancı Sermayeli	Garanti BBVA	İspanya	1.152.172	%8,8
	QNB Finansbank	Katar	601.755	%4,6
	Denizbank	Birleşik Arap Emirlikleri	526.295	%4,0
	TEB	Fransa	275.147	%2,1

Tablo 1’de görüldüğü üzere 2023 Mart ayı itibarıyla bankacılık sektörünün %41’i kamu sermayeli bankalara ait iken söz konusu bankalar içerisinde en fazla pay %12,8 ile Vakıf Bankasına aittir. Ayrıca bankacılık sektörünün %27,3 ‘ü özel sermayeli ve %19,5’i ise yabancı sermayeli bankalara ait olduğu görülmektedir.

Türkiye’de faaliyet göstermekte olan bankaların faiz dışı gelirlerinin bankacılık performanslarına olan etkisini incelemek amacıyla faaliyet dönemlerine ilişkin üçer aylık verileri kullanılmıştır. Analizlerde kullanılan veriler, Türkiye Bankalar Birliği’nin resmî web sayfasından alınmıştır. Çalışma 2013 yılının dördüncü çeyreği ile 2023 yılının üçüncü çeyreği arasında kalan zaman dilimini kapsamaktadır.

Çalışmada zaman serisi "T" (2013Ç4-2023Ç3) ve yatay kesit "N" (10 adet banka) boyutunun bir arada olması sebebiyle araştırma yöntemi olarak panel veri analiz yönteminden yararlanılmıştır. Söz konusu analiz yönteminde zaman serisine sahip veri kesiti kullanılarak yatay kesit boyutunda yer alan değişkenler arasındaki

ilişki incelenmekte ve bunu yaparken de yatay kesit verilerini zaman serisi ile bağdaştırmaktadır. Bu noktadan hareketle değişkenler arasındaki ilişkinin panel veri analiz yöntemi çerçevesinde panel regresyon yöntemi ile analiz edilmesi uygun görülmektedir. Çalışmada kullanılan panel veri model aşağıda gösterilmektedir (Uzun ve Berberoğlu, 2019: 242).

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{1it} X_{1it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + e_{it} \quad (i=1,2,\dots,N) \quad (t=1,2,\dots,T)$$

Modelde bağımlı değişkeni Y, bağımsız değişkeni X, sabit terimi α , eğim katsayısını β , alt indisteki i değerini i, zamanı t ve hata terimini de e sembolü temsil etmektedir.

Literatürdeki benzer çalışmaların incelendiğinde birçoğunda performans ölçütü olarak aktif (varlık) kârlılığı (ROA) ve öz kaynak kârlılığının (ROE) tercih edildiği görülmüştür (Uzun ve Berberoğlu, 2019; Lepetit vd., 2008; Floreani vd., 2015; Elsas vd., 2010; Atik 2019). Bu noktadan hareketle çalışma kapsamında bankaların performans göstergelerini temsilen aktif kârlılığı (ROA) ve öz kaynak kârlılığı (ROE) rasyoları bağımlı değişkenler olarak belirlenmiştir. Çalışmanın bağımsız değişkenini de faiz dışı gelir ölçütü olarak Net Faiz Dışı Gelir / Toplam Faaliyet Gelirleri oranı kullanılmıştır (Sawada, 2013; Brunnermier vd., 2020; Doğru, 2011). Ayrıca analizlerin etkinliğini arttırmak amacıyla literatüre paralel olarak bankaların performansları üzerinde etkili olan bazı değişkenler de çalışmaya kontrol değişkeni olarak eklenmiştir (Wang ve Lin 2018; Atik 2019; Çelik Kara vd. 2021). Kullanılan kontrol değişkenleri Toplam Öz Sermaye / Toplam Aktifler (TOTA), Toplam Krediler / Toplam Aktifler (TKTA), Kredilere Uygulanan Faiz Oranı (FO), Toplam Mevduatın Logaritması (LOGTM), Personel Giderleri / Toplam Aktifler (PGTA) şeklindedir. Çalışma kapsamında kullanılan tüm değişkenler ve bunlara ait bilgiler Tablo 2 'de yer almaktadır.

Tablo 2. Çalışma Kapsamındaki Değişkenler

Bağımlı Değişkenler	Aktif (Varlık) Kârlılığı	ROA
	Öz Kaynak Kârlılığı	ROE
Bağımsız Değişken	Net Faiz Dışı Gelir / Toplam Faaliyet Gelirleri	FDGTG
Kontrol Değişkenleri	Toplam Öz Sermaye / Toplam Aktifler	TOTA
	Toplam Krediler / Toplam Aktifler	TKTA
	Kredilere Uygulanan Faiz Oranı	FO
	Toplam Mevduatın Logaritması	LOGTM
	Personel Giderleri / Toplam Aktifler	PGTA

Hipotezler ve Ekonometrik Modeller

Çalışma kapsamında bankaların faiz dışı gelirlerinin finansal performansları üzerindeki etkisinin tespit etmek amacıyla iki hipotez oluşturulmuştur. Bunlar:

H₁: Faiz dışı gelir ölçüsü bankaların aktif kârlılığı üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

H₂: Faiz dışı gelir ölçüsü bankaların öz kaynak kârlılığı üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

Bankaların faiz dışı gelirlerinin performanslarına olan etkisinin tespiti noktasından hareketle Tablo 2’de yer alan değişkenlerden oluşturulan modeller aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur;

$$\text{Model 1: } ROA_{it} = \alpha + \beta_1 (FDGTG)_{it} + \beta_2 (TOTA)_{it} + \beta_3 (TKTA)_{it} + \beta_4 (FO)_{it} + \beta_5 (LOGTM)_{it} + \beta_6 (PGTA)_{it} + e_{it} \quad (1)$$

$$\text{Model 2: } ROE_{it} = \alpha + \beta_1 (FDGTG)_{it} + \beta_2 (TOTA)_{it} + \beta_3 (TKTA)_{it} + \beta_4 (FO)_{it} + \beta_5 (LOGTM)_{it} + \beta_6 (PGTA)_{it} + e_{it} \quad (2)$$

Model 1’de bankaların Net Faiz Dışı Gelir / Toplam Faaliyet Gelirleri oranının aktif kârlılık üzerindeki etkisi test edilmektedir. Model 2’de ise bu kez Net Faiz Dışı Gelir / Toplam Faaliyet Gelirleri oranının bankaların öz kaynak kârlılığı üzerindeki etkisi test edilmektedir. Her iki model için Tablo 2’de ifade edilen bazı kontrol değişkenleri de ilave edilmiştir.

3.2. Yöntem

Araştırma kapsamında kullanılacak olan panel veri analizinde güvenilir ve tutarlı sonuçlar elde edilebilmesi için otokorelasyon, yatay kesit bağımlılığı, çoklu doğrusal bağlantı sorunu, serilerin durağanlığı ve değişen varyans gibi bazı varsayımların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Sınanması gereken varsayımlardan çoklu doğrusal bağlantı sınamasında, araştırma kapsamına alınan bağımsız değişkenler arasındaki olası korelasyon probleminin tespiti amaçlanmaktadır. Söz konusu sınama için uygulanan bir diğer ölçüt ise Varyans Şişirme Faktör değerleridir (VIF <10). Araştırma kapsamında test edilen korelasyon ve varyans şişirme faktör sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Korelasyon ve VIF Analiz Sonuçları

	ROA	ROE	FDGTG	TOTA	TKTA	FO	LOGTM	PGTA	VIF
ROA	1	0,472	-0,381	0,363	-0,214	-0,211	-0,462	0,311	
ROE		1	0,056	0,158	-0,237	0,286	0,577	0,267	
FDGTG			1	0,402	0,383	-0,223	0,522	-0,442	1,27
TOTA				1	0,251	0,310	0,204	0,302	1,54
TKTA					1	0,152	0,655	0,403	1,15
FO						1	-0,415	0,253	1,38

LOGT M	1	0,331	1,41
PGTA		1	1,33

İlgili tabloda görüldüğü üzere modele dâhil edilen değişkenler arasındaki ilişkinin analizler için uygun olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon sorununun olmadığı belirlenmiştir.

Panel veri analizi çerçevesinde uygunluğu test edilmesi gereken diğer varsayımlar değişen varyans, yatay kesit bağımlılık ve otokorelasyon olup test sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Yatay kesit bağımlılık sonuçları hangi tür birim kök testinin uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bankaların performans göstergelerini temsil eden ROA ve ROE bağımlı değişkenlerin kendi aralarında ilişkili durumlarını ortaya koyan yatay kesit bağımlılığı varsayımı için Pesaran CD testi, otokorelasyon sorununun olup olmadığının tespiti için Wooldridge testi ve değişen varyans sorununun tespiti için de Modified Wald testi kullanılmıştır. Değişen varyans, yatay kesit bağımlılık ve otokorelasyon test sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Değişen Varyans, Yatay Kesit Bağımlılık ve Otokorelasyon Test Sonuçları

	ROA	ROE
Modified Wald p-değeri	0,0231 0,0011*	0,0713 0,0007*
Pesaran CD p-değeri	-1,208 0,0000*	1,407 0,0000*
Wooldridge p-değeri	2,351 0,0241*	2,522 0,0023*

Tablo 4'te görüldüğü üzere her iki modelde de yatay kesit bağımlılığı, otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmaktadır. Yatay kesit bağımlılığını ifade eden p değerlerinin %5 anlamlılık düzeyinin altında olması yatay kesit bağımlılığının olduğunu yani bankaların birindeki olası değişikliğin diğerini etkileyebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Wooldridge testi sonuçları p değerlerinin sırasıyla 0.0241 ve 0.0023 ($p < 0.05$) olması ile bağımlı değişkenler arasında otokorelasyon probleminin söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Modified Wald test sonuçları ise her iki model için %5 anlamlılık düzeyinde ($p < 0.05$) değişen varyans sorununun olduğunu ifade etmektedir. Elde edilen test sonuçları birimler arasındaki korelasyonu sorunu göz ardı eden birinci nesil birim kök testleri yerine ikinci nesil testlerin uygulanması analizlerin tutarlılığı açısından daha uygun olacaktır. Yatay kesit bağımlılığının varlığı tercih edilecek test türünün belirlenmesinde dikkate alınan önemli bir unsur oluşturmaktadır. Özellikle çapraz kesitsel birimler arasında bir ilişki söz konusu ikinci nesil birim kök testinin uygulanması gerekmektedir. Bu bağlamda “Yatay Kesit Genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (CIPS) Panel Birim Kök Testi” uygulanmıştır. Söz konusu test, birimler arası korelasyonu ortadan kaldırmak için ADF regresyonunun gecikmeli yatay kesit ortalamaları ile genişletilmiş şeklini kullandığından dolayı “yatay kesit genişletilmiş Dickey Fuller (CADF)” olarak da ifade edilmektedir (Tatoğlu, 2013b, s. 223).

Tablo 5. Birim Kök Test Sonuçları

Yöntem	Değişkenler	t* istatistiği	p-değeri
CADF (T İstatistiği)	ROA	-16,2354	0,0085*
	ROE	-11,7356	0,0092*
	FDGTG	-12,0567	0,0307*

TOTA	-13,5690	0,0079*
TKTA	-11,4512	0,0000*
FO	-5,813	0,0000*
LOGTM	-9,3687	0,0011*
PGTA	10,241	0,0000*

* ($p < 0,10$)

Tablo 5'te takip edilebildiği gibi analiz kapsamında kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait verilerin seviyesinin durağan olduğu diğer bir ifade ile değişkenlerin birim kök içermedikleri tespit edilmiştir ($p < 0,10$).

2.3. Bulgular

Panel veri analizi çerçevesinde sınan varsayımların ardından uygun modelin tespiti yapılmalıdır. Panel veri analiz yöntemi ile belirlenen modellerde havuzlanmış model ile sabit etkiler ve rassal etkiler modelinden hangisinin veri seti için uygun model olduğunun tespiti için F testi, Breusch Pagan LM testi ve Hausman testleri kullanılmıştır. F testi, klasik model ile sabit etkiler modeli arasında sınama yaparken, LM testi klasik model ile rassal etkiler modeli arasında sınama yapmaktadır. F ve LM testleri sonucunda birim ve zaman etkilerinin belirlenmesinin ardından söz konusu etkilerin sabit veya rassal olduğu ile ilgili tespitin yapılabilmesi için ise Hausman testi uygulanmaktadır. Bahsedilen test sonuçları Tablo 6'da özetlenmektedir.

Tablo 6. F Testi, Breusch Pagan LM Testi ve Hausman Testi Sonuçları

<i>Model</i>	<i>F Testi</i>		<i>Breusch Pagan LM Testi</i>		<i>Hausman Testi</i>
	<i>Test</i>	<i>İstatistik</i>	<i>Test</i>	<i>İstatistik</i>	
ROA	Birim	19,574 (0,000) *	Birim	43,551 (0,000) *	0,0019
	Zaman	67,152 (0,000) *	Zaman	141,563 (0,000) *	
	Birim ve Zaman	21,045 (0,000) *	Birim ve Zaman	32,445 (0,000) *	
ROE	Birim	39,133 (0,000) *	Birim	298,113 (0,000) *	0,0004
	Zaman	21,609 (0,000) *	Zaman	75,802 (0,000) *	
	Birim ve Zaman	83,800 (0,000) *	Birim ve Zaman	27,882 (0,000) *	

(p<0.05)

Tablo 6'da görüldüğü üzere her iki model için F ve LM test sonuçlarından klasik panel modelinin kullanılmasının uygun olmayacağını sonucuna ulaşılırken, Hausman testi sonuçlarına göre ise sabit etkili modelin kullanılmasının uygun olacağını belirtilmektedir.

Tablo 4 ve Tablo 6'daki veriler dikkate alındığında panel veri analizine göre kurulan modellerde test edilen varsayımlardan en az birinin olması durumunda tutarsızlık söz konusu olmamasına rağmen modelin etkinliği zedelenmektedir. Özellikler böyle değişen varyans ve otokorelasyon sorununun söz konusu olduğu modellerde değişen varyans ve otokorelasyona dirençli (robust) standart hatalar elde edilecek uygun yöntemlerle tahminler yapılmalıdır (Tatoğlu, 2013a, s. 241). Bu noktadan hareketle belirlenen modeller için sabit etkiler tahmincisi kullanılmıştır.

Optimal model tahmininin ardından ekonometrik varsayımların test edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda heteroskedasite ve birimler arası korelasyon testleri uygulanmıştır. Heteroskedasite probleminin sınaması için Breusch-Pagan testi ve birimler arası korelasyon sınaması için ise Breusch-Godfrey/Wooldridge testi uygulanmıştır. Bahsedilen test sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Ekonometrik Varsayım Test Sonuçları

TESTLER		ROA	ROE
Heteroskedasite Sınaması	Breusch-Pagan Test	323,02 (p<0,001)	564,11 (p<0,001)
Birimler Arası Korelasyon Sınaması	Breusch-Godfrey/Wooldridge Test	198,13 (p<0,001)	278,34 (p<0,001)

İlgili tabloda görüldüğü üzere kurulan modeller için heteroskedasite ve birimler arası korelasyon problemleri söz konusudur. Bu durumda heteroskedasite ve birimler arası korelasyon problemlerini varlığı ve optimal model olarak sabit etkiler modelinin uygunluğu göz önünde bulundurularak Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tarafından geliştirilen tahminci kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) Sabit Etkiler Tahmincisi ile tahmin edilen bir modelde değişen varyans ve otokorelasyonun birlikte söz konusu olması durumunda parametre tahminlerini değiştirmeyen ancak robust standart hatalar elde etmeye olanak tanıyan bir tahminci geliştirmişlerdir (Parlak yıldız, 2015, s. 8). Arellano, Froot ve Rogers tahmincisi kullanılarak gerçekleştirilen panel regresyon sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Modeller İçin Uygulanan Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Model 1 ROA Bağımlı Değişkeni			Model 2 ROE Bağımlı Değişkeni		
	Katsayı	t* istatistiği	p-değeri	Katsayı	t* istatistiği	p-değeri
FDGTG	-0,013 (0,003)	2,37*	0,007	0,047 (0,012)	2,24**	0,011
TOTA	0,015 (0,023)	-1,59**	0,042	0,0151 (0,045)	-1,75**	0,019
TKTA	-0,086 (0,041)	1,98*	<0,001	-0,104 (0,063)	2,32***	0,094
FO	0,004 (0,009)	-2,34**	0,065	0,127 (0,091)	-4,03	<0,001
LOGTM	-0,366 (0,037)	3,66**	0,012	-0,412 (0,039)	-1,33*	0,002
PGTA	0,102 (0,018)	-2,13	0,471	0,0311 (0,028)	3,12	0,134
R²	0,4117			0,4028		
F Testi	119,07 (0,003)			107,48 (0,004)		

* %1, ** %5 ve *** %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Dirençli (robust) standart hatalar parantez içerisinde belirtilmiştir.

Ekonometrik analizine ilişkin nihai sonuçları özetleyen Tablo 8’de görüldüğü üzere faiz dışı gelirlerini ifade eden açıklayıcı değişkenin bankaların aktif kârlılığı üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu görülmektedir ($p < 0,01$). Kontrol değişkenleri ile ilgili sonuçlara bakıldığında ise personel giderlerinin toplam varlıklara oranını ifade eden PGTA değişkenin bankaların aktif kârlılığı üzerinde bir etkisi olmadığı ancak diğer değişkenler için farklı anlamlılık düzeylerinde ve farklı yönlerde ilişki söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili tabloda ifade edildiği gibi faiz dışı gelir düzeyinin bankaların öz kaynak kârlılığı üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Kontrol değişkenleri ile bankaların

öz kaynak kârlılığı arasındaki ilişki incelendiğinde ise yine her bir değişken için farklı anlamlılık düzeyleri ve farklı yönlerde ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmaya ilişkin bulgular H_1 ve H_2 'nin kabul edildiğini göstermektedir. Analizler neticesinde elde edilen sonuçlar alan yazındaki benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında pek çok çalışma ile tutarlılık gösterirken (Ataol & Yazıcı, 2021; Kara vd. 2020; Minh & Tanh, 2020; Uzun & Berberoğlu, 2019) aksini savunan çalışmalara da rastlanmaktadır (Atik, 2019; Chen vd. 2017; Edirisuriya vd. 2015; Lee, 2014; Meng vd 2018; Özdemir, 2013; Sezal,2013). Bankaların faiz dışı gelirlerinin bankacılık performansına olumlu yönde etki ettiği ifade edilen çalışmalarda genel çerçevede düşük faiz oranları, küreselleşme, rekabet koşulları gibi faktörlerin bankaları kaynak arayışında sürüklediği ve bu sebeple bankaların faiz dışındaki gelir kaynaklarına yönelmelerinin bankacılık performansı için doğru hamlelerden birini oluşturduğu düşüncesi vurgulanmaktadır. Öte yandan söz konusu yönelişin bankacılık performansı açısından olumlu bir etki yaratmadığı ifade edilen çalışmalarda ise bankaların faiz dışı gelir sağlayacak faaliyetlere yönelmeleri onları artan risklere karşı savunmasız bırakacağı ve bu sebeple bankacılık sisteminde tehlike oluşturabileceği vurgulanmaktadır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

2000'li yıllar itibariyle ekonomik krizler ve değişken faiz uygulamaları sebebiyle kâr maksimizasyonlarını sağlamak adına ana faaliyet alanları dışında farklı alanlarına yönelen bankalar, günümüzde küreselleşme, salgınlar, savaşlar, teknolojik gelişmeler neticesinde meydana gelen koşullar nedeniyle söz konusu yönelimlerine devam etmektedirler. Öte yandan sektördeki rekabet koşulları, bilinçli müşteri portföyü, kâr marjlarındaki azalma, ürün ve hizmet araçlarındaki artış gibi faktörler de bankaları faiz dışındaki farklı gelir kaynaklarına itmektir. Faiz dışı gelirler, bankaların gelirlerini artırmak ve çeşitlendirmek adına yapılan

faaliyetler içerisinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bankaların faiz dışı gelirlerini arttırma gayreti, risk olgusunun iyi yönetilmesi ile hayat bulmaktadır. Şöyle ki bankaların gelir kaynaklarında çeşitlendirme yapması performans artışı sağlarken krlılıkta istikrar sağlayarak riski minimize edebilecektir. Ancak bu noktada müşteri portföyünün iyi tanınması oldukça önemlidir. Zamanında ve ihtiyaa binaen sunulmayan ürün veya hizmet müşterilerin rakip bankalara geçmesine sebep olacaktır. Bu durumda bankaların mevcut müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılama gayretinde bulunması ve çağın gereklerini takip ederek sürekli gelişim içerisinde olması gerekirken yeni müşteri potansiyelini de dikkate almak durumundadır.

Küresel ekonomik aktivitelerin devamlılığı ve ülke ekonomisinde önemli rol oynayan bankaların faiz dışı gelirlerinin bankacılık performanslarında ne denli etkili olduğu düşüncesi alan yazında da birçok araştırmaya konu olmuştur. Őz konusu çalışmalarda faiz dışı gelirlerin bankacılık performansına etkisine yönelik net bir fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak genel çerçevede faiz dışı gelirlerin bankacılık performansı üzerinde olumlu etkiler oluŐturabilmesi, bankaların faiz dışı gelirleri ve olası riskleri doğru yönetebilme kabiliyetine bağlı olduğu söylenebilir.

Faiz dışı gelirlerin performansa olan etkisinin Türkiye özelinde incelendiği bu çalışmada ulaşılan bulgular, faiz dışı gelirin bankaların performanslarını pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye’de 20134-20233 döneminde faaliyet gösteren en büyük on mevduat bankasının faiz dışı gelirlerinin zkaynak krlılıklarını ve aktif krlılıklarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Analiz sonuçlarının alan yazındaki diğer çalışmalarla örtüşen ve ayrıŐan yönleri bulunmaktadır. Bankaların faiz dışında gelir sağlayan kaynaklara yönelmelerinin bankacılık performansını ve dolayısıyla bankacılık sistemine olumlu yönde etki ettiğini savunan çalışmalar olduğu kadar aksi yönde

sonuçlar elde eden çalışmalarda bulunmaktadır. Söz konusu ikilemin, çalışmaların yapıldığı dönem, bankacılık sistem, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, mevcut ekonomik koşullar, banka türleri gibi değişkenlerden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Bankalarda faiz dışı gelirlere yönelişin mevcut ekonomik ve rekabet koşullarının bir sonucu olduğu düşünüldüğünde söz konusu gelirlerin müşteri potansiyeline paralel olarak orta ve uzun vadede banka performansına olumlu etki edeceği muhtemeldir. Ancak bu durumun müşteri sadakati ve müşteri hacmindeki artışla mümkün olduğunu belirtmek gerekmektedir. Diğer bir ifade ile bankaların faiz dışı gelirlerini arttırmak adına masraf ve komisyon kalemlerine ağırlık vermeleri zaman içerisinde müşteri kayıplarına neden olabilecektir. Dolayısıyla bu noktada faiz dışı getiriler ile rekabet koşulları arasında kurulacak denge ile olası kötü senaryolar minimize edilebilecektir. Öte yandan bankaların faiz dışındaki gelirlerini arttırma gayreti, onları asıl faaliyet alanlarından uzaklaştırabilecektir ancak yeni hizmet ve ürün geliştirme faaliyetleri bankanın mevcut rekabet ve ekonomik koşullara karşı güncel tutacaktır.

Yapılacak çalışmalarda, farklı ülkelerde faaliyet gösteren ve aynı zamanda farklı yapıları sahip bankaların (mevduat bankası- katılım bankası) faiz dışı gelirlere yönelişlerinin performanslarına olan etkisi incelenerek karşılaştırma yapılması önerilebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abedifar, P., Molyneux, P. ve Tarazi, A. (2018). "Non-Interest Income and Bank Lending", *Bankacılık ve Finans Dergisi*, 87, 411-426.
- Ada, S., Öncü, S., & Aktaş, R. (2007). "Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1), 247-266.
- Ahamed, M. M. (2017). "Asset Quality, Non-Interest Income, and Bank Profitability: Evidence From Indian Banks", *Economic Modelling*, 63, 1-14.
- Akhisar, İ., & Tezergil, S. (2014). "Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi: Türk Sigorta Sektörü Uygulaması", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(10). <https://doi.org/10.14784/JFRS.2014104496>
- Alagöz, A., & Erkoçak, H. E. (2021). "Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Dereceleri ile Firma Karlılığı Arasındaki İlişki: BIST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) Bankacılık ve Sanayi Sektöründe Faaliyet Gösteren

- Firmaların Karşılaştırmalı Analizi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (91), 119-144. <https://doi.org/10.25095/mufad.843155>
- Arslan, Z. & Göçmen Yağcılar, G. (2021). “Türk Bankacılık Sektöründe Performansın Belirleyicileri”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(3), 2111-2131.
- Ataol, C. & Yazıcı, M. (2021). “Mevduat ve Katılım Bankalarında Faiz Dışı Gelirler ile Banka Performansı İlişkisi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Çalışma”, *Bankacılar Dergisi*, 119: 61-77.
- Atik, M. (2019). “Türk Bankacılık Sektöründeki Faiz Dışı Gelirlerin Banka Geliri ve Riski Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 81:271- 292.
- Aydemir, R., Kadioğlu, M.K. & Övenç G. (2022).” Türkiye’deki Konvansiyonel ve Katılım Bankacılığının Karşılaştırmalı Analizi: Ücret ve Komisyon Gelirleri, Mevduat Faizleri ve Kârlılık”, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 8(1): 78-105.
- Beybur, M. (2021). “Covid-19’un Türk Bankacılık Sektöründeki Mevduat ve Katılım Bankalarının Karlılık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi”, *Third Sector Social Economic Review*, 56(4), 2627-2646.
- Berkman, A. N. (2022). “Bankaların Uyguladıkları Risk Yönetim Tekniklerinin Banka Performansı Üzerindeki Etkisi: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankalar Üzerine Bir İnceleme”, *Politik Ekonomik Kuram*, 6(2), 229-252. <https://doi.org/10.30586/pek.1073544>
- Bicil, İ. (2021). “Covid-19 Pandemi Sürecinde Türk Bankacılık Sistemindeki Mevduat Bankalarının Toplam Faktör Verimliliğindeki Değişimler”, *Journal of Management and Economics Research*, 19(4), 349-361. <https://doi.org/10.11611/yead.1011746>

- Brunnermeier, M., Dong, G. N. & Palia D. (2020). "Banks' Noninterest Income and Systemic Risk", *The Review of Corporate Finance Studies* 9: 229-255.
- Chen, C., Huang, Y. & Zhang T. (2017). "Non-interest Income, Trading, and Bank Risk", *Journal of Financial Services Research* 51: 19-53.
- Craigwell, R., & Maxwell, C. (2006). "Non-Interest Income And Financial Performance At Commercial Banks in Barbados", *Savings and Development*, 309-328.
- Çelik Kara, A., Babuşçu, Ş. & Hazar A. (2021). "Türkiye'deki Büyük Ölçekli Mevduat Bankalarında Faiz Dışı Gelirlerin Banka Performansına Etkisi", *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1): 62-72.
- Duğru, M., & Dinçsoy, E. E. (2023). "Faiz Gelirlerinin ve Faiz Dışı Gelirlerin Banka Kredileri Üzerindeki Etkisinin Var Modelii ile Analizi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(Özel Sayı), 515-538.
- Edirisuriya, P., Gunasekarage, A. & Dempsey M. (2015). "Bank Diversification, Performance and Stock Market Response: Evidence From Listed Public Banks in South Asian Countries", *Journal of Asian Economics*, 41: 69-85.
- Elsas, R. A Hackethal, A. & Holzhauser M. (2010). "The Anatomy of Bank Diversification", *Journal of Banking and Finance*, 34: 1274–1287.
- Er, B., & Uysal, M. (2012). "Türkiye'deki Ticari Bankalar ve Katılım Bankalarının Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi: 2005-2010 Dönemi Değerlendirmesi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 365-387.
- Ertuğrul, H., Özün, A. & Kartal, M.T. (2021). "Blokzincir Teknolojisinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri: Halka Açık Mevduat Bankalarının Maddi Özsermaye Karlılığı Üzerine Bir İnceleme", *İktisadi Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi Yayınları*, 6

- Floreani, J., Paltrinieri, A., Polato, M. & Pichler M. (2015). "Credit Quality, Bank Provisioning and Systematic Risk in Banking Business", *Bank Risk, Governance And Regulation*, 1 (34).
- Göçmen Yağcılar, G., & Kalaycı, Ş. (2020). "Türk Bankacılık Sektöründe Net Faiz Marjının Mikro-Belirleyicileri: Küresel Mali Krizin Etkileri", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 7-34.
- Güleç, T. C., & Duramaz, S. (2020). "Türk Bankacılık Sektöründe Değişen Kar Yapısının Analizi: Ücret ve Komisyon Gelirlerine Yönelimin Bankaların Performansına Etkisi", *Third Sector Social Economic Review*, 55(4), 3023-3036.
- Güzel, A. (2023). "Bankalarda Kârlılık Yakınsamasının Modellenmesi ve Tahmini: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Analiz", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (65), 47-56. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.1267712>
- Hunjra, A. I., Zureigat, Q., Tayachi, T., & Mehmood, R. (2020). "Impact of Non-interest Income And Revenue Concentration on Bank Risk in South Asia", *Banks and Bank Systems*, 15 (4), 15-25.
- Isshahq, Z., Amoah, B., & Appiah-Gyamerah, I. (2019). "Non-Interest Income, Risk and Bank Performance", *Global Business Review*, 20(3), 595-612.
- Kabak, H. (2021). "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Sonrasında Kamu Bankalarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Değerlendirilmesi", *Bankacılar Dergisi*, 32(116), 81-103.
- Korkmazgöz, Ç., & Ege, İ. (2020). "Finansal Teknolojilerin Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performansına Etkisi: Mobil Bankacılık Üzerine Uygulama", *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 106-125.

- Kayran, O. & Kıyılar M. (2021) "Türkiye'deki Mevduat Bankalarına Yönelik Bir Araştırma: Bankalarda Gelir Çeşitlendirmesinin Performans Üzerine Etkileri", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2):419-439.
- Lee, C. C., Yang, S. J., & Chang, C. H. (2014). "Non-Interest Income, Profitability, And Risk in Banking Industry: A Cross-Country Analysis", *The North American Journal of Economics and Finance*, 27, 48-67.
- Lepetit, L., Nys, E. Rous, P. & Tarzi A. (2008), "Bank income Structure and Risk: An Empirical Analysis of European Banks", *Journal of Banking And Finance*, 32: 1452–1467.
- Meng, X., Cavoli, T., & Deng, X. (2018), "Determinants of Income Diversification: Evidence from Chinese Banks", *Applied Economics*, 50 (17): 1934-1951.
- Minh, S., & Thanh, T. (2020), "Analysis of the Impact from Non-interest Income to the Operational Efficiency of Commercial Banks in Vietnam", *Management Science Letters* 10: 455-462.
- Özhan, M. (2019). "2008 Krizi Sonrasında Küresel Finansal Krizler ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri", *Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences (JOSHAS)*
- Parlakıyıldız, F. M. (2015), "Makro Ekonomik ve Politik İstikrarsızlığın Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Latin Amerika Örneği", *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2): 1-11.
- Phan, T. T. H., Pham, A. H. T., Le, H. A., & Lam, T. B. N. (2022). "The Impact of Non-Interest Income on The Performance of Commercial Banks in The ASEAN Region", *Journal of Risk and Financial Management*, 16(1), 18.
- Robertho, V., & Wibowo, B. (2018), "Market Power, Types of Ownership and Bank Income Diversification: Cases of Asian Countries", *Jurnal Dinamika Manajemen*, 9(1):12-22.

- Özdemir, O. (2015). "Bankaların Ücret ve Komisyon Gelirlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Finansal Göstergelere Etkisi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (67):55-70.
- Sarıgül, H. (2023). "Entelektüel Sermayenin Ticari Bankalarda Kârlılığa Etkisi: Türk Bankacılık Sektöründen Kanıtlar", *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (98), 43-62. <https://doi.org/10.25095/mufad.1245202>
- Sezal, L. (2020). "2018 Ağustos Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkisi", *Journal of Economics and Research*, 1(1), 17-32.
- Tatoğlu, F. Y. (2013a). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Tatoğlu, F. Y. (2013b). *İleri Panel Veri Analizi: Stata Uygulamalı*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Türkmen, N. C., Üçay, M., & Uzan, H. (2021). "Türk Bankacılık Sektörünün Krizler ve Pandemi ile İmtihanı: 1990- 2020 Dönemi Karlılık Analizi", *Journal of Business and Trade*, 2(2), 83-101.
- Uzun, U., & Berberoğlu M. (2019), "Faiz Dışı Gelirlerin Banka Performansına Etkisi. Türkiye Örneği", *Journal of Bussiness Research-TURK*, 11(1): 239-248.
- Yetiz, F. (2021). "COVID-19 Pandemi Sürecinin Türk Bankacılık Sektörü Çalışanlarına ve Müşterilerine Etkileri: Swot Analizi", *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi* (22), 109-117. <https://doi.org/10.31590/ejosat.835792>
- Yudha, A., Chabachib, M. & Pangestuti, I. R. D. (2018). "Analysis Of The Effect Of Npl, Nım, Non Interest Income, And Ldr Toward Roa With Size As Control Variables (Differences Study on Domestic and Foreign Banks Listed on BEI Period 2010-2015)," *Jurnal Bisnis Strategi*, 26(2):100-113. <https://doi.org/10.14710/jbs.26.2.100-113>

Wooldridge, J. F. (2013). *Ekonometriye Giriş: Modern Yaklaşım*, ev. Ebru ağlayan Akay. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Banks are moving beyond the traditional banking approach due to reasons such as technological developments, competition, costs and narrowing profit margins. Today, banks strive to keep up with sectoral developments while serving their customers with a wide range of services and products. The increase in product and service diversity allows the interest income from traditional banking activities to increase as well as the non-interest income from non-traditional activities. In this context, determining the impact of banks' focus on different services outside their core areas of activity on their performance is important in terms of contributing to both the banking sector and the literature.

With this study, it is aimed to determine the relationship between non-interest income items and financial performances of the top ten largest deposit banks in the sector, operating in Türkiye between 2013 and 2023. The first part of the study, which consists of four chapters, includes the introduction where general explanations on the subject are made.

The second part of the study includes a literature review prepared in chronological order, while the third part includes the methodology section of the study. In the last part of the study, results and evaluation are given. The study is complementary and supportive to studies on similar subjects in the literature, and its difference from similar studies in the literature is the period it covers and its sample, and it brings up-to-date findings to the literature.

Method

Within the scope of the research, the top ten largest-scale deposit banks operating in Turkey and constituting 87.8 percent of the total assets of the banking sector were chosen for the sample. Participation banks, in accordance with the interest-free principle, and development and investment banks are excluded from the scope of the study because they do not perform the deposit collection function.

In order to examine the effect of non-interest income of banks operating in Turkey on their banking performance, quarterly data regarding their operating periods were used. The data used in the analyzes were taken from the official website of the Banks Association of Türkiye. The study covers the period between the fourth quarter of 2013 and the third quarter of 2023. Panel data analysis was used in the research, which examined the 2013-2023 period data of banks. Within analyses, banks' equity profitability and asset profitability were preferred as dependent variables, while banks' net non-interest income/total operating income was used as the independent variable. In order to increase effectiveness the analyses, some variables such as total loans / total assets, total equity capital / total assets, personnel expenses / total assets, logarithm of total deposits and interest rate applied to loans were added to the study as control variables. In addition, some assumptions such as autocorrelation, cross-section dependence, multicollinearity problem, stationarity of series and heteroskedasticity were examined in order to obtain reliable and consistent results in the panel data analysis to be used within the scope of the research. After the assumptions tested within the framework of panel data analysis, F test, Breusch Pagan LM test and Hausman test were applied to determine the appropriate model. As a result of the tests, it was deemed appropriate to use the fixed effect model.

Findings (Results)

As a result of econometric analysis, it was concluded that non-interest income has a positive effect on banks' asset profitability. It has been determined that the PGTA control variable, which expresses the ratio of personnel expenses to total assets, has no effect on the asset profitability of banks, but there is a relationship at different significance levels and in different directions for other variables. In addition, it was concluded that the non-interest income level of banks has a positive effect on equity profitability. Starting from this point, the findings of the study show that H_1 and H_2 are accepted.

Conclusion and Discussion

The highly competitive environment in the banking sector pushes banks to offer different products and services that will provide income other than interest. The share of non-interest income items in total income is increasing day by day. The effects of this increase on banks' financial performance, customer portfolios and general economic situation are becoming quite significant. The findings obtained in this study, in which the effect of non-interest income on the financial performance of banks is examined specifically in Turkish deposit banking, show that the level of non-interest income has a positive effect on the financial performance of banks. Considering that the trend towards non-interest

income in banks is a result of the current economic and competitive conditions, it is likely that these incomes will have a positive impact on the bank's performance in the medium and long term, in parallel with the customer potential. However, it should be noted that this situation is possible with an increase in customer loyalty and customer volume. On the other hand, banks' efforts to increase their non-interest income may distract them from their main areas of activity, but new service and product development activities will keep the bank up to date against current competition and economic conditions.

TÜRKİYE’DE ÇİFT MECLİS SİSTEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Emre KARAKUŞ** **Turan ŞENER*****

Öz

Demokratik rejimlerde yasama organı şüphesiz önemli bir yere sahiptir. Yasama organının tek meclisli mi yoksa iki meclisli mi olması gerektiği konusu siyaset bilimi ve anayasa hukukunda uzun yıllardır tartışılmakta ve bu konuda birçok çalışma yapılmaktadır. Çift meclisli yasama sistemi devlet gücünü sınırlandırmada etkili araçlardan biri olarak kabul edilir. Bu sistemin hem yürütme hem de yasama erkinin sınırlandırılmasını sağlayarak bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına almayı amaçladığı belirtilmektedir. Ayrıca yasama içinde ikinci bir meclisin kurulmasının güçler ayrılığı ilkesine katkıda bulunacağı öne sürülmektedir. Bu çalışmada çift meclisli yasama modelinin çoğulcu demokrasi açısından hayati bir öneme sahip olup olmadığı, ikinci meclisler hakkında öne sürülen olumlu ve olumsuz görüşler değerlendirilerek incelenmiştir. Ayrıca Türk siyasal hayatında 1876 Kanun-i Esasi ile Meclis-i Umumi içinde oluşturulan Ayan ve Mebusan Meclisi ile 1961 Anayasası ile Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde kurulan Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi’nin yapıları, yetkileri, kuruluş nedenleri ve bu çift meclisli parlamento yapılarının uygulandığı dönemler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çift Meclis, Demokrasi, Yasama, Güçler Ayrılığı.

*06.08.2024 Tarihinde Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Kabul Edilen Türkiye’de Çift Meclis Sistemi Üzerine İnceleme Adlı Tezden Türetilmiştir

** Yüksek Lisans, 58karakusemre@gmail.com, Antalya/Türkiye

*** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, turansener@akdeniz.edu.tr, Antalya/Türkiye.

AN EXAMINATION ON THE DUAL PARLIAMENTARY SYSTEM IN TURKEY

Abstract

The legislative body has undoubtedly an important place in democratic regimes. The issue of whether the legislature should be unicameral or bicameral has been discussed in political science and constitutional law for many years and many studies have been conducted on this issue. The bicameral legislative system is accepted as one of the effective means of limiting state power. It is stated that this system aims to secure the rights and freedoms of individuals by limiting both executive and legislative power. It is also argued that the establishment of a second chamber within the legislature will contribute to the principle of separation of powers. In this study, whether the bicameral legislative model has a vital importance for pluralist democracy is examined by evaluating the positive and negative opinions put forward about the second chambers. As well as it is evaluated that the structures, powers, reasons for the formation and periods in which bicameral parliamentary system were implemented in Turkish political life, the Ayan and Mebusan Assembly, which were formed within the parliamentary general assembly with the 1876 Kanun-i Esasi, and the Republican Senate and National Assembly, which were formed within the Grand National Assembly of Turkey with the 1961 Constitution.

Key Words: *Bicameral System, Democracy, Legislation, Separation of Powers.*

GİRİŞ

Demokratik rejimlerde yasama organı kuşkusuz önemli bir role sahiptir. Yasama erkinin tek meclisli mi yoksa çift meclisli mi olması gerektiği uzun yıllardır anayasa hukuku ve siyaset biliminin temel tartışma konularından biridir. Meclisler yasama yetkisini elinde bulunduran organlardır. Günümüzdeki anlamıyla meclislerin ortaya çıktığı ilk yer ise İngiltere'dir. 1961 Anayasası'nın 1950'li yıllarda Türkiye'de yaşanan siyasal olayların tekrarlanmasını önlemek amacıyla hazırlandığı söylenebilir. Bu anayasayı hazırlayanlar yürütme erkinin

keyfi uygulamalarını denetlemek için birçok denge ve denetim mekanizması oluşturmuşlardır. 1961 Anayasası geleneksel liberal demokrasi teorisi ve çoğulcu demokrasi ilkeleri doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bu doğrultuda hükümetin dengeli bir şekilde hareket etmesini sağlamak ve çoğunluğun yol açabileceği olası tehlikeleri önlemek amacıyla yasama erki içinde ikinci bir meclisin kurulması benimsenmiştir. Bu amaçla oluşturulan Cumhuriyet Senatosu mevcut sorunlara çözüm sunması umuduyla yasama yapısına eklenmiştir ve 1961-1980 yılları arasında Türk siyasetinde yer almıştır. Ancak bu süre boyunca Cumhuriyet Senatosu hem anayasanın uygulayıcıları hem de akademik çevreler tarafından yetkileri ve işlevleri açısından çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Sonuç olarak 1982 Anayasası ile beklenen yararı sağlamadığı gerekçesiyle Cumhuriyet Senatosu kaldırılmıştır. Günümüzde yasama içinde kurulacak işlevsel bir ikinci meclisin yasama faaliyetleri süresince siyasal kontrol mekanizması işlevi üstlenerek önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Böyle bir meclis sayesinde yasama erkinin daha rasyonel ve etkili hale gelebileceği, temsildeki adaletsizliklerin giderilebileceği ve kanunların daha nitelikli oluşturulmasına katkıda bulunabileceği öngörülmektedir. Bu sayede temel hak ve özgürlükler daha iyi güvence altına alınarak Anayasa’nın üstünlüğü ve hukuk devleti ilkesi daha güçlü şekilde işler hale gelebilir. Ayrıca iki meclisli yapının yargısal denetim ihtiyacını azaltabileceği ve yasama ile yürütme arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmede işlevsel olabileceği varsayımı ikinci bir meclisin yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir. 2017 yılında Türkiye’de gerçekleştirilen Anayasa referandumu ile parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçilmesi de bu tartışmayı etkilemiştir. Başkanlık sistemi sert güçler ayrılığını gerektirdiğinden, yasama içinde kurulacak bir ikinci meclisle yasamanın yürütme karşısında daha güçlü ve denetleyici bir konuma gelmesi sağlanabilir. Ayrıca güçler ayrılığı ilkesi yalnızca yasama, yürütme ve yargı arasındaki ayrılığı

değil yasama içinde ikinci bir meclis oluşturarak birinci meclisin denetlenmesini de kapsayabilir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarihsel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve araştırma sürecinde birincil kaynaklar, ikincil kaynaklar ve resmi belgelerden yararlanılmıştır. 1961 ve 1980 yılları arasında Türk siyasal hayatında büyük umutlarla kurulan Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluş amaçları, beklenen faydaları neden sağlayamadığı ve hangi gerekçelerle kaldırıldığı incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'de yeniden işlevsel bir ikinci meclisin yasama erki içinde hangi nedenlerle ve nasıl bir yapıda oluşturulması gerektiği üzerine bir tartışma yürütülmüştür. Çalışmanın birinci bölümünde, çift meclis kavramı ve tarihçesi ele alınmış; çift meclis sisteminin ortaya çıkış nedenleri incelenmiştir. Son olarak çift meclis sistemine dair öne sürülen görüşlere yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türk Anayasa tarihinde ikinci meclisler ele alınmıştır. Kanun-i Esasi ile kurulan iki meclisli yasama modeli çerçevesinde Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi yetki ve yapıları açısından değerlendirilmiş, 1909'da Kanun-i Esasi'de yapılan değişiklikler yasama organı bağlamında incelenmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından yapılan anayasa hazırlıkları incelendikten sonra 1961 Anayasası ile kurulan çift meclis modelinde yer alan Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi yapısı ve yetkileri açısından değerlendirilmiştir. Daha sonra 1982 Anayasası hazırlık süreci ve çift meclis sistemine yöneltilen eleştiriler tartışılmıştır. Son olarak 1982 Anayasası'ndan günümüze çift meclisli parlamento yapısının yeniden kurulmasına dair görüşlere yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde yapılan inceleme sonucunda elde edilen değerlendirmelere yer verilmiş ve Türkiye'de neden çift meclisli bir parlamento yapısının benimsenmesi gerektiğine dair görüşlerimiz sunulmuştur.

1. ÇİFT MECLİS SİSTEMİ VE ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. Çift Meclis Kavramı ve Kısa Tarihi

Anayasa ve anayasacılık kavramları modern dönemde gelişen siyasi düzenlemelerden doğmuştur. Geçmişte devlet idaresini düzenleyen bazı hukuki kurallar bulunsa da günümüzdeki anlamıyla anayasalardan bahsetmek olanaksızdır. İlk yazılı anayasa olarak kabul edilen belge İngiltere’deki iç savaş sırasında hazırlanan ve kısa bir süre yürürlükte kalan “Instrument of Government” (Hükümet Aracı) olarak adlandırılan metindir. Bu metin yazılı anayasaların ortaya çıkışını işaret eder ve modern anayasacılığın temelini meydana getirmiştir. Modern anlamda ilk anayasa örnekleri ise 1787’de Amerika Birleşik Devletleri’nde ve 1791’de Fransa’da ortaya çıkmıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda anayasacılık fikri yaygınlaşarak pek çok ülkenin kendi anayasasını oluşturmasına yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi 1876’da ilan edilmiş olup Osmanlı-Türk anayasal tarihinin başlangıcı olarak kabul görmektedir (Özbudun, 2018: 3-4). Anayasacılık devlet iktidarının sınırlandırılması ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin devlet karşısında korunması amacı güden bir düşüncedir. Bu anlayış normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alan ve değiştirilmesi yasalara göre daha zor olan kendini "anayasa" olarak tanımlayan katı bir yasanın oluşturulmasını öngörmektedir. Birey hak ve özgürlüklerinin sert bir anayasa ile korunması, anayasal hükümlere aykırı yasaların nasıl engelleneceği ve eğer böyle yasalar yapılmışsa bu aykırılıkların nasıl giderileceği sorularını gündeme getirir. İşte bu noktada siyasal ve yargısal denetim mekanizmaları devreye girmektedir. Siyasal denetim bir yasanın meclisteki yapım sürecinde veya meclisin onayına sunulmasının ardından devlet başkanına sunulduğu aşamada gerçekleştirilen denetimdir. Bu denetim öncelikle yasalaşma sürecinde önemli rol oynayan komisyonlar özellikle Anayasa Komisyonu aracılığıyla sağlanmaktadır. Ayrıca

yasama organının çift meclisli bir yapıya sahip olması da denetim işlevi görmektedir. Devlet başkanının anayasa aykırılığı gerekçesiyle bir yasayı onaylamayıp yeniden görüşülmesi için meclise geri göndermesi de bu süreçte bir denetim mekanizması olarak işlev görmektedir. Çift meclis düşüncesinin kamu hukukunun kavram ve kurumlarıyla yakından bağlantılı olduğu ifade edilmektedir. Hukuk devleti, demokrasi teorisi, bireysel hak ve özgürlükler ile güçler ayrılığı ilkesi gibi temel kavramlardan bağımsız değerlendirilmemelidir (Gözler, 2018: 31; Uran, 2008: 23-24).

1.2. Çift Meclis Sistemine Dair Öne Sürülen Fikirler

Anayasa hukukunda uzun süredir tartışılan konulardan biri federal sistemle yönetilmeyen devletlerde çift meclisli bir parlamento sisteminin gerekliliğidir. Bu tartışmalar sonucunda çift meclisli sistemin fayda ve zararları üzerine farklı görüşler ortaya atılmış olup bu konu günümüzde de güncelliğini korumaktadır (Uran, 2008: 30).

1.2.1. Çift Meclis Sisteminin Faydalı Olduğuna Dair Görüşler

1.2.1.1. Aristokratik Geleneğin Yasama Erki İçerisinde Temsilinin Sağlanması İstenmesi

Bir ülkede meclisin tek ya da çift kanatlı olması o toplumun sosyal ve politik yapısıyla, tarihsel arka planıyla, temel kuruluş ilkeleriyle ve politik ve ekonomik görüşleriyle doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle çift meclis sisteminin, tüm toplumsal kurumlarda olduğu gibi bir kuraldan ziyade, toplumun uygulamada ortaya çıkan özgün koşulları tarafından şekillendiği söylenebilir. Çift meclis sisteminin doğuşunu zorunlu kılan en temel sebebin toplum içinde yer alan belirli bir zümrenin yani aristokrasinin yasama sürecinde temsil edilmek istenmesi olduğu belirtilmiştir. Montesquieu ve birçok düşünür toplumun ruh

halinin sürekli değiştiğini ve çoğunluğun hata yapmaya yatkın olduğunu vurgulamış, bu nedenle ülke yönetiminin aristokrasiye bırakılmasının gerekliliğini savunmuşlardır. Bu düşünürler çoğunluğun yanlış kararlarını engellemek ve akılcı bir yönetim oluşturmak adına halkı temsil eden bir meclisin yanı sıra bilgeliği, kültür seviyesini, serveti ve soyluluğu simgeleyen bir diğer meclisin de yasama sistemi içerisinde bulunması gerektiğini belirtmişlerdir (Arsel, 1954: 81). Son olarak çift meclis sistemini benimsemiş birçok ülkede aristokratlar veya belirli bir zümrenin temsil edilmesi fikri bulunmamakla birlikte bu düşünce yalnızca çift meclis sisteminin ortaya çıktığı İngiltere’de mevcuttur.

1.2.1.2. Azınlığın Çoğunluğa Karşı Korunması Amacı

Demokrasi düşüncesinin dünyada hızla benimsenip kabul edilmesiyle birlikte azınlığın çoğunluğa karşı korunması fikri önem kazanmaya başlamıştır. Çünkü gelişen demokratik sistemle meşruiyetin kaynağı doğrudan vatandaşın kendisi olmuştur. Vatandaşlar özellikle seçimler başta olmak üzere çeşitli mekanizmalar aracılığıyla siyasette karar verici bir rol üstlenmiş ve rejimin temel unsurlarıyla birlikte sistemin sürdürülebilirliğinde aktif bir görev almıştır (Şener, 2020: 1-2). Özellikle demokrasiyi tam anlamıyla uygulamaya çalışan ülkelerde halkın sınırsız gücünü sınırlandırmak amacıyla ikinci bir meclis kurulmasının gerekliliği dile getirilmiştir. Bazı düşünürler yalnızca bir kişinin değil, çoğunluğun da diktatörlüğünden çekinmektedir. Ayrıca demokrasiyi düzensizlik ve kaos kaynağı olarak görenler de vardır. Bu düşünürler, ortaya çıkabilecek sakıncaları en aza indirmenin yollarını aramış; kimileri seçim sistemi aracılığıyla bu riskleri kontrol etmeyi önerirken, kimileri de ikinci bir meclisin oluşturulmasını savunmuştur (Arsel, 1954: 82). Çift meclis sistemi, birinci meclisin sınırsız güç kullanmasını engellemeyi ve orada kabul edilen yasaların hem yerindelik hem de anayasaya uygunluk açısından ikinci meclis tarafından denetlenmesini amaçlar. Tek meclisin tüm yetkileri elinde toplayıp ulusal iradeyi tek başına temsil ettiği

varsayımıyla, kendi gücüne sınır koymayı kabul etmeyeceği öngörülmektedir. Bu nedenle, egemenliğin dengeli bir şekilde kullanılması amacıyla ikinci bir meclis oluşturulmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Yasama erkinin devlet organizasyonunda çok güçlü hale gelmesi durumunda, meclisin yetkilerine sınır getirilmesine karşı çıkabileceği ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerine müdahale edebileceği, hatta bu hakları tamamen ortadan kaldırma riskinin oluşabileceği vurgulanmıştır. Bu yüzden, ikinci bir meclisin denetim mekanizması olarak işlev göreceği ifade edilmiştir. Bu görüşü destekleyenler, yasama organının çift kanatlı bir yapıya sahip olmasının kuvvetler ayrılığı ilkesini güçlendireceğini ve ikinci meclisin tek meclis egemenliğine karşı bir güvence olacağını düşünmektedir. Böylece çift meclis sistemi, liberal demokrasinin unsurlarından biri olarak görülmektedir. Benzer görüşler, çift meclisli yasama sisteminin demokrasinin gelişimine önemli katkılar sağlayacağını da ifade etmektedir. Çoğulcu demokrasi anlayışının güçlendirilmesi açısından çift meclisli parlamento sisteminin yararlı olacağı fikri öne çıkmaktadır (Uran, 2008: 30; Teziç, 2003: 373).

1.2.1.3. Yasama ve Yürütme Organları Arasında Meydana Gelebilecek Olan Çatışmaları Ortadan Kaldırma Amacı

Kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyen ülkelerde yasama ve yürütme erkleri arasında sık sık çatışmalar ve anlaşmazlıkların yaşandığı belirtilmektedir. Bu iki erk arasındaki anlaşmazlıkları çözebilecek veya mücadeleleri dengeleyebilecek bir organ bulunmadığında, bu durumun ülke yönetiminde büyük sorunlara yol açabileceği öne sürülmektedir. Çift meclisli yasama sistemine sahip ülkelerde ise meclislerden biri, yürütme ile diğer meclis arasında çıkan anlaşmazlıklarda hakem rolünü üstlenip uzlaşma sağlamaya çalıştığında, devletin işleyişinin daha etkin ve verimli olabileceği savunulmaktadır (Arsel, 1954: 86; Karadayı, 1960: 501).

1.2.1.4. Yasama Faaliyetlerinin Niteliğini Arttırma Çabası

Çift meclisli parlamento sisteminin yasaların oluşturulması ve karar alma süreçlerinde daha iyi sonuçlar doğurduğu öne sürülmektedir. Bu sistemde, birinci meclisin aldığı kararların ikinci meclis tarafından titizlikle incelenmesi, birinci meclisin aceleci tavırlarına karşı bir denge unsuru oluşturarak yasama sürecinde akılcılığın ön planda tutulmasını sağlayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca meclislerden birinden kaynaklanan hataların diğer meclis tarafından düzeltilmesiyle, anayasa ve insan haklarına aykırı yasaların kanunlaşması önlenir. Böylece anayasanın üstünlüğü ve hukuk devleti ilkesi daha etkin bir şekilde uygulanabileceği dile getirilmiştir (Arsel, 1954: 87-88). Tocqueville, Esmein ve Bryce gibi ünlü düşünürler, iki meclisli sistemi savunurken en önemli gerekçelerden birini, mecliste aceleyle hazırlanmış ve yeterince tartışılmadan onaylanan yasaların ikinci meclis tarafından denetlenmesi olarak ifade etmişlerdir. Bu sistemde, gerekli görüldüğünde ikinci meclisin müdahale edebilme olanağı sağlanmakta böylece yasaların daha sağlıklı bir süreçten geçmesi mümkün hale geldiği belirtilmiştir (Yavuz ve Bülbül, 2012: 223).

1.2.1.5. Federal Devletlerde Federasyonu Oluşturan Federe Devletlerin Temsil Edilebilmesi Amacı

Çift meclisli parlamento sisteminin federal yapıya sahip ülkelerde zorunlu olarak uygulandığı belirtilmektedir. Bunun nedeni, federal yapıli ülkelerde, federal devlet ve federe devlet olarak iki ayrı yönetim yapısının bulunmasıdır. Bu durumda, vatandaşların temsili ile federe devletlerin temsili olmak üzere iki farklı temsil ihtiyacı doğmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde Temsilciler Meclisi tüm vatandaşları temsil ederken, Senato ise her federe devletin eşit sayıda seçtiği senatörlerden oluşur ve federe devletlerin temsiliini sağlamaktadır (Karadayı, 1960: 501; Yavuz ve Bülbül, 2012: 222). Bu nedenle federal sistemi benimsemiş tüm devletlerde yasama erki iki ayrı meclisten

oluşmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Rusya, Arjantin, Brezilya, Hindistan gibi ülkelerde bu sistem uygulanmaktadır (Inter-Parliamentary Union, 2024).

1.2.2. Çift Meclis Sistemi Hakkında Olumsuz Görüşler

1.2.2.1. Ulusal Egemenliğin Yalnızca Tek bir Meclis Aracılığıyla Temsil Edileceği Fikri

Çift meclisli parlamento sistemine karşı çıkan düşünürler, ulusal egemenliğin yalnızca tek bir meclis aracılığıyla temsil edilebileceğini savunmuşlardır. Onlara göre ulus iradesinin iki ayrı mecliste temsil edilmesi, bu iradeyi böler ve iki farklı meclis kanadı ulusal egemenliği aynı bilinçle temsil edemez. Bu nedenle, ulus iradesinin yalnızca bir mecliste temsil edilmesinin daha faydalı olacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir (Uran, 2008: 34). Franklin gibi bazı düşünürler, çift meclisli parlamento sistemini, birbirlerine ters yönde çekişen iki atla hareket eden bir arabaya benzetmişlerdir. Bu düşünürler, iki meclisli sistemi, iki başı olan bir bedene benzeterek, böyle bir yapının belirli bir iradesi olmayan bir vücut oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Çift meclis sistemini savunan Esmein, Duguit ve Barthelemy gibi düşünürler, bu eleştiriye şu şekilde cevap vermişlerdir: Ulus, egemenlik hakkını yalnızca kendi içinden seçeceği temsilciler aracılığıyla kullanabilir. Dolayısıyla bu temsilcilerin iki ayrı grup olarak görev yapıyor olmaları, ulusal egemenliğin farklı şekilde temsil edilmesine yol açmaz. Bu görüşlerinin gerekçesi olarak ise, her iki meclisin de egemenlik hakkını ortaklaşa ve ulus adına kullanacaklarını ifade etmişlerdir (Arsel, 1954: 90).

1.2.2.2. İki Meclisin Birbirine Benzeyeceği Fikri Sebebiyle Gereksiz Olacağı Görüşü

Çift meclisli sisteme yönelik en önemli eleştirilerden biri, genel oya dayalı seçim modeline göre oluşturulan iki meclisin her yönden birbirine benzer olacağıdır. Bu eleştiriye göre iki ayrı meclisin aynı görüş ve iradeyi temsil edeceği, dolayısıyla benzer tutumlar sergileyeceği ve bu nedenle yasama erki içinde ikinci bir meclisin gereksiz olacağı savunulmaktadır. İlk bakışta bu eleştirinin büyük bir doğruluğa sahip olduğu düşünülebilir. Ancak demokrasinin temel ilkesi olan genel oya dayalı seçim sistemi, belirli şartları taşıyan her vatandaşa seçme ve seçilme hakkı tanır. Bu durumun bir sonucu olarak, her iki mecliste de seçimler aynı şekilde yapılacak ve bu da her iki meclisin benzer bir yapıya sahip olmasına neden olacaktır. Burada kastedilen "aynı yapı", soyluluk veya atama yoluyla oluşturulmuş iki meclis arasındaki farkı ortadan kaldıran bir yapıyı ifade etmektedir (Arsel, 1954: 90-91).

1.2.2.3. Yasama Faaliyetlerini Zorlaştıracığı ve Yavaşlatacağı Görüşü

Yasama erkinin çift meclisten oluşmasının yasama faaliyetlerini zorlaştırıp ağırlaştıracağı ifade edilmektedir. Bu görüşü savunanlar mevcut yasama faaliyetlerinde hızın artırılması için gerekli yöntemlerin bulunması gerektiğini tek meclisli sistemlerde ise yasaların daha kolay bir şekilde çıkarıldığını belirtmektedirler. Buna göre, ikinci bir meclisin oluşturulmasının birinci meclisi yavaşlatarak yasama sürecini aksatmaktan başka bir fayda sağlamayacağını savunmaktadırlar. Ayrıca ikinci meclislerin ekonomik açıdan da sorun yaratacağı vurgulanmaktadır (Teziç, 2003: 373). Ancak burada vurgulanması gereken bir nokta vardır: Bir ülke için istenen şey, çok sayıda yasaya sahip olmak değildir. Devlet işleyişini bozacak, anayasaya ve insan haklarına aykırı yasaların kabul edilmesinden, yasama sürecinin ağırlaşması nedeniyle kanunların daha geç çıkması tercih edilebilir bir durum olarak değerlendirilmiştir. Az ama kaliteli

yasalar sistemi çok ama niteliksiz yasalar sistemine tercih edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Arsel, 1954: 92).

1.2.2.4. İkinci Meclislerin Birinci Meclislere Göre Daha Muhafazakâr Olması

Çift meclis sistemine yönelik eleştirilerden biri de ikinci meclislerin mutlaka muhafazakâr bir politika izleyeceği ve bunun karşıtı olan politikaları reddedeceği görüşüdür (Arsel, 1954: 96). Çift meclisli parlamento sistemlerinde ikinci meclisin daha muhafazakâr bir yapıya sahip olması nedeniyle, toplumun çağdaşlaşma sürecini engellediği ve toplumsal yeniliklere karşı bir engel oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu durum, ikinci meclisin birinci meclise kıyasla daha muhafazakâr olmasının tehlikeli bir sonuç doğurabileceği şeklinde yorumlanmaktadır (Teziç, 2003: 373).

2. TÜRK ANAYASA TARİHİNDE İKİNCİ MECLİSLER

2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi şeklen bir anayasa olsa da demokratik bir anayasa olarak kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Buna gerekçe olarak da bir kurucu meclis tarafından oluşturulmaması ve referanduma sunulmayışı sebep olarak gösterilmektedir. “Ferman Anayasa” olarak da bilinen Kanun-i Esasi, egemenlik yetkisini vatandaşlara değil Padişaha vermektedir. Bakanlar Kurulu üyelerinin atanması ve görevden alınması yetkisi Padişaha aittir ve kurul meclise değil Padişaha karşı sorumludur; bu nedenle meclisin güvenoyu veya güvensizlik oyu verme yetkisi yoktur. Tam anlamıyla bir parlamenter sistem oluşturulmayan bu düzende yürütme gücü büyük ölçüde Padişaha verilmiş ancak Padişah herhangi bir sorumluluk taşımamaktadır (Ataay, 2020: 70-71; Özbudun, 2009: 26). Kanun-i Esasi ile Meclis-i Umumi adıyla bir yasama organı kurulmuş ve çift meclisli parlamento sistemi Türk siyasal hayatına girmiştir. Meclis-i Umumi Ayan

Meclisi ve Mebusan Meclisi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. 19 Mart 1877’de Sultan II. Abdülhamid’in açılış konuşmasıyla meclis çalışmalarına başlamıştır. Mebusan Meclisi’nde 47’si Gayrimüslim olmak üzere toplam 119 Mebus, Ayan Meclisi’nde ise 11’i Gayrimüslim olmak üzere toplam 36 Ayan bulunmaktadır (Uran, 2008: 194).

2.1.1. Ayan Meclisi

Ayan Meclisi üyeleri, çoğunlukla bürokrasi ve ordudan gelen, devletin üst düzey kademelerinde görev almış bireylerden oluşmuştur. Üyelerin büyük bir kısmı 50 ile 70 yaşları arasındadır ve çoğu, belirli bir aileden gelmekte olup, Padişah tarafından belirlenmemiştir. Bu nedenle aristokratik bir yapıya sahip değildir. Ayrıca Ayan Meclisi günümüzdeki senatolara benzer bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Ayan Meclisi Başkanı ve üyeleri Mebusan Meclisi üyelerinin üçte birini geçmemek kaydıyla doğrudan Padişah tarafından atanır. Ayan Meclisi üyelerinin görev süreleri sınırsız olup üyelik ömür boyudur. Kanun-i Esasi, yeni bir yasa önerisi sunma ya da mevcut yasalar üzerinde değişiklik yapma yetkisini Bakanlar Kuruluna vermiştir. Ayan ve Mebusan Meclisleri de kendi görev alanlarına giren konularda yasama faaliyetlerinde bulunma hakkına sahiptir. Ancak hem Ayan hem de Mebusan Meclislerinin yasama faaliyetlerinin yürütülmesi, Sadaret Makamı aracılığıyla Padişahın onayına bağlıdır. Kanun-i Esasi’nin belirtilen maddeleri incelendiğinde, Padişahın yasalar üzerinde mutlak bir veto hakkına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Padişah, kendisine gönderilen yasa tasarılarını hem onaylama hem de veto etme yetkisine sahiptir. Ayrıca Kanun-i Esasi’de Padişahın kanunları onaylama veya veto etme için belirli bir süre sınırı öngörülmemiştir. Bu durumda Padişah herhangi bir süre kısıtı olmadan yasa tasarıları üzerinde herhangi bir işlem yapmayarak, yasaların yürürlüğe girmesini engelleyebileceği ifade edilmiştir (Uran, 2008: 194-195; 1876 Kanun-i Esasi). Kanun-i Esasi’ye göre, Ayan Meclisi, soru, gensoru ve meclis

soruşturması gibi yasama organının denetim araçlarını kullanma yetkisine sahip değildir. Bu denetim araçları yalnızca Mebusan Meclisi tarafından kullanılabilir. Ancak, Ayan Meclisi, Bakanlar Kurulunu, Temyiz Mahkemesi Başkanı ve üyelerini Padişaha karşı eylemleri nedeniyle yargılayabilen Divan-ı Ali'ye üye gönderebilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek mahkemesi olan Divan-ı Ali'nin toplam 30 üyesi bulunmakta olup, bunlardan 10'u Ayan Meclisi üyesidir. Ayan Meclisi'nin bir diğer önemli yetkisi ise anayasayı yorumlama yetkisidir (Uran, 2008: 196-197; 1876 Kanun-i Esasi).

2.1.2. Mebusan Meclisi

Kanun-i Esasi ile yasama organı olarak kurulan Meclis-i Umumi'nin bir diğer kanadı Mebusan Meclisi'dir. Mebusan Meclisi üyeleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki her 50.000 erkek nüfusa bir temsilci olacak şekilde belirlenmiştir. Mebusan Meclisi seçimleri dört yılda bir yapılır ve gizli oy ilkesi benimsenmiştir. Ancak Mebusan Meclisi üyeleri doğrudan seçmenler tarafından seçilmez. İki dereceli bir seçim sistemi uygulanır. Ayrıca genel oy ilkesine yer verilmemiş, yalnızca emlak sahibi ve vergi ödeyen bireylere oy hakkı tanınmıştır. Meclis üye seçimlerinde basit çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Mebusan Meclisi seçimle göreve gelen ilk Osmanlı Meclisi olma özelliğine sahiptir (Tanör, 2020: 137; Uran, 2008: 197). Anayasada hükümetin Mebusan Meclisine karşı sorumluluğu açıkça belirtilmemiştir. Ancak Padişah, istediği zaman Mebusan Meclisi'ni feshetme yetkisine sahiptir. Eğer Bakanlar Kurulu ile Mebusan Meclisi arasında bir anlaşmazlık çıkarsa ve Bakanlar Kurulu, kendi görüşünde ısrar eder, Mebusan Meclisi ise bu görüşü çoğunluk oylarıyla defalarca reddederse, Padişah, Bakanlar Kurulunu değiştirme ya da Mebusan Meclisi'ni feshederek yeni seçimler yapma yetkisine sahiptir (Uran, 2008: 197-198; 1876 Kanun-i Esasi).

2.1.3. 1909 Kanun-i Esasi’de Yapılan Değişiklikler

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 31 Mart İsyanını bastırdıktan sonra Kanun-i Esasi’de kapsamlı değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu değişikliklerle Osmanlı İmparatorluğu mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiş yapmıştır. Anayasa üzerinde yapılan bu düzenlemeler politik sistemi köklü şekilde değiştirdiğinden dolayı bazı yazarlar tarafından 1909’da kabul edilen bu anayasa değişiklikleri "1909 Anayasası" olarak adlandırılmıştır (Tanör, 2020: 192; Ataay, 2020: 95). 1909 yılında Kanun-i Esasi’de yapılan değişikliklerle Padişahın yetkileri sınırlandırılmış, Mebusan Meclisi’nin yetkileri ise artırılmıştır. Bu değişikliklerle Bakanlar Kurulu’nun Mebusan Meclisi’ne karşı sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Padişahın, meclisi feshetme yetkisi Ayan Meclisi’nin onayı şartına bağlanmıştır. 1909 Anayasa değişiklikleriyle meclis üyelerinin yasa teklifi sunabilmesi için Padişahın onay alma şartı kaldırılmıştır. Bu düzenlemelerle Padişahın mutlak veto yetkisi, geciktirici ve zorlaştırıcı bir vetoya dönüştürülmüştür. Artık hem Mebusan Meclisi hem de Ayan Meclisi tarafından onaylanan bir yasa, Padişah tarafından iki ay içinde yayımlanmalı veya müzakere için meclise geri gönderilmelidir. Geri gönderilen yasa tasarısının kanunlaşabilmesi için ise her iki meclisin 2/3 nitelikli çoğunluğunun onayı gerekmektedir. Bu değişiklikler, Padişahın yönetimdeki etkisinin azaldığını göstermektedir. 1909 yılında Kanun-i Esasi’de yapılan değişikliklerle Osmanlı İmparatorluğu, mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçmiştir. Bu değişikliklerle Padişahın yetkileri büyük ölçüde sembolik hale getirilmiş, yasama ve yürütme organlarının görev ve yetkilerinde önemli düzenlemeler yapılmıştır. Böylece kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiş ve parlamenter modelin temel özellikleri Türk anayasa hukukuna girdiği söylenebilir. 8 Ağustos 1909’da gerçekleştirilen bu anayasa değişiklikleri, Kanun-i Esasi’yi köklü biçimde dönüştürdüğünden, bazı yazarlar tarafından bu metin "1909 Anayasası" olarak adlandırılmaktadır (Uran, 2008: 198-200; 1909 Kanun-i Esasi).

2.2. Cumhuriyet Dönemi

2.2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrası Anayasa Hazırlıkları

27 Mayıs darbesinin ardından, Milli Birlik Komitesi bir hukuk heyeti kurarak yeni bir anayasa tasarısı hazırlamayı görev olarak vermiştir. İstanbul Komisyonu, bu tasarıda yasama erki içerisinde ikinci bir meclis oluşturulmasını önermiş ve bu mecliste seçimle iş başına gelmeyen üyelerin de bulunması gerektiğini belirtmiştir. Aynı dönemde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi akademisyenleri de bir anayasa taslağı hazırlayarak ikinci meclisin tüm üyelerinin seçimle belirlenmesini önermiştir. İstanbul Komisyonu'nun mesleki temsile dayalı ikinci meclis önerisi ise antidemokratik olarak eleştirilmiştir. Bu süreçte 1950-1960 yılları arasındaki iktidar tecrübelerinden kaynaklanan tek meclisteki çoğunluk gücünün yarattığı problemleri dengelemek amacıyla, yasama erkinin daha dikkatli ve ölçülü olmasını sağlamak için ikinci bir meclis önerisi ağırlıklı olarak dile getirilmiştir (Erdem ve Tunçkaşık, 2023: 167-168; Ataay, 2020: 185). Oluşturulan Anayasa tasarısında, ikinci bir meclisin kurulması gerektiği, demokratik sistemin güvence altına alınması ve siyasi bunalımların çözülmesi için önemli bir adım olarak vurgulanmıştır. İkinci meclisin farklı bir yapıda oluşturulmasının istikrar sağlayacağı belirtilmiş, İstanbul Komisyonu'nun önerdiği mesleki temsile dayanan modelin ise demokratik sistemle uyumsuz olduğu için kabul edilmemiştir (Temsilciler Meclisi, 1961: 5). Ayrıca 1961 Anayasası ile güçler birliği ilkesi yerine güçler ayrılığı ilkesi benimsenmiş, Yüksek Seçim Kurulu ve Anayasa Mahkemesi gibi kurumlar Anayasada yer almıştır (Kılınç ve Şener, 2022: 75).

2.2.2. 1961 Anayasasıyla Oluşturulan Çift Meclis Modeli

1961 Anayasası ile çift meclis modeli benimsenmiştir. Anayasaya göre, yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiş olup bu meclis Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi olarak ikiye ayrılmıştır (1961 Anayasası Madde 53).

2.2.2.1. Cumhuriyet Senatosu'nun Yapısı ve Yetkileri

1961 Anayasası'na göre Millet Meclisi'nin tüm üyeleri doğrudan halk tarafından seçilirken, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin bir kısmı halkoyu ile seçilir, bazı üyeleri ise seçimle iş başına gelmez. Cumhuriyet Senatosu, halkoyu ile seçilen 150 üyeye sahip olup ayrıca genel oyla seçilmeyen üyelerden oluşur. Bu üyeler, Kontenjan Senatörleri ve Tabii Üyeler olarak adlandırılır. Kontenjan Senatörleri, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenir ve sayıları 15'tir. 1961 Anayasası'na göre Cumhuriyet Senatosu'ndaki 150 üyenin 1/3'ü her iki yılda bir yapılan ara seçimlerle yenilenir böylece kamuoyundaki değişikliklerin Senato'ya hızlı bir şekilde yansımın sağlanacağı ifade edilmiştir. Ancak, boşalan üyelikler için ara seçim yapılmaz, seçilen senatör, yerine seçilen senatörün görev süresini tamamlar. Cumhuriyet Senatosu'nda, halkoyu ile seçilen üyeler için çoğunluk, Millet Meclisi'nde ise nispi temsil modeli uygulanır. Senato seçiminde çoğunluk modelinin tercih edilmesinin nedeni, genel oyla seçilen senatör sayısının az olması ve bazı şehirlerin yalnızca bir veya iki senatör seçmesiyle, nispi temsilin de çoğunluk modeli gibi işlemesi olduğu belirtilmiştir. Cumhuriyet Senatosu'ndaki kontenjan üyeleri, Cumhurbaşkanı tarafından seçilir ve 15 üyeden en az 10'unun bağımsızlar arasından seçilmesi gerekmektedir. Bu üyeler, halkoyu ile seçilen senatörlere karşı denge unsuru olarak belirlenmiş ve 6 yıl görev yapmaktadırlar. Kontenjan üyeleri yükseköğrenim şartı olmaksızın seçilebilir ancak seçilen kişilerin önemli hizmetlerde bulunmuş ve 40 yaşını doldurmuş olmaları gerekir. 1961 Anayasası'nın 70. maddesine göre, eski Cumhurbaşkanı ve Milli Birlik Komitesi Başkan ve Üyeleri Cumhuriyet

Senatosu'nda tabii üye olarak yer alırlar. Anayasa komisyonu eski cumhurbaşkanlarının tabi senatör olarak belirlenmesinin sebebini, uzun süre devlet yönetmiş kişilerin bilgi ve deneyimlerinden faydalanılmasının senatonun etkinliğini artıracığı ve Cumhurbaşkanı'nın bağımsız bir şekilde görev yapmasını sağlamak amacıyla bu düzenlemenin yapıldığını belirtmiştir (Uran, 2008: 221-223; 1961 Anayasası, Madde: 70). 1961 Anayasası'na göre Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı bakımından eşittir. 79. maddeye göre milletvekilleri ve senatörler, meclis faaliyetlerinde yaptıkları oy ve söylemlerden, dile getirdikleri fikirlerden sorumlu tutulamazlar. 81. maddede ise yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve üyeliğin sona ermesi konusunda Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasında bir fark bulunmadığı belirtilmiştir (Uran, 2008: 224-225; 1961 Anayasası, Madde: 79-81).

Cumhuriyet Senatosu'nun tek başına kullandığı yetkiler bulunmaktadır. 1961 Anayasası'na göre Cumhuriyet Senatosu üyeleri, başbakan ve bakanlara yazılı ve sözlü soru sorma hakkına sahipken, hükümete gensoru verme yetkisine sahip değildir. Gensoru hakkının yalnızca Millet Meclisi üyelerine verilmesinin nedeni Millet Meclisi'nin tüm üyelerinin genel oyla seçilmesi, ancak Cumhuriyet Senatosu üyelerinin atama veya tabii üyelik yoluyla göreve gelmesidir. Bu yüzden Senato'nun, genel oyla seçilen üyelerin tercihleriyle tam uyumlu olmaması nedeniyle gensoru hakkı verilmediği belirtilmiştir (Resmi Gazete, 1964: 9-10; Özgişi, 2012: 93). Cumhuriyet Senatosu tek başına kullandığı bir diğer yetki olarak genel görüşme hakkına sahiptir. Genel görüşme, iktidarın ya da herhangi bir bakanın faaliyetlerinin müzakere edilmesi için düzenlenir. Bu talep en az beş senatörün imzasıyla başkanlık makamına iletilen bir önergeyle yapılır. Cumhuriyet Senatosu'nun denetim araçlarından biri de Senato araştırmasıdır. Bu araç, yasama erkinin yürütme erkini denetlemesinde önemli bir rol oynar. Diğer denetim araçları genellikle politik sonuçlar doğururken

meclis soruşturması Başbakan ya da Bakanın cezai sorumluluğunu gündeme getirebilir (Özgişi, 2012: 98-102).

Cumhuriyet Senatosu’nun tek başına kullandığı yetkilere ilaveten meclisin diğer kanadı olan Millet Meclisiyle de ortak kullandığı yetkiler bulunmaktadır. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi üyeleri yasa teklifi verebilir. Tasarılar önce Millet Meclisi’nde görüşülür. Onaylanan ya da değişiklik yapılan tasarılar Cumhuriyet Senatosuna gönderilir. Senato, tasarımı onaylarsa kanunlaşır, ancak değiştirirse sadece Millet Meclisi’nin onaylaması durumunda kanun olur. Eğer Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu tarafından onaylanmayan bir tasarımı kabul etmezse, karma bir komisyon oluşturulur ve bu komisyonun tasarısı tekrar Meclis’e gönderilir. Eğer her iki meclis de tasarımı onaylamazsa tasarı düşer (1961 Anayasası, Madde: 91-92). Bütçe tasarısı, Bakanlar Kurulu tarafından mali yılın başlamasından 3 ay önce Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulur ve 35 milletvekili ile 15 senatörden oluşan karma komisyon tarafından incelenir. Komisyonun onayladığı tasarı Senato’ya gönderilir ve Senato’dan sonra tekrar karma komisyona gönderilir. Karma komisyonun kabul ettiği tasarı, Millet Meclisi’nde müzakere edilip onaylanır. Ancak bütçenin son kararı Millet Meclisi’ne aittir; Senato’nun belirleyici bir rolü yoktur (Erdem ve Tunçtaşık, 2023: 184-185).

Cumhuriyet Senatosu, 19 yıllık faaliyet dönemi boyunca gelen 1956 kanun tasarısının %88,4’ünü olduğu gibi kabul etmiştir. Tasarıların %9’u değiştirilerek onaylanmış, %1,5’i süresi içinde müzakere edilmemiş ve %1’i onaylanmamıştır. Aynı dönemde Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu üyelerince sunulan kanun tekliflerinin %71,8’i aynen onaylanmış, %11,2’si değiştirilerek kabul edilmiş ve %11,9’u onaylanmamıştır. Cumhuriyet Senatosu’nun yasama faaliyetleri değerlendirildiğinde, neredeyse tüm kanunların %80’ini otomatik olarak onaylayan bir rol üstlendiği, yalnızca %20’lik kısmı üzerinde etkili olmaya çalıştığı

görülmektedir. Bu durum Anayasadaki etkisizliğinin faaliyet sırasında daha belirgin hale geldiğini göstermektedir (Özgişi, 2012: 105-106).

Ayrıca Cumhuriyet Senatosuyla Millet Meclisi'nin birleşik toplantı aracılığıyla kullanmış olduğu yetkiler bulunmaktadır. 1961 Anayasası'nın 63. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşmaktadır. Yasama yetkisi, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve belirli durumlarda her iki meclisin birleşmesiyle oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılmaktadır. 1961 Anayasası'nın 34. maddesine göre birleşik toplantılara Millet Meclisi Başkanı başkanlık etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında alınabilecek kararlar şunlardır: savaş ilanı ve yabancı askerlerin Türkiye'de bulunmasına izin verilmesi; Cumhurbaşkanı seçimi ve Cumhurbaşkanı'nın vatan hainliğiyle suçlanması; Başbakan ve Bakanlar Kurulu hakkında soruşturma yürütülmesi ve Yüce Divan'a sevk kararı; seçim kanunları veya siyasi partilere dair tasarıların uzlaştırılması için hazırlanan Karma Komisyon Raporu'nun görüşülmesi; sıkıyönetim ilanı ve süresinin uzatılması, üniversitelere el koyma kararıdır (1961 Anayasası, Madde: 34, 63). 1961 Anayasası'na göre Yasama erki iki kanattan oluşan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından kullanılır. Her iki meclisin benzer yetkileri olsa da çoğu yetki Millet Meclisi'nde toplanmaktadır. Kurucu Meclis'te, Cumhuriyet Senatosu'nun yetkilerinin Millet Meclisi'ne kıyasla daha sınırlı olduğu ve bu durumun yalnızca kamuoyunu memnun etmek amacıyla oluşturulan bir meclis olduğu görüşü savunulmuştur. Bu nedenle Cumhuriyet Senatosu'nun ya tamamen kaldırılması ya da Millet Meclisi ile yetkilerinin eşitlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. 1961 Anayasası'na göre iktidar yalnızca Millet Meclisi'ne karşı sorumludur ve güven oylaması yetkisi de yalnızca bu meclistedir; Cumhuriyet Senatosu'nun iktidarı görevden düşürme yetkisi yoktur. Bütçe onayında da son karar Millet Meclisi'ne aittir. İktidarı denetleme yolları bakımından ise iki meclise eşit yetkiler tanınmıştır; soru, genel görüşme, meclis araştırması ve meclis soruşturması bu

kapsamdadır. Anayasa değişiklikleri konusunda da her iki meclis eşit yetkilere sahiptir. Bu yetkiler çerçevesinde, 1961 Anayasası’nın tek meclisli sisteme yakın, fakat ikili bir yasama sistemi oluşturduğu söylenebilir (Özgişi, 2012: 120-121).

2.2.2.2. Millet Meclisi’nin Yapısı ve Yetkileri

Millet Meclisi’nin tek başına sahip olduğu yetkilerden biri olan gensoru, iktidarın ya da bir bakanın meclis tarafından görevden alınmasıyla sonuçlanabilecek bir mekanizma olması nedeniyle yasama erkinin en güçlü araçlarından biri olarak kabul edilir. Bu yetkinin yalnızca Millet Meclisi’ne verilme nedeni, gensoru hakkının her iki meclise de tanınması durumunda, iktidarın iki yasama kanadı tarafından da düşürülme ihtimalinin istikrarsızlığa yol açabileceği düşüncesidir; bu nedenle bu modelden kaçınıldığı ifade edilmiştir (Uran, 2008: 276). Millet Meclisi’nin tek başına sahip olduğu bir diğer yetki güvenoyudur. Güvenoyu, yeni kurulan hükümetin üyelerini veya politikalarını kabul etmeyen meclisin, hükümeti hem görev sırasında hem de göreve başlamadan da düşürmesine olanak tanıyan bir denetim aracı olarak işlev görmektedir (Uran, 2008: 279). Millet Meclisi, görev süresini tamamlamadan seçimlerin yenilenmesine karar vererek, yani kendi kendini feshederek seçimlere gitme yetkisine sahiptir. Bu yetki, 1961 Anayasası’nın 69. maddesi ve Millet Meclisi İç Tüzüğü’nün 93. maddesi ile düzenlenmiştir (1961 Anayasası, Madde: 69; Resmi Gazete, 1973: 8). Millet Meclisi’nin Cumhuriyet Senatosu ile ortak kullandığı yetkiler ve birleşik toplantılar aracılığıyla gerçekleştirdiği yetki kullanımları, Cumhuriyet Senatosu’nun yetkileri başlığı altında ele alındığı için burada tekrar açıklanmamıştır.

2.2.3. 1982 Anayasası'nın Hazırlanma Süreci ve Çift Meclis Sistemine Karşı Yapılan Eleştiriler

1961 Anayasası ile oluşturulan çift meclisli parlamento sistemi, hükümetin dengeli işlemlerini sağlamak ve çoğunluğun yönetiminin yaratabileceği tehditleri önlemek amacıyla kurulduğu söylenebilir. Bu kapsamda 19 yıl boyunca faaliyet gösteren Cumhuriyet Senatosu, yapısı, yetkileri ve görevleri açısından uygulayıcılar ve akademik çevrelerce çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Cumhuriyet Senatosu'na yönelik en önemli eleştirilerden biri, doğrudan seçimle gelmeyen, atama yoluyla belirlenen üyelerin bulunması olduğu dile getirilmiştir. Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel, Milliyetçi Hareket Partisi lideri Alparslan Türkeş ve Cumhuriyetçi Güven Partisi lideri Turhan Feyzioğlu gibi muhalefet liderleri, özellikle Senato'daki Milli Birlik Grubu'nun siyasal parti gibi hareket etmesinin ulusal egemenlik ilkesine aykırı olduğunu belirterek tabii üyelik türünün kaldırılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Cihan Baban, ikinci meclis gerekliliğini savunsa da özellikle tabii üyelik ve Milli Birlik Komitesi üyeliklerine eleştiriler getirmiştir. Baban, 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenlerin mecliste tarafsız bir denge unsuru olmaları amacıyla tabii senatörlük makamının oluşturulduğunu, ancak zamanla bu üyelerin bağımsızlıklarını yitirerek bir siyasi partiyi destekler hale geldiklerini belirtmiştir. 1960 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari Bilimler Enstitüsü tarafından düzenlenen seminerde, yeni Anayasa düzeni tartışılmıştır. Yavuz Abadan, ikinci meclisin halkın iradesine dayanarak oluşturulması gerektiğini savunmuş, demokratik rejimlerde halkoyuyla belirlenen birinci meclisin karşısına seçimle gelmeyen bir meclis kurmanın çelişki oluşturacağını belirtmiştir. Abadan, demokratik anayasalarda siyasal gücün tek kaynağının seçimler olduğunu vurgulamıştır. Anayasa tasarısının Temsilciler Meclisi'nde müzakere edildiği sırada Komisyon sözcüsü olan Tarık Zafer Tunaya, doğrudan ulus iradesiyle seçilmiş bir organın karşısına, vatandaşın iradesiyle oluşturulmayan bir diğer organın konulmasının

çelişkili bir durum yaratacağını ifade etmiştir (Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 1961: 504). Prof. Dr. Eroğlu, 1961 Anayasası ile kurulan Cumhuriyet Senatosu'nun beklenen rolü yerine getiremediğini, bunun sebeplerinin Senato'nun yetkisizlikten değil, belirlenen yönde bir tutum takınmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir (Uran, 2008: 296-298). İstanbul Bilim Kurulu'nun hazırladığı Anayasa taslağında ikinci meclis ile ilgili olarak muhalefet şerhleri düşülmüştür. Komisyon üyelerinden Hıfzı Veldet Velidedeoğlu yasamanın her iki kanadına eşit hak ve yetkiler verilmesi gerektiğini savunmuş, Cumhuriyet Senatosu'nu etkisiz bir organ haline getirmemek gerektiğini belirtmiştir. Sırrı Atalay Anayasa taslağının Temsilciler Meclisi'nde müzakere edilirken her iki meclisin de aynı yetkilere sahip olması gerektiğini savunmuş ve ikinci meclisin bütçe görüşmelerinde hukuki açıdan etkisinin olmamasının, bu meclisi vatandaşlar tarafından belirlenen bir komisyon haline getireceğini ifade etmiştir (Uran, 2008: 298). Muhittin Gürün Cumhuriyet Senatosu'nun tarihsel bir geleneği sürdürmek amacıyla değil bir ihtiyaç sonucu kurulduğunu belirterek Cumhuriyet Senatosu'nun görevlerini yerine getirebilmesi için Millet Meclisi ile eşit hak ve yetkilere sahip olması gerektiğini savunmuştur (Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 1961: 416).

Cumhuriyet Senatosu'nun hak ve yetkileriyle ilgili yapılan eleştiriler ışığında yıllar sonra eski Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu üyesi ve komisyonun sözcüsü Tarık Zafer Tunaya Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu'nun ikinci meclise mümkün olduğunca az yetki verdiğini ve komisyon üyelerinin çoğunun ikinci meclisin oluşturulmasına karşı olduğunu belirtmiştir. Ancak ikinci meclis kurumu zamanla kabul görüp tabulaşmış olduğundan bu kurumu oluşturmanın artık gerekli olduğunu ifade etmiştir (Uran, 2008: 299). 1982 Anayasası hazırlanırken Cumhuriyet Senatosu'na yönelik eleştiriler devam etmiştir. Danışma Meclisi'nde yapılan görüşmelerde, 1961 Anayasası'na dayalı olarak kurulan Cumhuriyet Senatosu'nun 1961-1980 yılları arasında beklenen faydayı sağlayamadığı,

hükümetlerin oluşturulmasında ve yasama süreçlerinde etkin olamadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Senato üyelerinin halk tarafından seçilmemesi, siyasi çatışmalara çözüm üretememesi ve çift meclis sisteminin gereksiz olduğu düşünülerek, yasama erkinin tek kanatlı bir modelle yapılması gerektiği savunulmuştur (Uran, 2008: 302). Danışma Meclisi üyelerinden Kazım Öztürk bu görüşlere karşı çıkarak Cumhuriyet Senatosu'nun tarihi bir işlevi olduğunu savunmuştur. Senatonun kanunların iyileştirilmesine katkı sağlamak ve bir istikrar aracı olarak görev almakla birlikte rejimin güvencesi olarak önemli yararlar sunduğunu ifade etmiştir (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 1982:26). Danışma Meclisi üyesi İbrahim Göktepe 1961 Anayasası ile kurulan Cumhuriyet Senatosu'nun önemli bir kurum olduğunu ve yaşadığı ağır hareket etme veya işlevsel olamama gibi sorunların çözülebileceğini belirtmiştir. Diğer bir Danışma Meclisi üyesi Aydın Tuğ ise Cumhuriyet Senatosu'nun kendisinden beklenen görevleri yerine getirememesinin oluşturulma amacından değil yapısının doğru olmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 1982: 108; Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 1982: 144-145).

2.2.4. 1982 Anayasasından Günümüze Çift Meclisli Parlamento Yapısının Tekrar Oluşturulmasına Dair Belirtilen Fikirler

Türkiye'de çift meclisli parlamento yapısının 1982 Anayasası ile kaldırılmasından sonra, bu organın yasama yetkisi içinde yeniden oluşturulmasına dair tartışmalar zaman zaman gündeme gelmiştir. 1995'teki anayasa değişikliği müzakerelerinde milletvekili sayısının arttırılması yönündeki tasarının görüşüldüğü esnada söz alan Bülent Ecevit, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki milletvekili sayısının artırılmasından ziyade 1982 Anayasası ile kaldırılan Cumhuriyet Senatosu'nun yeniden yasama organına dâhil edilmesi gerektiğini savunmuştur. (TBMM Tutanak Dergisi,1995:485-486). Süleyman Demirel çift meclisli parlamento yapısının yeniden oluşturulmasının doğru olacağı görüşünü

savunmuştur. Yasama erkinin daha etkili bir denetim yetkisine sahip olması gerektiğini belirten Demirel, demokratik denetimin güçlendirilmesi ve yasama işlemlerinin dikkatlice incelenmesi amacıyla 20 yıl boyunca faaliyet göstermiş olan Cumhuriyet Senatosu'nun yeniden kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi üyeleri kamuda reform yapmayı planladıkları dönemde meclis faaliyetlerinin daha etkili ve verimli olabilmesi için çeşitli teklifler sunmuşlardır. Bu teklifler arasında dönemin Adalet ve Kalkınma Partisi Diyarbakır Milletvekili Prof. Dr. Aziz Akgül Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yeniden çift meclisli bir yapıya kavuşturulması gerektiğini belirterek bu sayede denetim organının daha etkin çalışacağını ve verimliliğin artacağını dile getirmiştir. Geçmişte Danışma Meclisi üyeliği yapan Kazım Öztürk 1982 Anayasası ile sona erdirilen Cumhuriyet Senatosu'nun faaliyetlerine devam etmesi durumunda, devletin bürokratik eksikliklerden kaçınabileceğini otorite tartışmalarının engellenebileceğini ve anayasanın meşrutiyetini reddeden kişilerle karşılaşmayacağını belirtmiştir (Uran, 2008: 306).

SONUÇ

Modernleşmeyle birlikte anayasa ve anayasacılık kavramları, devletin gücünü sınırlandırmayı ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerini devlet karşısında güvence altına almayı hedeflemektedir. Birey hak ve özgürlüklerinin güçlü bir anayasa ile korunması, anayasal kurallara aykırı yasaların nasıl engelleneceği veya yürürlüğe girmiş olan bu tür kuralların nasıl ortadan kaldırılacağı sorunu da gündeme getirmektedir. İşte bu noktada, siyasal ve yargısal denetim mekanizmaları devreye girmektedir. Siyasal denetim, yasaların Anayasaya uygunluğunun yasama sürecinde veya kabul edilip devlet başkanının onayına sunulması aşamasında sağlanan bir denetim mekanizmasıdır. Yasalaşma sürecinde, özellikle Anayasa Komisyonu aracılığıyla yapılan incelemeler, yasama organında çift meclisli bir yapının getirdiği denetim ve devlet başkanının

Anayasaya aykırı gördüğü bir yasayı onaylamayıp yeniden görüşülmek üzere yasama organına geri göndermesi gibi denetimler siyasal denetimin unsurları arasında yer alır. Özellikle çift meclisli parlamento sistemi, kamu hukuku kavram ve kurumlarıyla, hukuk devleti, demokrasi teorisi, kuvvetler ayrılığı prensibi ve bireysel hak ve özgürlüklerle bağlantılı olarak, ayrı bir öneme sahiptir. Anayasa hukuku ve siyaset biliminin uzun süredir tartıştığı konulardan biri de federal sistemi benimsemeyen devletlerde yasama sisteminin çift meclisli olup olmaması meselesidir. Hem akademik çevrelerde hem de siyasetçiler arasında bu konuda iki temel görüş öne çıkmaktadır. İlk görüşe göre çift meclisli yasama sisteminin benimsenmesi faydalı ve hatta zorunlu görülmektedir. Bu görüşü savunanlar çift meclisli yapının yasama sisteminde aristokratik geleneği temsil edeceğini, azınlık haklarının çoğunluğa karşı korunmasını sağlayacağını, federal devlet yapısında federasyonu oluşturan devletlerin temsiliyi mümkün kılacağını, kanun yapma sürecinin kalitesini artıracığını, yasama gücünü daha rasyonel bir yapıya kavuşturacağını ve yasama ile yürütme arasındaki olası çatışmaları önleyeceğini ileri sürmektedir. Ancak, çift meclisli sistemi desteklemeyenler de bulunmaktadır. Bu karşıt görüşe göre egemenlik yalnızca tek bir mecliste temsil edilmelidir, ikinci meclisler birinci meclise benzediğinde gereksiz bir yapı haline gelir, yasama sürecini zorlaştırır ve yavaşlatır. Ayrıca ikinci meclislerin genellikle muhafazakâr eğilimde olduğu ve bu nedenle modernleşmenin önünde bir engel oluşturduğu, ikinci meclisin oluşumu konusunda da bir uzlaşma sağlanmasının zor olduğu öne sürülmektedir. Bizim görüşümüze göre çift meclisli parlamento sistemini destekleyenlerin de karşı çıkanların da haklı yanları bulunmaktadır. Özellikle kurulacak ikinci bir meclis sayesinde, teknik bir süreç olan yasama işlevinin daha etkin ve verimli yürütülebileceği, bunun yanı sıra yasama kalitesinin artacağı öne sürülebilir. Ayrıca çift meclisli bir sistemle yalnızca yürütmenin değil, yasama gücünün de aşırı tahakkümünün önüne geçilmesi mümkün olabilecektir.

I. Meşrutiyet’in ardından 1876 Kanun-i Esasi ile çift meclisli parlamento sistemi Türk siyasal hayatına girmiştir. 1924 Anayasası hazırlanırken de çift meclisli bir parlamento yapısının uygulanması gerektiği yönünde görüşler dile getirilmiş, ancak bu görüşmelerden bir sonuç alınamamış ve 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu ile tek meclisli bir yasama organı oluşturulmuştur. Türk siyasal hayatında ikinci ve en önemli çift meclisli parlamento deneyimi, 1961 Anayasası ile kurulan ve 19 yıl boyunca yasama organı içinde faaliyet gösteren Cumhuriyet Senatosu olmuştur. 1950’li yılların ortalarından itibaren Türkiye’de, bireysel hak ve özgürlüklerin yalnızca yürütme gücüne karşı değil, mecliste oluşan çoğunluğa karşı da korunması gerektiği yönünde görüşler öne sürülmeye başlamıştır. Yasama organında oluşturulacak ikinci bir meclisin, parlamento tahakkümünü engelleyeceği, yasaların kalitesini ve uygunluğunu sağlayacağı, meclis ile iktidar arasında doğabilecek anlaşmazlıkları gidereceği düşüncesi ortaya çıkmış ve çift meclisli bir yapının liberal demokrasinin gereği olduğu savunulmuştur. Bu bağlamda 1961 Anayasası yasama organını Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olarak iki kanada ayırmıştır.

1961 Anayasası ile yasama organı içinde büyük umutlarla kurulan Cumhuriyet Senatosu, faaliyet gösterdiği 1961-1980 yılları arasında hem anayasayı uygulayanlar hem de akademik çevreler tarafından farklı nedenlerle eleştirilmiştir. Cumhuriyet Senatosu’na yönelik eleştirilerin büyük bir kısmı, senatonun oluşum biçimi, sahip olduğu yetkiler ile görev ve işlevleri konularında yoğunlaşmıştır. Üyelerinin tamamı doğrudan seçimle belirlenmeyen bir meclisin meşrutiyet sorunu yaşaması olağandır. Cumhuriyet Senatosu da seçimle iş başına gelmeyen üyeler barındırdığı için en çok bu konuda eleştirilmiştir. Aslında, hem Anayasa tasarısının Temsilciler Meclisi’nde görüşülmesi sırasında hem de yeni anayasa düzeninin tartışıldığı seminerlerde bazı bilim insanları, ikinci meclisin demokrasiye katkı sağlaması için doğrudan halkın oylarına dayanması gerektiğini belirtmişlerdir. Demokratik yönetimlerde doğrudan halk tarafından

seçilen birinci meclisin yanına seçimle gelmeyen üyelerden oluşan bir meclis eklemenin, yasama süreci ve siyasal karar alma süreçlerinde çelişki yaratacağı ve demokratik anayasalarda gücün ve siyasal otoritenin tek kaynağının seçimler olduğu vurgulanmıştır. Buna rağmen Cumhuriyet Senatosu'nda doğrudan halk tarafından seçilmek yerine atama yoluyla görev alan kayda değer sayıda üye yer almıştır. Cumhuriyet Senatosu'na yönelik bir diğer eleştiri, yasama süreçlerinde etkin bir şekilde görev almadığı yönündedir. Anayasa tasarısının Temsilciler Meclisi'nde müzakere edildiği dönemde, Cumhuriyet Senatosu'nun tarihsel bir gelenek değil, bir ihtiyacın sonucu olarak kurulduğu belirtilmiş ve Senato'nun Millet Meclisi ile benzer yetki ve haklara sahip olması gerektiği savunulmuştur. Aksi takdirde, Senato'nun beklenen faydayı sağlayamayarak gereksiz bir organ haline geleceği ifade edilmiştir. Ancak, buna rağmen Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi'ne kıyasla büyük ölçüde yetkisiz bırakılmıştır. Bu eleştirilerin tamamının, 1961 Anayasası hazırlanırken Kurucu Meclis tarafından öngörüldüğünü, Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu üyeliği ve sözcülüğünü yapan Tarık Zafer Tunaya'nın, görevinden yıllar sonra yaptığı değerlendirmelerden hareketle söyleyebiliriz (Uran, 2008: 299). 1961 Anayasası ile kurulan Cumhuriyet Senatosu'na yönelik eleştiriler, 1982 Anayasası'nın hazırlık sürecinde de gündeme gelmiştir. 1961-1980 yılları arasında etkin olamayan ve beklenen faydayı sağlayamayan Cumhuriyet Senatosu, ayrıca çift meclisli yasama sisteminin federal devletler için daha uygun olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler doğrultusunda 1982 Anayasası'nda Cumhuriyet Senatosu'nun eleştirilerini gidermeye yönelik adımlar atılmamış, çift meclisli sistem yerine tek meclisli bir yasama organı benimsenmiştir. Cumhuriyet Senatosu'nun kaldırılmasının ardından geçen sürede yasama organında ikinci bir meclis kurulması fikri yeniden gündeme gelmiş, ancak bu yönde somut bir adım atılmamıştır.

Yasama organındaki tek meclis, tüm yetkileri kendi elinde topladığını ve ulus iradesini yalnızca kendisinin temsil ettiğini savunarak, sahip olduğu güce herhangi bir sınırlama getirilmesine karşı çıkabilir. Ancak böyle bir tehlikeyi ortadan kaldırmak için yasama organında ikinci bir meclis kurulması, egemenliğin kullanımında denge ve denetim rolü üstlenerek, tek meclisin otoritesine karşı bir garanti sağlayabilir. Ayrıca devlet gücünün paylaşılması ve sınırlandırılması prensibi sadece yasama, yürütme ve yargı arasındaki güç dağılımıyla sınırlı olmamalıdır. Bazen, bir gücün kendi içinde farklı yapılar arasında paylaşılması da gereklidir. Yasama gücünün iki farklı meclis arasında paylaşılması bu duruma iyi bir örnektir. Güçler ayrılığı ilkesinin bir sonucu olarak, yasama ve yürütme erkleri arasında zaman zaman uyuşmazlıklar yaşanabilir. İki meclisli sistemlerde, ikinci meclis, yürütme erki ile diğer meclis arasındaki rekabetlerde hakemlik yaparak anlaşmazlıkları çözebilir. Ayrıca yasama süreçlerini daha titiz bir şekilde inceleyerek anayasaya aykırı yasaların onaylanmasını engelleyebilir ve böylece anayasanın üstünlüğü ile hukuk devleti ilkesinin korunmasına katkı sağlayabilir. Tek meclisli parlamento sistemine sahip ülkelerde liderin hem partisinin kontrolünü sağlaması hem yürütme erki üzerinde egemenlik kurması hem de yasama organını kendi partisinin çoğunluğuyla yönlendirmesi mümkün olmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de kurulacak ikinci meclisin üyelerinin dar bölge çoğunluk sistemiyle diğer meclis üyelerinin ise nispi seçim sistemiyle belirlenmesi ve ikinci meclisin bir kısmının belirli aralıklarla yenilenmesi faydalı olacaktır. Bu toplumdaki değişimlerin yasama organına hızlı bir şekilde yansımaları sağlayacak ve toplumsal taleplerin göz ardı edilmesini engelleyecektir. Ayrıca farklı seçim tarihleriyle yapılan seçimler meclislerin farklı yapıda olmasını sağlayarak, hükümet liderinin tek meclise karşı güçlü bir hâkimiyet kurmasını zorlaştıracaktır. Oluşturulacak ikinci mecliste görev alabilmek için yükseköğrenim görme ve 40 yaşını doldurma şartları getirilmelidir. Bu şartlar belirli bir eğitim düzeyine sahip kişilerin yasama

faaliyetlerine katılmasını sağlayarak yasama kalitesine olumlu katkı sunacaktır. Yaş sınırlamasının getirilmesi ise meclis üyelerinin daha olgun ve hayat tecrübesine sahip bireyler olmalarını sağlayacak, bu da yasama süreçlerinde daha dikkatli ve sağduyulu bir yaklaşım sergilenmesine yol açacaktır. Ayrıca bu şartlar siyasal partilerin yasama faaliyetlerindeki etkinliğini ve verimliliğini artıracaktır. Siyasal partiler meclisteki üyeleri aracılığıyla yasama süreçlerine katkı sunmayı, iktidarı denetlemeyi, meclis komisyonlarında yer almayı, ülkenin mevcut ve gelecekteki sorunlarına çözüm aramayı, iktidara alternatif kamu politikaları geliştirmeyi ve seçmenlerinin iradelerini meclise yansıtmayı hedeflemektedir. Bu faaliyetler oldukça teknik süreçlerdir ve bu nedenle siyasal partiler bu işleri yürütebilecek nitelikli bireylere ihtiyaç duymaktadır. Önerilen ikinci meclis hem yasama kalitesinin artmasını sağlayacak hem de siyasal partilerin meclis çalışmalarının kalitesini yükseltecektir. Ülkemizde yasama organı içerisinde oluşturulması önerilen ikinci meclisin tamamının seçimle işbaşına gelen üyelerden oluşması gerekmektedir. Çünkü üyelerinin bir kısmının atama yoluyla belirlendiği bir meclisin, tamamen seçimle iş başına gelen bir meclisin karşısına konulması demokrasi ilkesine aykırı olacaktır. Ayrıca atama ile belirlenen üyeleri olan bir meclisin sürekli olarak meşruiyet sorunu yaşaması muhtemeldir.

Yapılan değerlendirmeler ışığında yasama erki içerisinde oluşturulacak ikinci bir meclisin yasama faaliyetlerine verimlilik ve nitelik katacağı, sık yapılan yasa değişikliklerinin önüne geçerek yasama kalitesini artıracacağı, güçler ayrılığı ilkesinin uygulanmasına katkı sağlayacağı ve yürütmenin ya da yasamanın tek meclisin tahakkümünün engellenmesine yardımcı olacağı görülmektedir. Bu nedenlerle ülkemizde çift meclisli parlamento yapısının yeniden uygulanması fikri dikkate alınmalıdır. Ayrıca ikinci meclisin beklenen faydayı sağlayabilmesi için yasama süreçlerinde etkili bir rol üstlenmesi ve işlevsel bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. 1961 Anayasası ile 19 yıl boyunca faaliyet

gösteren Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi arasındaki ilişkiler Cumhuriyet Senatosu’na yönelik eleştiriler ve çift meclisli parlamento sistemini benimsemiş ülkeler üzerinde yapılan incelemeler işlevsel bir ikinci meclisin oluşturulması için gereken düzenlemeler konusunda çalışmamıza geniş bir perspektif kazandırmıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarların bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Arsel, İ. (1954). “Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (3): 59-99.
- Ataay, F. (2020). *Türkiye Demokrasi Tarihi*. Nika Yayınevi.
- Eroğlu, C. (2006). *Çağdaş Devlet Düzenleri*. Kırangıç Yayınevi.
- Gözler, K. (2018). *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Karadayı, İ. (1960). “Devlet, Hükümet ve Demokrasilerde Çift Meclis”. Adalet Dergisi, 51(8): 493-503.

- Kılınç, F ve Şener, T. (2020). "Hükümet Sistemleri Bağlamında Seçmen Davranışları: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Örneği". *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(1): 70-92.
- Özbudun, E. (2009). *Türk Anayasa Hukuku*. Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (2018). *ANAYASA HUKUKU*. Anadolu Üniversitesi.
- Özgişi, T. (2012). *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Şener, T. (2020). *Siyasal Güven. Siyaset, Medya ve Seçmen (1-16)*. Nobel Bilimsel Eserler.
- Tanör, B. (2020). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Teziç, E. (2003). *Anayasa Hukuku*. Beta Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2023). *Hürriyetin İlanı*. Kronik Kitap.
- Erdem, K. ve Tunçkaşık, E. (2023). *Çift Meclisli Parlamentolar ve İkinci Meclisler*, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı.
- Uran, P. (2008). *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*. Yetkin Yayınları.
- Yavuz, B., ve Bülbül, M. (2012). "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16: 217-260.
- T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, (1961). 35. ve 37. Birleşim. 07.05.2024 tarihinde TBMM Tutanaklar veri tabanından alınmıştır.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, (1982). 120.-121.-122. Birleşim. 10.05.2024 tarihinde TBMM Tutanaklar veri tabanından alınmıştır.
- TBMM Tutanak Dergisi, (1995). 128. Birleşim. 17.05.2024 tarihinde TBMM Tutanaklar veri tabanından alınmıştır.
- T.C. Resmi Gazete, (1964). Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü. 24.04.2024 tarihinde T.C. Resmi Gazete veri tabanından alınmıştır.
- T.C. Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyon Raporu. (1961). 22.04.2024 tarihinde TBMM Tutanaklar veri tabanından alınmıştır.

T.C. Resmi Gazete, (1973). Millet Meclisi İÇtüzüğü. 24.04.2024 tarihinde T.C. Resmi Gazete veri tabanından alınmıştır.

T.C. Resmi Gazete, (1961). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 24.04.2024 tarihinde T.C. Resmi Gazete veri tabanından alınmıştır.

Kanun-i Esasi, (1876). 15.04.2024 tarihinde TBMM Anayasalar veri tabanından alınmıştır.

1909 Kanun-i Esasi, (1909). 15.04.2024 tarihinde TBMM Anayasalar veri tabanından alınmıştır.

Yüksek Seçim Kurulu. 26.04.2024 tarihinde Yüksek Seçim Kurulu veri tabanından alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Undoubtedly, the legislature has an important role in democratic regimes. Whether the legislative power should be unicameral or bicameral has been one of the main topics of debate in constitutional law and political science for many years. It can be said that the 1961 Constitution was prepared in order to prevent the repetition of the political events of the 1950s in Turkey. The drafters of this constitution established many checks and balances to control the arbitrary practices of the executive power. The Senate of the Republic was added to the legislative structure in the hope of providing solutions to the existing problems and took part in Turkish politics between 1961 and 1980. However, during this period, the Senate of the Republic was subjected to various criticisms by both implementers of the constitution and academic circles in terms of its powers and functions. As a result, the Senate of the Republic was abolished by the 1982 Constitution on the grounds that it did not provide the expected benefit. Today, it is thought that a functional second chamber to be established within the legislature can make important contributions by acting as a political control mechanism during legislative activities. It is envisaged that such a parliament would make the legislative power more rational and effective, eliminate inequalities in representation and contribute to the creation of more qualified laws. In this way, fundamental

rights and freedoms would be better secured and the supremacy of the Constitution and the rule of law would be more strongly enforced. Moreover, the assumption that a bicameral structure can reduce the need for judicial review and be functional in resolving disputes that may arise between the legislature and the executive raises the necessity to reconsider a second chamber. The 2017 constitutional referendum in Turkey and the transition from a parliamentary to a presidential system has also influenced this debate. Since the presidential system requires a rigid separation of powers, a second chamber within the legislature could provide the legislature with a stronger and more controlling position vis-à-vis the executive. Moreover, the principle of separation of powers may encompass not only the separation between the legislature, the executive and the judiciary, but also the oversight of the first chamber by creating a second chamber within the legislature.

Method

The historical research method, which is one of the qualitative research models, was used in the study. Secondary sources and official records were utilized.

Findings

In the light of the evaluations made, it is seen that a second chamber to be established within the legislative power would add efficiency and quality to legislative activities, increase the quality of legislation by preventing frequent amendments to laws, contribute to the implementation of the principle of separation of powers and help prevent the domination of the executive or the legislature by a single chamber. For these reasons, the idea of reintroducing the bicameral parliamentary structure in Turkey should be considered. Moreover, in order for the second chamber to provide the expected benefits, it should play an effective role in the legislative process and be organized in a functional manner.

Conclusion

With modernization, the concepts of constitution and constitutionalism aim to limit the power of the state and secure the fundamental rights and freedoms of individuals against the state. The protection of individual rights and freedoms by a strong constitution also raises the problem of how to prevent laws contrary to constitutional rules or how to abolish such rules that have already been enacted. At this point, political and judicial review mechanisms come into play. Political review is a mechanism to ensure the conformity of laws with the Constitution during the legislative process or at the stage of their adoption and

submission to the approval the head of state. The elements of political review include examinations during the enactment process, especially through the Constitutional Commission, the oversight brought about by the bicameral structure of the legislature, and the president's disapproval of a law that he deems unconstitutional and sending it back to the legislature for reconsideration. The bicameral parliamentary system is of particular importance in relation to public law concepts and institutions, the rule of law, the theory of democracy, the principle of separation of powers, and individual rights and freedoms.

There are positive and negative views on the bicameral legislative system. According to the positive view, the adoption of a bicameral legislative system is considered beneficial and even obligatory. The proponents of this view argue that the bicameral structure would represent the aristocratic tradition in the legislative system, ensure the protection of minority rights against the majority, enable the representation of the constituent states in the federal state structure, improve the quality of the law-making process, provide a more rational structure to the legislative power and prevent potential conflicts between the legislature and the executive. However, there are also those who do not support the bicameral system. According to this opposing view, sovereignty should be represented in only one chamber, and when the second chamber resembles the first chamber, they become redundant, complicate and slow down the legislative process. It is also argued that the second chambers are generally conservative and therefore an obstacle to modernization, and that it is difficult to reach a consensus on the composition of the second chamber. In our view, both supporters and opponents of a bicameral parliamentary system have their points. In particular, it can be argued that a second chamber would enable the legislative function, which is a technical process, to be carried out more effectively and efficiently, as well as improve the quality of legislation. Moreover, with a bicameral system, it would be possible to prevent excessive domination not only of the executive but also of the legislative power.

ADIAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı : 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 06.10.2024 Yayına Kabul Tarihi: 18.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1562307>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atf/Citation: Öztürk, E. (2024). Belirlenimciliği Kurtarmak ve Belirleyen Olmak: Immanuel Kant'ın Nedensellik Kavrayışı Üzerine Bir Değerlendirme. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 576-601.

BELİRLENİMCİLİĞİ KURTARMAK VE BELİRLEYEN OLMAK: IMMANUEL KANT'IN NEDENSELLİK KAVRAYIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Emre ÖZTÜRK*

Öz

Immanuel Kant düşünce tarihinin en etkili figürlerinden birisidir. Sosyal bilimlerde Kant'ın terminolojisi, ele aldığı konular, sunduğu argümanlar, önerdiği çözümler ve ortaya attığı yeni aydınlatıcı sorularla pek çok disiplin için bir mihenk taşı konumdadır. Özellikle de çağdaş yazının özgürlük, belirlenimcilik ve etik gibi konularında bugün ne denli mümbit olduğu düşünüldüğünde Kant'ın güncelliği her zamankinden daha çok değer kazanmaktadır. Bu nedenle makalede Kant'ın belirlenimcilik ve özgürlük konusundaki uzlaşmaya nedensellik düşüncesi üzerinden nasıl bir karşılık bulmaya çalıştığı hususu üzerinde durulmaktadır. Kant zaman ve mekâna bağlı fenomenal dünyanın zorunluluk içeren nedensel karakterini düşünülür dünyanın karakteristikleriyle birlikte ele almaya teşebbüs eder. Buradaki motivasyonlardan biri, David Hume'un ellerinde çıkmaza giren nedensellik ilkesini kurtarmak. Ama Kant bu adımı özgür istence yer açan bir nedensellik kavrayışıyla da barıştırmak ister. Bu nedenle onun bir diğer (ve daha önemli) motivasyonu özgür istence sahip ahlaki bireyin kendisine de bir alan açmak olarak belirir. Makalede, Kant'ın bilimin inceleme nesnesi olan doğa dünyasının belirlenimciliği ile öznenin ahlaki

Doç. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ozemreozturk@gmail.com, İzmir/Türkiye

eylemlerinin temeli olan otonomisini uzlaştırma teşebbüsü ele alınmakta, bu yöndeki tespitlerine ilişkin bir değerlendirme sunulmakta ve Kant'ın bu girişimindeki temel dayanak noktaları irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Immanuel Kant, David Hume, nedensellik, belirlenimcilik, özgür istenç.*

SAVING DETERMINISM AND BEING DETERMINANT: AN ASSESSMENT OF IMMANUEL KANT'S CONCEPT OF CAUSALITY

Abstract

Immanuel Kant is one of the most influential figures in the history of thought. In the social sciences, Kant's terminology is a cornerstone for many disciplines with the topics he deals with, the arguments he presents, the solutions he suggests, and the new enlightening questions he raises. Especially when we consider how fertile contemporary literature is today on topics such as freedom, determinism and ethics, Kant's relevance becomes more valuable than ever. For this reason, the article focuses on how Kant tried to find a response to the consensus on determinism and freedom through the idea of causality. Kant attempts to address the necessary causal character of the phenomenal world, which is dependent on time and space, together with the characteristics of the intelligible world. One motivation here is to rescue the principle of causality, which had run into trouble in the hands of David Hume. But Kant also wants to establish a concept of causality that makes room for free will. Therefore, his other (and more important) motivation appears to be to open up a space for the moral individual with free will. This article examines Kant's attempt to reconcile the determinism of the natural world, which is the object of study of science, with the autonomy of the subject, which is the basis of moral actions. In addition, the basic foundations of Kant's attempt are examined and an evaluation of his arguments in this direction is presented.

Key words: *Immanuel Kant, David Hume, causality, determinism, free will.*

1. GİRİŞ

“Üstümdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlak yasası” (Kant, 2004: 213), bir düşünürün kırılğanlığını ve hassasiyetle sarıldığı idealleri daha iyi yansıtan bir ifade bulmak pek mümkün görünmüyor. Immanuel Kant fizik, felsefe, psikoloji, antropoloji, etik, pedagoji, metafizik, mantık, politika ve sosyoloji gibi pek çok alana hitap eden önemli yazılar kaleme almış bir düşünürdür. Özellikle sosyal bilimlerde, fikirleriyle oldukça belirleyici ve çığır açıcı bir niteliğe sahip olmuştur. Kant yıllanmış terminolojik bölünmelerin ağır ikliminde, berrak bir düşünce evreni yaratmanın en güzide timsallerini sunar. Bu minvalde, sözelimi empirizm-rasyonalizm, akıl-deney, a posteriori-a priori, sentetik-analitik, bilim-metafizik, bilgi-inanç, determinizm-özgürlük gibi pek çok çatışmada taraf olmaktan öte, uzlaştırmanın (ve farklı alternatif yolların) imkânı için uğraş veriyordu. Deyim yerindeyse, onun *Eleştiri*'si felsefede dokunulmamış bir şey bırakmaz. Bu tartışmalarda Kant'ın tüm düzlemlerinin kavşak noktası konumunda olan kritik hususlardan biri de nedensellik konusundaki görüşleridir. Kant'ın nedenselliğe yüklediği misyon kendisinden önceki düşünürlerin kavramı ele alış tarzından çok daha geniş bir tartışma evrenine sahiptir. Doğa yasasından ahlak yasasına, belirlenimcilikten özgürlüğe pek çok konuda nedenselliği bir anahtar olarak kullanmıştır. Bilimin, nedensellik ilkesine uygun olarak, kişisel kanaatlerimizden ayrı işleyen doğasının, ahlaksal ve dinsel alandan ayrı bir gerçekliğe sahip olduğu ilkesi, David Hume'un düşünceleriyle çıkmaza girdiğinde, Kant temel sorunu duyulur dünya ile düşünülür dünya arasında ayırım yapmadan işleminde bulmuştur. Kant bilimsel etkinliğe dair bilgiyle ilişkili “teorik aklın” hâkimiyetini olduğu kadar ahlaki kararlarla ilişkili dünyamıza hükmeden “pratik aklın” hâkimiyetini de öne çıkarıyordu. Ama bunlar nasıl uzlaştırılıyordu?

Kant'ın gözünde fenomenler arasında zaman içinde şematize edilen nedensellik ilkesinin evrensel geçerliliği yani tüm fenomenal ardışıklığın gerekli olduğu apaçıktı. Ancak, fenomenin kendisinin zaman üstü ve kendisi nedensiz bir temel tarafından belirlenmesiyle tutarsız olmadığını göstermeyi de amaçlıyordu. Bu iki husus, Kant'ın özgürlük sorununa yönelik çözümünün dayandığı yapıyı oluşturur. Bir yandan özgürlüğün hiçbir şekilde nedensellik zincirini, hatta tüm olguları birbirine bağlayan “mekanik” nedensellik zincirini kırmaması gerektiğinde ısrar ediyor. Öte yandan özgürlüğün nedensellikle çelişkili olmadığını, çünkü aynı varlığın bir numen olarak aynı anda özgür olabileceğini ileri sürüyordu (Ewing, 1969: 196). Bu uzlaştırma teşebbüsü Kant felsefesinin en merkezi hareket noktalarından birini oluşturur. Nedensellik düşüncesi, Hume'un ellerinde çıkmaza sürüklendiğinde, o bunun doğa olaylarına ilişkin açıklama getiren bilimler için olduğu kadar özgürlüğü varsayan ahlak alanı için de ciddi sonuçları olduğunu sezinlemişti. Bu anlamda, “Kant'ın nedensellik konusundaki görüşleri aynı zamanda özgürlük ve determinizm konusundaki tutumuyla” (Watkins, 2005: 425) doğrudan bağlantılıydı. O kadar ki Kant, “felsefenin bütün sorununu bu yolla tasavvur etmişti. Kurduğu bütün sistem, belirlenimcilikle özgürlüğü uzlaştırabileceğimizi ve bu gerilimi çözebileceğimizi ispatlama girişimiydi” (Durkheim, 2018: 183). Bu durumda Kant'ın yanıt bulması gereken en hayati soru şöyle belirir: “Maddenin hareketlerinin bilimsel yasalar tarafından yönetildiği bir evrende insan bedenlerine karşılık gelen maddî nesnelere hareketleri nasıl olup da özgür irade tarafından yönetilebilir?” (Magee, 2008: 175). Ya da Kaufmann'ın sözcükleriyle aktarmak gerekirse, “belirlenimci bir Newton evreninde özerklik ve özgür istenç nasıl olanaklıdır?” (Kaufmann, 1997: 86). Bu nedenle, Kant'ın nedenselliğe dair sorgulaması ne bilimin sağlam dayanaklarını ortaya koyma girişiminden, ne de ahlak felsefesini temellendirme girişiminden bağımsız düşünülebilir. Onun nedenselliğe ilişkin soruşturması hem belirlenimciliği kurtarmak (doğada) hem de belirlenimcilikten kurtulmak

(ahlakta) gayretiyle perçinlenmiştir. Bu nedenle makalede Kant'ın nedensellik kavrayışıyla ilişkili olarak yanıtı aranan temel soru şudur: öznenin doğa yasasına bağlı bir görünüş olarak nedensellik yasasına tabi olmayı sürdürerek aynı zamanda özgür bir varlık olarak eyleyebilmesi nasıl mümkündür? Bu minvalde makalede, Kant'ın nedensellik düşüncesinden hareketle belirlenimcilik ve özgürlük arasındaki gerilimde nasıl bir düşünce sistematiği izlediğinin sergilenmesi amaçlanmıştır.

2. DAVID HUME'DA NEDENSELLİK DÜŞÜNCESİNİN TEMEL PROBLEMATİĞİ

David Hume için, deney ve gözlem aracılığıyla ortaya konmuş bir neden-etki birlikteliğinden hareketle öznenin nasıl oluyor da önsel yargılarda bulunduğu konusu açık ve anlaşılır değildir. Ona göre, bu ilkeyi sorgulayarak deneyimin ötesine geçip geçemediğimizi öğrenmek mümkündür. Bunun için, gözümüzü neden ve etki dediğimiz iki nesne üzerine dikmeyi ve öylesine engin sonuçları olan bir düşünceyi üreten o izlenimi bulabilmek için onları incelemeyi önerir (Hume, 1997: 101). Nesnelere dair gözlemlerimiz aracılığıyla nedensellik ilişkisinin koşullarına dönük olarak elde edeceğimiz basit sonuç nesnelere arasındaki ardışıklık ilişkisi, bitişiklik ilişkisi ve zorunlu bağıntıdır. Nedensellik düşüncesi sağlıyorlarmış gibi görünen bitişiklik ve ardışıklık ilişkileri nihayetinde izlenimlerle açıklanabilir koşullardır. Hume, nedensellik üzerine olan sorgulamasının odağını, herhangi bir tanıt verilmeksizin ya da istenmeksizin tüm uslamlamalarda kabul edilen (düşüncenin izlenimlerden türemediği) “zorunlu bağlantı” düşüncesine kaydırır. Ona göre, ‘varolmaya başlayan her şeyin varoluşunun bir nedeni olmalıdır’ anlatımı felsefede genel bir kabuldür. Bu yargı, herhangi bir tanıt verilmeksizin ya da istenmeksizin genellikle tüm uslamlamalarda sorgusuzca kabul edilir (Hume, 1997: 104). İşte asıl irdelenmesi gereken husus, öznenin bu iddialara nasıl kapıldığı, nedenden sonucu ya da sonuçtan nedeni zorunlu olarak neye dayandırarak çıkarsadığı ve her şeyin

zorunlu olarak bir nedeni olduğu vargısına nasıl ulaştığıdır. Burada nedensellik algısının kökeninde yatan ön kabullerin dayanak noktalarını keşfetmeye ve geçerliliğini sorgulamaya gireriz. Bu uğurda oldukça basit ama belirleyici bir soru yönelir: “Niçindir ki varoluşunun bir başlangıcı olan her şeyin bir de nedeninin olmasının *zorunlu* olduğunu söyleriz?” (Hume, 1997: 104). Hume’a göre, bu soruya çünkü her etki zorunlu olarak bir nedeni gerektirir tarzında cevap vermek bu bağıntıyı sorgusuzca kabul etmekten daha ciddiyetsiz bir iştir. Sorun, bir nesneden sonra diğerinin gelişi değil, bu art arda gelişten hareketle her varlığın zorunlu olarak bir nedeni olduğu düşüncesini çıkarmada yer alıyor (Hume, 1997: 107). Ona göre, böyle bir öznel deneyimden hareket ederek, bizim dışımızda, bizden bağımsız geçerliliği olan yasaların varlığını iddia etmek, “aldatmaca ve safsatadır” (Hume, 1997: 105), “saçmadır” (Hume, 1997: 106), “kuruntudur” (Hume, 1997: 108). Çünkü biz ancak deneyim yoluyla bir nesnenin varoluşunu bir başkasından çıkarsayabiliriz ve Hume için özne kendi gözlemlerinden hareketle ortaya koyduğu bir art arda gelişi, nesnelere arasında kendisinin kurduğu bir bitişikliği, nesnelere arasında varolan bir yasa olarak konumlandırılamaz. Bu nedenle Hume, nedensel bilgilerimizin, bilginin öznesi ve nesnesine göre incelediğinde, zorunlu neden düşüncesinin nesnelere çıkarılmayacağı, onlara ait özellikler olmadığı, aklın ise deneyimle edinmediği bu ilişkiyi yaratamayacağı tezini kanıtlamaya çalışır. Onun düşüncesinde.

“her zaman birleşmiş ve tüm geçmiş durumlarda ayrılmaz oldukları bulunmuş belli nesnelerekinden başka hiçbir neden ve etki kavramımız yoktur. Birlikteliğin nedeninin içini göremeyiz. Yalnızca şeyin kendisini gözleriz ve her zaman değişmez birliktelikten nesnelere imgelemde bir birliktelik kazandıklarını buluruz” (Hume, 1997: 116).

Eşdeyişle, “neden ve sonuç olduğuna inandığımız iki olayı ne kadar yakından ve sistematik olarak gözlersek gözleyelim bunlar arasında herhangi bir zorunlu bağ

veya bağıllığın var olduğunu asla keşfedemeyiz” (Keat ve Urry, 2001: 50-51). Sadece, birbirlerini izleyen nesnelere, benzer nesnelere sürekli olarak birlikte olduklarını gözlemleriz, alevin ardından sıcaklık, karın ardından soğuk gelir, bir bilardo topunun devimine ötekinin devimi katılır. Herhangi iki türden nesnenin her zaman birlikte olmuş olduğunu birçok örnekle görmüş olduğumuzdan, nesnelere nedensel olarak ilişkili olduklarını, birinin ötekinin nedeni olduğunu çıkarırsanız (Thilly, 2010: 336). Bu durumda Hume’a göre (2017a: 74),

“tamamen benzer olduğu varsayılan birkaç örnekte her bir tekil örnekte farklı olan hiçbir şey yoktur; sadece benzer örnekler tekrar ettikten sonra zihin, alışkanlık gereği, bir olayın ortaya çıkışıyla onun alışıldık refakatçisinin de zuhur etmesini bekler ve var olacağına inanır. Dolayısıyla zihinde hissettiğimiz bu bağlantı, muhayyilenin bir nesneden genelde ona eşlik eden diğer nesneye bu alışlageldik geçişi, güç ya da zorunlu bağlantı fikrini oluşturmamızı sağlayan duygu ya da izlenimdir. Burada bundan öte bir şey yoktur.”

Bu anlamda, “nedensel zorunluluk” fikri, dünyada fiili olarak varolan herhangi bir şeye karşılık gelmemektedir, yalnızca gözlemlerimizin yinelenmesine dayanan alışkanlıkla ilgili beklentilerimizin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Gerçekte tüm gözlediklerimiz, A türündeki olaylarla B türündeki olaylar arasında bir dizi bağlantı olduğudur; ve A’larla B’ler arasındaki bu sürekli bir arada oluş, bu sabit birliktelik gerçekten böyle bir şey olmamakla birlikte, bizi bu olaylara gerçek bir zorunluluk yüklemeye yöneltiyor (Cottingham, 2003: 91-92). Bu nedendir ki, Hume nazarında, “bir nesnenin diğeriyle bağlantılı olduğunu söylediğimizde, tek kastettiğimiz düşüncemizde bir bağlantı edindikleri ve her birinin varoluşunun kanıtları haline gelmelerini sağlayan o çıkarımı doğruduklarıdır” (Hume, 2017a: 74). Bunun dışında neden kavramını doğuran zorunlu bağıntı tarzında bir şeyin mevcut olmadığını savunur. Hume’un anlatımıyla, “neden ve etkiyi ilgilendiren yargılarımız alışkanlık ve deneyimden türer ve bir nesnenin bir başkası ile birleştiğini görmeye alıştığımız zaman,

imgellemimiz düşünmeyi önceleyen ve onun tarafından engellenmeyen doğal bir geçiş yoluyla birinciden ikinciye geçer” (Hume, 1997: 157). Buradan çıkan doğal sonuç, varolan olaylar arasındaki bağıntı varsayımının, alışkanlığın yarattığı sübjektif bir bağıntı türü olduğu yönündedir. Böylece Hume, alışlagelmiş nedensellik kavrayışını tamamen tersine çevirir. O, bağıntıya gözlemlenen nesneyi değil, gözlemleyen özneyi dâhil eder (Watson, 1994: 16). Onun nazarında nedensellik düşüncesi, nesnelerin kendisinde varolan zorunlu bir bağıntı değil, öznenin onların belli ardışıklıklarından hareketle geliştirdiği bir bağıntı fikrinin ürünüdür.

Hume, zorunlu bir neden düşüncesinin nesnelerin kendisinde olmayacağını ortaya koyduktan sonra (çünkü nesnelere edindiğimiz şey zorunlu bir neden düşüncesi değil bitişiklik ve ardışıklıktır), niçin akıl tarafından yaratılmış olamayacağına dair de açıklamalar yapar: “Us hiçbir zaman herhangi bir nesnenin varoluşunun bir başkasınıkini imlediği konusunda bizi doyuramaz; öyle ki birinin izleniminden bir başkasının düşüncesine ya da inancına geçtiğimiz zaman, us tarafından değil ama alışkanlık ya da bir çağrışım ilkesi tarafından belirleniriz” (Hume, 1997: 119). Yani bir neden ile etki arasındaki bağıntıya yönelik düşünce, zorunlu bir neden bağıntısından değil pek çok kez A olayından sonra B olayının gelmesine tanık olma alışkanlığı ve deneyimiyle ilişkilendirilerek doğaya ilişkin tüm çıkarımlarda belirleyici kabul edilmiştir. Dahası, bir nedensel ilişki kendisi zaten varolduğu için değil, biz onu öyle görmeye alışmış olduğumuz için vardır. Hume’a göre (1997: 124),

“alışkanlık daha biz düşünme için zaman bulamadan işler. Nesnelere öylesine ayrılamaz görünürler ki, birinden ötekine geçmede araya bir kıpılık gecikme bile sokamayız. Ama bu geçiş düşünceler arasında herhangi bir birincil bağlantıdan değil de deneyimden ileri geldiği için, zorunlu olarak kabul etmeliyiz ki

deneyim gizli bir işlem yoluyla ve bir kez bile düşünölmüş olmaksızın neden ve etkilere ilişkin bir inanç ve yargı üretebilir.”

Daha açık bir ifadeyle, neden ve etki düşöncesi deneyimden türer ve deneyim bize sürekli olarak birbiri ile bitişik belli nesnelere sunarak onları bu ilişki içinde görmek için öyle bir alışkanlık üretir ki, belirgin bir çarpıtma olmaksızın onları herhangi bir başka ilişki içinde göremeyiz (Hume, 1997: 140). Yani, bir nedensel ilişkinin bileşenleri arasındaki ardışıklığı anlamının ve bileşenlerden biri meydana çıktığında diğereğinin geleceğı beklentisinde olmanın belirleyeni alışkanlıktır ve bu yönüyle empirik açıdan ya da mantıksal olarak ispatlanmaz (Russo, 2009: 6). Çünkü “nedenlerin etkerliğı ya da erkesi bütünüyle geçmiş örneklerde, iki ya da daha çok nesnenin birliğini gören ruha aittir” (Hume, 1997: 171). Wesley Salmon’un ifade ettiğı gibi, Hume’a göre burada gerçekleşen hadise, psikolojik bir bağlantı kurmadır. Etki devamlı aynı nedeni takip ettiğinde, nedenin kendisini sunduğı bir diğereğ etkiyi tahmin etmeye hazır hale geliriz. Böylelikle neden ve etki arasındaki ilişki bir gelenek, bir alışkanlık halini alır. Yani yeryüzünde hiçbir zaman aklî varlıklar olmasaydı, asla neden ve etki varolamayacaktı, fiziksel dünyada nedensel ilişkiler bulunmayacaktı. Elbette bir şeyler gerçekleşecek, olaylar vukubulacaktı ama nedensel ilişkilerin varlığı söz konusu edilemeyecekti (Salmon, 1998: 15). Hume bize orada, nesnelere dünyasında, doğal zorunluluk diye bir şey olmadığını söyler. Nedensellik olarak adlandırdığımız şey, daimî birlikteliklere ilişkin kendi subjektif beklentilerimizin somutlaşmış halidir. Yani biz geçmişte bir şeylerin ardından gelen şeylerin aynı devamlılığı bugün de gelecekte de devam ettireceğı beklentisi içindeyizdir. Nedensellik, karşılaştığımız benzer deneyimlerden hareketle bir beklenti içinde olma halimize verilmiş yanlış bir isimdir (Groff, 2008: 1). Peki, bu durumda, daha önce milyonlarca kez tekrar etmiş ancak bizim ilk kez tanık olduğumuz, önümüzde cereyan eden bir ardışıklık nedensel bir ilişki olarak kabul edilmeyecek midir? Hume, çok açık bir biçimde nedensel ilişkinin açığa

çıkarılmasında izlenimlerimiz, deneyimimiz ve alışkanlıklarımız dışında, nedensel ilişkinin ne akıl aracılığıyla kurulan ne de bizim dışımızda varolan bir kabulünün mümkün olamayacağına direterek sorumuza olumsuz bir yanıt vermiş olmaktadır. Hume, “nedenler ve etkiler üzerine tüm uslamlamalarımızın alışkanlıktan başka hiçbir şeyden türemediği, inancın daha doğru olarak doğalarımızın bilişsel olmaktan çok duyuşsal bölümünün bir edimi olduğu”nu ısrarla savunur (Hume, 1997: 185). Hume artık zorunlu bir nedensellik ilişkisinin yerine bir tür “düzenlilik ilkesi”nin yürürlükte olduğunu göstermeye çalışır. Keat ve Urry’ye göre (2001: 51), “bu, Hume’un pozitivist nedensel ilişki anlayışının özüne işaret eder. Bir olayın diğerinin nedeni olduğunu söylemek ilkinin ikincisini öncelediğini ve ne zaman ilk tip olay olursa, bunun her zaman ikinci tip bir olay tarafından izleneceğini söylemek demektir.” Önümüzde duran şey zorunlu bir neden-sonuç bağıntısı değil, pek çok kez yinelendiğinden, aynı gerçekleşmenin benzer durumlarda da açığa çıkabileceğine ilişkin bir tür olgular arası düzenlilik kavrayışıdır.

Gelgelelim, Hume’un, nedenselliğin ontolojik kurgulamalarını reddetmekle onu subjektif ve fenomenalistik bir kurgulama içerisinde yeniden ele almanın yollarını gösterme çabasının, nedenselliğin deneyimsel ardardalık ve beklentiler ile ilgili bir şeylere sahip zayıf bir forma düşürülmesine yol açtığı söylenebilir (Sellars, 1943: 3). Ancak Hume, belli ki, bu sonucu deneyimden hareketle zorunlu düşünceler üretmenin tehlikeleri karşısında daha tali bir mesele olarak görmüştü. Nedenselliğe dair kuşkuculuğu, incelemeyi “nesnelerin duyulara görünüşlerinin ötesine” götürmenin yaratacağı, “kuşkuculuk ve belirsizlik” kadar tehlikeli bulmadığı anlaşılıyor (Hume, 1997: 539). O, yolumuzu “sahte felsefe”lerle (Hume, 2017b: 219) değil, tanıtlama ve argümanları deneye dayalı göstergelerle donatmayı daha aydınlatıcı buluyordu. Bu durumda her türlü metafizik uslamlama, bu hariçte tutma çağrısından payına düşeni alacaktır.

Neticede, Hume'un nedensellik konusundaki yaklaşımını dört ana başlıkta özetlemek mümkündür; (1) genel nedensellik ilkesinin kanıtlanamayacağını gösterme çabası, (2) deneyimdeki bitişiklik nedeniyle belirli nedensellik durumlarına ilişkin akıl yürütmeyi yalnızca fikirlerin ilişkilendirilmesine indirgeme girişimi, (3) buna karşılık gelen bir olasılık teorisi ve (4) bizim anladığımız biçimiyle nedensellik yasasının zorunlu karakterini, zihnin alışkanlık yoluyla belirlenmesine indirgeme çabası. Buradan çıkan sonuç doğrultusunda Hume, nedenselliğin nesnenin kendisindeki gerçek bir zorunlu bağlantıyı temsil ettiği düşüncesinin yanlış bir çıkarım olduğunu gösterdiğini düşünüyordu (Ewing, 1969: 7). Kendimizi kesin felsefi bilgiye ulaşmak çabasıyla deneyle sınırlandırmamız kabul edilebilir bir durum sayılsa da, tüm bilimsel faaliyetlerimizi, bilimsel dayanaklara ne ölçüde sahip olduğumuz sorusunu yanıtızsız bırakarak duyuşal edimlerimize göre biçimlendirmek, Hume'un eleştirilerini doğrular nitelikte, pek de mümkün görünmüyor. Fakat diğer taraftan bilimin alışkanlık ya da bunun gerçeklik olarak kabul edildiği bir "önsav" üzerine temellendirilemeyeceği de açıktır. Bu durumda kuşkuçuluğa kapılıp bilimin sağlam dayanaklardan yoksun olduğunu kabul etmekle, bilime farklı bir perspektif içerisinde yeniden sağlam bir zemin aramak gibi iki tercihle karşı karşıya kalırız. Felsefenin bu zorlu ve dar patikalarında yol alırken kendimizi Immanuel Kant'ın engin düşünce evreninde buluruz.

3. BELİRLENİMCİLİĞİ KURTARMAK: KANT'IN HUMECU NEDENSELLİK KAVRAYIŞINA İTİRAZI

Hume çok açık bir biçimde, doğa içindeki düzenliliği ve neden ile sonuç arasındaki ilişkiyi alışkanlıklarımıza bağlamış, tüm yargılarımızın dayanağı olarak bu etkeni öne çıkarmıştır. Hume'un nedenselliğe dair görüşleri Kant'ın en önemli açmazlarından birine dönüşmüş ve kendisinin deyişiyile onu dogmatik uyuklamasından uyandırmıştır (Kant, 2000: 8). Çünkü Hume gerçekte her olayın

bir nedeni olduğunu bilemeyeceğimizi ileri sürmüş ve modern bilimi temellerinden yoksun bırakmıştı. Kant ise modern bilimi de içine almak üzere insan bilgisini kurtarmayı ve bu arada Tanrı, ölümsüzlük ve özgürlük için de bir yer açmayı hedeflemişti (Kaufmann, 1997: 85). Kant buradaki mühimmatla neleri elde edebileceğini öngörebiliyordu. Bu anlamda, nedensellik tartışmasını özgürlük ile determinizm arasındaki modal çatışmayı çözmeyi mümkün kılan kavramsal kaynaklar sunan bir mecra olarak gördüğü söylenebilir (Watkins, 2005: 427). Yine de Hume'un analizlerini harfiyen kabul etmekten oldukça uzaktı. Bu şüpheli saldırının eksikliklerini tamamlayacak ve hem bilimin inceleme nesnesi olan doğa dünyasının determinizmini hem de insanın ahlaki eylemlerinin temeli olan otonomisini ihya edecek bir revizyon gerekiyordu.

Kant'a göre, "metafiziğin doğuşundan bu yana, bu bilimin kaderini belirlemesi bakımından hiçbir olay, David Hume'un ona karşı yaptığı saldırıdan daha önemli olmamıştır" (Kant, 2000: 5). Kant, Hume'u bu önemi kazanmaya götüren adımları şöyle izah etmiştir:

"Hume her şeyden önce metafiziğin bir tek ama önemli bir kavramından, yani neden ve etkinin bağlantılılığı kavramından (dolayısıyla bunun sonucu olarak ortaya çıkan kuvvet ve eylem gibi kavramları da göz önünde bulundurarak) yola çıktı ve bu kavramı kucağında büyüttüğünü ileri süren akıllı, kendisine hesap vermeye ve şu soruyu yanıtlamaya çağırdı: akıl hangi hakla bir şeyin öyle bir yapıda olabileceğini düşünebiliyor ki, bu şey bulunduğu takdirde bununla başka bir şey de zorunlu olarak konsun; çünkü neden kavramı bunu söylüyor ... Bundan şu sonuca vardı ki, akıl bu kavramla kendi kendisini tamamiyle aldatmakta, onu yanlış yere kendi çocuğu saymaktadır; çünkü bu kavram, deney tarafından hamile bırakılarak, bazı tasarımları çağrışım yasası altında toplayan ve buradan çıkan öznel zorunluluğu, yani alışkanlığı, kavrayıştan çıkan nesnel zorunluluk yerine süren hayal gücünün gayri meşru çocuğundan başka bir şey değildir. Hume bundan şu sonuca vardı: aklın bu türden bağlantılılıkları, sırf genel olarak olsa bile, düşünebilecek yetisi yoktur" (Kant, 2000: 5-6).

Kant'a göre, Hume, nedensellik nesnelerin kendilerinde olan bir özellik mi yoksa öznenin kendisine mi ait sorusunda öznenin yana tavır takınmış ancak öznenin bu ilişkinin zorunlu *a priori* yargısını nasıl elde edebildiği sorusunda ise, deneyden hareket eden öznenin kendi aklına ait zorunlu bir nedensellik kavramını üretemeyeceği sonucuna ulaşmıştır. Bir başka ifadeyle, nedenselliği doğa yasası olarak, doğanın kendisine değil, belli art arda gelişleri nedensel bir beklenti içinde "görmeye alışmış" olan özneye bağlamakla birlikte, öznenin böylesine deneyimle birleşmiş bir ilişkiyi akıl aracılığıyla zorunlu olarak kurmadığı (öznenin öyle sandığı) iddiasında bulunmuştur. Yani, bir nesneyle başka bir nesne arasındaki bağlantının, bu bağlantı algıda verilmiyorsa, önsel (*a priori*) ve zorunlu olarak bilmenin olanaksızlığını savunmuştur (Kant, 2004: 85). Ona göre, böyle bağlantıları ancak deneyle elde edebiliriz ve bütün bu sözde zorunluluk ya da onunla aynı şey demek olan, bu sözde *a priori* bilgi, eski bir alışkanlıktan (bir şeyin doğru olduğunu bulunca öznel zorunluluğu nesnel sanma alışkanlığından) başka bir şey değildir (Kant, 2000: 26). Kant'a göre, yalnız *a priori* yargılarda bulunan nesnel zorunluluk yerine alışkanlık denilen öznel zorunluluğu koymak, usun nesne üzerinde yargı verme, nesneyi ve nesneye uygun olanı bilme yetisinin olmadığını söylemektir (Kant, 2004: 32). Kant, Hume'un görünür dış dünyanın düşünülebilir ve algılanabilecek tek gerçeklik olarak kabul edildiğinde, deneyimden kaynaklanan öznel yargılar dışında başka bir hareket noktamızın olamayacağı yönündeki sonucunu kabul etmiştir. Ancak, Hume'un burada göremediği ve bu nedenle eksik kurguladığı nokta, şeyleri birer görünüş olarak değil hem algı için hem de düşünme için varolabilecek tek gerçek, kendi başına olan varlıklar olarak ele alması olmuştur. Bu durumda, nedensellik yasasından kaçabilen, bu yasanın dışında hareket edebilen bir şeyin varlığı imkânsızlaşmış, öznenin deneyin sınırlarına çıkabilip zorunlu *a priori* formlara ulaşma kanalları tıkanmıştır. Oysa Kant, görünür dış dünyayı algımıza konu olan şeyler olarak ifade ederken, bu görünür nesnelerin kendi içinde ne

oldukları olgusunu algıya konu olmayan düşünülür bir alan olarak tasarlamıştır.

Kant bu yöndeki düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

“Hume deney nesnelere (aşağı yukarı her yerde olduğu gibi) kendi başına varlıklar diye benimsediğinden, neden kavramını aldatici ve ilgim diye açıklamakla doğru yapmıştı. Çünkü kendi başına varlıklar ve bunların belirlenmeleri söz konusu; sözgelisi A verilmişse neden başka bir nesnenin, B'nin zorunlu olarak ondan eş zamanlı çıkacağı algılanamaz. Dolayısıyla Hume kendi başına nesnelere böyle *a priori* bir bilgisinin olduğunu da onaylayamazdı. Bu keskin görüşlü kişinin bu kavrama deneysel bir kaynak bulması da söz konusu değildi; böyle bir kaynak nedensellik kavramının özünü kuran bağlantı zorunluluğuyla düpedüz çelişir, bundan dolayı bu kavram gözden uzak tutuldu, onun yerini algılar dizisinin gözlenmesindeki alışkanlık alıverdi” (Kant, 2004: 83).

Çünkü o, neden kavramında zorunluluğun her nesnel anlamı yerine, yalnız öznel bir zorunluluk olan alışkanlığın benimsenmesini istemiştir (Kant, 2004: 33). Kant'a göre, Hume ısrarla şöyle diyordu: “Bana bir kavram [neden kavramı] verilmişse, bu kavram benim, onun dışına çıkarak, onun içinde bulunmayan başka bir kavramla bağlantı içine sokmam, hem de bu kavram birincisine zorunlu olarak aitmişçesine bağlantı içine sokmam nasıl olanaklıdır?” (Kant, 2000: 26). Kant'a göre, burada sorulan soru,

“neden kavramının doğru, işe yarar ve doğa bilgisi bakımından şart olup olmadığı değildi; çünkü bundan Hume hiçbir zaman şüphe etmemişti; soru, acaba bu kavramın akıl yoluyla *a priori* düşünülüp düşünülemediği, böylelikle de tüm deneyden bağımsız bir iç hakikati, dolayısıyla daha yaygın, sadece deneyin nesnelere kısıtlı olmayan bir kullanılabilirliği olup olmadığıydı: Hume işte bu noktanın açılmasını bekliyordu” (Kant, 2000: 7).

Ancak Hume, kendi bulgularına başka türlü eğilecek bir yol açmamış ve aynı sorgulamayı yapan herkesin deneyimin sınırlarına çarpıp kuşkuculuğa gömüleceğini düşünmüştür. Oysa Kant, deneyden hareketle deneyde olmayan

bir şeyi değil, düşünülen bir şeyden (kategoriler) hareketle deneyde olan bir şeyin zorunluluğunu kanıtlama yolunu tutmuştur ki, onun deyişiyle, “bu tam ters yönde bağlantı kurma yolu Hume’un hiç aklına gelmemiştir” (Kant, 2000: 65). Bu nedenle Hume, haklı olarak, nedensel bağıntının deneyimden çıkarılamayacağı sonucuna varmıştı. Kant bu sonucu hiç çekinmeden kabul etmiş ancak bir ilave yaparak nedenselliğin deneyimin bir ön koşulu olması gerektiğini de öne sürmüştür (Rohatyn, 1975: 34). Böylelikle nedensellik, deneyimden yola çıkarak türettiğimiz ya da zorunlu bağıntı ön savıyla gerçeklik kazandırmaya gayret ettiğimiz bir şey değil, bizatihi deneyimin mümkün koşullarından biri haline yükseltilmiştir. Kant, nesnelere birer görünüş olarak konumlandırarak, özneye görünüşlerden ayrı düşünülmüş bir kendinde şeyler alanı açmıştır. Böyle olunca doğada varolan ve biz dâhil görünür tüm nesnelere tabi olduğu bir nedensellik yanında bir de öznenin düşünülmüş dünyadaki *a priori* bir nedensellik kavramından bahsetmek mümkün hale gelmiştir. Kant’ın böyle bir ayrımı yapmasını sağlayan şey, nedenselliği görünür nesnelere zorunlu yasallığın dışında, bir kavram, bir kategori, deneyimin bir *a priori* “düzenleyen”i olarak görmesi ve onun nesnelere dünyasındaki değil, düşünülebilir alandaki varlığını ortaya koymasındır. Russo’nun da belirttiği gibi,

“Kant için nedensellik fenomenlerin empirik düzeyde bir zorunluluk kazanmalarını sağlar ancak gözlemlenen fenomenlerden çıkarılamazdı. Çünkü zorunluluk yalnızca saf bir anlama kavramından türeyebilir. Bunu söylemek, zorunluluğun deneyimden değil, kategorilerin aşkınsal tündengeliminden hareketle oluşturulduğu anlamına gelir. Nedensellik ilkesi, sübjektif bir art arda gelişle objektif nedensel ilişki arasında bir ayrım yapmamızı sağlayan sentetik bir *a priori* yargıdır” (Russo, 2009: 7).

Nedensellik, Kant için olanaklı deneyimin koşulları olan kategorilerden biridir. Nesnelere duyarlık aracılığıyla zaman ve mekân içinde algılar, kategoriler aracılığıyla anlıkta düşünürüz. Hume, duyularımıza konu olan nesnelere

algılanmasından öteye geçememiş ve onların anlıkta düşünülmesi sürecinin de, deneyimden bağımsız bir alan olarak görmediği için, yine izlenimlerimiz ve alışkanlıklarımız tarafından belirlendiği sonucuna varmıştır. Kant'ın deyişiyle, nedenselliği sadece deneyimden hareketle incelemiş ve “etker bir neden kavramının nesnel hiçbir içgörüsü, hiçbir *a priori* bilgi üzerine dayanmadığı” neticesini çıkarmıştır (Kant, 2008a: 694). Hume, “yapmış olması gerektiği gibi bu iki yargı türünü birbirinden ayırt etmemiş” ve “deneyim olmaksızın kavramımızı arttırabilen, kendini *a priori* genişletebilen bir yargıyı aklayabilmemizi sağlayacak hiçbir şeyimizin olmadığı vargısını çıkarabileceğine” inanmıştır (Kant, 2008a: 698). Kant'ın Hume'dan farklı olarak, nedenselliği “düşünülür bir alan içinde *a priori* bir yargı olarak” kurması, sadece nedensel ilişkinin mevcudiyetini kurtarıp ona bilimsel faaliyet içerisindeki itibarını kazandırmak gayesini taşımamaktadır. Bu çabanın esas amacı insanın özgürlüğünü kurtarmaktır. Elbette, doğada belli yasaların oluşu bilimsel faaliyetin olmazsa olmazıdır ve bu yasalar Hume'un öngördüğü gibi basit art arda gelişler değildir. Ancak, bir yönüyle doğanın bir parçası olan öznenin de bu doğa yasasına göre hareket ediyor oluşu, onun eylemlerinin belli nedenler zincirinin bir halkası olduğu anlamına gelir. İşte tam bu noktada, öznenin özgürlüğünü kurtarmak, deneyimin dışına hareket etmemizi gerektirir. Hume'un bunu yapması beklenemezdi ve deneyimin ötesine hareket etme tehlikesi yüzünden “özgürlük kavramı bütün deneyimler için bir engel taşı” olarak kalmıştır (Kant, 2004: 28). Ta ki Kant istencin bağlı olduğu doğa yasası ile nedenselliğin düşünülür dünyadaki pratik işleyişi arasında bir ayırım yapana kadar. Kant, böyle bir ayırımı, öznenin özgürlüğünü kurtarmak adına kabul edilmesi gereken yegâne çözüm olarak sunmuştur. Kant doğanın ve özgürlüğün nedenselliğini iki farklı bağlama ayırmakla, onu kurgusal akla ve pratik akla tahsis etmekle, nedenselliğin doğa ve özgürlük için uygulanmasını ayrı ayrı sınırlandırmayı mümkün kılar (Yu, 2008: 9). Ona hem bir doğa yasası olarak hem de doğa yasasına tabi olan öznenin bunun dışına çıkıp özgürlüğü

teminat altına aldığı düşünülür bir alan olarak yaklaşır. Hume gibi nedensel ilişkileri sadece duyulur dünyanın doğa yasasına bağlayıp, doğanın kendisinden hareketle özgürlüğü kurmaya çalışsaydı (ki bu kaçınılmaz bir çelişkiye düşmek olurdu), insanın özgürlüğü kanıtlanamazdı. Kant, bu yöndeki düşüncesini şöyle açıklamıştır:

“Özgürlüğü, insanın doğal yapısının bazı sözümona belirli deneylerden hareket ederek göstermek, ortaya koymak yeterli değildir (zaten bu tamamıyla olanaksızdır ve mümkün olan gösterme, ancak *a priori* olarak sağlanabilir); özgürlük, genel olarak akıl sahibi olan ve bir iradeyle donatılmış bulunan varlıkların faaliyetine (etkinliğine) özgü bir şey gibi kanıtlanmalıdır” (Kant, 2008b: 251).

Bunun yolu insanı bir yönüyle algımıza konu olan doğaya bağlı bir “görünüş” olarak, bir yönüyle de düşüncemize konu olan bir “kendinde şey” olarak görebilmeye bağlıdır. Kant böylelikle, kendi eylemlerinin başlatıcısı olabilen otonom bir varlığın, fenomenal dünyadaki görünüş olarak mevcudiyetine farklı bir modalite açar. Kant, burada doğa nedenselliğine tabi ama aynı zamanda özgür eyleyebilen bir özne tasarımı kurmuştur. Bu iki alanın birbiriyle nasıl bağdaştırıldığı Kant’ın üzerine çokça eğildiği ve anlaşılır olmak için oldukça çaba gösterdiği bir noktadır. Çünkü, özgürlüğün doğal nedensellik yasasının evrenselliği ile birlikte nasıl durduğu yanıtlanması gereken bir sorudur.

4. BELİRLEYEN OLMAK: KANT’IN ÖZGÜR İSTENCİ TEMELLENDİRME GİRİŞİMİ

Kant’a göre kişi, özgürlüğü ne olursa olsun kurtarmak istiyorsa, bir nesnenin zaman içinde belirlenebilen varoluşunu, dolayısıyla da doğa zorunluluğu yasasına göre geçerli nedenselliği yalnızca görünüşe, özgürlüğü ise gene o varlığın kendiliğinden nesne oluşuna bağlamak tek çıkar yoldur (Kant, 2004: 134). Kant, burada biri doğaya biri özgürlüğe göre olmak üzere iki türlü nedensellik ortaya koymuştur. Doğaya göre, duyulur evrende bir durumun bir

kurala göre izlediği bir önceki durum ile bağıntısını, özgürlük ile bir durumu kendiliğinden başlatma yetisini öne çıkarmıştır (Kant, 2008a: 527). Biri öznenin istencinin bağlandığı doğa yasaları, biri istence bağlanan doğa yasaları şeklinde ikili bir ayırım yapmıştır (Kant, 2004: 73). Bu durumda, aynı fenomen, bir yerde uzay ve zaman dünyasının parçası olarak görüldüğünde, nedensellik zincirinde bir halka olacaktır; algılanmayan kendinde şeyin-edimi olarak görüldüğünde, duyu-dünyasındaki etkilerini *kendinden* türeten özgür bir nedenin edimi olacaktır. Olay bir yanda yalnızca doğanın bir etkisi, öte yanda özgürlüğün bir etkisi olacaktır. Böylece, bir fenomenin, görgül bir nedeni olabilse de, bu görgül nedenin kendisi doğal nedenlerle en az ölçüde bile bağıntısını koparmaksızın, görgül olmayan bir nedenin, anlaşılır nedenin ya da özgür nedenin etkisi olabilir (Thilly, 2010: 394). Daha açık bir ifadeyle, doğal nedensellik yasaları tarafından belirlenmek, tezahür dünyasının parçaları olmaları bakımından davranışlarımıza uygulanmasına rağmen, Kant bunun, kendinde şey olarak düşündüğümüzde kendimizi özgürmüşüz gibi değerlendirmemizle tutarlı olduğunu savunur. Uzay ve zaman şeylerin sadece tezahür olmaları bakımından özellikleri olduğuna göre, zamandaki olaylar olarak davranışlarımız, bu türden olayların tabii olduğu nedensel düzenlilikler altına düşebilir. Fakat, aynı zamanda numenal dünyanın üyeleri olarak yaptığımız bir tercihten başlayan bir aklî nedensellik altına da düşebilir (Wood, 2009: 129). Gilles Deleuze'ün anlatımıyla,

“fenomenleri, mekân ve zaman koşulları altında ortaya çıktıkları şekliyle ele aldığımız ölçüde, özgürlüğü andıran hiçbir şey bulamayız: fenomenler *doğal nedensellik* yasasına (anlama yetisinin kategorisi) tabidirler; bu yasaya göre, sonsuz biçimde, her şey bir başka şeyin etkisidir ve her neden, önce gelen bir nedene bağlanır. Buna karşılık, özgürlük, ‘bir duruma kendiliğinde başlama’ gücü ile tanımlanır... Bu anlamda özgürlük kavramı, bir fenomenin tasarımını vermez, fakat ancak görüde verilmeyen ‘bir kendinde şey’in tasarımını verebilir” (Deleuze, 1995: 69).

Böylelikle Kant, bir yandan dünya olaylarının, dolayısıyla us taşıyan varlıklara özgü eylemlerin açıklanmasında doğa zorunluluğu mekanikçiliğine, koşulludan koşula sonsuza doğru gitme yetisini bırakmış, öte yandan da kurgusal us için boş bırakılan yeri; us koşulsuzu (özgür edimi) oraya yerleştiresin diye, düşünülür olanı açık tutmuştur (Kant, 2004, s. 78). Ona göre öznenin eylemleri, görünüş olarak değil kendi başına varlık olarak, belirleyici nedenler açısından bir ilk başlangıçtır. Aynı eylem görünüşler dizisinde ise yalnızca bir alt başlangıç; zamansal açıdan kendisinden önce gelen belirleyeni olan bir durumdur. Yani eylem, aklın nedenselliği bakımından ilk başlangıç olarak görülebilirken, görünüşler dizisi bakımından aynı zamanda bir alt başlangıç olarak görülebilir. İlk açıdan özgür, ikinci açıdan ise (bir yönüyle görünüş olduğundan) doğa zorunluluğuna bağımlı olarak adlandırılabilir (Kant, 2000: 100). Burada akıl sahibi varlıkların bütün eylemleri, görünüş olmaları bakımından, doğanın zorunluluğu altındadır; ama bu eylemler, akıl sahibi özneye ve bu öznenin sırf akla göre eylemde bulunma yetisiyle ilgilerinde özgürdürler (Kant, 2000: 99). Dolayısıyla, “duyu ve anlama yetisi gözlüğüyle bakıldığında, insan doğanın bir parçasıdır; bu anlamda görgül bir karakteri vardır, nedenler ve etkiler zincirinde bir halkadır. Ama gerçekte insan anlaşılır ya da tinsel bir varlıktır. Böyle bir varlığa duyu-biçimleri uygulanmaz; böyle bir varlık edimler *yaratabilir*” (Thilly, 2010: 394). Çünkü buradaki devinimde, “neden durumunda olan akıl artık kendi haricinde bir şey tarafından belirlenmemiştir. Yani kendisi bir etki değildir. Nedendir ama bir etki değildir. Bu da özgürlüğün tanımıdır. Kendisi etki olmayan bir neden özgür bir nedendir. Akıl da bu manada özgürdür” (Kovanlıkaya, 2012: 43). Kant’ın dilinden aktarmak gerekirse,

“[s]özgeleşi, fırlatılmış bir nesne devinim içindeyken olup biten için, nesnenin bu devinimi sırasında dıştan herhangi bir güdücüsü olmadığına göre özgürlük sözcüğü kullanılır. Öte yandan bir saatin işleyişine akrebini yelkovanın devindirmesi yol açtığı ve bunların dıştan döndürülmesi gerekmediğinden; özgür devinim dendiği gibi

insan eylemlerine de zaman içinde daha önce gelen belirleme nedenlerinin zorunlu olmasına karşın, özgür denir” (Kant, 2004: 135).

Bu minvalde Kant, eylemin nasıl hem bir ilk başlangıç hem de alt başlangıç olduğuna basit bir örnek vermiştir:

“Eğer şimdi örneğin bütünüyle özgür olarak ve doğal nedenlerin zorunlu olarak belirleyen etkileri olmaksızın sandalyemden kalkacak olursam, bu olayda doğal sonuçları ile birlikte sonsuza dek yeni bir dizi saltık olarak başlayacaktır, üstelik zaman açısından bu olay yalnızca önceki bir dizinin sürdürülmesi olsa bile. Çünkü bu karar hiçbir biçimde salt doğa etkilerinin ardışıklığında yatmazlar ve onların yalnızca bir sürdürülmesi değildirler” (Kant, 2008a: 468).

Neticede bizler hem tâbi olan hem de yasa koyan varlıklarız. Yasa koyan varlıklar olarak, yasa koyduğumuz doğanın bir parçasıyız. Ama bilinçli edimimiz, bir hareketin başlangıç nedeni olarak özgür bir karaktere sahiptir. O edim bir yanıyla doğa nedenselliğine tabi olsa bile. Bir yanımızla doğaya bağlı, bir yanımızla duyuüstü bir alanın yasa koyucu üyeleri (Deleuze, 1995: 71). Kant, bu kavramların uygulamada birleştirilmesine, öznenin doğa yasasına bağlı bir görünüş olarak nedensellik yasasına tabi olmayı sürdürerek aynı zamanda özgür bir varlık olarak eyleyebilmesine ilişkin şöyle bir açıklama yapma gereği duymuştur: “Birbirine karşıt olan bu iki kavramın eş zamanda korunmak istenmesi kaçınılmazdı” (Kant, 2004: 135). Bu ifadede Kant, nedensellik ve özgürlük üzerine olan tezlerini değerlendirirken, onu basitçe yargılamadan önce niçin böyle bir ayrıma gitmiş olduğunun sorgulanmasını ister gibidir. Çünkü ilk bakışta hem özgür hem bağımlı bir özne çelişki uyandırmaktadır. Bu çelişkiden kurtulmanın yolu insanı salt görünüş olarak ele almaktan geçmez. İnsan sadece bir görünüş olarak ele alındığında onun özgür olduğunu kanıtlayabileceğimiz bir

zemini kaybetmiş oluruz. Kant bu hususu çelişkili bulanlara şöyle cevap vermiştir:

“Onlara gösterilmesi mümkün olan tek nokta, burada bulduklarını sandıkları çelişkinin, yalnız onların doğa yasasını insan eylemleri bakımından geçerli kılmak istedikleri için, insana zorunlu olarak bir görünüş gibi bakmalarında bulunur; şimdi onlardan düşünce varlığı olarak insanı, kendi başına bir şey gibi düşünceleri gerektiği istenince, onlar hala insana bir görünüş olarak bakmayı sürdürürler; kuşku yok burada, aynı öznedede insanın nedenselliğinin (yani iradesinin) duyular dünyasının bütün doğal yasalarından ayrı tutulması bir çelişki oluşturur; fakat, eğer onlar görünüşlerin arkasında bu görünüşlerin temelini kurması gereken kendi başına şeylerin (saklı, kapalı da olsa) bulunması lazım geldiğini ve bu kendi başına şeylerin etkileme yasalarının, görünüşlerin bağlı olduğu yasalarla aynı olamayacağını iyice düşünüp, akla uygun olduğu biçimde kabul etmek isteselerdi bu çelişki ortadan kalkardı” (Kant, 2008b: 254-255).

Kant, Wood’un yerinde tespitiyle, sanki özgür olduğumuzu düşünürken, aynı zamanda kendimizi doğal dünyanın ötesinde bir yerlerde salınmakta olan görünmez dünyanın (Tanrı Krallığı veya inayet âleminin) üyeleri olarak düşünmemizin yerinde olacağına inanır gibidir. Söz konusu dünyaya atılmış bu çengel, zaman zaman numenal nedensellik olarak özgür davranış kuramına bir tür olumlu gerçeklik atfetmesine yol açar. Fakat ısrar edilmesi gereken husus, Kant’ın fiili öğretilerinin, kötü metafizikî beğeniye müptela olmayı gerektirmediği, hatta buna müsaade dahi etmediğidir. Bu öğretiler, kendimizi hem özgür hem de doğal dünyanın parçası olarak değerlendirebileceğimizi, tutarsızlığa düşmeden söyleyebilmemize imkân tanır, hatta bizi bunu söylemeye icbar eder (Wood, 2009: 130). Öte yanda ise, bir doğa bağlamında tüm görüngülerin baştan sona giden bağlantıları değişmez bir yasa olduğu için, görüngülerin olgusalılığı üzerinde dik başlılıkla diretenler özgürlüğün zorunlu olarak varolamayacağı sonucuna varacak, hiçbir zaman doğayı ve özgürlüğü birbirini ile bağdaştırmayı başaramayacaklardır (Kant, 2008a: 530). Ancak

unutulmamalıdır ki, “eylemlerin asla özgür olmadığı, kişiliğin bulunmadığı yerde yükümlülük de yoktur” (Kant, 2022: 39). Bu nedenle, ahlaki kişiliğimizin kurtarılması meselesi Kant için özgürlüğümüzün mevcudiyetiyle mündemiçtir. Çünkü ona göre, insanın “kendi içinden ve kendi özgürlüğünden doğmayan hiçbir şeyin, ahlakındaki eksikliği gidermesi mümkün değildir” (Kant, 2012: 11).

5. SONUÇ

Kant, Hume'un kuşkucu eleştirileri karşısında bilimin doğa yasasının mevcudiyeti ile, özgür istence ait olan ahlaki öznenin mevcudiyetini temellendirme girişiminde olmuştur. Aslında bu iki husus, Kant'ın felsefede ele aldığı pek çok ikilikte olduğu gibi “ya, ya da” kıskacında sürüklenen bir entelektüel mücadele alanına barış getirme amacını taşır. Ancak Kant'ın ele aldığı tüm temalarda olduğu gibi bu meselede de söylediklerinin etki alanı oldukça tesirli ve belirleyici bir gündem yaratmıştır. Kant, bir yanıyla zaman ve mekân içindeki fenomenal alanın belirlenimci karakterini bilimin bağlayıcı niteliklerinden biri olarak kabul ederken, bir yanıyla da bu belirlenimci evrenden taşan ve özgür istence sahip buyruk koyucu otonom bir öznenin varlığına da yer açmak ister. Böyle bir ayırım yapılmadığından Kant, düşünürlerin ya kuşkuculuğa ya da salt dogmatizme kapıldıkları eleştirisinde bulunmuştur.

Ne var ki, Kant'ın, Hume'u aşip nedensellik ve özgürlük arasındaki problemi ne ölçüde çözdüğü konusunda belli bir mutabakatın olduğu söylenemez, ancak onun nedenselliğe dair en geniş literatürü yaratmış isimlerin başında geldiği bir gerçektir. Onun geliştirdiği argümantasyonun pek çok isim nezdinde önemli etkiler bıraktığı ve birçok tartışmayı tetiklediği inkâr edilemez. Onun özellikle de bilim ve metafizik arasında yaptığı ayırım, algısal alanla düşünülür alanı bilim olmak bakımından tâbi tuttuğu soruşturma, gözlem ve deneye dayalı bir

inceleme nesnesine göre yükselmek isteyen disiplinler için oldukça belirleyici bir ayırım olmuştur.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Cottingham, J. (2003). *Akılcılık*. Çev., Bülent Gözkan. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Deleuze, G. (1995). *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*. Çev., Taylan Altuğ. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Durkheim, É. (2018). *Felsefe Dersleri*. Çev., Dença Kartun ve Adem Beyaz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ewing, A. C. (1969). *Kant's Treatment of Causality*. New Haven: Archon Books.
- Groff, R. (2008). "Introduction: Realism About Causality". *Revitalizing Causality*. (Ed.) Ruth Groff. New York: Routledge. 1-10.
- Hume, D. (1997). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Çev., Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.

- Hume, D. (2017a). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Çev., Ferit Burak Aydar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hume, D. (2017b). *Denemeler*. Çev., Banu Karakaş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kant, I. (2000). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizığe Prolegomena*. Çev., İoanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2004). *Pratik Usun Eleştirisi*. Çev., İsmet Zeki Eyüboğlu. İstanbul: Say Yayınları.
- Kant, I. (2008a). *Arı Usun Eleştirisi*. Çev., Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant, I. (2008b). "Ahlak Metafizliğini Temellendirme". Kant. (Çev. ve Der.) Nejat Bozkurt. İstanbul: Say Yayınları. 169-261.
- Kant, I. (2012). *Saf Aklın Sınırları Dâhilinde Din*. Çev., Suat Başar Çağlayan. Konya: Literatürk.
- Kant, I. (2022). *Ethica: Etik Üzerine Dersler*. Çev., Oğuz Özügül. Ankara: Fol Kitap.
- Kaufmann, W. (1997). *İnsanı Anlamak: Goethe, Kant ve Hegel*. Çev., Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Keat, R. ve Urry, J. (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori*. Çev., Nilgün Çelebi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kovanlıkaya, A. (2012). "Kant'ın Metafizik Eleştirisi". Kant Sonrası Metafizik Üzerine Konuşmalar. (Der.) Erdal Yılmaz. İstanbul: Küre Yayınları. 11-45.
- Magee, B. (2008). *Büyük Filozoflar: Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi*. Çev., Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Rohatyn, D. A. (1975). "Kant, Hume and Causality". Journal for General Philosophy of Science, 6(1): 34-36.
- Russo, F. (2009). *Causality and Causal Modelling in the Social Sciences*. Dordrecht: Springer.
- Salmon, W. C. (1998). *Causality and Explanation*. Oxford: Oxford University Press.

- Thilly, F. (2010). *Bir Felsefe Tarihi*. Çev., Nur Küçük ve Yasemin Çevik. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Watkins, E. (2005). *Kant and the Metaphysics of Causality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Watson, J. (1994). *Comte, Mill and Spencer: An Outline of Philosophy*. Bristol: Thoemmes Press.
- Wood, A. (2009). *Kant*. Çev., Aliye Kovanlıkaya. Ankara: Dost Kitabevi.
- Yu, W. (2008). "The Two Kantian Notions of Causality: An Analytic Enquiry". *Social Sciences in China*, 29(3): 5-15.

EXTENDED ABSTRACT

Immanuel Kant is a thinker who has written important texts that address many fields such as physics, philosophy, psychology, anthropology, ethics, pedagogy, metaphysics, logic, politics and sociology. Especially in the social sciences, his ideas have had a very decisive and groundbreaking quality. In the heavy climate of age-old terminological divisions, Kant presents the most exquisite examples of creating a clear universe of thought. In this vein, rather than taking sides in many conflicts such as empiricism-rationalism, reason-experiment, a posteriori-a priori, synthetic-analytic, science-metaphysics, knowledge-belief, determinism-freedom, he was striving for alternative possibilities of reconciliation. His *Critique*, so to speak, leaves nothing untouched in philosophy. One of the critical issues that is at the intersection of all Kant's planes in these discussions is his views on causality. The mission that Kant assigned to causality has a much broader context of discussion than the way previous thinkers approached the concept. He used causality as a key in many subjects, from natural law to moral law, from determinism to freedom. When the principle that science, in accordance with the principle of causality, operates separately from our personal beliefs and has a reality separate from the moral and religious realm, came to an impasse with the ideas of David Hume, Kant found the fundamental problem in operating without distinguishing between the sensible world and the intelligible world. First, he tries to complete the deficiencies of this skeptical attack. Then, he sets out on a revision that will revive both the determinism of the natural world (which is the basis of science), and the autonomy of man (which is the basis of his moral actions). He sensed that this had serious consequences for the sciences that provide explanations of

natural phenomena, as well as for the field of morality, which presupposes freedom. Kant accepted Hume's conclusion that when the visible external world is accepted as the only reality that can be thought of and perceived, we cannot have any other starting point other than subjective judgments originating from experience. However, from Kant's perspective, what Hume failed to see here and therefore constructed incompletely was that he considered things not as appearances but as the only real, independent entities that could exist both for perception and for thinking.

In Kant's eyes, the universal validity of the principle of causality among phenomena (in time and space) was indisputable. However, he also wanted to make room for the existence of a determination of the phenomenon itself from a source that transcends this determinism. In other words, while Kant, on the one hand, accepts the deterministic character of the phenomenal field in time and space as one of the binding qualities of science, on the other hand, he wants to make room for the existence of an autonomous subject that transcends this deterministic universe and has free will.

This attempt at reconciliation constitutes one of the most central starting points of Kant's philosophy. For this reason, Kant's questioning of causality cannot be considered independently of either the attempt to establish the solid foundations of science or the attempt to establish the foundations of moral philosophy. His investigation into causality is adorned with an effort both to save determinism (in nature) and to reconcile with it (in morality). Kant constructed a concept of a subject that is subject to natural causality but at the same time can act freely. How these two areas are reconciled is a point that Kant focused on a lot and made a great effort to make clear. Because, how freedom stands together with the validity of causality in nature, that is, free will with mechanism, is a question that needs to be answered. In fact, this issue aims to bring peace to an area of intellectual struggle that is caught in the grip of "either, or," as in many of the dualities that Kant deals with in philosophy. However, as with all the themes that Kant addressed, the scope of his words on this issue has created a very influential and decisive agenda.

Ultimately, it cannot be said that there is a certain consensus on the extent to which Kant went beyond Hume and solved the problem between causality and freedom, but it is a fact that he is one of the names that created the most extensive literature on causality. It is undeniable that the argumentation he developed had a significant impact on many people and triggered many discussions. In this respect, Immanuel Kant continues to be one of the effective guides that illuminate our path as we travel through these difficult and narrow paths of philosophy.

1918'DE OSMANLI'NIN AZERBAJCAN'A ASKERİ YARDIMI: STRATEJİK HEDEFLER VE BÖLGESEL ETKİLER

Gamze İME*

Öz

Azerbaycan, 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Fethali Han Hoyski başkanlığında ilk milli hükümetini kurmuştur. Ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek ve mali yapısını iyileştirmek için Osmanlı Devleti'nden destek arayışına girmiştir. Azerbaycan, mali destek ve borç para talep etmiştir. İstanbul'a gönderilen heyetler aracılığıyla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, iki antlaşma yapılmıştır; ilki ticari mal alımına dair dokuz maddeden oluşurken, ikincisi 500 bin lira borç ile ilgilidir. Osmanlı'nın ekonomik desteği, Azerbaycan'da istikrarın sağlanmasına yardımcı olmuş, Türk ordusu da asayişin tesisinde kritik bir rol üstlenmiştir. Bu süreçte yerel halkın güvenliği, gıda arzının iyileştirilmesi ve yüksek fiyatların önlenmesi gibi konularda önemli adımlar atılmıştır. Azerbaycan, Osmanlı tecrübesinden faydalanarak kurumsal yapısını yeniden düzenlemiş ve eğitim alanında Osmanlı'dan öğretmen talep etmiştir. Osmanlı Devleti, ayrıca Azerbaycan'ın ulaşım, haberleşme ve güvenlik gibi alanlarda gelişmesine destek sağlamıştır. Askeri demiryollarının modernizasyonu ve posta hizmetlerinin kurulması gibi konular bu yardımlarla ilerlemiştir. Bu yardımlar, Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınması ve gelişimi için kritik bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Azerbaycan'ın 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Osmanlı Devleti'nden aldığı mali ve teknik yardımlar, Türk ordusunun sağladığı güvenlik katkıları, eğitim alanındaki destekler ve altyapı geliştirmeleri ele alınarak, bu süreçlerin Azerbaycan'ın ekonomik istikrarı ve uluslararası tanınması üzerindeki etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Hükümeti, Osmanlı Devleti, Siyasi ve Askeri Yardımlar, Kurumsal Yapı

OTTOMAN-AZERBAIJANI MILITARY COOPERATION IN 1918: STRATEGIC OBJECTIVES AND REGIONAL OUTCOMES

Abstract

After declaring its independence on May 28, 1918, Azerbaijan established its first national government under the leadership of Fethali Khan Khoyski. In an effort to improve the country's economic situation and strengthen its financial structure, Azerbaijan sought assistance from the Ottoman Empire, requesting financial support and loans. The economic support from the Ottoman Empire helped stabilize Azerbaijan, with the Turkish army playing a critical role in maintaining order. During this period, significant steps were taken to ensure public safety, improve food supply, and prevent high prices. Azerbaijan reorganized its institutional structure by drawing on Ottoman experience and requested teachers from the Ottoman Empire for its education system. In addition, the Ottoman Empire supported Azerbaijan's development in areas such as transportation, communication, and security, with advancements in military railways and the establishment of postal services among the key areas of assistance. These contributions were crucial to Azerbaijan's development and international recognition. This study examines the financial and technical assistance provided by the Ottoman Empire to Azerbaijan following its declaration of independence on May 28, 1918, the security contributions of the Turkish army, the support in education, and the infrastructure developments, analyzing their impact on Azerbaijan's economic stability and international recognition.

Keywords: Azerbaijani Government, Ottoman Empire, Political and Military Assistance, Institutional Structure

1. GİRİŞ

Devlet, “merkezi bir sevk ve idare teşkilatına bağlı olarak yaşayan insanlardan mürekkep bir siyasi birliktir”. (Başgil, 1946: 987). Bu bağlamda devletin teşekkülü için birtakım dinamikler ve yapısal oluşumlar lazımdır. Bu, kurumsal bir kimlik ile ifadesini bulur. Devlet, işleyişini ve insanların münasebetlerini belli bir kurumsal yapı ile düzenler ve yürütür. Söz konusu kurumsal yapı olmazsa devletin işleyiş ve devamlılığı sağlanamaz. Dolayısıyla devletin ihtiyaç duyduğu birtakım hayati organların oluşturulması oldukça ehemmiyet arz etmektedir. Bu bağlamda, 1918 yılında kurulan Azerbaycan hükümetinin bir devlet olarak teşekkül etmesinden sonra kurumsal yapının hızla hayata geçirilmesi elzemdi. Sonuç itibarıyla Azerbaycan hükümetinin yardım konusunda tek ve güçlü dayanağı Osmanlı Devleti idi. Azerbaycan’ın oldukça hassas olan durumu layıkıyla tetkik edildiğinde, neden güçlü bir Azerbaycan’ın teşekkülünün bölgede dengeleri değiştireceği daha iyi anlaşılabilir. Osmanlı Devleti’nin özellikle de Enver Paşa’nın bölgeye olan ilgisi hem Türklük hem de Kafkasya’nın jeopolitik gücünden kaynaklanmaktaydı. Osmanlı Devleti’nin muhafazası Kafkasya’nın güvenliğinden geçmekteydi. Bu nedenle yeni kurulan Azerbaycan Devleti’nin bölgede önemli bir aktör olarak konumunu güçlendirmesi zaruri idi. 1917 Bolşevik devrimi sonucunun meydana getirdiği ortam ve şartlar Azerbaycan hükümetinin kurulmasını intaç kılmıştır.

Devletin yeniden yapılandırılması sorunu ile karşılaşmış ve bu sorunun izalesi için adımlar atılmıştır. Fetali Han Hoyski’nin Azerbaycan Parlamentosunda yaptığı ve Azerbaycan gazetesinde de yayınlanan konuşması bu durumun gerçekliğini ve hassasiyetini gözler önüne sermektedir:

“Dâhili işlerin çok düzensiz olduğu bir zamanda hükümet asayişin yeniden sağlanmasında aciz bir durumda idi, ne askeri gücümüz vardı, ne de silahımız. Böyle olunca da durum dâhilde düzeltilemezdi. Dış bir güce gereksinim duyularak Türklere müracaat edildi. Osmanlı Azerbaycan anlaşmasının bir maddesine göre memleketimize gerekli olduğu durumda

haklarımızın savunulması için Türkler bize asker vermeliydiler. Biz bazı şartlardan dolayı dışarıdan yardım almak için başka millet ya da devlete müracaat edemezdik, etsek bile bir sonucu olmazdı, onun için de aynı din ve soydan olduğumuz Türklere müracaat edildi. (Musa, 2000: 520)"

Dolayısıyla yeni kurulan Azerbaycan Devleti'nin siyasi varlığı Osmanlı Devleti ile oldukça ilişkilidir. Müslüman Azerilerin tek ve güçlü dayanağı yine Müslüman Türk Osmanlı Devleti idi. Azerbaycan'ın ihtiyacı olan devletlerarası siyasi münasebetlerde, devletin işleyişi için ihtiyaç duyulan kurumsal yapıların kurulması ve bunların hukuki dayanakları ile düzenlemelerinin yapılması elzemdi. Askeri, eğitim, güvenlik teşkilatları ile ticari ve hukuki gibi devlet için önemli olan hususların kurulmasında ve işleyişinde Osmanlı Devleti önemli bir örnek ve destekti. Bu nedenle Azerbaycan'ın bölgede dayanacağı ve her türlü münasebetin kurulabileceği yegâne devlet ve güç Osmanlı Devleti idi. Bunu çok iyi bilen Azerbaycan Devleti'nin kurucuları Osmanlı Devleti'nin yardımını sağlamaya gayret etmiş, yapılan teşebbüsler karşılık bulmuş, Osmanlı Devleti de Azerbaycan'ın inkişafı için her türlü desteği sağlamada önemli adımlar atmıştır. Tebliğde 1918 yılında Osmanlı Azerbaycan ilişkileri bağlamında Azerbaycan'a yapılan askeri ve diğer yardımlar ele alınmıştır.

2.AZERBAYCAN HÜKÜMETİ'NİN KURULUŞU

1828 tarihinde Rus Çarlığı tarafından işgal edilen Azerbaycan, 1917'de Rusya'da patlak veren Bolşevik ihtilali ile yeni bir sürece girmiştir. Kafkasya'nın çalkantılı politik ortamında Azerbaycan'ın bir varlık alanı oluşturabilmesini sağlayacak kuvvetli bir zemine ve dayanağa ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu zemin ve dayanak Osmanlı Devleti'nden gelmiştir (Topçubaşı, 1918: 17).

Kafkasyai Rusya'da patlak veren Bolşevik İhtilali ile yeni bir sosyo-politik sürece evrilmiştir. Kurulan geçici hükümet Kafkasya'yı kendi haline bırakmayarak Mart 1917'de Zakavkom'u (Mavera-i Kafkas Özel Komitesini) kurmak suretiyle

Mavera-yı Kafkas'ı* yönetecek yeni bir yapı oluşturmuştur. Komiteyi oluşturan milletlerin yeterince temsil edilememesi komiteye karşı hoşnutsuzluk meydana gelmesine yol açtı (Swietochowski, 1988: 24). Ekim 1917'de Rusya'da ihtilali ile iktidara Bolşevikler gelince, Kafkasya'nın kaderi siyasal ve askeri olarak yeni bir veçheye büründü. Bu bağlamda Mavera-yı Kafkas özel komitesi, Mavera-yı Kafkas Komiserliğine dönüştürüldü. Bu komiserlik Mavera-yı Kafkas'ın idaresinden sorumlu olacaktı (Asker, 2015: 536-537).

Kafkasya Müslümanlarının geleceğine dair bir kurultay, 1917 yılında Bakü'de düzenlenmiş, kurultayda farklı fikir ayrılıkları belirmiş olsa da ortak kanaat bağımsızlığın mutlak surette kazanılacağına dair güçlü iradenin ortaya konulmasıdır. Kafkasya'nın jeopolitik ve iktisadi bakımdan önemini bilen yeni Rusya ideolojisi Kafkasya'nın ilhakını sağlamak amacıyla bir dizi teşebbüslere girişmiştir. Lenin, 18 Aralık 1917 tarihinde bir Ermeni olan Stepan Şaumyan'ı Kafkasya Fevkalade Komiserliğine getirdi. Kafkasya'nın bu güçlü iradesi karşısında endişeye kapılan Bolşevik Rusya, Şaumyan'ın idaresinde Rus-Ermenilerden oluşan bir orduyla Bakü'yü işgal ederek katliam gerçekleştirdi (Mehmetzade, 1991: 50-85).

Bu durum Mavera-yı Kafkasların siyasi bakımdan daha da gerginleşmesine neden oldu ve komiserlik kendini lağvetti. Bunun yerine yeni bir siyasal yapı inşa edildi. Buna giden süreç ise Rusya kurucu meclisine yapılan seçimlerden sonra ortaya çıktı. 22 Şubat 1918 yılında Mavera-yı Kafkas'tan Rusya kurucu meclisine seçilmiş milletvekilleri Mavera-yı Kafkas seymini oluşturdular (Asker, 2015: 537-538). Bu arada Azerbaycan'daki siyasi partiler bir araya geldiler ve Mehmet Emin Resulzade'yi Müslüman grubun lideri olarak tayin ettiler. Bolşevik Rusya

* Mavera-yı Kafkas, Kafkas Dağları'nın güneyinde, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında yer alan coğrafi bölgedir. Günümüzde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletlerini kapsayan bu bölge, tarih boyunca stratejik önemiyle öne çıkmıştır.

petrole olan ihtiyacından dolayı Bakü için farklı bir statü inşa etti. Bakü'de Ermeni Stepan Şaumyan önderliğinde Bakü Sovyet hükümetini kurdu. Bakü'nün işgalinden sonra başkent Gence'ye taşındı. Bakü ve çevresinde ise Müslümanları korkutmak, yıldırım ve korku salmak suretiyle Bakü ve diğer Azerbaycan topraklarında Bolşevik Rusya, hâkimiyet kurmak için katliam yaptı. Ermeni çetelerinin Bolşeviklerin desteğiyle Bakü ve çevresinde yaptığı katliamlar üzerine Maver-i Kafkas Seymindeki Azeri milletvekilleri yaptıkları baskılarla bağımsız, demokratik federatif Maver-i Kafkas Cumhuriyetini ilan ettirdiler. Fakat aralarındaki ciddi fikir ayrılıklar üzerine Seym lağvedildi. Azerbaycan bağımsızlığını ilan etti (Asker, 2015:539).

Bağımsız Azerbaycan'ın başkenti Bakü olmuştu. Ancak "Kafkas Fevkalâde Komiseri" olarak Petrograd'ın emriyle hareket eden ve Ermeni komünistlerinden olan Şaumyan'ın tertip ettiği bir hükümet darbesi ile Bakü Müsavatçı Azerilerin elinden alınarak Kızılların eline geçmişti. Bundan dolayı da başkent 18 Mart 1918'de Gence yapılmıştır (Kurat, 1990: 477-479). 3 gün içerisinde 30000'e yakın Azeri Müslüman katledilmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin bir askeri birliğinin şehre doğru hareket ettiğine dair yayılan bir şayia ile eylemlerine son veren Ermenilere karşı Kafkas İslam Ordusunun şehre girişiyle şehri boşaltmışlardır (Asker, 2015: 539).

3.OSMANLI DEVLETİ'NİN AZERBAYCAN'A YARDIMLARI

Azerbaycan Hükümeti siyasi antlaşmalarla kuruluşunu gerçekleştirdikten sonra tam bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürebilmek, devletin kurumsal yapısının oluşturularak işlevselliğini sağlamak için bir takım yapısal olgulara ihtiyaç duymaktaydı. Özellikle hukuk, asayişin sağlanması, sağlık, eğitim teşkilatının ivedilikle oluşturulması ve bununla ilgili bilgi ve alt yapının gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktaydı. Ticaretin ve mali konuların iyileştirilmesi ve uluslararası diplomaside Azerbaycan'ın tanınması ile

görünürlüğünün ve kabulünün sağlanması da önemli diğer konular arasındaydı. Bütün bu hususların yapılabilmesi için güvenilebileceği bir güce ihtiyaç duymaktaydı. Bu ihtiyacını karşılamak için kendisine yakın gördüğü Osmanlı Devleti'ne bir heyet göndererek antlaşma ve görüşmeler yapmasını sağladı. (BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS): 2457-2560*).

Osmanlı Devleti ile Azerbaycan ilişkileri, Azerbaycan Devleti'nin kuruluş yılı olan 1918 yılında başlamamıştır. Rusya'nın 1828 tarihinde Kuzey Azerbaycan'ı işgal etmesinden sonra da Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasında "toplumları bir araya getirecek ortak zemin noktaları devam ettirilmiş"; ticari, kültürel ve iktisadi münasebetler çeşitli zeminlerde sürdürülmüştür. 1917 yılına kadar Osmanlı çevreleri ile Azerbaycanlı aydınlar ve toplum arasında söz konusu münasebetler çeşitli platformlarda sürdürülmüştür (İmanov, 2006: 5).

Azerbaycan Hükümeti'nin teşekkülünden sonra devletin yeniden yapılandırılması kapsamında Azerbaycan Hükümeti ile Osmanlı Devleti arasında siyasi, iktisadi, ticari, askeri ilişkilerin başlatılması ve geliştirilmesi için çalışmalar hayata geçirilmiş, bu bağlamda Azerbaycan fevkalade elçisi olarak Ali Merdan Topçubaşı tayin edilmiş (BOA, HR.SYS.: 2457-60/1), görüşmeler için de bir heyet oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında siyasi, hukuki, iktisadi ve fikri sahalarda antlaşmalar yapılmıştır. Bu antlaşmalar Azerbaycan hükümetinin politika vadisinde meşruiyet zemini oluşturmasında önemli bir adım olmuştur. Özellikle stratejik ve jeopolitik açıdan oldukça kıymetli bir coğrafyaya sahip Azerbaycan'a sağlanan politik ve askeri destek, bu devletin, bölgesinde kalıcı ve güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürmesi açısından oldukça önemlidir. Söz konusu antlaşma için Azerbaycan heyetinde, Azerbaycan Hükümet-i Cumhuriyesi hariciye nazırı Mahmud Hasan Bey Hacinski, meclis-i

milli reisi Mehmed Emin Resulzade bulunmaktaydı. Osmanlı Devletini ise Adliye Nazırı ve Şura-yı Devlet reisi Halil Bey ile Kafkasya Osmanlı orduları kumandanı ferik Vehib Paşa temsil etmiştir. Karşılıklılık esasına göre yapılan antlaşmanın birinci maddesi Azerbaycan hükümeti ile Osmanlı devleti daima barışçıl bir politika takip edecektir (BOA, *Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO)*: 124-13/1).

3.1.Siyasi, Askeri ve Diplomatik Yardımlar

Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettiğinde o sıralar Osmanlı Hariciye Nazırı Halil Mentеше Bey'de Batum'da bulunmaktaydı. Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilan edilmesinden Batum'da bulunan Halil Mentеше Bey bilgilendirilmiştir (Keykurun, 1998: 86-107). Rusya Türkleri arasında bağımsızlığını ilk ilan eden Azerbaycan'ın bağımsızlığını Osmanlı Devleti hemen tanımış ve siyasi destekte bulunmuştur. İstanbul'da Azerbaycan elçiliği ihdas edilmiştir (Kurat, 1990: 507). Azerbaycan hükümetinin kurulmasını müteakip Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıtmak, siyasal ve meşruiyet açısından önemliydi. Osmanlı nezdinde olağanüstü elçi olarak atanmış olan Ali Merdan Topçubaşı, bu hususta bir memorandum hazırlamıştır.[†] Bunun amacı Azerbaycan'ı yabancı devletlere tanıtmak, Azerbaycanlıların kendilerini yönetmeğe muktedir olduklarına dair güçlü taleplerini ortaya koymaktı. Azerbaycan'ın uluslararası münasebetlerini Ali Merdan Bey vasıtasıyla İstanbul'dan yürüttüğü söylenebilir. Hazırladığı memorandumu Osmanlı Hariciye Nezareti ile İstanbul'daki yabancı ülkelerin temsilcilerine Fransızca olarak takdim etmiştir. Posta yoluyla da Avrupa'nın muhtelif başkentlerine göndermiştir. Osmanlı Hariciye Nazırı Mustafa Reşid

[†] Bu memorandum daha sonra İstanbul'da bir kitapçık şeklinde basılmış, kıymetli bir eser olma özelliğini haizdir. Zira eser siyasi anlamda Azerbaycan isminin kullanıldığı ilk eser olma özelliğini taşıması açısından değerlidir. Bkz. Imanov, *Osmanlı Azerbaycan İlişkileri*, s. 16.

Paşa ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu anlamda Osmanlı Devleti her türlü siyasi desteği sağlamıştır (İmanov, 2006: 14-15).

Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte farklı bir merhaleye taşındı. Bu ilişki Azerbaycan'ın güvenliğini sağlamak ve meşruiyetini temellendirmek üzerine inşa edildi. Azerbaycan ilk diplomatik ilişkisini Osmanlı Devleti ile kurmuş, bu bağlamda Batum'da 4 Haziran 1918 tarihinde başkanlığını Azerbaycan dış işleri bakanı M. H. Hacinski'nin yaptığı Milli Şura Reisi Mehmet Emin Resulzade'nin murahhas olduğu resmi bir heyet Osmanlı Devleti ile dostluk ve işbirliği antlaşmaları yaptı (İmanov, 2006: 68). Bu antlaşmada Türk tarafı adına Halil Bey ile Vehip Paşa yer almıştır. Antlaşmanın önemi siyasi, fikri, hukuki ve iktisadi alanlarda dostane ilişkiler kurulmasını içermekteydi. Bu antlaşmanın bağımsız iki Türk devleti arasında ve Türkçe olarak yapılması da oldukça dikkat çekicidir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonraki uluslararası ilk antlaşma olması önemlidir (Şahin, 2018: 84). Resulzade'nin en büyük beklentisi Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'a askeri destekte bulunması ve uluslararası arenada desteklemesiydi (Yüceer, 1996: 55).

Batum müzakereleri ile Osmanlı Devleti Azerbaycan ilişkileri siyasi açıdan önemlidir. Bazı gizli antlaşmalar da yapılmıştır. Yapılan antlaşmanın 4. Maddesine göre Azerbaycan hükümeti asayiş ve güvenliği sağlamak üzere Osmanlı Devleti'nden askeri yardım istemek hakkını elde etmiştir. Osmanlı Devleti Azerbaycan'ı her açıdan korumayı kabul etmiştir (Kurat, 1990: 477). Yapılan antlaşma gereğince düzen ve asayişin tesis edilmesinde Azerbaycan'ın isteğiyle Osmanlı Devleti silahlı kuvvetlerini Azerbaycan'ın korunması için gönderecektir. Bu, Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'ı her türlü tehlike ve tehdide karşı koruyacağı manasını taşımaktadır. Bu durum Azerbaycan'ın güvenliğini tesis ve tayin etmede oldukça önemli bir adımdır (BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, 124-13/1).

Osmanlı Devleti sadece asayiş değil, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasına yönelik de adımlar atmıştır (Ağayev, 2008:151-152). Zira Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Bolşeviklerden destek alan Ermeni Stepan Şaumyan Bakü'yü işgal etmiştir. Burada Stepan Şaumyan önderliğinde Bakü Sovyet Komiserliği kurulmuştur. Bunun üzerine Bağımsız Azerbaycan'ın başkenti Gence olmuştur. Bu durum bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin varlığı için büyük bir tehditti. Bolşeviklerden tekrar Bakü'yü geri almak ve siyasi geleceğini korumak amacıyla Osmanlı Devleti ile bu antlaşmayı yapmıştır (İmanov, 2006: 41). *“Azerbaycan Hükümet-i Cumhuriyyesi tarafından talep vuku'unda Hükümet-i Osmaniyye intizam ve asayiş-i dahilin te'min ve i'adesi için lede'l-icab silah kuvvetiyle mu'avenetde bulunacaktır (HR.HMŞ.İŞO, 124-13/1).”*

Bakü'nün Rus yanlısı Bolşeviklerin eline geçmesinden sonra kurtarılmasına yönelik faaliyetler başlatılmıştır. Batum Konferansı esnasında burada bulunan Halil Bey'e Azerbaycan ve Şimali Kafkasyalı murahhaslar müracaat ederek, Bakü'nün kurtarılması için askeri yardımda bulunmuşlardır. Kazan Türklerinin milli idare reisi Sadri Maksudi Bey Moskova Büyükelçisi Galip Kemal Bey'i ziyaretinde de bu hususun öneminden bahsetmiştir. Kemal Bey'de bu talebi İstanbul'a bildirmiştir (Kurat, 1990: 527). Bu talepler ve gelişmeler üzerine Gence, Bakü ve Tiflis'te hazırlıklar yapılmış ve ilk birlikler General Aliğa Şihlinski kumandanlığında kurulmuştur. 4 Haziran 1918'de Osmanlı Devleti'nden silah yardımı temin edilerek askeri talim güçleri alınmış, ordu için gerekli askeri teçhizat ve ekipmanlar Osmanlı Devleti'nden sağlanmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin bu kapsamdaki kuvve-i maneviyesi de oldukça önemlidir. Osmanlı ordusu Azerbaycan milli ordusunun kurulmasında Azerbaycan'la birlikte çalışmalar yürütmüştür. Hatta Azerbaycan ordusunda Kafkas İslam Ordusunun yanı sıra Osmanlı askerleri de yer almaktaydı (Mustafayev, 2013: 220). Resulzade'den öğrendiğimize göre General İbrahim Paşa, Enver Paşa ile

görüşerek tüfek, top, mitralyöz başta olmak üzere mühimmatı istenilenden daha fazlası verilmiştir (İmanov, 2006: 90). Bakü'nün kurtarılışında Osmanlı Devleti'nin büyük yardımı görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'a askeri yardımı, devletin konumunu güçlendirdiği gibi Kafkasya'nın da daha güvenli ve kalıcı hale gelmesinde önemli rol oynamıştır. Bu da Osmanlı Devleti'nin güçlü ve kararlı iradesinin sonucudur (Rezulzade, 1990: 39-40). Mondros Mütarekesi sonrasında, Türk milli ordusunun bir kısmı Azerbaycan sınırlarını terk etmiş, ancak orada kalan askerler Azerbaycan milli ordusunun yeniden inşasına yardımcı olmuş ve diğer bölgelerde hizmetlerine devam etmiştir. Örneğin Kazak Komutanı Sabri Bey 1918'den itibaren görevine devam etmiştir (İbrahim, 2014: 321). Hoyski Azerbaycan parlamentosunun açılış konuşmasında Azerbaycan'ın Osmanlı ordusuna güvenlik başta olmak üzere her açıdan ihtiyacı olduğunu Osmanlı Devleti ile yapılan askeri ve güvenlik işbirliği antlaşmasının ne denli önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının bir teminatı olarak değerlendirilmiştir (Musa, 2000: 520).

3.2.Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yardımlar

Azerbaycan'ın 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsız olmasından sonra Fethali Han Hoyski başkanlığında ilk milli hükümet kurulmuştur. Hoyski, ülkeyi ve milleti ilgilendiren temel sorunlar odaklı çalışmalara başlamıştır. Özellikle ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumu düzeltmek, mali yapıyı iyileştirmek odaklandığı ilk meseleler arasındadır. Bunun için Azerbaycan hükümetine destek verecek yegâne ülke Osmanlı Devleti idi. Azerbaycan ile Osmanlı Devleti arasındaki iktisadi ilişkiler 1917 öncesinde de muhtelif platformlarda sürdürülmekteydi. Azerbaycan bağımsız olduktan sonra devletin yeniden yapılandırılması kapsamında mali desteğe ihtiyacı vardı. Azerbaycan

hükümetinin ekonomik şartlarının bir an evvel düzeltilmesine ve mali yapının kurulmasına ihtiyaç vardı. Bunun için Osmanlı Devleti'nden borç para almak ve Azerbaycan milli hükümetinin parasının basılmasını sağlamak öncelikler arasındaydı. Osmanlı Devleti ile görüşmelerde bulunmak üzere Azerbaycan'dan gönderilen Mehmet Emin Resulzade'nin başkanlığındaki heyetten üç hafta sonra mali konuların görüşülmesi için bir mali heyet daha gönderilmiştir. Bu heyette Selim Bey Behbutov, Esed Bey Rüstembeyov bulunmaktaydı. Söz konusu mali konuları ele almak üzere görevlendiren heyet bu husus için tam yetkili kılınmıştır. Hoyski'nin Resulzade'ye yazdığı mektuba göre alınacak borç paranın Kafkas İslam Ordusu Kumandanı Nuri Paşa vasıtasıyla gönderilmesi istenmiştir. Bu da Nuri Paşa'ya Azerbaycan hükümetinin ne denli güvendiğinin bir göstergesidir. Heyet İstanbul'a gelir gelmez Sadrazam Talat Paşa tarafından kabul edilmiş, Paşa'ya Azerbaycan'ın mali durumu anlatılmıştır (İmanov, 2006: 119-124).

Osmanlı Devleti ile yapılan görüşmeler ve antlaşmalar kapsamında Azerbaycan'ın içinde bulunduğu mali ihtiyaca cevap verilmiştir. Bu Azerbaycan'ın iktisadi vaziyetini hafifletmesi açısından önemlidir (BOA, *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, 212-168). Yapılan antlaşma bir açık diğeri gizli iki kısımdan ibaretti. Dokuz maddeden meydana gelen ve iki yıl geçerlilik süresi olan ilk antlaşma bir ticari mal alımı hususlarını ihtiva etmektedir (İmanov, 2006: 126). Yapılan antlaşma gereğince Osmanlı Devleti'nden alınan iki milyon Osmanlı lirası borç paraya karşılık Azerbaycan bazı temel maddelerle bu borcun ödemesini yapacaktı. Bunlar petrol başta olmak üzere makine yağları, bakır ile tarım ve hayvancılıkla ilgiliydi. Buğday, tuz, arpa, pamuk, meyan kökü ile mevaşi (davar, koyun) ve yün idi (BOA, *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)*, 4532 – 339882/13). İkinci antlaşma ise yüzde beş faizle beş yüz bin lirayı derhal ödemekle yükümlü olduğu beyan edilmiştir (BOA, *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, 212-168). Resulzade'ye avans olarak verilecek olan iki milyon Osmanlı lirasının vahidet-i

tediyesi 10 yıl olacaktır. Avansın 6 ay içinde verileceğini söylemektedir (İmanov, 2006: 90). Ayrıca ilk aşamada altı milyon lira meblağında Azerbaycan milli parası da basılacaktı. Bu paranın adı da Azeri olacağı bildirilmiştir (İmanov, 2006: 124). Basılacak paranın diğer ismi de Akçe olacaktır. Bu ufak para olacaktır. Para basımıyla ilgili organizasyonu Osmanlı Bankası müdürü Hamid Bey yürütecekti. Hamid Bey ayrıca Azerbaycan'ın mali müşavir olarak Osmanlı Devleti'nden talep edilmesi üzerine Azerbaycan'a görevlendirilmiştir. Azerbaycanlı delegelerine mali işlerle ve para basımında danışmanlık da yapmaktaydı (İmanov, 2006: 127).

Paranın basımı sadece masrafların karşılanması karşılığında hiçbir ücret alınmadan Bahriye Nezareti matbaasında yapılacaktı. Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'a avans olarak vereceği beş yüz bin liranın yirmi beş bin lirası para basım masraflarını karşılamak amacıyla Ali Merdan Topçubaşı'na verilmiştir. İki yüz yirmi beş bin lira Harbiye Nezareti müsteşarı İsmail Hakkı Paşa tarafından Arif adındaki bir subay ve birkaç asker eşliğinde Azerbaycan'a gönderilmiştir. Ayrıca İsmail Hakkı Paşa pamuk alımı için aynı subayla dört yüz elli bin lira daha Azerbaycan'a göndermiştir. Ancak Mondros Mütarekesi yapıldığından İsmail Hakkı Paşa görevde yoktu, ayrıca paranın verildiği subayda bulunamadığından paranın Azerbaycan hükümetine teslim edilip edilmediğine dair sahipsiz bir bilgiye ulaşılamadığını İmanov belirtmektedir (BOA, *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, 212-168; İmanov, 2006: 130-131). Bu antlaşmayı Osmanlı Devleti adına İsmail Hakkı Paşa, Azerbaycan hükümeti tarafında ise M. Emin Resulzade, Mali heyet üyeleri Esed Bey Rüstembeyov ve Selim Bey Behbutov imzalamışlardır (İmanov, 2006: 127).

Osmanlı Devleti'nin ekonomik desteği ve Azerbaycan'daki Türk ordusunun şehirde sağladığı düzen sayesinde ekonomik istikrar yavaş yavaş oturmaya başlamıştır. Ekonomik eylemler durumu kısa sürede normalleştirmiştir. Bolşevikler döneminde gıda fiyatları yükseltildi. Ancak ortak çabalar sonucunda,

Bakü'de Azerbaycan hükümeti ve Türk kumandanı, çarşı ve dükkânlardaki tüketim mallarının fiyatlarının düşmesini sağladı. M. Süleymanov'un hatırasına göre, yüksek maliyetten kaçınmak için Türkler gıda ürünlerine gümrük vergisi koydular. Pahalı ürün satanlar cezalandırıldılar. Ekonomide fahiş fiyat artışı önlenerek Bakü'nün ve diğer Azerbaycan kentlerinin ekonomik istikrara kavuşturulmasında önemli rol üstlenmiş oldular (İbrahim, 2014: 320).

Azerbaycan Devleti bağımsızlığını ilan etmiş ancak kurumsal yapısının yeniden yapılandırılması kapsamında Osmanlı tecrübesinden yararlanmıştır. Yapısal reformlar Osmanlı teşkilat yapısına göre düzenlenmiştir. Özellikle sosyo-politik durumu ve istikrarı düzeltmek ve iyileştirmek amacıyla yapılan düzenlemeler arasında sivillerin can ve mal güvenliğinin korunması, soyguna karşı kapsamlı mücadele de yer almıştır. Batum Antlaşması gereğince 1918 Baharında Nuri Paşa'nın göndermiş olduğu askeri kuvvetler asayişin sağlanmasında önemli işleve sahip olmuştur. Bu nedenle Gence ahalisi Nuri Paşa hakkında şöyle demiş veya onu şöyle tarif etmiştir: "Nuri Paşa gökten inmiş bir melek gibidir (İbrahim, 2014: 318)."

Azerbaycan'da kanun ve düzenin kurulmasında bölgede bulunan Osmanlı askeri gücünün önemli katkısı olmuştur. Bakü şehrinin kurtarılmasından hemen sonra İslam Ordusu komutanına gıda arzını iyileştirme emri verilmiştir. Bu bağlamda Nazım Bey, Bakü'de asayişin sağlanması için şehrin komutanlığına atandı. Nazım Bey şehirde asayişi sağladı, soygun ve yağmaların önüne geçti. Bu hususta Gence Bölge Mahkemesi Savcısının raporu dikkat çekicidir. 24 Ağustos 1918 tarihinde Adalet Bakanlığına göndermiş olduğu raporda, askeri disiplini ihlal edenlerin Türk jandarma görevlilerince etkisiz hale getirildiğine yer verilmektedir. Kaçakçılıkla ve eşkıyalarla mücadelede de yine Türk jandarma güçleri, operasyonlarıyla bölgede halkın can ve mal güvenliğinin sağlanmasına yönelik önemli adımlar atmıştır (İbrahim, 2014: 319-321). Zira devletin önemli

fonksiyonlarından en önemlisi güvenlik ve asayişini sağlamaktır. Bunu da bölgede bulunan Osmanlı askeri gücü sağlayarak Azerbaycan için hayati öneme haiz bir sorunun çözümüne katkı sunmuştur. 15 Eylül 1918'de İslam Ordusu'nun Bakü'nün Bolşevik Rus-Ermeni işgalinden şiddet olaylarını önlemek için hırsızlık başta olmak üzere asayişini ihlal edici bütün hareketlere karşı katı kurallar kullanılmıştır. Örneğin barlar ve afyon dükkânları kapatılmış, şarap içmek yasaklanmıştır. Sokakta sarhoş olan ya da afyon yiyen insanlar ihlal edildiğinde bu en hafif ceza kırk coptu (İbrahim, 2014: 320). Azerbaycan bağımsızlık sürecinde Osmanlı Devleti ve onun ordusunu bir koruyucu olarak görmüştür. 17 Haziran 1918'de Gence'de açılan ilk mecliste Nazır Nesib Bey Yusufbeyli'nin "Azerbaycan'ın hilası ve nicatı Osmanlı ve yüce ordusudur" ifadesi Azerbaycan'ın Osmanlı ordusuna bakışının açık tezahürüdür (Mustafayev, 2013: 205-231).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ihtiyacı olan sahalar arasında eğitim önemli yer teşkil etmektedir. Mehmet Emin Resulzade'den öğrendiğimize göre (İmanov, 2006: 88), Azerbaycan Maarif Nazırı, Nasib Bey Yusufbeyli liselerde öğretmen açığını ve ders araç-gereç ve kitapların karşılanması için Resulzade'den bunların gönderilmesini istediği ifade edilmektedir (16 Temmuz 1918) (İbrahim, 2014: 316-321). Şevket Süreyya'dan takip ettiğimiz kadarıyla 50 öğretmenin Azerbaycan'a gönderildiği bilgisine ulaşıyoruz (Aydemir, 1997: 143). Bu öğretmenler 1919 yılı sonbaharında göreve başlarlar. Bolşeviklerin Azerbaycan'ı işgal etmesinden sonra da Anadolu'dan öğretmenler Azerbaycan'a gelmişlerdir. Şevket Süreyya'da bu dönemde Azerbaycan'a giden öğretmenlerdendir. Kendisi ayrıca Ermenilere karşı kurulan gönüllü birliğin komutanı olmuştur. Azerbaycan Devlet Arşivinde 51. ve 57. Fonlarda Osmanlı Devleti'nden Azerbaycan'a görevli giden öğretmenlerin listesini 31 olarak vermiştir (Hüseyinoğlu, 2016: 18-19).

3.3. İdari ve Teknik Yardımlar

Azerbaycan'ın gelişmesi ve yeniden yapılandırılması için Osmanlı Devleti her türlü bilgi, eğitim ve teçhizat desteğinde bulunmaktan kaçınmamıştır. Özellikle askeri demiryolları, karayolları ve limanlar gibi umur-ı nafia (kamu yararına yapılan işler, bayındırlık faaliyetleri) işlerinde Azerbaycan'a her hususta gereken destek ve yardımın sağlanmasında; ulaşım, haberleşme gibi teknik alt yapıların inşasında destek olmuştur (BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, 124-13/3). Haberleşmenin diğer bir önemli ayağı olan posta ve telgraf konusunda da Osmanlı Devleti yardımda bulunacaktı. Buna dair de bir antlaşmada yapılmıştır (BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, 124-13/13). Azerbaycan'ın kurumsal yapısının yeniden yapılandırılmasında Osmanlı Devleti'nin devlet teşkilatı önemli role sahip olmuştur. Azerbaycan'ın asayiş ve güvenliğinin sağlanmasında oluşturulacak zabıta, polis ve jandarma teşkilatının kuruluş ve işleyişinde Osmanlı Devleti destek sağlamıştır. Bu teşkilatların ihtiyaç duyduğu nizamnameler Harbiye Nezareti'nden gönderilmiştir (1918) (BOA, *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Levazım Kalemi (DH.EUM.LVZ)*, 44-2).

Azerbaycan, uzun süre Rus işgali altında kalması hasebiyle sahip olduğu petrolden yeterince istifade edememiştir. İşgal süresince Azerbaycan'ın alt yapısı başta olmak üzere birçok sahada ihtiyaç hâsıl olmuştur. Özellikle çağın önemli taşıma ve haberleşme araçlarından olan demiryolu, Osmanlı Azerbaycan görüşmelerinde ele alınmış, Osmanlı Devleti Azerbaycan'ın posta ve telgraf başta olmak üzere askeri demiryollarının modernizasyonu için gerekli mali desteğin yanı sıra teknik ekipman ve alt yapının sağlanmasını karara bağlamıştır. Bu ihtiyaçların karşılanması için de “iki milyon liralık eşyanın fûrûhât ve buna mukabil müdiyet-i umûmiyece o nisbetde idrâk-ı nakdiyye İtâsı ciheti takrir eyleyerek buna dair bir mukâvelename ve mesârîf-ı müstâcileleri için beş yüz bin liranın hemen avans olarak verilmesi” gerçekleştirilmiştir (BOA, *Meclis-i Vükela (MV)*, 212-168).

Azerbaycan posta teşkilatının kurulmasına destek verilmiş, bu alanda gereken kurumsal ve siyasi destek sağlanmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan'ın Uluslararası Posta ve Telgraf Birliği'ne girene değin posta ve telgrafa dair bütün haklardan yararlandırılacaktı (Şahin, 2022: 85). Askeri demiryolları ve limanlar için gerekli mali desteğin nakdi yardım olarak yapılması konusu antlaşmalarda yer almıştır (BOA, *BEO*, 4532 – 339882/13).

4. SONUÇ

Azerbaycan'ın bağımsızlığı sonrasında Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasında yapılan dostluk antlaşmaları ekonomik, askeri ve ticari açıdan oldukça önemliydi. Bu antlaşmalar, Azerbaycan'ın meşruiyetini ve bağımsızlığının sürekliliğini ve korunmasını sağlaması açısından devleti bölgesinde yalnız hissetmemesi ve kendini güvende hissetmesi bakımından oldukça değerli olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'ı tanıması ve onun dünyaya açılan penceresi konumunda olması da ayrıca değerlidir. Azerbaycan'ın siyasi geleceğine dair yapılan antlaşmada yer alan Azerbaycan'ın karşılaşıcağı herhangi bir tehlike karşısında Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'a askeri yardımda bulunacağına dair hüküm oldukça önemlidir. Zira bölgenin politik, askeri ve demografik olarak oldukça hassas bir durum arz etmesi Osmanlı Devleti ile Azerbaycan'ın bu kararı almasında etkili olmuştur. Özellikle Azerbaycan'ı muhafaza etmek Kafkasya'da Türk varlığını daha kuvvetli ve meşruluğunu tartışmasız hale getirmiştir.

Osmanlı Devleti, Azerbaycan'ın ekonomik bunalım ve siyasi istikrarsızlığa düşmemesi için mali, teknik alt yapı, bilgi paylaşımı ve en önemlisi meşruiyetinin zeminini sağlamlaştıracak askeri destekte bulunması, bölgede Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasında büyük önem arz etmiştir. Özellikle Batum Antlaşması ve İstanbul'daki bir dizi antlaşmalarla Azerbaycan'ın güvenliğinin teminine dayalı politikalar geliştirilmesi Azerbaycan'a varlık alanı oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin söz konusu antlaşmalarla Azerbaycan'ın hamisi olması Azerbaycanlılara da güven vermiştir. Zira toprakların güvenliğinin korunacağına dair güçlü bir argümanın sunulması ve bunun da fiiliyata geçirilmesi Azerbaycan'ın Osmanlı'ya güveninin boşa çıkmadığının da önemli bir göstergesi olmuştur.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS)*, 2373-4, 4 Haziran 1918.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)*, 4532 – 339882/13.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) *Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO)*, 124-13/1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Levazım Kalemi (DH.EUM.LVZ)*, 44-2.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS)*, 2457-60.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vükela (MV)*, 212-168.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, 212-168.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, 212-168; İmanov, *Azerbaycan-Osmanlı İlişkileri*, s. 127.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, 212-168; İmanov, *Azerbaycan-Osmanlı İlişkileri*, s. 130-131.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası HR.HMŞ.İŞO, 124-13/1.

Telif Tetkik Eserler

Ağayev, M. (2008). *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Asker, A. (2015). "Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler", *Yeni Türkiye*, 75: 536-546.

Aydemir, Şevket S. (1997). *Suyu Arayan Adam*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

- Başgil, Ali F. (1946). "Devlet Nedir? Realist Bir Tarif Denemesi", *Bellekten*, 12(4): 981-990.
- Hüseyinoğlu, Ali Ş. (2016). *KGB Arşivi'nde Türkiye'den Azerbaycan'a Davet Edilmiş Aydınlar Hakkında Belgeler*, I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Sempozyumu Bildiri Kitabı, Editörler: M. S. Yılmaz, C. Yakupoğlu, N. Musalı, Kastamonu.
- İbrahim, İsa A. (2014). "Türkiye'nin Azerbaycan Halk Cumhuriyetine Devlet Kuruculuğu Alanında Yardımları". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2(6): 316-321.
- İmanov, V. (2006). *Azerbaycan – Osmanlı İlişkileri (1918)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İmanov, V. (2003). *Ali Merdan Topçubaşı (1865-1934) Lider Bir Aydın ve Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Temsili*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Keykurun, N. (1998). *Azerbaycan İstiklal Mücadelesinden Hatıralar (1905-1920)*. Ankara: İlke Kitabevi Yayınları.
- Kurat, Akdes N. (1990). *Türkiye ve Rusya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mehmetzade, Mirza B. *Milli Azerbaycan Hareketi*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- Musa, İ. (2000). "Azerbaycan-Osmanlı Siyasi-Askeri İlişkiler (1917-1918)". *Bellekten*, 509-522.
- Mustafayev, B. (2013). "Rezulzade Hükümeti Dönemi ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II(2): 205-231.
- Rezulzade, M.E. (1990). *Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti)*. Bakü: Azerbaycan Türkleri Kültür Derneği Yayınları.

- Swietochowski, T. (1988). *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı:1905-1920*, (Çev: Nuray Mert), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Şahin, E. (2022), "Osmanlı'nın 'Unutulmuş Son Diploması' Zaferi: Batum Antlaşmaları (4-8 Haziran 1918)", XVIII. Türk Tarih Kongresi, Cilt 8: 1-5 Eylül 2018, TTK, Ankara: 79-98.
- Topçubaşı, Ali M. (1918). *Azerbaycan'ın Teşekkülü*, İstanbul: Ahmediye Matbaacılık Şirketi.
- Yüceer, N. (1996). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı*, Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

When Azerbaijan declared its independence on May 28, 1918, the country immediately recognized the need for external support to establish a functioning state structure and regulate social relations, and this recognition was closely tied to the various economic challenges and security threats it faced as a newly independent state. These challenges, which were numerous and complex, shaped Azerbaijan's early foreign policy and domestic decisions, leading the government to prioritize the introduction of economic and military reforms as crucial for the survival of the nascent republic. Within this context, Azerbaijan's relations with the Ottoman Empire gained particular importance, as the empire not only provided essential financial and military assistance but also played a broader role in the state-building process, laying the groundwork for deeper cooperation between the two nations. As part of its efforts to stabilize the economy, the Azerbaijani government actively sought financial assistance from the Ottoman Empire, a move that reflected its reliance on external expertise and resources. This reliance, which was rooted in Azerbaijan's limited capacity to independently address its economic difficulties, materialized through loans and professional guidance provided by its Ottoman ally. One of the most significant outcomes of these negotiations was the financial aid extended by the Ottoman Empire, which played a pivotal role in stabilizing Azerbaijan's economy at a time when internal unrest and external threats were creating a volatile environment. In addition to its economic and military reforms, Azerbaijan sought to restructure its institutional framework, drawing heavily on the

Ottoman Empire's experience in areas such as education, transportation, and communication. This effort to rebuild state institutions, which was essential for long-term stability, faced significant challenges, including an acute shortage of teachers, which led the Azerbaijani government to request assistance from the Ottoman Empire in this domain. The subsequent deployment of 50 Ottoman teachers to Azerbaijan addressed this pressing need and exemplified the strong collaborative relationship between the two nations, as well as the effectiveness of external support in resolving internal crises. The Ottoman Empire's interest in the region, particularly under the leadership of Enver Pasha, was driven by both Pan-Turkism and the strategic geopolitical significance of the Caucasus, and this alignment of interests further cemented the partnership between the two nations. While these motivations served the Ottoman Empire's broader regional goals, they also helped to secure Azerbaijan's position as an emerging actor in the region, which was essential for the fledgling state's survival. As Azerbaijan worked to strengthen its diplomatic and economic ties with the Ottoman Empire, it adopted a strategic approach by taking various diplomatic steps, including the appointment of Ali Merdan Topchubashi as a special ambassador. This appointment reflected Azerbaijan's recognition of the importance of forging closer ties with the Ottoman Empire in the face of the historical challenges posed by the 1828 Russian occupation and the subsequent political and military restructuring necessitated by the Bolshevik Revolution. Aware of the significance of Ottoman support for its survival as an independent state, Azerbaijan took swift action following the establishment of its government in 1918 to enhance relations between the two states, particularly in terms of state restructuring and institutional development. Azerbaijan's diplomatic engagement with the Ottoman Empire included the dispatch of multiple delegations to Istanbul, with one delegation led by Mehmet Emin Resulzade, which focused specifically on negotiating financial matters.

The results of these negotiations were substantial, as they led to a financial agreement in which the Ottoman Empire pledged to lend two million Ottoman lira to Azerbaijan. This loan, which was to be repaid in essential goods such as oil, machine oils, and copper, represented a practical and mutually beneficial exchange of resources, further solidifying the economic partnership between the two nations. Another significant outcome of these negotiations was the agreement on printing Azerbaijan's national currency, a process in which Hamid Bey, the director of the Ottoman Bank, played a crucial role. His involvement as a financial advisor contributed to the stabilization of Azerbaijan's currency, which in turn helped to gradually improve the economic situation in the country. Moreover, the presence of Turkish military forces in the region played an important role in creating a secure environment that allowed economic

activities to stabilize, while ongoing efforts to control rising food prices proved instrumental in preventing further economic deterioration.

In the field of education, the Ottoman Empire made substantial contributions, responding to Azerbaijani authorities' request for assistance in addressing shortages in the educational sector. The Ottoman teachers sent to Azerbaijan not only helped to enhance the country's education system but also demonstrated another dimension of the interstate cooperation between the two nations, which extended beyond military and economic matters. Furthermore, infrastructural projects such as the modernization of military railroads, the establishment of postal services, and the creation of a gendarmerie for internal security were other areas in which Ottoman expertise played a vital role. These improvements significantly boosted Azerbaijan's capacity to maintain internal order and develop a more cohesive and stable state.

In conclusion, the socio-economic, cultural, and technical support provided by the Ottoman Empire was crucial in Azerbaijan's struggle for independence, as this assistance, both material and advisory, not only strengthened Azerbaijan's internal structures but also helped the country gain international recognition as a sovereign state. The cooperative efforts between the two nations laid a strong foundation for Azerbaijan's subsequent development, both domestically and internationally. In a broader sense, the support provided by the Ottoman Empire during this critical period also highlighted how newly independent states, like Azerbaijan, could navigate the complex dynamics of regional politics and international relations through strategic alliances. As a result of this partnership, Azerbaijan was able to secure a more stable position in the region while effectively addressing its immediate domestic challenges. The lessons from this period underscore the importance of external support in state-building processes, as well as the crucial role that strategic alliances play in the survival and growth of emerging states.

MÜZİK DİNLEMENİN PARAMEDİKLERİN STRES DÜZEYİ VE YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE ETKİLERİ: FENOMENOLOJİK ARAŞTIRMA*

İnci Fatma KURTULGAN Alper ŞAKALAR***
Zümrüt Hatice ŞEKKELI******

Öz

Paramediklik, acil tıbbi durumlarda hayati müdahalelerde bulunan ve bu nedenle yoğun stres altında çalışan bir meslek grubunu temsil etmektedir. Bu araştırma, paramediklerin mesleki yaşamlarında karşılaştıkları stres faktörlerini ve bu stresle başa çıkma mekanizmaları arasında müziğin potansiyel rolünü incelemektedir. Aynı zamanda müziğin paramediklerin yaşam kaliteleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığı da incelenen konular arasındadır. Araştırmada, Kahramanmaraş'ta görev yapan 19 paramedik üzerinde yapılandırılmamış gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmeler

* Bu çalışma için KSÜ Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik 17.05.2024 tarihli 2024-10 sayılı oturumunda 9 nolu karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, ikurtulgan@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye.

*** Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü, Müzik Anasanat Dalı, alpersakalar@gmail.com, Kahramanmaraş/ Türkiye.

**** Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı, zhkipper@gmail.com, Kahramanmaraş/ Türkiye.

yoluyla elde edilen veriler Maxqda24 nitel veri analizi yazılım aracılığıyla yorumlanmıştır. Analiz sonuçları, mesleki deneyimler ve zorluklar, müzik tercihleri ve sosyal etkileşim gibi temaları içermektedir. Elde edilen bulgular, paramediklerin yetersiz personel, eğitim eksiklikleri, aşırı iş yükü ve uzun çalışma saatleri gibi faktörlerin yanı sıra, toplum tarafından yeterince anlaşılma ve saygı görme eksikliği nedeniyle stres yaşadıklarını ortaya koymuştur. Müziğin stres yönetiminde etkili bir araç olarak paramedikler arasında yaygın kabul gördüğü belirlenmiştir. Bu çalışma, paramediklerin yaşam kalitesini artırmak için stres yönetimi stratejilerinin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu stratejiler, sağlık görevlilerinin bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde desteklenmesini sağlamalı ve eğitim, motivasyon ve takdir gibi önlemlerle hem sağlık görevlilerinin hem de hastaların sonuçlarını iyileştirmeyi hedeflemelidir.

Anahtar Kelimeler: Stres, yaşam kalitesi, müzik, paramedik.

THE IMPACT OF MUSIC LISTENING ON THE STRESS LEVELS AND QUALITY OF LIFE OF PARAMEDICS: A PHENOMENOLOGICAL STUDY

Abstract

Paramedics comprise a collective of professionals who perform crucial interventions in emergency medical scenarios and thus operate under high levels of stress. This study investigates the stress-inducing factors that paramedics face in their careers and explores the potential use of music as a coping technique for this stress. The study involved analyzing data collected from 19 paramedics in Kahramanmaraş through unstructured observation and semi-constructed interviews. The Maxqda24 qualitative data analysis program was used to interpret the data. The investigation yields findings encompassing themes such as work experiences and problems, musical tastes, and social interaction. The results indicated that paramedics experienced stress due to reasons such as inadequate staffing, insufficient education, excessive workload, extended working hours, and a lack of sufficient understanding and respect from the community. Paramedics have universally acknowledged music as an efficacious instrument for managing stress. The study highlights the significance of cultivating stress management techniques for paramedics in order to enhance their quality of life. These strategies should guarantee comprehensive support for health workers at the individual, organizational, and social levels. Their objective is to enhance the outcomes for both health workers and patients by implementing measures such as education, motivation, and appreciation.

Keywords: *Stress, quality of life, paramedic.*

1. GİRİŞ

Sağlık sektörü, insanların yaşam kalitesini, sağlığını ve refahını korumak ve iyileştirmek için hizmet veren bir sektördür. Bu sektör, hastaneler, klinikler, eczaneler, laboratuvarlar, ilaç firmaları vb. sağlık kurum ve kuruluşları ile sağlık çalışanları gibi birçok bileşenden oluşmaktadır. İnsanların hastalıklardan korunmasını, teşhis ve tedavi edilmesini ve sağlıklı yaşam alışkanlıkları kazanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda sağlık sektörü, ekonomik kalkınma, istihdam, araştırma ve geliştirme gibi alanlarda da önemli bir rol oynamaktadır.

Sağlık sektöründe çalışan meslek gruplarından biri de paramediklerdir. Paramedikler, acil sağlık hizmetlerinde görev alan, hastalara ilk yardım, temel yaşam desteği ve ileri yaşam desteği uygulayabilen sağlık personelleridir (Ülger vd., 2013). Paramediklerin sağlık sektöründeki yeri, özellikle acil durumlarda hayati önem taşımaktadır. Paramedikler, hastaların hayatta kalma şansını arttırmak, komplikasyonları önlemek, hastane öncesi bakım kalitesini yükseltmek ve hastane kaynaklarını etkin kullanabilmek için gerekli bilgi, beceri ve donanıma sahiptir (Yenal, 2021). Dolayısıyla paramedikler, sağlık sektörünün vazgeçilmez bir parçasıdır.

Paramedikler, mesleklerinin doğası gereği birçok stres faktörü ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu stres faktörlerinin arasında; ağır çalışma koşullarının, uzun çalışma saatlerinin, yüksek sorumluluğun, çalışma sistemindeki güvensizliğin, fiziksel ve duygusal yükün, travmatik olayların, şiddetin, ölüm ve yaralanma gibi durumların olduğunu söylemek mümkündür (Buljan vd. 2016). Paramediklerdeki stres; mesleki tükenmişlik, iş doyumsuzluğu, yaşam kalitesinin düşmesi, psikolojik ve fiziksel sağlık sorunları gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Şener, 2018). Paramediklerin mesleki yaşam kalitesi hem bu mesleği yapanların hem de

hastaların sağlığı ve refahı için önemlidir. Mesleki yaşam kalitesi, bireylerin çalışma yaşamında deneyimledikleri memnuniyet ve refah düzeyini ifade eden, çok boyutlu bir kavramdır. Bu kavram, çalışanların fiziksel, psikolojik, sosyal ve mesleki ihtiyaçlarının karşılanmasıyla biçimlenmekte olup, hem bireysel refah hem de kurumsal performans üzerinde belirleyici etkiler yaratabilmektedir (Van Laar et al., 2007). Paramediklerin iş hayatındaki memnuniyeti, kendileri ve hastalar için çok önemlidir. Sağlık çalışanları üzerinde yapılan araştırmalar (Sivuk ve Seyhan, 2021; Izvercian vd., 2016; Chao vd., 2015) daha az stresli, daha enerjik, mutlu, iş tatmini yüksek çalışanların işlerini bırakma olasılığının daha düşük olduğunu göstermektedir. Hastaların hayatta kalma şansını arttırmak, komplikasyonları önlemek, hastane öncesi bakım kalitesini yükseltmek ve hastane kaynaklarını etkin kullanmak için gerekli bilgi, beceri ve donanıma sahip paramediklerin strese maruz kalmaları onların mesleklerinden daha az memnuniyet duymalarına, verimliliklerinin ve yaşam kalitelerinin düşmesine, mesleklerine bağlılıklarının azalmasına neden olabilecektir (Şahin vd., 2021; Buljan vd., 2016). Bu nedenle, paramediklerdeki stresi azaltmak ve mesleki yaşam kalitesini arttırmak için, etkili stres yönetimi stratejileri geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Bu stratejiler, paramediklerin bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde desteklenmesini, eğitilmesini, motive edilmesini ve takdir edilmesini içermelidir. Böylece, paramedikler hem kendileri hem de hastalar için daha iyi sonuçlar elde edebilirler.

Müzik, stresle başa çıkmada etkili bir yöntem olarak yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Araştırmalar, müzik terapinin ve müzik dinlemenin stres seviyelerini önemli ölçüde azaltabileceğini ve rahatlamayı destekleyebileceğini göstermiştir (Witte vd., 2020; Wood vd., 2019; Nikkhhah vd., 2014; Virbalienė vd., 2016; Son vd., 2019; Mathur vd., 2008; Gudi vd., 2023; Rudin vd., 2007; Taets vd., 2019; Mahon ve Mahon, 2011; Brown vd., 2022; O'Callaghan, 1996; Nandeibam vd., 2022; Taghinejad vd., 2010; Chen, 2023). Araştırmalar, ayrıca müzik

dinlemenin insanların duygusal durumlarını da etkilediğini göstermektedir. Örneğin, hüzünlü bir müzik dinlemek, kişinin kendini daha duygusal hissetmesine neden olabilirken enerjik bir müzik dinlemek ise kişinin enerji seviyesini yükseltebilir ve motivasyonunu artırabilir. Müzik, duygusal durumlarımızı dengelememize de yardımcı olabilmekte ve stresle başa çıkamamızı kolaylaştırabilmektedir (TÜBİTAK Bilim Genç, 2024).

Müzik, yaşam kalitesini bedensel (fiziksel), ruhsal, sosyal ve çevresel olmak üzere dört temel alanda geliştirebilmektedir (Juslin ve Sloboda, 2010). Fiziksel alanda, müziğin kan basıncını, nabızı, solunumu, kas gerginliğini ve ağrıyı azalttığı, ayrıca bağışıklık sistemini güçlendirdiği ve uyku kalitesini artırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca, müziğin kardiyovasküler sağlıkta iyileşmeler ve yaşlı popülasyonlarda demans vakalarında azalma ve stres azaltma gibi genel zihinsel refah göstergelerinde artışlar dahil olmak üzere hem fiziksel hem de zihinsel sağlık avantajları sağladığı bulunmuştur (Wang ve ark., 2022). Müziğe eşlik etmenin anksiyete ve depresyon üzerinde olumlu bir etkisi olduğu, yüksek yaşam kalitesi ve sağlık memnuniyeti ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Yüksel vd., 2020).

Ruhsal alanda; müzik, bireysel fizyolojik belirtilere yansıyan ve ruh sağlığı ile ilişkili olan çeşitli duyguları harekete geçirme yeteneği ile bilinmektedir (Wang ve ark., 2022). Müzik terapisinin semptomatik rahatlama sağladığına ve akıl hastalığı ile yaşayan insanların yaşam kalitesini artırdığına dair güçlü bir veri tabanı bulunmaktadır (Bibb, 2021). Müzik, psikolojik ihtiyaçların karşılanmasıyla da ilişkilendirilmektedir ve fiziksel ve ruhsal sağlığı iyileştirme potansiyeli nedeniyle sağlık uzmanları tarafından giderek daha fazla kabul görmektedir (Draper & Dingle, 2021). Ayrıca, müziğin ruh sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar, son 15 yılda önemli bir artış göstererek, birçok disiplinde istikrarlı bir şekilde artmaktadır (Golden vd., 2021).

Sosyal ve çevresel alanlarda, müziğin günlük yaşamda ve tüm insan kültürlerinde çok önemli bir rol oynadığı, her yerde mevcut olduğu ve her yaştan, ırktan ve etnik kökenden bireyler tarafından dinlendiği ve çalındığı tespit edilmiştir (Rebecchini, 2021). Ek olarak, müziğin insanların ruh sağlığı için büyük bir değere sahip olduğu belirtilmiş ve sosyal ve duygusal refaha katkıda bulunan diğer bileşenlerin yanı sıra iyileşme sürecini desteklediği, ilişkileri başlattığı, deneyimleri yeniden tanımladığı ve yeniden çerçevelediği gösterilmiştir (Damsgaard & Jensen, 2021). Sonuç olarak, çeşitli kaynaklardan elde edilen bulgular, müziğin fiziksel, ruhsal, sosyal ve çevresel alanlarda yaşam kalitesini artırabileceği iddiasını desteklemektedir.

Bu araştırmanın amacı, müzik dinlemenin paramediklerin stres düzeyi ve yaşam kalitesi üzerine etkilerini fenomenolojik bir yaklaşımla incelemektir. Araştırma, paramediklerin psikolojik sağlığını ve iş doyumunu artırmak, iş stresiyle baş etme becerilerini geliştirmek, hastalara daha iyi bir hizmet sunmak ve sağlık sektörünün kalitesini yükseltmek açısından önemlidir. Bu araştırma ile paramediklerin müzik dinleme deneyimleri, müzik dinlemenin onlar için ne anlama geldiği, müzik dinlemenin stres düzeylerini ve yaşam kalitelerini nasıl etkilediği derinlemesine anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışma, müzik dinlemenin paramedikler için bir stres yönetimi ve yaşam kalitesi geliştirme aracı olup olmadığını ortaya koymakta ve bu konuda öneriler sunmaktadır. Bu yolla hem paramediklerin hem de sağlık sektörünün yararına olabilecek yeni bilgiler üretilmesi hedeflenmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın teorik temeli, müzik dinlemenin insanların duygusal ve bedensel sağlığı üzerindeki etkilerinin kapsamlı bir değerlendirmesiyle şekillendirilmiştir. Müzik zevkleri ve duygusal durumlar arasındaki bağlantı psikolojik literatürde incelenmiş ve melankolik müzik dinleyen kişilerin daha derin duygusal deneyimlere sahip olabileceği belirtilmiştir (Erdal & Tepe, 2021). Müziğin,

özellikle tıbbi işlemler sırasında, anksiyete seviyeleri ve fizyolojik tepkiler üzerinde düşürücü etkisinin olduğu gözlemlenmiştir (Demir ve Arslantaş, 2014; Çınar ve ark., 2016). Fiziksel performans ve uyku kalitesi üzerine müzik türlerinin etkisi de araştırılmış, rap ve hip-hop gibi türlerin bu alanlarda olumlu katkılar sağlayabileceği ortaya konmuştur (Tuna ve ark., 2021). Müzik terapisinin stres yönetimi üzerindeki yararları, anksiyete ve depresyon belirtilerini hafifletme potansiyeli ile birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca, müzik dinlemenin, bireylerin stresle başa çıkma yetenekleri ve psikolojik dirençleri üzerindeki pozitif etkileri araştırılmış ve genel ruh sağlığını iyileştirme yönünde faydaları vurgulanmıştır (Yeşilot ve ark., 2021). Bu bulgular ışığında, müzik dinlemenin stres ve yaşam kalitesi üzerindeki etkileri dikkate alınarak, paramedikler için müziğin bu faktörlerdeki rolünü açıklamak üzere bir teorik çerçeve geliştirilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu fenomenolojik araştırma, paramediklerin stres düzeyi ve yaşam kalitesi üzerinde müzik dinlemenin etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Paramediklerin iş stresini yönetmelerine yardımcı olabilecek müzik dinleme pratiğinin potansiyel katkılarını anlamak, bu alanda daha etkili müdahaleler geliştirmek için önemlidir. Paramediklerin karşılaştığı yüksek stres düzeyleri hem bireysel sağlık üzerinde hem de acil sağlık hizmetlerinin kalitesi üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilmektedir (Sterud vd., 2006). Bu araştırma, müzik dinlemenin stres yönetimi üzerindeki potansiyel etkilerini inceleyerek, paramedikler için etkili bir başa çıkma stratejisi sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, paramediklerin yaşam kalitesini arttırmak, iş tatmini ve mesleki verimliliği doğrudan etkileyebilir. Müzik dinlemenin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini anlamak, bu alandaki müdahalelerin geliştirilmesine katkı sağlayabilecektir. Aynı zamanda bu fenomenolojik araştırmanın, müzik dinlemenin paramedikler üzerindeki etkilerini derinlemesine inceleyerek, konuyla ilgili mevcut literatüre önemli bir katkı

sağlayacağına ve gelecekteki araştırmalar için bir yol göstereceğine inanılmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Araştırmanın ana problemi;

- Paramediklerin stres düzeyleri ve yaşam kalitesi üzerinde müzik nasıl bir rol oynamaktadır?

Araştırmanın alt problemleri;

- Müziğin paramediklerin mesleki deneyimleri ve karşılaştıkları mesleki zorluklar üzerindeki etkisi nedir?
- Müziğin, paramediklerin mesleki performanslarına yönelik etkileri nelerdir?
- Paramediklerin sosyal etkileşimleri ve müzik tercihleri nasıldır?

5. YÖNTEM

5.1. Araştırma Tasarımı

Araştırmada paramediklerin müzik dinleme tercihlerinin ve bu tercihlerin mesleki yaşam kalitesi ve stres yönetimi üzerindeki etkisinin derinlemesine anlaşılması amacıyla nitel bir yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırma, bilimsel sorgulamanın önemli bir bileşenidir ve çeşitli alanlardaki kapsamlı olguları keşfetmek ve anlamak için bir araç sağlamaktadır (Vaismoradi vd., 2013). Araştırma fenomenoloji deseniyle tasarlanmıştır. Nitel fenomenoloji deseni, bireylerin deneyimlerini ve algılarını anlamak için önemli bir yaklaşımdır ve müzik dinlemenin paramediklerin stres düzeyleri ve yaşam kaliteleri üzerindeki etkilerini araştırmak için uygundur. Araştırmacılar, fenomenolojinin örgütsel

araştırma ve sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere farklı bağlamlarda bireylerin deneyimlerini keşfetme potansiyelinin farkına varmıştır (Gill, 2014; Tanwir vd., 2021). Ayrıca, nitel araştırma metodolojileri ile fenomenolojinin entegrasyonu belirtilmiş ve fenomenolojinin yaşanmış deneyimleri anlamadaki önemine değinilmiştir (Ravn, 2021). Sağlık hizmetleri araştırmalarında fenomenolojinin uygulanması, bireylerin bakış açılarını ve deneyimlerini anlamının bir yolu olarak kabul edilmiş ve nicel yaklaşımlarla yakalanamayabilecek içgörüler sağlamıştır (Rodriguez ve Smith, 2018).

5.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu Kahramanmaraş'ta aktif olarak paramedik mesleğini icra eden kişilerden oluşturulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyet ve eğitim düzeyleri

	Erkek =	Kadın =	Toplam
Lisans	7	5	12
Ön Lisans	3	4	7
∑ TOPLAM	10	9	19
# N= Belgeler	10 (52,6%)	9 (47,4%)	19 (100,0%)

Araştırmaya katılan 10 erkek ve 9 kadın katılımcıdan 12'si lisans, 7'si ise ön lisans mezunudur. Katılımcıların yaşları 23 ile 42 arasında değişmektedir ve 2'si 0-5 yıl, 12'si 6-10 yıl, 3'ü 11-15 yıl arası ve 2'si ise 15 yıl üzerinde mesleki deneyime sahiptir. Katılımcıların 9'u müzikle yakından ilgilendiğini veya bir enstrüman çaldığını ifade etmiştir. Katılımcılar çoğunlukla evde (n=12) ve arabada (n=10) müzik dinlediğini ifade ederken aynı zamanda aktivite esnasında (n=5), yalnızken (n=5) ve iş ortamında (n=1) müzik dinlediğini belirtenler de olmuştur. 2 katılımcı ise uygun olan her ortamda müzik dinlediğini ifade etmiştir.

5.3. Veri Toplama Araçları

5.3.1. Yapılandırılmamış Gözlem

Nitel araştırmalarda çok sık kullanılan ve belli bir plana ya da kurala bağlı kalınmayan, araştırmacının özgür bir ortamda gözlem yapmak yoluyla veri elde etmesini sağlayan yapılandırılmamış gözlemler (Dömbekçi ve Erişen, 2022), bu araştırmada sözel durumların dışında davranış incelemesine olanak vermesi, bu sayede gerçek ortamlarda katılımcıların nasıl hareket ettiklerini, neye tepki verdiklerini ve nasıl etkileşime girdiklerini gözlemek için kullanılmıştır. Bu veri toplama aracı ayrıca dokümanlarla birlikte yarı yapılandırılmış görüşme sorularının hazırlanması için öngörülerin edinilmesine katkı sağlamıştır.

5.3.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, nitel araştırmalarda, özellikle de fenomenolojik nitel tasarımlarda kullanılan değerli bir veri toplama aracıdır. Dicco-Bloom ve Crabtree (2006) nitel görüşmeleri yapılandırılmamış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmış olarak kategorize ederek bu görüşme türleri arasında ayırım yapmanın önemini vurgulamaktadır. Araştırmacıların görüşme sürecini dikte etmeden veri toplamayı kolaylaştırmak için görüşme rehberi olarak bir dizi soru geliştirdiği hermeneutik fenomenolojik araştırmalarda da yarı yapılandırılmış görüşmelerin kullanıldığı görölmektedir (Oerther, 2021). Benzer şekilde, Villar ve diğerleri (2021) de yorumlayıcı fenomenoloji ve nitel çalışmalarında veri elde etmek için yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanmıştır. Bu kaynaklar, fenomenolojik nitel tasarımlarda yarı yapılandırılmış görüşmelerin kullanımını toplu olarak desteklemektedir. Bu araştırmada da katılımcıların deneyimlerinin derinlemesine anlaşılması için yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanmış ve veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Katılımcılara aşağıdaki sorular yönetilmiştir.

1. Mesleğinizin size sağladığı avantajlar ve dezavantajlar hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
2. Mesleğinizde karşılaştığınız en zorlu durumlar nelerdir?
3. Mesleğinizde stresle başa çıkmak için çoğunlukla neler yapıyorsunuz?
4. Müzik dinlemeyi seviyor musunuz? Neden?
5. Müzik dinlemenin size ne gibi faydaları olduğunu düşünüyorsunuz?
6. Müzik dinlemenin mesleğinizdeki performansınızı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
7. Müzik dinlemenin mesleğinizdeki stres düzeyinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
8. Müzik dinlemenin mesleğinizdeki yaşam kalitenizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
9. Hangi tür müzikleri dinlemeyi tercih ediyorsunuz? Neden?
10. Dinlediğiniz müzik türünün ruh halinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
11. Dinlediğiniz müzik türü ve beden sağlığınız arasındaki ilişki hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
12. Dinlediğiniz müzik türünün sosyal ilişkilerinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
13. Müzik dinlemek hakkında başka neler söylemek istersiniz?

5.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri, 19 paramedikle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler, 25 günlük gözlemler ve dokümanlardan elde edilen analitik notlarla toplanmış, analiz için Maxqda2024 nitel veri analizi yazılımı kullanılmıştır. Veriler önce transkribe edilmiş, sonra kodlanmış, kategorize edilmiş ve temalar oluşturulmuştur. In-vivo yöntemiyle oluşturulan ilk kod, kategori ve temalar ikinci

döngü kodlamayla gözden geçirilmiş ve son halini almıştır. Bu kapsamda oluşturulan temalar, paramediklerin müzik dinleme deneyimlerini betimleyen anlamlı birimler olarak yeniden düzenlenmiştir. Temalar, verilerden çıkarılan alıntılarla desteklenmiştir. Analiz sonucunda, müzik dinlemenin paramediklerin stres düzeyi ve yaşam kalitesi üzerine etkileri ile ilgili temalar oluşturulmuştur: Mesleki deneyimler ve zorluklar, Müziğin mesleki performansa etkisi, Müzik tercihleri ve sosyal etkileşim.

Bu temalar, araştırmanın bulgularını sunmak için ayrıntılı olarak tablolar, çapraz tablolar, matrisler vb. görsellerle açıklanmıştır. Ayrıca, temalar arasındaki ilişkiler de görsellerle sunulmuştur.

5.5. Veri Toplama Süreci

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları araştırmacılar tarafından hazırlandıktan sonra dijital doküman (form) haline getirilmiştir. Microsoft word uygulamasında “docx” uzantısıyla yerel bilgisayara kaydedilen form, sosyal iletişim uygulamaları üzerinden katılımcılarla paylaşılmıştır. Araştırmacılar tarafından katılımcılara soruları yanıtlamaları için zamanla ilgili gerekli esneklikler sağlanmıştır. Toplanan veriler Maxqda24 nitel veri analizi yazılımına aktarılmış ve analiz için ön hazırlıklar tamamlanmıştır.

5.6. Güvenilirlik ve Geçerlilik

Araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliği, Guba ve Lincoln’un inandırıcılık ölçütleri doğrultusunda sağlanmaya çalışılmıştır. Guba ve Lincoln, nitel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlilik yerine inandırıcılık kavramını önermişlerdir (Tutar, 2022). İnanırıcılık; inanılabilirlik, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabilirlik gibi dört ölçütten oluşmaktadır. Bu kapsamda, aşağıdaki adımlar izlenmiştir:

İnanılrlık: Araştırmacılar, paramedikleri gözlemleyerek veri toplama sürecine katılmış, verileri çeşitli kaynaklardan elde etmiş, verileri sistematik bir şekilde kodlamış, kategorize etmiş ve temalar oluşturmuştur. Ayrıca, araştırmacı, verilerin yorumlanmasında kendi önyargılarını ve varsayımlarını kontrol etmeye çalışmış, verileri katılımcılarla paylaşarak geri bildirim almış ve bulgularını literatürle karşılaştırmıştır.

Güvenilebilirlik: Araştırmacı, araştırma sürecini ve verileri ayrıntılı bir şekilde tanımlamış, veri toplama ve analiz yöntemlerini açıkça belirtmiş, verilerin kodlanması ve kategorize edilmesi aşamalarında bir başka araştırmacıyla işbirliği yapmış ve verilerin tutarlılığını kontrol etmiştir.

Onaylanabilirlik: Araştırmacılar, verilerin analizi ve yorumlanması sırasında nesnel olmaya özen göstermiş, verilerden çıkarılan alıntılarla bulgularını desteklemiş, verilerin analizinde Maxqda2024 nitel veri analizi yazılımını kullanmış ve verilerin izlenebilirliğini sağlamıştır.

Aktarılabilirlik: Araştırmacılar, araştırmanın bağlamını, katılımcılarını, veri toplama ve analiz yöntemlerini, bulgularını ve sınırlılıklarını ayrıntılı bir şekilde sunmuş, araştırmanın diğer bağlamlara uyarlanabilirliği konusunda önerilerde bulunmuş ve araştırmanın katkılarını ortaya koymuştur.

6. BULGULAR

Paramediklerin acil tıbbi durumlara müdahale eden ve hayat kurtaran önemli bir meslek grubu olduğunu söylemek mümkündür. Bu meslek grubunun sık sık bazı mesleki zorluklarla karşılaştığı gözlemlenmiştir. Yetersiz paramedik sayısı ve eğitim standartlarındaki -süreçlerindeki yetersizlikler paramediklerin zaman zaman mesleki zorluklarla karşılaşmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca, zorlu çalışma koşulları, aşırı iş yükü, uzun mesailer ve yetersiz dinlenme süreçleri

paramediklerin daha stresli ve kaygılı bir yaşam sürmelerinin önünü açmaktadır. Toplum tarafından paramedik mesleğinin yeterince anlaşılması ve saygı görmemesi de paramedik mesleği ile ilgili mesleki zorluklara sebep olabilmektedir. Paramediklerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi için fiziksel (temel ihtiyaçlar), güvenlik (emniyet, korunma, sağlık gibi), sosyal ve saygı görme gereksinimlerinin yeterli düzeyde karşılanması gerektiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Mesleki deneyim ve zorluklar temasına ilişkin bulgular

Tablo 2. Paramediklerin mesleki avantajlar ve dezavantajlara ilişkin görüşleri

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	TOPLAM	
Mesleki Deneyimler ve Zorluklar																					0
Mesleki Avantaj ve Dezavantajlar																					0
Avantajlar																					0
Nöbet usulü çalışma				1	1	1	1	1	1	1				1							7
Hareketli yaşam tarzı																		1			1
Farklı vakalarla karşılaşmak		1													1	1	1		1		5
Maddi destek	1	1					1				1			1						1	6
Dezavantajlar																					0
Duyarsızlaşma																		1			1
Anksiyete ve stres		1	1	1			1	1					1		1			1			8
Uykusuzluk ve yorgunluk		1				1	1	1	1	1	1		1	1				1			11
Şiddet ve tehlike			1	1	1	1				1					1						6
Düzensiz yaşam	1	1					1				1			1						1	6
TOPLAM	2	5	2	3	2	3	4	3	3	2	3	0	4	2	2	2	2	3	4	2	51

Katılımcılar, paramedik mesleğinin uygulanmasında nöbet sistemi çalışmanın, hafta içerisinde resmi ve şahsi işler için zaman yaratma açısından önemli bir yarar sağladığını belirtmişlerdir. Bu sistem sayesinde, nöbet dışı günlerde bireysel faaliyetlere daha fazla zaman ayrılabilirdiği ifade edilmiştir. Örneğin, K10, diğer meslek gruplarına kıyasla ay boyunca kendisine daha fazla zaman kalabildiğini belirtmiştir. Ayrıca, mesleğin sunduğu finansal imkanlar da katılımcılar tarafından kayda değer bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Çeşitli vakalarla karşılaşmanın, özellikle K17'nin belirttiği gibi, bireylerin tecrübe kazanmalarına ve soğukkanlılık yeteneklerini geliştirmelerine olanak tanıdığı vurgulanmıştır. Aktif bir yaşam tarzını benimseyen bir katılımcı, mesleğinin monotonluktan uzak, dinamik bir yapıda olduğunu ifade etmiştir.

Paramediklerin mesleki yaşamlarında karşılaştıkları en kritik zorluklardan biri, sık sık uykusuzluk ve yorgunluk durumlarıdır. K11, bu mesleğin aşırı yıpratıcı olduğunu belirtmiştir. Mesleki stres ve anksiyete, paramediklikte önemli dezavantajlar arasında yer almaktadır. Özellikle K8, kırsal bölgelerde çalışmanın getirdiği zorlukları, kış aylarında karla kaplı yollar ve araçların mahsur kalma riski gibi faktörlerin yarattığı stresi vurgulamıştır. K18, düzensiz yaşam tarzının stres yaratma potansiyeline sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, katılımcılar mesleklerini icra ederken sıklıkla şiddet ve tehlike ile karşı karşıya kaldıklarını, bu durumun da mesleki bir dezavantaj teşkil ettiğini belirtmişlerdir. K6, meslekte sıklıkla sözlü şiddete maruz kaldıklarını, K15 ise mesleğin can güvenliği riskleri taşıdığını dile getirmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların mesleklerinde yaşadıkları zorlu durumlara ilişkin görüşleri

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	TOP...	
Mesleki Deneyimler ve Zorluklar																					0
Zorlu Durumlar																					0
Hasta yakınlarıyla iletişim				1	1	3	1	2	2	1	1	2	1	2	1	1	1	2	1	1	7
Şiddet ve mobbing		1				1	1	1	1					1	1						5
Olaganüstü durumlar		1				1	1	1													4
Fiziksel güçlükler										1			1								3
Bulaşıcı hastalıklar								1				1									3
Pediyatrik vakalar																					2
Gece nöbetleri	1											1									2
TOPLAM	1	2	0	1	1	3	1	2	2	1	1	2	1	2	1	1	1	2	1	1	26

Paramediklerin mesleki pratiklerinde, hasta yakınları ile etkileşim sırasında karşılaştıkları zorluklar dikkate değerdir. Şiddet ve mobbing, bu meslek grubunun karşılaştığı zorlu koşullar arasında yer almaktadır. K4, hasta bakımı sırasında hasta yakınları ile yaşanan anlaşmazlıkların zaman kaybına neden olduğunu ifade etmiştir. K9, bazı hasta yakınlarının şiddet eğilimli davranışlar sergilediğini, K6 ise sözlü şiddetle karşılaşabildiklerini belirtmiştir. K2, kurumsal yöneticiler ve mesai arkadaşları tarafından mobbinge maruz kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca, katılımcılar sıkça karşılaştıkları acil durumlar, mesleki faaliyetler sırasında fiziksel zorluklar, bulaşıcı hastalıklara karşı korunmasızlık, pediyatrik vakalar ve gece

nöbetleri sırasında yaşanan zorlayıcı koşulları mesleki zorluklar olarak tanımlamışlardır.

Tablo 4. Katılımcıların mesleki stresle başa çıkmak için sıklıkla başvurduğu yöntemler

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	TOPLAM	
Mesleki Deneyimler ve Zorluklar																					0
Stresle Başa Çıkma Yöntemleri																					0
Sosyal medya ve arkadaşlarla iletişim																					7
Çay ve kahve sohbetleri																					6
Kitap okuma ve hobiler																					3
Kendini geliştirmek																					3
Aile ile vakit geçirmek																					2
Müzik dinlemek																					2
TOPLAM	1	1	1	1	1	3	2	1	0	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1	1	23

Araştırma bulgularına göre, katılımcılar mesleki stresten arınma yöntemleri olarak sosyal medya platformlarında vakit geçirme, arkadaşlarla buluşma ve ‘çay-kahve sohbetleri’ olarak adlandırdıkları kısa süreli sosyal etkileşimlerde bulunma stratejilerini benimsemişlerdir. Ayrıca, stres yönetimi için kitap okuma, çeşitli hobi faaliyetleri, aile ile kaliteli zaman geçirme ve müzik dinleme gibi aktivitelerin de tercih edildiği gözlemlenmiştir.

Müziğin mesleki performansa etkisi temasına ilişkin bulgular

Tablo 5. Katılımcıların müziğin mesleki performansa etkisiyle ilgili görüşleri

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	TOPLAM	
Müziğin Mesleki Performansa Etkisi																					0
Stres azaltma																					22
Yaşam kalitesini artırma																					17
Dinlenme																					16
Rahatlama																					13
Etkili çalışma																					10
Motivasyon																					9
Dikkat ve odaklanma																					7
Karar verme																					2
TOPLAM	4	6	5	6	6	5	6	6	5	4	5	5	3	5	5	6	6	5	3	96	

Katılımcıların, mesleki performansları ve müzik arasındaki ilişkiye yönelik çoğunlukla benzer ifadelerde bulunduğu gözlemlenmiştir. Müziğin özellikle stres azaltıcı ve yaşam kalitesini arttırıcı özelliğine değinen katılımcılar, müzikle rahatladıklarını, dinlendiklerini ve etkili çalışabildiklerini ifade etmiştir. Ayrıca

müziği mesleki motivasyon aracı olarak gören katılımcıların yanı sıra müziğin dikkate, odaklanmaya ve karar vermeye katkı sunduğunu düşünen katılımcıların da var olduğu görülmektedir. Bu bağlamda müziğin paramediklerin mesleki performansına olumlu katkılarının olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Müzik Tercihleri ve Sosyal Etkileşim temasına ilişkin bulgular

Tablo 6. Katılımcıların sosyal ilişkiler ve müzik arasındaki bağlantıya ilişkin görüşleri

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	TOPLAM	
Müzik Tercihleri ve Sosyal Etkileşim																					0
Sosyal ilişkiler ve Müzik																					0
Paylaşım alanı oluşturma																					7
Sosyal ilişkiler kurma ve iyileştirme																					10
TOPLAM	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	2	17	

Katılımcılar, müzik türünün sosyal ilişkilerini nasıl etkilediği konusundaki sorulara farklı yanıtlar vermiştir. K1, aynı müzik tarzını paylaştığı insanlarla daha hızlı kaynaştığını ifade ederek müziğin sosyal ilişkilerin kurulmasında etkili olduğunu vurgulamıştır. K3 ise müziğin bireysel bir tercih olduğunu ve herkesin kendi zevkine göre müzik dinlediğini belirterek müziğin paylaşım alanı oluşturma konusundaki olumsuz etkisine dikkat çekmiştir. K15 ise arkadaş grubuyla ortak şarkı dinlemenin keyif verici olduğunu ifade ederek müziğin olumlu etkisine işaret etmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların beden sağlığı ve müzik arasındaki ilişkiye yönelik görüşleri

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	TOPL...	
Müzik Tercihleri ve Sosyal Etkileşim																					0
Beden Sağlığı ve Müzik ilişkisi																					0
Dolaylı etki																					5
Dinlenme																					4
Enerji artırıcı																					1
TOPLAM	0	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1	0	0	10	

Tablo 7'nin analizi, beden sağlığı ile müzik arasındaki ilişkinin dolaylı etkiler, dinlenme ve enerji artırma gibi farklı boyutlarda kodlandığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların bir kısmı, beden sağlığı ve müzik arasında herhangi bir ilişki olmadığı görüşünü taşımaktadır. Diğer yandan, müziğin beden üzerinde hem rahatlatıcı

hem de enerji verici etkilere sahip olduğunu belirten katılımcılar da mevcuttur. Ayrıca, bazı katılımcılar müziğin beden üzerinde doğrudan bir etkisi olmasa da dolaylı yollarla birtakım pozitif etkiler yaratabileceğini ifade etmişlerdir.

Tablo 8. Katılımcıların müzik dinlemenin ruh hallerine etkilerine ilişkin görüşleri

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	TOPLAM	
Müzik Tercihleri ve Sosyal Etkileşim																					0
Ruh Halini Etkileme																					0
Ruh halini denkleştirme			1																		10
Mutluluk verme																					6
Enerji verme																					4
Sakinleştirme																					2
TOPLAM	1	1	2	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	22

Tablo 8’de yer alan veriler, müziğin ruh haline çok yönlü etkileri olduğunu göstermektedir. Bazı katılımcılar müziğin ruh haline herhangi bir etkisi olmadığını düşünürken, diğerleri müziğin hem rahatlatıcı hem de enerji verici etkileri olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, müziğin beden üzerinde doğrudan bir etkisi olmasa da dolaylı yollarla birtakım pozitif etkiler yaratabileceğini ifade eden katılımcılar da mevcuttur.

Bu veriler, müziğin insan psikolojisi üzerindeki etkisinin kişisel deneyimlere ve algılara göre değişkenlik gösterdiğini ve bu etkilerin kişiden kişiye farklılık gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Müzik, bazı katılımcılar için stresi azaltma ve enerji seviyesini artırma gibi olumlu etkilere sahipken, diğerleri için belirgin bir etki yaratmamıştır. Bu çeşitlilik, müziğin ruh haline etkisini araştıran çalışmalarda dikkate alınması gereken önemli bir faktördür.

Tablo 9. Katılımcıların müzik tercihleri ve müziğin ruh haline etkisine dair kod ilişkileri

Kod Sistemi	Ruh halini derinleştirme	Mutluluk verme	Enerji verme	Sakinleştirme	TOPLAM
▼ Müzik Tercihleri ve Sosyal Etkileşim					0
▼ Müzik Tercihleri					0
• Blues		■			1
• Rap	■	■	■		3
• Arabesk	■	■			2
• Yabancı müzikler			■		1
• Türk halk müziği	■		■		4
• R&B		■			1
• Indie		■			1
• Rock		■			2
• Türk sanat müziği				■	1
• Klasik müzik	■				1
• Pop müzik	■	■	■		5
• Herhangi bir tür	■	■	■	■	6
• Hızlı tempolu	■	■	■		4
• Ağır tempolu	■	■		■	10
Σ TOPLAM	18	11	8	5	42

Tablo 9, farklı müzik türlerinin insanların ruh hali ve sosyal etkileşim üzerindeki etkilerini gösteren bir içerik analizini temsil etmektedir. Katılımcılardan özellikle ağır tempolu müzikleri dinleyenler müziğin ruh halinde derinleşme yarattığını ifade etmiştir. Türk halk müziği dinleyen katılımcıların da benzer görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Rock müzik dinleyenler bu müzik tarzının kendilerine mutluluk verdiğini belirtirken; pop müzik dinleyenler de bu tarzın kendilerine enerji verdiğini ifade etmişlerdir. Müzik tercihlerinin bireylerin ruh halleri üzerinde çeşitli değişimlere yol açtığı ortadadır. Bu bağlamda, müzik türlerinin ruh halini olumlu yönde etkileyebileceği ve sosyal etkileşimi artırabileceği sonucuna varılabilir. Bu tür bir analiz, müzik terapisi veya sosyal etkinliklerde müzik seçimi gibi alanlarda faydalı olabilir.

7. TARTIŞMA ve SONUÇ

Paramedikler mesleklerinin sistem ve doğasından kaynaklanan bazı zorluklarla karşı karşıya kalmakta ve bu zorluklar stres yaşamalarına sebep olmaktadır. En belirgin zorlukların yetersiz sayıda personel, eğitim eksiklikleri, aşırı iş yükü ve uzun mesailer gibi faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, toplum tarafından yeterince anlaşılmamaları ve saygı görmemeleri de bu zorlukları arttırmaktadır. Paramedikler, sık sık uykusuzluk ve yorgunlukla karşı karşıya kalmakta, mesleki stres ve anksiyete yaşamakta, şiddet ve tehlike durumlarıyla mücadele etmektedirler. Kırsal bölgelerde çalışmanın getirdiği ek zorluklar ve düzensiz yaşam tarzının da stres yaratma potansiyeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Paramediklerin karşılaştığı zorluklar, mesleğin doğası gereği kaçınılmaz olsa da bu zorlukların üstesinden gelmek için mevcut sistemlerin ve kaynakların etkin kullanımı büyük önem taşımaktadır. Yetersiz personel sayısı ve eğitim eksiklikleri gibi temel sorunlar, mesleki stresin yanı sıra, toplumun bu meslek grubuna yönelik algısını da etkileyebilmektedir. Bu algının iyileştirilmesi, paramediklerin toplum içindeki saygınlığını artırarak, onların karşılaştığı zorlukları hafifletebilir. Öte yandan, nöbet sistemi gibi iş akışını düzenleyen mekanizmalar, paramediklerin hem kişisel hem de mesleki yaşamlarında denge kurmalarına olanak tanıyarak, stres yönetimine katkıda bulunmaktadır. Bu denge, mesleki tatminin yanı sıra, bireysel refahın da artmasına yardımcı olur ve paramediklerin karşılaştığı zorluklarla başa çıkma kapasitesini güçlendirir.

Nöbet sistemi, paramediklere resmi ve şahsi işler için zaman yaratma konusunda yardımcı olmakta ve bireysel faaliyetlere daha fazla zaman ayırmalarını sağlamaktadır. Ayrıca, mesleğin sunduğu finansal imkanlar ve çeşitli vakalarla karşılaşmanın tecrübe kazanma ve soğukkanlılık yeteneklerini geliştirme fırsatı sunması da mesleki avantajlar arasında yer almaktadır. Paramedikler, stresle başa çıkmak için sosyal medya, arkadaşlarla buluşma, kısa süreli sosyal

etkileşimler, kitap okuma, hobi faaliyetleri, aile ile vakit geçirme ve müzik dinleme gibi çeşitli yöntemler kullanmaktadır.

Müzik, bazı katılımcılar için sosyal ilişkilerin kurulmasında etkili bir araç olabilirken, diğerleri için bireysel bir tercih olarak kalmaktadır. Müzik tarzları, insanların kaynaşmasını ve sosyal etkileşimini etkileyebilmektedir. Müzik, insan deneyiminin evrensel bir parçası olarak, hem sosyal bağlamda hem de bireysel sağlık ve esenlik üzerinde önemli etkilere sahip olabilir. Sosyal ilişkiler açısından, müzik, ortak bir zemin ve paylaşılan bir ilgi alanı olarak işlev görebilir; bu da bireyler arasında iletişimi ve anlayışı kolaylaştırarak topluluk duygusunu güçlendirebilir. Öte yandan, müzik, bireysel tercihler ve estetik değerlendirmelerle de yakından ilişkilidir, bu da kişisel kimlik ve öz ifade için müziği bir araç haline getirir. Beden sağlığına gelince, müzik terapötik özelliklere sahip olabilir ve stresi azaltma, gevşeme ve genel esenliği artırma gibi çeşitli yollarla bireylerin fiziksel durumunu iyileştirebilir. Ancak, müziğin bu etkileri bireyden bireye değişkenlik gösterebilir, çünkü herkesin müziğe duyarlılığı ve müzikten aldığı haz farklıdır. Bu nedenle, müzik ve sağlık arasındaki ilişki, kişisel deneyimlerin ve algıların bir yansıması olarak görülebilir ve bu da müziğin bireysel ve toplumsal düzeydeki etkilerinin kapsamlı doğasını vurgular. Müzik, hem bireysel hem de toplumsal bir fenomen olarak, insanların hayatları üzerinde derin ve çok yönlü etkilere sahip olmaya devam etmektedir.

Müzik, insanların ruh halini çok yönlü bir şekilde etkileyebilmektedir. Katılımcılar arasında müziğin ruh haline olumlu veya hiçbir etkisi olmadığı yönünde farklı görüşler bulunmaktadır. Müzik, insanların duygusal durumlarını etkileyebilen güçlü bir araçtır. Araştırmalar, müziğin duygusal durumu etkilediğini ve farklı türdeki müziklerin insanların ruh halini çeşitli şekillerde değiştirebileceğini göstermektedir (Thompson et al., 2001). Örneğin, hüzünlü bir şarkı dinlemek, kişinin melankolik hissetmesine neden olabilirken; enerjik bir müzik dinlemek,

kişinin canlanmasına ve mutluluk hissetmesine yol açabilir (Husain et al., 2002). Araştırmalar, müziğin zihinsel performansı artırabileceğini ve yaratıcı düşünceyi teşvik edebileceğini de göstermektedir (Saarikallio, 2008). Aynı zamanda, müziğin stresi azaltmada etkili olduğu ve ruh halini düzeltebileceği belirtilmektedir (Hauck & Hecht, 2023). Bu bağlamda, müziğin insanların ruh halini etkileme kapasitesi üzerine yapılan araştırmalar, müziğin duygusal durumları yönlendirmede ve düzeltilmesinde önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Müzik, insanların duygusal deneyimlerini zenginleştirebilmekte ve farklı ruh hallerini tetikleyebilmektedir. Bu nedenle, müziğin duygusal durumlar üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar, müziğin insan psikolojisi üzerindeki derin etkilerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Farklı müzik türleri, insanların ruh hali ve sosyal etkileşimleri üzerinde çeşitli etkilere sahip olabilir. Müzik, insanların ruh halini ve zihinsel sağlığını olumlu yönde etkileyebilecek güçlü bir araç olarak kabul edilmektedir (Chanda ve Levitin, 2013). Araştırmalar, farklı müzik türlerinin insanlar üzerinde çeşitli duygusal ve zihinsel etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin, ağır tempolu müzikler ve Türk halk müziği, dinleyicilerin ruh halinde derinleşme yaratabilirken, rock ve pop müzik dinleyenlerin genellikle mutlu ve enerjik hissettikleri, klasik müzik dinleyenlerin ise zihnen sakinleştiği ve konsantrasyonunun arttığı görülmektedir (Dibben & Williamson, 2007). Bu nedenle, müzik terapisi gibi yöntemlerde farklı müzik türlerinin kullanılması, bireylerin ruh halini iyileştirmek ve zihinsel sağlığı desteklemek için etkili bir strateji olabilir. Müziğin duygusal durum üzerindeki etkileri gençler üzerinde de incelenmiştir. Araştırmalar, müzik dinlemenin gençlerin ruh halini, motivasyonunu ve konsantrasyonunu olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir (Vigl, 2023). Sonuç olarak, müziğin insanların duygusal durumlarını yönlendirmede ve zihinsel sağlıklarını desteklemede önemli bir rol oynayabileceği görülmektedir. Farklı müzik türlerinin farklı duygusal

tepkilere neden olabileceği ve müzik terapisinin çeşitli sağlık koşullarında etkili bir destek olabileceği vurgulanmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yaşamamıştır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Veri toplama aşamasına başlamadan önce KSÜ Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan etik onay alınmıştır. Etik raporu, Etik Kurulu'nun 17.05.2024 tarihli 2024-10 sayılı oturumunda 9 nolu karar numarası ile onaylanmıştır.

KAYNAKÇA

- Brown, S., Banks, K., Danelyan, H., & Tachdjian, R. (2022). Physiological effects of music therapy in neonatal intensive care setting observational study. *Academic Journal of Pediatrics & Neonatology*, 11(3).
- Buljan, D., Drozd, A., Madziala, M., & Aleksandrowicz, S. (2016). Intensity of stress and symptoms of job exhaustion among paramedics in Poland. *Disaster and Emergency Medicine Journal*, 1(1), 43-49.
- Chanda, M. L. and Levitin, D. J. (2013). The neurochemistry of music. *Trends in Cognitive Sciences*, 17(4), 179-193.
- Chao, M. C., Jou, R. C., Liao, C. C. ve Kuo, C. W. (2015). Workplace stress, job satisfaction, job performance, and turnover intention of health care

- workers in Rural Taiwan, *Asia-Pacific Journal of Public Health*, 27 (2), NP1827 –NP1836.
- Chen, R., Duan, S., Wang, Y., He, F., Ren, L., & Peng, W. (2023). Effects of music therapy on pain relief during fundus screening in infants: randomized controlled clinical trial. *Medicine*, 102(44).
- Çınar, D., Olgun, N., Duran, S., & Arat, S. (2016). The effect on pain and anxiety level of turkish classical music: a randomized controlled trial in interventional cardiology. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 8(2), 140-145.
- Demir, Ö. and Arslantaş, H. (2014). The effects of progressive relaxation exercises applied with music before coronary angiography and percutaneous transluminal coronary angioplasty on the state and trait anxiety of people. *Journal of Psychiatric Nursing*, 5(3), 113-121.
- Dibben, N. and Williamson, V. (2007). An exploratory survey of in-vehicle music listening. *Psychology of Music*, 35(4), 571-589.
- DiCicco-Bloom, B. and Crabtree, B. (2006). The qualitative research interview. *Medical Education*, 40(4), 314-321.
- Dömbekci, H.A. ve Erişen, M.A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141-160.
- Erdal, B. and Tepe, Y. (2021). Bireylerin duygu durumu, içedönük-dışadönük kişilik özelliği ve müzik tercihleri arasındaki ilişkiler. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology*, 41(2), 549-580.
- Gill, M. (2014). The possibilities of phenomenology for organizational research. *Organizational Research Methods*, 17(2), 118-137.
- Gudi, H., Gowribhatla, Y., & Sharma, V. (2023). Role of music intervention on professional quality of life and work stress: an experimental investigations. *Indian Journal of Health Studies*, 05(01), 106-120.

- Hauck, P. and Hecht, H. (2023). Emotionally congruent music and text increase immersion and appraisal. *Plos One*, 18(1), e0280019.
- Husain, G., Thompson, W., & Schellenberg, E. (2002). Effects of musical tempo and mode on arousal, mood, and spatial abilities. *Music Perception*, 20(2), 151-171.
- Izvercian, M., Potra, S. & Ivascu, L. (2016, June). Job satisfaction variables: a grounded theory approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 221, 86-94.
- Juslin, P. N., & Sloboda, J. A. (Eds.). (2010). *Handbook of Music and Emotion: Theory, Research, Applications*. Oxford University Press.
- Mahon, E. M. and Mahon, S. M. (2011). Music therapy: a valuable adjunct in the oncology setting. *Clinical Journal of Oncology Nursing*, 15(4), 353-356.
- Mathur, A., Duda, L. J., & Kamat, D. (2008). Knowledge and use of music therapy among pediatric practitioners in michigan. *Clinical Pediatrics*, 47(2), 155-159.
- Nandeibam, Y., Joseph, T., Antonisamy, B., Kamath, M. S., & Kunjummen, A. T. (2022). Effectiveness of music therapy as an adjuvant to conscious sedation in women undergoing transvaginal oocyte retrieval: a randomized controlled trial. *Journal of Obstetrics and Gynaecology Research*, 48(6), 1409-1417.
- Nikkhah, M., Esfajir, A. A. A., Gorji, M. A. H., & Aghaei, N. (2014). Teachers' managerial competency from nursing students' & faculty staff's point of view. *Journal of Nursing and Midwifery Sciences*, 1(2), 24.
- O'Callaghan, C. (1996). Pain, music creativity and music therapy in palliative care. *American Journal of Hospice and Palliative Medicine*, 13(2), 43-49.
- Oerther, S. (2021). Designing interview guides on stress and coping related to parenting pre-teen children: an example from a hermeneutic phenomenological study. *Nursing Open*, 8(5), 2142-2152.

- Ravn, S. (2021). Integrating qualitative research methodologies and phenomenology—using dancers’ and athletes’ experiences for phenomenological analysis. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 22(1), 107-127.
- Rodriguez, A. and Smith, J. (2018). Phenomenology as a healthcare research method. *Evidence-Based Nursing*, 21(4), 96-98.
- Rudin, D., Kiss, A., Wetz, R. V., & Sottile, V. M. (2007). Music in the endoscopy suite: a meta-analysis of randomized controlled studies. *Endoscopy*, 39(06), 507-510.
- Saarikallio, S. (2008). Music in mood regulation: initial scale development. *Musicae Scientiae*, 12(2), 291-309.
- Sivuk, D. ve Seyhan, F. (2021). Örgütsel çatışma, örgütsel stres, iş yaşam kalitesi, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: sağlık çalışanlarının verimliliği üzerine bir araştırma, *Verimlilik Dergisi*, 4, 185-201.
- Son, H. K., So, W., & Kim, M. (2019). Effects of aromatherapy combined with music therapy on anxiety, stress, and fundamental nursing skills in nursing students: a randomized controlled trial. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(21), 4185.
- Sterud, T., Ekeberg, Ø. & Hem, E. (2006). Health problems and stress in pre-hospital ambulance personnel. *Prehospital and Disaster Medicine*, 21(6), 451-457.
- Şahin, L., Ekmekyapar, M., Gür, A. & Bilgili, M.A. (2021). Acil sağlık hizmetleri çalışanlarında işle ilgili sağlık sorunları. *Van Tıp Dergisi*, 28(4), 588-594.
- Şener, A. (2018). Paramedik öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ile beden kitle indeksleri arasındaki ilişki. *Journal of International Social Research*, 11(56), 1143-1149.
- Taets, G. G. D. C. C., Jomar, R. T., Abreu, Â. M. M., & Capella, M. A. M. (2019). Effect of music therapy on stress in chemically dependent people: a

- quasi-experimental study. *Revista Latino-Americana De Enfermagem*, 27.
- Taghinejad, H., Delpisheh, A., & Suhrabi, Z. (2010). Comparison between massage and music therapies to relieve the severity of labor pain. *Women's Health*, 6(3), 377-381.
- Tanwir, F., Moideen, S., & Habib, R. (2021). Interviews in healthcare: a phenomenological approach a qualitative research methodology. *Journal of Public Health International*, 4(2), 10-15.
- Thompson, W., Schellenberg, E., & Husain, G. (2001). Arousal, mood, and the mozart effect. *Psychological Science*, 12(3), 248-251.
- Tuna, H., Gürpınar, B., Tuz, K., Gürgen, E., & İlçin, N. (2021). The effect of university students' music type preferences on physical activity, depression and sleep quality. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 29-41.
- Tutar, H. (2022). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik: Bir Model Önerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 117-140.
- TÜBİTAK Bilim Genç. (2024). Çalışırken Müzik Dinlemek Dikkatimizi Dağıtır mı? | Bilim Genç. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/calisirken-muzik-dinlemek-dikkatimizi-dagitir-mi>
- Ülger, H., Deniz, T., Saygun, M., Çiftçi, N., Karakuş, A., & Kandış, H. (2013). The efficiency evaluation of the training activity given to ambulance personnel. *Taf Preventive Medicine Bulletin*, 12(2), 151.
- Vaismoradi, M., Turunen, H., & Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing and Health Sciences*, 15(3), 398-405.
- Vigl, J. (2023). Melody for the mind: enhancing mood, motivation, concentration, and learning through music listening in the classroom. *Music & Science*, 6.

- Villar, R., Nashwan, A., Mathew, R., Mohamed, A., Munirathinam, S., Abujaber, A., ... & Shraim, M. (2021). The lived experiences of frontline nurses during the coronavirus disease 2019 (covid-19) pandemic in qatar: a qualitative study. *Nursing Open*, 8(6), 3516-3526.
- Virbalienė, A., Račkauskienė, S., Kasnauskienė, J., & Šumskienė, A. (2016). The effects of music therapy on oncological patients. *Vocational Training: Research and Realities*, 27(1), 14-26.
- Witte, M., Pinho, A., Stams, G., Moonen, X., Bos, A., & Hooren, S. (2020). Music therapy for stress reduction: a systematic review and meta-analysis. *Health Psychology Review*, 16(1), 134-159.
- Wood, C., Cutshall, S., Wiste, R., Rian, J., Tipton, A., Ann-Marie, D., ... & Strand, J. (2019). Implementing a palliative medicine music therapy program: a quality improvement project. *American Journal of Hospice and Palliative Medicine*, 36(7), 603-607.
- Yenal, S. (2021). “Acil sağlık hizmetleri, acil sağlık hizmetleri çalışanları ve görev tanımları”, *Paramedik ve Hastane Öncesi Acil Tıp*, Süleyman YAVUZ ve Gülşah YAVUZ (Edit.), Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.
- Yeşilot, S., Manav, A., DüNDAR, Y., Kiliç, N., Ateş, D., & Ozler, S. (2021). Coping styles, psychological resilience and mental health status of nurses working in the regional mental health and illness hospital. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 275-287.
- Yulita, Y., Suciati, S., & Suroyo, S. (2023). Implementation of active learning approaches using the role playing method as character building effort. *Quantum Journal of Social Sciences and Humanities*, 4(2), 70-81.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The health sector is responsible for safeguarding and enhancing individuals' quality of life, health, and overall well-being. Paramedics are one of the professional groups involved in the health industry. Paramedics are healthcare professionals specializing in emergency healthcare. They are trained to administer first aid, basic life support, and advanced life support to patients. Paramedics encounter numerous stressors due to the inherent characteristics of their occupations. The professional well-being of paramedics is crucial for the overall health and welfare of both medical professionals and the individuals they serve. Hence, it is imperative to devise and execute efficient stress management techniques to alleviate stress among paramedics and enhance their professional well-being.

Method

The objective of this research is to examine the impact of music listening on the stress levels and quality of life of paramedics using a phenomenological approach. The study employed a qualitative approach to enhance comprehension of paramedics' inclinations towards music listening and its effects on their professional quality of life and stress management.

The research working group consisted of individuals who were actively engaged in the paramedical profession in Kahramanmaraş.

The study acquired data through 19 semi-structured interviews with paramedics, 25 days of observations, and analytical notes from documents. The data analysis was conducted using the software Maxqda2024. The data undergoes a sequential process of transcription, encoding, categorization, and theming. The initial in-vivo code, category, and themes have been reviewed and completed using the second round of encoding. The motifs generated in this context have been reorganized as significant components that define the music listening experiences of paramedics. The study yielded themes pertaining to the impact of music on paramedics' stress levels and quality of life, including professional experiences and obstacles, the influence of music on professional performance, and music preferences and social interaction.

Findings (Results)

Paramedics play a crucial role in responding to emergency medical emergencies and rescuing lives. This group of occupations frequently experiences professional challenges. Insufficient quantity of paramedics and deficiencies in their educational criteria might occasionally lead to professional challenges for them. Moreover, the combination of arduous working conditions, overwhelming workload, extended periods of activity, and inadequate rest intervals results in paramedics experiencing a more demanding and anxiety-inducing lifestyle. The insufficient public comprehension and regard for the paramedical field can result in professional challenges associated with the profession. To enhance the well-being of paramedics, it is essential to fully fulfill their physical (basic necessities), safety (including security, protection, and health), social, and respect requirements.

The participants observed that incorporating the security system into the practice of the paramedic profession yields a substantial advantage in allocating time for both professional and personal responsibilities throughout the week. This technique allows for increased allocation of time towards personal interests during days off duty, as reported.

The study revealed that participants employed tactics to allocate time on social media platforms, convene with acquaintances, and partake in brief social exchanges, which they referred to as "tea-coffee chats", as a means of alleviating professional stress. Activities such as engaging in literature, pursuing diverse hobbies, spending valuable time with family, and listening to music were also favored for the purpose of stress management.

Conclusion and Discussion

Paramedics encounter several problems stemming from the structure and characteristics of their occupation, which in turn lead to the sensation of stress. The primary challenges were insufficient personnel, insufficient training, overwhelming workload, and extended periods of duty. Furthermore, the issues are exacerbated by society's inadequate comprehension and appreciation. Paramedics frequently experience insomnia and weariness, occupational stress and worry, as well as contend with instances of violence and peril. It has been determined that the added difficulties of working in rural locations and having irregular lifestyles can also lead to stress. Paramedics inevitably encounter hurdles inherent to their job, but it is crucial to employ current procedures and resources effectively in order to overcome these obstacles. Common issues, such as inadequate workforce and absence of proper training, can impact

occupational stress as well as society's opinion of this profession. Enhancing this impression can mitigate the difficulties they encounter by bolstering the standing of paramedics among the community. The security system, among other mechanisms, regulates workflow and assists paramedics in maintaining a healthy balance between their personal and professional life, thereby alleviating stress. Striking a balance between work and personal life not only boosts job satisfaction and personal happiness, but also enhances paramedics' ability to handle the difficulties they encounter.

This phenomenological study will make a substantial contribution to the existing literature on the topic and establish a basis for future research. It will investigate in detail the impact of music listening on paramedics.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 13.11.2024 Yayına Kabul Tarihi: 30.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1584145>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Aytaç, K. Y. (2024). Adiyaman Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı ve Nomofobi Düzeylerinin İncelenmesi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 656-693.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN İNTERNET BAĞIMLILIĞI VE NOMOFOBİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Kürşat Yusuf AYTAÇ*

Öz

Araştırmanın amacı, öğrencilerinin internet bağımlılığı ve nomofobi düzeylerinin incelenmesidir. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya Adiyaman Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesine devam etmekte olan 350 öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Young İnternet Bağımlılığı Ölçeği ve Nomofobi Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 24.0 veri analiz programı kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin internet bağımlılık düzeyinin ortalama internet kullanıcısı, nomofobi düzeyinin ise çevrimiçi olamama, cihazdan yoksunluk ve bilgiye ulaşamamada orta, iletişimi kaybetmede yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca çevrimiçi olamama ve cihazdan yoksunluk korkusu arasında pozitif yönlü orta, iletişimi kaybetme ve bilgiye ulaşamama korkusu ile internet bağımlılığı bağımlılığı arasında pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnternet Bağımlılığı, Nomofobi, Akıllı Telefon

* Doç. Dr., Adiyaman Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitim Bölümü, kyaytac@gmail.com, Adiyaman/Türkiye

INVESTIGATION OF INTERNET ADDICTION AND NOMOPHOBIA LEVELS OF ADIYAMAN UNIVERSITY FACULTY OF SPORTS SCIENCES STUDENTS

Abstract

The purpose of the research is to examine the internet addiction and nomophobia levels of students. Relational scanning model was used in the research. 350 students attending Adiyaman University Faculty of Sports Sciences participated in the research. Young Internet Addiction Scale and Nomophobia Scale were used as data collection tools in the study. SPSS 24.0 data analysis program was used to analyze the research data. It was determined that the internet addiction level of the students participating in the research was the average internet user, the nomophobia level was medium in terms of not being able to go online, being deprived of devices and not being able to access information, and high in losing communication. The study also concluded that there was a medium positive relationship between the fear of not being able to go online and the fear of being deprived of the device, and a low positive relationship between the fear of losing communication and not being able to access information and internet addiction.

Key Words: *Internet Addiction, Nomophobia, Smart phone.*

1. GİRİŞ

Günümüzde teknoloji hızla gelişmektedir. Teknolojinin gelişimi ve dönüşümü dijital çağın temel taşıını oluşturmaktadır. Bu nedenle dijitalleşmenin işlevselliğinin ve içeriğinin tam olarak anlaşılması gerekmektedir. Teknoloji çağında dijitalleşmeyi gerçekleştirirken aynı zamanda kullanıcıların düşünmesine de yön vermektedir (Çelikbaş, 2023). Cep telefonları aracılığıyla internete kolay erişim, bu cihazların teknolojik özelliklerinin artması ve bu ürünlerin kullanım kolaylığı, bu cihazların kullanımını artırmıştır. Özellikle gençlerin teknolojik cihazları benimseme ve kullanma oranları yaşlılara göre daha yüksektir (Bal, 2023). Teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte cep telefonları bir iletişim aracı

olmaktan çıkıp pek çok kullanım alanı yaratmıştır. Bu kullanım alanlarında hayatımızı kolaylaştırırken bazı rahatsızlıkları da beraberinde getirmektedir. Bu bozuklukların başında gelen sorunlardan biri nomofobi olarak adlandırılan akıllı telefon veya mobil internetten mahrum kalma korkusudur (King vd., 2013).

Teknolojinin toplumsal yaşama oldukça yoğun bir şekilde girmiş olduğu günümüz koşullarında internet bağımlılığı ve nomofobi düzeyi ile ilgili araştırmalar yoğunlaşmıştır. Karaca (2017) yaptığı araştırmada öğrencilerin akıllı telefon kullanma alışkanlıkları ile internet bağımlılık düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemiş ve öğrencilerin %30'unun bağımlılık riski taşıyan grupta yer aldığını belirlemiştir. Taştan (2020) ise öğrencilerin nomofobi düzeyi ile internet bağımlılığı düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Teknolojideki hızlı değişim ve akıllı telefon kullanım amacındaki artış da göz önüne alındığında öğrencilerin internet bağımlılığına sebep olan faktörlerin belirlenmesi konusunda araştırmaların yoğunlaştırılması bu alandaki veri çeşitliliği açısından önemli olacaktır. Bu açıdan bakılarak araştırmada öğrencilerin internet bağımlılığı ile nomofobi düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

İnternet

İnternet, "interconnected networks" oluşan bir terimdir. Temel olarak, bilgi ve veri alışverişi yapmak için dünya çapındaki bilgisayarları birbirine bağlayan küresel bir iletişim ağıdır (Değirmencioğlu, 2016). Teknolojinin ilerlemesi ve erişimin kolaylaşması nedeniyle internet hayatımızda büyük rol oynamakta, sağladığı konfor ve her geçen gün artan kullanım alanıyla hayatımızın vazgeçilmez haline gelmektedir (Karaca, 2019).

Bağımlılık

Bir madde yada davranış karşısında hissedilen güçlü istek ve bu arzuyu kontrol edememektir. Bağımlılık çoğunlukla fiziksel ya da psikolojik bağımlılıkla birlikte bireyin normal işleyişini olumsuz yönde etkilemektedir (Dağlı ve Yüyen, 2023). Bağımlılık türleri genel anlamda madde bağımlılığı ve davranışsal bağımlılıktır. Alkol, uyuşturucu, sigara gibi maddelerin kullanımına bağlı olarak madde bağımlılığı ortaya çıkabilmektedir. Davranışsal bağımlılıklar kumar, internet, alışveriş veya oyun oynama gibi belirli davranışlar üzerinde kontrol kaybını içermektedir (Yanardağ vd., 2020).

İnternet Bağımlılığı

Kişinin interneti aşırı kullanmaktan keyif alması ve günlük yaşamını olumsuz bir şekilde etkiliyor olması halidir. Bu durum genellikle oyun oynama, sosyal medya, video izleme veya çevrimiçi alışveriş gibi belirli çevrimiçi etkinlikler insanların normal yaşamlarının önüne geçtiğinde meydana gelmektedir (Bozkurt vd., 2016).

İnternet Bağımlılığı Türleri

1. *Sosyal Medya Bağımlılığı*: Bireyin sosyal medya platformlarına aşırı seviyede bağımlı hale gelmesidir. (Bütüner, 2022).

2. *Sanal İlişki Bağımlılığı*: İnsanların internet üzerinden iletişim kurmaya aşırı ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır (Yılmaz ve Yücer, 2023).

3. *Online Oyun Bağımlılığı*: Kişilerin oyun oynayarak çok fazla vakit geçirmeleri ve oyun oynarken dikkatlerinin başka aktivitelerle dağılması gibi belirtiler gösterir (Yılmaz ve Yücer, 2023). Bu tür bağımlılık, çevrimiçi kumar oyunlarını da

kapsayabilmekte ve bireyin mali durumuna maddi zararlar verebilmekte ve sosyal ilişkilerin bozulmasına neden olabilmektedir (Gülada ve Keskin-Yılmaz, 2023).

4. Alışveriş Bağımlılığı: Sürekli olarak çevrimiçi alışveriş sitelerini ziyaret etme ihtiyacı veya çok fazla para harcamak şeklinde ortaya çıkabilir. Literatürde bu bağımlılığın belirli risk faktörlerine sahip olduğu belirtilmektedir (Bal ve Okkay, 2022).

5. Bilgi Bağımlılığı: Bireyin internetten bilgi toplamaya aşırı ihtiyaç duymasıdır. Örneğin, arama motorlarının sürekli kullanılması veya bilgi toplama faaliyetlerine çok fazla zaman harcanması biçiminde görülebilir (Toraman, 2023).

6. Pornografi Bağımlılığı: Bireyin sürekli pornografik içeriğe erişme ihtiyacı duyması ve bu içeriği çok uzun süre izlemesi gibi belirtilerle kendini göstermektedir (Ünlübol vd., 2023).

Nomofobi

"Nofobi" terimi ilk kez 2008 yılında Birleşik Krallık'ta yapılan bir postane araştırmasında kullanılmıştır. Nomofobi, "NO MOBILE PHOne phoBIA" teriminden türetilmiş olup, akıllı telefondan mahrum kalma korkusu olarak tanımlanabilir (King vd., 2013).

İletişim amacıyla icat edilen cep telefonlarının getirdiği işlevsellik sayesinde artık ses, görüntü ve veri aktarımı yapılabilmektedir. Bu nedenler aynı zamanda akıllı telefonların aşırı kullanımından kaynaklanan bazı biyopsikososyal sorunları da beraberinde getirmektedir (Rugai ve ark. 2016). Bragazzi ve Del Puente (2014) nomofobinin belirtilerini aşağıdaki gibi sıralamışlardır:

1. Akıllı telefonları sık kullanma ve çok vakit geçirme, birden fazla mobil cihaza sahip olma ve yanınızda daima şarj cihazı taşıma alışkanlığına sahip olunur,
2. Gelen aramalar veya mesajlar için akıllı telefonunuzun ekranını sık sık kontrol edilir,
3. Uyurken akıllı telefonunuzu açık tutun ve yatağınızın üzerine konur,
4. Yüz yüze sosyal etkileşimleri sınırlandırın ve kaygı ve stres yaratabileceği için

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, iki ya da daha çok değişken arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için tasarlanmıştır. Modelde değişkenler arasındaki ilişkinin yönü belli olabilmektedir (Karasar, 2011).

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmaya Adıyaman Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesine devam etmekte olan 305 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden %62'si erkek, %38'i kadındır. %38,4'ü 3. Sınıfa devam etmekte olan öğrencilerden %34,8'i 2. Sınıfa devam etmektedir. Öğrencilerden %70,8'i Beden Eğitimi Öğretmenliğinde okurken, %29,2'si Antrenörlük Eğitimi Bölümündedir.

Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır.

Kişisel Bilgiler Formu: Veri toplama aracının birinci bölümünde araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerinin ve akıllı telefon kullanımları ile ilgili bilgilerin tespit edilmesi amacıyla sorulmuş 14 soru bulunmaktadır.

İnternet Bağımlılığı Ölçeği: Altı alt boyuttan oluşan ölçek, 20 sorudan oluşmaktadır. Ölçekten 80 ve üzeri puan almak “internet bağımlılığı” olarak tanımlanmaktadır. 50-79 arası puan “riskli internet kullanımı”, 49 ve altında puan alanlar internet kullanımına bağlı sorun yaşamayan “ortalama internet kullanıcısı” olarak tanımlanmaktadır. Ölçek Yang (1996) tarafından geliştirilmiş Bayraktar (2001) tarafından Türkçeye uyarlanmış olup, standardize edilmiş Alpha değeri 0.91, Spearman-Brown değeri 0.87’dir. Bu çalışmada Cronbach alfa katsayısı 0,896 olarak hesaplanmıştır.

Nomofobi Ölçeği: Erdem vd. (2017) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık durumu analiz edilmiş elde edilen Cronbach alfa katsayıları Çevrimiçi Olamama alt boyutunda 0,860, İletişim Kaybetme alt boyutunda 0,923, Cihazdan Yoksunluk alt boyutunda 0,805, Bilgiye Ulaşamama alt boyutunda 0,819 ve Ölçek Toplamında 0,920 olarak bulunmuştur.

Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 24.0 veri analiz programı kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerinin belirlenmesinde yüzde ve frekans analizi yapılmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki anlamlılık analizleri öncesinde araştırma verilerinin normal dağılımda olma durumunu incelemek amacıyla çarpıklık ve basıklık analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda internet bağımlılığı ölçeği çarpıklık katsayısı 0,957, basıklık katsayısı 1,325 olarak bulunmuştur. Nomofobi ölçeğinde çarpıklık katsayıları -0,171 ile 0,315; basıklık katsayıları -0,894 ile -0,664 arasında değişmektedir. Çarpıklık ve

basıklık katsayılarının -1.500 ile +1.500 olduğu zaman normal dağılım olduğu kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Buna göre araştırma verilerinin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiş ve anlamlılık analizlerinde parametrik testler (t Tesi ve Anova Testi) yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p=0,05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen veriler ışığında öğrencilerin internet bağımlılık ve nomofobi düzeyi incelenmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin İnternet Bağımlılık Düzeyi

Ölçek	Madde Sayısı	Ort.	Düzye
İnternet Bağımlılığı	20	41,813	Ortalama internet kullanıcısı

Tabloya göre araştırmaya katılan öğrencilerin internet bağımlılık düzeyi ortalaması 41,813 olarak belirlenmiştir. Bu veriye göre araştırmaya katılan öğrencilerin ortalama internet kullanıcısı düzeyinde internet bağımlılığı olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2. Öğrencilerin Nomofobi Düzeyi

Ölçek	Alt boyutları	N	Madde Sayısı	Ort.	Ort./Madde Sayısı	Düzye
Nomofobi Ölçeği	Çevrimiçi Olamama	305	5	14,14	2,83	Orta
	İletişim Kaybetme	305	6	23,04	3,84	Yüksek
	Cihazdan Yoksunluk	305	5	16,89	3,38	Orta

Bilgiye Ulaşamama	305	4	14,20	3,55	Orta
-------------------	-----	---	-------	------	------

Tabloya göre araştırmaya katılan öğrencilerin nomofobi ölçeği alt boyutlarından olan çevrimiçi olamama, cihazdan yoksunluk ve bilgiye ulaşamama korku düzeyleri orta; iletişimi kaybetme korku seviyeleri ise yüksek düzeydedir.

Araştırmada öğrencilerin internet bağımlılığı ve nomofobi düzeylerini belirlemek amacıyla sorular sorulmuş, elde edilen verilerin öğrencilerin demografik özelliklerine göre farklılaşma durumu incelenmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Cinsiyetine Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyinin Analizi

		N	\bar{x}	Sd.	t	p
İnternet Bağımlılığı	Erkek	189	2,087	0,605	-0,134	0,893
	Kadın	116	2,097	0,706		
Çevrimiçi olamama	Erkek	189	2,761	1,314	-1,126	0,261
	Kadın	116	2,940	1,399		
İletişimi Kaybetme	Erkek	189	3,600	1,418	-3,407	0,001
	Kadın	116	4,233	1,804		
Cihazdan Yoksunluk	Erkek	189	3,243	1,294	-2,090	0,037
	Kadın	116	3,595	1,619		
Bilgiye Ulaşamama	Erkek	189	3,427	1,344	-1,869	0,063
	Kadın	116	3,748	1,620		

Öğrencilerin cinsiyeti ile iletişimi kaybetme ve cihazdan yoksunluk korkusu arasında anlamlı farklılık bulunurken ($p < 0,05$), İnternet bağımlılığı, çevrimiçi olmamama korkusu ve bilgiye ulaşamama korkusu arasında anlamlı farklılık

bulunmamaktadır ($p>0,05$). Kadın öğrencilerin iletişimi kaybetme ve cihazdan yoksunluk korku düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksektir.

Tablo 4. Öğrencilerin Sınıfına Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	1. Sınıf ¹	42	2,004	0,626	2,687	0,047	4>1,2
	2. Sınıf ²	106	1,991	0,612			
	3. Sınıf ³	117	2,145	0,658			
	4. Sınıf ⁴	40	2,289	0,665			
Çevrimiçi olamama	1. Sınıf ¹	42	2,652	1,325	4,125	0,006	3>2
	2. Sınıf ²	106	2,517	1,222			
	3. Sınıf ³	117	3,087	1,435			
	4. Sınıf ⁴	40	3,085	1,264			
İletişimi Kaybetme	1. Sınıf ¹	42	4,702	1,604	5,729	0,001	1>2,3,4
	2. Sınıf ²	106	3,520	1,543			
	3. Sınıf ³	117	3,841	1,542			
	4. Sınıf ⁴	40	3,783	1,663			
Cihazdan Yoksunluk	1. Sınıf ¹	42	4,019	1,619	6,570	0,000	1>2,4
	2. Sınıf ²	106	2,992	1,262			

	3. Sınıf ³	117	3,561	1,529		
	4. Sınıf ⁴	40	3,185	1,022		
Bilgiye Ulaşamama	1. Sınıf	42	3,518	1,513	0,213	0,888
	2. Sınıf	106	3,521	1,343		
	3. Sınıf	117	3,626	1,629		
	4. Sınıf	40	3,431	1,209		

Tablo 4'e göre öğrencilerin sınıfı ile internet bağımlılık düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). 4. Sınıfta olan öğrencilerin internet bağımlılık düzeyi (2,289) 1. sınıfta (2,004) ve 2. sınıfta (1,991) olan öğrencilere göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Tablo 5. Öğrencilerin Bölümüne Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	t	p
İnternet Bağımlılığı	Beden Eğitimi Öğr.	216	2,113	0,663	0,951	0,342
	Antrenörlük Eğitimi	89	2,036	0,597		
Çevrimiçi olamama	Beden Eğitimi Öğr.	216	2,694	1,317	-	0,006
	Antrenörlük Eğitimi	89	3,157	1,371	2,762	
İletişimi Kaybetme	Beden Eğitimi Öğr.	216	3,815	1,612	-	0,664
	Antrenörlük Eğitimi	89	3,903	1,587	0,434	

Cihazdan Yoksunluk	Beden Eğitimi Öğr.	216	3,307	1,378	-1,3323	0,187
	Antrenörlük Eğitimi	89	3,546	1,557		
Bilgiye Ulaşamama	Beden Eğitimi Öğr.	216	3,705	1,416	2,935	0,004
	Antrenörlük Eğitimi	89	3,171	1,507		

Tablo 5'e göre öğrencilerin bölümü ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Öğrencilerin bölümü ile çevrimiçi olamama ve bilgiye ulaşamama korku düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

Tablo 6. Öğrencilerin Kaldığı Yere Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	Yurt	91	2,132	0,680	0,304	0,738	
	Öğrenci (Bekâr) Evi	35	2,101	0,647			
	Aile ile birlikte	179	2,068	0,628			
Çevrimiçi olamama	Yurt ¹	91	3,169	1,371	5,675	0,004	1>3
	Öğrenci (Bekâr) Evi ²	35	3,029	0,987			
	Aile ile birlikte ³	179	2,617	1,361			
İletişimi Kaybetme	Yurt ¹	91	4,234	1,594	4,026	0,019	1>3
	Öğrenci (Bekâr) Evi ²	35	3,733	1,417			
	Aile ile birlikte ³	179	3,661	1,614			
Cihazdan	Yurt ¹	91	3,648	1,572	3,105	0,046	1>3

Yoksunluk	Öğrenci (Bekâr) Evi ²	35	3,531	1,044		
	Aile ile birlikte 3	179	3,209	1,434		
Bilgiye Ulaşamama	Yurt	91	3,448	1,658	1,038	0,356
	Öğrenci (Bekâr) Evi	35	3,864	1,399		
	Aile ile birlikte	179	3,539	1,363		

Tablo 6'ya göre öğrencilerin kaldıkları yer ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Öğrencilerin kaldıkları yer ile çevrimiçi olamama korku düzeyleri arasında anlamlı farklılık yoktur ($p<0,05$). Yurtta kalan öğrencilerin (3,169) puan ortalaması ailesiyle birlikte kalan öğrencilere (2,617) göre daha yüksektir.

Tablo 7. Öğrencilerin Aile Gelir Durumuna Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	0-10.000 TL ¹	113	2,030	0,653	4,812	0,003	3>4
	10.001-20.000 TL ²	95	1,981	0,526			
	20.001-30.000 TL ³	49	2,376	0,737			
	30.001 TL ve üz.	48	2,160	0,662			
Çevrimiçi olamama	0-10.000 TL ¹	113	3,099	1,454	2,733	0,044	1>2
	10.001-20.000 TL ²	95	2,754	1,341			
	20.001-30.000 TL ³	49	2,543	1,260			
	30.001 TL ve	48	2,633	1,084			

	üzeri ⁴						
İletişimi Kaybetme	0-10.000 TL	113	3,802	1,627	1,104	0,348	
	10.001-20.000 TL	95	3,670	1,675			
	20.001-30.000 TL	49	3,939	1,567			
	30.001 TL ve üzeri	48	4,167	1,418			
Cihazdan Yoksunluk	0-10.000 TL	113	3,480	1,523	1,559	0,199	
	10.001-20.000 TL	95	3,154	1,429			
	20.001-30.000 TL	49	3,641	1,287			
	30.001 TL ve üzeri	48	3,308	1,340			
Bilgiye Ulaşmama	0-10.000 TL ¹	113	3,285	1,596	4,053	0,008	3>4
	10.001-20.000 TL ²	95	3,445	1,205			
	20.001-30.000 TL ³	49	3,975	1,454			
	30.001 TL ve üzeri ⁴	48	3,943	1,462			

Tablo 7'ye göre öğrencilerin aile aylık geliri ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$). Ailesinin aylık geliri 20.001-30.000 TL arasında olanların (2,376) puan ortalaması aile geliri 30.001 TL ve üzeri olanlara (2,160) göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Tablo 8. Öğrencilerin Bireysel Gelir Durumuna Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	1.000 TL ve altı ¹	117	2,120	0,651	2,471	0,045	5>1
	1.001-3.000 TL ²	94	1,972	0,522			
	3.001-5.000 TL ³	29	1,978	0,669			
	5.001-7.000 TL ⁴	13	2,108	0,449			
	7.001 TL ve fazlası ⁵	52	2,298	0,802			
Çevrimiçi olamama	1.000 TL ve altı	117	3,065	1,479	2,141	0,076	
	1.001-3.000 TL	94	2,764	1,295			
	5.001-7.000 TL	29	2,372	1,123			
	3.001-5.000 TL	13	2,985	0,785			
	7.001 TL ve fazlası	52	2,631	1,285			
İletişimi Kaybetme	1.000 TL ve altı	117	3,893	1,582	1,169	0,325	
	1.001-3.000 TL	94	3,885	1,739			
	5.001-7.000 TL	29	4,161	1,585			
	3.001-5.000 TL	13	3,141	1,226			
	7.001 TL ve fazlası	52	3,638	1,462			
Cihazdan Yoksunluk	1.000 TL ve altı	117	3,634	1,565	2,081	0,083	
	1.001-3.000 TL	94	3,315	1,471			
	3.001-5.000 TL	29	3,124	1,335			
	5.001-7.000 TL	13	2,723	0,666			

	7.001 TL ve fazlası	52	3,215	1,152		
Bilgiye Ulaşamama	1.000 TL ve altı	117	3,404	1,490	0,972	0,423
	1.001-3.000 TL	94	3,692	1,298		
	3.001-5.000 TL	29	3,888	1,882		
	5.001-7.000 TL	13	3,481	1,235		
	7.001 TL ve fazlası	52	3,447	1,463		

Tablo 8'e göre öğrencilerin bireysel geliri ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık yoktur ($p < 0,05$).

Tablo 9. Öğrencilerin Akıllı Telefon Kullanma Süresine Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	P	Fark
İnternet Bağımlılığı	1 Saatten az ¹	20	1,783	0,671	12,750	0,000	4>1,2,3
	1-2 Saat ²	60	1,940	0,476			
	3-4 Saat ³	138	1,991	0,504			
	5 Saatten fazla ⁴	87	2,423	0,802			
Çevrimiçi olamama	1 Saatten az ¹	20	2,010	0,679	6,789	0,000	4>1,2,3
	1-2 Saat ²	60	2,763	1,415			
	3-4 Saat ³	138	2,686	1,226			
	5 Saatten fazla ⁴	87	3,290	1,463			
İletişimi	1 Saatten az ¹	20	2,808	1,290	4,904	0,002	4>1,3

Kaybetme	1-2 Saat ²	60	4,089	1,422			
	3-4 Saat ³	138	3,688	1,596			
	5 Saatten fazla ₄	87	4,148	1,686			
Cihazdan Yoksunluk	1 Saatten az ¹	20	2,800	1,267	5,062	0,002	4>1,2,3
	1-2 Saat ²	60	3,383	1,573			
	3-4 Saat ³	138	3,173	1,348			
	5 Saatten fazla ₄	87	3,828	1,404			
Bilgiye Ulaşmam	1 Saatten az ¹	20	2,438	1,386	12,710	0,000	4>1,2,3
	1-2 Saat ²	60	3,146	1,633			
	3-4 Saat ³	138	3,471	1,308			
	5 Saatten fazla ₄	87	4,207	1,310			

Tablo 9'a göre öğrencilerin akıllı telefon kullanma süresi ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık yoktur ($p<0,05$). Akıllı telefonu günde 5 saatten fazla kullananların (2,423) puan ortalaması interneti 1 saatten az (1,783), 1-2 saat (1,940) ve 3-4 saat (1,991) kullananlara göre daha yüksektir. Öğrencilerin akıllı telefon kullanma süresi ile çevrimiçi olamama, iletişi kaybetme, cihazdan yoksunluk ve bilgiye ulaşamama korku düzeyleri arasında anlamlı farklılık yoktur ($p<0,05$).

Tablo 10. Öğrencilerin Akıllı Telefon Kullanma Amacına Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	Arama yapma ¹	74	1,862	0,568	4,635	0,004	4>1
	Haber okuma ²	23	2,185	0,664			
	Sosyal medya ³	192	2,150	0,640			
	Ekonomi takibi ⁴	16	2,303	0,784			
Çevrimiçi olamama	Arama yapma	74	2,751	1,449	0,802	0,493	
	Haber okuma	23	2,487	1,460			
	Sosyal medya	192	2,882	1,281			
	Ekonomi takibi	16	3,038	1,508			
İletişimi Kaybetme	Arama yapma	74	3,710	1,727	1,762	0,155	
	Haber okuma	23	3,580	1,485			
	Sosyal medya	192	3,977	1,577			
	Ekonomi takibi	16	3,177	1,331			
Cihazdan Yoksunluk	Arama yapma	74	3,213	1,574	1,357	0,256	
	Haber okuma	23	3,009	1,003			
	Sosyal medya	192	3,498	1,412			
	Ekonomi takibi	16	3,213	1,742			
Bilgiye Ulaşmam	Arama yapma ¹	74	3,000	1,379	6,081	0,000	3>1
	Haber okuma ²	23	3,272	1,779			
	Sosyal medya ³	192	3,806	1,438			

Ekonomi takibi ⁴	16	3,406	0,747
-----------------------------	----	-------	-------

Tablo 10'a göre öğrencilerin akıllı telefon kullanma amacı ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık yoktur ($p < 0,05$). Akıllı telefonu ekonomik bilgi almak amacıyla kullananların (2,303) puan ortalaması interneti arama yapmak için (1,862) kullananlara göre daha yüksektir. Öğrencilerin akıllı telefon kullanma amacı ile bilgiye ulaşamama korku düzeyleri arasında anlamlı farklılık vardır ($p < 0,05$).

Tablo 11. Öğrencilerin Akıllı Telefon Kullanma Durumuna Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	Sıkıldığımda ¹	12 7	1,995	0,515	4,008	0,001	4>1,2 ,3,5,7
	Yalnız olduğumda ²	70	2,071	0,663			
	Birini/bir şeyi beklerken ³	18	2,186	0,676			
	Toplu taşımada ⁴	9	2,728	0,498			
	Uyumadan hemen önce ⁵	16	1,728	0,449			
	Uyandıktan hemen sonra ⁶	2	2,550	0,000			
	Her zaman/her yerde ⁷	63	2,264	0,806			
Çevrimiçi olamama	Sıkıldığımda ¹	12 7	2,712	1,380	3,515	0,002	6>5
	Yalnız olduğumda ²	70	2,660	1,227			
	Birini/bir şeyi beklerken ³	18	2,822	1,058			
	Toplu taşımada ⁴	9	3,067	1,212			
	Uyumadan hemen önce ⁵	16	2,050	0,878			

	Uyandıktan hemen sonra ⁶	2	4,200	0,000			
	Her zaman/her yerde ⁷	63	3,375	1,444			
İletişimi Kaybetme	Sıkıldığımda ¹	12 7	3,669	1,594	3,537	0,002	7>1 ,2,3 ,4,5
	Yalnız olduğumda ²	70	3,938	1,653			
	Birini/bir şeyi beklerken ³	18	3,537	1,502			
	Toplu taşımada ⁴	9	3,278	1,302			
	Uyumadan hemen önce ⁵	16	2,896	1,268			
	Uyandıktan hemen sonra ⁶	2	3,167	0,000			
	Her zaman/her yerde ⁷	63	4,505	1,526			
Cihazdan Yoksunluk	Sıkıldığımda ¹	12 7	2,712	1,380	2,595	0,018	6>7
	Yalnız olduğumda ²	70	2,660	1,227			
	Birini/bir şeyi beklerken ³	18	2,822	1,058			
	Toplu taşımada ⁴	9	3,067	1,212			
	Uyumadan hemen önce ⁵	16	2,050	0,878			
	Uyandıktan hemen sonra ⁶	2	4,200	0,000			
	Her zaman/her yerde ⁷	63	3,375	1,444			
Bilgiye Ulaşamam	Sıkıldığımda	12 7	3,642	1,404	0,414	0,870	
	Yalnız olduğumda	70	3,568	1,473			
	Birini/bir şeyi beklerken	18	3,778	1,529			
	Toplu taşımada	9	3,333	0,927			

Uyumadan hemen önce	16	3,375	1,610
Uyandıktan hemen sonra	2	3,250	0,000
Her zaman/her yerde	63	3,361	1,606

Tablo 11'e göre öğrencilerin akıllı telefon kullanma durumu ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$). Akıllı telefonu toplu taşımada kullananların (2,728) puan ortalaması interneti sıkıldığında (1,995), yalnız olduğunda (2,071), birini ya da bir şeyi beklerken (2,186), uyumadan hemen önce (1,728) zaman ve mekân fark etmeksizin her yerde (2,264) kullananlara göre daha yüksektir. Öğrencilerin akıllı telefon kullanma durumu ile çevrimiçi olamama, iletişimi kaybetme, cihazdan yoksunluk korkusu arasında anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$).

Tablo 12. Öğrencilerin Akıllı Telefonu Unutmaları Halinde Yaşadıkları Kaygıya Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	Hiç kaygılanmam ¹	37	1,689	0,533	17,589	0,000	5>1,2,3,4
	Biraz kaygılanırım ²	140	1,917	0,466			
	Çok kaygılanırım ³	79	2,354	0,583			
	Ciddi şekilde kaygılanırım ⁴	24	2,290	0,647			
	Psikolojik dengem altüst olur ⁵	25	2,634	1,035			
Çevrimiçi olamama	Hiç kaygılanmam ¹	37	2,465	1,271	9,600	0,000	4>1,2
	Biraz kaygılanırım ²	140	2,440	1,208			
	Çok kaygılanırım ³	79	3,372	1,159			

	Ciddi şekilde kaygılanırım ⁴	24	3,442	1,597			
	Psikolojik dengem altüst olur ⁵	25	3,240	1,643			
İletişimi Kaybetme	Hiç kaygılanmam ¹	37	2,541	1,487	10,126	0,000	3>1,2
	Biraz kaygılanırım ²	140	3,758	1,605			
	Çok kaygılanırım ³	79	4,384	1,241			
	Ciddi şekilde kaygılanırım ⁴	24	4,278	1,556			
	Psikolojik dengem altüst olur ⁵	25	4,087	1,765			
Cihazdan Yoksunluk	Hiç kaygılanmam	37	2,351	0,953			
	Biraz kaygılanırım	140	3,123	1,320			
	Çok kaygılanırım	79	3,952	1,195			
	Ciddi şekilde kaygılanırım	24	3,442	1,666			
	Psikolojik dengem altüst olur	25	4,440	1,738			
Bilgiye Ulaşamama	Hiç kaygılanmam ¹	37	2,689	1,112	4,587	0,001	5>1
	Biraz kaygılanırım ²	140	3,645	1,484			
	Çok kaygılanırım ³	79	3,766	1,187			
	Ciddi şekilde kaygılanırım ⁴	24	3,250	1,918			
	Psikolojik dengem altüst olur ⁵	25	3,890	1,660			

Tablo 12'ye göre öğrencilerin akıllı telefonu unutma durumunda yaşadıkları kaygı ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık vardır ($p < 0,05$). Öğrencilerin akıllı telefonu unutma durumunda yaşadıkları kaygı ile çevrimiçi olamama, iletişimi kaybetme, bilgiye ulaşamama korku düzeyleri arasında anlamlı farklılık vardır ($p < 0,05$).

Tablo 13. Öğrencilerin Kullandığı İnternet Paketinin Limitine Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	10 GB altı	62	2,020	0,594	1,978	0,117	
	10 GB - 20 GB	130	2,027	0,515			
	21 GB - 30 GB	65	2,168	0,701			
	31 GB ve üstü (sınırsız)	48	2,250	0,882			
Çevrimiçi olamama	10 GB altı	62	2,829	1,223	1,205	0,308	
	10 GB - 20 GB	130	2,703	1,424			
	21 GB - 30 GB	65	2,855	1,233			
	31 GB ve üstü (sınırsız)	48	3,133	1,424			
İletişimi Kaybetme	10 GB altı	62	3,503	1,366	2,207	0,087	
	10 GB - 20 GB	130	3,818	1,665			
	21 GB - 30 GB	65	4,226	1,661			
	31 GB ve üstü (sınırsız)	48	3,816	1,572			
Cihazdan Yoksunluk	10 GB altı	62	3,455	1,468	0,304	0,822	
	10 GB - 20 GB	130	3,425	1,607			
	21 GB - 30 GB	65	3,311	1,316			

	31 GB ve üstü (sınırsız)	48	3,238	1,005			
Bilgiye Ulaşamama	10 GB altı ¹	62	3,307	1,631	5,161	0,002	4>1, 2, 3
	10 GB - 20 GB ²	130	3,354	1,280			
	21 GB - 30 GB ³	65	3,669	1,385			
	31 GB ve üstü (sınırsız) ⁴	48	4,229	1,603			

Tablo 13'e göre öğrencilerin kullandığı internet paketinin limiti ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık yoktur ($p>0,05$). Öğrencilerin kullandığı internet paketinin limiti ile bilgiye ulaşamama korkusu arasında anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$).

Tablo 14. Öğrencilerin Ek İnternet Paketi Alma Durumuna Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	Evet, kesinlikle alırım ¹	55	2,437	0,670	11,516	0,000	1>2,3
	Evet, duruma göre değişir ²	108	2,086	0,625			
	Hayır, kesinlikle almıyorum ³	142	1,961	0,603			
Çevrimiçi olamama	Evet, kesinlikle alırım ¹	55	3,618	1,300	17,094	0,000	1>2,3
	Evet, duruma göre değişir ²	108	2,930	1,340			
	Hayır, kesinlikle almıyorum ³	142	2,447	1,228			
İletişimi Kaybetme	Evet, kesinlikle alırım	55	3,988	1,617	1,792	0,168	
	Evet, duruma göre değişir	108	4,009	1,626			
	Hayır, kesinlikle almıyorum	142	3,655	1,571			
Cihazdan	Evet, kesinlikle alırım ¹	55	4,000	1,622	9,309	0,000	1>2

Yoksunluk	Evet, duruma göre değişir ²	108	3,472	1,474		
	Hayır, kesinlikle almıyorum ³	142	3,063	1,233		
Bilgiye Ulaşamama	Evet, kesinlikle alırım	55	3,164	1,405	2,512	0,083
	Evet, duruma göre değişir	108	3,692	1,487		
	Hayır, kesinlikle almıyorum	142	3,590	1,447		

Tablo 14'e göre öğrencilerin ek internet paketi alma durumu ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$). Ek internet paketini kesinlikle alanların (2,437) puan ortalaması ek internet paketini duruma göre alanlara (2,086) ve kesinlikle almayanlara (1,961) göre daha yüksektir. Öğrencilerin ek internet paketi alma durumu ile çevrimiçi olamama ve cihazdan yoksunluk korkusu arasında anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$). Öğrencilerin ek internet paketi alma durumu ile iletişimi kaybetme ve bilgiye ulaşamama korkusu arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p>0,05$).

Tablo 15. Öğrencilerin Şarj Aleti Taşıma Durumuna Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyinin Analizi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	Evet taşıyorum ¹	87	2,259	0,707	4,296	0,014	1>2,3
	Hayır taşımıyorum ²	157	2,016	0,607			
	Ara sıra taşıyorum ³	61	2,043	0,609			
Çevrimiçi olamama	Evet taşıyorum ¹	87	3,554	1,308	20,069	0,000	1>2,3
	Hayır taşımıyorum ²	157	2,503	1,243			
	Ara sıra taşıyorum ³	61	2,633	1,283			
İletişimi	Evet taşıyorum ¹	87	4,351	1,509	7,974	0,000	1>2

Kaybetme	Hayır taşıyorum ²	157	3,521	1,625			
	Ara sıra taşıyorum ³	61	3,934	1,495			
Cihazdan Yoksunluk	Evet taşıyorum ¹	87	3,778	1,429	5,705	0,004	1>2
	Hayır taşıyorum ²	157	3,143	1,377			
	Ara sıra taşıyorum ³	61	3,407	1,477			
Bilgiye Ulaşamam	Evet taşıyorum ¹	87	4,075	1,409	8,321	0,000	1>2,3
	Hayır taşıyorum ²	157	3,362	1,402			
	Ara sıra taşıyorum ³	61	3,283	1,515			

Tablo 15'ye göre öğrencilerin şarj aleti taşıma durumu ile internet bağımlılık düzeyleri arasında ve Öğrencilerin şarj aleti taşıma durumu ile çevrimiçi olamama, iletişimi kaybetme, cihazdan yoksunluk ve bilgiye ulaşamama korkusu arasında anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$).

Tablo 16. Öğrencilerin Powerbank Taşıma Durumuna Göre İnternet Bağımlılık ve Nomofobi Düzeyi

		N	\bar{x}	Sd.	F	p	Fark
İnternet Bağımlılığı	Her zaman ¹	6	2,900	0,956	21,755	0,000	2>3,4
	Genellikle ²	21	2,924	0,954			
	Nadiren ³	73	2,159	0,546			
	Hiçbir zaman ⁴	205	1,957	0,540			
Çevrimiçi olamama	Her zaman ¹	6	4,667	1,623	13,762	0,000	1>3,4
	Genellikle ²	21	3,562	0,950			

	Nadiren ³	73	3,307	1,145			
	Hiçbir zaman ⁴	205	2,520	1,328			
İletişimi Kaybetme	Her zaman	6	3,444	2,094	0,425	0,735	
	Genellikle	21	4,119	1,128			
	Nadiren	73	3,911	1,463			
	Hiçbir zaman	205	3,798	1,681			
Cihazdan Yoksunluk	Her zaman ¹	6	3,400	1,420	3,385	0,019	3>4
	Genellikle ²	21	3,714	1,436			
	Nadiren ³	73	3,775	1,216			
	Hiçbir zaman ⁴	205	3,200	1,480			
Bilgiye Ulaşamama	Her zaman ¹	6	3,167	1,586	10,380	0,000	2>1,4
	Genellikle ²	21	4,441	1,237			
	Nadiren ³	73	4,144	1,098			
	Hiçbir zaman ⁴	205	3,257	1,499			

Tablo 16'e göre öğrencilerin powerbank taşıma durumu ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

Tablo 17. İnternet Bağımlılığı ve Nomofobi Düzeyi Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi

		Çevrimiçi olamama	İletişimi Kaybetme	Cihazdan Yoksunluk	Bilgiye Ulaşamama
İnternet Bağımlılığı	r	,468**	,220**	,441**	,294**
	p	,000	,000	,000	,000
Çevrimiçi	r		,490**	,583**	,308**

olamama	p	,000	,000	,000
İletişimi Kaybetme	r		,568**	,430**
	p		,000	,000
Cihazdan Yoksunluk	r			,437**
	p			,000

Tablo 17'ye bakıldığında internet bağımlılığı ile nomofobi alt boyutlarının tamamı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. İnternet bağımlılığı düzeyinin yükselmesi nomofobi düzeyinin de yükselmesine sebep olmaktadır. İnternet bağımlılığı ile çevrimiçi olamama ve cihazdan yoksunluk korkusu arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı, iletişimi kaybetme ve bilgiye ulaşamama korkusu arasında pozitif yönlü düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Çevrimiçi olamama korkusu ile iletişimi kaybetme, cihazdan yoksunluk ve bilgiye ulaşamama korkusu arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İletişimi kaybetme korkusu ile cihazdan yoksunluk ve bilgiye ulaşamama korkusu arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Cihazdan yoksunluk ile bilgiye ulaşamama korkusu arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Öğrencilerin gelecekteki yaşamlarına hazırladıkları dönemde bağımlılık yaşamaları onların akademik başarılarında olumsuz etkiler oluşturabilecektir. Çalışmada öğrencilerin internet kullanımı ve nomofobi düzeyleri ile bu durumları yaşamalarında etkili olan faktörler araştırılmıştır.

Araştırmada öğrencilerin ortalama internet kullanıcısı düzeyinde oldukları bulunmuştur. Öğrencilerin çevrimiçi olamama, cihazdan yoksunluk ve bilgiye

ulaşamama korku düzeyleri orta, iletişimi kaybetme korku düzeyleri ise yüksek düzeydedir. Mertoğlu (2020) araştırmasında öğrencilerin çoğunluğunun ortalama internet kullanıcısı düzeyinde olduklarını belirlemiştir. Yolcu ve Çiftçi (2023) yaptıkları çalışmada çalışma sonuçlarına benzer şekilde öğrencilerin en çok iletişimi kaybetme korkusu yaşadıklarını belirlemiştir. Öğrencilerin ortalama internet kullanıcısı düzeyinde olmaları onların gerektiği kadar internet kullandıklarını gösterirken, özellikle iletişimi kaybetme korkusu yaşamaları da telefonu yoğunlukla iletişim için kullandıkları şeklinde yorumlanabilir.

Öğrencilerin cinsiyeti ile internet bağımlılık düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Öğrencilerin cinsiyeti ile iletişimi kaybetme ve cihazdan yoksunluk korkusu arasında anlamlı farklılık bulunurken diğer alt boyutlar arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Kır ve Sulak (2014) yaptıkları çalışmada öğrencilerin cinsiyeti ile internet bağımlılık düzeyi arasında anlamlı farklılığın bulunduğunu belirlemiştir. Kutlu vd. (2017) yaptıkları çalışmada öğrencilerin cinsiyeti ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmadığını belirlemiştir. Köyönü vd. (2022) yaptıkları çalışmada öğrencilerin cinsiyeti ile nomofobi arasında anlamlı farklılık bulunmadığını belirlemiştir. Araştırmada kadın öğrencilerin internet bağımlılığı ve nomofobi düzeyinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerin sınıfı ile internet bağımlılığı arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Öğrencilerin sınıfı ile çevrimiçi olamama, iletişimi kaybetme ve cihazda yoksunluk arasında anlamlı farklılık bulunurken, bilgiye ulaşamama korkusu arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Kutlu vd. (2017) yaptıkları çalışmada öğrencinin sınıfı ile internet bağımlılık düzeyi arasında anlamlı farklılık olmadığını belirlemiştir. Köyönü vd. (2022) yaptıkları çalışmada öğrencilerin sınıfı ile nomofobi arasında anlamlı farklılık bulunmadığını belirlemiştir.

Öğrencilerin kaldığı yer ile internet bağımlılığı arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Öğrencilerin kaldığı yer ile çevrimiçi olamama, iletişimi kaybetme ve cihazdan yoksunluk arasında anlamlı farklılık bulunurken, bilgiye ulaşamama alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Kutlu vd. (2017) yaptıkları araştırmada ailenin kaldığı yer ile öğrencinin internet bağımlılık düzeyi arasında anlamlı farklılık olmadığını belirlemişlerdir. Yurtta kalan öğrencilerin çevrimiçi olamama, iletişimi kaybetme ve cihazdan yoksunluk korkusu puanları ailesi ile birlikte kalanlara göre daha yüksektir.

Öğrencilerin aile gelir durumu ile internet bağımlılığı arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Öğrencilerin aile gelir durumu ile çevrimiçi olamama ve bilgiye ulaşamama korkusu arasında anlamlı farklılık bulunurken diğer alt boyutlarda anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Köyönü vd. (2022) yaptıkları araştırmada öğrencilerin aile geliri ile nomofobi arasında anlamlı farklılık bulunmadığını belirlemişlerdir. Gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin çevrimiçi olamama düzeyleri diğer gelir guruplarına göre yüksekken, gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin internet bağımlılık ve bilgiye ulaşamama korku düzeyleri daha yüksektir.

Öğrencilerin akıllı telefon kullanma süresi ile internet bağımlılığı arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Öğrencilerin akıllı telefon kullanım süresi ile nomofobi ölçeği alt boyutları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Kır ve Sulak (2014) yaptıkları araştırmada öğrencilerin akıllı telefon kullanma süresi ile internet bağımlılık düzeyi arasında anlamlı farklılığın bulunduğunu belirlemişlerdir. Kutlu vd. (2017) yaptıkları araştırmada öğrencilerin internet kullanma süresi ile internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunduğunu belirlemişlerdir. Köyönü vd. (2022) yaptıkları araştırmada öğrencilerin akıllı telefon kullanma süresi ile nomofobi arasında anlamlı farklılık

bulunmadığını belirlemişlerdir. Öğrencilerden akıllı telefonu 5 saatten fazla kullananların internet bağımlılığı ve nomofobi düzeyleri diğer öğrencilere göre daha yüksektir.

Öğrencilerin akıllı telefon kullanma amacı ile internet bağımlılığı arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Öğrencilerin akıllı telefon kullanma amacı ile bilgiye ulaşamama korkusu arasında anlamlı farklılık bulunurken, diğer alt boyutlarda anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Ekonomik bilgileri takip etmek amacıyla akıllı telefon kullananların internet bağımlılık düzeyi yüksekken, akıllı telefonu sosyal medya uygulamaları için kullananların bilgiye ulaşamama düzeyleri daha yüksektir.

Öğrencilerin akıllı telefonu kullanma sebebi ile internet bağımlılığı, çevrimiçi olamama, iletişimi kaybetme ve cihazdan yoksunluk puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Öğrencilerin akıllı telefonu yalnız olduklarında ve sık kullanıyor olmaları onların internet bağımlılık ve nomofobi düzeylerinin yükselmesine sebep olabilmektedir.

Öğrencilerin akıllı telefonu unutmaları halinde yaşadıkları kaygı ile internet bağımlılığı, çevrimiçi olamama, iletişimi kaybetme, cihazdan yoksunluk ve bilgiye ulaşamama korku puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Öğrencilerin akıllı telefonu unutmaları halinde yaşadıkları kaygı düzeyinin yükselmesi internete ve akıllı telefona olan bağlılık düzeyinin de yükselmesi sonrasında internet bağımlılığı ve nomofobi düzeylerinin yükselmesine sebep olabilmektedir.

Öğrencilerin kullandığı internet paketi limiti ile internet bağımlılığı arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Öğrencilerin kullandığı internet paketinin limiti ile bilgiye ulaşamama korkusu arasında anlamlı farklılık bulunurken diğer alt boyutlarda anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Öğrencilerin ek internet paketi alma durumu ile internet bağımlılığı arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Öğrencilerin ek internet paketi alma durumu ile çevrimiçi olamama ve cihazdan yoksunluk korkusu arasında anlamlı farklılık bulunurken, diğer alt boyutlar arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Ek internet paketini kesinlikle aldığını belirten öğrencilerin internet bağımlılık, çevrimiçi olamama ve cihazdan yoksunluk korku düzeyleri diğer öğrencilere göre daha yüksektir.

Öğrencilerin yanlarında şarj aleti ve powerbank taşımaları ile internet bağımlılığı ve nomofobi düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Yanında şarj aleti taşıyan öğrencilerin internet bağımlılık ve nomofobi düzeyleri diğer öğrencilere göre daha yüksektir. Yanında genellikle powerbank taşıyan öğrencilerin internet bağımlılığı ve bilgiye ulaşamama düzeyleri diğer öğrencilere göre daha yüksekken, powerbankı her zaman yanında taşıyanların çevrimiçi olamama, nadiren taşıyanların cihazdan yoksunluk korku düzeyleri diğer öğrencilere göre daha yüksektir.

Araştırma sonucunda öğrencilerin ortalama internet kullanışı düzeyinde internet bağımlısı oldukları belirlenirken, orta düzeyde çevrimiçi olamama, cihazdan yoksunluk ve bilgiye ulaşamama, yüksek düzeyde de iletişim kaybetme korkusu yaşamakta oldukları tespit edilmiştir. Öğrencilerin internet bağımlılığı ile nomofoni arasında pozitif yönlü, çoğunlukla orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. İnternet bağımlılığının artması nomofoninin de artmasında sebep olmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Araştırma için Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulundan 30.05.2023-416 tarih ve sayılı izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Alyanak, B. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 8(5), 20-24.

Bal, F., & Okay, İ. (2022). İnternet tabanlı sorunlu alışveriş davranışı: çevrimiçi alışveriş bağımlılığı. *Bağımlılık Dergisi*, 23(1), 111-120.

Bal, S. (2023). *Sporun nomofobi, netlessfobi, internet bağımlılığı ve gelişmeleri kaçırma korkusu üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yozgat.

Bayraktar, F. (2001). *İnternet kullanımının ergen gelişimindeki rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bragazzi, N. L, Del Puente, G. (2014). A proposal for including nomophobia in the new DSMV. *Psychology research and behavior management*. 155-160.

Bozkurt, H., Şahin, S., & Zoroğlu, S. (2016). İnternet bağımlılığı: Güncel bir gözden geçirme. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 6(3), 235-247.

- Çelikbaş, E. (2023). *15-18 yaş çocuğu olan annelerin dijital ebeveynlik farkındalığı ve internet bağımlılığı düzeyi ile çocuğunun internet bağımlılığı düzeyi arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Dağlı, D. A., & Yüyen, M. N. Davranışsal bağımlılıklar ve hemşirelik yaklaşımı. *Bağımlılık Dergisi*, 24(1), 104-112.
- Değirmencioğlu, G. (2016). Dijitalleşme çağında gazeteciliğin geleceği ve inovasyon haberciliği. *Trt akademi*, 1(2), 590-606.
- Erdem, H., Kalkın G., U. Türen ve Mehmet Deniz (2016). Üniversite öğrencilerinde mobil telefon yoksunluğu korkusunun (nomofobi) akademik başarıya etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 923-936.
- Gülada, M. O., & Yılmaz, Y. K. (2023). Kumar bağımlılığına yönelik kamu spotlarının jakobson'un iletişim işlevleri bağlamında analizi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(2), 1378-1403.
- Karaca, F. (2017). Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeyleri ile akıllı telefon kullanma alışkanlıkları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (44), 581-597.
- Karaca, M. B. (2019). *İnternet bağımlılığının, yenilik arama ve risk alma davranışı ile ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- King, A.L.S., Valença, A.M., Silva, A.C., Baczynski, T., Carvalho, M.R. Ve Nardi, A.E. (2013). Nomophobia: Dependency on Virtual Environments or Social Phobia?, *Including Special Section Youth, Internet, and Wellbeing*, 29, 140-144.

- Kır, I., & Sulak, Ş. (2014). Ağıtım Fakültesi öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin incelenmesi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 13(51), 150-167.
- Köyönü, B., Eser, Ö. Özbal, A. F. Ektirici, A. (2022). Eyvah telefonum kayboldu! üniversite öğrencilerinin nomofobi düzeylerinin incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(2), 76-87.
- Kutlu, G., Turgut, M., & Sinem, M. U. T. (2017). Sağlık yönetimi öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeylerinin belirlenmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 63-77.
- Küçükkaraca, *Bağımlılık Dergisi*, 24(4), 1-1.
- Mertoglu, M. (2020). Ortaokul ve lise öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeyleri ile akademik başarıları ve bazı değişkenlerle ilişkilerinin incelenmesi-İzmir Bayraklı Örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 932-944.
- Rugai J, Hamilton-Ekeke J.T. (2016). A Review of Digital Addiction: A Call for Safety Education. *Journal of Education and e-Learning Research*. 3(1), 17-22.
- Tabachnick, B. G. And Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson.
- Taştan, S. (2020). Spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığı ve nomofobi düzeylerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Toraman, M. (2013). *İnternet bağımlılığı ve sosyal ağ kullanım düzeylerinin ortaöğretim öğrencilerinin akademik başarıları ile ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

- Ünübol, H., Ünübol, B., Tutgun-Ünal, A., & Sayar, G. H. (2023). Siber Pornografi Kullanım Envanteri-9'un Türkçe Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Bağımlılık Dergisi*, 24(4), 448-460.
- Yanardağ, M. Z., Bilge, M. & Yanardağ, U. (2020). Davranış bağımlılığı ve sosyal hizmet uygulamaları üzerine bir inceleme. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(4), 551-560.
- Young, K. S. (2009). *Internet addiction test*. Center for on-line addictions
- Yılmaz, A. ve Yücer, H. M. (2023). Sanal ilişki bağımlılığının ailenin duygusal işlevselliği üzerindeki olumsuz etkisi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 6(2), 347-363.
- Yolcu, P., & Çiftçi, H. (2023). Büyüyen korku: mobil telefon yoksunluğu korkusu (nomofobi) üzerine bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(5), 2668-2686.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

With the rapid advancement of technology, mobile phones have ceased to be a means of communication and have created many areas of use. While it makes our lives easier in these areas of use, it also brings some inconveniences. One of the main problems of these disorders is the fear of being deprived of a smartphone or mobile internet, called nomophobia (King et al., 2013).

In today's conditions, where technology has entered social life very intensively, research on the level of internet addiction and nomophobia has intensified.

From this perspective, the study aimed to examine the relationship between students' internet addiction and nomophobia levels.

Internet Addiction: It is a situation where a person enjoys using the internet excessively and it negatively affects his/her daily life. This often occurs when certain online activities such as gaming, social media, watching videos, or online shopping get in the way of people's normal lives (Bozkurt et al., 2016).

Types of Internet Addictions

1. Social Media Addiction
2. Virtual Relationship Addiction

3. Online Gaming Addiction
4. Shopping Addiction
5. Information Addiction:
6. Pornography Addiction

Nomophobia

The term "nophobia" was first used in a post office survey conducted in the United Kingdom in 2008. Nomophobia is derived from the term "NO MOBILE PHONE phoBIA" and can be defined as the fear of being deprived of a smartphone (King et al., 2013).

Thanks to the functionality brought by mobile phones invented for communication purposes, voice, image and data transfer can now be made. These reasons also bring about some biopsychosocial problems caused by excessive use of smartphones (Rugai et al. 2016). Bragazzi and Del Puente (2014) listed the symptoms of nomophobia as follows:

1. Having the habit of using smartphones frequently and spending a lot of time, owning more than one mobile device and always carrying a charger with you,
2. Check your smartphone screen frequently for incoming calls or messages,
3. Keep your smartphone on and placed on your bed while you sleep,
4. Limit face-to-face social interactions as they can create anxiety and stress.

Method

Relational screening model was used in the research. This model is designed to determine whether a relationship exists between two or more variables. The direction of the relationship between variables can be determined in the model (Karasar, 2011).

305 students attending Adiyaman University Faculty of Sports Sciences participated in the research. Of the students participating in the research, 62% are male and 38% are female. Of the students, 38.4% of whom are attending the 3rd grade, 34.8% are attending the 2nd grade. While 70.8% of the students are studying in the Physical Education Teaching Department, 29.2% are in the Coaching Education Department.

Findings (Results)

The average internet addiction level of the students participating in the research was determined as 41,813. According to this data, it is possible to say that the students participating in the research have internet addiction at the level of average internet users. The fear levels of the students who participated in the research, of not being able to go online, not being able to access device,

and not being able to access information, which are among the sub-dimensions of the nomophobia scale, were moderate; Fear of losing communication is high. There is a significant difference between students' purchasing additional internet packages and their internet addiction levels ($p < 0.05$). The average score of those who definitely bought the additional internet package (2.437) is higher than those who definitely bought the additional internet package (2.086) and those who definitely did not buy the additional internet package (1.961). There is a significant difference between students' purchasing additional internet packages and their fear of not being able to go online and being deprived of their device ($p < 0.05$). There is a significant difference between students' purchasing additional internet packages and their fear of losing communication and not being able to access information ($p > 0.05$). In the research, it was found that the students were at the average level of internet users. Students' fear levels of not being able to go online, not having a device, and not being able to access information are medium, while their fear levels of losing communication are high. There was no significant difference between students' gender and internet addiction level. There is a significant difference between students' grade and internet addiction. There is a significant difference between students' family income status and internet addiction. There is a significant difference between the duration of students' smartphone use and internet addiction. There is a significant difference between students' purpose of using smartphones and internet addiction. As a result of the research, it was determined that the students were internet addicts at an average level of internet usage, while they experienced a moderate level of fear of not being online, lack of a device and not being able to access information, and a high level of fear of losing communication. There is a positive, mostly moderate, relationship between students' internet addiction and nomophobia. Increasing internet addiction also causes nomophobia to increase.

ÖZEL GÜVENLİK MESLEĞİNDE KADIN GÖRÜNÜRLÜĞÜ: YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

Latif GÖKALP**

Mertcan ARITÜRK***

Öz

Güvenlik alanının eril bir örgüt kültürü ile karakterize edildiği bilinmektedir. Bu çalışma, özel güvenlik mesleğinde kadınların istihdam oranını ve cinsiyet eşitsizliğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel araştırma yönteminden durum çalışması deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemi Yozgat Bozok Üniversitesi'nde çalışan 17 kadın özel güvenlik personelinden oluşmaktadır. Görüşme formları ile elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmada, özel güvenlik mesleğinin erkek egemen bir meslek olduğu, erkek görevliler ile problemler yaşandığı, kadın olmanın, kadın güvenlik şef ya da yöneticisinin olmamasının dezavantaj olduğu, cinsiyet eşitsizliğinin belirginliği tespit edilmiştir. Ayrıca görevlilerde iş doyumunun olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel güvenlik, kadın görünürlüğü, cinsiyet eşitsizliği, iş doymu.

* Bu çalışma; T.C. Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan 28.06.2024 tarih 15-25 sayılı etik komisyon onayı alınarak gerçekleştirilmiştir.

** Öğr. Gör. Yozgat Bozok Üniversitesi, Şefaati Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, latif.gokalp@yobu.edu.tr, Yozgat/Türkiye.

*** Öğr. Gör. Yozgat Bozok Üniversitesi, Şefaati Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, mertcanariturkgmail.com, Yozgat/Türkiye.

WOMEN'S VISIBILITY IN THE PRIVATE SECURITY PROFESSION: YOZGAT BOZOK UNIVERSITY EXAMPLE

Abstract

It is known that the security field is characterised by a masculine organisational culture. This study aims to determine the employment rate of women and gender inequality in the private security profession. The research was conducted using case study design from qualitative research method. The sample consists of 17 female private security personnel working at Yozgat Bozok University. The data obtained through interview forms were subjected to content analysis. In the research, it was determined that the private security profession is a male-dominated profession, there are problems with male officers, being a woman, not having a female security chief or manager is a disadvantage, and gender inequality is evident. In addition, it was determined that there was job satisfaction in the officers.

Keywords: Private security, women's visibility, gender inequality, job satisfaction.

1. GİRİŞ

Özel güvenlik, “kamu kolluk kuvvetleri dışında kalan ve öncelikli olarak belirli kişi, kuruluş ya da tesislere yönelik suç, kayıp ya da zararın önlenmesiyle ilgilenen kişi, kuruluş ve hizmetleri” ifade etmektedir (Cunningham vd., 1990). Bu sektörün tarihi 1915 yılında Kaliforniya'da özel dedektifler için lisans zorunluluğu getirilmesine kadar uzanmaktadır. Allan Pinkerton tarafından kurulan sektörün Amerika Birleşik Devletleri'ndeki geçmişi neredeyse bir asır öncesine dayanmaktadır (Lipson, 1988). Farklı ülkelerdeki (İngiltere, ABD, Hindistan, Çin, Güney Afrika) güvenlik görevlilerinin sayısı polisin sayısını geçmektedir. Suç oranı arttıkça sayılar da artmaya devam etmektedir. 1990'ların sonundan 2000'lerin başına kadar Avrupa'da özel güvenlik sektörü tarafından istihdam edilen kişi sayısı yaklaşık 600.000'dir. Hollanda özel güvenlik sektörünün yıllar içinde bu kadar hızlı büyümesiyle birlikte, “Avrupa Birliği'nin birçok ülkesinde faaliyet gösteren büyük küresel güvenlik şirketleri ortaya çıktı: G4S, Securitas ve Prosegur. Örneğin, G4S'in dünya çapında 110 ülkede faaliyet

gösteren 600.000'den fazla çalışanı vardır ve 6,4 milyar sterlin gelir elde etmektedir" (Button ve Stiernstedt, 2017).

Türkiye'de özel güvenlik hizmetlerine yönelik ilk çalışmalar 1960'lı yıllarda başlamış, fakat 1974 yılında TBMM'inde Adalet Komisyonu tarafından ele alınan tasarıda özel güvenlik teşkilatının oluşturulmasının devletin kamu düzenini ve güvenliğini sağlayamadığının bir itirafı olacağı gerekçesiyle reddedilmiştir (Derdiman, 2005). 1981 yılında ise 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun'un kabulü ardından özellikle 90'lı yıllarda birçok özel güvenlik şirketi kurulmuştur (Mil, 2014). 2004 yılında kabul edilen 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun ile 80'li yıllardan itibaren mevzuat açısından yaşanan olumsuzluklar ve boşluklar giderilmeye çalışılmış ve günümüzde bahsi geçen kanun ile özel güvenlik mesleği son halini almıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de özel güvenlik hizmetlerine olan talep ve ihtiyacın son birkaç on yılda katlanarak arttığı ifade edilebilir. Avrupa Özel Güvenlik Şirketleri Birliği'nin (CoESS) yayımladığı rapora göre Türkiye, Avrupa'nın en büyük özel güvenlik sistemine sahip ülkesi olmuştur (Uçkun, vd., 2012). Emniyet Genel Müdürlüğü Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı tarafından; Türkiye'deki Özel Güvenlik Eğitim Kurumu sayısı 563, Özel Güvenlik Şirketi Sayısı ise 1.311 olarak açıklanmıştır (URL-1).

Tarihsel olarak güvenliği sağlama geleneksel anlamda erkek mesleği olmuştur (Eichler, 2015; Higate, 2011). Özel güvenlik sektörü, tehlikeli olduğu ve fiziksel güç gerektirdiği için yalnızca erkeklere uygun olduğu yönündeki önyargılar nedeniyle karakteristik olarak erkek egemen bir sektör olmuştur (Hinde ve Marchant, 2015). Koruma kavramının kendisi de uzun zamandır cinsiyetlendirilmiş ve güç, saldırganlık ve cesaret gibi eril niteliklerle ilişkilendirilmiştir (Eichler, 2015). Ancak, dünya genelinde kadınların polis ve

ordu gibi kamu güvenlik kurumlarına dahil olması bu normu yavaş yavaş aşındırmaya başlamıştır (Higate, 2011; Heinecken, 2016; Weitz, 2015). Güvenlik hizmetlerine katılan kadınların sayısı erkeklere kıyasla hala marjinal düzeyde olsa da, BM'nin 1325 sayılı kararı polis ve ordu gibi kamu güvenlik kurumlarına daha fazla kadının dahil edilmesi yönünde uluslararası bir baskı oluşturmuştur (Heinecken, 2016).

Tüm kurum ve kuruluşlarda olması gerektiği gibi güvenlik kurumlarında da kadınların güvenliğin sağlanmasının her kademesine eşit şekilde dahil edilmesi ve katılımı bir gerekliliktir. Kadınların dışlanması sadece işyerinde toplumsal cinsiyet eşitliği için verilen daha geniş çaplı mücadeleleri etkilemekle kalmaz, aynı zamanda kadınları bütün bir sektörde istihdam fırsatlarından mahrum bırakır. Kadınlar, emniyet ve güvenlikleri açısından erkeklerden farklı şekilde etkilendikleri için, kadınların tüm barış ve güvenlik bağlarına katılarak ortaya çıkan stratejilerin onların ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamak hayati önem taşımaktadır (Heinecken, 2015; Kreft, 2017; UN Women, 2016).

1.1. Literatür Tarama

BM'nin 1325 sayılı kararı, kadınların karar alma, çatışma önleme, çözme ve yönetme dâhil olmak üzere barışı koruma operasyonlarının tüm seviyelerine dâhil edilmesinin önemini vurgulamıştır (Kreft, 2017; UN Women, 2016). Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, kadınların dahil edilmesi için uygun bir yaklaşım olarak önerilmiş ve politikaların, hedeflerin ve stratejilerin, erkeklerin ve kadınların işyerinde eşit şekilde etki edebilmelerini, katılabilmelerini ve fayda sağlayabilmelerini sağlayacak şekilde değiştirildiği bir süreç olarak tanımlanmıştır (OSAGI, 2002, vi).

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma ilkelerinin temelinde, kadınların sadece eşit fırsatlara sahip olma hakkı değil, aynı zamanda özellikle güvenlik sektöründe

kadınların gereklilikten dolayı dahil edilmesi gerektiği gerçeği yatmaktadır. Bu sektörde daha fazla kadına ihtiyaç duyulmasının bir dizi araçsal nedeni vardır. Sadece erkekler ve kadınlar güvensizlikten farklı şekilde etkilenmekle kalmaz, aynı zamanda yasal, kültürel ve psikolojik nedenlerden dolayı kadınların kadınlarla birlikte beden ve ev araması yapması da gereklidir (Diphorn, 2013; Karim ve Beardsly, 2013). Diğer nedenler ise kadınların toplumdaki konumları ve sosyalleşme biçimleri temelinde güvenlik hizmetlerinin sağlanmasına yapabilecekleri benzersiz katkılarla ilgilidir. Kadınların göstermelik varlığının bile suistimalleri caydırdığı tespit edilmiştir (Lopes, 2011).

Ancak kadınların güvenlik sektörüne dahil edilmesini zorlaştıran pek çok faktör bulunmaktadır. Literatür, güvenlik alanının eril bir örgüt kültürü ile karakterize edildiğini göstermektedir (Diphorn, 2013; Eichler, 2016; Stachowitsch, 2015). Connell ve Messerschmidt'e (2005) göre, erkekler güvenlik sektörleri gibi belirli sektörlerde hâkim olmaya devam etmektedir çünkü hegemonik erkeklik bürokrasilerin, kurumların ve iş yerlerinin yapılandırılmasında büyük rol oynamıştır. Bu nedenle, güvenlik sektörleri “büyük ölçüde erkekler tarafından ve erkekler için yaratılmış, eril deneyimleri [ve] eril değerleri [yansıtan] örgütsel sistemlerle” (Alvesson ve Due Billing, 2009) oldukça cinsiyetlidir.

Bu tür eril mesleki kültürler genellikle erkek ve kadınların davranışları, özellikleri ve yetenekleri açısından ikili karşıtlar olduğunu ileri süren biyolojik deterministik argümanlara dayanmaktadır. Bunların genellikle doğaları gereği biyolojik cinsiyetleriyle bağlantılı olduğu varsayılır (Morton vd., 2009). Dolayısıyla erkeklerin erkeksi, kadınların ise kadınsı olduğu varsayılır. Daha da önemlisi, erkekler ve kadınlarla ilişkilendirilen niteliklerin birbirini tamamlayıcı ancak karşıt nitelikler olduğu, erkeklerin kadınların sahip olmadığı niteliklere sahip olduğu ve bunun tersinin de geçerli olduğu düşünülmektedir (Heilman, 2012). Bu tür algılar, belirli bir bağlamda, erkeklik ve kadınlıklarına ilişkin olarak erkek

ve kadınlarda neyin kabul edildiğini ve değer verildiğini belirleyen cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rollerinin sosyal inşalarında ortaya çıkmaktadır (Ensor, 2018). Bu durum, erkeklerin ve kadınların hem işyerinde hem de evde belirli rollere daha uygun olarak sınıflandırılmasına yol açabilmektedir.

Güvenlik sektörlerindeki bu cinsiyete dayalı işbölümünün çeşitli sonuçları vardır. Birincisi, kadınların sırf kadın oldukları için belirli pozisyonlarda hizmet veremeyeceklerine dair özcü düşünceleri sürdürmektedir (Hearn ve Parkin, 2002). İkinci olarak, kadınların daha iyi ücret ve prestije sahip pozisyonlara yükselme fırsatlarını sınırlamaktadır. Üçüncü olarak, kadınların istihdam fırsatlarına erişimini sınırlamaktadır (SASSETA, 2016). Son olarak, kadınlar ikincil rollere hapsedildiklerinde ve azınlıkta kaldıklarında, güvenliklerini etkileyen karar alma süreçlerini etkileyemezler. Suç ve cinsel şiddet karşısında en savunmasız olanlar genellikle kadınlar olduğu için bu durum özellikle sorunludur (Tennant, 2020).

Bu cinsiyetçi iş bölümünün sonuçları iki yönlüdür. Kadınlar ya toplumsal cinsiyet perspektifinin gerekli olduğu pozisyonlar yerine düşük riskli pozisyonlarla sınırlandırılmakta ya da yetenekli olarak görülmek için bu eril kültüre asimile olmaya zorlanmaktadır (Heinecken, 2015; Kreft, 2017). Her iki durumda da bu durum, kadınları marjinalleştiren ve saldırganlığı teşvik eden bu eril kurum kültürünü değiştirme becerilerini etkilemektedir (Carreiras, 2008). Bunu yapmak için, ötekileştirilmelerine katkıda bulunan mevcut kalıp yargıları değiştirecek kritik bir kitleye ulaşmaları gerekmektedir (Kanter, 1977).

Toplumsal cinsiyet ikiliklerini değiştirmek için daha fazla kadının dâhil edilmesi önemli olsa da, bu tek başına toplumsal cinsiyete dayalı kurumları dönüştüremez (Olsson, 2000). Bunun nedeni, kadınların başarılı olmak için genellikle kadınlıklarını sulandırmak ve hegemonik erkeklikleri benimsemek zorunda kalmalarıdır. Buna meydan okuduklarında ise genellikle erkek

meslektaşlarının direnciyle karşılaşmaktadırlar (Heinecken, 2016). Bu nedenle, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma programları, kadınların katılımını artırmanın yanı sıra eşitsizlik üreten kurumsal kültürleri ve politikaları dönüştürmeye çalışmalıdır (Debusscher ve Hulse, 2014).

Güvenlik sektöründe istihdam eşitsizliğini sürdüren zorlukların birçoğu, kadınların dahil edilmesini, dışlanmasını ve toplumsal cinsiyet normlarını değiştirme kabiliyetini etkileyen ataerkil değerlere derinlemesine dayanmaktadır (Wilén ve Heinecken, 2018). Ataerkillik teriminin zaman içinde gelişen farklı tanımları vardır. Facio'ya (2013) göre ataerkillik, “kadın cinsiyetinin tarihsel yenilgisinin dünyasını ifade eder. İktidarı erkekler ve kadınlar arasında kadınların aleyhine olacak şekilde eşitsiz olarak dağıtan bir siyasi örgütlenme biçimidir”. Bu tanım ataerkilliğin neleri içerdiğini açıklığa kavuşturursa da, kadın güvenlik görevlilerinin deneyimlerine odaklanan bu çalışmaya daha iyi uyduğuna inanıldığı için daha ziyade Walby'nin ataerkillik tanımından yararlanılmıştır. Walby (1990) ataerkilliği “erkeklerin kadınlara hükmettiği, onları ezdiği ve sömürdüğü bir sosyal yapı ve uygulamalar sistemi” olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, erkeklerin kadınlara ve topluma hükmettiğini ve kadınların erkekler ve ataerkil toplum tarafından bastırıldığını özetlemektedir. Bu tanım, toplumsal cinsiyet kalıplarının yaratıldığını ve toplumların kadınlar aleyhine erkekleri destekleyecek şekilde yapılandırıldığı bir cinsiyet ayrımcılığı kavramını sürdürdüğünü ima etmektedir. Walby (1990), bu ataerkil değerlerin, üretici ve yeniden üretici emek, devlet, şiddet ve cinsellik de dahil olmak üzere toplumdaki bir dizi yapı tarafından yeniden üretildiğini ve sürdürüldüğünü savunmaktadır. Bu ataerkil sistemin özünde, erkek ve kadınların oynaması gereken rol türleri ve yeteneklerine ilişkin beklentileri şekillendirmeye devam eden bir kültür bulunmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet dönüşümünün sağlanabilmesi için toplumu karakterize eden bu ataerkil normların da değişmesi gerekmektedir (Wilén ve Heinecken, 2018).

Tennant (2020)'a göre tüketiciler erkeklerin daha iyi koruma sağlayabileceği algısı nedeniyle genellikle erkek güvenlik görevlileri talep etmektedir. Özel güvenlik hizmetleri, “yemek, temizlik [...] bakım ve bahçe işleri” gibi diğer sözde destek hizmetleriyle birlikte “çekirdek olmayan” işler olarak sınıflandırılmaktadır. Birçok üniversite ve diğer büyük işletmelerde olduğu gibi, bu tür hizmetler genellikle dışarıdan temin edilmektedir (Bardill, 2008). Bu da istihdam ilişkisine başka bir boyut getirerek işveren, çalışan ve tüketici arasında üçgen bir istihdam ilişkisi yaratmaktadır (ILO, 2011). Dolayısıyla, tüketici talepleri bu sektörde kimin istihdam edileceğinin belirlenmesinde büyük rol oynayabilmektedir. Bu durum çoğu zaman toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması hedeflerinin uygulanma olasılığını da engellemektedir. Daha fazla kadın istihdam etmeye açık olan şirketler bile iş kaybedebilecekleri için bunun peşinden gitmeyecektir (Tennant, 2020).

Literatür incelemesi; kadın, toplumsal cinsiyet ve görünürlük anlamında ulusal (Mertol vd., 2022; Hasanoğlu ve Özsoy, 2024; Alp, 2023; Kısa, vd., 2023; Özocaklı ve Khanalizadeh, 2023; Negiz vd., 2024) ve uluslararası (Chanana, 2003; Ballakrishnen vd., 2019; Stead, 2013; McCluney ve Rabelo, 2019; Ustek, 2015; Fernando vd., 2019) birçok çalışmanın olduğunu ancak özel güvenlik ve kadın odaklı çalışmaların oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte özel güvenlik mesleğinde olmasa bile genel kollukta kadınların değerlendirildiği “Türkiye’de Kadın Polis İstihdamının Analizi” (Yıldız, 2017), çalışması göze çarpmaktadır. Sopitshi (2021)'nin “Kadınlar ve Özel Güvenlik: Kadın Güvenlik Görevlilerinin İş-Aile İhtiyaçlarına İlişkin Sosyolojik Bir Araştırma” başlıklı çalışması ile Tennant (2020)'in “Bu Bir Kadın İş Değil”: Güney Afrika Özel Güvenlik Sektöründe İstihdamın Cinsiyete Dayalı Doğasının İncelenmesi” isimli çalışmaları özel güvenlik alanında yapılan sayılı çalışmalar arasında yer almaktadır. Belirtildiği gibi, özel güvenlik bağlamında cinsiyete odaklanan çok az literatür bulunmaktadır. Bu çalışma türünün ilklerinden biri olduğundan, bu bağlamda

Türkiye'deki istihdamın cinsiyete dayalı doğası ve kadınların bu sektörde iş bulma konusunda karşılaştıkları engeller hakkında bilgi edinmekte ve içgörü sağlamaktadır. Ayrıca, bu çalışma sektörde daha fazla araştırma ve reform için bazı öneriler sunmaktadır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı; bir yükseköğretim kurumunda özel güvenlik mesleğini icra eden kadınların hangi oranda istihdam edildiği, cinsiyet eşitliği veya eşitsizliğinin var olup olmadığını tespit etmektir. Bu doğrultuda araştırma sürecinde çalışmayı şekillendirmiş olan sorular aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yozgat Bozok Üniversitesi'nde özel güvenlik mesleğini icra eden kadınların oranı erkeklere nazaran ne kadardır?
- Yozgat Bozok Üniversitesi'nde özel güvenlik mesleğini icra eden kadınların yaşadığı zorluklar nelerdir?
- Yozgat Bozok Üniversitesi'nde özel güvenlik mesleğini icra eden kadınların karşılaştıkları olumlu durumlar nelerdir?
- Yozgat Bozok Üniversitesi'nde özel güvenlik görevlisi olarak işe başlarken (işe alınırken) kadın olmanın sağladığı avantajlar neler olmuştur?
- Yozgat Bozok Üniversitesi'nde özel güvenlik görevlisi olarak işe başlarken (işe alınırken) kadın olmanın neden olduğu dezavantajlar neler olmuştur?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi tercih edilerek ve bu yöntem içerisinde yer alan bir durum çalışması deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma; "doğal ortamdaki algı ve olayları gerçekçi ve bütüncül bir şekilde

belirmek için gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanan ve nitel bir süreç izleyen araştırma” olarak tanımlanabilir (Punch, 2013; Busetto vd., 2020). Durum çalışması deseni, tek bir durum veya olayın boylamsal olarak ayrıntılı olarak incelenmesini içerir (Merriam, 2013). Gerçek ortamda neler olup bittiğini görmek için veriler sistematik olarak toplanır. Sonuçlar, olayın neden bu şekilde gerçekleştiğini ve gelecekteki araştırmaların neye odaklanması gerektiğini göstermektedir (Davey, 1991).

2.2. Örneklem

Araştırmada, amaçlı örneklemenin bir türü olan maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yoluyla kullanılan bu yöntem, birçok farklılık içeren merkezi temaları bulmayı ve tanımlamayı amaçlamaktadır (Patton, 2014). Yozgat Bozok Üniversitesi’nde görev yapan 17 kadın özel güvenlik görevlileri örneklem olarak belirlenmiştir. Çalışmaya iştirak eden kadın özel güvenlik görevlilerinin; yaş, eğitim durumları ve mesleki deneyim bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Özel Güvenlik Görevlilerine Ait Kişisel Bilgiler

Kod	Yaş	Eğitim Durumu	Mesleki Deneyim
ÖGG-1	35	Lise	8
ÖGG-2	21	Lise	1 yıl 3 ay
ÖGG-3	36	Lisans	12
ÖGG-4	49	Ön lisans	18
ÖGG-5	40	Lise	16
ÖGG-6	46	Lisans	8
ÖGG-7	48	Lise	12
ÖGG-8	31	Lise	5
ÖGG-9	-	-	-
ÖGG-10	42	Lise	11
ÖGG-11	31	Ön lisans	5
ÖGG-12	-	-	-
ÖGG-13	28	Lisans	2 yıl 5 ay
ÖGG-14	29	Lise	8
ÖGG-15	35	Ön lisans	6

ÖGG-16	43	Ön lisans	17
ÖGG-17	38	Lise	5

Tablo 1 incelendiğinde (iki personelin demografik bilgileri olmaksızın)*; 20-25 yaş grubunda 1 (% 6,66), 26-30 yaş grubunda 2 (% 13,32), 31-35 yaş grubunda 4 (% 26,64), 36-40 yaş grubunda 3 (% 19,98), 41-45 yaş grubunda 2 (% 13,32) ve 46-50 (% 19,98) yaş grubunda 3 personel bulunmaktadır. En çok (4 kişi) 31-35 (% 26,64) yaş grubunda personel bulunurken, en az 20-25 (% 6,66), yaş grubunda (1 kişi) bulunmaktadır. Eğitim durumları incelendiğinde ise lise düzeyinde 8 (% 53,33), ön lisans düzeyinde 4 (% 26,66), ve lisans düzeyinde 3 (% 20), personel bulunmaktadır. Eğitim durumları göz önüne alındığında en çok lise mezununun (8 kişi) en az ise lisans mezununun (3 kişi) olduğu dikkat çekmektedir. Özel güvenlik görevlilerinin mesleki deneyimleri incelendiğinde ise 1-5 yıl grubunda 5 (%33,33), 6-10 yıl grubunda 4 (% 26,66), 11-15 yıl grubunda 3 (% 20), 16-20 yıl grubunda ise 3 (% 20) personel bulunmaktadır. Çalışma yıllarına bakıldığında mesleğinin ilk 10 yılında olan personellerin (9 kişi) yoğunluğu (% 60) dikkat çekmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen ve 4 açık uçlu sorudan meydana gelen görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun ilk versiyonu, 6 sorudan oluşmaktadır. Uzman görüşüne sunulan ve 4 kadın özel güvenlik görevlisi ile test edilen görüşme formu, pilot uygulama sonrasında tekrar uzman görüşüne sunulurken 4 soruya indirilmiştir. Görüşme formunun son hali 2024 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında Yozgat Bozok Üniversitesi'nde çalışan 17 kadın özel güvenlik görevlisine uygulanmıştır.

* Bilgilerini vermekten imtina etmişlerdir.

2.4. Verilerin Analizi

Görüşme formları ile elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yönetimi uygulanmıştır. Nitel içerik analizi, ham verileri geçerli çıkarım ve yorumlamaya dayalı olarak kategorilere veya temalara yoğunlaştırmak için tasarlanmış bir süreci içerir. Bu süreç, araştırmacının dikkatli incelemesi ve sürekli karşılaştırması yoluyla verilerden temaların ve kategorilerin ortaya çıktığı tümevarımsal akıl yürütmeyi kullanır. Ancak nitel içerik analizi, tümdengelimsel akıl yürütmeyi dışlamak zorunda değildir (Patton, 2014). Teoriden veya önceki çalışmalardan kavramlar veya değişkenler üretmek, özellikle veri analizi başlangıcında nitel araştırma için de çok yararlıdır (Berg, 2001).

3. Bulgular

Bu bölümde kadın özel güvenlik görevlilerine yönelik gerçekleştirilen çalışma ile görüşme yanıtlarından elde edilen bulgular, onlar hakkındaki yorumlar ve katılımcıların görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar yer almaktadır.

Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörlüğü Özel Güvenlik Müdürlüğü'nden edinilen bilgilere göre özel güvenlik görevlilerinin, toplam 126 kişi (% 100) olduğu ve bunların 109'unun (% 86,50) erkek, 17'sinin (% 13,50) kadın olduğu tespit edilmiştir. Erkek ÖGG sayısının kadın ÖGG'lere nazaran oldukça yüksek olduğu ifade edilebilir. Bu durumun katılımcı görüşlerine de yansıdığı görülmekte ve doğrudan alıntılarda yer verilmektedir. Özel güvenlik mesleğini icra eden kadınların yaşadığı zorluklar aşağıda Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Kadın Özel Güvenlik Görevlilerinin Mesleklerini İcra Ederken Karşılaştıkları Zorluklar Hakkındaki Görüşleri

Sıra	Kod	Karşılaşılan Zorluklar	f	%
1	ÖGG-3, ÖGG-5, ÖGG-10, ÖGG-14, ÖGG-16, ÖGG-17	Zorluk yaşamıyorum (Ana tema)	6	20
2	ÖGG-2, ÖGG-4, ÖGG-12, ÖGG-13, ÖGG-15	Erkek ÖGG'ler ile ilgili problemler	5	16,66
3	ÖGG-1, ÖGG-2, ÖGG-4, ÖGG-13	Argo konuşulması	4	13,33
4	ÖGG-1, ÖGG-8, ÖGG-9	Sözel ve fiziki tartışma	3	10
5	ÖGG-6, ÖGG-8	Gece vardiyası	2	6,66
6	ÖGG-2	Memur işçi ayrımı	1	3,33
7	ÖGG-6	Kişisel ihtiyaçların karşılanamaması	1	3,33
8	ÖGG-6	Meslek hastalıkları	1	3,33
9	ÖGG-6	Mobbing	1	3,33
10	ÖGG-6	Küçük görülme	1	3,33
11	ÖGG-7	İzin problemi	1	3,33
12	ÖGG-11	Doğrudan hedef olmak	1	3,33
13	ÖGG-12	Ön yargı	1	3,33
14	ÖGG-12	Yaşam dengesinin bozulması	1	3,33
15	ÖGG-12	Yönetici kadro yapısı	1	3,33
Toplam			30	100

Tablo 2 ele alındığında, çalışmaya katılan kadın ÖGG'lerin ifadelerine göre genel olarak görevlerini icra ederken karşılaştıkları problem ya da zorlukları 15 tema altında toplamak mümkündür. "Zorluk yaşamıyorum" temasını 6 kadın ÖGG dile getirmiş ve bu sayı toplam oranın %20'sini oluşturmakta olup ilk sırada yer almakta ve ana tema olarak belirlenmiştir. İkinci sırada Erkek ÖGG'ler ile ilgili problemler (temizlik noktasında hassasiyet göstermemeleri ve kadın görevliler varken geri planda durmaları vb.) %16,66 oranla 5 kadın ÖGG tarafından ifade edilmektedir. "Argo konuşulması" teması ise %13,33 bir oranla 4 kadın ÖGG tarafından zikredilmekte ve üçüncü sırada bulunmaktadır. "Sözel ve fiziki tartışma" (çalışan bölgeye göre hizmet alımı yapan kişilerle sözlü atışmaların ve

mukavemetin olması) temasını 3 ÖGG dile getirmekte ve toplam oranın % 10'nunu kapsamaktadır. Yine "Gece vardiyası" temasını 2 ÖGG ifade etmekte ve % 6,66'lık bir oran söz konusudur. Diğer ise temalar (11) ise yine 1 kez zikredilmiştir. Bu temalar toplam oranın % 36,66'sını oluşturmaktadır. İlgili soruya yönelik verilen cevapların bazıları aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

"Çok ciddi bir zorluk yaşamıyorum açıkçası, genellikle öğrenci ortamı olduğu için zorluk yaşıyoruz diyemem." (Kod: ÖGG-3). "Birlikte görev yaptığımız erkek özel güvenlik görevlileri yanımızda küfürlü ve argo konuşuyorlar. Bu durum bizi rahatsız ediyor. Ayrıca birlikte çalıştığımız noktaları pis ve düzensiz kullanıyorlar." (Kod: ÖGG-4). "Öğle arasında dahi okul girişini boş bırakmamak adına yemekhane yerine kabinde yemek yemek zorunda kalıyoruz. Namaz kılmaya gidemiyoruz. Lavaboya giderken bile çalışan işçi arkadaşlardan giriş kapısına bakarak olmalarını rica etmek zorunda kalıyoruz. Okul idaresi ve çalışanları; siz ne iş yapıyorsunuz ki sabahtan akşama, akşamdan sabaha oturuyorsunuz diyerek güvenlik görevlilerini aşağılıyor ve mobbing uyguluyorlar." (Kod: ÖGG-6). "Sözel ve fiziki şiddete maruz kalmamız ve hastane ortamında çalıştığımız için gece nöbetleri zor geliyor." (Kod: ÖGG-8). "Erkek güvenliklerle aynı ortamda görev yaptığımız için argo (hakaret/küfür) içerikli konuşmalar geçiyor rahatsız oluyoruz ve erkeklerde oturma kalkma adabı yok. Bayanların olduğu ortamda erkekler çalışmıyor. Erkekler binaya verildiğinde görev noktasında temizlik yapılmıyor aksine daha pis bırakılıyor, her yer pislik içerisinde ve kokuyor." (Kod: ÖGG-13). "Bu mesleği genelde erkeklerin yaptığı düşünüldüğü için kadınlara ön yargı ile yaklaşılmaktadır. Gece ve uzun çalışma saatlerinde kişisel yaşam dengesi bozulmaktadır. Erkek personel sayısının fazla olması ve yönetici kadrosunun tamamının erkek olması bizim için zorluk teşkil etmektedir" (Kod: ÖGG-12).

Doğrudan alıntılar ve Tablo 2'deki bilgiler dikkate alındığında her ne kadar ana tema zorluk yaşamıyorum teması olsa da kadın ÖGG'ler 14 tema altında yaşadıkları zorlukları dile getirmişlerdir. Özellikle erkek ÖGG'ler ile yaşanan problemler arasında birlikte görev yapılan noktaların erkekler tarafından kirli bırakılması, konuşma ve hareketlerine dikkate edilmemesi sıkça dile getirilmekte ve bu durumdan yakınılmaktadır. Yine gece çalışmanın zorluğu dile getirilmekte ve yaşam dengesinin bozulduğu aktarılmaktadır.

Bu ifade edilen olumsuz durumlara karşılık özel güvenlik mesleğini icra eden kadınların karşılaştıkları olumlu durumlar ise Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Kadın Özel Güvenlik Görevlilerinin Mesleklerini İcra Ederken Karşılaştıkları Olumlu Durumlar Hakkındaki Görüşleri

Sayı	Kod	Karşılaşılan Olumlu Durumlar	f	%
1	ÖGG-6, ÖGG-10, ÖGG-11, ÖGG-14, ÖGG-16	Değer görmek (Ana tema)	5	18,51
2	ÖGG-5, ÖGG-11, ÖGG-15, ÖGG-17	Gece çalışmama	4	14,81
3	ÖGG-2, ÖGG-4, ÖGG-13	Güven vermek	3	11,11
4	ÖGG-3, ÖGG-9, ÖGG-12	Kendine güvenme ve güç	3	11,11
5	ÖGG-4, ÖGG-13	Öğrenci olaylarının uzamaması	2	7,40
6	ÖGG-11, ÖGG-12	Empati	2	7,40
7	ÖGG-1	Güler yüz edilen dualar ve teşekkür	1	3,7
8	ÖGG-6	Bilinç ve gurur	1	3,7
9	ÖGG-6	Yardım	1	3,7
10	ÖGG-7	Olumlu durum yaşamamak	1	3,7
11	ÖGG-8	Caydırıcılık	1	3,7
12	ÖGG-11	Amir desteği	1	3,7
13	ÖGG-12	Görev paylaşımı	1	3,7
14	ÖGG-6	Güvenilir bir ortam	1	3,7
Toplam			27	100

Tablo 3 değerlendirildiğinde, çalışmaya katılan kadın ÖGG'lerin ifadelerine göre genel olarak görevlerini icra ederken karşılaştıkları olumlu durumlar 14 tema altında toplanabilir. İlk sırada ana tema olarak yer alan “değer görmek”, 5 ÖGG tarafından dile getirilerek % 18,51 orana sahiptir. İkinci sırada ise (kadın oldukları için) “gece çalışmamak” teması 4 kadın görevli tarafından ifade edilmiş olup % 14,81 oranına sahiptir. Yine üçüncü ve dördüncü temayı, aynı sayıda kadın görevli (3) tarafından zikredilen ve aynı orana (% 11,11) sahip olan “güven vermek” ile “kendine güvenmek ve güç” oluşturmaktadır. Ayrıca kadın görevli oldukları için öğrenci olaylarının daha kolay yatıştığını dile getiren görevliler (2) “öğrenci olaylarının uzamaması” temasını oluşturmakta ve % 7,40 oranını oluşturmaktadır. Yine “empati” teması da 2 kadın görevli tarafından üretilen bir tema olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca hiç olumlu bir durumla karşılaşmadığını dile getiren bir katılımcı da dikkat çekmektedir. Bu temalar haricinde 8 ayrı tema katılımcılar tarafından birer kez dile getirilmiştir. Bu temalar toplam oranın % 29.6’sını oluşturmakta ve önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu temaların oluşmasına yönelik ifade edilen doğudan alıntılarının bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

“İşimi severek yapıyorum. Verdiğimiz emek karşısında bize verilen değeri görmek bizi mutlu ediyor” (Kod: ÖGG-10). “Kız öğrenciler herhangi bir problemleri/sıkıntıları olduğu zaman rahatlıkla paylaşabiliyorlar. Kavga/tartışma olduğu zaman bayan güvenlikler erkek güvenliklere nazaran daha yapıcı ve ılımlı yaklaşarak olayı büyümeden çözüyor. Aileler okulda bayan güvenlik gördükleri zaman okula bakış açıları pozitif yönde etkileniyor” (Kod: ÖGG-13). “Kamu kurumu olması nedeniyle güvenilir bir ortamda çalışıyor olmak olumlu bir durum. Yaptığım mesleğin saygınlığının olması. Devletimin emrinde olduğumun bilinci ve gururu başka bir durum olarak ifade edilebilir. Ayrıca insanlara yardımcı olmak adına; halkla ilişkiler, danışman, destek birimi, rehber ve kargocu gibi görevler üstlenmek beni mutlu ediyor” (Kod: ÖGG-6). “Fakültelerde

özellikle bayan öğrencilerin bayan güvenlik görevlilerini daha yakın görme sebebiyle sıkıntı ve dertlerini daha çabuk dile getirmeleri olumlu bir durum olarak karşımıza çıkıyor. Fakülteleri yeni kazanan ve ailesi ile üniversitemize gelen öğrenci yakınlarına daha fazla güven vermek. Yine çıkan öğrenci olaylarında bayan güvenlik görevlisi duruma müdahale ettiği zaman bayan olduğumuz için olayların daha fazla uzamadan hemen bitmesi de karşılaştığımız olumlu bir durum” (Kod: ÖGG-4). “Gece nöbetlerinin olmaması olumlu bir durum. Müdürümüz ya da şeflerimiz tarafından bayan olarak konumumuz dolayısıyla desteklerinin üzerimizde olması. Bayan olarak destek beklediğimiz durumlarda her zaman bizi dinleyen birim amirlerimizin olması bizi anlamaları ve yaptığımız iş karşılığında verilen değer pozitif durumlar olarak karşımıza çıkıyor” (Kod: ÖGG-11).

Tablo 3 verileri ve doğrudan alıntılar dikkate alındığında kadın ÖGG’lerin görevleri ile ilgili olarak gerek yöneticiler gerekse hizmet alımından yararlananlar tarafından küçük de olsa takdir edilmeleri ve aldıkları teşekkür kendilerini oldukça memnun ettiği görülmekte ve sıklıkla dile getirilmektedir. Gece vardiyası kısmına dikkat çekmek gerekmekte çünkü hem olum hem de olumsuz durumlar olarak dile gerilmiştir. Buradaki husus aslında gece çalışmanın zorluğu dile getirilmiştir. Çalışılan yere göre gece çalışmayanlar bu durumu olumlu görürken gece çalışanlar ise olumsuz bir durum olarak aktarmışlardır. Yaşanan olası olaylarda kadın ÖGG’ler kendilerinin müdahalede ettiği olayların büyümeden sonlandığını ifade etmişlerdir. Hatta bu durumun kadın kimliklerinden kaynaklı olduğu da belirtilmektedir.

Doğrudan alıntılardan anlaşılacağı gibi farklı olumlu durumlarla karşılaştıklarını dile getiren kadın ÖGG’lerin, üniversitede özel güvenlik görevlisi olarak işe başlarken (işe alınırken) kadın olmanın sağladığı avantajlar Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4: Kadın Özel Güvenlik Görevlilerinin İşe Başlarken (İşe Alınırken) Kadın Olmanın Sağladığı Avantajlar Hakkındaki Görüşleri

Sayı	Kod	Avantajlı Durumlar	f	%
1	ÖGG-2, ÖGG-3, ÖGG-4, ÖGG-5, ÖGG-6, ÖGG-7, ÖGG-8, ÖGG-10, ÖGG-11, ÖGG-12, ÖGG-13, ÖGG-14, ÖGG-15, ÖGG-16, ÖGG-17	Avantaj olmadı (Ana tema)	15	88,23
2	ÖGG-1	Caydırıcı olmak	1	5,88
3	ÖGG-9	Duyulan ihtiyaç	1	5,88
Toplam			17	100

Tablo 4 incelendiğinde, çalışmaya katılan kadın ÖGG'lerin ifadelerine göre genel olarak işe alımda kadın olmanın sağladığı avantajlı durumlar 3 tema altında toplanabilir. Katılımcıların çoğu (15) “avantaj olmadı” temasını dile getirmiş olup bu temanın ana tema olmasını sağlamışlardır. Bu tema toplam oranın % 88,23'ü oluşturmaktadır. Birer katılımcı ise “caydırıcı olmak” ve “duyulan ihtiyaç” temalarını dile getirmiş ve % 5,88'lik oran ile sıralamada yer almışlardır. Bahse konu bu temaların oluşmasına yönelik doğudan alıntıların bazıları aşağıdaki gibi sunulabilir:

“Ben üniversitemizin hastanesinde görev yapıyorum. Görev yaparken, işimizle alakalı durumlarda ilk müdahalede bulunduğumuz durumlarla karşılaşabiliyoruz. Özellikle kadın hasta veya hasta yakını olunca kadın görevli olarak bizler olaylara müdahil oluyoruz. Dolayısıyla kadın görevlilere ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Bunu da işe alımlarda bir avantaj olarak görüyorum” (Kod: ÖGG-9). *“Üniversitemizin gerek öğrenci gerekse akademik ve idari personel sayısı oldukça fazla. Özellikle öğrenci olaylarında kadın güvenlik görevlileri olaylarda caydırıcı unsur olarak yer alıyor. Bizim müdahil olduğumuz durumlarda olaylar fazla büyümüyor. Bu anlamda caydırıcılığın işe alımda avantaj olduğunu düşünüyorum”* (Kod: ÖGG-1). *“Bayan olarak (+) olan bir durum olmadı bayan olduğum için seçilmedim ya da bayan olduğum için*

görünüş vs. gibi durumlardan ötürü işe alınmadım. Başvuru sonucunda bilgiler dahilinde olan bir durum söz konusu... Herhangi bir ayrıcalık tanınmadı” (Kod: ÖGG-11). “Bu meslekte kadın erkek ayrımı olmadığı için pek bir avantaj yok. Ben bayanım o görevi erkek yapsın ya da sen bayansın erkek görevli çağıralım gibi bir durum yaşamadım” (Kod: ÖGG-3). “Hiçbir avantajı yoktur. Kadın olduğum için işe alınmadım şartlarım uyduğu için işe alındım” (Kod: ÖGG-14). “Hiçbir avantajı yok. Pozitif ayrımcılık da yok” (Kod: ÖGG-6). “Bayan olduğum için değerlendirmeye alınmadım ve bayan olduğum için görüşme sağlanıp kabul edilmedim” (Kod: ÖGG-10).

Doğrudan alıntı ve Tablo 4 verileri birlikte değerlendirildiğinde kadın ÖGG’ler işe alınırken kadın kimliklerinden ziyade işi hak ettikleri için alındıklarını aktarmaktadır. Yine kendilerine olan ihtiyaç bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak dile getirilmiştir. Doğrudan alıntılarda bu durum gerek hasta yakınları ile ilişki gerekse olaylara yapılan müdahalede kendilerine olan ihtiyaç ifade edilmiştir.

İşe kabul edilirken genel olarak kadın olmanın sağladığı herhangi bir avantajın olmadığı kanaatinde olan kadın ÖGG’lerin, üniversitede özel güvenlik görevlisi olarak işe başlarken (işe alınırken) kadın olmanın neden olduğu dezavantajlar Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5: Kadın Özel Güvenlik Görevlilerinin İşe Başlarken (İşe Alınırken) Kadın Olmanın Neden olduğu Dezavantajlar Hakkındaki Görüşleri

Sayı	Kod	Dezavantajlı Durumlar	f	%
1	ÖGG-3, ÖGG-8, ÖGG-10, ÖGG-11, ÖGG-14, ÖGG-16, ÖGG-17	Dezavantaj olmadı (Ana tema)	7	38,88
2	ÖGG-2, ÖGG-4, ÖGG-6, ÖGG-15	Kadın yönetici ve şefin olmaması	4	22,22
3	ÖGG-4, ÖGG-5	Daha çok erkek ÖGG alımı	2	11,11
4	ÖGG-1	Her an tehlike hissi	1	5,55
5	ÖGG-7	Vardiya usulü	1	5,55
6	ÖGG-9	Çevre baskısı	1	5,55

7	ÖGG-12	Kadın olmak yeterli sebep	1	5,55
8	ÖGG-13	Memur işçi ayrımının olmaması	1	5,55
Toplam			18	100

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcı kadın ÖGG'lerin söylemlerine göre genel itibariyle işe alımda kadın olmanın neden olduğu dezavantajlı durumlar 8 tema şeklinde gösterilebilir. İşe alımda “Dezavantaj olmadı”, teması 7 kadın ÖGG tarafından ifade edilerek ana temayı oluşturmuştur. Bu tema, % 38,88 orana sahip olup en dikkat çekici tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine % 22,22 orana sahip “Kadın yönetici ve şefin olmaması” teması 4 kadın ÖGG tarafından dile getirilmiş ve ikinci tema olarak yer almaktadır. Bir başka dezavantaj durumu olarak görülen tema ise “Daha çok erkek ÖGG alımı” olup 2 kadın ÖGG aracılığıyla ifade edilerek % 11,11 oranına sahiptir. Kadın ÖGG'lerin belirttiği diğer 5 tema (Her an tehlike hissi, 7/24 vardiyaya usulü, Çevre baskısı, Kadın olmak yeterli sebep, Memur işçi ayrımının olmaması) ise birer görevli aracılığıyla söylem bulmuş ve toplamda % 27,75 oran ile toplam oranda yer almaktadır. İfade edilen bu temaların oluşmasına katkı sağlayan doğudan alıntılarının bazıları aşağıdaki gibi sunulabilir:

“İşimi severek yapıyorum. İşe alımda da kadın olmamdan ötürü dezavantaj olacak bir durum göremiyorum” (Kod: ÖGG-3). *“Kadın olmamın bu konuda herhangi bir dezavantaj sağladığını düşünmüyorum”* (Kod: ÖGG-8). *“Erkek güvenlik görevlisi alımı fazla olduğu için bayan olarak işe başlama olasılığı dezavantaj bir durum oluşturmaktadır”* (Kod: ÖGG-5). *“Kadın yönetici ve şefinin olmaması işe alımda bana göre dezavantaj yaratmaktadır. Bunu iş hayatımızda da görüyoruz. Tartışma ve kavga olduğunda kadın olarak arada kalıyoruz. Erkek şef ve yöneticilere problemlerimizi olduğu gibi aktaramıyoruz. Kadın şefin olmaması olumsuz etkiliyor”* (Kod: ÖGG-15). *“Kadın olmak işe kabulde tek*

başına yeterli olacak dezavantajlı bir sebeptir” (Kod: ÖGG-12). “Güvenlik hayatımızın ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkıyor ve ansızın bir olayla karşılaşabiliyoruz. Sanırım kadın olmanın vermiş olduğu bir duygu ki her an tehlike gelecekmış gibi hissetmek ve istemeden bunu karşı tarafa aksettirmek bir dezavantaj olabilir” (Kod: ÖGG-1). “Çevremde herkes bu işi yapamayacağımı söyledi. Kadından güvenlik olur mu? şeklinde söylemler oldu. Kadın olduğumdan bana çok baskı yapıldı. Psikolojik olarak etkilemeye çalıştılar ama ben kimseyi dinlemedim. İşimi severek yapıyorum ve işimden gayet memnunum” (Kod: ÖGG-9).

Tablo 5 verileri ve doğrudan alıntılar birlikte değerlendirildiğinde güvenlik alanının eril bir örgüt kültürü ile karakterize edildiğini ortaya koymaktadır. Erkek egemen bir meslek olması bir yana yönetici kadrosunun da erkeklerden oluşmasının yarattığı zorluklar dikkat çekmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Kadınların güvenlik mesleğindeki rolünde ve yıllar boyunca ağırlıklı olarak erkeklerin egemen olduğu bu belirli sektöre katılımlarında birçok değişikliğin olduğu söylenebilir. Ufukta yeni bir hareketin olduğu ve bu hareketin, değişim vizyonunu uygulayan yetenekli kadınları içerdiği ifade edilebilir. Kadınlar bu oldukça erkek odaklı mesleğe yavaş yavaş girmektedir. 15 yıl önce, güvenlik sektöründeki kadınların oranı neredeyse sifıra yakınken, yakın zamanda, kadınların hem kamu hem de özel sektörde güvenlik mesleğinde büyümek için aktif olarak konumlandıkları aktarılabilir.

Kamuda istihdam edilen özel güvenlik görevlilerinin bir kısmını da çalışmamızın katılımcılarını oluşturan Yozgat Bozok Üniversitesi’nde görev yapan 17 kadın özel güvenlik görevlisi meydana getirmektedir. Çalışmamızın yürütüldüğü bahse konu yükseköğretim kurumunda toplam 126 özel güvenlik görevlisi görev

yapmakta ve bunların 109'u (% 86,50) erkek güvenlik görevlisidir. Özel güvenlik mesleğinde kadın erkek oranını ortaya koymak ve erkek oranının fazla olduğunu belirtmek anlamında Koç (2017), tarafından yapılan çalışmaya da bakılabilir. Çalışmaya katılanların 78'i (%87,6) erkek, 11'i (%12,4) kadın olarak tespit edilmiş ve araştırma sonuçlarımız ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca İlhan (2015), tarafından yapılan araştırmada 186 katılımcının %93,5'i erkek iken, % 6,5'i kadın görevli olduğu açıklanmıştır. Bu sonuç da yine çalışmamız ile paralellik göstermektedir. 2023 yılı verilerine göre ülkemizde 350.000 özel güvenlik görevlisinin aktif olarak çalıştığı ve 49.000'ninin kadın görevli olduğu açıklanmıştır. Bu rakamlar kadın oranının % 14 olduğunu ortaya koymakta ve çalışmamız ile benzer sonuç ortaya koymaktadır (URL-2). Yine Emniyet Genel Müdürlüğü Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı 01.08.2024 tarihli istatistiklerine göre ülkemizde aktif çalışan özel güvenlik sayısı kamuda 187.812 kişi özel de ise 185.913 kişi olup toplam 373.725 kişi olarak kaşımıza çıkmaktadır (URL-3). Sopitshi (2021)'nin 10 kadın özel güvenlik görevlisi ile yapmış olduğu çalışma da erkeklerin özel güvenlik mesleğinde egemen olduğunu ortaya koymuştur. Yine Tennant (2020), çalışmasında kadınların bu sektörde azınlık statüsünde olduğunu aktarmaktadır.

Çalışmamıza katılan kadın güvenlik görevlilerin yaş gruplarına bakıldığında; en çok (4 kişi) 31-35 (% 26,64) yaş grubunda personel bulunurken, en az 20-25 (% 6,66), yaş grubunda (1 kişi) bulunmaktadır. Bu sonuca benzer bulgular; Koç (2017), tarafından yapılan çalışmayla ortaya koyulmuş ve 31-35 yaş aralığı görevli personelin ilk sırada %28,1 oranla yer aldığı belirtilmiştir. Çalışmaya katılanların eğitim durumları incelendiğinde ise en çok lise düzeyinde 8 (% 53,33), ve en az lisans düzeyinde 3 (% 20), personel bulunmaktadır. Yine aynı tespit Koç (2017), tarafından yapılan çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır.

Tokman-Malatyalı ve Özel-Ucuşal (2013), istihdam edilen kadınların problemlerini ya da yakındığı durumları belirtirken, belirli iktisadi alanlarda baş gösteren yoğunluk, ekonomik sektörlere, işlere ve mesleklere göre cinsiyet ayrımcılığına ilişkin sorunlara da yer vermişlerdir. Yukarıda anılan rakam ve oranlar dikkate alındığında güvenlik sektörünün kamu ya da özel fark etmeksizin erkek istihdam ağırlıklı bir alan olduğu görülmektedir. Bu durum, çalışmamızda tespit edilen ve katılımcı ifadelerine de doğrudan yansıyan ve yakınılan bir konu olmaktadır. Nitekim Kod: ÖGG-5 katılımcı bu gerçeği: *“Erkek güvenlik görevlisi alımı fazla olduğu için bayan olarak işe başlama olasılığı dezavantaj bir durum oluşturmaktadır.”* şeklinde açıkça ifade etmektedir. Yine cinsiyet ayrımcılığının görüldüğü bir meslek olarak özel güvenlik sektörünü ifade etmek mümkündür. Bu durum hem toplumda hem de mesleği icra edenler açısından da aynıdır. Kadından özel güvenlik görevlisi mi olur düşüncesi var olan bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce şekli katılımcı tarafından dile getirilmiş ve çevresinden gördüğü baskı aktarılmıştır. Bununla birlikte cinsiyet ayrımının olmadığını güvenlik mesleğinde kadın erkek ayrımının olmadığını, olaylara birlikte müdahale edildiğini belirten katılımcı görüşü de mevcuttur. Ancak katılımcı görüşleri genel olarak değerlendirildiğinde cinsiyet ayrımcılığının ön planda olduğu gerçektir. Sektör, eril bir örgüt kültürü ve kadın ile erkeklerin yetenek ve kabiliyetleri açısından cinsiyet ve toplumsal cinsiyete yönelik özcü ve ataerkil tutumları yansıtan bir iş bölümü ile karakterize edilmektedir. Bu durumu katılımcılardan (Kod: ÖGG-12): *“Kadın olmak işe kabulde tek başına yeterli olacak dezavantajlı bir sebeptir”* ifadesiyle çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Tennant (2020) da çalışmasında sektörün eril bir örgüt kültürü olduğunu Güney Afrika’da özel güvenlik sektöründe istihdamın ve istihdam uygulamalarının son derece cinsiyetçi olduğu ve kadınların bu sektörde rutin olarak dışlanma ve ayrımcılığa maruz kaldığını vurgulamaktadır.

Kadın ÖGG'lerin varlığının birçok olayın büyümeden sonlanmasına katkı sağladığı bilinmektedir. Nitekim kadın görevli bu durumu şöyle ifade etmektedir. *"...Çıkan öğrenci olaylarında bayan güvenlik görevlisi duruma müdahale ettiği zaman bayan olduğumuz için olayların daha fazla uzamadan hemen bitmesi de karşılaştığımız olumlu bir durum"* (Kod: ÖGG-4). Aynı şekilde Lopes (2011), kadınların göstermelik varlığının bile suistimalleri caydırdığını tespit etmiştir.

Pekel (2019)'e göre kamu sektöründe, kadınların karar alma sistemlerindeki temsili özel sektöre göre daha düşüktür. Kamu sektöründe üst düzey yönetimdeki kadın sayısı çok düşüktür. Benzer sonuçlar çalışmamızda da bir kez daha ortaya çıkmış, güvenlik sorumlusu (güvenlik şefi) veya güvenlik amir ya da güvenlik müdürü pozisyonunda bir kadın personelin olmadığı tespit edilmiş bu durum katılımcı ifadelerine de yansımıştır. Kadın güvenlik şefinin olmaması, kadın görevliler arasında olumsuz bir konu olarak değerlendirilmiştir. Herhangi bir problem karşısında özellikle kadınları ilgilendiren konularda erkek yöneticiler ile yapılan konuşmaların zorlukları dile getirilmiştir. Kısa ve arkadaşları (2023) da yükseköğretim kurumları üzerine yaptıkları çalışmada gerek kadın akademik personelin gerekse kadın idari personelin yönetici pozisyonlarındaki düşük oranına dikkat çekmişlerdir. Yine aynı durum Akça ve Özaslan-Çalışkan (2019) tarafından yapılan araştırma sonucuna da yansımış ve ülkemizde özellikle yönetici pozisyonunda çalışan kadın sayısının erkeklere oranla oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Gece çalışıp, çalışmama durumu da katılımcılar arasında sıkça dile getirilen bir konu olmuştur. Bu durum vardiyalı çalışma sistemi olarak ifade edilen ve gece süresini de içine alan bir çalışma sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kampüste farklı birimlerde çalışan kadın görevliler gece çalışmadıkları için memnuniyetlerini dile getirirken, üniversite hastanesinde çalışan kadın güvenlik görevlileri gece çalışmanın zorluğunu dile getirmişleridir. Benzer sonuçlar, özel

güvenlik görevlilerinin vardiyalı çalışma sistemini konu edinen Koç (2017)'nin araştırmasında da ifade edilmekte ve gece çalışma ile görevlilerin sosyal yaşamı ve motivasyonlarının etkilediği dile getirilmektedir. Vardiyalı çalışmanın zorlukları ve yaşam üzerindeki etkileri yine Sopitshi (2021) tarafından dile getirilmektedir.

Heinecken (2015) ve Kreft (2017) cinsiyetçi iş bölümünün sonuçları dikkate alındığında kadınların ya toplumsal cinsiyet perspektifinin gerekli olduğu pozisyonlar yerine düşük riskli pozisyonlarla sınırlandırıldığı ya da yetenekli olarak görülmek için bu eril kültüre asimile olmaya zorlandığını aktarmaktadır. Bu durum katılımcıların erkek görevliler ile birlikte olaylara müdahale etmelerine ve erkeklerden hiçbir farklarının olmadığına dikkat çekmeleri ile açıklanabilir.

Üniversitede meydana gelen olaylara kadın ve erkek güvenlik görevlisi ayrımı olmaksızın müdahale edildiği aktarılmakla birlikte bir katılımcı tarafından dile getirilen her an bir tehlike olacakmış hissi önemli bir konu olarak aktarılabilir. Karacan (2011), özel güvenlik görevlilerinin iş memnuniyetleri üzerine yaptığı çalışmada, erkeklerin iş yerindeki olası tehlikeler konusunda kendilerini kadınlardan daha güvende hissettikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç, çalışmamız ile örtüşen durumu ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Yine Karacan (2011), çalışmasında; izin almanın verdiği memnuniyetin hizmet yıllarıyla birlikte arttığını aktarmaktadır. Bu tespitin ise yapmış olduğumuz araştırma sonuçları ile örtüşmediği söylenebilir. Nitekim katılımcılarımızdan (Kod: ÖGG-7) 48 yaşında, lise mezunu ve 12 yıllık mesleki deneyime sahip olan güvenlik görevlisi, izinlerin problem olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla yaş ve mesleki deneyimin artması ile izin alma noktasında problemlerin yaşanmaması durumunun pek uyuşmadığı aktarılabilir.

İş doyumu, kişinin yaptığı mesleğin kendisinden beklentilerini karşılama derecesiyle ilgili bir durum olarak kısaca ifade edilebilir (Karaköse ve Kocabaş, 2006). İş doyumu bağlamında bir değerlendirme yapıldığında ise kadın özel güvenlik görevlileri yaptıkları iş karşılığında kendilerine değer verildiğini, saygı gösterildiğini ve özellikle bir problem karşısında öğrencilere yardım ettiklerinde karşılığında bir güler yüzle edilen teşekkür ve edilen dua ile yaşadıkları hazı ve mutluluklarını aktarmışlardır. Bu bağlamda çalışma sonuçları ile Karakuyu ve Bedir (2020)'nin özel güvenlik görevlilerinin iş doyum düzeylerine göre şiddet eğilimlerini konu edinen araştırma sonuçları benzerlik göstermekte ve güvenlik sektöründe mesleklerini icra eden katılımcıların iş doyum düzeylerinin oldukça yüksek çıktığı aktarılmaktadır. Yine Karacan (2011), gerçekleştirdiği çalışma sonuçlarından hareketle, bazı sonuçların bazı faktörler açısından nispeten değişebildiğini ancak özel güvenlik görevlilerinin iş doyum düzeylerinin kişisel ve örgütsel faktörler açısından yüksek olduğunu bununla birlikte özellikle maaşlarından memnun olmadıkları yönünde genel bir sonuç çıkarılabileceğini aktarmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler ve analiz süreci ile ulaşılan sonuçlar dikkate alınarak özel güvenlik mesleği paydaşlarına ve bu konuda araştırma yapacak araştırmacılara yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

- Çalışma; daha sağlıklı sonuçlar elde etme adına, farkı kamu ve özel sektörde çalışan ve örneklem grubunu oluşturacak katılımcı (kadın özel güvenlik görevlisi) sayısının fazla olduğu kurumlarda da uygulanabilir.
- Vardiyalı sistemde ihtiyaca binaen gece çalışma durumunun tamamen ortadan kaldırılamayacağı gerçeğinden hareketle gece çalışma süresi (nöbet süresi) tekrar gözden geçirilebilir.
- Üniversiteler özelinde kadın güvenlik personel sayısı artırılabilir ve bu durum diğer kurum ve kuruluşlara yayılabilir. Bu düzenleme ile birlikte

birçok problem (erkek egemenliği, izin, çalışma süresi vb.) ortadan kalkabilir.

- Ast üst ilişkileri bağlamında daha sağlıklı ve işlevsel bir durum için kadın şef ve kadın güvenlik amir ve müdürü atanabilir, varsa sayısı artırılabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma; T.C. Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan 28.06.2024 tarih 15-25 sayı ile etik komisyon onayı alınarak gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Akca, M. & Çalışkan Özasan, B. Ö. (2019). Gender diversity in board of directors: a content analysis from Turkey—women's presence level in Turkey's boards, *Gender And Diversity: Concepts, Methodologies, Tools, And Applications* (Ed. Naman Sharma), IGI Global, Ss.493-507.

Alp, H. (2023). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından siyasal hayatta kadın temsiliyeti ve 14 Mayıs 2023 milletvekili seçimleri üzerine bir değerlendirme, *Anlambilim MTÜ Sosyal Ve Beşerî Bilimler Dergisi*, S. 3 (1), 203-211.

Alvesson, M. & Due Billing, Y. (2009). *Understanding gender and organizations*. London: Sage.

- Ballakrishnen, S., Fielding-Singh, P., & Magliozzi, D. (2019). Intentional invisibility: Professional women and the navigation of workplace constraints. *Sociological Perspectives*, 62 (1), 23-41.
- Bardill, L. (2008). *Feminisation and outsourced work': a case study of the meaning of 'transformation' through the lived experience of non-core work at the University of Cape Town*. Published Doctoral dissertation, Cape Town: UCT.
- Berg, B. L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*, Allyn And Bacon: Boston.
- Busetto, L., Wick, W. & Gumbinger, C. (2020). How to use and assess qualitative research methods. *Neurol. Res. Pract.* 2, 14
- Button, M. & Stiernstedt, P. (2017). The evolution of security industry regulation in the European Union. Institute of Criminal Justice, 1-19.
- Carreiras, H. (2008). From loyalty to dissent: How military women respond to integration dilemmas, in H. Carreiras & G. Kummel (eds.). *Women in the military and in armed conflict*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 161-182.
- Chanana, K. (2003). Visibility, gender, and the careers of women faculty in an Indian university. *McGill Journal of Education/Revue des sciences de l'éducation de McGill*, 38(003).
- Connell, R.W. & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender & Society*, 19 (6), 829-859.
- Cunningham, W.C., Strauchs, J.J., Van Meter, C.W., and Hallcrest Systems, Inc. (1990). *Private security trends 1970-2000: The Hallcrest report II*. Boston: ButterworthHeineman.
- Çiftçi, O. (1982), *Kadın sorunu ve Türkiye'de kamu görevlileri kadınlar*, Ankara: TODAİE Yayınları.

- Davey, L. (2009). The application of case study evaluations. (Çev: Tuba Gökçek). *Elementary Education Online*, 8 (2), 1-3
- Debusscher, P. & Hulse, M. (2014). Including women's voices? Gender mainstreaming in EU and SADC development strategies for Southern Africa. *Journal of Southern African Studies*, 40 (3), 559-573.
- Derdiman, C. R. (2005). "Özel Güvenlik Anlayışı Ve 5188 Sayılı Kanun Uygulamasından Doğan Sorunlara İlişkin Değerlendirmeler, I. Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu: Türkiye'de Ve Dünya'da Özel Güvenlik Hizmetlerinin Dünü, Bugünü Ve Yarını, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Diphooorn, T. 2013. The emotionality of participation: various modes of participation in ethnographic fieldwork on private policing in Durban, South Africa. *Journal of contemporary ethnography*, 42 (2), 201-225.
- Eichler, M. (2015). Gender, PMCs, and the global rescaling of protection: implications for feminist security studies, in M. Eichler (eds). *Oxford Studies in Gender and International Relations*. New York: Oxford University Press. 55-75.
- Eichler, M. (2016). Private security and gender, in Abrahamsen & Leander (eds). *Routledge Handbook of Private Security Studies*. New York: Routledge.
- Ensor, D. (2018). *Gender Equality and Women's Empowerment Strategy*. [Washington]: Internews. (Erişim Tarihi: 19.11.2024).
- Facio, A. (2013). What is Patriarchy? (Erişim Tarihi: 19.11.2024).
- Fernando, D., Cohen, L., & Duberley, J. (2019). Navigating sexualised visibility: A study of British women engineers. *Journal of Vocational Behavior*, 113, 6-19.
- Hasanoğlu, M., & Özsoy, B. (2024). Türkiye'de Cumhuriyet'in kazanımları ve siyasette kadın görünürlüğü. *Asya Studies*, 8 (27), 127-138.

- Hearn, J. & Parkin, W. (2002). *Gender, sexuality and violence in organizations: The unspoken forces of organization violations*. London: Sage.
- Heilman, M. E. (2012). Gender stereotypes and workplace bias. *Research in organizational Behaviour*, 32 (4), 113-135.
- Heinecken, L. (2016). Conceptualizing the Tensions Evoked by Gender Integration in the Military: The South African Case. *Armed Forces & Society*, 43 (2), 202-220.
- Heinecken, L. (2015). Are women 'really' making a unique contribution to peacekeeping? *Journal of International Peacekeeping*, 19 (4), 227-248.
- Higate, P.R. (2011). In the business of (In)security? Mavericks, mercenaries and masculinities in the private security company. In A. Kronsell, & E. Svedberg (Eds.), *Making Gender, Making War. Violence, Military and Peacekeeping Practice* (pp. 182 - 196). Routledge.
- Hinde, J. & Marchant, D. (2015). Equality and diversity in the private security industry. *Conducted by the DJS research*. United Kingdom: Security Industry Authority.
- International Labor Organization. (2011). Private employment agencies, promotion of decent work and improving the functioning of labor markets in private security sector. Geneva: IUP. (Erişim Tarihi: 19.11.2024).
- İlhan, G. (2015). *Özel güvenlik örgütlerinin yönetsel sorunları ve çözüm önerileri: Özel güvenlik personelinin iş memnuniyetiyle ilgili bir alan araştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Kanter, R. M. (1977). Some effects of proportions on group life: Skewed sex ratios and responses to token women. *American Journal of Sociology*, 82, 965-990.

- Karacan, E. (2011). Job satisfaction of private security guards. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2), 203-239
- Karaköse, T. & Kocabaş, İ. (2006). Özel ve devlet okullarında öğretmenlerin beklentilerinin iş doyum ve motivasyon üzerine etkileri, *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 2 (1), 3-14.
- Karakurt, B., & Celal, B. A. L. (2013). Genel kolluk özel güvenlik ilişkisi. *Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 84-101.
- Karakuyu, A. & Bedir, A. (2020). Özel güvenlik görevlilerinin iş doyum düzeylerine göre şiddet eğilimlerinin incelenmesi. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 7 (53), 1086-1091.
- Karaman, Ö., & Seyhan, K. (2001). Olumlu ve olumsuz yanları ile özel güvenlik hizmetleri. *Polis Bilimleri Dergisi*, 3 (3).
- Kareithi, P.J. (2013). Hegemonic masculinity in media contexts. *Gamağ Research Agenda*, 26-29.
- Karim, S. & Beardsley, K. (2013). Female peacekeepers and gender balancing: token gestures or informed policymaking? *International Interactions*, 39 (4), 461- 488.
- Kısa, H., Akca, M., & Yıldırım, C. (2023). Kadınların üst yönetimdeki görünürlüğü: yükseköğretim kurumlarında bir araştırma. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, S.6 (3), 835-851.
- Koç, M. (2017). *Vardiyalı çalışma sisteminin çalışan motivasyonu üzerine etkisi: özel güvenlik personeli üzerine bir uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kreft, A. K. (2017). The gender-mainstreaming gap: Security Council resolution 1325 and UN peacekeeping mandates. *International Peacekeeping*, 24 (1), 132-158.

- Lipson, M. (1988). The private security industry: issues and trends (Jul., 1988). *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Published By: Sage Publications, Inc. pp. 11-22.
- Lopes, H. (2011). *Militarized masculinity in peacekeeping operations: An obstacle to gender mainstreaming*. Canada: Peacebuild.
- McCluney, C. L., & Rabelo, V. C. (2019). Conditions of visibility: An intersectional examination of Black women's belongingness and distinctiveness at work. *Journal of Vocational Behavior*, 113, 143-152.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Mertol, H., Ergün, Y., İsak, N., Dalçıçek, E., & Kaya, N. G. (2022). Kamusal alanda kadın görünürlüğü: Süslü kadınlar bisiklet turu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(83), 1358-1371.
- Mil, H. İ. (2014). Türkiye'de özel güvenlik sistemi ve yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (01), 117-134.
- Morton, T. A., Postmes, T., Haslam, S. A. & Hornsey, M. J. (2009). Theorizing gender in the face of social change: Is there anything essential about essentialism?. *Journal of personality and social psychology*, 96 (3), 653.
- Negiz, N., Cansever, N., Efe, S., & Tapdık Terzioğlu, S. (2024). *Kentsel gelişmişlik ve kadın görünürlüğü*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Olsson, L. (2000). Mainstreaming gender in multidimensional peacekeeping: A field perspective. *International Peacekeeping*, 7(3), 1-16.
- OSAGI. (2002). Gender Mainstreaming an overview. New York: United Nations.
- Özocaklı D., & Khanalizadeh B., (2023). Türkiye'de kadın istihdamının bazı belirleyicileri: Fmols yöntemi ile bir analiz. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 10 (4), 1331-1344.

- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. Edt. M. Bütün Ve S. B. Demir). (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Punch, K. F. (2013). *Introduction To Social Research: Quantitative And Qualitative Approaches*. London: Sage.
- SASSETA Research Division. (2016). Safety and Security Sector: An Explanation of the Private Security Sub-Sector in South Africa. *Monograph*, 1(7), ii-35.
- Stachowitsch, S. (2015). Military Privatization as a Gendered Process: A Case for Integrating Feminist International Relations and Feminist State Theories, in M. Eichler (eds.). *Stellenbosch University Oxford Studies in Gender and International Relations*. New York: Oxford University Press. 37-55.
- Stead, V. (2013). Learning to deploy (in) visibility: An examination of women leaders' lived experiences. *Management Learning*, 44 (1), 63-79.
- Tennant, J. (2020). *"It's not a woman's job": An exploration of the gendered nature of employment in the South African private security industry*. (Unpublished Master Thesis). Stellenbosch University, Faculty of Arts and Social Sciences.
- Tokman Malatyalı, G. & Özel Ucuzal, P. (2013). *T.C. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu Raporu*.
- Uçkun, C., Yüksel, A., & Demir, B. (2012). Özel güvenlik sektörünün Türkiye'deki rolü ve Dünya'daki konumu. *Ejovoc Electronic Journal Of Vocational Colleges*, 2 (2), 22-30.
- UN Women. (2016). *National Dialogue: Women, Peace and Security*. Jordan: UN Women
- Ustek, F. (2015). *Invisibility, struggle and visibility: women workers' strategies of survival in the informal sector* (Doctoral dissertation, Oxford University, UK).

- Walby, S. (1990). *Theorizing patriarchy*. Cambridge USA: Oxford.
- Weitz, R. (2015). Vulnerable warriors: Military women, military culture, and fear of rape. *Gender Issues*, 32 (3), 164-183.
- Wilén, N. & Heineken, L. (2018). Regendering the South African army: Inclusion, reversal and displacement. *Gender, Work & Organization*, 25 (6), 670-686.
- Yıldız, S. Ö. (2017). Türkiye’de kadın polis istihdamının analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 113-135.

İnternet Kaynakları:

- URL-3: Emniyet Genel Müdürlüğü Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı (2024).
Özel Güvenlik İstatistikleri 04.11.2024.
<https://www.egm.gov.tr/ozelguvenlik/ozel-guvenlik-istatistikleri>
(Erişim Tarihi: 19.11.2024).
- URL-2: Güvenlik İş (2023). <https://www.guvenlikis.org.tr/> (Erişim Tarihi: 18.08.2024).
- URL-3: Emniyet Genel Müdürlüğü Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı (2024).
Özel Güvenlik İstatistikleri 01.08.2024.
<https://www.egm.gov.tr/ozelguvenlik/ozel-guvenlik-istatistikleri>
(Erişim Tarihi: 18.08.2024).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The security sector is developing rapidly in our country as in the whole world. While the importance of private security companies is increasing day by day, it is a known fact that the number and quality of personnel performing the private security profession in public administration is also increasing. According to the statistics dated 01.08.2024, the number of active private security personnel in our country is 187,812 in the public sector and 185,913 in the private sector, totalling 373,725 (URL-3). Gender inequality is now recognised as a fundamental social problem in all cultures, especially after the 1970s (Kısa et al., 2023). For this reason, it can be seen that sociologists have conducted many studies on the social status of women (Çiftçi, 1982). It can be said that women have gone through a series of struggles to prove their abilities and to be equal to their male counterparts in the workplace. Over time, it can be said that there have been many changes in the role of women in the security profession and their contribution to this particular sector, which has been predominantly dominated by men over the years.

Purpose of the Study

The aim of the study is to determine to what extent women are employed in important positions such as security in a higher education institution and whether gender equality or inequality exists.

Method

In this study, qualitative research method was preferred and case study design was used. In the research, maximum diversity sampling, which is a type of purposive sampling, was used. In the research, which was conducted specifically for female employees performing the private security profession, 17 female private security guards working at Yozgat Bozok University were determined as the sample. In the study, an interview form developed by the researchers and consisting of 4 open-ended questions was used as a data collection tool. Content analysis management was applied to analyse the data obtained from the interview forms.

Findings (Results)

According to the information obtained, a total of 126 (100 %) private security guards, 109 (86,50 %) of them are male and 17 (13,50 %) of them are female.

According to the statements of the female Private Security Officers participating in the study, it is possible to categorise the problems or difficulties they face while performing their duties in general under 15 themes. The theme of 'I do not experience any difficulty' was expressed by 6 female officers and this number constitutes 20% of the total rate, ranks first and is determined as the main theme.

According to the statements of the female officials participating in the study, the positive situations they encounter while performing their duties can be categorised under 14 themes. 'Being valued', which is the main theme in the first place, has a rate of 18.51%, expressed by 5 officials.

According to the statements of the female officials participating in the study, the advantageous situations provided by being a woman in recruitment in general can be categorised under 3 themes. Most of the participants (15) expressed the theme 'no advantage' and this theme became the main theme. This theme constitutes 88.23% of the total rate.

According to the statements of the participant female officials, the advantageous situations caused by being a woman in recruitment can be shown as 8 themes in general. The theme of 'There was no disadvantage' in recruitment was expressed by 7 female officials and constituted the main theme. This theme is the most striking theme with a rate of 38.88%.

Conclusion and Discussion

It was determined that the total number of security was 126 (100 %) and 109 (86,50 %) of them were male and 17 (13,50 %) of them were female. In order to reveal the ratio of men and women in the private security profession and to indicate that the male ratio is high, the study conducted by Koç (2017) can also be referred to. It was determined that 78 (87.6%) of the participants in the study were male and 11 (12.4%) were female, which is similar to our research results. Similar results were also found in the study conducted by İlhan (2015). Tokman-Malatyalı and Özel-Ucuzal (2013), while stating the problems or complaints of employed women, also included problems related to gender discrimination in terms of density, economic sectors, jobs and occupations that arise in certain economic fields. Considering the aforementioned figures and ratios, it is seen that the security sector is a predominantly male employment area, regardless of whether it is public or private.

According to Pekel (2019), the representation of women in decision-making systems in the public sector is lower than in the private sector. The number of women in senior management in the public sector is very low. Similar results emerged once again in our study, and it was determined that there was no female personnel in the position of security officer (security chief) or security

supervisor or security manager, and this situation was reflected in the participant statements.

While female security guards working in different units on campus expressed their satisfaction with not working at night, female security guards working at the university hospital expressed the difficulty of working at night. Koç (2017) reported that night work affects the social life and motivation of security guards.

Karacan (2011), in his study on job satisfaction of private security guards, concluded that men feel safer than women about possible dangers in the workplace. This result is important in terms of revealing the situation overlapping with our study.

When an evaluation was made in the context of job satisfaction, female private security guards stated that they were valued and respected in return for their work, and especially when they helped students in the face of a problem, they conveyed the pleasure and happiness they experienced with a smiling face, thanks and prayers in return. In this context, the results of the study are similar to the study of Karakuyu and Bedir (2020).

SURİYE İÇ SAVAŞI BAĞLAMINDA SAVAŞ VE KATASTROFİK DEĞİŞİM

Mustafa EKİCİ*

Öz

13 yılı geride bırakan Suriye iç savaşı, yol açtığı bölgesel ve küresel etkilerle sosyal bilimin hemen her alanında araştırılmaya, tartışılmaya devam etmektedir. Bir sosyal değişim etkeni olarak savaş; teknoloji ve sanayide meydana gelen hızlı gelişmeler, siyasal devrimler, sömürgecilik ve emperyalizmin etkileri ile birlikte temel kritik radikal toplumsal değişim evreleri veya uğraklarından biri olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma, savaşın yarattığı yıkım ve toplumsal değişim ilişkisini katastrofi kavramı ile açıklamaya çalışmaktadır. İç savaşların oluşma dinamikleri, süreleri ve yıkıcılıklarının müdahalelere oldukça duyarlı olduğu, büyük çaplı ve katastrofik değişimlere yol açtığı, çatışma verileri ve müdahaleler/değişimler arasında kurulan koreasyonlarla gösterilmeye çalışılmıştır. Suriye iç savaşı verilerinden elde edilen istatistiklerle, savaşın yol açtığı yıkımın toplumsal değişime etkisi, devlet ve kamusal hizmetler, konut ve şehir alt yapıları gibi farklı parametrelerin maruz kaldığı dramatik yıkımlara ait nicel veriler derlenerek Suriye'deki durum katastrofi kavramı ile ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Sosyal Değişim, Katastrofi, İç Savaş,

WAR AND CATASTROPHIC CHANGE IN THE CONTEXT OF THE SYRIAN CIVIL WAR

Abstract

The Syrian civil war, which has been going on for 13 years, continues to be researched and discussed in almost every field of social science with its regional and global effects. War, as a factor of social change, is defined as one of the main critical phases or moments of radical social change, along with rapid developments in technology and industry, political revolutions, and the effects of colonialism and imperialism. This study tries to explain the relationship between the destruction caused by war and social change with the concept of catastrophe. It has been tried to show that the dynamics, duration and destructiveness of civil wars are quite sensitive to external interventions, through correlations established between interventions in the Syrian civil war and conflict data. The situation in Syria is discussed with the concept of catastrophe by compiling statistics obtained from the Syrian civil war data and the impact of the destruction caused by the war on social change, and the dramatic destructions suffered by different parameters such as state and public services, housing and city infrastructures.

Keywords: Syria, Social Change, Catastrophe, Civil War.

1.GİRİŞ

Suriye devletinin kötü yönetim ve kaynak yetersizliğinin yanı sıra Suriye toplumunun bölünmüş yapısı, Suriye iç savaşına benzersiz bir nitelik kazandırmıştır. Bu durum, toplumsal muhalefetin yükselişine zemin hazırlamış ve farklı siyasi, etnik ve dini grupların rejime karşı olan muhalefetlerini güçlendirmiştir. Bu grupların heterojen yapısı ve zaman zaman birbirleriyle olan çatışmaları, Suriye'nin siyasi ve sosyal dokusunun ne denli karmaşık olduğunu göstermektedir. Bu durum çatışmanın çözümünü oldukça zor bir hale getirmiştir. Uluslararası müdahaleler ise Suriye'deki iktidar mücadelesine dış faktörlerin etkisini artırmış, çatışmanın sadece ulusal bir mesele olmaktan çıkıp uluslararası bir boyuta taşınmasına neden olmuştur. Farklı ülkelerin ve koalisyonların, kendi

stratejik çıkarları doğrultusunda Suriye'ye yönelik askeri, lojistik ve siyasi müdahaleleri, savaşın seyrini ve dinamiklerini önemli ölçüde değiştirmiş, çatışmanın karmaşıklığını etkileyen temel faktörlerden biri olmuştur. Savaşın ilerleyen safhalarında, Esad yönetimini destekleyen ve rejimin devamlılığını sağlamak amacıyla askeri, ekonomik ve siyasi yardım sağlayan Rusya ve İran gibi devletler ön plana çıkmıştır. Bu destekler, özellikle Rusya'nın 2015 yılında Suriye'ye doğrudan askeri müdahalesiyle daha da belirgin bir hale gelmiştir. Rusya'nın hava gücü ve İran'ın yerel milis güçleriyle sağladığı destek, Esad rejiminin savaş alanında elde ettiği kazanımlar için kritik öneme sahip olmuştur. Aynı zamanda, Suriye'deki muhalefet grupları da farklı uluslararası aktörlerden destek görmüştür. ABD, AB ülkeleri, Türkiye ve Körfez Arap ülkeleri gibi devletler, çeşitli şekillerde muhalefeti desteklemişlerdir. Bu destekler, eğitim ve silahlandırma programları, insani yardım ve diplomatik çabalar şeklinde olmuştur. Her iki tarafın da dışarıdan aldığı bu destekler, çatışmanın uzamasına ve şiddetlenmesine neden olmuş, aynı zamanda çözüm için yapılan uluslararası çabaları da daha karışık bir hale getirmiştir. Çatışmanın çok fazla dış faktör tarafından etkilenmesi, Suriye'de barışın sağlanması ve ülkenin istikrarlı bir geleceğe kavuşması için gereken siyasi çözüm sürecini zorlaştırmaktadır. Bu durum, Suriye İç Savaşı'nın sadece ulusal bir iç çatışma olmaktan çıkıp, büyük ölçüde uluslararası bir krize dönüşmesine yol açmıştır. Savaşın seyri boyunca, ülkedeki teritorial otoritenin parçalanması, ulusal birliği ve toplumsal dokuyu ciddi bir şekilde tehdit eden bir faktör olmuştur. Merkezi hükümetin kontrolünün zayıflaması ve bazı bölgelerin çeşitli silahlı grupların denetimine geçmesi, ülkede katastrofik düzeyde yıkım ve değişmelere yol açan sürekli bir çatışma ortamı yaratmıştır. Bu mücadele, sadece hükümet güçleri ve muhalif gruplar arasında değil, aynı zamanda muhalif grupların kendi arasında da görülmüştür. Bu yüzden, ülkenin siyasi haritası sürekli değişmiş ve belirsizlikler artmıştır. Şiddet yanlısı gruplar, özellikle de radikal ideolojilere sahip olanlar, bu kaotik ortamdan

faydalanarak güç kazanmış, Suriye'deki durumu daha karmaşık hale getirmiştir. Ayrıca, siyasi çözüm arayışları, savaşı tarafların askeri üstünlük kazanma hedefleriyle sık sık gölgelenmiştir. Tarafların müzakere masasına oturmayı kabul etmeleri genellikle askeri dengeye bağlı olmuş ve bu da barışçıl çözüm çabalarının sürekli olarak askeri müdahalelerle baskı altında kalmasına yol açmıştır. Suriye iç savaşı boyunca tarafların askeri dengeyi lehlerine değiştirmek için uyguladıkları askeri stratejilerin, ülkenin altyapısında ve toplum yapısında katastrofik yıkımlar, değişimler meydana getirdiği gözlenmiştir.

2.TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE SAVAŞ

Savaş ve çatışmanın bir sosyal değişim etkeni olarak ele alınması, nispeten yeni bir olgudur. Sosyolojideki temel araştırma konularına kısa bir bakış, bu yargıyı haklı çıkarmaya yeter: toplumsal tabakalaşma, cinsiyet eşitsizliği, kentleşme, sekülerlik, şehirleşme, feminizm vs. Savaşa karşı bu pasifist duruş, sosyolojinin kurucu yazarlarının büyük oranda aydınlanma geleneğinin varisleri olarak 'insan ilerleyişinin kaçınılmazlığına' ve insanın rasyonelliğine olan bağlılıklarından kaynaklanmaktaydı. Durkheim'e göre toplumsal değişim ve gelişme uzlaşmaya eğilimlidir. O'nun evrimci işlevselcilğinde toplumsal yaşam çoğunlukla karşılıklı anlaşmaya dayalıdır ve çatışma bir kuraldan çok bir istisnadır. (Maleseviç, 2018: 39) Marx da benzer biçimde savaş ve şiddeti, 'barışçıl komünist düzenin kaçınılmaz gelişini hızlandıran sıra dışı süreçler bağlamında' ele aldı. (Maleseviç, 2018: 43) Savaşın ve şiddetin kaynakları büyük oranda Freudyen (Freud, 2019) yaklaşımlarla çözümlenmeye çalışılmış, bu 'sapmanın' modern yaşamın gelişimi ve yaygınlaşmasıyla aşılacağı varsayılmıştır. Oysa son yüzyıl, şahit olduğu savaşlarda 100 milyon can kaybıyla kayıtlı tarihin en kanlı yüzyılı olmuştur. Son 50 yılda ise Afrika'dan Asya'ya, Ortadoğu'dan Baklanlara kadar yaygın şekilde süren çatışmalar, iç savaşlar ve büyük devletlerin geliştirdiği vekalet savaşları ve terör, savaş ve şiddete farklı bir yaklaşımı gerekli kılmıştır. (Centeno, 2016), (Kalyvas,

2006) Sonuç itibariyle klasik ve modern sosyolojinin ana konuları arasına almadığı ve bir sapma olarak gördüğü savaş ve şiddetin toplumsal değişimle ilişkisi ancak 1980'lerin sonuna doğru birkaç yazarın kitapları ve araştırmalarıyla sosyolojinin gündemine girebilmiştir.

Çağdaş sosyolojide savaş ve şiddeti örgütsel materyalizme bağlayan en önemli metinler Charles Tilly, Michael Mann, Randall Colins, Anthony Giddens ve ardılları-çağdaşlarıdır. (Maleseviç, 2018: 112) Şüphesiz bu yazarlar sosyal bilimlerde bir geleneğin de ardılları ve gücün-otoritenin doğasına ilişkin geçmiş açıklamalara yaslanan bir devamlılık içinde ele alınmalıdırlar. Ancak yine de gerek klasik gerekse çağdaş sosyolojinin göz ardı ettiği savaşı, toplumsal değişimin/dönüşümün en temel etkenlerinden biri olarak ele almak yeni bir yaklaşımdır. Bu yazarlardan Charles Tilly, çağdaş Avrupa ulus devletlerinin ortaya çıkışını 'savaş yapmaya' bağlar. (Tilly, 2023) Savaş, sadece Avrupalı ulus devletlerin ortaya çıkışını sağlamamış aynı zamanda toplum ve otorite ilişkisini de yeniden tanımlayacak bir sürecin en temel etkeni olmuştur. Bu gelişme yine büyük oranda kapitalizmle devlet elitleri arasında kurulan benzersiz iş birliğinin de bir sonucudur. (Mann, 1992: 136 vd.) Aynı zamanda savaş, modern ulus devletin, toplum üzerindeki muazzam kontrol ve eriştiği büyük kapasiteyle, geçmiş yüzyıllarla kıyaslanamayacak bir 'örgütlü şiddet' gerçeğinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Modern savaş teorisinin önde gelen isimlerinden Anthony Giddens savaş, geleneksel devletlerin sınırları belirsiz ve yetersiz iktidarından farklı olarak modern ulus devletin tek tek bireyi kontrol altına alan mutlak gözetim ve idaresinin yarattığı endüstriyel ordularıyla birlikte düşünmemiz gerektiğini söyler: özellikle 'modern ulus devletin gelişimi ve savaşın endüstriyellemesiyle, klasik olarak seçkin sınıfların ayrıcalıklı mesleği olan askerlik, artık tüm yurttaşın ulusa sadakatinin nişanesi olarak' adeta sıradanlaşmış, kitleselleşmiş ve vatandaşlık ordularıyla tanımlanır hale gelmiştir. Ulus devletin ulaştığı muazzam kontrol ve organizasyonel kapasite, savaşın

endüstriyellesmesi, modern ulus devletin doğasını şekillendirmiştir. (Giddens, 2008: 293-97) Gerek modern üretim ve ekonomi sistemi ile yoğun entegrasyonu, gerekse siyasi sistem içindeki benzersiz ağırlığıyla askeri kurumlar, modern ulus devletin örgütlenmesinde merkezi bir role sahiptirler. Böylece yaygın gözetleme, muazzam bilgi toplama ve işleme kapasiteleri ve sürekli artan endüstriyel ve teknolojik yapılarıyla modern ulus devlet ordularının kuvvet kullanma kapasiteleri ve yaygınlıklarının yanında geleneksel orduların savaşları gerçekten de pitoresk olarak tanımlanabilir. Sadece I. ve II. Dünya savaşlarında öldürülen insan sayısı ve iki savaşın yol açtığı sosyal, insani ve ekonomik yıkım tarihin hiçbir devresinde yaşananlarla kıyaslanamayacak büyüklüktedir. Böylece Savaş, özellikle de iç savaş olgusu, toplumsal değişimlere etkisi bakımından eğitim, ekonomi, göçler, sarsıcı doğal olaylardan (deprem, kuraklık vs.) hemen her zaman çok daha derin ve geniş toplumsal değişimler yaratan olguların başında gelmektedir. Savaşın diğer doğal etkenlerden farkı büyük organizasyonel yapısı ve özellikle ulus devletle başlayan ve bireyi klasik dönem hegemonya anlayışından farklı olarak milliyetçi argümanlarla ulusa mutlak sadakate zorlayan olgusal bağıdır. Bireyin yurttaş olarak ulusa sadakati, ulusa karşı sorumlulukları ve bunlardan kaynaklanan hakları aynı zamanda askerlik ve savaş kavramlarıyla dolayımlanır. Askeri sınıfın politik hegemonya içindeki konumu görece gerilemesine rağmen toplumların modern demokrasilerde bile “askeri toplumlarda” yaşıyor olmasının nedeni, endüstrileşmiş savaş araçlarının dünya çapında yayılması ve ekonominin temel sektörlerinden biri olarak konumlanmasının yanı sıra ulus devletin birey üzerinde kurduğu iktidarın kapsam ve derinliği ile alakalıdır (Giddens, 2008: 331).

Klasik savaş teorilerine göre savaş, bir güç kullanma eylemi olup, genellikle gücün kullanılmasında hiçbir sınır yoktur. Bu, tarafların birbirlerini daha fazla güç kullanmaya ittiği, mantiken aşırılığa kaçması zorunlu olan bir karşılıklı etki yaratır. Sonuçta, fiziksel şiddeti acımadan, kan dökmekten çekinmeden kullanan taraf üstünlük sağlar (Clausewitz, 2019: 31). Ancak, modernlik öncesi dönemde savaş

ve şiddet sahneleri, tüm çarpıcılığına rağmen, sınırlıdır. Endüstriyel bir olgu olarak modern savaş, şiddet kullanımında yeni bir düzeydir. Modern sanayi örgütlenmesi ve askeri iktidarın sıkı hiyerarşik yapısının ulus devletin karakteri üzerindeki çarpıcı etkisi ile endüstriyel savaş, artık modern ulus devletin kapsamlı iktidarının en önemli caydırıcı eylemidir. Suriye iç savaşı başta olmak üzere son yüzyılda yaşanan savaşlarda toplumların yarattığı sosyal, beşerî veya ekonomik bütün kapasiteler savaşın hem hedefi hem de kaynağı olarak kullanılmaktadır. (Malešević, 2023: 78-88) Savaş, yalnızca insanın kontrol altına alınması gereken şiddet içgüdülerine dayanan bir olgu değildir, insanın içgüdülerinden daha çok savaş, bizzat toplumsal kontrolün bir ürünüdür ve toplumların yapısını yansıtır ve şekillendirir. Savaş toplumların daha iyi ya da daha kötü olmasından değil, birlikte yaşamak için nasıl toplumsal ilişkiler kurdukları ve ne tür toplumsal yapılar geliştirdikleriyle ilgidir. (Centeno, 2016) Özellikle 20. yüzyılda meydana gelen üç önemli iç savaş olarak Ruanda, İspanya ve Bosna-Hersek iç savaşlarının yarattığı insani ve sosyal yıkım ve doğurduğu sonuçlar çok boyutludur. Her üç örnekte de kurulu toplumsal yapı büyük oranda dağılmış, çarpıcı ve kapsamlı değişimler yaşanmış, toplumu oluşturan etnik veya dini/mezhebi kesimlerin arasına zaman zaman tarihsel arka planı da olan, giderilmesi zor güvensizlikler oluşmasına yol açan yıpratıcı bir katastrofik süreç yaşanmıştır. (Villar, 2019)), (Öztürk, 2011), (Uygun, 1998). Suriye iç savaşı ise, 21. yüzyılın en yıkıcı iç savaşlarından biri olarak kayda geçmiş bulunmaktadır. (Dam, 2017)

3.TOPLUMSAL DEĞİŞİMDE KATASTROFİ

Katastrofizm, yavaş ve kademeli değişimleri savunan teorilerin aksine, ani ve büyük ölçekli değişimleri vurgular. Toplumsal alanda meydana gelen ani ve büyük değişimlerin de tıpkı doğada olduğu gibi önemli ve kalıcı değişimlere yol açtığı değerlendirilmektedir. (Prince, 2021: 9-13) Toplumsal alanda katastrofik değişime yol açtığı değerlendirilen gelişmelerin başında savaş gelmektedir.

(Giddens, 2008: 295) (Katastrofi durumları, bireylerin yaşamlarında derin psikolojik etkilere, sosyal ve ekonomik etkilere, travma ve stres bozukluğu gibi psikolojik sorunlara, işsizlik, yoksulluk ve sosyal izolasyon gibi sorunlara, toplumsal ve politik etkilere neden olabilir. (Smith, 2013: 46) Yanı sıra yaşam alanlarının büyük boyutlarda tahribatı, devlet altyapısının kontrol kapasitesini yitirmesi, teritoryal parçalanma ve benzeri sonuçlar da katastrofik değişimin sonuçları arasında sayılabilir. Bu durumlar, bireylerin yaşamlarında anlam ve amaç kaybına neden olabilir. (Erikson, 1994), (Kawachi, 2001)

1970'lerde Rene Thom'un çalışmalarıyla popülerleşen Katastrofi Teorisi, sistemlerdeki ani ve radikal değişimleri modellemeyi amaçlamaktadır. Sistemlerdeki kritik eşiklerin aşılmasıyla gerçekleşen bu dönüşümler genellikle tahmin edilemez ve dramatiktir ve ekolojik, ekonomik ve sosyal yapılar üzerinde geniş çapta gözlemlenebilir. (Brown, 1995) (Smelser, 1972) Özetle, katastrofik olaylar toplumsal değişimde belirleyici rol oynayabilir ve hem olumsuz hem de olumlu sonuçlar doğurabilir. Örneğin bir teknolojik yenilik toplumu olumlu yönde dönüştürürken, savaş gibi olaylar derin yapısal bozulmalara yol açabilir. Savaşla meydana gelen Katastrofik değişimin doğal afetler sonucu oluşan katastrofiden temel farkının, toplum üzerinde yarattığı derin yapısal bozulma olduğu değerlendirilmektedir. Suriye iç savaşında özellikle şehirlerin yaşamsal altyapılarına yönelik ağır tahribatın yaşama ve gelecek umudunu kırmaya matuf olduğu değerlendirilmektedir. Katastrofi kavramını sosyal değişim alanında kullanan ilk yazarlardan biri Samuel Henry Prince'tir, Prince Kanada Halifax'ta meydana gelen patlama ve yangınların toplum üzerindeki etkilerini ve yarattığı değişimi katastrofi kavramı ile karşılamaktadır. (Prince, 2021) Bu anlamda Savaş, yol açtığı yıkımların büyüklüğü ve tetiklediği sosyal değişimlerin çapı hesaba katıldığında deprem ve sel benzeri doğal felaketlerin aksine insan eliyle oluşturulan en büyük katastrofik olgulardan biridir. Özellikle iç savaşlar karmaşık yapıları ve çoklu taraflarıyla öne çıkan yıkıcı katastrofik olgulardır.

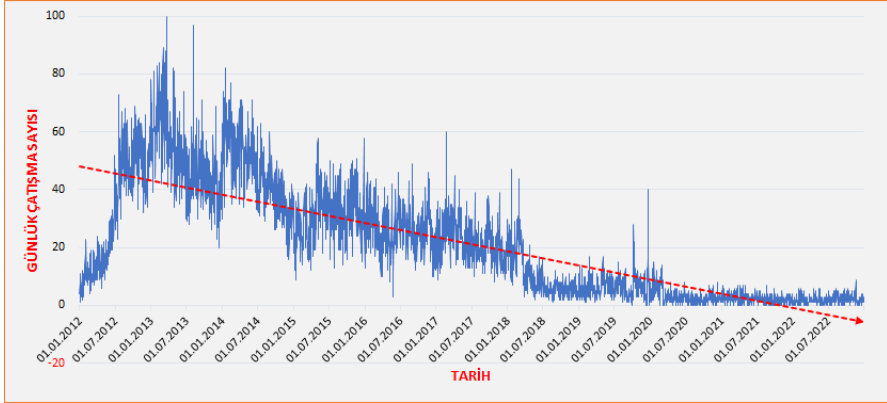
4.SURİYE İÇ SAVAŞI VE KATASTROFİ

Katastrofik bir sosyal değişim süreci olarak Suriye iç savaşı, Suriye içinde yerleşik dini/mezhebi ve etnik kesimler kadar, belki bu kesimlerden daha fazla etkili ve etkin taraflar olarak komşu ülkeler, geniş bölgeler (Batı Asya, Kuzey Afrika ve Avrupa) üzerinde derin etkiler üretmiş ve uluslararası ve bölgesel güçlerin de taraf haline geldiği bir küresel çatışma sahnesine dönüşmüştür. Özellikle iki süper güç olarak ABD ve Rusya, iki bölgesel güç olarak Türkiye ve İran rekabeti ve çekişmesinin, Suriye'deki iç savaşı ve toplumsal değişimin karakterini ve yönünü büyük oranda etkilemiş olduğu düşünülmektedir. (Adam Bazacko, 2018: 181) Yüzbinlerce konut, altyapı tesisi, endüstriyel alan ve kentsel birimin tahrip edildiği, ülke nüfusunun 3/2'nin iç veya dış göçe zorlandığı, önemli şehirlerin büyük oranda yıkıma uğradığı, sosyal hayatı mümkün kılan elektrik, su, sağlık ve kanalizasyon altyapılarının yok edildiği bu katastrofik değişim durumu, Suriye toplumunun karşılaştığı en büyük kriz durumu olarak nitelenebilir. Çalışma, halen barış ortamının sağlanamadığı bu iç savaş sürecini, katastrofik değişimi yaratan çatışma dinamiklerinin evrimi içinde süreç yaklaşımı ile ele alınmalıdır. Bu tespitlere ek olarak, Suriye rejiminin üzerine kurulu olduğu mezhep temelli siyasal-toplumsal yapının korkulara dayalı algıları, Suriye iç savaşının yıkıcılığına, kitlesel ve endüstrileşmiş ulus devlet ordusu kadar etki ettiği değerlendirilebilir. (Dagher, 2019)

5.ÇATIŞMA VERİLERİYLE SURİYE'DE KATASTROFİK DEĞİŞİM

Çalışmamızda kullanılan istatistik veriler, Upsala Çatışma Verileri Programından (UCDP) çıkarılmıştır. Program 1970'lerin ortalarında, organize şiddetin çözümlenmesi, nedenleri, yayılması, artması veya azalması, dinamikleri ve önlenmesi gibi küresel çaptaki çatışmaların farklı yönleri hakkında çalışma yapmaya imkân sağlayan geniş bir veri tabandır. rgütler gibi organize aktörlerin uyguladığı şiddete ilişkin data toplamaktadır. Program kapsamında 1988-2012

arasında çatışma çözümleri, diplomatik diyalog, uzlaşma alanlarında yapılan çalışmaların toplandığı SIPRI (Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü) yıllık, 1993'ten beri Journal of Peace Research ve 2005'ten beri Human Security Reports'u yayınlanmaktadır. Mükemmel olmamakla birlikte UCDP çatışma datası, sosyal bilimler alanında en çok güvenilen ve referans verilen kaynaklardan biridir. (Büyükkakıncı, 2015: 516) Araştırmada UCDP çatışma verileri başta olmak üzere farklı veri setleri de kullanılarak Suriye iç savaşının yol açtığı katastrofik değişim değerlendirilmektedir. Söz konusu katastrofik değişime yol açan saldırılar ve bu saldırıların nitelikleri, bu saldırılar sonucu ülke altyapısında meydana gelen yıkımlar hem UCDP datasından hem de Uluslararası kuruluşların derlediği verilerden üretilen grafik ve tablolarda gösterilmektedir. Ülkenin fiziki altyapısındaki yıkımı temel alan veriler, Suriye iç savaşının yol açtığı toplumsal değişimin katastrofik niteliğini açığa çıkaracağı değerlendirilmektedir.

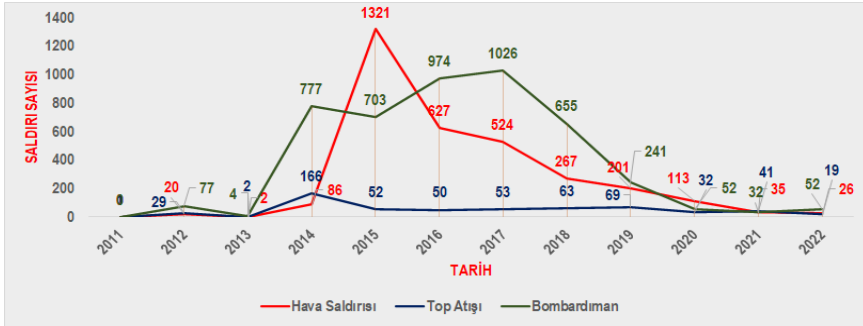
Grafik 1: 2012-2022 arası Suriye iç savaşı çatışma grafiği. Kaynak: UCDP çatışma datasından yazar tarafından üretilmiştir.

2011 yılı bahar aylarında başlayan Suriye olayları, Arap Baharı olarak kavramsallaşan ve bütün Ortadoğu'yu etkileyen olayların bir devamı olarak ele alınmaktadır. Suriye olayları, baskıcı bir azınlık rejiminin iktidarda olduğu Suriye'de ilk olarak ülkenin güneybatısında, Ürdün sınırında yer alan Sünni Arap çoğunluğun yaşadığı Deraa'da, başlamıştır. Rejim güçlerinin şiddetle karşılık

verdiği olaylar hızla diğer şehirlere yayılmış, artan şiddet olayları sonucu yıl sonunda çatışmalara, ardından da iç savaşa evrilmiştir. Grafik ve eğilim çizgisi, çatışmaların seyrini göstermektedir. Değerler bu grafikte yıllara göre 6'ar aylık bölümlenerek kullanılmıştır. 2012'de başlayan çatışmalar 2012 ortasında günlük 70, 2013'te zaman zaman günlük 400 çatışma sayısına erişerek pik noktayı bulmuştur. 2013 yılında Türkiye, Suudi Arabistan, Katar, İran ve Hizbullah'ın müdahalesi, 2014'te ABD ve 2015 yılında Rusya'nın müdahalesi ile hızla uluslararası bir çatışmanın sahnesi haline gelen Suriye iç savaşı çatışmaları 2016'dan sonra düşme eğilimine girmiştir. Sürecin daha başlangıcında önce Suudi Arabistan, ardından Kuveyt ve Bahreyn Suriye elçisini geri çekmiştir. 6 ülkeden oluşan Körfez İş Birliği Konseyi ve Arap Birliği'nden gelen sert uyarılar, Suriye'nin Arap dünyasından tecrit edilme riski ile karşı karşıya olduğu değerlendirmelerine yol açmıştır. 2018'den günümüze, yine söz konusu uluslararası ve bölgesel aktörlerin çatışan çıkar ve öncelikleriyle bağlantılı biçimde zaman nüksetse de çatışma grafiklerine yansıdığı üzere, büyük güçlerin ağırlığıyla oluşmuş dengelerle bir stabilite oluştuğu gözlenmektedir.

Suriye iç savaşı başlangıçtan günümüze birçok aşamadan geçmiş olduğu bilinmektedir. Bu aşamalandırma göç, barış girişimleri, uluslararası müdahaleler, önemli çatışma noktaları ve coğrafi alandaki güç değişimleri gibi farklı parametreler baz alınarak yapılabilir. Birleşik Devletler Barış Enstitüsünden Mona Yacoubian ve arkadaşlarının yaptıkları ve Suriye iç Savaşını beş aşamaya bölen yaklaşımları, savaşın zaman çizelgesiyle de oldukça uyumlu olduğu düşünülmektedir. Yacoubian ve arkadaşlarına göre Suriye iç savaşı beş aşamadan oluşmaktadır. (Yacoubian, 2021) İlk aşama, 2011'in başlarında, barışçıl protestolar aşamasıdır. İkinci aşama, muhalefetin silaha sarılmasına ve böylece Suriye'nin gerçek anlamda bir iç savaşa sürüklenme aşamasıdır. Üçüncü aşama, cihatçı örgütlerin yükselişidir. Dördüncü aşama, 2015'te Rusya'nın, rejimin

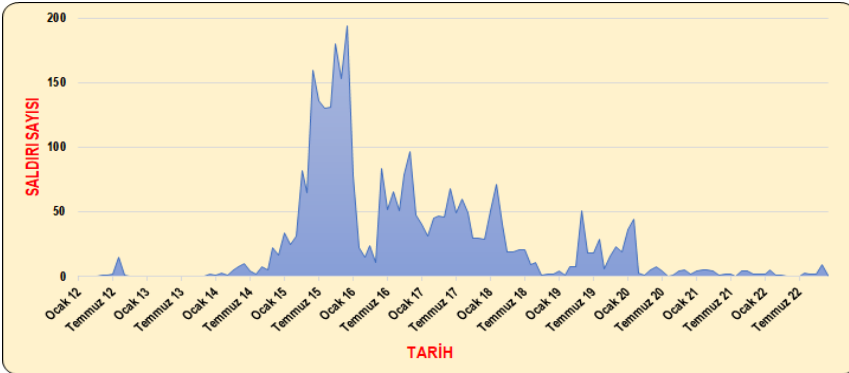
davetiyle askeri olarak savaşa müdahale etmesiyle başlatılır. Beşinci aşama, Esad rejiminin toprakları geri alamaya ve ülkede büyük oranda kontrolü sağlamaya başladığı 2016 yılıdır. Suriye iç savaşının çatışma grafiklerine de yansıyan süreçleri, çatışmanın doğası, şiddeti ve yönünün anlaşılmasında kritik değerdedir. Mart-Temmuz 2011 barışçıl ve kitlesel gösteriler, Ağustos-Aralık 2011 silahlı çatışmaların başlaması, Ocak-2012/Aralık 2013 muhalefetin yükselişi, Ocak-Eylül 2014'te IŞİD'in yükselişi, Eylül-2014-Aralık-2015 IŞİD'le mücadele koalisyonun müdahalesi, Eylül 2015-Mart 2016 Rusya'nın müdahalesi, Mart 2016'da Halep'te sıkışan muhalefetin yol açtığı gerilim ve Türkiye'nin Fırat Kalkanı Harekâtı, Kasım Şubat 2017 IŞİD'in yenilgiye uğratılması, 2017 Kasım 2018 Eylül muhalefeti güçlerinin hâkimiyetini yitirmesi ve Türkiye'nin Zeytin Dalı Operasyonu, Astana görüşmelerine dayanan 2018 Eylül- 2019 Nisan İdlib'in silahsızlandırılması anlaşması ve Ekim ayında gerçekleşen Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı, Mart 2020'de yürürlüğe giren İdlib ateşkese. Bütün bu gelişmelerin hemen tamamında belirleyici olan rejim ya da muhalefet değil, grafiğe de yansıdığı gibi olgusal nitelikli uluslararası müdahaleler olmuştur.

Grafik 2: Suriye iç savaşında 2011-2022 yılları arasında gerçekleşen saldırı türlerinin yoğunluk ve eğilim grafiği Kaynak: UCDP çatışma datasından yazar tarafından üretilmiştir.

UCDP çatışma datasından üretilen grafik, 2012-2022 arası dönem boyunca hava saldırıları, top atışları ve diğer hava araçları kullanılarak yapılan havadan bombardıman değerlerini yıllık kümülatif göstermektedir. 2013 yılına kadar

çatışma değerleri çok büyük oranda hafif silahlarla yürütülen cephe savaşları niteliğindedir. Ancak 2014 yılı başlarında ABD öncülüğündeki IŞİD'le mücadele koalisyonu müdahalesi ve 2015 yılında Rusya'nın müdahalesi ile, grafiğe de yansıdığı gibi hava saldırıları ve bombardımanlarda çok yüksek bir ivmelenme gözlenmektedir. 2015 yılında yapılan hava saldırıları 1321 değeriyle 10 yıllık çatışma değerinde en yüksek tepeyi oluşturmaktadır. İvmelenme sert bir çıkış ve iniş hareketiyle karakterizedir. Benzer biçimde bombardımanlar da 2013 yılında sert bir ivmelenme ile tepe noktalar oluşturarak 2013-2017 arası yükselme eğilimindedir. Top atışları ise, iç savaşın ilk yılından itibaren 2014 yılındaki ara bir tepe formasyonu hariç liner karakterdedir. Gerçekten de 2013 yılı sonlarından başlayarak 2014, 2015 ve 2016'daki hava kaynaklı saldırılar gerek kullanılan mühimmat gerekse hedeflenen alanlar itibariyle gerçek bir katastrofik yıkım yaratmıştır. Muhalefet sponsorlarının kapasitelerini zorlayan bu hava kaynaklı saldırı serileri, Suriye iç savaşının cephelerde kurulan dengelerini alt üst etmiştir. UCDP datasından elde edilen verilere göre Suriye iç savaşının 2012-2022 arası on yıllık döneminde 4.593 bombardıman, 2.248 hava saldırısı, 974 helikopter saldırısı, 424 füze saldırısı meydana gelmiştir.

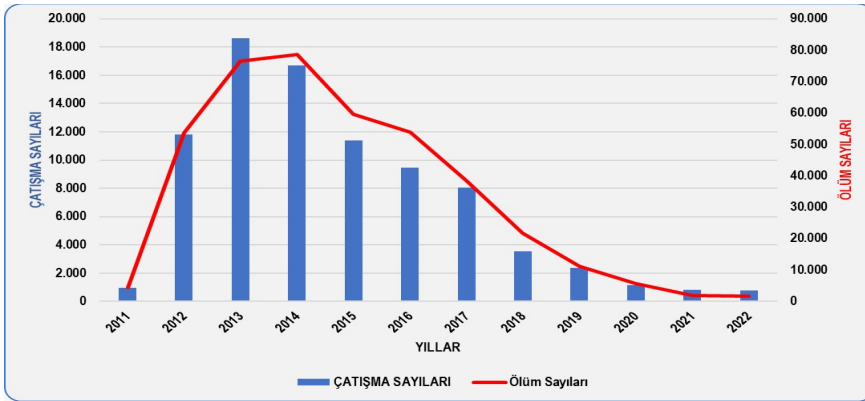

GGrafik 3: Suriye iç savaşında 2012-2022 arası hava saldırılarının yoğunluk grafiği Kaynak: UCDP çatışma datasından yazar tarafından üretilmiştir.

UCDP çatışma verilerinden üretilen grafik, Suriye iç savaşında 2012-2022 yılları arasında yapılan hava saldırılarının yoğunluk değerini kümülatif, altışar aylık iki

dönemli olarak göstermektedir. Hava saldırıları, rejim, Rusya, ABD ve ortaklarının oluşturduğu İŞİD'le mücadele koalisyonu ve zaman zaman İsrail'in yaptığı hava saldırılarını içermektedir. Grafiğe yansıdığı gibi özellikle 2015 son iki çeyreği ile 2016 yılının ilk iki çeyreğindeki bir yıllık süreçte oluşan saldırı değeri, 2012-22 arası on yıllık hava saldırısı değerinden fazladır. Grafiğin pik karakteri, hemen tamamen Rusya'nın 2015 sonbaharında rejimin davetiyle Suriye iç savaşına yaptığı müdahale kaynaklıdır.

Aşağıdaki Grafik, Suriye iç savaşının başlangıcından 2022 yılı sonuna kadar meydana gelen 85.712 saldırı ve çatışma ve bu çatışmaların sonucunda hayatını kaybeden 407.383 kişiye dair sayısal verilerin önemli bir zamansal korelasyon içinde olduğunu göstermektedir. Çatışmaların pik yaptığı 2013 ve 2014 yıllarında yoğunlukla hafif silahların kullanıldığı bu çatışmalar aynı zamanda en büyük can kayıplarının ve medyaya yansıyan en sarsıcı kitlesel şiddet olaylarının meydana geldiği yıllardır.

Grafik 4: Suriye iç savaşında 2011-2022 yılları arasında meydana gelen çatışma ve ölüm sayılarının korelasyonu. Kaynak: (UCDP çatışma datasından yazar tarafından üretilmiştir).

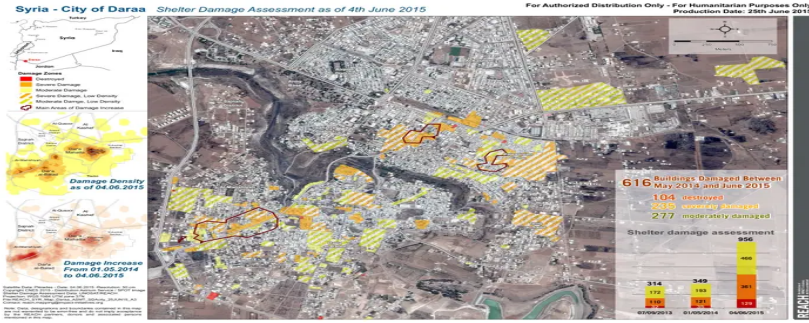
Tablo 1: Suriye vilayetlerindeki konut hasarı

Vilayet	2010 bina varlığı	2017 hasarlı / yıkılan bina	2010'a oranla
---------	-------------------	-----------------------------	---------------

(%)	2017 hasarlı /yıkılan bina				
Halep	889,884	236,947	68,743	23.3	7.5
Rakka	145,374	27,054	8,899	12.9	4.3
Dera'a	157,430	44,081	12,596	12.0	3.0
Rif	600,955	103,794	40,259	18.5	4.7
Dimaşk	171,679	48,070	13,734	31.2	10.0
Deyr Zor	356,577	97,936	28,144	17.3	5.8
Humus	305,518	18,402	27,547	2.5	3.0
Hama	261,302	73,165	20,904	25.3	6.3
İdlib	2,888,719	649,449	220,826	22.8	8.6
Toplam					

Kaynak: Dünya Bankası tarafından yayınlanan The Toll Of War başlıklı rapordan alınmıştır. (www.documents1.worldbank.org,2024)

Gerek vilayet çapında gerekse şehir bazında Suriye şehirlerinin uğradığı yıkım katastrofiktir. Şehirlerdeki yıkım özellikle yeni kurulan yerleşimler ve kenar mahallerde yoğunlaşmıştır. Şam kırsalı, Duma, Dera ve kısmen Halep hariç bu özellik hemen bütün şehirler için geçerlidir. Aşağıda verilen topografik uydu haritaları ve şehir görsellerinden de açıkça anlaşılacağı gibi, saldırılar şehirlerin kenar mahalleleri ve kısmen yeni yerleşim bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum, şehirlerin orta ve üst sınıflarının ikamet ettiği ve görece değerli mülklerin, işyerleri ve sistemle entegre önemli ekonomik birimlerin yer aldığı mekanların sosyal yapısı ile sistemden dışlanmış alt orta ve alt sınıfların sosyal yapısının çatışmalarda aldığı pozisyonla ilişkilendirilebilir. Özellikle azınlıkların, Nusayriler ve rejimle sosyoekonomik ilişkileri gelişkin kesimlerin yaşadığı Şam merkez, Lazkiye, Tartus gibi şehirlerde yıkım neredeyse yok gibidir. Yine coğrafi olarak ülkenin merkez ve sahillere uzak Kuzey ve Güney illeri, Batı ve Doğudaki illere göre çok daha ciddi yıkım yaşamıştır. Bütün bu seçilmiş bölgelerde yoğunlaşan saldırıların nüfusu sınır dışına itmeye matuf olduğu, göç ve saldırıların korelasyon içinde olduğu gözlenmektedir. 2013 yılı başlarında İran'ın Suriye'de resmi olarak varlık göstermeye başlaması, Lübnan'dan Hizbullah hareketinin çatışmaya dahil olması ve özellikle 2015 yılında Rusya'nın savaşa dahil olmasıyla artan hava saldırıları, bu korelasyonu izah etmektedir.

Fotoğraf 1: Suriye Deraa şehrindeki 2015’ki tahribatı gösteren uydu fotoğrafı (www.reliefweb.int, 2024)

Deraa, söz konusu katastrofik yıkımı en yoğun yaşayan şehirlerden biridir. Savaş öncesinde 157,430 kullanılabilir konutların 3/1’i tamamen ya da kısmen yıkılmıştır. Nüfus büyük oranda Ürdün’e sürülmüştür. Ülkenin güneyinde yer alan ve nüfusu öncesinde 1 milyona yakın olan vilayetin merkez nüfusu 230 bin civarında idi. Ancak özellikle yoğun hava saldırıları sonucu şehrin hemen bütün yaşamsal altyapıları büyük bir yıkım yaşamıştır. Başta Ürdün olmak üzere Suriye dışına çok büyük bir göç yaşanmasına neden olan çatışmanın ‘mezhepsel’ karakteri daha başlangıçta belirgindi: 2012’de BM’nin insan hakları raporunu hazırlayan bağımsız komisyona başkanlık eden Brezilyalı uzman Sergio Pinheiro:

‘Suriye’deki iç savaşın giderek, çoğunluktaki Sünni isyancılarla ülkenin dini ve etnik azınlıkları tarafından desteklenen hükümet güçlerinin karşı karşıya geldiği mezhepsel bir çatışmaya dönüştüğünü’ söylüyordu (www.aljazeera.com, 2012).

Fotoğraf 2: Şam kırsalında Jobar’da 2013 ve 2018 yıllarında yıkımın boyutunu gösteren iki uydu fotoğrafı. (www.bbc.com, 2024)

Benzer bir yıkım, başkent Şam'ın kuzeydoğusunda yer alan Jobar mahallesinde de gözlenmektedir. Yukarıdaki uydu fotoğraflarında ve medya kurumlarınca kayıt altına alınan daha nice fotoğrafları karelerinde, İdlib, Halep, Rakka gibi önemli Suriye şehirlerinde meydana gelen yıkımın katastrofik boyutu görülmektedir. Yerleşime imkân bırakmayan, daha da ötesi şehre dair anıtsal değer taşıyan yapıların, kuşaklar boyunca ortak bir şehir kültürünün oluşmasını sağlayan mekanların da hedef alındığı bu doktrin esas olarak bu yerleşimlerdeki sosyokültürel yapıyı hedef aldığı değerlendirilebilir. Nitekim gelişen süreçte göç edenlerin geri dönüşüne izin verilmediği, tersine Afganistan ve benzeri ülkelerden Şii grupların yerleşimine açıldığı haberleri medyada yer almıştır (www.hukukihaber.net, 2024).

Yukarıda şehirlerde meydana gelen yıkıma dair bazı belge ve veriler paylaşılmıştır. Ancak yıkım bununla sınırlı olmamıştır. Başta eğitim ve sağlık olmak üzere, su, sanitasyon, ulaşım, sanayi ve iş alanları, çarşılar gibi temel yaşamsal alt yapıların hemen tamamında gündelik yaşamı imkânsız hale getiren yıkımlar gerçekleşmiştir. Aşağıda başta Dünya Bankası olmak üzere farklı kaynaklardan derlenen tablo ve grafiklerle bu alt yapılara yönelik tahribatların boyutları gösterilmiştir. Gerçekten de ortaya çıkan tablo katastrofiktir. Bu katasrofik değişim sadece fiziki alt yapıya değil çok daha etkin biçimde sosyal yapıya, kesimler arası ilişkiye, geleceğe dair yaşam umuduna ve daha onlarca başlık altında incelenebilecek farklı alanda da meydana geldiği değerlendirilmektedir.

Tablo 2: Vilayetlerdeki sanayi altyapısı

Şehir	Endüstriyel Alan	Hasar Durumu (%)
Halep	Şeyh Nceccar	81
Halep	Ramuse	73
Halep	Eş-Şakif	70

Halep	Billeramun	67
Deyr Zor	Deyr Zor	54
Tedmur	Tedmur	43
Kobani	Kobani	39
İdlib	As- Sinaıyya	34
Halep	Cibriin	18
Dera'a	Dera'a	8

Kaynak: Dünya Bankası tarafından yayınlanan The Toll Of War başlıklı rapordan alınmıştır. (www.documents1.worldbank.org, 2024)

Tablo 4: Suriye şehirlerinde eğitim altyapısının durumu

Şehir	Eğitimin Durumu
Halep	<ul style="list-style-type: none"> • Okulların %53'ü hasar görmüş; %10'u tamamen yıkılmış • Doğu Halep'teki okulların neredeyse tamamı yıkılmış • Tesislerin %15'i yıkılmış ve %37'si kısmen hasar görmüş.
Dera'a	<ul style="list-style-type: none"> • Okulların %15'i yıkılmış, %37'si kısmen hasarlı durumda.
Deyr Zor	<ul style="list-style-type: none"> • Okulların %62'si kısmen veya tamamen hasarlı
Duma	<ul style="list-style-type: none"> • Tüm eğitim tesislerinin %90'ı kısmen hasar görmüş durumda • Okullar hala güvenli değil, • Yaklaşık %10'u sığınak olarak, bir kısmı da barınak olarak kullanılıyor.
Hama	Bilgi yok
Humus	Bilgi yok
İdlib	<ul style="list-style-type: none"> • İdlib'deki okulların %68'i kısmi hasar görmüş durumda
Kobani	<ul style="list-style-type: none"> • 12 okulda hasar belirtileri yok, 2 okul yıkılmış ve 4 okul kısmi hasar görmüş.
Rakka	<ul style="list-style-type: none"> • Belirlenen 43 okulun %16'sı yıkılmış, %63'ü kısmi hasar almış
Tedmur	<ul style="list-style-type: none"> • Okulların %83'ü kısmi hasar görmüş • Ocak 2017 itibariyle şehirde faal olan hiçbir okul veya eğitim tesisi rapor edilmemiştir.

Kaynak: Dünya Bankası tarafından yayınlanan The Toll Of War başlıklı rapordan alınmıştır. (documents1.worldbank.org, 2024).

Suriye'de meydana gelen iç savaş, ülkenin altyapısına ciddi zararlar vermiştir. Halep, Şam ve Humus gibi metropoller başta olmak üzere, birçok kasaba, hükümet güçleri ve muhalif gruplar arasındaki çatışmaların merkezi haline gelmiş

ve bu durum, sivil halk için yıkıcı sonuçlara yol açmıştır. Kamu hizmetlerinin temel taşları olan evler, yollar, okullar ve hastaneler, savaşın şiddetiyle harabeye dönmüş; kentlerin işleyiş sistemleri ya tamamen çökmüş ya da büyük ölçüde zarar görmüştür. Şehirlerin yıkımı, özellikle hava bombardımanları ve kullanılan varil bombalamaları neticesinde katastrofik bir yapı arz etmiştir. Şehirlerin bu derece yıkıcı bir tahribata tabi tutulması, Rusya'nın geçmişte Çeçenistan'ın başkenti Grozni'de düzenlediği ağır hava ve kara saldırılarıyla kavramsallaşan Grozni Modeline dayanmaktadır. Temel olarak şehirlerin kuşatılıp, ikmal hatlarının tamamen bloke edilerek ağır hava bombardımanlarıyla tahrip edilmesi olarak tanımlanabilecek model ilk olarak 1999-2000 arası Çeçenistan'ın başkenti Grozni'de uygulanmıştır (www.kriterdergi.com, 2024). Günümüzde Suriye ve Ukrayna'da da uygulanan strateji temel olarak şehirlerde yaşamı imkânsız kılacak derecede yıkıma dayanmaktadır. BBC Muhabiri Jeremy Bowen'ın bu konudaki tanıklığı çapıcıdır:

'Savaşlardan haber geçtiğim onlarca yıl içerisinde Grozni dışında en büyük yıkım gördüğüm yer Suriye oldu. Ortak yanı, Rusya ordusunun imha gücüydü. Putin'in Suriye'ye müdahale kararı Beşar Esad yönetimini kurtardı ve Rusya'yı yeniden bir dünya gücü haline getirme amacını gerçekleştirmeye yönelik büyük bir adım oldu. Suriye'de hükümetin isyancılara karşı hayati önemdeki iki net zaferinin arkasında da Rusya'nın amansız ateş gücü vardı. Bunlardan birincisi 2016 yılında Halep'de yaşandı. Kentin, savaş boyunca irili ufaklı birçok isyancı grubun kontrolünde olan doğu kesimi topçu ve hava bombardımanı ile yerle bir edildi. Esad yönetimi de buraları bombalayabilirdi ama Rusya'nın yıkıcı gücü çok daha yıkıcıydı. Benzer taktiklerin Suriye'de başkent Şam'ın hemen dışında isyancıların denetimindeki bir dizi kasaba ve tarım alanından oluşan Doğu Guta'da kullanıldığına tanık oldum. 2018 yılında buraların da hükümet güçlerinin eline geçmesi, Şam için verilen mücadeleye kesin bir nokta koymuştu...' (www.bbc.com, 2024).

Suriye şehirlerinin uğradığı ağır yıkımı tarif edecek kavram katastrofudur. Felaketten farklı olarak katastrofik yıkım yaşam umudunun tamamen yok edilmesi üzerine kuruludur.

6.SONUÇ

Suriye’de 13 yılı aşkın bir süredir devam eden iç savaş ve krizde milyona varan Suriyeli yaşamını yitirmiş, milyonlarca insan yerinden edilmiş, yine milyonlarcası göçe zorlanmıştır. Suriye halkının çok ağır bedeller ödediği iç savaşta ülke ekonomisi çökmüş, nüfusun büyük kısmı eğitim, sağlık, su ve enerji gibi temel hizmetlerden yoksun hale gelmiştir. Ülke verileri çok sağlıklı olmamakla birlikte gelen veriler Suriye’de ekonominin endişe verici düzeyde kötüleşmeye devam ettiğini göstermektedir. 2023 yılı boyunca %137 olarak seyreden enflasyon, halkın temel gıdaya, yaşamsal hizmetlere erişiminin zaten çok zor olduğu Suriye’de geleceğe dair ciddi bir umutsuzluk yarattığı düşünülmektedir. İnsani yardıma ihtiyaç duyan veya bağımlı insan sayısı 16,7 milyonu geçmiş durumda. Bu sayı 2023'te 15,3 milyon, 2022'de ise 14,6 milyondur. (www.aa.com.tr, 2024) Dünyanın birçok yerinde savaş ve krizler ortaya çıkmakta ve uluslararası toplum ve kurumların dikkati buralar kaymaktadır. Ancak Suriye’deki insani kriz artarak devam etmektedir. Gerek BM verileri gerek yardım kuruluşlarının raporları, her gün artan sayıda ailenin sokakta yaşamaya mahkûm olduğu, ekonomi ve idarede kayda değer iyileşme işaretlerinin görülmediğini ifade diyor.

Suriye iç savaşındaki yabancı müdahale, kötü yönetim, sosyokültürel ve ekonomik yapıdan kaynaklı sorunların yanı sıra ülkedeki çatışmaların en temel faktörlerinden biri olarak kalmaya devam etmektedir. Bu müdahaleler, askeri, siyasi, ekonomik nitelikler taşımakta, yanı sıra sınırlı, birbiriyle çatışan çıkarlar dolayısı yapıcı bir stratejiden yoksun ve yoğunluk frekansı sonuç almaktan uzak şekilde parçalı bir nitelik arz etmektedir. Suriye iç savaşına müdahale eden uluslararası veya bölgesel güçlerden hiçbiri, iç savaşı bitirebilecek bir müdahale

kapasitesine, kabiliyetine veya iradesine sahip olmadığı düşünülmektedir. Bu müdahale yapısı da iç savaşın dramatik şekilde uzamasına yol açmakta, sahadaki güçlerin sınırlı ama süregelen bir savaş dinamiği içinde tutmaktadır. Dünya Bankasının yaptırdığı ve 1960 -1999 yıllarını kapsayan ve iç savaşların yapısına odaklanan bir araştırmada, iş savaşların dış müdahale olmadığında ortalama bir buçuk yılda sona erdiğini göstermektedir. Tersine dış müdahalelerin iç savaşın süresini uzattığı ve bu sürenin ortama dokuz yıla çıktığı tespit edilmiştir. (Sambanis, 2005) Suriye iç savaşında gerek bölgesel gerekse uluslararası güçlerin müdahalesinin bu verilerle uyum içinde olduğu gözlenmektedir. Suriye iç savaşına müdahale eden güçler gerek askeri gerek siyasi veya ekonomik müdahaleleriyle tarafların hem askeri kapasitelerini hem de ideolojik ve siyasi konsolidasyonlarını arttırarak saha da çözümü zorlaştıran bir güç dengesinin oluşumunu sağlamışlardır. Bu süreç giderek ülkede bir çözüm şansının varlığına inanan tarafları pasifize etmekte ve savaşın aktör ve tarafları daha da motive etmekte olduğu değerlendirilmektedir.

Suriye iç savaşına müdahil olan güçler arasındaki çıkar ve öncelik stratejilerinin farklılaşması hem rejim hem de muhalefet cephesindeki çatışmanın karakterini biçimlememiştir. Başlangıçta ılımlı dini motivasyona sahip muhalefetin askeri yapılanması olan ve çoğunlukla rejim ordusundan ayrılmış profesyonel askerlerden oluşan Suriye Özgür Ordusu temel bir çatı iken, Suriye iç savaşına müdahale eden dış aktörlerin koordinasyonsuz ve amaç birliğinden yoksun müdahaleleri sonucu hızla güç kaybetmiş, tersine dış güçlerin önemli desteğinden yoksun radikal küçük grupların hızla yükseldikleri ve savaşta belirleyici roller üstlendikleri gözlenmiştir. Dış destekle savaşın başlangıcında çok önemli kazanımlar ve cephe üstünlüğü sağlamasına rağmen ÖSO, yine Suriye iç savaşına müdahalede bulunan dış aktörlerin amaç birliğinden yoksun ve koordinasyonsuz desteklerinin yarattığı güç boşluğundan kaynaklı olarak paralize olmuş ve siyasi olarak radikal İslami-selefi hareketlerin yükselmesinin önünü açılmıştır. Bu durum

aynı zamanda muhalefet içinde ortak ve etkili bir liderliğin ortaya çıkmasını da engellemiştir. Tersine olarak rejim destekçisi güçlerin (Rusya, İran ve Hizbullah), muhalefeti destekleyen aktörler arasındaki gibi farklı motivasyon ve çıkar farklılaşmaları olmasına rağmen, Suriye'yi savaş öncesi durumuna döndürmek gibi basit ve uygulanabilir bir hedefe odaklanmayı, bu hedefe insan, para ve askeri teçhizat yatırımı yapmayı ve bunu sağlam bir koordinasyon içinde yürütmeyi başarmışlardır. Ve en önemlisi bu süreci bir lider etrafında yürütmeyi başarmışlardır. Nitekim yaşanan onca olumsuz duruma rağmen Esad rejimi Beşar Esad liderliğinde varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Daha yüksek kapasite, yüksek bir siyasi motivasyon ve daha güçlü ve sayıca fazla dış desteğin, görece daha zayıf, sayıca daha az ve daha düşük kapasiteli bir güç kompozisyonuna karşı bu dramatik yenilgisinin temel nedeninin dış müdahalelerin doğasından kaynaklandığı varsayılmaktadır.

Suriye İç Savaşı, çok boyutlu bir çatışma olarak derinlemesine bir analize tabi tutulduğunda, devletin güç dinamikleri ve sosyo-politik yapılarının karmaşıklığı açığa çıkmaktadır. Mann'ın despotik ve altyapısal güç kavramları, Suriye'deki çatışmanın hem yerel hem de uluslararası düzeyde nasıl şekillendiğini anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Bu çatışma, devletin altyapısal gücünün, nüfus kaydı, vergi toplama ve yasal düzenlemeler gibi temel yönetim mekanizmalarının yanı sıra, ideolojik ve askeri gücün kullanımıyla nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir.

Suriye devletinin başlangıçta protestolara şiddetle müdahale etmesi ve muhalif grupların silahlı direnişe geçmesi, Mann'ın despotik güç kavramıyla uyumlu bir şekilde, devletin keyfi güç kullanımını ve toplumsal düzeni sürdürme çabasını yansıtmaktadır. Ancak çatışmanın derinleşmesiyle birlikte, altyapısal güç kavramının önemi ortaya çıkmaktadır, çünkü devlet, toplum üzerinde kontrol ve nüfuzunu sürdürmek için daha sistemli ve kurumsal mekanizmalara ihtiyaç duymaktadır. (Mann, 1992)

Bu teorik çerçeve, Suriye İç Savaşı'nın sadece bir güç mücadelesi olmadığını, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve ideolojik boyutları da içerdiğini ortaya koymaktadır. Çatışmanın karmaşıklığı, farklı dini ve etnik grupların kimlik talepleri, ekonomik kaynaklar üzerindeki kontrol mücadelesi ve uluslararası güçlerin müdahalesi gibi faktörlerle daha da artmaktadır. Bu durum devlet ve toplum arasındaki iktidar ilişkilerinin, altyapısal ve despotik güç dinamikleri aracılığıyla nasıl şekillendiğini ve çatışmanın sosyolojik yapısını derinlemesine etkileyen faktörleri gözler önüne sermektedir.

Bölgesel ve küresel güçlerin müdahalesi, çatışmanın karmaşıklığını daha da artırmıştır. Bu müdahaleler, savaşın seyrini ve Suriye'nin toplumsal dokusunu değiştirirken, dış güçler kendi stratejik çıkarlarını takip etmiş ve bu durum Suriye'deki çatışmayı daha da uzatmıştır. (Phillips, 2015) İç savaş boyunca ama özellikle de Rusya'nın kurmay yaklaşımı olarak şehirlerdeki yıkımın katastrofik boyutu belirgindir. Gerek iç gerekse dış göçe maruz bırakılma oranları, araştırmada detaylandırılan başta konut olmak üzere yaşamsal altyapıya dönük yaygın tahribatların düzeyi, savaşın yarattığı ağır sosyal değişimin katastrofik boyutunu ortaya koymaktadır. Suriye toplumunun yaşadığı sosyal değişimin katastrofik özelliği, toplumda geleceğe yönelik umutların kırılması, yaşamsal enerjinin tükenmesi ve yeniden başlamak için tahayyülün paralize olmasına yol açtığı değerlendirilmektedir.

Bu analiz, iç savaşın toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini ve geleceğe yönelik endişeleri açıkça ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar, çatışmanın anlaşılması ve çözümüne katkıda bulunabilecek önemli perspektifler sunarken, barışın sağlanması için toplumsal yaraların sarılmasının ve sosyal adaletin tesis edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Çalışma üçüncü kişiler veya gruplarla ilişkili olmak üzere herhangi bir çıkar uyuşması veya çatışması içermemektedir.

Destek/Finansman Bilgileri

Çalışma için hiçbir kurum veya kişiden destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı

Çalışma, herhangi bir etik kurulu kararı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Adam Bazacko, G. D. (2018). Suriye, Bir İç Savaşın Anatomisi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Appelbaum, P. D. (1970). Toplumsal Değişim Kuramları. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Büyükakıncı, E. (2015). Savaş Kuramları. Ankara: Adres Yayınları.
- Brown, C. (1995). Chaos and Catastrophe Theories. London: International Educational and Professional Publisher.
- Centeno, M. A. (2016, Mart 27). War and Society. Cambridge: Polity Press.
<https://www.coursera.org>: <https://www.coursera.org/learn/war>
adresinden alındı
- Clausewitz, C. V. (2019). Savaş Üzerine. Doruk Yayınları.
- Dagher, S. (2019). Assad or We Burn The Country How One Family's Lust For Power Destroyed Syria. New York: Little, Brown and Company.
- Dam, N. V. (2017). Destroying A Nation. London: I.B. Tauris&Co. Ltd.
- Erikson, K. T. (1994). A new Species Of Trouble: The Human Experience Of Modern Disasters. New York: W.W Norton & Company.

- Erkilet, A. (2015). *Toplumsal Yapı ve Değişim Kuramları*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Freud, S. (2019). *Savaş Ve Ölüm Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Oda Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. İstanbul: Kalkedon.
- Giddens, A. (2015). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Giddens, A. (2017). *Sosyoloji, Başlangıç Okumaları*. İstanbul: Say Yayınları.
- Hinnebusch, R. (2022, mayıs 16). *Sectarianism and Governance in Syria*. <https://research-repository.st-andrews.ac.uk>: https://research-repository.st-andrews.ac.uk/bitstream/handle/10023/23006/Hinnebusch_2019_SEN_SectarianismAndGovernance_AAM.pdf?sequence=1 adresinden alındı
- Kalyvas, S. N. (2006). *The Logic of Violence in Civil War*. New York: Cambridge University Press.
- Kawachi, I. &. (2001). *Social Ties and Mental Health*. *Journal of Urban health*, 78-(3)- 458-467.
- Lesch, D. (2012). *Syria: The Fall of the House of Assad*. New Haven and London: . Yale University Press.
- Lund, A. (2012). *Divided They Stand –An Overview of Syria’s Political Opposition Factions*. Uppsala: Foundation for European Progressive Studies in cooperation with Olof Palme International Center.
- Malešević, S. (2023). *Örgütlü Vahşetin Yükselişi*. Ankara: Fol Yayınları.
- Malešević, S. (2018). *Savaşın ve Şiddetin sosyolojisi*. Ankara: Hece Basın.
- Mann, M. (1992). *States, War and Capitalism*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Prince, S. H. (2021). *Catastrophe and Social Change*. Glasgow: Good Press.
- Sambanis, N. (2005). *Understanding Civil War*. Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development.
- Smelser, N. J. (1972). *Theory of Collective Behavior*. Free Press.

- Smith, K. (2013). *Environmental Hazards Assessing risk and reducing disaster*. New York: Routledge.
- Sunar, L. (2018). *Değişim Sosyolojisi, kavramlar, kuramlar, yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tilly, C. (2023, Ekim 12). *War Making and State Making as Organized Crime*.
https://proleteren.files.wordpress.com:https://proleteren.files.wordpress.com/2015/07/tilly_savasmak_devlet_kurmak.pdf adresinden alındı
- Trenin, D. (2016). *What Is Russia Up To in the Middle East?* . Polity Press.
- Wallace, R. A., & Wolf, A. (2018). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Weiss, M. &. (2015). *ISIS: Inside the Army of Terror*. . Regan Arts.
- Yacoubian, M. (2020). *COVID-19 and Conflict: Seven Trends to Watch*. . United States Institute of Peace.
- Yacoubian, M., (2021) <https://www.usip.org/syria-timeline-uprising-against-assad> adresinden alındı.
- <https://www.aljazeera.com/news/2012/12/20/un-says-syria-conflict-is-overtly-sectarian/>, (son erişim Mart 2024)
- <https://www.hukukihaber.net/analiz-suriyede-iran-nufuzu-ve-demografik-donusum>, (Son erişim Mart 2024)
- <https://documents1.worldbank.org/curated/en/811541499699386849/pdf/117331-WP-v2-PUBLIC-The-Toll-of-War.pdf> (son erişim Mart 2024)
- <https://reliefweb.int>, Mart 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kaynak: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137> (son erişim Mart 2024)
- <https://documents1.worldbank.org/curated/en/811541499699386849/pdf/117331-WP-v2-PUBLIC-The-Toll-of-War.pdf> (son erişim Mart 2024)

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/811541499699386849/pdf/117331-WP-v2-PUBLIC-The-Toll-of-War.pdf> (son erişim Mart 2024)

<https://kriterdergi.com/file/146/grozni-modeli-kusat-yok-et-ve-yonet> (son erişim Mart 2024)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60645979>, (son erişim Mart 2024)

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-suriye-genelinde-en-az-12-9-milyon-kisi-gidaguvensizligiyasiyor/3171593#:~:text=Suriye'deki%20krizin%20ba%C5%9Flamas%C4%B1nC4%B1n%20%C3%BCzerinden,%2C6%20milyondu.%22%20dedi.> (son erişim Mart 2024)

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study is based on the sociological analysis of the Syrian Civil War and aims to understand the catastrophic changes caused by the war in Syria. By comprehensively addressing the social, economic, political and cultural effects of war, the study provides the theoretical and methodological tools necessary to understand civil conflicts and prevent similar crises in the future. While the study examines in detail the effects of war on people, how it transforms social structures and how it can affect the resilience capacity of communities, it also examines the current deficiencies and potential areas of development in the international community's conflict prevention and resolution strategies.

Method

This study analyzes the humanitarian, social and political consequences of the Syrian civil war, based on conflict analysis. Qualitative and quantitative study methods were used in the study, which discussed basic concepts such as social change, war and change, and catastrophic change. The study, in which Upsala University Conflict Program data is extensively used, also uses data from international organizations (United Nations, World Bank, UNCHR) on the Syrian civil war, and discusses the conflict and the changes caused by the civil war in Syria from a sociological perspective.

Findings

The Syrian state's violent intervention in peaceful public protests and the armed resistance of opposition groups reflect the state's arbitrary use of force and its effort to maintain social order, in line with Mann's concept of despotic power. However, as the conflict deepens, the importance of the concept of infrastructural power emerges, because the state needs more systematic and institutional mechanisms to maintain its control and influence over society. (Mann, 1992). Charles Tilly's analysis of the relationship between state building and war capacity offers a facilitating vision for understanding the situation in Syria. The use of war as a means of consolidating and expanding the state structure supports Tilly's thesis that the state structure is shaped by attempts to create armed forces. This situation becomes concrete with practices such as further strengthening the military and security forces in Syria, introducing comprehensive military recruitment regulations and controlling the population. (Tilly, 2023) These theoretical frameworks reveal that the Syrian Civil War is not only a power struggle, but also includes social, economic and ideological dimensions. The complexity of the conflict is further increased by factors such as the identity claims of different religious and ethnic groups, the struggle for control over economic resources, and the intervention of international powers. This situation reveals how the power relations between the state and society are shaped through infrastructural and despotic power dynamics and the factors that deeply affect the sociological structure of the conflict.

The intervention of regional and global powers has further increased the complexity of the conflict. While these interventions changed the course of the war and the social fabric of Syria, external powers pursued their own strategic interests, which further prolonged the conflict in Syria. The catastrophic dimension of the destruction in cities throughout the civil war, but especially as Russia's staff approach, is evident. The rates of exposure to both internal and external migration and the level of widespread destruction to vital infrastructure, especially housing, detailed in the research, reveal the catastrophic dimension of the severe social change caused by the war. It is considered that the catastrophic nature of the social change experienced by the Syrian society has led to the loss of hopes for the future in the society, the depletion of vital energy and the paralysis of the imagination of starting over.

Conclusion

In the civil war and crisis that has been going on for more than 13 years in Syria, nearly a million Syrians have lost their lives, millions of people have been displaced, and millions more have been forced to migrate. Destructions have occurred in almost all of the basic vital infrastructures, especially education and health, water, sanitation, transportation, industry and business areas, and bazaars, making daily life impossible. The extent of the destruction to these

infrastructures is clear with the tables and graphs compiled from different sources, especially the World Bank. Indeed, the picture that emerges is catastrophic. It is evaluated that this catastrophic change has occurred not only in the physical infrastructure, but also in a much more effective way in the social structure, inter-sectional relations, hope for life in the future and in dozens of other areas that can be examined under dozens of headings. According to UN Syria Humanitarian Coordinator Adam Abdelmoula, the number of people in need or dependent on humanitarian assistance has exceeded 16.7 million. This number was 15.3 million in 2023 and 14.6 million in 2022. War and crises are emerging in many parts of the world, and the attention of the international community and institutions is shifting there. However, the humanitarian crisis in Syria continues to increase. Both the UN data and the reports of aid organizations indicate that an increasing number of families are forced to live on the streets every day, and that there are no significant signs of improvement in the economy and administration.

The intervention of regional and global powers has further increased the complexity of the conflict. While these interventions changed the course of the war and the social fabric of Syria, external powers pursued their own strategic interests, which further prolonged the conflict in Syria. The catastrophic dimension of the destruction in cities throughout the civil war, but especially as Russia's staff approach, is evident. The rates of exposure to both internal and external migration and the level of widespread destruction to vital infrastructure, especially housing, detailed in the research, reveal the catastrophic dimension of the severe social change caused by the war. It is considered that the catastrophic nature of the social change experienced by the Syrian society has led to the loss of hopes for the future in the society, the depletion of vital energy and the paralysis of the imagination of starting over.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 02.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 30.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1542332>

Makale Türü: Teorik Makale/ Theoretical Article

Atıf/Citation: Solmaz, S. (2024). Amerikan Sosyolojisinin Gelişimi ve Genel Hatlarıyla Sembolik Etkileşimcilik. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 760-795.

AMERİKAN SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ VE GENEL HATLARIYLA SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK

Mustafa SOLMAZ*

Öz

Çalışmanın amacı, Avrupa Sosyolojisini ve Amerikan Sosyolojisini gelişim süreçleri bakımından ele almak ve Sembolik Etkileşim kuramını genel hatlarıyla ortaya koymaktır. Bunun için öncelikle Avrupa Sosyolojisine ve onun önde gelen temsilcilerinin görüşlerine değinilmiştir. Sonra Amerikan Sosyolojisinin nasıl ortaya çıktığına yer verilmiştir. Daha sonra ise Meadci ve Blumerci Sembolik etkileşim kuramları temel nitelikleri bakımından incelenmiştir. Yöntem olarak literatür taramasına müracaat edilmiştir ve konuyla ilişkili kitaplara, makalelere vb.'lerine yer verilmiştir. Sonuç olarak sembolik etkileşimin kaynağı Mead olsa da onun tam teşekküllü bir biçimde ortaya konulmasının Blumer ile birlikte olduğu anlaşılmıştır. Sembolik etkileşimde bireye ve onun eylemlerine, diğer bireylerin davranışlarıyla etkileşimine ağırlık verildiği ancak toplum, grup gibi kolektif olguların ihmal edildiği anlaşılmıştır. Sembolik etkileşimde toplum, grup gibi kolektif olguların soyut değil somut olarak izah edildiği ve bireylerin eylemlerine bağlı olarak temellendirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Sosyolojisi, Amerikan Sosyolojisi, Mead, Blumer, Sembolik Etkileşim.

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
amustimi@gmail.com, Malatya/Türkiye.

THE DEVELOPMENT OF AMERICAN SOCIOLOGY AND SYMBOLIC INTERACTIONISM IN GENERAL TERMS

Abstract

The aim of the study is to discuss European and American Sociology in terms of their developmental processes and to present the Symbolic Interaction theory in general terms. For this purpose, firstly, European Sociology and the views of its leading representatives are mentioned. Then the emergence of American Sociology is given. Then, Meadian and Blumerian Symbolic interaction theories are analysed in terms of their basic characteristics. As a method, literature review has been used and books, articles etc. related to the subject have been included. As a result, it has been understood that although Mead is the source of symbolic interaction, it was Blumer who put it forward in a full-fledged manner. It is understood that in symbolic interaction, emphasis is placed on the individual and his/her actions and interaction with the behaviours of other individuals, but collective phenomena such as society and groups are neglected. It has been observed that collective phenomena such as society and groups are explained concretely rather than abstractly and are based on the actions of individuals.

Keywords: *European Sociology, American Sociology, Mead, Blumer, Symbolic Interaction..*

1. GİRİŞ

Her şeyde olduğu gibi sosyolojide de sosyal gerçeğin kuramsallaştırılması tek bir biçimde olmamıştır. Birçok sosyolog veya düşünür sosyal gerçekliği farklı şekilde izah etmiş, farklı sosyal teoriler geliştirmiştir. Avrupalı Sosyologlar genel olarak tarih ve yapı eksenli teoriler üretmişler, Amerikalı sosyologlar ise daha çok eşzamanlı ve birey merkezli kuramlar geliştirmişlerdir.

Her ne kadar böyle olsa da her ikisi de birbirinden etkilenmiştir. Erken dönemlerde belirleyici olan Avrupa Sosyolojisi iken; 1950'lerden itibaren Amerika'nın dünya ekonomi politikasında artan önemiyle sosyoloji yapma tarzı da egemen olmaya başlamıştır (Nollmann ve Strasser, 2019: 86). Avrupa'dan,

Asya'ya, Anadolu'ya kadar hakim sosyal paradigma biçimi, Amerikan Sosyolojisine doğru evrilmiştir.

Meiji Restorasyonundan itibaren modernleşmeye ve Batı kültürüyle bir araya gelmeye çalışan Japonya'nın sosyolojisi de Avrupa ağırlıklı olarak ortaya çıkmıştır. Erken dönemlerinde Spencer'ın eserlerinin çevrildiği Japon Sosyolojisi, daha sonra Alman Sosyoloji geleneği etkisinde kalmıştır. Çin ise Avrupa merkezli olmaktan ziyade Amerikan tarzında bir sosyolojinin gelişimine sahip olmuştur, ta ki Maocu komünist devrime kadar (Usui, 2007: 60-63). Çin'de Mao'nun ölümünden itibaren aşama aşama tekrar Amerikan Sosyolojisine doğru bir evrim gerçekleşirken; 1920'lere kadar Alman Sosyolojisi etkisinde kalan Japonya II. Dünya Savaşı sonuna ve 50'lere kadar daha milliyetçi, kendi içine kapalı bir sosyoloji yapma tarzı ortaya koymuştur. Ancak 50'lerden itibaren Japonya da Amerikan Sosyolojisi etkisi altına girmiştir.

Amerikan sosyolojisini ülkemizde temsil etmeyi amaçlayan sosyoloji anlayışı ise 1939 yılı sonlarında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde oluşmaya başlamıştır. Bu anlayış Niyazi Berkes, Behice Boran, Mediha Berkes ve Muzaffer Şerif (Başoğlu) tarafından temsil edilmiştir (Kaçmazoğlu, 2012: 58; Ünal, 2008: 140). Bu isimler uygulamalı köy sosyolojisi araştırmalarını ve istatistik, korelasyon, mülakat, arşiv-kayıt taraması gibi çeşitli araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı, teori ve pratik bilgisinin harmanlandığı ilk sosyolojik çalışmaları yapmışlardır (Şahin, 2017: 14-15). Bahsedilen tekniklere ve yöntemlere bağlı olarak köyün yapısı, köyün maddi temelleri ve ekonomik yaşamı, nüfusu ve teknolojisi, bağımsız değişkenler olarak ele alınmış ve toplumsal yapıyla bağlantıları kurulmuştur. Bu doğrultuda İbrahim Yasa tren yolları ve köydeki toplumsal değişme arasındaki ilişkiyi incelemiş, B. Boran dağ ve ova köylerinin toplumsal yapılarını karşılaştırmalı olarak ele almaya yönelmiştir (Ünal, 2008: 142). Behice Boran Manisa çevresinde yaptığı köy

araştırmalarında, büyük yolların üzerinde veya yakınında bulunan sekiz köy ile yolsuz, sapa ve dağlık bölgelerden seçtiği beş köyün toplumsal değişme eğilimlerinin boyutlarını belirlemeye çalışmış; bu bağlamda, örneklemini dağ ve ova köyü ayırımına göre seçmiştir (Kaçmazoğlu, 2010: 126-127; Kaçmazoğlu, 2012: 59).

Ankara'daki sosyoloji bölümü her ne kadar yöntemsel olarak Amerikan sosyoloji yöntemlerini içerse ve onlara benzer biçimde hareket etse de; zaman geçtikçe daha çatışmacı bir bakış açısına sahip olmuş ve bu durum, onların konumlarının sorgulanmasına yol açmıştır. DTCF Sosyoloji bölümü 6-7 yıllık bir çalışma döneminden sonra 1946 yılında kovuşturulmaya uğramış ve 1948'de mahkeme kararıyla öğretim üyeleri görevlerinden uzaklaştırılmışlardır (Ünal, 2008: 140). İlgili hocalar, 1945'ten sonra oluşan Soğuk Savaş Dönemi'nin, iki kutuplu dünyanın Türkiye'deki kurbanları olmuşlardır. Üstelik onlar hiçbir zaman SSCB yanlısı görüşlerin ve çıkarların savunucusu olmayan kurbanlardır. Amerikan sosyolojisinin Türkiye'deki öncüleri, temsilcileri olsalar bile bu durumdan kurtulamamışlardır (Kaçmazoğlu, 2012: 53).

50'ler, dünya ekonomi politiğinde hakim olmaya başlayan ABD'nin bilimsel teorilerinin ve metodlarının dünyada belirleyici hale gelmeye başladığı yıllardır ve bunun da önde gelen temsilciliğini Parsons yapmaktadır. Yapısal işlevselcilik egemen bir teori biçimi olarak dünyaya dayatılmaktadır. Fakat onun çatışmayı ihmal etmesi veya ona yeterince yer vermemesi, bireyi ve onun dönüştürücülüğünü görmezden gelmesi, bütünleşmeyi ve uyumu önplana çıkarması birçok kuramcı tarafından eleştirilmesine neden de olmuştur.

Temel olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde işlevselcilik, "uluslararası komünizm tehdidine" karşı toplumu korumak ve ekonomiyi düzenlemek için Refah Devleti'ne açık bir destek vermiştir. Bu, işlevselciliğin hükümet ve devlet kavramını temelinden değiştirmesini

gerektirmiştir. Bu doksan derece dönüş aynı zamanda işlevselcilikte uzun süredir yerleşik olan bir başka unsur tarafından mümkün kılınmıştır. Kendi altyapısı içinde derinlerde bir yerlerde işlevselcilik, pozitivism gibi “güçlere” saygı ve uyum göstermek, ideolojik ve sosyal karakteri ne olursa olsun devlet gücüne uyum sağlamak için daimi bir muhafazakâr eğilime sahip olmuştur (Gouldner, 2015: 456-457).

Amerikan sosyolojisi Gouldner ve Mills gibi birkaç radikal sosyolog üretmişse de bunlar, siyaseten liberal ve reformist, bilimsel yönelim açısından ise ampirik ve uygulamalı kalan 1950’ler ve 1960’lardaki ana akım Amerikan sosyolojisinde bir nebze marjinal hale gelmişlerdi. Ana akım Amerikan sosyolojisinin uygulamalı geleneğinin dışında kalan Amerikan sosyologlarının çoğu ise gerçekte ya Hans Gerth ve Leo Lowenthal gibi Avrupalı sürgünler ya da Dennis Wrong gibi Kanadalılardı (Turner, 2014: 91). C. Wright Mills, 1959’da Parsons’a saldırdı ve diğer başlıca eleştiriler ise David Lockwood, Alvin Gouldner ve Irving Horowitz tarafından ortaya konuldu. 1950’lerde bu saldırılar "gerilla akını"nın daha büyük bir şey olarak görüldü ve böylelikle 1960'larda yapısal işlevselciliğin hakimiyeti tehlikeye girdi (Ritzer, 2012: 74).

Parsons’a eleştiriler yöneltten ve yapısal işlevciliğin tezlerine karşı çıkan bir diğer isim ise Blumer ve onun sembolik etkileşim kuramıydı. Blumer yapısal işlevselciliğe karşı çıkıyordu çünkü egemen bir bakış açısı olan yapısal işlevselciliğin; belirli bir toplumsal örgütlenmeye dahil olan katılımcıları, sistemin kendisinin mekanizmalarının veya güçlerinin dışavurumunun salt bir aracı olarak gördüğünü düşünüyordu (Blumer, 1986: 57-58). Böylelikle yapısal işlevselcilik toplumsal katılımcıları aktif ve etkin varlıklar olarak görmemekte, onları yalnızca egemen olan sistemin işleyişindeki araçlar olarak değerlendirmektedir. Buna karşı çıkan Blumer, bireylerin ve onların eylemlerinin daha aktif olduğu bir teori

geliştirmek için çabalar. Ancak bu arada da toplumu, toplumsal grupları ve yapıyı da ihmal etmemeye özen gösterir.

Bizim amacımız da alışıldık düşünme biçimlerinden farklı olarak sembolik etkileşimciliğin bir yandan eyleme ve etkileşime ağırlık verdiğini diğer yandan da kolektif olguları ihmal etmediğini göstermektir. Bunun için de öncelikle Avrupa ve Amerikan Sosyolojilerinin gelişimine yer verilecektir. Sonra da sembolik etkileşimciliğin ana tezleri analiz edilecek ve kolektif olguları nasıl ihmal etmedikleri gösterilmeye çalışılacaktır.

2. AVRUPA SOSYOLOJİSİ VE GENEL SEYRİ

Sosyolojinin kurucu ismi olan Comte, tarihi her ne kadar bilim olarak görmese de tarihsel bir bakış açısıyla toplumların teolojik, metafiziksel aşamalardan geçtiğini ve pozitivist aşamaya ulaştıklarını ileri sürmüştür (Comte, 2001: 33). *Toplumsal dinamikte* bunlara değinen Comte, *toplumsal statikte* ise bütünün parçadan daha büyük olduğunu ve her parçanın bir işlevi yerine getirdiğini söyleyerek yapısalcılığın ve hatta işlevselciliğin öncülüğünü yapmıştır (Ritzer, 2011: 111-112; Aron, 2010: 79-80). Dahası bireyi bir soyutlama olarak görmüştür. Bireyin değil, ailenin toplumun temel bileşeni olduğunu ileri sürmüştür.

Comte'dan etkilenen ve Fransız sosyal teorisinin önde gelen isimlerinden biri olan Durkheim, toplumların *mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya* geçtiklerini belirtmiştir. Toplumlar başlangıçta her bir parçanın diğerine benzediği ve benzer işlevleri yerine getirdiği bileşenlerden oluşur. Bundan dolayı onlardan herhangi birisinin eksilmesi durumunda bütünlük bozulmaz (Durkheim, 2006: 220). Fakat zamanla, artan bireyselleşme ve farklılaşmayla bu dayanışmanın önemi azalmakta ve toplumu bir araya getirecek yeni bir dayanışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bireyselleşmenin ve farklılaşmanın arttığı

modern toplumlarda bütünleşmeyi sağlayacak, farklılıkları bir araya getirebilecek, onların her birinin uyum içerisinde işleyebileceği dayanışma ise *organiktir* (Durkheim, 2006: 221). Tarihsel bir bakış açısının ürünü olarak görülebilecek bu analizler, bazıları tarafından eleştirilebilir. Mekanik ve organik dayanışmalardan bahseden Durkheim acaba gerçekte tarihi bir bilim olarak görmekte midir? Yoksa buradaki yapılan çıkarım, bir zorlama mıdır? Durkheim'ın tarih bilimiyle ve tarihle ilişkili olarak iki tür açıklamasının olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda tarihin oldukça özele indiğini, genele hiç önem vermediğini ve böylelikle sosyoloji için uygun bir yöntem olmadığını savunan Durkheim (Durkheim, 2013: 108-109) diğer çalışmalarında da aynı bakış açısını sürdürmüş müdür? Durkheim'ın tarihe yönelik tutumunun zamanla değiştiğini, aynı kalmadığını söyleyebiliriz. Artık Durkheim, tarihi, sadece özele odaklanan değil ama aynı zamanda genele de önem veren bir bilim olarak görmeye başlamaktadır (Durkheim, 2002: 228; Durkheim, 2011: 14, 133-134).

Durkheim'ın tarihle ilgili görüşleri zamanla değişmesine rağmen, onun sosyoloji yapma biçimi ve sosyolojinin ağırlık vermesi gereken konular noktasındaki tutumu büyük oranda korunmuştur, değişmemiştir. Yazın hayatı boyunca bireye daha az önem vermiş ve yapıya daha çok odaklanmıştır. Ona göre toplumsal olgunun üç temel özelliği vardır. Bunlardan ilki toplumun parçalarına indirgenememesi, ikincisi parçalarından daha büyük ve fazla bir şey olması, üçüncüsü ise parçalar üzerinde zorlama gücünün bulunmasıdır (Durkheim, 2013: 37-38). Durkheim'ın yapmış olduğu çalışmalar da büyük oranda toplum, toplumsal yapı ve kurumlar üzerine olmuştur (Durkheim, 2011: 308). Bireysel bilinçten ziyade kolektif bilince önem vermiştir. Toplumsallaşmanın zayıflaması ve intiharlar arasında bağlantı kurmuştur. Din ve ekonomi kurumu gibi yapılar üzerine yoğunlaşmıştır.

Tarihi sosyal teorisinde bariz biçimde kullanan Avrupalı düşünürlerin başında ise hiç kuşkusuz Marx gelir. Tarihi, Hegel'in idealist tininin yolculuğunu tersine çevirmekle başlatan ve bilinçlerin birbirinin yerini alması yerine toplumların, toplumsal formasyonların birbirlerini alması biçiminde tasarlayan Marx, tarihteki bütün değişimleri açıklayan belirleyici neden olarak üretim tarzı üzerine yoğunlaşmıştır (Marx, 2004: 293-295). Üretim tarzı, üretici güçler (toprak, emek ve sermaye) ve üretim ilişkilerinden (kapitalist ve proleter arasındaki ilişkiler daha doğru deyişle mücadeleler, çatışmalar) oluşur. Üretim tarzı, üretici güçlerin gelişmişlik düzeyindeki üretim ilişkilerinin belirleyiciliğidir. Üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi yel değirmeni ise feodal bey ile serf arasındaki mücadele, üretici güçlerin düzeyi fabrika ise kapitalist ile proleter arasındaki mücadele, tarihsel ve toplumsal bütün değişimlerin açıklayıcısıdır (Althusser, 2005: 44-45).

Tarihe bariz biçimde yer veren Marx, analizinde de bireye değil, sınıfa önem verir. Bireye ve onun yapıp ettiklerine ağırlık vermek yerine gruba, sınıfa ve onun mücadelelerine merkezi bir yer verir (Marx ve Engels, 1995: 75). Marx'ın sosyal teorisinde belirleyici olan şey, üretim ilişkilerinde karşılaşmış olduğumuz sınıf savaşımıdır. Tarih de Marx'a göre sınıf savaşımının tarihidir.

Marx'ın burjuva bireyseliğinin merkezinde yer alan bilinci geri plana, realiteyi ise birinci plana koyması (Marx, 1970: 23-24; Marx, 2006: 81) da onun yapı eksenli bir teori ortaya koyduğunun göstergesidir. Bilinç, tin vb. şeyler en temelde insanın gerçeği bildiğini, bilebileceğini ifade ederler. Oysa Marx bunu tersine çevirir ve gerçeğin bilindiğini belirtir (Althusser, 2004: 41-42). Önce bilinç sonra gerçeklik değil, önce gerçeklik sonra bilinç gelir.

Tarihe yer veren ancak bireyi ihmal etmeyen ise Weber'dir. Weber, Avrupa düşüncesi içerisinde, çok yönlü ve özgün bir sosyoloji anlayışı ortaya koymuştur. Tarih ile sosyolojiyi bir araya getirmeye uğraşmıştır (Weber, 2012a: 60, 92; Aron,

2010: 362-364; Ritzer, 2011: 223). Eserlerinin her yerine tarih nüfuz etmiştir. Dahası dünyanın önde gelen medeniyetlerini ve toplumlarını tarihsel geçmişleriyle birlikte karşılaştırma gibi büyük bir cesaret örneği de göstermiştir (Weber, 2010: 132; Weber, 2012b: 677, 694).

Tarihe büyük bir önem veren Avrupalı bu sosyoloğumuz, kendinden öncekilerinden veya çağdaşlarından farklı olarak yapıya değil, bireye ve onun eylemlerine ağırlık vermiştir. Böylelikle Avrupa sosyolojisinde önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Çünkü tıpkı diğer Avrupalı sosyologlar gibi tarihe önemli bir yer vermiştir ancak onlardan farklı olarak yapıya değil, bireye ve onun faaliyetleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Weber'in sosyoloji yapma biçimini çağdaşı Simmel'de de görmek mümkündür. Simmel de tıpkı Weber gibi geniş ölçekli yapılara odaklanmak yerine bireye ve onun etkileşimlerine önem verir (Ritzer, 2012: 36). Simmel'in sosyolojiyi yapma biçimi en temelde bireylere ve onların arasındaki etkileşimlere bağlıdır. Bireyler arasındaki etkileşime yaptığı vurguyu, onun toplumu tanımlama biçiminde, kenti ve onun yaşamını izah etmesinde, para konusundaki açıklamalarında, din ve bilgi noktasındaki görüşlerinde takip etmek mümkündür (Simmel, 2013: 85-86; Simmel, 2014: 88, 100-101).

Simmel'i Weber'den ayıran fark ise Weber'de tarihin ve tarihsel yöntemin daha görünür olmasıdır. Söylenmek istenilen, Simmel'in tarihe yer vermediği, tarihi önemsemediği vb. değildir. Sadece Weber'in teorisinde tarihin, Simmel'dekinden daha görünür biçimde yer aldığıdır.

Simmel Avrupalı sosyologlar içerisinde belki de en kritik olanıdır. Kavşak noktasında durmaktadı; bir yanda Avrupa diğer yanda ise Amerika yer almaktadır. Avrupa sosyolojisinden Amerikan sosyolojisine geçişi sağlamaktadır.

Avrupa'nın birikimini, tecrübesini, kendisine özgü sosyolojisiyle Amerika'ya aktarmaktadır (Shills, 2001: 124).

3. AMERİKAN SOSYOLOJİSİ VE MEAD

Amerikan sosyolojisinin kaynağının Simmel ve Almanya olduğunu söylemek doğrudur fakat bu, yeterli değildir (Arlı, 2012: 125-126; Pınarcıoğlu vd., 2010: 88; Önez Çetin, 2017: 297-298). Amerikan sosyolojisinin Almanya dışı kaynakları da vardır ve özellikle İngiliz sosyolojisi, Amerikan sosyolojisini ortaya çıkaran önemli kaynaklardan birisi olmuştur. İngiliz sosyolojisi tarihin yerini inkâr etmemiştir ancak yapıdan ve büyük ölçekli örgütlenmelerden ziyade bireyler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu da onun beslendiği kaynaklarla ilişkilidir çünkü İngiliz sosyolojisi tarihten ziyade ekonomiye, İngiliz ve İskoç iktisadına dayanmıştır. İkinci olarak İngiliz sosyolojisi, toplumsal reformculardan etkilenmiştir. Üçüncü olarak ise toplumsal evrim anlayışına dayanmıştır (Ritzer, 2012: 37; Turner, 2007: 89).

Temelleri Adam Smith 'in eserlerinde bulunan kapitalist toplumun kuramı olan politik ekonomi, emek ve mal piyasasını biçimlendiren bir "görünmez el" olduğu fikrini kabul eder (Smith, 2011: 62). Toplumsal reformculuk ise bireyleri ıslah ederek toplumsal sorunları çözmeye yönelik bir çabayı ifade eder. İngiliz araştırmacılar, şiddet ve devrimi engellemeyi ve sistemde reform yapmayı arzuladılar. Böylece sistem olduğu gibi devam edebilecekti. Spencer ise İngiliz sosyoloji kuramında, özellikle de evrimci kuram içinde baskın bir figürdü (Ritzer, 2012: 38-42). İngiliz geleneğinin Amerika'ya aktarılması, Spencer ve sosyal darwinizm yoluyla olmuştur ve Sumner, Ward gibi isimlerde kendisini göstermiştir. Onlar da liberal bireyseliğin en aşırı formlarını temsil etmişlerdir (Drysdale, 2007: 32).

Amerikan sosyolojisinin Avrupa'dan ama özellikle Almanya'dan bireye önem veren Simmel ile yine bireye ve onun performanslarına önem veren İngiliz geleneğinin Spencerci Darwinizme bağlı olarak oluştuğunu söylemek mümkündür. Buna üçüncü bir neden olarak da Amerika'nın düşünce tarihinde belki de kendine en özgü, hususi özelliği olan pragmatizmi ekleyebiliriz (Shills, 2001: 123; Arlı, 2015: 23; Morva, 2011: 113-114). Böylelikle Alman düşünce geleneğinden Simmel'e, İngiliz düşüncesinden Spencer'a ve Amerikan temalı pragmatizme bağlı olarak Amerikan Sosyolojisi'nin geliştiğini söyleyebiliriz.

İçinde Mead'in de yer alacağı Şikago Sosyoloji Bölümü, 1892 yılında Albion Small tarafından kurulmuştur ve genel olarak dört kuşaktan geçmiştir. 1890'lardan I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadarki olan evre, ilk kuşaktır ve Albion Small, William Thomas, John Dewey, Georg Herbert Mead ile Thorstein Veblen gibi isimlerden oluşur (Solmaz, 2021: 105).

İkinci kuşak 1920 ile 1930 yılları arasında etkin olan Robert Ezra Park ve Ernest Burgess gibi isimleri içerir. Park'ın 1933'te ayrılmasıyla birlikte okulun önemi azalır ve başka okullar, bölümler ön plana çıkmaya başlar. Şikago'nun önemi azalmaya başlarken, Parsons ve Merton gibi isimlerin yetişeceği Harvard ve Columbia'nın sosyolojik teorileri önemli olmaya başlar (Smith, 1988: 3).

Ogburn'un bölüm başkanlığını yaptığı 1936-1951 yıllar arasındaki dönem, üçüncü kuşağın temsilcilerinden oluşur. Üçüncü kuşak genel olarak 1930'lar ile 1950 yıllar arasındaki isimleri içerir. Bu dönemde bir yandan Ogburn'un meslektaşları olarak ikinci kuşaktan Everett Hughes, Samuel Stouffer ve Louis Wirth gibi isimler vardır. Diğer yandan da üçüncü kuşağın öğrencileri olan Franklin Frazier, Paul Cressey, Edward Shills, Howard Becker ve savaş sonrası Amerikan sosyolojisinin iyi bilinen başka isimleri bulunur (Owens, 2012: 266).

Dördüncü kuşak ise iki kola ayrılır. Bunlardan ilki Herbert Blumer'in Şikago Okulu'dur ve kökenleri Mead'e kadar uzanan sembolik etkileşimci kanattır. Diğeri ise Morris Janowitz'in Şikago Okulu'dur ve Janowitz'in yanında Gerald Suttles, William Kornblum, Albert Hunter gibi isimler yer alır (Smith, 1988: 4). Janowitz 1960'larda Chicago'ya tekrar dönmüş ve bazı eski ilgilerin yeniden önem kazanması dahası güçlü bir teorik ampirik araştırma geleneğinin yeniden canlandırılması için uğraşmıştır (Abbott, 1999: 7). Ancak bizi asıl ilgilendiren ilk kanattır, Herbert Blumer ve onun Mead'e kadar uzanan sembolik etkileşimci anlayıştır.

Şikago Okulu'nun ilk kuşağı içerisinde yer alan Mead, bir sosyolog değil daha ziyade bir filozoftur. 1894'te Şikago Üniversitesi'nde felsefe öğretmeye başlar ve 1931 'de ölümüne kadar orada ders verir. Felsefe bölümünde sosyal psikoloji dersleri verir ve sosyolojideki birçok lisansüstü öğrencisi de bu dersleri alır. Onun fikirleri öğrencilerin bazıları üzerinde derin bir etkiye sahip olur. Bu öğrenciler Mead'in fikirlerini, sosyoloji bölümünde Park ve Thomas gibi kimselerden aldıkları fikirlerle birleştirirler. O zamanlar sembolik etkileşimcilik olarak bilinen bir kuram olmamasına karşın bu teori, farklı kaynaklar üzerinden öğrencilere sahip olur. Böylece, sonradan sembolik etkileşimi geliştiren kimseler üzerinde Mead'in derin, kişisel bir etkisi olur (Ritzer, 2012: 61-62).

Mead'in düşüncesinin oluşumunda faydacılık, pragmatizm, davranışçılık ve Darwinizm etkili olur (Turner ve Beeghley, 2012: 294). Fakat bunlardan özellikle iki entelektüel gelenek daha etkili olur. Bunlar pragmatizm ve psikolojik davranışçılıktır. Pragmatizm, kendi içerisinde ikiye ayrılır "felsefi realizm" (Mead ile ilgili) ve "nominalist pragmatizm" (Dewey ve James ile ilişkili). Sembolik etkileşimciliğin gelişiminde Mead etkili olsa da esasında Dewey ve Jamesçi nominalist pragmatizm daha belirleyicidir. Nominalist pragmatizm, makro fenomenler mevcut olsa da onların bireylerin bilinçleri ve davranışları üzerinde

egemen olmadıklarını savunur. Dahası, bireyleri; topluluğun normlarını, rollerini, inançlarını v.b.'ni kişisel çıkarlarına ya da anlık planlarına göre kabul eden, reddeden, değiştiren özgür failer olarak görür. Toplumsal realistlerin odaklandıkları nokta ise toplum ve onun birey ile zihinsel süreçleri nasıl oluşturduğu ve denetlediği üzerinedir. Özgür failer olmayan eyleyenler ve onların bilişleri, davranışları, daha geniş bir yapı olan toplum tarafından denetlenir (Ritzer, 2012: 210). Her ne kadar sembolik etkileşimciliğin oluşumunda Dewey ve James gibi isimlerin nominalist pragmatizmlerinin, Mead'in felsefi/toplumsal realizminden daha etkin bir rol oynadığı görünse de onun bu konudaki çabaları göz ardı edilemez. Çünkü Mead pragmatizm ile sınırlı kalmamış ve onu, davranışçılık ile bir araya getirmeye çalışmıştır.

O dönemlerde bir davranışçı olarak Mead'in karşısında, kendisinin önceden öğrencisi olmuş olan John B. Watson vardır. Watson ve K. W. Buckley gibi radikal davranışçılar bireylerin gözlemlenebilir davranışlarıyla ilgilenirler. Onların odaklandıkları nokta, söz konusu tepkilere veya davranışlara neden olan uyarılar üzerinedir. Bir uyarının uygulandığı zaman ile bir tepkinin ortaya çıktığı zaman arasındaki örtülü zihinsel süreçlere önem vermezler. İşte Mead, uyarıcı ile tepki arasında meydana gelen bu örtülü zihinsel süreçlere ağırlık vermedikleri için davranışçıları eleştirir ve kuramı, uyarıcı ile tepki arasına girecek şeyleri de içerecek biçimde genişletir. Geliştirdiği bu yaklaşımı toplumsal davranışçılık olarak adlandırır ve onu radikal davranışçılıktan ayırır (Mead, 1972: 6; Ritzer, 2012: 211).

Radikal davranışçılık ile Mead'in görüşleri arasında önemli üç temel fark vardır. Bunlardan ilki, Watson'un sadece davranış üzerinde yoğunlaşmasıdır. Mead ise Watson'ın davranış üzerine yoğunlaşmasını ve onu geniş toplumsal bağlamından sökmesini eleştirir. Ona göre davranış, geniş toplumsal dünyanın küçük bir parçasıdır. İkincisi, Watson'ın, zihinsel süreçleri ele alacak biçimde

davranışçılığı genişletmemesidir. Çünkü ona göre özel, içebakış yöntemiyle hayvanların zihinsel deneyimlerini (onların var olduğunu varsayarak) anlamak olanaksızdır ve bu nedenle yapılabilecek/yapılması gereken şey, hayvan davranışının üzerine yoğunlaşmaktır (Ritzer, 2012: 408-409). Üçüncüsü, zihni reddetmesi nedeniyle Watson'ın kukla bir edilgen eyleyen imgesine sahip olduğunu düşünen Mead daha dinamik, devingen, üretici bir eyleyen imgesini geliştirmek için çabalar. Bunu da uyarıcı ile tepki arasına giren örtük zihinsel süreçleri merkeze alarak yapmaya çalışır. Uyarıcı ile tepki arasındaki tepki verme biçimini kararlaştırmasını sağlayan zihinsel yeteneklere insanın sahip olması, bu farkın püf noktası olarak görülür (Ritzer, 2012: 211, 212).

4. MEADCI SEMBOLİK ETKİLEŞİM

Meadci kurama göre etkileşim, en temelde, jestlere ya da sembollere bağlı olarak iki biçimde gerçekleşir. Jestler toplumsal eylem içinde ve daha genel olarak toplumsal süreç içindeki temel mekanizmadır. Jestler, ikinci organizmanın uygun tepkilerine neden olan, spesifik bir uyarıcı olarak birinci organizmanın hareketleridir. Hem hayvanlar hem de insanlar, bir bireyin düşünmeden ve otomatik olarak başka bir bireyin tepkisine neden olması anlamında jestler yapabilirler (Ritzer, 2012: 217-218). Mead, dövüşçülerden birinin "içgüdüsel olarak" ikincinin eylemlerine neden olduğu boks ve eskrim maçlarındaki birçok eylem ve tepkiyi örnek olarak verir. Bu tür bilinç dışı eylemler "anlamı olmayan" jestlerdir. İnsanları farklılaştıran, bir tepki vermeden önce eyleyenin düşünmesini gerektiren jestler ise "anlamlı" olanlardır ve onların gelişiminde sesli jestler önemlidir ancak tüm sesli jestler de anlamlı değildir. Bir köpeğin diğerine havlaması anlamlı değildir, insana ait bazı sesli jestler (homurdanma vb.) de anlamlı olmayabilir. Sesli jestlerden özellikle de dil, insan yaşamının kendine özgü gelişimini mümkün kılan en önemli etmendir (Ritzer, 2012: 218).

Surat ekşitme gibi fiziksel bir jestte, aynaya bakmadıkça, ne yaptığımızı göremeyiz. Ancak sesli bir jest telaffuz ettiğimizde ötekilerin duyduğu gibi kendimizi duyarız. Sesli jest, dinleyeni etkilemesiyle aynı biçimde konuşanı da etkiler. Diğer yandan fiziksel jestlerde kendimizi durdurmaya muktedir olduğumuzdan çok daha fazla sesli jestlerde kendimizi kontrol edebiliriz. Başka bir ifadeyle sesli jestler üzerinde fiziksel jestlerdekinden çok daha iyi denetim kurarız (Ritzer, 2011: 416; Ritzer, 2012: 218).

Sesli jestleri ötekilerden ayıran en önemli şey, diğer insanlarda da aynı tepkiyi doğurmasıdır. Bir birey tarafından kullanılan sesli jestin bir başka kimsede belirli bir tepkiyi doğurduğu yerde, onu, bu eylemin sembolü olarak adlandırabiliriz. Dil de bu sembollere dayanır ve o, kendisi vasıtasıyla tepkilerin taşındığı bir araçtır, mekanizmadır. Etkili bir iletişim için tepkilerin taşındığı sembollere sahip olunmalıdır. Bundan ötürü dili edinmek oldukça önemlidir çünkü dil, düzenli tepkileri ima eder (Mead, 1972: 268).

Mead, hayvanların kendi duygularını ifade etmeyi üstlendikleri biçimindeki görüşün imkânsız olduğunu düşünür. Onlar bu duyguların ifadesini diğer hayvanların yararı için üstlenmezler. Haklarında söylenebilecek en fazla şey, bu ifadelerin onlarda belirli bir duyguyu, deyim yerindeyse, hayvanların bir anlamda kurtulmak için ihtiyaç duyduğu bir kaçış halini niteleyen duygusal bir tutumu serbest bırakır. Duyguların ifade araçları olarak onlar, daha düşük seviyedeki hayvanlarda da var olamazlar. Onlara, bireylerin zihnindeki bir içeriğin ifade edilmesi noktasından ise hiç yaklaşamaz. Örneğin bir aktör kızgınlığını dışavurmayı üstlenmiş olabilir, bunu da bir yüz ifadesiyle yapabilir ve böylelikle dinleyiciye niyetlendiği duyguyu aktarabilir. Burada duyguların ifade edilmesi amacına hizmet etse de jestlerin, duyguların ifade edilmesinde bir dil olarak ortaya çıktıklarını söyleyemeyiz (Mead, 1972: 16-17).

Hayvanların bütün, insanların ise bazı dışavurumlarının dil oluşturmayacağını düşünen Mead'e göre bunun en iyi örneği, dildeki sembollerdir. Belirli bir toplumun veya topluluğun bütün bireysel üyeleri için aynı anlama sahip olan şeylere, sembol denilir (Mead, 1972: 47). İşte ancak bu sayede bütün toplum veya topluluk, toplumsal etkileşim ve kurumlar mümkün olabilir.

Mead, toplumsal etkileşimi sembollere bağlı olarak gerçekleşen bir etkinlik olarak görür. Çünkü semboller ifade edildiklerinde herkes için aynı anlama gelir ve kişiden kişiye değişmezler. Semboller evrensel ve genel geçerdirler. Peki bunu neye borçludurlar? Hiç kuşkusuz içlerinde taşıdıkları örgütlü tepkilere, tutumlara. İşte tutumların evrensel ve genel olarak taşıdıkları bu tepkiler, bütün insansal etkileşimin özüdür ve bireyler onlara ancak oyun evreleri (play ve game) ile benlik evreleri (I ve me) aracılığıyla ulaşırlar. Tüm bunlarda ortak olarak bulunan, Mead'in sosyoloji yapma biçiminden çıkardığımız şey, düzenli tepkilerdir.

Bireylerin aynı şeyi anladıkları bir etkileşim türünü geliştirmelerinin yolu nedir? Düzenli tepkileri nereden ve nasıl öğrenirler? Bu süreç, hiç kuşkusuz diğerlerinin, genelleştirilmiş ötekinin rolünü üstlenmeyle gerçekleşir (Mead, 1972: xxiv). Bu da "oyun (play)" ve "kurallı oyun (game)" olmak üzere iki aşamada gerçekleşir. İlk aşamada, oyun (play) evresinde bir çocuk anne, öğretmen, polis olabilir. Yani farklı rolleri üstlenebilir. Ancak kurallı bir oyun (game)'da şu önemli farkın ayırımına varırız. Kurallı oyunu oynayan çocuk buna dahil olan başka her kimsenin tutumunu üstlenmek için hazır olmalıdır. Bir basketbol oyununu düşünelim. Bu oyunda çocuğun kendi eylemlerinin her biri onu oynayan ötekilerin eylemince belirlenir. Bu tutumlar onun kendine mahsus yanıtını etkiledikleri müddetçe, onun yaptığı şey, takımdaki başka herkes tarafından kontrol edilir. O zaman aynı sürece dahil olan bu kimselerin tutumunun bir organizasyonu olan bir "öteki"ni edinebiliriz (Mead, 1972: 150-154).

Mead benliğin gelişim evrelerini üç aşamada değerlendirir. Bunlardan ilki oyun (play) aşamasıdır. Bu evrede rol üstlenme kapasitesi sınırlıdır. Bir çocuk yalnızca bir veya iki kişinin bakış açısını üstlenebilir. Anne rolünü oynayabilen çocuk aynı zamanda bebek rolünü de üstlenebilir. Ancak bu evrede çocuk anne ile bebeklik rolleri arasında gidip gelir (Turner vd., 2012: 325). Kurallı oyun (game) evresinde ise birey çok sayıda bireyin rolünü üstlenebilir. Bu tür rol üstlenmenin en prototip biçimi, çocuğun öteki oyuncuların rollerini kabul ettiği, onların nasıl hareket ettiklerini tahmin etmeye çalıştığı ve tepkilerini bu ötekilerin muhtemel eylem doğrultuları boyunca koordine ettiği beyzbol gibi oyunlardır. Ancak benlik şu üçüncü aşama gerçekleşene kadar tamamlanmaz: genelleşmiş öteki'nin rolünü üstlenmek. Genelleşmiş öteki, devam eden bir toplumsal kolektivitenin üyeleri arasındaki bir "tutumlar topluluğu"dur (Turner vd., 2012: 325).

Mead'in kuramı toplumu, topluluğu, kurumları yok saymaz. Bu anlamda bazı kuramcıların eleştirileri aşırıdır. Çünkü Mead, genelleştirilmiş öteki ve semboller konusundaki görüşleri itibariyle topluluğu, toplumu, kurumları kabul eder ve onları kendi yaklaşımına göre temellendirmeye çalışır.

Örgütlü bir topluluk ya da sosyal grup, bu genelleşmiş öteki'dir. Genelleşmiş öteki'nin tavrı, bütün bir topluluğun tutumudur. Dahası örgütlü insan toplumunun kompleks işbirlikleri, etkinlikleri ve kurumsal işleyişleri; onları oluşturan bireylerin, başka bu tür bütün bireylerin genel tutumlarını aldıkları/üstlendikleri sürece mümkündür (Mead, 1972: 154-155). Burada, Mead'in bireye önem verse de toplumu, topluluğu ihmal etmediğini görüyoruz. Topluma, topluluğa, kurumlara da önem verir. Hatta bazen topluma, topluluğa önem vermesi nedeniyle eleştirilir de. Örneğin Mead'e göre tam da bu genelleşmiş öteki formunda sosyal süreçler, bireylerin davranışlarını etkiler. Topluluk bireylerin davranışları üzerinde kontrol uygular. Sosyal süreçler veya topluluk, bireysel düşüncüyü belirleyen bir faktör olarak dahil olur (Mead, 1972:

155-156). Mead'ın yine zihin, benlik gibi şeylerin toplumdaki rolünü ve toplum sayesinde var olduklarını söylemesi onun toplumsal davranışçılığının göstergesi olarak eleştirilir.

Mead genelleşmiş öteki'nin ve diğer insanların rolünü üstlenmeyi benlik olarak görür ve onun iki yönü vardır. Benliğin "ben (I)" yönü failin dinamik, üretken kısmını ifade eder. Kendisine mahsus değiştiriciliği, dönüştürücülüğü içerir. Benliğin ikinci yönü olan "beni (me)" ise benliğin diğer insanlardan etkilenmiş olan tarafını ifade eder (Mead, 1972: xxiv-xxv). Benliğin bu ikinci, diğerlerinden etkilenmiş olan yönü tam da ötekilerin, genelleşmiş öteki'nin rolünü üstlenmeyle ilişkili taraftır. Benliğimizin diğerlerinin rollerini üstlendiği, onlardan etkilendiği toplumsal yöndür.

5. BLUMER VE SEMBOLİK ETKİLEŞİM

5.1. Blumer'in Düşüncesinin Gelişimi ve Sembolik Etkileşim

1893 yılında Şikago Üniversitesi'ne yüksek lisans öğrencisi olarak girmeden önce Blumer, 2 sömerterini Almanya'da filoloji çalışmalarında harcar. Bu dönemlerde aynı zamanda Lazarus ve Steinthal tarafından temsil edilen halk psikolojisi (Volkerpsychologie) ile ilgilenir. Dahası Spencer'ın sosyolojisinden de önemli oranda etkilenir (Blumer, 1979: 103). Diğer yandan bu dönemler, göçün patlama yaptığı yıllardır. Yıllık olarak yarım milyon göçmen Amerika'ya gelmektedir ve bunlar güneyden ya da doğu Avrupa'dan gelenler değildir. Daha büyük gruplar olan Polonyalılar, İtalyanlar ve Yahudiler'dir. Şikago Üniversitesi'ne öğretim üyesi olduğunda diğer derslerin yanında biri göç, diğeri de sosyal tutumlar olmak üzere dersler verir ve Avrupa ile Amerika'daki göçmenleri inceler (Blumer, 1979: 103).

Kendisini derinden etkileyen Mead'in düşüncesi ile tanışması ise gözetiminde lisansüstü çalışmalarını hazırladığı Ellsworth Faris sayesinde olur. Blumer'in entelektüel olarak borçlu olduğu Faris, Mead'in derin ve sadık bir öğrencisidir. Ona Mead'in düşüncesinin temel yapısını aktarmıştır. Blumer bu temel bilgilerle birlikte sonradan Mead'in gözetimi altında düzenli bir öğrenci olarak incelemeler yapmış ve onun yüksek lisans sınıflarının kimi derslerinde bir dinleyici de olmuştur (Morrione, 2004a: 2-3).

Blumer lisansüstü çalışmalarını yürütürken, birkaç ay, Mead'in araştırma asistanı olarak hizmet eder. Mead, Blumer'in doktora teziyle ilgilenir ve Blumer, tezinin Mead'le ilgili kısmını ona sunar. Dahası Mead, Ellsworth Faris başkanlığında, doktora sınavına katılır ve Blumer'e sorular da sorar. Mead, Blumer'in sosyal psikoloji konusundaki düşüncelerini bilmektedir ve tıpkı Faris gibi onun bu konudaki düşüncelerini eksik olarak görmemektedir. Ancak Mead hastalık nedeniyle öğretim süreçlerinden geri çekilmek zorunda kalır ve Blumer'den önemli dersi olan "İleri Sosyal Psikoloji" dersini üstlenmesini ister, Blumer de kabul eder. Ona o kadar güvenirler ki, ne Mead ne de Faris, Blumer'in Mead'in sosyal psikoloji konusundaki düşüncelerinin yeterli olup-olmadığını denetleme gereği duymazlar (Morrione, 2004b: x-xi).

Blumer'e göre Mead'in konumu, geleneksel düşünce biçimine aykırıdır. Çünkü sosyal etkileşimi çok önemli görür ve onun ayırt edici ve yüksek önemdeki karakterini dikkatli analizler yoluyla anlamaya çalışır. Blumer, etkileşimin çok önemli olduğunu fakat diğer yaklaşımların, etkileşimi ikinci plana attıklarını belirtir. Onlar, etkileşime salt bir dışavurum aracı veya ortamı olarak bakmışlardır. Etkileşimin başlı başına önemli bir süreç olduğunu görememişlerdir. İşte Blumer, sembolik etkileşimciliğin diğer yaklaşımlardan farklı olarak etkileşime başlı başına bir değer verdiğini ifade etmiştir. Ona göre sosyal etkileşim süreci insanların birliktelikler oluştururlarken, kendileriyle

birlikte getirdikleri belirleyici faktörlerin yalnızca bir uygulanması değildir. Grup yaşamı, sosyal etkileşimden oluşur (Blumer, 2004: 18).

Blumer'e göre Mead'in düşüncesinde bireyin üstlendiği roller; ayrı bireylerin rollerinden ("oyun aşaması"), ayrı örgütlü grupların rolleri vasıtasıyla ("kurallı oyun aşaması"), soyut topluluğun ("genelleşmiş öteki'nin") rollerine kadar sıralanır. Genelleşmiş öteki, zihinsel bir fenomendir. Diğerlerinin paylaştığı tutumun kavranması anlamına gelir ve bu bir nesneye yönelik kavramları, geneli veya özeli aşmayı gerektirir. Bizim için bir nesnenin veya durumun anlamı onun çağrışım yaptığı tepki yoluyla ortaya çıkar ve bu tepki sayesinde onun hakkında bilinç sahibi oluruz. Zamanla ilgili nesnenin veya durumun ötekilerce paylaşılan anlamının da farkına varırız ve böylelikle paylaşılan bu anlamın (evrensel) farkındalığı genelleşmiş öteki olur. Fakat bireylerin farkında oldukları paylaşılan anlamlar (tepkiler veya tutumlar), kavramlar yoksa o zaman genelleşmiş öteki de yoktur. Bu paylaşılan anlamlar da onları gösteren sembolleri kullanan ve anlayan herkes için aynı anlama sahip olmalıdır (Miller, 1980: 129).

5.2. Sembolik Etkileşimin Üç Temel Özelliği

Grup yaşamı insan varlıkları arasındaki etkileşime dayanır ve evde, komşulukta, pazar yerinde, mahkemelerde, kiliselerde, okullarda, parlamentoda, fabrikalarda, iş yerlerinde, bankalarda, mağazalarda, arkadaşlık toplantılarında vb. bütün etkileşimlerde kendisini gösterir. İnsanların birbirlerine yönelik eylemde bulunmaları ve buna tepki vermelerinden oluşur. Grup yaşamı çifte bir sürece, ötekilerine nasıl eylemde bulunacaklarına dair göstergeler üretmeye ve ötekiler tarafından yapılan göstergeleri yorumlamaya dayanır (Blumer, 2004: 23).

Grup yaşamını etkileşime, etkileşimde bireylerin yapmış oldukları göstergelere ve bu göstergelerin yorumlanmasına dayandıran Blumer, sembolik etkileşimin

üç önemli özelliğine değinir. İlki, insan varlıklarının şeylere, onların kendileri için sahip oldukları anlama bağılı olarak eylemde bulunmalarındır. Böylesi şeyler insan varlıklarının kendi dünyalarında farkına varabilecekleri her şeyi –örneğin ağaç ya da sandalye gibi fiziksel nesnelere; bir anne ya da mağaza memuru gibi diğer insan varlıklarını; dost ya da düşman gibi insan varlıklarının kategorilerini; bir okul ya da hükümet gibi kurumları; bireysel bağımsızlık ya da dürüstlük gibi yol gösterici idealleri; birilerinin buyrukları veya istekleri gibi ötekilerinin eylemlerini; gündelik hayatta bireylerin karşılaşması gibi durumları içerir. İkincisi, bu tür şeylerin anlamlarının sosyal etkileşimden gelişmesi veya doğmasıdır. Üçüncüsü ise bu anlamların, kişilerin karşılaşmış oldukları şeylerle baş etme sürecinde kullandıkları yorumlayıcı süreç içerisinde ele alınmaları veya değiştirilmeleridir (Blumer, 1986: 2).

İlki anlamın önemine vurgu yapar, eylemin temeline anlamı yerleştirir. Blumer, anlama yeterince önem verilmediğini düşünür. Çağdaş sosyal bilimler ve psikoloji, anlamı ikinci plana atarlar. İnsan eylemine yol açan faktörler ile bu faktörlerin ürünü olan eylem arasında yalnızca sadece nötr bir bağlantı kurarlar. Sosyal bilimler eyleme yol açan faktörler olarak sosyal konumlara, statü taleplerine, sosyal rollere, kültürel talimatlara, normlara ve değerlere, sosyal baskılara, grup bağlılığı gibi faktörlere dayanırlar. Psikologlar ise eyleme yol açan faktörler olarak uyanarlara, tutumlara, bilinçli ya da bilinçsiz güdülere, çeşitli türden psikolojik girdilere, algılaya ve bilince, çeşitli türdeki bireysel örgütlenmelere yer verirler (Blumer, 1986: 2; Ritzer, 2012: 213). Gerek sosyal bilimlerde gerekse de psikolojide eylemde bulunan insan varlıkları için şeylerin anlamı, onların eylemlerini açıklamak için kullanılan bu faktörler vasıtasıyla görmezden gelinir. Belirli eylem türlerinin onları üreten çeşitli faktörlerin sonucu olduğu söylenirse, insanların eylemde buldukları şeylerin anlamıyla ilgilenme gereksinimleri kalmaz. Yalnızca başlatıcı bu faktörler ya da sonuç olarak ortaya çıkan eylem belirlenir (Blumer, 1986: 2-3). Oysa sembolik etkileşim geri plana

atılmış olan bu anlamı öne çıkarır, ona merkezi bir yer verir. Anlamı kendisine özgü biçimde açıklamaya çalışır. Anlamın kaynağını ve nasıl oluştuğunu belirlemek için uğraşır.

Anlamın nasıl oluştuğuyla ilişkili olarak düşünce tarihinde iki tür yanıt verilmiştir. Bunlardan ilki realizmdir ve anlamın kaynağını dışsal öğelerde bulur. Anlamı, ona sahip olan şeye içkin, o şeyin nesnel yapısının doğal bir parçası olarak bakar. Bir sandalye kendi başına sandalyedir, bir inek inehtir, bir bulut bir buluttur, bir isyan bir isyandır vb. Anlam, ona sahip olan şeyin doğasında bulunan ve onun gözlenmesi yoluyla açığa çıkartılabilen bir şey olarak görülür. İkinci anlayış ise anlamı nesnenin kendisinde değil, o nesneye iliştilen psişik bir ilave olarak görür (Blumer, 1986: 3). Bu psişik ilave, kişinin psişesinin, zihninin ya da psikolojik örgütlenmesinin kurucu unsurlarının bir dışavurumu olarak deneyimlenir. Bu kurucu unsurlar duyumlar, hisler, fikirler, anılar, güdüler ve tutumlar gibi şeylerdir. Bir şeyin anlamı, o şeyin algılanmasıyla bağlantılı olarak devreye sokulan belirli psikolojik unsurların dışavurumundan başka bir şey değildir (Blumer, 1986: 3-4).

Oysa sembolik etkileşimcilik, anlamı, incelenmiş olan bu iki egemen bakış açısının öne sürdüğünden farklı bir kaynağa sahip olarak görür. Anlamı ne anlamlı bir şeyin içkin yapısından doğan, ne de kişideki psikolojik unsurların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir şey olarak görür. Bunun yerine anlamı, insanlar arasındaki etkileşim sürecinde ortaya çıkan bir şey olarak görür (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 117). Bir şeyin bir kişi için anlamı, öteki kişilerin bu şeyle ilişkili olarak eyleme biçimlerinden gelişir. Onların eylemleri bu kişiye bu şeyi tanımlamak için iş görür. Bu yüzden sembolik etkileşimcilik anlamı sosyal ürünler olarak, etkileşim halindeyken insanların tanımlayıcı faaliyetlerinde veya onlar vasıtasıyla oluşan üretilen şeyler olarak görür (Blumer, 1986: 4-5).

Anlamın nesnelere kendisinde sahip olunan bir şey olmadığı, nesneye eklenen psikik bir ürün olmadığı fakat diğerlerinin bu nesneye yönelik eylemlerine bağlı olduğu görüşü, sembolik etkileşimin ikinci öncülü böylelikle kendisini göstermiş olur: Anlam, insanların aralarındaki etkileşime bağlı olarak ortaya çıkan bir şeydir. İşte bu anlayış, sembolik etkileşimi diğer yaklaşımlardan ayırır ve onun kendisine özgü hususiyetini gösterir.

Sembolik etkileşimin üçüncü özelliği ise anlamın; kişilerin etkileşimlerinde, karşılaşılan durumlarla baş edilmesinde kullanılan yorumlama süreci içerisinde ele alınması veya değiştirilmesidir (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 117). Üçüncü özellik kendi içerisinde iki önemli boyutu taşır. Bunlardan ilki eylemin, etki ve tepkiye bağlı olarak doğrudan oluşmamasıdır. Mead'in de belirttiğine benzer biçimde Blumer'e de göre eylem, etki ile tepki arasına boşluğun veya gecikmenin girmesine dayanır. Bu gereklidir, şayet bu boşluk veya gecikme girmezse hiçbir özgürlük, ahlak vb. şey olamaz. Bu boşluk veya gecikme yorumlama sürecidir. İkincisi ise anlamın değişmez ve mutlak olmamasıdır. Değiştirilmesidir, dönüştürülmesidir.

5.2.1. Yorumlama

Üçüncü öncül, sembolik etkileşimciliği daha ileri derecede ayırıştırır. Şeylerin anlamı, sosyal etkileşim bağlamında oluşurken ve kişi tarafından bu etkileşimden geliştirilirken; anlamın bir kişi tarafından kullanılmasının, onun salt bir uygulanmasından ibaret olduğunu düşünmek bir hata olur. Bu hata, aksi takdirde sembolik etkileşimci yaklaşımı takip eden çoğu bilim insanının çalışmalarına da zarar verir. Onlar, bir kişinin anlamları eyleminde kullanılmasının, yorumlayıcı bir süreci içerdiğini göremezler. Bu açıdan onlar, yukarıda bahsedilen iki egemen görüşün – anlamı ona sahip olan şeyin nesnel yapısına yükleyenlerin ve anlamı psikolojik unsurların bir dışavurumu olarak görenlerin - taraftarlarına benzerler. Onların üçü de insan varlığının anlamı

eylemde kullanmasını, yerleşik anlamların canlandırılmasından ve uygulamasından daha öte bir şey olarak görmemeleri bakımından birbirlerine benzerler. Anlamların aktör tarafından kullanılmasının bir yorumlama süreci yoluyla gerçekleştiğini göremezler (Blumer, 1986: 5).

Oysa oldukça önemli olan yorumlama sürecinin iki boyutu vardır. İlk aktör, eylemde bulunduğu şeyleri kendisine gösterir ve bu tür göstergelerin üretilmesi, aktörün kendisiyle etkileşimde bulunduğu içselleştirilmiş sosyal bir süreç yoluyla olur. İkinci olarak kendisiyle olan bu iletişim süreci vasıtasıyla yorumlama, anlamları ele alma konusu haline gelir. Aktör içinde bulunduğu duruma ve eyleminin yönüne göre bu anlamları seçer, denetler, askıya alır, yeniden gruplar ve dönüştürür. Buna uygun olarak yorumlamaya, önceden oluşturulmuş anlamların sadece otomatik bir uygulanması olarak değil fakat eylemin yönü ve biçimi için anlamların araçlar olarak kullanıldığı ve gözden geçirildiği olumsal bir süreç olarak bakılmalıdır (Blumer, 1986: 5; Ritzer, 2012: 209-210).

5.3. Sembolik Etkileşim ve Grup Yaşamı, Kültür ve Toplumsal Yapılar İlişkisi

Genel olarak sembolik etkileşimciliğin ve özelde de Blumer'in mikro-makro, fail-yapı tartışmalarında grup yaşamını ve kolektif yapıları ihmal ettiği vurgulanır. Oysa bu bakış açısı doğru değildir. Blumer grup yaşamını ve toplumsal yapıyı kabul eder fakat bunu daha somut ve görünür olarak açıklar. Grup yaşamını ve toplumsal yapıyı etkileşim içerisine çekerek daha görünür hale getirir.

İnsan grupları veya toplum, eylemde varolur ve eylem açısından incelenmelidirler. İnsan gruplarının veya toplumunun eyleme dayalı bu tasviri onu empirik olarak deneyimlemek ve analiz etmek için çabalayan herhangi bir sema için başlangıç noktasıdır. Aynı şey, kültür ve toplumsal yapı için de geçerlidir. Bir kavram olarak kültür ister gelenek, görenek, norm, değer, kural ister başka biçimde tanımlansın açık biçimde insanların yapıp etmelerinden

üretmiştir. Benzer biçimde sosyal yapı, toplumsal konum, statü, rol, otorite, prestij gibi terimler insanların birbirlerine yönelik eyleme biçimlerinden türetilmiştir (Blumer, 1986: 6-7).

Eylem, verili normatif kodların ve sosyal yapıların temelinde bulunur. Normatif kodlar ve yapısal ilişkiler süregiden eylem faaliyetlerden oluşur. Bu açıdan bir insan toplumu en temelde yaşayan, eyleyen insanlardan oluşan bir şey olarak görülmelidir ve grup yaşamı onların süregiden faaliyetlerinden oluşur (Day, 1979: xvi-xvii).

Grup yaşamı zorunlu olarak grup üyeleri arasındaki etkileşimi varsayar, başka biçimde ifade edilirse, “bir toplum, birbirleriyle etkileşen bireylerden oluşur.” Üyelerin faaliyetleri ağırlıklı olarak birbirleriyle olan etkileşimlerinde ve birbirlerine yönelik tepkilerde ortaya çıkar. Etkileşimde bulunan insanlar, birbirlerinin yapmakta oldukları ya da yapmayı planladıkları şeyleri dikkate alırlar. Kendi eylemlerini veya içinde buldukları süreçleri, göz önüne aldıkları diğer bireyler açısından yönlendirirler. Bu yüzden, diğerlerinin faaliyetleri onların davranışlarının biçimlenmesine olumlu faktörler olarak girer; birey diğerlerinin eylemleriyle yüzleşirken bir niyet veya amacı terkedilebilir, gözden geçirilebilir, kontrol edilebilir veya askıya alabilir ya da onun yerini bir başkası alabilir (Blumer, 1986: 7-8).

Herhangi bir noktada katılımcılar, kendi eylemlerini uyumlu hale getirmek zorunda oldukları diğer insanların örgütlü faaliyetleriyle yüzleşirler. Bu tür eylemlerin farklı noktalarda birbirlerine bağlanması verili molar birimin veya geniş-ölçekli alanın örgütlenmesini oluşturur. Bu şimdiki söylemin ifade ettiği biçimiyle molar’dan minor’a dönmek değildir. Molar’ı eylemin birbirine bağlanması biçimindeki empirik niteliği açısından incelemek anlamına gelir (Blumer, 1986: 58-59).

Grup yaşamını, kolektif olguları ve yapıyı daha anlaşılır ve görünür biçimde açıklamaya çalışan bu kadar önemli bir teori, sembolik etkileşimcilik ve özellikle de Blumer'in yaklaşımı ülkemizde yeterince benimsenmemiştir. Sembolik etkileşimle ilişkili önemli eserler çevrilmemiştir. Bu durum sadece bir çeviri meselesi de değildir, toplumsal sorunlara dair açıklamalarda sembolik etkileşimcilik geri planda kalmıştır. Bu durum da sembolik etkileşimciliğin önemli eserlerinin çevrilmesi ve literatürümüze katılması yönünde acil bir gereksinim doğurmuştur.

6. SEMBOLİK ETKİLEŞİM VE TÜRK SOSYOLOJİSİ

Eyleme ağırlık veren ve daha geniş ölçekli toplumsal olguları bu bakış açısından hareketle değerlendirmeye çalışan teorilerin Türkiye'de egemen olmamasının nedenlerinin başında hiç kuşkusuz yapısal ağırlıklı teorilerin gündemimizde büyük bir yer tutması gösterilebilir.

Ziya Gökalp ile Prens Sabahattin arasındaki tartışmalarda ya da onların beslendiği Durkheim ile Le Play'in teorileri arasındaki seçimde ilk tarafın daha çok tercih edilmelerinde de görüldüğü gibi ülkemizin sosyolojisinde yapısal bakış açısı egemen olmuştur (Gökalp, trhsz: 15; Prens Sabahattin, 1965: 40; Kaçmazoğlu, 2003: 2; Köktürk, 2015: 181; Şahin, 2017: 13). Bu bakış açısı da büyük oranda İstanbul sosyolojisi tarafından zamanın gereklerine uygun olarak savunulmuştur. Ancak bütün Türk sosyolojisinin bu anlayışa dayandığını düşünmek de yetersiz bir çıkarım olur.

Türkiye'de 1940 ile 1960 yılları arasında başka bir sosyoloji anlayışı daha gelişme imkanı bulmuştur. Bu da Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Behice Boran, İbrahim Yasa, Mübeccel B. Kıray vb. tarafından temsil edilir (Kaçmazoğlu, 2012: 58; Ünal, 2008: 140). Birçoğu Amerika'ya giden, oralardan eğitim alıp ülkemize dönen bu isimler, Türkiye'de yeni bir sosyoloji anlayışının temsilcisi olmuşlardır. Ancak bu

isimler daha sonra dünya siyaseti ve ülkedeki koşullardan ötürü üniversitelerden ihraç edilmişlerdir. Bundan dolayı da yapı eksenli bir sosyolojiden, birey ve eylem merkezli bir sosyolojiye geçiş imkânı ortadan kalkmıştır.

Daha sonraki dönemlerde önplana geçen ve Amerikan sosyolojisinin temsilciliğini yapan Mübeccel Kıray'ın bu dönüşümü hazırlayabileceği düşünülebilir. Oysa bu da doğru değildir, çünkü Kıray'ın dayandığı sosyoloji anlayışı yapısal işlevselciliktir (Kaçmazoğlu, 2012: 102). Ya daişlevselcilikle birleşmiş yapısalcılıktan başka bir şey değildir.

Birey eksenli ve yorumsamacı geleneklerin ancak 80 sonrasında gelişmeye başlamıştır. Özellikle Weber'in eserlerinin çevirilerinin yapıldığı bu dönemde sosyolojinin bakış açısı da farklılaşır, başka konulara ağırlık verilmeye başlanır (Ünal, 2008: 159; Şahin, 2017: 28). Şartlar açısından bu dönemin diğer dönemlere göre daha elverişli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak birçok şeyde olduğu gibi içerideki gündem, dışarıdaki gündemden bağımsız değildir. Bu yıllar dışarıda ve dünyanın her yerinde neoliberal anlayışların yaygınlaştığı, sınırların öneminin azaldığı, mal, hizmet ve ulaşımın arttığı zamanlardır. Haklı olarak hem dışarıda hem de ülkemizde kapitalizmin küreselleşmesi ve onun kültürel mantığı denilen postmodernizm üzerine çalışmalar yoğunlaştığı için bu fırsat da kaybolmuştur (Köktürk, 2015: 184-185; Ünal, 2008: 163; Şahin, 2017: 37).

Fırsatın yeniden doğduğu dönem ancak günümüzdür. Bugün bizler hem dünyanın diğer bölgelerindeki sosyolojiler hem de ülkemizdeki sosyoloji teorileri hakkında daha fazla bilgiye sahibiz. Hem dünya sosyolojisinin hem de ülkemiz sosyolojisinin gündeminde gündelik hayatın sosyolojisi, ilişkisel sosyoloji vb. konular önemli bir yere sahiptir. Gerek gündelik hayatın sosyolojisi gerekse de ilişkisel sosyolojinin anlaşılabilmesi için ise yapı ve birey eksenli teorilerin daha

çok bilinmesine ihtiyaç duyulduğu için bu durum, sembolik etkileşimin öneminin artmasına yol açmaktadır.

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

Sosyal teoride Avrupa ile Amerika sosyolojisi arasında önemli farklar vardır. Her ne kadar Amerikan sosyolojisinin kökleri İngiliz ve Alman kaynaklı olsa da bu durum onun farklı bir sosyoloji anlayışı geliştirmesine engel olmamıştır. Avrupa sosyolojisi tarih ağırlıklı ve daha soyutlamacı özellikler sergilerken; Amerikan sosyolojisi diyakronik değil senkronik ve uygulamaya dayalı bir sosyoloji eğilimi sergilemiştir.

Amerikan sosyolojisi uygulamaya dönük eğilimler sergilese de bu durum kendi içinde de farklı anlayışların gelişmesine engel olmamıştır. Parsons, Amerikan sosyolojisi içerisinde soyutlamaya ve bütünsel bir bakış açısı geliştirmeye çalışmış bir isimdir. Ancak onun ortaya koyduğu sosyal teori bütünleşmeye vurgu yaptığı ve çatışmayı ihmal ettiği, bireyi önemsizleştirdiği için Mills ve Gouldner gibi isimler tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilere katılan bir başka anlayış ise sembolik etkileşim olmuştur.

Blumerci sembolik etkileşim özellikle de Parsonsçı sosyal teoride bireyin önemsiz hale getirilmesine karşı çıkmış ve onu (birey'i) önemli hale getirmeye çalışmıştır. Sosyal psikolojideki birikimlerden de yararlanan sembolik etkileşimci kuram, bireye ve onun eylemlerine dayanan bir sosyoloji anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Bütün ilişkileri, toplumsal etkileşime dayandırmıştır. Toplumsal etkileşimi de bireyler arasındaki sembollere dayalı ilişki biçimi olarak konumlandırmıştır. Bu kurama göre bütün toplumsallık bireyler arasındaki sembollere dayanan etkileşimlerde ortaya çıkar.

Bireye, bireyin eylemlerine, onların karşılıklılığına dayalı olarak oluşan etkileşime önem veren sembolik etkileşimci kuram yapıyı ve kurumları da ihmal etmemiştir. Onları da bireylerin eylemlerine ve aralarındaki etkileşime bağlı olarak açıklamıştır. Toplum, etkileşime katılan grubun diğer üyelerini ifade eder. Böylelikle daha somut ve kavranabilir bir toplum anlayışı ortaya koymuştur.

Sembolik etkileşimin Blumer'in bahsettiği kadarıyla üç önemli özelliği vardır. Bunlardan ilki bireyler bir şeyin kendileri için sahip oldukları anlama bağlı olarak eylemleriyle ilişkilidir. İkincisi ve daha önemlisi, bu anlam bireylerin etkileşimlerine bağlı olarak ortaya çıkmasıdır. Gündelik ve sıradan hayatlarında etkileşimde bulunan bireylerin karşılıklı eylemlerine bağlı olarak bu anlamların oluşur. Üçüncüsü ise bireyler eylemde bulunurlarken önceden oluşturulan anlam sistemlerini otomatik olarak uygulamazlar. Onları yeni durumlara ve süreçlere göre tekrar tekrar yorumlarlar. Böylelikle de daha özgün ve yeni tepki türleri inşa ederler.

Sembolik etkileşimin özelliklerinin hepsi önemli olmakla birlikte bunlardan özellikle ikincisi daha büyük bir yere sahiptir. Çünkü ikincisinde eylemin temelinde yer alan anlamın, bireylerin gündelik yaşamlarındaki karşılıklı eylemlere bağlı olarak oluşması vardır. Bu durum, güncel teorilerden birisi olan "gündelik hayatın sosyolojisi"yle ilişkili kuramlar için önemli bir temel sağlayabilir.

Daha birçok yönüyle önemli olan sembolik etkileşimcilik ne yazık ki ülkemizde de yeterince tanınmamıştır. Onunla ilişkili çok az sayıda çalışma yapılmıştır. Genellikle de sosyoloji teorileri veya sosyoloji tarihi ile ilgili kitaplarda bir konu olarak geçmiştir. Oysa ki bireye ve onun eylemlerine ağırlık veren bu kuramla ilişkili daha çok çalışmalar yapılmalıdır. Bunun için de sembolik etkileşimcilik ve ona dair kitapların, makalelerin çevrilmesinde ve dilimize kazandırılmasında yarar vardır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Çalışma üçüncü kişiler veya gruplarla ilişkili olmak üzere herhangi bir çıkar uyuşması veya çatışması içermemektedir.

Destek/Finansman Bilgileri

Çalışma için hiçbir kurum veya kişiden destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı

Çalışma, herhangi bir etik kurulu kararı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Abbott, A. (1999), *Department and discipline*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Althusser, L.. (2005). *Yeniden Üretim Üzerine*. Çev, A. Işık Ergüden. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Arlı, A. (2012). "Şehir Sosyolojisi: 1970 Öncesi Tartışmalar Hakkında Bir Yeniden Değerlendirme." *Kent Sosyolojisi*. (Der.) Köksal Alver. Ankara: Hece Yayınları. 107-149.
- Aron, R. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. Çev, Korkmaz Alemdar. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Blumer, H. (1979). *Critiques Of Research in The Social Sciences*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic Interactionism: Perspective And Method*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Blumer, H. (2004). *George Herbert Mead And Human Conduct*. Edited and Introduced by Thomas J. Morrione. Walnut Creek-Lanham-New York-Toronto-Oxford: Altamira Press.
- Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*. Çev, Erkan Ataçay. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

- Day, E. E. (1979). "Introduction to the Transaction Edition Herbert Blumer." Critiques of Research in the Social Sciences. New Jersey: Transaction Publishers. v-xlvii.
- Drysdale, J. P. (2007), "The History Of Sociology: The North American Perspective." *21 the Century Sociology A Reference Handbook*. (Der.) Clifton D. Bryant-Dennis L. Peck. UK: Sage Publication. 28-44.
- Durkheim, E. (2002). *İntihar*. Çev, Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü*. Çev, Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2011). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. Çev, Fuat Aydın. Ankara: EskiYeni Yayınları.
- Durkheim, E. (2013). *Toplumbilimin Yöntem Kuralları*. Çev, Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gouldner, A. W. (2015). *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi*. Çev, Mesut Şenol. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Gökalp, Z. (trhsz), *Türk Ahlakı*, Hazırlayan: Mustafa Görgen. İstanbul: Türk Kültür Yayını.
- Köktürk G. V. (2015). "Türk Sosyolojisinde Metodolojik Yönelimler." Sosyoloji Konferansları, 52(2): 177-189.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2003). *Türk Sosyoloji Tarihi II / II. Meşrutiyetten cumhuriyete*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2010). *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). *Türk Sosyolojisinde Temalar 2*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Marx, K. (1970). *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*. Çev, Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2004). *Kapital III*. Çev, Alaattin Bilgi. Basım Yeri Belirtilmemiş: Eriş Yayınları.

- Marx, K. (2006). *Sosyoloji ve Felsefe*. (Der.) Thomas Bottomore. Çev: Ardaş Margosyan. İstanbul: Belge Yayınları.
- Marx K., Engels F. (1995). *Seçme Yazışmalar I*. Çev, Yurdakul Fincancı. Ankara: Sol Yayınları.
- Mead, G. H. (1972). *Mind, Self and Society*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Miller, D. (1980). "2 September 1980." *George Herbert Mead and Human Conduct*. Herbert Blumer, (Der.) Thomas J. Morrione, Walnut Creek-Lanham-New York-Toronto-Oxford: Altamira Press. 128-129.
- Morrione, T. J. (2004a). "Editor's Introduction." *George Herbert Mead and Human Conduct*. Herbert Blumer, (Der.) Thomas J. Morrione, Walnut Creek-Lanham-New York-Toronto-Oxford: Altamira Press. 1-11.
- Morrione, T. J. (2004b). "Preface." *George Herbert Mead and Human Conduct*, Herbert Blumer, (Der.) Thomas J. Morrione, Walnut Creek-Lanham-New York-Toronto-Oxford: Altamira Press. ix-xvii.
- Morva, O. (2011). *Chicago Sosyoloji Okulu ve Sosyal Teoride İletişimin Keşfi*. Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nollmann G., Strasser H. (2007). "European Sociology." *21 the Century Sociology A Reference Handbook*. (Der.) Clifton D. Bryant, Dennis L. Peck, UK: Sage Publication. 78-88.
- Owens, R. (2012). "Mapping the City: Innovation and Continuity in the Chicago School of Sociology, 1920-1934." Springer Science+Business Media, LLC 2012: 264-293.
- Önez Çetin, Z. (2017). "Kent Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Dair Bir İnceleme." Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 31(2): 289-311.
- Pınarcıoğlu N. Ş., Kanbak A, Şiriner M. (2010). "Kent Kuramları." *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*. (Der.) Ö. Uğurlu-N. Ş. Pınarcıoğlu-A. Kanbak-M. Şiriner. İstanbul: Örgün Yayınevi. 71-102.

- Prens Sabahattin (1965). *Türkiye Nasıl Kurtarılır*. Günümüz Türkçesine Çeviren, Muzaffer Sencer. Diziyi Yöneten: Nurettin Şazi Kösemihal. Basım Yeri Belirtilmemiş: Elif Yayınları.
- Ritzer G. (2011). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. Çev, Çev: Himmet Hülür. Ankara: Deki Yayınları.
- Ritzer G. (2012). *Modern Sosyoloji Kuramları*. Çev, Himmet Hülür. Ankara: Deki Yayınları.
- Ritzer G., Stepnisky J. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. Çev, İrmak Ertuna Howison. Ankara: Deki Yayınları.
- Shills, E. (2001). "Robert E. Park: 1864-1944." *The American Scholar*, 60 (Winter): 120-127.
- SimmeL, G. (2013). *Modern Kültürde Çatışma*. Çev, Tanıl Bora-Nazile Kolaycı ve Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Simmel, G. (2014). *Paranın Felsefesi*. Çev, Yavuz Alogan-Öykü Didem Aydın. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Smith, D. (1988). *The Chicago School*. Houndmills-Basingstoke-Hampshire-London,: Macmillian Education.
- Smith, A. (2011). *Milletlerin Zenginliği*. Çev, Haldun Derin. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Solmaz M. (2021). "Kentsel Ekolojiden Bir Yaşam Tarzı Olarak Kentleşmeye: Chicago Okulu ve Kent Çalışmaları." *Kent Sosyolojisi Üzerine Senfonik Okumalar*. (Der.) Ünal Şentürk. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları. 109-123.
- Şahin M. C. (2017). "Türk sosyolojisinin kısa tarihi: dönemler, şahıslar ve ana yönelimler." *İslâmî İlimler Dergisi*, 12(1): 7-41.
- Turner B. S. (2007). "British Sociology.", *21 the Century Sociology A Reference Handbook*. (Der.) Clifton D. Bryant-Dennis L. Peck. UK: Sage Publication. 89-95.
- Turner J.H., Beeghley L., Powers C. H. (2012). *The Emergence of Sociological Theory*, USA: Sage.

- Turner B. S. (2014). *Klasik Sosyoloji*. Çev, İdil Çetin. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Usui C. (2007). "Asian Sociology.", *21 the Century Sociology A Reference Handbook*. (Der.) Clifton D. Bryant-Dennis L. Peck. UK: Sage Publication. 60-68.
- Ünal A. Z. (2008). "Türk Sosyoloji Tarihinde Metodolojik Yaklaşımlar." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11): 123-172.
- Weber, M. (2010). *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*. Çev, Musa Ceylan. İstanbul: Yarı Yayınçılık.
- Weber, M. (2012a). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. Çev, Vefa Saygın Öğütle. İstanbul: Küre Yayınları.
- Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve Toplum 1*. Çev, Latif Boyacı. İstanbul: Yarı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The aim of the study is to discuss European and American Sociology in terms of their developmental processes and to present the Symbolic Interaction theory in general terms. For this purpose, firstly, European Sociology and the views of its leading representatives are mentioned. Then the emergence of American Sociology is given. Then, Meadian and Blumerian Symbolic Interaction theories are analysed in terms of their basic characteristics.

In sociology, as in everything else, the theorisation of social reality has not taken a single form. Many sociologists or thinkers have explained social reality in different ways and developed different social theories. However, the 50s were the years in which the scientific theories and methods of the USA, which began to dominate the world political economy, began to become decisive in the world, and Parsons was the leading representative of this. Structural functionalism imposed itself on the world as a dominant form of theory. However, the fact that it neglects conflict or does not give it enough space, that it ignores the individual and his/her transformative power, and that it prioritises integration and harmony has led to its criticism by many theorists.

Another name that criticised Parsons and opposed the theses of structural functionalism was Blumer and his theory of symbolic interaction. Blumer opposed structural functionalism because structural functionalism, which is the dominant perspective, sees the participants involved in social organisation as mere instruments of the system. Thus, structural functionalism does not see social participants as active and effective beings, but only as tools in the functioning of the dominant system. Opposing this, Blumer endeavours to develop a theory in which individuals and their actions are more active. However, in the meantime, he is careful not to neglect society, social groups and structure.

Method

Our study is based on secondary, not primary data analysis. It is not a field interview or a survey study. Literature review, which is one of the secondary data analyses, has been applied and books, articles, etc. related to the subject have been examined and this study has been prepared based on the information obtained from there.

Findings (Results)

Although Mead was the source of symbolic interaction, it was understood that the full-fledged presentation of symbolic interaction was with Blumer. It is understood that in symbolic interaction, emphasis is placed on the individual and his/her actions and interaction with the behaviours of other individuals, but collective phenomena such as society and groups are neglected. However, it has been observed that collective phenomena such as society and groups are explained concretely rather than abstractly and are based on the actions of individuals.

Conclusion and Discussion

There are important differences between European and American sociology in social theory. Although the roots of American sociology are British and German, this did not prevent it from developing a different understanding of sociology. While European sociology was history-oriented and more abstractionist, American sociology tended to be synchronic rather than diachronic and practice-based sociology.

Although American sociology exhibits practical tendencies, this has not prevented the development of different understandings within itself. Parsons is a name who tried to develop an abstraction and a holistic perspective within American sociology. However, the social theory he put forward was criticised by names such as Mills and Gouldner for its emphasis on integration, neglect of

conflict and trivialisation of the individual. Another understanding that joined these criticisms was symbolic interaction.

Blumerian symbolic interactionism, especially in Parsonsian social theory, opposed the trivialisation of the individual and tried to make him (the individual) important. The symbolic interactionist theory, which also benefited from the accumulations in social psychology, tried to develop an understanding of sociology based on the individual and his/her actions. It based all relations on social interaction. It positioned social interaction as a form of relationship between individuals based on symbols. According to this theory, all sociality emerges in the interactions between individuals based on symbols.

The symbolic interactionist theory, which gives importance to the individual, the actions of the individual and the interaction based on their reciprocity, has not neglected the structure and institutions. It also explained them depending on the actions of individuals and the interaction between them. Society refers to the other members of the group participating in the interaction. Thus, it has put forward a more concrete and comprehensible understanding of society. Symbolic interaction has three important features as mentioned by Blumer. The first of these is related to the fact that individuals act depending on the meaning something has for them. Secondly, and more importantly, this meaning emerges depending on the interactions of individuals. These meanings are formed depending on the mutual actions of individuals who interact in their daily and ordinary lives. Thirdly, when individuals act, they do not automatically apply their previously created meaning systems. They interpret them again and again according to new situations and processes. Thus, they construct more original and new types of responses.

Although all of the features of symbolic interaction are important, especially the second one has a greater place. This is because in the second one, the meaning underlying the action is formed depending on the mutual actions of individuals in their daily lives. This can provide an important basis for the theories related to one of the current theories, the 'sociology of everyday life'.

Unfortunately, symbolic interactionism, which is important in many other aspects, has not been sufficiently recognised in our country. There have been very few studies related to it. It is usually mentioned as a subject in books on sociological theories or sociological history. However, more studies should be carried out in relation to this theory which emphasises the individual and his/her actions. For this purpose, it is useful to translate books and articles on symbolic interactionism and related books and articles into our language.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı : 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 02.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 20.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1542195>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Tos, O. (2024). İletişim ve Halkla İlişkiler Perspektifinde Yapay Zekâ Uygulamalı Kurumsal Reklamın Göstergebilimsel Analizi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 796-830.

İLETİŞİM VE HALKLA İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALI KURUMSAL REKLAMIN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

Onur TOS*

Öz

Bir kurumun imajının doğru bir şekilde geliştirilmesi, insanlar arasında pozitif yönlü yayılmasının sağlanması ve imajın yerleştirilmesi amacıyla kurumsal reklamlardan yararlanılmaktadır. Kurumsal reklam, kuruma ait iletişim ve halkla ilişkiler politikalarının da bir yansımasıdır. Kurumlar geleneksel ve yeni medya ortamlarından yer ve zaman satın alarak kurumsal reklamlarıyla tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bu çalışmada, Toros Tarım firmasının yapay zekâ uygulamalı kurumsal reklam içeriğine odaklanılmaktadır. Türkiye Yüzyılı için yayınlanan kurumsal reklam içeriği Saussure'ün göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmektedir. Kurumsal reklam içeriğinde hangi tema, kategorilerinin ve kodların ön plana çıkarıldığı göstergebilimsel analiz ile tespit edilmektedir. Ek olarak reklam içeriğindeki gösterge, gösteren ve gösterilen arasında ilişki açıklanmaktadır. Analizlerde iletişim ve halkla ilişkiler perspektifinde yayınlanan kurumsal reklamda ön plana çıkan kavramların milliyetçilik, Atatürk, büyüyen ve gelişen Türkiye olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Reklam, Kurumsal İmaj, Yapay Zekâ, Toros Tarım, Göstergebilimsel Analiz.

* Öğr. Gör. Dr., Tarsus Üniversitesi, Tarsus Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, onurtos@tarsus.edu.tr, Mersin/Türkiye.

SEMIOTIC ANALYSIS OF CORPORATE ADVERTISEMENT WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATION IN THE PERSPECTIVE OF COMMUNICATION AND PUBLIC RELATIONS

Abstract

Corporate advertisements are used in order to develop the image of an organisation in the right way, to spread it positively among people and to place the image. Corporate advertisement is also a reflection of the communication and public relations policies of the institution. Institutions carry out promotional activities with corporate advertisements by purchasing space and time from traditional and new media environments. In this study, we focus on Toros Tarım's corporate advertisement content with artificial intelligence application. The corporate advertisement content published for Turkey Century is analysed with Saussure's semiotic analysis method. Which themes, categories and codes are highlighted in the corporate advertisement content are determined by semiotic analysis. In addition, the relationship between the indicator, signifier and signified in the advertisement content is explained. In the analyses, it is determined that the prominent concepts in the corporate advertisement published in the perspective of communication and public relations are nationalism, Atatürk, growing and developing Turkey.

Keywords: *Corporate Advertising, Corporate Image, Artificial Intelligence, Toros Agriculture, Semiotic Analysis.*

1. Giriş

Reklamcılık sektörü, kurumların hedef kitleleriyle etkili iletişim kurmalarını sağlayarak, bilinirliklerini artırmalarına olanak tanımaktadır (Bala ve Verma, 2018; Voorveld vd., 2018). Teknolojinin ilerlemesiyle dijital platformlarda yapay zekâ tabanlı reklam stratejilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu stratejiler, reklam içeriklerini yenilikçi ve hedef odaklı hale getirerek kurumların etkileşimini güçlendirmektedir. Geleneksel platformlar yerine mobil veri

ortamlarında sunulan reklamlar, daha fazla farkındalık yaratmaktadır (Sabharwal vd., 2022; Huh vd., 2023). Yapay zekâ reklamcılığı konusunda yapılan çalışmalar sosyoloji, psikoloji ve kitle iletişimi gibi çeşitli disiplinlerden gelen teorileri de içermektedir (Qin ve Jiang, 2019; Ford vd., 2023).

Son yıllarda yapay zekâ reklamcılığı üzerine yapılan araştırmalar, bu teknolojinin reklamcılık sektöründeki işlevselliğini, potansiyel kullanım alanlarını ve karşılaşılan zorlukları incelemiştir (Qin ve Jiang, 2019; Ford vd., 2023). Yapay zekâ, reklam içeriklerinin hedef kitleye daha uygun hale getirilmesi için fırsatlar sunmakta ve bu alandaki yaratıcı süreçlere katkı sağlamaktadır (Rodgers, 2021; Vakratsas ve Wang, 2021). Türkiye'de de yapay zekâ ve reklam etkileşimi üzerine yapılan çalışmalar artmaktadır. Çeber (2024), reklam ajanslarında yapay zekânın nasıl kullanıldığını inceleyerek, reklam içeriği tasarımı, ölçümleme ve içgörü analizlerinde yapay zekânın etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca reklam sektöründeki etik sorunlara diğer çalışmasında dikkat çekmiştir (Çeber, 2024).

Bu çalışma, yapay zekânın reklam içeriğine etkisini incelemektedir. Toros Tarım firmasının kurumsal reklamı üzerinden, yapay zekâ uygulamalarının reklam dünyasındaki yerini ve bu uygulamaların mesaj iletme biçimlerini analiz etmektedir. Saussure'nin göstergebilimsel analizi kullanılarak, reklam içeriğinde sunulan kodlar, göstergeler ve gösteren-gösterilen ilişkisi ele alınmaktadır.

2. KURUMSAL REKLAM FAALİYETLERİ VE HALKLA İLİŞKİLERİN ETKİLEŞİMİ: TANITIMIN STRATEJİK ROLÜ

1929'daki Büyük Bunalım sonrasında, işletmelerin yalnızca kâr elde etmek değil, toplumla kurdukları ilişkileri yönetmeleri gerektiği anlaşılmıştır. Bu dönemde halkla ilişkiler, işletmelerin kamuoyu ile olan etkileşimlerini güçlendirerek marka güvenini artırmış ve pazarlama stratejilerinin bir parçası olmuştur (Cutlip ve Center, 2004; Oliver ve Aldcroft, 2007). Zamanla, işletmelerin hedefleri sadece

kâr değil, işçi koşullarının iyileştirilmesi ve sosyal sorumluluk gibi unsurları da kapsayacak şekilde genişlemiştir (Haigh ve Hoffman, 2012; Grover vd., 2022).

Reklam, işletmelerin tüketicilere ürün tanıtımı yapmalarının ötesinde, halkla ilişkilerle birleşerek şirket imajı ve itibarını yönetmeye yönelik bir araç haline gelmiştir (Maye vd., 2019; Juska, 2021). Özellikle dijital medya ile gelişen reklam ortamı, işletmelerin kısa vadeli kâr odaklı kampanyalarının ötesine geçerek, uzun vadeli sürdürülebilirlik için kurumsal değerleri vurgulayan reklamlara yönelmelerine olanak tanımıştır (İplikçi ve Batu, 2018; Acar-Şentürk vd., 2021). Bu doğrultuda, kurumsal reklam, yalnızca ürün veya hizmetlerin değil, işletmenin toplum yararına olan katkılarının da tanıtılması amacıyla kullanılmaktadır (Smith, 2020). Bu doğrultuda iletişim dinamikleri, halkla ilişkiler ve reklam uygulamaları arasındaki sınırlar belirsizleşmiştir. Bu sebeple, işletmenin tanıtımı ve olumlu algıların geliştirilmesi amacıyla yapılan reklam faaliyetleri, kurumsal reklam olarak adlandırılmaktadır.

Kurumsal reklam hem halkla ilişkiler hem de reklamcılık özelliklerini taşır; burada esas olan, ürün ve hizmetlerin tanıtımından ziyade, kurumun itibarının güçlendirilmesidir (Kim vd., 2021; Sharpe ve Hanson; 2020). Kurumsal reklam faaliyetleri, kurumun toplumda oluşturduğu olumlu imajı pekiştirmeyi hedefler ve bu süreç, kurumun sosyal sorumluluk faaliyetleri ve toplumla ilişkilerini de yansıtmaktadır (Ho vd., 2017; Liao, 2019). Bu tür reklamlar, işletmelerin toplum nezdindeki algılarını geliştirmeyi amaçlayarak, kurumsal değerlerin benimsenmesine katkı sağlamaktadır (Semenov ve Randrianasolo, 2024). Bu doğrultuda kurumsal reklam ve imaj çalışmaları, toplumsal bilinçlenme ve değişim süreçlerinin bir parçası olarak, kurumların sosyal sorumluluklarını daha etkin bir şekilde sergilemelerine olanak tanımaktadır (Trivedi, 2020; Wang, 2020). Bunun yanı sıra medyada yetersiz bilgi paylaşımlarının fark edilmesi,

işletmeleri alternatif çözümler aramaya yönlendirmiştir (Puncheva-Michelotti vd., 2018). Bu bağlamda, kurumsal reklamlar, işletmelerin itibarını inşa etmek ve güçlendirmek için önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır.

3. YAPAY ZEKÂ KAVRAMI VE REKLAM ETKİLEŞİMİ

Yapay zekâ kavramının ilk tanımı, matematik bilimcisi McCarthy tarafından yapılmıştır. McCarthy, yapay zekâ hakkındaki açıklamalarını içeren bir makale yayımlamış ve bu makalede, yapay zekânın, bilgi iletişim teknolojileri alanındaki ilerlemelerle birlikte ortaya çıkan programlama teknikleri sayesinde akıllı cihazların ve makinelerin tasarlanmasına olanak tanıyan bir mühendislik disiplini olduğunu belirtmiştir (McCarthy, 2007). Yapay zekâ kavramı, robot bilimi, dil bilimi, felsefe, bilgisayar mühendisliği, psikoloji gibi çeşitli alanlarla etkileşim kurabilen ve insan zekâsına ait süreçleri inceleyen, akıl yürütme, öğrenme kabiliyeti, düşünme yetisi, tasarlama ve sezgi gibi konuları ele alan akıllı robot tasarımı, bilgisayar organizasyonu gibi disiplinleri kapsayan bir bilim dalı olarak ifade edilmektedir (Jungherr, 2023).

Yapay zekâ tarafından desteklenen yazılımların özellikleri aşağıdaki gibi listelenebilir:

- **Alexa:** 2014 yılında Amazon tarafından kullanıcılara sunulan Alexa, gelişmiş bir yapay zekâ destekli sanal asistan yazılımıdır. IPA (Anlama; İnsan Dilinde) teknolojileri arasında yer alan bu yazılım, kullanıcıların günlük yaşamını ve iş hayatını kolaylaştıracak bir dizi özellikler sunmaktadır (Berdasco vd., 2019). Bu özellikler arasında; sesli komutlarla etkileşim, bilgi ve eğlence, gelişmiş uygulama entegrasyonu, alışveriş ve sipariş takibi ile kişisel asistanlık yer almaktadır (Hoy, 2018). Ayrıca Alexa yazılımı, kullanıcıların gizliliğine önem vererek endişe verici

durumların ortaya çıkmasını engellemek için gizlilik odaklı uygulamalar sağlayabilmektedir (Brill vd., 2022).

- **Microsoft Cortana:** Etkileşimli konuşma teknolojileri ve tanıtım için kullanılan yapay zekâ destekli yazılımların gelişimi hızla artmaktadır. Bu tür yazılımlar, sanal kişisel asistan (VPA) özellikleri sunarak çalışma hayatında önemli bir rol oynamaktadır (Young, 2019). Kullanıcılara sesli iletişim imkânı sağlayan bu yazılımlar, ses tanıma teknolojisi ile çalışarak çeşitli verileri toplama ve analiz etme özelliği taşımaktadır. Bu sayede farklı türde değerlendirme imkânları sağlayarak analiz birimleri oluşturulmasına yardımcı olurlar (Hoy, 2018).
- **Google Assistant:** Google tarafından geliştirilen Google Assistant, genellikle Android işletim sistemleriyle uyumlu olan ve çeşitli mekanik sistemleri kontrol etmek için sesle çalıştırılabilen bir yapay zekâ destekli sanal asistan olarak öne çıkmaktadır (Tai ve Chen, 2023). Bazı araştırmaların sonuçlarına göre, Google Assistant çocukların konuşma becerilerine katkı sağlayarak etkili iletişim kurmalarına olanak tanıyan özelliklere de sahiptir (Hadi ve Junor, 2022).
- **Siri:** 2011 yılında tanıtılan Siri, yapay zekâ destekli ilk akıllı kişisel asistanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Diğer sanal asistanlardan ve IPA (Anlama; İnsan Dilinde) teknolojilerinden farklı olarak, Siri bir dizi özelliğiyle dikkat çekmektedir. Bu özellikler arasında arama yapabilme, kısa mesaj gönderebilme, internet üzerinde araştırma yapabilme ve sorulara hızlı yanıtlar verme gibi birçok özellik barındırmaktadır (Shabu vd., 2021; Alagha ve Helbing, 2019).

Son birkaç yılda, reklamcılık sektörü büyük bir dönüşüm geçirmiştir (Aljabri ve Mohammad, 2023). Yeni teknolojilerin ve dijital medyanın yükselişiyle birlikte, reklamcılık geleneksel medya kanallarından çeşitli yeni ve ilgi çekici platformlara doğru evrim geçirmiştir. Gelişmiş reklam medyası, yapay zekâ kullanarak reklam etkinliğini artırmak ve reklam dağıtımını optimize etmektedir. Yapay zekâ, makinelerin karmaşık sorunları çözmesine, karar verme süreçlerini kolaylaştırmasına ve insanlarla ilişkili görevleri yerine getirmesine olanak tanıyan bir teknoloji olarak kabul edilmektedir (McStay, 2016). Yapay zekâ, tüketici içgörülerinin keşfi, medya planlaması, reklam satın alma, reklam oluşturma ve etki değerlendirmesi gibi temel reklamcılık işlevlerini otomatikleştirerek ve kolaylaştırarak reklamcılığı daha yetkin, kişiselleştirilmiş, hedef odaklı ve akıllı hale getirmiştir (Li, 2019). Ayrıca, yapay zekâ reklamcılığı alanında birçok yenilik ortaya çıkmıştır, bu yenilikleri Koç ve Başfirinci (2023) şu şekilde ifade etmektedir: Yapay zekâ reklamcılığı, bir dizi yenilikçi uygulama ile reklamcılık sektöründe önemli dönüşümler yaratmaktadır. Yapay zekâ sistemleri, sınırlı ve bütüncül nitelikte reklam içerikleri oluşturmak, tüketicinin dikkatini çekmek için web uygulamaları içindeki video ve resim içeriklerini tarayarak etkileşimi teşvik etmek ve reklam içeriğini öne çıkarmak gibi önemli işlevleri yerine getirmektedir. Ayrıca, reklam bütçesinin ana akım ya da yeni medya platformlarında gerçek zamanlı etkileşim optimizasyonu sağlayarak, reklam stratejilerinin daha verimli yönetilmesine olanak tanımaktadır. Bu gelişmeler, reklamcılığın daha hedef odaklı ve verimli hale gelmesini sağlamakta ve sektörde daha etkili iş modellerinin oluşturulmasına olanak vermektedir.

Yapay zekâ teknolojilerinin reklamcılık üzerindeki etkileri yalnızca olumlu sonuçlar doğurmakla kalmaz; aynı zamanda bu teknolojilerin reklam verenler tarafından daha fazla veri toplanmasını, kullanıcıların davranışlarının izlenmesini ve bu bilgilerin ticari çıkarlar doğrultusunda kullanılması gibi bazı etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, yapay zekâ destekli reklamcılığın

ekonomik politiği, bireylerin mahremiyet hakkı, veri güvenliği ve algoritmik önyargı gibi sorunlarla sıkça ilişkilidir (Zuboff, 2019). Bir diğer önemli nokta ise, yapay zekâ uygulamalarının, özellikle algoritmalara dayalı medya planlaması ve programatik reklamcılıkta etkin kullanımıyla birlikte, reklam sektöründe giderek daha fazla otomasyon ve makine öğrenme süreçlerinin devreye girmesidir. Bu süreçler, insan etkileşimini minimuma indirerek, reklamın daha etkili bir şekilde dağıtılmasını sağlar; ancak aynı zamanda reklam alanında büyük bir denetim ve kontrolün teknoloji şirketlerinin elinde toplanmasına yol açabilir. Bu durum, küçük işletmelerin ve bağımsız içerik üreticilerinin daha az görünür hale gelmesine ve sektördeki ekonomik eşitsizliklerin artmasına neden olabilir (Coyle, 2018).

Yapay zekâ uygulamalarının reklamcılık sektörüne etkileri yalnızca teknolojik yenilikler ile sınırlı kalmamalıdır; aynı zamanda bu teknolojilerin yaratabileceği olumsuz etkiler de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, algoritmaların içerik önerileri ve hedeflemeleri, bireylerin yalnızca belirli görüş ve değerlerle karşılaşmalarını sağlayarak toplumsal kutuplaşmayı artırabilir (Binns, 2018). Ayrıca, reklamcılıkta kullanılan yapay zekâ teknolojilerinin, toplumsal değerlerin ve etik ilkelerin ihlali gibi sorunlara da yol açabileceği unutulmamalıdır.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusu; yapay zekâ ve reklam etkileşiminde Toros Tarım firmasının yayınladığı kurumsal reklam içeriğidir. Araştırmanın amacı ise; son dönemde reklam stratejilerinde kullanılan yapay zekâ uygulamalarının sosyal medya reklamındaki görsel ve dizgesel anlatıyla olan etkileşimini, Toros Tarım firmasının 2023 yılında “Türkiye Cumhuriyeti 100 yaşında bir genç” sloganıyla

yayınladığı, web sitesi (<https://www.toros.com.tr>, 2023) ve resmi sosyal medya hesabı Youtube’da (<https://www.youtube.com>, 2023) paylaştığı kurumsal reklam içeriği üzerinden ortaya koymaktır.

4.2.Araştırmanın Soruları

Bu çalışma 2023 yılında Toros Tarım firması tarafından yapay zekâ ve reklam etkileşimli olarak oluşturulan ve resmi sosyal medya hesabından yayınlanan kurumsal reklam içeriğinin analizini kapsamaktadır. Bu çerçevede Toros Tarım firmasının resmi sosyal medya hesabından yayınlamış olduğu yapay zekâ ve reklam etkileşimli kurumsal reklam içeriğinin göstergebilimsel analizi için belirlenen araştırma soruları aşağıda sıralanmaktadır:

- Kurumsal reklam içeriğinde ön plana çıkarılan kodlar nelerdir?
- Kurumsal reklam içeriğindeki gösterilen, gösteren ve gösterge bağlamları nelerdir ve bu bağlamlar hangi temalar üzerine aktarılmaktadır?
- Kurumsal reklam içeriğinde aktarılan görsel göstergeler için hangi kategoriler belirlenmiştir?

4.3.Araştırmanın Örnekleme

Araştırmada kritik durum örnekleme yönteminden yararlanılmaktadır. Flick’e (2022) göre kritik durum örnekleme; önemli bir durumu, olayı veya olguyu belirgin bir şekilde yansıtan ya da doğal şartlarda özel bir değere sahip olan durumları ifade eden örnekleme yöntemidir. Bir durumun, olayın ya da olgunun kritiklik taşıdığıın işareti; başka benzer bir durum, olay ya da olgularla aktarılabilmesi ya da aktarılamaması ile açıklanmaktadır (Mertens, 2024). Bu çerçevede Toros Tarım firmasının resmi sosyal medya hesabından yayınladığı

kurumsal reklam kritik durum örneklemesine göre belirlenmiştir. Bu örneklemin belirlenmesinde, yapay zekâ ve reklam etkileşiminin Türkiye’de sunulduğu ilk kurumsal reklam örneklerinden birini taşıması etkili olmuştur. Kurumsal reklamdaki yapay zekâ ve reklam etkileşimi kritik durumu temsil etmektedir.

4.4.Araştırmanın Veri Analiz Yöntemi

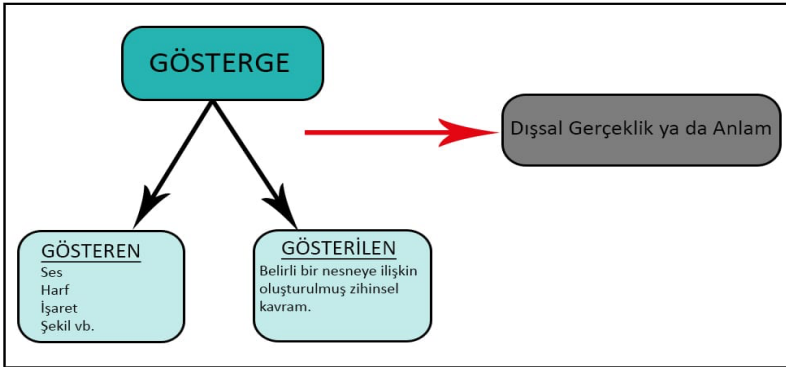
Araştırmada uygulanan veri analiz yöntemi göstergebilimsel analizdir. Erdoğan’a (2012) göre göstergebilimsel analiz, reklam içeriklerinin analizinde sıklıkla yararlanılan bir analiz yöntemi olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle reklam içeriklerinde ileti aktarımında gösterge bağlamlarıyla gerçekleşmektedir. Bu çerçevede bir reklamın ifade biçiminin aktarımında yararlanılan göstergelerde hangi anlamların ön plana çıktığı göstergebilimsel analizle yorumlanabilmektedir (Williamson, 2000). Ek olarak grafik tasarımları, resim, sinema, hareketli görsel içeriklerin sunumu gibi alanlarda göstergelerle bağlam kurulup ileti aktarımı sağlandığından göstergebilimsel analiz yönteminden yararlanılıp anlamlara odaklanılabilmektedir (Parsa ve Parsa, 2012).

Göstergebilim (semiology – semiotics); göstergeleri ve gösterge bağlamlarını art alanına alan, bu kavramların sosyal ilişkiler ve etkileşimlerdeki anlamsal oluşumunu irdeleyen ve gerçek ile temsil arasındaki fonksiyonunu açıklamaya çalışan bilimsel analiz yöntemidir (Guiraud, 2016). Bununla birlikte göstergebilim kültür olgusunu ve bu olgunun toplumla olan etkileşimini açıklamaya çalışan ve disiplinler arası söylem odaklı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Leeuwen, 2005).

Araştırmada yapay zekâ ve reklam etkileşiminde analizi yapılacak kurumsal reklam için Saussure’nin göstergebilimsel analiz yaklaşımından yararlanılmaktadır. Saussure’ye (2001) göre göstergebilimin unsurları gösterilen,

gösteren ve gösterge olarak sıralanmaktadır. Bu kavramlar arasındaki bağlantı Saussure tarafından sosyolojik olarak değerlendirilmekte ve dil bağlamında bir açıklama getirilmektedir. Bu kapsamda Saussure'nin göstergebilimsel analiz yaklaşımındaki kavramlar aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

- **Gösterge:** Gösteren ile gösterilen olarak iki kavramın yansımasıdır. İnsan zihnindeki herhangi bir terim, dil aracılığıyla sözcük olarak dışa yansıtılmakta ve bu kavram soyut olarak ifade edilmektedir (Akerson, 2019).
- **Gösteren:** Bir terimin anlam taşıması ancak gerçek anlamının olmaması ve gösterilenin göstergenin bağlamına bir çağrışım yaptığı ve bir anlam oluşturduğunu ifade eden kavramdır. Dolayısıyla insanların zihninde göstergenin algılanış durumu ve yönü gösteren olarak nitelendirilmektedir (Rifat, 2019).
- **Gösterilen:** Göstergenin bir terim üzerine oluşturduğu imajetlere ya da gönderim bağlamlarına odaklanan kavramdır (Rifat, 2014).

Şekil 1. Saussure'nin Göstergebilimsel Analiz Yöntemi **Kaynak:** Saussure, 2014.

Saussure, şekilde görüldüğü gibi göstergebilimsel analizde gösterge, gösteren ve gösterilen arasındaki bağlamı dışsal gerçeklik ya da anlam üzerinde bir çıktı olarak değerlendirmektedir. Bu kapsamda gerçekliğin anlam kazanması, insan zihnindeki terimlere yönelik açıklamaların getirilmesi ve soyutlamaların yapılabilmesi ile mümkün olmaktadır. İnsan zihninde terimlere yönelik açıklamaların yapılması, belirli bir sınıflamayı oluşturur ve diğer kavramların açıklanmasında bağlam odağını güçlendirebilir. Lotman'a (2000) göre göstergebilimsel analizde yer alan kavramlar arasındaki bu etkileşim görsel içerikte yer alan göstergenin açıklanmasında insan zihnindeki farklılıkları, kültürel dinamikleri, ritüel sunumunu ve sosyolojik tarihsel perspektifi bir bağlam üzerine temellendirilmesinde yardımcı olmaktadır.

Açıklamalar çerçevesinde 2023 yılında Toros Tarım firması tarafından resmi sosyal medya hesabı Youtube'de yayınlanmış kurumsal reklam içeriği analiz edilmektedir. Bu çerçevede kurumsal reklam içeriği Saussure'nin göstergebilimsel analiz yöntemindeki kavramlar göz önüne alınarak değerlendirilmektedir. Saussure'nin analiz yönteminde ön plana çıkardığı gösterge, gösteren ve gösterilen kavramları çerçevesinde kurumsal reklam içeriği çözümlenmekte, reklam içeriğinde yer alan tema, kategori biçimleri ve kod türleri reklam içeriğine ait tablo içerisinde aktarılmaktadır.

4.5.Araştırmada Yararlanılan Veri Tasnifi ve Toplama Tekniği

Veri toplama tekniği olarak araştırmada doküman incelemesinden yararlanılmaktadır. Sığıry'a (2021) göre doküman incelemesi; bir araştırmanın hedeflediği durum ya da olgular çerçevesinde enformasyon barındıran duyuşal, yazılı veya görsel anekdotların analizinde yararlanılan bir araçtır. Dokümanlar, nitel araştırma sürecinden faydalanan araştırmacılar için toplumsal ve kişisel bir araştırma sahasıdır (Creswell, 2011). Bu çerçevede araştırmacı tarafından

yararlanılacak dokümanlar kamusal ve özel olarak sınıflanabilir, birincil ve ikincil enformasyonun kaynağını oluşturabilir (McCulloch, 2004). Bunun yanı sıra bir araştırma sürecinde yararlanılan ve araştırmacının inceleyeceği bir olgu hakkındaki anlamlandırma biçimleri için görsel işitsel materyallerden, ses içeriklerinden, videolardan, resimlerden, tablolardan, dijital sunumdaki görsel öğelerden yararlanması da doküman incelemesi kapsamındaki enformasyon kaynakları içerisinde değerlendirilmektedir (Savin-Baden ve Major, 2013).

Araştırma odağında analiz için kullanılan belgeler video içerisindeki görsel ve işitsel materyallerden oluşmaktadır. Edwards ve l'Anson'a (2020) göre görsel sunumdaki dokümanlar, araştırma süreçlerinin daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlamakta ve insan zihnindeki canlandırabilme durumu açısından nitelikli veri kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Bu kapsamda araştırma amacı göz önüne alınarak 2023 yılında yapay zekâ ve reklam etkileşimi çerçevesinde kurumsal reklam içeriği olarak Toros Tarım firması tarafından resmi sosyal medya hesabı YouTube platformunda yayınlanan reklam içeriği araştırma sürecine dâhil edilmiştir. Firmanın iletişim ve halkla ilişkiler çalışmasının bir göstergesi olarak yayınlanan kurumsal reklamın orijinalliğine dikkat edilmiş ve reklam içeriğindeki dokümanlar amaç doğrultusunda tablolar içerisine görsel olarak alınmıştır.

5. BULGULAR

Toros Tarım firmasının yapay zekâ ve reklam etkileşimli yayınlamış olduğu kurumsal reklam içeriğinde, Cumhuriyet'in kuruluşu, gelişimi ve ülkenin vazgeçilmez değerlerinden biri oluşu ele alınmıştır. Toros tarım firmasının hazırlamış olduğu reklam filminde Cumhuriyet insan bedeninde tasvir edilmiş, milli değerleri betimleyen İstiklal Marşı, Türk Bayrağı, TBMM ve Atatürk gibi simgelere yer verilmiştir. Kurumsal reklam boyunca dış ses reklama eşlik etmekte ve reklam içeriğine yönelik enformasyon sağlamaktadır. Toros Tarım firmasının kurumsal kimlik göstergesiyle reklam sona ermektedir.

Reklam Film Künyesi

- Yayın Tarihi: 25/10/2023
- Süre: 1:29
- Kurum: Toros Tarım
- Reklamın Yapımcı Ajansı: Pine Up Medya
- Reklam Filminin Yönetmeni: Cem Kılıç
- Reklamın Senaristleri: Server Uraz & Sercan Mega
- Reklamın Yapımında ya da Yayınlanan Mecrasında Kullanılan Yapay Zekâ Uygulaması: TBMM tarafından onarılmış ses kayıtları baz alınarak ve Ankara'da ODTÜ Teknopark ekibi tarafından klonlanarak yapılan seslendirmede yapay zekâ kullanılmıştır.
- Abone Sayısı (Youtube): 49
- Görüntülenme Sayısı: 955

Reklam Filminin Konusu ve Öyküsü

Toros Tarım Cumhuriyet'in 100. Yılına özel olarak özgün bir reklam filmi hazırlamıştır. Hazırlanan reklam filminde Cumhuriyet; Atatürk'ün kucağında kundaktaki bir bebek olarak gösterilmektedir. Reklam filminde Cumhuriyet'in gelişimine tanıklık edilmektedir. Cumhuriyet yaş alarak 100 yaşında bir genç olarak sembolize edilmektedir. Reklam filminde Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Atatürk'ün "Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır" sözleri, yapay zekâ tarafından seslendirilmiştir.

Tablo 1. Reklam filminde yer alan ve dış ses tarafından yapay zekâ ile gerçekleştirilen seslendirmenin cümleleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır

-	Ben Cumhuriyet; özgürlüğün ilk ışığı umudun doğuşuyum (0:12)
-	101 pare top atışının coşkusu ve milletimin kalbindeki özgürlük ateşiyle bugün hayat buldum (0:20)
-	Milletimin sevgisiyle güçlenerek büyüyor, umut ve inançla aydınlık yarınlara doğru adım adım yükseliyorum (0:29)
-	Zorlu sınavlardan geçerek büyük zaferler kazandım (0:33)
-	Gönüllerdeki sevgiyle yüreklerdeki inançla ve al bayrağımızdan aldığım sonsuz güçle hala ayakta kaldım (0:42)
-	Artık ben 100 yaşında bir gencim (0:46)
-	Nice zaferler kazanılan bu topraklar 100 yıldır Türkiye Cumhuriyeti adıyla şahlanıyor (0:53)
-	Ne mutlu ay yıldızlı meşalemizle bu topraklarda 100 yıldır bağımsızlık ateşini milletimizle birlikte yakıyorum. (1:03)
-	Biliyorum ki aziz milletim ışığının sönmesine asla izin vermeyecek. (1:09)
-	Ben bu sevgiyle yaşlanmayacağım ve bu şanlı Türk milletinin omuzlarında sonsuza dek yükselirim. (1:18)
-	Türkiye Cumhuriyeti 100 yaşında bir genç (Arka fon Atatürk ve silah arkadaşları önde genç olan birey). (1:21)
-	Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır ancak Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır. (1:29)

Reklam içeriğinde analizler için tablolar oluşturulmuştur. Tablolarda yer alan sahne görselleri gösteren olarak ele alınmaktadır. Hangi sahnenin göstergebilimsel analiz çerçevesinde değerlendirildiğini göstermek amacıyla sayılara yer verilmektedir. Sayılar, göstereni temsil etmekte ve sahne görselinin aktarımları gösterge ve gösterilen olarak yorumlanmaktadır.

Gösteren		
1	2	3
		

Şekil 2. Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Tasviri (0:12)

Tablo 2. Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Tasvirinin Sergilediği Sahnenin Göstergebilimsel Analizi

Gösteren	Gösterge	Gösterilen
1	Atatürk-Bebek	Elinde kundakta bir bebek tutarken Atatürk sırttan görünmektedir.
2	Bebek	Kundağa sarılmış bir bebek Atatürk'ün avuçlarındadır.
3	Atatürk	Yan profilden Atatürk'ün silueti gösterilmektedir.

Reklam filmi Atatürk'ün elinde tuttuğu kundağa sarılmış bir bebek ile başlamaktadır. Burada bebek aslında Cumhuriyet'in ilk doğuşu olarak simgelenmektedir. Reklam filmi ilerledikçe Cumhuriyetin büyüdüğü, geliştiği ve 100 yaşında genç olduğu gösterilmektedir. İlk giriş kısmında İstiklal Marşımızın giriş müziği çalmaktadır, bu esnada görüntü gitgide Atatürk'e yaklaşmaktadır. Reklam filminde “ben Cumhuriyet” cümlesinden sonra görüntü kundaktaki bebeğe odaklanmıştır. “Özgürlüğün ilk ışığı umudun doğuşuyum” cümlesi Atatürk'ün bakışı ile son bulmaktadır. Reklamda Atatürk'ün gösterilmesi ile liderlik temasına vurgu yapılmaktadır. Atatürk'ü reklam filminde Burhan Güven canlandırmıştır. Videonun bu bölümünde siyah, kahverengi ve bej renklerinin renk kodunu oluşturduğu görünmektedir.

Şekil 3. Cumhuriyetin Bir İnsan Bedeninde Büyüme Tasviri (0:56)

Tablo 3. Cumhuriyetin Bir İnsan Bedeninde Büyüme Tasvirinin Aktarıldığı Sahnenin Göstergebilimsel Analizi

Gösteren	Gösterge	Gösterilen
4	Bebek Atatürk Üniformalı askerler	Atatürk ile merdivenden yukarı doğru çıkmak için emekleyen bebek görünmektedir. Aynı akış içerisinde daha flu şekilde görüntüye yansıtılan üniformalı askerler vardır.
5	Çocuk Atatürk Üniformalı askerler	Merdivenden yukarıya doğru emekleyerek çıkan çocuk yansıtılmaktadır. Videonun arka fonunda ise flu şekilde üniformalı askerlerin selam vererek durduğu Atatürk'ün de yer aldığı seremoni gösterilmektedir.
6	El Atatürk	Merdiven üzerinde genç bireyin eli görünmektedir. Arka fonda flu şekilde Atatürk ve arkadaşları yer almaktadır.
7	İnsan Kuruluş Meclisi	Merdivenden yukarıya çıkan, yere doğru bakan genç birey sureti ön planda yansıtılmaktadır. Arka fonda flu şekilde Atatürk ve arkadaşları yer almaktadır.
8	İnsan Kuruluş Meclisi	Yukarıya doğru bakan genç birey sureti ön fonda görünmektedir. Arka fonda flu şekilde Atatürk ve arkadaşları yer almaktadır.
9	İnsan Atatürk	Ön planda başı dik yukarı bakan, yan profilden görünen orta yaş bir birey görünmektedir. Arka fonda flu şekilde Meclis kürsüsünde konuşma yapan Atatürk gösterilmektedir.
10	İnsan Atatürk	Yukarı doğru bakan arkadan görünen orta yaş birey yansıtılmaktadır. Arka fonda flu şekilde Meclis kürsüsünde konuşma yapan Atatürk gösterilmektedir.
11	İnsan başı Türk bayrağı	Türk bayrağına başı dik şekilde bakan insan yer almaktadır.
12	İstanbul Türk bayrağı Boğaz köprüsü	Üst çapraz açıdan boğaz köprüsü ve Türk bayrağının yer aldığı İstanbul manzarası yansıtılmaktadır.

Reklam filminin bu kısmında bebeklikten gençliğe ve orta yaş sürecine ilerleyiş; Cumhuriyet'in büyüdüğünü ve geliştiğini tasvir etmektedir. 4. Görselden 10. Görsele kadar akan videoda "101 pare top atışının coşkusu ve milletimin kalbindeki özgürlük ateşiyle bugün hayat buldum. Milletimin sevgisiyle güçlenerek büyüyor, umut ve inançla aydınlık yarınlara doğru adım adım yükseliyorum. Zorlu sınavlardan geçerek büyük zaferler kazandım. Gönüllerdeki

sevgiyle yüreklerdeki inançla ve al bayrağımızdan aldığım sonsuz güçle hala ayakta kaldım.” cümleleri ile Cumhuriyet gelişim süreci aktarılmıştır. Ayrıca videoda iç içe geçmiş 2 akış söz konusudur. Ön fonda birey üzerinden Cumhuriyetin gelişimi aktarılırken; arka fonda flu şekilde cumhuriyet dönemine ait gerçek kayıtlardan elde edilmiş olan Atatürk ve arkadaşlarının görüntülerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu görüntülerde meclis önünde yer alan Atatürk ve arkadaşları bulunmaktadır. Ayrıca Atatürk’ün meclis konuşması yaptığı görüntülerde videoda yer almaktadır. Videoda Atatürk’e yer verilerek Türkiye kurucu liderine vurgu yapılmıştır. 11 ve 12 numaralı görsellerin yer aldığı video bölümünde “artık ben 100 yaşında bir gencim. Nice zaferler kazanılan bu topraklar 100 yıldır Türkiye Cumhuriyeti adıyla şahlanıyor. Ne mutlu ay yıldızlı meşalemizle” cümleleri ile Cumhuriyetin 100 yaşında oluşuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu noktada kendisinin varlığına bakan Cumhuriyet aktarılmıştır. Bununla birlikte reklam filminde Türk bayrağı kullanılması, milli ve manevi değerlerin ön plana çıkarıldığını göstermektedir. Cumhuriyet’in farklı yaşlarını temsil eden rolleri Özgür Özdemir, Faruk Çeliker ve Arif Can canlandırmıştır. Videonun bu bölümünde koyu mavi, bej ve toprak tonları ön planda olup renk kodunu oluşturmaktadır.

Şekil 3. Reklamda Aktarılan Şehirlerin Silüetleri ve Kent İmgeleri (1:21)

Tablo 4. Reklamda Aktarılan Şehirlerin Silüetleri ve Kent İmgeleri Sahnesinin Göstergebilimsel Analizi

Gösteren	Gösterge	Gösterilen
13	İzmir Saat Kulesi	İzmir'i sembolize eden Saat Kulesi uçuşan martılarla birlikte tam karşıdan çekim açısı ile gösterilmektedir.
14	Liman	Üst eğik çekimden liman yer almaktadır.
15	Cami	Görselin sağ ve sol kenarında cami bulunmaktadır.
16	Nehir	Görselde uzun ve geniş bir nehir görünmektedir.
17	Şanlıurfa Balıklı Göl	Şehrin önemli simgelerinden birisi olan Balıklı göl ve çevresi; üst eğik açıdan gösterilmektedir.
18	Ankara Anıtkabir	Ankara ilinde bulunan ulu önder Atatürk'ün (Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu liderinin) kabrinin bulunduğu Anıtkabir ve çevresi üst eğik açıdan gösterilmektedir.

Reklam filminin bu bölümünde Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunan farklı illerden görsellerin kullanıldığı görülmektedir. 13. – 17. Görseller arasında “bu topraklarda 100 yıldır bağımsızlık ateşini milletimizle birlikte yakıyorum. Biliyorum ki aziz milletim ışığının sönmesine asla izin vermeyecek. Ben bu sevgiyle yaşanmayacağım” metnine yer verilmiştir. İllerde bulunan simgesel yapılar videoda yer almaktadır. Örneğin 13.görsel İzmir iline ait olup, simgesi olan Saat kulesi ve martılar ile birlikte yansıtılmıştır. 17. görsel ise Şanlıurfa iline aittir. Şanlıurfa'nın önemli simgelerinden birisi olan Balıklı göle resimde yer verildiği görülmektedir. 18. görselde Atatürk'ün kabrinin yer aldığı Anıtkabir ile “ve bu şanlı Türk milletinin omuzlarında sonsuza dek yükselicim.” cümlesine vurgu yapıldığı görülmektedir. Burada Atatürk'ün bırakmış olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin ölümsüzlüğüne vurgu yapılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin farklı coğrafyalarında tarihsel ve kültürel değeri bulunan yapıların kullanılması dikkat çekmektedir. Şehirlerin görselleri incelendiğinde doğa ve su metaforunun vurgulandığı, tarihi kültürel anıtların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Yeşil (ağaçlar), mavi (deniz, nehir, göl) ve bej (binalar) tonlarının ön planda olduğu dikkati çekmektedir.

Gösteren	Gösterge
	Sembol Türkçe yazı
	Gösterilen “Toros Tarım” yazı kodunu oluşturmaktadır.

Şekil 4. Firmanın Kurumsal Kimlik Göstergesi ve Göstergibilimsel Analizi (1:29)

Reklam filmi videosunun bu bölümünde TBMM tarafından onarılmış ses kayıtları esas alınarak ve Ankara’da ODTÜ Teknopark ekibi tarafından klonlanarak “Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.” cümlesi yapay zekâ ile seslendirilmiştir. Bu esnada arka fonda reklamı hazırlayan firmanın ismi ve logosu yer almaktadır. Siyah, Beyaz ve yeşil renkler ise görseldeki renk kodlarıdır. Reklam filminde Cumhuriyetin varlığının ve devamlılığının önemine görsel göstergeler ve seslendirmeler ile vurgu yapılmıştır. Reklam filminde işitsel ve görsel unsurlar bir arada kullanılarak; verilmek istenen mesajlar etkin ve anlaşılır biçimde izleyiciye aktarılmıştır. Videoda kullanılan müzik bir diğer önemli etkenlerden birisidir. Reklam filminin müziğinin özel olarak aranje edilmesi ve lisanslandırılması ayrıntılardan bir tanesidir. Reklam filminde Atatürk’e yer verilerek Cumhuriyet’in ilan edilmesinden gelişimine kadar onun gölgesinin her zaman bu vatan üzerinde olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda Cumhuriyet’i tanımlarken kurucusuna yer verilmesi ve sonunda da kendi sesi ile Cumhuriyet’i vurgulaması reklam filmini daha etkin kılmıştır.

Dizisel Yapı: Dizisel yapı, filmdeki olayların kronolojik sırayla veya mantıksal bir ardışıklıkla düzenlenmesidir. Reklamın dizisel yapısı, Cumhuriyet'in doğuşundan başlayıp, 100. yılına kadar geçen sürecin anlatıldığı bir akışa dayanmaktadır. Reklam filminde:

- Başlangıç (0:12): Cumhuriyet'in doğuşu, Atatürk'ün kucağında bir bebek olarak temsil edilir. Bu, Cumhuriyet'in ilk yıllarına ve başlangıcına dair bir metafordur.
- Orta (0:20 - 1:09): Cumhuriyet'in büyümesi ve ilerlemesi anlatılmaktadır. Cumhuriyet, zaman içinde zorluklarla karşılaşmış ancak milletiyle birlikte büyüyüp güçlenmiştir. Bu sürecin anlatımı, halkın Cumhuriyet'e duyduğu sevgi ve inançla desteklenen bir gelişim hikâyesi olarak sunulur.
- Son (1:18 - 1:29): Cumhuriyet'in 100 yaşında bir genç olarak vurgulanması ve Atatürk'ün meşhur "Benim naçiz vücudum..." sözleri ile Cumhuriyet'in ilelebet varlığını sürdüreceğine dair vurgulamalar yapılmaktadır. Reklamın sonu, Cumhuriyet'in büyümesi ve gücüyle geleceğe doğru umut dolu bir mesaj vermektedir.

Bu dizisel yapı, Cumhuriyet'in geçmişten bugüne uzanan gelişim sürecini, başlangıcından bugünkü durumuna kadar etkileyici bir biçimde yansıtmaktadır.

Dizimsel Yapı: Dizimsel yapı, filmin anlatımındaki öğelerin bir araya gelişini ve yapılandırılmasını ifade etmektedir. Burada, Cumhuriyet'in doğuşu, büyümesi, zaferleri ve nihayetinde 100 yaşına ulaşması gibi unsurlar farklı görsel ve işitsel öğelerle yapılandırılmıştır. Bu yapı, Atatürk'ün seslendirmesiyle güçlendirilir ve her bir sahnede Cumhuriyet'in gelişen gücü vurgulanır. Örneğin: Bebek ve Atatürk; Bebek, Cumhuriyet'in masumiyetini ve ilk yıllarını sembolize

etmektedir. Atatürk'ün silueti ise liderlik ve Cumhuriyet'in temellerini atışını simgelemektedir.

Sesli Metinler: Reklamdaki sesli metinler, Cumhuriyet'in zaferlerini, büyümesini, halkın desteğini ve Cumhuriyet'in ilelebet var olacağına dair güvenceyi ortaya koymaktadır. Bu çerçevede sesli metinlerin dizimsel yapısı, filmin temasını kuvvetlendirmektedir.

Reklamda kullanılan bazı temel karşıtlıklar, filmdeki sembolik anlamları ve görsel ile işitsel öğelerin nasıl birbirini desteklediğini ortaya koymaktadır:

- Gençlik ve Yaşlılık: Reklamın başında Cumhuriyet bir bebek olarak simgelenirken, 100. yaşına gelindiğinde "100 yaşında bir genç" olarak tanımlanmaktadır. Buradaki karşıtlık, Cumhuriyet'in yaşının büyük olmasına rağmen enerjik ve dinamik kalmaya devam etmesidir.
- Geçmiş ve Gelecek: Reklamda Atatürk'ün "Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır..." sözleri, geçmişe olan bir göndermedir. Ancak, bu geçmiş, Cumhuriyet'in sonsuza kadar yaşaması ve gelişmesi için bir temel oluşturmaktadır. Bu durum, geçmişin Cumhuriyet'in geleceğine ışık tuttuğunu ve geçmişin gücünden bugünkü başarıların doğduğunu vurgulamaktadır.
- Zafer ve Zorluklar: "Zorlu sınavlardan geçerek büyük zaferler kazandım" cümlesiyle Cumhuriyet'in karşılaştığı zorluklar ve bu zorluklardan sonra elde ettiği zaferler arasında bir karşıtlık kurulmaktadır. Bu karşıtlık, zorluklar karşısında Cumhuriyet'in halkın desteğiyle nasıl büyüdüğünü anlatan önemli bir temadır.

- Millet ve Cumhuriyet: Cumhuriyet, halkın sevgisi ve desteğiyle büyür. Bu karşılık, halkın Cumhuriyet'e olan bağlılığını ve onun halkla olan ilişkisini simgelemektedir.

Düz Anlam: Reklamın düz anlamı, filmde anlatılan doğrudan mesajları içermektedir. Cumhuriyet'in başlangıcından 100. yılına kadar olan sürecin anlatılması, Türkiye Cumhuriyeti'nin büyümesi, gelişmesi ve halkla birlikte güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesidir. Düz anlamda, Cumhuriyet'in tarihi ve Atatürk'ün liderliğinde Türkiye'nin gelişimi anlatılmaktadır.

Yan Anlamlar: Reklamda kullanılan semboller ve imgeler aracılığıyla izleyicilere iletilen daha derin anlamlardır. Bu anlamlar, doğrudan anlatılmayan ancak izleyicinin zihninde belirli çağrışımlar yapan öğelerdir. Örneğin:

- Bebek: Cumhuriyet'in doğuşu ve saf başlangıcı olarak sembolize edilmektedir. Aynı zamanda toplumun gençliği ve umutları da bu imgede temsil bulmaktadır.
- Atatürk'ün Sözleri: Atatürk'ün "Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır..." cümlesi, Cumhuriyet'in ölümsüzlüğü ve sürekli varoluşu temasına dair derin bir yan anlam taşımaktadır. Bu, Cumhuriyet'in Atatürk'ün mirası ve halkın katkılarıyla her zaman var olacağına dair bir güvencedir.
- Zorluklar ve Zaferler: Zorluklar, Cumhuriyet'in karşılaştığı zorlukları, zaferler ise bu zorlukları aşarak elde edilen başarıları sembolize etmektedir. Bu semboller, Cumhuriyet'in halkla birlikte zorluklardan nasıl güçlendiğini anlatan bir yan anlam taşımaktadır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bilgi iletişim teknolojilerinde (BIT) yaşanan gelişmeler arttıkça yapay zekânın çerçevesi genişlemekte ve reklam alanını da etkilemektedir. Bu çerçevede yapay zekâ reklamcılığının kullanım alanları genişlemektedir. Yapay zekâ reklamcılığı ile kurumlar reklamlar konusunda farkındalık yaratabilmekte, farklı bakış açılarıyla içerikler üretebilmektedir. Bunun yanı sıra yapay zekâ kullanımı ile kurumların reklam içeriği üretmeye harcadıkları masraflar azalmaktadır. Grafik ve tasarım oluşturma açısından ise reklam içerikleri zenginleşmektedir.

Bu araştırmada yapay zekâ ve reklam etkileşiminde gerçekleştirilen bir kurumsal reklam ele alınmıştır. Yapay zekâ sistematiğinden yararlanılarak Toros Tarım firması tarafından “Türkiye Cumhuriyeti 100 yaşında bir genç” sloganıyla yayınlanan reklam içeriği göstergebilimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiş ve yapay zekâ kullanımının reklam içeriğine ve biçime olan etkisi değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde yapay zekâ uygulamasının Toros Tarım firmasının kurumsal reklamına katkı sağladığı görülmektedir. Gösterge olanaklarıyla insanlara ulaştırılmak istenen mesajlar aktarılabilmiştir. Reklam içeriğinde görseller içerisinde yer alan temalar ile bağlam güçlendirilmiş, kategori ve kodlar ile içerik zenginleştirilmiştir. Toros Tarım firmasının yapay zekâ kullanarak oluşturduğu bu reklamın bir diğer avantajı ise özellikle bulunduğu bölgelerin görsellerine de yer vererek bir milliyetçilik düşüncesi de oluşturmasıdır. Bununla birlikte bir kurumsal reklam içeriğinde kurucu lideri kullanmak reklamın maruz kaldığı kitlelerin duygularına seslenilmesine de yardımcı olmuştur. Ek olarak reklamda geçen seslendirmeler ile Cumhuriyet bağlamına vurgu yapılmış ve bu noktada Atatürk’ün seslendirme ve canlandırma biçiminde yapay zekâ kullanımı etkili olmuştur. Bunun yanı sıra kurumsal reklam

içeriğinde verilen mesajlar çeşitlilik göstermekte, ses efektleri ile görsel ve yazılı göstergeler aracılığıyla ulaşılmak istenen kitleye mesaj sunulmuştur.

Yapay zekâ teknolojilerinin Toros Tarım firmasının reklamına olan katkılarının yanı sıra, bu teknolojinin finansal etkilerini ve ekonomi politiğini tartışmak, bu teknolojilerin sadece estetik ve içerik üretiminde değil, aynı zamanda finansal açıdan nasıl katkı sağladığını da ortaya koymak gerekmektedir. Yapay zekânın kurumsal reklam faaliyetleri üzerindeki etkileri yalnızca markaların imajını geliştirmekle sınırlı kalmamaktadır. Bu teknolojilerin sağladığı verimlilik ve maliyet avantajları da dikkate alınmalıdır.

Yapay zekâ, özellikle reklam prodüksiyon süreçlerinde zaman ve maliyet tasarrufu sağlayan bir araç olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel reklam çekimleri, prodüksiyon sürecinde birçok insan kaynağı, ekipman ve fiziksel alan gerektirirken, yapay zekâ ve dijital teknolojiler sayesinde bu süreçlerin hızlandırılması ve daha düşük maliyetlerle gerçekleştirilmesi mümkün hale gelmektedir. Örneğin, geleneksel çekimlerde kullanılan setler, ekipmanlar, oyuncular ve film ekiplerinin sayısının azaltılması, yapay zekâ sistemleri sayesinde yerini dijitalleştirilmiş içeriklere bırakabilmektedir (McStay, 2016). Bu durum, kurumlar için önemli bir finansal tasarruf sağlarken, aynı zamanda daha geniş bir reklam dağıtım stratejisi için de imkân tanımaktadır. Bununla birlikte Coyle (2018), yapay zekâ teknolojilerinin reklamcılık sektöründeki ekonomi politiğini derinlemesine bir inceleme alanı olduğuna vurgu yapmaktadır. Yapay zekâ destekli reklam prodüksiyon süreçlerinin maliyet düşürücü etkisi, büyük markaların daha fazla reklam içeriği üretmesine olanak sağlarken, küçük ve orta ölçekli firmaların bu teknolojilere erişim konusunda dezavantajlı bir konumda kalmalarına yol açabileceğini belirtmektedir. Bu durum reklamcılık sektöründe büyüyen dijital eşitsizliklere yol açabilir.

Ekonomik açıdan, yapay zekâ kullanımı finansal katkılar sağlarken, markaların hedef kitlelerine daha doğru, verimli ve zamanında ulaşmasını imkân tanıyabilmektedir. Yapay zekâ teknolojilerinin sağladığı hedefleme ve analiz olanakları, reklam verenlerin doğru kitleye ulaşmasını sağlayarak, yatırım getirisini artırabilir (Vakratsas ve Wang, 2021). Bu çerçevede, Toros Tarım firmasının reklamlarında yapay zekâ kullanımı, sadece estetik bir yenilik değil, aynı zamanda finansal bir yatırım olarak da değerlendirilebilir.

Teknolojik gelişmeler arttıkça reklam alanında yayınlanan içeriklerin çeşitliliği artacaktır. Kurumsal açıdan yapay zekâ ile yayınlanmak istenen reklamlarda içerikler oluşturulurken, hangi hedef kitleye sesleneceğinin iyi bir şekilde analiz edilmesi dikkat edilmesi gereken önemli kriterlerden birisidir. Bunun yanı sıra teknolojik gelişmelerin reklam alanında nasıl kullanılması gerektiği de üzerinde durulması gereken bir diğer başlıktır. Bu çerçevede kurumsal bir reklam içeriğinin sunumunda, sağlayacağı yararlar kadar yaratabileceği zararlar üzerine de odaklanmak kurumlar açısından önem teşkil eden bir konudur. Bu bağlamda, yapay zekâ ve reklam etkileşiminin sunduğu fırsatlar kadar potansiyel riskler de dikkate alınmalıdır. Bunun yanı sıra yapay zekâ teknolojilerinin reklamcılık alanında sunduğu avantajlar, genellikle maliyet düşürme, reklam hedefleme ve içerik kişiselleştirmeyi içermektedir. Ancak bu teknolojilerin potansiyel zararları arasında, reklamın manipülatif hale gelmesi, kullanıcı verilerinin gizliliği ile ilgili endişeler ve iş gücü kayıpları gibi unsurlar bulunmaktadır. Yapay zekâ destekli reklamlar, kişisel verilere dayalı olarak kullanıcı davranışlarını izleyip analiz edebilmektedir. Bu durum etik sorunları gündeme getirebilir. Özellikle, kişisel verilerin izinsiz olarak kullanılması veya reklamların aşırı derecede manipülatif hale gelmesi, reklam verenlerin tüketiciler üzerinde olumsuz bir etki yaratmasına neden olabilir (Zuboff, 2019). Bunun yanı sıra yapay zekâ teknolojisinin aynı zamanda iş gücü üzerindeki etkileri de önemli bir sorun

olarak öne çıkmaktadır. Otomasyon ve yapay zekâ destekli reklamcılık, medya prodüksiyonundaki geleneksel iş gücünü tehdit edebilir. Bu durum özellikle yaratıcı sektörlerde çalışan profesyoneller için iş kaybı riskini artırabilir (Brynjolfsson ve McAfee, 2014). Bu çerçevede araştırmacılar bundan sonraki çalışmalarda, yapay zekâ ve reklamcılık arasındaki etkileşimi daha derinlemesine incelemeli ve bu teknolojilerin sunduğu fırsatlar kadar getirdiği riskleri de dikkate almalıdır. Gelecek çalışmalarda, yapay zekâ sistemlerinin reklamcılıkta kullanımının etik boyutlarına, veri gizliliği politikalarına ve sosyal etkilerine de odaklanmak faydalı olacaktır. Ayrıca, yapay zekâ reklamcılığının ekonomi politiğini ele alarak, bu teknolojilerin küçük işletmeler ve büyük teknoloji şirketleri arasındaki güç dengesini nasıl etkileyebileceğini tartışmak önemli bir konu başlığı olarak dikkat çekmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Acar-Şentürk, Z., Tos, O. ve Dıvrak, E. (2021). "Reklamlardaki Cinsiyet Kodları Üzerine Bir Alımlama Analizi." Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (35): 462-484.

- Akerson, F. E. (2019). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Alagha, E. C., & Helbing, R. R. (2019). "Evaluating the Quality of Voice Assistants' Responses to Consumer Health Questions about Vaccines: An Exploratory Comparison of Alexa, Google Assistant and Siri." *BMJ Health Care Informatics*, 26(1): 1-6.
- Aljabri, M., & Mohammad, R. M. (2023). "Click Fraud Detection for Online Advertising Using Machine Learning." *Egyptian Informatics Journal*, 24(2): 341-350.
- Bala, M., & Verma, D. (2018). "A Critical Review of Digital Marketing." *International Journal of Management, IT & Engineering*, 8(10): 321-339.
- Berdasco, A., Lopez, G., Diaz, I., Quesada, L., & Guerrero, L. A. (2019). "User Experience Comparison of Intelligent Personal Assistants: Alexa, Google Assistant, Siri and Cortana." *Proceedings*, 31(1): 51-58.
- Binns, A. (2018). "On the Ethics of Algorithmic Decision-Making." *Communications of the ACM*, 61(9): 26-28.
- Brill, T. M., Munoz, L., & Miller, R. J. (2022). *Siri, Alexa, and other Digital Assistants: A Study of Customer Satisfaction with Artificial Intelligence Applications*. London: Routledge.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. New York: W. W. Norton & Company.
- Coyle, D. (2018). *The Economics of Artificial Intelligence: The Promise and the Peril*. Washington: Brookings Institution Press.
- Creswell, J. W. (2011). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Boston: Pearson Education.

- Cutlip, S. M., & Center, A. H. (2004). *Effective Public Relations: Upper Saddle River*. New Jersey: Pearson Education.
- Çeber, B. (2024). "Reklam Ajanslarında Yapay Zekâ Kullanımı: Sektör Profesyonellerinin ChatGPT ve Midjourney Deneyimlerine Yönelik Bir Araştırma." *Erciyes İletişim Dergisi*, 11(2): 583-606.
- Çeber, B. (2024). "Yapay Zekâ Etiği Bağlamında Reklamcılık Sektörü Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma." *Intermedia International E-Journal*, 11(20): 63-84.
- Edwards, R., & l'Anson, J. (2020). "Using Artifacts And Qualitative Methodology to Explore Pharmacy Students' Learning Practices." *American Journal of Pharmaceutical Education*, 84(1): 47-59.
- Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist Metodoloji ve Ötesi: Araştırma Tasarımları, Niteliksel ve İstatiksel Yöntemler*. Ankara: Erk Yayınları.
- Flick, U. (2022). *An Introduction to Qualitative Research*. New York: SAGE Publications.
- Ford, J., Jain, V., Wadhvani, K., & Gupta, D. G. (2023). "AI Advertising: An Overview and Guidelines." *Journal of Business Research*, 166: 1-15.
- Grover, V., Tseng, S.-L., & Pu, W. (2022). "A Theoretical Perspective on Organizational Culture and Digitalization." *Information & Management*, 59(4): <https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103639>
- Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim*. Çev., M. Yalçın. Ankara: İmge Kitabevi.
- Hadi, M. S., & Junor, R. S. (2022). "Speaking to Devices: Can We Use Google Assistant to Foster Students' Speaking Skills?" *Journal of Languages and Language Teaching*, 10(4): 570-578.
- Haigh, N., & Hoffman, A. J. (2012). "Hybrid Organizations: The Next Chapter of Sustainable Business." *Organizational Dynamics*, 41(2): 126-134.

- Ho, B., Shin, W., & Pang, A. (2017). "Corporate Crisis Advertising: A Framework Examining The Use And Effects of Corporate Advertising Before And After Crises." *Journal of Marketing Communications*, 23(6): 537-551.
- Hoy, M. B. (2018). "Alexa, Siri, Cortana, and More: An Introduction to Voice Assistants." *Medical Reference Services Quarterly*, 37(1), 81-88.
- Huh, J., Nelson, M. R., & Russell, C. A. (2023). "ChatGPT, AI Advertising, and Advertising Research and Education." *Journal of Advertising*, 52(4), 477-482.
- İplikçi, H. G. ve Batu, M. (2018). "Dijital İletişim ve Çocuk: Türkiye'de Çocuk Web Sitelerindeki Reklamlara Yönelik Bir İçerik Analizi." *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (30): 242-256.
- Jungherr, A. (2023). "Artificial Intelligence and Democracy: A Conceptual Framework." *Social Media + Society*, 9(3): 1-14.
- Juska, J. M. (2021). *Integrated Marketing Communication: Advertising and Promotion in a Digital World*. New York: Routledge.
- Kim, E., Duffy, M., & Thorson, E. (2021). "Under the Influence: Social Media Influencers' Impact on Response to Corporate Reputation Advertising." *Journal of Advertising*, 50(2): 119-138.
- Koç, N. ve Başfirinci, Ç. (2023). "İletişim Alanındaki Mesleklerde Yapay Zekâ Uygulamaları: Mevcut Durum Analizi ve Alan Yazın Taraması." *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, 13(1): 121-148.
- Leeuwen, T. V. (2005). *Introducing Social Semiotics*. London: Routledge.
- Lotman, Y. M. (2000). *Universe of The Mind: A Semiotic Theory of Culture*. London: Bloomsbury Publishing.
- Maye, C., Moore, R. L., & Collins, E. L. (2019). *Advertising and Public Relations Law*. New York: Routledge.

- McCarthy, J. (2007). *What is "artificial intelligence"?* (D. Proposal, Röportaj Yapan) https://aibiology.github.io/documents/intro_to_AI.pdf adresinden alındı
- McCulloch, G. (2004). *Documentary Research in Education, History and the Social Sciences*. London: RoutledgeFalmer.
- McStay, A. (2016). *Digital Advertising*. London: Palgrave.
- McStay, A. (2016). *The Psychology of Advertising in the Digital Age*. London: Springer.
- Mertens, D. M. (2024). *Research And Evaluation in Education And Psychology: Integrating Diversity With Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods*. New York: SAGE Publications.
- Oliver, R. W., & Aldcroft, D. H. (2007). *The Great Depression: An International Disaster of Perverse Economic Policies*. London: Macmillan.
- Parsa, S. ve Parsa, A. F. (2012). *Göstergebilim Çözümlemeleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Puncheva-Michelotti, P., Hudson, S., & Jin, G. (2018). "Employer Branding and CSR Communication in Online Recruitment Advertising." *Business Horizons*, 61(4), 643-651.
- Qin, X., & Jiang, Z. (2019). "The Impact of AI on the Advertising Process: The Chinese Experience." *Journal of Advertising*, 48(4), 338-346.
- Rıfat, M. (2014). *20. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2 / Temel Metinler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rıfat, M. (2019). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1: Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rodgers, S. (2021). "Themed Issue Introduction: Promises and Perils of Artificial Intelligence and Advertising." *Journal of Advertising*, 50(1): 1-10.
- Saussure, F. D. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*. Çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

- Saussure, F. D. (2014). *Genel Dilbilim Yazıları*. Çev., S. Kılıç. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Savin-Baden, M., & Major, C. H. (2013). *Qualitative Research: The Essential Guide to Theory and Practice*. London: Routledge.
- Semenov, A. V., & Randrianasolo, A. A. (2024). "Corporate Social Responsibility, Advertising Intensity, and Performance: The Importance of National Philanthropic Environments." *Journal of Global Marketing*, 37(2): 99-118.
- Shabu, E., Bore, T., Bhatt, R., & Singh, R. (2021). "A Literature Review on Smart Assistant." *International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET)*, 8(4): 4011-4013.
- Sharpe, S., & Hanson, N. (2020). "Can Socially Irresponsible Firms Benefit From Corporate Advertising?" *Journal of Strategic Marketing*, 28(2): 95-106.
- Sıgır, Ü. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Smith, R. D. (2020). *Strategic Planning for Public Relations*. New York: Routledge.
- Tai, T.-Y., & Chen, H. H.-J. (2023). "The Impact of Google Assistant on Adolescent EFL Learners' Willingness to Communicate." *Interactive Learning Environments*, 31(3): 1485-1502.
- Toros Tarım. (2023). "Türkiye Cumhuriyeti 100 yaşında bir genç!" 12 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.toros.com.tr/tr/toros-kurumsal/bizden-haberler/toros-tarimin-100-yila-ozel-hazirladigi-reklam-filminde-ataturk-yapay-zekâ-teknolojisiyle-cumhuriyet-mesaji-verdi> bağlantısından alınmıştır.
- Toros Tarım. (2023). "Türkiye Cumhuriyeti 100 yaşında bir genç!" 12 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=0mAgCHm3CRY> bağlantısından alınmıştır.

- Trivedi, J. (2020). "Effect of Corporate Image of The Sponsor on Brand Love and Purchase Intentions: The Moderating Role of Sports Involvement." *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 30(2): 188-209.
- Vakratsas, D., & Wang, X. (2021). "Artificial Intelligence in Advertising Creativity." *Journal of Advertising*, 50(1), 39-51.
- Vakratsas, D., & Wang, X. (2021). "Advertising and the Economy of Artificial Intelligence." *Journal of Marketing*, 85(3): 15-30.
- Voorveld, H. A. M., Noort, G. V., Mutinga, D. G., & Bronner, F. (2018). "Engagement with Social Media and Social Media Advertising: The Differentiating Role of Platform Type." *Journal of Advertising*, 47(1): 38-54.
- Wang, C.-C. (2020). "Corporate Social Responsibility on Customer Behaviour: The Mediating Role of Corporate Image and Customer Satisfaction." *Total Quality Management & Business Excellence*, 31(7-8): 742-760.
- West, A., Clifford, J., & Atkinson, D. (2018). "'Alexa, Build Me a Brand' an Investigation into the Impact of Artificial Intelligence on Branding." *The Business and Management Review*, 9(3): 321-330.
- Williamson, J. (2000). *Reklamların Dili: Reklamlarda Anlam ve İdeoloji*. Çev., Ahmet Fethi. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Young, L. (2019). "'I'm a Cloud of Infinitesimal Data Computation' When Machines Talk Back: An Interview with Deborah Harrison, One of the Personality Designers of Microsoft's Cortana AI." *Architectural Design*, 89(1): 112-117.
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Marketers communicate innovative promotional messages by interacting with their target audiences through AI-powered smart speakers such as Alexa, Microsoft Cortana, Google Assistant and Siri (Strengers & Kennedy, 2020). Brands continue their efforts to analyse consumer reactions, measure consumers' needs, improve consumer-artificial intelligence interaction, provide consumer support and offer promotional content by using artificial intelligence chatbots supported by natural language understanding and machine learning (West et al., 2018). In this context, artificial intelligence applications make advertising more effective and efficient by improving the targeting and personalisation of advertising and can provide a higher return on investment for advertisers. In addition, artificial intelligence technologies can successfully perform things that humans cannot do to create or combine realistic images and videos.

Method

The data analysis method applied in the research is semiotic analysis. According to Erdoğan (2012), semiotic analysis stands out as a frequently used analysis method in the analysis of advertisement contents. Especially in advertisement contents, message transfer is realised through sign contexts. In this framework, the meanings of the indicators used in the transfer of the expression of an advertisement can be interpreted through semiotic analysis (Williamson, 2000). In addition, in areas such as graphic designs, painting, cinema, presentation of moving visual content, the semiotic analysis method can be used to focus on meanings since the context is established with indicators and message transfer is provided (Parsa & Parsa, 2012). In the research, Saussure's semiotic analysis approach is used for the corporate advertisement to be analysed in the interaction of artificial intelligence and advertisement. According to Saussure (2001), the elements of semiotics are listed as signified, signifier and signifier. Within the framework of the explanations, the content of the corporate advertisement published on Youtube, the official social media account of Toros Tarım in 2023, is analysed. In this framework, the corporate advertisement content is evaluated by taking into consideration the concepts in Saussure's semiotic analysis method. The corporate advertisement content is analysed within the framework of the concepts of sign, signifier and signified that Saussure brings to the forefront in his analysis method, and the themes, category forms and code types in the advertisement content are presented in the table of the advertisement content.

Findings (Results)

In this study, the content of the advertisement published by Toros Tarım with the slogan 'The Republic of Turkey is 100 years young' was analysed by semiotic analysis method and the effect of the use of artificial intelligence on the content and style of the advertisement was evaluated. When the research findings are analysed, it is seen that artificial intelligence application contributed to the corporate advertisement of Toros Tarım company. The messages desired to be conveyed to people could be conveyed with the possibilities of indicators. The context was strengthened with the themes in the visuals in the advertisement content, and the content was enriched with categories and codes. Another advantage of this advertisement created by Toros Tarım using artificial intelligence is that it also creates a sense of nationalism by including the visuals of the regions where it is located. However, using the founding leader in a corporate advertisement content also helped to appeal to the emotions of the masses to which the advertisement was exposed. In addition, the Republic context was emphasised with the vocalisations in the advertisement, and at this point, the use of artificial intelligence in the form of Atatürk's vocalisation and animation was effective. In addition, the messages given in the corporate advertisement content vary, and the message is presented to the desired audience through sound effects and visual and written indicators.

Conclusion and Discussion

As the developments in information communication technologies (ICT) increase, the framework of artificial intelligence expands and affects the field of advertising. In this framework, the areas of use of artificial intelligence advertising are expanding. With artificial intelligence advertising, organisations can create awareness about advertisements and produce content from different perspectives. In addition, with the use of artificial intelligence, the costs spent by organisations to produce advertising content are reduced. In terms of graphic and design creation, advertising content is enriched.

As technological developments increase, the variety of content published in the field of advertising will increase. It is necessary to determine which target audience will be addressed with a good analysis while creating the content to be considered in the advertisements to be published with artificial intelligence in terms of corporate. In addition, how technological developments should be used in the field of advertising is another topic that should be emphasised. In this context, in the presentation of a corporate advertisement content, it is an important issue for institutions to focus on the damages it may cause as well as the benefits it will provide.

KADRI PERK'İN MALAZGİRT SAVAŞ ALANININ YERİ HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

*Songül DUMLUPINAR ALICAN**

Öz

1071 yılında gerçekleşen Malazgirt Savaşı, sadece Türk ve İslam tarihinin değil, dünya tarihinin de en önemli dönüm noktalarından biridir. Bu savaşla birlikte tarihin seyri değişmiş ve günümüze kadar etkileri devam eden köklü değişiklikler yaşanmıştır. Ancak, Malazgirt Kalesi önlerinde meydana geldiği bilinen bu savaşın tam olarak nerede gerçekleştiği hala kesin olarak bilinmemektedir. 150 kilometrekareden daha geniş bir alana yayılan Malazgirt ovasında, savaşın gerçekleşmiş olabileceği birçok yer bulunmaktadır. Çeşitli bilim insanları bu yerleri değerlendirmiş ve savaşın muhtemel yerleri hakkında farklı görüşler ortaya koymuştur. Fakat ovanın coğrafi özelliklerini dikkate alan değerlendirmeler oldukça azdır.

1946 yılında Harp Akademisi'nde eğitim gören subaylarla birlikte Malazgirt çevresinde ayrıntılı bir alan çalışması yapan Kurmay Albay Kadri Perk, yaptığı gözlem ve değerlendirmeleri rapor haline getirerek bir kitapçık olarak yayımlamıştır. Uzun yıllar boyunca Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde keşfedilmeyi bekleyen bu kitapçık, savaşın yerini tarihî kaynaklardan çok, sahayı tanıyan bir askerin stratejik bakış açısıyla ele almaktadır. Kadri Perk'in coğrafyayı temel alan yorumları ve savaş alanını betimleyen çizim ve krokiler içeren bu metin, henüz hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Bu çalışma, tutkuyla mesleğini icra eden bir askerin alan incelemesine dayalı yaklaşımıyla Albay Kadri Perk'in Malazgirt Savaşı alanına dair fikir ve yaklaşımlarını değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Malazgirt Savaşı, Kadri Perk, Alan İncelemesi, Coğrafya, Tarih.*

KADRI PERK'S EVALUATIONS ABOUT THE LOCATION OF THE MANZİKERT BATTLEFIELD

Abstract

The Battle of Manzikert in 1071 is one of the most significant turning points not only in Turkish and Islamic history but also in world history. With this battle, the course of history was altered, leading to profound changes that continue to influence us today. However, the exact location of this battle, known to have occurred near Malazgirt Castle, remains uncertain. The expansive Manzikert plain, covering more than 150 square kilometers, contains many possible sites where the battle could have taken place. Various scholars have evaluated these locations and proposed different theories about the battle's exact site, but assessments based on the geographical features of the plain are rare.

In 1946, Lieutenant Colonel Kadri Perk conducted a detailed field study around Malazgirt with officers from the Military Academy. He compiled his observations and evaluations into a report, which was later published as a booklet. This booklet, which lay unnoticed in the Turkish Historical Society library for many years, approaches the location of the battle from the strategic perspective of a soldier familiar with the terrain rather than relying solely on historical sources. Kadri Perk's work, which includes geographical-based insights and illustrations of the battle site, has yet to receive the attention it deserves. This study evaluates the fieldwork-based approach of a passionate soldier and Lieutenant Colonel Kadri Perk's ideas and perspectives on the location of the Battle of Manzikert.

Key Words: *Battle of Manzikert, Kadri Perk, Field Survey, Geography, History.*

1. GİRİŞ

Malazgirt Savaşı, son dönemlerde Türk tarihçileri tarafından hakkında en fazla bilimsel çalışma yapılan tarihî olaylar arasında yer almaktadır. Buna bağlı olarak da savaşa dâir yayınlar hatırı sayılır bir yekûna ulaşmıştır. Dolayısıyla kitapçı raflarında savaşı konu edinen birçok eser bulabilmek mümkündür. Fakat savaşın gerçekleştiği alanın Malazgirt'in tam olarak hangi kısmında yer aldığı meselesi henüz netleştirilebilmiş değildir. Bu meseleye ilişkin bazı yorum ve değerlendirmeler var olmakla birlikte, tarihçilerin üzerinde mutabık kaldığı nihâf

bir bilgiye ulaşılammıştır. Öte yandan, 2020 yılının yaz aylarından itibaren Malazgirt'te yürütölen geniş ölçekli savaş alanı arkeolojisi projesi ile bu anlamda önemli bir mesafe kat edildiği söylenebilir. Tarihçi Prof. Dr. Adnan Çevik'in bilimsel danışmanlığı altında, içlerinde bu satırların yazarı da dâhil olmak üzere, onun üzerinde üniversiteden elliye yakın araştırmacının yer aldığı ve Muş Alparslan Üniversitesi'nin ev sahipliğinde sürdürölen proje çerçevesinde Malazgirt çevresinde birçok yüzey araştırması ve kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmaların neticesinde Malazgirt Savaşı'nın ovanın hangi kısmında yapılmış ya da yapılmamış olabileceğine yönelik değerlendirmeler ortaya konulmuştur. 2021 yılında Malazgirt'te gerçekleştirilen uluslararası bir sempozyuma ilave olarak dünyanın muhtelif yerlerindeki bazı bilimsel toplantılarda elde edilen bulgular bilim âlemine sunulmuş olmakla birlikte, henüz nihaî bir sonuç ortaya konmamıştır ve proje çalışmaları halen devam etmektedir (Alican, 2021b: s. 30-50).

Ölkemizde yürütölen en kapsamlı savaş alanı arkeolojisi projesi olan ve bu özelliği ile uluslararası savaş arkeolojisi camiasının da dikkatini çeken "*Malazgirt Savaş Alanının Tespiti, Tarihi ve Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi*"nden önce, ölkemizde Malazgirt Savaşı ile ilgili ciddi denebilecek iki alan araştırması vardı. Bunların ilki; 1930'lu yıllarda Feridun Dirimtekin, ikincisi ise 1940'lı yılların ortalarında Kadri Perk tarafından yapılmıştı. Her ikisi de asker olan Dirimtekin ve Perk'in çalışmaları, kuşkusuz mesleklerinin bir gereği olarak ortaya koydukları askerî bakış açısını yansıtıyordu. Bir başka ifadeyle, Dirimtekin ve Perk, bir asker gözüyle ele aldıkları savaşı bir strateji dersi gibi değerlendirmiş ve yorumlarını bu doğrultuda yapmışlardı (Alican, 2021b: s. 26-27). Bununla birlikte, Perk'in çalışması diğerine nazaran daha ayrıntılıydı ve coğrafya üzerinde daha yoğun bir şekilde çalışma yapıldığını göstermekteydi. Perk'in alana hâkimiyeti dikkat çekiciydi ve meslektaşları ile kıyaslandığında hemen göze çarpıyordu.

Burada belirtilmesi gereken ilginç bir nokta, Kadri Perk'in çalışmasının son yıllara dek hemen hiç bilinmiyor olmasıydı. Dirimtekin'in çalışmasının aksine araştırmacılar tarafından bu esere hiç atıf yapılmamıştı. 1946 yılında yayımlandıktan bir süre sonra unutulmuş ve kütüphane rafları arasında kaybolmuştu. 2021 yılında ilk defa Malazgirt Projesi mensuplarından Prof. Dr. Mustafa Alican tarafından bahse konu edilen ve yazarın "*Malazgirt Günlükleri*" kitabında atıfta bulunulan eserin öneminden kimse haberdar değildi (Alican, 2021b: s. 27). Prof. Alican'ın "*Türk Tarih Kurumu'nun kütüphanesinde bulunduğunu*" belirttiği esere şimdilerde nadir kitap ticareti yapan bazı internet sitelerinden ulaşılabilir ve Malazgirt Projesi'nin şimdiye kadar neşredilmiş bulguları, Perk'in çalışmasının sanıldığından çok daha önemli olduğunu kanıtlıyor. Bir başka ifadeyle, Malazgirt Savaşı'nın "*sonuçları ile yalnızca bir olayın ve bölgenin değil, aynı zamanda bir milletin, bir devletin ve bir coğrafyada yaşayan devlet ve milletlerin kaderi üzerinde mutlak etkiler yaparak geleceğe yön veren bir savaş*" (Perk, 1947: s. 4) olduğunu yazan Kadri Perk tarafından ortaya konulan Malazgirt Savaşı'nın yeri ile ilgili değerlendirmeler, uzun yıllar boyunca bilerek ya da bilmeyerek gözardı edilmiş olsalar da, gelinen noktada, doğruya en yakın değerlendirmeler gibi görünmektedirler. Bu durumda, hiç kuşkusuz, Perk'in iyi bir asker olmasının yanında coğrafya bilgisine yüksek seviyeden vâkıf bulunması ve kitabından da anlaşılabilceği gibi adeta bir edebiyatçının tasvir gücüne sahip olmasının etkisi vardır.

2. SAVAŞ NEREDE OLDU?

Malazgirt Savaşı hakkındaki bilgileri edindiğimiz geleneksel kaynakların, savaşın Ahlat ile Malazgirt arasında ve Malazgirt'te yaklaşık olarak 10-12 kilometre mesafede bulunan Rahve düzlüğünde meydana geldiğini not ettiklerini biliyoruz. Müslüman coğrafyacı Yâkût el-Hamevî tarafından "*Ahlat yakınlarında bir sahra*" (Yâkût el-Hamevî, 1977: s. 109) olduğu belirtilen Rahve'de karşılaşılan ve

Bundârî'ye bakılırsa bu karşılaşma sırasında birbirlerinden “*ancak bir fersah*” (Al-Bondari, 1999: s. 39) uzaklıkta bulunan Selçuklu ve Bizans ordularının savaştığı alana ilişkin verinin temelinde yer alan Rahve'nin konumu açık değildir. Bazen Bitlis ile Güroymak arasındaki Rahve ile karıştırıldığını da yeri gelmişken ifade etmemizin yerinde olacağı Rahve isminin Zahve olarak da okunduğunu belirtelim. Öte yandan, “*Rahve*” kelimesinin hem “*düzlük*” anlamına gelmesi, hem de İslâm coğrafyasında bu isimde başka yerlerin de mevcut olması, savaşın gerçekleştiği yer mahiyetindeki *Rahve*'nin, cins isim olarak Malazgirt çevresindeki herhangi bir düzlüğe işaret edebileceğini ve bu anlamda “*Rahve*” olarak nitelendirilmesi mümkün olan birçok düzlük bulunabileceğini vurgulayalım.

Malazgirt Savaşı'nın gerçekleştiği yer olarak Rahve ya da Zahve'nin nerede olduğu bir yana, savaşın yerine dâir en önemli tartışma, Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Malazgirt'e gelirken kullandığı güzergâh hakkındadır. Bu tartışma önemlidir; çünkü söz konusu güzergâh hakkında ortaya konulan değerlendirmeler, aynı zamanda savaş alanına dönük değerlendirmeler üzerinde de belirleyici olmuştur. Mısır seferindeki Sultan Alparslan'ın Bizans İmparatoru'nun harekâtını haber alır almaz Suriye'den geri dönerek Malazgirt'e ulaştığını anlatan geleneksel öykü, onun savaştan önce Ahlat'a geldiğini bildirmektedir. Elimizdeki kaynakların bazıları Sultan'ın Halep kuşatmasını kaldırdıktan sonra Azerbaycan'daki Hoy ve Selmas havalisine yönelip Anadolu'ya buradan geçtiğini belirtirken (İbnü'l-Adîm: 1996, s. 177; Hüseyinî, 1999: s. 32), bazıları lojistik destek aldığı Urfa'ya ve Tebriz'e (Urfalı Mateos, 2000: s. 141-142; Ahmed b. Mahmud, I, 1977: s. 92) gittiğini yahut el-Cezîre bölgesi üzerinden Malazgirt'e yöneldiğini (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2005: s. 257) kaydetmişlerdir. Yine Halep kuşatmasını takiben Musul tarafına yöneldiği, buradan Erzen ve Bitlis yolunu takip edip Malazgirt'e geldiği (İbnü'l-Ezrak: v. 144b-145a) veya bir süre Hoy'da bekledikten sonra Malazgirt tarafına geçtiği (İbnü'l-Esir, X, 1987: s. 71;

Zehebî, 1985: s. 236; İbn Haldun, tarihsiz: s. 863) bilgisi de elimizde bulunan rivayetler arasındadır. Bütün bu rivayetlerin ortak özelliği, Sultan Alparslan'ın Halep seferinin ardından şu ya da bu güzergâhı takip ederek Ahlat'a geldiği ve buradan Malazgirt'e doğru gidip Rahve düzlüğünde Bizans İmparatoru ile karşı karşıya geldiği bilgisi ile taçlanmalarıdır. Fakat Sultan'ın, örneğin İnan üzerinden ya da el-Cezîre üzerinden geldiği Ahlat'tan Malazgirt'e doğru hangi güzergâhı takip ettiğine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, coğrafya bilgisi üzerinden yapılması mümkün olan okumalar, Selçukluların, Malazgirt ovasına birkaç şekilde gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Van Gölü'nün kuzey hattı boyunca sıralanmış bulunan Ahlat, Adilcevaz ve Erciş üzerinden Yukarı Murat Havzası'na giden bazı yollar vardır ve Sultan Alparslan ile ordusunun bu yollardan herhangi birini ya da birden fazlasını kullanmış olmaları imkân dâhilinde gözükmemektedir (Alican, 2021a: s. 111 vd.). Albay Kadri Perk'in Malazgirt Savaşı'nın yerine dâir okuması bu noktada önem kazanmaktadır.

3. KADRİ PERK'İN OKUMA BİÇİMİNE DÂİR

Kadri Perk'i farklı ve orijinal kılan, kaynaklarda bildirilen geleneksel anlatımı tamamen paranteze alıp askerî stratejiye dayalı bir çerçeve oluşturmasıdır. Daha önce, Doğu Anadolu'da görev yaptığı esnada savaş bölgesini iki kez gezme fırsatı bulduğunu belirten Perk, 1945 yılında Harp Akademisi Komutanı olarak tayin edilen Korgeneral Baki Vandemir'in emriyle, akademi bünyesinde eğitim gören kurmay adayı subaylarla birlikte savaş alanında incelemeler yaptıktan sonra bir eser kaleme almış ve Malazgirt Savaşı'na dönük düşüncelerini metne dönüştürmüştü (Perk, 1947: s. 4). Metnin sonuna eklenen fotoğraf ve krokilerle birlikte yetmiş sayfadan oluşan özet niteliğindeki çalışmasında tarihî kaynakları eleştirel bir şekilde kullanmış, bahse konu olan kaynaklarda yer alan tutarsız bilgilere işaretlerle, bakış açısını bu kaynaklara dayandırmamıştı. Perk, benimsediği metodolojiyi şu şekilde ifade ediyordu: "(...) *harekâtî; harp sanatına daha uygun*

görülen diğer kaynaklara dayanarak, meçhul kalan yerleri de, muhtemel ve daha faydalı cereyan tarzına göre mütalaa edeceğiz.” (Perk, 1947: s. 30).

Savaş alanının tespit edilmesi noktasında tarihî kaynaklardan ziyade coğrafya bilgisini öne çıkaran Kadri Perk, öncelikle Malazgirt'i coğrafi anlamda bir zemine yerleştirmiş ve buna bağlı olarak bölgenin stratejik konumunu değerlendirmişti. Perk'in değerlendirmesine bakılırsa *“Malazgirt'in eski devirlerden beri stratejik bir önemi vardı.”* Van, Muş, Erzurum ve Ahlat'tan gelerek batıya giden yolların birleştiği noktada yer alıyordu. Üç sıra sur duvarları ile çevrilmiş olmasının nedeni buydu. Önemli yolların üzerindeydi ve bundan dolayı da her dönemde tehdit altındaydı. Malazgirt'in doğusunda olup doğuya doğru uzanan yaylanın kuzeyinde 2150 metre rakımlı Kartavin Dağı, güneyinde ise 2250 rakımlı Yakupağa ve 4430 rakımlı Süphan dağları bulunuyordu. Malazgirt ile Patnos arasındaki Sultanmut'un hemen batısında yaylayı ikiye bölen 1850 rakımlı Grebido Tepesi vardı ve tepe ovanın dört bir yanının gözetim altında tutulabileceği bir konumdaydı. Grebido ile Malazgirt arasındaki alan düz olmakla birlikte, bu uçsuz düzlüğün muhtelif yerlerinde küçük atlı ya da yaya gruplarının saklanabileceği ufak yarıklar ve çöküntüler göze çarpıyordu. Bu düzlükte bulunan ve halk arasında Harabereş olarak bilinen köy harabesi, Zahve adını taşıyan eski köy yerleşiminin yeri idi (Perk, 1947: s. 40).

4. ALBAY'IN MALAZGİRT SAVAŞI'NIN YERİNE İLİŞKİN TASAVVURU

Malazgirt Savaşı'nın Malazgirt'in 5 kilometre doğusunda bulunan yaylada gerçekleştiği düşüncesini dile getiren Kadri Perk (Perk, 1947: s. 4), kaynaklarımız tarafından bildirilen Rahve ile Zahve'yi özdeşleştirerek Harabereş ile birleştirmiş ve savaşın burada gerçekleştiği kanaatine ulaşmıştı (Perk, 1947: s. 40-41). Bugünkü Güllükoru'nun biraz güneyinde olan köy kalıntılarına karşılık gelen ve Süphan Dağı'nın *“kuzey payelerinin sağrısı halinde, Sultanmut ile Karahasan Deresi arasında kuzeye uzanan”* (Perk, 1947: s. 41) Harabereş'in Rahve ya da

Zahve ile aynı yer olduğunu söylemek için hiçbir kanıt olmasa da, Albay tarafından ortaya konulan bu değerlendirme, onun savaşı kavrama biçimindeki yaklaşım ile uyum içerisindedir. “*Savaş alanının çıplak ve alanın büyük bir kısmının yaylak*” (Perk, 1947: s. 41) olduğunu belirten Perk, bölgede bin yıllardan beri volkanik taşların bulunduğunu, uzun asırların yıpratıcı etkisinin bu taşları yok edemediğini ve söz konusu taşların zaman zaman süvarilerin hücumunu yavaşlatabilecekse de atlıların hareket kabiliyetlerine engel teşkil etmediğini vurgulamıştır (Perk, 1947: s. 41).

Murat Vadisi’nden batıya giden yol üzerindeki Malazgirt’in, Van Havzası’ndan batıya giden yol üzerindeki Ahlat ve Aras Vadisi’nden batıya giden yol üzerindeki Erzurum ile birlikte Anadolu’nun doğuya açılan üç kapısından biri olduğunu ve Selçukluların, özellikle de Ahlat ve Malazgirt’in alınmasından sonra Anadolu’nun içlerine uzanan akınlar yapabilir hale geldiğini belirten (Perk, 1947: s. 42) Kadri Perk’in savaş alanı hakkındaki düşüncesi, Sultan Alparslan’ın rotasına yönelik değerlendirmesi ile de uyum içerisindedir. Perk’e göre, Bizans İmparatoru, Sultan Alparslan’ın canını kurtarmak için Bağdat’a kaçtığı dedikodularının dışında onun hakkında herhangi bir bilgi sahibi değilken, Selçukluların Ahlat muhafızı Emir Sanduk, Bizans’ın öncü birliklerini mağlup etmiş ve Malazgirt’e doğru harekete geçmişti. Karşısına çıkan Bizans birliklerini yenerek hızla Malazgirt’in doğusundaki yaylaya çıkan Sanduk, o sırada Erciş tarafından gelmekte olan Sultan Alparslan için yolları tutmuştu. Bu şekilde ovanın güneyinden doğusuna uzanan hattı tamamen kontrol altına almış ve İmparator tarafından sevk edilen Nikephoros Basilakes komutasındaki Bizans askerlerini takiple Rahve (Zahve) civarlarına, hatta düşman ordugâhına kadar gelmişti. O sırada Sultan Alparslan Erciş üzerinden gelerek savaş alanına yetişti. Takvimler 24 Ağustos 1071’i gösteriyordu (Perk, 1947: s. 48-49).

Öykünün sonraki kısmı anlaşılırdır. Sultan Alparslan, Sanduk tarafından karşılanmış ve karargâhını Rahve'de kurmuştu. 25 Ağustos günü gerçekleşen ufak tefek çatışmaların ardından 26 Ağustos Cuma günü Bizanslılar karargâhlarından çıkarak Rahve'ye doğru ilerlemiş, taraflar arasındaki vuruşmalar şiddetlenirken Selçuklu birlikleri geri çekilmiş ve Grebido Tepesi ardına mevzilenmiş olan pusu kuvvetleri harekete geçerek Bizans'a son darbenin indirilmesine giden süreci başlatmışlardı (Perk, 1947: s. 49-53). Kadri Perk, kısaca özetlediğimiz şekilde çerçvelendirdiği ve kitabının sonuna ilave ettiği krokilerle de güçlendirmek suretiyle tasvir ettiği savaşa ve savaşın yerine ilişkin yaklaşımını tahkîm eden başka argümanlara da işaret ediyordu. Onun bildirdiğine göre, savaş alanının güneyinde bulunan ve bugün Oğuzlar olarak anılan köylerin, savaş sırasında saf değiştiren ve Selçuklular tarafından buraya yerleştirilen Oğuzlardan kalmış olması muhtemeldi. Selçuklu komutanlarından Tutar'ın ismi Tutar'ta yaşamaya devam ediyordu ve Sultanmut adı yine Selçuklu saflarında mücadele eden Kutlu (Mutlu) Tekin'in anısını yansıtmaktaydı. Savaş alanında bulunan taş yığınları o günün şehitlerinin toplu mezarlarıydı. Buralarda birçok kitabe, abide veya başka kalıcı izler kalmış olabilirdi, fakat bunlar herhalde Moğol istilası sırasında ya da asırlarca yaylak olarak kullanılması dolayısıyla kaybolmuş olmalıydı (Perk, 1947: s. 55).

5. SONUÇ

Kurmay Albay Kadri Perk'in Malazgirt Savaşı'nın yerini tespit etmeye dönük yaklaşımı ilgi çekicidir. Kalem almış olduğu metin incelendiğinde, onun hem tarihî kaynaklarda yer alan bilgileri kullandığı, hem de askerî strateji deneyimi ile bu bilgileri yapılandırdığı görülmektedir. Kaynaklardan aldığı bilgileri akılcı bir kurgu ile yapılandıran ve coğrafya verisi ile harmanlayan Perk, bu şekilde daha önce tarihçiler tarafından akıl edilmemiş bir çerçeve ortaya koymuştur ki, nereden bakılırsa bakılsın, bu durum son derece orijinal bir kavrayışı

yansıtmaktadır. Buna göre o, Emir Sanduk'u Ahlat'tan getirerek Malazgirt Ovası'nın güneyinden kuzeydoğusuna uzanan bütün sınır hattını tamamen kontrol altına almış ve böylelikle Sultan Alparslan'a güvenli bir rota oluşturmuştur. Ahlat, Adilceviz ve Erciş-Patnos üzerinden Malazgirt Ovası'na çıkan bütün yollar bu şekilde Selçukluların gözetimine geçmiş, Bizanslılar adeta ovanın içerisinde mahpus duruma gelmişlerdir. Dolayısıyla, denilebilir ki Emir Sanduk'un harekâtı ile birlikte Malazgirt Ovası Bizans ordusu için bir çıkmaz sokağa dönüştürülmüştür. Bu durum, Bizanslıların ovanın tamamı düzeyinde kuşatılmış oldukları anlamına gelmektedir.

Kadri Perk'in Malazgirt Savaşı kurgusu, Sultan Alparslan'ın güzergâhını, kaynaklardan hareketle tarihçiler tarafından oluşturulan güzergâhın dışında bir şekle büründürmüştür. Ahlat, Adilceviz ya da Bulanık üzerinden Malazgirt'e gelen yolları Sultan açısından işlevsiz bırakmış, Selçukluları, Malazgirt Ovası'na daha önce kimsenin önermediği ya da tahmin etmediği şekilde Erciş-Patnos yolu üzerinden getirmiştir. Böylelikle ovanın en stratejik tepesi olan Grebido'nun ve savaşa en uygun alanlar arasında yer alan Güلكoru sahasının savaşa dâhil edilmesini temin etmiş ve rasyonel bir savaş anlatısı oluşturmuştur. Özellikle son yıllarda Malazgirt'te yürütülen savaş alanı arkeolojisi çalışması çerçevesinde söz konusu bölgede yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları ile Perk'in anlatısının önemli ölçüde kusurlu olduğu tespit edilmiş olmakla birlikte, merhum albayımız tarafından sergilenen bakış açısının ciddi bir metodolojik yenilik olduğunu ve doğru kullanılması durumunda birçok tarihî olayın aydınlığa kavuşturulmasına katkı sunabileceğini belirtmek gerekir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 17, Sayı: 48, Aralık 2024

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Mahmud. (1977). *Selçuk-Nâme. I*, Hz. Erdoğan Merçil. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Al-Bondârî. (1999). *Zubdat al-Nusra va Nuhat al-Ustra. Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*. çev. Kıvameddin Burslan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Alican, M. (2021a). *Kıyametin İlk Günü. Malazgirt 1071*. 7. Baskı, İstanbul: Kronik Kitap.

Alican, M. (2021b). *Malazgirt Günlükleri*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Hüseyinî. (1999). *Ahbâru'de-Devleti's-Selcûkiyye*. çev. Necati Lügal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İbn Haldun. (tarihsiz). *el-İber*. nşr. Ebu Suheyb el-Kerrâmî. Basım yeri ve yayınevi yok.

İbnü'l-Adîm. (1996). *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*. thk. Halil el-Mansur. Beyrut: Yayınevi yok.

İbnü'l-Esîr. (1987). *el-Kâmil fî't-Târih Tercümesi*. X. çev. Abdülkerim Özyayın. İstanbul: Bahar Yayınları.

İbnü'l-Ezrak, *Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid*. British Museum. Or. 5803.

Perk, K. (1947). *Alparslan ve Malazgirt Meydan Muharebesi (Savaş Alanında Bir İnceleme)*. Ankara: Ülkü Basımevi.

Sıbt İbnü'l-Cevzî. (2005). "Mir'âtü'z-Zaman fî Târîhi'l-Ayân (Selçuklularla İlgili Bilgiler, II)". çev. Ali Sevim, *Makaleler*. 2. Hz. E. Semih Yalçın ve Süleyman Özbek. Ankara: Berikan Yayınevi.

Urfalı Mateos. (2000). *Urfalı Mateos Vekâyi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yâkût el-Hamevî. (1977). *Mu'cemu'l-Büldân*. IV. Beyrut: Yayınevi yok.

Zehebî. (1985). *Düvelü'l-İslâm*. Beyrut: Yayınevi yok.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The article provides an in-depth exploration of the Battle of Manzikert, a landmark event that occurred in 1071, which is often regarded as a crucial turning point in both Turkish and Islamic history, as well as in the broader context of world history. This battle is significant not only for its immediate military outcomes but also for its long-term implications, as it facilitated the migration of Turkish tribes into Anatolia and laid the groundwork for the establishment of various Turkish states in the region. The repercussions of this battle are still felt today, as it marked the beginning of a new era in the history of the Middle East and the Mediterranean.

Despite the battle's historical importance, the exact location where it took place remains a contentious issue among historians and archaeologists. While it is widely believed that the battle occurred near Manzikert Castle, the precise site within the vast Manzikert plain—an area that spans over 150 square kilometers—has not been definitively established. Various scholars have proposed different locations based on their interpretations of historical texts, battlefield accounts, and geographical features. However, a definitive consensus has yet to be reached, leading to ongoing debates and discussions in academic circles.

A central figure in the discourse surrounding the battle's location is Colonel Kadri Perk, who conducted a meticulous field survey of the Manzikert area in 1946. Collaborating with military academy officers, Perk undertook a comprehensive analysis of the terrain, its strategic implications, and the potential factors that could have influenced the battle's outcome. His findings were meticulously documented in a report that was later published as a booklet. This work, however, remained largely unnoticed in the library of the Turkish Historical Society for many years, which is surprising given its potential contributions to the understanding of the battle and its historical context.

Perk's approach is particularly noteworthy because it emphasizes the importance of geographical analysis in understanding historical events, especially military conflicts. He argued that the geographical features of the Manzikert plain—such as its topography, natural barriers, and available resources—could provide critical insights into the dynamics of the battle and the strategies employed by both sides. This perspective contrasts sharply with traditional historical analyses that often prioritize textual sources and historical narratives over geographical context. By focusing on the physical landscape, Perk sought to uncover the underlying factors that shaped the battle's progression and outcome.

Method

In his work, Perk critically assessed various historical sources, pointing out inconsistencies and gaps in the existing literature. He advocated for a methodology that prioritized geographical knowledge and military strategy over reliance on historical accounts that may be biased or incomplete. Perk's assertion that the analysis of the battlefield should be grounded in an understanding of its geography reflects a broader trend in historical scholarship that seeks to integrate interdisciplinary approaches. This integration of geography and history is essential for a more comprehensive understanding of military events, as it allows historians to consider how the physical environment influences human actions and decisions.

The article also highlights the broader implications of Perk's work for the study of military history. It suggests that his geographical perspective could enhance the understanding of numerous historical events if applied more broadly. By focusing on the terrain and its influence on military operations, historians can gain a more nuanced understanding of how battles were fought and won. This approach can also shed light on the strategic decisions made by military leaders and the outcomes of conflicts. For instance, understanding the geographical advantages or disadvantages faced by armies can provide insights into why certain strategies were employed and how they ultimately affected the course of the battle.

Furthermore, the article notes that recent archaeological projects in the Malazgirt area have made significant progress in uncovering the battlefield's history. These projects, which have involved extensive surface surveys and excavations, have provided new insights into the material culture of the period and the logistics of the battle. Archaeological findings, such as artifacts, fortifications, and burial sites, can complement historical narratives and offer tangible evidence of the events that transpired. However, despite these advancements, Perk's contributions have not been fully integrated into contemporary discussions about the battle's location and significance. This oversight highlights the need for a more inclusive approach to historical research that considers various methodologies and perspectives.

Conclusion

In conclusion, the article calls for a reevaluation of Kadri Perk's insights regarding the location of the Malazgirt battlefield. It posits that his unique approach, which combines military strategy with geographical analysis, offers valuable contributions to the ongoing discourse surrounding the Battle of Manzikert. By recognizing and incorporating Perk's work into the broader historical narrative, scholars can gain a deeper understanding of this critical event and its lasting impact on the course of history. The article ultimately advocates for a more interdisciplinary approach to historical research, one that values the interplay between geography and military strategy in shaping historical outcomes. This perspective not only enriches the study of the Battle of Manzikert but also has the potential to inform the analysis of other significant historical events.

Moreover, the article emphasizes the importance of revisiting and reinterpreting historical narratives in light of new evidence and methodologies. As historians continue to explore the complexities of the past, it is essential to remain open to diverse perspectives and approaches. By doing so, scholars can foster a more comprehensive understanding of historical events and their implications, ultimately contributing to a richer and more nuanced historical discourse. The legacy of the Battle of Manzikert, as well as the contributions of figures like Kadri Perk, serves as a reminder of the intricate connections between geography, history, and military strategy, and the importance of interdisciplinary collaboration in the pursuit of historical knowledge.

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF FINANCE AND BANKING STUDIES IN TÜRKİYE

Şükrü APAYDIN* Hasan KAZAK Ahmet Tayfur AKCAN*****

Abstract

Finance and banking are very important for developed and developing countries, they are even more important for developing countries. Academic studies are one of the most important indicators of the importance given to the subject. The study focusing on publications indexed in the Web of Science under "Economics," "Business Finance," and "Business" categories from 1980 to 2024. The data were analyzed and visualized using VOSviewer to provide insights through scientific mapping. We analyzed 1,956 articles in 476 different journals indexed in the Web of Science (WoS) database in the relevant period and on related topics. The results of the analysis revealed an increase in the number of publications of Turkish academics over the years. The number of publications in other countries has followed a more stable course over the years. The study also includes an analysis of the financial journals in which finance and banking studies related to Türkiye are included and

* Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı, sukruapaydin@nevsehir.edu.tr, Nevşehir/Türkiye.

** Dr. Öğr. Üyesi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya Ereğli Kemal Akman Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Bankacılık ve Sigortacılık Pr., hkazak@hotmail.com, Konya/Türkiye.

*** Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalı, tayfurakcan@hotmail.com, Konya/Türkiye.

the timeliness of these journals over time. The study makes an important contribution to the literature as it evaluates the data of a country like Türkiye, which is closely related to the world economies, and as far as we know, it is the first study to do so in the literature.

Keywords: *Finance, Banking, Türkiye, Bibliometric analysis.*

TÜRKİYE'DE FİNANS VE BANKACILIK ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZİ

Öz

Finans ve bankacılık gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için çok önemli olsa da gelişmekte olan ülkeler için daha da önem arz etmektedir. Akademik çalışmalar ise konuya verilen önemin en önemli göstergelerindedir. Çalışma, 1980 ile 2024 arasını kapsayan dönemde Web of Science (WoS) veri tabanında "Economics", "Business Finance" ve "Business" kategorilerinde dizinlenen yayınlara odaklanmıştır. Veriler, bilimsel haritalama yoluyla analiz edilmiş ve VOSviewer kullanılarak görselleştirilmiştir. İlgili dönemde ve konularda WoS veri tabanında dizinlenen 476 farklı dergideki 1.956 makale analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, yıllar içinde Türk akademisyenlerin yayın sayısında artış olduğunu ortaya koymuştur. Diğer ülkelerdeki yayın sayısının ise yıllar içinde daha istikrarlı bir seyir izlediği görülmüştür. Çalışma ayrıca, Türkiye ile ilgili finans ve bankacılık alanındaki çalışmaların yer aldığı finans dergilerini ve bu dergilerin zamanla değişen güncellik analizini de içermektedir. Türkiye gibi dünya ekonomileriyle yakından ilişkili bir ülkeye ait verileri değerlendirdiği için ve bildiğimiz kadarıyla bu alanda literatürde yapılan ilk çalışma olması bakımından, bu çalışma literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Finans, bankacılık, Türkiye, Bibliyometrik Analiz.*

1. INTRODUCTION

Banking and finance are of vital importance for the global economic system on a macro and micro scale and can be considered as the catalyst of the economic system. Schumpeter (1934) identified financial development as a significant phenomenon. Researchers have utilized various indicators to measure financial development. Some of these can be listed as follows: Stock Market

Capitalization to GDP Ratio (Levine & Zervos, 1998), Bank Assets to GDP Ratio (Beck et al., 2000), Domestic Credit to Private Sector/GDP Ratio (King & Levine, 1993), Financial Market Depth (Levine, 1997; Čihák et al., 2013), Foreign Direct Investment (FDI) Inflows (Azman-Saini et al., 2010; Iamsiraroj, 2016), Financial Inclusion Index (Van Oudheusden et al., 2015; Tram et al., 2023), Market Capitalization Ratio of Listed Companies to GDP (Li, 2007; Choong et al., 2010), Credit to Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) Ratio (Beck & Demirgüç-Kunt, 2006), Domestic Credit to Private Sector by Banks (Agapova & Vishwasrao, 2020). In general, the two categories are essential for financial development. These are the stock market and banking. These two channels are crucial in solving the short- and long-term funding needs of enterprises. These channels also host an important transfer mechanism through which funds are transferred from savers to those in need of investment funds. These channels have recently gained freedom of movement due to the development of internet infrastructures and technology, enabling financial instruments to react quickly to new information from both domestic and global markets (Alkan & Çiçek, 2020). Along with these positive developments, globalized financial markets have also created the ground for the rapid spread of crises. This has been seen very clearly in the recent COVID-19 pandemic (Coşkun & Aypek, 2023; Kazak, 2022, 2023; Ünlüönen & Özüdoğru, 2024). When evaluated from all these perspectives, studies in the field of finance and banking are essential.

Türkiye, which is the subject of this study, is the 19th largest economy in the world with a GDP of approximately USD 1,119 billion as of 2023. The GDP growth rate for 2022-2023 was 23.49% (TUIK, 2024). It is a member of major economic organizations such as WTO, OECD, ECO, G-20, D-8, IsDB, etc. and is an increasingly important donor of Official development assistance (ODA). Türkiye is a medium-sized, open and developing country. Its performance over the last 20 years is particularly noteworthy, with a compound growth rate of 6.55%.

Moreover, its domestic financial markets are well integrated and therefore vulnerable to being affected by global financial markets in all positive and negative directions. Türkiye experienced three major financial crises in 1994, 1999-2000 and 2001. In these crises, which were tried to be overcome with "Stand - by" agreements with the IMF, it cannot be said that Türkiye performed very successfully (Önis, 2006; Tiryaki, 2011; Demiroglu, 2013). Again, the 2008 crisis, which started from external sources and affected Türkiye significantly, shook the country deeply. However, the measures and reforms taken to strengthen the banking system after the 2001 crisis helped Türkiye to overcome the financial crisis with less damage compared to the banking sectors in many developing countries (Gunes & Yildirim, 2016). Although a relatively favorable structure was created for the banking sector, declining FDI inflows and concerns that short-term capital would disrupt financial stability made it difficult to manage the crisis. The revenue gap created by foreign direct investments was tried to be filled with methods such as "tax exemption" and "registration amnesty" (Şeyda & Ali, 2020). Economic crises have very important effects on the real sector. As global liquidity shrinks, firms have less access to bank financing, which restricts investment opportunities in firms with limited access to commercial loans (Kadırgan & Özlü, 2023). In terms of recent micro and macroeconomic policies, Türkiye has been struggling with a significant inflation problem since the second half of 2018. The country is also dealing with high private sector debt, current account deficit and high unemployment rate. The country is also exposed to many risks, particularly earthquake risk. Apart from the earthquake risk, Türkiye is trying to cope with many problems and crises, including regional conflicts, terrorist threats, and the repercussions of Middle East policies on the country. Despite these crises and challenges, Türkiye has experienced significant growth and transformation in finance and banking. On the one hand, policies to consolidate the financial and banking sector have been

implemented since the 2001 crisis, while on the other hand, the banking sector has entered a growth trend with its sub-elements in the period 2005-2023 (Kazak et al., 2023). This development is quite important. Strengthening the banking and finance sector, which is an important supporter of economic growth and development, will contribute positively to Türkiye's economic growth and development process (Ismihan et al., 2017; Ledhem & Mekidiche, 2022; Kazak et al., 2023).

Among developing countries, Türkiye is one of the countries closest to the league of developed countries. One of the most important factors to enter the league of developed countries is the financial sector. Therefore, the development of the financial sector will contribute to the growth of the country and increase its income. One of the indicators of understanding the importance of the finance sector can be measured by the quality and quantity of academic studies in the country. In light of all these evaluations, studies on finance and banking in Türkiye are of great importance. Considering this importance, this study examines the studies on finance and banking in Türkiye based on the studies indexed in the Web of Science (WoS) database by bibliometric analysis. The following sections of the study consist of Methodology, Results, Review of other relevant literature and finally Conclusion.

2. METHODOLOGY

In this study, the bibliometric analysis method was used to examine the articles in terms of efficiency and impact. Literature reviews are at the heart of scientific studies and are the most important tool for collecting existing knowledge and examining the status of a field (Hood & Wilson, 2001). Literature reviews provide researchers, practitioners, and policy makers with a

solid foundation for future research by revealing previous studies on the subject to be examined (Hallinger, 2014). The "science mapping method", which has been widely used recently, is a method based on a quantitative approach that reveals how disciplines, fields, subjects, specializations, regions, individuals, and studies (articles, books, book chapters, etc.) are related to each other through various visual methods (Zupic & Čater, 2015). The aim of bibliometric analysis is to gain insights into the patterns of knowledge production in the content of the studies, whatever the study is about (subject, field, discipline, region, individual, study, etc.) (Nguyen & Hallinger, 2020; Akturk, 2022; Akcan 2024; Efe & Akcan, 2024).¹

The study period spans from 1980 to February 2024. Within this study's framework, bibliometric analysis was performed by adhering to the methodological steps outlined in Figure 1. The initial identification of the database was a key aspect of this study. The Web of Science (WoS) database was used as the database. The database was searched in the field of topic (title, abstract, keywords). Since the scope of the study was finance and banking studies in Türkiye, the main keywords were "financ*" and "bank*" and "Türkiye". Because the word "Türkiye" is used in different ways in the articles, a search was made to include all derivatives used. Accordingly, the search query phrase was used as "(TS=(financ*) OR TS=(bank*)) AND (TS=(Turkey) OR TS=(Turkiye) OR TS=(Türkiye))". The scope of the study consists of articles published in the "Economics, Business Finance and Business" categories in Web of Science. Books, book chapters and other publications are excluded. While selecting these studies, at least one or more of the authors of the studies in the web of science literature and the studies encountered as a result of the above search must have an institution in Türkiye. Therefore, if any of the authors of

¹ Refer to Arık et al. (2023) and Çiftçi (2024) for examples of how bibliometric mapping methods are applied in other disciplines.

the studies in the field of finance and banking do not work in an institution in Türkiye, that study is excluded from the evaluation. The data obtained as a result of the query was exported in ".txt" format. In the next stage, necessary revisions and edits were made to the data obtained. One of the main concerns in the reorganization is that there are different usages especially in author names. In some studies, the second names of the authors are used in full, while in others only the initials are used. This causes one author to be perceived as more than one author. Another example is country names. For example, there are different uses of "Türkiye", "Turkiye", "Turkey" in the database.

Finally, the data obtained in the study were transferred to the VOSviewer program, analyzed, and reported. VOSviewer and MS Excel were used to create tables and graphs, and VOSviewer was used to create maps. VOSviewer uses the VOS mapping technique. Here, VOS means visualization of similarities (van Eck & Waltman, 2007). The following points should be considered when interpreting the bibliometric maps created within the scope of this study. The size of the nodes represents the occurrence of the entity (magnitude-frequency), there is a stronger relationship between close nodes, the lines between the nodes represent the co-occurrence of both elements, and the thickness represents the strength of the relationship. The analyses used in this phase of the study utilized "two standard weight attributes called the Links attribute and the Total link strength attribute". "For a given item, the Links and Total link strength attributes indicate the number of links an item has with other items and the total strength of an item's links with other items, respectively" (van Eck & Waltman, 2022). In the graphs, the relationship-collaboration network is shown in the form of links with lines, and the temporal structure of the links is expressed in colors. Colors ranging from dark blue to yellow represent the time color scale from the oldest to the most recent date.

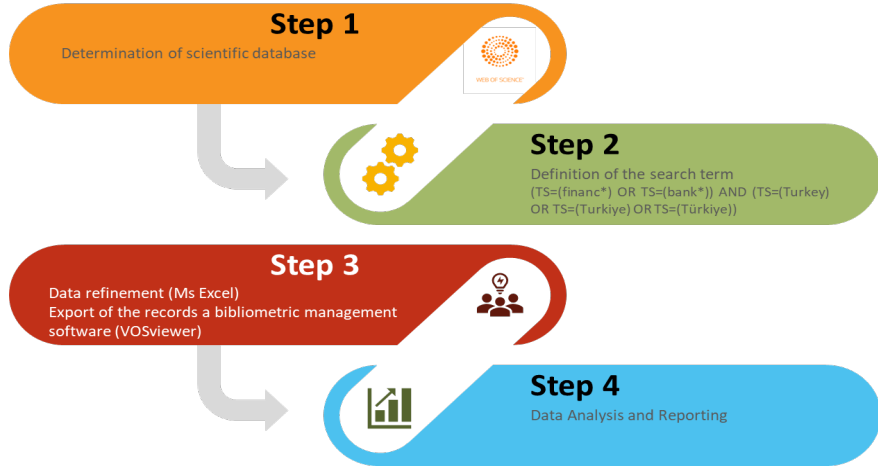

Figure 1. Methodological Steps of The Research
Design by PresentationGO.com

3. RESULTS AND DISCUSSION

This study analyzes articles indexed in the WoS database for the period 1980–2024 that contain the words "finance*" and "bank*", are somehow related to Türkiye and are indexed in the categories of "Economics, Business Finance and Business". Since the first study was conducted in 1983, the study period will be considered 1983–2024. Within the scope of the study, the development of publications over time is discussed.

3.1. Evolution of Publications Over Time

In the period 1983-2024, 1,956 articles were published in 476 different journals indexed in the WoS database. At the time of this study, the entire collection had a total of 19,957 citations (average citation per document is 10.20). The development and changes in the studies over time are shown in Figure 2.

As can be seen in Figure 2; 1,956 publications were published between 1983 and 2024. When the year 2024 is excluded from the scope considering that it is still at the beginning and the first publication was made in 1983, the average number of publications per year is 54. The number of publications each year follows an increasing trend. During the period from 1983 to 2002, the mean annual growth rate of publications stood at 12.18%; however, this rate escalated to 19.32% between 2002 and 2023. When the number of citations by year is evaluated, the highest number of citations belongs to publications made in 2013 with 1,851 citations, followed by publications made in 2016 with 1,625 citations. In the range where the number of citations is high, 2015 stands out. In 2015, there was a significant decrease in both the number of publications and citations. Considering the increasing number of publications in recent years (especially the 2020–2023 period), it can be predicted that this period will reach a significant number of citations, with citations from publications to be made in the coming years.

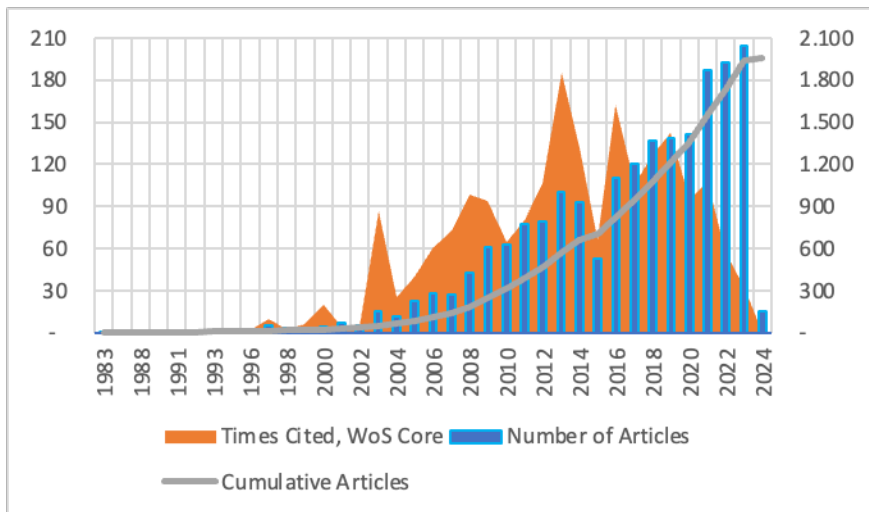

Figure 2. Published Articles and Citations (1983-2024)

3.2. Most Popular Journals

The collection of publications considered in the study was published in 476 different journals. The five (5) most popular journals accounted for approximately 21% of the studies and 9% of the citations, while the ten (10) most popular journals accounted for approximately 32% of the studies and 15% of the citations. The 19 most popular journals with at least 10 publications in the relevant field are presented in Table 1.

Table 1 shows that the top five journals with the highest number of publications are "Central Bank Review", "Maliye Dergisi (Eng:Journal of Finance)", "Emerging Markets Finance and Trade", "Sosyoekonomi" and "İktisat İşletme ve Finans (Eng : Economics Business and Finance)". The most cited journals are "Emerging Markets Finance", "Central Bank Review", "Energy Policy", "International Journal of Bank Marketing" and "Borsa İstanbul Review", respectively. The relationship network graph of the related journals is given in Figure 3.

Table 1. Most Popular Journals by Number of Articles

Journals	Documents	Citations	Total link strength	Citation Aver. per Publication
Central Bank Review	125	761	29	6.09
Maliye Dergisi (Eng: Journal of Finance)	90	46	5	0.51
Emerging Markets Finance and Trade	70	790	25	11.29
Sosyoekonomi	63	57	9	0.90
İktisat İşletme ve Finans (Eng : Economics Business and Finance)	61	143	7	2.34
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi (Eng:Eskisehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences)	50	72	12	1.44
Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and	48	19	3	0.40

Administrative

Ege Academic Review	40	49	13	1.23
Borsa Istanbul Review	37	538	15	14.54
Applied Economics	35	508	20	14.51
Economic Modelling	26	383	8	14.73
Energy Policy	21	721	1	34.33
Applied Economics Letters	17	182	14	10.71
International Journal of Emerging Markets	17	157	2	9.24
International Journal of Contemporary Economics and Administrative	17	8	2	0.47
International Journal of Finance & Economics	16	171	10	10.69
International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance	15	60	2	4.00
African Journal of Business Management	15	56	0	3.73
Istanbul Business Research	15	11	3	0.73

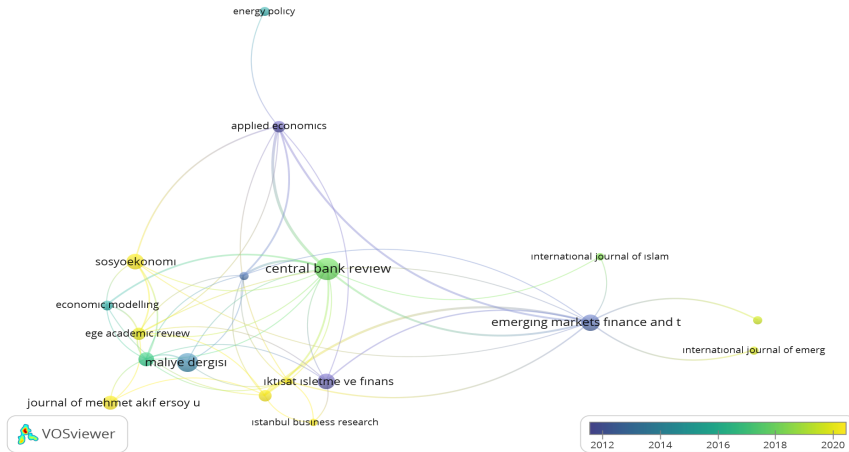

Figure 3. Journal Relationship-Collaboration Network

When Figure 3 is examined, it is seen that the journal "Central Bank Review", which has the highest number of publications, has relatively new publications with its green color and also has a lot of publication relations with "Emerging Markets Finance and Trade", "Maliye Dergisi (Eng:Journal of Finance)" and "Sosyoekonomi". Historically, the most recent publications were made by journals such as "Sosyoekonomi", "Borsa Istanbul Review", "Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative", "Ege Academic Review" and "Istanbul Business Research".

3.3. Scholars with The Most Publications and Citations

Table 2 presents the top 17 scholars who have demonstrated the highest volume of publications and citations among the 1,956 publications examined in the study. In Table 2, at least 7 (seven) document criteria were applied for documents and at least 3 (three) citation criteria were applied for citations.

Table 2. Top Contributing Authors

Number of Documents					Number of Citations				
N	Author	Doc m.	Citations	Total link strength	N	Author	Doc m.	Citations	Total link strength
1	Aysan, Ahmet Faruk	16	245	144	1	Kuzey, Cemil	7	447	12
2	Berument, Hakan	14	116	85	2	Kilic, Merve	7	431	13
3	Ozlu, Pinar	12	69	65	3	Demir, Firat	8	419	43
4	Ozturk, Huseyin	10	161	58	4	Tatoglu, Ekrem	8	315	44
5	Kara, Hakan	10	134	119	5	Uyar, Ali	8	289	13
6	Bulut, Umit	10	29	97	6	Demirbag, Mehmet	4	279	46
7	Kartal, Mustafa Tevfik	9	89	28	7	Gokmenoglu, Korhan K.	3	261	2
8	Demir, Firat	8	419	43	8	Zaim, Selim	5	249	34
9	Tatoglu, Ekrem	8	315	44	9	Aysan, Ahmet Faruk	16	245	144
10	Uyar, Ali	8	289	13	10	Matousek, Roman	4	244	113

1	Disli, Mustafa	8	151	70	1	Cevik, Emrah	7	191	37
1					1	Ismail			
1	Sahin, Afsin	8	29	26	1	Shahbaz,	3	169	5
2					2	Muhammad			
1	Kuzey, Cemil	7	447	12	1	Ozturk, Huseyin	10	161	58
3					3				
1	Kilic, Merve	7	431	13	1	Ozer, Gokhan	4	157	0
4					4				
1	Cevik, Emrah	7	191	37	1	Black, Bernard	3	152	30
5	Ismail				5				
1	Onder, Zeynep	7	72	24	1	Disli, Mustafa	8	151	70
6					6				
1	Cetin, Murat	7	46	7	1	Glaister, Keith W.	4	150	29
7					7				

As can be seen in Table 2, the author with the most publications is "Aysan, Ahmet Faruk" and the author with the most citations is "Kuzey, Cemil". The author with the highest number of citations without any publication restriction was "Ozturk, Ilhan" who received 808 citations with only 2 (two) publications. He was followed by "Acaravci, Ali" with 1 (one) publication and 807 citations. After "Aysan, Ahmet Faruk", the academics with the highest number of publications were "Berument, Hakan", "Ozlu, Pinar", "Ozturk, Huseyin", "Kara, Hakan" and "Bulut, Umit" respectively. Again, after the most cited author "Kuzey, Cemil", the other most cited authors were "Kuzey, Cemil", "Kilic, Merve", "Demir, Firat", "Tatoglu, Ekrem" and "Uyar, Ali". In addition, the relationship network map of the authors is given in Figure 4. In the preparation of Figure 4, the criteria of at least 3 (three) publications and 1 (one) citation were applied and 188 authors were identified. Among these authors, the largest set of linked items consists of 125 items, and the first 82 of them were selected and shown in the relationship network graph.

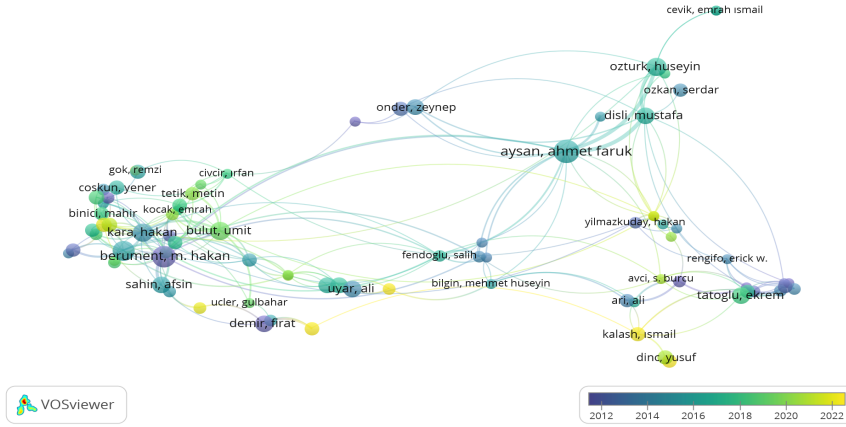

Figure 4. Author Relationship-Collaboration Network

Figure 4 shows that 82 authors are in some form of relationship-collaboration network. It is seen that authors such as "Berument, Hakan", "Kara, Hakan" have old publications and authors such as "Aysan, Ahmet Faruk", "Ozlu, Pinar" have relatively new publications, but also have relatively old publications. Although the authors shown in yellow are new, their relationship-collaboration networks have not yet been fully formed. Among these authors, it is seen that "Berument, Hakan" and "Aysan, Ahmet Faruk" and "Kara, Hakan" have quite extensive relationship-collaboration networks compared to other authors.

3.4. Most Cited Articles

Table 3 presents details regarding the 15 most frequently cited articles within the collection. The cumulative citations for these top 15 articles amount to 3,419, representing 17.13% of the total citations.

Table 3. Most Cited Articles

SN	Document	Citations	Links
----	----------	-----------	-------

1	Ozturk and Acaravci (2013)	807	8
2	Pan and Singleton (2008)	361	5
3	Babakus et al. (2003)	289	1
4	Demir (2009)	244	12
5	Gokmenoglu and Taspinar (2016)	187	1
6	Haug and Ucal (2019)	183	4
7	Kilic et al. (2015)	176	0
8	Lise (2006)	173	3
9	Isik and Hassan (2003)	159	15
10	Ciftci et al. (2019)	148	5
11	Akyüz & Boratav (2003)	145	35
12	Bandiera et al. (2000)	144	0
13	Aydin et al. (2005)	139	0
14	Shahbaz et al. (2016)	132	1
15	Ozkan et al. (2017)	132	3

When Table 3 is analyzed, the most cited article is Ozturk and Acaravci (2013) titled "The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Türkiye". This study is followed by "Default and Recovery Implicit in the Term Structure of Sovereign CDS Spreads" by Pan and Singleton (2008) and "The effect of management commitment to service quality on employees' affective and performance outcomes" by Babakus et al. (2003).

3.5. Institutions with The Most Publications

Table 4 shows the top 15 institutions with the highest number of publications among the 1,956 publications analyzed in the study.

Table 4. Organizational Structures with The Most Studies

SN	Organization	Documents	Citations	Total link strength
1	Central Bank of the Republic of Türkiye	118	841	283

2	Bilkent Univ	66	786	198
3	Bogazici Univ	52	574	135
4	Istanbul Univ	49	197	37
5	Marmara Univ	48	379	87
6	Hacettepe Univ	38	411	51
7	Dokuz Eylul Univ	37	297	48
8	Anadolu Univ	35	430	59
9	Akdeniz Univ	28	124	26
10	Eastern Mediterranean Univ	27	926	50
11	Ankara Univ	26	285	109
12	Izmir Univ Econ	26	224	44
13	Istanbul Bilgi Univ	26	175	53
14	Pamukkale Univ	26	108	37
15	Kadir Has Univ	25	438	56

Table 4 shows that the institution with the highest number of publications is "Central Bank of the Republic of Türkiye" with 118 publications and 841 citations. It is followed by "Bilkent Univ" with 66 publications and 786 citations, and "Bogazici Univ" with 52 publications and 574 citations. As can be seen in Figure 5, which shows the relationship network between the most publishing institutional structures, there is an important relationship network between the most publishing institution "Central Bank of the Republic of Türkiye" and Türkiye's major universities. Institutions such as Bilkent, Ankara, Boğaziçi, and Gazi universities have relatively older studies compared to other universities, "Central Bank of the Republic of Türkiye" is close to the current date with its green color, and universities such as Sakarya, Akdeniz, and Kadir Has host the most recent studies.

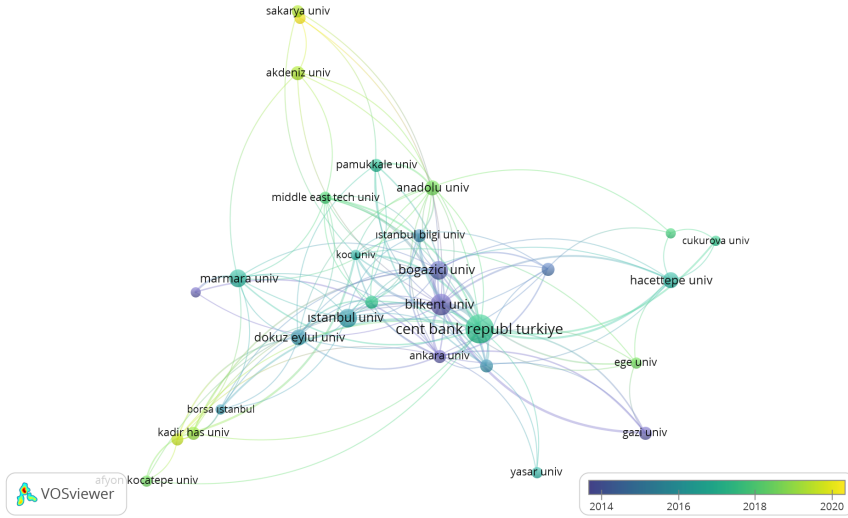

Figure 5. Institutional Structures Relationship-Collaboration Network

3.6. Keyword Analysis

Among the 1,956 publications analyzed in the study, the most frequently occurring word is "Türkiye", which is expressed with words such as "Türkiye-Türkiye-Turkey" with 426 occurrences. The word network-relationship graph for words other than Türkiye is given in Figure 6.

Figure 6 shows that the most prominent words are "emerging markets", "monetary policy", "economic growth", "financial crisis", "financial development" and "financial performance", respectively. It is noteworthy that words such as "covid-19", "borsa İstanbul" and "exchange rate" are used in recent studies.

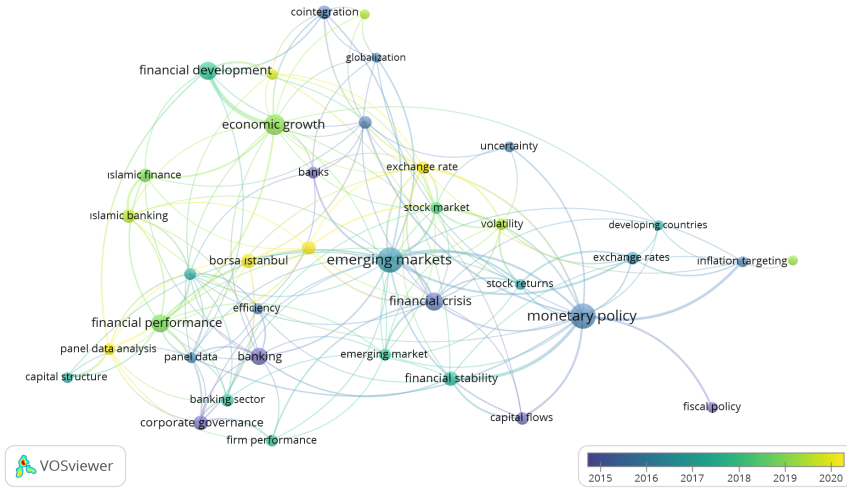

Figure 6. Keywords Relationship Network

4. REVIEW OF HIGHLIGHTS AND RELATED WORK

When the studies are evaluated, it is seen that one of the most prominent topics is the studies on environmental and carbon emission problems within the framework of finance-banking. The most prominent study among these studies is the study by Ozturk and Acaravci (2013), which is the most cited study. In their 2013 study, Ozturk and Acaravci examined the causal relationships between financial development, trade, economic growth, energy consumption, and carbon emissions in Türkiye from 1960 to 2007. They found that while the financial development variable has no significant long-term impact on per capita carbon emissions, an increase in the ratio of foreign trade to GDP leads to an increase in per capita carbon emissions. The results support the Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis for the Turkish economy. Other studies conducted in the same context are as follows:

Gokmenoglu and Taspinar (2016) examined the relationship between the environmental Kuznets curve (EKC) hypothesis and CO₂ emissions, energy consumption, economic growth, and foreign direct investment in Türkiye from 1974 to 2010. The causality test revealed that carbon emissions and foreign direct investment, as well as energy consumption and CO₂ emissions, are causally related in both directions. The study found unidirectional causal links between FDI and economic growth, as well as between economic growth and energy consumption. It provides evidence that the EKC is valid.

Lise (2006), Shahbaz et al. (2016), Haug and Ucal (2019) and others have examined some environmental indicators and finance-banking and economic development issues.

Another group of studies consists of studies evaluating the banking sector from various perspectives. Some examples of these studies that stand out in the literature analysis are briefly presented below:

Ozkan et al. (2017) investigated the relationship between the financial results of 44 Turkish banks from 2005 to 2014 and their intellectual capital performance. The study found that human capital efficiency (HCE) has a significant impact on the intellectual capital performance of the Turkish banking industry. Additionally, the study revealed that both human capital efficiency (HCE) and capital employed efficiency (CEE) have a positive impact on the financial performance of banks.

Gazel et al. (2021) analyzed the financial performance of commercial banks in Türkiye between 2007 and 2017. In the study, based on financial ratios, Fuzzy TOPSIS and Fuzzy Shannon Entropy methods were used to rank the performance of banks.

Cetin and Guclu (2022) investigated the actions and choices made by investment and participation banks regarding profit management, using data from the Turkish instance from 2005 to 2019. The study's findings showed that banks use the special provisions variable in their financial statements to carry out profit management operations. Additionally, the study found no discernible connection between macroeconomic circumstances and specific provisions.

Baziki et al. (2022) investigate the degree of dispersion in the loan pricing of commercial banks and its link with the competitive conditions in the banking sector of Türkiye from January 2007 to April 2020. The study finds that increases in sector competition are linked to a statistically significant decrease in the loan interest rate dispersion in the housing and auto segments, while the opposite is true for personal loans.

In their study of risk-based network linkages across banks in Türkiye, Sumer and Ozyildirim (2022) found that the interbank network topology has a core-periphery structure, which is known to be more durable during stressful periods. Additionally, higher network centrality metrics such as degree, clustering coefficient, and closeness centrality are indicative of larger banks. The significance of the findings lies in their demonstration of the crucial role played by larger banks in substitutability and intermediation.

Karacoban et al. (2023) examined the relationship between the banking sector in Türkiye and financial innovation and economic growth with the data between 2010-2021. Analyses using Arellano-Bond GMM and Pooled Data methods revealed a significant and positive effect of financial innovation in some regions and provinces. The results support that innovative products and services of the banking sector contribute to economic growth and confirm Schumpeter's financial theories.

Kazak et al. (2023) conducted a study on the banking industry, which is divided into two sub-sectors: Islamic and conventional banking. The study used time-varying causality tests to examine the impact of these sectors on the growth of the real sector. The study's findings, which for the case of Türkiye span the months of January 2005 and February 2023, demonstrate how the amount of credit extended by the conventional and Islamic banking sectors influences the real sectors and how this causal relationship varies over time.

The paper by Bash and Al-Awadhi (2023) examines the impact of central bank independence on stock market outcomes in Türkiye. The study's findings demonstrate the significance of central bank independence and suggest that political intervention in central banks can have a powerful, positive, negative, or considerable impact on the performance of the stock market.

Cisek and Yildirim (2024) conducted a study on the impact of regional and global variables on the performance of Turkish banks, including individual public, domestic, and international banks. The study found that the interest rate policy has been the main factor affecting stock returns in Türkiye over the past decade. Additionally, the policy has made foreign currency a safe haven, and there is a strong correlation between stocks and exchange rates.

Another group of studies consists of studies on FDI, financial markets and portfolio management. Some examples of these studies that stand out in the literature analysis are briefly presented below:

In the study by Demir (2009), the possibility that firms may turn to short-term financial investments instead of long-term investments during periods of economic crisis and uncertainty was evaluated. As a result of the analysis, it is shown that increasing yield spreads and uncertainty rates have a decreasing

effect on long-term fixed investments, but the opposite effect occurs in terms of financial investments.

The study by Saiti et al. (2014) reveals that Islamic financial assets have diversification advantages, especially in terms of risk mitigation, and can be used together with conventional financial assets to reduce portfolio risk during periods of financial crisis and economic turmoil.

In his 2021 study on Türkiye, Cayir (2021) examined the relationship between household loans and foreign capital flows, including FDI and portfolio investments, from 2005 to 2020. The findings of the analysis indicate that while FDI and interest rates have a unidirectional causal link leading to household loans, FDI and portfolio investments have a positive long-term impact on household loans. The short-term results suggest a negative correlation between FDI and credit growth.

Atabey and Karakuş (2022) investigated the causal relationship between the cryptocurrency market and the BIST 100 index using the Toda-Yamamoto method. The findings of the study revealed a unidirectional causal relationship between Bitcoin and the BIST 100 index. The direction of causality runs from Bitcoin to the BIST 100 index, indicating that Bitcoin has an influence on the Turkish stock market. However, no causal relationship was detected between Ethereum and the BIST 100 index.

Ugur & Tosun (2023) examine the effect of fear on investment instruments from a behavioral finance perspective. Using the Turkish Financial Fear Index, the relationship between the level of fear and investment instruments is investigated using Zivot-Andrews Unit Root Test, Gregory Hansen Cointegration Test and Toda-Yamamoto Causality Analysis. The findings indicate that fear has a significant effect on investment decisions in Türkiye. The study emphasizes

the role of emotional factors (loss aversion, regret avoidance, status quo bias) and cognitive factors (uncertainty avoidance, herd behavior, conservatism bias) on investment choices.

Kazak et al. (2024) examined the relationship between economic growth and foreign direct investment (FDI) data for the period 1993-2022 in the Turkic republics using panel data analyses. Panel Fourier Toda Yamamoto test shows that there is a reciprocal causality relationship between economic growth and FDI, especially in Azerbaijan. In the case of Uzbekistan, it is found that FDI plays an important role in triggering economic growth. Moreover, the panel Fourier cointegration test confirms that there is a cointegration relationship between the variables in all the countries examined.

Cayirli et al. (2024) analyzed the effects of credit expansion on macroeconomic and financial aggregates in Türkiye from January 2011 to March 2021. The study found that changes in credit stock trigger conditional responses.

Another study group consists of studies on public finance and economic indicators. Some examples of these studies that stand out in the literature analysis are briefly presented below:

Pan and Singleton (2008) investigate the nature of the default and recovery implicit in the term structure of sovereign CDS spreads for a sample of countries including Türkiye.

Ozgen & Karakaya (2006), Zeyneloglu (2018), Sen and Tokatlioglu (2020), Unsal et al. (2020) et al. It is seen that public finance is also the subject of these studies.

When all these studies are evaluated, in the case of Türkiye, the relationship of finance and banking with many fields, especially the environment and economy, has been addressed.

5. CONCLUSION

This study reviews the literature in the field of finance and banking in relation to Türkiye. Using a bibliometric approach, articles published in the "Economics, Business Finance and Business" categories indexed in the WoS database were evaluated. We analyzed 1,956 articles in 476 different journals for the period 1983-2024 from the journals indexed in the WoS database. The results of the analysis revealed an increase in the number of publications of Turkish academics over the years. The number of publications in other countries has followed a more stable course over the years. Within the scope of the study, it was determined that the top three journals with the highest number of publications were "Central Bank Review", "Journal of Finance", "Emerging Markets Finance and Trade", respectively. Again, the academician with the highest number of publications is "Aysan, Ahmet Faruk" and the academician with the highest number of citations is "Kuzey, Cemil". The most publishing institutions are "Central Bank of the Republic of Türkiye" with 118 publications and 841 citations, followed by "Bilkent University" with 66 publications and 786 citations, and "Bogazici University" with 52 publications and 574 citations. The study makes an important contribution to the literature since it deals with the financial and banking studies of a country like Türkiye, which is closely related to the world economies, and is the first study to do so in the literature as far as we know. In addition, the study provides a basis for policymakers, policy implementers and researchers to be more sensitive to the need to increase the quantity and quality of studies in the field of finance and banking in Türkiye, and at the same time provides findings on the need to increase the interest of all

parties in the field. Although a significant number of 1,956 studies have been identified, it is expected that more publications will be published on related topics about an important country like Türkiye. In addition, it is seen that academics outside Türkiye do not show enough interest in the subject and it may be recommended to follow encouraging and incentivizing policies in this regard. Another reason for the low number of publications is that there are few Türkiye-based journals indexed in the Web of Science (WoS) database and included in the "Economics, Business Finance and Business" categories in Web of Science. As a concrete suggestion for this, it can be suggested to increase the number of journals in these indexes and to follow policies that encourage academicians.

Ethical approval: Ethics committee approval is not required for this research.

Funding Information: No financial support was received for this article.

Conflict of interest: The authors declare no competing interests.

REFERENCES

- Agapova, A., & Vishwasrao, S. (2020). Financial sector foreign aid and financial intermediation. *International Review of Financial Analysis*, 72, 101589. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2020.101589>
- Akcan, A. V. (2024). Bibliometric analysis and content evaluation: relationship between stem education and islam and other religions. *Journal of STEM Teacher Institutes*, 4(2), 139-158.
- Akturk, A. O. (2022). Thirty-five years of the Journal of Computer Assisted Learning: A bibliometric overview. *Journal of Computer Assisted Learning*, 38(5), 1220–1253. <https://doi.org/10.1111/jcal.12686>

- Akyüz, Y., & Boratav, K. (2003). The making of the Turkish financial crisis. *World Development*, 31(9), 1549–1566. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(03\)00108-6](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(03)00108-6)
- Alkan, B., & Çiçek, S. (2020). Spillover effect in financial markets in Turkey. *Central Bank Review*, 20(2), 53–64. <https://doi.org/10.1016/j.cbrev.2020.02.003>
- Arık, M., Afşar, B., Kazak, H. & Akcan, A. T. (2023). Examination of renewable energy in the discipline of economics: content and bibliometric mapping analysis, *Five Zero*, 3(2), 300-327. <https://doi.org/10.54486/fivezero.2023.30>
- Atabey, A.Ö. & Karakuş, M. (2022). Kripto Para Piyasası ile Borsa İstanbul Arasındaki İlişkinin Analizi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi, *Five Zero*, 2(2), 97-110.
- Aydin, S., Ozer, G., & Arasil, O. (2005). Customer loyalty and the effect of switching costs as a moderator variable A case in the Turkish mobile phone market. *Marketing Intelligence & Planning*, 23(1), 89–103. <https://doi.org/10.1108/02634500510577492>
- Azman-Saini, W. N. W., Baharumshah, A. Z., & Law, S. H. (2010). Foreign direct investment, economic freedom and economic growth: International evidence. *Economic Modelling*, 27(5), 1079–1089. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.04.001>
- Babakus, E., Yavas, U., Karatepe, O. M., & Avci, T. (2003). The effect of management commitment to service quality on employees' affective and performance outcomes. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 31(3), 272–286. <https://doi.org/10.1177/0092070303031003005>
- Bandiera, O., Caprio, G., Honohan, P., & Schiantarelli, F. (2000). Does financial reform raise or reduce saving? *Review of Economics And Statistics*, 82(2), 239–263. Conference on Saving Across the World. <https://doi.org/10.1162/003465300558768>
- Bash, A., & Al-Awadhi, A. M. (2023). Central Bank Independence and stock market outcomes: An event study on Borsa İstanbul. *Cogent Economics & Finance*, 11(1), 2186032. <https://doi.org/10.1080/23322039.2023.2186032>
- Baziki, S. B., Kilic, Y., & Yilmaz, M. H. (2022). Consumer loan rate dispersion and the role of competition: Evidence from Turkish banking industry. *Central Bank Review*, 22(1), 27–47. <https://doi.org/10.1016/j.cbrev.2022.01.001>

- Beck, T., & Demirguc-Kunt, A. (2006). Small and medium-size enterprises: Access to finance as a growth constraint. *Journal of Banking & Finance*, 30(11), 2931–2943. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2006.05.009>
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2000). A New Database on the Structure and Development of the Financial Sector. *The World Bank Economic Review*, 14(3), 597–605. <https://doi.org/10.1093/wber/14.3.597>
- Cayir, B. (2021). The impacts of international capital flows on household credits. *Central Bank Review*, 21(4), 131–140. <https://doi.org/10.1016/j.cbrev.2021.12.001>
- Cayirli, O., Kayalidere, K., & Aktas, H. (2024). Conditional impact of credit growth on macroeconomic and financial aggregates: Evidence from Türkiye. *International Journal of Emerging Markets*, 19(2), 339–366. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-09-2021-1448>
- Cetin, H., & Guclu, A. (2022). Earnings Management Practices in Banks: An Analysis of Participation and Investment Banks in Türkiye. *Sosyoekonomi*, 30(53), 465–486. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.1052700>
- Choong, C.-K., Baharumshah, A. Z., Yusop, Z., & Habibullah, M. S. (2010). Private capital flows, stock market and economic growth in developed and developing countries: A comparative analysis. *Japan and the World Economy*, 22(2), 107–117. <https://doi.org/10.1016/j.japwor.2009.07.001>
- Ciftci, I., Tatoglu, E., Wood, G., Demirbag, M., & Zaim, S. (2019). Corporate governance and firm performance in emerging markets: Evidence from Turkey. *International Business Review*, 28(1), 90–103. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2018.08.004>
- Coşkun, A., & Aypek, N. (2023). Covid-19 Öncesi ve Döneminde Seçilmiş Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, Article 58. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1275054>
- Çiftçi, T. E. (2024). Karbon vergisi çalışmalarında bibliyometrik analiz. *Five Zero*, 4(1), 1-24. <https://doi.org/10.54486/fivezero.2024.33>
- Čihák, M., Demirgüç-Kunt, A., Feyen, E., & Levine, R. (2013). *Financial Development in 205 Economies, 1960 to 2010* (Working Paper 18946). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w18946>

- Cisek, S., & Yildirim, A. (2024). The impact of domestic and global factors on individual public, domestic and foreign bank performances in Türkiye. *Central Bank Review*, 24(1), 100139. <https://doi.org/10.1016/j.cbrev.2023.100139>
- Demir, F. (2009). Financial liberalization, private investment and portfolio choice: Financialization of real sectors in emerging markets. *Journal of Development Economics*, 88(2), 314–324. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2008.04.002>
- Demiroglu, U. (2013). The effects of the investment decline on potential GDP in Turkey's 2001 and 2009 crises. *Central Bank Review*, 13(3), 25–44.
- Efe, U., & Akcan, A. V. (2024). A Literature Review of the Studies on Islam-Science-Technology in Web of Science. *Journal of STEM Teacher Institutes*, 4(1), 65–80.
- Gazel, Y. H., Altınırmak, S., & Karamaşa, Ç. (2021). Performance Ranking of the Commercial Banks Operating in Turkey based on Multi-Criteria Decision-Making Methods. *Sosyoekonomi*, 29(48), Article 48. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2021.02.09>
- Gunes, H., & Yildirim, D. (2016). Estimating cost efficiency of Turkish commercial banks under unobserved heterogeneity with stochastic frontier models. *Central Bank Review*, 16(4), 127–136. <https://doi.org/10.1016/j.cbrev.2016.12.001>
- Hallinger, P. (2014). Reviewing Reviews of Research in Educational Leadership: An Empirical Assessment. *Educational Administration Quarterly*, 50(4), 539–576. <https://doi.org/10.1177/0013161X13506594>
- Haug, A. A., & Ucal, M. (2019). The role of trade and FDI for CO2 emissions in Turkey: Nonlinear relationships. *Energy Economics*, 81, 297–307. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2019.04.006>
- Hood, W. W., & Wilson, C. S. (2001). The Literature of Bibliometrics, Scientometrics, and Informetrics. *Scientometrics*, 52(2), 291–314. <https://doi.org/10.1023/A:1017919924342>
- Iamsiraroj, S. (2016). The foreign direct investment–economic growth nexus. *International Review of Economics & Finance*, 42, 116–133. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2015.10.044>
- Isik, I., & Hassan, M. K. (2003). Financial deregulation and total factor productivity change: An empirical study of Turkish commercial banks. *Journal of Banking & Finance*, 27(8), 1455–1485. [https://doi.org/10.1016/S0378-4266\(02\)00288-1](https://doi.org/10.1016/S0378-4266(02)00288-1)

- Ismihan, M., Dinçergök, B., & Cilasun, S. M. (2017). Revisiting the finance–growth nexus: The Turkish case, 1980–2010. *Applied Economics*, 49(18), 1737–1750. <https://doi.org/10.1080/00036846.2016.1226487>
- Kadırgan, C., & Özlü, P. (2023). Financial crisis, global liquidity and trade credit channel: Evidence from Türkiye. *Emerging Markets Review*, 57, 101073. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2023.101073>
- Karacoban, A., Saltik, O., & Degirmen, S. (2023). Regional Economic Growth and Financial Innovation: Perspectives from the Turkish Banking Sector. *Sosyoekonomi*, 31(56), 47–84. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2023.02.03>
- Kazak, H. (2022). The Case of Turkey in Terms of COVID- 19 and Non-Performing Loans (NPL). In *Digital Transformation and New Approaches in Trade, Economics, Finance and Banking* (pp. 97–133). Peter Lang GmbH.
- Kazak, H. (2023). BIST 100 Endeksi ile USD, Altın ve BITCOIN Arasında COVID-19 Pandemisi Öncesi ve Sonrasında Nedensellik Değişimi: Türkiye Üzerine Fourier İşlevli Bir Tarihsel Analiz. *Fiscaoeconomia*, 7(3), 1813–1836. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1261953>
- Kazak, H., Akcan, A. T., & İyibildiren, M. (2024). The Relationship Between Foreign Direct Investment and Economic Growth in Turkic Republics. *Sosyoekonomi*, 32(62), 157–176. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2024.04.08>
- Kazak, H., Uluyol, B., Akcan, A. T., & İyibildiren, M. (2023). The impacts of conventional and Islamic banking sectors on real sector growth: Evidence from time-varying causality analysis for Türkiye. *Borsa Istanbul Review*, 23, S15–S29. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2023.09.004>
- Kilic, M., Kuzey, C., & Uyar, A. (2015). The impact of ownership and board structure on Corporate Social Responsibility (CSR) reporting in the Turkish banking industry. *Corporate Governance-the International Journal Of Business in Society*, 15(3), 357–374. <https://doi.org/10.1108/CG-02-2014-0022>
- King, R. G., & Levine, R. (1993). Finance and growth: Schumpeter might be right. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717–737. <https://doi.org/doi.org/10.2307/2118406>
- Ledhem, M. A., & Mekidiche, M. (2022). Islamic finance and economic growth: The Turkish experiment. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 14(1), 4–19. <https://doi.org/10.1108/IJIF-12-2020-0255>

- Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*, 35(2), 688–726. JSTOR.
- Levine, R., & Zervos, S. (1998). Stock Markets, Banks, and Economic Growth. *The American Economic Review*, 88(3), 537–558.
- Li, K. (2007). The growth in equity market size and trading activity: An international study. *Journal of Empirical Finance*, 14(1), 59–90. <https://doi.org/10.1016/j.jempfin.2006.03.003>
- Lise, W. (2006). Decomposition of CO2 emissions over 1980–2003 in Turkey. *Energy Policy*, 34(14), 1841–1852. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2004.12.021>
- Nguyen, U.-P., & Hallinger, P. (2020). Assessing the Distinctive Contributions of Simulation & Gaming to the Literature, 1970-2019: A Bibliometric Review. *Simulation & Gaming*, 51(6), 744–769. <https://doi.org/10.1177/1046878120941569>
- Önis, Z. (2006). Varieties and crises of neoliberal globalisation: Argentina, Turkey and the imf. *Third World Quarterly*, 27(2), 239–263. <https://doi.org/10.1080/01436590500432366>
- Ozgen, F. B., & Karakaya, E. (2006). Fiscal Consistency on Public Finance and Dometic Debt Sustainability: The Analysis on Budget Constraint Equity. *Maliye Dergisi*, 151, 103–127.
- Ozkan, N., Cakan, S., & Kayacan, M. (2017). Intellectual capital and financial performance: A study of the Turkish Banking Sector. *Borsa Istanbul Review*, 17(3), 190–198. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2016.03.001>
- Pan, J., & Singleton, K. J. (2008). Default and Recovery Implicit in the Term Structure of Sovereign CDS Spreads. *Journal Of Finance*, 63(5), 2345–2384. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2008.01399.x>
- Saiti, B., Bacha, O. I., & Masih, M. (2014). The diversification benefits from Islamic investment during the financial turmoil: The case for the US-based equity investors. *Borsa Istanbul Review*, 14(4), 196–211. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2014.08.002>
- Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle* (R. Opie, Trans.). Harvard University Press.
- Sen, S., & Tokatlioglu, M. (2020). Contingent Liabilities as a Risk Factor in Public Finance: The Case of Turkiye. *Sosyoekonomi*, 28(44), 215–236. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2020.02.10>

- Şeyda, G. G., & Ali, G. (2020). 2008 Financial Crisis: A Comparative Analysis of Turkey and Brazil in Terms of Economic Policies. *Journal of Economy Culture and Society*, 0(62), Article 62. <https://doi.org/10.26650/JECS2020-0046>
- Sumer, T. P., & Ozyildirim, S. (2022). Network structure of Turkish interbank market. *Central Bank Review*, 22(4), 149–161. <https://doi.org/10.1016/j.cbrev.2022.11.003>
- Tiryaki, S. T. (2011). Can a two-sector business cycle model account for the 2001 recession of Turkey? *Central Bank Review*, 11(1), 29–41.
- Tram, T. X. H., Lai, T. D., & Nguyen, T. T. H. (2023). Constructing a composite financial inclusion index for developing economies. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 87, 257–265. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2021.01.003>
- TUIK. (2024). *Quarterly Gross Domestic Product, Quarter IV: October-December, 2023* (Press Release 53756). Turkish Statistical Institute (TUIK). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Quarterly-Gross-Domestic-Product-Quarter-IV:-October-December,-2023-53756>
- Ugur, A., & Tosun, N. (2023). Examining the Effect of Fear on Investment Decisions and Interpreting It with Psychological Factors: A Research on Türkiye2. *SOSYOEKONOMI*, 31(56), 325–354. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2023.02.15>
- Unsal, H., Caliskan, A., Kocak, D., & Erturk, Y. (2020). Prediction of Tax Revenues With Multivariable Grey Prediction Model Under The Scope Of Public Finance Management. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 7, 1104–1120. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.834239>
- Ünlüönen, S. F., & Özüdoğru, H. (2024). Covid-19 Sürecinde Yetişkinlerin Tamamlayıcı Sağlık Sigortasına Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma: Ankara İli Örneği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), Article 1. <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1386419>
- van Eck, N. J., & Waltman, L. (2007). VOS: A New Method for Visualizing Similarities Between Objects. In R. Decker & H.-J. Lenz (Eds.), *Advances in Data Analysis* (pp. 299–306). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-540-70981-7_34
- van Eck, N. J., & Waltman, L. (2022). *VOSviewer Manual*. Universiteit Leiden. https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.18.pdf

- Van Oudheusden, P., Klapper, L., Demirguc-Kunt, A., & Singer, D. (2015). *The global findex database 2014: Measuring financial inclusion around the world* [Work in Progress]. World Bank. https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/09/van-Oudheusden-Findex_GFLEC.pdf
- Zeyneloglu, I. (2018). Fiscal policy effectiveness and the golden rule of public finance. *Central Bank Review*, 18(3), 85–93. <https://doi.org/10.1016/j.cbrev.2018.08.001>
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429–472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Bu çalışma, Türkiye'deki finans ve bankacılık alanındaki akademik literatürü Bibliometrik yöntemler kullanarak incelemektedir. Türkiye'nin küresel ekonomideki önemi ve finansal sektörünün dinamik yapısı göz önüne alındığında, bu alanda yapılan araştırmaların değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışma, Web of Science veritabanından elde edilen verileri kullanarak Türkiye'deki finans ve bankacılık alanındaki yayınların sayısını, yazarları, en çok alıntı yapılan makaleleri, en sık kullanılan anahtar kelimeleri ve diğer Bibliometrik göstergeleri analiz etmektedir. Bu analizler, Türkiye'deki finansal araştırmaların trendlerini, güçlü yönlerini ve gelecekteki araştırma alanlarını belirlemeye yardımcı olmaktadır.

Ayrıca, Türkiye'nin finansal sektörünün karşılaştığı sorunlar, politikalar, reformlar ve gelecek perspektifleri de çalışmanın kapsamı içerisinde yer almaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, verimlilik ve etki açısından makaleleri incelemek için Bibliometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Literatür incelemeleri, bilimsel çalışmaların temelini oluşturur ve mevcut bilgiyi toplamak ve bir alanın durumunu incelemek için en önemli araçtır. Literatür incelemeleri, araştırmacılara, uygulayıcılara ve politika yapıcılara, incelenen konuyla ilgili önceki çalışmaları ortaya çıkararak gelecekteki araştırmalar için sağlam bir temel sağlar. Son zamanlarda yaygın olarak kullanılan "bilim haritalama yöntemi", disiplinler, alanlar, konular, uzmanlıklar, bölgeler, bireyler ve çalışmalar arasındaki ilişkileri çeşitli görsel yöntemler aracılığıyla ortaya çıkaran niceliksel bir yaklaşıma dayalı bir

yöntemdir. Bibliometrik analizin amacı, çalışmanın konusuna (konu, alan, disiplin, bölge, birey, çalışma vb.) bakılmaksızın, çalışmaların bilgi üretim kalıpları hakkında bilgi edinmektir.

Çalışma dönemi 1980 ile Şubat 2024 arasındadır. Veritabanının ilk tanımlanması çalışmanın önemli bir yönüdür. Veritabanı olarak Web of Science (WoS) kullanılmıştır. Veritabanı, konu alanında (başlık, özet, anahtar kelimeler) araştırılmıştır. Çalışmanın kapsamı Türkiye'deki finans ve bankacılık çalışmaları olduğundan, ana anahtar kelimeler "financ*" ve "bank*" ve "Türkiye" olarak belirlenmiştir. "Türkiye" kelimesinin makalelerde farklı şekillerde kullanılması nedeniyle, kullanılan tüm türevleri içerecek şekilde bir arama yapılmıştır. Buna göre, arama sorgusu "(TS=(financ*) OR TS=(bank*)) AND (TS=(Turkey) OR TS=(Türkiye) OR TS=(Türkiye))" olarak kullanılmıştır. Çalışmanın kapsamı, Web of Science'da "Ekonomi, İşletme Finansı ve İşletme" kategorilerinde yayınlanan makalelerden oluşmaktadır. Kitaplar, kitap bölümleri ve diğer yayınlar dışlanmıştır. Sonraki aşamada, elde edilen verilere gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Bulgular

Analizler, Türk akademisyenlerin yıllar içinde finans ve bankacılık alanında artan bir yayın performansı sergilediğini göstermektedir. 1983-2002 yılları arasında ortalama yıllık büyüme oranı %12,18 iken, 2002-2023 döneminde bu oran %19,32'ye yükselmiştir. Bu durum, Türkiye'de finans ve bankacılık alanındaki akademik çalışmaların hızla ivme kazandığını ortaya koymaktadır. En fazla atıf alan yıllar 2013 ve 2016'dır. Özellikle, 2013'te yayınlanan makaleler toplamda 1.851 atıf alarak literatürde öne çıkmıştır. Bu eğilim, hem akademisyenlerin hem de uygulayıcıların bu dönemdeki çalışmalara artan bir ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

En fazla yayına sahip dergiler arasında "Central Bank Review", "Maliye Dergisi" ve "Emerging Markets Finance and Trade" bulunmaktadır. Atıf açısından ise "Energy Policy", "Emerging Markets Finance and Trade" ve "Borsa İstanbul Review" gibi dergiler ön plana çıkmaktadır. Bu dergilerde yayımlanan çalışmaların hem akademik etki alanı genişlemiş hem de finans ve bankacılık literatürüne önemli katkılar sunulmuştur. Özellikle, bu dergilerdeki makalelerin atıf oranlarının artışı, ilgili alanlarda yapılan çalışmaların akademik çevrelerce daha fazla tanındığını göstermektedir.

Türk akademisyenler arasında en çok yayın yapan kişi Ahmet Faruk Aysan iken, en fazla atıf alan yazar Cemil Kuzey'dir. Bu durum, Türkiye'de finans ve bankacılık alanında belirli akademisyenlerin uluslararası düzeyde tanınmış olduğunu göstermektedir. Kurumlar arasında ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bilkent Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi ilk sıralarda yer almıştır. Bu kurumlar, hem yayın sayıları hem de atıf oranlarıyla dikkat çekmiştir. Bu durum,

Türkiye'deki kurumların bu alandaki akademik çalışmaların merkezinde yer aldığını göstermektedir.

En çok atıf alan çalışmalar çevre ve karbon emisyonlarıyla finansal gelişim arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Örneğin, Öztürk ve Acaravcı'nın 2013 tarihli çalışması, Türkiye'deki finansal gelişim, ticaret ve ekonomik büyümenin karbon emisyonları üzerindeki uzun vadeli etkilerini analiz etmektedir. Bu çalışma, Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezini destekleyen önemli bulgular sunmuştur. Ayrıca, bankacılık sektörü performansı, doğrudan yabancı yatırımlar, finansal krizler ve portföy yönetimi gibi konular da literatürde öne çıkan başlıklar arasında yer almaktadır. Bu çalışmalar, finans ve çevre arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya koyarak, politika yapıcılara önemli bilgiler sunmaktadır.

Sonuçlar ve Öneriler

Çalışma, Türkiye gibi dünya ekonomileriyle yakından ilişkili bir ülkenin finans ve bankacılık literatürünü değerlendirdiği için literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Sonuçlar, Türkiye'de finans ve bankacılık alanındaki yayınların hem nitelik hem de nicelik açısından artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Türkiye merkezli dergilerin uluslararası endekslerde yer almasının teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu, uluslararası akademik camianın Türkiye üzerine yapılan çalışmalara olan ilgisini artırabilir.

Bu bulgular, araştırmacılara ve politika yapıcılara yol gösterici niteliktedir. Özellikle, Türkiye'nin finans ve bankacılık alanındaki uluslararası işbirliklerinin artırılması ve bu alana yönelik ilginin teşvik edilmesi önerilmektedir. Ayrıca, Türkiye'deki akademik kurumların bu alanda daha fazla kaynak ayırması ve uluslararası düzeyde daha etkili politikalar geliştirmesi gerektiği belirtilmektedir.

Genel olarak, bu çalışma, Türkiye odaklı finans ve bankacılık literatürünün mevcut durumunu kapsamlı bir şekilde analiz etmiş ve gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli bir temel oluşturmuştur. Bu bağlamda, literatürdeki boşlukların belirlenmesi ve yeni araştırma alanlarının teşvik edilmesi, bu alandaki bilgi birikiminin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

ADIAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 11.06.2024 Yayına Kabul Tarihi: 28.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1499487>

Makale Türü: Derleme Makalesi/Review Article

Atf/Citation: Taş, Y. ve Yetişgin, M. (2024). Osmanlı Basını ve Tanıkların Hatıratlarına Göre 31 Mart Vakası. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 879-911.

OSMANLI BASINI VE TANIKLARIN HATIRATLARINA GÖRE 31

MART VAKASI

Yusuf TAŞ* Memet YETİŞGİN**

Öz

II. Meşrutiyet Dönemi devlet ve toplumsal hayatında 31 Mart Vakası önemli yer tutar. Bu vakada Osmanlı basını ve özelde ise tutucu gazeteler kamuoyunu kutuplaştırmış ve gergin bir hava yaratmıştır. Gazetelerde kişilik haklarına saldırılar, sert atışmalar ve suçlamalar yaşanmış, Serbesti Gazetesi Başyazarı Hasan Fehmi Bey ise suikaste kurban gitmiştir. II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında hızla yükselen ve siyasallaşan basının bu tutumu, dönemin en kötü namılı olaylarından 31 Mart Vakası'nın da sebeplerinden biri olmuştur. Bu çalışmada 31 Mart Vakası öncesi ve sonrasında Osmanlı basını irdelenmiş ve ayrıca dönemin tanıklarının hatıratlarına başvurulmuştur. Fırkaların sözcüsü olan gazeteler her ne kadar taraf olsalar da yaşanan hadiseleri günlük yansıtması açısından dönemin önemli kitle iletişim araçları ve kaynaklardır. Aynı zamanda hatıratlarda döneme tanıklık eden kişilerin bir nevi müdafası ve ithamlarını içeren ve bu maksatla kaleme alınmış eserlerdir. Bu bağlamda dönemin gazeteleri incelenerek devlet adamları ve tanıkların hatıratlarıyla karşılaştırılmakta ve 31 Mart Vakası hakkında tahlillerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 31 Mart Vakası, Gazete, Hatırat, İttihat ve Terakki.

* Öğr. Gör., Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, kmyusftas@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

** Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, memyet@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

THE MARCH 31ST INCIDENT ACCORDING TO THE OTTOMAN PRESS AND WITNESSES' MEMOIRS

Abstract

The 31 March Incident has an important place in the state and social life of the Second Constitutional Monarchy period. In this incident, the Ottoman press and conservative newspapers in particular polarised public opinion and created a tense atmosphere. While there were attacks on personal rights, harsh quarrels and accusations in the newspapers, Hasan Fehmi, the editor-in-chief of Serbesti, was assassinated. In this study, the Ottoman press before and after the 31 March Incident is analysed and the memoirs of the witnesses of the period are consulted. Although newspapers were partial to political factions, they were important mass communication tools and sources of the period in terms of reflecting the events daily. At the same time, memoirs are works that contain a kind of defence and accusations of the people who witnessed the period. In this context, the newspapers of the period were analysed and compared with the memoirs of statesmen and witnesses and analyses were made about the 31 March Incident.

Keywords: 31 March Incident, Newspaper, Memoirs, Union and Progress.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî ıslahatların isyanla sonuçlanması geçmiş tecrübelerle sabittir. III. Selim'in bu yönde yaptığı yenilik hareketleri ve orduyu disipline etme gayretleri Yeniçerileri rahatsız etmiş, yenilikçi padişah, yüksek memurlar ve ulemanın tahrik ettiği Kabakçioğlu Mustafa isyanıyla (1807) tahttan indirilerek katledilmiştir. Ardından geçen süreçte Tanzimat ve I. Meşrutiyet tecrübesini yaşayan Osmanlı Devleti, II. Abdülhamit'in baskı rejimi altında geçen 30 yılın ardından 23 Temmuz 1908'de yeniden Meşrutî yönetime dönmüştür. (Tanör, 2020: 38). II. Meşrutiyetin ilanından 31 Mart Vakası'na kadar geçen 8 aylık süreçte Osmanlı Devleti ve toplumu birçok önemli iç ve dış problemle karşılaşmıştır. Bulgaristan bağımsızlığını elde ederken Avusturya-Macaristan ise

Bosna ve Hersek'i ilhak etmiş ve Girit Meclisi, Girit'i Yunanistan'a bağlama kararı almıştır. Dahilde ise siyasi kamplaşmalar doğmuş, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Sadrazam Kamil Paşa ve diğer Jön Türk grupları karşı karşıya gelmişlerdir. İttihatçı ve Ahrar Fırkası yanlısı gazetelerde Kamil Paşa üzerinden tartışmalar yaşanmış, kısa süre öncesine kadar toplumda “*cemiyet-i mukaddese*” olarak görülen İttihat ve Terakki Cemiyeti, karşıt gazetelerde “*cemiyet-i hafiyye*” olarak lanse edilip, ordu ile ilişkisi yüzünden tenkit edilmiştir.

Diğer yandan Ekim 1908'den itibaren ekonomik ve siyasi haklarının yittiğini düşünen tutucu kesimler entrikalar üretmeye başlamışlar, “gerici” nitelikte hadiseler meydana getirmişlerdir. Bu olaylarda devr-i istibdattaki kişisel çıkarlarını kaybedenler ve eski hafiyele etkili olmuş, halkı kıskırtmışlardır. Yine Ekim ayından itibaren ordu içerisinde de kaynaşmalar başlamıştır. Cidde'ye sevk edilen Taşkılla erleri isyan etmiş, hizmet süreleri tamamlanan ancak terhis edilmeyen askerler ve Avcı Taburları karşı karşıya gelmişlerdir. Bu kalkışmada 3 isyancı çavuş öldürülmüştür. (Alkan, 1999: 423). Nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nda 33 yıl sonra yeniden tesis edilen meşrutî idare, 31 Mart 1325'te (13 Nisan 1909) meydana gelen ayaklanma ile büyük bir tehlike yaşamıştır. Vakada, Meşrutiyeti korumak üzere İstanbul'a getirilen 4. Avcı Taburu er ve erbaşları “şeriat” söylemleri ile ayaklanmış, Meclis-i Mebusan basılmış, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa istifa ettirilmiş, İstanbul sokakları anarşi ve kanlı çarpışmalara sahne olmuştur. İsyân, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişiyle bastırılmıştır.

Bu kanlı hadisenin meydana gelmesinde Osmanlı basınının da büyük sorumluluğu olmuştur. 31 Mart'a giden süreçte gazetelerin kullandıkları üslup, tarafların birbirine yönelik hakarete varan sataşmaları kamuoyunu germiş ve isyanı hazırlayan önemli sebeplerden biri olmuştur.

1. 31 MART VAKASINI HAZIRLAYAN SEBEPLER

1.1. Orduda Düzenlemeler ve Donanmanın Durumu

II. Meşrutiyetin ilanındaki en önemli güç ordu olmuştur. Resneli Niyazi Bey ve Enver Bey gibi subayların dağa çıkması ile birlikte Anayasa tekrar yürürlüğe girmiş ve Meclis-i Mebusan açılmıştır. Meşrutiyet sonrasında ilk düzenlemeye gidilen kurumların başında ise ordu gelmiştir. Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa, yayınladığı emirle yetersiz personelin uzaklaştırılmasını, istibdat devrinde siyasi suçlardan cezalı olan subay ve erlerin ise affedilmesini sağlamıştır (Kansu, 2017: 212). Bu düzenlemelerin ardından I. Ordu'dan 1.400 alaylı subay kadro dışına çıkartılırken (Akşin, 1972: 46, 47), Yıldız Sarayında görevli 390 yaverden sadece 30'u yerinde bırakılmıştır. Tensikat (düzeltme) ile 8 mareşal, 24 müşir, 10 mirliva ve yüksek rütbedeki 30 subay aktif görevden uzaklaştırılarak Harbiye Nezareti emrine alınmıştır. Yine 1 Ekim tarihinden itibaren, müşirden kolağası rütbesine kadar 83 askeri doktordan, ihtiyaç duyulan kadarı Yıldız'da bırakılmış, diğerleri Harbiye Nezareti'ne çekilmiştir (Kansu, 2017: 215). Askerler, disiplini esas alan yeni bir eğitim düzenine geçirilmiş, medrese öğrencilerine tanınan askerlik muafiyeti de kaldırılmıştır (Tanör, 2020: 188).

Bu süreçte Osmanlı Donanması da fevkalade kötü bir durumdadır ve ıslaha muhtaçtır. Sultan Abdülaziz döneminde İngiltere ve Fransa'nın ardından dünyanın en güçlü üçüncü deniz gücü konumunda olan Osmanlı donanması, II. Abdülhamit döneminde atıl durumda bırakılmıştır. II. Abdülhamit, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde donanmanın oynadığı rol nedeniyle, saltanatı boyunca deniz gücüne önem vermemiş ve gemileri Haliç'te tersanede tutmuştur (Kansu, 2017: 218). Bu nedenle Meşrutiyetin yeniden tesisiyle birlikte donanmanın da güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmış, Donanma Cemiyeti kurulmuş ve *Tanin* Gazetesi öncülüğünde kampanya başlatılmıştır. Kampanya ile 2 kruvazör alınması, bu gemilere ise Meşrutiyet kahramanları Niyazi ve Enver

Beylerin isimlerinin verilmesi gündeme getirilmiştir*. Kampanya sonunda 22.865 lira bağış elde edilmiş ve gelen yardımlar, hükümet tarafından Donanma Cemiyeti'ne aktarılmıştır (Özel, 2022: 24).

1.2. Yükselen “Gerici” Hareketler

1908 yılı Ekim ayı içerisinde İstanbul içerisinde birçok “gerici” mahiyette hadise yaşanmıştır. Kör Ali Vakası, kadınlara saldırılar ve Fatih Cami'nde meydana gelen taşkınlıklar bu meyandadır. Bu hadiselerin ortaya çıkmasında şüphesiz eski dönemin jurnalcileri ile ordudan ihraç edilen alaylı zabitan etkili olmuş ve toplumu galeyana getirmeye çalışmışlardır.

31 Mart Vakası'nda aktif olarak yer alan bir diğer dini oluşum ise 5 Nisan 1908'de kurulan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'dir. Cemiyetin yayın organı Derviş Vahdeti idaresindeki *Volkan* gazetesidir. *Volkan*'ın 17 Şubat 1909 tarihli 48 numaralı sayısında Cemiyetin yapacağı faaliyetler duyurulmuş; hilafet coğrafyasında ve Müslümanların yaşadığı beldelerde, muhtelif İslam unsurlarının ahlakının düzeltilmesine, toplumsal hayatın ilerletilmesine ve Kur'an-ı Kerim ile şeriatin kıyamete kadar devam etmesine çalışılacağı belirtilmiştir. Ancak amaç sadece bu kadar değildir ve kanunlar hakkında da Meclis-i Mebusan'a görüş bildirilecektir:

“Memalik-i Osmaniyye’de kavanin-i hukukiyeyi Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye müştemil bulunduğu gibi kütüb-i fıkhiyyeden bi’l-istinbat bir de ceza kanunu ve kavanin-i saire-i muktaziyye meydana getirerek Meclis-i Mebusan’a arz etmek ve tasdike iktiran etmesine çalışmak ve bütün hareket ve sekenatımızı şer-i şerifle tayin etmek ve bu

* Başlatılan kampanya Türk Kadını tarafından da sevinçle karşılanmıştır. Eski Biga Mutasarrıfı Fehime Nüzhet Hanımın, Vatan Tiyatrosunda yaptığı ve 30 Ağustos 1908 tarihli *Servet-i Fünun*'da yayımlanan konuşmasında, Haliç'te zincire vurulmuş, aç bırakılmış ve savleti azaltılan bir ejder gibi duran Osmanlı donanmasına 2 gemi alınacağını mutlulukla karşılandığı belirtilmiştir. Konuşmasında Meşrutiyet kahramanları Niyazi ve Enver Bey'in isimlerinin bu gemilere verilerek tazimle anılacağını ifade eden Fehime Nüzhet Hanım, memleket sahillerini koruyucu bir melek gibi dolaşacak gemilerin alınması için başlatılan kampanyaya destek verilmesini istemiştir. (“Esbak Biga Mutasarrıfı Hakkı Paşa Kerimesi Fehime Nüzhet Hanım'ın Nutkudur”, *Servet-i Fünun*, 30 Ağustos 1908: 2, 3)

suretle istikbalde, memalik-i Osmaniyye'de mehakim-i nizamiyelerde kavanin-i şer'iyyenin düsturü'l-amel olmasına gayret etmek ve bütün liva-i Muhammedi altında bulunan alemi-i İslamiyyeti taarruzdan siyanet eylemek." (Volkan, 17 Şubat 1909: 1).

Osmanlı toplumunda yükselen irticai hareketler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan *Tanin*'de eleştirilmiş, gazetenin başyazarı Hüseyin Cahit Bey "*Şeriat İsteriz*" başlıklı makalede konuyu ele almıştır. İstibdada ve anarşiye dönmek için yapılan hareketlerin "*Şeriat isteriz*" söylemi altında dile getirildiğini öne süren Hüseyin Cahit Bey, 6-7 aylık meşrutiyette Şeriata hanel gelmediğini vurgulamış, "*Bugün kimsenin namaz kılmasına mümaneat (engelleme) ediliyor mu? Hacca gitmesine itiraz olunuyor mu? Hasılı kimsenin vezaif-i diniyyesini ifa etmesine ses çıkarılıyor mu? Hayır. Demek ki şeriatın ahkam-ı uhreviyesi tamamıyla mevcuttur.*" ifadelerini kullanmıştır. (Tanin, 2 Mart 1909: 1).

1.3. İttihat ve Terakki'ye Yönelik Basında Eleştiriler

II. Meşrutiyet'in ilanında kilit rol oynayan ve II. Meşrutiyetin bir nevi banisi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, muhaliflerine göre artık misyonunu tamamlamıştır. Bu nedenle Ahrar Fırkası yanlısı basında İttihat ve Terakki'nin ortadan kalkması gerektiğine yönelik eleştiriler yükselmekte, Cemiyet; hükümetin işlerine müdahale etmekle suçlanmaktadır. *Serbesti*'nin 26 Şubat 1909 tarihli manşetinde konuya ilişkin yapılan değerlendirmede, Cemiyetin meşrutiyetin ilanı için vatana büyük hizmet ettiği vurgulanmış, ancak bugün Cemiyetin kabil-i telif olmayan bir takım hareketler gerçekleştirdiği öne sürülmüştür.

Ülkenin her tarafında teşkil eden Cemiyet şubelerinde görülen suiistimallerin ve hükümet işlerine müdahalenin, Osmanlı'yı oluşturan tüm sınıfların nefretini topladığı, ayrıca Avrupa matbuatında da menfi yankılar başlattığı belirtilmiştir. Makalede, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir resmi ilan yayınlarak, müdahil olduğu siyaset sahnesinden çekilmesi, kuvvet ve kudretini Meclis-i Mebusan'a

terk etmesi istenmiş, “Ümit ederiz ki efrad-ı millet arasında meşhud olan teşettüt-ü efkara ve günden güne vehamet kesb etmekte olan ahval-ü dahiliye ve hariciye nihayet vermek lüzumunu, cemiyetin hamiyetli azası his ve takdir edeceklerdir.” yorumunda bulunulmuştur. (Serbesti, 26 Şubat 1909: 1).

İttihatçı yanlısı ve karşıtı gazeteler arasındaki bir başka mesele ise *Tanin*'de Kamil Paşa aleyhinde yer alan yayınlar ve Kamil Paşa'nın istibdat yanlısı oluşuna ait yorumlardır. *Tanin*'de bu ifadelerin yanı sıra Kanun-u Esasi'nin babası olarak bilinen Mithat Paşa'nın sadarettten düşürülmesi ve yargılanması esnasında Kamil Paşa'ya ait olduğu öne sürülen bir belge yayınlanmıştır. *Hukuk-u Umumiye* ise bu iddiaya karşı çıkmıştır. Söz konusu vesikanın gerçeği yansıtmadığı belirtilerek, Kamil Paşa'nın Mithat Paşa yargılamalarının ne öncesinde ne de sonrasında İstanbul'da bulunmadığı ve Kamil Paşa'yı tanıyan herkesin belgedeki imzanın Kamil Paşa'ya ait olmadığını bileceğini dile getirmiştir. (Hukuk-u Umumiye, 4 Mart 1909: 1)

Kamuoyunu etkileyen bir diğer hadise de mecliste görüşülmesi planlanan yeni Matbuat Nizamnamesidir. Kanunun basını hürriyetten mahrum bırakacağı gerekçe gösterilerek Sultanahmet Camii çevresinde miting düzenlenmiştir. Mitingin ardından grup halinde Meclis-i Mebusan'a giden protestocular, Mebusan Reisi Ahmet Rıza ile görüşerek basın hürriyetinin güvence altına alınmasını talep etmiştir. Grubu sakinleştiren Ahmet Rıza Bey, kendisinin de basında hürriyete taraftar olduğunu söylemiş ve grup sessizce dağılmıştır (Tunçay vd., 2021: 300). Ancak artan gösteriler karşısında, 3 Mart 1909'da yürürlüğe konan bir kanunla, yapılacak toplantıların 24 saat öncesinden resmi makamlara bildirilmesi şart koşulmuştur (Ahmad, 1971: 69).

1.4. Hasan Fehmi Bey Suikastı

31 Mart Vakasına giden süreçteki en önemli hadiselerden birisi şüphesiz Gazeteci Hasan Fehmi Beyin öldürülmesidir. İttihatçı karşıtlığı ile bilinen Hasan Fehmi Bey

6 Nisan 1909 günü Galata Köprüsü üzerinde öldürülmüştür. Suikast günü *Serbesti*'nin manşetinde matbuat nizamnamesi karşıtı mitinge davet ve hemen ardından "Asker" başlıklı bir makale yer almaktadır. Başyazıda ordunun, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çıkarlarına alet edildiği, bu durumun ülkeye zarar vermekle birlikte Avrupa kamuoyunda da Türkiye'ye karşı olumsuz tesir yaptığı iddia edilmiştir:

"Bugün askerin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile alaka-i hususiyesi şayiaları, değil mülkümüzde hatta Avrupa'da bile yine bu cemiyet tarafında o derecelerde işa'a (yaymak) edilmiştir ki evvelce Avrupa'nın takdiratını bize celb eden askerler, bugün Avrupa sermayedarınının bize adem-i emniyetine, memleketimizin sefaletine, açlığın idamesine bilmeden hüsn-i niyet-i halisane ile bu cemiyetin entrikalarına kurban olarak tavassut etmişlerdir." (Serbesti, 6 Nisan 1909: 1).

Serbesti'nin başyazarı Hasan Fehmi Bey, bu makalenin yayımlandığı günün gecesinde Galata Köprüsü üzerinde vurularak öldürülmüştür. Cinayet, toplumda ve İttihat ve Terakki karşısındaki kesimlerde infial oluşturmuştur. Olay karşısında *Serbesti*'nin 8 Nisan tarihli birinci sayfası boş bırakılmış ve sadece "*Serbesti-matbuatın ilk kurbanı, ömrünü menfalarda geçirmiş olan evlad-ı Hürriyet'ten Hasan Fehmi Beyin ruhuna fatiha...*" ifadesine yer verilmiştir (Serbesti: 8 Nisan 1909: 1). Gazetenin ikinci sayfasında ise Hasan Fehmi Bey'in gençlik dönemine ait bir fotoğraf, ardından da olaya ilişkin gelişmeler aktarılmıştır. Ayrıca Meclis-i Mebusan görüşmeleri de yayımlanmış, Ahrar yanlısı milletvekillerinin cinayetin siyasi yönüne dikkat çektiği, İttihatçı mebusların ise olayı cinayet-i adiyeye olarak telakki ettiği vurgulanmıştır:

"Sermuharririmiz Hasan Fehmi Beyin keyfiyet-i katli bir cürm-ü siyasi olduğundan memlekette asayişin her manasıyla muhtel (düzenin bozulması) bulunduğu İstanbul Mebusu Zöhrab Efendi ve İsmail Kemal, Rıza Nur ve Ergiri Mebusu Müfid Beylerle Ahrar Firkasına mensup Mebusan-ı Kiram umumen iddia ederek kuvve-i icraiyyeden bu babda izahat talep edilmek lazım geleceğini ve İttihat

ve Terakki Cemiyeti'ne mensub Mebusan dahi bunun ceraim-i adiyе-i cinaiyeden olduğunu beyan ile kuvve-i icraiyeden izahat talep etmek muvafık olamayacağını ve İstanbul'da asayişin katiyen muhtel bulunmadığını bilmukabele iddia etmişlerdir. Bunun üzerine birçok münakaşadan sonra, ilm-i hamiyeti, umum erbab-ı vicdanı kan ağlatan bu vaka-i dilisuzu (yürek yakan) Nisan'ın ta dördüncü Cumartesi gününe yani efkar-ı umumiyyenin teskininden sonra bir vakte tâlik (sonraya bırakma) ile izahat talep edilebilmesi kararlaştırılabılmıştır.” (Serbesti, 8 Nisan 1909: 2).

Saldırının meydana geliş şekli ise olayda yaralanan Ertuğrul Şakir Beyin ifadeleriyle anlaşılmaktadır. Hasan Fehmi Bey ve Ertuğrul Şakir Bey, Ergiri Mebusu Müfid Bey'i ziyaretin ardından Galata Köprüsü'nden geçtikleri esnada vurulmuşlar, Hasan Fehmi Bey hayatını kaybederken, Şakir Bey sol böğründen yaralanmıştır. Haberde, *“Katilin, bir süvari zabiti olduğu[†] ve revolverini Şakir Beye tevcih ettik de, ‘Al sende Mevlan.”* diyerek tetiği çektiği ifade edilmiştir (Serbesti, 8 Nisan 1909: 2). Şakir Bey'in anlatımından, katilin kendisini Mevlânzade Rifat Bey sandığı sonucu çıkmaktadır. Olayda yaralanan Şakir Bey, katil zannedilerek yakalanmış, gerçek fail ise kaçmayı başarmıştır. Olaya ilişkin tabip raporunun da okura sunulduğu gazetede, taziye mesajlarına teşekkür edilmiş ve bir grup öğrencinin gazeteye yaptıkları ziyaret ve Mevlânzade Rifat'la olan görüşmeleri aktarılmıştır (Serbesti, 8 Nisan 1909: 2).

Hasan Fehmi Bey'in ölümü İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtlarının gövde gösterisine dönmüş; cenaze, onbinlerce kişinin katıldığı törenle 8 Nisan 1909 II. Mahmut Türbesi'nde toprağa verilmiştir (Akşin, 1994: 40). Cinayet İttihat ve Terakki karşıtı tüm gazetelerde lanetlenirken Derviş Vahdeti, kendisinin de ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu açıklamış ve bir tehdit mektubunu gazetesinde yayımlamıştır. Yaptığı yayınlar dolayısıyla toplumu ayrıştırmakla suçlanan

[†] Hasan Fehmi Bey'i öldüren kişinin ve 1926 İzmir Suikastında idam edilen ve bir süre Ankara Valiliği yapan Abdülkadir Bey (Kabacalı'nın eserinde isim Kara Kemal olarak geçse de), yahut Enver Paşa'nın eniştesi Nazım Bey'i yaralayan Mustafa Necip olabileceği öne sürülmüş ancak katil hiçbir zaman belirlenememiştir. (Kabacalı, 1993: 97)

Vahdeti'nin yanıtı ise *"Ey zabıt beni de şehit et!"* şeklinde olmuş, bu tehdidin kendilerinden korkmaları dolayısıyla yapıldığını öne sürmüş ve Ahmet Rıza, Baha Şakir, Doktor Nazım, Rahmi ve Cavid Beylere yönelik ithamlarda bulunmuştur (Volkan, 8 Nisan 1909: 3).

Derviş Vahdeti, Hasan Fehmi Bey cinayetinin ardından Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey ve Mevlânzade Rifat arasında Zabtiye Nezareti'nde geçen bir diyalogdan da bahsetmektedir. Vahdeti'nin ifadelerine göre cinayeti öğrenen Ahmet Rıza Bey, *"Şahsiyat ile uğraşanların akıbeti böyle olur!"* ifadelerini kullanmıştır. Vahdeti'nin yorumu ise, *"Aferin Ahmed Rıza Bey'e (!!)* Doğrusu güzel nasihat, güzel taziye (!!) Pozitivistlerin mezhebi böyle olsa gerek! Bakalım katil meydana çıkarılacak mı?!! Yoksa bu da millete bir ders-i ibret olarak kalacak mı?!!" şeklinde olmuştur (Volkan, 8 Nisan 1909: 4).

Mekteb-i Mülkiye'deki dersine girmeyen ve galeyana gelen talebelerini teşvik eden Ali Kemal de (Karabekir, 2011: 261), Vahdeti gibi öldürüleceği vehmine kapılmıştır. *"Adliye Nezareti Celilesi"*ne başlığını taşıyan bir yazı kaleme alan Ali Kemal, İttihat ve Terakki mebusu Rahmi Bey ve Dr. Nazım'ın Selanik'teki gizli bir toplantıda kendisinin öldürülmesini talep ettiğini ancak kabul edilmediğini yazmıştır. Selanik'ten gelen bir miralayın da cemiyetin; İsmail Kemal, Mevlânzade Rifat ve Ali Kemal Bey'leri öldürmeye karar verdiği yönündeki sözlerini güvenilir bir kaynaktan öğrendiğini belirten Ali Kemal, ilaveten şunları kaleme almıştır:

"Mebusan'dan bir zat, diğer bir miralayın aynı mealde idare-i lisan ettiğini şimdi söylediler.. Mertebe-i vüsûkunu (güvenilirlik) bilmediğim ve fakat dün gece ki vak'a-i cinaiye münasebetiyle şayan-ı ehemmiyet gördüğüm bu ihbaratı arz eyler ve muhbirlerin istimânı (dinlenilmesini) talep ederim." (İkdam, 8 Nisan 1909: 3)

Öldürülme endişesi sadece İttihat ve Terakki karşıtlarında yoktur. Yine Hasan Fehmi cinayetinin ardından Selanik'te gerçekleşen bir sohbette, *"Eyvah Cahit de öldürülecek"* sözleri geçmiş ve Hasan Fehmi'ye kısas olarak Hüseyin Cahit Bey'in

de öldürüleceği imasında bulunulmuştur. Durumu öğrenen Hüseyin Cahit Bey, tabancalı politikaya akıl erdiremediğini belirtmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

“Yüzünü bile görmediğim bir adamın, hüviyetlerinden zerre kadar haberim olmayan kimseler tarafından öldürülmesinden dolayı benden niçin intikam alınacaktı? Hasan Fehmi Bey’in öldürülmesini ben hayatımla ödeyecek idiysem, bundan hiç olmazsa bana bir haber verilmesi icap etmez miydi? Ben böyle bir şeye bakalım muvafakat edecek miydim? Bu tabancalı politikaya aklım ermiyordu.” (Bengi, 2000: 126)

Öte yandan Derviş Vahdeti, Hasan Fehmi Bey cinayetini daha da dramatik hale getirmiş, Hasan Fehmi Bey için mersiye kaleme almış ve Hasan Fehmi’yi Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hasan’a benzetmiştir. İkisinin arasında büyük bir münasebet bulunduğunu öne süren Vahdeti, şu satırları kaleme almıştır:

“O, Yezidlere muhalif idi. Sen de aynı fırkaya muarız idin. Yezidler, hükümet-i İslamiyye’yi gasp etmişler idi. Bunlar da hükümet-i Osmaniiyyeyi zabt etmek istemişler idi. O; Allah’ın emri bize biattır diyordu; sen de Kanun-ı Esasi ki, şeriatir, vacibe-i zimmet, ona itaat diyordun. Nedir bu aranızdaki münasebet, Hasan? Sen; o musun, yoksa, o sen? Ona; Alem-i İslamiyyet melekiiyet kan ağladı, sana da bütün Osmaniiyet, insaniyet ağlıyor... Git! Hasan! Ebu Talib’in oğluna, Kureyş’in hadifine, benden de selam söyle! Vahdeti de, geliyor diye, kabulümü rica eyle!” (Volkan, 10 Nisan 1909: 1).

İttihat ve Terakki karşıtı gazetelerde olduğu gibi *Tanin*’de cinayeti tel’in etmiştir. Başyazar Hüseyin Cahit Bey, her ne olursa olsun bir muharririn öldürülmesinin kabul edilemeyeceğini belirtmiş, ancak bu durumun istismar edildiğini öne sürmüştür. Cinayetten istifade etmek isteyenleri panayır tiyatrocularına benzeten Hüseyin Cahit Bey, sahte ah ve evzaların bırakılarak samimi gözyaşları dökülmesini istemiştir (*Tanin*, 9 Nisan 1909: 1). Hüseyin Cahit Bey, Mebusan’daki Ahrar yanlısı vekilleri de eleştirmiş, cinayetten İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni mesul tutma gayretlerine tepki göstermiştir:

“Mebuslar doğrudan doğruya İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni tasrih etmiyorlar, fakat Serbesti’nin meslek-i siyasisinden bahsederek, cinayete bir reng-i siyasi vererek İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni mesul tutmak istedikleri aşıkardır. Delilleri? Delilleri şu ki merhumun mensup olduğu gazete İttihat ve Terakki’nin aleyhinde imiş! Biraz insaf ve itidal ile muhakeme, bu cinayet-i menfurenin verilmek istenen bu şekli alamayacağına kafidir.” (Tanin, 9 Nisan 1909: 1).

2. 31 MART VAKASI

Siyasal alandaki karşıtlık ve gazetelerdeki çatışma devam ederken 31 Mart (13 Nisan) gecesi, Taşkışla’da konuşlu 4. Avcı Taburu askerleri isyan ederek, başlarındaki subayları hapsedmiş; kışlalarından çıkarak, Sultanahmet Meydanı’na gelmiş ve Meclis-i Mebusan’ı kuşatmışlardır (Akşin, 1972: 53, 54)[‡]. İsyen eden askerlere liderlik edenler arasında Arnavut Hamdi Yaşar Çavuş, bölük emini Mehmet, kamacı ustası Arif gibi isimler yer almaktadır. Daha sonra yapılan Divan-ı Harp yargılamaları esnasında Derviş Vahdeti’nin de askerlerin arasında bulunduğu şahitle tespit edilmiştir (Akşin, 1994: 46, 47).

İkdam’ın 14 Nisan’da verdiği bilgiye göre olaylara sebep olan şey, zabitan tarafından Cumartesi günü askerlere hocalarla görüşmemeleri yönünde emir verilmiş olmasıdır. Zabitanın, *“Askerlikte diyanet meselesi aranmaz. Allah’tan başka kimse tanınmaz. Padişah ve efrad-ı ahali İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin elindedir.”* sözlerini duyan bazı zevat, Bab-ı Ali’ye gelerek Sadrazamla görüşmüş,

[‡] 31 Mart Vakası, Ahrar Fırkası’nın yayın organı olan *Osmanlı* gazetesinin 29’ncu sayısında “Dünkü Vak’a” başlığı ile yayımlanmış, silahlanan 4. Avcı Taburu erlerinin Meclis-i Mebusan önünde toplandığını, sayıları üç bini aşan askerlerin diğer kışlalardaki erleri de kendilerine dahil etmeye çalıştığını belirtmiştir. Habere göre, Beyazıt’taki Harbiye Nezaretî’ne de giden isyancı askerler burada mukavemetle karşılaşınca geri dönmek zorunda kalmış, olayın duyulması üzerine binlerce halk Sultanahmet ve Ayasofya önünde toplanmıştır. Baş katip Cevat Bey’in mecliste okuduğu tezkirenin de yer aldığı haberde, toplanan askerlerin afv-ı şahaneyeye mazhar olduğu, sorumlu tutulmayacakları, bunun yanında yeni kabinenin teşkil edildiği, asayişin temini için sarf-ı mesai edilmesi gerektiği ve devletin de ilânihaye İslam Devleti olduğu belirtilmiştir. (Osmanlı, 14 Nisan 1909: 1)

tebligatın doğru olmasının fena bir tesir yaratacağını söylemişlerdir (İkdam, 14 Nisan 1909: 1).

İsyancı askerlerin taleplerini de sıralayan *İkdam*, “*Askerin arzusu Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Beyle, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’yı ve Harbiye ve Bahriye Nazırlarını azlettirmekten ibarettir. Asker akşama kadar bu mütâlabetü müdafaa etmişlerdir. Kamil Paşa’nın sadarete, Nazım Paşa’nın Harbiye Nezaretine tayinini talep eylemişlerdir.*” ifadelerine yer vermiştir (İkdam, 14 Nisan 1909: 1).

Şüphesiz bu ayaklanmadan en çok mutluluk duyanların başında Derviş Vahdeti gelmektedir. *Volkan* isyanı “*İnkılab-ı Şer’i*” başlığı ile duyurmuş, “*Daim olsun şeriat-ı Ahmedi! Yaşasın Alem-i İslamiyyetin Halife-i azamı, var olsun bilcümle şanlı askeri! Ne idi o, dün geceki, evvelki günkü mehabet-i askeriyye! Ya Rab! Ne idi o hareket-ı askeriyye.*” yorumunu kullanmıştır. Dini argümanlarla makalesini devam ettiren Vahdeti, isyancı askerlerin bu hareketi ile Allah’ın rızasını kazandığını, peygamberi memnun ettiğini, ana-baba, halife ve milletin de hoşnutluğunu kazandığını savunmuştur (Volkan, 15 Nisan 1909: 1).

İttihat ve Terakki karşıtı bir diğer yayın olan ve Mizancı Murat Bey idaresindeki *Mizan* gazetesi ise Osmanlı askerinin tarihte emsali görülmemiş bir fazilet gösterdiğini yazmaktadır. Ayaklanmadaki askerlere hayran olduklarını ifade eden *Mizan*, Osmanlı Ordusu’na tazimlerini sunmuştur (Mizan, 14 Nisan 1909: 1). “*İnkılab-ı Selamet Devlet ve Millet*” başlıklı diğer makalede ise bu kıyamdan Avrupalıların ibret alması istenmiş, Temmuz inkılabının dahi Avrupa’da yaşayan gençler tarafından değil, Anadolu Mehmetçigi ile Arnavut Bayramcıklarının sayesinde gerçekleştiği öne sürülmüştür:

“Dünkü gün İstanbul’da bütün Mehmetçiklerimiz yalnız çavuşlarının kumandası tahtında olarak kıyam ettikleri halde ecnebilere, gayr-i Müslimlere, çarşılara, muazzezlere... hasılı

kimsenin canına, malına, ırzına, hürriyetine zerre kadar tecavüz etmeksizin meşru bir hükümet husule getirdiler.” (Mizan, 14 Nisan 1909: 1).

Mizan'ın bu ifadelerle alkışladığı ayaklanmada neler olduğuna ilişkin, Besarya Efendi'nin hatıratında tam aksi yönde notlar yer almaktadır. İsyân sırasında Galata Köprüsü'nden geçen Besarya Efendi, yerde yatan 3 Jön Türk askeri görmüş, içlerinden birini tanımış ve ne olduğunu sorduğunda, *“Kaç ve saklan, seni de öldürecekler. Askerler ayaklandı ve tüm Jön Türkleri öldürüyor”* cevabını almıştır. Besarya Efendi, *“Okumamış askerler, diğer okumuş, yabancı diller öğrenmiş askerlerin ölümünü istiyordu, çünkü onları çok kıskanıyorlardı. Galata Köprüsü'ne kadar en az 20 ceset saydım.”* sözleriyle, ayaklanmanın vahametini anlatmaktadır (Artuç, 2019: 90, 91). Ayaklanmada Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın istifasını isteyen isyancılar, Lazkiye Mebusu Arslan Bey'i de Hüseyin Cahit zannederek katletmiş, yine Adliye Nazırı Nazım Paşa'da bu kargaşa esnasında Ahmet Rıza Bey zannıyla öldürülmüştür. (Armaoğlu, 1997: 610). İsyân sırasında *Tanin ve Şura-yı Ümmet* matbaaları da isyancılar tarafından saldırıya uğramış ve yağmalanmıştır⁵.

Hedefteki isimlerden biri olan Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey, isyân sabahı aldığı telgrafla ayaklanmadan haberdar olmuştur. Anılarında o gün yaşananları anlatan Ahmet Rıza Bey, ailesinin endişesine karşın, *“Her ne olursa olsun, Meclis'ten başkanı sorumludur”* anlayışıyla Meclise gitmeye karar verdiğini belirtmiştir:

⁵ Mevlânzade Rifat, İttihatçı ve Ahrarcılar arasında yaşanan çatışmalara ilişkin anılarında mukayese yapmaktadır. Mevlânzade'ye göre, ayaklanmanın kendi aleyhinde olduğunu bilmesine rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup bir kişinin köprübaşında canını hiçe saydığını ve ilkeleri uğruna vuruştüğünü, ayaklanmanın kendi lehlerine olduğunu bilen Ahrar Fırkası üyelerinin ise kaçıp saklandığını ve milletin kaderini Fazlı Bey gibi bir hayalciye bıraktığını belirtmektedir (Mevlânzade Rifat, 2010: 110, 111).

“Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, bana ‘Bu herifler sizin başınızı istiyorlar, hemen istifa ediniz’ dedi. Ben telefonla Meclis-i Mebusan’da Bolu Mebusu Habib Bey’le konuştum. O da asilerin beni öldürmek istediklerini ve Meclis’e gelmemin yanlış olduğunu söyledi.” (Ahmet Rıza, 2001: 44, 45).

Bunun üzerine Ahmet Rıza Bey Meclis-i Mebusan’a gönderdiği dilekçe ile istifa etmiş, dilekçesinde ise şu ifadelere yer vermiştir:

“Ömrümü şimdiye kadar vatanımın saadetine vakfettiğim gibi, mademki aleyhimde bir fikir hasıl olmuştur, Meclis-i Mebusan riyasetinden istifa etmek suretiyle de vatanıma hizmet etmeyi mukteza-yı hamiyet-i vatanperveri addederim.” (MMZC, Dev.: 1, Cilt: 3, İçt. Sen.: 1, İnikad: 56, 16 Nisan 1909: 23.)**

İsyanın büyümesi üzerine Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa da Harbiye ve Maarif Nazırları yanında olduğu halde Yıldız Sarayına gitmiş ve istifasını sunmuştur. Sadaret makamı bu kez Tevfik Paşa’ya verilmiş ve hükümeti kurması istenmiştir (Ahmad, 1971: 71). Fakat Sultan II. Abdülhamid, yeni kabinede Harbiye ve Bahriye Nazırlarını yine kendisi atamak istemiş, bu talebi Tevfik Paşa tarafından reddedilmiştir.** Öte yandan kabinenin Tevfik Paşa tarafından kurulması isyancılar için şaşırtıcı olmuştur. Çünkü Sadrazamlığa Kamil Paşa, ve Harbiye

** Ahmet Rıza Bey’in istifa etmesine ilişkin Mevlânzade Rifat önemli bir anekdotta bulunuyor. Bilindiği üzere Ahmet Rıza Bey ve Mizancı Murat Bey arasında Jön Türk liderliği konusunda geçmişten gelen bir rekabet vardır. Rifat Bey’in verdiği bilgiye göre, Murat Bey, 31 Mart Vak’ası sırasında Dahiliye Nezareti odalarından birine sığınan Ahmet Rıza Bey’e gitmiş ve vatanın selameti için istifa etmesini istemiştir. Ahmet Rıza Bey ise bu mantıksız hareketi, yadırgayarak Murat Bey’e böyle bir teklife yetkisinin olmadığını söylemiştir (Mevlânzade Rifat, 2010: 71, 72).

†† İsmail Hami Danişmend’in, Sadrazam Tevfik Paşa’nın evrakını esas alarak hazırladığı “31 Mart Vak’ası” adlı eserinde, hükümetin kurulduğu o gün yaşananlar Tevfik Paşa’nın yanında görev yapan Ali Şevki Bey tarafından Paşa’nın oğullarına yazılan mektupta dile getirilmiştir. Buna göre II. Abdülhamid yine Harbiye ve Bahriye Nazırları’nı atamak istemiş, Tevfik Paşa Kanun-u Esasi’ye aykırı olan bu şartı kesinlikle kabul etmemiş, ısrar edemeyen II. Abdülhamid, üzülmekle birlikte bir şey yapamamış ve öfkesini Mabeyn Başkatibinden çıkarmıştır (Danişmend, 1986: 34).

Nazırlığı'na da Nazım Paşa'nın getirilmesi beklenmektedir. (Mevlânzade Rifat, 2010: 75)

İttihat ve Terakki Selanik Şubesi ise ayaklanmayı İsmail Canbulat'ın çektiği *"Meşrutiyet Mahvoldu"* ibareli bir telgrafla öğrenmiştir (Ortaylı ve Erdinç, 2016: 29). Cemiyetin Katib-i Umumisi Mithat Şükrü Bleda ise İstanbul'da olağanüstü şeyler yaşandığını Selanik Telgrafhanesindeki bir memurdan öğrenmiştir. Ardından Telgrafhaneye gidip Reşit Paşa ile irtibat kuran Bleda, Paşa'nın verdiği, *"İstanbul'da askeri isyan var. Mektepli zabitleri ve bir takım masum kişileri sokaklarda öldürüyorlar, şeriat istiyorlarmış..."* haberini almış ve durumu Akaretlerdeki askeri kulüpte bulunan Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'ya iletmıştır. Haber karşısında heyecanlanan Mahmut Şevket Paşa, hemen kurmaylarını çağırması ve durum değerlendirmesine başlamıştır (Bleda, 1979: 67).

Ayakanmanın tertipçisi olarak Prens Sabahaddin Bey'i gören Mevlânzade Rifat Bey ise nümayişlerin devam ettiği esnada Prens'in Kuruçeşme'deki sarayına gitmiş ve Sabahaddin Bey'den, *"İşte biz durur durur da siyaset meydanına böyle atılırız! Mirim durumu nasıl gördünüz?"* sözlerini işitmiştir (Mevlânzade Rifat, 2010: 125). Mevlânzade'ye talimatlar da veren Prens Sabahaddin, *Serbesti* bürosu ve Ahrar Fırkası'na *"Yaşasın Şeriat, Yaşasın Asker, Yaşasın Meşrutiyet"* yazılı pankartlar asılmasını istemiştir. Mevlânzade'ye göre Asar-ı Tefvik zırhlısı süvarisi Ali Kabuli Bey'in isyan sırasında katledilmesinden de Prens Sabahaddin sorumludur. Sabahaddin Bey, Fazlı Bey'i Ali Kabuli'ye göndermiş ve Yıldız'ın topa tutulmasını istemiştir. Ali Kabuli Bey ise Asar-ı Tefvik askerlerine, top başı emri vermiş ve namluları Yıldız Sarayı'na çevirtmiştir. Askerin tepki göstermesi üzerine ise derdest edilmiş ve Yıldız'a götürülmüştür. II. Abdülhamit, saray bahçesine getirilen Ali Kabuli Bey'e bakmış ve *"Hain, ben sana ne yaptım ki sarayımı topa tutmak istemişsin. Götürün evlatlarım, gözüm görmesin"* demiştir. Bunun üzerine

isyancılar süngülerle Ali Kabuli Bey'i şehit etmişlerdir (Mevlânzade Rifat, 2010: 141, 142).

İsyancıların başlattığı İttihatçı avı karşısında başkentte bulunan cemiyetin önde gelenleri saklanmış ve şehirden ayrılmanın yollarını aramıştır. Öldürülmek istenen kişilerden Hüseyin Cahit ve Cavid Bey'ler Kraliçe Olga isimli Rus Ticaret Gemisi'ne binmiş ve 18 Nisan'da Odesa Limanına çıkmışlardır. Buradan Selanik'e geçen ikili, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişinin ardından 27 Nisan'da İstanbul'a dönmüşlerdir (Bengi, 2000: 131).

İstanbul'da karışıklıklar devam ederken 15 Nisan tarihli *Mizan*'da askerın başlattığı kıyamın, Batı tarihinde bile görülmemiş bir surette neticelendiği ve inkılabın yeni safhasına geçildiği yazmaktadır. Ayaklanmada yer alan Avcı Taburları'nın, haklarında düşünülen zanları boşa çıkardığı vurgulanmış, askerın gizli bir cemiyeti değil, din-ü devleti seçtiği yorumunda bulunulmuştur (Mizan, 15 Nisan 1909: 1)

Haberde isyanda hayatını kaybedenlere ilişkin de değerlendirmeler yer almaktadır. Olay sırasında ölenler *Mizan* tarafından kaza kurbanı olarak nitelendirilmiş, "*Şerif Sadık Paşa, Mebus Arslan Bey, Adliye Nazırı Nazım Paşa, bunların meyanındadır. Şerif Sadık Paşanın vefatı sırf kaza kurşunu eser-i fecidir. Mebus Arslan Bey güya Hüseyin Cahit Bey, Nazım Paşa dahi güya Ahmet Rıza Bey zan ve zehabına kurban olmuşlar. Yalnız Nazım Paşanın kazasında biçare Hasan Fehmi Beyin hakkıyla takip edilmeyen kanının da kazası olduğunu fısıldayanlar vardır. Asker kardaşlarımız arasında dahi kazaen ve yanlış zehabdan dolayı şehid olan birkaç kişi vardır. Cenab-ı hak cümlesine vasıl-ı rahmet etsin.*" ifadelerine yer verilmiştir (Mizan, 15 Nisan 1909: 1).

Hassa Ordusu Kumandanı Birinci Ferik Mahmud Muhtar Paşa ise bir Ordu Emri yayınlayarak, askeri uyarılmış, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti namıyla cahil taifesi

tarafından bir cemiyet teşkil edildiği ve bu tür cemiyetlerin tefrikaya yol açtığı belirtilmiştir. Vahdeti, bu ordu emrini gazetesinde yayınlarken cevap vermeyi de ihmal etmemiş, *“İnkılab-ı şer’i meydana getiren asakir-i İslamiyye ve Osmaniyeye kimlerdir, bilir misiniz? İşte o sizin mürteci zannettiğiniz İttihad-ı Muhammedi Cemiyet-i Mukaddesi uğrunda canlarını bir paraya bile saymak küçüklüğünde bulunmayan arslan yavrularıdır.”* yorumunda bulunmuştur (Volkan, 16 Nisan 1909: 1). Mahmud Muhtar Paşa’ya da seslenen Vahdeti, *“Ah paşam! O kuvve-i kahire-i maneviyyenin ne olduğunu bilmiş olsan ve İttihad-ı Muhammedi’nin de o nurla yanıp kavrulmakta ve daima hakikate doğru hatveler atmakta bulunduğunu takdir buyurmuş olsan, sen de hemen bu cemiyetin sancaktarı olmağı canına minnet bilirsin, lakin çi sud!”* ifadelerini kullanmıştır (Volkan, 16 Nisan 1909: 2).

Bu arada meşrutiyetin ardından ordudan çıkartılan alaylı askerler ise Meclis-i Mebusan’a yaptıkları istida ile mağduriyetlerinin giderilmesi için talepte bulunmuşlardır. Dilekçede, alaylı ve mektepli ayrımı yapılarak ordu içerisine ekilen nifak tohumlarının bugün ortaya çıktığı belirtilmiş, ordudaki alaylı zabitanın yüzde 80’inin kadro dışına alındığı ifade edilmiş ve bundan sonraki süreçte imtihan bahanesiyle diğerlerinin de tasfiye edileceği iddia edilmiştir. Askerlerin, tekaüt maaşı ve tazminat taleplerinin de yer aldığı istidanın altında Birinci Ordudan 2 bin, İkinci Ordudan 300, Üçüncü Ordudan 700, Dördüncü Ordudan bin 300, Beşinci Ordudan 179, Altıncı Ordudan 802 ve Yedinci Ordu’dan 101 zabitanın imzası olduğu öne sürülmüştür. (MMZC, Dev.: 1, Cilt: 3, İçt. Sen.: 1, İnikad: 56, 16 Nisan 1909: 24, 25)

2.1. Ayaklanmaya Tepkiler

İstanbul’da bu gelişmeler yaşanırken Selanik’te Hareket Ordusu’nun oluşturulmasına ilişkin hazırlıklar başlamış, ayrıca İttihat ve Terakki’nin Selanik Merkezi başta olmak üzere Rumeli’nin birçok yerindeki şubelerinden payitahta, telgraflar gönderilmiş, İstanbul halkı tenkit edilirken iktidara gelen Tevfik Paşa

kabinesinin de meşru olmadığı öne sürülmüştür. Telgraflarda II. Abdülhamit de hedef alınmış, ayrıca halkı galeyana getirdikleri öne sürülen isimlerin tevkif edilmesi istenmiştir:

“Zat-ı Hazret-i Padişahiye – 2 Nisan 1325, 15 Nisan 1909

Asker ve ahaliyi ihtilale tahrik ve teşvik ile vak'a-i feciayı îkaa' eyleyen İkdam sahibi Ahmet Cevdet, Ali Kemal, Mevlan-zade Rif'at, Mizancı Murad, Yeni Gazete sahibi Abdullah Zühdi, Volkan Muharriri Vahdeti, Hacı Hakkı, sabık Manastır Askeri Alay Müftisi Mustafa Şevket ve Kâmil-Paşazade Said Paşa nâm eşhas-ı mel'une ile Zat-ı Şahanelerince malum olmak lazım gelen avanelerinin İzzet gibi firarlarına meydan verilmemesi için milletçe bunların muhafazası kefalet-i Seniyyelerine tevdi' edildiğinden, İstanbul'a gelindikte kendileri Zat-ı Şahanelerinden istenilecek ve teslim alınacağı maruzdur.” (Danişmend, 1986: 49).

İstanbul'daki tüm siyasi parti, cemiyet ve heyetler ise vatanın karşı karşıya bulunduğu tehlike karşısında “Heyet-i Müttefike-i Osmaniye” adı altında toplanmıştır. Yayınlanan bildiri de ise vatanın ve meşrutiyet-i tehdit eden ahvale karşı fırkalar arasındaki münakaşa ve münazaatın (çekişmeler) unutulurak, el birliği ile meşrutiyetin bekasına çalışılacağı taahhüt edilmiştir (Osmanlı, 18 Nisan 1909: 1).

2.2. Gazetelerin Lisansı Değişiyor

Selanik'te hazırlıkların tamamlanmasının ardından isyanı bastırarak olan Hareket Ordusu'nun ilk birliği Binbaşı Muhtar Bey komutasında 15 Nisan 1909 gecesi hareket etmiştir (Akşin, 1972: 124). Mahmut Şevket Paşa, Hareket Ordusu'nun Kurmay Başkanlığı'na Mustafa Kemal'i atamış, sevk ve idareye ilişkin planlama Mustafa Kemal tarafından yapılmıştır. Daha sonra Hüseyin Hüsnü Paşa komutasında bir tümen de İstanbul'a gönderilmiştir (Armaoğlu, 1997: 610).

Ancak İttihat ve Terakki erkanında, Edirne'de bulunan ordunun saf değiştirme ihtimaline karşı tereddüt vardır. Bu nedenle Cemiyetin Katib-i Umumisi ve Serez

Mebusu Mithat Şükrü Bey önceden Edirne'ye gelmiş ve Reşit Paşa'ya bu düşüncesini aktarmıştır. Reşit Paşa'nın yönlendirmesiyle İkinci Ordu Erkân-ı Harbiyesi'ne giden Mithat Şükrü Bey, burada yetkili komutanlarla görüşmüş, İsmet İnönü'nün de aralarında yer aldığı bu grup, Hareket Ordusu'nun Selanik'ten İstanbul'a kadar herhangi bir saldırı ve mukavemetle karşılaşmayacağına ve Selanik kuvvetlerinin destekleneceğine dair taahhüt vermiştir (Bleda, 1979: 68). Hareket Ordusu'nun İstanbul önlerine gelmesinin ardından Hüseyin Hüsnü Paşa, Mustafa Kemal tarafından hazırlanan bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, anayasanın üstünde hiçbir güç olmayacağı, buna rağmen anayasanın ayaklar altına alındığı, kışkırtıcıların ise cezalandırılarak mazlum ahali ve eratin korunacağı ilan edilmiştir (Aysal, 2006: 36).

Hareket Ordusu'nun yayımladığı emirler ve İstanbul önlerine gelmeye başlamasının ardından gazetelerin lisanında da değişmeler olmuştur. Selanik'ten gönderilen telgrafta teslim edilmesi istenen Ali Kemal, hadisenin olduğu gün kendisinin de hayatını hiçe sayarak ve tüm uyarılara rağmen matbaaya geldiğini, gördüğü çirkinlikleri yazdığını savunmuştur. Ali Kemal vicdanından başka hiçbir şeyden korkusu olmadığını ifade etse de ayaklanma günü yazdığı ilk yazıyı geri çektiğini itiraf etmiştir:

Mahzunen matbaaya çekildim, gördüklerimizin selamet-i vatan için ne mahluk, ne çirkin olduğunu tasvir etmek istedim de arkadaşlarım daha makalemin ilk satırlarını görür görmez, 'Bu mütalaalar neşr olunursa yarın bu matbaa mahvolur' dediler, sade şahsım değil ahiren mal ve can da tehlikede olduğu için ısrar etmedim, makalemi çektim aldım." (İkdam, 21 Nisan 1909: 1).

Ali Kemal, makalenin ilerleyen bölümünde yeni Harbiye Nazırı'nın Bab-ı Seraskeri'ye götürüldüğü esnada karşılaştığı asker alayını da yazmaktadır. Birkaç gün öncesine kadar muhalif yayın organlarında methiyeler dizilen ayaklanmacı askerler bu kez Ali Kemal tarafından yerilmektedir. Gördüğü manzarayı karışıklık, intizamsızlık ve o ana kadar cihanda emsali görülmemiş bir perişanlık olarak

niteleyen Ali Kemal; hatıradaki silah, tüfek ve top seslerinin silinerek, yerini hüznün aldığını ifade etmektedir.” (İkdam, 21 Nisan 1909: 1).

Savunmasını sürdüren Ali Kemal, isyan sırasında *Şuray-ı Ümmet ve Tanin*'e yapılan saldırılar karşısında da üzüldüğünü ifade etmiş, hadisenin sebep ve sonuçlarını ise zamanın tayin edeceğini ve endişe duymadığını bildirmiştir.” (İkdam, 21 Nisan 1909: 1).

Yazılarıyla 31 Mart'a giden süreçte teşvik edici isimlerden biri olan Derviş Vahdeti ise Bidayet Mahkemesi Müstantiklik Dairesi ve Zabtiye Nezareti tarafından çağırılmıştır. Rumeli Taburlarının Çatalca'ya gelmesinin ardından bu davetlerin gelmesini manidar bulan Vahdeti, hayatından da endişe etmektedir. Kendisinin gayrimeşru bir şekilde tevkif edileceğini, ardından da boğdurularak intihar süsü verileceğini öne süren Vahdeti, yazdıklarını ise savunmaya devam etmektedir:

“Derviş Vahdeti yazı yazarken vaki olur ki: Dinine, milletine, vatanına acıdığından kendinden geçer ve kalemi ol sûretle yazar. Böyle yazılan yazılardan, elbette bir cemiyet değil bir millet ateşler içinde yanar, kebab olur. İşte sizin heyecan dediğiniz odur. Çünkü siz öyle anlarsınız “Yehdi'llâhu li-nûrihi menyeşâ” (Allah dilediği kimseyi kendi nuruna iletir.- Nur suresi 35'nci ayet.) Feryad etsinler! Bizi mahvetmek isteyenler, istedikleri kadar feryat etsinler. Allah'ın himaye ettiği kullarını, hiçbir kimse hiçbir suretle kahredemez. Madem ki devr-i meşrutiyetteyiz ve madem ki hiçbir ferde bî-gayr-i hak zulüm edilemez. Ve yine madem ki, bu memlekette bugün en büyük kuvvet şer' ve kânundur. Ve biz de hiçbir leke şaibesiyile şaibedar değiliz ne hükümetten ne cemiyetlerden, ne de fırkalardan zerre kadar korkumuz yoktur.” (Volkan, 20 Nisan 1909: 2).

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti üyelerine de bildiri yayımlayan Vahdeti, hükümet işlerine karışmamayı salık vermiş, Ahmet Rıza ve Doktor Nazım Beyleri de eleştirmeye devam ederek, *“İşte matbuat ve millet, sekiz mah zarfında mahiyetinizi anladı ve papuçlarınızı elinize verdi. Hükûmeti cumhûrenize de hitam verdi.”* ifadelerini kullanmıştır (Volkan, 20 Nisan 1909: 3).

Ayaklanmanın ardından isyancıların hedefinde olan Meclis ise Hareket Ordusu'nun Ayastefanos'a gelmesinin ardından yeniden toplanmıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusan ve Ayan üyeleri burada bir araya gelmiş ve Meclis-i Milli'yi oluşturmuştur. Bu meclisin başkanlığı içinse Sait Paşa düşünülmüş, Paşa'yı ikna etme görevi Besarya Efendi'ye verilmiştir. Teklifi götüren Besarya Efendi, Pera Palas'ta kalan Sait Paşa'nın çekingen davrandığını ve kararsız kaldığını öne sürmektedir. Besarya Efendi bu tavır karşısında Sait Paşa'yı ikaz etmiş, gelmemesi halinde Abdülhamit'in tarafına geçtiğine yönelik kanı oluşacağını, isyancılarla aynı muameleyi göreceğini söylemiştir (Artuç, 2019: 94-96). Sait Paşa, bunun üzerine Ayastefanos'a geçmiş ve Ahmet Rıza Bey ile birlikte Meclise başkanlık etmiştir.

Hareket Ordusu yaklaştıkça Selanik ve İstanbul askerleri arasında yaşanabilecek olası bir savaşı önlemek için hükümet tarafından da girişimde bulunulmuştur. Meclis-i Mebusan'dan 30 kişilik bir heyet oluşturularak Ayastefanos'a gönderilirken bu girişim sonuçsuz kalmıştır (Çavdar, 2011: 76). İsmail Kemal Bey ise orduyu durdurmak için İngiliz Büyükelçisi Sir Lowther'le görüşmüş, İsmail Kemal Bey'in isteği doğrultusunda bir genelge hazırlayan Lowther, bu genelgeyi konsolosluklara göndermiştir. Bu da hükümet ve meclisin çabaları gibi bir sonuç vermemiş ve ordunun yürüyüşünü engellememiştir (Akşin, 1994: 105).

Hareket Ordusu, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın kendilerine karşı konulmaması yönünde yaptığı ikaz ve II. Abdülhamid'in de bu isteği kabul etmesiyle 20 Nisan'dan itibaren İstanbul'a girmiş ve isyan 24 Nisan Cumartesi günü tamamen bastırılmıştır (Alkan, 1999: 428). Ardından isyanla ilişkisi olanlara yönelik tutuklamalara geçilmiş ve Divan-ı Harp yargılamaları başlamıştır. Ayaklanmada etkili olan Kamil Paşa'nın oğlu Said Paşa, İsmail Kemal, Mevlânzade Rifat ve Ali Kemal Bey ise kaçmışlardır (Kabacalı, 1993: 112).

Mevlânzade'nin esas tertipçilerden** biri olarak nitelendirdiği Prens Sabahaddin Bey ise gözüaltına alınmış, ancak isyanın bastırılmasının ardından İstanbul Muhafızlığına atanan Cemal Bey'in (sonra Paşa) girişimleri ile serbest kalmıştır. Cemal Bey, Prens Sabahaddin yakalandıktan sonra Mahmut Şevket Paşa'nın yanına gitmiş, mürtecileri bastırmak için giriştikleri bir harekatta muhalif fırkada yer aldığı için Sabahaddin Beyin tutuklanmasının doğru olmayacağını söylemiştir. Ancak Cemal Bey, Prens Sabahaddin'in 31 Mart'tın tertipçilerinden biri olduğuna taklib-i hükümet (Bab-ı Ali Baskını'na karşı Prens Sabahaddin ve çevresindekilerin gerçekleştirmek istedikleri ve 2 Mart 1913'te ortaya çıkartılan darbe girişimi) davasında kanaat getirmiştir. Hükümeti devirmeyi amaçlayan bu girişim sırasında ele geçirilen Satvet Lütfi, Dr. Nihad Reşad ve arkadaşlarının ifadeleri ve mahkemede anlattıklarını dikkate alan Cemal Bey, Prens Sabahaddin'in 31 Mart'ın tertipçilerinden biri olduğuna hükmetmiştir. Ancak Sabahaddin Bey, ilginçtir ki Talat Paşa'nın haber göndermesi ile 31 Mart'ta olduğu gibi bu darbe girişiminden sonra da kaçmayı başarmıştır (Cemal Paşa: 2001: 29,30).

Ayaklanmanın bastırılmasının ardından payitahttan ayrılan İttihatçılar da tekrar dönüş yoluna geçmişlerdir. 27 Nisan'da yurda dönen Hüseyin Cahit Bey, evinden sonra Mebusan'a geçmiş ve burada tebrikleri kabul etmiştir. Ancak Hüseyin Cahit Bey bu tebrikleri samimiyezsiz bulmaktadır. Çünkü 31 Mart'ta kendini öldürmek isteyenler yanlışlıkla Arslan Bey'i katletmiş, hayatta kalması üzerine '*Parçalayamadılar şunu*' demişlerdir. Hüseyin Cahit Bey'e göre, o gün bu sözleri söyleyenler, şimdi karşısına geçmiş ve kendisini samimi bir dost gibi karşılamışlardır (Bengi, 2000: 131). Ölümü istenen bir diğer isim olan Ahmet Rıza

** II. Abdülhamit dönemi Şeyhülislamlarından Cemalettin Efendi ise olayın tertipçisi olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni işaret etmekte, gerekçe olarak Avcı Taburlarının Kamil Paşa tarafından gönderilmek istendiğini ve cemiyetin buna engel olduğunu söylemektedir. İsyanda rol oynayan bu askerlerin ayaklanmayı başlatarak, cemiyetin saltanattaki nüfuzunu güçlendirdiğini savunan Cemalettin Efendi, bu durumu nazar-ı dikkati celp eden önemli hususlardan biri olarak ileri sürmüştür (Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, 1978: 49, 50).

Bey de, Hüseyin Cahit Bey'in hissiyatını taşımaktadır. Yıldız'ın işgal edildiğini haber aldıktan sonra İstanbul'a dönen Ahmet Rıza Bey, hatıratında bu anları, *"Babiali Caddesi'nden çıkarken, halkın 'Yaşa Ahmet Rıza!' diye bağırışları, bana öyle soğuk geldi ki anlatamam. Bir hafta önce beni öldüreceklerdi; kimse ses çıkarmıyordu. Meclis'te yalnız Mazilyah Efendi, 'Başkanımız nerede?' diye sormuştu. Bugün, 'Yaşa!' diye bağırıyorlardı."* diyerek kaydetmiştir (Ahmet Rıza, 2001: 47)

Hüseyin Cahit ve Ahmet Rıza Beylerin yaşadıkları hissiyat dikkate alındığında Hurşid Paşa'nın, dönemin toplumsal yapısına yönelik yaptığı değerlendirme de dikkat çekicidir. Hurşid Paşa'ya göre halk; hem meşrutiyeti yapanları, hem 31 Mart'ta isyan eden askeri, hem de ayaklanmayı bastırmak için gelen Hareket Ordusu'nu alkışlamıştır. İslam ahalisinin en küçük fenalıkları bile göremediğini öne süren Hurşid Paşa, *"Artık buna 'hayr-ü şerri tefrik edemeyecek derecede cehalet sebep oluyor' demekten başka bir şey denemez."* ifadeleriyle üzüntüsünü dile getirmiştir (Hurşid Paşa, 2019: 64).

İsyanın tamamen bitirilmesinin ardından, ayaklananların tevkifi ve yargılanmalarına başlanmış, Sultan II. Abdülhamit ise Şeyhülislamın verdiği hâl fetvası ve Meclisin aldığı kararla 27 Nisan'da tahttan indirilmiştir. II. Abdülhamit, yıllarca kendisinin Mabeyin Başkatipliğini yapan Tahsin Paşa'nın ifadesine göre tüm siyasi yaşantısını "muhafaza-i hayat" ve "hırs-ı saltanat" gayesi üzerinde şekillendirmiştir. Bu vehimlerle 33 yıl hükmeden II. Abdülhamit'in iktidarı, böylelikle son bulmuştur (Tahsin Paşa, 1931: 155) II. Abdülhamit, hâl edilmesini önleyememiş ama vaziyeti bildirmeye gelen heyetten kendi ve ailesinin hayatının korunmasını istemiştir. Besarya Efendi, burada Jön Türklerin cömert bir tavır sergilediğini belirterek padişaha en çok karşı duranların bile Sultanın indirilmesini yeterli gördüğünü, herhangi bir yargılamaya gerek duymadığını kaydetmektedir (Artuç, 2019: 102)

Danişmend'e göre ise vakada II. Abdülhamit'in zerre kadar suçu yoktur. Böyle olsa isyancıların başlarına kumandanlar koyar, Meclis-i Mebusan'ı ortadan kaldırır, meşrutiyeti ilga ederdi. Danişmend bu ifadeleri kullanmakla birlikte, II. Abdülhamit'in kendi sarayını muhafaza eden II. Fırka askerlerinin bile isyancılardan taraf olduğunu ve nasihatten öteye gidemeyeceğini, askeri bir tenkil hareketi yapmasının ise mümkün olmadığını ifade ederek bir nevi çelişkiye düşmektedir (Danişmend, 1986: 29)

2.3. Yargılamalar ve İdamlar

Devleti büyük bir felakete sürükleyen 31 Mart ayaklanması bastırılmış, yakalananlar Divan-ı Harpte yargılanmıştır. Hurşid Paşa'nın verdiği bilgilere göre bu yargılamalar sonunda Hamdi Çavuş dahil 20'si asker, toplamda 76 kişi idama mahkum edilmiştir. Pasif olarak ihtilalde yer alan isyancılar ise payitaht dışına çıkartılarak 2 sene yol çalışmalarında kullanılmıştır. Ayrıca, isyanın bastırılması sırasında Hareket Ordusu 82 zayıat vermiş, ayaklanmacılardan ölenlerin sayısı ise tam olarak tespit edilememiştir. (Hurşid Paşa, 2019: 47) Ayaklanmacı askerler ve tertipçiler, muhakemelerinin neticesinde suç işledikleri mahaller olan, Ayasofya Meydanı, Beyazıt Meydanı, Kasımpaşa ve Köprübaşı'nda asılarak idam edilmişlerdir. Ayaklanma sırasında İzmir'e kaçan ve yakalanarak İstanbul'a getirilen Derviş Vahdeti de yargılamasının neticesinde idamla cezalandırılmış ve infazı Ayasofya Meydanında gerçekleştirilmiştir.

İbret amacıyla vatandaşlara sergilenen idamlar, II. Meşrutiyet döneminin önemli hadiselerini kaydeden Ferit İbrahim tarafından da fotoğraflanmıştır. Ferit İbrahim'e göre idamlar korkunç surette gerçekleşmiş, Baş muhasip Cevher Ağa, Kabasakal Mehmet Paşa, Vahdeti ve Hamdi Çavuş ile Şuray-ı Devlet Azası Tayyar gibi isimler feci şekilde can vermiş, kendisi de gördüğü manzaraları günlerce unutamamıştır (Çapanoğlu, 1962: 23)

Ayaktanmanın bastırılmasının ardından basına yönelik kısıtlama getirilmiş, kontrol altına alınması amaçlanmıştır. Bu düşünceden hareketle 28 Nisan 1909'da Meclis-i Mebusan'a basın özgürlüğünü sınırlayan bir basın kanunu getirilmiştir. Gazetecilerin ve mebusların münakaşalarının ardından 14 Temmuz 1909'da Meclis'ten geçen tasarı, Ayan Meclisi'nde de kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir (Topuz, 2003: 84, 85)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Osmanlı Devleti, Temmuz 1908'de mektepli zabıtların başlattığı hareketle anayasaya ve meşrutiyete kavuşmuştur. Ancak meşrutiyet deneyiminin henüz sekizinci ayında bu kez alt rütbeli askerler tarafından başlatılan ve tarihe 31 Mart Vakası olarak geçen ayaklanma devlet için büyük tehlike oluşturmuştur. Eğitimlerin ağırlaşması ve disiplinin artması alt rütbedeki askerleri isyana yöneltmiştir. Ayrıca tensikat ile kadro dışı kalan alaylı zabıtlar ve meşrutiyet sonrası işsiz kalan hafiyeler de Ekim ayından itibaren halkı galeyana getirici eylemlerin içerisinde yer almış, camilere siyaset karıştırılmış ve yol ortasında kadınlara saldırılar yapılmıştır.

Diğer yandan siyasi arenada İttihatçılar ve diğer Jön Türk grupları arasındaki kutuplaşma, atmosferi daha da gerginleştirmiştir. Bu gerginliğin gazetelerdeki yansımaları ise çok daha şiddetli olmuş İttihat ve Terakki yanlısı gazeteler ile Kamil Paşa-Ahrar Fırkası eksenli gazeteler arasında sataşmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların sonu, *Serbesti* Başyazarı Hasan Fehmi Beyin Galata Köprüsü'nde öldürülmesine kadar varmıştır.

Ayaktanmanın faturası Osmanlı basını için de ağır olmuştur. *Volkan* gazetesindeki yayınları ile halkın hassasiyet gösterdiği dinî duygular üzerinden toplumu galeyana getiren ve isyan sırasında asilere methiyeler dizen Derviş Vahdeti, son nefesini dâr ağacında vermiştir. Jön Türklerin bir dönem liderliğini yapan Mizancı

Murat Bey de 31 Mart yargılamalarından nasibini almış isimlerdendir. Müebbet hapis cezası alan ve Rodos'a sürgün edilen Murat Bey, 1912'deki genel aflla birlikte İstanbul'a dönmüştür. *İkdam*'ın başyazarı Ali Kemal Bey ise kaçmayı başarmış, O da 1912'deki affa kadar Paris'te yaşamını sürdürmüştür.

Ayaklanmanın siyaseten müsebbiplerini ise dönemin önemli gazetecilerinden ve *Hukuk-u Umumiye* ile *Serbesti* gibi gazetelerde başyazarlık yapan Mevlânzade Rifat açıklamaktadır. Mevlânzade'ye göre birinci fail Prens Sabahaddin Bey'dir. İttihatçı karşıtlığı ile bilinen Mevlânzade, kendisinin de ayaklanmanın bir parçası olduğunu itiraf etmekle birlikte, Kamil Paşa ve oğlu Said Paşa'yı, Nazım Paşa'yı, Hüsnü Paşa ve oğlu Kemal Bey'i, Ayan Reisi Sait Paşa'yı, Şeyhülislam Cemalettin Efendi ve oğlu Muhtar Bey'i, Stockholm eski Sefiri Şerif Paşa'yı ve İsmail Kemal Bey'i itham etmektedir. Ayaklanma sonrası gözaltına alınan Sabahaddin Bey, Binbaşı Cemal Bey'in girişimi ve Hareket Ordusu Komutanı Mahmut Şevket Paşa'nın muaveneti ile serbest bırakılmıştır.

31 Mart Vakası, Türk siyasi tarihinde derin izler bırakmış, yarattığı olumsuzluklar II. Meşrutiyet Döneminde ve sonrasında da hissedilmiştir. Dönemin toplumsal yapısını ifade eden Hurşid Paşa, halkın hem meşrutiyetin yeniden tesisinde rol oynayan askeri, hem 31 Mart ayaklanmasını başlatanları hem de ayaklanmayı bastıran Hareket Ordusu'nu alkışlamasını cehalet olarak yorumlamış, insanların iyiyi ve kötüyü ayırt edemediğini ifade etmiştir. Ayaklanmada hedefe konan isimlerden olan Ahmet Rıza ve Hüseyin Cahit Beylerin yaklaşımları ise daha duygusal olmuştur. İsyân sırasında öldürülmek istenen her iki isim, isyan sonrasında teveccühle karşılandıklarında, bu yaşananları samimiyetsiz bulmuşlardır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

MMZC, Dev.: 1, Cilt: 3, İçt. Sen.: 1 , İnikad: 56, 16 Nisan 1909 (31 Nisan 1325)

Kitap

Ahmad, F. (1971). *İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jön Türkler)*. İstanbul: Sander Yayınları

Ahmet, Rıza (2001). *Anılar*. Haz.: Haluk Y. Şehsuvaroğlu, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları

Akşin, S. (1972). *31 Mart Olayı*. İstanbul: Sinan Yayınları

Akşin, S. (1994). *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*. Ankara: İmge Kitabevi

Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

- Bengi, H. (2000). *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*. Ankara: AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi
- Cemal Paşa. (2001). *Hatıralar*, Haz.: Alpay Kabacalı, İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Çapanoğlu, M.S. (1962). *Basın Tarihine Dair Bilgiler Ve Hatıralar*. İstanbul: Hür Türkiye Dergisi Yayınları: 3
- Bleda, M.Ş. (1979). *İmparatorluğun Çöküşü*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Danişmend, İ.H. (1986). *31 Mart Vakası*. İstanbul: Fatih Matbaası
- Hurşid Paşa. (31 Mart Divan-ı Har-i Örfi Reisi / Seryaver / Bahriye Nazırı). (2019). *31 Mart İhtilali'nin Tarihçesi*. Yay. Haz: Hakan Özdemir. İstanbul: Yeditepe Yayınları
- Tunçay, M., Akbayar N., Çavaş R., Demirel, Y. (2021). *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı 23 Temmuz 1908 – 23 Temmuz 1909*. Koor.: Tamer Erdoğan. İstanbul: YKY
- Kabacalı, A. (1993). *Türkiye'de Siyasal Cinayetler*. İstanbul: Altın Kitabevi
- Karabekir, K. (2011). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: YKY
- Mevlânzade Rifat, (2010). *31 Mart Bir İhtilalin Hikayesi*. Sad.: Berire Ülgenci, İstanbul: Pınar Yayınları
- Ortaylı, İ., Erdinç, E.Ş. (2016). *İttihat ve Terakki - Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*. Haz.: Alper Çeker. İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- Şeyhülislam Cemaleddin Efendi (1978). *Siyasi Hatıralarım 1908-1913*. Sad.: Ziyaeddin Engin İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları

Tahsin Paşa, Esbak Mabeyn Başkatibi (1931). *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi

Tanör, B. (2020). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: YKY

Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 6. Baskı

Çeviri Kitap

Artuç, N., (2019). *Sıra Dışı Bir İttihatçı Besarya Efendi'nin Hayatı ve II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları*. Romenceden Çev.: Esin Elkan Yılmaz. İstanbul: Timaş Yayınları

Kansu, A. (2017). *1908 Devrimi*, Çev.: Ayda Erbal. İstanbul: İletişim Yayınları

Kitapta Bölüm

Alkan, A.T. (1999). Ordu Siyaset İlişkisinin Tarihine bir Derkenar: 31 Mart Vakası ve Sonuçları. Ed. G. Eren, *Osmanlı II*. Ankara: 420-429

Dergide Makale

Aysal, N. (2006). "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. S. 37-38: 15-53

Çavdar, N. (2011). Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası'nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti. *History Studies*, 3 (1): 69-82

Eryaman, A. (2020). "1909 Matbuat Kanunu Matbuat Hürriyeti Getirdi Mi? İkinci Meşrutiyet Osmanlı Meclisi Mebusan'ında "Matbuat Hürriyeti" Tartışmaları (1909-1914)", OTAM, 48: 43-63

Özel, M. (2022). "Türkiye'de Donanma Cemiyetleri: Tarihsel Süreçte Gelişim ve Bağış Kampanyaları." Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi. Sayı: 7: 20-57

Gazeteler

Hukuk-u Umumiye, 20 Şubat 1909, 4 Mart 1909

İkdam, 12 Mart 1909, 8 Nisan 1909, 14 Nisan 1909, 21 Nisan 1909

Mizan, 14 Nisan 1909, 15 Nisan 1909

Osmanlı, 14 Nisan 1909, 18 Nisan 1909

Serbesti, 26 Şubat 1909, 6 Nisan 1909, 8 Nisan 1909

Servet-i Fünun, 30 Ağustos 1908

Tanin, 2 Mart 1909, 9 Nisan 1909,

Volkan, 17 Şubat 1909, 8 Nisan 1909, 10 Nisan 1909, 15 Nisan 1909, 16 Nisan 1909, 20 Nisan 1909

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

During the 8-month period between the declaration of the Constitutional Monarchy II and the 31 March Incident, the Ottoman State and society faced many important internal and external problems. Bulgaria gained its independence, Austria-Hungary annexed Bosnia and Herzegovina and the Cretan Assembly decided to annex Crete to Greece. Domestically, political polarisations emerged. The Committee of Union and Progress and Grand Vizier Kamil Pasha and other Young Turk groups confronted each other. Differences between school-educated and madrasa students, and between educated and non-educated students turned into hostile camps. In this process, some newspapers in the Ottoman press played an important role in the 31 March Incident with the style and aggressive attitude they used.

The tensions that started in the first days of the Constitutional Monarchy gained momentum as of October 1908. In Istanbul, the capital of the state, conservative groups, who longed for the past and thought that their economic and political rights had been lost, began to create intrigues. Events of a "reactionary" nature took place. The manipulators of the period of the reign of the tyranny and the old sleuths provoked the masses of ignorant people in order to regain the gains they had lost with the Constitutional Monarchy. Unrest in state and social life spread rapidly. Cohesion was also observed within the army. With the regulations made, a large part of the regimental officers were purged. In addition, pro-Unionist and pro-Ahrar newspapers debated over Grand Vizier Kamil Pasha. The Committee of Union and Progress, which had been regarded as "sacred community" in the society until a short time ago, was labelled as "secret community" in the pro-Ahrar Party newspapers and criticised for its relationship with the army.

Eventually, the constitutional government, which was re-established in the Ottoman Empire after 33 years, faced a great danger with the uprising that took place on 31 March 1325 (13 April 1909). In the incident, privates and non-commissioned officers of the 4th Fighter Battalion, who had been brought to Istanbul to protect the constitutional rule, revolted with the rhetoric of "Sharia". The Parliament was stormed, Grand Vizier Hüseyin Hilmi Pasha was forced to resign and the streets of Istanbul witnessed anarchy and bloody clashes. While the rebellion was suppressed with the entry of the Movement Army into Istanbul, Sultan Abdülhamit II was deposed with the fatwa of the Sheikhulislam and the decision of the Parliament.

Method

In this study, the main sources on the subject, the Ottoman Press of the period and the memoirs of those who witnessed the 31 March Incident are analysed and the approaches of different political groups towards the incident are discussed.

Findings (Results)

The Ottoman Empire gained a constitution and constitutionalism in July 1908 with the movement initiated by school officers. However, in the eighth month of the constitutional experience, the uprising, which was initiated by lower-ranking soldiers this time and which went down in history as the 31 March Incident, posed a great danger to the state. The heavy training and increased discipline led the lower-ranking soldiers to revolt. In addition, the regimented officers who were left out of the cadre with the organisation in the army and the sleuths who became unemployed after the Constitutional Monarchy also took part in actions to arouse the people as of October, politics were mixed in mosques and women were attacked in the middle of the road.

On the other hand, the polarisation between the Unionists and other Young Turk groups in the political arena made the atmosphere even more tense. The reflection of this tension in the newspapers was much more violent and there were exchanges between the pro-Unionist newspapers and the newspapers centred on Kamil Pasha-Ahrar Party. These arguments culminated in the murder of Hasan Fehmi Bey, the editor-in-chief of *Serbesti*, on the Galata Bridge.

The bill of the uprising was also heavy for the Ottoman press. Derviş Vahdeti, whose publications in the *Volkan* newspaper stirred up the public through religious sentiments to which the people were sensitive and who praised the rebels during the uprising, breathed his last on the tree of *dâr*. Mizancı Murat Bey, who was the leader of the Young Turks for a period, was also one of the names who had his share of the 31 March trials. Sentenced to life imprisonment and exiled to Rhodes, Murat Bey returned to Istanbul with the general amnesty in 1912. Ali Kemal Bey, the chief editor of *İkdam*, managed to escape and lived in Paris until the amnesty in 1912.

Conclusion and Discussion

The 31 March Incident left deep traces in Turkish political history, and the negative effects it caused were felt during and after the Constitutional Monarchy Period II. Expressing the social structure of the period, Hurşid Pasha interpreted the people's applause for both the military who played a role in the restoration of the constitutional monarchy, the initiators of the 31 March uprising and the Movement Army that suppressed the uprising as ignorance and stated that people could not distinguish between good and evil. Ahmet Rıza and Hüseyin Cahit Bey, who were targeted during the uprising, were more emotional. Both of them, who were wanted to be killed during the uprising, found these events insincere when they were welcomed with favour after the uprising.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 4 Mayıs 2024 Yayına Kabul Tarihi: 15.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1478283>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Aktaş, Z. (2024). Aristoteles'in *Politika*'sı Bağlamında Devletin Ödevleri. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 912-943.

ARİSTOTELES'İN *POLİTİKA*'Sİ BAĞLAMINDA DEVLETİN ÖDEVLERİ

Zeki AKTAŞ *

Öz

Bu çalışmada, Aristoteles'in Politika'sı bağlamında devlet ve ödev meselesi incelenmiştir. Aristoteles, insan yaşamının nihai amacının 'mutluluk' olduğunu iddia eder ve dolayısıyla devletin nihai amacını da adil ve mutlu bir yaşamı olanaklı kılmak olarak belirler. Nitekim Aristoteles'in gözünde devlet, bir bakıma insanın kendini gerçekleştirme zemini; bireyin salt maddi değil, manevi varoluşundan da sorumludur çünkü mesele sadece yaşamak değil, aynı zamanda 'iyi yaşamak'tır. Dolayısıyla Aristoteles'e göre devlet, hem bireyin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve ahlaki yetkinliğe erişebilmesi hem de toplumun iyiliğini ve mutluluğunu sağlayabilmek için birçok ödevle yüküldür. Söz gelimi Aristoteles'in 'devlet'i, günümüzde çoğu asli kamu hizmeti olarak kabul edilen, savunma, güvenlik, adalet, eğitim, sağlık, bayındırlık, tarım, ticaret ve ekonomi gibi birçok faaliyet alanından, bireyin ve kamunun nihai mutluluğu adına sorumludur.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Politika, devlet, ödev, ahlak.

Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, zeki-13d@hotmail.com, Bitlis/TÜRKİYE.

DUTIES OF THE STATE IN THE CONTEXT OF ARISTOTLE'S *POLITICS*

Abstract

In this study, the issue of state and duty is examined in the context of Aristotle's Politics. Aristotle claims that the ultimate goal of human life is 'happiness' and therefore defines the ultimate goal of the state as enabling a just and happy life. Indeed, in Aristotle's eyes, the state is, in a sense, the ground for human self-realization; it is responsible for not only the material but also the spiritual existence of the individual because the main issue is not only living, but also 'living well'. According to Aristotle, the state is responsible for many duties, both to meet the needs of the individual and to achieve moral competence, and to ensure the well-being and happiness of society. In other words, Aristotle's 'state' is responsible for many areas, most of which are considered primary public services today, such as defense, security, justice, education, health, public works, agriculture, trade and economy, for the ultimate happiness of the individual and the public.

Keywords: Aristotle, Politics, state, duty, morality.

1. GİRİŞ

Devlet, hemen hemen her alanda (politika, hukuk, ekonomi vb.) kuşatıcı bir güç sahibidir ve bu durum onun doğası hakkındaki tartışmaların başlıca nedenidir. Nitekim “Devletin rolü veya işlevi nedir?”, “Devletin gerçek anlamda bir amacı veya ödevi var mı?”, “Devlet neye, ne kadar müdahale etmeli veya etmeli mi?” türünden sorular devlet felsefesi tartışmalarının merkezinde yer alır. Bu soruların cevapları, kuşkusuz devletten ne anlaşıldığına bağlı olarak değişmektedir. Kaldı ki filozoflar arasında ‘devletten anlaşılan şey’ hususunda mutlak bir uzlaşma yoktur; bu husustaki cevaplar, genel anlamda mutlak devletçiliği savunanlar ve devletin rolünü en aza indirmek isteyenler arasında dağılmıştır (Bkz. Güçlü, E. Uzun, Uzun & Yolsal, 2003, s. 373-374). Dolayısıyla devletin varlık nedenini ve rolünü tayin etme noktasında genel geçer cevaplardan çok, belli temellendirmelere dayanan çözüm girişimleri vardır.

İşte bu çalışmada Aristoteles'in (MÖ 384-322) *Politika'sı* (*Pol.*) söz konusu girişimlerden biri olarak ele alınmış; *Politika* özelinde devlet (kent-devleti) ve onun ödevleri incelenmiştir. Aristoteles, esasında devletin rolünü azaltma veya artırma meselesiyle ilgilenmez, onun gözünde devlet adil ve mutlu yaşamı olanaklı kılmak için vardır ve dolayısıyla insanın mutluluğu adına ne gerekiyorsa onu yapmak durumundadır. Devlet, bireyden sorumludur ve onun kendini gerçekleştirme, ideal bir varoluş ortaya koyabilmesi için birçok ödevle bağlıdır; güvenlik, adalet, eğitim, sağlık, ticaret, ekonomi vb. alanlarda kamusal hizmet üretmek durumundadır (Aristoteles, *Pol.* I-VIII. Kitap). Nitekim Aristoteles'in *Politika'da* ön gördüğü devlet, insanın kendini gerçekleştirme amacı doğrultusunda, tüm bu ödevleri sahiplenmesi gereken bir devlettir ve bu çalışma, söz konusu 'devlet'i ve onun ödevlerini göstermeyi deneyecektir.

2. DOĞAL BİR VAROLUŞ OLARAK DEVLET

Aristoteles'in *Politika'sı* devletin 'iyi'yi amaçlayan bir topluluk olduğunu ifade eden şu sözlerle başlar:

Gözlemlerimiz bize her devletin iyi bir amaçla kurulan bir insan topluluğu olduğunu gösterir. İyi dememin nedeni, tüm insanların eylemlerinde iyi denilen şeyi yapmaya çalışmalarıdır. Mademki tüm topluluklar o ya da bu şekilde iyi denilen şeye ulaşmaya çalışıyorlar o hâlde toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı olan devletin de en iyiyi amaçlaması gerekir (Aristoteles, *Pol.* 1252a).

Politika'nın ilk sözleri, en baştan "birey ve devlet için aynı olması gereken bir erdem standartına" (Lang, 1886, s. 66) işaret eder; insan 'iyi'yi amaçlayan bir varlık ise devlet de 'en iyi'yi amaçlaması gereken bir topluluktur. İnsanın nihai amacı olan 'iyi' ile devletin nihai amacı olan 'iyi' aynı şeydir; ikincisi, birincisinin siyasallaşmış hâlidir.

Aristoteles'in *Politika'sında* 'en yüksek iyi'nin veya 'en iyi yaşam'ın ne olduğu doğrudan açıklanmaz ancak bunu, filozofun başka bir eseri olan *Nikomakhos'a*

Etik'ten (*Nik. Eti.*) çıkarmak mümkündür. Nitekim Aristoteles'e göre insan ve devlet için aynı şey olan 'iyi'nin devlette gerçekleşmesi daha güzeldir çünkü bir şeyi, tek bir kişi için elde etmektense tüm toplum için elde etmek daha evladır. İşte insan için de devlet için de nihai amaç olan bu 'iyi', ruhun erdeme uygun etkinliği olan ve hemen hemen herkesin adı üzerinde anlaştığı 'mutluluk'tur (Aristoteles, *Nik. Eti.* 1094b-1095a, 1099b). Öyleyse devlet, ruhun erdeme uygun etkinliğini var edebileceği, yani insanın kendini gerçekleştirebileceği bir topluluktur. Bununla birlikte ortada birçok topluluk (aile, kabile, köy vb.) vardır ve yine bunlar da kendilerine göre bir 'iyi'yi gerçekleştirir. "Peki, bu durumda devleti bir topluluk olarak önemli kılan veya diğer topluluklardan ayıran nedir?"

Aristoteles söz konusu sorunun cevabını, devletin gelişimini inceleyen sistematik bir tahlille verir: O, öncelikle üreme güdüsüne atıfta bulunur; erkek ve dişinin üremek için bir araya gelmesi gerekir çünkü biri olmadan diğeri kendi başına etkin değildir. Dolayısıyla doğal yasalar uyarınca kurulan ve varlığını sürdüren ilk topluluk, temelde kadınlarla erkeklerin bir araya gelmesiyle oluşan ailedir. Ailenin ardından gelen ikinci topluluk köydür; köy ilk birliğin zamanla genişlemesiyle, yani çok sayıda ev ve ailenin birleşmesiyle ortaya çıkar. Üçüncü ve son topluluk ise birçok köyün bir araya gelmesiyle oluşan devlettir (Aristoteles, *PoI.* 1252ab). Bu sonuncusu sıradan bir topluluk değildir çünkü ilk iki topluluk (aile ve köy), kendilerine göre bir 'iyi'ye sahip olsalar bile, eksik topluluklardır ve bunların amaçladıkları 'iyi', mümkün olan 'iyi'nin sadece küçük bir parçasıdır. Buna karşın insan için mümkün 'iyi' sadece yaşamak değil, aynı zamanda 'iyi yaşamak'tır ve bu ikinciyi, ilk iki topluluk ona veremez. İnsanın nihai amacı olan 'en yüksek iyi' sadece siyasal bir toplulukta, yani devlette gerçekleşebilir (Arslan, 2014, s. 278). Son tahlilde bir kentin veya devletin bileşik birliğinin en temelinde insanların kendiliğinden veya doğal olarak bir arada yaşama arzusu vardır ve bu, sadece yaşama arzusu değil, aynı zamanda iyi yaşama arzusudur (Swanson & Corbin, 2009, s. 16).

Aristoteles'in başlangıç noktası, salt yaşama içgüdüsünün, devlet ise 'iyi yaşam'ın altını çizer (İşsevenler, 2021, s. 43). Dolayısıyla devlet, sadece bir topluluk değil, aynı zamanda 'en yüksek iyi'ye yönelmiş bir topluluktur; sosyal evrim bakımından en alt düzeyde olan aileden, değerler ve amaçlar bakımından en üst düzeydeki siyasal birliğe ilerlemiş doğal bir gelişmedir (Aristoteles, *Pol.* 1252b; Ebenstein, 2009, s. 38, 39). Diğer taraftan bu birlik artık başka toplumsal birliklerden farklıdır ve onlardan önce gelir, yani devlet doğal ve bireyden farklı bir şeydir, bir bütündür ve parçalarından önce görünür. Bu nedenledir ki devlete katılma yeteneği olmayan canlılar (hayvanlar) veya bu bütünün parçası olmadan kendi kendine yeten varlıklar (tanrılar) devletin bir parçası değildir (Aristoteles, *Pol.* 1253a). Başka bir deyişle devlet, doğası gereği var olur ve insan da yine doğası gereği devlet içinde yaşamayı ister. Devlet, yapısı gereği bireyden ve hane halklarından önce gelir; birey, bütünün parçası olup devletle zorunlu olarak ilişkilidir, dolayısıyla devlet olmaksızın eksik bir varlıktır. Nitekim devlet ve onun insanda geliştirdiği erdem olmasa insan hayvanların en kötüsüdür çünkü insan, devlet olmaksızın iyilik ve kötülük yapma kapasitesi olan bir demetten ibarettir. Öyleyse devlet tam ve gerçek insan varoluşunun, yani kelimenin tam anlamıyla varoluşun bir koşuludur (Newman, 1887, s. 31-32). Bununla birlikte Aristoteles'in devlet vurgusu, bireyin devlete feda edilebileceği anlamına gelmez (Guthrie, 1981, s. 333). Bu sadece, insanların tam anlamıyla gerçekleşmiş insanlar olabilmeleri için devlete ihtiyaçları olduğunu gösterir çünkü Aristoteles'e göre devletin herhangi bir varoluş gerekçesine ihtiyacı yoktur ancak insanlar 'kendilerine özgü iyi'yi gerçekleştirebilmek için onun işlevlerine muhtaçtır (Shields, 2022, s. 506-507).

Görülüyor ki Aristoteles'in devlet soruşturması, öncelikle onun varoluşunu ve insan için anlamını açıklamaya yönelmiştir. Öte taraftan bunu, bir devleti devlet yapan maddi unsurların tahlili meselesi izler ve Aristoteles'in gündeminde ilk olarak vatandaşlık konusu vardır.

Aristoteles'e göre vatandaşlar devletin başlıca unsurudur; devlet vatandaşların toplamıdır. Bununla birlikte "Kime vatandaş denir?" veya "Bir insanın vatandaş olması için gerekli şey nedir?" sorularının cevabı mutlak değildir. Söz gelimi bir insan demokratik bir yönetimde vatandaşken oligarşik bir yönetimde vatandaş kabul edilmeyebilir. Buna karşın Aristoteles öncelikle 'mahkemelere katılan, dava açma ve dava edilme olasılığı olan kişilere vatandaş' denebileceğini öne sürer. Benzer şekilde siyasi olsun veya olmasın devlet görevlerine gelebilme hakkı olanlar da vatandaş kabul edilir. Dolayısıyla vatandaş; yargılamaya, yaşamaya ve devlet yönetimine katılmaya hakkı olan kişidir (Aristoteles, *Pol.* 1274b-1275ab, 1277b-1278ab). Aristoteles'in vatandaşlık atamasındaki temel ölçüt, en genel anlamıyla yönetimine katılabilmek; adaletten siyasete devlet yönetimiyle ilgili işlerde aktif olarak görev alabilmektir. Böylece bu tanım, aynı zamanda bir şeyin özünü o şeyin işleviyle belirleyen bir yaklaşıma sahip olarak vatandaşlığın sadece kalıtsal bir doğum hakkı olduğu yönündeki yaygın kabulün yerini alır; vatandaş, vatandaşlık işini yapmaya haiz olan kişidir (Frede, 2005, s. 170).

Bir devlet için gereken ilk şey, insan varlığı, yani vatandaşlardır. Bununla birlikte vatandaşların sayısı ve niteliği göz ardı edilemeyecek bir husustur. İnsanlar çoğunlukla bir kentin mutlu olabilmesi için büyük olması gerektiğini iddia ederler ancak hakikat böyle değildir çünkü büyüklük ve kalabalık aynı şey değildir; esas olan, bir kentin gücüne ve etkinliğe bakmaktır. Söz gelimi savaş meydanında çok sayıda çapulcuya sahip olmak büyüklük değildir. Her şeyden önce kalabalık bir nüfus iyi yasalarla yönetmeyi zorlaştırır; iyi yaşamak iyi bir düzen altında olmak demektir ve nüfusun fazlalığı iyi bir düzene engeldir, dolayısıyla nüfusu sınırlandırılmış bir devlet en iyisidir. Bu husustaki ölçüt, esasında oldukça basittir; bir şey yapılması gerekeni yapmak için olması gerekenden büyük veya küçük olmamalıdır. Öyleyse bir devletin büyüklüğü kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve unsurları denetim dışında kalmayacak

kadar olmalıdır. Diğer taraftan bu yaklaşım, devletin başka bir unsuru olan toprak parçası için de geçerlidir. Devletin varlığa geldiği ülke, vatandaşların ihtiyaçlarını zorlanmadan karşılayabilecekleri genişlikte olmalıdır. Mümkünse ekime elverişli, iklimi ılıman, askeri açıdan avantajlı, kara ve deniz ulaşımına uygun bir konum en iyisi olur (Aristoteles, *Pol.* 1326ab-1327ab).

Nüfus ve toprak parçası bir devlet için olmazsa olmazdır. Nasıl ki bir dokumacı veya gemiciye işi için malzeme gerekliyse yasa yapıcının elinde de yeterli malzeme olmalıdır çünkü bir işin güzel bir şekilde yapılma olasılığı ancak bu şekilde artar (Aristoteles, *Pol.* 1325b). Diğer taraftan nüfus ve toprak parçası devlet olmak için kendi başlarına yeterli unsurlar değildir, bunların varlığı kadar niteliği de önemlidir. Sıradan bir kalabalık, devlet değildir; sadece bir topluluktur ve yine sıradan bir toprak parçası da belli nitelikler olmadan 'ülke' değildir.

Aristoteles'e göre bir devlet, öylesine bir araya gelmiş insanlar topluluğu değildir. Devlet, öncelikle kendi kendine yetmeyi amaçlayan bir topluluktur ve onun kendine yetebilmesi için yiyecek temini, zanaatlar, silahlar, servet birikimi, din hizmetleri ve karar alma organları bakımından organize olması gerekir. Buna göre bir devlet, yiyecek temini için çiftçilere; tekniğe dayalı üretim için zanaatkârlara; iç ve dış saldırılardan korunmak için askerlere; başta savaş olmak üzere, birçok işi finanse etmek için zenginlere (mali güce); vatandaşların dini ihtiyaçları için rahiplere; faydalı siyaseti izleyip, haklı ve haksızı ayırt etmek için ise (meclise ve) yargıçlara sahip olmalıdır (Aristoteles, *Pol.* 1328b).

Kendi kendine yeten bir topluluk olarak devletin temel organizasyon alanları ve bu organizasyonların hangi gruplar tarafından gerçekleştirileceği artık bellidir. Bununla birlikte Aristoteles'in 'devlet'inde herkes her faaliyete katılamaz çünkü bu durum vatandaşlıkla ilgilidir ve onun vatandaşlık tanımı, devletin tüm insan varlığını içermez:

[S]ırada vatandaşların tüm işleri belirli oranda yapmaları mı gerektiği yoksa herkesin kendi yeteneğine göre çiftçi, zanaatkâr, yargıç gibi farklı meslekleri mi yürütmesinin doğru olacağını incelemek var. İkinci söylediğimiz olanaksız bir şey değildir. Belki de bazı işler belirli insanlara verilirken bazı işler herkes tarafından yürütülebilir ... her şey eşit olarak paylaşılabilceği gibi bazı şeyler belirli insanlar tarafından da paylaşılabilir (Aristoteles, *Pol.* 1328b).

Kimin hangi görevi yapabileceğini belirleyen şey, vatandaş olup olmamakla ilgilidir. Nitekim çiftçiler, zanaatkârlar, tüccarlar vb. vatandaş değildir çünkü erdemini geliştirilmesi ve siyasal görevlerin yerine getirilmesi için boş zamana ihtiyaç vardır ancak bu gruplar gereken boş zamana sahip değildir. Bu durumda geriye vatandaş olarak savaşçılar (askerler), rahipler (din adamları) ve kamu işleri üzerinde karar verenler (yargıçlar vb.) kalır (Arslan, 2014, s. 319-320). Bir devlette “çiftçiler, zanaatkârlar ve işçiler olmalıdır, ancak devletin parçaları dediğimiz şey askerlikle ya da karar almayla ilgili işlerdir” (Aristoteles, *Pol.* 1329a). Dolayısıyla ilk grupta yer alanlar, sadece adlarının işaret ettikleri işleri yapabilirlerken ikinci gruptakiler ise devletin asli parçaları olarak tüm kamu işlerinde görev alabilmektedir.

Tüm bunlarla birlikte Aristoteles'in devlet betimlemesinde öne çıkan başka bir husus da mülkiyet meselesidir. Aristoteles meseleyi, 'ortak mülkiyet' eleştirisi çerçevesinde ele alır, onun gündeminde daha çok ortaklığın doğurabileceği sakıncalar vardır. Nitekim Aristoteles, devleti bir ortaklık biçimi olarak görse bile, devlette paylaşılan ortaklığın ne olduğu, nasıl veya ne kadar olması gerektiği noktasında temkinlidir:

Bir devletin vatandaşları ya her şeyi paylaşırlar, ya hiçbir şeyi paylaşmazlar ya da bazı şeyleri paylaşır bazı şeyleri paylaşmazlar. Hiçbir şeyin paylaşılması diye bir şey söz konusu değildir, çünkü en azından o ülkede birlikte yaşıyorlardır. Bu durumda şunu sormak gerekir: Bir devletin en iyi biçimde yönetilmesi için o devletteki vatandaşların her şeyi paylaşmaları mı yoksa bazı şeyleri paylaşmaları mı yerinde olacaktır? (Aristoteles, *Pol.* 1260b-1261a).

Diğer taraftan şurası kesin ki Aristoteles, mutlak bir ortak mülkiyet anlayışına karşıdır. Onun gözünde ortak mülkiyet birlik anlamına gelir ancak bir devlette esas olan çokluktur çünkü devlet sadece insanlardan meydana gelmez, aynı zamanda farklı insanlardan meydana gelir; tek tip insanlardan devlet ortaya çıkmaz, elimizde devleti tek tipleştirme olanağı olsa bile bu, onu felakete sürüklemekten öte geçmez (Aristoteles, *Pol.* 1261a). Başka bir deyişle devlet farklılıkların birliğidir, dolayısıyla devlete için olan farklılıkları ortadan kaldırmak en sonunda onun çözülmesine neden olur (Çağır, 2022, s. 64). Aristoteles ortak mülkiyeti insan pratiğine de aykırı bulur; bir malın sahibi arttıkça ona duyulan ilginin azalacağını düşünür çünkü ona göre insanlar, ortak olan şeylerden çok kendilerine ait olan şeylere dikkat ederler, ortak olan şeyleri ise kendi yaşamlarını etkiledikleri sürece önemserler. Yine insan pratiği göstermektedir ki 'birlikte yaşamak ve bir şeye birlikte sahip olmak en güzel zamanlarda bile zordur'. Söz gelimi birlikte yapılan basit bir yolculuk esnasında bile çoğu zaman sorunlar ortaya çıkabilmekte, böylesi çok önemli olmayan bir ortaklık bile dostlukları bozabilmektedir. İşte tüm bunlardan dolayı mülkiyet, ortak olmamalıdır; yasalar iyiyse ortaklığın ve özel mülkiyetin iyi yanlarını içeren mevcut sistem yeterlidir veya temelde yine özel mülkiyet olması şartıyla bir yere kadar ortak olabilir (Aristoteles, *Pol.* 1262ab-1263a). Nitekim Aristoteles'in mülkiyet yaklaşımı, son tahlilde Platon'un (MÖ 427-347) ortak mülkiyet tezinin reddi ile paylaşımından doğan bazı toplumsal avantajları güvence altına alma girişimi arasındaki bir tür uzlaşma gibidir (Waldron, 2005, s. 155).

Aristoteles, esasında mülkiyetin asıl karakterini teşkil eden ekonomik işlevi üzerinde durmaz ancak onun yaklaşımı felsefesi ile tutarlıdır çünkü o, yaşamın sürdürülmesi ve iyi bir yaşam için gerekli olanın dışında zenginlik yığmaya en baştan karşıdır; mülkiyet, en nihayetinde iyi etkinlik için bir fırsat aracıdır (Ross, 2020, s. 381-382). Dahası Aristoteles'e göre herhangi bir doğal ihtiyacı karşılama amacı dışındaki ticaret veya paradan para kazanma amacı taşıyan faizcilik gibi

ekonomik faaliyetlerin hiçbirisi makbul değildir çünkü para bir takas aracıdır ve doğal bir ihtiyacın karşılığı olarak kullanılmalıdır; makbul olan, 'doğal'a uygun şekilde eve giren servettir (Aristoteles, *Pol.* 1257ab-1258a). Aristoteles'in eleştirileri, sınıfsal veya ideolojik bir noktadan değil, en iyi yaşam formuna erişebilme endişesinden doğar. İnsan için esas olan, iyi bir yaşama erişmektir, dolayısıyla araç olması gereken para amaç hâline getirilmemeli; hep daha fazlasını kazanma yönündeki bir ticari hayata ilgi gösterilmemelidir. Sınırsız biriktirmeye yönelmiş bir ticari hayat; insanları, daha fazla kazanmaya yönelik yanlış bir amaca sevk ederek hem bireysel hem de toplumsal bağlamda ahlaki yozlaşmaya sebep olur (Parlar, 2021, s. 1605-1606). Böylece filozof bizi, yine başlangıç noktasına, yani devletin asıl varoluş amacına götürür: Devlet, sadece karşılıklı korunma veya zenginlik takası organize eden kurum değildir; vatandaşların erdemini kendisine dert edinmesi gereken kurumdur. Bir devlette, elbette söz konusu organizasyonlar olmalıdır ancak onun esas amacı, vatandaşların iyi yaşamalarını; mutlu ve asil bir yaşam sürmelerini sağlamaktır (Aristoteles, *Pol.* 1280ab-1281a). Kısacası devlet salt belli ihtiyaçları karşılamak üzere var olmuş bir topluluk değildir, onun aynı zamanda ahlaki bir misyonu vardır ve insan yetkin bir ahlaki doğaya onun doğru formu içinde erişebilmektedir. "Peki, devletin doğru formu nedir?"

3. YÖNETİM BİÇİMLERİ VE DEVLETİN DOĞRU FORMU

Aristoteles, devleti olduğu gibi açıklama çabası içindedir, kurgusal bir en iyi devlet modeli arayışında değildir; mevcut yönetim pratikleri ve bu husustaki tarihsel deneyimler onun dikkatindedir (Huxley, 1985, s. 141, 146). Mutlak bir ideal devlet portresi çizmeye uğraşmaz, mevcut yönetim biçimlerinin analizi üzerinden devletin mümkün doğru formunu arar.

Mevcut siyasal gerçeklik ortada birçok yönetim biçimi olduğunu göstermektedir, dolayısıyla esas alınacak yönetim biçimini belirlemek için öncelikle bunları

tanımak gerekmektedir. Bir devletin siyasal rejimi (anayasası) en üst düzeydeki yönetme yetkisinin örgütlenmesidir. Burada işleri yöneten vatandaşlar olup, siyasal rejim de yapılan tüm işlerin toplamı anlamına gelir. Söz gelimi demokrasilerde işleri yöneten, yani en üstün olan halk iken oligarşilerde ise belli bir azınlıktır. Nitekim siyasal rejimlerin çeşitliliği de bu noktadan, yani vatandaş toplumunun yapısından kaynaklanır. Bununla birlikte farklı siyasal rejimler arasında değerlendirme yapmak ve uygun rejim veya rejimlerin hangisi olduğunu belirlemek mümkündür. Aristoteles bu hususta oldukça açık bir ilke önerir; ortak iyilik (ortak çıkar, ortak fayda, kamu yararı). O hâlde bir siyasal rejim vatandaşların ortak iyiliğini gözetiyorsa adalete uygun olarak doğru bir yönetim biçimidir; aksine salt yönetenlerin çıkarını gözetiyorsa adaletten sapmış, yani yanlış bir yönetim örneğidir. Daha açık bir deyişle bir devlette işleri yönetenler vatandaşlar topluluğudur ve bu yönetici topluluk bir kişiden, bir azınlıktan veya bir çoğunluktan oluşabilir; bunlardan her birinin (tek kişi, azınlık, çoğunluk) yönetimi, eğer ortak faydayı amaçlıyorsa onların rejimleri doğrudur, sadece belli bir kişi veya grubun çıkarını düşünüyorsa yanlıştır (Aristoteles, *Pol.* 1278b-1279a). Nihayetinde Aristoteles'in gözünde bir devletin doğru formunu belirleyen şey, o devleti yönetenlerin sayısı değil, onların amacıdır ve doğru amaç, ilke olarak her zaman toplumun mümkün menfaatini gözetmektir.

Kamu yararı, Aristoteles'in siyaset teorisinin başlıca düzenleyici kavramıdır: Siyasal toplum, iyi yaşam uğruna bir araya gelen ve beraber çalışan insanlardan oluşan bir birliktir. Onun doğasına içkin olan 'iyi' ise yöneticiler tarafından gerçekleştirilmeye çalışılması gereken ve herkes için iyi yaşam anlamına gelen 'ortak iyi'dir (Morrison, 2013, s. 176). Nihayet bu ölçüt esas alındığında Aristoteles'e göre temelde (a) krallık, (b) aristokrasi ve (c) anayasa (*politeia*)¹

¹ 'Anayasa' kavramı burada doğru yönetim biçimlerinden üçüncüsünü ifade etmek üzere, bir bakıma özelleştirilerek, siyasal yönetim (anayasal yönetim) anlamında kullanılmıştır (Bkz. Aristoteles, *Politika*, çev. M. Tunçay, III.7, IV.2).

olmak üzere üçü doğru; sırasıyla bu rejimlerin sapmış hâlleri olan (d) *tiranlık*, (e) *oligarşi* ve (f) *demokrasi* olmak üzere üçü yanlış (Aristoteles, *Pol.* 1279ab), altı siyasal rejim türü vardır:

(a) *Krallık*: Tek kişinin iktidarı olan krallık doğru ve sapmamış bir yönetim biçimi olarak en iyi yönetimlerden biridir, hatta filozofun *Nikomakhos'a Eti'*teki sınıflaması göz önüne alınırsa en iyi yönetim biçimidir. Bu yönetime karakterini veren unsur 'iyi'lerin 'en iyi'si olarak kraldır; bir kral, üstün erdemlere sahip bir yöneticidir. Gerçek bir kral, tüm iyilikler bakımından diğer insanlardan üstündür; kendisinin değil, yönettiği insanların çıkarlarını esas alır ve daima halkının ihtiyaçlarıyla ilgilenir. Nitekim iyi bir kral, bir çoban gibidir, sürüsünün iyiliğini düşünen çoban gibi halkının iyiliğini düşünür (Aristoteles, *Pol.* 1279a, 1281a, 1284a; *Nik. Eti.* 1160ab-1161a).

(b) *Aristokrasi*: Bir azınlık yönetimi olan aristokrasi, ilk bakışta soyluların iktidarındır ancak yöneticilik sıfatını haklı kılmak için soya dayanmak yeterli değildir. İktidar için belirleyici olan, tıpkı krallıklarda olduğu gibi, 'en iyi'lerden olmaktır çünkü temel ilkesi erdem olan aristokrasi 'en iyi'lerin yönetimidir. Dahası söz konusu en 'iyi'ler, erdem bakımından mutlak en 'iyi'lerdir; burada 'iyi', iyi vatandaş veya iyi insan gibi kendi benzerlerine göre iyi olmak değil, iyi vatandaş veya iyi insanı aynı anda içeren 'üstün iyi' anlamına gelir. 'Üstün iyi' aristokrasinin ayırıcı unsurudur, dolayısıyla aristokrasi, siyasal görevler için gerekli olan yetenek ve erdemin var olduğu yerde vücuda gelir; aristokraside yöneticilik ve ayrıcalıklar, söz gelimi zenginliğe göre değil, yetenek ve erdeme göre kazanılır (Aristoteles, *Pol.* 1279a, 1281a, 1283b, 1288a, 1293b-1294a).

(c) *Anayasa (Politeia, Siyasal Yönetim, Anayasal Yönetim)*: Anayasal yönetim, genel anlamda tüm vatandaşların 'ortak fayda' etrafında örgütlendikleri sistemi; daha teknik çerçevede ise oligarşi ve demokrasinin bir karışımını ifade eder. Bu karışımda demokrasiye yakın olan taraf anayasal yönetime, oligarşiye yakın olan

da aristokrasiye gönderme içerir. Anayasal yönetim, yapısı gereği hem zenginleri ve zenginliği hem de fakirleri ve özgürlüğü korumak amacıyla oligarşiden ve demokrasiden belli parçaları alıp, birleştirmek suretiyle var olur: Bu parçalardan ilki yasama unsurudur. Söz gelimi oligarşilerde yargıya katılmayan zenginler para cezası öderken göreve gelen daha az zenginler maaş almazlar, buna karşın demokrasilerde zenginler para cezası ödemezken daha fakir olanlar göreve seçildiklerinde maaş alırlar. İşte anayasal yönetimde bu iki usul, uygun şekilde birleşir ve ideal bir yönetim standardı olur. İkinci unsur; kurallarda bir ara yol bulmaktır. Söz gelimi oligarşilerde meclise katılmak için mülkiyet koşulu varken demokrasilerde bu koşul ya hiç yoktur ya da çok cüzidir. Buna karşın anayasal yönetim bu uygulamalar için bir orta yolu mümkün kılar. Üçüncü unsur ise ortak bir kural dizgesi oluşturmaktır. Söz gelimi yönetici seçiminde kuraya başvurmak ve mülkiyet koşulu aramamak demokratik, seçim ve mülkiyet koşulu aramak ise oligarşik bir yöntemdir. Bununla birlikte mülkiyet koşulu aramamak ancak seçim koşulunu korumak, bu iki yönetimin anayasal yönetimde birleşen ortak noktası olmaya uygundur. Nihayetinde bu birleşimler sonucunda ortaya çıkan yönetim, oligarşi ve demokrasinin niteliklerini istenen anlamda temsil ediyorsa bu, teknik olarak başarılı bir anayasal yönetimdir (Aristoteles, *PoI.* 1279a, 1293b-1294ab).

(d) *Tiranlık*: Krallık yönetiminin bozulmuş hâli olan tiranlık, tıpkı krallıkta olduğu gibi, tek kişinin yönetimidir. Bununla birlikte tiranlık keyfi bir yönetim biçimidir; ortak çıkarı değil, sadece tiranın çıkarını önceler. Krallık gibi üstün yetenekler isteyen iyi bir yönetimden sapmış olan ve tek kişinin çıkarını esas alan tiranlık, bu niteliğinden dolayı en kötü yönetim biçimidir. Başka bir deyişle Aristoteles'in, tiranlığı en kötü yönetim biçimi olarak görmesinin nedeni, krallar ile tiranların aynı yetkiyi farklı amaçlar için kullanmasıdır. Söz gelimi krallar halkın ve haksızlığa uğrayanın, tiranlar kendi isteklerinin tarafındadır; krallar ödevlerinin, tiranlar kendi çıkarlarının peşindedir; krallar ün, tiranlar servet yığar; krallar halkına, tiranlar korumalarına dayanır. Dahası tiranlar, halkın ne özgürce

düşünmesini ne birbirine güvenmesini ne de eylem kudretine sahip olmasını isterler; akıllı, güven dolu ve güçlü bir halk onlar için tehdit sayılır. Tiranlık, tüm nedenlerden dolayı kötü bir yönetimdir ve hiçbir özgür insan, ona isteyerek katlanmaz (Aristoteles, *Pol.* 1279b, 1289ab, 1295a, 1310b-1311a, 1314a).

(e) *Oligarşi*: Aristokrasinin bozulmuş hâli olan oligarşi, en kötü ikinci yönetim biçimidir; bir azınlık yönetimi olması bakımından aristokrasiye benzer ancak oligarşinin referansı zenginliktir, yani 'en iyi'lerin değil, en zenginlerin yönetimidir. Söz gelimi iktidar, azınlık ama fakir bir grubun elindeyse, eş deyişle zenginler iktidarda değilse, burada oligarşiden söz edilemez; oligarşi zengin bir azınlığın yönetimidir. Bununla birlikte mesele şu ki fakir sayısı fazla zengin sayısı azdır; hâliyle fakirler çoğunluk, zenginler azınlıktır. Oligarşi, bir bakıma mülkiyet temelli örgütlenme demektir; bu yönetimde herkes mülkiyetine oranla devlete katılır, dolayısıyla oligarşi zenginlerin çıkarına göre örgütlenen ve kamu çıkarına ilgisiz bir yönetim biçimidir (Aristoteles, *Pol.* 1279b, 1280a, 1290ab).

(f) *Demokrasi*: Demokrasi, sapmış yönetim biçimleri arasında en az kötü olanı, yani olması gerekenden en az ayrı düşenidir; anayasal yönetimden sapmış olup, fakir çoğunluğun yönetimidir. Bununla birlikte demokrasideki çoğunluk vurgusu rastlantısaldır, yani bu yönetim biçiminin asıl unsuru olan fakirler vakıa olarak çoktur; yönetim biçimini tayin eden çokluk değil, mülkiyet miktarıdır. Daha açık bir deyişle Aristoteles'e göre iktidar zenginlerden oluşuyorsa buna oligarşi, malı mülkü olmayanlardan oluşuyorsa buna da demokrasi denir. Demokrasi eşitlik, özgürlük, soy veya vatandaşlık bağı gibi unsurları referans almasına göre farklı modeller içerir ancak, egemenliği bizzat halkın kendisiyle tarif eden, halkın her türden kuralın üstünde olduğunu savunan ve daha çok demagoglar eliyle yönlendirilen türü dışında, hemen hemen her biçiminde yasaların üstünlüğü esastır (Aristoteles, *Pol.* 1279b, 1280a, 1291b, 1292ab-1293a).

Aristoteles bize; üçü iyi, üçü ise bu iyi yönetimlerden sapmış olan altı yönetim biçimi sunar. İyi yönetimlerden sapmış olan tiranlık, oligarşi ve demokrasinin yönetim alternatifi olmadığı açıktır. Bununla birlikte iyi yönetim biçimleri arasında ise reel koşullar göz önüne alındığında tüm polislerde kurulabilecek ‘en iyi yönetim’ anayasal yönetimdir çünkü gerçek krallık, üstün yeteneklere sahip tek bir kişiyi, gerçek aristokrasi de mutlak erdem sahibi vatandaşlar gerektirmektedir, dolayısıyla bu yönetimlerin her yerde kurulabilmesi mümkün değildir (Ağaoğulları, 2013, s. 370). Başka bir deyişle Aristoteles’e göre, her ne kadar daha iyi yönetim biçimleri var olsa da, yapılması gereken mümkün olan ‘iyi’ye yönelmektir ve mevcut koşullar altında ‘mümkün iyi’ anayasal yönetimdir.

Aristoteles’in çözümü, esasında *Nikomakhos’a Etik*’te ortaya koyduğu ‘orta yol’ ilkesinden geçer. Anayasal yönetim çoğunluğa dayanan yönetimdir; çoğunluk ortalama erdem anlayışına sahip, ortalama servetleri ve eğitimleri olan, mutlak bir anayasa arayışında olmayıp, olabildiğince fazla insanı mutlu edebilecek ve olabildiğince fazla kentte uygulanabilir olan bir anayasa ister. Bununla birlikte bir kentin anayasası, o kentin yaşam şeklidir; kentlerde ise zengin, fakir ve orta hâlli olmak üzere üç sınıf insan yaşar. Eğer ki orta karar olanın en iyi olduğu görüşü doğruysa zenginlik söz konusu olduğunda da orta karar olanın en iyi olduğu bellidir. Kaldı ki iki yöndeki (zenginlik ve fakirlik) aşırılığın birçok olumsuz sonucu vardır, söz gelimi bazıları (zenginler) yetinmediği bazıları (fakirler) ise düzene uymadıkları için suç işler; yine ilk gruptakiler yönetim işlerinde isteksizken ikinciler ise yönetmeyi bilmezler ancak orta hâlli insanlar yöneticilik için ne aşırı çaba harcarlar ne de isteksizdirler. Orta hâlli insanlar çok değişiklik istemezler, kıskançlık yapıp başkalarının malına göz dikmezler; sakin bir yaşama sahiptirler, başkalarını kıskanmadıkları gibi başkalarının kıskançlığına da maruz kalmazlar. O hâlde orta sınıfın çoğunlukta olduğu bir anayasal yönetim ‘en iyi yönetim’dir; onların sayısının zenginler ve fakirlerin toplamından daha fazla olması, en azından bunların birinden fazla olması, aşırı uçlar arasında bir

dengeleyici olur ve iyi yönetim olasılığını artırır. Orta sınıf güçlendikçe bir devletin çözülme olasılığı azalır (Aristoteles, *Nik. Eti.* 1106ab-1109b; *Pol.* 1295ab-1296a). Ortak çıkarı gözeten bir yurttaş kitlesine, yani orta sınıfa dayanan anayasal yönetim, ayrıştırıcı siyasal çıkarları tetiklemediği için sınıflar arasındaki ılımlılık ve adaletin garantisi; zenginler ve fakirlerin taleplerinin uzlaşma zemini (Lintott, 2018, s. 45-46; Rosler, 2005, s. 193).

Anayasal yönetim 'elde edilebilecek' en iyi polistir; medeni ve sağlıklı bir dizi siyasal ilişkiyi bünyesinde barındırarak hem özel hem de kamusal alanda erdemli bir hayatın inşasına olanak tanır (Balot, 2015, s. 113-114). Nitekim Aristoteles insan psikolojisinin kaçınılmaz gerçeklerini göz ardı etmeyen, süreklilik ve istikrar sağlayan bir 'en iyi anayasa'nın peşindedir, yoksa olması gereken ama gerçekleşmeyen bir ideal rejimin değil (Günay, 2014, s. 253; Miller, 2009, s. 547). Pratiği aşan bir 'en iyi anayasa' Aristoteles'in gündeminde değildir, aksine onun 'anayasal yönetim' tercihini belirleyen unsur pratik kaygıdır. Aristoteles, krallık ve aristokrasiyi 'en iyi'lerin yönetimi olarak görür ancak pratikte 'en iyi'leri bulmak zordur; bu noktada 'orta yol'u izlemek en akıllıca çözümdür çünkü pratikte 'ortalama iyi'yi yakalamak mümkündür. Böylece iktidar ne çok zenginlere ne çok fakirlere; ne tek kişiye ne de azınlığa teslim edilmelidir, iktidar aşırı uçlar arasındaki makulü temsil eden ortalama mülk sahiplerine, yani orta sınıfa verilmelidir.

Bununla birlikte Aristoteles, iktidarı orta sınıfa mümkün olan en iyi çözüm bu olduğu için teslim eder, yoksa çoğunluğu mutlak olarak kutsamaz çünkü "her zaman çoğunluk azınlıktan daha üstün olacak diye bir kural yoktur. Bazı [durumlarda] bu kesinlikle söz konusu olamaz... Fakat bazı durumlarda kalabalığın toplam bilgeliğinin daha üstün olduğunu kabul edebiliriz" (Aristoteles, *Pol.* 1281b). Tek tek bireyler bazında ele alındığında çoğunluktan her bir kişi, söz gelimi 'en iyi'den aşağıda kalır ancak kolektif müzakere

yeteneğine sahip bir topluluk olarak düşünülduğünde çoğunluk daha iyi ve daha akıllı kararlar alabilir çünkü çoğunluk her bir bireyin bilgi, deneyim ve ferasetinden yararlanarak bunu kolektif bilgi, deneyim ve ferasete dönüştürebilir, oysa 'en iyi' yalnızca kendi bireysel kaynaklarına güvenebilir (Waldron, 2005, s. 146). İşte tüm bu nedenlerden dolayı anayasal yönetim, devletin 'doğru formu'dur; söz konusu orta sınıfın (halkın) iktidarındır; 'mutlak' değil, 'mümkün' olan en iyi yönetimdir.

4. DEVLETİN ÖDEVLERİ

Aristoteles felsefesi bir bütün olarak teleolojik bir evren kabulü içerir; evrendeki her şey bir amaç için vardır (Aristoteles, *Fizik*. II.194a-195b, 198a-b; *Metafizik*. A.982a-993a). Dolayısıyla evrendeki her varlık gibi devlet de bir amaç uğruna vardır ve onun nihai amacı, daha önce de belirtildiği üzere, 'iyi' ve 'yetkin' olana ulaşmak; adil ve mutlu bir yaşamı olanaklı kılmaktır. Bununla birlikte adil ve mutlu bir yaşam, yani hem bireyler hem de kent için erdemli bir yaşam, aynı zamanda maddi koşulları iyileştirilmiş bir yaşamdır (Aristoteles, *Pol.* 1252b, 1280b-1281a, 1282b, 1324a). Başka bir deyişle Aristoteles'e göre gerçek anlamda mutlu bir yaşama erişmek için iyi düzenlenmiş bir devlete ihtiyaç vardır (Durak, 2009, s. 168-169). İşte Aristoteles bu noktadan hareketle devlete, hemen hemen tüm büyük ödevleri yüklemiş ve dahası bu görevleri gerçekleştirecek olan devlet organlarını da tarif etmiştir:

Bir yasa yapıcı, tüm anayasalarda var olan üç kritik noktayı dikkate almalıdır. Bunlardan birincisi birlikte karar almaktır. Ülke için önemli olan her şey burada konuşulur [yasama], ikinci nokta devlet görevlerinin ve yetkilerinin neler olduğu ve kaçır kişiden oluşacakları, yetkilerinin sınırları konularındır [yürütme], üçüncüsüyse yargıdır (Aristoteles, *Pol.* 1297b).

'Birlikte karar alma' ifadesi, bir devletteki en üst karar organına (meclis) yapılan bir göndermedir. Burası devletin iç ve dış politikasının tayin edildiği yerdir; devletin en önemli işleri burada görüşülür. Söz gelimi savaş ve barış kararı alma,

anlaşmalar yapma, müsadere, sürgün, ölüm vb. cezalar ihdas etme, kamu görevlilerinin seçimi ve görevlerini nasıl yürüteceklerini belirleme gibi tüm önemli işlere bir devletin meclisi karar verir. Dahası meclis, tüm kamu işlerini ve görevlilerini denetleme yetkisine sahip olup, iş ve görevlerin icrası bakımından devleti denetler. Diğer taraftan tüm bu işlerde, yani yasama işinde tüm vatandaşlar yetkili olabileceği gibi yasama hakkının belli insanlara veya belli bir gruba verilmesi de söz konusu olabilir; başka bir seçenek ise bazı işlerde belli kişi veya gruplara kısmi yetki vermektir (Aristoteles, *Pol.* 1297b). Aristoteles'in gözünde yasama faaliyeti ve dolayısıyla yasalar bir devletin (kentin) devamlılığı için oldukça önemlidir çünkü işlevsel yasalara sahip olmayan bir devletin kendisini sürdürebilmesi veya iyi yaşama yönelmesi mümkün değildir. Devletin; kendisini korumaya yönelmiş, faydacı işleve sahip ve erdeme hizmet eden yasaları olmalıdır (Swanson, 2019, s. 95). Kısacası bu türden yasaları olmayan veya olsa bile onları, toplumun ortak çıkarı (mutluluğu) adına işletmeyen bir devlet, ne vatandaşlarına erdemli bir varoluş imkânı sunabilir ne de uzun süre ayakta kalabilir.

Devletin ikinci esaslı örgütlenme alanı yürütmedir ve buradaki başlıca unsur kamu görevlileridir. Aristoteles'e göre bir devletin yürütme organında çok sayıda kamu görevlisi bulunur ve bunların, ister seçimle ister kurayla isterse atama yoluyla gelsin, geldikleri görevlerin nitelikleri birbirinden farklıdır. Söz gelimi bir din adamının görevi ile bir komutanın, bir elçinin veya bir habercinin görev niteliği farklıdır. Başka bir deyişle bir devletin yürütme organına düşen görevler, çoğunluğu ekonomi temelli olmakla birlikte, siyasal, askeri, ticari, mali vb. türdendir. Bu nedenle işler için; hangi insanların uygun olacağı, hangi yöntemlerin benimseneceği, hangi yöneticiliklerin kurulacağı ve bu işleri icra edenlerin görev ve yetki sahalarının nasıl belirleneceği önemlidir. Kamu görevlilerinin belirlenmesindeki temel mesele; görevin kim tarafından verileceği ve görevlilerin kimler arasından, nasıl seçileceği sorunudur. Bununla birlikte

Aristoteles'in çözümü, tıpkı yasama organının belirlenmesinde olduğu gibi, çoğulcudur. Kamu görevlilerini tüm vatandaşlar belirleyebileceği gibi vatandaşların belli bir kısmı da belirleyebilir; göreve gelenler tüm vatandaşlar arasından seçilebileceği gibi zenginlik, soyluluk, yetenek vb. bir unsurla öne çıkanlar arasından da seçilebilir; yine tüm bu süreçte atama, kura veya seçim yöntemleri kullanılabilir. Buna göre kimi görevlere herkes kimilerine bazıları gelebilir; kimi görevler için herkes arasından kimileri için bazı gruplar arasından seçim yapılabilir; kimi görevler için atama kimileri için kura kimileri için de seçim yapmak uygun olabilir (Aristoteles, *Pol.* 1299a-1300b).

Bir devletin örgütlenmesi gereken üçüncü alan yargıdır. Aristoteles yargı alanını, yasama ve yürütme organlarının örgütlenme süreci ile benzer bir şekilde inşa eder, bu iki alanın örgütlenme mantığının yargı organı için de uygulanabileceğini düşünür çünkü yargı organının örgütlenmesindeki mesele de yine bu görevleri kimin yürüteceği, görevlilerin nasıl göreve gelecekleri ve hangi konular ile ilgilenecekleri hakkındadır. Söz gelimi mahkemelerde görev alan yargıçların ve jürinin herkes arasından mı, yoksa belli kişiler arasından mı seçileceği konusunu çözmek; göreve gelmeler için seçme, atama veya kura yöntemleri hakkında konuşmak; mahkeme türlerini tespit etmek gerekir. Bununla birlikte yargı organının örgütlenmesinde, diğer iki alanda olduğu gibi, karma yöntemle başvurulabilir ve böylece mahkeme üyelerinin bir kısmı herkes arasından bir kısmı belli bir gruptan seçilebilir; yine bu üyelerin bir kısmı herkes arasından bir kısmı da belli bir gruptan kura, seçim veya her iki yöntemle birlikte belirlenebilir. Diğer taraftan iş, mahkeme türlerini belirlemeye geldiğinde bunları; soruşturma işleri, kamu zararı suçları, anayasaya karşı suçlar, cinayet suçu, memurlar ve vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıklar, sözleşme ve özel yükümlülüklerden doğan anlaşmazlıklar, yabancılar ve alışverişle ilgili anlaşmazlıklar şeklinde, ilgilendikleri konuya göre sınıflamak gerekir (Aristoteles, *Pol.* 1300b-1301a).

Aristoteles, devletin görev alanlarına dair yaptığı bu bölümlenme ile kendisinden çok sonra John Locke (1632-1704) ve Montesquieu (1689-1755) gibi filozoflarla esas anlamına kavuşacak olan 'güçler ayrımı' ilkesine temas etmiştir. Bununla birlikte Aristoteles'in temel meselesi, doğal olarak güçler ayrımı değildir (Krş. Ağaoğulları, 2013, s. 356). O, yönetim biçimi nasıl olursa olsun, devleti belli görevleri² fiilen yerine getirmesi gereken bir örgüt veya bu görevler ile vücut bulan bir varlık olarak konumlama peşindedir; "zorunlu görevler yoksa burada devlet diye bir şey olmaz" (Aristoteles, *Pol.* 1321b). Başka bir deyişle Aristoteles için devlet ve ödev ilişkisi yapısaldır; devlet, söz konusu ödev veya görev alanlarıyla birlikte var olmaktadır.

Aristoteles, söz gelimi dış politika ve güvenlik meselesini, bu zorunlu görevlerin başında sayar. Ona göre bir devlet adamı, sadece kendi kentinin iç işlerini değil, aynı zamanda komşu ve başka kentlerle olan ilişkilerini de düzenlemelidir. Ayrıca bir kentin zenginliği başka kentler için başlı başına bir kıskançlık nedenidir, dolayısıyla bir devlet diğer kentlerden gelebilecek tehlikelere karşı politika üretmeli, tedbir almalı; bir tehlike anında işlerini finanse edebilecek servete sahip olmalıdır. Başka bir deyişle bir devlet komşularından bağımsız değildir, varlığını sürdürmek istiyorsa komşularına karşı da tedbirli durmalı; diplomasiyi kullanmalı ancak gerektiğinde kendisini savunmak üzere yeterli askeri güce de sahip olmalıdır, dahası askeri güç sadece sıcak savaş için değil, aynı zamanda düşmanlara karşı caydırıcı bir unsur olarak da gereklidir. Böylece Aristoteles'e göre vatandaşların çıkarı için politika geliştirmek, onlara koruma sağlamak, ülke savunması için tedbir almak devletin asli görevlerindedir ve yine, başta komşu ülkelere nasıl davranılacağı ve onlarla ilişkilerin nasıl yürütüleceği gibi meseleler olmak üzere, tüm bu görevler öncelikle yasama organının işidir (Aristoteles, *Pol.* 1265a, 1267a, 1280ab, 1321b, 1322a, 1325a).

² Atina Sitesi'ndeki uygulamalar için bkz. Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, I-LXIX.

Aristoteles'e göre devlet, sadece söz konusu alanlardan değil, aynı zamanda halkın sağlığından, ekonomiden, bayındırlık işlerinden, din hizmetlerinden, adaletten ve eğitimden de sorumludur. Söz gelimi uygun yerleşim yerleri oluşturmak ve temiz su kaynakları temin etmek gibi kamu hizmetleriyle vatandaşların sağlığını korumak yöneticilerin görevidir. Benzer şekilde para ve servet edinmek de devletin görevleri arasındadır, hatta devlet, sadece bu işlerle ilgilenen kamu görevlileri istihdam eder çünkü kentlerin de aileler gibi paraya ihtiyacı vardır. Daha açık bir deyişle devlet, bir bütün olarak mali hayatla (vergi toplama, idari-mali denetim yapma, hazine kurma, kamu mallarını tasarruf etme, alışverişi ve ticareti düzenleme vb. işlerle) ilgilenmek, halkın ekonomik bağımsızlığını garanti etmek durumundadır. Devlet, ayrıca kamu binaları, yollar, surlar, limanlar, suyolları inşa etmek; tarım alanları açmak; ormancılıkla ilgilenmek gibi ülkenin bayındır hâle gelmesi için gerekli olan işlerden de sorumludur. Devletin hizmet alanına, yine din işlerini de eklemek gerekir çünkü kutsal bölgelerin korunması, tapınakların yapımı ve bakımı, kurban törenleri gibi işler devlete aittir (Aristoteles, *Pol.* 1258a, 1259a, 1280a, 1291b, 1321b-1323a, 1330b-1331a). Nihayetinde devlet, bir bütün olarak kamusal fayda üretiminden sorumludur çünkü Aristoteles'e göre bir birey, nasıl mülkiyet olmadan erdemli yaşayamazsa bir kent de yaşayamaz (Swanson, 2019, s. 69).

İç ve dış politika geliştirme, sözleşme ve anlaşmalar yapma, savunma ve güvenlik sağlama, yargı ve ceza infaz sistemi kurma, bürokrasiyi denetleme, hazine ve maliye işlerini yürütme, ticaret ve ekonomiyi düzenleme, imar ve bayındırlık işleri için çalışma, din ve kültür hizmetleri sunma vb. (Aristoteles, *Pol.* 1322b-1323a). Tüm bunlar bir devletin veya 'anayasal yönetim'in yasama, yürütme ve yargı organları çerçevesinde sürdürmesi gereken temel görevleridir. Diğer taraftan Aristoteles'in gözünde devlet bunlardan fazlasıdır; o sadece bu görevleri icra eden bir mekanizma değildir, aynı zamanda vatandaşlarına her yönüyle tam bir yaşam sunmayı amaçlayan ve böylece bireye kendisini manevi

olarak tamamlama fırsatı veren doğal bir varoluştur. İşte Aristoteles'in devlet anlayışına içkin olan bu ideal yaşam perspektifi ona, bir bakıma zorunlu olarak iki önemli görev daha yükler; adalet ve eğitim.

Aristoteles'e göre insanın nihai amacı mutluluktur ve insan; maddi ve manevi iyilikten pay aldığı sürece mutludur. 'İyilikten pay almak' ancak doğru davranışları gerçekleştirmekle mümkündür ve aynı şey, devlet için de geçerlidir; iyi davranan kent mutlu kenttir ve aksi mümkün değildir (Aristoteles, *Pol.* 1323b-1324a). Politik alandaki sorunlar 'iyi'den bağımsız olarak ele alınamaz. Söz gelimi çıkarılması planlanan bir yasa, herhangi bir alanda belli bir 'iyi'yi gerçekleştirmeyi amaçlamıyorsa o yasayı çıkarmanın bir anlamı yoktur (Beyaz-Erkızan, 2012, s. 41). "Peki, bir kentin veya devletin 'iyi'si nedir?" Aristoteles bu soruya, kesin bir dille adalet cevabını verir. Adalet, halkın iyiliğine olan şeydir ve bir toplumda adaletin herkesin iyiliğine olduğu açıktır; tüm toplumlarda iyi bir özellik olarak kabul görülür ve kendisiyle birlikte diğer erdemleri de getirir; bir devletin temelidir ve halk onunla rahat eder (Aristoteles, *Pol.* 1253a, 1282b-1283a, 1323b-1324a). Kısacası bir devlette 'iyi'den kasıt, adil bir yaşamdır; adalet toplumun 'ortak iyi'sidir ve devletin işi, onu topluma egemen kılmaktır.

Aristoteles, adaleti iki ana bağlamda ele alır: Adalet, ilk bağlamda evrensel bir içerikle 'yasaya uygun olan'; ikinci bağlamda ise bir başkasına hakkını verme anlamında ('dağıtma', 'düzeltme' ve 'değiş-tokuş' olarak) 'hakka uygun ve eşit olan' demektir (Arslan, 2014, s. 264-265, 267-268). Daha açık bir deyişle adalet, ilk bakışta yasallık, yasaya uyma ve eşitliği dikkate almaktır. İkinci ve daha özel bir anlamda ise adalet, farklı türleri olan bir hakkaniyet meselesidir. Buna göre dağıtıcı adalet, mutlak eşitliğe uygun olsun veya olmasın herkesin hak ettiği şeyi (uygun payı) alması; düzeltici adalet, vatandaşlar arasındaki alışverişten (sözleşmelerden) doğan zararların giderilmesi; değiş-tokuş adaleti, herhangi bir

takas (karşılıklık) durumunda mutlak eşitlik esasına göre değil, orantılama esasına göre hareket etmek anlamına gelir (Aristoteles, *Nik. Eti.* 1129-1133b).

Aristoteles'e göre adaletin söz konusu formlarından herhangi birinin tecelli etmesi gereken bir yerde göz ardı edilmesi başlı başına sorundur. Bununla birlikte dağıtıcı adaletin tecellisi ayrıca önemlidir. Nitekim hem vatandaşlar hem de devlet için 'en iyi yaşam' erdemli bir yaşamı mümkün kılacak maddi varlıklarla beraber yürüyen yaşamdır. Dahası bir devletteki en önemli işlerden biri zenginliğin nasıl paylaşılacağı meselesidir çünkü bu mesele toplumdaki sorunların temel kaynağıdır. Aristoteles'in çözümü bellidir: Bir ortaklığın pay edilmesinde orantılı adaletin kullanılması gerekir; bir açıdan eşit olanların her açıdan eşit, bir açıdan eşit olmayanların da her açıdan eşitsiz olmasına gerek yoktur. Buna göre mutlak eşitliğe uysun veya uymasın herkes hak ettiği, layık olduğu ödülü almalıdır; hak, onur, para vb. tüm zenginlikler adil bir şekilde, liyakat esaslı dağıtılmalıdır.³ Söz gelimi en iyi flüt, en iyi soydan gelenin veya en zengin olanın değil; en iyi flüt, soy veya zenginlik bakımından geride olsa bile, onu en iyi çalanın hakkı olmalıdır (Aristoteles, *Pol.* 1266a, 1282b-1283a, 1301b, 1324a; *Nik. Eti.* 1130b-1131b). Böylece Aristoteles felsefesi bakımından adaleti, özellikle maddi ödüllerin liyakat esaslı dağıtımını referans alınırsa sosyal adaleti, gerçekleştirmek devletin varoluşsal görevlerinden biridir.

Aristoteles'in devlete yüklediği önemli görevlerden biri de eğitimidir, hatta devlette eğitimden daha köklü bir siyasal sorun yoktur (Pellegrin, 2011, s. 103). Eğitim, daha özel anlamıyla vatandaşların anayasaya göre eğitimi, bir devletin yönetim biçimini korumanın en önemli yoludur. Bir devletin vatandaşları, devletin yönetim biçimine (demokrasi, oligarşi...) göre eğitim almazsa, devlet için en faydalı konular üzerinde anlaşmış olsalar bile, bu devlet eğitim

³ Dağıtıcı adaletin özü, eşit kişilere eşit pay vermek suretiyle dağıtımda adil eylemi tecelli ettirmektir; matematikçilerin deyişiyle 'geometrik' veya oransal eşitliği sağlamaktır (Young, 2009, s. 461).

yetersizliğinden bozulan bir insan gibi bozulacaktır (Aristoteles, *Pol.* 1283a, 1310a, 1334a). İnsan eğitilebilir bir varlıktır ve eğitim faaliyeti, onun sorumluluk bilinci üzerinde dramatik bir belirleyicidir (Şekerci, 2021, s. 520-522). O hâlde bir devletin en önemli işi, gençliğin erdemli eğitimini başarmaktır çünkü sadık bir vatandaş olmakla iyi bir insan olmak, bir bakıma aynı şeydir (Taylor, 2020, s. 114; Zeller, 2008, s. 268). Nitekim Aristoteles devletin eğitim ödevi hakkında şöyle yazar:

Herkes yasa yapıcının ilk görevinin gençlerin eğitimi konusuyla ilgilenmek olduğunu kabul eder. Çünkü bu yapılmazsa anayasa zarar görür. Anayasada eğitim konusuna mutlaka yer verilmeli ve bu iş anayasaya göre yürütülmelidir. Çünkü anayasanın karakteri onun ruhunu yansıtır. Anayasayı yapan odur, oligarşikse oligarşik karakter, demokratikse demokratik karakter belirleyicidir. Her zaman için en iyi karakter en iyi anayasa demektir. Birçok sanat ya da zanaat için hazırlı ve alışma dönemi gereklidir. Erdem için de benzer şekilde eğitim alınması gerektiği açıktır. Kentin sadece bir amacı [iyi yaşam] olduğuna göre eğitimin... özel değil devlete ait bir mesele olması gerekmektedir (Aristoteles, *Pol.* 1337a).

Vatandaşların istenilen amaca ve anayasaya sadık kalmaları amacıyla eğitilmesi toplumsal bir meseledir (Taylor, 2020, s. 115). Bu nedenle devlet, eğitimi bir ödev olarak kabul etmek ve eğitimle ilgili yasalar yapmak durumundadır. Diğer taraftan, nasıl bir eğitim verileceği veya neyin öğretileceği konusu tartışmalı olsa bile, her tür eğitim erdem ve fayda ilkeleri etrafında örgütlenmeli; yasalar ve eğitim sistemi erdemleri elde etmeye yönelik hazırlanmalıdır (Aristoteles, *Pol.* 1333b, 1337ab). Başka bir deyişle eğitim, bireyin tek başına gerçekleştirebileceği bir faaliyet değildir ve dolayısıyla onun topluma ihtiyacı vardır. Dahası eğitimin sistemli ve düzenli bir şekilde sürdürülebilmesi için yurttaşlarının iyiliğini düşünen bir devlet şarttır; programlı ve bütünlüklü bir eğitim sadece devlet eliyle mümkündür. Böylece yurttaşlarını yetkin kılmayı ve iyi bir yaşama kavuşturmayı amaçlayan bir eğitim sistemi kurmak devletin asli bir görevidir (Başok-Diş, 2021, s. 340). Son tahlilde Aristoteles'e göre insan, ahlaki erdemlere ve entelektüel mükemmelliklere sahip olmaksızın mutlu olamaz ancak bunlar

doğal olmayıp, bir şekilde öğrenilmesi gereken niteliklerdir (Destrée, 2013, s. 302-303). Dolayısıyla erdemli ve mutlu bir yaşam eğitime, eğitim de devlete göbekten bağlıdır; böylesine önemli bir iş şansa bırakılamaz, devlet hem bireysel hem de toplumsal 'iyi'nin gerçekleşmesi için eğitimi sahiplenmek durumundadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Aristoteles'in *Politika*'sı bağlamında "Devletin gerçek anlamda bir amacı veya ödevi var mı?" sorusu araştırılmıştır. Buna göre Aristotelesçi sistemde devlet, sistemin diğer tüm unsurları gibi, belli bir amaç için vardır ve onun nihai amacı, adil ve mutlu bir yaşamı olanaklı kılmaktır. Dahası bu sonuç, bize devletin rolü veya işlevlerine dair şunu söyler: Devlet, vatandaşlarının mutluluğu için ne gerekiyorsa onu yapmak zorunda olan bir organizasyondur ve iyi düzenlenmiş bir devletin, varoluş amacına aykırı düşen bir işlevi olamaz.

Aristoteles, devleti 'doğal bir varlık' olarak niteler ancak insanüstü bir bağlama konulamaz (Ross, 2020, s. 371), aksine devletin temelini insanı ve onun ihtiyaçlarını yerleştirir; devlet, basit anlamıyla insanın hayatta kalma koşullarını kamusal düzeyde organize eden kurumdur. Bununla birlikte Aristoteles'in gözünde devlet bundan fazlasıdır; devletin, maddi koşulları organize etmek dışında, 'mutlu' bir yaşam inşa etmek gibi esaslı bir nedeni vardır ve o, bu özel anlamıyla bireye ahlaken olgunlaşma veya kendini gerçekleştirme fırsatı sunan bir zemindir. İşte devletin bu ikinci boyutu, Aristoteles'in ahlaki ve siyasal 'iyi'yi benzer bir bağlamda ele aldığını ve dolayısıyla siyaset kurumuna düşen görevin, bu tekil 'iyi'yi 'ortak iyi'ye dönüştürmek olduğunu gösterir.

Aristoteles için devletin rolü açıktır; insanın ihtiyaçlarını karşılayabileceği ve ahlaki yetkinliğe erişebileceği bir düzen tesis etmek. Bununla birlikte bu düzenin hangi yönetim biçimi ile tesis edileceği tek başına bir anlam ifade etmez çünkü esas olan, siyasal rejimden çok toplumun ortak çıkarını gözetmektir. Kamusal

çıkarı (adaleti) gözetmeyen bir devlet, ne tür bir yönetime sahip olursa olsun makbul bir devlet değildir. Dahası makbul bir devlet; yasalara⁴ sahip olmalıdır, bir bakıma hukuk devleti olarak yapılmalıdır, aksi takdirde o, (siyasal, sosyal, ekonomik vb. açılardan) kalıcı ve güven veren bir sistem olamaz.

Aristoteles, devleti insan yaşamının neredeyse her alanına müdahil kılmış; onu güvenlik, sağlık, eğitim, adalet, tarım ve bayındırlık gibi tüm büyük ödevlerden, yani asli kamu hizmetlerinden sorumlu tutmuştur. Devletin, temel kamu hizmetleri yoluyla vatandaşlarının yaşamlarını iyileştirmeye ve zenginleştirmeye çalışması, onun söz konusu varoluş amacı düşünüldüğünde, oldukça anlamlıdır. Öte taraftan devletin, vatandaşlarını ahlaki olarak biçimlendirmeye hakkı olup olmadığı veya bu bir zorunluluksa onlara nereye kadar müdahale edebileceği meselesi başlı başına bir tartışma konusudur. Devlet düzeni ve bireysel özgürlükler arasındaki gerilim, sadece bir tarafın lehine çözüldüğünde öteki taraf bundan çoğunlukla zarar görmektedir; makul bir devlette bu ilişkinin nispeten dengede olması beklenir.

Tüm bunların dışında Aristoteles'in, insanın toplumsal varoluşuna yaptığı vurgu, ayrıca önemlidir. İnsan, ister politik bir canlı olsun ister olmasın, öyle veya böyle bir toplum içinde yaşar ve kendini yaşadığı toplumda var eder; toplumsal varoluş, bu yönüyle bireysel varoluşun ön koşuludur, dolayısıyla toplumun maddi ve manevi devamı esaslı bir meseledir. Nitekim Aristoteles'in devlet organları ve bunların işlevleri üzerindeki vurgusunu, özellikle bu bağlamda düşünmek gerekir; etkin ve verimli kurumsallaşmanın, bir toplumun devamındaki rolü yadsınamaz.

⁴ Aristoteles, esasında yasalar ile insanların birlikte hükmetmesi gerektiği görüşündedir ancak belli türden yasaların insanların takdirinden üstün olması şartıyla. Söz gelimi bir rejimin kendisini sürdürebilmesi için gerekli olan yasaların (bir bakıma anayasal hükümlerin) yerini insanların takdiri almamalıdır (Swanson, 2019, s. 97-98).

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu çalışmanın yürütülmesi sırasında herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma etik kurul kararı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2013). *Kent devletinden imparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Aristoteles. (1975). *Politika* (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles. (2013a). *Politika* (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles. (2013b). *Atinalıların devleti* (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a etik* (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles. (2018). *Metafizik* (Y. Gurur Sev, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Aristoteles. (2019). *Fizik* (S. Babür, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, A. (2014). *İlkçağ felsefe tarihi: Aristoteles* (Cilt 3). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Balot, R. (2015). The "mixed regime" in Aristotle's Politics. T. Lockwood & T. Samaras (Ed.). *Aristotle's Politics: A critical guide* (ss. 103-122) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.

- Başok-Diş, S. (2021). Aristoteles felsefesinde birey ve devlet açısından eğitim meselesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (45), 337-354. <https://doi.org/10.21497/sefad.944101>
- Beyaz-Erkızan, H. N. (2012). *Aristoteles yazıları: Etik ve politika üzerine*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Çağıl, A. (2022). Aristoteles felsefesinde biyolojik ve toplumsal cinsiyet anlayışı. *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, 5(10), 62-68.
- Destrée, P. (2013). Education, leisure, and politics. M. Deslauriers & P. Destrée (Ed.). *The Cambridge companion to Aristotle's Politics* (ss. 301-323) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Durak, N. (2009). *Aristoteles ve Fârâbî'de etik*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Ebenstein, W. (2009). *Siyasi felsefenin büyük düşünürleri* (İ. Özel, Çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Frede, D. (2005). Citizenship in Aristotle's Politics. R. Kraut & S. Skultety (Ed.). *Aristotle's Politics: Critical essays* (ss. 167-184). Maryland: Rowman and Littlefield Publishers.
- Guthrie, W. K. C. (1981). *A history of Greek philosophy: Aristotle-An encounter* (Cilt 6). Cambridge: Cambridge University Press.
- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. & Yolsal, Ü. H. (2003). *Felsefe sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Günay, M. (2014). Aristoteles'in insan anlayışı [Aristoteles Özel Sayısı]. *Cogito*, (77), 248-256.
- Huxley, G. (1985). On Aristotle's best state. *History of Political Thought*, 6(1/2), 139-149.
- İşsevenler, O. V. (2021). *Doğal hukuk sorunu: Aristoteles'in Politika'sı ve Hobbes'un Leviathan'ı*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Lang, A. (1886). *The politics of Aristotle: Introductory essays*. London: Longmans, Green, and Co.
- Lintott, A. (2018). *Aristotle's political philosophy in its historical context: A new translation and commentary on Politics books 5 and 6*. London and New York: Routledge.
- Miller Jr, F. D. (2009). Aristotle on the ideal constitution. G. Anagnostopoulos (Ed.). *A companion to Aristotle* (ss. 540-554) içinde. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Morrison, D. (2013). The common good. M. Deslauriers & P. Destrée (Ed.). *The Cambridge companion to Aristotle's Politics* (ss. 176-198) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Newman, W. L. (1887). *The Politics of Aristotle: Introduction into the Politics* (Cilt 1). Oxford: Clarendon Press.
- Parlar, Y. (2021). Aristoteles'in politik ekonomisine dair bir inceleme. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 11(4), 1595-1614. doi: 10.18491/beytulhikme.1835
- Pellegrin, P. (2011). Aristoteles (N. K. Sevil, Çev.). P. Raynaud & S. Rials (Haz.). *Siyaset felsefesi sözlüğü* (ss. 99-110) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rosler, A. (2005). *Political authority and obligation in Aristotle*. Oxford: Oxford University Press.
- Ross, W. D. (2020). *Aristoteles* (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Shields, C. (2022). *Aristoteles* (M. M. Gökyüz, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Swanson, J. A. & Corbin, C. D. (2009). *Aristotle's Politics: A reader's guide*. London and New York: Continuum International Publishing Group.
- Swanson, J. A. (2019). *The Public and the private in Aristotle's political philosophy*. Ithaca and London: Cornell University Press.

- Şekerci, A. E. (2021). Epistemik öznenin ontik ben idraki: Eğitime metafizik bir anlam kazandırmak. *Darulfunun İlahiyat*, 32(2), 503-530. <https://doi.org/10.26650/di.2021.32.2.1000400>
- Taylor, A. E. (2020). *Aristoteles: Varlık, erdem ve yöntem* (A. Çankaya, B. Şimşek, E. Kar, E. Çağrı Mutlu, F. B. Tatlı & M. Çelik, Çev.). Ankara: Fol Kitap.
- Waldron, J. (2005). The wisdom of the multitude: Some reflections on book III, chapter 11 of Aristotle's *Politics*. R. Kraut & S. Skultety (Ed.). *Aristotle's Politics: Critical essays* (ss. 145-165). Maryland: Rowman and Littlefield Publishers.
- Young, C. M. (2009). Justice. G. Anagnostopoulos (Ed.). *A companion to Aristotle* (ss. 457-470) içinde. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Zeller, E. (2008). *Grek felsefesi tarihi* (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The state has an all-encompassing power in almost every field, and this is the main reason for the discussions about its nature. Indeed, questions such as "What is the role or function of the state?", "Does the state have a real purpose or duty?", "What should the state intervene in and to what extent?" are at the center of the discussions on the philosophy of state. The answers to these questions undoubtedly vary depending on what is understood by the state. Moreover, there is no absolute consensus among philosophers on "what is understood by the state"; the answers on this issue are generally distributed between those who advocate absolute statism and those who want to minimize the role of the state (See Güçlü, E. Uzun, Uzun & Yolsal, 2003, pp. 373-374). Therefore, in terms of determining the reason for the existence and role of the state, there are solution attempts based on certain foundations rather than general answers. In this study, *Politics (Pol.)* of Aristotle (384-322 BC) is considered as one of the mentioned initiatives; the state (city-state) and its duties are examined in the context of *Politics*.

The first words of Aristotle's *Politics* point to a standard of virtue common to the individual and the state (Lang, 1886, p. 66). Accordingly, human being is a

being aiming for 'good'; The state is also a community that should aim for the 'best'. According to Aristotle, the state is a community in which the soul can create its activity in accordance with virtue and in which man can realize himself. In other words, 'the state is a community', but it is not an ordinary community, it is also a community oriented towards the 'highest good' (Ebenstein, 2009, p. 38, 39). Aristotle does not ignore the basic elements of a state, such as human existence, land, property structure, security organization, judiciary and political organization, which are the material existence elements of a state, but he does not consider the state to consist of these, because the main purpose of the state is to ensure that citizens live a happy and noble life. In short, the state is not only a community that exists to meet certain needs, it also has a moral mission. Man can reach a perfect moral nature in the correct form of the state, that is, the form that includes 'common good', 'common benefit' and 'justice' (Aristotle, *Pol.* 1280ab-1281a).

According to Aristotle, the state exists to establish a just and happy social order, and therefore it is burdened with duty from the very beginning. The state is a natural existence where people can realize social justice and achieve material and spiritual perfection. This is a natural and purposeful existence requirement of the state; Whatever it is called duty, obligation or function, as a structure with responsibilities, it has a say in many issues such as foreign policy, security, justice, education, health, economy, social welfare and social security. In other words, the relationship between state and duty is structural; The state exists with the duties or areas of duty in question because if there are no mandatory duties, there is no state. Therefore, to develop policies for the benefit of citizens, to provide them with mutual protection, and to take all kinds of measures for the defense of the country; To protect the public's health by choosing clean and correct settlements and providing appropriate public services; dealing with financial life as a whole and guaranteeing the economic independence of the people; constructing public buildings, roads, walls, ports, waterways, dealing with agriculture and forestry; Carrying out religious services such as protecting sacred sites, building and maintaining temples, and performing public sacrifice ceremonies are the basic duties of the state. Moreover, Aristotle adds to all these duties the duties of justice and education. As a matter of fact, according to Aristotle, the basis of the state is justice and the people feel comfortable thanks to justice. Education, just like justice, is among the indispensable conditions for the 'best life' (Aristotle, *Pol.* 1253a, 1265a, 1280a, 1283a, 1321b-1323a, 1325a, 1330b-1331a).

As a result, in the Aristotelian system, the state, like all other elements of the system, exists for a specific purpose, and its ultimate purpose is to enable a just and happy life. The state is a structure that is expected to organize not only the

material but also the spiritual conditions of existence. Therefore, the basic mission of the state is to establish an order where people can meet their needs and achieve moral competence. However, the form of government that will establish this order does not mean anything on its own because what is essential is to look after the common interest of society rather than the political regime. A state that does not look after the public interest (justice) is not an acceptable state, regardless of the type of government it has. Moreover, an acceptable state must have laws, and in a sense, it must be structured as a state of law, otherwise (in terms of politics, social, economic, etc.) a permanent and reliable system cannot be discussed.

Aristotle involves the state in almost every area of human life; he holds it responsible for all major duties such as security, health, education, justice, agriculture and public works, that is, primary public services. The state's efforts to improve and enrich the lives of its citizens through basic public services make a lot of sense when you consider the purpose of its existence. On the other hand, whether the state has the right to shape its citizens morally or, if this is a necessity, to what extent it can interfere with them is a matter of debate in itself. When the tension between state order and individual freedoms is resolved in favor of only one side, the other side is mostly harmed; in a reasonable state, this relationship is expected to be relatively balanced.